Dostoievski

Opere

Vol. 6

Editura pentru Literatura Universală

Dostoievski

Opere în 11 volume

Editura pentru

Dostoievski

Volumul 6

Traducere de
Nicolae Gane
Aparatul critic de
Ion Ianoşi

Bucureşti — 1969
Literatură Universală

Coperta de *V. Socoliuc*

După ediția

Ф. М. ДОСТОЕВСКИЙ
Собрание сочинений
Том шестой
Гослитиздат
Москва 1957

IDIOTUL

Roman în patru părți

Traducere revăzută

PARTEA ÎNTÎI

I

Era un sfîrşit de noiembrie neguros şi rece. Către ora nouă dimineaţa trenul Varşovia-Petersburg se apropia în plină viteză de capitală. Vălul de ceaţă groasă lăsa cu greu să răzbată lumina zilei şi prin ferestrele vagoanelor nu se putea desluşi nimic nici chiar la zece paşi, în dreapta şi în stînga. Printre călători se aflau şi unii care se reîntorceau din străinătate ; dar compartimentele de clasa treia, cele mai pline, erau ocupate de pasageri din localităţi nu prea depărtate ; tot lume măruntă, oameni purtaţi de nevoi şi de treburi zilnice. Bineînţeles, toţi erau obosiţi, rebegiţi de frig, cu pleoapele grele după o noapte de nesomn, cu faţa lividă, ca şi cînd ceaţa şi-ar fi pus amprentele şi pe chipurile lor ostenite.

O dată cu revărsatul zorilor, într-un compartiment de a treia se pomeniră aşezaţi faţă în faţă, lîngă aceeaşi fereastră, doi călători — amîndoi tineri, amîndoi modest îmbrăcaţi şi fără bagaje, amîndoi cu trăsături ce atrăgeau atenţia şi, în sfîrşit, amîndoi dornici să lege o conversaţie. Şi dacă fiecare din ei ar fi bănuit ce anume îi făcea să se distingă în chip deosebit în clipa aceea, ar fi rămas desigur amîndoi uimiţi că hazardul îi pusese astfel unul în faţa celuilalt, într-un vagon de clasa treia a trenului de Varşovia. Unul, să tot fi avut douăzeci şi şapte de ani, era scund, avea părul creţ, negru şi nişte ochi cenuşii, mici, dar plini de foc. Nasul îl avea lat şi cam turtit, pometii obrajilor proeminenţi, iar pe buzele-i subţiri

flutura mereu un zîmbet ironic, sfidător, ba chiar şi răutăcios uneori. Numai fruntea, mare şi frumos boltită, înnobila întrucîtva partea inferioară foarte dezvoltată a obrazului, atenuînd asimetria unor trăsături prea dure. Ceea ce părea mai izbitor însă chiar de la cea dintîi privire era paloarea morbidă a feţei, care dădea chipului său un aer de istovire, cu toată constituţia lui evident robustă. În acelaşi timp faţa atrăgea atenţia şi printr-o particularitate imposibil de definit, şi care lăsa totuşi să se ghicească un temperament frămîntat de clocotul unor pasiuni mistuitoare, ceea ce nu se potrivea de loc nici cu zîmbetul acela arogant şi nici cu privirea-i aspră şi plină de orgoliu. Bine încotoşmănit într-un cojoc larg şi călduros, îmbrăcat în postav negru, nici nu-i păsa de frig, în timp ce vecinul său părea că îndurase cu greu vitregia nopţii umede ruseşti de noiembrie, fără să fi fost, desigur, pregătit s-o înfrunte, de vreme ce n-avea pe umeri decît o pelerină largă, fără mîneci şi cu o glugă imensă, cum obişnuiesc să poarte călătorii prin străinătăţi, departe de ţinuturile Rusiei, şi care pornind în toiul iernii prin Elveţia sau nordul Italiei nici nu-şi pun măcar ipoteza unei călătorii pe o distanţă atît de mare ca de la Eidkuhnen [1] la Petersburg. Dar ceea ce era potrivit şi cu totul suficient pentru Italia, nici pe departe nu făcea faţă şi se dovedea absolut necorespunzător în condiţiile climei ruseşti. Posesorul pelerinei, tînăr şi el, tot cam de vreo douăzeci şi şase sau douăzeci şi şapte de ani, era mai înalt ca statură, avea părul blond, des, de o nuanţă foarte deschisă, obrajii supţi şi o bărbuţă subţirică şi bine îngrijită, ce părea aproape albă. Ochii lui mari, albaştri, iradiau o expresie blajină, dar şi apăsătoare totodată, cu acea stranie fixitate a privirii după care nu era greu de ghicit, chiar de la prima vedere, un epileptic [2]. Faţa-i palidă, cu trăsături plăcute, fine şi delicate de altfel, în momentul acela era învineţită de frig. Ţinea în mîini, pe genunchi, o legăturică dintr-un fular vechi şi decolorat, care constituia se pare tot bagajul lui. Purta ghete cu talpă groasă şi ghetre, în izbitor contrast cu încălţămintea obişnuită din ţară. Vecinul său cu chică neagră şi cojoc îl cerceta cu curiozitatea omului care nu are altceva mai bun de făcut şi, în cele din urmă, hotărî să intre în vorbă, schiţînd acel zîmbet ironic şi lipsit de delicateţe prin care unii îşi trădează satisfacţia în faţa situaţiei nenorocite a semenului lor.

— Ţi-e frig, nu-i aşa ? întrebă el, mişcînd din umeri.

— Ba bine că nu, răspunse vecinul cu o grabă prevenitoare. Şi cînd te gîndeşti că nu-i decît vreme de moină. Ce mă făceam dacă se nimerea să fie şi ger ? Nici nu-mi închipuiam că-i aşa de frig la noi. M-am dezobişnuit.

— Vii din străinătate ?

— Din Elveţia.

Călătorul cel negricios fluieră a mirare.

— Ian de uită prin ce meleaguri depărtate te-a aruncat soarta ! spuse el rîzînd zgomotos.

Se legă o discuţie. Era surprinzătoare bunăvoinţa cu care tînărul cu păr bălai şi pelerină elveţiană răspundea la toate întrebările vecinului său negricios, fără să bage de seamă că unele din ele puteau fi socotite fără rost, absolut nelalocul lor şi că erau puse uneori cu o indiscreţie cam insolentă. Din vorbă în vorbă, mărturisi că într-adevăr lipsise din Rusia vreme îndelungată, mai bine de patru ani ; fusese trimis în străinătate pentru tratament ; suferea de o boală stranie de nervi, un fel de epilepsie, sau coree, care se manifesta prin crize de convulsii şi tremurături. Ascultîndu-l, negriciosul surîse ironic de cîteva ori şi la urmă pufni în rîs, cînd la întrebarea „Ei, şi te-au vindecat ?" cel cu părul bălai îi răspunse : „Nu nu m-au vindecat".

— Îmi închipui ce de-a bănet te-a costat, iar noi, ăştia de-aici, ne punem nădejdea în ei, observă veninos negriciosul

— Adevărat ! se amestecă de alături în vorbă un domn neglijent îmbrăcat, om de vreo patruzeci de ani, corpolent, cu nasul roşu şi coşuri pe obraz, cu aerul tipic şi înfăţişarea unui slujbaş încărunţit prin cancelarii. E perfect adevărat, se pricep al naibii să pompeze avuţiile Rusiei !

— O, cît de mult vă înşelaţi în cazul meu ! începu pe un ton blînd şi împăciuitor pacientul medicinei elveţiene. N-aş putea să vă contrazic, desigur, pentru că nu ştiu exact cum stau lucrurile în general, însă doctorul meu şi-a dat ultimele economii ca să mă pot întoarce în Rusia, după ce aproape doi ani m-a ţinut acolo pe socoteala lui.

— Cum adică, n-aveai pe nimeni care să te întreţină ? întrebă călătorul cel negricios.

— Absolut pe nimeni. Domnul Pavlişcev, care luase asupra sa grija întreţinerii mele în Elveţia, a murit acum doi ani. Am scris după aceea unei rude îndepărtate — soţia gene-

ralului Epancin ; n-am primit însă nici un răspuns. Neavînd încotro, mi-am zis să mă întorc în ţară.

— Şi la cine mergi ?

— Mă întrebaţi unde am de gînd să trag ? Drept să spun. deocamdată nu ştiu nici eu... unde s-o nimeri...

— Nu te-ai hotărît încă ?

Şi cei doi izbucniră iar în rîs.

— Te pomeneşti că bocceluţa asta reprezintă tot avutul dumitale ? întrebă tînărul cu chica neagră.

— Pariez că-i aşa cum spune dumnealui, adăugă aproape jubilînd slujbaşul cel cu nasul roşu. Sînt convins că nu mai ai alte bagaje, deşi rămîne perfect valabilă vechea zicală că a fi sărac nu-i prea mare păcat.

Presupunerea celor doi călători părea a nu fi lipsită de temei şi tînărul blond se grăbi s-o recunoască.

— Şi totuşi bocceluţa dumitale ar putea să prezinte oarecare pondere, urmă slujbaşul, după ce se sătură de rîs (de menţionat că stăpînul bocceluţei, văzîndu-i cum rîd cu atîta haz, sfîrşi el însuşi prin a se asocia veseliei lor, ceea ce-i făcu să rîdă şi mai tare), deşi pun rămăşag pe orice că nu ascunde înăuntru nici fişicuri de napoleoni sau de galbeni prusieni, şi nici taleri olandezi, lucru uşor de constatat judecînd după ghetrele de pe încălţămintea dumitale confecţionată în străinătate... de vreme ce însă la acest modest bagaj poţi adăuga o asemenea presupusă rudă, cum ar fi, de pildă, soţia generalului Epancin, numele căreia l-ai pomenit adineauri, atunci şi bocceluţa dumitale, aş putea spune, capătă o anumită greutate. Bineînţeles, numai dacă doamna Epancina îţi este cu adevărat rudă, şi nu te înşeli cumva, aşa... ca tot omul... distrat, lucru cît se poate de firesc... cînd mai intervine şi puţină fantezie.

— Ei bine, trebuie să recunosc că nu sînteţi departe de adevăr, se grăbi să încuviinţeze călătorul cel blond. Mă bate şi pe mine gîndul că s-ar putea să mă înşel, pentru că, să vedeţi, aproape că nici nu mi-e rudă. De aceea, nu m-a surprins de loc faptul că nu mi-a răspuns la scrisoare. Mă aşteptam oarecum la aşa ceva.

— Ai stricat degeaba banii pe hîrtie şi mărci. Hm !... Îmi place însă că eşti un om naiv şi sincer, şi asta ţi-o spun spre lauda dumitale. Hm !... De altfel, cine nu-l cunoaşte pe generalul Epancin ? Toată lumea îl ştie. Şi pe domnul Pavlişcev,

răposatul, care te-a întreţinut în Elveţia, l-am cunoscut. Numai dacă-i vorba de Nikolai Andreevici Pavlişcev, căci erau doi veri cu acest nume. Celălalt locuieşte şi acum în Crimeea. Cît despre Nikolai Andreevici, acela care a răposat, era un om stimat, cu relaţii şi cu situaţie, nu glumă, cînd te gîndeşti că era posesorul a patru mii de suflete...

— Aşa îl chema : Nikolai Andreevici Pavlişcev, încuviinţă tînărul, cercetîndu-l cu multă curiozitate şi luare-aminte pe domnul atotştiutor.

Într-un anumit mediu social întîlneşti adesea indivizi din aceştia, întotdeauna bine informaţi, cărora nu le scapă nimic ; tot neastîmpărul minţii lor iscoditoare se îndreaptă de obicei într-o singură direcţie, fireşte în lipsa unor interese sau preocupări mai importante, cum ar spune un cugetător modern. De altfel, această atotştiinţă a lor se limitează la un domeniu destul de restrîns : ei ştiu unde are serviciu cutare sau cutare persoană, pe cine cunoaşte, ce avere posedă, ce zestre i-a adus nevasta, ce rude mai apropiate şi mai depărtate are, cîţi veri primari şi de-al doilea etc. etc... De regulă, domnii aceştia atotştiutori umblă în haine roase pe la coate şi primesc o leafă de şaptesprezece ruble pe lună. Oamenii, de a căror viaţă ei se interesează şi o cunosc cu atîta lux de amănunte, nici nu şi-ar putea explica măcar ce anume motive îi îndeamnă să se agite astfel şi să-şi vîre nasul în viaţa altora ; şi totuşi, pentru mulţi dintre aceşti indivizi, toată ştiinţa lor acumulată cu privire la diverse persoane, care ca volum ar echivala cu o întreagă disciplină ştiinţifică, reprezintă o adevărată consolare, ba şi o supremă satisfacţie spirituală. De altfel, disciplina aceasta pare să fie deosebit de atrăgătoare, căci mi-a fost dat să cunosc numeroşi savanţi, scriitori, poeţi, oameni politici care-şi aflaseră în ea realizarea supremelor năzuinţe şi ţeluri, şi poate numai datorită ei îşi făcuseră o carieră. În timpul acestei convorbiri, tînărul negricios se uita cu o privire absentă pe fereastră şi căsca într-una, avînd aerul omului nerăbdător să ajungă cît mai repede la capătul călătoriei. Părea distrat, poate chiar prea distrat, trădînd o stranie tulburare, care-l făcea uneori să privească fără a vedea, să asculte fără a auzi, să rîdă fără să ştie el însuşi de ce anume.

— Dacă-mi îngădui, însă, cu cine am onoarea ?... se adresă deodată domnul cel bubos tînărului blond cu bocceluţa în mînă.

— Prinţul Lev Nikolaevici Mîşkin, îi răspunse prevenitor cel întrebat.

— Prinţul Mişkin, Lev Nikolaevici ? Nu cunosc. Mărturisesc că nici n-am auzit vreodată pomenindu-se acest nume, spuse căzînd pe gînduri slujbaşul ; adică nu-i vorba de nume — numele acesta are o vechime istorică şi se pare că-l menţionează şi Karamzin [3] în istoria sa — eu mă refer la persoană, în sensul că nu prea întîlneşti astăzi prinţi cu numele de Mîşkin ; nici nu se mai aude de ei.

— Nici nu-i de mirare ! reluă îndată prinţul. În prezent nu mai există alt prinţ cu numele de Mîşkin afară de mine şi, dacă nu mă înşel, eu sînt ultimul din această spiţă. În ce-i priveşte pe strămoşii mei, unii din ei nu erau decît *odnodvorţi* [4]. Tatăl meu a fost sublocotenent în armată, provenit din iunkeri. N-aş putea spune însă cum se face că şi doamna Epancina e o prinţesă Mîşkina, care e şi dînsa ultima în genul [5] ei, se pare, pe linie femeiască.

— He, he, he ! Ultima în genul ei ! Foarte spiritual ! zise slujbaşul rîzînd.

Gluma aduse un zîmbet şi pe buzele domnului cu chica neagră. Prinţul se arătă cam surprins de a fi izbutit să spună o vorbă de duh, destul de nereuşită de altfel.

— Închipuiţi-vă, am spus-o aşa, din întîmplare, explică el aproape mirat.

— Se-nţelege, se-nţelege, îl încurajă vesel slujbaşul.

— Dar acolo, la profesorul acela, ai urmat şi vreo şcoală ? întrebă deodată negriciosul.

— Da... am urmat nişte cursuri...

— Uite, eu n-am învăţat nimic.

— De altfel, nici eu n-am realizat cine ştie ce mare lucru în această privinţă, spuse prinţul, ca şi cum ar fi vrut să se scuze. Starea sănătăţii nu-mi îngăduia un studiu sistematic.

— Pe alde Rogojini îi cunoşti ? îl întrebă tot aşa de brusc tînărul cel negricios.

— Nu, n-am auzit de acest nume. Nu cunosc aproape pe nimeni în Rusia. Pe dumneata te cheamă Rogojin ?

— Da, Parfion Rogojin.

— Parfion ? Nu cumva eşti din neamul acela al Rogojinilor... începu slujbaşul cu un aer important şi grav.

— Ba sînt chiar din neamul acela, reteză grăbit și nerăbdător tînărul, care din capul locului nu vorbise decît cu prințul, ignorîndu-l cu desăvîrșire pe slujbașul cel bubos.

— Cum adică ?... exclamă slujbașul, rămînînd perplex ; căscă apoi ochii mari și, deodată, fața îi luă o expresie de nemărginită admirație, de obediență aproape înfricoșată. Cum, ești chiar feciorul lui Semion Parfionovici Rogojin, om cu vază, care a decedat acum o lună, lăsînd un capital de două milioane și jumătate ?

— Și de unde știi, mă rog, că a lăsat exact două milioane și jumătate ? îl întrerupse călătorul cu chica neagră, fără a catadicsi să-i arunce măcar o privire domnului cu nasul roșu ; arătînd apoi spre dînsul, printr-o mișcare scurtă din cap, adăugă : Ca să vezi ! Nu pricep ce nărav au toți ăștia de se gudură atîta și la ce le-o fi folosind să se bage unde nu le fierbe oala, ca niște trepăduși ?! Ce-i adevărat, tatăl meu a dat ortul popii acum o lună, iar eu mă întorc de la Pskov acasă fără o lețcaie. Nici ticălosul de frate-meu, nici maică-mea nu mi-au trimis o para chioară și nici măcar de știre nu mi-au dat ! Chiar și cu un cîine nu te porți mai rău ! O lună încheiată am zăcut la Pskov, țintuit de friguri !

— În schimb acum pui mîna dintr-o dată pe-un milion de ruble, dacă nu și mai mult. Doamne Dumnezeule ! strigă slujbașul, plesnind din palme.

— Poftim, s-a mai pomenit așa ceva ? spuse înfuriat Rogojin, arătînd din nou spre slujbaș cu un gest mînios. Ce tot te bagi, omule, că oricum nu capeți de la mine nici o lețcaie, chiar dacă te-ai tîrî în patru labe înaintea mea.

— Și am să mă tîrăsc, am să mă tîrăsc !

— Ca să vezi ! Dar pricepe odată ce-ți spun : de-gea-ba ! Și o săptămînă-ntreagă să țopăi înainte-mi, tot nu-ți dau nimic.

— Și nici să nu-mi dai ! Așa-mi trebuie ; nimic să nu-mi dai ! Dar eu tot am să țopăi. Îmi las nevasta, copiii, dar înaintea ta am să țopăi ! Fă-mi cinstea asta, rogu-te... fă-mi-o!

— Ptiu ! făcu tînărul cu chică neagră scuipînd și se adresă din nou prințului : Acum cinci săptămîni, cu o bocceluță ca a dumitale, am fugit de-acasă la Pskov, la mătușă-mea. Acolo, am zăcut doborît de febră ; între timp, taică-meu s-a prăpădit. L-a lovit damblaua. Să-i fie țărîna ușoară, dar pe mine cît pe ce era să mă omoare în bătaie ! Mă crezi, prințe ? Dacă nu fugeam, mă ucidea negreșit.

— Aşa de rău l-ai supărat? se minună prinţul, privindu-l de data aceasta cu multă curiozitate pe acest milionar îmbrăcat în cojoc. Faptul de a fi moştenit o avere şi milionul ca atare puteau stîrni fireşte curiozitatea oricui, dar pe Mîşkin îl surprinse şi începu să-l intereseze la Rogojin cu totul altceva. De altfel şi acesta părea dornic să stea de vorbă cu prinţul, deşi la el dorinţa de a conversa nu pornea dintr-un imbold lăuntric, ci survenea automat, ca o tendinţă instinctivă de a-şi ostoi zbuciumul în preajma unei făpturi omeneşti, privind-o şi pălăvrăgind, mai mult ca o destindere decît din nevoia de a-şi împărtăşi gîndurile. S-ar fi zis că boala de care suferise nu-l părăsise încă şi că tot îl mai ţine şi acum într-o stare febrilă. Cît despre slujbaş, acesta aproape îl sorbea din ochi pe Rogojin şi, cu răsuflarea tăiată, prindea lacom fiecare cuvinţel ce ieşea din gura tînărului, de parcă ar fi fost nişte nestemate.

— S-a înfuriat rău bătrînul şi poate că avea şi de ce, răspunse Rogojin; dar necazul ăl mare mi se trage de la frate-meu. Că de la maică-mea ce pretenţii poţi avea? O biată bătrînică. Citeşte *Vieţile sfinţilor*, stă la taifasuri cu tot felul de băbuţe şi toate le vede cu ochii fratelui meu, Senka. El însă ar fi trebuit să-mi dea de veste la timp. Las' că ştiu eu de ce n-a făcut-o! E drept că tocmai atunci zăceam bolnav, fără simţire. Se pare totuşi că mi-au bătut o telegramă. Ca un făcut, nimeri în mîinile mătuşi-mii, care de vreo treizeci de ani îşi omoară văduvia stînd cît îi ziua de mare cu nişte scrîntiţi întru cele bisericeşti. Mai rău ca o călugăriţă. Telegrama o înspăimîntă şi, fără s-o mai desfacă, o duse la poliţie, unde zace şi acuma. Mulţumesc lui Konev, Vasili Vasilici, care mă încunoştinţă printr-o scrisoare de cele întîmplate. Ticălosul de frate-meu, de hapsîn ce e, se apucă să taie noaptea toţi ciucurii de aur de pe franjurile giulgiului de brocart ce acoperea sicriul tatii. „Cică-i păcat să se prăpădească atîta bănet!" Ei bine, pentru aşa ceva merită să putrezească în Siberia, numai să spun o vorbă, că doar e o profanare. Tu ce zici, momîie? se-ntoarse el către slujbaş. Cum scrie în lege: profanare de lucruri sfinte, nu-i aşa?

— Profanare, profanare în toată regula! încuviinţă grăbit slujbaşul.

— Nimereşte el în Siberia pentru asta?

— Da, da, Siberia îl paşte. Cum mă vezi şi cum te văd.

— Şi-or fi închipuind dumnealor că mai zac bolnav, urmă Rogojin, adresîndu-se din nou prinţului, dar eu, fără să suflu o vorbă cuiva şi nici măcar înzdrăvenit cum trebuie, luai trenul şi iată-mă acum în drum spre Petersburg. Ce-o să se mai mire frate-meu, Semion Semionîci, cînd m-o vedea apărînd! Dumnealui crede că eu nu ştiu cum mă ponegrea în faţa răposatului! Recunosc, l-am înfuriat atunci pe bătrîn din pricina Nastasiei Filippovna. Ce să fac, dacă am greşit, am greşit!

— Nastasia Filippovna, zici? se strădui să-şi amintească de ceva slujbaşul, cu o expresie servilă în ochi.

— Ia, mai slăbeşte-mă, că n-ai de unde s-o cunoşti! îl repezi cu năduf Rogojin.

— Ba să ştii că o cunosc! răspunse triumfător slujbaşul cel bubos.

— Vezi-ţi de treabă; parcă o singură Nastasia Filippovna există pe lumea asta! Tare nesimţit mai eşti, omule! Se putea să nu dau peste o lichea care să se ţină scai de mine?! adăugă el, adresîndu-se prinţului.

— Orice mi-ai spune, eu tot o cunosc! Lebedev o cunoaşte, se grozăvea slujbaşul. Degeaba se mînie excelenţa-voastră, sînt în stare să dovedesc că am spus adevărul adevărat! E vorba chiar de acea Nastasia Filippovna din pricina căreia tatăl dumitale te-a snopit în bătăi, adică de Nastasia Filippovna Baraşkova, adevărată doamnă, ca să spunem aşa, şi în felul ei tot o prinţesă. E încurcată cu un anume Toţki, mare proprietar şi arhicapitalist — Afanasi Ivanovici Toţki, membru în tot felul de consilii de administraţie la mai multe companii şi societăţi, şi pe chestia asta prieten la cataramă cu generalul Epancin...

— Ia te uită! făcu Rogojin surprins. Ptiu, lua-l-ar naiba! O cunoaşte cu adevărat.

— Lebedev ştie tot! Nimic nu-i scapă! De altfel trebuie să-ţi spun, excelenţă, că eu şi pe Alexaşka Lihaciov l-am cunoscut îndeaproape, iar după moartea tatălui său, l-am însoţit vreme de două luni peste tot; n-a rămas un colţişor măcar unde să nu fi călcat împreună; pretutindeni l-am dus; un pas nu făcea fără Lebedev. Acum stă la răcoare pentru nişte datorii, dar pe atunci avu prilejul să cunoască şi pe Armansa, şi pe Coralia, şi pe prinţesa Peţkaia şi pe Nastasia Filippovna; şi cîte şi mai cîte.

— Pe Nastasia Filippovna ? Vrei să spui că ea şi cu Lihaciov... îl privi înfuriat Rogojin şi buzele i se învineţiseră şi-i tremurau de mînie.

— Ferească sfîntul ! Cum îţi închipui că aş putea susţine aşa ceva ! N-a fost nimic, absolut nimic ! se grăbi să bată în retragere slujbaşul. Ce de-a bănet pusese el la bătaie, sume nebuneşti, dar totul a fost în zadar, de data aceasta nici banii nu i-au folosit la nimic ! Nu, ea nu-i ca Armansa. Numai Toţki dacă are trecere la dînsa. Nu se duce nicăieri, şi numai seara apare, în loja ei, la Teatrul Mare sau la Teatrul Francez. Ofiţerii, cît sînt ei de lăudăroşi, nu cutează nici ei să spună vreo necuviinţă, pentru că nimeni nu le-ar da crezare. Nu le rămîne decît să-şi dea cu coatele arătînd spre dînsa şi să-şi şoptească : „Uite-o, asta-i Nastasia Filippovna !“ şi atît ; altceva nu spun, pentru că nici n-ar avea ce spune.

— Aşa este, în adevăr, întări Rogojin posomorît, încruntîndu-şi sprîncenele. Se potriveşte întocmai cu ce mi-a spus şi Zaliojev atunci. Şi se întîmplă, dragă prinţe, într-o zi, trecînd pe Nevski Prospekt. îmbrăcat într-o scurtă ponosită de-a lui taică-meu, s-o văd ieşind dintr-o prăvălie şi urcîndu-se în trăsură. Mi-a fost ca o săgeată în inimă. În clipa aceea îmi iese în cale Zaliojev. Nici nu mă puteam compara cu el : era fercheş ca o calfă de frizer, ba mai purta şi monoclu, cîtă vreme pe noi tata ne ţinea în cizme de iuft, şi ne hrănea cu ciorbe de post. „Nu-i de nasul tău, îmi zice, e o adevărată prinţesă. O cheamă Nastasia Filippovna Baraşkova şi trăieşte cu Toţki, care nu ştie cum să se descotorosească de dînsa, căci i-a venit ghiujului să se însoare la cincizeci şi cinci de ani cu cea mai frumoasă fată din Petersburg.“ Tot atunci, Zaliojev îmi propuse că, dacă vreau, pot s-o văd chiar în seara aceea la reprezentaţia de balet de la Teatrul Mare, unde ea avea o lojă reţinută cu abonament. După rînduiala lui taică-meu de acasă, pas de te du la balet — te omoară în bătăi, nu altceva! Dar mai puteam eu să ţin seama de toate astea ? ! Mă strecurai tiptil prin curte şi o ştersei pentru un ceas la teatru, ca s-o mai văd o dată pe Nastasia Filippovna ; toată noaptea n-am mai putut închide ochii. A doua zi, răposatul îmi dă două obligaţiuni de stat de cinci la sută, a cîte cinci mii de ruble fiecare, cu poruncă spusă răspicat : „Du-te de le vinde, adică ; pe urmă treci şi achită-i lui Andreev şapte mii cinci sute de ruble, iar restul de la zece mii mi-l aduci şi mi-l

predai mie în mînă ; nu zăbovi, nu te abate pe nicăieri, de la biroul lui Andreev vii direct acasă, te aştept". Bonurile le vîndui eu, dar la Andreev nu m-am dus, ci intrai în primul magazin de bijuterii, alesei o pereche de cercei cu briliante, fiecare aproape cît o alună. Costau cu patru sute de ruble peste cele zece mii pe care le aveam în buzunar ; îmi spusei numele şi negustorul îmi dădu credit. De acolo mă dusei direct la Zaliojev : „Aşa şi pe dincolo, ăsta mi-i păsul, du-mă, nene, la Nastasia Filippovna". Pornirăm. Cum şi pe unde am mers, crede-mă, n-aş putea să spun, căci mergeam în neştire, fără să-mi dau seama ce se petrece cu mine şi nu-mi amintesc de nimic. Ştiu numai că mă pomenii într-un salon şi apăru dînsa ca să ne primească. Nu mă prezentai, fiindcă nu voiam să ştie că eu sînt acela care oferă darul, şi atunci vorbi Zaliojev : „Din partea lui Parfion Rogojin, adică în amintirea întîlnirii de ieri, binevoiţi a-i primi", zise el. Ea deschise cutia, se uită la cercei şi zîmbi. „Mulţumeşte-i prietenului dumitale, domnului Rogojin, pentru amabila lui atenţie", răspunse ea ne salută cu o înclinare drăgălaşă a capului şi se retrase. O, Doamne, de ce n-am murit în clipa aceea ? Că doar în sinea mea, cînd mă hotărîi să fac acest lucru mă gîndisem : „Puţin îmi pasă ; cei de acasă totuna n-or să mă vadă viu !" Mi se păru însă foarte jignitor faptul că bestia aceea de Zaliojev căuta să tragă spuza pe turta lui. Cu statura mea scundă şi înfăţişarea de slugoi, tăceam şi holbam ochii la dînsa, în timp ce el, din contra, îmbrăcat ca un filfizon, pomădat, frizat, cu o cravată în carouri la gît, se tot hlizea şi se tot izmenea înaintea-i, încît n-ar fi fost de mirare ca ea să-l fi luat pe el drept Rogojin. După ce ieşirăm, îi spusei : „Ia seama, zic, nu cumva să-ţi intre în cap că ai putea să te bagi pe fir, ai înţeles ?" „Bine, bine, dar să te văd cum te descurci în faţa lui Semion Parfionîci !" îmi răspunse el rîzînd. Ce-i drept, îmi venea mai degrabă să mă arunc în rîu, decît să mă întorc la tata, dar mi-am zis : „Fie ce-o fi !" şi m-am întors acasă ca un bicisnic.

— Vai, vai, vai ! făcu slujbaşul, cutremurîndu-se şi cu o strîmbătură jalnică pe faţă. Cînd te gîndeşti că răposatul, nu zic pentru zece mii, dar şi pentru zece ruble era în stare să-i vină omului de hac, trimiţîndu-l pe lumea cealaltă, explică el prinţului. Acesta se uita mirat la Rogojin, al cărui chip părea şi mai palid în acel moment.

— Pe lumea cealaltă ! se strîmba, imitîndu-l, Rogojin. Ce ştii tu !... Întîmplarea ajunse numaidecît la urechile tatei ; Zaliojev îşi făcuse datoria s-o povestească pretutindeni. Bătrînul mă chemă în încăperile de sus şi, încuind uşa, mă ţinu un ceas întreg într-o buşală. „E numai un mezelic, zise, o mică pregătire pentru diseară, cînd vin să-mi iau rămas bun de la tine în toată regula", îmi promise el. Şi ce crezi că face bătrînul pe urmă ? Se duce acasă la Nastasia Filippovna, îi trînteşte o plecăciune pînă-n pămînt şi începe să se milogească. Pînă la urmă, ea îi aduse cutiuţa cu cerceii şi i-o zvîrli în faţă : „Ţine-ţi cerceii, bătrîne, dar să ştii că pietricelele astea preţuiesc în ochii mei de zece ori mai mult acuma, cînd ştiu la ce urgie s-a expus Parfion pentru ca să mi le dea în dar. Salută-l şi mulţumeşte-i lui Parfion Semionîci". În timpul acela, cu voia mamei, împrumutai douăzeci de ruble de la Seriojka Protuşin şi plecai cu trenul la Pskov ; ajunsei într-un hal fără de hal. Bătrînele se puseră să-mi citească pilde din *Vieţile sfinţilor*. Dar eu, ameţit de băutură, pornii să-mi topesc ultimii bănişori prin cîrciumi. M-au găsit a doua zi beat mort sub un gard, scuturat de friguri şi pe deasupra muşcat rău de cîini. Mai, mai să dau ortul popii peste noapte.

— Să vezi acum ce ţi-o mai jucăm noi pe încîntătoarea Nastasia Filippovna ! chicoti slujbaşul, frecîndu-şi mîinile. O dăm gata, la naiba cu cerceii ! Ne înfăţişăm noi cu ceva mai abitir decît nişte cercei...

— Ascultă ! Dacă te mai aud că spui măcar un singur cuvînt despre Nastasia Filippovna, să ştii că te iau la palme, fără să mă uit c-ai fost prieten cu Lihaciov ! strigă Rogojin, apucîndu-l aprig de braţ.

— Dacă dai în mine, înseamnă că nu mă respingi ! Bate-mă, pălmuieşte-mă ! Cînd ai dat în cineva, l-ai legat de tine pentru totdeauna... Ei, dar mi se pare că am şi sosit !

Într-adevăr, trenul intra în gară. Rogojin spusese că nu se ştie încă nimic despre plecarea lui din Pskov şi cu toate astea îl aşteptau pe peron mai multe persoane. Zărindu-l, ei începură să strige şi să-şi agite căciulile în aer.

— Poftim, şi Zaliojev e aici ! murmură Rogojin, care îi privea de sus cu un zîmbet triumfător şi răutăcios în acelaşi timp. Prinţe, se adresă el deodată lui Mîşkin, nu ştiu pentru ce, dar mi-ai devenit foarte drag. Poate pentru că te-am întîlnit în asemenea clipe ; dar l-am întîlnit, uite, şi pe dumnealui,

urmă el, arătînd spre Lebedev, şi totuşi nu mi-a trezit nici un fel de simpatie. Să vii să mă vezi, prinţe. Îţi voi da jos ghetrele astea, te îmbrac într-o blană de jder faină ; pun să-ţi facă un frac extra, cu o jiletcă albă sau de altă culoare, după cum vei dori ; îţi voi umple buzunarele cu bani şi... ne vom duce împreună la Nastasia Filippovna ! Ce zici, vii ?

— Ascultă-l, prinţe Lev Nikolaevici, îl îndemnă grav şi solemn Lebedev, nu lăsa să-ţi scape prilejul ! Nu lăsa !...

Prinţul Mîşkin se săltă puţin de pe bancă, întinse politicos mîna lui Rogojin şi rosti cu multă amabilitate :

— Vin cu cea mai mare plăcere şi îţi mulţumesc pentru prietenia pe care mi-o arăţi. Şi poate chiar astăzi am să trec pe la dumneata, dacă voi mai avea timp. Pentru că, îţi spun sincer, şi dumneata mi-ai plăcut mult, mai cu seamă după ce mi-ai povestit întîmplarea cu cerceii ; dar şi înainte de asta mi-ai plăcut, cu toate că ai o faţă tare mohorîtă. Îţi mulţumesc de asemenea şi pentru blana, şi pentru hainele pe care mi le promiţi, căci într-adevăr, foarte curînd probabil, voi avea mare nevoie şi de haine, şi de subă. Cît despre bani, mărturisesc că în momentul de faţă n-am aproape nici o leţcaie.

— Bani vom avea nici o grijă. Diseară capăt bani. Să vii neapărat !

— Bani vor fi, nici o grijă, repetă ca un ecou slujbaşul, chiar în seara asta !

— Dar în privinţa femeilor, ce ai de spus prinţe, eşti cumva amator ? Hai, zi, nu te sfii !

— N-u-u ! Să vezi, eu... Poate că nu ştii, dar din cauza bolii mele moştenite, eu nici n-am cunoscut femeia.

— În cazul acesta, prinţe, strigă Rogojin, dă-mi voie să te socot omul blajin desprins de cele lumeşti, şi pe alde voi Dumnezeu vă ocroteşte.

— Aşa-i, Dumnezeu vă ocroteşte, întări slujbaşul.

— Iar tu să vii cu mine, conţopistule, îi porunci Rogojin lui Lebedev, şi coborîră cu toţii din tren.

Aşadar, Lebedev îşi atinsese scopul. În curînd, ceata lor gălăgioasă porni spre bulevardul Voznesenski. Prinţul trebuia să ajungă în Liteinaia. Vremea era umedă şi răcoroasă ; întrebă pe trecători şi, aflînd că are de făcut vreo trei verste pentru a ajunge la destinaţie, se hotărî să ia o birjă.

II

Generalul Epancin locuia în casa proprie, situată nu departe de Liteinaia, în direcţia bisericii Preobrajenie. Era o clădire splendidă, impunătoare, din care aproape cinci şesimi erau date cu chirie. Mai avea o casă foarte mare pe Sadovaia, care-i aducea de asemeni un venit apreciabil. Afară de aceste două proprietăţi mai avea şi o moşie destul de mare şi rentabilă în apropiere de capitală, precum şi o făbricuţă în districtul Petersburg. Se ştia că generalul Epancin administrase un timp nişte concesiuni importante de stat şi acum figura printre marii acţionari ai mai multor societăţi comerciale. Trecea drept un om foarte bogat, foarte ocupat şi foarte influent prin relaţiile lui. Ştiuse să se facă indispensabil în anumite instituţii şi în special la serviciu. Pentru nimeni nu constituia un secret că Ivan Feodorovici Epancin nu avea studii şi provenea din copiii de trupă; acest din urmă amănunt însă era neîndoios numai spre lauda lui; cu toate acestea, generalul, altfel un om inteligent, avea şi el micile lui slăbiciuni şi nu-i plăcea să i se amintească de acest lucru. În tot cazul priceperea şi iscusinţa lui erau de netăgăduit. Aşa, de pildă, îşi formase un obicei, un adevărat sistem din a nu căuta să-şi etaleze propriile capacităţi şi de a rămîne, dacă era cazul, în umbră, neobservat; foarte multă lume preţuia la el tocmai această modestie şi faptul că întotdeauna îşi cunoştea poziţia şi locul. Şi totuşi, de-ar fi ştiut aceia care-l judecau astfel ce se petrece uneori în adîncul sufletului acestui Ivan Feodorovici, care-şi cunoştea atît de bine locul! Deşi avea o mare experienţă în afaceri, prin spirit practic incontestabil şi anumite însuşiri deosebit de remarcabile, Ivan Feodorovici prefera totuşi să apară mai curînd în chip de înfăptuitor al gîndurilor altuia decît ca un om cu idei proprii; îi plăcea să treacă drept „omul cel mai devotat“ [6], sincer şi dezinteresat, ba şi — ca să vezi încotro merge vremea! — un om de inimă, rus sadea. E drept că această din urmă inclinaţie i-a atras şi cîteva întîmplări nostime de tot, dar generalul ştia să-şi ţină cumpătul chiar şi în cele mai anecdotice situaţii; unde mai pui că norocul îl favoriza pînă şi la joc. Risca absolut conştient sume mari şi, departe de a-şi ascunde pasiunea pentru jocul de cărţi, i se deda cu toată plăcerea, mai cu seamă că de cele mai multe ori jocul se dovedise a-i fi de mare folos. Societatea în care

își trecea timpul era destul de pestriță, formată însă numai din „barosani“. Și întrucît proiectele lui mari vizau viitorul mai îndepărtat, totul era deocamdată să știe să aștepte ; avea tot timpul și toate urmau să vină cu vremea și la rîndul lor. Generalul Epancin nu avea decît cincizeci și șase de ani. Era, cu alte cuvinte, în plină vigoare, la o vîrstă cînd, la drept vorbind, începe *adevărata* viață. Constituția lui robustă, tenul sănătos, dinții tari, deși cam înnegriți, expresia preocupată a feței dimineața la serviciu, voioasă și veselă seara la masa de joc sau la recepția excelenței-sale, șeful — toate astea, fără îndoială. contribuiau în chip simțitor la succesele prezente și viitoare ale generalului și-i presărau drumul vieții cu roze.

Generalul avea o familie înfloritoare. E drept că aici demult încetase a fi totul numai roze, în schimb se iviră și o mulțime de preocupări în jurul cărora de la o vreme încoace începură să graviteze, cu toată seriozitatea și ardoarea, cele mai frumoase speranțe și țeluri ale excelenței-sale. Și, într-adevăr, ce alte preocupări și țeluri mai importante și mai sfinte decît cele părintești ar putea să mai existe ? Unde te-ai putea ancora mai bine decît în sînul familiei ? Familia generalului era alcătuită din consoarta sa și cele trei fiice. Generalul se însurase pe cînd era încă tînăr locotenent cu o fată aproape de aceeași vîrstă cu el, care nu era nici frumoasă și nici cine știe ce învățată, iar toată zestrea se reducea la cincizeci de suflete — care, ce-i drept, constituiseră temelia izbînzilor lui viitoare. Totuși, niciodată mai tîrziu generalul Epancin nu se arătase nemulțumit de această căsătorie prea timpurie, niciodată n-o considerase drept o nechibzuință a tinereții exaltate ; dimpotrivă, purta neveste-si atîta respect, încerca de multe ori față de dînsa atîta sfiiciune și teamă chiar, încît ajunse s-o iubească. Generăleasa descindea dintr-o familie nu cine știe ce strălucită, în schimb foarte veche, familia prinților Mîșkin, și se mîndrea nespus cu stirpea ei. Un personaj influent de pe atunci, unul din acei binevoitori care au putința să protejeze fără să-i coste ceva, catadicsi să se intereseze de căpătuirea tinerei prințese. Deschise o portiță junelui ofițer și-i dădu ușurel brînci pe calea norocului, mai cu seamă că acesta nici nu prea avea nevoie să fie îmboldit ; era de ajuns un semn, o privire încurajatoare — și în ruptul capului n-ar fi lăsat să-i scape prilejul ! Cu unele mici și rare intermitențe, cei doi soți conviețuiră mai bine de douăzeci și cinci

de ani într-o armonie aproape desăvîrşită. Ca ultimă mlădiţă a unei familii nobile, ba poate şi datorită unor însuşiri şi calităţi personale, generăleasa reuşise încă din tinereţe să-şi atragă bunăvoinţa cîtorva doamne influente din înalta societate. Treptat, pe măsură ce situaţia materială şi poziţia socială a generalului deveneau tot mai prospere, ea se familiariză de-a binelea cu atmosfera din saloanele acestei lumi selecte.

Între timp, cele trei fete ale generalului — Alexandra, Adelaida şi Aglaia — crescură şi ajunseră la vîrsta măritişului. E drept că, după nume, nu erau decît odraslele generalului Epancin, în schimb după mamă aparţineau aristocraţiei, aveau zestre frumoasă, tatăl lor nutrea speranţa să ajungă la cele mai înalte situaţii şi — ceea ce nu era de loc lipsit de importanţă — toate trei erau de o frumuseţe răpitoare, chiar şi cea mai mare, Alexandra, care număra douăzeci şi cinci de ani împliniţi. A doua, Adelaida, avea douăzeci şi trei, iar cea mai mică, Aglaia, împlinise abia douăzeci. Aglaia era cea mai frumoasă dintre toate şi în societate începuse să atragă atenţia tuturor. Dar mai era ceva : toate trei erau foarte instruite, străluceau prin inteligenţă şi talente. Se ştia că surorile trăiesc în bună înţelegere şi se ajută între ele. Se vorbea chiar de unele sacrificii materiale făcute de surorile mai mari în folosul celei mici — un adevărat idol al familiei. În societate, nu numai că nu căutau să strălucească, ci, dimpotrivă, se ţineau foarte modest. Nimeni nu le-ar fi putut învinui de trufie sau îngîmfare ; se ştia însă că erau mîndre şi că îşi cunosc pe deplin valoarea. Alexandra era muziciană ; Adelaida avea talent pentru pictură ; şi totuşi aproape nimeni nu ştiuse de asta şi aceste însuşiri ale lor s-au descoperit abia în ultimul timp şi cu totul din întîmplare. Într-un cuvînt, toată lumea avea numai cuvinte de laudă pentru cele trei surori. Adică, aproape toată lumea, căci existau şi răuvoitori, care vorbeau cu groază despre pasiunea surorilor Epancin pentru lectură, despre acea sumedenie de cărţi pe care le citiseră. Fiicele generalului nu se arătau de loc grăbite să se mărite ; ştiau să preţuiască în modul cuvenit cercurile pe care le frecventau, păstrînd totuşi anumite rezerve. Faptul apare cu atît mai demn de relevat cu cît se cunoşteau veleităţile şi ţelurile pe care le nutrea tatăl lor.

Era aproape ora unsprezece cînd prinţul sună la uşa locuinţei generalului. Acesta ocupa, la etajul întîi, un apartament destul de modest, deşi corespunzător poziţiei lui sociale. Un valet în livrea deschise uşa şi prinţul fu nevoit să intre în lungi tratative cu acest cerber, care se uita cu vădită neîncredere la dînsul şi la bocceluţa lui. În cele din urmă, după declaraţia de mai multe ori repetată că este într-adevăr prinţul Mîşkin şi că are absolută nevoie să-l vadă pe general pentru o chestiune urgentă, servitorul, nedumerit, îl introduse într-o încăpere mică de lîngă anticamera biroului şi-l predă în seama unui alt valet, care îşi făcea serviciul în timpul dimineţii, anunţînd persoanele venite pentru audienţă. Îmbrăcat în frac, valetul de serviciu părea să fi trecut de patruzeci de ani, iar după ţinuta lui gravă şi aerul preocupat se vedea cît de pătruns este el de importanţa funcţiei sale de uşier cu însărcinări speciale pe lîngă cabinetul excelenţei-sale.

— Aşteptaţi puţin în anticameră, iar legăturica lăsaţi-o aici, spuse el, aşezîndu-se în fotoliul său cu o gravitate măsurată şi examinîndu-l cu o privire severă şi plină de mirare pe prinţ, care, fără a-şi lăsa din mînă modestul bagaj, ocupase un scaun alături.

— Dacă-mi dai voie, aştept aici, în tovărăşia dumitale ; ce rost are să rămîn singur acolo ?

— Aici nu se cade să aşteptaţi, fiindcă sînteţi vizitator, adică oaspe. Vreţi să vorbiţi personal cu excelenţa-sa ?

Lacheul îşi făcuse probabil anumite rezerve în privinţa lui şi, împăcîndu-se cu gîndul că va trebui să introducă un asemenea musafir, hotărîse desigur să-l mai descoasă puţin.

— Da, am de vorbit cu generalul Epancin într-o afacere... începu prinţul.

— Nu vă întreb despre ce anume vreţi să-i vorbiţi ; treaba mea e să vă anunţ. Dar, aşa cum v-am mai spus, pînă nu vine secretarul, nu puteţi intra.

Neîncrederea omului părea să crească : prea din cale-afară se deosebea acest prinţ de vizitatorii obişnuiţi, cu toate că, aproape zilnic, la o anumită oră, generalul era nevoit să primească în *chestiuni de afaceri* foarte multă lume. Deşi deprins să vadă perindîndu-se tot felul de oameni, ba primise chiar instrucţiuni destul de precise în această privinţă, valetul avea totuşi mari îndoieli în cazul de faţă, socotind probabil că prezenţa secretarului va fi absolut necesară.

— Cu adevărat... veniţi chiar din străinătate? întrebă el în cele din urmă, aproape fără voie şi ezitînd; ar fi vrut poate să întrebe: „Sînteţi cu adevărat prinţul Mîşkin?"

— Întocmai; am coborît adineauri din tren. Voiai, cred, să mă întrebi dacă într-adevăr sînt prinţul Mîşkin, doar n-ai spus-o din politeţe?

— Hm... făcu valetul surprins.

— Te asigur că nu mint şi că nu vei avea nici o neplăcere din pricina mea. Iar dacă mă prezint în halul acesta şi cu bocceluţa în mînă, e numai pentru că în momentul de faţă mă aflu într-o situaţie nu tocmai strălucită.

— Hm!... Vedeţi, nu de asta mă tem. Sînt obligat să vă anunţ, şi o să vă primească secretarul. Afară de cazul că... şi de aceea... îndrăznesc să vă întreb, nu cumva aţi venit la general ca să-i cereţi să vă ajute cu bani?...

— A, nu! În privinţa asta poţi fi liniştit! N-am să-i cer nimic.

— Scuzaţi, vă rog, dar am întrebat şi eu judecînd după înfăţişarea dumneavoastră... Aşteptaţi să vină secretarul; deocamdată, generalul e ocupat cu domnul colonel, dar vine numaidecît şi secretarul... Companiei.

— Dacă e vorba totuşi să aştept mai mult, te-aş ruga să-mi spui dacă pot să fumez aici pe undeva? Am cu mine pipă şi tutun.

— Să fumaţi? îl privi cu nedumerire dispreţuitoare lacheul, nevenindu-i parcă să-şi creadă urechilor. Să fumaţi? Nu, fumatul e oprit aici; şi apoi, cum de a putut să vă treacă prin gînd aşa ceva!... Hm... ciudată întrebare!

— A, nu! Nu m-am gîndit că aş putea să fumez în camera asta; ştiu bine că nu-i permis; te rugam numai să-mi arăţi un loc unde să-mi pot aprinde pipa, pentru că am deprins acest obicei şi n-am mai fumat de trei ceasuri. De altfel, poate că ai dreptate, nu degeaba se spune: cîte bordeie, atîtea obiceie!

— Ei bine, cum să mă încumet a anunţa un om ca dumneavoastră? mormăi aproape involuntar valetul. Mai întîi, ca vizitator, deci ca musafir, ar trebui să staţi acum în camera de aşteptare şi nu aici cu mine; parcă mă văd tras la răspundere pentru această abatere! Sau poate aveţi cumva de gînd să rămîneţi de tot la noi?... adăugă el, aruncînd încă

o dată o privire piezişă spre bocceluţa prinţului, care evident nu-i dădea pace.

— Ba nu, n-am asemenea intenţii. Chiar dacă mi s-ar propune, n-aş rămîne aici. Am venit numai să fac cunoştinţă cu stăpînii casei şi nimic mai mult.

— Cum, adică, să faceţi cunoştinţă? întrebă surprins şi din ce în ce mai bănuitor valetul. Păi, nu mi-aţi spus la început că aţi venit cu anumite afaceri?

— Să vezi, de fapt, nici nu este vorba propriu-zis de vreo afacere. Deşi, dacă vrei, aş avea şi ceva precis: să cer un sfat; dar întîi de toate vreau să mă prezint familiei Epancin; sînt prinţul Mîşkin, iar soţia generalului e şi ea o prinţesă Mîşkina şi noi amîndoi am fi cei din urmă descendenţi ai acestei familii.

— Pretindeţi, aşadar, că sînteţi şi rubedenie? sezisă, de data aceasta aproape speriat, valetul.

— Şi nici asta n-aş putea s-o spun cu toată hotărîrea. Bineînţeles, dacă am scormoni cu tot dinadinsul, o înrudire oarecare există, fireşte, dar e atît de îndepărtată, încît ar fi greu să-i dai de capăt. I-am şi scris o dată generălesei din străinătate, dar n-am primit nici un răspuns. Întorcîndu-mă acum în ţară am socotit totuşi de a mea datorie să mă prezint. Îţi dau toate lămuririle acestea ca să-ţi împrăştii îndoielile, pentru că te văd tare îngrijorat. Anunţă că a venit prinţul Mîşkin şi însuşi numele acesta va fi cea mai bună explicaţie a scopului vizitei mele. Mă primeşte — foarte bine, nu mă primeşte — nici o supărare. Deşi nu-mi vine a crede că ar refuza să mă primească; presupun că doamnei îi va face plăcere să cunoască pe unicul reprezentant în viaţă al neamului ei, de vreme ce, după cîte mi-a fost dat să aud, ţine mult la obîrşia ei nobilă şi pune mare preţ pe spiţa princiară din care se trage.

Felul de a vorbi al prinţului era cum nu se poate mai simplu, dar, cu cît era mai simplu, cu atît părea mai deplasat în cazul de faţă, căci era exclus ca valetul acesta încercat să nu-şi dea seama că o conversaţie foarte potrivită între persoane de aceeaşi condiţie socială devine cu totul nelalocul ei între un musafir şi *o slugă.* Şi fiindcă de obicei *servitorii* sînt mult mai deştepţi decît îi cred stăpînii lor, valetului nu-i rămînea în cazul de faţă decît să-şi închipuie una din două: prinţul acesta este de fapt un individ fără căpătîi care umblă

cu milogeala, ori, într-adevăr, este unul sărac cu duhul şi fără nici o demnitate, pentru că un prinţ deştept şi care se respectă n-ar fi stat în antreu de vorbă cu o slugă, necum să-l mai şi întreţină povestindu-i de afacerile lui. Oricum, şi într-un caz şi în celălalt, nu risca el să fie tras la răspundere dacă anunţă fără secretar un asemenea vizitator ?

— Ar fi totuşi bine să treceţi în camera de aşteptare, spuse el pe un ton de data aceasta mult mai stăruitor.

— Dacă stăteam acolo, nu puteam să-ţi dau toate lămuririle acestea, răspunse prinţul, rîzînd cu bună voie, şi rămîneai cu aceeaşi îngrijorare din pricina hainei şi a bocceluţei mele. Aşa stînd lucrurile, poate că nici nu mai are rost să-l aştept pe secretar şi te duci dumneata singur să m-anunţi ?

— Nu pot să anunţ un asemenea vizitator fără voia secretarului. Ş-apoi excelenţa-sa îmi porunci chiar adineauri să nu las pe nimeni cît timp e ocupat cu domnul colonel ; numai Gavrila Ardalionîci poate să intre oricînd.

— Ce este el, funcţionar ?

— Cine, Gavrila Ardalionîci ? Nu, e angajat particular, la Companie. Da de ce nu puneţi legăturica deoparte, uite aici ?

— Aş face-o bucuros, dacă-mi dai voie. Să-mi scot poate şi pelerina, ce zici ?

— Scoateţi, desigur, că doar n-o să intraţi la el aşa, îmbrăcat.

Prinţul se ridică şi-şi scoase în grabă pelerina, sub care purta o haină destul de bine croită, deşi cam uzată. De-a curmezişul vestei îi atîrna un lănţişor de oţel, la capătul căruia era prins un ceasornic de argint, marcă elveţiană.

Cu toate că prinţul era un prostălău — valetul îl şi cîntărise în sinea lui — sluga generalului socoti în cele din urmă că nu se cuvine totuşi să se aşeze la vorbă cu un vizitator al stăpînului său, deşi prinţul începuse grozav să-i placă, de ce anume, ce-i drept, nici el n-ar fi putut spune. În acelaşi timp simţea că omul acesta îl face să-şi piardă cumpătul de indignare.

— Dar generăleasa la ce ore primeşte ? întrebă Mîşkin, reluîndu-şi locul pe scaun.

— Asta nu mai e treaba mea. N-are ore fixe, depinde cine vine. Pe croitoreasă se-ntîmplă s-o primească chiar şi la unsprezece dimineaţa. Gavrila Ardalionîci e şi el primit mai devreme ca ceilalţi, ba chiar şi în timpul dejunului.

— Aici, la voi încăperile sînt mai călduroase iarna decît în străinătate, spuse prinţul, în schimb, acolo, aerul de afară e mai cald decît la noi ; dar casele sînt tare friguroase iarna : un rus cu greu se poate deprinde cu astfel de locuinţe.

— Şi cum adică, acolo nu se face foc în casă ?

— Ba da, sînt însă cu totul altfel construite, vreau să zic, sobele şi ferestrele.

— Hm ! Şi aţi umblat mult prin străinătăţi ?

— Patru ani. De fapt, am stat tot timpul aproape în acelaşi loc, într-un sat.

— Cred că v-aţi cam dezobişnuit de ale noastre ?

— E foarte adevărat. Nu ştiu dacă ai să mă crezi, dar mă cuprinde uneori mirarea cum de nu mi-am uitat limba. De pildă, acum, stau de vorbă cu dumneata şi mereu îmi vine în gînd : „Uite că vorbesc destul de bine ruseşte“. Poate chiar din cauza asta nu-mi tace gura. De ieri, în adevăr, simt mereu nevoia să vorbesc ruseşte.

— Hm ! Aţi stat vreodată la Petersburg ? (Oricît se străduia valetul să păstreze distanţa cuvenită, îi venea greu să renunţe la o conversaţie plăcută cu un om atît de politicos.)

— La Petersburg ? Aproape de loc. Doar aşa, în trecere, am fost. Nici înainte nu prea am cunoscut cum e pe aici, iar acum aud că s-au produs atîtea schimbări, încît se zice că şi cei care cunoşteau toate rînduielile ca în palmă trebuie să înveţe totul de la capăt. Acum se vorbeşte mult, mi se pare, de nişte reforme în justiţie [7], de un nou fel de judecată.

— De !... Ce să zic, judecata e tot judecată. Dar acolo pe unde aţi umblat cum e judecata ? O fi mai cu multă dreptate sau e tot ca pe la noi ?

— N-aş putea să-ţi spun, că nu prea cunosc. Despre instanţele noastre judecătoreşti am auzit însă spunîndu-se lucruri foarte bune. Ş-apoi cînd te gîndeşti că la noi, de pildă, nu există pedeapsa cu moartea [8].

— Dar acolo există ?

— Da. Am văzut o execuţie în Franţa [9], la Lyon, unde mă dusese Schneider.

— Şi cum, îl duce la spînzurătoare ?

— Nu, în Franţa li se retează capul.

— Şi ţipă rău omul ?

— Nici n-apucă să ţipe. Totul se petrece într-o clipită,

Omul e așezat cu gîtul pe butuc, de sus cade lunecînd pe un fel de mașinărie — ghilotină se cheamă — un satîr mare și lat... cade dintr-o dată, cu putere... Capul sare retezat cît ai clipi din ochi. Mai groaznice sînt pregătirile : cînd i se comunică sentința, i se dau ultimele grijiri de rigoare, e legat, apoi îl urcă pe eșafod... Momentele astea sînt înfiorătoare ! Mulțimea aleargă să vadă, chiar și femeile, deși acolo nu prea e văzută cu ochi buni o asemenea curiozitate la femei.

— Vezi bine, n-au ce căuta acolo.

— Firește ! Firește ! Asemenea caznă !... Condamnatul, îl chema Legros, era un om în puterea vîrstei, deștept, îndrăzneț, voinic. Ei bine, nu știu dacă ai să mă crezi, dar în timp ce urca pe eșafod, plîngea și era alb ca varul. De necrezut ! E îngrozitor ! Cum e cu putință ca cineva să plîngă de spaimă ? Nu mi-aș fi închipuit vreodată că un om, un om în toată firea, la vîrsta de patruzeci și cinci de ani, care n-a știut ce-i aia lacrimă pînă atunci, poate să plîngă ca un copil. Ce se petrece în sufletul lui în acel minut ? În ce hal de sfîșiere este adus ? La ce folosește această batjocură a sufletului? Porunca spune : „Să nu ucizi !“ Și pentru că un om a ucis, trebuie să i se ia și lui viața ? Nu se cade. Iată că a trecut de atunci mai bine de o lună de zile și nici astăzi nu pot să uit, parcă-mi stă înaintea ochilor. De vreo cinci ori mi s-a arătat în vis.

Prințul se însuflețise și o ușoară roșeață îi colora obrazul palid, deși vorbea cu același glas scăzut. Valetul îl asculta cu atîta interes și simpatie, de parcă n-ar fi vrut să se smulgă de sub vraja vorbei lui ; o fi fost și el un om cu imaginație și cu o licărire de cuget.

— E bine, cel puțin, că omul nu se chinuiește prea mult, zise el, cînd i se retează dintr-o dată capul.

— Ei vezi ? reluă prințul cu înflăcărare. Te-ai gîndit imediat la acest lucru, și toată lumea e convinsă de asta ; de aceea s-a și inventat ghilotina. Mă întreb însă, și gîndul acesta îmi trecu prin minte chiar atunci pe loc, dacă nu e mai rău așa ? O să-ți pară ciudat, de necrezut poate, dar cu puțină imaginație s-ar putea să ajungi la această idee. Să ne închipuim, de pildă, ce se-ntîmplă în caz de tortură : durerea, suferințele, chinurile trupești îl absorb total și-l distrag pe om de la suferința morală, încît pînă în clipa morții abia simte numai suferința cea fizică. Și totuși suferința principală, su-

ferința cea mai groaznică nu ți-o pricinuiesc rănile, ci conștiința, certitudinea că peste un ceas, apoi peste zece minute, apoi peste o jumătate de minut, peste o clipă, sufletul ți se va despărți de trup, că tu ca om n-o să mai exiști și că acest lucru e absolut cert, mai ales că-i *absolut cert*. În clipa cînd ți-ai pus capul în scobitură, pe butuc, și aștepți să cadă cuțitul, ba îi și auzi hîrșîitul, uite sfertul, fragmentul acela de secundă este cel mai groaznic. Crede-mă, te rog, că nu este vreo fantezie de-a mea; mulți susțin același lucru. Sînt într-atît de convins că este așa, încît îți voi mărturisi sincer părerea mea. Pedeapsa cu moartea pentru omucidere este incomensurabil mai grea decît însăși crima de omor. Omorul pe baza unei sentințe de condamnare la moarte este infinit mai groaznic decît asasinatul. Omul pe care îl omoară tîlharul noaptea în pădure sau altcum speră totuși pînă-n ultima clipă într-o eventuală scăpare. Au fost cazuri cînd omul avea beregata tăiată și tot încerca să fugă ori să implore îndurarea. Pe cînd aici, această ultimă speranță, care face ca moartea să fie poate de zece ori mai ușor de suportat, îți este dinainte luată *cu certitudine*; te afli în fața unei sentințe și toată grozăvia stă în faptul că este absolut sigur că nu vei putea s-o înlături ca să scapi; nu cred să existe un chin mai îngrozitor pe lume decît o asemenea certitudine. Postează un soldat în cursul bătăliei drept în fața țevii unui tun și tot va mai nădăjdui cît timp n-ai tras încă în el; citește-i însă aceluiași soldat sentința prin care este condamnat *cu certitudine* la moarte și-l vei vedea pierzîndu-și mințile sau izbucnind în plîns. Cine ar putea susține că natura umană e capabilă să suporte asemenea zguduire fără ca insul să înnebunească? Ce rost are această degradare oribilă, monstruoasă, inutilă? Poate că există undeva vreun om[10] căruia, după ce i s-a citit sentința de condamnare la moarte și a fost lăsat o vreme pradă spaimei, să i se fi spus pînă la urmă: „Du-te, ai fost iertat!“ Ei bine, omul acela ar ști poate să ne povestească prin ce a trecut. Hristos însuși a vorbit de acest înspăimîntător supliciu. Nu, nu! Nu se cade ca omul să fie tratat astfel!

Deși valetul n-ar fi fost capabil să exprime toate astea așa cum le spunea prințul, totuși se putea citi pe fața lui înduioșată că el a înțeles bine tîlcul și miezul celor auzite.

— Mă rog, dacă aveţi poftă de fumat, îngînă el, puteţi să vă aprindeţi pipa, dar cît mai repejor, ca nu cumva să vă poftească înăuntru. Uite, colea, sub scăricică. Vedeţi uşa aceea. Intraţi pe uşă, la dreapta e o odăiţă ; acolo se poate, dar să deschideţi ferestruica, să iasă duhoarea de tutun, căci rînduiala casei nu îngăduie...

Dar prinţul nu mai avu timp să-şi satisfacă dorinţa. În anticameră intră grăbit un tînăr cu nişte dosare în mînă. Valetul se repezi să-i scoată blana, în timp ce tînărul îl măsură din ochi pe prinţ, cu o privire piezişă.

— E un domn, Gavrila Ardalionovici, îl lămuri valetul pe un ton confidenţial şi aproape familiar, care zice că e prinţul Mîşkin şi neam cu doamna, a sosit cu trenul din străinătate şi s-a prezentat aşa, cu bocceluţa în mînă, numai că...

Prinţul nu desluşi mai mult, fiindcă servitorul continuă să vorbească aproape în şoaptă. Gavrila Ardalionovici asculta cu atenţie şi din cînd în cînd se uita la prinţ cu multă curiozitate. Apoi renunţă să mai asculte şi se apropie cu interes de musafir.

— Sînteţi prinţul Mîşkin ? întrebă el foarte politicos şi amabil. Era un tînăr cam tot de vreo douăzeci şi opt de ani, cu o înfăţişare prezentabilă : blond, zvelt, aproape înalt, cu o bărbuţă *à la* Napoleon, cu o fizionomie inteligentă şi trăsăturile feţei foarte frumoase. Numai că zîmbetul, cu tot aerul lui amabil, avea ceva afectat ; dinţii se dezvăluiau cu acest prilej într-un şirag alb ca de perle prea regulat şi prea subţire ; privirea-i veselă şi aparent bonomă era prea iscoditoare.

„Omul acesta cred că are cu totul altă privire cînd e singur şi probabil că nici nu rîde vreodată“, îşi zise în gînd prinţul, reţinînd mai mult intuitiv o primă impresie.

Mîşkin se grăbi să-i dea toate lămuririle despre persoana lui, repetînd pe scurt ceea ce-i spusese cu puţin înainte valetului, iar mai înainte lui Rogojin. Gavrila Ardalionovici, între timp, părea că încearcă să-şi aducă aminte de ceva.

— N-aţi trimis acum un an sau chiar mai puţin Elizavetei Prokofievna o scrisoare, din Elveţia, mi se pare ?

— Întocmai.

— În cazul acesta, numele dumneavoastră nu este necunoscut în familia generalului şi desigur n-a fost dat uitării. Doriţi să staţi de vorbă cu excelenţa-sa ? Mă duc să vă anunţ... Generalul va fi liber îndată. Ar fi bine, pînă atunci, să tre-

ceţi în sala de aşteptare... Pentru ce l-ai lăsat pe dumnealui să stea aici ? se adresă el pe un ton sever servitorului.

— Vă spun, aşa a dorit...

În clipa aceea uşa cabinetului se deschise brusc, lăsînd să apară un militar cu servieta în mînă, care, vorbind tare şi înclinîndu-se, îşi lua rămas bun de la gazdă.

— Eşti aici, Ganea ? Vino, te rog ! strigă un glas dinăuntru.

Gavrila Ardalionovici schiţă un salut cu capul în direcţia prinţului şi intră grăbit în cabinet.

Peste vreo două minute, uşa se deschise iar şi glasul sonor şi afabil al secretarului i se adresă lui Mîşkin :

— Vă rog să poftiţi, prinţe !

III

Generalul Ivan Feodorovici Epancin îl primi în picioare, în mijlocul cabinetului, uitîndu-se la el cu multă curiozitate, ba făcu şi doi paşi în întîmpinarea lui. Prinţul se apropie şi se recomandă.

— Ei bine, răspunse generalul, cu ce aş putea să-ţi fiu de folos ?

— O, nimic important nu mă aduce ; voiam numai să fac cunoştinţă cu dumneavoastră. N-aş fi vrut să vă deranjez, întrucît nu cunosc nici ziua, nici orele dumneavoastră de primire... Dar vin direct de la gară, am sosit chiar acum din Elveţia...

Generalul schiţă un început de surîs, dar se opri ca la un gînd subit, mai reflectă puţin, îşi îngustă ochii, mai examină o dată pe vizitator din cap pînă în picioare, apoi, cu un gest scurt, îi arătă un scaun ; se aşeză şi el mai deoparte şi se întoarse spre prinţ cu un aer de aşteptare nerăbdătoare. Ganea, în picioare, într-un colţ al odăii, cerceta hîrtiile de pe birou.

— De obicei nu prea am răgaz să fac cunoştinţe noi, observă generalul. Întrucît însă dumneata ai probabil în vedere un scop anumit...

— Eram sigur, îl întrerupse prinţul, că veţi interpreta negreşit vizita mea prin cine ştie ce scop anume. Vă asigur însă că, în afară de plăcerea de a vă cunoaşte, nici un alt motiv nu mă aduce în casa dumneavoastră.

— Bineînțeles, plăcerea e la fel de mare și pentru mine, dar omul nu se poate ține numai de plăceri, mai are și treburi... De altfel nici nu văd pînă acum ce ar exista comun între noi... o legătură, ca să zic așa... motivul...

— Nici o legătură, firește, și aproape nimic comun, deoarece simplul fapt că sînt prințul Mîșkin și că soția dumneavoastră se trage din neamul nostru, desigur, nu-i un motiv. Înțeleg prea bine. Totuși altul nu există. Mai bine de patru ani am lipsit din Rusia, iar cînd am plecat din țară, mă găseam într-un hal... nu prea eram cu mintea limpede! Nici atunci nu prea cunoșteam viața, iar acum nici atît. Aș avea nevoie de cunoștința unor oameni de inimă; aș avea chiar și o afacere de rezolvat și nu știu la ce ușă să bat. Încă la Berlin mi-a venit în gînd: „Îmi sînt aproape rude, să mă adresez mai întîi lor; cine știe, poate că am putea să ne fim de folos reciproc, ei mie și eu lor, dacă sînt oameni de inimă". Și avui recent prilejul să aud că sînteți într-adevăr oameni de inimă.

— Foarte recunoscător, făcu generalul surprins. Dă-mi voie să te întreb unde ai tras?

— Deocamdată n-am tras nicăieri.

— Înseamnă că vii la mine direct de la gară? Și... cu bagajele?

— N-am nici un fel de bagaj, doar o bocceluță cu lenjuri, de obicei o port cu mine. Pînă diseară, am timp să-mi caut o cameră la hotel.

— Va să zică, ai de gînd totuși să-ți iei o cameră la hotel?

— O, da, firește.

— După vorbele dumitale, crezusem că ai venit cu gîndul să rămîi la mine.

— Așa ceva nu s-ar întîmpla decît în urma unei invitații din partea dumneavoastră. Mărturisesc însă că n-aș primi. Nu pentru că aș avea vreun motiv, ci pentru că... nu stă în firea mea.

— Atunci, am făcut bine că nu te-am invitat și nici nu te invit. Îngăduie-mi totodată, prințe, pentru ca să fim pe deplin lămuriți, să trag următoarea concluzie: întrucît din discuția noastră a reieșit și sîntem de acord că între noi nu poate fi vorba de vreo legătură de rubedenie, deși pentru mine ar fi, bineînțeles, deosebit de măgulitor să ne știm rude, ar urma...

— Ar urma că nu-mi rămîne altceva de făcut decît să mă ridic și să plec, isprăvi vizitatorul fraza și se ridică rîzînd cu

multă voioşie chiar, în ciuda situaţiei penibile în care era pus. Credeţi-mă că, deşi nu cunosc nici obiceiurile, şi nici felul de viaţă al oamenilor de aici, nu ştiu de ce, exact aşa mi-am închipuit că va decurge întrevederea noastră. Probabil că aşa e normal să fie... De altfel, nici la scrisoarea pe care v-am trimis-o nu mi-aţi răspuns... Atunci, vă las cu bine şi vă rog să mă scuzaţi pentru deranj.

Privirea prinţului era în acel moment atît de blîndă, iar zîmbetul senin şi lipsit de orice urmă de resentiment, încît generalul îl privi deodată mai atent şi în aceeaşi clipă îl văzu cu alţi ochi ; o schimbare bruscă se produse în atitudinea gazdei.

— Ştii, prinţe, spuse generalul cu un glas care nu semăna cu cel de adineauri, oricum, eu nu te cunosc încă, şi-apoi mă gîndesc că poate şi Elizaveta Prokofievna ar dori să cunoască pe omul care poartă acelaşi nume cu dînsa... Mai zăboveşte puţin, dacă vrei şi dacă timpul îţi îngăduie.

— O, timp am destul şi-mi aparţine, n-am unde şi la ce să mă grăbesc (şi prinţul, fără multă ceremonie, îşi depuse pe masă pălăria moale de fetru). Mărturisesc că, venind încoace, nutrisem speranţa că poate Elizaveta Prokofievna îşi va aduce aminte de scrisoarea mea. Adineauri, cînd aşteptam dincolo, servitorul dumneavoastră avu bănuiala că umblu să cerşesc vreun ajutor bănesc ; mi-am dat seama numaidecît. Iar oamenii dumneavoastră au primit probabil în privinţa aceasta instrucţiuni severe ; dar vă asigur că sînt cu totul străin de asemenea gînduri şi am venit, credeţi-mă, numai şi numai ca să cunosc şi să mă apropii de oameni. Am impresia însă că venirea mea este cu totul inoportună şi acest lucru mă nelinişteşte.

— Uite ce este, prinţe, spuse generalul cu un zîmbet înviorat, mă bate gîndul că, dacă eşti cu adevărat aşa cum pari, cine ştie, poate că ne va face plăcere să te cunoaştem mai de aproape ; numai că, vezi dumneata, eu sînt un om prea ocupat; uite şi acum, mai am de văzut şi de semnat nişte hîrtii, pe urmă trebuie să mă duc la excelenţa-sa şi de acolo la slujbă, încît, deşi mă tentează să stau de vorbă cu un om... cumsecade şi onorabil... totuşi... De altfel, sînt aşa de convins de buna dumitale educaţie, încît... Dar ce vîrstă ai, prinţe ?

— Douăzeci şi şase de ani.

— Ia te uită ! Te credeam mult mai tînăr.

— Da, se spune că par mai tînăr. Cît despre timpul dumneavoastră, cred că voi reuşi să nu vă stingheresc ; nu-mi va fi de loc greu, întrucît personal nu-mi place să deranjez pe nimeni şi îmi repugnă situaţia de a mă simţi povara cuiva... De altfel, am impresia acum că structural, cum ne arată firea, din cauza unor multiple împrejurări, sîntem nişte oameni prea diferiţi, încît înclin să cred şi eu că probabil nu există nimic comun între noi ; deşi nu sînt de loc convins de asta ; pentru că se-ntîmplă adesea să fie o simplă aparenţă că n-ar exista şi nişte puncte comune, cînd de fapt ele există şi sînt realmente sesizabile... Numai indolenţa omenească e de vină că oamenii se categorisesc unii pe alţii de la prima vedere şi nu sînt în stare să găsească nimic comun... Dar poate că ceea ce spun vă plictiseşte ? Mi s-a părut chiar...

— Două cuvinte : ai ceva avere sau te gîndeşti poate să-ţi cauţi vreo ocupaţie ? Scuză-mă că te iau aşa...

— Vai de mine, apreciez mult întrebarea dumneavoastră şi o înţeleg foarte bine. N-am deocamdată nici o avere şi nici o ocupaţie. Va trebui să-mi găsesc un serviciu. Bani, pînă acum, am avut de la străini ; profesorul Schneider, la care mi-am urmat tratamentul şi studiile în Elveţia, mi-a dat atît cît era nevoie pentru drum, încît acum, de pildă, nu mai am decît cîteva copeici. Am de rezolvat, ce-i drept, o chestiune şi aş avea nevoie de un sfat, dar...

— Şi cum ai de gînd să te descurci deocamdată ? Care ţi-au fost intenţiile ? interveni generalul.

— Să fac ceva, să lucrez... orice...

— Eşti filozof, cum văd ; şi totuşi... ai vreun talent, anumite aptitudini, măcar din acelea care să-ţi asigure cît de cît existenţa ? Scuză-mă că insist...

— O, dar n-aveţi de ce vă scuza. Cred că n-am nici talente, nici aptitudini deosebite. Mai curînd aş spune contrariul, ţinînd seama că din pricina sănătăţii mele n-am primit o instrucţiune sistematică. Dar, ca să-mi cîştig pîinea, cred că...

Generalul îl întrerupse din nou şi-i ceru noi amănunte. Prinţul mai povesti o dată ceea ce se cunoaşte din paginile anterioare. Reieşi cu acest prilej că generalul auzise de răposatul Pavlişcev, ba îl şi cunoscuse personal. Mîşkin nu ştiu să explice altfel motivele pentru care omul acesta se interesase direct de educaţia lui, decît că o făcuse probabil în amintirea vechii prietenii care-l legase cîndva de tatăl său. Rămas

orfan de mic copil, prinţul fusese crescut la ţară, întrucît starea sănătăţii lui reclama în permanenţă aer curat. Pavlişcev îl încredinţase unor cucoane bătrîne, rude îndepărtate, ce-şi gospodăreau moşia într-un fund de provincie ; mai întîi i se dădu copilului o guvernantă, pe urmă un preceptor. De altfel, ţinu să precizeze că, în ciuda faptului că îşi amintea aproape totul, multe lucruri nu era în stare să şi le explice mulţumitor, rămînînd pentru el învăluite într-o ceaţă. Accesele bolii de care suferea, din ce în ce mai frecvente, îl aduseră într-o stare de idioţie aproape completă (prinţul folosi fără nici o ezitare cuvîntul idioţie). Mai povesti apoi cum Pavlişcev, făcînd cunoştinţă într-o zi, la Berlin, cu profesorul Schneider — un medic elveţian care se ocupa tocmai de acest gen de maladii şi avea în cantonul Valais un institut special în care trata debilitatea şi alienaţia mintală prin hidroterapie şi gimnastică, urmărind dezvoltarea intelectuală a pensionarilor săi şi ocupîndu-se totodată de instrucţia lor — îl trimisese cu vreo cinci ani în urmă în Elveţia, internîndu-l în casa de sănătate condusă de acest specialist. Acum doi ani însă Pavlişcev decedase subit, fără a fi apucat să-şi lase ultimele dispoziţii. Schneider îl mai ţinu şi după aceea în tratamentul său încă doi ani ; nu reuşi să-l vindece de tot, dar starea-i se amelioră simţitor, încît acum se simte bine. Mai spuse că, în sfîrşit, la dorinţa lui stăruitoare şi în urma unor circumstanţe intervenite recent şi care reclamau prezenţa lui în ţară, profesorul îl lăsă să se reîntoarcă în Rusia.

Generalul nu-şi ascunse mirarea.

— Şi cum adică, n-ai în Rusia pe nimeni mai apropiat, dar absolut pe nimeni ? întrebă el.

— Deocamdată nu ştiu de nimeni... dar nădăjduiesc... am primit o scrisoare...

— Cel puţin, îl întrerupse iarăşi generalul, fără să fi auzit ultimele cuvinte ale prinţului despre scrisoare, te pricepi la ceva şi boala dumitale nu te-ar împiedica să ocupi, de pildă, o slujbă uşoară, undeva în administraţie ?

— O, bineînţeles că nu mă împiedică. Chiar aş dori mult să am o slujbă, ca să văd ce aplicaţii am. În toţi cei patru ani cît am stat în Elveţia, am studiat mereu, deşi nu prea sistematic, după o metodă proprie a profesorului Schneider. Am citit mai ales foarte multe cărţi ruseşti.

— Cărţi ruseşti ? Atunci înseamnă că ştii să scrii curent şi fără greşeli ?

— O, da, fireşte.

— Foarte bine. Şi ai un scris frumos ?

— Am o scriere excelentă. În această privinţă aş putea spune că am un talent de caligraf. Daţi-mi voie să vă scriu ceva de probă, spuse prinţul, înflăcărîndu-se.

— Mă rog. De aşa ceva avem chiar nevoie. Şi, mai ales, îmi place ardoarea pe care o manifeşti, prinţe ; eşti într-adevăr tare simpatic.

— Aveţi nişte rechizite de birou extraordinare. Ce de-a creioane şi condeie, ce hîrtie admirabilă !... Şi ce cabinet frumos aveţi ! Uite un peisaj care-mi spune parcă ceva : e o privelişte din Elveţia. Tabloul a fost făcut probabil după natură ; recunosc locul, sînt convins că l-am văzut ; e în cantonul Uri...

— Tot ce se poate, deşi tabloul e cumpărat aici. Ganea, dă-i prinţului o foaie de hîrtie ; poftim hîrtie şi acest condei ; poţi să te aşezi la măsuţa asta. Ce ai acolo ? se întoarse generalul către secretar, care scosese între timp din servietă o fotografie de format mare, pe care i-o arătă. Ah ! Nastasia Filippovna ! Ţi-a dăruit-o ţie ? Dumneaiei personal ? îl descosea el pe Ganea, înviorîndu-se şi plin de curiozitate.

— Mi-a dat-o adineauri, cînd m-am dus să-i prezint felicitările. I-o cerusem mai demult. Nu ştiu dacă nu-i cumva o aluzie din partea ei că într-o zi ca asta m-am prezentat cu mîinile goale, adăugă Ganea cu un zîmbet acru.

— Da de unde ! Cum de a putut să-ţi treacă prin cap aşa ceva ! Nu-i de loc în firea ei şi nu-i o femeie interesată, replică foarte categoric generalul. Şi, între noi fie vorba, ce dar ai fi putut să-i faci ? Pentru aşa ceva se cer mii de ruble, nu glumă ! Afară de cazul că i-ai fi dat şi tu o fotografie de-a ta. *A propos,* nu ţi-a cerut-o încă ?

— Nu, nu mi-a cerut şi poate că nici n-o să mi-o ceară vreodată. Cred că n-aţi uitat, Ivan Feodorovici, de reuniunea de astă-seară. Aţi fost invitat în mod special.

— Cum să uit, n-am uitat, fireşte. Vin negreşit. Că doar e ziua ei de naştere, nu se cade să lipsesc. Douăzeci şi cinci de ani !... Hm ! ştii, Ganea, cred că aş putea să-ţi dezvălui un secret. Pregăteşte-te. Avem din partea ei promisiunea, Afanasi Ivanovici şi cu mine, că în seara asta, cu prilejul sărbătoririi, îşi rosteşte cuvîntul decisiv : a fi sau a nu fi ! [11] Încît ia seama!

O tulburare bruscă îl făcu pe Ganea să pălească.

— Promisiune categorică ? întrebă el cu un tremur în glas.

— Alaltăieri și-a dat cuvîntul la insistența noastră stăruitoare, rugîndu-ne să nu-ți spunem însă nimic deocamdată.

Generalul îl urmărea cu atenție pe Ganea ; aerul stingherit al acestuia părea că îl indispune.

— Amintiți-vă, Ivan Feodorovici, spuse emoționat și întrucîtva ezitînd Ganea, că dînsa mi-a lăsat toată libertatea să decid cum vreau pînă în clipa cînd va lua ea o hotărîre ; ba și atunci chiar, ultimul cuvînt îl am eu...

— Care va să zică tu... se neliniști deodată generalul.

— N-am spus nimic.

— Gîndește-te în ce situație ne pui !

— N-am zis că renunț. Poate că nu m-am exprimat bine...

— Cred și eu ! Aș vrea să te văd renunțînd ! spuse cu ciudă generalul, fără să-și ascundă supărarea. Aici, dragul meu, nu se mai pune chestiunea că ai putea să renunți, ci e vorba cît de nerăbdător ești să primești răspunsul ei, cu cîtă plăcere și bucurie aștepți acest răspuns... Cei de-acasă ce spun ?

— Ce să spună ! Acasă, totul va decurge cum vreau eu. Numai tata, ca de obicei, se ține de năzbîtii ; a întrecut orice măsură, încît refuz să mai stau de vorbă cu el, dar îl țin din scurt și, de n-ar fi mama, zău că l-aș da pe ușă afară. Bineînțeles, mama plînge într-una și soră-mea e furioasă. Eu însă le-am avertizat că numai eu am dreptul să hotărăsc cînd e vorba de propria mea soartă și vreau ca toată lumea din casă să se supună voinței mele. Surorii mele, cel puțin, i-am spus toate acestea răspicat, de față cu mama.

— Eu, unul, drept să-ți spun, nu mai înțeleg nimic, observă gînditor generalul, ridicînd din umeri și desfăcîndu-și brațele în semn de mirare. Chiar zilele trecute, ții minte, cînd Nina Alexandrovna a venit la mine să se plîngă, ce se mai văita, ce se mai căina ! „Dar de ce atîta necaz ?“ o întreb eu — ca să aflu că pentru mama și sora ta căsătoria aceasta ar fi o *dezonoare*. Ce dezonoare, mă rog, aș vrea să vă întreb ? Cine ar putea să-i reproșeze ceva Nastasiei Filippovna sau să afirme ceva rău despre purtarea ei ? Numai pentru că a trăit cu Toțki ? Dar e absurd, mai ales dacă ținem seama de anumite împrejurări ! „Nu-i așa că n-ați admite-o în societatea fiicelor

dumneavoastră ?“ zice. Ca să vezi la ce se gîndeşte ! Dar nu înţeleg cum de nu ţine seama Nina Alexandrovna de...

— De situaţia ei ? îl ajută Ganea pe general să-şi isprăvească gîndul. Îşi cunoaşte ea foarte bine locul, nu fiţi supărat pe dînsa. De altfel, i-am făcut atunci un scandal teribil, ca să înveţe minte şi să nu se mai amestece în treburile altora. Şi totuşi, dacă mai avem încă linişte acasă, e numai fiindcă ultimul cuvînt n-a fost rostit pînă acum, dar puţin lipseşte ca să se dezlănţuie furtuna. Dacă în seara asta lucrurile se lămuresc definitiv, e limpede că atunci totul va răbufni pe faţă.

Prinţul auzi toată conversaţia asta aplecat la măsuţa din colţ asupra probei sale de caligrafie. Isprăvind, se apropie de birou ca să predea hîrtia generalului.

— Aşadar, asta-i Nastasia Filippovna ? îngînă el, cercetînd cu multă luare-aminte şi curiozitate portretul. Frumoasă făptură ! mai adăugă Mîşkin cu înflăcărare.

Şi. într-adevăr, fotografia înfăţişa o femeie tînără, de o frumuseţe rară. Era îmbrăcată cu o rochie de mătase neagră, elegantă. dar sobră ; părul, probabil castaniu, era prins într-o pieptănătură simplă de tot, ochii îi avea negri, adumbriţi şi profunzi, fruntea gînditoare ; chipul, cu obrajii puţin cam subţi şi poate prea palid, exprima pasiune, lăsînd să se întrevadă şi o umbră de trufie. Ganea şi generalul se uitau uluiţi la Mîşkin...

— Cum, adică, Nastasia Filippovna ? O cunoşti dumneata pe Nastasia Filippovna ? întrebă generalul.

— Da, sînt numai de douăzeci şi patru de ore în Rusia şi am avut prilejul să aud vorbindu-se de această femeie minunată, răspunse prinţul şi povesti despre întîlnirea cu Rogojin şi tot ce aflase de la acesta.

— Ce-o mai fi şi asta ! zise generalul, cuprins iar de nelinişte ; ascultase cu multă atenţie istorisirea prinţului şi acum îl fixă pe Ganea cu o privire iscoditoare.

— Vreo mitocănie, desigur, murmură Ganea puţin tulburat, la ce te poţi aştepta de la un negustoraş zurbagiu, pus pe chefuri şi dezmăţ. Am mai auzit eu ceva despre o ispravă de-a lui.

— Aşa e, am auzit şi eu, îşi aduse aminte generalul. După întîmplarea aceea cu cerceii, Nastasia Filippovna ne-a povestit totul de-a fir a păr. Dar acum e altceva. O fi vorba într-adevăr de un milion şi... de o pasiune. O pasiune brutală,

să zicem, dar e pasiune şi se cam ştie de ce-s capabili domnişorii aceştia cînd o iau razna... Hm ! numai de n-ar ieşi de-aici vreo încurcătură ! conchise generalul, căzînd pe gînduri.

— Vă sperie milionul ? surîse Ganea.

— Tu nu te temi, fireşte ?

— Ce impresie ţi-a făcut, prinţe ? întrebă deodată Ganea pe Mîşkin. Are aerul unui om serios sau e o puşlama ordinară? Aş vrea să ştiu părerea dumitale personală.

În sufletul lui Ganea se petrecea probabil ceva neobişnuit, făcîndu-l să pună această întrebare. Părea că un gînd nou îi încolţi în minte şi-i sclipi nerăbdător în ochi. Cît despre general, a cărui nelinişte era vădită, se uită chiorîş la prinţ, ca şi cum nu s-ar fi aşteptat la cine ştie ce mare lucru de pe urma răspunsului său.

— Nu ştiu cum să vă spun, reflectă prinţul, numai că mie personal mi-a făcut impresia unui om cuprins de o mare pasiune, ba aş zice chiar de o pasiune bolnăvicioasă. De altfel, el însuşi are încă aerul unui om suferind. Nu este exclus ca din primele zile chiar să cadă iarăşi la pat, mai cu seamă dacă nu se cruţă şi se apucă de chefuri.

— Aşa ? Asta e impresia dumitale ? se agăţă generalul de această supoziţie.

— Da, e impresia pe care mi-a făcut-o.

— Ce are a face că peste cîteva zile ar putea să cadă la pat, zise Ganea, surîzînd răutăcios din colţul buzelor. Asemenea istorii se pot întîmpla şi fără să fie nevoie de prea mult timp, şi n-ar fi exclus să se întîmple ceva chiar în seara asta...

— Hm !... Tot ce se poate... Dar atunci totul va depinde de ceea ce i se va năzări Nastasiei Filippovna, murmură generalul.

— Şi o ştiţi cum e cîteodată !

— Ce vrei să spui ? strigă generalul, indispus la culme. Ascultă, Ganea, te-aş ruga astăzi să n-o contrazici, caută să fii... într-un cuvînt să-i intri în voie... Hm !... ce te hlizeşti la mine ? Şi eu cred, Gavrila Ardalionîci, că ar fi nimerit, chiar foarte nimerit s-o spunem acum deschis : ce urmărim noi în definitiv ? În ceea ce mă priveşte, interesul meu personal în afacerea asta, înţelegi, e pe deplin asigurat şi nimic nu m-ar putea îngrijora ; într-un fel sau altul, ce-i al meu e pus deoparte. Toţki nu-şi va schimba hotărîrea, prin urmare nu risc nici o pierdere şi, dacă îmi bat capul acum cu asta, numai

pentru binele tău. Gîndește-te, așadar ; ce naiba, n-ai încredere în mine ? Că doar ești un om... într-un cuvînt, un om deștept, și m-am bizuit pe tine... Or, în cazul de față, acest lucru e... e...

— E lucru de căpetenie, isprăvi Ganea, venind iarăși în ajutorul generalului. vădit încurcat, și buzele i se schimonosiră într-un zîmbet veninos, pe care nici măcar nu încercă să-l ascundă. Își ațintí privirea febrilă în ochii generalului, ca și cum ar fi vrut ca acesta să-i citească tot gîndul. Generalul se făcu roșu de mînie.

— Da. da. precum ai spus ! A ști să fii deștept este un lucru de căpetenie ! întări el, sfredelindu-l cu privirea pe interlocutorul său. Nu ți se pare că ești cam ridicol, Gavrila Ardalionîci ! Îmi face chiar impresia că te și bucură apariția acestui fecioraș de negustor, ca și cum ai vedea în el o scăpare pentru tine. Aici însă e nevoie de o judecată lucidă din capul locului : trebuie să cumpănești bine situația... și să procedezi în consecință... drept și cinstit, și asta e valabil pentru amîndouă părțile ; iar de nu... e preferabil s-o spui dinainte, ca să nu compromiți pe alții, cu atît mai mult cu cît ai avut timp suficient pentru asta ; și nici acum nu-i prea tîrziu de altfel (generalul ridică sprîncenele semnificativ), cu toate că mai sînt doar cîteva ceasuri... Ai înțeles ce vreau să spun ? Ai înțeles ? Chiar așa, zău, accepți ori nu ? Dacă nu accepți, spune și — mă rog... nimeni nu te silește, Gavrila Ardalionîci, nimeni nu te împinge cu forța într-o cursă, dacă ți se pare cumva că la mijloc e vreo cursă.

— Accept, rosti cu glasul pe jumătate, dar pe un ton hotărît Ganea, apoi tăcu posomorît, lăsîndu-și privirea în pămînt.

Generalul părea satisfăcut. Ce-i drept, se cam pripise și acum își făcea reproșuri de a fi întrecut măsura. Cînd deodată, întorcîndu-se spre musafir, o neliniște subită i se așternu pe față la gîndul că acesta auzise toată conversația. În aceeași clipă însă liniștea îi reveni ; o singură privire aruncată asupra prințului i-a fost de ajuns pentru a nu-și mai face griji în această privință.

— Formidabil ! strigă el, privind proba de scris pe care i-o prezentase prințul. Dar e un adevărat model de caligrafie! Și încă un model din cele mai reușite ! Privește, Ganea, ce talent !

Pe o foaie groasă de hîrtie velină prinţul scrisese cu caractere medievale ruseşti fraza :

„Cu a sa iscălitură preaumilul egumen Pafnutie."

— Aveţi aici, explică el cu vădită plăcere şi încîntare, iscălitura stareţului Pafnutie, aflată pe un manuscris din secolul al paisprezecelea. Ştiau să iscălească frumos egumenii şi mitropoliţii de odinioară, ba cu ce gust cîteodată, cu cîtă vrednicie ! Nu aveţi în biblioteca dumneavoastră măcar ediţia lui Pogodin [12], domnule general ? Urmează apoi şi alte modele de scriere : iată, aici aveţi o probă de caligrafie rondă, pe care o întrebuinţau francezii în secolul trecut, unele litere nici nu mai seamănă cu cele de azi ; era scrisul curent de atunci, acela al scribilor oficiali ; specimanul care mi-a servit de model provine de la unul dintre ei, veţi recunoaşte şi dumneavoastră că nu e lipsit de unele calităţi reale. Priviţi acest *d* şi acest *a* aşa de frumos rotunjite. E o încercare de a transpune acest tip de scriere franceză în caractere ruseşti, ceea ce nu-i de loc uşor, şi văd că mi-a reuşit, apare destul de frumos. Poftim şi o altă scriere, foarte originală şi foarte frumoasă în fraza aceasta : „Munca necurmată învinge totul". Este caligrafia cancelariilor ruseşti sau, dacă doriţi mai precis, a cancelariilor militare. Aşa se scriu documentele oficiale care trebuiesc adresate unor personaje importante. Literă rondă, frumoasă, e scris cu negru, dar cu mult gust. Un caligraf n-ar admite asemenea ornamente sau, mai bine zis, asemenea intenţii de ornamentaţie, vedeţi, aceste codiţe mici neisprăvite, dar dacă le priviţi în ansamblu, aici se reflectă un caracter, se întrevede chiar sufletul unui scrib cazon ; ar vrea parcă să dea frîu liber fanteziei, să asculte de inspiraţia talentului, dar gulerul vestonului ostăşesc e strîns încheiat în cîrlige, spiritul de disciplină răzbeşte pînă şi în scris. Ce să zic, e fermecător ! Modelul acesta mi-a căzut în mînă cu totul din întîmplare şi unde credeţi ? În Elveţia ! Recent de tot, şi m-a impresionat profund. Asta-i o scriere cursivă englezească, simplă şi sobră; cîtă graţie şi eleganţă ; aici totul e perfect, un şirag de perle încîntător ; dar iată şi o variantă franţuzească a acestui scris, am împrumutat-o de la un comis-voiajor francez ; de fapt, e aceeaşi scriere engleză, cu aceleaşi caractere, dar cu deosebirea că linia neagră e un pic mai densă, mai îngroşată, ceea ce face ca proporţiile de lumină să nu fie respectate ; remarcaţi, de asemenea, că şi ovalul suferă o modificare uşoară : e

puţin mai rotunjit ; mai găsim în plus aici şi nişte parafe, dar parafele sînt un lucru foarte delicat, care ascunde mii de primejdii ! Parafa reclamă multă fineţe şi gust extraordinar : dar, cînd reuşeşte, cînd proporţiile au fost bine intuite, o asemenea scriere este mai presus de orice comparaţie, rămîi pur şi simplu îndrăgostit !

— Oho ! Ce subtilităţi de amănunt ! zise generalul, rîzînd. Păi dumneata, cum văd, eşti mai mult decît un caligraf, eşti un adevărat artist ! Tu ce zici, Ganea ?

— E uimitor, întări secretarul, şi ai putea spune un artist deplin conştient de vocaţia lui, adăugă el cu un surîs ironic.

— Tu rîzi. N-ai decît. Dar aici e vorba de o adevărată carieră. urmă generalul. Nici nu ştii, prinţe, pentru ce personaj simandicos te vom pune să scrii ! Vom putea fără ezitare, chiar de la început, să-ţi oferim treizeci şi cinci de ruble pe lună. Dar văd că e deja ora douăsprezece şi jumătate, se întrerupse el din vorbă, controlîndu-şi ceasul ; aşadar, să ne înţelegem, prinţe, sînt grăbit şi poate n-o să mai avem ocazia să ne întîlnim astăzi ! Ia loc puţin ; ţi-am spus că nu e chip să te primesc prea des, în schimb doresc sincer să-ţi viu cît de cît în ajutor, ca să poţi face faţă, adică, nevoilor celor mai urgente ; pe urmă te descurci singur cum ştii. Îţi voi găsi un loc într-o cancelarie ; n-ai să ai cine ştie ce mult de lucru, dar trebuie să fii conştiincios şi punctual. Acum, în ce priveşte găzduirea dumitale, Gavrila Ardalionîci Ivolghin, tînărul meu prieten aci prezent, cu care te rog să faci cunoştinţă, locuieşte în familie ; mama şi sora dumisale au disponibile două-trei odăi mobilate, pe care le închiriază, inclusiv serviciul, la persoane de bună condiţie. Nina Alexandrovna, sînt convins, va ţine seamă de recomandaţia mea. Pentru dumneata, prinţe, este mai mult decît o comoară, mai întîi pentru că în loc să stai singur, vei trăi, ca să spun aşa, în sînul familiei, căci, după părerea mea, nu poţi la început să rămîi singur cuc într-o capitală cum e Petersburgul. Nina Alexandrovna şi Varvara Ardalionovna, mama şi sora lui Gavrila Ardalionîci, sînt nişte doamne onorabile, pentru care am cea mai mare consideraţie. Nina Alexandrovna este soţia unui vechi camarad al meu, generalul Ardalion Alexandrovici, actualmente pensionar. E adevărat că în urma unor împrejurări cu totul speciale am încetat să-l mai văd, ceea ce însă nu mă împiedică să-i păstrez într-un anumit fel toată stima. Toate astea ţi le spun,

prinţe, ca să te fac să înţelegi că va fi din parte-mi o recomandaţie, ca să zic aşa, personală, care mă angajează şi că, prin urmare, răspund oarecum pentru dumneata. Costul pensiunii e din cele mai moderate şi sper că leafa dumitale îţi va permite în curînd să faci faţă acestei cheltuieli. E drept că omul mai are nevoie şi de ceva bani de buzunar ; cred însă că n-ai să te superi, dragă prinţe, dacă-ţi atrag atenţia că ar fi mai cuminte să eviţi banii de buzunar şi, în general, nici să nu porţi bani în buzunar. Ţi-o spun după părerea pe care mi-am făcut-o despre firea dumitale. Dat fiind însă că în momentul de faţă punga dumitale e absolut goală, permite-mi să-ţi ofer această hîrtie de douăzeci şi cinci de ruble. Bineînţeles, ne vom socoti mai tîrziu, şi dacă eşti într-adevăr un om aşa de sincer şi bun la inimă cum te arată vorba, sper că nici în privinţa asta nu se va interpune vreo umbră între noi. Şi dacă îţi port atîta interes, numai pentru că am anumite proiecte în privinţa dumitale ; într-o zi le vei cunoaşte. Vezi cît de sincer îţi vorbesc. Sper, Ganea, că nu vei avea nimic de obiectat ca prinţul să locuiască la voi ?

— O, dimpotrivă ! Mama va fi chiar încîntată... răspunse cît se poate de politicos şi prevenitor Ganea.

— Mi se pare că pînă acum nu aveţi ocupată decît o singură cameră ; cum îl cheamă pe locatar ? Ferd... ? Fer...

— Ferdîşcenko.

— Exact. Dar să ştii că nu-mi place de loc acest Ferdîşcenko al vostru ; un fel de măscărici ordinar. Şi nu înţeleg de ce Nastasia Filippovna îl încurajează atît. Să fie oare cu adevărat rudă cu ea ?

— Aş, e o glumă, şi atît ! Ce rubedenie ? Nici în clin, nici în mînecă.

— Ei, atunci dă-l naibii ! Ei bine, prinţe, eşti mulţumit sau nu ?

— Vă mulţumesc, generale, v-aţi arătat într-adevăr ca un om de inimă faţă de mine, cu atît mai mult că nici măcar nu v-am cerut sprijinul ; şi n-o spun din mîndrie ; adevărul e că realmente nu ştiam unde să-mi pun capul. Ce-i drept, adineauri, Rogojin m-a invitat să mă duc la el.

— Rogojin ? Ei bine, cred că nu face ; ţi-aş da un sfat părintesc sau, dacă ţi-e mai pe plac, un sfat prietenesc : să-l scoţi din cap pe domnul Rogojin ăsta. Şi, în general, te-aş sfătui să-ţi limitezi relaţiile la familia în care vei sta.

— Pentru că sînteți așa de bun cu mine, începu prințul, aș avea de rezolvat o chestiune. Am primit o comunicare...

— Îmi pare rău că trebuie să te întrerup, se scuză generalul, dar nu mai dispun de nici un minut. Mă duc să te anunț Lizavetei Prokofievna ; dacă dorința ei va fi să te primească chiar acum (am eu grijă să te prezint în modul cel mai favorabil), te sfătuiesc să profiți de ocazie și să-i intri în voie, căci Lizaveta Prokofievna poate să-ți fie de mare folos ; purtați doar același nume. De n-o vrea acum, să nu-ți fie cu supărare, vei veni altă dată. Iar tu, Ganea, uită-te puțin la socotelile astea : am încercat adineauri să le punem la punct cu Fedoseev. Ar trebui să le includem...

Și generalul ieși, fără ca prințul să mai fi apucat să-i vorbească de chestiunea care-l preocupa, deși încercase pentru a patra oară să deschidă vorba. Ganea aprinse o țigară, oferindu-i și prințului ; acesta primi și, nevoind să-l deranjeze pe secretar, porni să examineze încăperea. Ganea aruncă o privire fugară asupra hîrtiei înțesate cu cifre pe care generalul i-o dăduse s-o studieze. Era distrat ; zîmbetul, privirea, îngîndurarea lui Ganea i se părură prințului și mai apăsătoare acum, după ce rămaseră singuri. Deodată, Ganea se apropie de prinț, care în momentul acela se oprise lîngă măsuță și examina din nou portretul Nastasiei Filippovna.

— Așadar, îți place această femeie, prințe ? întrebă el pe neașteptate, scrutîndu-l cu privirea ; un gînd tainic păru să încolțească în mintea lui.

— Ce față extraordinară ! răspunse prințul. Și sînt convins că nici soarta ei nu este din cele mai banale. E plină de voioșie și totuși se vede că a suferit mult, nu-i așa ? O trădează ochii și, uite, pomeții aceștia delicat conturați, aceste două punctulețe de sub ochi, la curmătura obrajilor. E mîndră, foarte mîndră : dar n-aș știi să-ți spun dacă e bună sau rea la suflet. Ah, ce mult aș vrea să fie bună ! Atunci totul ar fi salvat !

— *Dumneata* te-ai căsători cu o femeie ca asta ? reluă Ganea, cu privirea-i febrilă mereu ațintită asupra prințului.

— Eu nu pot să mă căsătoresc cu nici o femeie, sînt un om bolnav, răspunse prințul.

— Dar Rogojin s-ar însura cu ea ? Ce crezi ?

— Cum să-ţi spun, de însurat cred că s-ar însura şi mîine, numai că n-ar trece o săptămînă şi s-ar putea întîmpla s-o şi înjunghie.

La auzul acestor cuvinte din urmă, Ganea tresări zguduit, cu atîta violenţă, încît prinţul abia se reţinu să nu scoată un ţipăt.

— Ce ai ? bîigui el, apucîndu-l de braţ.

— Excelenţă, excelenţa-sa generalul vă roagă să poftiţi la excelenţa-sa Elizaveta Prokofievna, anunţă valetul, apărut în clipa aceea în uşă. Prinţul îl urmă pe valet.

IV

Surorile Epancin erau, toate trei, nişte domnişoare trupeşe, de o constituţie robustă şi se bucurau de o sănătate înfloritoare ; aveau umerii superbi, pieptul voinic, braţele puternice, aproape ca de bărbaţi şi, bineînţeles, o poftă de mîncare corespunzătoare vigoarei lor exuberante şi pe care, de altfel, nici nu încercau s-o ascundă, cu toate că generăleasa Lizaveta Prokofievna se arăta scandalizată ori de cîte ori le vedea înfulecînd cu o plăcere prea puţin temperată. Deoarece însă, cu tot respectul aparent pe care i-l arătau fiicele, opiniile ei pierduseră de multă vreme autoritatea infailibilităţii de altădată, încît acordul tacit al conclavului celor trei fete ieşea întotdeauna biruitor, generăleasa, în interesul demnităţii sale personale, socotea că-i mai nimerit să se abţină de la orice observaţie. E drept însă că firea omului adesea refuză să se supună înţelepciunii ; din an în an Lizaveta Prokofievna devenea tot mai capricioasă şi mai nestăpînită, ba căpătase şi unele ciudăţenii ; noroc că-i rămînea la îndemînă un soţ supus şi răbdător, asupra căruia îşi vărsa de obicei tot năduful, pentru ca după aceea armonia să se reîntroneze în familie şi lucrurile să meargă cum nu se poate mai bine.

De altfel, nici generăleasa nu se putea plînge că n-ar avea poftă de mîncare şi de obicei, la douăsprezece şi jumătate se aşeza împreună cu fiicele ei la masă, în faţa unei gustări copioase, care semăna mai mult cu o masă de prînz. Înainte de aceasta domnişoarele mai obişnuiau să bea şi cîte o ceaşcă de cafea cu lapte, care li se servea la pat, la ora zece dimineaţa, în clipa cînd se trezeau ; aşa le plăcuse şi aşa rămăsese

rînduit o dată pentru totdeauna. Iar la douăsprezece şi jumătate, în sufrageria cea mică, vecină cu apartamentul Lizavetei Prokofievna, se servea micul dejun. Uneori, la gustarea aceasta intimă lua parte şi generalul, bineînţeles cînd îi permiteau ocupaţiile. Se servea ceai, cafea cu lapte, brînză, unt, miere şi un fel de clătite care-i plăceau la nebunie generălesei, pîrjoale etc., ba chiar şi supă fierbinte. În dimineaţa zilei cînd începe povestea noastră, toată familia, adunată în sufragerie, aştepta sosirea generalului, care anunţase că vine la douăsprezece şi jumătate. Dacă întîrzia măcar cu un minut, generăleasa ar fi trimis să-l cheme, dar, ca de obicei, el apăru punctual. Apropiindu-se de nevastă-sa pentru a-i săruta mîna, generalul observă de astă dată pe faţă-i o expresie stranie. Şi cu toate că din ajun încă presimţise că lucrurile se vor desfăşura astăzi întocmai din pricina unei „tărăşenii" (după cum obişnuia el să spună) şi aseară, înainte de a adormi, se frămîntase puţin din cauza asta, neliniştea îl cuprinse iarăşi. Fetele veniră pe rînd să-l sărute, dar şi aici se simţea că lucrurile nu sînt tocmai în regulă ca de obicei, deşi nu putea fi vorba de o adevărată supărare. E drept că generalul devenise cam suspicios în ultima vreme din cauza unor anumite complicaţii incidentale de ordin personal, dar ca tată şi soţ cu experienţă, care ştia să procedeze cu destulă abilitate, se grăbi şi de data aceasta să-şi ia măsuri de prevedere.

Poate că nu va dăuna prea mult clarităţii povestirii noastre dacă zăbovim aici puţin pentru a da şi unele lămuriri suplimentare, ce ne vor ajuta să conturăm mai precis raporturile ce se definiseră în sînul familiei Epancin şi împrejurările în care o găsim la începutul acestei istorisiri. Spuneam că generalul, deşi nu avea cine ştie ce studii, rămînînd, după propria lui expresie, un simplu „autodidact", era totuşi un soţ şi un tată abil şi cu experienţă. Adoptase, între altele, sistemul de a nu-şi zori fetele la măritiş, adică „nu se ţinea mereu de capul lor" şi nu prea le plictisea cu dorinţa lui părintească de a le vedea căpătuite, cum se întîmplă, în mod firesc şi involuntar de altfel, pînă şi în familiile cele mai rezonabile, fericite de soartă cu o numeroasă progenitură feminină. Generalul izbutise chiar s-o convertească şi pe Lizaveta Prokofievna la sistemul său, deşi aplicarea lui se dovedea a fi destul de anevoioasă — cu atît mai anevoioasă cu cît era şi nefirească ; însă argumentele generalului îşi aveau temeinicia lor, bazate

fiind pe fapte palpabile. Unde mai pui că, lăsate în voia lor, libere de a decide ele însele în această privință, fetelor, în cele din urmă, trebuia, firește, să le vină mintea la cap și, lăsînd la o parte capriciile și pretențiile exagerate, ar fi început să acționeze energic și cu tragere de inimă; părinților nu le-ar mai rămînea decît să vegheze discret, dar perseverent, ca nu cumva să se producă vreo alegere fantezistă ori vreo tendință deplasată, pentru ca, la momentul oportun, să intervină spre a îndruma lucrurile cu hotărîre pe făgașul cel firesc și dorit. În sfîrșit, mai trăgea în cumpănă și faptul că averea și poziția socială a familiei creștea an de an, în progresie geometrică, așa încît, pe măsură ce vremea trecea, domnișoarele Epancin deveneau partide din ce în ce mai atrăgătoare. Dar iată că peste toate aceste socoteli și argumente de netăgăduit interveni un fapt nou; fiica cea mai mare, Alexandra, deodată și aproape pe neașteptate (așa cum se întîmplă de obicei), împlini douăzeci și cinci de ani. Aproape în același timp, Afanasi Ivanovici Toțki, om de lume, cu relații înalte în societatea cea mai aleasă și pe deasupra putred de bogat, își manifestă din nou vechea lui dorință de a-și întemeia un cămin. Era un om de vreo cincizeci și cinci de ani, cu o fire delicată și gusturi ultrarafinate. Ținea să contracteze o căsătorie convenabilă și era un mare cunoscător și admirator al frumuseții feminine. Fiind în ultimul timp într-o foarte strînsă prietenie cu generalul Epancin, întărită mai ales prin faptul că deveniseră asociați la mai multe întreprinderi financiare, îi mărturisi într-o zi intenția sa și, sub cuvînt că-i cere un sfat prietenesc și îndrumare, îl întrebă dacă ar fi agreată o eventuală cerere de căsătorie din partea lui cu una din fiicele generalului. Curgerea lină și fericită a vieții familiei Epancin intra, așadar, într-un moment de cotitură.

Cea mai frumoasă dintre toate era, după cum am mai spus, sora cea mică — Aglaia. Dar pînă și Toțki, cu tot egoismul lui nemăsurat, înțelegea că nu într-acolo trebuie să-și îndrepte privirile și că Aglaia e sortită altuia. Poate că dragostea exagerată și prietenia prea înflăcărată a surorilor ei făceau ca lucrurile să meargă prea departe în această privință, dar ele, cu toată sinceritatea, făureau în visurile lor pentru Aglaia un aestin care să fie idealul posibil al paradisului pe pămînt. Viitorul soț al Aglaiei trebuia să aibă toate calitățile, toate perfecțiunile, fără a mai vorbi și de avere. Ba între ele ră-

măsese chiar stabilit, printr-o înțelegere tacită și fără prea multe conciliabule, să facă, în caz de nevoie, și unele sacrificii materiale în favoarea celei mai mici pentru a-i asigura o dotă cu totul neobișnuită, colosală. Părinții știau asta ; de aceea, cînd Toțki își destăinui intențiile matrimoniale, ei erau aproape convinși că una din fetele mai mari va consimți la această căsătorie, cu atît mai mult că în cazul lui Afanasi Ivanovici nici nu se punea problema zestrei. Om practic și cu experiență, generalul primi cu toată considerația propunerea lui Toțki. Întrucît însă chiar Toțki, silit de anume împrejurări, manifesta multă prudență, și demersul lui părea că sondează deocamdată terenul, părinții, la rîndul lor, se mărginiră să-l facă cunoscut fetelor mai mult prin aluzii delicate. Răspunsul pe care-l obținură n-a fost nici el îndeajuns de precis, totuși suficient pentru a-i convinge că, într-o asemenea eventualitate, Alexandra n-ar respinge propunerea lui Toțki. Era o fată cu caracter hotărît, dar blîndă din fire și înțelegătoare ; ar fi primit să se mărite cu Toțki de bunăvoie și, o dată cuvîntul dat, l-ar fi ținut negreșit. Nu era de loc ahtiată după lux și nu numai că nu ar fi adus în căsnicie și în viața bărbatului ei cine știe ce griji sau schimbări neobișnuite, ci, dimpotrivă, ar fi realizat un cămin tihnit și plin de mulțumire. Fără a fi o frumusețe răpitoare, avea totuși un fizic plăcut. Deci, ce ar fi putut Toțki să-și dorească mai mult ?

Și totuși lucrurile se tărăgănau. Printr-o înțelegere amicală, Toțki și generalul conveniseră să se abțină deocamdată de la orice demersuri oficiale și, ca atare, irevocabile. De altfel, nici părinții nu se hotărîseră încă să aducă vorba deschis înaintea fetelor. Pe de altă parte, o disensiune părea că-și face loc între ei : Lizaveta Prokofievna se arăta din ce în ce mai nemulțumită — ceea ce era destul de grav. Era la mijloc o chestiune delicată, o împrejurare pe cît de curioasă, pe atît de încîlcită, care amenința să compromită situația, ba să și rateze tot aranjamentul.

„Încurcătura“ (cum îi spunea Toțki) se întîmplase de mult, cu vreo optsprezece ani în urmă. În imediată vecinătate cu unul dintre cele mai frumoase domenii ale sale, situat într-o gubernie centrală, se zbătea în nevoi și greutăți un mic proprietar. copleșit de necazuri, care ajunsese de pomină prin neîncetatele sale ghinioane. Era un fost ofițer, născut dintr-o familie nobilă, de viță mai veche chiar decît a lui Toțki, și

pe care-l chema Filipp Alexandrovici Baraşkov. Plin de datorii şi înglodat în ipoteci, omul izbutise în cele din urmă, datorită unei munci de ocnaş, cot la cot cu ţăranii, să-şi pună într-o oarecare rînduială moşioara. La cea mai mică izbîndă, nenorocitul îşi recăpăta de obicei încrederea şi prindea din nou curaj. Înaripat şi plin de speranţe, se repezi pentru cîteva zile în capitala judeţului, ca să încerce a cădea la învoială cu unul din principalii lui creditori. A treia zi după sosirea în oraş, se trezi cu starostele sătucului său, venit în goana mare, călare, cu barba pîrlită şi faţa plină de arsuri, să-i aducă vestea că „ieri, în amiaza mare, conacul fu mistuit de foc pînă în temelii şi că în flăcări s-a prăpădit şi coniţa, numai copilaşii au scăpat teferi". O asemenea surpriză nici chiar Baraşkov, care înghiţise pînă atunci atîtea „hapuri" din partea soartei, n-o mai putuse suporta ; cu mintea zdruncinată, peste o lună de zile se sfîrşi, răpus de congestie cerebrală... Moşioara lui, văduvită de ţărani, plecaţi care încotro să-şi caute un rost în lume, fu vîndută la mezat ; cît despre copilaşi — două fetiţe, una de şase, cealaltă de şapte ani — ele fură luate din mărinimie de Afanasi Ivanovici Toţki şi încredinţate administratorului său de moşie, fost funcţionar, neamţ de origină şi tată al unei familii numeroase. Curînd după aceea, cea mai mică din surorile orfane muri de tuse convulsivă, şi astfel Nastia rămase singură. Toţki, care se afla pe atunci în străinătate, uitase curînd de existenţa celor două fetiţe. Trecură vreo cinci ani, cînd, într-o zi, Afanasi Ivanovici se gîndi să-şi viziteze moşia, şi cu acest prilej, în conacul său de la ţară, printre copiii administratorului, îi atrase deodată atenţia o fetiţă fermecătoare, de vreo doisprezece ani, vioaie, deşteaptă şi care promitea să devină mai tîrziu de o frumuseţe remarcabilă ; în privinţa asta, Afanasi Ivanovici avea un ochi bine format. Nu zăbovi atunci la moşie decît puţine zile, dar avu grijă să dea anumite dispoziţii potrivit cărora în educaţia fetiţei interveniră oarecare schimbări : fu angajată o guvernantă elveţiană, femeie în vîrstă, respectabilă şi cu multă experienţă în domeniul educaţiei alese a tinerelor fete şi care, pe lîngă limba franceză, preda şi diferite alte discipline. Instalată separat într-o căsuţă de ţară, guvernanta se ocupă intens şi exclusiv de educaţia micuţei Nastia. După patru ani, perioada aceasta de educaţie multilaterală luă sfîrşit. Guvernanta fu concediată, iar pe Nastia, din împuternicirea lui Afanasi Ivano-

vici, veni s-o ia în grija sa o cucoană, vecina lui Toţki de lîngă o altă moşie, situată într-un sat dintr-o gubernie mai îndepărtată. Toţki avea acolo o moşioară nu prea întinsă, cu un mic conac rustic, proaspăt construit şi mobilat cu un gust deosebit. De altfel însuşi sătucul avea un nume încîntător — Otradnoie *. Moşiereasa o instală pe Nastia în acest colţişor tihnit şi, cum era văduvă, fără copii, şi locuia doar la o verstă depărtare de Otradnoie, veni şi ea să stea acolo împreună cu Nastia, căreia i se ataşară ca personal de serviciu în casă o bătrînă menajeră şi o tînără, dar foarte pricepută, cameristă. În conacul de la Otradnoie, Nastia găsi instrumente muzicale, o bibliotecă frumoasă de cărţi instructive şi romane sentimentale, tablouri, stampe, creioane, pensule, culori, o foarte nostimă căţeluşă, iar după două săptămîni descinse şi Afanasi Ivanovici... De atunci el îndrăgi în mod deosebit acest conac al său pierdut în mijlocul stepelor ; vară de vară venea să petreacă acolo două-trei luni, şi aşa se scurseră vreo patru ani de viaţă tihnită, plină de farmec şi fericire.

Dar iată că într-o zi — pe la începutul iernii, patru luni după ultima vizită a lui Afanasi Ivanovici la Otradnoie, unde, de data aceasta, nu zăbovise decît două săptămîni — se răspîndi zvonul sau, mai bine zis, ajunse la urechile Nastasiei Filippovna vestea că Afanasi Ivanovici ar avea de gînd să se însoare la Petersburg cu o fată tînără, frumoasă şi de neam, cu alte cuvinte că e pe punctul de a face o partidă strălucită. Mai tîrziu, zvonul se dovedi a nu fi tocmai exact în toate amănuntele, căci fusese vorba doar de un proiect de căsătorie şi încă foarte îndoielnic ca perspectivă de realizare. Şi totuşi, din clipa aceea, în soarta Nastasiei Filippovna interveni subit o cotitură radicală. Ea manifestă dintr-o dată o extraordinară hotărîre şi un surprinzător spirit de iniţiativă, în care se vădi aprig un caracter nebănuit. Fără a sta mult pe gînduri, părăsi brusc colţul ei tihnit de ţară şi, făcînd singură drumul pînă la Petersburg, apăru pe neaşteptate la locuinţa lui Toţki. Revenindu-şi din uluiala primului moment, acesta încercă s-o readucă la bunele sentimente, dar de la început chiar se dovedi că în felul de a discuta cu dînsa totul trebuie schimbat : şi limbajul, şi tonul, şi diapazonul vocii, şi subiectele de conversaţie plăcută şi elegantă pe care le folo-

* Îmbucurător, plăcut (rusă).

sise cu atît succes pînă atunci, și logica argumentării — într-un cuvînt, absolut totul. În fața-i ședea acum o altă femeie, cu mult deosebită de aceea pe care o cunoscuse pînă atunci și pe care de abia cu cîteva luni în urmă, în luna iulie, o lăsase în satul Otradnoie.

Își dădu seama, în primul rînd, că știe și înțelege extraordinar de multe lucruri — atît de multe, încît îl cuprindea uimirea : cum de reușise ea să capete atîtea cunoștințe și informații, să-și formeze idei precise asupra atîtor lucruri ? (Să le fi acumulat oare din mica ei bibliotecă de domnișoară ? Dar nu numai atît : chiar și din punct de vedere juridic era foarte bine edificată asupra multor chestiuni și căpătase o cunoaștere temeinică dacă nu a lumii, cel puțin a felului cum se petrec unele lucruri în societate. În al doilea rînd, i se schimbase parcă și firea, caracterul. Nu mai era ființa aceea sfioasă, cu stări sufletești confuze, uneori plină de farmecul unei zburdălnicii și naivități adorabile, alteori tăcută și îngîndurată, mirată sau neîncrezătoare, înlăcrimată, cuprinsă de neliniști și neastîmpăr.

Nimic din toate astea. În fața lui Toțki rîdea acum în hohote și-l săgeta cu împunsături și cu un sarcasm veninos o făptură extraordinară, surprinzător de necunoscută, care îi mărturisi fără înconjur că nu avusese niciodată pentru dînsul decît cel mai profund dispreț, un dezgust împins pînă la greață, simțăminte ce s-au născut în sufletul ei îndată după surpriza primului moment. Această femeie nouă îi declară verde-n față că, de fapt, puțin i-ar păsa dacă el s-ar căsători chiar în clipa aceasta și cu oricine, dar că vrea anume să-l împiedice de la această căsătorie, și numai din răutate n-o să-l lase să se însoare, pentru că asta-i vrerea ei și că, prin urmare, așa se va întîmpla, „fie chiar și pentru a-mi bate numai joc de tine, pentru că, în sfîrșit, mi-a venit și mie rîndul să rîd după pofta inimii mele".

Așa cel puțin se exprimase ea, deși poate că nici n-a spus tot ce avea pe cuget. Și în timp ce Nastasia Filippovna cea nouă îi zvîrlea cu un rîs batjocoritor toate astea în obraz, Afanasi Ivanovici chibzuia în tăcere la situație, încercînd să-și pună puțină ordine în gîndurile cam răvășite. Dar îi trebuiră aproape două săptămîni de zile ca, tot cumpănind și cîntărind, să găsească o soluție. În cele din urmă, hotărîrea fu luată. Fapt este că Afanasi Ivanovici număra aproape cincizeci de ani, era un om cu greutate, care-și cîștigase de mult o poziție

temeinică în societate. Preocupat în gradul cel mai înalt de mulțumirea lui personală, el ținea mai presus de toate la liniștea și confortul său, după cum se și cădea unui om atît de onorabil. Nici cea mai mică abatere, nici cea mai ușoară șovăială nu era de îngăduit în privința celor ce se statorniciseră de întreaga întocmire a vieții, desăvîrșindu-se într-o formă atît de frumoasă. Pe de altă parte, experiența și deprinderea de a privi lucrurile mai adînc îl făcură curînd pe Toțki să-și dea seama că de data aceasta avea de-a face cu o ființă de la care te poți aștepta la orice, o ființă în stare nu numai să amenințe, dar și să acționeze, căci nimic, dar absolut nimic n-ar fi oprit-o să-și ducă amenințările la îndeplinire ; era pornită, fără îndoială, să sfideze orice, să-și bată joc de toate și de toți, încît orice încercări de a o ispiti și cuminți s-ar fi dovedit zadarnice. Substratul izbucnirii sale ascundea, de bună seamă, resorturi nebănuite de cu totul altă natură, care într-un haos sufletesc total exprimau deopotrivă protestul nesăbuit al unei inimi răzvrătite, o indignare romantică. Dumnezeu știe împotriva cui și pentru ce, un sentiment nepotolit de ură și dispreț depășind orice măsură — într-un cuvînt, ceva extrem de ridicol și de neconceput în rîndurile înaltei societăți, și care pentru orice om onorabil, dacă i se întîmplă să intervină în viața lui, constituie un adevărat blestem, o calamitate. Averea și relațiile lui Toțki îi permiteau bineînțeles oricînd să recurgă la o mică și foarte nevinovată ticăloșie care să-l scoată din încurcătură. Pe de altă parte, era limpede că din punct de vedere juridic, să zicem, Nastasia Filippovna nu-i putea pricinui aproape nici un prejudiciu ; nici măcar un scandal mai mare n-ar fi reușit să stîrnească — atît de ușor putea fi oricînd făcută inofensivă. Dar toate acestea erau valabile numai în cazul cînd Nastasia Filippovna ar fi fost hotărîtă să procedeze ca orice altă femeie în situația ei și cum se procedează în general în asemenea cazuri, adică fără să forțeze prea mult nota. Și uite, tocmai aici i-au fost de mare folos lui Toțki perspicacitatea și agerimea, căci știuse să ghicească aproape fără greș că însăși Nastasia Filippovna își dă perfect de bine seama cît de neputincioasă este din punct de vedere juridic și că de fapt cu totul alt gînd îi încolțise în minte și i se reflecta în ochii scînteietori... Disprețuind orice, pînă și propria sa persoană (trebuia multă perspicacitate și inteligență pentru a surprinde în momentul acela că, de fapt, ea nu mai

ţinea de mult la propria-i persoană şi pentru a-l face pe el, scepticul şi cinicul monden, să intuiască gravitatea acestei stări sufleteşti), Nastasia Filippovna era în stare să se piardă iremediabil şi în chipul cel mai oribil să apuce drumul Siberiei şi al ocnei, numai pentru a avea satisfacţia de a fi reuşit să-şi bată joc în voie de omul care-i inspirase atîta dezgust şi aversiune profundă. Afanasi Ivanovici n-a ascuns niciodată că era cam fricos sau, mai bine zis, extrem de conservator. Prevenit, de pildă, că va fi omorît în timpul cununiei sau că i se va întîmpla ceva foarte caraghios, indecent şi potrivnic convenienţelor sociale, el s-ar fi speriat, dar nu atît de faptul că va fi omorît, rănit, însîngerat sau scuipat în obraz în public ş.a.m.d., ci de faptul că toate astea i s-ar întîmpla într-un chip atît de nefiresc şi dezagreabil. Or, comportarea Nastasiei Filippovna îi prevestea tocmai aşa ceva, cu toate că nu rostise încă nici un cuvînt în acest sens ; el însă îşi dădea seama că ea îl studiase şi-i cunoştea prea bine firea, încît va şti cum să-l lovească. Şi întrucît căsătoria vizată nu era decît un simplu proiect, Afanasi Ivanovici preferă să cedeze, resemnat.

Hotărîrea lui fu influenţată şi de o altă împrejurare ; era greu să-şi închipuie cineva cît de puţin semăna, ca înfăţişare, această nouă Anastasia Filippovna cu cea dinainte. Pînă atunci păruse doar o fetişcană foarte drăguţă, iar acum... Toţki nu-şi putu ierta multă vreme faptul că în toţi aceşti patru ani nu ştiuse să vadă ceea ce părea atît de evident. E drept că de ambele părţi se produsese subit o transformare interioară. El îşi amintea, de altfel, că şi înainte se întîmpla uneori să-i vină gînduri stranii cînd se uita, de pildă, în ochii ei : o întunecime profundă şi misterioasă se cerea pătrunsă în adîncul lor ca o enigmă. În ultimii doi ani, Afanasi Ivanovici rămînea deseori surprins de schimbarea ce se produsese la Nastasia Filippovna; devenea tot mai palidă şi — lucru ciudat — această paloare o făcea parcă şi mai frumoasă. Ca toţi craii care îşi fac în voie de cap, ducînd o viaţă libertină, Toţki tratase la început cu multă uşurinţă cucerirea lesnicioasă a acestui suflet neiscusit ; dar în ultima vreme se văzu nevoit să-şi pună de mai multe ori întrebarea dacă nu greşise în atitudinea sa atît de superficială faţă de Nastasia Filippovna. În tot cazul, încă din primăvara trecută, hotărîse în sinea lui s-o mărite cît mai curînd cu vreun domn aşezat şi cumsecade, cu slujba într-o altă gubernie, bineînţeles asigurîndu-i o dotă frumuşică. (O, ce

crunt și cu cîtă satisfacție își bătea joc acum de toate astea Nastasia Filippovna !) Iată însă, că acum, ispitit de noutatea revelației, Afanasi Ivanovici se gîndi că ar putea trage anumite avantaje într-o altă manieră de pe urma acestei femei. Se hotărî deci s-o instaleze la Petersburg. înconjurînd-o cu lux și confort. Dacă nu i-a mers într-un anumit fel, de ce n-ar încerca să-și realizeze scopul pe altă cale : etalată ca o curtezană de lux, Nastasia Filippovna ar face furori într-un anumit cerc de cunoscuți, ilustrîndu-i în mod strălucit reputația de mare cuceritor — gen de vanitate în care-i plăcea să exceleze.

Trecură astfel cinci ani de viață în capitală și, bineînțeles, în acest răstimp, multe lucruri se limpeziseră de la sine. Situația lui Afanasi Ivanovici nu era de loc de invidiat ; cel mai penibil era că, o dată cuprins de frică, i-a fost imposibil să-și mai recapete liniștea. Se temea, fără să știe de ce anume, se temea pur și simplu de Nastasia Filippovna. În primii doi ani, bănui că Nastasia Filippovna urmărește un scop exclusiv matrimonial, dar tace numai dintr-un nemaipomenit amor propriu, așteptînd să facă el propunerea de căsătorie. Pretenția ar fi fost cu totul deplasată, Afanasi Ivanovici își încrețea plictisit fruntea și rămînea îndelung cuprins de gînduri grele. Spre marea și oarecum neplăcuta lui surprindere (ciudățenie a inimii omenești !) avu însă prilejul să se convingă într-o zi că o eventuală cerere în căsătorie ar întîmpina un refuz categoric din partea Nastasiei Filippovna. Multă vreme n-a fost în stare să înțeleagă. O singură explicație îi părea plauzibilă: mîndria acestei femei „jignite și prăpăstioase“ mergea pînă acolo, încît ar fi preferat să piardă chiar și situația cea mai strălucită, numai ca să-și poată arăta o dată mai mult disprețul printr-un refuz. Din nefericire pentru el, Nastasia Filippovna căpătase între timp asupră-i un ascendent din ce în ce mai mare, dominînd situația. Nici cele mai seducătoare avantaje n-ar fi reușit s-o ademenească și, cu toate că acceptase confortul care-i fusese oferit, continua să ducă o viață foarte modestă și în cei cinci ani care se scurseseră nu-și adunase aproape nici un fel de economii. În dorința lui de a rupe aceste lanțuri, Afanasi Ivanovici se gîndi să recurgă la un mijloc destul de ingenios : pe nesimțite, cu multă abilitate, o supuse unei acțiuni de continuă seducție cu ajutorul dibaci a tot felul de cuceritori irezistibili ; dar nici unul din acești bărbați ideali : prinți, husari, secretari de legație, poeți, romancieri și chiar

socialişti — nici unul nu produse asupra Nastasiei Filippovna nici cea mai mică impresie, ca şi cum avea o piatră în loc de inimă şi sentimentele-i secaseră pentru totdeauna. Ducea o viaţă destul de retrasă şi îşi petrecea timpul citind, studiind, făcînd muzică. Relaţiile ei erau restrînse : o vizitau mereu cîteva văduve sărace şi caraghioase de funcţionari, două actriţe şi nişte femei bătrîne ; ţinea mult la familia numeroasă a unui învăţător respectabil, în a cărui casă era primită cu multă dragoste şi căldură sufletească. Seara, de cele mai multe ori, se adunau la ea cinci-şase cunoscuţi, dintre care aproape nelipsit era şi Toţki. De curînd fusese introdus în societatea Nastasiei Filippovna, ce-i drept nu fără greutate, şi generalul Epancin. În acelaşi timp, absolut fără nici o dificultate şi simplu de tot, apăru printre cunoştinţele ei un tînăr funcţionar, pe nume Ferdîşcenko, un fel de măscărici ordinar şi obraznic, cu pretenţii de a fi spiritual şi cu o sete nepotolită de băutură. Venea din cînd în cînd şi un tînăr tăcut, cam ciudat, pe nume Ptiţîn, modest, corect şi îngrijit îmbrăcat, care se ridicase dintr-un mediu de oameni săraci şi devenise cămătar. Apăru, în sfîrşit, în casa ei şi Gavrila Ardalionovici... În cele din urmă, Nastasia Filippovna căpătă o faimă ciudată ; toată lumea vorbea despre frumuseţea ei şi atîta tot ; nimeni n-avea nas să se laude cu vreo favoare, nimeni nu putea să povestească ceva compromiţător pe seama ei. Această reputaţie, cultura, inteligenţa sclipitoare şi manierele alese ale Nastasiei Filippovna îl întăriră definitiv pe Afanasi Ivanovici în urmărirea unui anumit plan pe care şi-l propusese mai demult. Era exact momentul cînd în toată istoria aceasta interveni energic, luînd parte foarte activă, şi generalul Epancin.

Adresîndu-se lui Ivan Feodorovici în termeni de confidenţă amicală pentru a-i cere sfatul cu privire la una din fiicele sale, Toţki socoti de a sa datorie să-i mărturisească deschis şi sincer totul. În acelaşi timp, el declară categoric că este decis să nu dea înapoi şi, la nevoie, să recurgă *la orice* mijloc pentru a-şi recîştiga libertatea ; că nu s-ar linişti, nici chiar dacă Nastasia Filippovna din proprie iniţiativă i-ar oferi libertatea deplină de acţiune ; că nu l-ar satisface nici un fel de promisiuni verbale şi are nevoie de garanţii depline şi concrete. Se înţeleseră să acţioneze laolaltă. Hotărîră mai întîi să recurgă la mijloacele cele mai blînde, apelînd mai ales „la coardele sensibile ale inimii". Se duseră împreună la Nastasia Filippovna şi Toţki începu

prin a-i mărturisi sincer şi fără înconjur toată grozăvia situaţiei în care se afla ; se recunoscu vinovat de răul pe care i-l pricinuise, dar îi spuse deschis că nu-şi regretă fapta iniţială, deoarece este un afemeiat incorigibil şi incapabil să reziste patimilor, dar că acum vrea să se însoare şi că soarta acestei căsătorii distinse din lumea mare se afla în mîinile Nastasiei Filippovna ; că, într-un cuvînt, aştepta totul de la inima ei generoasă. Apoi luă cuvîntul generalul Epancin în calitatea lui de părinte ; vorbi cu mult bun-simţ, evitînd sentimentalismele, şi se mărgini să spună doar atît, că recunoaşte dreptul ei de a hotărî soarta lui Afanasi Ivanovici ; cu un aer de supremă resemnare şi încredere el arătă că fericirea uneia dintre fiicele sale, ba poate şi a celorlalte două, depindea acum de hotărîrea pe care o va lua Nastasia Filippovna. La întrebarea acesteia „ce anume vor de la dînsa", Toţki răspunse cu aceeaşi sinceritate, mărturisindu-i că fusese atît de speriat cu cinci ani în urmă, încît nu-şi mai poate recăpăta liniştea decît în cazul cînd Nastasia Filippovna ar contracta o căsătorie. Se grăbi să adauge îndată că, din partea lui, o asemenea dorinţă ar fi desigur absurdă dacă ar fi lipsită de anumite temeiuri. Remarcase personal, dar şi cunoaşte acum absolut precis că un tînăr dintr-o familie onorabilă, anume Gavrila Ardalionovici Ivolghin, care o vizitează din cînd în cînd, este îndrăgostit nebun de ea şi că, fără îndoială, şi-ar da bucuros jumătate din viaţă pentru a-i cîştiga simpatia. Gavrila Ardalionovici îi făcuse personal această destăinuire cu toată sinceritatea, ca unui prieten, şi că despre acest lucru ştie şi Ivan Feodorovici, protectorul lui. În sfîrşit, dacă el, Afanasi Ivanovici, nu se înşală, Nastasia Filippovna ştie mai demult despre dragostea acestui tînăr şi că el personal are impresia că este înclinată să-l încurajeze. De bună seamă, mai mult ca oricui, îi vine greu să-i vorbească despre toate acestea. Dar dacă Nastasia Filippovna ar admite totuşi că el, Toţki, în afară de dorinţa egoistă de a-şi asigura propria fericire, este animat în acelaşi timp şi de cea mai sinceră dorinţă de a o ajuta măcar cît de cît, ar înţelege că de mult i se pare cam ciudată, ba şi nefirească viaţa aceasta solitară în care se complace ; că toate astea nu sînt decît o rătăcire, un marasm dăunător, o totală neîncredere în reînnoirea vieţii, care, în dragoste şi în familie, ar putea renaşte aşa de frumoasă, căpătînd astfel un alt ţel ; că ceea ce face ea e o irosire zadarnică a unor aptitudini deosebit de strălucite poate, o refugiere autoadmira-

tivă în propria-i tristeţe, într-un cuvînt, un fel de romantism nevrednic nici de înţelepciunea şi nici de inima generoasă a Nastasiei Filippovna. Repetînd încă o dată că mai greu decît pentru oricare altul îi vine lui să vorbească în această chestiune delicată, el încheie exprimîndu-şi speranţa că Nastasia Filippovna nu-i va răspunde prin dispreţ, dacă, din dorinţa sinceră de a-i asigura viitorul, el îi va oferi suma de şaptezeci şi cinci de mii de ruble. Mai adăugă, pentru a fi mai lămurit, că suma aceasta a şi fost prevăzută pe numele ei în testamentul său ; nu era deci vorba de vreo despăgubire... şi, în sfîrşit, pentru ce să nu admită şi în felul acesta să-i ierte o dorinţă atît de firească — de a-şi împăca cît de cît conştiinţa etc. etc., adică tot ce se spune de obicei în asemenea cazuri. Afanasi Ivanovici peroră mult şi cu multă elocinţă, strecurînd în treacăt afirmaţia deosebit de semnificativă că în privinţa acestor şaptezeci şi cinci de mii pomeneşte pentru prima dată acum, şi nimeni altul, nici măcar Ivan Feodorovici, care e aici de faţă, n-a ştiut nimic despre asta ; într-un cuvînt, nu ştie *nimeni*.

Răspunsul Nastasiei Filippovna îi uimi pe cei doi prieteni.

În comportarea ei nu numai că nu se manifestă nici urmă din ironia de altădată, de vrăjmăşie şi ură, nimic din ceea ce ar aduce cu acel hohot batjocoritor la a cărui amintire numai pe Toţki îl treceau fiorii, ci, dimpotrivă, părea că este încîntată să poată sta în sfîrşit de vorbă cu inima deschisă, prieteneşte. Mărturisi că de multă vreme dorea să ceară un sfat, dar că numai mîndria o împiedicase s-o facă ; acum însă, cînd gheaţa a fost ruptă, totul se schimbă şi ea este bucuroasă de prilejul care i se oferă. Cu un zîmbet trist la început, apoi înviorată şi rîzînd voios, ea declară că, în orice caz, nici nu mai poate fi vorba de furtuna de altădată ; i se schimbase de mult felul de a privi unele lucruri şi, dacă inima ei nu se schimbase în privinţa aceasta, ea a trebuit totuşi să înţeleagă şi să le accepte, resemnîndu-se în faţa faptelor împlinite ; o dată făcut, un lucru rămîne făcut, ce a fost — a fost ; de aceea i se pare chiar ciudat că Afanasi Ivanovici continuă să fie speriat. Apoi se întoarse către Ivan Feodorovici, spunînd pe un ton de respect deosebit că auzise de mult numai lucruri bune despre fiicele lui şi că avea pentru ele o consideraţie sinceră şi profundă. Numai gîndul că le-ar putea fi de oarecare folos o umplea de mîndrie şi fericire. E adevărat că acum se simte cam deprimată şi o copleşeşte urîtul. Afanasi Ivanovici îi ghicise

gîndurile : ar fi vrut să renască, dacă nu în dragoste, cel puţin în familie să-şi găsească un scop nou în viaţă ; dar în ce priveşte pe Gavrila Ardalionovici, nu putea spune mare lucru. Se pare, într-adevăr, că el o iubeşte ; ea însăşi simţea că ar putea să-l iubească la rîndu-i, dacă ar fi sigură de trăinicia afecţiunii lui ; dar el e atît de tînăr, chiar dacă s-ar presupune că e sincer ; de aceea îi vine greu să se hotărască. Îi place mai ales că el munceşte şi se zbate să-şi întreţină singur familia. A auzit despre el că e un om energic, mîndru şi întreprinzător, că vrea să facă carieră, să răzbată. Mai ştia că Nina Alexandrovna Ivolghina, mama lui Gavrila Ardalionovici, este o femeie admirabilă şi demnă de tot respectul ; că Varvara Ardalionovna, sora lui, e o fată cu însuşiri frumoase şi foarte energică ; Ptiţîn i-a vorbit mult de dînsa. După cum i s-a spus, suportau cu mult curaj loviturile soartei ; ar fi vrut să le cunoască, dar se pune întrebarea dacă ele ar primi-o bucuros în familia lor. În general, n-ar avea obiecţiuni împotriva unei eventuale căsătorii cu acest tînăr, dar chestiunea trebuie bine cîntărită ; de aceea roagă să nu fie zorită. Cît despre cele şaptezeci şi cinci de mii — Afanasi Ivanovici n-are de ce să se simtă stingherit. Ea cunoaşte valoarea banului şi, fără îndoială, va primi suma oferită. Îi este recunoscătoare lui Afanasi Ivanovici pentru delicateţea de a nu fi pomenit despre asta nu numai lui Gavrila Ardalionovici, dar şi generalului ; părerea ei este însă că n-are nici un rost să i se ascundă tînărului acest fapt. Ea n-are nimic de ascuns şi nici de ce să-i fie ruşine pentru banii aceştia. În tot cazul, nu are de cerut iertare nimănui şi vrea să se ştie acest lucru. De altfel, nici nu s-ar mărita cu Gavrila Ardalionovici înainte de a se fi convins că atît el cît şi toţi ai lui nu mai păstrează nici o rezervă în privinţa ei. La urma urmei, trebuie să se ştie o dată pentru totdeauna că ea nu se consideră de loc vinovată şi ar fi mai bine ca Gavrila Ardalionovici să afle în ce condiţii a stat ea în aceşti cinci ani la Petersburg, care au fost adevăratele raporturi între ea şi Afanasi Ivanovici în tot timpul acesta şi ce avere a putut să-şi agonisească. Şi, în sfîrşit, chiar dacă ea acceptă acum această sumă de bani, e bine să se ştie că o primeşte nu ca un preţ al dezonoarei suferite, pentru care ea n-avea nici o vină, ci numai cu titlu de despăgubire pentru viaţa ei distrusă.

Spre sfîrşit, Nastasia Filippovna vorbi cu atîta surescitare despre toate astea (era şi firesc, de altfel), încît generalul

se declară mulțumit, socotind afacerea ca și tranșată. Toțki însă, mereu sub teroarea spaimei inițiale, nu se arătă prea convins și mult timp se temu să nu-i fi jucat vreo nouă festă. Tratativele începură totuși ; speranța pe care cei doi prieteni își întemeiaseră manevra, și anume eventualitatea unei afecțiuni din partea Nastasiei Filippovna pentru Ganea părea să prindă consistență, încît pînă și Afanasi Ivanovici începea uneori să spere în posibilitatea unui succes. Între timp, Nastasia Filippovna avu o scurtă explicație cu Ganea ; cuvinte se rostiră foarte puține, ca și cum toată discuția aceasta era extrem de penibilă pentru pudoarea tinerei femei. Îngăduind lui Gavrila Ardalionovici să-i poarte iubire, ea declară ferm și categoric că nu voia să fie cu nimic legată pînă la căsătorie (dacă această căsătorie va avea loc), și că își rezervă dreptul de a spune „nu“ chiar și în ultimul moment, de același drept dispunînd și Ganea. Curînd și cu totul întîmplător, Ganea avu prilejul să afle că Nastasia Filippovna știa pînă-n amănunt că familia lui nu o vede cu ochi buni, se opune acestei căsătorii și că din această pricină se iscaseră neînțelegeri în casa lor ; se aștepta zilnic la o discuție în această privință, dar ea nu pomeni nimic. S-ar putea aduce și alte amănunte cu privire la complicațiile ivite în legătură cu acest proiect de căsătorie și tratativele ce s-au dus, dar și așa anticipăm prea mult, mai ales că unele circumstanțe nu se desenaseră încă decît în diverse zvonuri vagi și confuze. Se spunea, de pildă, că Toțki ar fi aflat de undeva cum că Nastasia Filippovna stabilise relații secrete, a căror natură nu era de loc limpede, cu domnișoarele Epancin, fără știrea părinților, ceea ce părea cu totul neverosimil. În schimb, un alt zvon, foarte plauzibil de altfel, era prevestitor de atîtea primejdii, încît îi dădu lui Toțki adevărate coșmaruri. Se vorbea ca de un lucru absolut sigur că Nastasia Filippovna știa prea bine motivul pentru care Ganea se însoară cu ea ; că nu-l interesează decît banii, că are un suflet meschin, lacom, violent, invidios și că e stăpînit de un orgoliu fără margini, aproape monstruos ; că deși pînă atunci urmărise cu toată patima s-o cucerească pe Nastasia Filippovna, acum însă, cînd cei doi prieteni își propuseră să speculeze această pasiune tot mai puternică în folosul lor, printr-o tranzacție în care Nastasia Filippovna devenise obiect al negocierilor spre a-i fi vîndută ca soție legitimă, Ganea ar fi prins față de ea o pornire de ură asemenea unei obsesii de coșmar. În sufletul lui s-ar fi

îmbinat într-un amestec straniu pasiunea și ura, și cu toate că după amarnice ezitări consimțise în cele din urmă să se însoare cu această „femeie ticăloasă", în sinea lui jurase să se răzbune crunt și „să-i vie de hac" mai tîrziu, cum s-ar fi exprimat, chipurile, el însuși. Se mai preciza că Nastasia Filippovna era bine informată asupra acestor lucruri și, la rîndu-i, urzea ceva pe ascuns. Toate acestea îl îngroziră într-așa hal pe Afanasi Ivanovici, încît el nu îndrăzni să-și împărtășească teama nici măcar generalului Epancin. Desigur, erau și momente cînd Toțki, ca toți oamenii slabi din fire, prindea repede curaj, recăpătîndu-și pe loc încrederea. Simți, de pildă, o nespusă ușurare cînd Nastasia Filippovna făgădui în sfîrșit celor doi prieteni să dea un răspuns hotărît în seara zilei ei de naștere. Dar zvonul cel mai ciudat și cel mai neverosimil era acela care-l privea personal pe onorabilul Ivan Feodorovici, zvon care, din nefericire, părea să se adeverească tot mai mult pe zi ce trece.

La prima impresie, s-ar fi zis că e vorba de cea mai pură inepție. Era de necrezut că Ivan Feodorovici, pe povîrnișul unei vîrste respectabile, cu înțelepciunea lui și cunoașterea temeinică a vieții ș.a.m.d. ș.a.m.d., s-ar putea aprinde după Nastasia Filippovna și încă într-un asemenea hal, zice-se, încît capriciul acesta să devină un fel de patimă. Pe ce anume conta el în cazul acesta, era greu de spus ; poate chiar pe concursul lui Ganea. În orice caz, Toțki avea oarecari bănuieli în această privință ; îl bătea gîndul că între general și secretarul său intervenise o învoială tacită, cum se întîmplă între oamenii care se înțeleg dintr-o privire. Știut este altminteri că, pradă unei mari pasiuni, bărbatul mai ales la o vîrstă mai înaintată, devine orb cu desăvîrșire și este gata să nutrească speranță chiar și acolo unde ea nici n-ar putea să existe ; mai mult, își pierde judecata și se poartă ca un băiețandru, chiar dacă din fire ar fi omul cel mai ponderat și cu scaun la cap. Se mai vorbea că, pentru aniversarea Nastasiei Filippovna, generalul îi pregătise în dar un șirag superb de perle, care-l costase o sumă fabuloasă și pe care punea mult preț, deși nu ignora faptul că Nastasia Filippovna nu era o femeie interesată. Încă din ajunul zilei cînd urma să ofere cadoul, el era ca într-o febră, străduindu-se cu abilitate să nu se trădeze. La urechile generălesei însă ajunsese și zvonul despre perle. E drept că ea se cam obișnuise cu înclinațiile soțului ei spre frivolități, dar un asemenea pas nu putea fi trecut cu vederea ; istoria aceasta

cu şiragul de perle începu s-o obsedeze. Generalul, la rîndul său, prinsese şi el de veste la timp ; oarecari aluzii făcute în ajun îi atraseră luarea-aminte ; presimţea o explicaţie serioasă pe care ar fi vrut s-o evite. Iată pentru ce, în dimineaţa în care începe povestea noastră, el nu era de loc dispus să ia micul dejun în sînul familiei. Chiar înainte de vizita prinţului îşi pusese în gînd să se eschiveze, pretextînd o afacere oarecare şi să plece de acasă, evitînd astfel o discuţie nedorită cu familia. Ar fi vrut să cîştige măcar o singură zi, dar mai cu seamă să-şi asigure libertatea fără neplăceri pentru seara aceea. Şi deodată — nici că se putea mai nimerit — se pomeni cu acest prinţ. „Cerul mi l-a trimis !" îşi zise generalul în gînd, păşind în salonaşul soţiei sale.

V

Lizaveta Prokofievna era mîndră de originea ei. Vă închipuiţi aşadar ce a simţit ea cînd pe neaşteptate, fără nici un fel de menajamente, i se aduse la cunoştinţă că ultimul reprezentant al neamului ei, acel prinţ Mîşkin, de care mai auzise vorbindu-se parcă, nu era decît un biet idiot, lipsit de orice mijloace, gata să accepte cel mai mizer ajutor. Tocmai efectele acestei ştiri le sconta generalul, sperînd să provoace atîta senzaţie, încît toate celelalte, dar mai cu seamă interesul subit pentru şiragul de perle, prevestitor de complicaţii, să rămînă deocamdată uitat.

De obicei, în faţa unor împrejurări şi situaţii dificile, Lizaveta Prokofievna rămînea cu ochii holbaţi, puţin aplecată pe spate, cu privirea aţintită în gol, fără să rostească un cuvînt. Era o femeie de statură înaltă şi cam de o seamă cu soţul ei ; părul, de culoare închisă, încă destul de bogat, începea să încărunţească vizibil ; era cam uscăţivă la trup şi avea nasul puţin coroiat, obrajii galbeni şi supţi, buze subţiri. Deşi înaltă, fruntea-i părea cam îngustă, iar ochii cenuşii, destul de mari, căpătau uneori expresia cea mai neaşteptată. Avusese cîndva naivitatea să creadă că privirea ei are ceva neobişnuit, de mare efect, şi a rămas pentru totdeauna cu convingerea aceasta nestrămutată.

— Să-l primesc, zici ? Să-l primesc chiar acum ? Şi rotindu-şi ochii în cap, generăleasa îi aţinti aprig asupra lui Ivan Feodorovici, care nu-şi mai afla locul.

— O, în privinţa asta nici o grijă, nu-i nevoie de nici un fel de ceremonie, draga mea, bineînţeles numai dacă vrei să-l vezi, se grăbi să explice generalul. E ca un copil şi încă un copil care-ţi face milă ; suferă de o boală cu crize, vine din Elveţia, a sosit adineauri, direct de la gară ; e îmbrăcat cam straniu, într-un fel de haine nemţeşti, şi n-are o leţcaie, literalmente nici un ban, aproape să plîngă. I-am dat douăzeci şi cinci de ruble şi vreau să-i găsesc un loc de conţopist în cancelaria noastră. Iar pe voi, *mesdames*, vă rog să-i daţi ceva de mîncare, căci se pare că-i şi flămînd...

— Mă uimeşti, reluă pe acelaş ton generăleasa ; i-e foame şi suferă de o boală cu crize ? Ce fel de boală şi ce fel de crize ?

— O ! nici o grijă, crizele nu-i revin prea des ; de altfel, e aproape un copil, deşi pare să nu fie lipsit de oarecare studii. Voiam să vă rog, *mesdames*, să-l supuneţi la un examen, adăugă generalul, adresîndu-se din nou fiicelor lui ; n-ar fi rău să aflu ce aptitudini are.

— La un e-xa-men ? repetă tărăgănat generăleasa şi, uluită peste măsură, începu iar să-şi rostogolească ochii de la cele trei fete la bărbatu-său şi invers.

— Ah ! draga mea, n-o lua chiar aşa... de altfel, cum vrei tu, am socotit că ar fi cazul să-l primim bine, cu ospitalitate, şi să-l introducem în casa noastră, făcînd prin asta o faptă bună.

— Să-l introducem în casa noastră ? Tocmai din Elveţia ?!

— Elveţia n-ar fi o piedică. Dar, repet, fă cum vrei. Am insistat în primul rînd, pentru că purtaţi acelaşi nume de familie şi, cine ştie, poate că sînteţi chiar rude, în al doilea rînd, pentru că sărmanul nu ştie nici măcar unde să se aciuiască. Mi-am închipuit că, fiind vorba de un om din familia noastră, vei dori totuşi să-l cunoşti.

— Fireşte, *maman*, mai ales că nu-i nevoie de nici un fel de ceremonii ; şi apoi omul vine de la drum, i-o fi foame, de ce să nu-l ospătăm ; n-ai auzit că n-are unde să se ducă ? interveni fiica cea mare, Alexandra.

— Şi unde mai pui că e atît de copilăros, v-am spus doar, bun să se joace de-a v-aţi ascunselea.

— De-a v-aţi ascunselea ? Cum vine asta ?

— Ah, *maman,* nu te mai preface atît, interveni cu ciudă Aglaia.

Sora cea mijlocie, Adelaida, fire veselă și hazlie, nu mai putu să reziste şi izbucni în rîs.

— Cheamă-l, *papa,* nu vezi că *maman* este de acord, hotărî Aglaia.

Generalul sună şi porunci să fie introdus prinţul.

— Dar cu o condiţie : să i se lege neapărat un şervet la gît cînd se va aşeza la masă. Să fie chemat Feodor sau Mavra. Să stea la spatele lui şi să-l supravegheze cînd mănîncă. E liniştit cel puţin ? Nu face gesturi dezordonate ?

— Dimpotrivă, e chiar foarte bine crescut, are maniere alese. Cam simplu uneori... Dar iată-l că vine ! Daţi-mi voie să vă prezint pe ultimul descendent al familiei sale, prinţul Mîşkin, poartă acelaşi nume cu noi, ba poate chiar ne este şi rudă ; luaţi-l sub oblăduirea voastră. Acum se va servi micul dejun, prinţe, de aceea te rog să ne faci cinstea... Pe mine însă mă scuzaţi, am cam întîrziat și trebuie să mă grăbesc...

— Ştim noi unde te grăbeşti dumneata, rosti cu o mină gravă generăleasa.

— Mă grăbesc, mă grăbesc, draga mea, sînt în întîrziere ! Vă recomand, *mesdames,* să-i daţi albumurile voastre să vă scrie ceva, veţi vedea ce talent extraordinar de caligraf are ! Adineauri, la mine în birou, mi-a scris într-o scriere veche *„Prea umilul egumen Pafnutie cu a sa iscălitură"...* Ei, la revedere.

— Pafnutie ? Egumen ? Ia stai, stai puţin, încotro fugi şi ce-i cu Pafnutie ? strigă generăleasa cu vădit năduf şi nelinişte în glas, încercînd să-l oprească pe bărbatul său care o luase aproape la fugă.

— Da, da, draga mea, a existat pe vremuri un egumen cu acest nume... dar trebuie să ajung cît mai repede la conte, mă aşteaptă de mult, chiar el m-a chemat... La revedere, prinţe !

Și generalul se făcu nevăzut.

— Ştiu eu ce fel de conte ! spuse tăios Lizaveta Prokofievna și, enervată, îşi îndreptă privirea asupra prinţului. Despre ce vorbeam ? se strădui ea să-şi aducă aminte, plină de necaz. Ei, asta-i bună ! A da, ce-i cu egumenul ?

— *Maman,* o dojeni Alexandra, iar Aglaia bătu chiar din picior.

— Lasă-mă să vorbesc, Alexandra Ivanovna, replică aspru generăleasa, vreau și eu să știu. Ia loc aici, prințe, în fotoliul acesta, în fața mea, nu acela, uite aici, la soare, mai la lumină, ca să-ți pot vedea fața. Ei bine, despre ce fel de egumen e vorba ?

— Egumenul Pafnutie, răspunse prințul serios și grav.

— Pafnutie ? Interesant ; ei bine, și ce-i cu el ?

Generăleasa întreba scurt, cu un glas tăios și nerăbdător, fără a-l slăbi pe prinț din privire, iar în timp ce acesta explica, ea dădea mereu din cap după fiecare vorbă a lui.

— Egumenul Pafnutie a trăit în secolul al paisprezecelea, începu prințul, era stareţul unei sihăstrii de pe Volga, în ţinutul care se numește astăzi Kostroma. Era cunoscut prin viața lui de sfînt ; umblase în solie la Hoardă, ajutînd la rînduirea unor treburi din acea vreme, cu care prilej își pusese iscălitura pe un document. Mi-a căzut în mînă un facsimil după această semnătură și, fiindcă mi-a plăcut grozav scrierea, am studiat-o și am deprins-o. Adineauri, supunîndu-mă generalul la o probă de caligrafie pentru a-și da seama dacă poate să-mi facă rost de o slujbă, am scris mai multe fraze cu scriere caligrafică diferită și, printre ele, am reprodus-o și pe asta cu *„Prea umilul egumen Pafnutie cu a sa iscălitură“*. Generalului i-a plăcut mult și de aceea și-a adus aminte de ea.

— Aglaia, spuse generăleasa, ține minte : Pafnutie sau, mai bine, notează-ți, altminteri sînt sigură că uit. Dar crezusem că e vorba de ceva mai interesant. Și unde-i iscălitura ?

— A rămas, cred, în cabinetul generalului pe masă.

— Trimiteți pe cineva s-o caute și să mi-o aducă numaidecît.

— Dacă doriți, pot s-o mai scriu o dată.

— Desigur, *maman*, interveni Alexandra, iar acum ar fi mai bine să ne așezăm la masă, ni s-a făcut foame.

— Bună idee, aprobă generăleasa. Să mergem, prințe ; ți-e foame tare ?

— Da, acum mi-e tare foame, și vă sînt foarte recunoscător.

— E foarte bine că ești politicos, și observ că nu ești de loc așa de... original, cum au binevoit să mi te recomande. Vino. Ia loc aici, în fața mea, îl pofti ea grijulie cînd ajunseră în sufragerie. Vreau să te văd mai bine. Alexandra, Adelaida, aveți grijă de prinț. Nu-i așa că nu e chiar atît de... bolnav ?

Poate că nici de şervet nu-i nevoie... Îţi legau şervet la gît, prinţe, cînd stăteai la masă ?

— Înainte vreme, în copilărie, cînd aveam vreo şapte ani, mi se pare că-mi legau, dar acum iau şervetul şi mi-l desfac pe genunchi cînd m-aşez la masă.

— Aşa şi trebuie. Dar crizele ?

— Crizele ? repetă prinţul puţin mirat. Acum mi se întîmplă destul de rar să am crize. De altfel, nu ştiu nici eu ; după cum mi s-a spus, clima de aici n-o să-mi priască.

— Ascultaţi-l ce bine vorbeşte, observă generăleasa, adresîndu-se fiicelor ei şi continuînd să dea din cap după fiecare cuvînt al prinţului, nici nu m-aşteptam. Va să zică, n-a fost decît o flecăreală, ca de obicei, şi nimic adevărat. Ospătează-te, prinţe, şi povesteşte-ne despre dumneata : unde te-ai născut, unde ai crescut şi ce-ai învăţat ? Vreau să ştiu tot ce te priveşte ; mă interesează nespus.

Prinţul mulţumi şi, mîncînd cu multă poftă, reîncepu povestirea pe care o mai spusese de cîteva ori în dimineaţa aceea. Generăleasa părea din ce în ce mai mulţumită. Cele trei fete ascultau şi ele destul de atente. Încercară apoi să reconstituie din memorie vechimea neamului lor, în speranţa că vor găsi o spiţă comună. Prinţul se dovedi a-şi cunoaşte destul de bine genealogia ; pînă la urmă însă, oricît s-au străduit, nu s-a putut stabili nici un fel de legătură de rudenie între el şi generăleasă. Doar nişte strămoşi şi străbunice de-ale lor dacă mai puteau fi socotiţi rude de departe. Această conversaţie aridă părea să-i fie pe plac generălesei îndeosebi, căci, oricît de mare i-a fost dorinţa, niciodată pînă atunci n-a dat peste un interlocutor dornic s-o asculte vorbind despre arborele ei genealogic ; de aceea se sculă de la masă neobişnuit de înviorată

— Acum să trecem cu toţii în colţişorul nostru preferat. spuse ea, acolo să ni se aducă şi cafeaua. Avem o odaie comună, explică ea prinţului pe cînd ieşea cu el din sufragerie, propriuzis e micul meu salonaş, unde ne adunăm ori de cîte ori sîntem singure, unde ne îndeletnicim fiecare cu treburile noastre. Alexandra, fiica mea mai mare, cîntă la pian, citeşte sau brodează ; Adelaida pictează peisaje şi portrete (numai că nu le mai isprăveşte niciodată), iar Aglaia îşi omoară timpul trîndăvind. Nici eu nu prea am de făcut mare lucru ; de orice m-aş apuca, nu-mi reuşeşte şi pace. Uite că am ajuns ; ia loc, prinţe, aici, lîngă şemineu, şi povesteşte-ne. Vreau să mă lămuresc

deplin în privinţa dumitale şi, cînd mă voi întîlni cu prinţesa Bielokonskaia, îi voi povesti bătrînei despre dumneata. Vreau să te cunoască cu toţii. Haide, începe.

— Nu ţi se pare, *maman*, că e foarte greu să povesteşti aşa, la comandă, obiectă Adelaida, care între timp îşi aranjase şevaletul, îşi luase pensulele şi paleta şi se apucase să picteze acelaşi peisaj, început de multă vreme, pe care-l copia după o stampă.

Alexandra şi Aglaia se aşezară amîndouă pe o canapea şi, încrucişîndu-şi braţele, se pregătiră să asculte conversaţia. Prinţul observă că toată lumea îl priveşte cu atenţie deosebită.

— O vorbă n-aş scoate, dacă mi s-ar porunci în felul acesta, adăugă şi Aglaia.

— Dar de ce ? Ce mare lucru ? De ce, adică, n-ar povesti ? Ce, n-are limbă ? Vreau să ştiu cum vorbeşte. Ei bine, spune ceva. Povesteşte-ne cum ţi-a plăcut Elveţia, prima impresie a dumitale. O să vedeţi că începe îndată şi încă foarte frumos.

— Impresia a fost puternică... începu prinţul.

— Vedeţi, vedeţi, se agită nerăbdătoare Elizaveta Prokofievna, adresîndu-se fiicelor ei, v-am spus că o să înceapă.

— Dar lasă-l acum cel puţin să vorbească, *maman*, o opri Alexandra. Prinţul acesta e mai curînd un impostor decît un idiot, şopti ea la urechea Aglaiei.

— Şi pe mine mă bate gîndul, îl suspectez mereu, răspunse Aglaia. Ce urît din partea lui că se pretează la un asemenea joc. Ce o fi urmărind oare ? Să ne cîştige simpatia ?

— Prima impresia a fost foarte puternică, repetă prinţul. Cînd m-au dus din Rusia în străinătate, trecînd prin diferite oraşe nemţeşti, priveam în jur şi, ţin minte, nu întrebam nimic. Înainte de asta avusesem o serie de crize foarte violente şi chinuitoare şi de regulă, după fiecare asemenea revenire a bolii cu crize repetate cădeam într-o stare de prostraţie. Îmi pierdeam memoria cu desăvîrşire şi, cu toate că mintea continua să lucreze, cursul logic al ideilor mi se întrerupea mereu. Nu eram în stare să leg mai mult de două-trei idei consecvente. Cel puţin aşa mi se pare. Iar după ce crizele treceau, redeveneam normal, om în toată firea, uite ca acum. Mi-aduc aminte că pe atunci mă năpădise o tristeţe profundă, un fel de nostalgie iremediabilă. Aproape îmi venea să plîng ; simţeam în mine, mereu trează, o nelinişte plină de mirare, m-a impresionat mai ales faptul că toate cele din jur le simţeam *străine* de

mine ; de acest lucru mi-am dat seama imediat. Tot ce era străin mă deprima peste măsură. Mi-am revenit complet din întunecarea asta a minţii abia cînd am ajuns în Elveţia, la Basel ; ţin minte ca acum : era seară şi m-a trezit din toropeală zbierătul unui măgar în piaţă. Măgarul m-a impresionat grozav, mi-a făcut, nu ştiu de ce, o nespusă plăcere şi toate în creierul meu s-au limpezit dintr-o dată.

— Un măgar ? Mi se pare puţin ciudat, observă generăleasa. Deşi n-ar fi de loc ciudat, dacă te gîndeşti că vreuna din noi, de aici, ar fi în stare, cine ştie, să se îndrăgostească de un măgar, adăogă generăleasa, privind mînioasă la fetele ei, care izbucniseră în rîs. Despre asta se vorbeşte chiar şi în mitologie. Continuă, prinţe.

— De atunci îmi sînt dragi măgarii. Aş zice chiar că simt pentru aceste animale multă simpatie. Începui să mă informez asupra lor, căci pînă atunci nu mai văzusem măgari, ca să mă conving curînd că sînt nişte dobitoace foarte utile, cu multă putere de muncă, rezistente, răbdătoare, necostisitoare în gospodărie şi deci foarte convenabile. Şi deodată, datorită acestui măgar, îndrăgii toată Elveţia, încît dispăru complet şi melancolia care mă apăsase pînă atunci.

— Toate astea mi se par foarte ciudate, dar să lăsăm la o parte măgarul ; să trecem la alt subiect. Ce tot rîzi acolo, Aglaia ? Şi tu, Adelaida ? Prinţul ne-a povestit aşa de frumos despre acest măgar ! L-a văzut cu ochii lui, dar tu ce-ai văzut ? Doar n-ai fost în străinătate.

— Ba am văzut şi eu un măgar, *maman*, spuse Adelaida.

— Iar eu l-am şi auzit, adăugă Aglaia. Fetele izbucniră din nouă în rîs. Prinţul rîse şi el.

— E foarte urît din partea voastră ! exclamă generăleasa dojenilor. Iată-le, prinţe, de fapt au inimă bună. Mă cert mereu cu ele, dar le iubesc mult. Sînt fluşturatice, zvăpăiate, zănatice.

— Nu face nimic, spuse prinţul rîzînd ; în locul lor, aş proceda la fel. Ţin totuşi să iau apărarea măgarului : măgarul e o făptură blajină şi folositoare. [13]

— Dar dumneata eşti blajin, prinţe ? Întreb aşa, de curiozitate, zise generăleasa.

Urmă iarăşi o explozie de rîs.

— Iar ne joacă festa afurisitul acela de măgar ; nici nu mă gîndisem la el ! se scandaliză generăleasa. Crede-mă, te rog, prinţe, n-am vrut să fac nici o...

— Aluzie ? O, nici nu mă îndoiesc !

Şi prinţul continuă să rîdă din toată inima.

— E foarte bine că rîzi. Înseamnă că eşti un tînăr tare bun la inimă, conchise generăleasa.

— Uneori sînt şi rău, răspunse prinţul.

— Iar eu sînt bună, declară deodată sentenţios generăleasa, şi, dacă vrei, sînt totdeauna bună, şi e singurul meu defect, de fapt, pentru că nu trebuie să fii totdeauna bun. Îmi ies din sărite foarte des, uite, mă supăr pe ele sau pe Ivan Feodorovici, mai ales, dar partea proastă e că sînt şi mai bună atunci cînd mă înfurii. Adineauri, înainte de a fi intrat dumneata, eram supărată şi m-am făcut că nu înţeleg nimic şi că nici nu sînt în stare să pricep ceva. Mi se întîmplă de-astea : parc-aş fi un copil. Aglaia mi-a dat o lecţie ; îţi mulţumesc, Aglaia. De altfel, toate astea sînt mofturi. N-oi fi chiar aşa de grea de cap cum par şi cum ar vrea să mă prezinte fetele mele. Am caracter şi nu prea mă las intimidată. De altfel, vi le spun toate astea fără răutate. Aglaia, vino şi mă sărută, aşa... acum destul cu sentimentalismele, o potoli ea pe Aglaia, care, după ce o sărută pe maică-sa cu foc pe gură, se repezi să-i sărute şi mîna. Continuă, prinţe. Poate că îţi aminteşti şi ceva mai interesant decît povestea cu măgarul.

— Orice aţi spune, nu înţeleg, interveni din nou Adelaida, cum poate cineva să se apuce a povesti aşa, direct, la comandă. Eu una n-aş fi în stare.

— Uite că prinţul e în stare, pentru că e foarte deştept, şi-i mai deştept decît tine cel puţin de zece ori, dacă nu şi de douăsprezece ori. Sînt convinsă că ai s-o simţi şi tu îndată. Dovedeşte-le-o, prinţe, continuă. Pe măgar, de fapt, am putea foarte bine să-l lăsăm deoparte. Ei, ce-ai mai văzut în străinătate, în afară de măgar ?

— În orice caz, chiar şi acest episod cu măgarul a fost relatat în mod inteligent, remarcă Alexandra. Prinţul ne-a făcut o descriere atît de interesantă a boalei sale, şi anume : cum datorită unui şoc din afară şi-a revenit deodată şi cum după aceea totul a început să-i placă. Am fost întotdeauna curioasă să ştiu cum îşi pierd oamenii mintea şi cum apoi şi-o recapătă. Mai ales cînd toate astea se-ntîmplă brusc, pe neaşteptate.

— Nu-i așa ? Nu-i așa ? se învioră generăleasa. Văd că nici tu nu dai în gropi, ba, uneori, se întîmplă să ai adevărate sclipiri de inteligență ; hai, isprăviți odată cu rîsul ! Ai rămas, mi se pare, la descrierea naturii elvețiene, prințe ? Așadar...

— Am ajuns la Lucerna și acolo m-au dus să fac o plimbare pe lac. Îmi dădeam seama cît e de frumos, și totuși simțeam o grea apăsare pe suflet.

— De ce, adică ? întrebă Alexandra.

— Nu știu. Dar de cîte ori am prilejul să admir asemenea priveliști ale naturii, întotdeauna încerc la început un sentiment de apăsare și neliniște ; îmi place nespus, dar mă tulbură. De altfel, în acea vreme, eram încă bolnav.

— În ce mă privește, tare aș vrea să le văd, spuse Adelaida. Și nu înțeleg cînd ne învrednicim și noi o dată să plecăm în străinătate. De doi ani de zile caut în zadar un subiect de tablou :

Orientul, sudul, descrise sînt de mult... [14] ...Sugerează-mi un subiect de tablou, prințe.

— Mărturisesc că nu mă pricep de loc la pictură. După mine, cred că e de ajuns să privești, și apoi să pictezi.

— Tocmai că nu știu să privesc.

— Ce tot vorbiți în cimilituri ? Nu înțeleg nimic ! îi întrerupse Lizaveta Prokofievna. Cum vine asta : „Nu știu să privesc ?“ Ai ochi — n-ai decît să te uiți. Dacă nu știi să vezi aici, nu vei ști nici în străinătate. Ia, mai bine povestește-ne, prințe, ce ai văzut dumneata acolo.

— Așa da, e mult mai bine, adăugă Adelaida. Că doar prințul în străinătate a învățat să privească.

— De, cum să vă spun... Acolo, de fapt mi-am căutat sănătatea ; dacă am învățat să privesc sau nu — asta nu știu. Dar un lucru e cert : că aproape tot timpul m-am simțit tare fericit.

— Fericit ! Dumneata știi să fii fericit ? strigă Aglaia. Atunci cum spui că n-ai învățat să privești ? Ai putea să ne înveți și pe noi.

— Chiar așa, zău, te rugăm, învață-ne și pe noi, o susținu rîzînd Adelaida.

— N-aș avea ce să vă învăț, rîse la rîndul lui și prințul. Cît timp am stat în străinătate, n-am părăsit aproape de loc satul acela elvețian ; rareori mi se întîmpla să ies și nu mă duceam decît numai prin împrejurimi ; ce aș putea să vă spun ? La început, atîta doar că nu mă plictiseam ; apoi simții cum

încep să mă refac ; pe urmă învățai să prețuiesc tot mai mult, din ce în ce mai mult, fiecare zi din viață, lucru de care devenisem conștient. Mă culcam seara plin de mulțumire, iar dimineața mă sculam și mai fericit. Cauza ? E cam greu de explicat.

— De aceea nu mai aveai poftă să pleci nicăieri și inima nu te îmbia la nimic ? întrebă Alexandra.

— La început, la început de tot, mă trăgea inima s-o iau din loc și mă simțeam cuprins de o mare emoție. Mă gîndeam mereu la viața ce mă așteaptă ; încercam să-mi întrezăresc destinul ; ba existau momente cînd mă cuprindea o tulburare extraordinară. Știți, intervin asemenea momente mai cu seamă cînd ești singur. Era acolo o cascadă ce se precipita dintr-un munte aproape vertical, un șuvoi de apă, zglobiu, înspumat ; deși cădea foarte de sus, părea că e jos de tot, se afla la vreo jumătate de kilometru de locuința noastră și totuși aveai impresia că-i numai la cincizeci de pași. Noaptea îmi plăcea să-i ascult zgomotul ; și, uite, în momentele acelea mă cuprindea o profundă tulburare. Sau mi se întîmpla uneori să mă afund singur, ziua în amiaza mare, undeva în munți ; de jur împrejur numai brazi înalți, bătrîni, cu miros îmbătător de rășină ; sus, pe vîrf de stîncă, străjuiau ruinele unui vechi castel medieval ; sătucul nostru, jos, abia se zărea pierdut în vale ; soarele sclipitor, cerul adînc albastru, o liniște nesfîrșită. Ei bine, atunci într-adevăr simțeam în mine un dor nelămurit, un îndemn nostalgic de a porni mai departe, ca la o chemare, și mi se părea că, dacă aș merge tot înainte, dacă aș străbate dunga aceea unde cerul se unește cu pămîntul, aș afla poate dezlegarea enigmei și mi s-ar înfățișa îndată o viață nouă, de o mie de ori mai tumultuoasă, mai clocotitoare decît a noastră ; visam un oraș mare, ca Neapole, plin de palate, de forfotă, de viață... și cîte și mai cîte nu-mi treceau prin închipuire. Și într-o zi ajunsei la ideea că și într-o închisoare poți afla o viață de o bogăție nemăsurată.

— Ideea aceasta lăudabilă am citit-o la doisprezece ani, în cartea mea de citire, spuse Aglaia.

— Toate astea nu-s decît filozofie pură, observă Adelaida, ești un filozof și se pare că ai venit să ne convertești și pe noi.

— S-ar putea să aveți dreptate, răspunse prințul zîmbind, îmi place în adevăr să filozofez și, cine știe, poate că aș avea și gîndul acesta de a converti... Tot ce se poate ; nu-i de loc exclus.

— Iar filozofia dumitale, reluă Aglaia, e aidoma cu aceea pe care o profesează Evlampia Nikolavna, văduvă de amploaiat, care vine pe la noi, doar-doar o să-i pice cîte ceva. Pentru dînsa toată problema vieții se reduce la ieftinătate: n-are altă grijă decît să-și ducă zilele fără mare cheltuială, nu vorbește decît de bani, și să nu crezi că n-are, e o prefăcută. La fel și cu viața dumitale de o bogăție imensă într-o închisoare, ba poate și cu acea fericire de patru ani, la țară, pentru care ți-ai vîndut orașul visurilor — Neapole și, pe cît se pare, nu fără beneficii, deși pe un preț de nimica.

— În ce privește viața în închisoare, s-ar mai putea sta de vorbă, obiectă prințul. Printre bolnavii aflați în tratament la profesorul meu, am cunoscut un om care stătuse întemnițat vreo doisprezece ani; avea mereu crize, iar cînd era prea surescitat, plîngea, ba într-o zi a încercat chiar să se omoare. Viața lui din închisoare era foarte tristă, dar, vă asigur, nu și o viață absolut de nimic. Toate impresiile lui se reduceau doar la prietenia cu un păianjen și la un copăcel ce-i creștea sub fereastră... Dar să vă povestesc mai bine despre cazul unui alt om, pe care l-am întîlnit anul trecut. I se întîmplase ceva cu totul ciudat Ciudat mai cu seamă prin faptul că se întîmplă foarte rar. Omul acesta fusese dus într-o zi, împreună cu alți condamnați, la eșafod[15] și i se citise sentința prin care era condamnat la moarte prin împușcare pentru crimă politică. Douăzeci de minute după aceea i se anunță grațierea, prin comutarea pedepsei. Dar în răstimpul dintre cele două sentințe, timp de vreo douăzeci de minute sau cel puțin un sfert de ceas, nefericitul trăise zguduitoarea dramă pe care i-o dădea conștiința sfîrșitului inevitabil, sentimentul că peste cîteva clipe firul vieții lui se va curma pentru totdeauna. Îl ascultam cu un nepotolit interes de fiecare dată cînd începea să-și depene amintirile și eram atît de avid să-i cunosc impresiile pe care le-a trăit în acele momente, încît îi ceream mereu noi și noi amănunte. I se întipărise în minte totul cu o precizie extraordinară și spunea că niciodată nu va fi în stare să uite nimic din cele trăite în acele momente. La vreo douăzeci de pași de eșafod, împrejurul căruia stăteau soldații și mulțimea, se înălțau trei stîlpi, pentru că erau mai mulți condamnați. Îi duseră pe primii trei la stîlpii aceștia, îi îmbrăcară în veșmîntul morții (cămăși lungi, albe), iar pe ochi li se traseră niște bonete, tot albe, ca să nu vadă țevile armelor; apoi îi legară de cîte un stîlp, iar în fața fie-

căruia se alinie cîte un rînd de soldați. Cunoscutul meu era al optulea pe lista condamnaților și deci urma să fie executat în seria a treia. Un preot, cu o cruce în mînă, se apropie pe rînd de fiecare, ceea ce însemna că nu le rămîneau decît cinci minute de trăit, atîta tot. El spunea că cele cinci minute îi părură de o durată nesfîrșită, de o bogăție imensă ; i se părea că în aceste cinci minute are de trăit atîtea vieți, încît n-avea nici un rost să se gîndească de pe acum la clipa cea din urmă și, ca atare, omul se apucă să-și facă ultimele dispozițiuni ; își împărți deci timpul în felul următor : două minute pentru a-și lua rămas bun de la prieteni, două — ca să se gîndească la sine însuși, și-i mai rămînea un minut ca să arunce cea din urmă privire în jurul său. Își amintea perfect de bine că făcuse tocmai aceste trei dispoziții și exact acest calcul. Se despărțea de viață la douăzeci și șapte de ani [16], plin de sănătate și vigoare. Luîndu-și rămas bun de la prieteni, își amintea că adresase unuia dintre ei o întrebare lipsită de orice importanță și că așteptase cu mult interes răspunsul. Apoi, după ce-și luă rămas bun de la prieteni, urmară cele două minute de interiorizare pe care le destinase ca să se gîndească *la sine însuși*. Știa dinainte la ce se va gîndi : voia anume să-și închipuie cît se poate mai rapid și mai clar ce va urma ; cum vine asta că, uite, el acum există, trăiește, iar peste trei minute va fi cu totul *altceva* sau poate altcineva — dar cine anume ? Și unde va fi ? Pentru toate aceste întrebări spera să găsească răspuns în răstimpul celor două minute ! În apropiere era o biserică și turla aurită a templului strălucea în bătaia razelor unui soare sclipitor. Își amintea că nu fu în stare să-și ia ochii de la această turlă scăldată în razele scînteietoare pe care le răsfrîngea ; nu se putea desprinde de aceste luciri ; i se părea că ele sînt firea cea nouă cu care el, peste trei minute, se va contopi într-un fel oarecare... Necunoscutul și repulsia față de acel ceva nou, incert, care va fi și trebuie să survină îndată, erau insuportabile ; dar nimic, spunea el, nu i se păruse în acele clipe mai chinuitor decît gîndul permanent : „Dacă ar fi să nu mor ? Dacă ar fi să mi se redea viață — ce infinit ar fi ! Și mi-ar aparține în întregime ! Aș transforma atunci orice clipită într-un secol, n-aș pierde nici una, aș drămui socotind cu zgîrcenie fiecare minut, pentru a nu irosi nimic zadarnic !“ Spunea că în cele din urmă gîndul acesta îi devenise atît de

nesuferit, îl încărcase de atîta mînie, încît ar fi vrut să fie împușcat cît mai repede.

Prinţul se opri brusc ; toată lumea aştepta ca el să continue şi să tragă o concluzie.

— Ai terminat ? întrebă Aglaia.

— Poftim ? Da, am terminat, zise prinţul, smulgîndu-se dintr-o scurtă îngîndurare.

— Şi pentru ce ai povestit asta ?

— Aşa... pentru că mi-am adus aminte... venise vorba...

— Eşti cam eliptic, observă Alexandra ; dumneata, prinţe, ai vrut, probabil, să demonstrezi că nici clipita cea mai scurtă nu trebuie dispreţuită, iar uneori, cinci minute valorează mai mult decît o comoară. Toate astea sînt desigur lăudabile, dar, dacă-mi dai voie, cu prietenul dumitale care ţi-a povestit aceste grozăvii cum a rămas... i s-a comutat, doar, pedeapsa, prin urmare i s-a dăruit această „viaţă infinită". Ei bine, ce-a făcut el pe urmă cu această bogăţie a lui ? A trăit „calculînd" fiecare clipă ?

— A, nu ; mi-a spus-o chiar el — căci l-am întrebat şi despre asta — şi mi-a mărturisit că nu trăise de loc în felul acesta, ci dimpotrivă, irosise fără rost multe, multe minute.

— Prin urmare. iată o experienţă concludentă, care dovedeşte că nu e posibil să trăieşti „calculînd" orice clipă. Există ceva care te împiedică.

— Da. Există ceva care te împiedică, repetă prinţul, aşa mi s-a părut şi mie... Şi totuşi nu-mi vine a crede...

— Cu alte cuvinte, crezi că îţi vei trăi viaţa mai raţional decît toţi ceilalţi ? întrebă Aglaia.

— Da, mă gîndeam şi la asta uneori.

— Şi te mai gîndeşti şi acum ?

— Da... mă gîndesc şi acum, răspunse prinţul, continuînd s-o privească pe Aglaia cu un zîmbet blînd şi chiar sfios ; dar îndată după aceea rîse iar, uitîndu-se înveselit la ea.

— Eşti modest, n-am ce zice ! zise Aglaia aproape enervată.

— Observ că sînteţi foarte curajoase, de vreme ce puteţi rîde de asta ; pe mine, însă, cele povestite de acel om m-au impresionat atît de mult, că după aceea le-am trăit în vis, cele cinci minute...

Aruncă din nou asupra interlocutoarelor sale o privire gravă şi scrutătoare...

— Nu cumva sînteţi supărate pe mine ? întrebă el deodată, cu un aer încurcat, dar uitîndu-se drept în ochii lor cu aceeaşi privire deschisă.

— Pentru ce ? strigară ele mirate.

— Pentru aerul pe care l-aş avea că vreau mereu să vă povăţuiesc...

Cuvintele lui stîrniră un rîs general...

— Dacă sînteţi supărate, vă rog să mă iertaţi, reluă prinţul. Îmi dau bine seama că am trăit mai puţin decît alţii şi mai puţin ca oricare altul cunosc viaţa. Poate că vorbesc uneori într-un fel foarte ciudat...

Aici, prinţul se opri încurcat

— Dacă spui că ai fost fericit, înseamnă că n-ai trăit mai puţin, ci mai mult decît alţii, şi atunci de ce nu eşti sincer şi te justifici mereu ? nu-l slăbi de loc Aglaia, vorbindu-i cu severitate. Şi nu-ţi face griji, te rog, de faptul că ai avea aerul să ne povăţuieşti ; n-ar fi cine ştie ce mare triumf pentru dumneata, cu atitudinea dumitale de resemnare fatalistă, poţi să umpli de fericire şi o sută de ani de existenţă. Dumneata, fie că ţi se arată o execuţie capitală, fie că ţi se arată degetul cel mic, eşti în stare, şi într-un caz şi în celălalt, să-ţi afli material pentru deducţii la fel de lăudabile şi să mai rămîi şi mulţumit. În felul acesta se poate trăi mult şi bine.

— De ce te înfurii ? Nu înţeleg, interveni generăleasa, care observase tot timpul, cu luare-aminte, chipurile vorbitorilor. Şi despre ce anume vorbiţi de asemenea nu pot pricepe. Ce-i cu degetul cel mic şi ce-s prostiile astea ? Prinţul vorbeşte admirabil, numai că tot ce spune e puţin cam trist. De ce-l descurajezi ? Cînd a început să ne povestească, rîdea, şi acum uită-te la el ce abătut e.

— Nu-i nimic, *maman*. Regret, prinţe, că dumneata personal n-ai văzut o execuţie capitală ; te-aş fi întrebat ceva.

— Ba am văzut o asemenea execuţie, răspunse prinţul.

— Ai văzut ? izbucni Aglaia. Ar fi trebuit să-mi dau seama de asta chiar de la început. De necrezut ! Dar dacă ai văzut o execuţie, cum poţi să susţii că în tot acest timp ai fost fericit ? Spune şi dumneata, n-am eu dreptate ?

— Au fost cazuri de execuţii în satul dumitale ? întrebă Adelaida.

— Am văzut la Lyon, unde m-a dus Schneider. Întîmplarea a făcut să asist la o asemenea execuţie.

— Şi ţi-a plăcut mult ? E foarte instructiv ? Edificator ? îl asaltă Aglaia cu întrebările.

— Nu mi-a plăcut de loc şi am fost din cauza asta bolnav multă vreme după aceea, dar mărturisesc că am privit tot timpul ca fascinat, nu puteam să-mi desprind ochii.

— Nici eu n-aş fi putut să-mi desprind ochii, spuse Aglaia.

— Nu prea le place acolo cînd femeile vin să privească asemenea spectacole ; numele femeilor care manifestă asemenea curiozitate sînt date chiar la gazetă.

— Va să zică, dacă ei socot că asta nu-i treaba femeilor, prin însuşi faptul acesta vor să spună că-i a bărbaţilor. Îi felicit pentru o astfel de logică. Şi dumneata eşti de aceeaşi părere, fără îndoială, nu ?

— Povesteşte-ne despre execuţia la care ai asistat, o întrerupse Adelaida.

— Aş prefera să n-o fac acum... îngăimă prinţul, ezitînd şi întunecîndu-se la faţă.

— S-ar zice că nu te lasă inima să ne împărtăşeşti şi nouă impresiile dumitale, strecură maliţios Aglaia.

— Nu de asta, ci pentru că am mai povestit chiar adineauri despre această execuţie.

— Cui ai povestit-o ?

— Valetului dumneavoastră, pe cînd aşteptam...

— Care valet ? întrebară ele în cor.

— Valetului cu părul alb şi cu faţa roşcată din anticameră, în timp ce aşteptam să fiu introdus la Ivan Feodorovici.

— Ciudat ! făcu generăleasa.

— Prinţul e democrat, reteză Aglaia. Ei bine, din moment ce ai putut să-i povesteşti lui Alexei, cred că nici pe noi n-ai să ne refuzi.

— Vreau să aud neapărat, stărui Adelaida.

— Adineauri, se întoarse către ea prinţul, însufleţindu-se iar (se pare că el se însufleţea foarte repede, vădind totdeauna multă încredere faţă de interlocutor), adineauri cînd mi-ai cerut să-ţi sugerez un subiect de tablou, mi-a venit într-adevăr unul în gînd : faţa unui condamnat la moarte în clipa care precede căderii cuţitului, cînd stă încă în picioare, înainte de a-şi pune capul pe butuc.

— Cum adică faţa ? Numai faţa ? întrebă Adelaida Ar fi un subiect ciudat, şi ce tablou ar fi acela ?

— Nu ştiu. Şi de ce adică să nu fie ? insistă prinţul cu vioiciune. Am văzut nu demult, la Basel, un tablou [17] asemănător. Aş vrea să vi-l descriu... Am să vă povestesc într-o zi... M-a impresionat adînc.

— Tabloul acela din Basel ni-l vei descrie negreşit altădată, spuse Adelaida, dar acum lămureşte-mă în privinţa tabloului execuţiei. Poţi să mi-l descrii şi să-mi spui cum îţi închipui dumneata că ar putea fi realizat ? Să zugrăvesc pur şi simplu numai faţa condamnatului ? Şi ce fel de expresie avea ?

— Exact cu un minut înaintea morţii, se grăbi să înceapă prinţul cu multă însufleţire, lăsîndu-se îndată furat de amintiri şi uitînd, pare-se, cu totul de ceea ce se-ntîmplă în jurul său, adică exact în momentul cînd condamnatul, după ce a urcat treptele, a pus piciorul pe eşafod. În clipa aceea el întoarse ochii spre mine ; i-am privit faţa şi am înţeles totul... De altfel, cum se poate povesti aşa ceva !? Aş vrea grozav ca dumneata sau altcineva să redea pe pînză acest moment ! Dar mai bine dumneata, dumneata s-o faci ! M-am gîndit încă atunci că ar fi foarte util un asemenea tablou. Ştiţi, ar trebui să apară în el tot ce a fost mai-nainte, absolut tot. Era în închisoare şi nu-şi aştepta execuţia decît cel mai devreme peste o săptămînă ; îşi făcuse, nu ştiu cum, socoteala că formalităţile au să mai dureze, că hîrtiile vor mai întîrzia pe undeva şi astfel mai trece o săptămînă. Şi deodată, nu se ştie prin ce împrejurare, durata acestei proceduri a fost scurtată. La ora cinci dimineaţa dormea încă. Era sfîrşitul lui octombrie ; la ora cinci a încă frig şi întuneric. Însoţit de gardă, comisarul închisorii intră şi-l zgîlţîie uşurel de umăr ; el se ridică sprijinindu-se într-un cot şi dă cu ochii de flacăra lanternei : „Ce este ?“ „La ora zece, execuţia“. Încă buimac de somn, nu-i vine a crede, încearcă să-i convingă că ordinul de execuţie va veni abia după o săptămînă, dar după ce se dezmeticeşte complet, îşi curmă brusc vorba. Aşa mi s-a povestit. Pe urmă, cică, ar fi zis : „E greu, totuşi, aşa, deodată...“ Apoi a tăcut iar şi n-a mai scos nici un cuvînt. Cele trei-patru ore care urmează după aceea se scurg cu pregătirile de rigoare : vizita preotului, micul dejun, la care i se aduce de data aceasta carne, vin şi cafea (Ce ironie ! Cîtă cruzime ! Şi totuşi oamenii aceştia procedează aşa dintr-un imbold curat, fiind sincer convinşi în naivitatea lor că fac un act de omenie !) ; urmează apoi toaleta (ştiţi ce-nseamnă toaleta unui condamnat la moarte ?) şi, în sfîrşit, este scos şi dus în

oraş, la eşafod... Mă bate gîndul că în acele clipe, în timp ce era transportat spre eşafod, i se părea că mai are încă mult de trăit. Şi poate că în acest ultim drum îşi spunea în gînd că mai are de trăit o veşnicie întreagă: „Mai sînt încă trei străzi de străbătut, e vreme destulă înainte. Cînd voi ajunge la capătul străzii acesteia, îmi mai rămîne una, apoi a treia, unde e o brutărie pe partea dreaptă... Mai e destul pînă s-ajungem acolo!" Împrejur, o mulţime zgomotoasă, zece mii de capete, zece mii de perechi de ochi; trebuie să suporţi totul şi mai ales gîndul: „Sînt acolo zece mii şi nici unul din ei nu va fi executat, numai eu voi muri!" Ei bine, astea sînt preliminariile. O scăriţă duce pînă la ghilotină; înainte de a urca, condamnatul izbucni în plîns, şi era doar un om în toată firea, care nu ştia ce-i frica; a fost, se spune, un mare criminal. Îl însoţea un preot, care nu-l părăsea nici pentru o clipă; a mers cu el şi în căruţă şi-i tot vorbea într-una; mă îndoiesc ca nenorocitul să fi auzit ce spune şi, chiar dacă încerca să-l asculte, cred că după al treilea cuvînt nu mai era în stare să înţeleagă nimic. Sînt sigur că în realitate aşa se întîmplă. Şi iată că începu să urce scăriţa; lanţurile de la picioare îl sileau să facă paşi mici. Preotul, un om deştept, se vede, încetă să-i mai vorbească şi-i întindea numai crucea s-o sărute. În timp ce urca treptele, condamnatul era foarte palid, iar cînd a pus piciorul pe eşafod şi s-a oprit, chipul lui se făcu alb ca varul, dar absolut ca varul. Îmi închipui că picioarele-i tremurau, se îndoiau, se înţepeneau anchilozate, şi-i venea greaţă, ca şi cum i se puneau noduri în gît, care-l gîdilau şi-l înecau, şi-i provocau spasme în stomac. Aţi avut vreodată senzaţia aceasta într-un moment de spaimă, cînd mintea rămîne lucidă, dar devine total inertă, lipsindu-vă de orice putere asupra dumneavoastră înşivă. Cred că în faţa unei pierzanii inevitabile, într-un prăpăd sau o catastrofă năprasnică, cînd se dărîmă, să zicem, casa peste tine, simţi deodată o nevoie irezistibilă să te aşezi, să închizi ochii şi să aştepţi fie ce o fi!... Şi, uite, tocmai în clipele acelea, cînd îl copleşea slăbiciunea, preotul apropia repede crucea de buzele lui — un crucifix mic de argint — repetînd mereu acest gest mut cu mişcări scurte şi dese la fiecare pas. Şi în momentul cînd crucea îi atingea buzele, condamnatul deschidea ochii şi părea că se mai înviorează pentru cîteva secunde, iar picioarele-i îşi mai regăseau puterea de mişcare. Săruta crucea avid, în grabă, ca şi cum, zorit fiind la

drum lung, ar fi căutat să-şi facă rezerve pentru orice eventualitate ; mă îndoiesc însă că în acele clipe o făcea sub impulsul unei cerinţe religioase conştiente. Şi tot aşa pină cînd îl îngenunchează în faţa ghilotinei... Curios, dar rareori se-ntîmplă ca în aceste ultime secunde un condamnat să le ştie ? Dimpotrivă, capul trăieşte intens şi lucrează febril cu o iuţeală extraordinară, ca un mecanism în plină funcţiune : îmi închipui că tot felul de gînduri răzleţe dau năvală, încălecîndu-se, întrerupîndu-se, frînturi, crîmpeie, nici unul mai închegat, poate chiar şi ridicole, gînduri inadecvate cu totul : „Omul acesta care se uită drept la mine are un neg pe frunte... Nasturele de jos de la haina călăului e ruginit..." Şi în acelaşi timp înţelegi totul, reţii totul ; există mai cu seamă un punct care te obsedează şi n-ai cum să-l uiţi, încît nici cunoştinţa nu poţi să ţi-o pierzi — şi totul gravitează şi se învîrte în jurul acestui punct. Şi cînd te gîndeşti că aşa continuă pînă la ultimul sfert de secundă, cînd i se întinde gîtul pe butuc, şi aşteaptă, şi... *ştie*, şi deodată aude deasupră-i cum lunecă hîrşîind cuţitul ! Îl auzi negreşit ! Eu, dac-aş sta cu capul pe butuc, aş asculta anume şi l-aş auzi. Poate că nu durează decît a zecea parte dintr-o clipă, dar nu se poate să nu auzi ! Mai există şi astăzi păreri care susţin că, după ce s-a rostogolit, capul poate mai ştie timp de o secundă că e retezat şi desprins de corp ! Auzi dumneata ! Dar dacă-s cinci secunde şi nu una !... Ar trebui să înfăţişezi eşafodul astfel ca să se vadă pe primul plan cu toată claritatea numai ultima treaptă a scăriţei ; condamnatul e cu piciorul pe ea ; pictează-i capul, faţa albă ca varul ; preotul îi întinde crucea, condamnatul îşi ţuguie avid buzele învineţite şi priveşte, şi... *ştie totul*. Crucea şi capul — iată tabloul ; preotul, călăul şi cei doi gealaţi ai săi, apoi mai jos, cîteva capete şi perechi de ochi din mulţime — toate astea se pot lăsa pe planul al treilea, oarecum în penumbră, ca elemente accesorii... Cam aşa îmi închipui că ar trebui să arate tabloul...

Prinţul tăcu şi le privi pe rînd.

— Da, fireşte, asta nu prea seamănă a quietism, murmură Alexandra ca pentru sine.

— Acum să ne povesteşti cum ai fost îndrăgostit, spuse Adelaida.

Prinţul o privi cu mirare.

— Ascultă, reluă tînăra cu o grabă neobişnuită pentru ea, mi-ai făgăduit să vorbeşti de tabloul pe care l-ai văzut la Basel.

Acum însă vreau să te aud povestindu-ne cum ai fost îndrăgostit ; nu încerca să negi, sînt convinsă că ai fost îndrăgostit. Şi-apoi dumneata, cum începi să povesteşti ceva, încetezi să mai fii filozof.

— Şi cum termini de povestit, te ruşinezi parcă de faptul că te-ai lăsat ispitit să povesteşti, observă deodată Aglaia. Pentru ce ?

— Prostii ! spuse generăleasa, uitîndu-se cu indignare la Aglaia.

— Într-adevăr, e o reflecţie nu prea inteligentă, o susţinu şi Alexandra.

— N-o crede, prinţe, i se adresă generăleasa, o face înadins, dintr-un fel de încăpăţînare ; în realitate, nu-i chiar aşa de prost crescută ; să nu-ţi închipui cine ştie ce, judecînd după faptul că te tachinează mereu. Or fi pus ele iar ceva la cale ; altminteri, sînt convinsă că te-au şi îndrăgit. Le cunosc după fizionomiile lor.

— Și eu le-am ghicit firea după trăsăturile feţei fiecăreia, răspunse prinţul, accentuîndu-şi cu tîlc vorbele.

— Cum asta ? întrebă Adelaida curioasă.

— Ce știi despre noi ? o susţinură şi celelalte două surori.

Dar prinţul rămase tăcut și grav ; fetele aşteptau răspunsul.

— Vă spun mai tîrziu, zise el încet şi serios.

— Hotărît lucru, dumneata vrei să ne faci curioase, strigă Aglaia. Și ce ton marţial !

— Fie și așa, se agită iarăși Adelaida ; dar dacă eşti un fizionomist atît de bun, fără îndoială că ai fost și îndrăgostit ; prin urmare am ghicit. Povestește-ne, așadar.

— Nu am fost îndrăgostit, răspunse prinţul cu acelaşi ton reţinut ; am... fost fericit într-altfel.

— Dar cum ? În ce fel ?!

— Bine, să vă povestesc, dacă aceasta e vrerea dumneavoastră, articulă prinţul tărăgănat, ca într-o adîncă îngîndurare.

VI

— Văd în ochii dumneavoastră, începu Mîşkin, o curiozitate plină de nerăbdare şi dacă n-o satisfac acum, risc să vă supăraţi. Glumesc, fireşte, se grăbi el să adauge zîmbind. Acolo... în satul acela erau mulţi copii, şi tot timpul acolo eram

înconjurat de copii, numai de copii. Erau copii din sat, o droaie de școlari. N-aș putea spune că-i învățam, a — nu ! aveau pentru asta pe învățătorul Jules Thibaud ; îi mai învățam și eu cîte ceva, dacă vreți, dar mai ales îmi plăcea să mă aflu în mijlocul lor, și așa îmi petrecui între ei toți cei patru ani cît am stat acolo. N-aveam nevoie de altceva. Le spuneam tot, nu le tăinuiam nimic. În cele din urmă, părinții începură să se arate nemulțumiți, pentru că micuții nu mai puteau fără mine și se adunau mereu în jurul meu, iar învățătorul deveni cel mai mare dușman al meu. Mi-am făcut mulți dușmani acolo, și tot numai din cauza copiilor. Pînă și Schneider m-a dojenit pentru asta. Și de ce le era atît de teamă ? Copilului poți să-i spui tot. M-a mirat întotdeauna ideea greșită pe care adulții și-o fac despre copii ; ce puțin îi cunosc și înțeleg, chiar și părinții înșiși ! Nu trebuie să ascundem nimic copiilor sub pretext că sînt încă mici și că la vîrsta lor e prea devreme să cunoască unele lucruri. Ce tristă și nenorocită mentalitate ! Și cît de bine își dau seama copiii că părinții lor îi consideră drept neștiutori și inapți să înțeleagă, cînd în realitate ei înțeleg totul ! Oamenii mari nici nu bănuiesc că pînă și în chestiunile cele mai dificile copilul poate da un sfat de o extremă importanță. O, Doamne ! Cînd vezi pitulicea asta mică și drăgălașă că se uită la tine cu ochii plini de încredere și așteptare fericită, cum să nu-ți fie rușine s-o înșeli ! Îi numesc pitulici, pentru că păsărelele sînt cele mai bune viețăți din cîte există pe lume. De fapt, toată supărarea celor din sat împotriva mea se iscă din altă cauză... Cît despre Thibaut, la el era pur și simplu invidie ; începu mai întîi prin a clătina din cap, mirîndu-se cum de pricepeau copiii tot ce auzeau de la mine și aproape că nu înțelegeau de loc ce le spunea el ; iar cînd îmi exprimai părerea că, de fapt, noi amîndoi n-o să-i învățăm nimic, ci avem de învățat multe de la ei, se apucă să-și bată joc de mine. Și cum de a putut să mă invidieze și să mă calomnieze, cînd el însuși trăia în mijlocul copiilor ?! Contactul cu copiii e așa de înviorător... Apropierea lor îți vindecă sufletul... Acolo, în sanatoriu, printre bolnavii profesorului Schneider, se afla un om foarte nenorocit. Nu știu dacă poate exista o nenorocire mai mare decît asta. Fusese internat pentru a fi tratat de alienație mintală ; după părerea mea, însă, nu era nebun, atîta doar că suferea groaznic — asta era boala lui. Și dac-ați ști ce deveniră pentru el, către sfîrșit, copiii noștri... Dar cazul

bolnavului acesta vi-l spun mai pe urmă ; acum să vă povestesc numai de unde și cum s-a pornit zîzania. La început, copiii se cam fereau de mine. Nu eram nici pe departe de seama lor, de felul meu sînt și cam greoi în mișcări și foarte neîndemânatic ; știu de asemenea că sînt și urît... pe deasupra mai eram și un străin. Întîi rîdeau și își băteau joc de mine, pe urmă începură să arunce și cu pietre în urma mea, după ce m-au surprins sărutînd-o pe Marie. Și n-am sărutat-o decît o singură dată... Nu, nu rîdeți, se grăbi prințul să le prevină zîmbetele, nu era nici pomeneală de dragoste. Dac-ați ști ce ființă nefericită era această fată, cred că vi s-ar rupe inima de milă, ca și mie. Era de acolo din sat și locuia cu mama ei bătrînă într-o căsuță veche, dărăpănată, o cocioabă luminată de două ferestruici... La una din aceste ferestruici, într-o despărțitură de scînduri, bătrîna vindea cu îngăduința autorităților locale, diferite mărunțișuri ieftine : ață, șireturi, țigări, săpun, și cu asta se ținea, căci era suferindă, cu picioarele mereu umflate și nevoită să stea mai mult pironită locului. Marie avea douăzeci de ani, era slăbuță și plăpîndă ; cu toate că ftizia se cuibărise de mult în pieptul ei șubred, ea continua să muncească de dimineață pînă-n seară, angajîndu-se cu ziua la munci grele prin case, unde freca podele, spăla rufe, mătura curți, îngrijea de vite. Un comis-voiajor francez o seduse și o luă cu el, iar după o săptămînă o părăsi. Lăsată pe drumuri, ea se întoarse acasă, cerînd de pomană de-a lungul șoselelor ; ajunse murdară, în zdrențe, cu ghetele rupte ; mersese pe jos o săptămînă întreagă, dormind pe cîmp, de unde se alesese cu o răceală puternică : picioarele îi erau însîngerate ; mîinile umflate și pline de degerături și de crăpături. De altfel, nici înainte nu era frumoasă ; numai ochii îi avea blînzi, plini de bunătate și nevinovăție. Era nemaipomenit de tăcută. Într-o zi, încă înainte de a i se întîmpla asta, lucrînd la ceva, ea începu să cînte, și-mi amintesc că toți cei din jur rămaseră uluiți și pufniră în rîs : „Marie cîntă ! Ce spui ? Auziți, Marie cîntă !" Ea se rușină grozav și de-atunci nimeni n-o mai auzi scoțînd o vorbă. Pe-atunci lumea o mai trata cu destulă omenie și bunăvoință, dar cînd se întoarse bolnavă și zdrențăroasă, nimeni nu avu față de dînsa nici un pic de milă. Ce cruzi sînt oamenii în asemenea împrejurări ! Ce mentalitate îngustă și obtuză, ce concepții înapoiate au ei în această privință ! Prima a fost bătrîna care își întîmpină fata cu ură și dispreț : „M-ai făcut de rîsul lumii".

Şi tot ea a fost cea dintîi care o expuse insultelor mulţimii: cînd se răspîndi în sat vestea că s-a întors Marie, bătrîni, copii, femei, fete tinere, toată lumea alergă s-o vadă ; aproape tot satul, mînat de curiozitate, năvăli în cocioaba bătrînei. Marie, lihnită de foame, cu îmbrăcămintea zdrenţuită, zăcea pe jos, la picioarele bătrînei, şi plîngea amarnic. În faţa mulţimii adunate, ea îşi acoperi faţa cu păru-i răvăşit şi-şi lipi fruntea de podea. Toată lumea se uita la dînsa ca la un monstru ; bătrînii o înjurau, tinerii îşi băteau joc, femeile o ocărau şi se uitau cu scîrbă la ea ca la un păianjen hidos. Maică-sa îngăduia toate astea, ba şi dădea din cap aprobînd şi încurajîndu-i, şi era doar bolnavă rău bătrîna la acea vreme, aproape pe moarte ; la vreo două luni după aceea muri : şi, cu toate că îşi presimţea sfîrşitul apropiat, nu s-a gîndit nici pînă în ultimul moment să se împace cu fiica ei, nu-i adresa nici un cuvînt, o trimitea să se culce în tindă şi o lăsa nemîncată. În fiecare zi trebuia să-şi pună picioarele bolnave în apă caldă : Marie i le spăla şi o îngrijea ; bătrîna ii primea serviciile fără să-i adreseze un cuvinţel, măcar o vorbă de mîngîiere. Marie suporta totul cu resemnare, şi mai tîrziu, după ce am cunoscut-o, constatai că ea însăşi aproba toate astea şi se considera fiinţa cea mai netrebnică. Cînd bătrîna căzu la pat, femeile din sat veniră s-o îngrijească pe rînd, după obiceiul locului. Dar Marie nu mai căpătă de mîncare, de loc ; toţi în sat o alungau cu ocări şi nimeni nu-i mai dădea de lucru ca altădată. Oricine se socotea în drept s-o împroaşte cu noroi, iar bărbaţii nici n-o mai considerau femeie şi-i spuneau tot felul de scîrnăvii. Cîteodată, foarte rar, cînd se îmbătau duminica, îi mai aruncau cîte un gologan în bătaie de joc ; Marie îi aduna de jos tăcută. Încă de atunci începuse să scuipe sînge. Cu timpul, îmbrăcămintea i se zdrenţuise într-atît, că de ruşine nu mai îndrăznea să se arate în lume ; desculţă umbla încă de la întoarcerea ei în sat. Cam pe atunci, copiii de la şcoală — erau în total peste patruzeci — începură să se ţină după dînsa cete-cete, necăjind-o şi chiar aruncînd în ea cu noroi. Fata se rugă de păstorul satului s-o lase să-i păzească cireada, dar el o alungă. Totuşi, ea se duse a doua zi cu cireada şi tot aşa şi în zilele următoare. În curînd păstorul începu să-şi dea seama de folosul pe care-l avea de pe urma ei şi o lăsă să-l ajute ; ba uneori se îndura să-i dea şi de mîncare din rămăşiţele prînzului său, niţică brînză şi pîine, socotind că săvîrşeşte un mare act de bună-

voință și milostenie. Cînd bătrîna ei mamă muri, preotul nu se sfii s-o beștelească fără pic de rușine pe Marie în mod public, în plină biserică. Îmbrăcată în zdrențele ei mizerabile, ea stătea în fața sicriului și plîngea. Se adunase multă lume ca s-o vadă cum plînge și merge după sicriu. Pastorul, om tînăr încă, a cărui ambiție era să devină mare predicator, se adresă mulțimii, arătînd-o pe Marie : „Iată cine a pricinuit moartea acestei femei respectabile (și nu era adevărat, căci bătrîna zăcea bolnavă de vreo doi ani). Uitați-vă la ea, e în fața voastră și nu îndrăznește să-și ridice ochii, pentru că a fost stigmatizată prin degetul Domnului ; iat-o, desculță și zdrențăroasă, pildă vie, ca să ia aminte toate acelea care-și pierd virtutea. Și cine este ea ? E chiar fiica decedatei“ și așa mai departe. E de necrezut, poate, însă mîrșăvia aceasta plăcu aproape tuturor... Dar aici lucrurile luară o întorsătură cu totul neașteptată : interveniră copiii, luînd apărarea nefericitei, căci între timp copiii se atașaseră de mine și începură s-o iubească pe Marie. Iată cum s-a întîmplat. Doream să ajut cu ceva bani pe biata nenorocită. I-ar fi prins bine niște bani, dar acolo, în Elveția, n-am avut niciodată o para. În schimb, aveam la mine un ac de cravată cu briliant și l-am vîndut unui telal ambulant care-și făcea negustoria umblînd din sat în sat. Îmi dădu opt franci pe ac, care valora pe puțin patruzeci. Multă vreme n-a fost chip s-o găsesc pe Marie singură. În sfîrșit, o întîlnii afară din sat, pe o cărare ce ducea sus pe munte, în dosul unui copac. I-am dat cei opt franci, sfătuind-o să-i cheltuiască cu socoteală, pentru că n-o să mai am să-i dau alții. Apoi am sărutat-o și i-am spus să nu-și închipuie că umblu cu vreun gînd rău și că o sărut nu pentru că aș fi îndrăgostit de dînsa, ci pentru că mi-e milă, și chiar de la început n-am socotit-o vinovată, ci numai o ființă nefericită. Aș fi vrut tare mult să-i spun cuvinte de mîngîiere pornite din inimă, s-o conving că nu trebuie să se socoată atît de nenorocită în fața celorlalți. Dar ea mi se pare că nu m-a înțeles. Mi-am dat seama de asta imediat, deși a stat tot timpul tăcută în fața mea, cu ochii în pămînt și rușinîndu-se grozav. Cînd am terminat, îmi sărută mîna ; i-am prins-o îndată pe a ei și am vrut să i-o sărut, dar și-o trase iute. Aici ne surprinseră copiii, o ceată întreagă ; pe urmă am aflat că ei se ațineau de multă vreme după mine. Începură să fluiere, să bată din palme și să rîdă. Marie o luă la fugă. Am vrut să le spun ceva, să le vorbesc, dar dădură să arunce

6*

cu pietre în mine. În aceeași zi aflară toți, știa tot satul, și toate se sparseră iarăși în capul sărmanei Marie ; le devenise și mai nesuferită. Auzisem chiar spunîndu-se că fusese vorba să i se dea o pedeapsă, dar, slavă Domnului, nu s-a ajuns pînă acolo ; copiii însă n-o mai lăsară de loc în pace ; o necăjeau și mai mult și aruncau cu noroi în ea ; ca să scape de ei, sărmana o lua la fugă, pierzîndu-și răsuflarea și înecîndu-se de tuse, dar ei se țineau scai după dînsa, urlînd și fluierînd. Într-o zi, era cît pe ce să sar la ei cu bătaia. Pe urmă încercai să-i fac să înțeleagă ; le vorbeam în fiecare zi, de cîte ori îi întîlneam. Uneori se opreau și mă ascultau, deși continuau s-o umilească. Le-am povestit cît era de nenorocită ; curînd încetară să-și mai bată joc de ea și, zărind-o, se depărtau în tăcere. Încetul cu încetul, începură să intre în vorbă cu mine. Nu le-am ascuns nimic ; le-am povestit totul. Acum mă ascultau cu multă luare-aminte și în curînd se arătară înțelegători și miloși față de Marie. Unii din ei, cînd o întîlneau, o salutau prietenos ; oamenii de-acolo, cînd se întîlnesc, de obicei își dau bună ziua — indiferent dacă sînt cunoscuți sau nu — își scot pălăria sau se înclină sau fac o mișcare din cap și-și spun cuvinte de salut. Îmi închipui cît de mirată a fost Marie. Într-o zi, două fetițe făcură rost de cîte ceva de-ale mîncării și-i duseră, pe urmă veniră să-mi spună că Marie a plîns și că acum ele o iubesc mult de tot. În curînd, toți copiii o îndrăgiră pe Marie și în același timp mă îndrăgiră dintr-o dată și pe mine. Veneau mereu la mine, rugîndu-mă să le povestesc ceva ; se pare că povesteam frumos, deoarece mă ascultau cu plăcere. Și de fapt, mai tîrziu, tot ce-am învățat și am citit eu acolo în trei ani a fost pentru a avea ce să povestesc copiilor. Cînd, după aceea, toată lumea porni să mă învinuiască, chiar și Schneider, pentru faptul că vorbesc copiilor ca unor oameni mari și nu le ascund nimic, le răspundeam că e o rușine să-i minți, că, oricît s-ar căuta să li se ascundă, copiii tot vor afla ceea ce vor să știe, dar o vor afla denaturat și poate într-un sens nesănătos, pe cînd de la mine vor ști numai adevărul, care nu va tulbura seninătatea sufletului lor curat. E de ajuns numai să-și aducă aminte fiecare de propria lui copilărie, ca să vadă că am dreptate. Dar ei n-au fost de acord cu mine... O sărutasem pe Marie cu două săptămîni înainte de a fi murit bătrîna ei mamă. Între timp se petrecură cele ce v-am povestit acum și toți copiii erau de partea mea cînd pastorul își ținu predica

lui de înfierare împotriva sărmanei Marie. Le-am povestit și explicat fapta pastorului ; ei toți se supărară, ba unii dintre ei fură atît de indignați, încît aruncară cu pietre în ferestrele casei lui, spărgîndu-i geamurile. I-am oprit, explicînd că de data aceasta au făcut o faptă rea, dar în sat s-a știut numaidecît și atunci se dezlănțuiră toți împotrivă-mi pe motivul că le stric copiii. Părinții mai constatară apoi că toți copiii țineau mult la Marie și asta-i sperie grozav. Dar Marie era deja fericită. Copiilor li se interzise să mai dea ochi cu ea, dar ei se duceau s-o vadă pe ascuns, la locul unde păștea cireada, cam la o jumătate de verstă de la marginea satului ; îi aduceau cîte ceva bun de mîncare, iar unii veneau numai ca s-o îmbrățișeze, s-o sărute și să-i spună doar atît : *„Je vous aime, Marie !"* * Apoi o luau în goana mare înapoi. Marie se simțea copleșită : nici în vis nu sperase o asemenea fericire ; îi era și rușine, se și bucura în același timp. Dar copiii, și mai ales fetițele, se duceau anume s-o vadă ca să-i spună că o iubesc și că eu le vorbesc mereu de dînsa ; că le-am povestit toată istoria ei și că de aceea toți copiii o iubesc și îi doresc să fie fericită și că o vor iubi totdeauna. Pe urmă alergau la mine, fericiți și grijulii, să-mi spună c-o văzuseră pe Marie și că ea îmi trimite salutări. Seara, mă duceam la cascadă ; era acolo un loc cu totul ferit dinspre sat, străjuit de plopi ; în locul acela, către seară, ei toți se adunau, unii chiar pe ascuns. Pare-se că dragostea mea pentru Marie îi încînta nespus și acesta a fost singurul lucru în privința căruia i-am înșelat în tot timpul șederii mele acolo. I-am lăsat să creadă că sînt îndrăgostit de Marie, că o iubesc, cu toate că nu-i purtam decît un sentiment de profundă compătimire. Bănuiam că ar fi rămas foarte dezamăgiți dacă totul nu se adeverea a fi exact așa cum își închipuiseră și hotărîseră ei ; de aceea, prin tăcerea mea complice întăream credința lor că mi-au ghicit taina. Și cîtă gingășie, cîtă sensibilitate delicată izvora din inimile acestea micuțe ! Li se păru, de pildă, că este cu neputință ca bunul lor Léon s-o iubească atît pe Marie, iar Marie să fie așa de prost îmbrăcată și chiar desculță. Și ce credeți : îi făcură rost de pantofi, de ciorapi, de albituri și chiar de o rochie. La ce anume șiretlicuri au recurs — nu știu ; toată ceata pusese umărul. Cînd îi întrebam despre asta, rîdeau fericiți și se stîrnea un haz mare,

---

* Te iubesc, Marie ! (fr.).

iar fetițele băteau din palme și mă sărutau. Din cînd în cînd mă duceam și eu s-o văd pe Marie în ascuns. Starea ei se agravase și aproape că nu mai putea să umble. În cele din urmă încetă și serviciul la păstor, deși se mai ducea în fiecare dimineață cu cireada la cîmp. Se retrăgea într-un locșor ferit de priviri, se așeza rezemîndu-se de o stîncă și sta așa, aproape nemișcată, pînă cînd cireada pornea înapoi spre sat. Sleită de puteri, respirînd din greu, își petrecea toată ziua într-un fel de toropeală, cu ochii închiși, cu capul sprijinit de stîncă; fața îi devenise lividă, numai piele și oase, ca la un schelet, broboane de sudoare îi acopereau fruntea și tîmplele. În starea asta o găseam întotdeauna. Veneam acolo numai pentru cîteva clipe, căci nu voiam să mă vadă nimeni. Cum mă apropiam, Marie tresărea, deschidea ochii și-mi prindea mîinile ca să le sărute. Nu mă opuneam, fiindcă îmi dam seama că e singura ei fericire. Tot timpul cît stam acolo tremura și plîngea; e drept că de cîteva ori se strădui să-mi spună ceva, dar vorbele ei erau prea nedeslușite. Părea ieșită din minți, într-atît era de tulburată, ca într-un fel de extaz. Uneori mă însoțeau și copiii. În asemenea cazuri rămîneau de obicei la oarecare distanță, stînd de strajă și păzindu-ne parcă, nici ei nu știau de cine și de ce. Și asta le făcea o deosebită plăcere. După ce plecam, Maria rămînea iarăși pironită pe locul ei, cu ochii închiși, cu capul sprijinit de stîncă, lăsîndu-se poate în voia unui vis. Într-o dimineață n-a mai fost în stare să iasă la cireadă și a rămas acasă, în căsuța ei pustie. Copiii aflară îndată și aproape toți veniră în ziua aceea s-o viziteze; zăcea în pat și n-avea pe nimeni lîngă dînsa. Timp de două zile, copiii o îngrijiră singuri, cu rîndul. Pe urmă, cînd se duse vestea în sat că Marie era pe moarte, cîteva bătrîne veniră cu schimbul la căpătîiul ei. Oamenii din sat se pare că fură și ei cuprinși de milă pentru biata Marie; în orice caz, nimeni nu mai oprea copiii să se apropie de dînsa și nu-i mai certa ca înainte. Bolnava zăcea într-o continuă toropeală, dar somnul ei era agitat și tușea îngrozitor. Bătrînele nu mai lăsară copiii să intre în odaie, dar cei mici alergau pentru o clipă doar la fereastră ca să-i spună: „*Bonjour, notre bonne Marie*" *. Și ea, cum îi zărea ori le auzea glasul, se înviora brusc și, neținînd seama de îndemnurile bătrînelor, încerca să se ridice rezemîndu-se într-un

* Bună ziua, buna noastră Marie (fr.).

cot și mulțumind din cap micilor săi prieteni. Copiii continuau să-i aducă bunătăți, dar ea nu mai era în stare să mănînce. Mulțumită lor, vă asigur, ea muri aprcape fericită. Mulțumită lor, își uită soarta amară, primind parcă de la ei iertare, pentru că pînă la ultima suflare a fost stăp nită de gîndul că e o mare păcătoasă. Ca niște păsărele în zbor apăreau la ferestrele ei, strigîndu-i în fiecare dimineață : *„Nous t'aimons, Marie“* *. Moartea nu întîrzie mult. Crezusem că va mai rezista o vreme. În ajunul morții, înainte de apusul soarelui, m-am dus s-o văd ; mă recunoscu, și atunci i-am strîns mîna pentru cea din urmă oară ; cît era de uscată mîna asta ! Iar a doua zi dimineață veniră să-mi spună că Marie a murit. De data aceasta, nimeni n-a mai fost în stare să-i împiedice pe copii ; ei singuri împodobiră sicriul cu flori și-i puseră o cunună pe cap. La biserică, pastorul nu mai vorbi împotriva aceleia pe care, vie, o înfierase. De altfel, veniră la înmormîntare doar cîțiva curioși. Dar în clipa cînd trebuia ridicat sicriul, toți copiii se repeziră să-l ducă și, fiindcă n-aveau destulă putere, sprijineau cît puteau cu mînuțele lor, căutau să ajute pe de lături, alergînd după sicriu cu obrajii scăldați în lacrimi. De atunci, mormîntul sărmanei Marie deveni obiectul grijii lor permanente ; de jur împrejur plantară trandafiri și în fiecare an, mereu, îl împodobesc cu flori. Dar tot de la înmormîntarea aceea mi se trage și hula și prigoana satului întreg, pornit împotriva mea din pricina copiilor. Instigatorii principali erau pastorul și învățătorul. Copiilor li se interzise categoric să se mai întîlnească cu mine, și Schneider își luă obligația să vegheze ca să nu se mai întîmple acest lucru. Cu toate acestea, ne vedeam din cînd în cînd, vorbeam de departe prin semne. Îmi trimiteau bilețele. Mai tîrziu, lucrurile se potoliră, dar pînă atunci am trăit zile de o nespusă frumusețe, căci datorită acestei prigoane prietenia mea cu acești copii deveni și mai strînsă. E drept că în ultimul an ajunsesem aproape la bună înțelegere cu Thibaut și cu pastorul. În schimb, Schneider îmi vorbi mult și mă judecă aspru pentru „sistemul“ meu dăunător în comportarea față de copii. Ca și cum aș fi avut vreun sistem ! În cele din urmă, chiar în ajunul plecării mele, Schneider îmi împărtăși părerea curioasă pe care și-o făcuse despre mine și anume : convingerea sa deplină că eu însumi sînt un copil, copil în adevăratul sens al

---

* **Noi te iubim, Marie (fr.).**

cuvîntului, cu desăvîrşire copil ; că numai la chip şi statură par a fi un adult, dar în ce priveşte gradul de dezvoltare, ca suflet şi caracter, ba poate şi ca intelect, nu sînt un om format, matur, şi aşa voi rămîne de-acum încolo, chiar dacă aş trăi pînă la vîrsta de şaizeci de ani. Am rîs cu poftă, pentru că n-avea dreptate, fireşte, căci ce fel de copil aş fi eu : am eu aerul unui băieţaş, chiar aşa, zău ? Un lucru e totuşi adevărat : nu-mi place să am de-a face cu adulţii, cu oamenii maturi, şi nu-mi place, m-am convins de acest lucru, pentru că nu ştiu să mă port cu ei. Orice mi-ar vorbi, oricît de bine s-ar purta cu mine, totuşi cu ei, nu ştiu de ce, nu mă simt în apele mele, în prezenţa lor mă simt stingher ; de aceea, pentru mine nu există fericire mai mare decît aceea pe care o simt cînd mă pot refugia la tovarăşii mei, iar aceştia au fost întotdeauna copiii ; şi nu pentru că eu însumi aş fi un copil, ci pentru că mă simt pur şi simplu atras de ei. La începutul şederii mele acolo — încă în perioada cînd rătăceam singur şi trist prin coclauri — mi se-ntîmpla neaşteptat să-i văd ieşind în stoluri gălăgioase de la şcoală, cu ghiozdanele şi cu tăbliţele lor mici, cu joaca, cu rîsul şi larma lor, şi atunci tot sufletul meu se avînta deodată spre ei. Nu ştiu, dar încercam un sentiment de nespusă încîntare ori de cîte cri îi întîlneam. Mă opream şi rîdeam de fericire, uitîndu-mă la piciorușele lor micuţe şi zvelte în necontenită mişcare, la droaia de băieţaşi şi fetiţe care zburdau în voie, la rîsetele şi lacrimile lor (căci, venind de la şcoală, în drum spre casă, mulţi dintre ei găseau vreme să se ia la harţă, să plîngă şi iar să se împace sau să se apuce de joacă). În asemenea clipe îmi uitam cu desăvîrşire tristul alean. Iar mai pe urmă, în cei trei ani următori, nici nu puteam înţelege cum şi pentru ce oamenii se lasă cuprinşi de tristeţe. Tot destinul meu se înturna mereu spre cei mici. Mă înfrăţisem aproape cu gîndul că nu voi părăsi niciodată satul acela şi nu mi-aş fi putut închipui că într-o zi mă voi întoarce aici, în Rusia. Mi se părea că voi rămîne mereu acolo, dar mi-am dat seama în cele din urmă că Schneider nu putea să mă întreţină la infinit. Între timp, interveni o împrejurare, o afacere aşa de importantă, încît Schneider el însuşi mă zori să plec, luînd asupra lui cheltuielile călătoriei. Acum trebuie să văd cum stau lucrurile şi să mă sfătuiesc cu cineva. Soarta mi se va schimba poate cu totul, dar nu asta interesează şi nici nu este lucrul cel mai important. Principalul e că viaţa mea s-a schimbat acum radical.

Am lăsat acolo multe lucruri dragi, prea multe. Totul s-a destrămat. Pe drum, în tren, mă gîndeam : „Intru acum în lume, în rîndul oamenilor ; nu cunosc deocamdată felul de a fi al acestor oameni, dar o existenţă nouă începe pentru mine". Sînt hotărît să-mi orînduiesc o viaţă de om cinstit şi să merg pe un drum drept. Îmi va fi greu şi mă voi plictisi poate în mediul acesta. Mi-am propus însă pentru început să fiu sincer şi prevenitor cu toţi ; mai mult, cred, n-o să-mi pretindă nimeni. Poate că şi aici mă vor privi ca pe un copil — n-au decît ! Şi încă ceva : toţi mă iau, nu ştiu de ce, drept un idiot ; e adevărat că am fost într-o vreme foarte bolnav, ajunsesem într-o stare atît de gravă, încît păream cu adevărat un idiot. Dar ce fel de idiot e acela care îşi dă prea bine seama că lumea îl consideră idiot ? Intru într-o casă, să zicem, şi mă gîndesc : „Oamenii aceştia mă iau drept idiot, şi de fapt eu sînt întreg la minte, iar ei nu-şi dau seama de asta..." Îmi revine mereu gîndul acesta. De-abia cînd am primit la Berlin cîteva scrisorele pe care ei, copiii, se şi grăbiră să mi le trimită imediat după plecarea mea de acolo, am înţeles cît îmi erau de dragi. E un moment greu cînd primeşti prima scrisoare din locurile de unde ai plecat ! Cît erau de trişti cînd mă petreceau la gară ! Cu o lună înainte încă, nu vorbeau decît despre plecarea mea : *„Léon s'en va, Léon s'en va pour toujours !"* * Ca şi înainte, ne întîlneam în fiecare seară lîngă cascadă şi vorbeam numai de viitoarea noastră despărţire. Cîteodată, copiii îşi regăseau vechea lor veselie, dar în momentul cînd ne despărţeam luaseră obiceiul să mă strîngă tare în braţe, ceea ce nu făceau înainte. Cîte unul venea pe la mine pe furiş, fără să ştie ceilalţi, numai ca să mă îmbrăţişeze şi să mă sărute între patru ochi. La plecare, toţi veniră în stol să mă conducă pînă la gară, la o depărtare de o verstă de satul nostru. Pe drum se străduiau să nu plîngă, dar mulţi nu se puteau stăpîni, mai ales fetiţele plîngeau cu glas tare. Ne grăbeam să nu întîrziem, dar din cînd în cînd ţîşnea din mulţimea lor cîte unul, alerga spre mine, mă îmbrăţişa cu mînuţele-i gingaşe şi mă săruta în drum, oprind din mers tot convoiul, şi atunci, deşi eram tare zoriţi, se opreau cu toţii şi aşteptau pînă-şi lua rămas bun. După ce mă urcai în vagon şi trenul se puse în mişcare, toţi strigară într-un

---

* Leon pleacă, Leon pleacă pentru totdeauna (fr.).

glas : „Ura !“ și rămaseră țintuiți pe peron pînă cînd trenul nu se mai văzu de loc ; de altfel nici eu n-am putut să-mi smulg privirea pînă cînd nu i-am pierdut din ochi... Știți, cînd am intrat adineauri aici și mă uitai la chipurile dumneavoastră plăcute — în ultimul timp m-am deprins să observ cu multă atenție fețele oamenilor — și auzii primele cuvinte rostite de dumneavoastră, mi se luă parcă deodată o piatră grea de pe suflet, pentru prima dată de cînd sînt plecat de acolo. Și în aceeași clipă mă gîndii că poate într-adevăr fac parte dintre puținii oameni norocoși, pentru că, după cît știu, rar se întîmplă să întîlnești persoane pe care să le îndrăgești dintr-o singură privire și uite că am avut norocul să vă întîlnesc de cum am coborît din tren. Știu prea bine că e cam penibil să te apuci să-ți împărtășești sentimentele la toată lumea și totuși, uite, dumneavoastră vi le spun și nu mi-e de loc rușine. Îmi place să duc o viață retrasă și nu voi mai veni poate multă vreme pe aici. Dar să nu mi-o luați în nume de rău ; n-o spun pentru că nu mi-ar fi foarte prețioasă societatea dumneavoastră, și nici n-aș vrea să vă închipuiți că m-am simțit jignit pentru ceva. Mi-ați cerut să vă spun ce impresie mi-au făcut chipurile dumneavoastră și ce anume am putut observa. V-o spun cu plăcere. Dumneata, Adelaida Ivanovna, ai o față fericită ; dintre toate trei, chipul dumitale e cel mai plăcut. Pe lîngă faptul că ești foarte frumoasă, privindu-te, oricine ar spune : „Față blîndă și bună ca a unei surori“. În raporturile dumitale cu oamenii ești simplă, de o veselie naturală și în același timp izbutești ușor să citești în inima oamenilor. Aceasta este impresia pe care mi-a sugerat-o fața dumitale. Dumneata, Alexandra Ivanovna, ai de asemenea un chip frumos, fermecător, dar în inima dumitale tăinuiești se pare o tristețe, un dor ; ai un suflet foarte bun, fără îndoială, nu ești însă veselă. Chipul dumitale are ceva aparte, care îmi amintește de Madona lui Holbein de la Dresda [18]. Iată, așadar, și în ce privește fața dumitale. Am ghicit sau nu ? Pentru că văd că mă socotiți un fel de ghicitor. Cît despre dumneavoastră, se întoarse el deodată către generăleasă, chipul dumneavoastră nu numai că îmi sugerează, dar îmi permite să fiu pe deplin încredințat că, în ciuda vîrstei, sînteți un adevărat copil, în toate, în tot ce e bun și în tot ce e rău. Sper că n-o să vă supărați pe mine dacă vorbesc astfel ? V-am spus doar ce reprezintă pentru mine copiii

şi ce sentimente nutresc faţă de ei. Şi să nu vă închipuiţi, iarăşi, că dacă v-am vorbit cu atîta sinceritate despre chipurile dumneavoastră, am făcut-o din naivitate : o, nu, nu-i asta ! M-am condus şi eu, poate, de un anumit gînd în această privinţă.

VII

Prinţul isprăvi. Toată lumea, inclusiv Aglaia, îl privea cu ochi zîmbitori ; dar mai cu seamă părea încîntată Lizaveta Prokofievna.

— Bun examen, n-am ce zice ! Halal să vă fie ! strigă ea. Ei bine, domnişoarelor, vă pregăteaţi să-l luaţi sub ocrotirea voastră, ca pe un biet neajutorat, şi iată că el este acela care de-abia dacă acceptă să vă onoreze cu prezenţa lui şi încă prevenindu-vă că nu va veni decît din cînd în cînd. Iată-ne aşadar puse cu binişorul la punct, ca nişte neroade ce sîntem, dar mai ales Ivan Feodorovici. Şi-mi pare cît se poate de bine. Bravo, prinţe ! Dumnealui ne sfătuise adineauri să te supunem la un examen. Iar ceea ce ai spus de expresia feţei mele este perfect adevărat : sînt un copil, o ştiu prea bine. O ştiam şi înainte de a mi-o fi spus dumneata ; cu un singur cuvînt mi-ai exprimat gîndul. Cred că ai o fire asemănătoare cu a mea şi sînt încîntată ; semănăm la caracter ca două picături de apă. Numai atît că dumneata eşti bărbat, iar eu — femeie, şi că n-am fost în Elveţia ; asta-i toată deosebirea.

— Eu aş zice să nu ne pripim, *maman !* strigă Aglaia. Prinţul spunea că în toate mărturisirile acestea, pe care le-a făcut aici, s-a condus de un anume gînd, şi că toate îşi au tîlcul lor.

— Aşa e, o susţinură rîzînd celelalte două.

— Nu rîdeţi, dragele mele ; el singur e poate mai isteţ decît voi toate la un loc. Veţi vedea. Dar, prinţe, n-ai spus nimic de Aglaia ? Ea aşteaptă, şi eu de asemenea.

— Acum nu pot să spun nimic ; altă dată, poate.

— De ce ? N-o găseşti suficient de interesantă ?

— O, dimpotrivă, e de o frumuseţe extraordinară. Dumneata, Aglaia Ivanovna, eşti aşa de frumoasă, că i-i frică omului să te privească.

— Asta-i tot ? Dar caracterul ? insistă generăleasa.

— E greu de judecat frumuseţea. Nu sînt încă în măsură s-o fac. Frumuseţea e o enigmă.

— Aşadar propui Aglaiei să dezlege o enigmă, spuse Adelaida. Ia să te văd, Aglaia. Va să zică e frumoasă, prinţe ?

— Negrăit de frumoasă ! răspunse înflăcărat prinţul, uitîndu-se cu admiraţie la Aglaia. Aproape ca Nastasia Filippovna, deşi chipul ei e cu totul altfel.

Mama şi fiicele se priviră surprinse.

— Ca ci-ne ? făcu tărăgănat generăleasa. Ca Nastasia Filippovna, ai zis ? Care Nastasia Filippovna ? Unde ai văzut-o dumneata pe Nastasia Filippovna ?

— Adineauri, Gavrila Ardalionovici i-a arătat lui Ivan Feodorovici portretul ei.

— Cum ? A adus portretul ei lui Ivan Feodorovici ?

— Da, ca să i-l arate. Nastasia Filippovna şi-a dăruit astăzi lui Gavrila Ardalionovici portretul ca amintire, iar el l-a adus ca să-l arate lui Ivan Feodorovici.

— Vreau să-l văd ! se răsuci în loc generăleasa. Unde e portretul ? Dacă i l-a dăruit lui, înseamnă că-l are şi, de bună seamă, n-a plecat încă. În fiecare miercuri cînd vine la birou, nu pleacă niciodată înainte de ora patru. Să vină imediat Gavrila Ardalionovici ! Ba nu, în ce mă priveşte, nu prea ard de dorinţa să-l văd. Fii bun, dragă prinţe, du-te de-i cere portretul şi adă-mi-l aici. Spune-i că am vrea să-l vedem şi noi. Te rog.

— E un om interesant, nimic de zis, dar e cam naiv şi simplu, observă Adelaida după ce prinţul ieşi din salonaş.

— Simplu din cale-afară, întări Alexandra, ba aş zice că e aproape caraghios.

Dar şi una şi cealaltă păreau că nu-şi exprimă în întregime gîndul.

— Totuşi, la caracterizarea chipurilor noastre s-a descurcat destul de bine, zise Aglaia ; a ştiut să măgulească pe toată lumea, chiar şi pe *maman*.

— Ce vorbă-i asta, c-a ştiut să mă măgulească ? se burzului generăleasa. Mă rog, fie şi aşa, dacă ţineţi neapărat, dar în cazul acesta eu aş zice că mai mult m-am simţit eu măgulită decît a fost intenţia lui să mă măgulească.

— Tu crezi că din partea lui a fost pur şi simplu un joc abil ? întrebă Adelaida.

— Am impresia că nu-i chiar aşa de naiv cum pare.

— Ei, gata, v-ați și pornit! se mînie generăleasa. După mine, voi sînteți mai caraghioase decît el. E cam simpluț, ce-i drept, dar e cu cap, bineînțeles, în sensul cel mai nobil al cuvîntului. Întocmai ca și mine.

„Am făcut desigur o gafă, lăsînd să-mi scape vorba aceasta despre portret, se mustră în gînd prințul, îndreptîndu-se spre cabinetul generalului... Dar... cine știe, poate că e mai bine că le-am spus...“ În mintea lui miji atunci o idee cam ciudată, ce-i drept, dar și destul de confuză.

Gavrila Ardalionovici nu plecase; lucra la birou cufundat în hîrtiile lui; fără îndoială că nu degeaba îi plătea leafa societatea pe acțiuni. Păru foarte contrariat cînd prințul îi ceru portretul cu pricina, povestindu-i cum de au ajuns doamnele Epancin să afle despre existența lui.

— A naibii treabă! Ce nevoie aveai să trăncănești fără rost! strigă el înciudat. Parcă ce știi dumneata... Zi-i idiot, și pace! mormăi el.

— Iartă-mă, am spus-o așa, într-o doară; a venit nu știu cum vorba, și am zis că Aglaia e tot așa de frumoasă ca Nastasia Filippovna.

Ganea îi ceru amănunte, și prințul povesti tot. Din nou Ganea se uită la Mîșkin cu o expresie batjocoritoare.

— Văd că ți-e capul numai la Nastasia Filippovna... murmură el, dar se opri numaidecît, furat de un gînd. Era vădit tulburat. Prințul îi aminti de portret.

— Ascultă, prințe, zise deodată Ganea, ca străluminat de o idee salvatoare, am o mare rugăminte... dar nu știu, zău...

Tăcu încurcat, fără să isprăvească; în sufletul lui părea că se dă o luptă aprigă și-i venea greu să ia o hotărîre. Prințul aștepta mut. Ganea îi mai scrută o dată fața cu o privire iscoditoare.

— Prințe, se decise el în cele din urmă, acolo, în momentul de față... din pricina unor împrejurări cu totul ciudate... și ridicole... și pentru care, de altfel, eu n-am nici o vină... În sfîrșit, n-are rost să-ți mai explic acum; acolo se pare că lumea e cam supărată pe mine și de aceea o bucată de vreme aș prefera să nu mă duc la ele fără să fiu poftit. Aș avea însă mare nevoie să-i vorbesc chiar acum Aglaiei Ivanovna. Pentru orice eventualitate, i-am scris cîteva cuvinte (în mîinile lui apăru un bilețel împăturit cu grijă) și, uite, nu știu cum să i-l transmit. N-ai vrea dumneata, prințe, să încerci a-i înmîna chiar acum

Aglaiei Ivanovna aceste rînduri ? Dar Aglaiei Ivanovna personal, adică să nu vadă nimeni, înțelegi ? De fapt, nu-i cine știe ce secret... totuși... Te rog să-mi faci acest serviciu !

— Drept să-ți spun, mi-e cam penibil, răspunse prințul.

— Ah, prințe, e ceva foarte important pentru mine ! se rugă Ganea. Poate că ea o să vrea să-mi răspundă... Crede-mă că o împrejurare cu totul excepțională și de cea mai mare urgență mă face să recurg la dumneata și să stărui atît... Cum aș putea face să-i parvină ?... E foarte important... E de cea mai mare importanță pentru mine...

Se temea de un eventual refuz al prințului și-l privea stăruitor, cu o rugăminte mută și plină de teamă în ochi.

— Bine, accept ; voi transmite biletul.

— Dar așa, ca nimeni să nu observe, îl imploră Ganea prinzînd din ce în ce mai mult curaj ; mă încred în cuvîntul dumitale de onoare, prințe.

— N-am să-l arăt nimănui, îl liniști Mîșkin.

— Plicul nu-i lipit, dar... lăsă să-i scape, ca din întîmplare, secretarul ; se opri însă încurcat, dîndu-și seama că a mers prea departe cu indelicatețea.

— O, nici o grijă, n-am să-l citesc, răspunse simplu prințul și, luînd portretul, ieși din cabinet.

Rămas singur, Ganea își duse mîinile la cap :

— Un singur cuvînt din partea ei și... poate că aș rupe, zău !...

Nu mai era în stare să se așeze din nou la lucru și, cuprins de emoție și nerăbdare, începu să se plimbe agitat dintr-un capăt în celălalt al încăperii.

În timpul acesta, prințul se întorcea tăcut în apartamentul doamnelor. Îl indispunea mult însărcinarea pe care o primise și deopotrivă de neplăcut îl surprinsese însuși faptul de a fi aflat că Ganea scria Aglaiei. Străbătînd șirul de odăi ce duceau spre salon, el se opri deodată, ca și cum și-ar fi adus aminte de ceva foarte important, pe urmă se uită împrejur, se apropie de fereastră și cercetă cu ochii avizi chipul Nastasiei Filippovna din portret.

Ar fi vrut poate să descifreze acel ceva neobișnuit care îl tulburase adineauri, zărind în treacăt portretul la general. Prima impresie fusese atît de puternică, încît nu-l mai părăsi o clipă, și acum se grăbea să și-o verifice. Chipul acesta, de o frumusețe rară, tăinuind în el ceva ce i se păru acum și mai

tulburător. Un orgoliu nemăsurat şi un dispreţ vecin cu ura părea să exprime această faţă, şi în acelaşi timp cîtă bunătate, încredere şi sinceritate! Contrastul acesta izbitor şi neaşteptat trezea un dureros sentiment de compasiune. Frumuseţea orbitoare a tinerei femei devenea aproape insuportabilă pe faţa aceea palidă, cu obrajii uşor supţi şi ochii arzători. Bizară frumuseţe! Prinţul nu-şi putu lua ochii de pe fotografie; se smulse apoi de sub vraja pe care o exercita asupra lui, privi în jur şi, asigurîndu-se că nu-l vede nimeni, duse cu un gest grăbit portretul la buze şi sărută imaginea tinerei femei. Cînd, după un minut, ajunse în salon, părea cu desăvîrşire calm.

Dar în momentul cînd intră în sufragerie (penultima încăpere în drumu-i spre salon), aproape se ciocni în uşă cu Aglaia. Era singură.

— Gavrila Ardalionovici m-a rugat să-ţi transmit asta, spuse prinţul, întinzîndu-i biletul.

Aglaia se opri, luă plicul şi-l privi pe Mîşkin într-un fel foarte ciudat. Faţa ei nu trăda nici cea mai mică tulburare, cel mult o vagă nedumerire; dar şi aceasta părea că se referă mai mult la prinţ. Cu privirea ei calmă şi mîndră, avea aerul că-i cere socoteală — de unde şi pînă unde a ajuns şi el să fie amestecat în această afacere cu Ganea? Două-trei clipe rămaseră aşa nemişcaţi, unul în faţa altuia; la urmă, o expresie batjocoritoare abia perceptibilă lunecă pe chipul Aglaiei şi cu un zîmbet uşor pe buze ea se îndepărtă.

Cîtva timp, generăleasa examină tăcută şi cu un aer dispreţuitor portretul Nastasiei Filippovna, ţinîndu-l ostentativ cu mîna întinsă la oarecare depărtare.

— Da, e frumoasă, rosti ea în sfîrşit, chiar foarte frumoasă. Am văzut-o de două ori, dar numai de la distanţă. Şi zici că apreciezi acest gen de frumuseţe? îl întrebă ea deodată pe Mîşkin.

— Da... acest gen, răspunse el cu un efort vizibil.

— Adică, exact genul acesta?

— Exact genul acesta.

— Pentru ce?

— Faţa aceasta... ascunde multă suferinţă, îngăimă aproape fără voie prinţul, ca şi cum şi-ar fi vorbit mai mult sieşi decît pentru a da un răspuns la întrebarea pusă.

— Îmi vine să cred mai curînd că... baţi cîmpii, hotărî generăleasa şi, cu un gest plin de trufie, aruncă portretul pe masă.

Îl luă întîi Alexandra ; Adelaida se apropie şi ea de soră-sa şi începură amîndouă să-l examineze. În clipa aceea, Aglaia intră în salon.

— Cîtă forţă ! strigă deodată Adelaida, care, peste umărul surorii sale, privea cu nesaţ fotografia.

— Unde ? Ce fel de forţă ? se răsti Lizaveta Prokofievna.

— Asemenea frumuseţe e o forţă ! spuse cu vioiciune Adelaida. Cu o astfel de frumuseţe poţi răsturna lumea întreagă ! Şi se întoarse îngîndurată la şevaletul ei. Aglaia aruncă în treacăt o scurtă privire asupra fotografiei, îşi îngustă ochii, lăsă buza de jos să-i iasă puţin în afară şi se depărtă, aşezîndu-se deoparte, cu braţele încrucişate.

Generăleasa luă clopoţelul de pe masă şi sună.

— Spune-i lui Gavrila Ardalionovici să poftească aici ; vezi că e în cabinet, porunci ea feciorului.

— *Maman !* strigă cu un ton de avertizare Alexandra.

— Vreau să-i spun două vorbe, şi atîta tot ! reteză scurt generăleasa, curmînd din capul locului orice obiecţiune ; era vădit enervată. Trebuie să ştii, prinţe, că de la o vreme încoace, noi, aici, o ţinem într-una numai în şuşoteli şi secrete. Numai în secrete ! Cică aşa cere eticheta, bunele maniere. Mofturi ! Şi asta într-o chestiune în care e nevoie să se procedeze, în primul rînd, sincer şi cinstit, ca totul să fie limpede. Se pun acum la cale tot felul de mariaje ; nu-mi plac mariajele astea...

— *Maman,* ce ţi-a venit ? încercă din nou s-o oprească Alexandra.

— Ce vrei, scumpa mea fiică ? Parcă ţie îţi plac ? Lasă să audă şi prinţul, sîntem doar prieteni, eu, în orice caz, aşa mă consider. Domnului Dumnezeu îi plac oamenii buni, şi n-are nevoie de cei răutăcioşi şi mofturoşi, mai cu seamă de mofturoşii care azi hotărăsc una, iar mîine alta. Pricepi dumneata, Alexandra Ivanovna, cum vine asta ? Trebuie să-ţi spun, prinţe, că dumnealor mă consideră cam trăsnită, eu, însă, ştiu să văd ce e bine şi ce nu. Pentru că principalul e să ai inimă, toate celelalte sînt mofturi. Bineînţeles că e nevoie să ai şi minte... ba, poate, principalul este mintea. Nu zîmbi, Aglaia, nu-i nici o contradicţie în ceea ce spun acum ; o proastă cu inimă şi fără minte poate fi la fel de nefericită ca şi o proastă

care nu e lipsită de minte, dar nu are pic de inimă. E un adevăr cunoscut. Eu sînt o proastă cu inimă și fără minte, iar tu ești o proastă cu minte limpede, dar fără inimă ; și tu și eu sîntem deopotrivă de năpăstuite și suferim deopotrivă.

— Și, mă rog, cine te năpăstuiește atîta, dragă *maman* ? nu se putu abține Adelaida, care, singura dintre toate, părea că-și păstrase voia bună.

— Întîi și întîi, căpoasele mele fiice, răbufni generăleasa, și cred că e prea de ajuns și atîta, încît n-are rost să mai pomenim și de alții. Am pălăvrăgit destul. Rămîne de văzut cum o să vă descurcați voi amîndouă (pe Aglaia n-o pun la socoteală) cu deșteptăciunea și limbuția voastră, și dacă dumneata. preastimată Alexandra Ivanovna, ai să fii fericită cu onorabilul dumitale domn... Aha... făcu ea, văzîndu-l pe Ganea, care apăruse în ușă, iată încă o apariție matrimonială. Bună ziua ! răspunse ea la salutul acestuia, fără a-l pofti să șadă. Aud că te căsătorești, e adevărat ?

— Eu ? Mă căsătoresc ? Cum adică să mă căsătoresc ? îngăimă Gavrila Ardalionovici, luat prin surprindere. Părea tare încurcat.

— Adică, te însori, dacă-ți place mai mult cuvîntul ! E adevărat ?

— N-nu... eu... nici gînd, minți Ganea și sîngele îi năvăli în obraz. Aruncă o privire fugară spre Aglaia, care sta deoparte și nu-l slăbea din ochi, observînd tulburarea lui cu o expresie rece și calmă.

— Nu ? Ai spus nu ? își continuă interogatoriul neîndurător Lizaveta Prokofievna. Bine, voi reține, așadar, că azi, miercuri dimineață, la întrebarea pe care ți-am pus-o, ai răspuns „nu". Ce zi e astăzi, miercuri ?

— Cred că da, *maman*, răspunse Adelaida.

— Niciodată nu știți ce zi este. În cîte sîntem astăzi ?

— În douăzeci și șapte, spuse Ganea.

— În douăzeci și șapte ? Perfect, e bine de știut. Acum, la revedere, ai mult de lucru, mi se pare ; e vremea să mă îmbrac, trebuie să ies ; ia-ți portretul. Transmite salutări din partea mea nefericitei Nina Alexandrovna. Cu bine, dragă prințe ! Vino cît mai des pe la noi, iar eu am să trec anume pe la bătrîna Bielonskaia, ca să-i vorbesc de dumneata. Îți mărturisesc sincer, dragul meu : sînt încredințată că Dumnezeu mi te-a adus anume tocmai din Elveția la Petersburg. Ai venit

desigur şi pentru alte treburi, dar mai ales pentru asta. Aşa a voit Cel-de-Sus. La revedere, domnişoarelor. Alexandra, vino puţin cu mine.

Generăleasa ieşi. Zdrobit, năuc, înfuriat, Ganea luă de pe masă portretul şi, cu un zîmbet forţat, se adresă prinţului :

— Prinţe, plec chiar acum acasă. Dacă nu te-ai răzgîndit cumva şi vrei să rămîi la noi, vino acum cu mine, căci nu ne cunoşti nici măcar adresa.

— Aşteaptă o clipă, prinţe, spuse Aglaia, ridicîndu-se brusc de pe fotoliu. Aş vrea să-mi scrii mai întîi ceva în album. Tata mi-a spus că eşti un caligraf excelent. Aduc îndată albumul.

Spunînd aceasta, dispăru.

— La revedere, prinţe, mă duc şi eu, spuse Adelaida.

Îi strînse cordial mîna, zîmbi prietenos, şi se retrase, fără să arunce măcar o privire spre Ganea.

— Dumneata, scrîşni acesta, repezindu-se spre Mîşkin de îndată ce rămaseră singuri, dumneata ai trăncănit aici şi le-ai spus că mă însor ! continuă el aproape şuierînd, cu faţa congestionată de furie, cu ochii sclipind de ură. Gură spartă, flecar nesuferit ce eşti !

— Te asigur că n-ai dreptate, răspunse prinţul, păstrîndu-şi calmul şi politeţea. Nici n-am ştiut că te însori.

— Ai auzit adineauri de la Ivan Feodorovici că totul se va hotărî diseară la Nastasia Filippovna şi te-ai grăbit să le-o şi spui. Vezi că minţi ! Altfel, de unde ar fi aflat ? Cine dracu putea să le spună, dacă nu dumneata ? N-ai auzit aluziile pe care mi le-a făcut bătrîna ?

— Cred că dumneata trebuie să ştii mai bine cine le-a spus, de vreme ce ai impresia că ţi s-au făcut aluzii. De la mine însă n-au auzit nici un cuvînt.

— Ai transmis bileţelul ? Aştept să-mi dai răspunsul ! îl întrerupse Ganea, fierbînd de nerăbdare. Dar în clipa aceea chiar intră Aglaia şi prinţul nu mai avu vreme să răspundă.

— Poftim, prinţe, spuse Aglaia, punînd albumul pe măsuţă. Alege-ţi o pagină şi scrie-mi ceva. Ai aici şi un condei nou-nouţ. Nu-i nimic dacă peniţa e de oţel ? Am auzit că cele de oţel nu prea plac caligrafilor.

Vorbea cu prinţul, ignorînd cu totul prezenţa lui Ganea. Dar, în timp ce Mîşkin examina peniţa şi căuta pagina, pregătindu-se să scrie, Ganea se apropie de cămin, la dreapta prin-

ţului, unde Aglaia stătea în picioare şi, cu un glas întretăiat şi tremurînd de emoţie, îi spuse aproape şoptindu-i la ureche :

— Un cuvînt, un singur cuvînt din partea dumitale şi sînt salvat.

Prinţul se întoarse repede şi-i privi pe amîndoi. Faţa lui Ganea exprima cea mai jalnică deznădejde ; se pare că vorba pe care o rostise îi scăpă din gură aşa, pe negîndite, la desperare. Cîteva clipe, Aglaia îl privi cu aceeaşi nedumerire calmă cu care se uitase adineauri şi la prinţ cînd se intîlniseră în sufragerie şi era limpede că această atitudine calmă şi nedumerirea ei în faţa celor ce i se spuneau, ca şi cum n-ar fi înţeles nimic, erau pentru Ganea mai ucigătoare în clipa aceea decît cel mai puternic dispreţ exprimat pe faţă.

— Şi ce anume să scriu ? întrebă prinţul.

— Am să-ţi dictez, răspunse Aglaia, întorcîndu-se spre el. Eşti gata ? Ei bine, scrie : „Nu mă pretez la nici un fel de tocmeală“. Acum pune data jos. Ia să văd !

Prinţul îi întinse albumul.

— Minunat ! Ai un scris admirabil ! Îţi mulţumesc. La revedere, prinţe... Adică, o clipă, adăugă ea, răzgîndindu-se deodată. Vino cu mine, vreau să-ţi dăruiesc ceva, ca amintire.

Prinţul o urmă, dar, cînd intrară în sufragerie, Aglaia rămase locului.

— Citeşte asta, spuse ea, întinzîndu-i biletul trimis de Ganea.

Prinţul îl luă şi se uită la Aglaia întrebător.

— Ştiu bine că nu l-ai citit şi că nu poţi fi confidentul acestui om. Citeşte, vreau să-i cunoşti conţinutul.

Biletul, scris probabil în mare grabă, cuprindea următoarele :

„Astăzi, soarta mea se va decide, dumneata ştii in ce fel. Astăzi va trebui să-mi dau cuvintul irevocabil. N-am nici un drept la compătimirea dumitale şi nici nu îndrăznesc să-mi fac speranţe ; dar mi-ai spus odată o vorbă, ai rostit un singur cuvînt, şi cuvîntul acesta a strălucit în negura existenţei mele, devenind pentru mine un far călăuzitor. Spune-mi şi acum un cuvînt asemănător şi mă vei salva de la pierzanie ! Spune-mi numai atît : RUPE TOTUL, şi o fac chiar astăzi ! O ! ce te-ar costa să spui asta ? Prin acest cuvînt nu-ţi cer decît un semn de compasiune faţă de mine — un semn numai şi nimic mai mult, NIMIC ! Nu cutez să-mi făuresc visuri, să nutresc vreo

speranță, căci mă simt nedemn de ea. Dar cuvîntul dumitale îmi va da tăria, care-mi lipsește acum, de a-mi suporta mai departe sărăcia, de a mă resemna, ba chiar de a accepta cu bucurie situația desperată în care mă aflu. Voi accepta lupta, voi fi fericit s-o înfrunt și să renasc prin această luptă cu puteri reînnoite !

Trimite-mi acel cuvînt de compasiune (NUMAI de compasiune, ți-o jur !) Nu te supăra pe un om ajuns la desperare, un om care se îneacă, pentru a fi îndrăznit să facă o ultimă sforțare ca să scape de pierzanie.

G. I."

— Omul acesta pretinde și încearcă să mă convingă și pe mine, începu Aglaia cu glas tăios, după ce prințul isprăvi de citit, că acest cuvînt *„rupe totul"* nu-i de loc compromițător pentru mine și nu mă obligă la nimic, oferindu-mi, după cum vezi, și un fel de garanție în scris prin acest bilet. Observă cu cîtă naivitate s-a grăbit el să sublinieze unele cuvinte și cît de transparent apare, cu cîtă brutalitate i se străvede gîndul ascuns. El știe, de altfel, că dac-ar rupe totul, însă din proprie inițiativă, fără să aștepte un cuvînt de la mine, fără să-mi vorbească măcar de asta, fără a nutri vreo speranță în privința mea, știe, zic, că atunci, poate, mi-aș schimba sentimentele față de el și i-aș deveni o adevărată prietenă ! O știe bine ! Dar e un suflet meschin ; știe, și totuși nu e în stare să se decidă ; știe, și totuși cere garanții. Nu este capabil de o hotărîre bazată pe convingere și încredere. Pentru ca să renunțe la o sută de mii de ruble, vrea să-i acord anticipat un început de făgăduială, pentru a putea spera să-mi cîștige mîna. Cît despre cuvîntul pe care i l-aș fi spus într-o zi... de care amintește în scrisoare, cuvîntul care i-ar lumina, chipurile, viața, e o minciună sfruntată. Într-o zi, fiindu-mi milă de el, i-am arătat într-adevăr puțină compasiune. Dar e un cinic și un neobrăzat ; și-a făcut numaidecît socoteala că ar putea să-și facă anumite speranțe : mi-am dat seama imediat. De atunci umblă mereu să-mi întindă curse, ca și acum, de altfel. Dar mi-e de ajuns ; ia biletul acesta și dă-i-l îndată ce veți ieși de la noi, în orice caz nu mai înainte.

— Și ce să-i transmit ca răspuns din partea dumitale ?

— Nimic, firește. E cel mai bun răspuns. Așadar, vrei să locuiești la ei ?

— Ivan Feodorovici m-a sfătuit adineauri, răspunse prințul.

— Va trebui să te păzeşti de el, te previn ; n-are să-ţi ierte că i-ai adus biletul înapoi.

Aglaia strînse uşor mîna prinţului şi plecă. Avea faţa gravă şi încruntată, şi nici nu schiţă măcar un zîmbet cînd îşi luă rămas bun de la el.

— Îndată, să-mi iau numai bagajul şi plecăm, spuse prinţul lui Ganea.

Acesta bătu din picior în semn de nerăbdare. Se făcuse negru de mînie. În sfîrşit, amîndoi ieşiră în stradă, prinţul cu bocceluţa în mînă.

— Răspunsul ? Răspunsul ? îl asaltă Ganea. Ce ţi-a spus ? I-ai dat scrisoarea ?

Fără un cuvînt, prinţul îi întinse biletul. Ganea rămase ca trăsnit.

— Cum ! Biletul meu ?! strigă el. Nici nu i l-ai predat ? Ah, trebuia să mă fi gîndit ! Ah, bles-te-ma-tule... Acum înţeleg de ce n-a priceput nimic adineauri ! Dar cum, cum, cum de nu i l-ai dat, ah, afur-r-i-situle...

— Ba să mă ierţi. Dimpotrivă, am avut prilejul să i-l dau imediat după ce mi l-ai încredinţat şi întocmai aşa cum m-ai rugat dumneata. Dacă a ajuns iarăşi în mîinile mele e pentru că Aglaia Ivanovna mi l-a înapoiat acum, înainte de plecare.

— Cum ? Cînd ?

— După ce i-am scris în album şi cînd m-a rugat s-o urmez (cred că ai auzit şi dumneata ?). Am intrat în sufragerie, mi-a întins biletul, m-a silit să-l citesc şi mi-a poruncit să ţi-l restitui.

— Ţi l-a dat să-l citeşti ! răcni Ganea. Să-l citeşti ! Şi l-ai citit ?

Se oprise încremenit în mijlocul trotuarului ; de uluit ce era, rămăsese cu gura căscată.

— Da, l-am citit adineauri, la insistenţa ei.

— Şi chiar ea ţi-a spus să-l citeşti ? Chiar ea ?

— Exact. Altfel, fii sigur că nu mi-aş fi permis.

Un minut Ganea tăcu, făcînd sforţări chinuitoare pentru a-şi aduna gîndurile, apoi izbucni :

— Nu se poate ! Este exclus ca ea să ţi-l fi dat să-l citeşti. Minţi ! L-ai citit din proprie iniţiativă !

— Spun numai adevărul, răspunse prinţul cu acelaşi ton imperturbabil, şi, crede-mă, regret din suflet că acest lucru îţi provoacă atîtea necazuri.

— Dar, nenorocitule, cel puţin ţi-a spus ceva cu acest prilej ? Ţi-a dat vreun răspuns ?

— Mi-a dat, fireşte.

— Ei ? Ci vorbeşte odată, ce dracu !...

Şi Ganea bătu nerăbdător de două ori, cu piciorul drept, în trotuar.

— M-a lăsat întîi să citesc biletul, apoi mi-a spus că-i întinzi o cursă, că intenţia dumitale e s-o compromiţi, smulgîndu-i un început de făgăduială, ca să-ţi faci anumite speranţe, şi apoi, bazîndu-te pe aceste speranţe, să renunţi fără pagubă la cealaltă speranţă de o sută de mii de ruble. Că, dacă ai fi făcut asta fără să te fi tocmit cu dînsa, dacă ai fi rupt totul din proprie iniţiativă, fără să-i fi cerut în prealabil garanţii, ea ar fi devenit poate prietena dumitale adevărată. Se pare că asta-i tot. Da, şi încă ceva : cînd am întrebat-o, după ce mi-a dat biletul înapoi, ce răspuns să-ţi transmit, mi-a spus că lipsa oricărui răspuns va fi cel mai bun răspuns — aşa mi se pare că s-a exprimat ea, scuză-mă, dacă nu-mi amintesc exact cuvintele ei şi-ţi transmit doar sensul, aşa cum l-am reţinut.

Cuprins de o furie turbată, Ganea îşi dădu drumul fără nici o jenă.

— A ! Aşa, va să zică ! zbieră el. Îmi aruncă biletul pe fereastră ! Aha ! Dumneaei nu se pretează la nici un fel de tocmeală ! Ei bine, atunci mă voi preta eu ! Şi vom vedea ! Eu n-am terminat încă... vom mai vedea !... Las' că-i vin eu de hac !...

— Palid, cu faţa crispată, vorbea scrîşnind din dinţi, cu spume la gură, ameninţînd cu pumnul. Merseră astfel o bucată de drum. Nu se sinchisea de loc de prezenţa prinţului, ca şi cum s-ar fi aflat singur, în odaia lui, fiindcă simţea pentru el un dispreţ total. Deodată însă un gînd îşi făcu loc în creierul lui înfierbîntat şi îl dezmetici brusc.

— Dar cum se face, se adresă el prinţului, ai putea să-mi explici, cum se face că dumitale (un idiot ! adăugă el ca pentru sine), dumitale, pe care te cunoaşte abia de două ceasuri, ţi-a acordat atîta încredere şi ţi-a făcut asemenea confidenţe ?

Atît îi mai lipsea lui Ganea acum, ca peste tot zbuciumul şi la toate chinurile lui să se mai adauge şi invidia ; pînditoare, ea se furişă îndată ca să-l înţepe drept în inimă.

— Uite, asta chiar că n-aş putea să-ţi explic, răspunse prinţul.

Ganea îl privi cu dușmănie.

— Va să zică, pentru asta te-a chemat atunci în sufragerie, ca să-ți dăruiască încrederea ei ? Căci așa parcă a spus, că vrea să-ți dea ceva în dar ?

— Numai așa cred că se poate înțelege ; și eu întocmai așa am înțeles.

— Dar pentru ce anume, naiba să mă ia ? Ce-ai făcut dumneata, de i-ai cîștigat încrederea ? Ascultă, continuă să se frămînte Ganea (totul în el, în clipa aceea, era într-un haos și zbucium clocotitor, încît cu greu își putea aduna gîndurile) ; ascultă, n-ai putea să faci un efort și să-ți amintești mai bine și într-o ordine cît mai exactă ce anume ați vorbit acolo, toate cuvintele, chiar de la început ? Poate că ai mai observat ceva, nu-ți aduci aminte ?

— O ! ba da, pot să-ți spun, răspunse prințul. De la început, cînd am intrat și am făcut cunoștință, s-a adus vorba despre Elveția.

— Dă-o naibii de Elveția !

— Pe urmă, despre pedeapsa cu moartea...

— Pedeapsa cu moartea ?

— Da ; veni, nu știu cum, vorba... Apoi le-am povestit cum am trăit acolo trei ani, și istoria cu o sărmană fată de țăran...

— Nu mă interesează. Mai departe ! îl zorea Ganea nerăbdător.

— Pe urmă, despre părerea lui Schneider cu privire la caracterul meu și cum m-a silit...

— Ducă-se dracului Schneider al dumitale și puțin îmi pasă de părerile lui ! După aceea ?

— După aceea, în legătură cu un caz pe care l-am povestit, am ajuns să vorbesc despre expresia feței la om și cu acest prilej am spus că Aglaia Ivanovna e aproape tot așa de frumoasă ca Nastasia Filippovna. Și aci mi-a scăpat vorba despre portret...

— Dar nu te-ai apucat să spui și ce ai auzit vorbindu-se atunci în cabinet ? N-ai spus, nu-i așa ?

— Îți repet că nu.

— Dar atunci, cum dracu ?... Vai de mine, nu cumva Aglaia i-a arătat bătrînei biletul ?

— În privința asta poți fi liniștit. Am stat acolo tot timpul, și dacă l-ar fi dat Lizavetei Prokofievna, aș fi văzut ; de altfel, nici n-ar fi avut cînd s-o facă.

— Dar poate că dumneata n-ai băgat de seamă... Ah ! Idiot afurisit, strigă el ca ieşit din minţi, nici măcar să-ţi relateze ceva ca lumea nu e în stare !

O dată pornit pe invective şi neîntîmpinînd nici o ripostă, Ganea se lăsă în voia mîniei şi, după cum se întîmplă cu unii oameni, în cele din urmă îşi pierdu de tot cumpătul. Nu rămăsese poate mult ca să ajungă să-l şi scuipe pe bietul prinţ în obraz, atît era de furios. Şi, bineînţeles, furia l-a orbit cu desăvîrşire ; altminteri şi-ar fi dat desigur seama de mult că acela pe care-l numea „idiot" şi-l trata cu atîta dispreţ sesiza de fapt cu multă fineţe şi cu o repeziciune uimitoare totul şi se pricepea de minune să relateze faptele. Dar aci interveni ceva cu totul neaşteptat.

— Aş vrea să-ţi atrag atenţia, Gavrila Ardalionovici, spuse prinţul calm, că am fost într-adevăr foarte bolnav într-o vreme şi că ajunsesem cu adevărat într-o stare aproape de idioţie ; dar m-am vindecat de mult şi, de aceea, îmi este neplăcut să mai aud astăzi că mi se spune pe faţă idiot. Deşi, într-o măsură oarecare, ai putea fi scuzat, dat fiind supărările pe care le ai, dar în mînia dumitale ţi-ai permis să mă şi insulţi de două ori. Lucrul acesta îmi displace şi nu-mi convine de loc, mai cu seamă aşa cum ai făcut-o dumneata acum, fără nici un motiv, chiar de la prima cunoştinţă ; şi de aceea, întrucît tot am ajuns la o răscruce, cred că cel mai bun lucru e să ne despărţim : dumneata o apuci la dreapta, ca să te duci acasă, iar eu o iau la stînga. Am douăzeci şi cinci de ruble în buzunar, găsesc uşor pe undeva o cameră mobilată.

Ganea se simţi oribil ; sîngele-i năvăli în obraz de ruşine.

— Scuză-mă, prinţe, imploră el cu glas domolit, trecînd brusc de la tonul insolent şi injurios de pînă atunci la o politeţe extremă ; pentru Dumnezeu, scuză-mă ! vezi că sînt de nenorocit ! Nu ştii încă aproape nimic, dar dac-ai şti totul, sînt sigur că ai găsi pentru mine cuvinte de îngăduinţă, deşi, recunosc, n-aş avea nici o scuză...

— A, nu trebuie să te scuzi atît, se grăbi să răspundă prinţul. Înţeleg foarte bine că eşti necăjit şi asta te face să-ţi pierzi cumpătul şi să nu-ţi măsori cuvintele. Să mergem, aşadar, la dumneata acasă. Te urmez cu plăcere...

„Nu, acum în nici un caz nu trebuie să-l las să plece, îşi spunea Ganea în gînd, cercetîndu-l în tot timpul drumului pe

Mişkin cu coada ochiului. Intrigantul ăsta m-a făcut să-i spun totul şi să mă trădez, ca pe urmă să-şi scoată deodată masca... Aici trebuie să fie ceva la mijloc. Bine, mai vedem noi ! Totul se va lămuri, totul, totul ! Chiar astăzi !“

Ajunseră în faţa casei unde locuia Ganea.

VIII

Locuinţa lui Ganea, în care urcară pe o scară luminoasă, largă şi curată, se afla la al doilea cat al clădirii şi se compunea din cinci sau şase odăi, unele mai mari, altele mici de tot, foarte modestă de altfel, dar, în tot cazul, prea costisitoare pentru mijloacele unui slujbaş susţinător de familie, avînd chiar o leafă de două mii de ruble. Nina Alexandrovna şi Varvara Ardalionovna o aleseseră anume pentru a putea lua chiriaşi în pensiune, ca în felul acesta să poată fi şi ele de folos cît de cît şi să mărească cu ceva veniturile familiei. Ganea se împotrivise categoric dar în cele din urmă trebui să cedeze în faţa insistenţelor unite ale mamei şi surorii, şi de două luni erau mutaţi acolo. Ganea umbla încruntat, socotind că e degradant să ţii chiriaşi în pensiune ; şi acum, de cîte ori ieşea în lume, se simţea ruşinat şi umilit în cercul său, unde fusese obişnuit să apară întotdeauna ca un tînăr de familie bună şi cu un viitor strălucit. Toate aceste concesii făcute soartei ingrate şi toată promiscuitatea aceasta enervantă însemnau pentru el profunde răni morale. Cele mai mici fleacuri îl iritau teribil şi dacă, pentru moment, consimţea să accepte şi să rabde această situaţie, o făcea numai pentru că era de acum încolo ferm hotărît să schimbe starea aceasta de lucruri în timpul cel mai scurt posibil. Dar tocmai această schimbare, soluţia însăşi la care se oprise ca asupra unei ieşiri salvatoare — singura posibilă în situaţia lui — constituia ea însăşi o problemă destul de complicată, a cărei rezolvare ameninţa să fie mult mai dificilă şi chinuitoare decît tot ce a fost pînă acum.

Locuinţa era împărţită în două printr-un coridor, în care dădeai din vestibul. De o parte se găseau cele trei camere destinate a fi închiriate unor persoane „cu recomandaţii speciale“ ; în afară de acestea, mai era pe aceeaşi parte şi chiar la capătul coridorului, aproape de bucătărie, a patra odaie, mai mică decît celelalte, pe care o ocupa însuşi generalul Ivolghin,

capul familiei ; se culca acolo pe un divan mare, iar accesul în apartament îl avea prin bucătărie, pe scara de serviciu. În aceeaşi cameră sălăşluia şi Kolea, fratele mai mic al lui Gavrila Ardalionovici ; acolo, liceanul acela de treisprezece ani îşi făcea lecţiile şi tot acolo dormea pe un divan vechi, mic, strîmt şi cu aşternutul uzat. Dar cea mai importantă însărcinare a băiatului era să nu-l scape din ochi pe tatăl său, care, din zi în zi, avea tot mai multă nevoie să fie *supravegheat*. Prinţul fu instalat în camera din mijloc, între aceea a lui Ferdîşcenko, la dreapta, şi o odaie încă goală, la stînga. Dar, înainte de asta, Ganea îl duse pe prinţ în apartamentul familiei. Partea aceasta se compunea din trei încăperi ; o odaie mare, care se transforma la nevoie în sufragerie, un salon, care era folosit ca salon numai dimineaţa, iar seara îi servea lui Ganea de cabinet şi de cameră de culcare ; în sfîrşit, o odăiţă cu uşa întotdeauna închisă, unde dormeau Nina Alexandrovna şi Varvara Ardalionovna. Într-un cuvînt, totul era aci foarte înghesuit şi sărăcăcios. Ganea scrîşnea din dinţi şi făcea eforturi să nu explodeze ; şi cu toate că voia şi se străduia să fie respectuos cu maică-sa, oricine ar fi observat de la primul pas făcut în casa lor că se purta cu ai săi ca un tiran.

Nina Alexandrovna şi Varvara Ardalionovna erau în salon ; croşetau şi discutau cu un musafir, Ivan Petrovici Ptiţîn. Nina Alexandrovna părea cam de vreo cincizeci de ani, avea faţa slabă şi trasă, cu cearcăne mari sub ochi ; cu toată expresia bolnăvicioasă şi tristă, faţa şi privirea îi erau destul de plăcute ; de la primele vorbe, se putea observa că avea o fire calmă, care impunea prin seriozitate şi demnitate adevărată. Chipu-i adumbrit de întristare lăsa totuşi să se ghicească un caracter ferm şi hotărît. Era îmbrăcată foarte modest, întocmai ca o bătrînă, într-o rochie de culoare închisă, dar ţinuta şi vorba dovedeau că trăise într-un mediu şi într-o societate mai bună.

Varvara Ardalionovna avea aproximativ douăzeci şi trei de ani ; era de statură mijlocie, cam slăbuţă la trup, dar înzestrată cu unul din acele chipuri care, fără a putea fi socotite cine ştie ce frumoase, au totuşi darul de a plăcea mult, de a exercita o atracţie puternică şi chiar de a stîrni pasiune. Semăna mult cu mama ei şi se îmbrăca aproape la fel cu dînsa, dintr-o totală lipsă de cochetărie. Privirea ochilor ei cenuşii putea fi cîteodată foarte veselă şi foarte caldă, dacă nu rămî-

nea, cum se întîmpla de cele mai multe ori, prea serioasă și îngîndurată, ba de cîtva timp chiar prea gravă. Aceeași fermitate și hotărîre se puteau citi și pe fața ei, lăsînd totodată a se bănui la fiică un caracter mai energic și mai întreprinzător decît al mamei. Varvara Ardalionovna era cam iute din fire, se mînia repede, și fratele ei se temea de dînsa în asemenea clipe. Se cam temea și musafirul care ședea acum la ei, Ivan Petrovici Ptițîn. Acesta era un om încă tînăr — n-avea mai mult de treizeci de ani — îmbrăcat modest, dar cu gust, cu maniere plăcute, oarecum prea grave, de om așezat. Bărbuța-i castanie indica un om cu ocupații libere. Știa să întrețină o conversație inteligentă și interesantă, fără a fi prea vorbăreț. În general, producea o impresie favorabilă. Era probabil îndrăgostit de Varvara Ardalionovna și nu-și ascundea sentimentele. Aceasta arăta față de el multă bunăvoință și prietenie, dar ezita încă să-i răspundă la unele întrebări pe care i le pusese el și care păreau că o indispun întrucîtva, ceea ce, totuși nu prea avea darul să-l descurajeze pe Ptițîn. Nina Alexandrovna era foarte atentă față de el, iar în ultimul timp începuse să-i arate tot mai multă încredere, împărtășindu-i din grijile și preocupările ei. Se știa, de altfel, că îndeletnicirea lui era de a plasa bani cu împrumut pe termene scurte, cu dobînzi mari și contra garanții mai mult sau mai puțin sigure. Era bun prieten cu Ganea.

După ce ascultă prezentarea destul de amănunțită, dar pe un ton sec și în cuvinte sacadate, făcută de Ganea (care, intrînd, se mulțumi s-o salute scurt pe mama sa, nu-i adresă nici un cuvînt surorii și-l duse îndată pe Ptițîn undeva, afară din salon), Nina Alexandrovna îi adresă prințului cîteva cuvinte amabile și-i porunci lui Kolea, care tocmai se arătase în ușă, să-l ducă pe noul chiriaș în odaia din mijloc. Kolea era un adolescent cu fața zîmbitoare și plăcută ; felul lui de a vorbi deschis și sincer, cu spontaneitatea proprie vîrstei, îl făcea deosebit de simpatic.

— Dar unde-i bagajul dumneavoastră ? întrebă el, introducînd pe prinț în odaie.

— L-am lăsat în antreu.

— Îl aduc îndată. N-avem alți servitori decît pe bucătăreasă și pe Matriona, așa că mai ajut și eu la treburile casei. Varia ne comandă, ne muștruluiește și ne ceartă pe toți. Ganea zicea că ați sosit chiar azi din Elveția. e adevărat ?

— Da.
— E frumos în Elveţia ?
— Foarte frumos.
— Sînt munţi acolo ?
— Da.
— Vă aduc îndată bagajul.

Intră Varvara Ardalionovna.

— Matriona îţi pregăteşte îndată aşternutul. Lucrurile le ai în valiză ?

— N-am decît o bocceluţă. Frăţiorul dumitale s-a dus să mi-o aducă ; e în antreu.

— Acolo nu-i nici un bagaj, doar legăturica asta ; unde l-aţi pus ? întrebă Kolea, întorcîndu-se în odaie.

— Asta-i tot bagajul meu ; n-am decît atît, îl lămuri prinţul luîndu-şi bocceluţa din mîinile lui.

— Aşa ? Şi eu care mă gîndeam să nu-l fi şterpelit Ferdîşcenko.

— Nu vorbi prostii ! îl opri sever Varia, care îi vorbi şi prinţului pe un ton rece, distant, fără a părea însă nepoliticos.

— *Chère Babette,* cu mine ai putea să fii ceva mai drăgălaşă, că doar nu sînt Ptiţîn.

— Chiar şi puţină bătaie nu ţi-ar strica, Kolea, ca să nu mai fii prost. Pentru tot ce vei avea nevoie, poţi să te adresezi Matrionei. Prînzul se serveşte la patru şi jumătate. Masa o poţi lua cu noi sau la dumneata în odaie ; cum vei voi. Mergem, Kolea, să nu deranjezi.

— Să mergem, voinţă întrupată !

În uşă se ciocniră de Ganea.

— Tata e acasă ? se adresă el fratelui său mai mic, şi la răspunsul afirmativ al acestuia, îi şopti ceva la ureche.

Kolea dete din cap şi ieşi în urma Varvarei Ardalionovna.

— Două cuvinte, prinţe : uitasem să ţi le spun din pricina... incidentului de adineauri. Am o rugăminte. Fii bun şi, dacă nu-ţi va fi prea greu, nu mai trăncăni nici aici despre ceea ce s-a petrecut adineauri între mine şi Aglaia, şi nici *acolo* despre ceea ce se-ntîmplă aici ; căci şi la noi vei avea ocazia să vezi destulă mizerie omenească. La urma urmei, naiba să-i ia pe toţi... Dar cel puţin astăzi, caută de te abţine.

— Dar te asigur că am vorbit mult mai puţin decît îţi închipui dumneata, răspunse prinţul, cam enervat de insistenţa lui Ganea. Raporturile dintre ei se înrăutăţeau vizibil.

— Oricum, am avut astăzi destule necazuri şi neplăceri din pricinţa dumitale. Te rog, aşadar.

— Aş vrea să-ţi mai atrag atenţia, Gavrila Ardalionovici, că adineauri nu eram de loc în cunoştinţă de cauză şi nici n-aveam vreo obligaţie de a tăcea. Pentru ce m-aş fi abţinut să vorbesc de portret ? Doar nu m-ai prevenit.

— Ce încăpere mizerabilă, observă Ganea, uitîndu-se cu dispreţ împrejur, e întunecoasă şi ferestrele dau în curte. Aproape din toate punctele de vedere, venirea dumitale la noi nu prea a fost nimerită. Ei, dar asta nu mă priveşte ; nu sînt eu acela care se ocupă cu închirierea camerelor.

Pe uşă îşi vîrî capul Ptiţîn şi-l chemă pe Ganea ; acesta îl părăsi îndată pe prinţ, deşi ar fi vrut parcă să mai spună ceva : ezita, ca şi cum îi era ruşine să înceapă ; de altfel şi camerei îi găsise o mie de cusururi, se pare, tot pentru a-şi ascunde jena şi nehotărîrea.

De-abia apucă prinţul să se spele şi să-şi pună cît de cît la punct toaleta, cînd uşa se deschise iar şi se ivi un personaj nou.

Era un domn de vreo treizeci de ani, destul de înalt, spătos, cu un cap enorm şi o claie de păr creţ şi roşcat. Avea o faţă rumenă şi cărnoasă, buze groase, un nas lat şi turtit, nişte ochi mici, înecaţi în grăsime şi batjocoritori, care clipeau mereu de parcă ar fi făcut semne cuiva. În ansamblu, avea un aer destul de impertinent. Era îmbrăcat neglijent şi murdar.

Mai întîi întredeschise uşa numai cît îi trebuia să-şi vîre capul. Vîrît astfel, examină odaia timp de cîteva secunde, după care uşa începu să se deschidă încet, pînă cînd în prag se înfăţişă silueta lui din cap pînă în picioare ; dar musafirul nu intră, ci rămase mai departe în uşă, continuînd să-l observe pe prinţ, îngustîndu-şi pleoapele. În sfîrşit, închise uşa după el, se apropie, se aşeză pe scaun şi, apucîndu-l cu putere pe Mîşkin de braţ, îl făcu şi pe el să se aşeze pe canapea.

— Ferdîşcenko, se recomandă el, uitîndu-se ţintă şi întrebător la prinţ.

— Îmi pare bine, zise prinţul amuzat.

— Un chiriaş, completă Ferdîşcenko, cu ochii mereu aţintiţi în ochii noului pensionar al casei.

— Ai venit să facem cunoştinţă ?

— Îhî ! făcu vizitatorul, zbîrlindu-şi cu un gest afectat părul şi oftă ; apoi îşi întoarse privirea într-o parte, spre un colţ al odăii. Ai bani ? întrebă el deodată.

— Nu prea mulţi.
— Cît anume ?
— Douăzeci şi cinci de ruble.
— Ia să-i văd.
Prinţul scoase bancnota de douăzeci şi cinci de ruble din buzunarul sting al vestei şi o trecu lui Ferdîşcenko. Acesta desfăcu bancnota, o examină, o întoarse pe o parte şi pe cealaltă, apoi o privi la lumină.
— Ciudat, spuse el cu un aer de adîncă meditaţie, de ce s-or fi schimbînd ele la culoare ? Bancnotele astea de douăzeci şi cinci de ruble se fac uneori fumurii, pe cînd altele, din contra, se decolorează aproape complet. Poftim.
Prinţul îşi luă bancnota. Ferdîşcenko se ridică.
— Am venit să te previn : în primul rînd, să nu mă împrumuţi niciodată cu bani, pentru că am să-ţi cer negreşit.
— Bine.
— Ai de gînd să plăteşti aici ?
— Se-nţelege.
— Eu nu ; altă treabă n-am ? Odaia mea e alături, prima uşă la dreapta, ai văzut-o ? Pe la mine, n-ai de ce să te oboseşti să vii prea des ; în schimb, eu am să te vizitez, n-avea grijă. Pe general l-ai văzut ?
— Nu.
— Nici nu l-ai auzit ?
— Nu.
— Fii pe pace, o să ai prilejul să-l vezi şi să-l auzi ; chiar şi mie-mi cere bani cu împrumut ! *Avis au lecteur !* * Te-am salutat. Ce viaţă mai e şi aia, cînd te cheamă Ferdîşcenko !
— De ce, adică ?
— Salutare.
Şi se îndreptă spre uşă. Prinţul află mai tîrziu că domnul acesta şi-a propus cu tot dinadinsul să treacă drept un om original şi să uimească lumea prin glumele lui năstruşnice ; se pare însă că rolul acesta nu prea-i reuşea, iar ieşirile lui excentrice de multe ori produceau asupra unora o impresie foarte neplăcută, ceea ce-l întrista sincer, fără să-l facă, totuşi, să renunţe la această meteahnă. Dar în momentul cînd dădu să iasă, întîmplarea îi oferi de data aceasta un bun prilej de reabilitare. Chiar în uşă se ciocni cu un domn care tocmai in-

* Aviz cititorului ; aici în sens de avertisment (fr.).

tra ; lăsîndu-l să treacă pe acest nou musafir, de asemenea necunoscut prinţului, Ferdîşcenko făcu de cîteva ori cu ochiul în spatele noului venit, vrînd parcă să-l prevină pe Mîşkin de primejdie şi în felul acesta se simţi îndreptăţit să se retragă cu un aer satisfăcut.

Celălalt domn, de vreo cincizeci şi cinci de ani sau poate chiar şi mai mult, era de statură înaltă şi destul de corpolent, cu o faţă roşie-vînătă, puhavă şi cărnoasă, încadrată de nişte favoriţi stufoşi, puţin încărunţiţi, şi cu mustăţi respectabile : ochii îi avea mari şi puţin bulbucaţi. Înfăţişarea lui în ansamblu ar fi fost destul de impunătoare dacă n-ar fi avut aerul acela de oboseală, de decădere, de degradare, care se observa în toată făptura lui. Purta o redingotă veche, cam roasă în coate, şi o cămaşă nu tocmai curată. Din apropiere duhnea a votcă, în schimb mişcările şi gesturile lui, puţin cam studiate trădau grija deosebită de a impune prin distincţie şi demnitate. Domnul se apropie de Mîşkin fără grabă, zîmbind afabil, îi luă mîna şi, fără să rostească un cuvînt, o ţinu într-a lui, uitîndu-se la el cu atenţie afectată şi examinîndu-i trăsăturile, ca şi cum ar fi voit să descopere un chip cunoscut.

— Fireşte ! E leit taică-său ! declară musafirul cu un aer grav şi solemn. El, în carne şi oase, parcă l-aş vedea aievea ! Am auzit pronunţîndu-se un nume cunoscut şi drag şi mi-am amintit de un trecut de neuitat... Prinţul Mîşkin ?

— Exact.

— Generalul Ivolghin, în retragere şi în mizerie. Pronumele dumitale, dacă-mi este permis ?

— Lev Nikolaevici.

— Da, da ! Fiul prietenului meu, aş putea spune al tovarăşului meu din copilărie, Nikolai Petrovici.

— Pe tatăl meu îl chema Nikolai Lvovici.

— Pardon, Lvovici, se corectă generalul fără grabă, cu siguranţa omului care ştie foarte bine că este aşa şi că a greşit numai dintr-o simplă neatenţie. Se aşeză pe un scaun şi, apucîndu-l din nou pe Mîşkin de mînă, îl făcu să stea lîngă el. Te-am purtat doar în braţe.

— Adevărat ? întrebă prinţul. Tata a murit de mai bine de douăzeci de ani.

— Da, douăzeci de ani ; mai exact, de douăzeci de ani şi trei luni. Am fost colegi de şcoală ; cum mi-am isprăvit studiile, am intrat în armată.

— Şi tata a fost în armată : era sublocotenent în regimentul Vasilkovski.

— În regimentul Belomirski. A fost mutat în regimentul acesta puţin înainte de a-şi da obştescul sfîrşit. Am stat la căpătîiul lui şi i-am dat cea din urmă binecuvîntare. Mama dumitale...

Generalul se opri ca într-o pioasă reculegere.

— Mama a murit şi ea şase luni după aceea, în urma unei răceli, spuse prinţul.

— Nu de răceală. Nu de răceală, poţi să dai crezare unui om bătrîn. Eram acolo, eu am înmormîntat-o... De durere şi de lacrimi după prinţul ei s-a prăpădit, nu de răceală. Da, o ţin minte bine şi pe prinţesă. Ce ţi-i şi cu tinereţile astea ! Pentru ea, prinţul şi cu mine, care eram prieteni din copilărie, era cît pe ce să ne ucidem unul pe altul.

Prinţul îl asculta cu oarecare neîncredere.

— Eram îndrăgostit nebun de mama dumitale încă înainte de a se fi măritat, pe cînd era logodită cu prietenul meu. Prinţul băgă de seamă şi se formaliză. Vine la mine într-o dimineaţă, înainte de şapte, şi mă trezeşte. Mă îmbrac uimit ; tăcere şi de o parte şi de cealaltă ; am înţeles totul. Prinţul scoate din buzunar două pistoale. Prin batistă. Fără martori. La ce bun martorii ; cînd peste cîteva minute urma să ne trimitem reciproc pe lumea cealaltă. Pistoalele fură încărcate, batista întinsă şi noi în poziţie : faţă-n faţă, cu ţevile pistoalelor lipite în dreptul inimii celuilalt, ne privim în ochi. Deodată, şiroaie de lacrimi ţîşniră din ochii noştri şi mîinile ne tremurară. La amîndoi, la amîndoi deodată ! Ei, şi atunci, fireşte, ne îmbrăţişarăm şi între noi începu o întrecere în generozitate. Prinţul strigă : „Să fie a ta !“ Eu la rîndul meu : „Ba, a ta să fie !“ Într-un cuvînt... într-un cuvînt... ai venit... să locuieşti la noi ?

— Da, pentru cîtva timp, probabil, răspunse prinţul cu ezitare în glas.

— Prinţe, vă roagă mama să poftiţi la dînsa, strigă Kolea, crăpînd puţin uşa.

Prinţul se ridică să plece, dar generalul îi puse mîna pe umăr şi îl sili printr-un gest, care ar fi vrut să-i arate toată prietenia lui, să rămînă pe loc.

— Ca un adevărat prieten al tatălui dumitale, vreau să te previn, începu generalul, că eu, după cum vezi, printr-o împrejurare tragică, am avut de suferit. Dar nu condamn pe ni-

meni ! Pe nimeni ! Nina Alexandrovna e o femeie admirabilă. Varvara Ardalionovna, fiică-mea, e o ființă minunată ! Împrejurările ne silesc să ținem chiriași. E o degradare nemaipomenită !... Eu, care eram cît pe ce s-ajung general-guvernator !... Dar de dumneata sîntem oricînd bucuroși să te avem la noi. În casa mea însă se petrece o adevărată tragedie !

Prințul îl privi întrebător și cu multă curiozitate.

— Se pune la cale o căsătorie, o căsătorie monstruoasă. O căsătorie între o femeie cu purtări dubioase și un tînăr care mîine-poimîine ar putea ajunge *kammerjunker* [19]. Vor să introducă femeia asta în casa unde locuiesc soția și fiica mea ! Dar cîtă vreme sînt în viață, ea nu va intra aici ! Mă culc pe pragul ușii și... las' să calce peste trupul meu !... Cu Ganea aproape că nici nu mai vorbesc, evit să dau ochi cu el. Am vrut să te previn, pentru că oricum vei afla și vei fi martor, odată ce rămîi la noi. Dar ești fiul prietenului meu și sînt în drept să sper...

— Prințe, fii bun te rog, și vino cu mine în salon, se auzi din ușă vocea Ninei Alexandrovna, care venise să-l cheme personal.

— Închipuiește-ți, draga mea, strigă generalul, din vorbă în vorbă mi-am amintit că pe prinț l-am ținut în brațe cînd era mic.

Nina Alexandrovna aruncă o privire dojenitoare bărbatului ei, uitîndu-se apoi iscoditoare la prinț ; dar nu spuse nici un cuvînt. Prințul o urmă în salon ; în clipa însă în care se așezară și Nina Alexandrovna începu să-i spună ceva foarte grăbită și aproape pe șoptite, generalul apăru și el în salon. Nina Alexandrovna tăcu brusc și cu o nemulțumire vădită se aplecă deasupra lucrului de mînă. Generalul, căruia nu putea să-i scape nemulțumirea nevestei sale, continuă totuși să rămînă în cea mai bună dispoziție sufletească.

— Fiul prietenului meu ! strigă el, adresîndu-se Ninei Alexandrovna. Ce surpriză ! Nici nu mi-aș fi închipuit că e cu putință așa ceva. Dar, draga mea, se poate să nu-ți aduci aminte de răposatul Nikolai Lvovici ? Cred că l-ai apucat încă în viață acolo... la Tver ?

— Nu-mi amintesc de Nikolai Lvovici. E tatăl dumitale ? întrebă ea pe Mîșkin.

— Da, dar după cît știu, a murit la Elizavetgrad și nu la Tver, observă prințul cu sfială. Mi-a spus Pavlișcev...

— La Tver, preciză generalul, a fost transferat la Tver puțin înainte de moarte, ba chiar înainte de a se îmbolnăvi. Erai încă prea mic pentru a ține minte toate astea; Pavlișcev s-ar putea să fi greșit, cu toate că era un om demn de toată admirația.

— L-ați cunoscut și pe Pavlișcev ?

— Un om și jumătate; eu însă am fost martor ocular. L-am binecuvîntat pe patul de moarte...

— Tatăl meu urma să fie judecat, dacă nu murea, reluă prințul, deși n-am putut afla niciodată de ce anume era acuzat; a murit la spital.

— A, da, afacerea aceea cu soldatul Kolpakov; firește că ar fi fost achitat.

— Da ? Știți sigur ? întrebă prințul cu un interes crescînd.

— Eu să nu știu ! strigă generalul. Consiliul de război n-a putut să ia nici o hotărîre. Era o afacere absurdă ! Aș zice chiar misterioasă: moare subit comandantul companiei, căpitanul Larionov; în locul lui e numit provizoriu prințul; bine. Soldatul Kolpakov fură de la un camarad un fus de toval, îl vinde și cheltuiește banii pe băutură: bine. Prințul — și bagă de seamă că toate astea se-ntîmplă de față cu plutonierul-major și cu un caporal — prințul, zic, îi face o aspră morală lui Kolpakov și-l amenință cu bătaia; foarte bine. Kolpakov se duce în dormitorul companiei, se culcă pe patul lui și după un sfert de ceas moare; perfect. Dar e un caz extraordinar, aproape de necrezut. Oricum ar fi, Kolpakov e îngropat; prințul înaintează raportul și Kolpakov este șters din matricole. S-ar părea că totul e în regulă, nu-i așa ? Dar iată că exact la șase luni după aceea, cu prilejul unei inspecții a brigăzii, se constată că soldatul Kolpakov se află viu și nevătămat în rîndurile companiei a treia din batalionul doi al regimentului de infanterie Novozemleansk [20], din aceeași brigadă și aceeași divizie !

— Cum se poate ? făcu prințul mirat peste măsură.

— Lucrurile nu s-au petrecut chiar așa, e o eroare la mijloc, interveni deodată Nina Alexandrovna, privindu-l pe Mîșkin cu un aer plin de tristețe și amărăciune. *Mon mari se trompe* *.

— Bine, draga mea, e ușor de spus *se trompe*, dar ia încearcă să rezolvi un asemenea caz. Toți au rămas trăsniți. Aș

* Bărbatul meu se înșală (fr.).

fi primul care să spun *„qu'on se trompe"* *. Din nefericire însă am fost martor la cele întîmplate şi am făcut parte chiar din comisie. S-au făcut tot felul de anchete şi confruntări, iar rezultatul a fost că era chiar el, Kolpakov, în carne şi oase, soldatul Kolpakov, care, cu şase luni în urmă, fusese îngropat cu tot ceremonialul obişnuit în răpăit de tobe. Desigur, e un caz extraordinar, aproape de necrezut, recunosc, totuşi...

— Tată, ţi s-a servit prînzul, îl anunţă Varvara Ardalionovna, intrînd în salon.

— Aha !... foarte bine, perfect ! Mi s-a făcut chiar foame... Într-adevăr, e un caz, am putea spune, întrucîtva psihologic...

— Iar ţi se răceşte supa, stărui, nerăbdătoare, Varia.

— Îndată, îndată, mormăi generalul, ieşind din odaie. Şi cu toate anchetele întreprinse... se mai auzi gura lui din coridor...

— Va trebui să treci cu vederea multe lui Ardalion Alexandrovici, dacă rămîi la noi, spuse Nina Alexandrovna prinţului; cred însă că n-o să te supere prea mult ; masa o ia separat. Ce să-i faci ! Fiecare cu metehnele lui ; cred că eşti de acord cu mine în această privinţă ; alţii poate că au şi mai multe decît aceia care sînt de obicei arătaţi cu degetul. Un lucru însă aş vrea să te rog : dacă cumva bărbatul meu îţi va cere bani pentru chirie, spune-i că mi-ai achitat mie. Fireşte că şi ceea ce, eventual, i-ai da lui Ardalion Alexandrovici ar fi socotit tot în contul chiriei ; dar, dacă ţi-am vorbit despre asta, e numai şi numai din dorinţa ca totul să fie absolut limpede şi fără echivocuri... Ce este, Varia ?

Varia intră tăcută şi întinse mamei sale portretul Nastasiei Filippovna. Nina Alexandrovna tresări aproape speriată, apoi, cu un sentiment penibil de amărăciune, privi cîtva timp portretul şi la urmă ridică întrebătoare ochii spre Varia.

— I l-a dăruit astăzi dumneaei personal, zise Varia, şi pare-se că în astă seară, la ea acasă, se decide totul.

— În astă seară ? repetă Nina Alexandrovna cu glasul stins. În definitiv, ce să ne mirăm atît ? E limpede că nu mai putem avea nici o speranţă de acum înainte ; prin acest suvenir, ea îşi vesteşte hotărîrea... e cît se poate de limpede. Chiar el a venit să ţi-l arate ? adăugă ea mirată.

---

* Că lumea se înşală (fr.).

— Ştii doar că de o lună nu mai vorbim aproape de loc. Am aflat totul de la Ptiţîn ; portretul însă l-am găsit pe jos, lîngă măsuţă, şi l-am ridicat.

— Aş vrea să te întreb, se adresă deodată Nina Alexandrovna lui Mîşkin, pentru asta te-am poftit aici, îl cunoşti de mult pe fiul meu ? L-am auzit spunînd că de-abia astăzi ai sosit de undeva din străinătate, mi se pare ?

Prinţul dădu cîteva lămuriri despre el, omiţînd de data aceasta o bună parte din istorisirea lui, repetată de atîtea ori în dimineaţa aceea. Nina Alexandrovna şi Varia îl ascultară cu multă atenţie.

— Să nu-ţi închipui că, punîndu-ţi această întrebare, încerc să aflu de la dumneata ceva despre Gavrila Ardalionovici, observă Nina Alexandrovna, să nu-ţi faci cumva o idee greșită în această privinţă. Căci, dacă există într-adevăr lucruri pe care el n-ar vrea să mi le spună, n-am de ce să caut a le afla pe căi lăturalnice. Mi-am permis să te întreb numai pentru că adineauri, în prezenţa dumitale, şi pe urmă, după ce ai ieșit şi l-am întrebat despre dumneata, Ganea mi-a răspuns : „Știe tot, n-aveţi de ce vă sinchisi !“ Ce-nseamnă asta ? Adică, aş vrea să ştiu în ce măsură...

Deodată apăru Ganea şi, în urma lui Ptiţîn ; Nina Alexandrovna se întrerupse brusc. Prinţul rămase pe scaun lîngă dînsa, iar Varia se trase deoparte ; portretul Nastasiei Filippovna rămase în loc vizibil, pe măsuţa de lucru a Ninei Alexandrovna, chiar sub ochii ei. Zărindu-l, Ganea se încruntă ; îl luă înciudat şi-l aruncă pe biroul lui din celălalt capăt al odăii.

— Aşadar, astăzi, Ganea ? întrebă calm Nina Alexandrovna.

— Ce să fie astăzi ? tresări el, şi deodată se năpusti asupra lui Mîşkin : Aha, înţeleg ! Se vede că şi aici ţi-ai dat drumul !... Dar ce-i asta ? E o boală la dumneata ? Nu eşti în stare să-ţi ţii de loc gura ? Dar înţelege o dată, excelenţă...

— Aici eu sînt de vină, Ganea, numai eu şi nimeni altul, îl întrerupse Ptiţîn.

Ganea îl privi nedumerit.

— Nu crezi că-i mai bine aşa, Ganea, de vreme ce totul e ca şi hotărît ? murmură încurcat Ptiţîn şi, trăgîndu-şi deoparte, se aşeză în faţa biroului, scoase din buzunar o notiţă scrisă cu creionul şi începu s-o cerceteze cu atenţie.

Ganea rămase în picioare posomorît şi aşteptă cu nelinişte obişnuita scenă de familie. Nici nu se gîndi să ceară scuze prinţului.

— Dacă totul e hotărît, fireşte că Ivan Petrovici are dreptate, spuse Nina Alexandrovna, nu te mai încrunta, te rog, şi stăpîneşte-ţi nervii ; n-am să te întreb nimic din ceea ce nu vrei tu singur să-mi spui şi te asigur că m-am împăcat cu gîndul şi n-ai să auzi de la mine o vorbă, încît fă bine, Ganea, nu te mai enerva degeaba.

Rosti cuvintele acestea fără să se oprească de la lucru şi cu un glas într-adevăr foarte calm. Ganea păru surprins ; dar nu zise nimic din prudenţă şi, cu ochii la maică-sa, aşteptă să vadă ce o să-i mai spună. Certurile de familie îi făcuseră mult sînge rău în ultimul timp. Nina Alexandrovna surprinse această rezervă în atitudinea fiului ei şi adăugă cu un surîs amar :

— Văd că tot nu eşti încă convins şi nu mă crezi. Fii pe pace, nu vor fi nici lacrimi, nici rugăminţi, ca pînă acum, din partea mea, cel puţin. Nu urmăresc decît fericirea ta, o ştii prea bine ; acum m-am resemnat, dar cu inima sînt mereu alături de tine, fie că rămînem împreună, fie că ne vom despărţi. Bineînţeles, nu vorbesc decît în ce mă priveşte ; nu poţi să pretinzi acelaşi lucru şi de la sora ta...

— Aha, mereu ea ! strigă Ganea, aruncînd o privire batjocoritoare şi plină de duşmănie surorii sale. Dar bine, mamă dragă ! m-am jurat o dată şi-ţi dau din nou cuvîntul că nimeni şi niciodată nu va îndrăzni să te desconsidere cît voi fi eu aici şi cîte zile voi avea. Oricine ne-ar trece pragul va trebui să-ţi poarte cel mai mare respect...

Bucuria lui Ganea, venită aşa de neaşteptat, era atît de mare, încît se uita la maică-sa aproape împăcat, aproape cu duioşie.

— Nici nu m-am temut vreodată pentru mine, Ganea, ştii doar ; nu pentru mine eram îngrijorată şi m-am frămîntat tot timpul acesta. Se spune că astăzi, la voi acolo, totul se va hotărî. Dar ce anume se hotărăşte ?

— A făgăduit să-mi dea răspuns în astă seară, dacă consimte sau nu, o informă Ganea.

— De trei săptămîni aproape, ne tot ferim să vorbim despre asta. Acum, cînd totul e lămurit, îmi permit să-ţi pun o întrebare : cum de a putut ea să consimtă şi chiar să-ţi ofere

în dar portretul ei, cînd tu n-o iubești ? Este cu putință oare ca tu s-o iubești, cînd e așa... așa de...

— Așa de experimentată, vrei să spui ?

— N-am vrut să spun chiar asta. Nu înțeleg cum de ai putut s-o convingi să se încreadă în tine ?

O enervare puțin obișnuită pentru Nina Alexandrovna răbufni în această întrebare. După un moment de gîndire, Ganea reluă pe un ton sarcastic :

— Văd că nici de data aceasta, mamă, nu te-a răbdat inima și n-ai știut să te abții ; așa au început întotdeauna certurile între noi. Spuneai că n-or să mai fie nici întrebări, nici reproșuri și uite că au și început ! Să lăsăm mai bine și să nu mai vorbim despre asta. Cel puțin, aceasta a fost intenția dumitale. Niciodată, pentru nimic în lume, n-am să te părăsesc ; altul, în locul meu, ar fugi de așa o soră. Privește cu ce ochi se uită acum la mine ! Să ne oprim aici ! Eram așa de fericit... Și de ce crezi că o înșel pe Nastasia Filippovna ? Cît despre Varia, să facă ce o vrea. Ei, și acum ajunge. E timpul să isprăvim odată.

Cu fiecare cuvînt pe care-l rostea, Ganea se aprindea din ce în ce, măsurînd în neștire, cu pași mari, odaia în lung și-n lat. Discuțiile în jurul acestei chestiuni erau întotdeauna un punct nevralgic pentru toți membrii familiei.

— Am spus că dacă ea intră în casa asta, eu plec, și am să mă țin de cuvînt, declară Varia.

— Din încăpățînare ! zbieră Ganea. Tot din încăpățînare nu vrei nici să te măriți. Ce te repezi așa la mine ? Crezi că mă sperii ? Puțin îmi pasă de dumneata, Varvara Ardalionovna; poftim, poți s-o faci chiar și acum, dacă vrei. Mi s-a făcut lehamite ! Cum ? Te-ai hotărît, în sfîrșit, să ne lași singuri, prințe ? strigă el lui Mîșkin, văzîndu-l că se ridică de pe scaun.

După glasul cu care vorbea Ganea, se simțea că ajunsese în acel hal de enervare, cînd omul începe să se complacă în această stare, lăsîndu-se în voia pornirii fără frîu, fără a încerca să se stăpînească și fără să-i mai pese de urmări. Prințul, care era în pragul ușii, se întoarse cu intenția să-i răspundă, dar văzînd fața descompusă a aceluia care-l jignise, își dădu seama că nu mai lipsea decît o singură picătură ca paharul să se reverse ; de aceea nu spuse nimic și părăsi încăperea

Cîteva clipe după aceea, auzind tonul ridicat și glasurile din ce în ce mai enervate din salon, înțelese că fără el discuția deveni mai aprigă și mai înverșunată.

Ca să ajungă în odaia lui, prințul trebuia să treacă prin sală în antreu și de acolo în coridor. Ajungînd în dreptul ușii de la intrare, băgă de seamă că cineva de afară trăgea cu desperare de șnurul clopoțelului care nu scotea decît un zbîrnîit neputincios : era desigur defect. Prințul trase zăvorul, deschise ușa și, cutremurat de un fior rece, făcu un pas înapoi. În fața lui era Nastasia Filippovna. O recunoscu numaidecît după imaginea din portret. Cînd îl zări în ușă, ochii ei scînteiară cu ciudă ; păși repede în antreu împingîndu-l la o parte cu umărul și-i spuse cu glas iritat, în timp ce-și scotea mantoul :

— Dacă ți-e lene să repari clopoțelul, s-ar cădea cel puțin să stai în antreu ca să deschizi cînd bate cineva. Poftim, acum mi-ai scăpat și blana pe jos, nerodule !

Blana, într-adevăr, căzuse pe podea : Nastasia Filippovna neavînd răbdare să aștepte pînă s-o dumeri el s-o ajute să-și scoată blana, și-o lepădă de pe umeri și, fără să se uite înapoi, i-o zvîrli în brațe, dar prințul nu mai apucă s-o prindă din zbor.

— Meriți să te dea afară. Du-te și mă anunță !

Prințul voi să spună ceva, dar din cauza tulburării imense ce-l cuprinsese nu izbuti să articuleze nici un cuvînt și, buimac, porni spre salon cu blana în mînă, așa cum o ridicase de jos.

— Ei, poftim, acum se duce cu blană cu tot ! De ce ai luat-o ? Ha, ha, ha ! Mare nătărău !

Prințul se întoarse și-și aținti privirea înmărmurită asupra Nastasiei Filippovna. Văzînd-o că rîde, zîmbi și el, dar limba-i rămase lipită de cerul gurii. În momentul cînd o văzuse în ușă, pălise groaznic, dar acum sîngele-i năvăli din nou în obraz.

— Dar ce-i cu idiotul ăsta ? strigă ea, bătînd din picior înfuriată. Unde te duci ? Pe cine ai să anunți, mă rog ?

— Pe Nastasia Filippovna, îngăimă prințul.

— Și, mă rog, de unde mă cunoști ? îl întrebă ea uimită. Nu te-am văzut niciodată. Ei, hai, du-te și m-anunță... Ce larmă se aude acolo ?

— Se ceartă, răspunse prințul și porni spre salon.

Deschise ușa într-un moment cînd discuția atinsese punctul culminant și amenința să ia cine știe ce întorsătură : Nina

Alexandrovna uitase cu totul că, resemnată, „se împăcase cu gîndul" ; de altfel, acum o apăra pe Varia ; Ptițîn renunțase și el la contemplarea foii mîzgălite cu creionul și trecuse și el de partea surorii lui Ganea. Nu-i vorbă, nu se lăsa nici ea bătută cu una cu două și, în general, nu era dintre cele sperioase. Dar grosolăniile fratelui ei deveneau, cu fiece cuvînt, tot mai jignitoare și de nesuportat. În asemenea cazuri, ea înceta să mai vorbească, mulțumindu-se doar să-l țintuiască cu o privire batjocoritoare. Știa că privirea aceasta avea darul să-l enerveze la culme, făcîndu-l să-și iasă din fire. Exact în momentul acela de maximă încordare prințul apăru în ușă anunțînd :

— Nastasia Filippovna !

IX

În salon se așternu o liniște desăvîrșită : consternați, se uitau cu toții la prinț, ca și cum n-ar fi înțeles ce vrea să spună sau, poate, nevoind chiar să-l înțeleagă. Ganea încremenise de spaimă.

Venirea Nastasiei Filippovna, mai ales în împrejurările acestea, era pentru toată lumea o surpriză dintre cele mai neașteptate și prevestitoare de complicații. În primul rînd, era aproape de necrezut faptul că Nastasia Filippovna apărea în casa lor ; pînă atunci se arătase așa de mîndră, încît niciodată în conversațiile ei cu Ganea nu-și exprimase dorința de a-i cunoaște familia, iar în ultima vreme nici nu mai pomenea de ei, ca și cum nici n-ar fi existat. Întrucîtva bucuros că în felul acesta se amînă o discuție extrem de penibilă în sînul familiei, în adîncul inimii Ganea se simțea totuși profund jignit pentru o asemenea lipsă de considerație. În tot cazul, se aștepta din partea Nastasiei Filippovna mai degrabă la ironii și răutăți pe seama familiei lui decît la un act de politețe ; era în curent, o știa prea bine, cu tot ce se petrecea la ei în casă de cînd îi ceruse mîna și cunoștea părerea rudelor sale despre dînsa. De aceea, vizita ei tocmai *acum*, după ce-i dăruise portretul și chiar în ziua cînd își serba onomastica și în care făgăduise să-și spună cuvîntul decisiv, putea să însemne o dovadă anticipată a însăși acestei hotărîri.

Nedumerirea cu care se uitau cu toţii la prinţ nu ţinu mult ; Nastasia Filippovna în persoană apăru în uşa salonului şi, intrînd, îl împinse din nou cu un gest uşor pe Mîşkin la o parte.

— În sfîrşit, reuşii să pătrund... Pentru ce aţi legat clopoţelul de la intrare ? rosti ea voioasă, întinzînd mîna lui Ganea, care se şi repezise în întîmpinarea ei. Ce faţă nenorocită ai ! Nu vrei să mă prezinţi ?...

Complet zăpăcit, Ganea o prezentă mai întîi Variei, şi cele două femei, înainte de a-şi întinde mîna, schimbară priviri ciudate. Nastasia Filippovna, ce-i drept, rîdea, simulînd veselia, dar Varia nici nu-şi dădu osteneala să se prefacă : o privea ţintă, cu sprîncenele încruntate, fără ca pe faţa ei să se ivească nici cea mai palidă urmă din zîmbetul de politeţe convenţional ce se impunea în asemenea ocaziuni. Ganea era mai mult mort decît viu ; nu avea cum şi nici nu era momentul s-o roage să-şi schimbe atitudinea, dar o fulgeră pe soră-sa cu o privire atît de ameninţătoare, încît Varia înţelese ce însemna această clipă pentru fratele ei. Dîndu-şi seama, probabil, că ar fi cazul să cedeze, schiţă imediat un zîmbet şters în faţa musafirei. (Trebuie spus că în ciuda fricţiunilor din ultima vreme toţi membrii familiei Ivolghin ţineau mult unul la altul). Situaţia fu remediată întrucîtva de Nina Alexandrovna, cu toate că fiul ei, pierzîndu-şi de tot cumpătul, făcuse greşeala de a o prezenta pe Nastasia Filippovna mai întîi surorii, iar pe mamă-sa, luînd-o de braţ, o conduse spre musafiră. Dar nici n-apucă Nina Alexandrovna să-şi termine fraza amabilă despre „plăcerea deosebită pe care etc..." şi vizitatoarea, fără s-o asculte pînă la capăt, se aşeză (înainte de a fi fost poftită) pe canapeluţa din colţul de lîngă fereastră şi exclamă, adresîndu-se lui Ganea :

— Dar unde-i cabinetul dumitale de lucru ? Şi... unde stau chiriaşii ? Mi se pare că închiriaţi camere cu pensiune, nu-i aşa ?

Ganea se făcu stacojiu la faţă şi, bîlbîindu-se, încercă să răspundă ceva, dar Nastasia Filippovna ii luă vorba din gură.

— Nu văd unde mai încap şi chiriaşii ? Nici măcar o cameră de lucru nu ai. Şi, mă rog, rentează asta ? se adresă ea Ninei Alexandrovna.

— E cam multă bătaie de cap, fireşte, dar un mic venit tot aduce, răspunse Nina Alexandrovna. De altfel, de abia...

Dar Nastasia Filippovna n-o ascultă iarăşi pînă la sfîrşit; îşi întoarse privirea spre Ganea şi, rîzînd, îl tachină iarăşi:

— Ce mină descompusă faci! Dumnezeule, dacă ţi-ai vedea faţa în oglindă...

În cele cîteva clipe cît dură hazul musafirei, faţa lui Ganea devenise într-adevăr de nerecunoscut: încremenirea, consternarea lui comică şi laşă dispărură brusc; sîngele-i fugi din obraji, buzele i se schimonosiră convulsiv; mut şi înspăimîntător de palid, cu faţa crispată şi cu ochii ficşi, plini de ură, el îşi privea musafira cum se amuză pe socoteala lui.

Dar de faţă la toată scena aceasta mai era un observator, care, la rîndul său, de abia îşi revenise din buimăceala primului moment după apariţia Nastasiei Filippovna şi care, deşi rămăsese „stană de piatră" lîngă uşă, sesiză totuşi paloarea neobişnuită şi schimbarea prevestitoare de rele a feţei lui Ganea. Observatorul acesta era prinţul Mîşkin. Îngrozit, el se desprinse de lîngă uşă, se îndreptă cu paşi automaţi spre Ganea şi-i spuse încet:

— Bea puţină apă şi nu te mai uita aşa...

Era limpede că rostise aceste cuvinte fără nici o intenţie sau gînd ascuns, ci cu totul spontan, pe negîndite; şi totuşi intervenţia lui a avut un efect cu totul neaşteptat. S-ar fi zis că toată furia lui Ganea se revărsă deodată asupra prinţului; îl apucă de umăr şi, fără un cuvînt, ca şi cum glasul îi pierise, îl ţintui cu o privire plină de ură şi răzbunare. O emoţie generală cuprinse pe cei de faţă; Nina Alexandrovna lăsă chiar să-i scape un ţipăt uşor; Ptiţîn, neliniştit, făcu un pas înainte, Kolea şi Ferdîşcenko, care tocmai intrau, se opriseră în uşă încremeniţi; numai Varia singură rămase nemişcată lîngă mama ei, în picioare, cu braţele încrucişate, urmărind toată scena încruntată.

Dar în aceeaşi clipă, printr-un efort nemaipomenit, Ganea izbuti să-şi revină, izbucnind într-un rîs nervos.

— Ce spui, prinţe? Parcă ai fi medic, strigă el pe cît i-a fost cu putinţă mai vesel şi mai prietenos; vrei să mă sperii? Nastasia Filippovna, îmi dai voie să-ţi prezint pe acest personaj rarisim, cu toate că şi eu personal nu l-am cunoscut decît azi dimineaţă.

Nastasia Filippovna îl privea nedumerită.

— Prinț ? E prinț ? Închipuiți-vă, adineauri în vestibul, l-am luat drept lacheu și l-am trimis să mă anunțe. Ha, ha, ha !

— Nu-i nimic, nu-i nimic ! se grăbi să se amestece în vorbă Ferdîșcenko, bucuros că lucrurile se aplanează. Nu face nimic : *se non è vero* [21]...

— Ba, mi se pare că ți-am aruncat și vorbe de ocară, prințe. Iartă-mă, te rog. Ferdîșcenko, cum de ești dumneata aici, la ora asta ? Mă gîndeam că cel puțin pe dumneata n-am să te găsesc aici... Cum ai spus ? Prințul Mîșkin ? mai întrebă ea încă o dată pe Ganea, care continua să-l țină de umăr pe prinț și după ce isprăvise prezentarea.

— Chiriașul nostru, preciză Ganea.

Cei din jur îl prezentau se pare pe prinț ca pe o raritate (ca pe ceva binevenit, ca o ieșire din situația asta falsă) ; aproape că-l împingeau spre Nastasia Filippovna ; prințul auzi rostindu-se foarte deslușit și cuvîntul „idiot". Îl rostise șoptit careva în spatele lui, desigur, Ferdîșcenko, ca s-o informeze pe Nastasia Filippovna.

— Spune-mi, pentru ce nu mi-ai atras atenția adineauri, cînd m-am înșelat... așa de urît în privința dumitale ? urmă Nastasia Filippovna, măsurîndu-l pe prinț din cap pînă în picioare fără nici un fel de jenă ; aștepta nerăbdătoare răspunsul, fiind convinsă că prostia pe care o va debita acesta îi va oferi un prilej de amuzament.

— Am fost surprins de apariția dumitale neașteptată... îngăimă prințul.

— Dar cum de-ai știut că sînt eu ? M-ai văzut undeva și înainte ? În adevăr, acum îmi pare și mie că te-am mai zărit undeva ! Și, dă-mi voie să te întreb, pentru ce ai rămas perplex adineauri ? Ce ți s-a părut uluitor la mine ?

— Acu-i acu ! se amestecă iar Ferdîșcenko cu obișnuitele-i schimonoseli. Ei haide, dă-i drumul, ce mai aștepți ! Phi-i... cîte și mai cîte n-aș spune eu la o asemenea întrebare ! Ci vorbește odată, omule. Uliu-u !... Dar mare nătîng mai ești, prințe, după toate astea !

— Și eu, în locul dumitale, aș spune multe lucruri, îi răspunse prințul rîzînd. Mai adineauri m-a impresionat grozav portretul dumitale, se întoarse el din nou către Nastasia Fillippovna ; pe urmă, am discutat despre dumneata cu doamnele Epancin... iar în dimineața asta, înainte de a ajunge la Petersburg, în tren, mi-a vorbit mult de dumneata Parfion Rogojin...

În clipa cînd ți-am deschis ușa, tot la dumneata mă gîndeam și, deodată, ai apărut înaintea ochilor mei.

— Dar cum m-ai recunoscut ?

— Pentru că văzusem mai înainte portretul dumitale și...

— Și... mai ce ?

— Și pentru că erai întocmai așa cum mi te-am închipuit... mi se pare și mie acum că te-am mai văzut și altădată...

— Unde ? Cînd ?

— Ochii dumitale îmi par așa de cunoscuți... dar nu, e cu neputință ! Am spus-o într-o doară, fără să mă gîndesc. N-am locuit niciodată la Petersburg. Poate... în vis.

— Bravo, prințe ! strigă Ferdîșcenko. Îmi retrag *se non è vero*-ul meu. Deși... toate vorbele astea îi vin din naivitate ! adăugă el compătimitor.

Prințul pronunțase cele cîteva fraze cu glasul sugrumat de emoție, respirînd greu și întretăiat. Totul la el vădea o tulburare neobișnuită. Nastasia Filippovna îl privea cu multă curiozitate, fără să mai rîdă însă. Deodată, în spatele cercului care se formase în jurul prințului și al tinerei femei se auzi un glas răsunător, care avu efectul, ca să zicem așa, să despice grupul în două, și în fața Nastasiei Filippovna apăru însuși capul familiei, generalul Ivolghin. Era în frac, cu plastron de o albeață imaculată ; mustățile îi erau proaspăt cănite.

Apariția aceasta a lui Ardalion Alexandrovici venea să pună vîrf tuturor încercărilor cîte-i fură date lui Ganea să îndure în ziua aceea.

Vanitos peste măsură, cu un amor propriu aproape bolnăvicios, el se zbătuse în ultimele două luni să-și găsească măcar un singur punct de reazem de la care să pornească onorabil pe drumul ce și-l propusese ; dar simțindu-se novice, lipsit de experiență, se temea ca nu cumva să dea greș și să se împotmolească ; de aceea, în desperare de cauză, era decis să recurgă cel puțin acasă la el, unde se purta ca un adevărat despot, la cele mai drastice măsuri. În fața Nastasiei Filippovna nu-și dăduse încă arama pe față : ea știu să-l țină pînă în ultima clipă în derută, dominîndu-l fără milă ; și iată că el, „cerșetorul acesta nerăbdător“, cum îl caracterizase odată Nastasia Filippovna, lucru ce i se aduse neîntîrziat la cunoștință, făcîndu-l să-și jure cu toate jurămintele posibile că-i va plăti mai tîrziu această jignire cu vîrf și îndesat, deși uneori mai visa copilă-

rește să împace, de s-o putea, lucrurile, netezind toate asperitățile, el, Ganea, se văzu acum în situația de a bea pînă la fund paharul amar ce-i fusese hărăzit, și, mai ales, în ce clipe ! Dar soarta îi mai hărăzise, se vede, încă un supliciu neprevăzut, și poate cel mai cumplit pentru un om orgolios ca dînsul ; trebuia să-i crape obrazul de rușine pentru ai săi, în propria-i casă ! Și atunci un gînd fulgerător scăpără prin mintea-i înfierbîntată : „Dar merită oare să îndur toate chinurile astea pentru recompensa la care mă aștept ?"

Într-adevăr, în momentul acela se producea aievea faptul cutremurător care în timpul celor două luni îi apărea numai în vis, ca un coșmar, umplîndu-l de groază și de rușine ; întîlnirea tatălui său cu Nastasia Filippovna. Întărîtîndu-se și bătîndu-și joc în gînd de sine însuși, încercase cîteodată să și-l închipuie pe general asistînd la celebrarea cununiei lui, dar n-avusese niciodată tăria suficientă de a-și imagina tabloul pînă la capăt, într-atît de odioasă i se părea scena. Ganea își exagera poate prea mult nenorocul în această privință, dar cam așa se întîmplă, de obicei, cu firile vanitoase. În aceste două luni, avusese timp să chibzuiască și să ia o hotărîre, dîndu-și cuvîntul ca, orice s-ar întîmpla, să-l tempereze pe tatăl său măcar pentru un timp și, de va fi posibil, să-l expedieze chiar din Petersburg, cu voia sau fără voia Ninei Alexandrovna. Acum zece minute, cînd apăru Nastasia Filippovna, Ganea, în tulburarea lui, uitase de tot că generalul ar putea să intre în orice clipă și nu luase nici o măsură pentru a preîntîmpina această primejdie. Și iată-l pe Ardalion Alexandrovici făcîndu-și apariția în salon, ba încă în mare ținută, și tocmai în momentul cînd Nastasia Filippovna „căuta prilej să-și bată joc de Ganea și de ai lui". (Ganea era absolut convins de acest lucru.) Într-adevăr, ce alt sens putea să aibă această vizită a ei ? N-ar fi venit decît pentru a încerca o apropiere de mama și sora lui, ori pentru a le jigni — una din două. Judecînd însă după atitudinea pe care o adoptară cele două părți, nu-și mai putea face nici o iluzie în această privință, situația se definea clar ; mama și sora lui stăteau deoparte, umilite, în timp ce Nastasia Filippovna părea că uitase cu totul de prezența lor... Și dacă se purta astfel, fără îndoială fiindcă urmărea un anumit scop !

Ferdîșcenko se repezi, îl prinse pe general de braț și-l conduse la Nastasia Filippovna.

— Ardalion Alexandrovici Ivolghin, se prezentă ceremonios generalul, înclinîndu-se cu un zîmbet afabil pe buze în faţa tinerei femei. Un bătrîn şi nefericit ostaş, tatăl unei familii care se mîngîie cu speranţa să numere în curînd printre membrii ei şi pe cea mai încîntătoare...

Dar nu mai isprăvi ; Ferdîşcenko îi împinse la iuţeală un scaun din spate şi generalul, cam îngreuiat şi nesigur pe picioare la ora aceea de după prînz, se lăsă, sau, mai bine zis, căzu pe scaun cu toată greutatea, ceea ce nu-l făcu de loc să-şi piardă cumpătul. Aşezat înaintea Nastasiei Filippovna şi zîmbind afabil, el duse cu un gest lent şi studiat degetele ei fine la buze şi le sărută galant. În general, Ardalion Alexandrovici era greu să fie scos dintr-ale lui cu una, cu două. Afară de oarecare neglijenţă în ţinută, se prezenta încă destul de bine, lucru de care era perfect conştient. Altădată frecventase societatea selectă, din care numai de vreo cîţiva ani a fost cu desăvîrşire exclus. De atunci se lăsase tîrît în voie de unele patimi şi slăbiciuni ; ceea ce nu-l împiedica totuşi să-şi păstreze un aer de prestanţă şi o anumită eleganţă în gesturi şi ţinută. Nastasia Filippovna păru extrem de mulţumită să-l vadă pe Ardalion Alexandrovici, de care, fără îndoială, auzise vorbindu-se.

— Am auzit că fiul meu... începu Ardalion Alexandrovici.

— Da, fiul dumitale ! Dar şi dumneata, halal tătic, n-am ce zice ! De ce nu vii niciodată pe la mine ? Te ascunzi dumneata, ori fiul dumitale vrea să te ţină ascuns ? Dumneata, cel puţin, ai putea să mă vizitezi, fără riscul de a compromite pe cineva.

— Copiii din secolul al nouăsprezecelea şi părinţii lor... se porni din nou generalul.

— Nastasia Filippovna ! Îngăduie, te rog, lui Ardalion Alexandrovici să iasă pentru un moment, îl caută cineva care ar voi să-i vorbească într-o chestiune, zise tare Nina Alexandrovna.

— Să-i îngădui eu ? Pentru ce ? Am auzit atîtea vorbindu-se despre el şi doream de multă vreme să-l cunosc ! Şi ce treburi, mă rog, poate să aibă acum ? Nu-i la pensie ? N-ai să mă părăseşti, generale, nu-i aşa ?

— Îţi făgăduiesc că va veni la dumneata în vizită, dar acum are nevoie de puţină odihnă.

— Auzi, Ardalion Alexandrovici, cică ai nevoie de odihnă ? se bosumflă Nastasia Filippovna, cu o mină capricioasă de fetiţă alintată căreia i se ia jucăria preferată.

Cît despre general, parcă înadins făcea tot ce-i sta în putință ca să pară și mai ridicol.

— Draga mea ! Draga mea ! făcu el cu reproș către nevastă-sa, ducîndu-și cu un gest afectat și solemn mîna la inimă.

— Nu crezi că e cazul să plecăm de aici, mamă ? întrebă Varia cu glas tare.

— Nu, Varia, vreau să rămîn pînă la capăt.

Nastasia Filippovna auzi, firește, și întrebarea și răspunsul, dar faptul avu darul s-o înveselească și mai mult, se pare. Începu îndată să-l asalteze pe general cu tot felul de întrebări și în scurt timp acesta, foarte dispus și plin de emfază, perora încurajat de hohotele de rîs ale celorlalți.

Kolea îl trase pe prinț de haină.

— Poate reușiți cumva să-l scoateți de aici ! Nu s-ar putea? Încercați, vă rog ! Lacrimi de indignare străluceau în ochii bietului băiat. Ah, afurisitul de Ganea ! adăugă el încet.

— Am fost într-adevăr în raporturi de mare prietenie cu Ivan Feodovici Epancin, se lansa generalul tot mai mult, răspunzînd prevenitor la întrebările Nastasiei Filippovna. Eu împreună cu dumnealui și cu răposatul prinț Lev Nikolaevici Mîșkin, pe al cărui fiu l-am îmbrățișat astăzi după ce nu-l mai văzusem de douăzeci de ani, eram trei prieteni nedespărțiți, ca să zic așa, o cavalcadă : Athos, Portos și Aramis. Dar, vai ! Unul e în mormînt, răpus de o calomnie și de un glonț, celălalt e înaintea domniilor voastre și mai luptă împotriva calomniilor și a gloanțelor...

— Împotriva gloanțelor ? exclamă mirată Nastasia Filippovna.

— Sînt aici, în pieptul meu ; le-am primit la asediul Karsului [22] și, cînd e vreme rea, le simt. Altminteri, trăiesc ca un filozof : mă plimb, joc dame la cafeneaua mea preferată, ca un *burghez retras* din afaceri, și citesc *l'Indépendance.* [23] În ce-l privește însă pe Portos al nostru, pe Epancin, cu el am rupt orice relații de la o istorie care mi s-a întîmplat în tren, acum trei ani, din cauza unei cățelușe.

— O cățelușă ? Cum vine asta ? întrebă cu o vădită curiozitate Nastasia Filippovna. Ce fel de cățelușă ? Dă-mi voie... în tren ?... adăugă ea, ca și cum vorbele generalului i-ar fi adus aminte de ceva.

— De fapt, e o întîmplare stupidă, nici nu merită s-o mai povestesc; totul s-a iscat din vina guvernantei prinţesei Bielokonskaia, *mistress* Smith. Dar... nu zău, nu merită s-o mai spun.

— Ba da, să ne povesteşti neapărat! stărui amuzată Nastasia Filippovna.

— Nici eu n-am auzit-o încă! observă Ferdîşcenko. *C'est du nouveau* *.

— Ardalion Alexandrovici! se auzi iarăşi glasul rugător al Ninei Alexandrovna.

— Tăticule, te caută cineva! strigă desperat Kolea.

— E o întîmplare stupidă şi aş putea să v-o spun în două cuvinte, începu generalul, umflîndu-se în pene. Sînt doi ani de atunci; da! aproape doi; tocmai se inaugurase linia ferată X... Trebuind să fac o călătorie extrem de importantă, iau un bilet de clasa întîi (eram îmbrăcat civil), intru în compartiment, mă aşez şi aprind o ţigară. Mai bine zis, continuu să fumez, căci îmi aprinsesem ţigara înainte de a mă fi urcat în vagon. Eram singur în compartiment. Fumatul nu era nici permis şi nici interzis, adică puteai să te consideri pe jumătate autorizat; depinde cu ce persoane călătoreşti. Geamul era deschis chiar. Deodată, în momentul cînd trenul urma să se pună în mişcare, două doamne, una din ele cu o căţeluşă în braţe, se instalară drept în faţa mea; întîrziaseră; doamna cu căţeluşa era îmbrăcată foarte luxos, cu o rochie de culoare albastru-deschis; cealaltă, mai modestă, era într-o rochie de mătase neagră cu pelerină. Amîndouă erau destul de drăguţe; aveau privirea mîndră şi vorbeau englezeşte. Eu, bineînţeles, nimic, fumam ca şi cum aş fi fost singur. De fapt, mă gîndisem la un moment dat să arunc ţigara, întrucît însă geamul rămăsese lăsat în jos, continuai să fumez, dînd fumul pe fereastră. Căţeluşa dormea pe genunchii doamnei cu rochia albastră, micuţă cît pumnul, neagră, cu lăbuţe albe, un exemplar rarisim. Avea o zgardă de argint cu inscripţie. Eu — nimic; fumez înainte. Bag de seamă însă că doamnele încep parcă să dea semne de nervozitate, din pricina ţigării, bineînţeles. Una din ele mă fixă printr-un lornion de baga. Eu îmi văd mai departe de fumat, căci, la urma urmei, nu-mi spuseseră încă nimic!

* E ceva nou (fr.).

Dac-ar fi vorbit, dacă m-ar fi prevenit, dacă m-ar fi rugat, zic şi eu ! Căci, rogu-vă, la ce bun îi e dată omului limba ? ! Dar nu, ele tăceau de parcă luaseră apă în gură... Deodată — şi asta fără cel mai mic avertisment prealabil, dar, vă spun, absolut fără nici unul, ca şi cum şi-ar fi pierdut minţile — cucoana cu rochie albastră îmi smulge ţigara din mînă şi o aruncă pe fereastră. Trenul goneşte. Mă uit la dînsa buimac. O femeie sălbatică ; ce mai, o femeie de-a dreptul primitivă : altfel, trebuie să recunosc, bine făcută, durdulie, năltuţă, blondă şi rumenă (poate cam prea exagerat), cu ochii numai fulgere. Fără să spun o vorbă, cu o politeţă perfectă, cu o politeţă desăvîrşită, cu o politeţă ultrarafinată, ca să zic aşa, mă ridic, mă aplec spre căţeluşă, o apuc delicat de ceafă şi zvîrr... o arunc pe fereastră după ţigară ! Numai cît a schelălăit un pic ! Trenul gonea înainte...

— Eşti un monstru ! exclamă Nastasia Filippovna, rîzînd şi bătînd din palme ca o fetiţă.

— Bravo, bravo ! strigă Ferdîşcenko.

Ptiţîn zîmbi şi el, cu toate că apariţia generalului nu-i făcea nici o plăcere ; chiar şi Kolea izbucni în rîs, strigînd : „Bravo" !

— Şi aveam dreptate, aveam de trei ori dreptate ! urmă cu înflăcărare generalul şi pe un ton triumfător. Pentru că, dacă-i interzis să intri în vagon cu ţigara aprinsă, cu atît mai puţin ai voie să intri cu cîini.

— Bravo, tăticule ! strigă Kolea entuziasmat. Admirabil ! Şi eu aş fi făcut la fel, la fel !

— Dar doamna cu căţeluşa ? întrebă Nastasia Filippovna, nerăbdătoare să afle urmarea.

— Doamna ? Ei, tocmai aici intervine partea cea mai neplăcută, răspunse Ardalion Alexandrovici, încruntîndu-se. Fără să spună un cuvînt, fără să mă facă atent, fără nici un avertisment, în sfîrşit, ea — pleosc ! îmi dă o palmă teribilă ! O femeie sălbatică, ce să spun ; dar absolut primitivă !

— Şi dumneata ce-ai făcut ?

Generalul lăsă ochii în jos, ridică sprîncenele, înălţă din umeri, strînse buzele, îşi desfăcu braţele şi, după un moment de tăcere, se înclină :

— Recunosc, mi-am dat şi eu drumul !

— Şi-ai dat tare ? Tare ?

— O ! vă asigur că nu ! Mai mare scandalul, căci de lovit, n-am lovit prea tare. O singură dată, ca să nu prindă gust și să mai repete ; numai în scop de apărare, ca să zic așa. Din păcate, își vîrîse dracul coada ; doamna în rochie albastră era o englezoaică, guvernantă în casa prințesei Bielokonskaia sau chiar o prietenă a casei, iar doamna în negru era cea mai mare dintre fiicele prințesei, o fată bătrînă de vreo treizeci și cinci de ani. Se știe doar ce relații strînse există între generăleasa Epancina și familia Bielokonski. Leșinuri, lacrimi, doliu după cățelușa favorită, cele șase domnișoare prințese țipă, englezoaica țipă, harababură mare ! M-am dus, bineînțeles, să-mi exprim părerea de rău, să-mi cer scuze, dar nu m-au primit ; am scris o scrisoare ; n-au vrut să-mi primească nici scrisoarea. De acolo mi s-au tras toate necazurile ; neînțelegerea cu familia Epancin, ruptura și dizgrația !

— Dar, dă-mi voie, cum vine asta ? întrebă deodată Nastasia Filippovna. Acum cinci-șase zile, am citit în *l'Indépendance*, — citesc regulat ziarul acesta — o istorie la fel ! Dar exact la fel ! Cazul s-a petrecut într-un vagon pe o linie de cale ferată germană, între un francez și o englezoaică ; și acolo era vorba de o țigară de foi smulsă și de o cățelușă aruncată pe fereastră și, în sfîrșit, deznodămîntul a fost aidoma ca în povestea dumitale. Pînă și rochia cucoanei era tot de un albastru-deschis !

Generalul se făcu roșu ca racul ; se roși teribil și Kolea, punîndu-și mîinile în cap ; Ptițîn își plecă ochii jenat. Singur Ferdîșcenko mai rîdea în hohote. Cît despre Ganea, ar fi de prisos să mai spunem că stătea tot timpul ca pe ghimpi, îndurînd tăcut chinul cel mai groaznic...

— Dar vă asigur, mormăi generalul, că exact același lucru mi s-a întîmplat și mie...

— Tata a avut într-adevăr un conflict cu *mistress* Smith, guvernanta prințeselor Bielokonski, exclamă Kolea ; îmi amintesc și eu.

— Cum ! Exact la fel ? Două întîmplări absolut identice în toate amănuntele, inclusiv culoarea rochiei, e cu putință să fi avut loc în două extremități ale Europei ? continuă fără milă Nastasia Filippovna. Am să-ți trimit *l'Indépendance Belge !*

— Nu uitați însă, insista generalul, că mie mi s-a întîmplat asta cu doi ani în urmă.

— Asta, da ! Într-adevăr, ar fi o explicație !

Nastasia Filippovna rîdea în hohote, ca apucată de isterie.

— Tată, vreau să-ți spun ceva între patru ochi, zise Ganea cu glas tremurător și chinuit, apucîndu-l pe general de umăr. O ură nemărginită clocotea în privirea lui.

În aceeași clipă se auzi sunetul strident al clopoțelului smucit cu putere. La o asemenea smucitură, cordonul soneriei n-ar mai fi rezistat și a doua oară. Se anunța o vizită ieșită din comun. Kolea alergă să deschidă.

X

Vestibulul se umplu deodată de o hărmălaie nemaipomenită ; cei din salon avură impresia că mai mulți oameni pătrunseseră în casă și că alți mulți continuau să intre. Mai multe glasuri răsunau deodată ; se auzea zarvă și pe scări, semn că ușa de la intrare rămînea mereu deschisă. Se anunța o vizită extrem de ciudată. Toți se uitară unii la alții nedumeriți. Ganea se repezi în sală, dar acolo pătrunseseră deja cîțiva indivizi.

— A, uite-l și pe Iuda ! strigă o voce care-i păru cunoscută prințului. Bună, Ganka, ticălosule !

— Uite-l și pe dumnealui în persoană ! Primul care vorbise era Rogojin, al doilea — Lebedev.

Ganea rămase trăsnit în pragul salonului, uitîndu-se tăcut, fără a încerca să se opună invaziei celor zece-doisprezece indivizi care-l însoțeau pe Rogojin. Era o ceată foarte pestriță și nu numai pestriță, dar și scandalos de gălăgioasă. Unii dintre ei intrau așa cum veniseră din stradă, cu paltoanele și șubele pe ei. Ce-i drept, nici unul nu era beat criță, cu toții însă păreau puțin cu chef. Simțeau, probabil, nevoia să se țină unii de alții ca să intre ; nici unul dintre ei n-ar fi îndrăznit s-o facă singur ; de aceea mergeau buluc, împingîndu-se din spate. Pînă și Rogojin înainta pășind în fruntea grupului cu băgare de seamă și oarecum nesigur, deși se vedea cît colo că venise cu un anumit scop ; părea preocupat și nervos. Ceilalți formau corul sau, mai bine zis, banda, pe care o luase cu el ca să-l susțină la nevoie. Pe lîngă Lebedev, mai era și Zalio-

jev, cel cu părul cîrlionțat, care-și lăsase șuba în antreu și intrase degajat și fercheș. Ca el mai erau vreo doi-trei indivizi, probabil feciorași de negustori. Apoi. urmau : un domn îmbrăcat într-o manta de croială militară ; un omuleț gros care rîdea mereu ; un individ de statură atletică, foarte gras, mohorît și tăcut, și care părea că se bizuie grozav pe puterea pumnilor săi. Mai era în această ceată și un student în medicină, și un polonez pirpiriu, care se tot învîrtea ca un titirez printre ei. Pe scară, două doamne aruncau priviri curioase spre vestibul, dar nu se hotărau să intre ; Kolea le trînti ușa-n nas și puse cîrligul.

— Bună, Ganka, ticălosule ! Nu te așteptai să-l vezi pe Parfion Rogojin, ai ? repetă Rogojin, proțăpindu-se în fața lui Ganea, care rămăsese încremenit în ușa salonului. Dar în aceeași clipă Rogojin zări în salon pe Nastasia Filippovna. Nu se așteptase desigur s-o întîlnească acolo, deoarece vederea tinerei femei produse asupra-i un efect uluitor ; sîngele îi pieri din obraz, iar buzele i se învinețiră. Va să zică, tot e adevărat ! își spuse el încet, aproape buimac. S-a isprăvit !... Ei bine... Ai să plătești scump treaba asta ! scrîșni el, străfulgerîndu-l pe Ganea cu o privire plină de ură. Las' că... Aaah !...

Gîfîia greu, abia trăgîndu-și sufletul, și cuvintele-i ieșeau anevoie din gură. Înaintă ca un halucinat, dar cînd să treacă pragul salonului, dădu cu ochii de Nina Alexandrovna, de Varia și se opri nehotărît. În urma lui apăru Lebedev, amețit ca de obicei și ținîndu-se după Rogojin ca o umbră, apoi veniră, unul după altul : studentul, atletul, Zaliojev, care salută în dreapta și-n stînga, și în sfîrșit se strecură și grăsunul. Prezența doamnelor îi cam stînjenea și se văzură încurcați în socotelile lor, dar numai în primele momente, desigur numai deocamdată, pînă *să înceapă*, pînă la cel dintîi prilej, cînd, simțindu-se la largul lor, își vor da drumul vociferînd care mai de care și dezlănțuindu-se apoi în voie... Și atunci, nimic nu i-ar mai opri, nici chiar prezența doamnelor.

— Cum ? Și tu ești aici, prințule ? aruncă în treacăt Rogojin, mirat întrucîtva de această întîlnire. Și tot cu ghetrușele tale e-eh ! făcu el și uită în aceeași clipă de prinț, îndreptîndu-și iar privirea asupra Nastasiei Filippovna, spre care înainta mereu, atras ca de un magnet.

Nastasia Filippovna, la rîndul ei, se uita la musafirii aceștia nepoftiți cu un amestec de curiozitate și îngrijorare.

În sfîrşit, Ganea îşi reveni din buimăceală.

— Dar, daţi-mi voie, ce înseamnă asta, domnilor ? se răsti el pe un ton ridicat, măsurîndu-i cu o privire aspră pe intruşi şi adresîndu-se îndeosebi lui Rogojin. Doar n-aţi intrat într-un grajd. Aici de faţă se află mama şi sora mea...

— Vedem şi noi că e mama şi sora ta, mîrîi Rogojin printre dinţi.

— Vedem că e mama şi sora, adăugă Lebedev, ca să se afle şi el în treabă.

Domnul cu pumnii, crezînd probabil că sosise momentul, începu să mormăie ceva.

— E nemaipomenit ! ţipă Ganea cu glas isteric, strident. Vă poftesc în primul rînd să treceţi cu toţii în sală şi apoi aş vrea să cunosc...

— Nu ne cunoşti, ai ? se oţărî răutăcios Rogojin, rămînînd pe loc. Nu-l mai recunoşti pe Rogojin ?

— Mi se pare că te-am mai întîlnit undeva, însă...

— Ia te uită, i se pare că m-a întîlnit undeva ! Nici trei luni nu-s de cînd mi-ai luat două sute de ruble la cărţi, din banii tatii ; a murit bătrînul fără să afle de isprava asta ; tu m-ai atras în cursă, iar Knif măsluia cărţile. Nu-ţi mai aduci aminte, ai ? Ptiţîn e martor ! Păi, tu, pentru trei ruble, dacă le scot acum din buzunar, eşti în stare să te tîrăşti în patru labe pînă la Vasilievski Ostrov — iată cine-mi eşti tu ! Suflet de lichea ! Şi, acum, tot ca să te cumpăr am venit ; nu te uita că am intrat în cizme, am bani berechet, amice ; te pot cumpăra cu tot neamul tău... Să vreau, vă cumpăr pe toţi ! Cumpăr tot ! se înfierbînta Rogojin. Şi se ameţea tot mai mult. E-eh ! strigă el. Nastasia Filippovna, nu mă goni, ci spune-mi doar atît : te cununi cu el ori ba ?

Întrebarea lui Rogojin răsună cu disperarea omului în prăbuşire, care-şi agaţă ultima nădejde de ruga lui către o zeitate, şi totodată cu îndrăzneala condamnatului la moarte, care nu mai are nimic de pierdut. Aştepta răspunsul cu inima înfiorată de teamă şi îndoială.

Nastasia Filippovna îl măsură cu o privire mîndră şi batjocoritoare ; apoi, uitîndu-se pe rînd la Varia, la Nina Alexandrovna şi la Ganea, îşi schimbă brusc atitudinea.

— Nici gînd. Dar ce-i cu dumneata ? De unde şi pînă unde ţi-a venit să-mi pui asemenea întrebări ? răspunse ea încet şi grav, dar cu o vădită mirare în glas.

— Nu ? Nu ! ! strigă Rogojin, nebun de fericire. Aşadar, nu ? Şi ei mi-au spus că... Ah ! Ce oameni !... Auzi, Nastasia Filippovna ! Ei zic că te-ai logodit cu Ganea ! Cu dînsul ! Cum se poate aşa ceva ? (Le-am spus-o tuturor !) Păi, cu o sută de ruble, îl cumpăr cu totul ! Îi dau o mie de ruble, trei mii, ca să renunţe, şi să vezi că e în stare s-o şteargă în ajunul nunţii şi să mi-o lase mie pe logodnica lui ! Ce zici, Ganka, ticălosule ? ! Ai lua trei mii, nu-i aşa ? Iată-le ! D-aia am venit, să-mi dai în scris că te retragi şi renunţi ; am spus că te cumpăr şi am să te cumpăr !

— Ieşi afară de aici, eşti beat ! strigă Ganea, făcînd feţe-feţe...

Apostrofarea lui violentă fu urmată de o explozie de strigăte şi vociferări ; banda lui Rogojin nu aştepta decît o provocare, Lebedev se plecă la urechea lui Rogojin şi, vorbindu-i în şoaptă, căuta să-l convingă de ceva.

— Ai dreptate, slujbaşule, răspunse Rogojin. Ai dreptate, beţivanule ! Fie ce-o fi ! Nastasia Filippovna ! răcni el, uitîndu-se la ea ca un smintit, întîi cu oarecare teamă, apoi din ce în ce mai sigur pe el, cu îndrăzneală insolentă. Poftim optsprezece mii ! Şi cu aceste vorbe trînti înaintea ei, pe măsuţă, un teanc de bancnote învelite în hîrtie albă şi legate cruciş cu un şiret. Şi... mai aduc !

Ar mai fi vrut să spună ceva, dar nu îndrăzni să-şi exprime gîndul pînă la capăt.

— Nu, nu, nu ! se aplecă din nou Lebedev îngrozit la urechea lui Rogojin ; se putea ghici că îl înspăimîntase enormitatea sumei şi acum încerca să-l convingă să înceapă tratativele cu o sumă mai mică.

— Apăi, frăţioare, văd că în treburile astea nu te pricepi de loc... şi eu, ca prostul, m-am luat după tine... Amîndoi sîntem nişte dobitoci ! se dezmetici deodată Rogojin, tresărind sub privirea scînteietoare a Nastasiei Filippovna. E-hei ! Rău am făcut că te-am ascultat, adăugă el cu cea mai profundă căinţă în glas.

Observînd faţa descompusă a lui Rogojin, Nastasia Filippovna pufni în rîs.

— Optsprezece mii de ruble, mie ? Uite că ţi-ai şi dat în petic ! A răbufnit bădăranul, spuse ea deodată cu o familiaritate plină de cinism şi dădu să se ridice de pe canapea, ca şi cum ar fi intenţionat să plece.

Cu inima îngheţată, Ganea urmărea toată scena.

— Ei bine, patruzeci de mii, patruzeci, şi nu optsprezece ! strigă atunci Rogojin. Vanka Ptiţîn şi cu Biskup mi-au făgăduit să facă rost de patruzeci de mii de ruble pînă diseară, la ora şapte. Patruzeci de mii — bani gheaţă !

Lucrurile luau o întorsătură urîtă de tot, dar ca un făcut, Nastasia Filippovna continua să facă haz şi nu pleca, căutînd parcă înadins să lungească scandalul. Nina Alexandrovna şi Varia se ridicară şi ele, aşteptînd în tăcere sfîrşitul acestei scene penibile ; ochii Variei scăpărau de mînie ; dar mai ales asupra Ninei Alexandrovna toate astea produseră un efect înspăimîntător : tremura toată, gata-gata să leşine.

— Dacă n-ajunge, atunci — o sută ! Astăzi chiar îţi pun pe masă o sută de mii ! Ptiţîn, mort-copt, să mi-i scoţi de unde ştii, din pămînt, din piatră seacă... O să te înfrupţi şi tu, n-avea grijă !

— Ai înnebunit, îi şopti Ptiţîn, apropiindu-se iute şi apucîndu-l de braţ. Eşti beat, au să cheme poliţia. Unde crezi că te afli ?

— Lăudăroşenie de om beat, rosti Nastasia Filippovna, întărîtîndu-l parcă.

— Nu, nu mă laud, jur că-ţi aduc întreaga sumă ! Diseară o ai. Ptiţîn, suflet de cămătar, mă bizui pe tine ; fă-l pe dracu în patru, ia dobîndă cît vrei, dar să-mi faci rost de o sută de mii pînă diseară ; să vadă ei ce poate Rogojin, să ştie că pentru aşa ceva banii la mine nu contează ! se dezlănţui el, cuprins de o bucurie frenetică.

— Dar ce-nseamnă toate astea, mă rog ? ! se repezi deodată Ardalion Alexandrovici, îndreptîndu-se ameninţător spre Rogojin.

Izbucnirea neaşteptată a bătrînului, care pînă atunci stătuse molcom, păru destul de caraghioasă.

Se auziră rîsete.

— Şi ăsta ce mai vrea ? se înveseli Rogojin. Hai cu mine, moşule, să-ţi dau de băut !

— Ce mîrşăvie ! strigă Kolea, cu lacrimi de ruşine şi de ciudă în ochi.

— Oare nu se găseşte nimeni care s-o scoată de aici pe dezmăţata asta ? izbucni Varia, tremurînd de mînie.

— Dezmăţata asta sînt eu, care va să zică ! ripostă cu o veselie dispreţuitoare Nastasia Filippovna. Şi cînd mă gîndesc

c-am venit ca o proastă să-i invit la mine, la serată ! Uite cum mă tratează surioara dumitale, Gavrila Ardalionovici !

Cîtva timp, Ganea rămase ca lovit de trăsnet după ieșirea surorii lui, dar văzînd că de data aceasta Nastasia Filippovna este hotărîtă să plece cu adevărat, se năpusti ca un turbat spre Varia, apucînd-o brutal de braț.

— Ce-ai făcut ? urlă el, privind-o cu niște ochi, de parcă ar fi vrut s-o prefacă în scrum pe loc. Era evident că își ieșise din minți și că nu mai era în stare să judece.

— Ce-am făcut ? Încotro mă tragi ? Vrei poate să mă duc să-i cer iertare pentru că a insultat-o pe mama și că a venit să-ți facă de rîs casa, om de nimic ce ești ! țipă din nou Varia, înfruntîndu-și fratele cu o privire triumfătoare și plină de sfidare.

Cîteva clipe stătură așa încremeniți unul în fața celuilalt ; Ganea continua s-o țină de braț. Varia își smuci o dată și încă o dată mîna, încercînd s-o desprindă din strînsoarea lui, dar nu izbuti și deodată, scoasă din fire, îl scuipă în obraz.

— Așa fată zic și eu ! strigă Nastasia Filippovna. Bravo, Ptițîn, felicitările mele !

Ganea văzu negru înaintea ochilor și, în neștire, ridică brațul s-o lovească pe Varia. Încă o clipă, și lovitura s-ar fi abătut din plin, cînd, deodată, un alt braț se interpuse și-l opri pe acela al lui Ganea.

Între frate și soră se postase prințul.

— Ce faci ? Oprește-te ! spuse acesta apăsat, cu toate că din pricina emoției tremura și el din tot corpul.

— Iarăși tu ! Pînă cînd ai să-mi tot stai în cale ! urlă Ganea și, liberînd deodată brațul Variei, se întoarse către Mîșkin și, înnebunit de furie, îl lovi cu toată puterea peste obraz.

— Ah ! făcu Kolea, frîngîndu-și mîinile. O, Doamne !

Din toate părțile izbucniră strigăte și exclamații de indignare. Prințul îngălbeni. Îl privi pe Ganea drept în față cu o ciudată expresie de dojană ; buzele-i tremurau, încercînd zadarnic să articuleze ceva, apoi se schimonosiră într-un zîmbet straniu și cu totul nelalocul lui.

— De mine... nu-mi pasă... dar pe ea... n-am să îngădui !... murmură el în cele din urmă, dar nu se mai putu stăpîni, se îndepărtă brusc de Ganea, își acoperi fața cu mîinile și retrăgîndu-se într-un colț al încăperii, cu fața la perete, îngăimă cu

un glas întretăiat: O! ce rușine o să-ți fie mai tîrziu pentru ceea ce-ai făcut!

Ganea, într-adevăr, înlemnise pe loc, părea cu desăvîrșire zdrobit. Kolea alergă să-l îmbrățișeze și să-l sărute pe Mîșkin; după el se îmbulziră în jurul prințului Rogojin, Varia, Ptițîn, Nina Alexandrovna — toată lumea, chiar și bătrînul Ardalion Alexandrovici.

— Nu-i nimic, nu face nimic! murmura prințul, răspunzînd fiecăruia cu același zîmbet straniu pe buze.

— Și ce o să mai regrete încă! strigă Rogojin. O să-ți crape obrazul de rușine, Ganka, că ai putut să jignești un asemenea mielușel (nu găsise alt cuvînt). Prințe, suflet neprihănit, prietene, lasă-i în plata Domnului; dă-i încolo și vino cu mine! Ai să vezi cum știe să iubească Rogojin!

Nastasia Filippovna rămase și ea profund impresionată de purtarea lui Ganea și de răspunsul prințului. Veselia prefăcută care se armoniza atît de puțin cu figura ei, de obicei palidă și îngîndurată, părea să cedeze locul unui sentiment nou. Făcea însă eforturi vizibile să nu-l trădeze și expresia batjocoritoare de pînă atunci mai stăruia pe chipul ei transfigurat.

— Și totuși, fața lui îmi pare atît de cunoscută, murmură ea, cu un aer grav, amintindu-și că același gînd îi mai venise și adineauri.

— Și dumitale nu-ți e rușine? Parcă ești într-adevăr așa, cum ai vrut să apari aici? Dar cum este posibil? îi strigă deodată prințul, cu un accent de adîncă și sinceră dojană în glas.

Surprinsă, Nastasia Filippovna deschise ochii mari de uimire, dar se grăbi să-și ascundă într-un zîmbet silit consternarea; aruncînd apoi o privire scurtă către Ganea, părăsi încăperea. Dar înainte să fi ajuns în antreu, se întoarse din drum, se apropie cu pași repezi de Nina Alexandrovna și, apucîndu-i mîna, o duse la buze.

— Într-adevăr, eu nu sînt așa cum par; el mi-a ghicit bine firea, șopti ea cu vocea sugrumată de dorința arzătoare de a fi crezută, roșindu-se de emoție; apoi se întoarse brusc și plecă, de data aceasta cu atîta repeziciune, încît nimeni n-avu timp să se dumerească pentru ce anume se întorsese din drum. O văzuseră cu toții spunînd ceva încet Ninei Alexandrovna și apoi sărutîndu-i parcă mîna. Varia însă văzu și auzi totul și, uluită, o urmări cu privirea pînă ce tînăra femeie dispăru după ușă.

Venindu-şi în fire, Ganea se repezi s-o conducă, dar o ajunse pe Nastasia Filippovna abia pe scară.

— Nu mă mai conduce ! strigă ea. La revedere pe diseară ! Să nu uiţi să vii, ai auzit ?

El se întoarse abătut, frămîntat de gînduri confuze, pradă unei îndoieli a cărei apăsare o simţea mai grea ca oricînd pe suflet. Îi revenea mereu în minte şi prinţul. Era atît de absorbit de aceste gînduri, că nici nu observă aproape cum prin faţa lui trecu în iureş gloata lui Rogojin, vorbind zgomotos şi, în graba plecării, îl înghesuiră pe Ganea în uşă, ţinîndu-se grămadă după Rogojin, care mergea în frunte împreună cu Ptiţîn, căutînd să-l convingă de ceva foarte important şi care nu suferă nici o amînare.

— Nu ţi-a mers, Ganka ! strigă Rogojin, trecînd pe lîngă el.

Ganea se uită în urma lor neliniştit. Teama şi bănuiala i se strecurau ca un şarpe în inimă.

XI

Prinţul părăsi salonul şi se retrase în odaia lui. Kolea veni îndată după el ca să-l consoleze. Bietul băiat părea că nu se mai poate despărţi de Mîşkin.

— Aţi făcut bine că aţi plecat, spuse el. Acum o să înceapă acolo o zarvă şi mai mare ; aşa ţine într-una zi de zi, şi numai din pricina acestei Nastasia Filippovna.

— S-a strîns aici, în casa voastră, multă amărăciune şi suferinţă în sufletul fiecăruia, Kolea, observă prinţul.

— Da, e multă. Ce să mai vorbim. Noi singuri sîntem de vină. Şi totuşi, uite, am un prieten bun, acela e şi mai nefericit. Vreţi să vă fac cunoştinţă cu el ?

— Vreau. Un coleg de-al dumitale, probabil ?

— Da, mi-e aproape ca un coleg. Vă explic eu mai tîrziu... E frumoasă Nastasia Filippovna ? Ce ziceţi ? N-o mai întîlnisem pînă azi şi voiam mult s-o văd şi eu. Drept să vă spun, m-a orbit. I-aş ierta totul lui Ganka, dac-ar lua-o din dragoste ; dar de ce primeşte bani ? Aici e toată grozăvia !

— Drept să-ţi spun, fratele dumitale nu mi-a făcut o impresie prea bună.

— Cred şi eu ! După ce... Dar ştiţi, nu pot să mă împac de loc cu acest fel stupid de a vedea lucrurile. Dacă un nebun,

un imbecil sau un ticălos ieşit din minţi se apucă să pălmuiască pe cineva, omul acela rămîne dezonorat pentru toată viaţa şi nu-şi poate spăla dezonoarea decît cu sînge sau numai dacă acela care l-a insultat îi cere iertare în genunchi. După mine, e absurd, e o tiranie. Tot *Balul mascat* al lui Lermontov se întemeiază pe un asemenea fapt care, după părerea mea, e curată prostie. Adică vreau să spun că e ceva nefiresc. Las' că şi autorul era aproape un copil cînd a scris această dramă.

— Pe sora dumitale am admirat-o.

— Cum l-a scuipat pe Ganka drept în bot ! Are un curaj nemaipomenit. Uite, dumneavoastră nu l-aţi scuipat şi sînt sigur că nu din lipsă de curaj. Dar iat-o că vine şi ea ; vorbeşti de lup şi lupu-i la uşă. Eram sigur că o să vină ; are un suflet nobil, deşi nu-i fără de cusururi.

— N-ai ce căuta aici, îl luă la rost Varia, de cum îl văzu în cameră, du-te la tata. Te cam plictiseşte, nu-i aşa, prinţe ?

— Dimpotrivă.

— Ei, haide, haide, a şi început să-şi arate autoritatea de soră mai mare ! Asta-i unul din cusururile ei. Ştiţi, eram convins că tata va pleca totuşi cu Rogojin. Acum îşi muşcă degetele, probabil, pentru purtarea lui. Ia să mă duc să văd în ce ape se scaldă, adăugă Kolea, ieşind.

— Slavă Domnului, am convins-o pe mama să se culce şi discuţia n-a mai reînceput. Ganea e ruşinat şi abătut. Are şi de ce, vezi bine. Ce lecţie !... Am venit, prinţe, să-ţi mulţumesc încă o dată şi să te întreb un lucru : nu-i aşa că n-ai văzut-o niciodată pînă acum pe Nastasia Filippovna ?

— Nu, niciodată.

— Atunci cum se face că i-ai spus în faţă : „Nu eşti aşa cum vrei să pari !" şi cred că ai ghicit bine. Am aflat acum că, într-adevăr, nu e de loc aşa cum a vrut să se arate. Şi totuşi nu pot s-o înţeleg. E clar că a venit cu gîndul să ne jignească ; în privinţa asta nu încape îndoială. Am auzit eu şi înainte povestindu-se despre ea lucruri stranii. Dar, dacă a venit să ne invite, de ce s-a purtat aşa urît faţă de mama ? Ptiţîn o cunoaşte foarte bine şi zice că nici n-o mai recunoştea adineauri. Dar atitudinea ei faţă de Rogojin ? Cum e posibil să vorbeşti aşa, dacă te respecţi, şi mai cu seamă în casa în care... Şi mama e foarte necăjită de cele ce ţi s-au întîmplat.

— Nu-i nimic ! zise prinţul, făcînd un gest cu mîna...

— Şi cum ţi-a dat ea ascultare...

— Cum adică ?

— I-ai spus că e ruşinos pentru dînsa să se poarte astfel, şi s-a schimbat îndată. Ai autoritate asupra ei, prinţe, adăugă Varia cu un zîmbet uşor.

Uşa se deschise şi, spre surprinderea amîndurora, intră Ganea.

Prezenţa Variei nu-l stingheri cîtuşi de puţin ; cîtva timp rămase în prag, pe urmă, cu paşi hotărîţi, se apropie de prinţ.

— Prinţe, m-am purtat ca un netrebnic, iartă-mă, spuse el deodată cu multă simţire. Chipul lui exprima o profundă căinţă. Prinţul îl privi cu mirare şi nu se grăbi să-i răspundă. Ei bine, iartă-mă ! Iartă-mă, te rog ! insista nerăbdător Ganea. Haide, dacă vrei, îţi sărut mîna !

Uimit şi totodată adînc mişcat, Mîşkin îl îmbrăţişă fără să spună un cuvînt. Cei doi se sărutară în semn de sinceră împăcare.

— Nici nu mi-am închipuit că eşti aşa, rosti în sfîrşit prinţul, respirînd uşurat. Am crezut că... nu eşti în stare să...

— Să-mi recunosc greşeala ?... Şi cum de mi-a venit adineauri să te socot un idiot ? Dumneata observi ceea ce alţii n-ar fi în stare nici să-şi închipuie, necum să vadă vreodată. Cu dumneata e bine să stea omul mai mult de vorbă, dar... mai bine, nu trebuie !

— Uite în faţa cui ar mai trebui să-ţi ceri iertare, zise prinţul, arătînd-o pe Varia.

— În zadar, în cazul de faţă am de-a face cu un duşman. Fii sigur, prinţe, că am încercat şi nu o dată ; la ea nu găseşti o iertare sinceră ! zise cu amărăciune Ganea, întorcîndu-şi faţa de la Varia.

— Ba te iert ! zise deodată Varia.

— Şi ai să mergi diseară la Nastasia Filippovna ?

— Merg, dacă spui tu ; dar mai e cu putinţă să mă duc acum, după tot ce s-a întîmplat ? Gîndeşte-te şi tu !

— Dar nu-i de loc aşa cum pare. N-ai văzut ce inegală este ?! Totul a fost o prefăcătorie. Hachiţe ! Şi Ganea rîse cu răutate.

— Sînt convinsă că în realitate e altfel, că totul n-a fost decît un joc ; dar ce joc ! Tu nu-ţi dai seama, Ganea, cum te tratează ea ? A sărutat mîna mamei, e foarte adevărat. Să zicem că şi jocul la care s-a pretat n-a fost decît o hachiţă, că şi impertinenţa ei era tot un joc, mă rog, admit şi asta ; dar

gîndește-te că, în fond, ea și-a bătut joc de tine! Crede-mă, dragă frate, că toată umilința asta nu se poate răscumpăra cu cele șaptezeci și cinci de mii de ruble! Te știu capabil de sentimente nobile, și de aceea ți-o spun. Și n-ar trebui să te duci nici tu acolo, zău! Ferește-te! Nu văd sfîrșindu-se toate astea cu bine!

Și cu aceste vorbe, spuse cu multă convingere și pasiune, Varia, extrem de tulburată, părăsi în grabă odaia.

— Uite, așa sînt toți ai mei! spuse Ganea cu un zîmbet amar în colțul buzelor. Dar ce-și închipuie ei, că nu-mi dau seama de toată situația? Cînd, de fapt, eu știu și unele lucruri pe care ei nici nu le bănuiesc.

Ganea se așeză pe canapea, cu dorința vădită de a-și prelungi vizita.

— În cazul acesta, spuse cu sfială prințul, mă întreb cum de ai putut accepta asemenea chin, știind că cele șaptezeci și cinci de mii de ruble nu-l compensează nici pe departe?

— Nu vreau să mă înțelegi greșit, murmură Ganea, dar, fiindcă veni vorba, spune-mi, ce crezi dumneata, aș vrea să-ți cunosc părerea: face oare să înduri tot „chinul" acesta pentru șaptezeci și cinci de mii de ruble?

— Eu cred că nu.

— Ei da, firește. Și e rușinos să contractezi o asemenea căsătorie?

— Foarte rușinos.

— Ei bine, să știi că am să fac totuși acest pas, orice s-ar întîmpla. Adineauri mai stăteam la îndoială, dar acum nu! Nu-i nevoie să mai stărui! Știu dinainte ce-ai să-mi spui...

— Nu e tocmai ceea ce gîndești dumneata. Voiam să-ți spun că mă surprinde siguranța dumitale extraordinară...

— Cum? Ce siguranță?

— Siguranța pe care o ai cum că Nastasia Filippovna te va lua negreșit, de parcă ați fi căzut la învoială; în al doilea rînd, admițînd chiar că te-ar lua, mă mir de siguranța dumitale că vei pune mîna negreșit pe cele șaptezeci și cinci de mii de ruble. De altfel, bănuiesc că sînt multe lucruri pe care eu nu le cunosc.

Ganea se smuci, aplecîndu-se spre Mîșkin.

— Firește că nu știi totul, zise el; și pentru ce mă rog, mi-aș lua așa, fără nici un motiv, o belea ca asta pe cap?

— Dacă nu mă înșel, asemenea cazuri sînt frecvente : respectivul se însoară pentru bani, iar banii rămîn în mîinile nevestei.

— Ei bine, în cazul de față acest lucru nu se va întîmpla... Aici... e altceva la mijloc... murmură Ganea, într-o îngîndurare tulbure. Cît privește răspunsul ei, nu mai am nici o îndoială, se grăbi el să adauge. Ce te face să crezi că ar putea să mă refuze ?

— Nu știu nimic, afară de ceea ce am văzut ; de altfel și Varvara Ardalionovna, după cum ai auzit, este de părere...

— Bine, ele nici nu mai știu ce să născocească. Iar în ce privește purtarea ei față de Rogojin, sînt convins că a vrut numai să-și bată joc de el. La început mi-a fost cam teamă, dar acum sînt sigur de asta. Te gîndești poate la felul cum s-a purtat cu mama, cu tata și cu Varia ?

— Și cu dumneata.

— Să zicem ; dar aici eu nu văd decît un gest de răzbunare femeiască și nimic mai mult. E o femeie extrem de susceptibilă, plină de nazuri și ambițioasă. Întocmai ca un slujbaș șters de pe lista de înaintări ! A vrut să-și arate puterea și totodată disprețul față de ele. Ei da, și față de mine, nu contest... și, totuși, se va mărita cu mine. Nici nu-ți închipui de ce este capabil uneori omul cînd se crede atins în amorul lui propriu ; ea mă consideră un mare ticălos, pentru că, știind-o amanta altuia, o iau cu atîta cinism pentru bani, și nici nu se gîndește că altul, în locul meu, s-ar purta și mai mîrșav, s-ar lega de dînsa, i-ar împuia capul cu tot felul de fantasmagorii liberalo-progresiste, ba i-ar vîntura generos și cîteva fraze sforăitoare despre problema femeiască, pînă i-ar suci capul de-a binelea și iat-o supusă și docilă întocmai ca firul de ață vîrît în urechea acului. Ar face-o să creadă pe muierușca aceasta țîfnoasă și susceptibilă (și nu-i de loc greu s-o faci !) că o ia în căsătorie numai pentru „noblețea ei sufletească și pentru inima ei îndurerată“, cînd în realitate tot pentru bani ar lua-o. Îi displac, pentru că sînt sincer și nu vreau să mă prefac ; de fapt, așa ar fi trebuit să procedez. Dar ceea ce face ea nu-i același lucru ? Atunci, pentru ce atîta dispreț pentru mine și toată comedia aceasta de prost gust ? Ei bine, să-ți spun eu pentru ce ! Pentru că și eu, la rîndu-mi, în loc să mă înjosesc, vreau să rămîn cu capul sus. Nu-i nimic, vom mai vedea !

— Spune, ţi-a fost dragă înainte de asta ?

— La început, am iubit-o. Ajunge însă... Există femei care sînt bune numai pentru a fi metrese, şi atît. Nu vreau să zic că mi-a fost amantă. De o să vrea să trăiască în pace cu mine, să fie o femeie cuminte, voi fi şi eu om cumsecade ; dacă se răzvrăteşte şi o ia razna, o las imediat şi plec cu banii. Nu vreau să mă fac de rîs ; în primul rînd şi înainte de toate, nu vreau să par ridicol.

— Mi se pare, totuşi, că Nastasia Filippovna e o femeie inteligentă, observă cu prudenţă prinţul. Ce rost ar avea, presimţind viaţa care-o aşteaptă, să se lase atrasă în cursă ? Ar putea să se mărite cu altul. Iată ce mă miră.

— Păi, tocmai aici e buba şi pe asta se bazează tot calculul ei ! Nu ştii totul, prinţe... aici se ascunde... şi, în afară de asta, ea e convinsă că o iubesc la nebunie, ţi-o jur ; mai mult, mă bate gîndul că şi ea mă iubeşte, în felul ei, bineînţeles, vorba ceea : „faţă de cel drag, cu arţag". Toată viaţa mă va considera un fel de valet de tobă [24] (poate că e tocmai ceea ce-i trebuie) ; şi, cu toate acestea, mă va iubi în felul ei ; o şi văd făcînd planuri, aşa e felul ei. Are fire de rusoaică sută-n sută, ţi-o spun ; dar şi eu îi pregătesc o surpriză. Scena de adineauri cu Varia a fost foarte bine venită pentru mine. Nastasia Filippovna a avut dovada dragostei mele, a văzut şi s-a convins că, pentru ea, aş rupe toate legăturile mele, chiar şi cele de familie. Va să zică, nu sîntem nici noi aşa de proşti, te asigur. Să nu-ţi închipui cumva că sînt un flecar. Într-adevăr, poate că fac rău, dragul meu prinţ, că mă destăinuiesc acum. Dar am tăbărît asupra dumitale pentru că eşti primul om adevărat care mi-a ieşit în cale ; te rog să nu iei acest „am tăbărît" drept un calambur. Sper că nu mai eşti supărat pe mine pentru ceea ce s-a întîmplat adineauri, nu-i aşa ? Poate-i pentru prima dată, de doi ani încoace, că vorbesc de ceea ce mă doare. Aici sînt foarte puţini oameni cinstiţi ; mai cinstit decît Ptiţîn nu e nici unul. Văd că îţi vine să rîzi sau mi s-a părut ? Or, eu... şi totuşi, prin ce sînt eu ticălos, ai putea să-mi spui cu mîna pe conştiinţă ? De ce toată lumea, luîndu-se după dînsa, îmi spune ticălos, încît şi eu însumi, luîndu-mă după ei şi după dînsa, încep să mă consider un ticălos ? Cred că tocmai asta este o adevărată ticăloşie !

— De aici încolo, n-am să te mai socot niciodată ticălos, spuse prinţul. Adineauri te luasem drept un nemernic şi deo-

dată mi-ai făcut bucuria asta ; e o lecţie în plus, pentru mine, că nu trebuie să judeci niciodată în pripă. Acum văd că nu numai nemernic, dar nici măcar un om prea stricat nu poţi fi socotit. După mine, eşti omul cel mai obişnuit, fără pic de originalitate, care pe deasupra mai e şi lipsit de caracter.

Ganea schiţă un zîmbet sarcastic, dar tăcu. Dîndu-şi seama că aprecierea aceasta nu i-a fost pe plac, prinţul se simţi stingherit şi nu mai scoase nici el o vorbă.

— Ţi-a cerut tata bani ? întrebă Ganea deodată.

— Nu.

— Dacă-ţi cere, să nu-i dai. Şi cînd te gîndeşti că a fost un om cît se poate de treabă, ţin minte perfect. Era primit în societatea bună. Şi totuşi, ce repede decad toţi oamenii aceştia de altădată şi foarte de treabă ! Cum li se schimbă condiţiile în mai rău şi sînt scoşi din făgaşul lor obişnuit, cum nu mai rămîne nimic din fala lor — praf şi scrum s-alege. Altădată nu minţea în halul ăsta, crede-mă ; era un exaltat şi-i plăcea poate să exagereze puţin, iar acum — ascultă-l numai cîte nu este în stare să îndruge ! De vină e alcoolul, desigur. Ştii că întreţine legături cu o femeie ? Deci nu mai e vorba de nişte gogoriţe nevinovate. Nu înţeleg de loc răbdarea aceasta îngerească a mamei. Ţi-a vorbit despre asediul de la Kars ? Sau cum avea el un cal sur lăturaş care deodată începu să vorbească în grai omenesc ? O face şi p-asta.

Şi Ganea rîse cu poftă.

— De ce te uiţi aşa la mine ? îl întrebă el pe Mîşkin.

— M-a surprins rîsul dumitale sincer ; are încă accente de rîs copilăresc. Uite şi adineauri, ai venit să te împaci cu mine şi mi-ai spus : „Dacă vrei, îţi sărut şi mîna", exact cum fac copiii cînd vor să fie iertaţi. Înseamnă că mai eşti capabil de astfel de imbolduri şi cuvinte. Şi deodată, te apuci să-mi ţii un adevărat discurs despre tot felul de lucruri sinistre, despre cele şaptezeci şi cinci de mii de ruble. Mărturisesc că toate astea mi se par absurde, aproape de necrezut.

— Şi ce vrei să spui cu asta ?

— Că iei lucrurile cu prea multă uşurinţă. Înainte de a face un pas atît de important, n-ar trebui oare să chibzuieşti mai bine ? Nu cumva Varvara Ardalionovna are dreptate ?

— Aha, morala ! Că mă port ca un băieţandru, îmi dau seama şi eu, îl întrerupse Ganea cu aprindere, chiar şi prin faptul că am început acum această discuţie cu dumneata dau

dovadă de lipsă de seriozitate. Nu din calcul, prinţe, mă angajez eu în această căsătorie, continuă el dîndu-şi arama pe faţă, ca un tînăr atins în orgoliul lui. Dacă aş face-o din calcul, aş da greş cu siguranţă, pentru că nici la minte, nici la caracter nu sînt încă îndeajuns de copt. Mă las mînat de patimă, de o mare ambiţie, pentru că urmăresc un scop mult mai important. Îţi închipui, desigur, că îndată ce pun mîna pe cele şaptezeci şi cinci de mii de ruble, mă şi reped să-mi cumpăr o trăsură? Nici gînd. Rămîn cu haina asta, pe care o port de trei ani, renunţ şi la toate legăturile mele de la club. Urmez exemplul oamenilor căpătuiţi. Avem prea puţini oameni de acest fel, care stăruie şi izbutesc; în ce mă priveşte, vreau cu orice preţ să izbutesc. Totul e să ştii să perseverezi pînă la capăt — iată secretul. La şaptesprezece ani, Ptiţîn dormea în stradă, vindea bricege şi a început cu o copeică; acum are un capital de şaizeci de mii de ruble, dar, ca să ajungă aici, ce viaţă de cîine a dus şi cîtă echilibristică a trebuit să facă! Eu însă vreau să fac un salt, să trec peste toate încercările acestea umilitoare şi să pornesc deodată cu un capital; peste cincisprezece ani, toată lumea, văzîndu-mă, va spune: „Iată-l pe Ivolghin, regele Iudeilor [25]". Zici că nu sînt un om original. Să ştii, dragă prinţe, că nimic nu poate fi mai jignitor pentru un om din zilele noastre şi de pe la noi decît să i se spună că este lipsit de originalitate, că e slab de caracter, că nu are talente deosebite şi că deci e un om de duzină. Nu mi-ai făcut nici măcar cinstea să mă consideri un ticălos în lege. Adineauri aş fi vrut să te sfîşii pentru asta. M-ai jignit mai tare decît Epancin, care mă crede în stare să-mi vînd nevasta (şi, notează, fără să fi venit vorba măcar printr-o aluzie, provocare sau mai ştiu eu cum, ci în simplitatea lui sufletească, notează, te rog!). Toate astea mă rîcîie de mult şi mă scot din sărite, dragă prinţe, şi de aceea sînt decis să fac bani. O dată căpătuit, fii sigur că voi deveni un om extrem de original. Ceea ce-i mai urît şi mai dezgustător e că banul îţi aduce pînă şi talent. Şi aşa va fi pînă la sfîrşitul veacurilor. Vei spune că toate astea sînt copilării sau visuri deşarte! Mă rog, cu atît mai mare va fi hazul pentru mine, cînd aceste visuri vor deveni realitate. *Rira bien qui rira le dernier!* * Adică, de ce mă umileşte Epancin? Din răutate, crezi? Nicidecum. Numai pentru faptul că din punctul lui de vedere sînt prea insignifiant. Pe cînd, dacă... Ei, dar am vorbit

---

* Cine rîde la urmă, rîde mai bine (fr.).

destul se pare și e timpul să plec. Îl văd pe Kolea arătîndu-și pentru a doua oară nasul pe ușă, ceea ce înseamnă că ești așteptat la masă. Iar eu o șterg de-acasă. Am să vin din cînd în cînd să te văd. N-are să-ți fie rău la noi ; acum vei fi primit aici ca un membru al familiei. Vezi numai să nu mă divulgi cuiva. Am impresia că noi doi vom fi sau prieteni sau dușmani. Cum crezi, prințe, dacă adineauri ți-aș fi sărutat mîna (cum voiam s-o fac din toată inima), ți-aș fi devenit dușman ori nu ?

— Negreșit mi-ai fi devenit dușman, dar nu pentru totdeauna ; în cele din urmă mi-ai fi iertat-o, hotărî prințul după un pic de gîndire și începu să rîdă.

— Ehe ! Cu dumneata, omul trebuie să fie prudent. Ce naiba, chiar și aici ai reușit să-mi torni un pic de venin. Mai știi, poate că îmi ești într-adevăr un dușman ? Apropo, ha, ha, ha ! Uitai să te întreb ; să fie adevărat ceea ce mi s-a părut că Nastasia Filippovna îți place mult ?

— Da... îmi place.

— Nu cumva te-ai îndrăgostit de ea ?

— N-nu.

— Atunci de ce ai roșit și pari tulburat ? Bine, bine, n-am să mai rîd ; la revedere. Și totuși, n-ai să mă crezi poate, dar să știi că e o femeie foarte virtuoasă. Să nu crezi că trăiește cu ăla, cu Toțki. De mult nu mai e nimic între ei ! Nu știu dacă ai observat că, de fapt, ea e sfioasă și chiar adineauri a avut momente de ezitare și de jenă. Crede-mă. Și, uite, mai ales femeilor cu firea ei le place grozav să domine. Ei, te las cu bine !

Ganea părăsi camera mult mai degajat decît intrase ; își recăpătase încrederea și buna dispoziție. Vreo zece minute după aceea, prințul rămase nemișcat, pe gînduri.

Kolea crăpă din nou ușa, vîrîndu-și capul.

— N-am să stau la masă, Kolea ; am mîncat bine azi-dimineață, la Epancini.

Kolea nu plecă însă, ci se strecură înăuntru și-i întinse prințului un plic închis. Era un bilet de la general. Se vedea după expresia feței băiatului cît de neplăcută era pentru el însărcinarea asta. Prințul citi biletul, se sculă și-și luă pălăria.

— E la doi pași de aici, îngăimă Kolea rușinat. Și-a comandat o sticlă și bea. Nu înțeleg cum a reușit să obțină băutură pe credit. Dar vă rog să nu spuneți nimănui că v-am dat biletul ! De o mie de ori m-am jurat să nu mai duc aceste bilețele,

dar mă cuprinde mila ; şi încă ceva, nu e nevoie de loc să vă sinchisiţi de dînsul, daţi-i acolo ceva mărunţiş, şi gata.

— De fapt, Kolea, şi aşa aveam de gînd să stau puţin de vorbă cu tatăl dumitale... într-o chestiune... Să mergem dar...

XII

Kolea îl conduse pe prinţ într-o cafenea din apropiere, pe Liteinaia, la parterul unei clădiri cu intrarea din stradă. Aici, într-o odăiţă, imediat la dreapta uşii de intrare, îl găsiră pe Ardalion Alexandrovici, instalat ca un muşteriu obişnuit al localului, la o măsuţă, cu o sticlă de băutură şi *l'Indépendance Belge* în faţă. Era în aşteptarea prinţului ; cum îl văzu, lăsă gazeta deoparte şi se lansă cu mare efuziune într-o explicaţie pe cît de încîlcită pe atît de interminabilă, din care prinţul n-a înţeles aproape nimic, întrucît generalul era bine afumat.

— Zece ruble nu am, îl întrerupse prinţul, dar, uite, ia această hîrtie de douăzeci şi cinci, schimb-o şi dă-mi restul, pentru că altminteri rămîn fără o para.

— A, fireşte, chiar îndată...

— Iar eu, generale, la rîndul meu, am să-ţi fac o rugăminte. Ai fost vreodată la Nastasia Filippovna ?

— Eu ? Eu să nu fi fost ? Se poate ? Ce întrebare ! Am fost, dragul meu, am fost de atîtea ori ! strigă generalul într-un acces de infatuată şi triumfătoare ironie. Dar, în ultimul timp, am încetat s-o mai vizitez, pentru că nu vreau să încurajez un mariaj indecent. Ai văzut-o şi dumneata, ai fost martor azi-dimineaţă ; am făcut tot ce putea face un tată, dar un tată bun şi indulgent ; acum însă va intra în scenă un alt fel de tată, şi atunci vom vedea de partea cui vor fi sorţii de izbîndă ; va izbuti oare un merituos bătrîn militar să răpună o intrigă ? Sau o curtezană fără de ruşine va reuşi să intre într-o nobilă familie ?

— Şi eu voiam tocmai să te rog, dacă, în calitate de cunoscut, n-ai putea să mă introduci diseară la Nastasia Filippovna. Trebuie s-o văd neapărat chiar astăzi, într-o chestiune urgentă, şi nu ştiu cum aş face să ajung la dînsa. I-am fost prezentat adineauri, dar n-am fost invitat, şi serata de azi e cu invitaţii. De altfel, sînt gata să trec peste unele convenienţe,

chiar cu riscul de a părea ridicol sau de a mă expune dezaprobării, numai să găsesc mijlocul de a intra în casa ei.

— Extraordinar cum ideea dumitale, tînărul meu prieten, a coincis exact, dar absolut exact cu a mea ! strigă generalul entuziasmat. Doar nu pentru măruntişul ăsta te-am chemat, urmă el, culegînd totuşi bancnota de pe masă şi vîrînd-o în buzunar, te-am chemat tocmai pentru a-ţi propune să întreprindem împreună o expediţie la Nastasia Filippovna sau, mai bine zis, o expediţie împotriva Nastasiei Filippovna ! Generalul Ivolghin şi prinţul Mîşkin ! Cum o să i se pară oare ? Iar eu, în chipul cel mai amabil, cu prilejul zilei onomastice, îmi voi afirma, în sfîrşit, voinţa — chiar dacă numai indirect, pe ocolite, dar va fi exact ca şi cum i-aş spune-o verde în ochi. Şi atunci Ganea va avea de ales : ori rămîne cu tatăl său, bătrînul militar care s-a acoperit de glorie şi care... ca să zic aşa... şi aşa mai departe, ori... Dar fie ce-o fi ! Ideea dumitale este excelentă şi extrem de bine venită. La ora nouă precis plecăm într-acolo ; pînă atunci mai avem destul răgaz.

— Stă departe de aici ?

— Cam departe : lîngă Teatrul Mare, chiar acolo, într-un colţ al pieţei, în casa Mîtovţovei, la catul întîi... N-o să fie multă lume, cu toate că-şi serbează onomastica, şi, de bună seamă, serata nu se va prelungi pînă tîrziu...

Se înserase de mult, iar prinţul tot mai stătea la cafenea, continuînd să asculte flecăreala generalului şi aşteptînd zadarnic să sfîrşească măcar una din nenumăratele istorii şi anecdote pe care le debita fără şir. De la venirea prinţului îşi mai comandase o sticlă, pe care o termină cam după un ceas, apoi mai ceru una şi o goli şi pe asta. E foarte probabil că în timpul acesta generalul avu vreme destulă să-i povestească aproape toată viaţa lui. În cele din urmă, prinţul se ridică, spunînd că nu mai poate aştepta. Generalul goli sticla, sorbind şi ultimele picături din pahar, se sculă şi, cu un pas nesigur, ieşi din cafenea. Prinţul era desperat. Nu înţelegea cum de a putut să se încreadă cu atîta uşurinţă în cuvîntul generalului. De fapt, nu aşteptase altceva de la acesta decît să-l introducă la Nastasia Filippovna, chiar şi cu riscul unui mic scandal, dar acum scandalul ameninţa să depăşească orice limită, deoarece generalul era tare beat ; cuprins de o vervă inepuizabilă, vorbea fără contenire, cu patos, cu lacrimi în glas, mereu despre unul şi acelaşi lucru : cum că membrii familiei lui au o comportare

revoltătoare, că din cauza aceasta totul se duce de rîpă şi că e timpul să intervină şi să pună capăt acestei situaţii. Ieşiră în sfîrşit pe Liteinaia. Se menţinea aceeaşi vreme urîtă de moină ; pe străzi sufla un vînt călduţ şi jilav, trăsurile plescăiau prin noroi, caldarîmul răsunînd deopotrivă sub copitele potcovite ale cailor trăpaşi ca şi ale mîrţoagelor. De-a lungul trotuarelor se scurgea, tristă şi zgribulită, mulţimea de pietoni. Ici-colo se loveau şi de cîte un beţivan.

— Vezi apartamentele luminate de la primul etaj al acestei clădiri ? trăncănea generalul. Aici locuiesc tot camarazi de-ai mei, iar eu, care sînt mai vechi în grad şi care am suferit mai mult decît ei, sînt nevoit să mă tîrăsc pe jos pînă la Teatrul Mare, ca să fac o vizită unei femei compromiţătoare ! Un om cu treisprezece gloanţe în piept ! Poate nu-ţi vine a crede ? Şi totuşi Pirogov [26] a trimis o telegramă special pentru mine la Paris şi a părăsit pentru un timp Sevastopolul asediat, iar Nélaton [27], medicul curţii franceze, a obţinut în numele ştiinţei un permis de liberă trecere de la Paris pînă la Sevastopolul asediat pentru a mă examina pe mine. Cazul e cunoscut pînă şi forurilor superioare : „A, e vorba de Ivolghin, cel cu treisprezece gloanţe..." Aşa mă ştie lumea ! Vezi dumneata, prinţe. casa aceasta ? Aici, la primul etaj, locuieşte unul din vechii mei camarazi, generalul Sokolovici, împreună cu numeroasa şi preadistinsa lui familie. Uite, casa asta, alte trei pe Nevski Prospekt şi două pe Morskaia — iată tot cercul meu de cunoştinţe, vreau să spun de cunoştinţe de-ale mele personale. Nina Alexandrovna s-a resemnat de multă vreme în faţa împrejurărilor. Eu însă nu pot să uit... şi, ca să spun aşa, mă recreiez într-un cerc ales, în societatea foştilor mei camarazi şi subalterni, care şi acum încă mă adoră toţi. Generalul acesta Sokolovici (n-am mai trecut demultişor pe la el şi nici pe Anna Feodorovna n-am mai văzut-o)... ştii, dragă prinţe, cînd ai renunţat să mai faci primiri acasă, parcă nici ţie nu-ţi vine să te mai duci pe la alţii. Şi totuşi... hm... îmi face impresia că nu prea mă crezi... Dar, la urma urmei, nu văd de ce nu l-aş prezenta acestei încîntătoare familii pe fiul celui mai bun prieten şi tovarăş al meu din copilărie ? Generalul Ivolghin şi prinţul Mîşkin ! Vei avea prilejul să cunoşti o tînără fată adorabilă, dar ce spun, nu una, două, chiar trei — podoaba capitalei şi a lumii bune : frumuseţe, maniere alese, talent... preocupări înalte... problema femenină, versuri — toate acestea

s-au adunat la un loc, într-un amalgam variat, fără a mai pune la socoteală și cele pe puțin optzeci de mii de ruble zestre pentru fiecare — bani gheață — ceea ce nu strică niciodată, independent de orice problemă feminină sau de ordin social... Într-un cuvînt, trebuie numaidecît să te introduc în acea casă, e de datoria mea s-o fac. Generalul Ivolghin și prințul Mîșkin !

— Chiar acum ? Dar ai uitat... începu prințul.

— N-am uitat nimic, vino ! Aici, pe scara aceasta superbă. Mă mir că lipsește portarul, a, da... e sărbătoare și e învoit probabil. Nu l-au dat încă afară pe bețivanul acesta. Mie și numai mie îmi datorează Sokolovici acesta tot norocul lui în viață și în serviciu ; dar... iată că am ajuns.

Fără nici o împotrivire, de teamă să nu-l indispună, prințul îl urma supus și răbdător ; de altfel era convins că generalul Sokolovici și toată familia lui nu sînt decît o invenție subită a unei fantezii exaltate, așa încît amîndoi vor coborî imediat scara ; dar, spre marea lui spaimă, speranța aceasta începu să se destrame, căci generalul îl conducea într-adevăr cu siguranța omului ce cunoaște bine rosturile casei ; în fiecare moment dădea amănunte biografice sau topografice de o precizie aproape matematică. Cînd, în sfîrșit, ajunseră la primul etaj și generalul întinse mîna ca să sune la ușa unui frumos apartament din dreapta, prințul fu gata s-o ia la fugă, dar o împrejurare cu totul stranie îl ținu pe loc o clipă.

— Te înșeli, generale, spuse el, văd că pe ușă scrie Kulakov, și dumneata spui că mergi la Sokolovici.

— Kulakov... Kulakov... nu-nseamnă încă nimic. Locuința asta e a lui Sokolovici, și eu sun la Sokolovici ; puțin îmi pasă de Kulakov... Uite că vine cineva să deschidă.

Ușa se deschise, într-adevăr. Feciorul îi anunță pe vizitatori că „stăpînii nu sînt acasă".

— Păcat ! Tii, ce păcat ! Parcă-i un făcut ! repetă de mai multe ori, cu cea mai sinceră părere de rău, Ardalion Alexandrovici. Să spui, drăguțule, cînd stăpînii se vor întoarce, că generalul Ivolghin și prințul Mîșkin au vrut să le prezinte omagii și stima lor deosebită, și că au fost dezolați, foarte dezolați...

În momentul acela apăru în antreu altcineva de-al casei. Era o doamnă de vreo patruzeci de ani, îmbrăcată cu o rochie închisă, probabil menajera sau poate guvernanta. Auzind de

numele generalului Ivolghin și al prințului Mîșkin, ea se apropie cu oarecare curiozitate amestecată cu neîncredere.

— Maria Alexandrovna nu-i acasă, spuse ea, uitîndu-se lung mai ales la general ; a plecat cu domnișoara, cu Alexandra Mihailovna, la bunica.

— Nici Alexandra Mihailovna nu-i acasă ? Ah, Dumnezeule, ce neșansă ! Și închipuiți-vă, doamnă, că ghinionul acesta mă urmărește întotdeauna. Vă rog foarte mult să le transmiteți omagiile mele, iar Alexandrei Mihailovna să-i amintiți... într-un cuvînt, că-i doresc din toată inima ceea ce-și dorea chiar ea, joi seara, cînd asculta balada lui Chopin ; dînsa ține minte precis... Cele mai sincere urări ! Generalul Ivolghin și prințul Mîșkin !

— N-am să uit, răspunse doamna, devenind mai încrezătoare și făcînd o reverență.

Coborînd scările, generalul își mai exprimă o dată, cu aceeași înflăcărare, cele mai vii păreri de rău că n-a putut să-i facă prințului cunoștință cu o familie atît de încîntătoare.

— Știi, dragul meu, am un suflet de poet, ai observat poate ? De altfel... de altfel, cred că am greșit și n-am nimerit unde trebuie, conchise el deodată. Familia Sokolovici, acum îmi aduc aminte, locuiește în altă casă și chiar, dacă nu mă înșel, sînt cu toții la Moscova în momentul de față. Da, o mică eroare, dar... nu face nimic.

— Un singur lucru aș vrea să știu, observă prințul descurajat, dacă mai pot să mă bizui pe dumneata ori să mă duc singur la Nastasia Filippovna ?

— Dacă mai poți să te bizui pe mine ? Să te duci singur ? Cum vine asta, cînd pentru mine e o chestiune de prim ordin, o chestiune de care depinde soarta întregii mele familii ? Nu-l cunoști pe Ivolghin, dragă prietene ! Cine spune „Ivolghin“, spune „zid“ ; bizuie-te pe Ivolghin ca pe un zid, așa se vorbea despre mine în escadronul unde mi-am început cariera. Dar să intrăm un minut în casa în care, de cîțiva ani, îmi alin sufletul după grijile și frămîntările vieții.

— Vrei să treci pe la dumneata acasă ?

— Nu ! Vreau... s-o văd pe doamna Terentieva, văduva căpitanului Terentiev, fostul meu subaltern... și chiar prieten... Aici, la căpitănească, eu renasc sufletește și capăt puteri ca să-ndur vitregia soartei și necazurile din sînul familiei. Și fiindcă tocmai astăzi port o grea povară pe conștiință, aș vrea...

— Mi se pare, murmură prințul, că am făcut o mare prostie adineauri deranjîndu-te. De altfel, dumneata acum... Adio !

— Dar eu nu pot, nu pot să te las să pleci tocmai acum, tînărul meu prieten ! se agită generalul. E o văduvă, mamă de familie, care face să vibreze în inima ei niște coarde ce au ecou în toată ființa mea. Vizita la dînsa nu va dura decît cinci minute ; aici sînt, ca să spun așa, ca la mine acasă ; mă spăl, îmi refac puțin toaleta, pe urmă luăm o trăsură și zburăm pînă la Teatrul Mare. Te asigur, am nevoie de dumneata toată seara... Aici, în casa asta... Am ajuns... Tu ești, Kolea ? Marfa Borisovna e acasă, ori și tu ai sosit abia acum ?

— Ba nu, răspunse Kolea, de care dădură în fața ușii de la intrare. Sînt aici de mult ; Ippolit s-a simțit mai rău și a trebuit să rămînă în pat de dimineața. Mă dusei alături, la băcan, să-i cer cărțile de joc. Marfa Borisovna te așteaptă. Dar, tată, în ce hal ești !... adăugă Kolea, observînd ținuta și mersul tatălui său. Ei, hai să intrăm !

Prezența lui Kolea îl îndemnă pe prinț să-l însoțească pe general pînă la Marfa Borisovna, cu gîndul să stea doar un minut. Avea nevoie de Kolea ; era decis să-l lase pe general acolo și nu-și putea ierta faptul că a putut să se încreadă în el. Urcară mult, tocmai la al treilea etaj, pe scara de serviciu.

— Vrei să i-l prezinți pe prinț ? întrebă Kolea, urcînd.

— Da, dragă, vreau să-l prezint ; generalul Ivolghin și prințul Mîșkin ; dar Marfa Borisovna... cum e...

— Știi, tată, ar fi mai bine să nu te duci ! Îți sare în cap ! De alaltăieri n-ai mai dat pe aici, iar dînsa așteaptă bani. De ce i-ai făgăduit ? Totdeauna faci așa ! Acum, ține-te bine !

În sfîrșit, după ce urcară trei etaje, se opriră înaintea unei uși scunde. Generalului îi cam pierise probabil curajul și-l tot împingea pe Mîșkin înainte.

— Eu rămîn aici, mormăia el. Vreau să-i fac o surpriză...

Kolea intră cel dintîi. O doamnă, de vreo patruzeci de ani, tare sulemenită, în scurteică și papuci, cu părul împletit în cosițe, apăru în ușă ; surpriza pregătită de general se spulberă. De cum îl zări, femeia începu să țipe :

— A-a, om rău și viclean ce ești, mă așteptam eu ! De mult îmi spunea inima !...

— Să intrăm, nu face nimic, bîigui generalul, îndemnîndu-l pe prinț și încercînd s-o întoarcă în glumă.

Dar nu i-a mers. De îndată ce intrară, trecînd printr-un salonaş strîmt, mobilat cu o jumătate de duzină de scaune cu spetează şi fund de împletitură şi cu două măsuţe de joc, stăpîna casei reîncepu pe un ton plîngăreţ şi sîcîitor, devenit, se vede, tonul obişnuit în raporturile lor :

— Să-ţi fie ruşine, varvar afurisit, călăul familiei mele, varvar şi despot ! M-ai prădat, m-ai stors pînă-n măduva oaselor şi tot nu eşti mulţumit. Cît o să te mai rabd, om fără inimă şi fără pic de ruşine !

— Marfa Borisovna, Marfa Borisovna ! E... prinţul Mîşkin. Generalul Ivolghin şi prinţul Mîşkin ! bolborosea Ardalion Alexandrovici intimidat şi zăpăcit.

— N-ai să mă crezi poate, se adresă ea deodată prinţului, dacă ţi-aş spune că acest om neruşinat m-a jefuit de tot avutul bieţilor mei copii orfani ? ! A furat totul, a dus totul, a vîndut totul, ne-a amanetat totul, n-a cruţat nimic. La ce-mi folosesc hîrţoagele tale de garanţie, om viclean şi mincinos ? Răspunde, netrebnicule, cu ce o să-mi hrănesc orfanii ? Uitaţi-vă la el, şi acum e beat, abia se ţine pe picioare... Cu ce-oi fi supărat eu pe bunul Dumnezeu, de mă pedepseşte astfel, răspunde, ticălosule, răspunde !

Dar generalului nu-i mai păsa de toate astea.

— Marfa Borisovna, iată douăzeci şi cinci de ruble, e tot ce pot... datorită nobilului meu prieten. Dragă prinţe, m-am înşelat amarnic ! Aşa e... viaţa... Şi acum... scuzaţi, mă simt cam... ostenit, spuse Ardalion Alexandrovici, proptit în mijlocul odăii şi înclinîndu-şi capul în dreaptă şi în stînga. Cam obosit... scuzaţi-mă ! Lenocika, drăguţă, o pernă...

Lenocika, o fetiţă de opt ani, fugi îndată să aducă o pernă, pe care o puse pe o canapea jerpelită. Generalul se aşeză pe canapea cu intenţia de a spune încă multe, dar în aceeaşi clipă se lăsă moale pe o rînă şi, întorcîndu-se cu faţa la perete, adormi îndată asemenea unui prunc nevinovat. Cu un gest ceremonios şi plin de amărăciune, Marfa Borisovna arătă prinţului un scaun lîngă măsuţa de joc, se aşeză şi ea în faţa lui, îşi propti capul pe mîna dreaptă şi, privindu-l ţintă, începu să suspine şi să se jeluiască. Cei trei copii, două fetiţe şi un băieţel, Lenocika fiind cea mai mare, veniră şi ei în jur, se proptiră cu mînuţele pe marginea mesei şi se uitau curioşi la Mîşkin. Din odaia de alături ieşi Kolea.

— Îmi pare bine că te-am întîlnit aici, Kolea, îi spuse prinţul. N-ai putea să mă ajuţi ? Trebuie să mă duc negreşit la Nastasia Filippovna. Îl rugasem adineauri pe Ardalion Alexandrovici să mă conducă, dar uite că a şi adormit. Vrei să-mi arăţi drumul, căci nu mă orientez prea bine şi nici nu cunosc măcar străzile. Adresa o ştiu : lîngă Teatrul Mare, casa Mîtovţovei.

— De Nastasia Filippovna e vorba ? Păi, n-a stat niciodată acolo şi nici tata n-a fost vreodată la dînsa, dacă vreţi să ştiţi ! Cum de aţi putut să vă încredeţi în el ? Nastasia Filippovna locuieşte aproape de Vladimirskaia, pe strada Cinci Colţuri ; nu e departe de aici. Vreţi să mergem acum ? E ora nouă şi jumătate. Vă conduc eu.

Amîndoi plecară numaidecît şi, fiindcă prinţul nu avea nici cu ce plăti o birjă, porniră pe jos.

— Voiam să vă fac cunoştinţă cu Ippolit, spuse Kolea, fiul mai mare al acestei căpitănese. Era în odaia de alături ; e bolnav, azi a zăcut în pat toată ziua. Un om cam ciudat şi din cale afară de susceptibil. M-am gîndit să nu se simtă stingherit în faţa dumneavoastră, după ce aţi fost martor la scena de adineauri... Pe mine mă atinge mai puţin, fiind vorba de un tată, pe cînd la el, în cauză e chiar mama ; oricum, e o deosebire, deoarece, pentru bărbaţi, într-o asemenea situaţie nu e nimic ruşinos. Nu ştiu, poate că e o prejudecată la mijloc, care mă îndeamnă să cred că oamenii n-au dreptate cînd fac deosebire între sexe, condamnînd la femeie ceea ce se trece cu vederea bărbatului. Uite, Ippolit e un băiat admirabil, dar se lasă stăpînit şi el de anumite prejudecăţi.

— E bolnav de plămîni ?

— Aşa se pare. Ar fi mai bine pentru el să moară cît mai curînd, ca să scape. Eu, cel puţin, în locul lui, aş prefera să mor decît să lungesc acest chin. Îi pare rău de fraţii şi surorile mai mici, pe care i-aţi văzut adineauri. Dacă ar fi cu putinţă, dacă am avea bani, ne-am părăsi amîndoi familiile şi ne-am muta împreună. E visul nostru. Da ! Cînd i-am povestit păţania dumneavoastră a fost indignat. Zicea că cine primeşte o palmă şi nu provoacă la duel pe cel care l-a insultat, e un laş. De altfel, e aşa de nervos şi de pornit în ultima vreme, că nici nu-l mai contrazic. Va să zică, Nastasia Filippovna v-a invitat la dînsa ?

— Tocmai că nu m-a invitat.

— Atunci cum vreţi să vă duceţi acolo ? strigă Kolea, oprindu-se de mirare în mijlocul trotuarului. Şi... mergeţi în hainele astea ? Păi... are musafiri astăzi.

— De fapt, nici eu nu ştiu cum vor decurge lucrurile. Mă primeşte — bine ; nu mă primeşte — totul cade, şi gata ! Cît despre haine — n-am altele.

— Aveţi treabă cu Nastasia Filippovna ? Sau vă duceţi numai *pour passer le temps* * „în lumea bună" ?

— Ba nu pentru asta, adică... aş avea, de fapt, o anumită treabă... dar, vezi, că e cam greu de explicat...

— Care este motivul vizitei dumneavoastră, bineînţeles, nu mă priveşte. Principalul e că nu vă daţi în vînt ca să petreceţi cu orice preţ o seară în societatea încîntătoare a unor curtezane, generali şi cămătari. Altminteri, prinţe, iertaţi-mă că v-o spun, aş rîde în hohote şi v-aş dispreţui. Pe la noi nu prea există oameni cinstiţi, încît n-ai pe cine să respecţi. Fără să vrei, îi priveşti pe toţi cu dispreţ, iar ei pretind să fie respectaţi. Chiar şi Varia. Aţi observat, prinţe, că în epoca noastră dai pretutindeni numai de aventurieri ? Şi mai ales la noi, în Rusia, în scumpa noastră patrie. Cum s-a ajuns la asta, nu pricep. Totul părea clădit pe nişte temelii atît de trainice, iar acum ce constaţi ? ? Toată lumea o recunoaşte ; se vorbeşte şi se scrie peste tot. Presa demască, acuză ; la noi, toţi demască şi acuză. Cei dintîi au început să cedeze părinţii, ruşinîndu-se de vechea lor morală. La Moscova, un părinte îşi îndemna fiul *să facă orice,* numai bani să iasă [28] ; s-a scris şi în ziare. Uite, de pildă, generalul meu. Ce-a ajuns ? Şi totuşi, convingerea mea este că e un om cinstit, credeţi-mă ! Şi dacă e în halul în care-l vedeţi — numai din cauza băuturii şi a vieţii dezordonate pe care o duce. Mi se rupe inima cînd îl văd aşa ; nu îndrăznesc s-o spun, pentru că toţi m-ar lua în rîs, dar tare mi-e milă de el. Pe de altă parte, toţi deşteptii ăştia — nu-i nimic de capul lor ! Nişte cămătari, toţi pînă la unul. Ippolit aprobă cămătăria, susţine că fără asta nu se poate şi vorbeşte despre nişte crize economice, de un fel de fluxuri şi refluxuri, lua-le-ar naiba ! Mă supără grozav cînd îl aud vorbind astfel, dar ce să-i faci — e înveninat rău. Închipuiţi-vă că mama lui, căpităneasa, stoarce bani de la general şi tot lui îi împrumută cu dobîndă mare pe termene scurte ; mai mare ruşinea ! Dar

---

* Ca să-ţi mai omori timpul (fr.).

ştiţi că mama mea, Nina Alexandrovna, generăleasa, îl ajută cît poate pe Ippolit cu bani, cu haine şi albituri, cu de toate, chiar şi copiilor le trimite cîte ceva prin el, pentru că mama lor nu are grijă de ei. Şi Varia, la fel.

— Vezi, spuneai că nu mai întîlneşti oameni cinstiţi, oameni cumsecade, că toţi nu sînt decît nişte cămătari : iată însă că există şi altfel de oameni : mama dumitale şi cu Varia, de pildă. Să vii în ajutorul acestor copii, şi în asemenea condiţii, nu este oare un semn de tărie morală ?

— Varia o face mai mult din orgoliu, de ambiţie, ca să nu se lase mai prejos de mama ; pe cînd mama, cu adevărat... o stimez pentru asta. Da, o aprob şi-i admir purtarea. Chiar şi Ippolit e mişcat, cît îi el de înrăit. La început rîdea şi găsea că e o înjosire din partea mamei ; acum însă îl văd uneori foarte impresionat. Hm ! Aşadar, numiţi asta tărie morală ? Iau notă. Ganea nu ştie nimic ; altfel ar spune că e încurajare la vicii...

— Ganea nici nu ştie ? Îmi vine să cred acum că el nu cunoaşte şi multe alte lucruri, zise prinţul, furat de gînduri.

— Dar ştiţi, prinţe, îmi placeţi foarte mult. Felul cum v-aţi purtat mai adineauri nu-mi iese din minte.

— Şi dumneata îmi placi, Kolea.

— Aş vrea să vă întreb cum aveţi de gînd să vă aranjaţi viaţa aici ? În curînd o să am o ocupaţie şi o să cîştig cît de cît. Hai să luăm o locuinţă împreună : eu, dumneavoastră şi cu Ippolit ; iar tata va găsi la noi adăpost ori de cîte ori va fi la ananghie.

— Cu cea mai mare plăcere. Dar lasă că mai vorbim noi despre asta. Acum sînt foarte... foarte tulburat... Cum ? Am şi ajuns ? În casa asta, va să zică... Ce intrare somptuoasă ! Cu portar în uniformă. Nu ştiu, zău, Kolea, dacă am făcut bine că am venit.

Prinţul rămase locului, nehotărît.

— O să-mi povestiţi mîine. Curaj ! Nu vă pierdeţi cu firea. Vă urez succes, pentru că vă împărtăşesc întru totul părerile. Rămîneţi cu bine. Acum mă întorc la Ippolit, ca să-i împărtăşesc şi lui propunerea pe care v-am făcut-o. Nici nu mă îndoiesc că au să vă primească ; să n-aveţi nici o teamă ! E o femeie teribil de originală. Urcaţi scara asta, la primul etaj, vă conduce portarul.

XIII

Cu mare îndoială în suflet, prinţul urcă scara, făcîndu-şi mereu curaj. „Tot ce-ar putea să mi se întîmple mai rău, îşi făcea el socoteala, e să nu mă primească şi să-şi facă o părere proastă despre mine, ori să mă primească şi să-mi rîdă-n nas... Dar ce importanţă are acum ?" În adevăr, nu de asta se temea el, ci îl frămînta mai ales o altă întrebare, la care nu găsea nici un răspuns liniştitor : „Ce avea de gînd totuşi să facă acolo şi pentru ce anume venise ?" Admiţînd chiar că ar găsi un prilej potrivit pentru a-i spune Nastasiei Filippovna : „Nu te mărita cu omul acesta, te nenoroceşti ; el nu te iubeşte, îţi rîvneşte numai banii, mi-a spus-o singur ; şi Aglaia Epancina mi-a vorbit la fel, iar eu am venit să te previn" ; ar fi oare corect din anumite puncte de vedere ? Se interpunea şi o altă chestiune nerezolvată, de o importanţă capitală pentru el, la care se temea chiar să se gîndească ; nu credea posibil şi nici nu îndrăznea cel puţin să admită că ar putea s-o pună şi nu ştia cum ar formula-o ; sîngele-i năvălea în obraz şi-l treceau fiorii la gîndul unei asemenea eventualităţi. Dar, cu toate aceste ezitări şi îndoieli, intră şi întrebă de Nastasia Filippovna.

Nastasia Filippovna ocupa un apartament nu prea mare, dar foarte bine mobilat. În aceşti cinci ani de viaţă la Petersburg a fost o vreme, mai ales la început, cînd Afanasi Ivanovici se arătase foarte darnic faţă de ea, neprecupeţind nici un fel de cheltuieli ; spera să-i cîştige dragostea şi încerca s-o încînte oferindu-i o viaţă plină de confort ; ştia ce uşor se deprinde omul cu luxul şi ce greu îi vine să renunţe la el, după ce i-a devenit o necesitate. În această privinţă, Toţki rămînea fidel vechilor tradiţii din vremuri bune, fără a căuta să le schimbe cîtuşi de puţin şi păstrînd un respect nemărginit faţă de puterea de subjugare a lucrurilor ce desfată simţurile. Nastasia Filippovna nu refuza luxul ce i se oferea, ba s-ar zice că nici nu-i displăcea, cu toate că — şi aici era partea curioasă a comportării ei — nu se lăsa dominată, stăpînită de această viaţă de lux, ca şi cum s-ar fi putut lipsi oricînd de ea ; ba, ori de cîte ori avea prilejul, ţinea s-o şi declare pe faţă lui Toţki, ceea ce îl contraria teribil. De altfel, mai

erau și multe alte amănunte în felul de a fi al Nastasiei Filippovna care îl impresionau neplăcut (iar mai pe urmă îi provocară și dezgustul). Fără a mai vorbi de speța aceea nesuferită de oameni dezagreabili la înfățișare în anturajul cărora se complăcea uneori, ea lăsa din cînd în cînd să răzbească din firea ei și alte înclinații extrem de ciudate, vădind un amestec barbar de gusturi cu totul diferite, precum și o capacitate de a se împăca și de a se mulțumi cu unele procedee și maniere pe care un om de condiție și rafinat nici n-ar putea să le conceapă. Într-adevăr, dacă s-ar fi întîmplat de pildă, ca Nastasia Filippovna să dea dovadă, la un moment dat, de o nostimă și drăgălașă ignoranță — n-ar fi știut, să zicem, că fetele de la țară nu pot purta lingerie fină de batist, cum poartă ea, pare-se că lucrul acesta i-ar fi făcut o mare plăcere lui Afanasi Ivanovici. Spre asta tindea la început toată educația pe care o primise Nastasia Filippovna, cam astfel de rezultate urmărea programul educativ al lui Toțki, de altfel foarte versat în acest domeniu. Și totuși, vai ! rezultatele se dovediră a fi cu totul nesatisfăcătoare în cazul Nastasiei Filippovna. Se ascundea în firea ei ciudată ceva ce-l uimea pînă și pe Afanasi Ivanovici, prin originalitatea-i extraordinar de captivantă, a cărei forță exercita uneori și astăzi încă o puternică atracție asupra lui, deși înțelegea prea bine că toate proiectele și socotelile lui de pînă atunci cu privire la Nastasia Filippovna se năruiseră iremediabil.

Spre surprinderea prințului Mîșkin, subreta care îi deschise ușa (stăpîna casei ținea în serviciul ei numai personal feminin) îi ascultă rugămintea de a fi anunțat fără nici un fel de mirare. Nici încălțămintea lui murdară, nici pălăria cu borurile largi, nici pelerina și nici aerul lui sfios și stîngaci n-o impresionară cîtuși de puțin. Îi ajută să-și scoată pelerina, îl pofti să aștepte în vestibul și se duse îndată să-l anunțe.

Societatea care se adunase în seara aceea la Nastasia Filippovna reprezenta cercul cunoștințelor ei mai apropiate, oaspeți obișnuiți ai casei, relativ puțini față de numărul acelora care veneau de obicei în această zi la tînăra femeie. În primul rînd erau prezenți Afanasi Ivanovici Toțki și Ivan Feodorovici Epancin ; amîndoi păreau bine dispuși, deși sub masca politeții își ascundeau cu greu neliniștea, așteptînd declarația oficială făgăduită de Nastasia Filippovna în legătură cu Ganea. În afară de ei, mai era, firește, și Ganea ; tăcut, foarte îngrijorat,

el nu-şi dădea osteneala să fie prea amabil; stătea deoparte, fără să scoată o vorbă. Nu se putuse decide s-o aducă şi pe soră-sa, dar nici Nastasia Filippovna, se pare, nu remarcase absenţa Variei; în schimb, îndată ce-l văzu pe Ganea, făcu aluzie la scena dintre el şi prinţ. Generalul, care nu ştia de cele întîmplate, voi să afle despre ce este vorba. Atunci Ganea povesti pe un ton sec şi reţinut, dar cu toată sinceritatea, incidentul, adăugînd imediat că şi-a cerut scuze prinţului. Totodată îşi exprimă în termeni foarte categorici părerea că i se pare destul de ciudat şi nu vede de ce se spune că prinţul e un idiot, că el îl consideră, dimpotrivă, foarte inteligent şi că, în orice caz, prinţul e un om care ştie ce vrea. Nastasia Filippovna îi ascultă părerea cu multă atenţie şi urmărindu-i expresia feţei cu o privire plină de curiozitate. Numaidecît veni vorba şi despre Rogojin, care jucase un rol atît de important în întîmplările din dimineaţa acelei zile; comportarea lui părea să trezească un interes deosebit din partea lui Afanasi Ivanovici şi Ivan Feodorovici. Ptiţîn se dovedi a fi în măsură să spună şi alte lucruri interesante despre Rogojin, întrucît alergase aproape pînă la ora nouă seara cu el ca să-i aranjeze diferite treburi băneşti. Rogojin pretindea categoric să i se procure chiar astăzi o sută de mii de ruble. „E drept că era beat, adăugă Ptiţîn, dar suta de mii de ruble, cu toate că nu-i chiar aşa de uşor de găsit, se pare că, în cele din urmă, o va căpăta; nu se ştie însă dacă banii îi va avea chiar astăzi şi dacă i se va înmîna suma întreagă dintr-o dată; aleargă pentru el mai mulţi intermediari: Kinder, Trepalov, Biskup; oferă orice dobîndă şi, bineînţeles, toate astea le face sub puterea băuturii şi a unei bucurii neaşteptate..." încheie Ptiţîn. Toate noutăţile acestea au fost ascultate cu vădit interes, dar într-o tăcere aproape lugubră. Nastasia Filippovna tăcea, nedorind, probabil, să-şi exprime părerea; la fel şi Ganea. Generalul Epancin, în străfundul sufletului, era poate cel mai îngrijorat dintre toţi; mărgăritarele oferite de el azi dimineaţa au fost primite cu o amabilitate prea distantă şi cu un surîs cam ciudat. Singur Ferdîşcenko, dintre toţi oaspeţii, era plin de voie bună, veselia lui manifestîndu-se cam prea zgomotos; rîdea în hohote, uneori chiar fără nici un motiv şi numai pentru că singur îşi luase rolul de măscărici. Pînă şi Afanasi Ivanovici, care era cunoscut ca un vorbitor strălucit şi spiritual, şi care, de obicei, la asemenea reuniuni dădea tonul

conversației, arăta cam indispus și, ceea ce părea cu totul de mirare la el, vizibil stingherit. Ceilalți musafiri, cum s-a mai spus, puțini la număr (un biet bătrîn, profesor de liceu, invitat Dumnezeu știe de ce, și un tînăr necunoscut, atît de timid, încît toată seara n-a scos o vorbă, o actriță de vreo patruzeci de ani, foarte dezghețată și nemaipomenit de volubilă, și o altă doamnă, foarte tînără, extrem de frumoasă, admirabil îmbrăcată, dar neobișnuit de tăcută și rezervată), nu numai că nu erau în stare să învioreze cît de cît conversația, ci pur și simplu nu știau despre ce ar putea să vorbească.

Iată de ce sosirea prințului se nimeri a fi cît se poate de binevenită. Anunțarea lui provocă surprindere, nedumerire, ba și cîteva zîmbete ironice, mai cu seamă cînd cei de față înțeleseră după mirarea Nastasiei Filippovna că ea nici nu se gîndise să-l invite. Dar în aceeași clipă Nastasia Filippovna manifestă atîta bucurie, încît mare parte din oaspeți arborară o mină de circumstanță, gata să-l întîmpine cu rîsete și voie bună pe acest musafir neașteptat.

— Să zicem că o face mai mult din inocență sufletească, conchise Ivan Feodorovici Epancin, și că, în general, nu e bine să încurajezi asemenea porniri, totuși nu e rău că a venit; în momentul de față, oricît de ciudată ar fi maniera aceasta de a se înfățișa nepoftit, după cît îl cunosc, vom avea, cred, prilejul de a ne înveseli puțin.

— Cu atît mai mult că singur și-a căutat-o! se grăbi să adauge Ferdîșcenko.

— Adică? întrebă aspru generalul, care nu-l suferea pe Ferdîșcenko.

— Își va plăti adică taxa de intrare, lămuri celălalt.

— De! Prințul Mîșkin, oricum, nu-i un Ferdîșcenko, zise răutăcios generalul, care nu se putea împăca cu gîndul că se află în societatea unui Ferdîșcenko și încă pe picior de egalitate.

— Ei, generale, fii mai îngăduitor față de Ferdîșcenko, răspunse acesta, zîmbind cu tîlc. Eu mă bucur aici de drepturi speciale.

— Și care sînt, mă rog, aceste drepturi speciale?

— Data trecută, am avut onoarea să le arăt într-o expunere amănunțită. O să le mai spun o dată astăzi, pentru excelența-voastră. Vezi, excelență, toți sînt spirituali, numai eu nu sînt. În schimb, am obținut permisiunea de a spune ade-

vărul, întrucît se ştie că spun adevărul numai cei lipsiţi de spirit. Mai mult, sînt un om răzbunător, din aceeaşi lipsă de spirit. Rabd cu resemnare orice ofensă, dar numai pînă la cel dintîi eşec pe care-l suferă ofensatorul ; cum i se întîmplă ceva neplăcut, i-o reamintesc numaidecît şi mă răzbun din plin ; lovesc cu copita, cum s-a exprimat Ivan Petrovici Ptiţîn, care, fie vorba între noi, nu obişnuieşte să dea cu copita. Cunoşti, excelenţă, fabula lui Krîlov *Leul şi măgarul?* Ei bine, în această situaţie sîntem noi, dumneata şi cu mine, de parcă ar fi fost scrisă anume pentru noi doi.

— Am impresia că întreci măsura, Ferdîşcenko, se indignă generalul.

— De ce adică, excelenţă ? reluă încîntat Ferdîşcenko, care numai atît aştepta, ca să poată umfla şi încîlci cît mai mult lucrurile. Nici o grijă, excelenţă, îmi cunosc lungul nasului ; dac-am spus că sîntem, dumneata şi cu mine, leul şi măgarul din fabula lui Krîlov, e pentru că îmi asum, bineînţeles, rolul Măgarului, iar dumneata eşti Leul, întocmai cum se spune în fabulă :

Temutul leu, spaima pădurii,
La bătrîneţe, a ajuns de plîns. [29]

Iar eu, excelenţă, sînt Măgarul.

— Asupra acestui ultim punct sînt absolut de acord, lăsă să-i scape generalul.

Toate acestea, bineînţeles, fură spuse cu multă maliţiozitate şi cu intenţia vădită de a înţepa ; dar, printr-o înţelegere tacită a obişnuiţilor casei, a rămas statornicit ca lui Ferdîşcenko să-i fie îngăduit de a juca rolul de măscărici.

— Păi, dacă sînt primit şi tolerat aici, strigă el într-o zi, e numai pentru că vorbesc în felul acesta sau poate anume ca să vorbesc în felul acesta. Altminteri, nu văd de ce m-ar tolera în casa aceasta, cum să nu-mi dau seama ? Pot sta eu, un Ferdîşcenko oarecare, alături de un gentleman distins ca Afanasi Ivanovici ? Nu rămîne decît o singură explicaţie : mi se dă un loc lîngă dînsul tocmai pentru că e ceva de neînchipuit.

Deşi cam grosolane, aceste ieşiri se dovedeau destul de usturătoare, ba şi veninoase cîteodată, şi tocmai acest lucru, se pare, făcea plăcere Nastasiei Filippovna. Cei ce doreau să-i frecventeze salonul erau nevoiţi să-l asculte şi să-l rabde pe Ferdîşcenko. Şi poate că el nu se înşela de loc, presupunînd

că era primit acolo tocmai pentru faptul că prezența lui devenise, chiar de la început, insuportabilă pentru Toțki. Ganea, pe de altă parte, a avut și el de îndurat nenumărate mizerii din partea lui Ferdîșcenko, care și în această privință știu să-i fie de mare folos Nastasiei Filippovna.

— În ce-l privește pe prinț, cum intră, îl pun să ne cînte o romanță la modă, încercă o nouă butadă Ferdîșcenko, trăgînd cu coada ochiului spre Nastasia Filippovna, pentru a vedea ce impresie produce.

— Nu cred asta, Ferdîșcenko, și în general te-aș ruga să-ți mai temperezi zelul, observă cu răceală Nastasia Filippovna.

— Mă ro-og ! Dacă se bucură de ocrotirea dumitale specială, atunci, firește, se schimbă socoteala, voi fi și eu mai îngăduitor...

Dar, fără să-l mai asculte, Nastasia Filippovna se ridică și se duse în întîmpinarea musafirului.

— Regret mult că, în graba plecării, am uitat să te invit azi-dimineață, începu ea, venind spre Mîșkin. De aceea sînt încîntată că-mi oferi acum prilejul să-ți mulțumesc și să te felicit pentru inițiativa de care ai dat dovadă.

În timp ce vorbea, se uita cu atenție la Mîșkin, încercînd să ghicească pe chipul lui motivul vizitei.

Dac-ar fi fost mai puțin tulburat, prințul ar fi găsit, desigur, ce să răspundă la aceste cuvinte amabile ; dar impresionat, aproape orbit cum era, nu putu scoate nici un cuvînt. Nastasia Filippovna remarcă acest lucru nu fără satisfacție. În seara aceea era deosebit de frumos îmbrăcată și producea o impresie extraordinară. Luîndu-l pe Mîșkin de braț, îl conduse în salon. În prag, prințul se opri deodată și cu vocea sugrumată de emoție îi vorbi într-o șoaptă grăbită :

— În dumneata, totul e perfecțiune... chiar și faptul că ești slabă și palidă... Nici n-aș fi putut să mi te închipui altfel decît așa cum ești. Doream atît de mult să vin la dumneata... Eu... iartă-mă...

— Nu te scuza, răspunse rîzînd Nastasia Filippovna, altfel faci să se împrăștie farmecul originalității și al surprizei. Va să zică, e adevărat ceea ce se spune de dumneata, că ești un om ciudat. Așadar, mă consideri o perfecțiune ?

— Da.

— Cu tot spiritul dumitale de observație, te înșeli. Chiar astăzi vei avea prilejul să te convingi de contrariul.

Ea îl prezentă pe Mîşkin invitaţilor, dintre care o parte îl cunoşteau. Toţki, bineînţeles, găsi un cuvînt amabil pentru noul venit. Conversaţia, care lîncezea, păru că se înviorează puţin. Toate limbile se dezlegară, toţi căpătară bună dispoziţie. Nastasia Filippovna îl pofti pe prinţ să ia loc lîngă dînsa.

— Mai e cazul să ne mirăm oare de venirea prinţului ? strigă Ferdîşcenko, a cărui voce le domina pe celelalte. Acum totul e limpede, şi lucrurile vorbesc de la sine !

— Totul e mai mult decît limpede şi lucrurile sînt mai mult decît grăitoare, îi ţinu neaşteptat isonul Ganea, renunţînd la mutismul de pînă atunci. Îl observ astăzi într-una pe prinţ din momentul cînd, în cabinetul lui Ivan Feodorovici, portretul Nastasiei Filippovna i-a atras pentru prima oară atenţia. Îmi amintesc foarte bine că încă atunci îmi trecu prin cap un gînd care acum pare a se adeveri pe deplin şi pe care, de altfel, mi l-a confirmat însuşi prinţul prin mărturisirea ce mi-a făcut-o.

Ganea rosti fraza aceasta pe un ton grav, fără nici o urmă de glumă, aproape morocănos, ceea ce păru destul de ciudat.

— Nu ţi-am făcut nici o mărturisire, replică prinţul, roşindu-se, am răspuns numai la o întrebare a dumitale.

— Bravo, bravo ! se entuziasmă Ferdîşcenko. Cel puţin, e sincer ; e şi isteţ şi sincer !

Întreaga asistenţă se amuză rîzînd cu haz.

— Dar nu mai ţipa aşa, Ferdîşcenko, observă, scîrbit, fără să ridice glasul, Ptiţîn.

— Nu bănuiam că ai fi capabil de asemenea acte de eroism, prinţe, îl ironiză Ivan Feodorovici. Ai întrecut orice aşteptări! Şi eu care te credeam un filozof ! Cînd colo, eşti omul care tace şi face !

— Cînd mă uit la prinţ, că s-a înroşit la această glumă nevinovată ca o domnişoară de pension, îmi dau seama că-i un tînăr destoinic, însufleţit de cele mai lăudabile intenţii, rosti neaşteptat sau, mai bine zis, molfăi bătrînul profesor septuagenar de la care nimeni nu se aştepta să deschidă gura în seara aceea. Rîsul general deveni şi mai zgomotos. Crezînd, probabil, că lumea se amuză de remarca lui spirituală, bătrînelul se porni la rîndu-i să rîdă cu mare poftă, pînă ce, la urmă, se înecă într-un violent acces de tuse. Nastasia Filippovna, care manifesta o plăcere deosebită de a se înconjura, nu se ştie de ce, cu asemenea bătrînei originali şi cu tot felul de bă-

trîne, de cele mai multe ori nişte oameni blajini şi săraci cu duhul, se duse repede la el, îl mîngîie şi-l sărută pe obraji, şi-i mai oferi o ceaşcă de ceai. Ceru apoi jupînesei să-i aducă o mantilă, în care se înfăşură, poruncind să se mai pună lemne pe foc. La întrebarea cît e ceasul, jupîneasa îi răspunse că e zece şi jumătate.

— Domnilor, ce ar fi să bem cîte o cupă de şampanie ! propuse deodată Nastasia Filippovna. O am pregătită. Poate că şampania vă mai înveseleşte puţin. Vă rog, fără multă ceremonie.

Invitaţia aceasta, făcută într-o formă atît de naivă, păru cît se poate de ciudată din partea Nastasiei Filippovna ; era cunoscută ţinuta deosebit de sobră a seratelor ei. În general, atmosfera se înviora vizibil, deşi într-o notă cam neobişnuită. Bineînţeles, propunerea de a ciocni cupe de şampanie n-a fost respinsă ; primul se declară de acord generalul ; exemplul lui fu urmat de doamna cea dezgheţată şi vorbăreaţă, apoi de bătrînul profesor, de Ferdîşcenko şi, în sfîrşit, de toată lumea. Toţki luă şi el o cupă, cu gîndul, probabil, de a nu face opinie separată faţă de exuberanţa puţin obişnuită a oaspeţilor, pe care ar fi vrut s-o tempereze pînă la limitele unei simple voioşii mondene. Numai Ganea nu se atinse de băutură. Cît despre Nastasia Filippovna, ea ţinu să declare că în seara aceasta va bea trei cupe. De altfel, felul ei ciudat de a fi în seara aceea, cu mişcări febrile, cu izbucniri neaşteptate şi inexplicabile de rîs nervos, alternînd brusc cu momente de îngîndurare şi priviri melancolice, părea de neînţeles. Unii fură înclinaţi să creadă că are febră, pentru ca la urmă să-şi dea seama că în realitate erau semnele unei aşteptări înfrigurate. Se uita mereu la ceas, lăsa să-i scape gesturi de nerăbdare, devenea din ce în ce mai distrată.

— Mi se pare că ai un pic de febră ? îi spuse doamna cea dezgheţată.

— Chiar o febră mare ; de aceea am luat mantila asta pe umeri, răspunse Nastasia Filippovna, care devenise mai palidă şi făcea eforturi să-şi reprime frisoanele violente ce o înfiorau din cînd în cînd.

O mişcare de nelinişte se produse printre musafiri.

— N-ar fi mai bine s-o lăsăm pe gazda noastră să se odihnească ? îşi dădu cu părerea Toţki, aruncînd o privire spre Ivan Feodorovici.

— Nu, domnilor ! Vă rog să rămîneţi. Am nevoie în mod deosebit de prezenţa dumneavoastră în astă seară, stărui cu un ton grav şi apăsat Nastasia Filippovna.

Şi cum aproape toţi invitaţii aflaseră între timp că în seara aceea urma să fie luată o hotărîre foarte importantă, cuvintele ei părură cît se poate de semnificative. Generalul şi Toţki schimbară din nou priviri. Ganea tresări, stăpînindu-şi cu greu neliniştea.

— Hai să facem un joc de societate, propuse doamna cea dezgheţată.

— Cunosc un joc admirabil şi foarte original, sări Ferdîşcenko ; în orice caz, n-a fost jucat decît o singură dată în lume, cred ; din păcate, n-a prins.

— Ce joc ? întrebă doamna cea dezgheţată.

— Ne adunaserăm într-o zi mai mulţi inşi la o masă prietenească şi, bineînţeles, eram cam ameţiţi. Deodată, cineva propune ca fiecare din cei prezenţi, fără să ne mai ridicăm de la masă, să povestească ceea ce în străfundul conştiinţei lui i se pare că ar fi fapta cea mai urîtă din viaţa lui ; condiţia esenţială era să spună cu toată sinceritatea adevărul, fără a minţi sau încerca să ascundă ceva.

— Ciudată idee, observă generalul.

— De acord, nimic mai ciudat, excelenţă, dar tocmai aici e tot farmecul.

— O idee ridiculă, zise Toţki ; de altfel, perfect explicabilă. O manieră ceva mai neobişnuită de a te lăuda.

— Poate tocmai de aşa ceva era şi nevoie, Afanasi Ivanovici.

— La un asemenea joc, îţi vine mai degrabă să plîngi decît să rîzi, remarcă doamna cea dezgheţată.

— E o idee pur şi simplu absurdă, declară Ptiţîn.

— Şi v-a reuşit ? întrebă Nastasia Filippovna.

— Tocmai că nu ; rezultatul a fost deplorabil. Fiecare, bineînţeles, povesti cîte ceva, mulţi spuneau adevărul, ba unii, n-o să mă credeţi, povesteau cu un fel de voluptate ; numai că, pînă la urmă, toată lumea se simţi ruşinată. Altminteri, a fost destul de nostim şi cu haz, într-un anumit sens, bineînţeles.

— Să ştii că ideea nu e rea ! se învioră deodată Nastasia Filippovna. Eu zic să încercăm, domnilor. Trebuie să recunoaştem că nu prea am avut prilejul să ne distrăm în seara aceasta. Dacă fiecare dintre noi ar consimţi să povestească ceva... în acest gen... dacă vrea, bineînţeles ; nimeni nu-i obli-

gat, libertate deplină... ce ziceți ? Poate că am rezista pînă la capăt, ai ? În tot cazul va fi o distracție foarte originală, ce părere aveți ?

— E o idee genială ! strigă Ferdîșcenko. De altfel, doamnele se exclud, participă numai bărbații ; vom trage la sorți, ca și atunci ! Neapărat ! Cine refuză cu tot dinadinsul este liber să se abțină, deși n-ar fi de loc amabil ! Scrieți-vă numele pe cîte un bilețel, domnilor, și depuneți-le aici, în pălăria mea ; prințul o să tragă. Jocul nu-i de loc complicat ; fiecare va povesti cea mai urîtă faptă din viața lui, e cel mai ușor lucru, domnilor ! O să vă convingeți ! Dacă cineva ar încerca subit o eclipsă de memorie, mă însărcinez să-i aduc eu aminte de unele lucruri.

Propunerea însă nu plăcu nimănui. Unii încruntară sprîncenele, alții zîmbeau ironic, cîțiva ridicară obiecțiuni, dar fără a insista prea mult, ca, de pildă, Ivan Feodorovici, care prefera să n-o contrazică pe Nastasia Filippovna, văzînd-o atît de pasionată pentru ideea aceasta stranie. Căci în dorințele ei, cînd se decidea să manifesteze vreuna, fie chiar și cea mai capricioasă și absolut inutilă pentru dînsa, Nastasia Filippovna se arăta întotdeauna de o înverșunare teribilă. Întocmai așa se-ntîmplase și acum ; părea foarte surescitată, nu-și găsea astîmpăr, izbucnea brusc într-un rîs nervos și isteric, în special cînd Toțki, îngrijat de starea ei, încercă s-o determine să renunțe. Ochii ei negri scînteiau, două pete roșii îi apărură pe obrajii palizi. Poate expresia de repulsie și dezgust de pe fețele unora dintre musafiri îi ațîța și mai mult pofta de a le juca un renghi sau, poate, îi plăcea tocmai brutalitatea și cinismul acestei idei năstrușnice. Iar cîțiva rămăseseră încredințați că ea urmărea de fapt un anume gînd ascuns. Treptat, consimțiră aproape toți ; oricum, tentația era destul de mare, fiind vorba de ceva nostim și interesant, iar pentru unii de-a dreptul ademenitor. Ferdîșcenko, mai ales, nu-și găsea locul de nerăbdare.

— Dar dacă e ceva ce nu se poate povesti... în prezența doamnelor ? cuteză să întrebe, biruindu-și timiditatea, tînărul cel tăcut.

— Ei bine, ai să povestești altceva ; lucruri urîte găsești totdeauna cîte vrei, îl lămuri Ferdîșcenko, nu fi copil !

— Dar uite, eu, de pildă, nu știu care anume din faptele mele trebuie s-o consider drept cea mai urîtă, interveni, la rîndul ei, doamna cea dezghețată.

— Cucoanele sînt scutite ; adică în sensul că nu sînt obligate să povestească ; dacă totuși le vine inspirația, primim cu recunoștință. De asemenea și bărbații, care nu vor cu nici un preț, sînt liberi să n-o facă.

— Bine, dar de unde știi că nu mint, întrebă Ganea, iar dacă voi minți, tot sensul și farmecul jocului se pierde ? Și cine va avea curajul să spună adevărul curat ? Imposibil să nu spună și minciuni.

— Chiar și atunci, perspectiva de a vedea cum minte omul e de ajuns de ispititoare. De altfel, tu, Ganecika, poți să fii liniștit în privința asta, pentru că fapta ta cea mai urîtă este și așa arhicunoscută. Dar gîndiți-vă numai, domnilor, exclamă deodată Ferdîșcenko, într-un fel de extaz, gîndiți-vă numai cu ce ochi ne vom uita unii la alții după aceea, mîine, de pildă.

— Dar cum se poate așa ceva ? Nastasia Filippovna, îmi place să cred că nu-i ceva serios ? întrebă Toțki cu demnitate.

— Cine se teme de lup, nu se duce la pădure ! replică ea cu un zîmbet răutăcios.

— Dar, dă-mi voie, domnule Ferdîșcenko, cum poți dumneata să faci din asta un joc de societate ? stărui Toțki din ce în ce mai neliniștit. Te asigur că asemenea lucruri nu izbutesc niciodată ; singur ai spus că rîndul trecut a dat greș.

— Cum a dat greș ? N-am povestit eu data trecută cum am furat trei ruble ? Uite așa, m-am apucat și am povestit.

— Să zicem. Totuși n-ai avut posibilitatea să povestești totul în așa fel încît să pară adevărat și să ți se dea crezare ! Și Gavrila Ardalionovici are dreptate cînd spune că la cea dintîi notă falsă tot jocul își va pierde hazul. Respectarea adevărului în cazul de față presupune o lăudăroșenie de prost gust, ceea ce pentru noi ar fi de neconceput și cu totul deplasat!

— Rețin subtilitatea remarcii și constat că rafinamentul dumitale, stimate Afanasi Ivanovici, începe să mă impresioneze chiar și pe mine, strigă Ferdîșcenko. Vedeți, domnilor, spunînd că n-am putut istorisi furtul meu în așa fel ca să pară verosimil, Afanasi Ivanovici lasă să se înțeleagă de fapt, într-un mod fin și delicat, că n-aș fi putut fura (pentru că despre așa ceva e necuviincios să vorbești cu glas tare), deși,

poate, în adîncul sufletului este perfect convins că Ferdîşcenko ar fi fost în stare să comită un furt ! Dar să revenim, domnilor, la jocul nostru ; bileţelele cu numele dumneavoastră au fost adunate, mi l-ai dat şi dumneata, Afanasi Ivanovici, prin urmare, nimeni nu refuză ! Şi acum, prinţe, trage dumneata !

Prinţul băgă mîna în pălărie şi scoase primul nume, care se nimeri să fie al lui Ferdîşcenko ; apoi ieşiră pe rînd numele celorlalţi ; Ptiţîn al doilea, generalul al treilea, Afanasi Ivanovici al patrulea, prinţul al cincilea, Ganea al şaselea ş.a.m.d. Doamnele se abţinură.

— O. Doamne, ce ghinion ! strigă Ferdîşcenko. Speram ca primul să iasă prinţul şi apoi generalul. Dar, slavă Domnului, că cel puţin după mine urmează Ivan Petrovici ; tot e ceva, voi avea şi eu o satisfacţie. După cum vedeţi, domnilor, mie îmi revine să dau un exemplu nobil, şi nici nu vă închipuiţi ce mult regret în clipa de faţă că sînt un personaj atît de neînsemnat şi cu nimic vrednic de luat în seamă ; pînă şi cinul îmi este dintre cele mai modeste din lume ; ce importanţă are şi pe cine poate interesa că Ferdîşcenko a făcut o faptă urîtă ? Şi care-i, în definitiv, cea mai urîtă faptă pe care a săvîrşit-o ? Sînt pus în faţa unui *embarras de richesse*. Ar fi cazul, poate, să mai povestesc o dată despre furtul acela, ca să-i dovedesc lui Afanasi Ivanovici că poţi fura şi fără să fii hoţ.

— Deocamdată însă îmi dovedeşti, domnule Ferdîşcenko, că un om e în stare să simtă o adevărată voluptate povestindu-şi mîrşăviile fără să fie măcar rugat... Dar, la urma urmei... fă cum vrei, domnule Ferdîşcenko...

— Dar începe odată, Ferdîşcenko. Te-ai apucat să trăncăneşti vrute şi nevrute şi în felul acesta n-ai să mai isprăveşti niciodată ! porunci iritată Nastasia Filippovna, dînd semne de nerăbdare.

Toată lumea băgă de seamă că, după accesul acela de rîs isteric, ea devenise dintr-o dată morocănoasă şi extrem de irascibilă, ceea ce n-o împiedica să stăruie cu o încăpăţînare despotică în acest moft năstruşnic. Afanasi Ivanovici se frămînta teribil. Îl înfuria şi Ivan Feodorovici, care continua să-şi soarbă şampania calm şi tacticos, ca şi cum nu se întîmpla nimic neobişnuit, ba poate pregătindu-se sufleteşte să povestească şi el ceva, cînd îi va veni rîndul.

XIV

— Nu sînt un om spiritual, Nastasia Filippovna, și tocmai de aceea spun uneori vrute și nevrute! strigă Ferdîșcenko, începîndu-și istorisirea. Dacă aș avea talentul lui Afanasi Ivanovici sau al lui Ivan Petrovici, aș tăcea și eu acum întocmai ca Afanasi Ivanovici și Ivan Petrovici. Prințe, aș vrea să știu părerea dumitale : uite, mie mi se pare că în lumea aceasta sînt mult mai mulți hoți decît oameni cinstiți, și că nu există om, cît de cinstit ar fi el, să nu fi furat ceva măcar o dată în viață. E părerea mea, de unde nu trebuie neapărat să se tragă concluzia că eu aș considera lumea compusă în întregime din hoți, cu toate că uneori, zău, tare îmi vine să cred că așa este. Dumneata ce zici ?

— U-uf, că încîlcit mai vorbești ! se necăji Daria Alexeevna. Și ce-s bazaconiile astea pe care le spui acum ? Nu se poate ca toată lumea neapărat să fi furat în viață ; eu una n-am furat niciodată nimic.

— Bine, să zicem că dumneata n-ai furat niciodată nimic, Daria Alexeevna ; să vedem însă ce are de spus prințul, care uitați-vă cum s-a înroșit ?

— Mi se pare că dumneata ai spus un adevăr, numai că exagerezi mult, răspunse prințul, care într-adevăr se făcuse roșu la față.

— Dar dumneata personal, prințe, n-ai furat niciodată ?

— Bine, dar e ridicol ! Gîndește-te ce spui, domnule Ferdîșcenko, interveni generalul.

— Recunoaște mai bine că atunci cînd e cazul să treci la fapte, ți-e rușine să povestești, și acum încerci să-l amesteci și pe prinț în pelteaua dumitale, profitînd de faptul că e un om blajin și pașnic, vorbi răspicat Daria Alexeevna.

— Ferdîșcenko, ori începi îndată să povestești, ori taci din gură și vezi-ți de ale dumitale. Ne faci să ne pierdem răbdarea ! îl repezi, vărsîndu-și năduful, Nastasia Filippovna.

— Îndată, Nastasia Filippovna ; căci, dacă pînă și prințul recunoaște, iar eu consider că răspunsul prințului echivalează cu o adevărată mărturisire, ce-ar mai putea spune atunci oricare altul (nu vreau să numesc pe nimeni), dac-ar vrea să fie sincer ? În ceea ce mă privește, domnilor, mai că n-aș avea cine știe ce lucru de adăugat la ceea ce știți ; e o afa-

cere pe cît de simplă, pe atît de murdară şi stupidă. Dar vă asigur că nu sînt hoţ ; cum s-a întîmplat, totuşi, că am furat nu ştiu nici eu. Acum doi ani, într-o duminică, eram la ţară, la Semion Ivanovici Işcenko. Avea invitaţi la masă, la un pahar de vin. La un moment dat, îmi veni s-o rog pe Maria Semionovna, fiica amfitrionului nostru, să ne cînte ceva la pian. Trecînd prin odaia de alături, zăresc o bancnotă verde, o hîrtie de trei ruble, pe masa de lucru a Mariei Ivanovna ; o scosese, probabil, pentru cine ştie ce trebuinţă a casei. În odaie, nimeni. Iau hîrtia şi o bag în buzunar. Pentru ce ? Nu ştiu. Ce anume mă făcu s-o iau, nu pot să-mi dau seama nici astăzi. Mă întorsei repede în sufragerie şi îmi reluai locul la masă. Am aşteptat cu emoţie să văd ce se va întîmpla ; eram destul de agitat şi vorbeam într-una, povesteam anecdote, rîdeam ; pe urmă mă apropiai de cercul cucoanelor. Cam după o jumătate de oră se observă dispariţia bancnotei şi începu interogarea slujnicelor. Bănuiala căzu pe una din ele, Daria. Manifestam un interes deosebit, luînd parte la cercetări ; îmi amintesc chiar că, văzînd-o pe Daria zăpăcită de tot, am îndemnat-o să mărturisească, asigurînd-o de indulgenţa şi iertarea Mariei Ivanovna, şi toate astea cu multă convingere, în faţa lumii. Toţi mă priveau, iar eu simţeam o plăcere extraordinară la gîndul că în timp ce-i ţineam slujnicii predica asta moralizatoare, biletul zăcea cuminte în buzunarul meu. Cele trei ruble le-am băut în aceeaşi seară la un restaurant. Am intrat şi am cerut o sticlă de Château-Laffitte ; niciodată pînă atunci nu mi se-ntîmplase să comand o sticlă de vin fără să mai iau şi altceva ; voiam să scap cît mai repede de banii aceia. De altfel, nici atunci şi nici mai tîrziu n-am simţit cine ştie ce mustrări de cuget. A doua oară n-aş mai face-o, fireşte ; mă veţi crede sau nu, voia dumneavoastră, mi-e totuna. Ei, şi cam asta-i totul.

— Numai că, desigur, nu-i cea mai urîtă faptă a dumitale, spuse Daria Alexeevna în silă.

— E mai curînd un caz psihologic decît o faptă condamnabilă, observă Afanasi Ivanovici.

— Şi slujnica ? întrebă Nastasia Filippovna, fără să-şi ascundă o puternică pornire de dezgust.

— Slujnica, bineînţeles, a fost dată afară a doua zi. E o casă cu principii severe.

— Şi ai lăsat să fie concediată ?

— Asta-i bună ! După dumneata, ar fi trebuit să mă predau pe mîna justiţiei, nu ? rînji Ferdîşcenko, întrucîtva contrariat de impresia neplăcută pe care povestea lui o produsese asupra tuturor.

— Ce mîrşăvie ! exclamă Nastasia Filippovna.

— Ei, asta-i acum ! Nu cumva vrei ca un om să-ţi istorisească cea mai urîtă faptă din viaţa lui, iar această faptă să apară totodată şi într-o aureolă de strălucire ! Faptele cele mai urîte sînt întotdeauna şi mîrşave, Nastasia Filippovna, şi vom fi îndată lămuriţi în privinţa asta ascultîndu-l pe Ivan Petrovici. De altfel, cîţi nu sînt cei lustruiţi pe dinafară, avînd aparenţă de virtute numai pentru că dispun de caleaşcă proprie ? Mulţi au caleaşcă proprie... Dar prin ce mijloace...

Într-un cuvînt, Ferdîşcenko îşi pierdu cu desăvîrşire cumpătul, înfuriindu-se atît de tare, încît întrecu orice măsură ; pînă şi faţa i se schimonosi. Oricît de ciudat ar părea, dar nu era exclus să se fi aşteptat ca povestirea lui să producă cu totul alt efect. Asemenea „gafe“ şi „lăudăroşenii de prost gust“, cum spunea Toţki, i se întîmplau adesea lui Ferdîşcenko şi se potriveau întru totul cu firea lui.

Nastasia Filippovna tresări de mînie, privindu-l ţintă în ochi ; Ferdîşcenko îngheţă de frică şi tăcu mîlc : mersese prea departe !

— N-ar fi mai bine să ne oprim aici ? întrebă cu viclenie Afanasi Ivanovici.

— E rîndul meu, dar voi profita de libertatea de a mă abţine, declară hotărît Ptiţîn.

— Nu vrei ?

— Nu pot, Nastasia Filippovna. De altfel, consider că jocul în sine e absurd.

— Generale, mi se pare că ţi-a venit rîndul, spuse Nastasia Filippovna lui Ivan Feodorovici. Dacă refuzi şi dumneata, tot jocul cade şi voi regreta profund, pentru că îmi propusesem să povestesc la sfîrşit şi eu un fapt „din propria-mi viaţă“, numai că voiam s-o fac după dumneata şi după Afanasi Ivanovici. Trebuie deci să mă încurajaţi, isprăvi ea zîmbind.

— A, din moment ce faci această promisiune, strigă înflăcărat generalul, sînt gata să-ţi povestesc şi întreaga mea viaţă, dar mărturisesc că, aşteptîndu-mi rîndul, îmi pregătisem în gînd istorisirea...

— Şi e de ajuns să te uiţi numai la înfăţişarea excelenţei-sale ca să-ţi dai seama cu ce satisfacţie literară şi-a ticluit mica-i istorioară, îndrăzni să observe, cu un zîmbet veninos, Ferdîşcenko, care nu-şi revenise încă din zăpăceala eşecului.

Nastasia Filippovna aruncă o privire fugară spre general şi-i veni şi ei să zîmbească. Dar se vedea că amărăciunea şi dezgustul puneau tot mai mult stăpînire pe dînsa. Iar promisiunea ei de a povesti îl alarmă şi mai mult pe Afanasi Ivanovici.

— Ca oricui, mi s-a întîmplat şi mie, domnilor, să comit în viaţa mea unele fapte nu tocmai elegante, începu generalul. dar, ceea ce e mai curios, istoria pe care vreau să v-o povestesc acum, eu însumi o consider ca fiind cea mai urîtă dintre toate. De atunci au trecut aproape treizeci şi cinci de ani şi nici pînă astăzi nu pot scăpa de un sentiment penibil, ca să zic aşa, de o rîcîială, pe care o încerc ori de cîte ori mi-aduc aminte de cele întîmplate. De altfel, toată păţania aceasta, trebuie să vă spun. a fost o mare stupizenie. Eram pe atunci sublocotenent şi-mi omoram zilele într-o unitate oarecare. Mă rog, se ştie ce înseamnă viaţa de sublocotenent : sîngele-ţi fierbe, punga-i goală şi toată gospodăria o duci într-o traistă. Îmi dădură şi o ordonanţă, cu numele de Nikifor, care se apucă cu străşnicie să se îndeletnicească cu de-ale gospodăriei : tîrguia, răzuia, curăţa, îmi cîrpea lenjurile, aduna de unde şi cum putea, ba uneori chiar şi şterpelea de ici de colo, îndată ce găsea ocazia, orice obiect care-mi putea fi de folos în mica mea gospodărie ; un om devotat şi cinstit. Eu, bineînţeles, eram aspru, dar drept. Trebuind să cantonăm cîtva timp într-un orăşel, am fost cartiruit într-un fel de mahala, la o văduvă de locotenent în retragere. Bătrînica avea pe puţin optzeci de ani. Locuia într-o casă de lemn, veche, dărăpănată, şi era aşa de nevoiaşă, că nici îngrijitoare nu ţinea. Altădată avusese o familie numeroasă, dar cu timpul, unii se prăpădiră, alţii se împrăştiară, dînd-o uitării, iar bărbatul şi-l îngropase cu vreo patruzeci şi cinci de ani în urmă. Ţinuse lîngă ea cu cîţiva ani înainte o nepoată, una gheboasă şi rea ca o vrăjitoare, atît de rea, că într-o zi, cică, o muşcase pe bătrînă de deget. Dar se prăpădi şi nepoata, încît de vreo trei ani bătrîna se chinuia singură-cuc. Mă plictiseam în casa ei groaznic ; de altfel, era atît de nevolnică şi redusă, că nu era chip să scoţi măcar o vorbă de duh de la ea. La urmă, îmi fură un cocoş. Faptul nu prea a fost lămurit nici pînă astăzi, dar nimeni altul nu putea s-o facă. Din pricina acestui

cocoş, ne-am certat şi încă rău de tot ; scurt timp după aceea, la cea dintîi cerere a mea, căpătai o altă locuinţă, în celălalt capăt al oraşului, la un negustor bărbos, parcă-l văd şi-acum, tatăl unei foarte numeroase familii. Ne mutarăm cu Nikifor, bucuroşi că am scăpat de babornită şi de cocioaba ei. Trec trei zile, mă întorc de la instrucţie, Nikifor îmi raportează că, adică, „rău aţi făcut, blagorodnicia-voastră, că aţi lăsat castronul la gazda cea veche, căci nu mai avem în ce servi supa". Îl ascultai uimit, fireşte : „Cum se poate ? Nu înţeleg. Cum de a rămas castronul nostru la vechea gazdă ?" Nikifor, surprins la rîndul său, raportează mai departe că la plecarea noastră gazda n-a vrut să-i dea castronul, pentru motivul că i-aş fi spart o oală de a ei şi chiar eu i-aş fi oferit acest castron ca despăgubire. Ticăloşia asta m-a scos, bineînţeles, din sărite : sîngele mi se înfierbîntă, sării din loc şi mă dusei glonţ la locuinţa babei. Ajung, ca să spun aşa, furios la culme : mă uit, stă singură, ghemuită într-un colţ al tindei, ca şi cum s-ar fi pitit de căldura soarelui, cu obrazul rezemat într-o mînă. Şi pe loc o iau la rost că, adică, „eşti aşa şi pe dincolo..." Ştiţi cit e de bogat vocabularul rus în ocări. Numai că bag de seamă ceva ciudat în înfăţişarea bătrînei : stă cu ochii holbaţi la mine, nu scoate un cuvînt, mă priveşte într-un fel cu totul ciudat şi se tînguie, parcă, clătinîndu-se încet. Mă potolesc puţin, o cercetez mai atent, dau s-o descos — nici un răspuns. Mai stau aşa cîteva clipe, neştiind ce să fac ; muştele bîzîiau, soarele scăpăta spre asfinţit, linişte de mormînt ; în sfîrşit, plec consternat. Pe drum aflu că mă cheamă maiorul, trebui după aceea să trec şi pe la companie, încît ajunsei acasă pe-nserate. Cum intru Nikifor îmi spune : „Ştiţi, blagorodnicia-voastră, că vechea noastră gazdă a dat ortul popii ?" „Cînd ?" „Chiar în seara asta, acum un ceas şi jumătate." Deci, în timp ce o înjuram, ea îşi dădea sufletul. Ei bine, faptul acesta mă zgudui atît de puternic, încît, mă credeţi, cu greu izbutii să-mi vin în fire. Nu-mi ieşea din minte bătrîna ; ba începui s-o văd şi noaptea în vis. Nu eram de loc superstiţios, şi totuşi, a treia zi, mă dusei la biserică, la înmormîntare. Într-un cuvînt, cu trecerea timpului, îmi revine tot mai des gîndul la nenorocita bătrînă. Nu de alta, dar îmi răsare în minte aşa din senin şi mă simt destul de prost. La urma urmei, mi-am zis eu, de ce să-mi fac atîta sînge rău ? În primul rînd, e vorba de o femeie, adică de o fiinţă omenească sau, cum se spune astăzi, pe la noi, de o făptură umană,

care, la drept vorbind, şi-a trăit traiul, şi-a mîncat mălaiul. Cîndva avusese şi ea copii, bărbat, familie, rude şi, ca să zic aşa, o forfoteală în jurul ei, cu zîmbete şi glasuri, şi deodată — nimic, scrum s-a ales din toate, de parcă nici n-au fost, iar ea a rămas singură pe lume, ca... o muscă ce poartă povara blestemului milenar. Şi iată, în sfîrşit, dă Dumnezeu de-i vine şi ei sfîrşitul. La asfinţitul soarelui, într-o seară caldă de vară, bătrîna mea îşi ia şi dînsa zborul din lumea aceasta păcătoasă — fireşte, aci nu trebuie să lipsească şi gîndul la semnificaţia morală a momentului. În clipa aceea supremă, în loc de lacrimi şi rugăciuni care s-o însoţească în ultima ei călătorie, un sublocotenent fluşturatic, înfipt ţanţoş înaintea ei, cu pumnul în şold, o prohodeşte cu un potop de înjurături ruseşti din cele mai deşucheate — şi toate acestea numai din pricina unui castron ! Sînt vinovat, desigur, şi, dacă astăzi, după scurgerea vremii şi în urma schimbărilor ce intervin în firea omului, îmi amintesc de fapta mea cu mai mult sînge rece, ca despre o faptă cu totul străină de mine, de parcă nici n-aş fi săvîrşit-o eu, nu mai puţin adevărat este că simt şi astăzi încă profunde mustrări de cuget. Repet însă că-mi pare ciudat şi nu văd de ce să-mi fac reproşuri, pentru că, la urma urmei, n-am fost chiar aşa de vinovat în toată întîmplarea asta ; de ce i-o fi venit să moară tocmai în momentul acela ? Există, de fapt, o justificare : e vorba de un caz întrucîtva psihologic. Cu toate astea, n-am putut să-mi împac conştiinţa decît luînd asupră-mi, acum cincisprezece ani, întreţinerea a două paturi într-un azil de săraci, pentru ca două femei bătrîne şi bolnave să-şi găsească acolo adăpost şi alinare la sfîrşitul zilelor. Acum mă bate gîndul să le transform în donaţie pe veci, lăsînd în acest scop, prin testament, un capital corespunzător. Asta am vrut să vă mărturisesc. Ei bine, şi o repet, poate că m-am făcut vinovat de multe păcate în viaţă, dar undeva, în străfundurile conştiinţei mele, socot fapta aceasta ca cea mai urîtă dintre toate cîte le-am săvîrşit.

— Departe de a fi cea mai urîtă faptă din viaţa dumitale excelenţă, este dimpotrivă una din acelea care-ţi fac cinste ; l-ai dat gata pe Ferdîşcenko ! conchise acesta mucalit.

— Într-adevăr, generale, nu-mi închipuiam să ai o inimă aşa de bună ; e chiar păcat, spuse în treacăt Nastasia Filippovna.

— Păcat ? Dar pentru ce ? întrebă, rîzînd afabil, Ivan Feodorovici şi, cu un aer satisfăcut, sorbi din cupa de şampanie.

Acum venea rîndul lui Afanasi Ivanovici, care îşi pregătise şi el o istorioară. Toată lumea era convinsă că el nu se va da în lături ca Ivan Petrovici şi, pentru anumite motive, toţi aşteptau cu o curiozitate deosebită povestea lui, trăgînd cu coada ochiului spre Nastasia Filippovna. Cu multă demnitate, care se armoniza perfect cu înfăţişarea lui impunătoare, Afanasi Ivanovici îşi începu una din „drăgălaşele lui istorioare", povestite pe un ton amabil şi plăcut. (Trebuie menţionat, de altfel, că avea într-adevăr o ţinută impozantă : înalt, trupeş, cu un început de chelie, puţin încărunţit, cu nişte obraji rumeni, cam puhavi şi fanaţi, ce-i drept, cu dantură falsă. Se îmbrăca sobru şi elegant, purtînd întotdeauna cămăşi fine. Mîinile lui albe şi plinuţe atrăgeau privirile. Un inel scump cu briliant îi împodobea arătătorul mîinii drepte.) În tot timpul cît dură povestirea lui, Nastasia Filippovna păru total absorbită de examinarea danteluţei care-i înfrumuseţa mîneca, ciupind-o necontenit cu cele două degete ale mîinii stîngi, încît nu avu vreme să ridice măcar o dată ochii către povestitor.

— Ceea ce îmi uşurează cu osebire sarcina, începu Afanasi Ivanovici, este condiţia principală de a nu povesti decît fapta cea mai urîtă din viaţa mea. În cazul acesta, bineînţeles, nu pot sta mult pe gînduri ; alegerea e uşoară, numai să te laşi îndemnat de glasul conştiinţei şi de imboldul inimii. Mărturisesc cu amărăciune că printre nenumăratele fapte uşuratice şi poate chiar... nesăbuite din care îmi fac o vină, există una a cărei amintire mi-a rămas întipărită în minte pentru totdeauna. Întîmplarea s-a petrecut acum douăzeci de ani : eram pe atunci la ţară, la Platon Ordînţev, care tocmai fusese ales mareşal al nobilimii şi venise să-şi petreacă sărbătorile de iarnă în provincie cu tînăra lui nevastă. Se apropia ziua de naştere a Anfisei Alexeevna şi se pregăteau două baluri. Pe vremea aceea făcea furori în lumea bună deliciosul roman al lui Dumas-fiul *Dama cu camelii* [30], un poem care, după părerea mea, va rămîne veşnic tînăr şi nemuritor. Toate femeile erau entuziasmate de această carte, cel puţin acelea care o citiseră. Farmecul naraţiunii, caracterizarea originală a personajului principal, lumea captivantă, supusă unei analize fine pînă în cele mai subtile trăsături, şi, în sfîrşit, toate amănuntele acelea îm-

bietoare, presărate în paginile cărţii (ca, de pildă, alternanţa semnificativă, după împrejurări, a buchetelor de camelii albe sau roşii [31]), într-un cuvînt, toate detaliile acelea pline de încîntare, luate laolaltă, produceau o impresie zguduitoare. Erau la modă cameliile şi fiecare voia să le aibe ; florile acestea deveniseră accesoriul obligator al unei toalete de bal ; vă întreb acum, cit de lesne puteai să ţi le procuri într-un oraş de provincie, unde toată lumea umbla nebună după camelii ? Petea Vorhovskoi era pe atunci îndrăgostit foc de Anfisa Alexeevna. Nu ştiu precis dacă se înfiripase ceva între ei, adică vreau să spun că nu ştiu dacă avea el temeiuri care să-i îndreptăţească vreo speranţă. Ştiu doar atît că bietul băiat îşi pierduse capul căutînd să procure nişte camelii Anfisei Alexeevna pentru balul ce se anunţase. Se ştia că Sofia Bezpalova şi contesa Soţkaia — o petersburgheză în vizită la soţia guvernatorului — aveau să vină amîndouă cu buchete de camelii albe. Anfisa Alexeevna, vrînd să producă un efect cu totul deosebit, dorea să aibă camelii roşii. Bietul Platon nu mai ştia ce să facă, cutreierase în zadar tot ţinutul ; deh, ca soţ, se angajase să-i găsească aceste flori, ba le şi dibuise într-un loc. Culmea ghinionului însă, i-o luase înainte Mîtişceva, Katerina Alexandrovna, cumpărîndu-le pe toate în ajun ; şi unde mai pui că Mîtişceva era o rivală temută pentru Anfisa Alexeevna ; aproape în toate cele erau la cuţite. Fireşte, urmară lacrimi, criză de nervi, leşinuri. Platon era pierdut. Dacă Petea ar fi izbutit în momentul acesta critic să procure de undeva un buchet de camelii roşii, avansurile lui sentimentale ar fi progresat vertiginos — gratitudinea unei femei în asemenea cazuri n-are margini. Şi cît a mai alergat, cît s-a zbătut bietul băiat, dar era o chestiune aproape irezolvabilă, orice s-ar spune. Cînd deodată, chiar în ajunul zilei de naştere a Anfisei Alexeevna, cînd urma să aibă loc şi balul, mă întîlnesc cu Petea, pe la unsprezece ceasuri seara, la o vecină de-a lui Ordînţev, la Maria Petrovna Zubkova. Radia de fericire. „Ce-i cu tine ?" îl întreb. „Am găsit, zice. Evrika !" „Ei bine, prietene, mă uimeşti ! Unde ? Cum ?" „La Ekşaisk (un orăşel situat la douăzeci de verste distanţă, într-un alt district) ; e acolo un negustor bărbos şi bogat ; îl cheamă Trepalov ; e însurat, dar neavînd copii creşte împreună cu bătrîna lui canari ; au şi pasiunea florilor ; acolo găsesc camelii." „Bine, dar n-ai nici o siguranţă ; şi dacă n-o să-ţi dea ?" „Cad în genunchi, mă tîrăsc la picioarele lui şi nu

plec pînă nu-mi dă !“ „Şi cînd pleci ?“ „Mîine la cinci dimineaţa.“ „Ei, într-un ceas bun !“ M-am bucurat sincer pentru bietul băiat. Mă întorc la Ordînţev ; trecuse de unu noaptea ; mă pregătesc de culcare, cu gîndul mereu la Petea ; deodată îmi vine o idee năstruşnică. Zis şi făcut. Mă strecor pe furiş la bucătărie, îl scol pe Saveli vizitiul, îi bag în mînă cincisprezece ruble : „Înhamă caii ! Într-o jumătate de ceas, trăsura să fie gata !“ Nu trecu nici o jumătate de ceas şi trăsura, bineînţeles, mă aştepta la poartă. Anfisa Alexeevna, după cum auzisem, avea migrenă, febră, delir. Mă urc în trăsură şi dus am fost ; la cinci ajung la Ekşaisk, trag la un han şi aştept să se facă ziuă ; pe la ora şapte mă duc la Trepalov. „Aşa şi pe dincolo, ai camelii ? Tăicuţule, ajută-mă, scapă-mă, uite, îţi cad şi în genunchi !“ „Nu, nu se poate, n-am de dat !“ îmi răspunde negustorul, un bătrîn înalt, cu părul de nea şi faţa aspră. Îi cad la picioare, încep să mă rog de el. „Ce faci, flăcăule ?“ zice el speriat. „E vorba de viaţa unui om !“ răcnesc eu. „Ei, dacă-i aşa, ia-le şi Dumnezeu să-ţi ajute !“ Numaidecît alesei toate cameliile roşii ; avea o seră micuţă — o minune ! Bătrînul oftează. Îl vedeam că se desparte de ele cu durere. Scot o sută de ruble. „Nu, drăguţă, nu mă jigni, te rog.“ „Atunci, dă-mi voie să te rog, prea venerabile, să dăruieşti suta asta de ruble pentru spitalul din localitate !“ „Aşa da, flăcăule, e o faptă bună, mărinimoasă şi plăcută lui Dumnezeu ; o dau cu bucurie întru pomenirea numelui şi pentru sănătatea dumitale.“ Mi-a plăcut grozav acest bătrîn, rus adevărat, ca să zic aşa, rus sadea, *de la vraie souche*. Fericit de izbîndă, fac calea înapoi, apucînd pe alt drum, ca să nu mă întîlnesc cu Petea. Cum ajung, trimit buchetul Anfisei Alexeevna, ca să-l aibă înaintea ochilor cînd se trezeşte. Vă puteţi închipui cîtă bucurie şi ce lacrimi de recunoştinţă ! Platon, care în ajun fusese nenorocit, zdrobit, distrus, plîngea acum fericit în braţele mele. Vai ! Toţi bărbaţii sînt la fel încă de la crearea... căsătoriei legitime ! Nu îndrăznesc să mai adaug nimic : mă voi mărgini să spun numai că acest episod puse capăt speranţelor bietului Petea. Mă aşteptam că, aflînd totul, ar fi în stare să mă şi omoare, şi-mi luai toate măsurile de prevedere ; dar lucrurile căpătară o întorsătură cu totul neprevăzută : de supărare, Petea căzu într-un leşin, apoi făcu febră mare, iar a doua zi dimineaţa se zbătea în ghearele unei congestii cerebrale. Peste o lună, cînd se restabili, ceru să fie trimis în Caucaz ; pe scurt, un adevărat

roman ! La urmă, a fost omorît în Crimeia. Fratele lui, colonelul Stepan Vorhovskoi, era în vremea aceea comandant de regiment și s-a distins pe cîmpul de bătălie. Mărturisesc că mulți ani după aceea am avut deseori mustrări de cuget ; de ce, pentru ce a fost nevoie să-i dau bietului băiat lovitura aceasta crudă ? Hai, să zicem, dacă cel puțin eram îndrăgostit. Dar așa, numai pentru a juca o festă prostească, dintr-un simplu berbantlîc, și atît ! Dacă nu i-aș fi luat buchetul atunci, cine știe, poate că omul trăia și astăzi, ar fi fost fericit și nici nu s-ar fi gîndit vreodată să se avînte în lupta cu turcii.

Afanasi Ivanovici încheie cu același ton grav și plin de demnitate cu care își începuse povestirea. Cînd isprăvi, musafirii au putut observa cum ochii Nastasiei Filippovna scînteiară cu licăriri stranii, iar buzele-i tremurau. Toate privirile erau îndreptate spre ei doi.

— L-au păcălit pe Ferdîșcenko ! L-au tras pe sfoară ! Și ce păcăleală ! se văicărea Ferdîșcenko, înțelegînd că e cazul și trebuie neapărat să spună ceva.

— Cine ți-e de vină, dacă nu știi pe ce lume trăiești ! Uite, învață și dumneata de la cei cu scaun la cap ! replică aproape triumfătoare Daria Alexeevna. (Era o veche și devotată prietenă și confidentă a lui Toțki.)

— Ai dreptate, Afanasi Ivanovici, jocul acesta e din cale afară de plictisitor și ar fi cazul să-l încheiem mai repede, spuse Nastasia Filippovna. Povestesc și eu ce am făgăduit și pe urmă să jucăm mai bine cărți.

— Dar mai întîi istorioara promisă ! o susținu generalul cu însuflețire.

— Prințe, se adresă pe neașteptate Nastasia Filippovna lui Mîșkin, acești doi vechi prieteni ai mei, generalul și Afanasi Ivanovici, mă tot îndeamnă să mă mărit. Care-i părerea dumitale, dă-mi un sfat : să mă mărit sau nu ? Voi face așa cum vei spune dumneata.

Afanasi Ivanovici îngălbeni, generalul rămase încremenit ; toți ridicară capetele, făcînd ochii mari. Sîngele înghețā în vinele lui Ganea.

— Cu... cu cine ? întrebă prințul abia deslușit.

— Cu Gavrila Ardalionovici Ivolghin, răspunse Nastasia Filippovna tare și răspicat.

Cîteva secunde se așternu o liniște desăvîrșită ; prințul făcea sforțări vădite să spună ceva, ca și cum o greutate teribilă îi apăsa pieptul.

— N-nu... Să nu te măriți ! îngăimă el în sfîrșit, răsuflînd din greu.

— Așa va fi ! Gavrila Ardalionovici ! i se adresă autoritar și oarecum solemn Nastasia Filippovna. Ai auzit cum a hotărît prințul ? Acesta e și răspunsul meu ; și acum, să isprăvim o dată pentru totdeauna cu această chestiune !

— Nastasia Filippovna ! o dojeni cu glas tremurător Afanasi Ivanovici.

— Nastasia Filippovna ! rosti și generalul pe un ton grav și convingător, deși era vădit alarmat.

O mișcare generală de neliniște și emoție se produse în rîndul invitaților.

— Dar ce s-a întîmplat, domnilor ? urmă ea, privindu-i cu un aer de mirare pe cei din jur. Pentru ce această emoție ? De v-ați vedea acum în oglindă !

— Dar adu-ți aminte, Nastasia Filippovna, bîigui consternat Toțki, te-ai legat prin cuvînt, ai dat o făgăduială... absolut nesilită de nimeni, și ai fi putut să cruți cel puțin... Nu știu ce să spun și... fără îndoială, sînt tulburat, dar... Într-un cuvînt, astăzi... într-un asemenea moment, în fața... lumii, să rezolvi în felul acesta... în timpul unui joc, o chestiune atît de serioasă, o chestiune de onoare și de inimă... de care depinde...

— Nu te înțeleg, Afanasi Ivanovici, dumneata într-adevăr, vorbești cam încîlcit... Ce înseamnă cuvintele acestea, „în fața lumii" ? Oare nu sîntem într-un cerc de prieteni din cei mai intimi ? Ș-apoi, de ce vorbești de „joc" ? Voiam, într-adevăr, să vă povestesc o istorie ; ei bine, iată, v-am spus-o ; nu vă place ? Și de ce găsești că nu-i serios ? Ai auzit doar, i-am spus prințului : „Voi face așa cum vei spune dumneata !" Dac-ar fi spus *da*, mi-aș fi dat imediat consimțămîntul ; dar a spus *nu*, și am refuzat. În clipa aceea, toată viața mea atîrna de un fir de păr ; ce vrei mai serios ?

— Dar bine, ce amestec are prințul aici ? Și ce reprezintă, la urma urmei, prințul pentru dumneata ? mormăi generalul,

care abia putea să-şi stăpînească indignarea, văzînd că se dă atîta importanţă părerii lui Mîşkin.

— Iată ce este prinţul pentru mine : e primul om, din cîţi am cunoscut pînă acum, în al cărui devotament sincer simt că mă pot încrede cu adevărat. A crezut în mine de la cea dintîi privire şi de aceea cred şi eu în el.

— Nu-mi rămîne decît să-ţi aduc mulţumiri pentru extrema delicateţe cu care ai... procedat faţă de mine, putu să articuleze în sfîrşit Ganea, cu glas tremurător, cu gura crispată şi faţa albă ca varul. Fără îndoială că întocmai aşa trebuia să se-ntîmple... Dar... prinţul... Prinţul, în toată afacerea asta...

— Vrea să pună mîna pe cele şaptezeci şi cinci de mii de ruble, nu-i aşa ? îl întrerupse Nastasia Filippovna. Asta ai vrut să spui ? Nu tăgădui, sînt sigură că la asta te-ai gîndit ! Afanasi Ivanovici, am uitat să adaug : păstrează-ţi cele şaptezeci şi cinci de mii de ruble şi să ştii că-ţi redau libertatea fără nici o răscumpărare. Ajunge ! E timpul să respiri şi dumneata mai liber ! Doar nu e o glumă : nouă ani şi trei luni ! De mîine începe o viaţă nouă, iar astăzi e ziua mea, şi sînt absolut liberă şi independentă pentru prima oară în viaţă! Generale, ia-ţi şi dumneata colierul înapoi, dă-i-l nevestei dumitale, poftim ; iar mîine părăsesc şi acest apartament. Prin urmare, de acum încolo, domnilor, nu vom mai avea serate !

Apoi se ridică hotărîtă să se retragă.

— Nastasia Filippovna ! Nastasia Filippovna ! se auzi din toate părţile. Cu toţii se repeziră către tînăra femeie, înghesuindu-se în jurul ei şi ascultînd cu emoţie cuvintele-i înfrigurate ; nimeni nu înţelegea ce anume se întîmplă ; se produsese o agitaţie şi o învălmăşeală generală. Deodată, clopoţelul de la uşa de intrare zbîrnîi, smucit cu violenţă, ca şi atunci, la Ganea acasă.

— Aha ! Iată şi deznodămîntul ! În sfîrşit ! E unsprezece şi jumătate ! strigă Nastasia Filippovna. Vă rog să luaţi loc, domnilor, se apropie deznodămîntul !

Spunînd acestea, ea se aşeză cea dintîi. Un zîmbet straniu îi flutura pe buze. Amuţise, stînd într-o aşteptare înfrigurată şi privind ţintă spre uşă.

— Rogojin, cu cele o sută de mii de rugle, fără îndoială, îşi zise în şoaptă Ptiţîn.

XV

Intră camerista Katia cu un aer speriat :

— Dumnezeule sfinte, ce-i acolo, Nastasia Filippovna ! Au năvălit vreo zece oameni, toţi beţi, au dat buzna în antreu şi vor să-i las înăuntru ; cică, e Rogojin, şi dumneavoastră ştiţi despre ce este vorba.

— Bine, Katia, introdu-i imediat pe toţi.

— Chiar pe toţi, Nastasia Filippovna ? Dar sînt într-un hal făr'de hal ! Să-i vedeţi numai !

— Lasă-i să intre, toţi pînă la unul, nu-ţi fie frică ; de altfel, chiar dacă ai încerca să-i împiedici, tot au să intre. Auzi ce tărăboi fac, ca şi azi-dimineaţa ! Domnilor, continuă ea adresîndu-se musafirilor, vă indispune poate că primesc asemenea vizitatori în prezenţa dumneavoastră. Regret mult şi vă cer scuze, dar altă soluţie nu există şi tare aş vrea să consimţiţi cu toţii a fi martori acestui deznodămînt ; de altfel, veţi proceda cum veţi crede de cuviinţă...

Invitaţii nu conteneau să şuşotească între ei, schimbînd priviri nedumerite ; dar nu încăpea îndoială că toate acestea fuseseră puse la cale dinainte şi că pe Nastasia Filippovna, care, de bună seamă, îşi pierduse minţile, tot n-aveai cum s-o scoţi dintr-ale ei în momentul de faţă. Toţi erau grozav de curioşi să vadă ce va urma. De altfel, nici nu prea era cazul să fie îngrijoraţi. Nu se aflau între ei decît două doamne : Daria Alexeevna şi necunoscuta aceea frumoasă şi tăcută. Cea dintîi mai văzuse multe în viaţa ei şi nu se pierdea cu firea aşa, cu una cu două. Cea de-a doua n-avea cum să înţeleagă despre ce era vorba. Era o străină, o nemţoaică, care nu ştia nici o iotă ruseşte : mai era, se pare, tot atît de proastă, pe cît era de frumoasă. Devenise un obicei în anumite cercuri s-o invite, fie chiar şi numai pentru desfătarea ochiului invitaţilor, pentru că era decorativă în toaleta ei somptuoasă şi cu pieptănătura ca de expoziţie, întocmai cum unii împrumută de pe la vecini, pentru serate, un tablou sau un vas de preţ, o statuie sau un paravan pentru şemineu. Cît despre bărbaţi, Ptiţîn, de pildă, era prieten cu Rogojin ; Ferdîşcenko se simţea ca peştele în apă ; Ganecika nu putea să-şi vină încă în fire, deşi simţea vag cum o putere de nebiruit îl îndeamnă să rămînă pînă la capăt ţintuit la stîlpul infamiei. Bătrînul profesor nu

pricepea nimic şi, văzînd agitaţia din jur şi neliniştea extraordinară a Nastasiei Filippovna, tremura de frică, gata să izbucnească în plîns ; dar moşneguţul ar fi preferat să moară decît s-o părăsească într-un asemenea moment pe Nastasia Filippovna, pe care-o adora ca pe o nepoată adevărată. Cît priveşte pe Afanasi Ivanovici, toată aventura aceasta, evident compromiţătoare, nu cadra desigur cu prestigiul său, dat fiind mai ales întorsătura nebunească pe care-o luase : cum toate acestea însă îl priveau direct, nu era în interesul lui să plece înainte de a fi lămurit lucrurile definitiv, mai cu seamă după cele două-trei vorbe pe care le scăpase în treacăt Nastasia Filippovna. De aceea hotărî să rămînă pînă la capăt, adoptînd o atitudine de simplu spectator, singura potrivită de aici înainte pentru demnitatea lui. Numai generalul Epancin, jignit peste măsură de felul ostentativ şi oarecum scandalos cu care îi fusese înapoiat cadoul, putea fi desigur foarte supărat de toate excentricităţile acestea, iar apariţia neaşteptată a lui Rogojin venea să pună capăt la toate ; un om ca el făcuse oricum o concesie prea mare acceptînd să ia loc alături de Ptiţîn şi Ferdîşcenko ; ceea ce săvîrşise însă sub imboldul pasiunii putea fi învins, la urma urmei, dintr-un sentiment al datoriei, al conştiinţei rangului său social şi din respect faţă de sine însuşi, astfel încît prezenţa lui Rogojin şi a companiei lui în societatea excelenţei-sale îi repugna cu desăvîrşire.

— Ah, generale, am uitat de tot, îl întrerupse Nastasia Filippovna chiar de la primele cuvinte pe care încercă el să-i adreseze, mi-au ieşit din cap toate astea ! Dar fii sigur că prevăzusem o asemenea eventualitate. Dacă e într-adevăr aşa de jignitor pentru dumneata, nu mai insist să rămîi, cu toate că aş fi dorit ca tocmai dumneata să fii de faţă în momentul acesta. În tot cazul, îţi sînt recunoscătoare pentru vizita dumitale şi pentru frumoasa dumitale atenţie, dar dacă ţi-e frică...

— Nici un cuvînt mai mult, Nastasia Filippovna ! strigă generalul într-un avînt de generozitate cavalerească. Cui le spui toate astea ? Numai din devotament, şi tot aş rămîne lîngă dumneata, iar dacă vreun pericol... De altfel, mărturisesc, curiozitatea mea e aţîţată în cel mai înalt grad. Mă temeam numai ca nu cumva ăştia să strice covoarele sau să spargă ceva... După părerea mea, n-ar trebui să-i primeşti de loc, Nastasia Filippovna !

— Rogojin în persoană ! anunţă Ferdîşcenko.

— Ce crezi, Afanasi Ivanovici ? apucă să-i şoptească în grabă generalul lui Toţki. Nu cumva a înnebunit ? Vorbesc la propriu, în sensul adevărat al cuvîntului, în accepţiunea lui medicală. Ce zici ?

— Ţi-am mai spus eu că totdeauna avea asemenea predispoziţii, se eschivă cu dibăcie de la un răspuns direct Afanasi Ivanovici. Şi dacă ţii seama şi de starea ei... de febră...

Ceata lui Rogojin avea aproape aceeaşi componenţă ca şi în dimineaţa acelei zile, la Ganea ; i se adăugase numai un bătrînel deşucheat, fost cîndva redactor al unei gazete de senzaţie, de tipul foilor de scandal, şi despre care circula o anecdotă, cum că şi-ar fi amanetat dantura falsă, montată în aur, pentru băutură, şi un fost locotenent, a cărui înfăţişare îl indica drept rival şi concurent serios al individului cu pumnii zdraveni ; nimeni din ceata lui Rogojin nu-l cunoştea, fusese cules de pe partea însorită a bulevardului Nevski, unde oprea trecătorii, solicitînd cu tirade în stilul lui Marlinski[32] să-l ajute cu bani, sub pretextul curios că în timpurile lui de glorie dădea şi el cîte cincisprezece ruble celor care-i cereau de pomană. De cum se cunoscuseră, cei doi concurenţi resimţiră o puternică aversiune reciprocă. Domnul cu pumnii zdraveni se considera jignit de admiterea „pomanagiului" în ceata lor şi, cum era în general tăcut din fire, se mărginea să scoată din cînd în cînd un mormăit de urs, uitîndu-se cu un dispreţ suveran la „pomanagiu" cînd acesta, fiind un om manierat şi cu simţ diplomatic, încerca „să se dea bine" pe lîngă el. După înfăţişare, locotenentul părea să fie din categoria indivizilor care „la treabă" izbutesc mai mult prin dibăcie şi pricepere decît prin forţă fizică ; de altfel era şi mai mic de statură în comparaţie cu domnul bătăuş. Foarte delicat, pe ocolite, evitînd orice discuţie în contradictoriu, dar fudulindu-se teribil, făcu de mai multe ori aluzie la avantajele şi superioritatea boxului englez ; într-un cuvînt, se arăta un fervent admirator al Apusului. La auzul cuvîntului „box", domnul cel atletic schiţă un zîmbet dispreţuitor de om ofensat şi, fără a-i face onoarea unei încăierări directe, la rîndul său, ca din întîmplare, îi vîntură de cîteva ori pe sub nas un atribut eminamente naţional — un pumn enorm, noduros, acoperit cu un fel de puf roşcat, şi pentru toată lumea fu limpede că dacă acest atribut eminamente naţional s-ar abate asupra cuiva l-ar face una cu pămîntul.

Beat „criță“ nu era nici unul, datorită străduințelor lui Rogojin, care, preocupat de gîndul vizitei ce urma s-o facă Nastasiei Filippovna, luase încă de dimineață toate măsurile pentru a-și tempera partenerii. El însuși izbutise să se dezmeticească din amețeală, în schimb umbla buimac de pe urma tuturor impresiilor acelei zile zbuciumate cum n-a mai fost alta în viața lui. Un singur gînd îl urmărea ca o obsesie în fiece clipă. Pentru înfăptuirea lui se zbătuse de la ora cinci după amiază și pînă la unsprezece seara, pradă neliniștii și îndoielii, tratînd cu tot felul de cămătari, de-alde Kinder și Biskup, care înnebuniseră aproape, alergînd să-i împlinească vrerea. Pînă la urmă, cele o sută de mii de ruble, bani gheață, la care Nastasia Filippovna făcuse în treacăt o aluzie vagă și ironică, fură procurate, deși cu o dobîndă atît de exorbitantă, că pînă și Biskup, rușinat, nu îndrăznea să vorbească cu Kinder despre asta decît în șoaptă.

Ca și în dimineața acelei zile, Rogojin pășea în frunte, urmat de ceilalți, care, deși pătrunși de conștiința unei anume superiorități, nu puteau să-și înfrîngă un sentiment de sfială. Mai cu seamă, și Dumnezeu știe de ce, îi intimida Nastasia Filippovna. Unii din ei erau chiar convinși că vor fi neapărat „zvîrliți pe scară-n jos“. Printre aceștia se afla și elegantul, irezistibilul Zaliojev. Dar ceilalți, cu deosebire domnul cu pumnii zdraveni, fără a o arăta pe față, nutreau pentru Nastasia Filippovna cel mai mare dispreț, amestecat cu ură, și de aceea veneau la ea ca la asediul unei cetăți dușmane. Totuși, luxul celor două odăi le impuse fără voie respect și un fel de teamă ; erau acolo atîtea lucruri noi pentru ei, mobile scumpe, tablouri, o statuie mare a zeiței Venus și cîte și mai cîte ! Toate astea, bineînțeles, nu-i împiedicară să se înghesuie cu o curiozitate de bădărani pînă în salon după șeful lor ; de cum îl zăriră însă pe generalul Epancin printre oaspeții Nastasiei Filippovna, domnul cu pumnii zdraveni, „pomanagiul“ și încă vreo doi-trei se simțiră la început atît de intimidați, încît începură să dea puțin cîte puțin îndărăt, pînă se retraseră în odaia de alături. Singur Lebedev, printre alți cîțiva mai îndrăzneți, părea cel mai hotărît și mergea aproape cot la cot cu Rogojin, conștient fiind de ceea ce va să zică un milion patru sute de mii de ruble capital lichid și o sută de mii bani gheață pe care-i aducea plocon. Trebuie menționat că nici unul din ei, nici chiar Lebedev — atît de versat în toate —

nu avea o idee deslușită despre limitele puterii lor și nu știa în ce măsură le era sau nu îngăduit totul. Lebedev, de pildă, era gata să jure uneori că absolut totul le este îngăduit; în unele momente, în schimb, simțea un vag îndemn de a-și aduce aminte, pentru orice eventualitate, și de unele articole din codul penal, mai ales de cele încurajatoare și liniștitoare.

Cu totul alta a fost impresia pe care a produs-o salonul Nastasiei Filippovna asupra lui Rogojin. De cum se ridică draperia și o zări pe Nastasia Filippovna, el nu mai știu de nimeni și nimic, la fel ca și în dimineața aceea, ba chiar și mai mult poate. Păli brusc și rămase o clipă neclintit; se putea ghici cît de năvalnic îi bate inima. Sfios, pierdut, privi cîteva clipe fără a-și putea lua ochii de la Nastasia Filippovna, apoi deodată, ca scos din minți, se îndreptă împleticindu-se spre masă; în drum se împiedică de scaunul lui Ptițîn, călcînd apoi cu cizmele lui murdare dantela superbei rochii albastre pe care o purta frumoasa nemțoaică; dar nici nu băgă de seamă, nici nu-și ceru scuze. Ajuns lîngă masă, depuse un obiect straniu, pe care îl ținea strîns cu amîndouă mîinile de cînd intrase în salon. Era un pachet mare, învelit cu grijă într-un număr din *Curierul bursei* și strîns legat cu o sfoară din acelea cu care se leagă căpățînile de zahăr. Rămase după aceea pironit locului, cu brațele atîrnîndu-i de-a lungul trupului, ca și cum și-ar fi așteptat sentința. Purta aceleași haine, numai că acum mai avea la gît un fular nou de mătase, de un roșu-aprins combinat cu verde, pe care stătea înfipt un briliant enorm, reprezentînd un cărăbuș, iar pe degetul murdar al mîinii drepte un inel de aur masiv, cu un briliant de dimensiuni impresionante. Lebedev se oprise la vreo trei pași de masă. Katia și Pașa, cameristele Nastasiei Filippovna, veniră și ele în mare grabă și acum stăteau pitite după draperiile pe jumătate trase, privind cu ochii holbați de spaimă și nedumerire.

— Ce-i asta? întrebă Nastasia Filippovna, examinîndu-l cu atenție și curiozitate pe Rogojin și arătînd cu ochii „obiectul".

— Suta de mii! răspunse el cu glasul sugrumat.

— A, te-ai ținut, va să zică, de cuvînt! Ce om! Șezi, te rog, aici, pe scaunul acesta; poate că mai tîrziu o să am ceva să-ți spun. Cine sînt oamenii aceștia care te însoțesc? Tot cei de adineauri? Ei bine, spune-le să intre și să ia loc. Uite, pe

canapeaua de colo sau pe aceasta de aici. Poftim și aceste două fotolii... Dar ce-i cu ei, parcă n-ar voi să intre ?

Într-adevăr, cîțiva din însoțitorii lui Rogojin, intimidați, bătuseră în retragere și așteptau în odaia vecină ; ceilalți rămăseseră în salon și acum, la invitația Nastasiei Filippovna, începură să se așeze, care unde putea, unii căutînd să fie cît mai departe de masă, mai mult prin colțuri, ca să poată s-o șteargă oricînd, alții revenindu-și din buimăceală și recăpătîndu-și destul de repede curajul. Rogojin se așeză și el pe scaunul ce-i fusese indicat, dar, cîteva clipe după aceea, se ridică și rămase în picioare în tot timpul scenei ce urmă. Încetul cu încetul cercetă pe rînd cu privirea pe toți musafirii. Cînd dădu cu ochii de Ganea, un zîmbet înveninat i se așternu pe față și murmură ca pentru sine : „Uite-l și pe ăsta !“ Prezența generalului și a lui Afanasi Ivanovici îl lăsă aproape rece. Zărindu-l însă pe Mîșkin alături de Nastasia Filippovna, uimirea-i fu așa de mare, încît, fără voie, ochii îi rămaseră mult timp ațintiți asupra acestuia ; părea că nu este de loc în stare să-și explice prezența prințului aici. De altfel, făcea uneori impresia unui om cu mintea rătăcită, cuprins de delir. Pe lîngă zguduirile din această zi, noaptea precedentă o petrecuse în tren, ceea ce înseamnă că nu dormise aproape patruzeci și opt de ore.

— Sînt o sută de mii de ruble, domnilor, în pachetul acesta murdar, spuse Nastasia Filippovna, adresîndu-se celor de față cu un fel de sfidare plină de neastîmpăr. Mai adineauri zbierase ca un smintit că-mi aduce seara o sută de mii de ruble și-l tot așteptam să apară. Venise dumnealui să mă cumpere și se tîrguia ca la mezat ; începu cu optsprezece mii de ruble, urcă apoi dintr-o dată la patruzeci de mii și la urmă iată și suta de mii întreagă. Orice s-ar zice, s-a ținut de cuvînt ! Dar priviți-l ce palid e !... Toate astea s-au petrecut în dimineața asta, la Ganecika acasă ; mă dusesem să fac o vizită mamei lui, să cunosc viitoarea mea familie ; dar acolo, soră-sa mi-a strigat în față : „Oare nu se găsește nimeni s-o dea afară pe dezmățata asta ?“ și l-a scuipat pe frate-său, pe Ganecika, în obraz. E o fată cu caracter !

— Nastasia Filippovna ! făcu generalul cu dojană. Începuse să înțeleagă întrucîtva, în felul său, situația.

— Ce-i, generale ? Nu-i frumos, nu-i așa ? Ia să isprăvim odată cu farsa asta ! Că aveam lojă la Teatrul francez și stăteam acolo în chip de virtute inaccesibilă, și în timp de cinci

ani fugeam ca o sălbatică de toţi acei care umblau după mine, făcînd-o pe inocenta, ei, bine — toate astea n-au fost decît o prostie, un moft ! Iată că, după cinci ani de viaţă virtuoasă, a venit dumnealui, şi chiar aici, în faţa tuturor, îmi trînteşte pe masă plocon o sută de mii de ruble şi, fără îndoială, m-aşteaptă şi o troică la poartă. Atît preţuiesc eu în ochii lui — o sută de mii de ruble ! Ganecika, văd că tot mai eşti supărat pe mine ! Dar cum de te-ai putut gîndi o clipă măcar să mă introduci în familia ta ? Pe una ca mine, care se înhaită cu Rogojin ! Îţi aminteşti ce a spus prinţul adineauri ?

— Nu asta am vrut să spun. Dumneata nu eşti o astfel de femeie ! îngăimă prinţul cu glas tremurător.

— Ajunge, Nastasia Filippovna dragă, ajunge, zău ! n-o mai răbdă inima pe Daria Alexeevna. Dacă ţi s-a făcut lehamite de ei, ce să le cauţi în coarne ! Nici nu-mi vine a crede că te-ai putea duce după unul ca ăsta, chiar şi pentru o sută de mii de ruble ! Ce-i drept, suta de mii e o sumă ! Nu-i de lepădat ! Dar n-ai decît să pui mîna pe bani, iar pe dumnealui trimite-l la plimbare, altceva nici nu merită unu ca el ; ehei, să fiu eu în locul tău, cum le-aş face vînt la toţi... zău aşa !

Se înfuriase rău de tot Daria Alexeevna rostind aceste cuvinte. Era o femeie tare bună la suflet şi foarte impresionabilă.

— Nu te necăji, Daria Alexeevna, răspunse zîmbind Nastasia Filippovna, i-am spus-o doar aşa, fără supărare. N-am de ce să-i port pică. Într-adevăr, nu ştiu nici eu ce nebuneală m-apucase, de-am vrut să intru într-o familie onorabilă ! Am cunoscut-o pe maică-sa şi i-am sărutat mîna. Şi dacă adineauri, la voi, mi-am bătut puţin joc de tine, Ganecika, am făcut-o într-adins, ca să mă conving pentru cea din urmă oară de ce eşti tu în stare. Şi tare m-ai minunat, crede-mă ! La multe m-aş fi aşteptat, dar la asta nu ! Şi cum de ai putut să te gîndeşti măcar să mă iei de nevastă, ştiind că în ajunul căsătoriei tale generalul îmi dăruieşte un asemenea colier scump de perle, iar eu îl primesc ! Dar Rogojin ? Păi, ăsta, în propria ta casă, de faţă cu mama şi cu sora ta, a vrut să mă cumpere, stînd la tocmeală, ceea ce nu te-a împiedicat totuşi să vii după aceea să-mi ceri mîna ! Ba erai gata s-o aduci şi pe soră-ta ! Să fi avut dreptate Rogojin, spunînd despre tine că, pentru trei ruble, ai fi în stare să te tîrîi în patru labe şi pînă la Vasilievski Ostrov ?

— Se duce tîrîş, îl cunosc eu! întări Rogojin încet, dar cu un aer de profundă convingere.

— Hai să zicem, dacă erai muritor de foame, treacă-meargă; dar, după cîte ştiu, ai o leafă destul de frumuşică. Şi cu toate astea nu numai că te-ai pretat la afacerea asta ruşinoasă, dar erai gata să te şi însori cu o ființă nesuferită (căci ştiu bine că mă urăşti)! Acum m-am convins şi eu că pentru bani un asemenea om ar fi în stare să bage cuțitul în tine! I-a cuprins pe toți o lăcomie, incît se dau în vînt după bani ca nişte apucați. Vezi cîte un țînc, nici nu i-a căzut încă caşul de la gură, şi dă din coate să ajungă cămătar. Ar fi în stare cu briciul înfăşurat în mătase să-i taie beregata şi celui mai bun prieten al său ca unui berbec [33], furişîndu-se pe la spate, aşa cum citii undeva nu demult. Ce mai... eşti un mare neruşinat! Şi eu sînt o neruşinată, dar tu m-ai întrecut. Cît despre curtezanul cu buchetele, nici n-am cuvinte...

— Cum poți să vorbeşti aşa, Nastasia Filippovna! strigă, plesnindu-şi palmele, generalul, sincer dezolat. Dumneata, totdeauna aşa de fină şi delicată, care judecai atît de frumos! Şi deodată, ce limbaj! Ce expresii!

— Generale, acum sînt amețită şi vreau să petrec, rîse deodată Nastasia Filippovna. Azi e ziua mea, sărbătoarea mea, triumful meu, îl aşteptam de mult. Daria Alexeevna, vezi pe amatorul acesta de flori, *Monsieur aux camélias* *, uite-l cum stă acolo şi-şi rîde de noi...

— Nu rîd, Nastasia Filippovna, ci doar ascult cu cea mai mare atenție, replică Toțki cu demnitate.

— Ei bine, pentru ce, în loc să-i redau libertatea, l-am chinuit cinci ani de-a rîndul? Merita el asta? E aşa cum îl arată firea şi altfel nu poate fi... Ba e încredințat probabil că-i datorez şi recunoştință; m-a instruit omul, m-a întreținut ca pe o contesă, a cheltuit o avere cu mine; încă în provincie căuta să mă mărite cu un om onorabil, iar aici mi l-a găsit pe Ganecika; şi ce crezi, de cinci ani nu mai trăiesc cu el şi în tot acest timp am continuat să primesc bani de la el, pentru că socoteam că-i dreptul meu! Mi-am pierdut cumpătul de tot! Tu spui: ia suta de mii şi trimite-i la plimbare, dacă ți-e silă. E adevărat, mi-e silă... Puteam să mă mărit de multă vreme, şi nu cu unul ca Ganecika, dar gîndul acesta îmi repugna. Şi

* Domnul cu camelii (fr.).

la ce bun mi-am irosit cinci ani din viață, hrănindu-mi sufletul cu fiere ? Și totuși, ai să mă crezi ori nu, acum patru ani mă întrebam cîteodată dacă n-ar fi mai bine să mă mărit cu Afanasi Ivanovici al meu. Din răutate mă gîndeam ; cîte nu-mi treceau pe atunci prin cap ! Și puteam să-l determin ! Chiar și el îmi făcea avansuri și-mi dădea a înțelege, crede-mă. Știu bine că nu era sincer, mă mințea, dar e prea pofticios ca să poată rezista ispitei. Pe urmă, mulțumesc lui Dumnezeu, mă gîndii că nici măcar această ură n-o merită ! Și deodată simții atîta repulsie față de el, încît și dacă mă cerea în căsătorie, îl refuzam. Cinci ani am jucat farsa asta ! Decît așa, mai bine s-ajung o femeie de stradă, căci acolo mi-e locul ! Ori să-mi fac de cap plecînd cu Rogojin, sau de mîine chiar să mă fac spălătoreasă ! Căci nimic din ceea ce-i pe mine nu-i al meu ; cînd o fi să plec îi arunc în obraz totul, îi las pînă și ultima zdreanță, iar cînd n-o să mai am nimic, cine va mai rîvni să mă ia ? Ia întreabă-l pe Ganea, mă ia el atunci de nevastă ? Nici chiar Ferdîșcenko nu m-ar lua !...

— Ferdîșcenko poate că nu te-ar lua, Nastasia Filippovna, sînt un om sincer, interveni Ferdîșcenko, în schimb, prințul te-ar lua sigur ! Dumneata stai și te văicărești, dar mai bine te-ai uita o clipă la prinț ! Îl observ de mult...

— E adevărat ? întrebă ea pe Mîșkin.

— Adevărat, rosti prințul aproape în șoaptă.

— Și m-ai lua așa cum sînt, săracă de tot !

— Te-aș lua oricum, Nastasia Filippovna...

— Altă comedie ! murmură generalul. Era de prevăzut !

Prințul fixă o privire tristă, gravă și pătrunzătoare pe chipul Nastasiei Filippovna, în timp ce ea continuă să-l observe.

— Poftim, s-a și găsit ! spuse deodată, adresîndu-se din nou Dariei Alexeevna. Nu mă îndoiesc că ar face-o dintr-o mare bunătate a inimii, îl cunosc. Uite că mi-am și găsit un binefăcător ! Dar cine știe, o fi poate adevărat ce se spune despre el că e... într-o doagă. Și din ce ai să trăiești, mă rog, dacă ești atît de îndrăgostit că ai fi în stare, tu, un prinț de sînge, să mă iei de nevastă din mîinile lui Rogojin ?

— Te iau curată și cinstită, Nastasia Filippovna, și nu din mîinile lui Rogojin, răspunse prințul.

— Cum adică, eu și cinstită ?

— Da, dumneata.

— Ei, asta e ceva... ca în romane ; aiureli din vremuri apuse, dragă prinţe ; acum lumea s-a deşteptat şi bazaconiile astea nu mai prind ! Şi-apoi, cum poţi să te gîndeşti la însurătoare, cînd dumneata însuţi ai avea nevoie de o dădacă ? !

Prinţul se ridică şi cu un glas sfios şi tremurător, avînd însă aerul unui om pe deplin convins de ceea ce spune, rosti apăsat :

— Poate că ai dreptate, Nastasia Filippovna, eu nu mă pricep la nimic, nu cunosc nimic, dar... socot că dumneata îmi vei face onoarea şi nu eu dumitale. Eu... nu sînt nimic, pe cînd dumneata ai cunoscut suferinţa şi ai ieşit neîntinată dintr-un asemenea infern. Asta înseamnă mult. N-ai de ce să te simţi dezonorată şi să pleci cu Rogojin. Eşti prea întărîtată acum... Ai înapoiat şaptezeci de mii de ruble domnului Toţki şi spui că pleci şi-i laşi totul, totul. Care de aici ar fi în stare să facă la fel ! Eu... Nastasia Filippovna... te iubesc. Aş muri pentru dumneata, Nastasia Filippovna. N-aş permite nimănui să spună un singur cuvînt rău despre dumneata, Nastasia Filippovna... Dacă o să fim săraci, voi munci, Nastasia Filippovna.

La auzul acestor ultime cuvinte ale prinţului, Ferdîşcenko şi Lebedev chicotiră, iar generalul îşi drese glasul, tuşind pe-nfundate. Ptiţîn şi Toţki nu se abţinură să nu zîmbească, străduindu-se s-o facă cît mai discret. Ceilalţi rămaseră pur şi simplu cu gurile căscate.

— ...Şi, cine ştie, poate că nici n-o să fim aşa de săraci, ci dimpotrivă, foarte bogaţi, Nastasia Filippovna, continuă prinţul cu aceeaşi voce sfioasă. De altfel, nu ştiu încă nimic sigur, şi-mi pare rău că de cînd am sosit, în cursul zilei de azi, n-am putut afla ceva mai precis, dar am primit în Elveţia o scrisoare de la Moscova, din partea unui domn, pe nume Salazkin, care îmi face cunoscut că e posibil să intru în posesia unei moşteniri foarte importante. Iată scrisoarea...

Şi la aceste cuvinte, prinţul scoase o scrisoare din buzunar.

— Nu cumva aiurează ? mormăi generalul. E o adevărată casă de nebuni !

Urmă o clipă de tăcere.

— Ai spus, mi se pare, prinţe, că scrisoarea e de la Salazkin ? întrebă Ptiţîn. E o persoană foarte cunoscută în anumite cercuri, are reputaţia unui om de afaceri serios şi priceput, şi, dacă această înştiinţare vine chiar de la el, poţi într-adevăr să-i dai deplină crezare. Din fericire, cunosc scrisul lui Salazkin, întrucît am avut, nu demult, nişte afaceri cu el... Dacă mi-ai

da voie să-mi arunc ochii pe această scrisoare, aş putea să-ţi spun cu precizie dacă e scrisă de el.

Fără nici un cuvînt, prinţul, cu o mînă tremurătoare, întinse scrisoarea lui Ptiţîn.

— Ia staţi, cum vine asta ? sări deodată generalul, uitîndu-se la ceilalţi cu un aer semidement. Cu adevărat, e vorba de o moştenire ?

Toate privirile se îndreptară spre Ptiţîn, care citea scrisoarea. O nouă întîmplare senzaţională venea să aţiţe curiozitatea tuturor. Ferdîşcenko nu-şi mai găsea astîmpăr ; Rogojin, nedumerit, îşi plimba privirea din ce în ce mai neliniştită, uitîndu-se cînd la prinţ, cînd la Ptiţîn. Daria Alexeevna, în asteptare, stătea ca pe ghimpi. Pînă şi Lebedev îşi pierdu răbdarea şi, părăsindu-şi colţul, se postă în spatele lui Ptiţîn, încercînd să parcurgă din ochi scrisoarea, peste umărul acestuia, cu înfăţişarea omului care se teme să nu se pomenească deodată cu un ghiont în spate.

XVI

— E o chestiune sigură, declară în sfîrşit Ptiţîn, împăturind scrisoarea şi înapoind-o prinţului. Primeşti, fără nici o bătaie de cap, pe baza testamentului indiscutabil al unei mătuşi, un foarte însemnat capital.

— Cu neputinţă ! izbucni generalul, explodînd parcă.

Toţi rămaseră din nou cu gura căscată.

Ptiţîn explică, adresîndu-se în special lui Ivan Feodorovici, că o mătuşă de-a prinţului, pe care el n-a cunoscut-o, de altfel, niciodată personal, murise cu cinci luni în urmă ; defuncta, sora cea mai mare a mamei prinţului, era fata unui negustor din corporaţia a treia, pe nume Papuşin, care, dînd faliment, murise în mizerie la Moscova. În schimb, fratele mai mare al acestui Papuşin, mort şi el de curînd, fusese un negustor cunoscut prin averea sa. Acum un an pierduse rînd pe rînd, la interval de o lună, pe cei doi fii ai săi, şi bătrînul, zdrobit de această nenorocire, în scurtă vreme după aceea decedă şi el. Era văduv, şi toată averea lui trecu unei nepoate — mătuşa prinţului, o femeie foarte săracă, care trăia din mila altora. În momentul cînd îi veni moştenirea lui Papuşin, mătuşa

aceasta, suferindă de dropică, era pe patul de moarte, dar amintindu-și de prințul Mîșkin, îl însărcină de îndată pe Salazkin să-l caute și, între timp, mai apucă să-și facă testamentul. Nici prințul și nici doctorul la care stătea în Elveția nu mai așteptară o înștiințare oficială și, după primirea scrisorii lui Salazkin, hotărîră plecarea lui în țară.

— Nu pot să-ți spun decît atît, încheie Ptițîn, adresîndu-se prințului, că drepturile dumitale asupra moștenirii par să fie pe deplin legale și incontestabile, iar în ceea ce-l privește pe Salazkin, poți să fii încredințat că tot ce ți-a scris el este sută-n sută exact. Felicitările mele, prințe ! Nu este exclus ca toată moștenirea să se ridice cam pînă la un milion și jumătate ruble, dacă nu și mai mult, dat fiind că Papușin a fost un negustor foarte bogat.

— Ptii, ce noroc pe capul celui din urmă prinț din neamul Mîșkinilor ! se entuziasmă Ferdîșcenko.

— Urra ! zbieră și Lebedev cu vocea lui răgușită de bețivan.

— Și eu care-l împrumutai adineauri cu douăzeci și cinci de ruble, sărăcuțul de el, ha, ha, ha ! Curată fantasmagorie ! se minună generalul, care nu reușea să-și revină din buimăceală. Ei, dacă-i așa, să-ți prezint felicitări ! Omagiile mele ! Și ridicîndu-se de la locul lui, se duse să-l îmbrățișeze pe prinț.

După el începură să se ridice și ceilalți, înghesuindu-se în jurul lui Mîșkin. Apărură în salon chiar și aceia din însoțitorii lui Rogojin care rămăseseră în camera vecină. Se iscă un adevărat vacarm, în care se amestecau crîmpeie de vorbe, exclamații, ba se auziră și glasuri reclamînd șampanie ; toată lumea se agita, se înghesuia într-o febrilă zăpăceală. Aproape cu toții uitaseră în acel moment de Nastasia Filippovna, deși era gazdă și sărbătorita acestei reuniuni. Dar, revenindu-și treptat din uimire, aproape simultan, se dumiriră că prințul o ceruse de fapt în căsătorie. Confuzia și extravaganța situației din seara aceea se dovedea așadar întreit mai teribilă de cum părea la început. Uimit la culme, Toțki ridica mereu din umeri ; singur el mai rămăsese pe scaun, pe cînd toți ceilalți se îmbulzeau haotic în jurul mesei. Cu toții fură de acord mai tîrziu că exact din momentul acela Nastasia Filippovna începu să dea semne de smintealǎ. Rămăsese pironită pe scaun, plimbîndu-și o vreme ochii prin salon și uitîndu-se la fiecare din cei de față cu o privire stranie, uimită, fără să înțeleagă ce anume se petrece, străduindu-se zadarnic să priceapă. Apoi se întoarse brusc către

prinț și, încruntîndu-și sprîncenele amenințător, îl examina cu atenție ; o clipită i se năzări poate că totul nu a fost decît un joc, o glumă, dar înfățișarea prințului, felul cum o privea îi spulberă orice îndoială. Rămase îngîndurată, apoi zîmbi, fără a-și da seama pentru ce anume.

— E adevărat, așadar, voi deveni prințesă ! murmură ea ca pentru sine, cu o nuanță de ironie, și întîlnind din întîmplare privirea Dariei Alexeevna, izbucni în rîs. Ce deznodămînt neașteptat !... Nu-mi închipuiam... Dar de ce stați în picioare, domnilor ? Vă rog, luați loc, felicitați-mă pentru logodna mea cu prințul ! Mi se pare că cineva a dorit șampanie ; Ferdîșcenko, te rog să fie servită mai repede șampania. Katia, Pașa, adăugă ea deodată, zărindu-și cameristele în ușă, veniți încoace ; știți că mă mărit ? Cu un prinț ; are un milion și jumătate ; e prințul Mîșkin și mă ia de soție !

— Să fie cu noroc, draga mea, era și timpul ! Nu lăsa să-ți scape prilejul ! strigă Daria Alexeevna, profund zguduită de cele întîmplate.

— Stai lîngă mine, prințe, urmă Nastasia Filippovna, uite așa ; a, iată a venit și șampania ! Așadar, felicitați-ne, domnilor !

— Urra ! izbucniră numeroase glasuri. Mulți, și printre ei aproape toți acoliții lui Rogojin se înghesuiră în jurul tăvilor cu șampanie. Dar cu toate că vociferau care mai de care și erau gata să-și dea drumul și mai mult, unii din ei simțiră chiar și în atmosfera aceea plină de ciudățenii și zăpăceală generală că decorul se schimbă. Alții, dezorientați și neîncrezători, așteptau să vadă ce se mai întîmplă. Cei mai mulți însă schimbau păreri pe șoptite, socotind că nu-i nimic neobișnuit în toată afacerea aceasta, că s-au mai văzut prinți căsătorindu-se cu te miri cine, ba unii chiar și cu țigănci, cîntărețe de prin localuri. În ce-l privește pe Rogojin, acesta stătea buimac și privea în jur, cu fața schimonosită, pe care încremenise un zîmbet plin de nedumerire.

— Gîndește-te ce faci, prințe dragă ; vino-ți în fire, omule ! șopti îngrozit generalul, apropiindu-se de prinț și trăgîndu-l pe furiș de mînecă.

Nastasia Filippovna observă mișcarea și izbucni în hohote nestăpînite de rîs.

— Nu, generale ! De aci încolo sînt și eu prințesă, ai auzit doar ? ! Prințul nu va îngădui nimănui să mă jignească ! Afanasi Ivanovici, de ce nu-mi prezinți felicitări ? Acum, oriunde voi

sta în rînd cu nevasta dumitale ; nu e rău să ai un asemenea soţ, ce zici ? Are un milion şi jumătate, e prinţ şi, pe lîngă toate, e şi idiot, se spune ; ce aş putea să-mi doresc mai mult ? Abia acum începe pentru mine o viaţă nouă ! Ai întîrziat, Rogojin ! Ia-ţi pachetul ; eu mă mărit cu prinţul şi voi fi mai bogată decît tine !

În sfîrşit izbuti şi Rogojin să-şi dea seama de ceea ce se petrece. O suferinţă de neînchipuit i se întipări pe obraz. Frîngîndu-şi mîinile, lăsă să-i scape un geamăt din piept.

— Renunţă ! răcni el către prinţ.

Cuvintele lui stîrniră un haz general.

— Nu cumva ai vrea să se lase păgubaş de dragul tău ? îl ironiză Daria Alexeevna cu un aer triumfător. Atîta ştii : să trînteşti banii pe masă, mitocan ce eşti ! Prinţul o ia de nevastă, auzi ? Iar tu ai venit aici să-ţi faci mendrele.

— O iau şi eu ! Mă însor chiar acum, în clipa asta ! Dau tot ce am...

— Uită-te la el ! A venit beat direct de la crîşmă, ar trebui dat pe uşă afară ! se înverşună Daria Alexeevna în culmea indignării.

Rîsetele se înteţiră.

— Auzi, prinţe, zise Nastasia Filippovna, adresîndu-se lui Mîşkin, auzi cum se tocmeşte un bădăran pentru logodnica ta ?

— El e beat acum, rosti prinţul. Te iubeşte mult.

— Şi n-are să-ţi crape obrazul de ruşine mai tîrziu că te-ai însurat cu una care cît pe ce era să fugă cu Rogojin ?

— Aveai febră în momentul acela, şi acum ai febră, şi parcă ai fi în delir.

— Şi n-ai să te simţi ruşinat cînd ţi se va spune că nevastă-ta a fost ţiitoarea lui Toţki ?

— Nu, n-am să mă simt ruşinat... Doar nu din voia dumitale ai ajuns la Toţki.

— Şi n-ai să-mi scoţi ochii niciodată cu asta ?

— Nu, niciodată !

— Ia seama, nu jura pentru toată viaţa !

— Nastasia Filippovna, rosti prinţul domol, cu blîndeţe şi compasiune în glas, ţi-am spus adineauri că m-aş simţi onorat dacă mi-ai acorda mîna şi că prin asta nu eu, ci dumneata mi-ai face o mare cinste. Ai zîmbit atunci şi am auzit şi rîsetele celor din jur. M-am exprimat poate într-un fel caraghios sau poate că am fost cam ridicol ; dar mi s-a părut întotdeauna că...

ştiu ce înseamnă onoarea şi sînt sigur că am spus un lucru adevărat. Adineauri voiai să porneşti pe drumul pierzaniei, fără putinţă de întoarcere, şi niciodată nu ţi-ai fi iertat acest lucru, deşi nu ai nici o vină. E de neconceput ca viaţa dumitale să fie distrusă pentru totdeauna. Şi dacă Rogojin a venit aici, iar Gavrila Ardalionovici a vrut să te înşele, ce rost mai are să vorbeşti mereu despre asta ? Ceea ce ai făcut dumneata, o repet, puţini oameni ar fi în stare să facă, şi dacă ai vrut să pleci cu Rogojin, n-a fost decît o criză ; erai descumpănită, chinuită. De altfel, criza aceasta nu ţi-a trecut de tot nici acum şi ar fi mai bine să te culci. Cu Rogojin n-ai fi putut sta în nici un caz, şi a doua zi chiar ai fi preferat să te faci spălătoreasă, decît să rămîi cu el. Ai o fire mîndră, Nastasia Filippovna, dar poate că eşti atît de nefericită, încît te crezi vinovată cu adevărat. Ai nevoie de multă îngrijire, Nastasia Filippovna. Eu te voi îngriji. Adineauri ţi-am văzut portretul şi am avut impresia că regăsesc în el trăsături cunoscute. Şi mi s-a părut că mă chemi de mult... Eu... te voi respecta toată viaţa, Nastasia Filippovna, încheie prinţul brusc, revenindu-şi parcă şi roşind la gîndul că se destăinuia astfel în prezenţa unor oameni care nu vor fi niciodată în stare să-l înţeleagă.

Ptiţîn îşi lăsase din decenţă capul în jos, cu privirea aţintită în podea, în timp ce Toţki cugeta : „O fi el idiot, dar ştie că linguşirea este calea cea mai sigură pentru atingerea scopului ; ce ţi-e şi cu firea omului !"

Prinţul observă că, din colţul său, Ganea îl fixa cu ochi scînteietori, ca şi cum ar fi vrut să-l prefacă în scrum.

— Ce om de inimă ! spuse tare Daria Alexeevna, înduioşată.

— Un om cult, dar pierdut iremediabil ! murmură generalul.

Toţki îşi luă pălăria, cu gîndul să plece neobservat. Se înţelesese din ochi cu generalul să iasă împreună.

— Îţi mulţumesc, prinţe ! Nimeni pînă acum nu mi-a vorbit astfel, spuse Nastasia Filippovna. Toţi îmi dădeau tîrcoale ca să mă cumpere şi nu s-a găsit nici un om cumsecade care să mă ceară în căsătorie. Ai auzit, Afanasi Ivanovici ? Cum ţi se pare tot ce mi-a spus prinţul ? Aproape necuviincios, nu-i aşa ?... Rogojin ! Aşteaptă, nu pleca. De altfel, văd că nici nu eşti prea grăbit. S-ar putea să merg totuşi cu tine. Încotro voiai să mă duci ?

— La Ekaterinhof, raportă scurt, din colțul său, Lebedev.

Rogojin tresări și se uită cu ochi mari la Nastasia Filippovna, de parcă nu-i venea să creadă. Părea cu totul năuc, ca și cum ar fi primit o lovitură zdravănă de măciucă în cap.

— Dar ce-ți veni, soro ? Într-adevăr, te apucă niște crize, ai înnebunit ? strigă speriată Daria Alexeevna.

— Și ai luat-o chiar în serios ? sări Nastasia Filippovna din loc, hohotind. Cum îți închipui că aș fi în stare să distrug viața acestui prunc nevinovat ? Așa ceva i-ar ședea bine lui Afanasi Ivanovici, poate, care se pricepe să oblăduiască făpturi nevinovate ! Să mergem, Rogojin ! Da unde-i pachetul ? Chiar dacă vrei să te însori cu mine, banii totuși mi-i lași. Nu se știe, poate că nici nu mă mărit cu tine. Ce-ai crezut, că dacă mi-ai propus să mă iei de nevastă, pachetul îți rămîne ție ? Nu se prinde ! Sînt și eu o neobrăzată ! Am fost țiitoarea lui Toțki... Prințe ! Perechea potrivită pentru tine ar fi Aglaia Epancina, nu Nastasia Filippovna ; dacă m-ai lua, Ferdîșcenko te-ar arăta cu degetul ! Știu, nu-ți pasă de asta ; dar mi-e teamă că te nenorocesc, și mai devreme sau mai tîrziu tot nu scap de reproșurile tale ! Cît despre marea cinste pe care ți-aș face-o, așa cum zici, întreabă-l pe Toțki, el e în măsură să te lămurească. Iar tu, Ganecika, să-ți iei gîndul de la Aglaia Epancina, ai dat greș, băiatule ! Dacă nu te tocmeai cu ea, se ducea cu siguranță după tine ! Așa sînteți voi, bărbații ; fie că-i o femeie destrăbălată, fie că-i una cinstită, pentru voi totuna, și uite că nu ți-a mers... Ce-ai rămas așa, cu gura căscată, generale ?

— Sodomă, adevărată Sodomă ! repeta generalul, dînd din umeri. Între timp se ridicase de pe canapea.

Toată lumea era din nou în picioare. Nastasia Filippovna părea că-și pierduse cu adevărat mințile.

— Nu, nu se poate ! gemu prințul, frîngîndu-și mîinile.

— Ba bine că nu ! Ai luat cumva în serios tot ce ți-am spus ? Am și eu poate mîndria mea, așa dezmățată cum sînt ! Adineauri spuneai că sînt perfecțiunea întruchipată ; frumoasă perfecțiune, n-am ce zice, care numai pentru a se făli de a fi călcat în picioare un milion și un titlu de prințesă se cufundă în mocirlă ! Ce fel de soție ți-aș fi eu după toate astea ? Afanasi Ivanovici, ai văzut cum azvîrlii un milion pe fereastră ? Și dumneata, care erai sigur că mă fericești cu Ganecika și cu cele șaptezeci și cinci de mii de ruble ale dumitale ! Păstrează-ți banii, Afanasi Ivanovici (să te fi ridicat cel puțin pînă la suta

de mii ; Rogojin a fost mai galant !). Dar pe Ganecika îl voi răsplăti eu, mi-a venit o idee. Acum însă vreau să petrec, sînt doar o femeie pierdută ! Zece ani am stat în temniță, acum m-a ajuns și pe mine norocul ! Ce mai aștepți, Rogojin ? Pornim !

— Por-nim ! zbieră Rogojin ca un smintit. Hei, voi de-acolo... aduceți vin... pentru toată lumea ! Iu-hu-hu !

— Vin... vin... Vreau să beau, să petrec. Va fi și muzică ?

— Da, da, o să fie ! Nu te apropia ! răcni din nou Rogojin ca ieșit din minți, văzînd că Daria Alexeevna se îndrepta spre Nastasia Filippovna. E a mea ! Numai a mea ! Regina mea ! S-a zis !

Sufocîndu-se de fericire, se învîrtea în jurul Nastasiei Filippovna și strigă celorlalți : „Nu vă apropiați !" Toată ceata lui se înghesuise acum în salon. Unii beau, alții strigau și rîdeau ; alții erau foarte veseli și nu mai simțeau nici cea mai mică jenă. Ferdîșcenko sonda terenul, să vadă de nu e chip cumva să se oploșească pe lîngă ei. Generalul și Toțki dădură din nou să plece. Ganea era și el cu pălăria în mînă, dar rămase locului, nemișcat și mut, ca și cum nu-și putea desprinde ochii de la această scenă.

— Nu vă apropiați ! răcnea Rogojin.

— Dar ce te-a apucat, de zbieri așa ? îl domolea rîzînd Nastasia Filippovna. Sînt încă stăpînă aici, la mine acasă, și, dacă vreau, te pot da pe ușă afară. Nu ți-am luat încă banii, sînt tot acolo pe masă ; adă pachetul ! Pachetul conține o sută de mii de ruble, zici ? Ce oroare ! Ce-i, Daria Alexeevna ? Făceam mai bine să-l nenorocesc pe dînsul ? (Cu un gest din cap arătă spre Mîșkin.) Însurătoare îi trebuie lui ? Mai degrabă ar avea nevoie de o dădacă ; lasă că o să facă generalul pe dădaca ; ia te uită ce curte îi face ! Privește, prințe, logodnica ta a luat bani de la altul, pentru că e o tîrfă, și tu voiai să te însori cu ea ? Dar de ce plîngi ? Ți-e așa de greu ? Haide, rîzi, fii vesel ca mine, îi dădea mereu pe același ton Nastasia Filippovna, în timp ce pe obraji îi sclipiră două lacrimi mari. Lasă-te în voia vremii — totul trece ! E mai înțelept să te răzgîndești acum, decît mai tîrziu... Dar ce v-ați apucat acum să bociți cu toții ? Uite, și Katia plînge ! Nu trebuie, Katia dragă ! N-am să vă las fără ajutor, nici pe tine și nici pe Pașa ; am și dat dispozițiile trebuincioase ; iar acum, rămîneți cu bine ! O fată cinstită ca tine am pus-o să mă servească pe mine, o destrăbălată ! Așa-i mai bine, prințe, crede-mă, așa-i mai bine ; mai tîrziu m-ai fi disprețuit și n-am

fi fost fericiţi ! Nu te jura, tot n-am să te cred ! Şi oricum, ar fi fost o mare nerozie !... Să ne luăm dar rămas bun, ca doi prieteni. De fapt, şi eu sînt o visătoare, şi îţi închipui ce ar fi ieşit ! Parcă eu n-am visat să te întîlnesc odată şi odată ? Ai avut dreptate, de mult visez la asta ; încă de pe atunci, în cei cinci ani cît am stat singură-singurică în conacul lui, la ţară ; de multe ori mă luam cu gîndul şi îmi închipuiam că un om întocmai ca tine, bun, cinstit, frumos şi chiar la fel de neajutorat, îmi iese deodată în cale şi-mi spune : „N-ai nici o vină, Nastasia Filippovna, iar eu te ador !" Să înnebuneşti, nu alta, de atîta frumuseţe... Şi deodată se înfiinţa ăsta ; în fiecare an îşi petrecea două luni la ţară, pe urmă pleca, lăsîndu-mă pîngărită, înjosită, batjocorită, încît de o mie de ori am vrut să-mi fac seama, să mă arunc în lac, dar am fost laşă, n-am avut destulă tărie să mă hotărăsc ; acum însă... Rogojin, eşti gata ?

— Gata. Nu vă apropiaţi !

— Gata ! Gata ! se auziră mai multe glasuri.

— Troicile cu zurgălăi ne aşteaptă !

Nastasia Filippovna luă pachetul în mînă.

— Ganka, mă ispiteşte un gînd : să te despăgubesc ; pentru ce ai pierde chiar totul ? ! Rogojin, e adevărat că pentru trei ruble s-ar tîrî în patru labe pînă la Vasilievki Ostrov ?

— Aşa e !

— Ei bine, ascultă, Ganea, vreau să-ţi mai admir o dată sufleţelul ; m-ai chinuit de ajuns în aceste trei luni, acum e rîndul meu. Vezi pachetul ăsta ? Sînt aici o sută de mii de ruble ! Uite, îl arunc îndată în focul din cămin, toţi cei de faţă vor fi martori ! În clipa cînd va fi cuprins de flăcări, du-te şi-l scoate din vîlvătaie, dar cu mîinile goale, fără mănuşi, cu mînecile suflecate. Dacă faci asta, pachetul e al tău şi toţi banii îţi aparţin. Te frigi puţintel la degeţele, dar face, e vorba de o sută de mii de ruble, gîndeşte-te ! Întinzi mîna şi cît ai clipi l-ai şi scos, nu-i mare lucru ! Iar eu îţi voi admira sufleţelul, cum te îndeamnă să te bagi în flăcări după banii mei. Toată lumea e martoră că pachetul va fi al tău. Iar dacă nu-l scoţi, rămîne să ardă tot, să-l mistuie flăcările, căci altcuiva nu voi îngădui să se atingă de el. Daţi-vă cu toţii la o parte ! Banii aceştia îmi aparţin ! Rogojin mi-i dă ca să petrec o noapte cu el. Nu-i aşa că banii sînt ai mei, Rogojin ?

— Ai tăi sînt, comoara mea ! Ai tăi, crăiaso !

— Ei bine, daţi-vă la o parte, fac ce vreau, să nu mă împiedicaţi ! Ferdîşcenko, aţîţă focul !

— Nastasia Filippovna, nu mă ajută puterile, răspunse acesta buimac.

— U-uf ! făcu tînăra femeie cu dispreţ şi, apucînd vătraiul, răscoli butucii încinşi ce pîlpîiau încă, apoi zvîrli pachetul în vîlvătaia jarului răscolit.

Un strigăt general umplu salonul ; cîţiva îşi făcură chiar semnul crucii.

— A înnebunit ! A înnebunit ! se auzea din toate părţile.

— Oare... n-ar trebui... s-o legăm ? spuse încet generalul lui Ptiţîn. Sau să trimitem după... căci e nebună ! Nu-i aşa că-i nebună ?... Asta-i nebunie curată !

— N-nu, poate că nu-i tocmai nebunie, răspunse Ptiţîn care, tremurînd şi alb ca varul, nu era în stare să-şi desprindă ochii de la pachetul ce începea să se aprindă.

— E nebună ! Nu-i aşa că nu-i în toate minţile ? o ţinea una şi bună generalul, agăţîndu-se acum de Toţki.

— Ţi-am spus doar că e o femeie excentrică, murmură Afanasi Ivanovici, făcînd şi el feţe-feţe.

— Şi cînd te gîndeşti că e vorba de o sută de mii de ruble, nu glumă !...

— Doamne, Doamne ! se auzea din toate părţile. Toţi se îmbulzeau în jurul căminului, curioşi să vadă cu ochii lor, şi nu-şi puteau stăpîni strigătele de uimire... Cîţiva se urcară pe scaune, ca să privească pe deasupra celor din faţă. Daria Alexeevna, înspăimîntată, se refugie în odaia de alături şi vorbea acum în şoapte întretăiate cu Paşa şi Katia. Nemţoaica cea frumoasă o şi luase din loc.

— Măiculiţă ! Suflet milostiv ! Stăpînă atotputernică ! strigă Lebedev, căzînd în genunchi înaintea Nastasiei Filippovna, cu braţele întinse spre cămin. O sută de mii de ruble ! O sută de mii ! Le-am văzut, pachetul a fost făcut sub ochii mei ! Zînă bună ! Îndură-te ! Porunceşte-mi să mă vîr în cămin, intru cu totul, bag în foc capul meu înnălbit de griji... O soţie bolnavă, neputincioasă, treisprezece copii orfani în casă, tatăl îngropat săptămîna trecută, un om care moare de foame. Nastasia Filippovna !

Şi, ţipînd ca din gură de şarpe, se şi tîrî spre cămin.

— Înapoi! strigă Nastasia Filippovna, îmbrîncindu-l la o parte. Dați-vă la o parte cu toții! Ganea, ce mai stai? Lasă rușinea la o parte! Hai, du-te de-ți ia pachetul! E norocul tău!

Dar bietul Ganea suportase prea multe în ziua aceea pentru a fi în stare să mai facă față și acestei ultime și neașteptate încercări. Toți se dădură la o parte, lăsîndu-l față-n față cu Nastasia Filippovna. Amîndoi se aflau la trei pași unul de altul. În picioare, Nastasia Filippovna aștepta, și privirea ei scînteietoare nu-l slăbea de loc. Ganea, în frac, înmănușat, cu pălăria în mînă, stătea în fața ei fără să spună un cuvînt și, cu brațele încrucișate, privea focul. Un zîmbet de om smintit rătăcea pe chipul său livid. E drept, el nu putea, nu era în stare să-și întoarcă ochii de la foc, de la pachetul deja atins de flăcări, dar ceva nou părea că începe să-i pîlpîie în suflet; s-ar fi zis că jurase să îndure pînă la capăt acest supliciu; stătea pironit locului, întocmai ca o stană de piatră și, după cîteva clipe, toată lumea înțelese că nu se va duce să scoată pachetul din foc, că nu vrea să-l scoată și că va lăsa să ardă suta de mii de ruble.

— Bagă de seamă, dacă-l lași să ardă, nu mai scapi de batjocură și de gura lor, îi strigă Nastasia Filippovna, și sînt sigură că după asta ai să te spînzuri. Nu glumesc de loc!

Pălălăile ce se ridicaseră la început între cei doi tăciuni încinși păreau mai întîi că se vor stinge sub greutatea pachetului. Nu se mai văzu decît o pară mică, albăstruie, care mai pîlpîia la capătul tăciunelui, dedesubt. Dar iată că o limbă roșcată, subțire și prelungă, linse pachetul, focul se agăță alergînd în sus pe margini și, deodată, pachetul fu cuprins în întregime de flăcări și o vîlvătaie vie se înălță deasupra lui. Un strigăt izbucni din toate piepturile.

— Nastasia Filippovna, îndură-te, măiculiță! se tînguia Lebedev, repezindu-se iar spre foc, dar Rogojin îl dădu la o parte, îmbrîncindu-l cu piciorul.

Rogojin nu-și mai putea lua privirea de la Nastasia Filippovna. Fascinat, o sorbea din ochi. Era în al șaptelea cer.

— Crăiasă, adevărată crăiasă! repeta el într-una, adresîndu-se la nimereală celor din dreapta și din stînga sa. E de-a noastră! striga năuc. Ați văzut, șnapanilor? Strașnic! Care dintre voi ar fi în stare să facă așa ceva, ai?

Prințul observa toată scena în tăcere și cu un aer îndurerat.

— Îl scot cu dinții pentru o mie de ruble numai, se oferi deznădăjduit Ferdîșcenko.

— Parcă ce, eu n-aş putea să-l scot cu dinţii ? se scandaliză, scrîşnind aprig din dinţi, domnul cu pumnii zdraveni, postat în spatele celorlalţi ; apoi, apucat, se vede, de un adevărat acces de exasperare, zbieră : La naiba ! Arde ! O să ardă totul, n-auziţi ?

— Arde ! arde ! strigau acum toţi într-un glas, înghesuindu-se buluc mai aproape de cămin.

— Ganea, nu te mai codi ; te îndemn pentru ultima oară !

— Dar sai odată ! urlă Ferdîşcenko ca scos din minţi ; apoi, nemaiştiind ce face, se repezi şi-l trase pe Ganea de mînecă : Bagă-te, fandositule ! Arde, nu-nţelegi ! A-a-ah, afurisitul !

Ganea îl îmbrînci pe Ferdîşcenko, se întoarse şi se îndreptă spre uşă ; dar n-apucă să facă nici doi paşi, se clătină şi se prăbuşi ca străfulgerat pe podea.

— A leşinat ! strigară ceilalţi

— Ai milă, măiculiţă, că scrum se alege din ei ! gemu Lebedev.

— Or să ardă aşa, degeaba ! urlau ceilalţi.

— Katia, Paşa, unde sînteţi ? Repede — apă, alcool ! strigă Nastasia Filippovna, aruncîndu-şi ochii spre Ganea, care zăcea cu faţa-n jos ; apucă apoi cleştele şi trase pachetul din cămin. Aproape tot învelişul de hîrtie fusese pîrjolit, dar se văzu numaidecît conţinutul rămas intact. Teancul de bancnote fusese înfăşurat într-un ziar din trei file şi banii erau neatinşi. Toată lumea răsuflă uşurată.

— Doar o singură miişoară dacă a fost puţin atinsă, restul a scăpat, constată cu înduioşare Lebedev.

— Întreaga sumă îi aparţine ! Tot pachetul e al lui ! Aţi auzit, domnilor ? anunţă cu glas tare Nastasia Filippovna, depunînd pachetul alături de Ganea. Nu s-a băgat să-l scoată, s-a ţinut dîrz ! Înseamnă că simţul de demnitate e mai tare la el decît lăcomia de bani. Nu-i nimic, o să-şi vină în fire ! Altfel, m-ar fi înjunghiat poate... Uite că începe să-şi revină. Generale, Ivan Petrovici, Daria Alexeevna, Katia, Paşa, Rogojin, aţi auzit ? Pachetul e al lui, al lui Ganea. I-l dau drept despăgubire... Pentru ce anume, n-are importanţă. Să-i spuneţi. Să-l găsească lîngă el cînd s-o trezi... Să mergem, Rogojin ! Adio, prinţe, pentru prima oară am întîlnit un om adevărat ! Adio, Afanasi Ivanovici, mersi !

Toată ceata lui Rogojin porni acum lărmuind în alai spre ieşire în urma şefului şi a Nastasiei Filippovna. În antreu,

slujnicele îi ţinură blana ; bucătăreasa Marfa veni în fugă de la bucătărie. Nastasia Filippovna le sărută pe toate.

— E adevărat, coniţă, ne părăsiţi pentru totdeauna ? Şi pe noi cui ne lăsaţi ? Unde vreţi să mergeţi ? Tocmai acum, într-o zi ca asta ? întrebau servitoarele, plîngînd şi sărutîndu-i mîinile.

— Mă duc să fac trotuarul, Katia, ai auzit, acolo-i locul meu, iar de nu, mă fac spălătoreasă ! Mi-ajunge cît am stat cu Afanasi Ivanovici ! Duceţi-i salutări din partea mea şi să mă iertaţi dacă vreodată, la supărare, v-am necăjit cu ceva...

Prinţul alergă şi el spre ieşire, în timp ce Rogojin şi însoţitorii lui se instalau în cele patru troici cu zurgălăi trase în faţa scării. Generalul izbuti să-l ajungă din urmă, pe scară.

— Ce ai de gînd să faci, prinţe, vino-ţi în fire, omule ! încercă el să-l oprească, luîndu-l de braţ. Las-o, frate ! Nu vezi cum e ? Îţi vorbesc ca un părinte...

Prinţul îl privi fără să-i spună un cuvînt, se desprinse şi coborî treptele în fugă.

Generalul Epancin ajunse la uşă tocmai în momentul cînd alaiul de troici se puse în mişcare şi avu astfel prilejul să vadă cum prinţul sări în cea dintîi trăsură ce-i ieşi în cale, strigînd birjarului să mîie spre Ekaterinhof, pe urmele alaiului. În acelaşi moment, o trăsurică elegantă, înhămată cu un cal sur de rasă, trase în faţa scării, şi generalul porni, ducînd cu el acasă şiragul de perle pe care avusese grijă să şi-l ia, în timp ce în minte începeau să încolţească noi speranţe şi proiecte. În noianul acestor proiecte, răsări de vreo două ori şi imaginea seducătoare a Nastasiei Filippovna, făcîndu-l să-şi spună cu un oftat profund :

— Păcat de ea ! Într-adevăr, mare păcat ! O femeie pierdută ! O smintită... Cît despre prinţ, dat fiind schimbarea situaţiei, îi trebuie altfel de soţie ; acum Nastasia Filippovna chiar că nu i se potriveşte de loc...

Cam în acelaşi sens răsunară şi cuvintele pline de înţelepciune şi de judecată matură pe care le schimbară alţi doi din invitaţii Nastasiei Filippovna, şi care găsiseră cu cale să facă o mică plimbare pe jos.

— Ştii, Afanasi Ivanovici, cam aşa se pare că se întîmplă la japonezi, observă Ivan Petrovici Ptiţîn. Se zice că la ei cel ofensat se duce la ofensatorul său şi-i spune : „M-ai ofensat, de aceea îmi spintec pîntecul sub ochii tăi", şi într-adevăr îşi spintecă pîntecul de faţă cu celălalt, simţind, probabil, o satisfacţie

extraordinară ca de pe urma unei adevărate răzbunări. Ciudate firi şi caractere mai există pe lumea asta, Afanasi Ivanovici !

— Va să zică, găseşti aici o anumită asemănare de situaţii ? răspunse Toţki zîmbind. Hm, da ! Nimic de zis, o comparaţie cît se poate de originală şi... cu tîlc. Dar ai văzut şi dumneata, scumpe Ivan Petrovici, că în ce mă priveşte, am făcut tot ce mi-a stat în putinţă ; cred că vei fi de acord că nu mi se poate pretinde imposibilul ! Vei recunoaşte, cred, şi faptul că în femeia aceasta zace ascunsă o comoară de calităţi rare... strălucite. Adineauri, am vrut chiar să-i spun, dacă mi-aş fi putut permite în mijlocul vacarmului acela nebunesc, să-i arăt, drept răspuns la reproşurile ei, că ea însăşi, aşa cum o vedem cu toţii, e cea mai bună justificare a purtării mele. Într-adevăr, cine nu şi-ar pierde capul... uneori punînd la bătaie chiar totul pentru o asemenea femeie ? Ai văzut cum necioplitul acela de Rogojin i-a pus pe masă o sută de mii de ruble ? ! Să zicem că tot ce s-a petrecut în seara asta a fost aberant, romanţios, lipsit de decenţă ; în schimb, cîtă extravaganţă şi originalitate ! Spune şi dumneata, n-am dreptate ? Dumnezeule, ce nu s-ar fi putut face cu un astfel de caracter şi cu o asemenea frumuseţe ! Zadarnice au fost, se vede, toate strădaniile şi ostenelile, toată învăţătura şi toată educaţia ce i s-au dat ! Nimic nu s-a ales din ele. Totul s-a irosit în vînt. Un diamant neşlefuit — am mai spus-o de atîtea ori...

Şi Afanasi Ivanovici scoase un oftat adînc.

PARTEA A DOUA

I

Două zile după ciudata întîmplare de la serata Nastasiei Filippovna, prin care se încheie prima parte a istorisirii noastre, prințul Mîșkin se grăbi să plece la Moscova pentru a intra în posesia moștenirii ce-i venise atît de neașteptat. Se spunea pe atunci că și alte cauze ar mai fi determinat această plecare pripită ; dar nu dispunem decît de informații foarte sumare asupra acestui punct, ca și asupra peripețiilor prințului la Moscova sau, mai exact, în timpul absenței sale din Petersburg. Chiar și persoanele care dintr-un motiv sau altul se interesau de soarta lui, avură în aceste șase luni prea puține vești despre dînsul. Zvonuri răzlețe, ce-i drept, mai ajungeau din cînd în cînd la urechile lor, dar și acestea în bună parte erau extrem de bizare și aproape întotdeauna atît de contradictorii, încît se băteau adesea cap în cap. Cel mai viu interes pentru prinț manifestară, desigur, membrii familiei Epancin, deși, la plecare, el nici nu trecuse pe la ei să-și ia rămas bun. Este adevărat că generalul se întîlnise între timp cu el de vreo două-trei ori pentru a discuta împreună niște chestiuni importante ; dar dacă Ivan Feodorovici personal ținuse negreșit să-l vadă pe prinț, el nu găsise totuși cu cale să împărtășească lucrul acesta și familiei sale. Și, în general, la început, adică aproape o lună întreagă după plecarea lui Mîșkin, printr-o înțelegere tacită a familiei, rămăsese hotărît să nu se mai vorbească de el. Singură Lizaveta Prokofievna ținu doar să declare încă din primul moment „că

se înşelase groaznic asupra prinţului" ; pentru ca, două sau trei zile după aceea, să adauge, dar de data aceasta în termeni generali. fără a indica vreun nume, că „trăsătura cea mai caracteristică a vieţii sale a fost aceea de a se fi înşelat mereu în aprecierea oamenilor". În sfîrşit, vreo zece zile mai tîrziu, bosumflîndu-se pentru ceva pe fiicele ei, conchise sentenţios : „Destul am greşit în aprecierile mele ; de azi înainte, s-a terminat". E cazul să menţionăm totodată că în casa lor, pentru multă vreme după aceea, se instaură o atmosferă deprimantă de nelinişte şi încordare, de suspiciuni şi nemulţumiri reciproce, cu greu stăpînite ; toată lumea umbla posomorîtă, încruntată. Generalul era ocupat cu afacerile lui zi şi noapte ; rareori se întîmplase să fie atît de activ şi de absorbit de treburi, mai ales în cadrul serviciului. Acasă, printre ai săi, nu apărea decît rar de tot şi doar pentru cîteva minute. Cît despre domnişoarele Epancin, ele, fireşte, nu-şi exprimară nici o părere cu glas tare. Nu era exclus că nici în intimitate, cînd rămîneau singure, nu-şi destăinuiau chiar totul. Firi mîndre şi orgolioase, preferau cîteodată să păstreze o anumită rezervă chiar şi între ele ; de altfel, se înţelegeau nu numai de la primul cuvînt, ci de la cea dintîi privire, încît, de multe ori, discuţiile nu-şi mai aveau rostul.

Un singur lucru n-ar fi scăpat totuşi unui observator din afară, dacă s-ar fi întîmplat să fie acolo vreunul, şi anume că prinţul, judecînd după datele de mai sus, puţine cîte erau, lăsase totuşi în casa Epancinilor o impresie puternică, deşi nu-i vizitase decît o singură dată şi numai în treacăt. Poate că nu era decît efectul unei curiozităţi fireşti şi explicabile faţă de unele ieşiri excentrice şi peripeţii ciudate ale acestuia. Oricum această impresie persista.

Treptat, chiar şi zvonurile ce se răspîndiseră în oraş deveniră din ce în ce mai confuze, şi curînd se topiră în negura uitării. Se vorbea, ce-i drept, de o nevolnică odraslă de prinţ scăpătat, un tînăr neisprăvit, aproape cretin (nimeni nu putea să-i precizeze numele), care, moştenind deodată o avere uriaşă, se însurase cu o renumită dansatoare de cancan de la *„Château des Fleurs"* [34]. Alţii spuneau că moştenirea o primise un general, iar pe dansatoarea franţuzoaică o luase de nevastă un negustor rus, putred de bogat, despre care se spunea că la nunta lui, numai aşa ca să se laude şi fiind beat criţă, arsese la flacăra unei lumînări fantastica sumă de şapte sute de mii de ruble, în bonuri de stat ale ultimului împrumut. Toate zvonurile astea

se potoliră însă curînd, îndeosebi datorită unor anumite circumstanțe. Desigur între timp interveniră și alte evenimente. Astfel, ceata lui Rogojin, în care se găseau oameni în măsură să dea oarecare lămuriri, plecă toată la Moscova, urmînd pe căpetenia lor, exact la o săptămînă după cheful monstru pe care-l făcuseră în gara Ekaterinhof, de față fiind și Nastasia Filippovna. Unii dintre puținii interesați să mai afle cîte ceva dețineau din niște surse cu totul vagi știrea cum că ea dispăruse chiar a doua zi ; că s-a dat de urma ei, care ducea la Moscova, încît și plecarea bruscă a lui Rogojin acolo părea să coincidă cu acest zvon.

Se ventilară de asemenea zvonuri și pe socoteala lui Gavrila Ardalionovici Ivolghin, destul de cunoscut și el în anumite cercuri. Dar o împrejurare veni să curme brusc acele zvonuri nefavorabile : tînărul căzu greu bolnav și nu a mai fost văzut nici în societate, și nici la slujbă. Boala îl țintuise la pat timp de o lună încheiată, iar după însănătoșire își dădu demisia de la societate, și locul lui de secretar fu ocupat de un altul. Nu se mai duse nici la generalul Epancin, încît și aici apăru un alt secretar. Dușmanii lui Gavrila Ardalionovici ar fi fost îndreptățiți să creadă că nu mai îndrăznea să se arate nicăieri, într-atît era de rușinat de ce i se întîmplase. Totuși boala lui nu numai că n-a fost o prefăcătorie, ci avusese și urmări destul de grave ; tînărul devenise ipohondru, posac, irascibil. În aceeași iarnă, Varvara Ardalionovna se mărită cu Ptițîn ; toți prietenii lor și cunoscuții își explicau această căsătorie prin faptul că Ganea, renunțînd la ocupațiile lui, nu mai avea cum să-și întrețină familia, ba chiar el însuși avea nevoie de ajutor și îngrijire.

Menționăm totodată că nici în casa generalului Epancin nu se mai vorbea de loc de Gavrila Ardalionovici, ca și cum nici n-ar fi existat vreodată. Și totuși, și acolo, toată lumea auzise (surprinzător de repede chiar) un detaliu foarte curios pe socoteala lui : după noaptea aceea fatală de la Nastasia Filippovna, atît de dureroasă pentru el, Ganea, ajuns acasă, nu se culcă, ci așteptă cu o înfrigurată nerăbdare întoarcerea prințului. Acesta, plecat și el la Ekaterinhof, se întoarse abia la ora șase dimineața. Atunci Ganea veni în odaia lui Mîșkin și depuse pe masă pachetul pîrjolit de bancnote pe care Nastasia Filippovna i-l făcuse cadou, în timp ce el zăcea leșinat. Îl rugă stăruitor pe prinț să i-l înapoieze Nastasiei Filippovna, de îndată ce se va ivi prilejul. Ganea intrase la prinț stăpînit de resentimente puternice, ostile și cu un moral ce părea iremediabil zdruncinat ;

dar după schimbul de cuvinte pe care-l avu chiar de la început cu prinţul, el rămase în odaia acestuia mai bine de două ceasuri, în care timp plînse amarnic. Se despărţiră prieteni.

Ştirea aceasta, pe care toată familia generalului o aflase, era perfect exactă, după cum s-a şi adeverit mai tîrziu. Desigur, trebuie să pară destul de ciudat că asemenea ştiri s-au putut cunoaşte şi răspîndi atît de repede ; aşa, de pildă, tot ce se petrecuse la Nastasia Filippovna ajunsese chiar a doua zi la urechile familiei Epancin pînă în cele mai mici amănunte. Cît despre zvonurile privitoare la Gavrila Ardalionovici, s-ar fi putut presupune că au fost transmise de Varvara Ardalionovna, care începuse de la o vreme încoace să le viziteze destul de frecvent pe surorile Epancin ; izbutise chiar să lege cu ele, în scurt timp, contacte mai strînse, spre marea surprindere a Lizavetei Prokofievna. Dar cu toate că Varia socoti necesar, nu se ştie de ce, să se împrietenească cu domnişoarele Epancin, e greu de presupus că le-ar fi vorbit despre fratele ei. Era, în felul ei, o femeie mîndră, ceea ce n-o împiedicase să se introducă într-o casă de unde fratele ei fusese, ca să zicem aşa, dat afară. Înainte vreme, deşi se cunoşteau de mult, rareori se-ntîmpla să se întîlnească. De altfel şi acum, Varia nu apărea aproape niciodată în salon, ci urca pe scara de serviciu, ca şi cum ar fi intrat întîmplător, fiind în trecere pe acolo. Lizaveta Prokofievna nu prea o înghiţea, cu toate că avea multă stimă pentru Nina Alexandrovna, mama Varvarei Ardalionovna. Surprinsă, scandalizată, generăleasa fierbea de indignare, considerînd această prietenie ca un nou capriciu şi o manifestare de independenţă din partea fiicelor ei, „care nici nu mai ştiu ce să născocească ca să-i facă în ciudă" ; între timp însă, Varvara Ardalionovna îşi continuase vizitele în casa lor atît înainte cît şi după căsătoria ei.

Cam la o lună după plecarea prinţului, doamna Epancina primi o scrisoare de la bătrîna prinţesă Bielokonskaia, care cu vreo două săptămîni înainte se dusese să-şi vadă fiica cea mare, măritată la Moscova, şi se putea presupune că această scrisoare produse o puternică impresie generălesei. Cu toate că nu împărtăşise nimic din conţinutul acelei scrisori nici fiicelor şi nici lui Ivan Feodorovici, n-ar fi trecut pentru nimeni neobservat faptul că în urma ei deveni dintr-odată foarte neliniştită, aproape agitată, iar pe de altă parte foarte comunicativă cu fetele ei, deschizînd mereu vorba despre tot felul de subiecte străine de

preocupările lor de pînă atunci; era limpede că ar fi dornică să se destăinuie, dar, nu se știe din ce motive, continuă să se rețină. În ziua cînd primi scrisoarea, ea se arătă deosebit de prietenoasă și bună cu toată lumea, iar pe Aglaia și Adelaida le îmbrățișă duios, recunoscîndu-și o oarecare vină față de ele; dar despre ce anume vină era vorba, nici una, nici cealaltă nu izbutiră să înțeleagă. Pînă și față de Ivan Feodorovici, pe care o lună întreagă îl ținuse în dizgrație, pînă și față de el părea că începe a se îmbuna. Bineînțeles, a doua zi se necăji rău și se mînie foc pentru slăbiciunea de a se fi arătat atît de sentimentală în ajun, încît pînă la masă reuși iarăși să se certe cu toată lumea; dar, spre seară, cerul se însenină din nou. În general, în tot cursul săptămînii aceleia, ea se arătă destul de bine dispusă, ceea ce nu i se mai întîmplase de mult.

Trecu o săptămînă, și de la prințesa Bielokonskaia sosi încă o scrisoare. De data aceasta, generăleasa se hotărî să vorbească. Pe un ton solemn, ea declară că „bătrînă Bielokonskaia" (cînd vorbea de prințesă, n-o numea decît așa) îi comunică știri foarte îmbucurătoare despre acel... „original, despre prințul Mîșkin, adică!" Bătrîna îl căutase la Moscova și aflase despre el lucruri foarte bune; apoi, prințul îi făcu o vizită de rigoare și, se vede treaba, lăsa o impresie deosebită, „de vreme ce ea îl invită s-o viziteze zilnic, la amiază, între orele unu și două, și că într-adevăr prințul vine la ea în fiecare zi și pînă acum nici nu poate fi vorba că aceste vizite ar plictisi-o într-un fel oarecare", încheie generăleasa, adăugînd că „bătrîna" l-a introdus pe prinț în două-trei case onorabile. „Foarte bine face că nu trăiește ca un huhurez și nu se intimidează ca un prost!" Domnișoarele, ascultînd toate acestea, remarcară îndată că mămica lor le cam ascunde multe lucruri din scrisoare, asupra cărora ele erau totuși informate, posibil chiar de Varvara Ardalionovna, care aflase desigur tot ce știa Ptîțin despre prinț și de șederea lui la Moscova. Iar Ptițîn într-adevăr era în măsură să fie mai bine informat decît oricare altul. Deși tăcut din fire și discret în chestiunile de afaceri, Variei desigur nu-i ascundea nimic. Un motiv în plus pentru generăleasă de a o socoti și mai nesuferită.

În tot cazul, gheața fusese spartă și se putea vorbi acum cu glas tare despre prinț. Pe de altă parte, împrejurarea aceasta scoase la iveală încă o dată impresia puternică și interesul extraordinar pe care prințul îl deșteptase la toți membrii familiei Epancin. Generăleasa rămase chiar surprinsă de impresia

pe care au produs-o asupra fiicelor ei noutățile de la Moscova. Iar domnișoarele, la rîndul lor, se minunară de curioasa inconsecvență a mamei, care, pe de o parte, declarase atît de solemn că „trăsătura cea mai caracteristică a vieții sale a fost aceea de a se fi înșelat mereu în aprecierea oamenilor“, iar pe de altă parte o solicitase pe „influenta“ prințesă Bielokonskaia să-și îndrepte atenția binevoitoare asupra prințului și făcuse asta, probabil, cu prețul a multe rugăminți și implorări, căci „bătrîna“, în anumite privințe, nu se lăsa ușor înduplecată.

De îndată ce gheața fu spartă și se simți în atmosferă un suflu nou, prinse glas și generalul, care, la rîndul lui, se grăbi să comunice tot ce știa. Se constată cu acest prilej că și pe el îl preocupase mult chestiunea. Lămuririle pe care le aduse el se refereau aproape exclusiv la „aspectul material, practic al problemei“. A reieșit astfel că, acționînd numai și numai în interesul prințului, generalul împuternicise la Moscova doi domni de încredere și destul de influenți în felul lor să-l supravegheze pe prinț și în special pe împuternicitul său, Salazkin. Tot ce se spunea de moștenire sau „ca să zic așa, faptul în sine“ se adeverise pe deplin ; numai că zvonul public îi cam exagerase valoarea. Averea și afacerile lui Papușin erau destul de încurcate ; lăsase datorii, se iviră cîțiva pretendenți care, la rîndul lor, revendicau succesiunea ; mai mult, nevoind să țină seama de nici un sfat, prințul se dovedise lipsit de orice simț practic. De bună seamă, el, generalul, îi dorea „reușită și, cu ajutorul lui Dumnezeu, spor în toate“ ; îi plăcea s-o declare acum, cînd „gheața tăcerii“ se spărsese, „cu toată sinceritatea“, căci „băiatul acesta, deși e cam trăsnit“, merita totuși pe deplin să fie încurajat. Dar vezi că prințul făcu totuși destule nerozii : se prezentaseră, de pildă, unii creditori ai defunctului negustor cu pretenții pe bază de acte discutabile sau lipsite chiar de orice temei juridic ; ba alții, aflînd ce fel de om este prințul, nu aduceau nici un fel de acte în sprijinul pretențiunilor lor. Și totuși, prințul îi satisfăcuse pe toți, deși prietenii lui îl preveniseră că nici unul din reclamanții aceștia nu-și poate dovedi drepturile ; el însă găsi de cuviință să procedeze astfel numai pentru că unii dintre ei păreau să fi fost într-adevăr prejudiciați.

Generăleasa observă la rîndul ei că și bătrîna Bielokonskaia îi scrisese în același sens și că „e o prostie din partea lui, iar prostia n-are leac“, adăugă ea tăios, deși după fața ei se vedea cît era de mulțumită de comportarea acestui „prost“. În cele din

urmă, generalul băgă de seamă că nevastă-sa manifestă față de prinț atîta interes, de parcă ar fi fost propriul ei fiu, și că prea o copleșește pe Aglaia cu tot felul de drăgălășenii. Toate acestea îl determinară pe general să adopte deocamdată atitudinea și aerul grav al omului de afaceri.

Dar acest interludiu plăcut de bună dispoziție nu ținu mult. Trecură numai două săptămîni, și o nouă schimbare surveni brusc ; Lizaveta Prokofievna se îmbufnă, iar generalul, după ce ridică de mai multe ori nedumerit din umeri, fu nevoit să se supună iarăși unui nou regim al „tăcerii de gheață". Fapt e că generalul primise, cu două săptămîni în urmă, pe căi lăturalnice, o știre cam laconică ce-i drept, și destul de confuză, dar absolut sigură, cum că Nastasia Filippovna, după ce fugise la Moscova, fusese descoperită de Rogojin ; apoi dispărută iar și din nou regăsită, îi dăduse în cele din urmă cuvîntul să se mărite cu el. Și iată că după două săptămîni, excelența-sa primește neașteptat vestea că Nastasia Filippovna dispăruse pentru a treia oară, pare-se chiar în ziua nunții, și de atunci se ascunde undeva prin provincie ; în același timp însă dispăruse din Moscova și prințul Mîșkin, lăsîndu-și toate afacerile în seama lui Salazkin ; „a plecat cu dînsa ori a pornit pe urmele ei — nu se știe, dar e ceva la mijloc", conchise generalul. Lizaveta Prokofievna, la rîndul ei, primise și ea unele vești neplăcute. În cele din urmă, timp de două luni după plecarea prințului, aproape că nu se mai vorbi de el nimic la Petersburg și de atunci „gheața tăcerii" nu se mai rupse în casa familiei Epancin. Totuși Varvara Ardalionovna își continua regulat, ca înainte, vizitele la surorile Epancin.

Pentru a încheia cu toate știrile și zvonurile acestea, trebuie să mai adăugăm că primăvara aduse atîtea schimbări și perturbări în sînul familiei Epancin, încît era greu ca prințul să nu fie uitat, mai ales că el personal nu mai dăduse, voit poate, nici un semn de viață. În cursul iernii, după lungi dezbateri, hotărîseră în sfîrșit să petreacă vara în străinătate, urmînd să plece Lizaveta Prokofievna și fetele ; generalul, bineînțeles, n-avea vreme de pierdut pentru „asemenea distracții deșarte". Hotărîrea aceasta a fost luată la stăruința repetată a domnișoarelor ; ele erau încredințate că părinții nu voiau să le ducă în străinătate numai pentru că se gîndeau mereu la măritișul lor și erau tot timpul preocupați să le găsească partide potrivite. Se prea poate ca acum să-și fi zis și părinții că gineri se găsesc pretutindeni și că, departe de a strica, o călătorie în străinătate, în timpul verii,

ar putea, dimpotrivă, „să fie chiar de folos". În treacăt trebuie amintit că proiectul de căsătorie dintre Toțki și fiica lor cea mare, Alexandra Ivanovna, fusese definitiv abandonat și că din partea lui Afanasi Ivanovici nici nu mai urmă o cerere formală în acest sens. Totul se făcu oarecum de la sine, fără prea multe discuții și fără fricțiuni în familie. De la plecarea prințului, prin același consens tacit din partea ambelor părți, în jurul acestei chestiuni se așternu o tăcere absolută. Era una din cauzele care contribui la starea de spirit apăsătoare ce pusese stăpînire pe membrii familiei Epancin, cu toate că generăleasa ținu să declare pe loc că de mulțumire îi vine acum să-și facă „cruce cu amîndouă mîinile". Generalul, deși ajuns iar în dizgrație, recunoștea în sinea lui că poartă o mare vină și îl regreta profund afectat pe Afanasi Ivanovici. „Ce avere și ce om isteț !" Curînd, generalul auzi că Afanasi Ivanovici căzuse în mrejele unei frumoase franțuzoaice din societatea înaltă, o marchiză legitimistă aflată în vizită la Petersburg, că intenționează să se căsătorească cu ea și că, după aceea, o va urma la Paris, iar de acolo undeva în Bretania. „L-a dat gata franțuzoaica ! E un om pierdut", conchise generalul.

Pregătirile pentru plecarea în străinătate a familiei Epancin erau în toi cînd o împrejurare neașteptată veni să răstoarne toate planurile domnișoarelor și, spre marea satisfacție a părinților, proiectul a trebuit să fie amînat. La Petersburg, sosi un nobil moscovit, prințul Ș, om bine situat de cea mai onorabilă condiție, cunoscut de altfel și prin nenumăratele sale calități. Făcea parte din categoria oamenilor culți de formație recentă, activi, cinstiți și modești, care doresc sincer și conștient binele, muncesc întotdeauna și se disting prin acea rară și fericită calitate de a găsi mereu ceva de întreprins. Fără ostentație, fără a se angaja în înverșunata competiție oratorică, gălăgioasă și sterilă, dintre diversele partide politice, fără pretenții de a juca vreun rol de prim plan, prințul înțelesese totuși foarte bine sensul multor frămîntări din ultima vreme. Deținuse un timp o slujbă destul de bună, apoi se angajase într-o activitate intensă în cadrul zemstvei. Era membru corespondent al mai multor societăți științifice rusești. Împreună cu un prieten tehnician, datorită cercetărilor și documentărilor făcute, contribuise la îmbunătățirea deosebit de avantajoasă a proiectului de traseu al uneia din cele mai importante linii ferate. Avea vreo treizeci și cinci de ani și făcea parte din protipendadă ; poseda și o avere

„frumoasă, sigură și indiscutabilă“, cum se exprimase generalul, care avusese prilejul să-l întîlnească și să-l cunoască pe acest prinț la conte, șeful său ierarhic, în legătură cu o afacere destul de importantă. Prințul, din anumite considerente, nu evita contactul cu „oamenii de afaceri“ ruși. Întîmplarea făcu, foarte curînd, să cunoască și familia generalului Epancin. Adelaida Ivanovna, sora cea mijlocie, îl impresionă destul de puternic. Spre sfîrșitul iernii își destăinui sentimentele și formulă cuvenita cerere în căsătorie. Pretendentul plăcu mult Adelaidei, îl agrea și Lizaveta Prokofievna. Generalul era foarte mulțumit. Călătoria a fost bineînțeles, amînată, iar nunta sorocită la primăvară.

Lizaveta Prokofievna și celelalte două fete ar fi plecat pe la mijlocul ori către sfîrșitul verii, pentru o lună-două, în străinătate, ca să-și mai alunge tristețea despărțirii de Adelaida. Dar mai interveni un fapt neprevăzut : la sfîrșitul primăverii (căsătoria Adelaidei fusese amînată pînă pe la mijlocul verii), prințul Ș. introdusese în societatea familiei Epancin pe Evgheni Pavlovici R., o rudă de a lui îndepărtată, cu care întreținea însă relații mai strînse. Era un tînăr de vreo douăzeci și opt de ani, cu rangul de aghiotant la curtea imperială, foarte frumos, de neam mare, spiritual, sclipitor, „om cu principii moderne“, „foarte cult“ și posesor al unei averi zice-se aproape fantastice. În privința acestui ultim punct, generalul, ca de obicei, își avea rezervele lui. Se informase : „Într-adevăr, se pare că posedă avere, dar chestiunea mai trebuie verificată“. Cele cîteva cuvinte de apreciere favorabilă ale bătrînei Bielokonskaia scrise de la Moscova contribuiră mult la întărirea prestigiului acestui tînăr aghiotant, „om cu viitor“. Exista totuși și un punct mai delicat : plana asupră-i umbra unei faime puțin cam dubioase de pe urma cîtorva aventuri galante și „victorii“ ușoare asupra unor inimi zdrobite. De cum o văzu pe Aglaia, deveni musafir nelipsit în casa Epancinilor. E drept, nimic nu fusese încă spus, nici chiar aluziv ; totuși, părinții căzură de acord că nu era momentul potrivit pentru o călătorie în străinătate tocmai acum. Poate numai Aglaia era de altă părere.

Toate acestea se întîmplară cu puțin înainte de a fi reintrat eroul nostru în scenă. Judecînd după aparențe, bietul Mîșkin fusese între timp cu desăvîrșire dat uitării la Petersburg. Dacă se înfățișa acum deodată în mijlocul cunoștințelor sale, se simțea, desigur, ca un om căzut din cer. Și totuși găsim că este

cazul, înainte de a încheia această lungă introducere, să mai relatăm cititorului încă un fapt care ar putea, eventual, să-l intereseze.

Kolea Ivolghin, imediat după plecarea prințului, își continuă o vreme felul obișnuit de viață, adică se ducea la liceu, vizita pe prietenul său Ippolit, îl supraveghea pe general și îi dădea ajutor Variei în treburile gospodăriei, îndeplinind diferite comisioane. Între timp, locatarii se făcură nevăzuți unul după altul ; trei zile după scena de la Nastasia Filippovna, Ferdîșcenko dispăru fără veste și nu se mai auzi nimic despre dînsul ; se vînturase la un moment dat zvonul cum că se dedase cu totul beției, dar nu se știa nimic precis. Prințul, după cum știm, plecase la Moscova, încît Ivolghinii rămaseră fără chiriași. Mai tîrziu, cînd Varia se mărită, Nina Alexandrovna și Ganea se mutară împreună cu dînsa la Ptițîn, în cartierul Izmailovski Polk. Cît privește pe generalul Ivolghin, i se întîmplă ceva cu totul neașteptat : prietena lui, căpităneasa, pentru care iscălise, în diferite rînduri, polițe în valoare de două mii de ruble, îl băgă la pușcărie, fără nici o jenă, pentru aceste datorii. Felul acesta de lichidare a conturilor căzu ca o năpastă pe capul sărmanului Ardalion Alexandrovici, adevărată „victimă a încrederii sale nemărginite în noblețea inimii omenești, în general vorbind“. Luîndu-și obiceiul comod de a semna cu ușurință polițe și trate, generalului nici prin minte nu i-a trecut că aceste hîrtii i-ar putea pricinui vreun neajuns. Credea că toate se aranjează de la sine. Dar se înșelase amarnic. „Să mai ai după asta încredere în oameni“, vocifera el indignat, stînd la un pahar de vin cu noii săi prieteni din casa lui Tarasov [35] și povestindu-le peripeții care de care mai năstrușnice în legătură cu asediul cetății Kars și cu soldatul înviat din morți. De altfel, se deprinsese destul de repede cu noua lui situație. Ptițîn și Varia susțineau că acolo era de fapt locul cel mai potrivit pentru el ; de aceeași părere era și Ganea. Singură biata Nina Alexandrovna plîngea în ascuns (ceea ce îi miră mult pe cei din jur) și, cu toate că era mereu suferindă, se ducea să-l vadă pe deținut cît mai des cu putință.

Kolea, de la „pățania generalului“, cum se exprima el, și mai ales după căsătoria surorii sale, rămas de capul lui, o cam luase razna și în ultimul timp aproape că nu mai dădea pe acasă nici măcar noaptea. Se spunea că legase multe cunoștințe noi ; mai mult, devenise un nelipsit vizitator al închisorii datornici-

lor. De altfel, Nina Alexandrovna nici nu ar fi avut cum să se descurce acolo fără el, iar acasă era lăsat cu totul în voia lui. Varia, care altădată îl ţinuse din scurt şi-l muştruluise atît, nu-l mai întreba acum, nici măcar din curiozitate, unde şi cum îşi petrece timpul ; Ganea însă, spre surprinderea tuturor celorlalţi membri ai familiei, intra tot mai des în vorbă cu fratele mai mic, ba uneori, cu toată ipohondria lui, stătea ore întregi la discuţie cu el, ca un prieten, ceea ce nu se prea întîmpla înainte vreme. Altădată Ganea, bărbat în toată firea, ajuns la douăzeci şi şapte de ani, nu catadicsea să-i acorde lui Kolea, fratele său mezin, un puşti de cincisprezece ani, nici pic de atenţie ; era foarte sever cu el, îndemnîndu-i şi pe ceilalţi ai casei să se poarte la fel, şi la tot pasul îl ameninţa că-i „rupe urechile", ceea ce îl scotea pe Kolea din sărite şi-l aducea la „capătul răbdării omeneşti". S-ar fi zis că acum Ganea avea chiar nevoie de fratele său mai mic. Acesta, la rîndu-i, impresionat de faptul că Ganea refuzase suta de mii de ruble dăruită de Nastasia Filippovna, era gata să-i ierte multe.

Trecură trei luni de la plecarea prinţului, cînd la urechile familiei Ivolghin ajunse ştirea că în răstimp Kolea legase cunoştinţă cu familia Epancin şi că era foarte bine primit de domnişoare. Vestea o adusese, fireşte, Varia ; de altfel, Kolea nici nu apelase la ajutorul ei ca să se introducă acolo, ci se „descurcase singur". Treptat îşi cîştigă simpatia întregii familii. La început generăleasa îl ţinu la distanţă, tratîndu-l cu răceală, foarte curînd însă deveni binevoitoare, pentru că „este sincer şi nu linguşeşte". Şi, într-adevăr, Kolea nu umbla cu linguşiri ; ştiuse să se pună faţă de noii lui prieteni pe un picior de egalitate, asigurîndu-şi o anumită independenţă ; chiar dacă-i citea uneori generălesei cărţi şi ziare, o făcea numai pentru că era îndatoritor din fire. De vreo două ori, totuşi, se certase grozav cu Lizaveta Prokofievna, declarîndu-i că este o tirană şi că n-are să-i mai calce pragul niciodată. Prima oară, cearta se iscă în jurul „problemei feminine", iar a doua oară într-o discuţie cu privire la anotimpul cel mai potrivit pentru prinderea scatiilor. Oricît de ciudat ar părea însă, a treia zi după ceartă, generăleasa îi trimisese un bileţel printr-un servitor, rugîndu-l să vină neapărat la ei. Fără să facă nazuri, Kolea se prezentă imediat. Singură Aglaia se arătase, nu se ştie de ce, chiar din capul locului foarte distantă faţă de el şi-l trata de sus ; se-ntîmplă însă ca tocmai ea să se pomenească din partea lui cu

o surpriză care o uimi nespus. Într-o zi, Kolea, profitînd de un moment cînd se aflau singuri, îi întinse o scrisoare, mărginindu-se să-i spună că a fost rugat s-o înmîneze personal. Aglaia îl măsură încruntată pe „puștiul acesta încrezut", dar n-apucă să-i spună nimic, căci băiatul se retrase îndată. Ea desfăcu scrisoarea și citi următoarele :

„Cîndva m-ai onorat cu încrederea dumitale. E posibil ca astăzi să mă fi dat cu totul uitării. Cum se face că-ți scriu ? Nu știu nici eu ; dar simt o dorință irezistibilă de a-ți aminti dumitale și numai dumitale de existența mea. De nenumărate ori prezența voastră mi-ar fi făcut mult bine, dar dintre voi trei nu te vedeam decît pe dumneata. Am nevoie de dumneata, foarte mare nevoie. Despre mine n-aș avea nimic să-ți scriu, nimic să-ți povestesc. De altfel nici nu era în intenția mea ; atît doar că aș dori mult de tot să te știu fericită. Ești fericită ? Iată tot ce voiam să-ți spun.

Cu sentimente frățești,
pr. L. Mîșkin"

Isprăvind de citit acest bilețel scurt și cam incoerent, Aglaia se îmbujoră la față și rămase pe gînduri. Ne-ar fi greu să redăm cursul gîndurilor ei. Între altele, se întrebă numaidecît : „E cazul oare să arăt scrisoarea cuiva ?" Se simțea cam rușinată. În cele din urmă, cu un zîmbet cam straniu și ironic, aruncă biletul în sertarul măsuței. A doua zi îl luă și îl vîrî într-o carte groasă, cu scoarțe tari, așa cum proceda de obicei cu hîrtiile pe care voia să le aibă la îndemînă. Abia după o săptămînă, constată întîmplător că acea carte era : *Don Quijote de la Mancha* [36]. Pufni în rîs fără să știe de ce.

Nu știm, de asemenea, dacă tînăra fată mai arătă vreuneia dintre surori scrisorica aceasta.

Dar cînd o mai citi o dată, îi răsări în gînd o întrebare : „Cum se poate ca prințul să-și aleagă pe acest băiețandru încrezut și fanfaron drept confident pentru corespondența lui ? Să fie singurul om de încredere pe care îl are aici ?" Deși cu un aer de total dispreț, ea nu se abținu și-i luă totuși un mic interogatoriu. De obicei destul de susceptibil, Kolea nu dădu de data asta nici cea mai mică atenție tonului ei jignitor ; declară scurt și destul de rece că într-adevăr îi dăduse prințului, pentru orice eventualitate, adresa lui în momentul plecării acestuia din Peters-

burg, oferindu-i serviciile sale, dar că aceasta era prima însărcinare şi prima comunicare scrisă din partea prinţului şi, drept dovadă, îi întinse scrisoarea adresată lui personal cu acest prilej. Fără nici o jenă, Aglaia luă scrisoarea şi citi următoarele :

„Dragă Kolea, fii aşa de bun şi transmite biletul închis şi alăturat aici Aglaiei Ivanovna. Cu bine.

Al dumitale,
pr. L. M î ş k i n"

— E ridicol să-ţi alegi drept confident un puşti, rosti Aglaia pe un ton jignitor, înapoind biletul lui Kolea ; apoi ieşi dispreţuitoare din odaie.

Era prea mult pentru Kolea ! Mai ales că-i ceruse lui Ganea, anume pentru întrevederea aceasta, un fular verde, nou-nouţ, fără să-i dea vreo explicaţie. Se simţi profund jignit.

II

Era în primele zile ale lunii iunie şi de o săptămînă capitala se bucura de o vreme excepţional de frumoasă. Cum familia Epancin avea la Pavlovsk [37] o splendidă vilă proprie, Lizaveta Prokofievna hotărî dintr-o dată plecarea la vilă şi, după două zile de pregătiri febrile, întreaga familie se instală la Pavlovsk.

A doua sau a treia zi după plecarea Epancinilor, sosi de la Moscova, cu trenul de dimineaţă, prinţul Lev Nikolaevici Mîşkin. În gară nu-l aştepta nimeni ; la coborîrea din vagon, avu impresia că din mulţimea ce se îmbulzea în jurul călătorilor îl săgetară cu o căutătură ciudată doi ochi scînteietori. Privi mai atent, ca să vadă cui aparţineau ochii aceia, dar nu-i mai găsi. A fost o simplă nălucire, desigur, şi totuşi rămase cu o senzaţie neplăcută. De altfel, în general, era trist şi abătut, preocupat se pare de gînduri apăsătoare.

Birjarul îl duse la un hotel de mîna a treia, nu departe de Liteinaia. După ce se instală în două odăiţe întunecoase şi sărăcăcios mobilate, prinţul se spălă, îşi schimbă hainele şi se grăbi să iasă, avînd aerul unui om care se teme să nu întîrzie la o întîlnire.

Dacă vreunul din cei care l-au cunoscut cu şase luni în urmă, la Petersburg, l-ar fi zărit în momentul acela, ar fi

constatat, fără îndoială, o schimbare foarte avantajoasă în înfățișarea lui. Şi totuşi poate că nu era tocmai aşa. Numai ținuta exterioară o avea cu totul schimbată ; purta acum haine confecționate de un croitor bun la Moscova, dar nu erau lipsite nici ele de un anumit defect : prea erau făcute după ultima modă (cum se întîmplă cu hainele lucrate de croitori conştiincioşi, dar nu prea talentați, mai ales cînd clientul nu manifestă prea mare interes în această privință), încît un om dispus să se amuze, cercetîndu-l mai atent pe prinț, ar fi găsit, de bună seamă, motive să rîdă. Dar cîte nu i se par de rîs unui om pornit pe zeflemea !

Prințul luă o trăsură și spuse birjarului să-l ducă în Peski. Pe una din străzile Rojdestvenski, el găsi repede o căsuță modestă de lemn. Spre surprinderea lui, căsuța era frumoasă, curată, bine întreținută, cu grădiniță de flori împrejur. Ferestrele dinspre stradă erau deschise, lăsînd să se audă o avalanşă de cuvinte rostite cu glas tare, aproape niște strigăte, ca și cum cineva citea cu glas tare sau ținea un discurs ; glasul era întrerupt din cînd în cînd de rîsete zgomotoase. Prințul intră în curte, urcă treptele cerdacului și bătu în ușă. O bucătăreasă, cu mînecile suflecate, veni să-i deschidă. Vizitatorul întrebă de domnul Lebedev.

— Uite-l colo, răspunse ea, arătînd cu degetul spre „salon“.

Odaia aceasta, cu pereții tapetați în albastru-închis, era mobilată convenabil și chiar cu oarecare pretenție, adică avea o masă rotundă, o canapea, o pendulă de bronz aşezată sub un clopot de sticlă, o oglindă îngustă, dreptunghiulară, rezemată între cele două ferestre, și o mică lustră de cristal, suspendată de tavan cu un lanț de bronz. Domnul Lebedev stătea în picioare în mijlocul odăii, cu spatele spre ușă. Era fără haină, îmbrăcat ca de vară, numai în vestă, perora și se bătea cu mîna în piept. Auditorii lui erau : un băiat de cincisprezece ani, cu fața rîzătoare și deșteaptă, care ținea o carte în mînă, o fată de douăzeci de ani, îmbrăcată în doliu, cu un prunc în brațe, o fetiță de treisprezece ani, și ea în rochiță de doliu, care rîdea în hohote cu gura pînă la urechi, și, în sfîrșit, un tînăr de douăzeci de ani, destul de chipeş, culcat pe canapea ; avea o față smeadă, ochi mari, negri, părul lung și des, precum și tuleie mai răsărite, cu pretenție de barbişon și favoriți. Se pare că acesta din urmă îl întrerupea mereu pe orator, contrazicîndu-l, ceea ce stîrnea, se vede, hazul zgomotos al celorlalți.

— Lukian Timofeici, n-auzi, Lukian Timofeici ? Ia, uită-te încoa !... Ei, dar parcă are cine să mă audă !

Şi făcînd un gest a lehamite, bucătăreasa plecă, roşie de mînie.

Lebedev întoarse capul şi, zărindu-l pe prinţ, rămase cîtva timp înmărmurit ; pe urmă se repezi spre el, arborînd un zîmbet servil, dar, înainte de a se apropia de musafir, uimirea îl ţintui iarăşi locului ; avu totuşi puterea să exclame :

— Ex-ex-excelentissime prinţ !

Deodată, ca şi cum nu şi-ar fi venit încă în fire, se întoarse şi, pe negîndite, se năpusti spre fata în doliu, cea cu copilul în braţe ; mişcarea a fost aşa de bruscă, încît ea se dete puţin îndărăt, dar aci Lebedev se întoarse pe loc spre fetiţa de treisprezece ani, care, în picioare pe pragul odăii vecine, nu mai contenea să rîdă. Fetiţa scoase un ţipăt şi o zbughi în bucătărie. Lebedev continuă să se burzuluiască, bătînd din picior în urma ei, dar, dînd cu ochii de prinţ, care-l privea mirat, se simţi obligat să spună în chip de lămurire :

— Pentru... pentru mai mult respect, he, he, he !

— Nu e nevoie... încercă să protesteze prinţul.

— Îndată, îndată, îndată... într-o clipită !

Şi Lebedev dispăru din odaie. Prinţul îi privi cu mirare pe toţi ; pe fata în doliu, pe băiat şi pe tînărul pe canapea ; toţi trei se prăpădeau de rîs. Prinţul rîse şi el.

— S-a dus să-şi pună redingota, spuse băiatul.

— Îmi pare rău... am crezut că... începu prinţul. Spune-mi, e cumva...

— Crezi că-i beat ! strigă tînărul întins pe canapea. Nu ! N-a băut decît trei sau patru păhărele, hai să zicem cinci, dar ce are a face ? Aşa-i rînduiala lui.

Prinţul se întoarse către cel ce vorbea, dar tînăra fată interveni şi, cu o expresie de sinceritate naivă pe chipu-i drăgălaş, lămuri :

— Nu bea mult dimineaţa niciodată ; dac-ai venit cu vreo treabă, vorbeşte-i acum ; e momentul cel mai potrivit. Seara se întoarce ameţit de tot ; şi atunci mai mult plînge şi ne citeşte din Sfînta Scriptură, pentru că nu sînt nici cinci săptămîni de cînd am pierdut-o pe mama.

— Bănuiesc că a şters-o ca să mai cîştige timp ; îi vine probabil greu să-ţi răspundă dintr-o dată, spuse rîzînd tînărul de

pe canapea. Pun rămășag că are de gînd să-ți joace un renghi și în clipa aceasta chibzuiește cum să-l ticluiască mai bine.

Lebedev apăru îmbrăcat în redingotă.

— Nu sînt nici cinci săptămîni! Nici cinci săptămîni! se smiorcăi el, clipind des și trăgînd din buzunar o batistă ca să-și șteargă lacrimile. Am rămas orfani!

— Dar de ce ți-ai pus haina asta ponosită? întrebă fata. Ai chiar aici, în dosul ușii, o redingotă nou-nouță; n-ai găsit-o?

— Taci, gaițo! strigă la ea Lebedev. U-uf, tu! făcu el, bătînd din picioare. Dar de data aceasta, izbucnirea tatălui îi stîrni doar rîsul.

— Nu mă sperii. Eu nu sînt Tania și n-am să fug. Pe Liubocika însă parcă văd că o trezești și o să aibă iarăși crampe... Ce țipi așa?

— Ferească sfîntul! Pușchea pe limbă-ți!... se sperie deodată Lebedev și, repezindu-se spre copilul care dormea în brațele fiicei sale, făcu deasupră-i, de cîteva ori, împungînd aerul și cu o mutră speriată, semnul crucii. Păzește-o, Doamne! Apără și-o ocrotește! Pruncul acesta este fetița mea, Liubov, continuă el, adresîndu-se prințului; e născută din căsătorie legitimă de răposata nevastă-mea, Elena, moartă la facere. Iar gaița asta e fiica mea, Vera, în doliu... Și acesta, acesta, oh! acesta...

— Ei, ce te-ai oprit? strigă tînărul. Haide, zi-i înainte, nu te sfii!

— Excelență! strigă deodată Lebedev ca un apucat. Ai citit în ziare despre asasinarea membrilor familiei Jemarin? [38]

— Da, răspunse prințul oarecum surprins.

— Ei bine, iată-l pe adevăratul asasin al familiei Jemarin; el e, chiar el!

— Ce spui?! se minună prințul.

— E un fel simbolic de a vorbi; e al doilea viitor asasin al unei alte familii Jemarin, dacă va mai exista eventual. Pentru asta se pregătește...

Toți izbucniră în hohote de rîs. Prințul se gîndi într-adevăr că poate Lebedev se ține înadins acum de glume și maimuțăreli, întrucît presimte cam ce întrebări i se vor pune și, neștiind ce să răspundă, încearcă să mai cîștige timp.

— E un răzvrătit! Un conspirator! vocifera Lebedev ca un apucat. Ei bine, cum aș putea, cum aș avea dreptul să-l consider pe individul acesta, un rău de gură, un destrăbălat, un mizerabil,

să-l consider drept propriul meu nepot, fiul unic al defunctei mele surori Anisia ?

— Dar taci odată, că ești beat ! Închipuiește-ți, prințe, i-a trăsnit acum să se apuce de avocatură, umblă pe la diferite instanțe judecătorești cu tot felul de procese și face exerciții de oratorie, ținînd acasă copiilor discursuri. Acum vreo cinci zile a pledat înaintea unui complet al judecătorilor de pace. Și pe cine crezi îl apăra ? Nu pe femeia bătrînă, prădată de cinci sute de ruble — toată averea ei — de un hrăpăreț cămătar, cu toate că biata femeie îl rugase, îl implorase s-o ajute, s-o apere ; nu pe victima nenorocită, ci chiar pe spoliator, pe cămătarul Zeidler, pentru că acesta i-a promis un onorariu de cincizeci de ruble...

— Cincizeci de ruble, dacă obțin cîștig de cauză și numai cinci ruble în cazul cînd pierd, preciză Lebedev pe un ton redevenit brusc calm și potolit, ca și cum n-ar fi răcnit cu cîteva clipe înainte.

— Ei, și a dat greș, bineînțeles ; cu justiția de azi nu mai merge ca altădată ; pur și simplu s-a făcut de rîs. Totuși, dumnealui e foarte mulțumit, se pare, de felul cum s-a prezentat. „Gîndiți-vă, zice, domnilor judecători, cu dreptate și fără părtinire, gîndiți-vă că un biet bătrîn, olog, trăind dintr-o muncă onorabilă, este lipsit de ultima lui bucată de pîine ; amintiți-vă de cuvintele înțelepte ale legiuitorului : «Clemența să domnească în tribunale».“ Și, mă auzi, nu e zi de la Dumnezeu să nu ne spună în fiecare dimineață pledoaria, repetînd-o cuvînt cu cuvînt, exact așa cum o rostise la proces ; chiar și acum, înainte de a intra dumneata, am ascultat-o pentru a nu știu cîta oară, atît de mult îi place. Și o spune cu atîta pasiune, încît se vede cît de colo ce încîntat e de el însuși. Acum se pregătește să mai pledeze într-un alt proces. Dumneata ești prințul Mîșkin, dacă nu mă înșel ? Kolea mi-a vorbit mult despre dumneata și susține că n-a întîlnit om mai inteligent pe lume...

— Și e foarte adevărat ! Nu există ! Nu există un om mai inteligent pe lume ! se grăbi să-i țină isonul Lebedev.

— Dumnealui, în orice caz, nu e sincer, poți fi sigur de asta. Kolea o spune pentru că te iubește, iar ăsta, pentru că vrea să te lingușească ; în ce mă privește, n-am de loc intenția să te lingușesc ; fii încredințat. Se pare, însă, că ai mult bun simț. Ei bine, fii judecătorul nostru. Ce zici, vrei să-l luăm pe

prinţ ca arbitru ? se adresă el unchiului său. Sînt chiar mulţumit, prinţe, că întîmplarea te-a adus aici.

— Vreau ! strigă hotărît Lebedev şi aruncă fără voie o privire asupra celorlalţi, care începură să se adune din nou în odaie.

— Dar ce neînţelegere aveţi ? întrebă prinţul şi faţa i se schimonosi dureros.

Simţi cum îl încearcă o puternică durere de cap, la care se adăugă conştiinţa tot mai clară că Lebedev face un joc, căutînd să amîne cît mai mult explicaţia la care se aştepta.

— Iată despre ce este vorba. Sînt nepotul lui, aici a spus adevărul, deşi, de obicei, minte la orice pas. Nu mi-am terminat studiile universitare, dar vreau să le termin şi o voi face, pentru că am voinţă. Pînă atunci însă, ca să pot trăi, vreau să ocup un post de douăzeci şi cinci de ruble la calea ferată. Recunosc că el m-a ajutat de vreo două-trei ori pînă acum, că am avut nişte bani, douăzeci de ruble, dar i-am pierdut la cărţi. Într-adevăr, prinţe, am fost atît de laş, atît de nemernic, că i-am pierdut la joc !

— Şi cu cine a jucat ? Cu un şnapan, care nici nu merita să i se plătească ! strigă Lebedev.

— De acord, e un şnapan, dar trebuia totuşi să-i plătesc, urmă tînărul. Că este un ticălos, sînt şi eu convins, ba pot s-o şi dovedesc oricînd, şi nu pentru că te-a snopit în bătaie. E vorba, prinţe, de un ofiţer reformat, locotenent în retragere, din fosta bandă a lui Rogojin şi care dă lecţii de box. De cînd i-a alungat Rogojin, ei toţi umblă fără căpătîi. Dar, ce-i mai rău, ştiam că-i un nemernic, un şarlatan, un pungaş, şi totuşi m-am aşezat cu el la joc, riscînd şi ultima rublă ; mă gîndeam : dacă pierd, mă duc la unchiul Lukian, mă rog frumos de el, îi fac o plecăciune şi n-are să mă refuze. E o josnicie, recunosc, curată josnicie ! O ticăloşie premeditată !

— Exact, o ticăloşie premeditată ! repetă după el şi Lebedev.

— Stai, nu te bucura încă ! strigă nepotul enervat. Uite-l cum jubilează. Am venit la dînsul, prinţe, şi i-am mărturisit totul, fără să mă cruţ cîtuşi de puţin ; mi-am făcut un proces de conştiinţă sincer, nu m-am menajat şi n-am ezitat de loc în alegerea termenilor prin care mi-am calificat purtarea. Cred că am procedat corect, nu ? Cei de faţă îmi sînt martori, şi totuşi, ca să ocup postul de care vă spuneam, am neapărată nevoie să mă echipez puţin ; aşa zdrenţuit cum sînt, prea semăn

a cerşetor. Uitaţi-vă la ghetele mele! Mi-e imposibil să mă prezint la post în halul ăsta, iar dacă nu mă prezint la termenul fixat, altul îmi ocupă locul şi rămîn iarăşi de izbelişte, căci cine ştie cînd se mai iveşte un prilej ca ăsta. Acum cer pentru ultima oară cincisprezece ruble şi mă oblig să nu mai apelez niciodată la bunăvoinţa lui şi, în plus, promit să-i restitui în trei luni întreaga datorie, pînă la ultima copeică. Mă voi ţine de cuvînt! Ştiu să mă mulţumesc cu pîine şi cvas luni de-a rîndul, pentru că am voinţă. Leafa mea, pe trei luni, va fi de şaptezeci şi cinci de ruble; cu ceea ce-i mai datorez dinainte, ar face în total treizeci şi cinci de ruble datorie; aşadar, voi avea cu ce să-i plătesc. Mă rog, să-mi ceară, dacă vrea, orice dobîndă. Ce, nu mă cunoaşte? Întreabă-l, prinţe, banii pe care mi i-a împrumutat cu alte ocazii nu i-am dat înapoi? Atunci, pentru ce se încăpăţînează atît? E supărat pe mine pentru că i-am plătit locotenentului ăluia; alte motive n-are! Ca să vezi ce fel de om e: nici el nu profită, dar nici altul să nu se bucure!

— Şi nu mai pleacă odată! izbucni Lebedev. S-a întins, după cum îl vezi, pe canapea, şi nici gînd să plece.

— Cred că ţi-am spus-o destul de limpede; nu plec de-aici pînă nu-mi dai ce ţi-am cerut. De ce zîmbeşti, prinţe? Se pare că nu-mi dai dreptate.

— Nu zîmbesc, dar găsesc că, într-adevăr, nu prea ai dreptate, răspunse acesta oarecum în silă.

— Vorbeşte deschis, spune fără înconjur că n-am de loc dreptate. Pentru ce acest „nu prea“?

— Dacă vrei, îţi spun că n-ai de loc dreptate.

— Dacă vreau! Asta-i nostim! Crezi oare că nu-mi dau seama că pretenţiile mele sînt cam lipsite de bun simţ, că banii îi aparţin lui, că este liber să facă ce vrea şi că procedeul meu seamănă puţin cu o încercare de a-i silui voinţa? Dar dumneata, prinţe... nu cunoşti viaţa. Dacă nu le dai ăstora o lecţie, nu se învaţă minte. Trebuie să-i dădăcim. Intenţiile mele sînt absolut cinstite; conştiinţa îmi spune că n-am să-l fac să piardă nimic, îi voi înapoia capitalul cu dobîndă. Va avea şi o satisfacţie morală: să mă vadă umilit. Ce mai vrea, aşadar? Ce justificare poate avea existenţa lui, dacă nu aduce vreun folos? Căci, la drept vorbind, ce mare ispravă face el? Ba nu, zău, uită-te puţin ce face. Întreabă-l, cum se poartă cu alţii şi cum înşală oamenii. În ce fel şi-a cîştigat casa asta?

Îmi pun capul că şi pe dumneata a apucat să te înşele, ba şi-a făcut planul cum să te mai înşele şi de aci încolo! Zîmbeşti, văd că nu-ţi vine să crezi, aşa-i?

— Mi se pare că toate astea nu prea au a face cu chestiunea dumitale, observă prinţul.

— E a treia zi de cînd, uite, zac aici şi, crede-mă, cîte nu mi-a fost dat să văd şi să aud! striga înainte tînărul, fără să-l mai asculte pe prinţ. Închipuieşte-ţi că pe îngerul acesta, fata asta, acum orfană, care e vara mea primară şi fiica lui, o bănuieşte şi în fiecare noapte caută dacă nu-i ascuns vreun drăguţ în odaia ei! Vine şi în camera asta, în vîrful picioarelor, şi se uită sub canapea. Aproape că s-a scrîntit de atîta bănuială, neîncredere şi suspiciune de adevărat maniac; în fiecare colţ vede numai hoţi. Noaptea, sare mereu din pat şi de şapte ori cel puţin controlează dacă ferestrele şi uşile sînt bine zăvorîte, se uită pînă şi în sobă. În faţa instanţelor judecătoreşti ia apărarea escrocilor şi şarlatanilor, iar noaptea se scoală să se închine uite aici, în salonul ăsta; cade în genunchi, face mătănii, izbind cu fruntea în duşumea, uneori cîte o jumătate de ceas neîntrerupt, şi pentru cine nu se roagă numai, pe cine nu pomeneşte în rugăciunile lui de beţiv?! S-a rugat pentru odihna sufletului contesei Du Barry [39], l-am auzit chiar eu, de altfel, l-a auzit şi Kolea; s-a scrîntit de tot.

— Îl vezi, îl auzi cum îşi bate joc de mine, prinţe! strigă Lebedev, înroşindu-se şi, de data aceasta, pierzîndu-şi cumpătul. Dar dumnealui nu ştie sau poate că nu vrea să ştie că acest beţivan şi netrebnic, mincinos şi ticălos, cum îi place să-mi spună, poate că ar merita respectul lui, fie numai şi pentru faptul că pe dumnealui, deşteptul şi spiritualul, atunci cînd s-a născut, l-am înfăşat în scutece şi l-am spălat în copaie, căci soră-mea Anisia, rămasă văduvă, se afla în cea mai neagră mizerie; şi eu, care eram tot aşa de sărac ca şi ea, am stat de veghe nopţi întregi la căpătîiul bolnavilor — al mamei şi al copilului. Furam de la portar lemne ca să le încălzesc odaia, îi cîntam micuţului şi băteam din palme ca să-l ogoiesc, în timp ce-mi ghiorăiau maţele de foame, şi uite aşa l-am scăpat din ghearele morţii şi l-am dădăcit, ca să crească mare şi să-şi bată joc de mine acum! Şi ce mare crimă dacă mi s-a năzărit şi mie o dată să mă rog pentru odihna sufletului contesei Du Barry, ce te priveşte asta? Eu, prinţe,

acum trei zile am citit, pentru prima dată în viaţa mea, biografia acestei femei într-o enciclopedie. Ştii tu cine a fost această Du Barry ? Spune, ştii sau nu ?

— Păi, sigur, numai tu ştii, nu-i aşa ? mormăi tînărul, voind să fie ironic, dar vădit încurcat.

— Era o contesă care, ieşită din mocirlă, a domnit şi a guvernat ca o regină şi căreia o mare împărăteasă i-a scris cu mîna ei o scrisoare în care i se adresa : *ma cousine* *. La ceremonia *lever du roi* ** (ştii tu ce era *lever du roi,* neisprăvitule ?), un cardinal, nunţiul papal, s-a oferit să-i pună ciorapii de mătase ; un personaj atît de înalt şi atît de sfînt a socotit asta ca o onoare pentru el ! Ştiai tu asta ? După mutra ta, văd că nu ştiai ! Şi ce moarte a avut ? Răspunde dacă ştii !

— Termină odată ! Mă plictiseşti.

— Ei bine, după toate onorurile acestea, după ce a domnit aproape ca o regină, a fost tîrîtă la ghilotină de călăul Samson ; n-a avut nici o vină, dar trebuia sacrificată pentru satisfacerea precupeţelor pariziene ; nu putea să înţeleagă, sărmana, ce se întîmplă cu dînsa, atît de mare îi era spaima. Cînd Samson îi plecă capul şi o îmbrînci sub cuţitul ghilotinei, cei din jur se prăpădeau de rîs ; ea începu să strige : *„Encore un moment, monsieur le bourreau, encore un moment !“* adică : o clipă, numai o clipă aşteaptă, domnule călău ! Ei bine, pentru clipita aceasta, Dumnezeu o va ierta poate, căci un mai mare supliciu pentru sufletul omenesc nici nu e de închipuit măcar. Tu ştii ce înseamnă cuvîntul acesta supliciu ? E tocmai starea sufletească nenorocită în care s-a aflat ea. Ei, şi cînd am citit eu despre strigătul contesei implorînd răgazul de o clipită, mi s-a strîns inima ca într-un cleşte. Şi ce-ţi pasă ţie, vierme ce eşti, că făcîndu-mi rugăciunea de seară m-am gîndit să implor mizericordia divină pentru o mare păcătoasă ? Dacă am făcut-o, e numai pentru că nimeni poate, de cînd a murit ea, nu i-a acordat o pioasă amintire. Şi pe cealaltă lume i-ar place, cred, să simtă că s-a găsit pe pămînt un păcătos ca şi dînsa, care, o dată cel puţin, s-a gîndit să se roage şi pentru odihna sufletului ei. De ce rîzi ? Nu crezi, ateule ! Dar ce ştii tu ? De altfel, nici n-ai spus tot adevărul ; dacă mi-ai ascultat rugăciunea, trebuia să ştii că nu m-am rugat numai pentru contesa Du

---

* Verişoară (fr.).

** Ceremonia îmbrăcării de dimineaţă a regelui (fr.).

Barry, ci am spus aşa : „Odihneşte, Doamne, sufletul adormitei, roabei tale, marea păcătoasă ce a fost contesa Du Barry, şi pe toate deopotriva ei" ; asta e cu totul altceva, căci există multe păcătoase ca ea şi numeroase sînt victimele destinului schimbător, care în viaţă au suferit loviturile soartei, şi acum, pe cealaltă lume, îndură chinuri şi gem şi aşteaptă ; m-am rugat atunci şi pentru tine, şi pentru cei deopotrivă ţie, nesimţiţi şi cruzi, dacă vrei să ştii, de vreme ce ai avut neobrăzarea să tragi cu urechea, ca să afli pentru ce anume mă rog...

— Bine, destul, poţi să te rogi pentru cine vrei, naiba să te ia, şi nu mai face atîta gură ! îl întrerupse nepotul cu ciudă. Nici nu ştiai, prinţe, că avem în faţa noastră un erudit ! adăugă el cu un zîmbet jenat. De la o vreme încoace citeşte mereu cărţi şi memorii de acest gen.

— Unchiul dumitale, totuşi... nu-i de loc un om lipsit de simţire, obiectă cu vădit efort prinţul. Tînărul acesta îi devenea din ce în ce mai antipatic.

— Să nu te apuci cumva să-l lauzi, că-şi ia nasul la purtare. Atît aşteaptă. Priveşte cum îşi duce mîna la piept şi, cu gura pînă la urechi, nu mai poate de fericire, într-atît îl încîntă cuvintele dumitale. Poate că nu-i lipsit de simţire, mă rog, dar e un şarlatan, asta-i nenorocirea. Ş-apoi, bea de stinge şi e zăpăcit, ca toţi cei care au darul beţiei. Îşi iubeşte copiii, recunosc, o respecta pe mătuşa-mea, răposata lui nevastă... Şi pe mine mă iubeşte, ba în testamentul lui mi-a lăsat şi mie o parte...

— N-am să-ţi las nimic ! strigă înverşunat Lebedev.

— Ascultă, Lebedev, începu pe un ton hotărît prinţul, întorcîndu-şi cu dezgust privirea de la tînărul acesta impertinent, ştiu din experienţă că, atunci cînd vrei, eşti om de treabă... N-am timp de pierdut, şi dacă... Iartă-mă, care-ţi este numele ? Îmi scapă.

— Ti-Ti-Timofei.

— Şi mai cum ?

— Lukianovici.

Toată lumea din odaie pufni în rîs.

— Minte ! strigă nepotul. Pînă şi aici a minţit ! Prinţe, nu-l cheamă Timofei Lukianovici, ci Lukian Timofeevici ! Ia spune, acum de ce ai minţit ? Ori Lukian, ori Timofei, nu-i totuna pentru tine, şi ce importanţă poate avea asta pentru prinţ ?

Minte de dragul minciunii, fiindcă minciuna i-a intrat în sînge, crede-mă !

— E adevărat ? întrebă nerăbdător prințul.

— Într-adevăr, mă cheamă Lukian Timofeevici, recunoscu rușinat Lebedev și, plin de umilință, își plecă ochii în jos, ducîndu-și din nou mîna la inimă.

— Atunci ce rost avea să-mi spui altfel, ah, Dumnezeule !

— Din autoumilire, șopti Lebedev, plecîndu-și capul în jos cu un aer din ce în ce mai umil.

— Și crezi că în asta constă autoumilirea ! Eh, dac-aș ști numai unde să-l găsesc pe Kolea acum ! zise prințul, dînd să plece.

— Îți spun eu unde-i Kolea, se oferi tînărul.

— Nu, nu, nu ! se agită Lebedev, alarmat.

— Kolea a dormit astă-noapte aici, iar de dimineața a pornit în căutarea generalului, pe care, Dumnezeu știe de ce, prințe, l-ai ajutat să iasă din pușcărie. Ieri generalul făgăduise să doarmă și el aici, dar n-a venit. E mai mult ca sigur să fi rămas pentru noapte la hotelul „Balanța", aici, în apropiere. Încît Kolea trebuie să fie cu el, dacă nu s-a dus cumva la Pavlovsk, la Epancini. Avea bani și voia să plece acolo încă de ieri. Așadar, nu poate fi decît la „Balanța" ori la Pavlovsk.

— La Pavlovsk, la Pavlovsk !... Iar noi să trecem în grădiniță... să luăm o cafeluță...

Și Lebedev îl apucă de braț și aproape că-l tîrî pe prinț afară din odaie. Traversară curtea și intrară într-o grădiniță încîntătoare, unde, datorită timpului frumos, toți copacii înfrunziseră. Lebedev îl pofti pe Mîșkin să ia loc pe o bancă de lemn vopsită în verde, dinaintea unei mese fixe de aceeași culoare, iar el se așeză în fața lui. După un minut, într-adevăr, li se servi și cafeaua. Prințul n-o refuză. Lebedev, cu o expresie slugarnică, nu-și lua ochii de pe fața lui, gata parcă să-i împlinească orice dorință.

— Nici nu mi-aș fi închipuit că ai o gospodărioară atît de frumoasă, spuse prințul, care părea că se gîndește aiurea.

— Or-orfani, începu Lebedev, schimonosindu-și fața, dar se întrerupse numaidecît.

Prințul privea cu un aer distrat înaintea-i și, desigur, uitase de întrebare. Mai trecu un minut : Lebedev aștepta, cu ochii ațintiți mereu spre musafir.

— Așadar ? întrebă prințul, smulgîndu-se din îngîndurarea lui. A, da ! Dumneata, Lebedev, știi foarte bine despre ce este vorba ; am venit în urma scrisorii pe care mi-ai trimis-o. Vorbește.

Lebedev se fîstîci iar, vru să spună ceva, dar nu reuși să articuleze decît niște sunete nedeslușite. Prințul aștepta cu un zîmbet trist pe buze.

— Te înțeleg foarte bine, Lukian Timofeevici. Nu te așteptai, probabil, să mă vezi aici. Ți-ai închipuit că nu-mi voi părăsi bîrlogul la cea dintîi înștiințare a dumitale și mi-ai scris ca să ai conștiința împăcată. Eu însă, după cum vezi, am venit. Așadar, nu căuta să mă induci în eroare. Încetează de a mai sluji la doi stăpîni. Rogojin e aici de trei săptămîni, știu tot. Ai izbutit să i-o mai vinzi ca și rîndul trecut sau nu încă ? Spune drept.

— Singur a descoperit-o ; chiar el singur, bestia.

— Nu-l mai înjura ; ce-i drept, a procedat cam urît cu dumneata...

— M-a bătut, m-a stîlcit în bătăi ! se tîngui cu amărăciune Lebedev. La Moscova, a asmuțit o javră asupră-mi, un cîine de vînătoare, care m-a fugărit de-a lungul străzii. O cățea teribilă.

— Mă crezi un copil, un naiv, Lebedev. Hai, spune-mi, e adevărat că la Moscova ea l-a părăsit ?

— Adevărat, adevărat ! Și de data asta, tot în momentul cînd se pregătea s-o ducă la cununie. El număra minutele ce mai rămăseseră pînă să pornească alaiul, cînd ea a șters-o, fără veste, la Petersburg. S-a prezentat direct la mine : „Scapă-mă, Lukian, găsește-mi un adăpost și să nu sufli un cuvînt prințului..." Se teme de dumneata, prințe, și mai abitir decît de el, și tocmai aici e aici !

Și la aceste cuvinte, Lebedev făcu o mutră șireată, ducîndu-și degetul la frunte.

— Și bineînțeles, iar ai mijlocit întîlnirea lor, nu-i așa ?

— Excelentissime prinț, cum aș fi putut... cum aș fi putut împiedica această întîlnire ?

— Bine, să lăsăm astea acum, aflu eu totul. Spune-mi numai, unde se află în momentul de față ? La dînsul ?

— A, nu ! Nici gînd ! Stă singură. „Sînt liberă", zice, și o ține așa într-una, că e absolut liberă. Știi, prințe, ține morțiș

să se simtă liberă. Stă tot acolo, în cartierul Petersburgskaia Storona, la cumnată-mea, după cum ți-am scris.

— Și acum e acolo ?

— Acolo, dacă n-a plecat cumva la Pavlovsk, pe vremea asta frumoasă, la vila Dariei Alexeevna. „Sînt liberă de tot“, zice. Chiar ieri i se lăuda grozav lui Nikolai Ardalionovici că e liberă și independentă. Semn rău, adăugă rînjind Lebedev.

— Kolea se duce des s-o vadă ?

— E un zăpăcit băiatul ăsta, de neînțeles și prea din cale afară gură-spartă.

— De mult nu te-ai mai dus pe la dînsa ?

— Mă duc în fiecare zi, în fiecare zi.

— Va să zică, ai fost și ieri ?

— N-nu ; n-am fost de trei zile.

— Ce păcat că ești cam băut, Lebedev ! Altfel, te-aș fi întrebat ceva.

— Vai de mine ! Se poate ! O picătură n-am pus în gură.
Lebedev se făcu ochi și urechi.

— Spune-mi cum era cînd ai văzut-o ultima oară !

— Un suflet care caută...

— Care caută ?

— Mereu parcă e într-o necontenită căutare, ca și cum ar fi pierdut ceva. În ce privește căsătoria proiectată, pînă și gîndul o scîrbește și orice aluzie o ia drept jignire personală. De *el* nu-i pasă nici cît de o coajă de nucă ; nici gînd nu are ; ba nu, mă înșel, se gîndește la el, însă cu teamă, cu groază ; nici nu îngăduie să i se pomenească numele în prezența ei. Se întîlnesc numai la nevoie... și el simte asta ! Nu-i a bine !... E agitată, batjocoritoare, sucită, irascibilă...

— Sucită și irascibilă ?

— Irascibilă, data trecută era cît pe ce să mă înhațe de păr, numai pentru un cuvințel. Abia izbutii s-o potolesc, aducînd vorba și citindu-i din Apocalips.

— Cum așa ? întrebă prințul, crezînd că-l înșală auzul.

— Da, da, citindu-i Apocalipsul. E o femeie cu o imaginație agitată, he, he ! și am mai observat că are o predilecție deosebită pentru subiecte serioase, fie chiar și cu totul străine de ea. Ține la asta, ține foarte mult și se simte măgulită cînd vin să mai discut cu dînsa. Da, da. Iar eu sînt tare în tălmăcirea Apocalipsului, căci mă îndeletnicesc cu asta de cincisprezece ani. A fost de acord cu mine că sîntem în epoca prefigurată

acolo prin al treilea cal, cel negru, şi prin călăreţul care ţine în mînă o cumpănă, căci în veacul nostru totul se bizuie pe balanţă şi contract, toţi urmăresc numai dreptul lor : „O măsură de grîu pentru un dinar şi trei măsuri de orz pentru un dinar..." Pe deasupra, mai vor să-şi păstreze şi spiritul liber, şi o inimă curată, şi trupul sănătos, şi toate darurile cereşti laolaltă. Dar, bizuindu-se numai pe drepturi, oamenii nu vor izbuti să şi le păstreze, iar la urmă va veni calul cel gălbiu şi cel ce se numeşte Moarte, iar după el iadul... Despre asta vorbim noi cînd ne adunăm, şi trebuie să spun că o impresionează grozav.

— Dar dumneata personal crezi în lucrurile astea ? întrebă prinţul, aruncînd o privire ciudată asupra interlocutorului său.

— Cred şi le tălmăcesc. Căci sărac sînt şi gol, un atom în vîrtejul lumii. Cine-i dă lui Lebedev vreo consideraţie ? Fiecare caută să-şi bată joc de el şi oricine dă în el cu piciorul. Pe cînd aici, după cum se tălmăceşte în Apocalips, sînt deopotrivă cu orice potentat. Căci mare e voinţa inteligenţei ! Aici ea îşi spune cuvîntul şi am văzut în faţă-mi un potentat, un mare demnitar tremurînd în fotoliul său... zguduit fiind de puterea inteligenţei. Acum doi ani, în săptămîna patimilor, excelenţa sa Nil Alexeevici, la al cărui departament eram slujbaş, auzind de mine, mă cheamă anume prin Piotr Zaharîci în cabinetul său. „E adevărat, mă întreabă el cînd am rămas singuri, că eşti magistru în ale antihristului ?" Şi nu i-am ascuns. „Da, zic, eu sînt acela" şi mă apucai pe dată să-i tălmăcesc o viziune alegorică încîlcită, fără a îndulci culorile întunecate ale tabloului înfricoşător, ci, dimpotrivă, îngroşîndu-le dinadins, ba adăugai şi cifre. La început zîmbea, dar cifrele şi asemănările îl făcură să tremure. Mă rugă să închid cartea şi să plec, apoi îmi fixă o gratificaţie de Paşti, iar de duminica Tomii a dat ortul popii.

— Ce spui ? !

— Precum am zis. A căzut din trăsură, după amiază... s-a lovit la tîmplă şi a murit pe loc, ca un prunc, ca un prunc nevinovat. Avea şaptezeci şi trei de ani bătuţi pe muchie, nişte obraji rumeni, părul alb, veşnic parfumat şi zîmbea într-una, ca un copilaş. Piotr Zaharîci îşi aminti atunci : „I-ai prezis-o".

Prinţul se ridică. Lebedev fu mirat, dezamăgit chiar, văzînd că Mîşkin se pregătea să plece.

— Ai devenit cam prea nepăsător, prinţe, he, he ! îndrăzni să-şi spună gîndul Lebedev, păstrînd aceeaşi expresie slugarnică pe faţă.

— Nu prea mă simt bine, mi-e capul greu, desigur din pricina călătoriei, răspunse prinţul, încruntîndu-se.

— De ce nu pleci pentru un timp undeva, la o vilă din împrejurimi ? încercă să aducă vorba de departe Lebedev.

Prinţul rămase pe gînduri.

— Uite, şi eu mă mut afară din oraş, cu toţi ai mei, peste vreo trei zile. E mai sănătos şi pentru noul-născut ; între timp oi cîrpi pe ici pe colo şi căsuţa asta. Mă gîndesc să plecăm la Pavlovsk.

— Cum, şi dumneata tot la Pavlovsk te duci ? întrebă prinţul într-o doară. Cum vine asta, toată lumea de aici pleacă la Pavlovsk ? Şi zici că ai acolo o vilă proprie ?

— Nu se duce chiar toată lumea la Pavlovsk. În ceea ce mă priveşte, Ivan Petrovici Ptiţîn mi-a cedat una din vilele lui, cumpărată pe nimica toată. Poziţie frumoasă, pe deal, verdeaţă multă, viaţa-i destul de ieftină, lume bună, muzică : de aceea, toţi dau năvală acolo. Eu, de fapt, mă instalez în pavilionul din fundul curţii, iar vila propriu-zisă...

— Ai închiriat-o ?

— Nu-n-nu. Nu... tocmai.

— Închiriază-mi-o mie, propuse deodată prinţul.

Se pare că aici voia să ajungă şi Lebedev. Cu cîteva clipe înainte îi încolţise în minte ideea aceasta. Şi, de fapt, nu mai avea nevoie de chiriaşi, căci primise o ofertă sigură şi fusese anunţat personal de ofertant că e aproape hotărît să ocupe vila. Lebedev însă ştia perfect de bine că, în realitate, acel „aproape“ echivala cu „mai mult ca sigur“. Dar într-o clipită îşi făcu în gînd socoteala că ar fi mult mai interesant şi mai cu folos s-o dea cu chirie prinţului, profitînd de faptul că răspunsul primului ofertant nu era absolut categoric. Îl ispiti această nouă şi neprevăzută întorsătură a lucrurilor, aţîţîndu-i imaginaţia. Iată de ce propunerea prinţului îl entuziasmă şi, cînd acesta se interesă de preţ, Lebedev dădu din mîini, voind parcă să spună că-i o chestiune cu totul lipsită de importanţă.

— Bine, cum vrei ; mă interesez eu ; nu vei fi în pagubă.

Amîndoi se îndreptară spre ieşirea din grădină.

— Aş putea... aş putea... dacă doreşti, preaonorate prinţ, aş putea să-ţi comunic, asupra aceleiaşi chestiuni, cîteva lucruri foarte interesante, bolborosi Lebedev, nemaiştiind de bucurie cum să-i fie pe plac prinţului.

Mîşkin se opri.

— Şi Daria Alexeevna are o vilişoară la Pavlovsk.

— Ei şi ?

— Iar persoana în cauză e prietenă cu dînsa şi, de bună seamă, intenţionează s-o viziteze destul de des la Pavlovsk. Cu un anumit scop.

— Adică ?

— În altă ordine de idei, Aglaia Ivanovna...

— Lasă asta, Lebedev ! îl întrerupse prinţul cu un sentiment penibil, ca şi cum l-ar fi atins într-un punct dureros. E... cu totul altceva... Spune mai bine cînd eşti hotărît să pleci? Pentru mine, cu cît mai curînd, cu atît mai bine, căci am tras la hotel...

Prinşi în discuţie, ieşiră din grădină şi, fără să mai intre în casă, străbătură curticica, apropiindu-se de portiţă.

— În cazul acesta, n-ar fi mai bine, propuse grăbit Lebedev, să te muţi de la hotel la mine chiar astăzi, iar poimîine să plecăm cu toţii la Pavlovsk ?

— Să văd, răspunse prinţul şi păşi îngîndurat în stradă.

Lebedev privi în urma lui mirat. Îl surprinse aerul distrat al prinţului, care, plecînd, nu-şi luă rămas bun, nu-i spuse un cuvînt şi nici nu-l salută măcar cu un gest din cap, ceea ce nu se potrivea de loc cu firea şi obişnuita politeţe a lui Mîşkin.

III

Se făcuse aproape ora douăsprezece. Singurul membru al familiei Epancin pe care Mîşkin spera să-l găsească acum în oraş, fără a fi totuşi sigur de asta, era generalul, reţinut de servîciu la Petersburg. Se gîndi însă că Ivan Feodorovici ar fi în stare să-l reţină ca să-l ducă imediat în trăsura lui la Pavlovsk. Or, prinţul ţinea mult să mai facă în dimineaţa aceea o vizită. Cu riscul de a pierde întîlnirea cu generalul şi de a fi nevoit să amîne pe a doua zi plecarea la Pavlovsk, se hotărî să pornească în căutarea casei care-l interesa.

Vizita aceasta prezenta pentru el, într-o privință, anumite riscuri. Șovăia, neștiind cum e mai bine să procedeze. Știa că acea casă e situată în strada Gorohovaia, nu departe de Sadovaia; în cele din urmă se îndreptă într-acolo, în speranța că pe drum se va decide într-un fel sau altul.

Ajungînd în centru, prințul își dădu seama cu mirare că pe măsură ce se apropie de locul unde se întretaie străzile Gorohovaia și Sadovaia, îl cuprinde o tulburare neobișnuită; nici nu bănuise că inima va bate cu atîta putere. O clădire îi atrase atenția încă de la distanță, poate fiindcă avea o înfățișare ce i se păru cam ciudată, și abia mai tîrziu își aminti că în momentul acela îl străfulgerase gîndul; „Asta trebuie să fie". Cuprins de curiozitate, se apropie de clădire ca să-și verifice presupunerea; simțea că i-ar fi, nu știa nici el de ce, foarte neplăcut să constate că nu greșise. Era o casă mare, mohorîtă, de culoare verde-cenușie, cu trei caturi și fără nici un stil arhitectonic. Cîteva clădiri de acest fel, puține la număr e adevărat, zidite la sfîrșitul veacului trecut, rămăseseră neschimbate tocmai pe străzile acestea ale capitalei (oraș în care totul se schimbă vertiginos). Solid construite, ele se disting prin grosimea zidurilor și printr-un număr foarte redus de ferestre, așezate la distanțe mari una de alta. Catul de jos adăpostește în majoritatea cazurilor prăvălia vreunui zaraf, iar geamurile sînt zăbrelite cu gratii. Scapetul-zaraf ocupă de obicei un apartament deasupra prăvăliei. Aspectul exterior, ca și interiorul acestor case, este rece și neospitalier; totul aici pare ursuz și bănuielnic, ca și cum ar sta mereu la pîndă; dar de unde anume vine această impresie, ar fi greu de explicat, judecînd numai după înfățișarea casei. Stilul și contururile arhitecturale își au, desigur, tainele lor. Casele acestea sînt mai toate locuite aproape exclusiv de mari negustori.

Ajungînd la poartă, prințul văzu o tăbliță pe care era scris: „Casa cetățeanului notabil ereditar Rogojin".

Învingîndu-și ezitările, Mîșkin deschise ușa cu geamuri, care se trînti zgomotos în urmă-i, și începu să urce treptele scării principale care ducea la etaj. Era o scară oribilă, de piatră, întunecoasă și cu pereții vopsiți în roșu. Prințul știa că Rogojin ocupă cu mama și cu fratele lui primul etaj al acestei case mohorîte. Servitorul care veni să-i deschidă îl conduse, fără să-l mai anunțe, printr-un șir întreg de încăperi; străbătură astfel mai întîi o sală de primire cu pereții în stuc

imitînd marmora, cu parchet de stejar şi mobilă greoaie, lucrată fără gust în stilul deceniului al treilea, pe urmă un labirint întreg de odăi mici şi culuare întortocheate, trebuind mereu să urce sau să coboare cîteva trepte şi, în sfîrşit, bătură la o uşă pe care le-o deschise însuşi Parfion Semionîci. Dînd cu ochii de prinţ, acesta păli şi rămase un timp stană de piatră, cu privirea fixă, înspăimîntată şi cu gura crispată într-un zîmbet plin de nedumerire, ca şi cum vizita lui Mîşkin ar fi fost realmente o imposibilitate, o apariţie fantomatică. Deşi prinţul se aşteptase să-l vadă surprins, se simţi totuşi foarte contrariat.

— Parfion, poate că am ales un moment nepotrivit, pot să plec, spuse el încurcat.

— Nu, nu, e foarte potrivit, foarte potrivit ! răspunse Rogojin, venindu-şi în fire. Intră, te rog !

Se tutuiau. La Moscova se văzuseră des, uneori ceasuri întregi, ba au existat şi cîteva momente în întîlnirile lor care se întipăriseră adînc în sufletul fiecăruia. De atunci însă trecuseră mai bine de trei luni.

Paloarea şi tremurul convulsiv mai zăboveau pe faţa descompusă a lui Rogojin, care cu toate că îşi poftise musafirul înăuntru, nu reuşea să-şi ascundă extraordinara consternare. În timp ce se îndrepta spre fotoliul — de lîngă masă — în care fusese poftit să ia loc, prinţul îşi întoarse din întîmplare ochii spre Rogojin şi surprinse în privirea acestuia o expresie cu totul neobişnuită, pe cît de grea, pe atît de ciudată, şi care îl făcu pe Mîşkin să se oprească încremenit. O amintire recentă, sumbră şi apăsătoare, îi răsări în minte. În picioare, nemişcat, privi cîtva timp drept în ochii lui Rogojin, care, în primul moment, sclipiră în licăriri şi mai scînteietoare. Dar în clipa următoare Parfion Semionîci schiţă un zîmbet încurcat ce-i trăda zăpăceala.

— De ce mă priveşti aşa ? murmură el. Ia loc !

Prinţul se aşeză.

— Parfion, zise el, te rog să-mi spui drept, ştiai ori nu ştiai că voi veni astăzi la Petersburg ?

— Eram aproape sigur că vii, răspunse Rogojin, şi văd că nu m-am înşelat, adăugă el cu un zîmbet înveninat de data aceasta. Dar cum puteam şti că pici tocmai azi ?

Tonul tăios şi răstit cu care-şi rostise Rogojin întrebarea îl uimi şi mai mult pe prinţ.

— Şi chiar dac-ai fi ştiut că vin tocmai *azi*, ce rost are să te enervezi aşa ? spuse încet şi cu blîndeţe prinţul.

— Nu înţeleg tîlcul întrebării tale.

— Adineauri, coborînd din vagon, am surprins o privire exact ca aceea cu care m-ai fixat chiar acum pe la spate.

— Hm ! Şi a cui era privirea aceea, mă rog ? mormăi Rogojin bănuitor.

Prinţul avu impresia că vorbele lui îl făcură pe Rogojin să tresară.

— Nu ştiu ; încep să cred că mi s-a năzărit ; în ultima vreme am din ce în ce mai des tot felul de năluciri. Trebuie să-ţi mărturisesc, Parfion, că încep să am aproape aceleaşi senzaţii pe care le-am avut şi acum cinci ani, cînd îmi veneau crizele.

— De, tot ce se poate, ţi s-o fi năzărit, nu ştiu... îngăimă Rogojin.

Zîmbetul prietenos şi binevoitor care se ivise pe faţa lui distona cu expresia ochilor, ca şi cum zîmbetul acela s-ar fi descompus frînt în două şi toate străduinţele sale de a-l reînchega rămîneau zadarnice.

— Ai de gînd să te întorci înapoi, în străinătate ? întrebă el şi adăugă numaidecît : Îţi mai aduci aminte cum am călătorit împreună în tren, toamna trecută, de la Pskov la Petersburg? Erai într-o pelerină şi cu nişte ghetre, ţii minte ?

Şi Rogojin izbucni într-un rîs plin de răutate, bucuros parcă să şi-o dea în vileag.

— Rămîi definitiv în locuinţa asta ? se interesă prinţul, plimbîndu-şi privirea prin cabinet.

— Bineînţeles, sînt doar acasă la mine. Unde vrei să stau ?

— Nu ne-am mai văzut de mult. Am auzit vorbindu-se pe socoteala ta nişte lucruri surprinzătoare, încît nici nu-mi venea să cred că era vorba de tine.

— Gura lumii slobodă, se eschivă sec Rogojin.

— Totuşi ţi-ai concediat toată banda, stai închis în casă şi nu te mai ţii de năzdrăvănii. E mare lucru. Casa e a ta ori o aveţi în coproprietate ?

— E a mamei. Dînsa ocupă încăperile din fund, separate de apartamentul meu printr-un coridor.

— Şi fratele tău unde stă ?

— Fratele meu, Semion Semionîci, locuieşte într-o clădire separată, în curte

— E căsătorit ?

— Văduv. De ce ţii să ştii toate astea ?

Prinţul îl privi fără să răspundă ; cum era absorbit de gînduri, poate că nici nu auzise întrebarea. Rogojin nu mai stărui nici el şi rămase în aşteptare. Între ei se aşternură cîteva clipe de tăcere.

— Venind încoace adineauri, ţi-am recunoscut casa de departe, spuse prinţul într-un tîrziu.

— Cum asta ?

— Nu ştiu. Înfăţişarea casei voastre poartă pecetea întregii familii, amprenta vieţii Rogojinilor de-a lungul mai multor generaţii ; dar dacă m-ai întreba cum am ajuns la concluzia asta, n-aş fi în stare să-ţi explic. Mai ştii, o fi şi asta o năzărire. Fapt e că mă cuprinde groaza cînd mă gîndesc că încep să capăt obsesii. Înainte nici nu mi-aş fi putut închipui înfăţişarea casei în care locuieşti ; de îndată ce am zărit-o însă mi-am zis : „Exact aşa trebuie să arate casa lui !"

— Ca să vezi ! bîigui Rogojin, schiţînd un zîmbet şters, neizbutind să descifreze bine sensul reflecţiei confuze a prinţului. Casa aceasta a construit-o bunicul meu, explică el, şi de atunci a locuit în ea o familie de scapeţi, pe nume Hludiakov ; stau şi acum la noi, cu chirie.

— E tare mohorîtă. Sumbră casă ai, observă prinţul, rotindu-şi încă o dată privirea prin încăpere.

Era o cameră mare, înaltă, întunecoasă, ticsită cu tot felul de mobilă, în cea mai mare parte mese de scris enorme, dulapuri pline de condici, registre şi diverse hîrţoage. O canapea largă, de marochin roşu, servea probabil de pat lui Rogojin. Pe masa lîngă care gazda îl poftise să ia loc, prinţul zări două-trei cărţi ; printre ele, un volum din *Istoria* lui Soloviov [40] fusese lăsat deschis, avînd un semn de carte între pagini. Pe pereţi atîrnau în rame aurite cîteva tablouri în ulei, atît de înnegrite de vreme, încît cu greu se putea desluşi ce anume reprezintă. Un portret în mărime naturală atrase atenţia prinţului ; înfăţişa un bărbat de vreo cincizeci de ani, îmbrăcat cu o redingotă lungă, de croială nemţească, purtînd la gît două decoraţii, cu o barbă încărunţită, scurtă şi rară, cu chipul galben şi brăzdat de cute adînci, cu o privire bănuitoare de om ascuns şi chinuit sufleteşte.

— E tatăl tău ? întrebă prinţul.

— Exact ; în toată măreţia lui, răspunse cu un zîmbet silit Rogojin, gata parcă să trîntească vreo glumă grosolană pe seama defunctului său părinte.

— Era de credinţă veche ?

— Nu se ducea la biserică ; dar, ce-i drept, îl auzeam de multe ori spunînd că vechea credinţă e mai bună. Pe scapeţi îi avea la inimă. Aici era cabinetul lui. Pentru ce m-ai întrebat dacă era de credinţă veche ?

— Nunta o faci aici ?

— D-da, aici, răspunse Rogojin, tresărind la auzul acestei întrebări neaşteptate.

— Va fi în curînd ?

— Ştii că nu depinde de mine ?

— Parfion, nu sînt duşmanul tău şi nu vreau să-ţi stau în cale. Ţi-o spun acum, aşa cum ţi-am mai spus-o şi altădată, într-o împrejurare asemănătoare. Cînd te pregăteai de căsătorie la Moscova, nu eu te-am împiedicat, ştii foarte bine. Prima dată, *ea* singură a fugit de la cununie şi a venit la mine, rugîndu-mă s-o „scap" de tine. Sînt propriile ei cuvinte. Pe urmă a fugit şi de la mine. Tu ai regăsit-o, şi în momentul cînd trebuia s-o duci la altar, a fugit iarăşi, ca să se ascundă aici, la Petersburg, după cît am auzit. E adevărat ? Cel puţin, aşa mi-a scris Lebedev. Iată pentru ce am venit. Cît despre împăcarea voastră, am aflat abia ieri, în tren, de la unul din foştii tăi prieteni, Zaliojev, dacă ţii neapărat să ştii. În ce mă priveşte, veneam la Petersburg cu un scop precis : s-o conving să plece în străinătate ca să se trateze ; e foarte bolnavă şi trupeşte şi sufleteşte, dar mai ales sufleteşte, şi, după părerea mea, are nevoie de multă îngrijire. N-aveam de gînd s-o însoţesc, voiam numai s-o conving, să-i aranjez plecarea, şi atît. Îţi vorbesc cît se poate de sincer. Dacă e adevărat însă că între timp v-aţi împăcat din nou, nici nu mă mai arăt în ochii ei şi nici la tine nu mai vin vreodată. Ştii foarte bine că nu caut să te înşel şi că am fost întotdeauna sincer cu tine. Niciodată nu ţi-am ascuns gîndurile mele în privinţa asta şi întotdeauna am susţinut că o căsătorie cu tine ar fi fatală pentru *ea*. Ca şi pentru tine, de altfel... ba poate mai mult pentru tine. Aş fi foarte mulţumit să aflu că v-aţi despărţit din nou, dar personal nu voi face nimic ca să contribui la asta. Fii dar pe pace şi nu mă bănui. De altfel, ştii prea bine că nu ţi-am fost niciodată rival *în adevăratul sens al cuvîntului,*

chiar şi atunci cînd ea te-a părăsit ca să vină la mine. Tu rîzi ; ştiu ce te face să rîzi. Da, da, am stat acolo separat şi chiar în localităţi diferite ; tu eşti absolut convins de asta, fiindcă ştii perfect de bine că *aşa este*. Ţi-am mai explicat că ţin la ea „nu din dragoste, ci de milă". Cred că e o definiţie care nu poate lăsa nici un dubiu. Mi-ai spus atunci că ai înţeles sensul acestor cuvinte ale mele. Aşa să fie oare ? Le-ai înţeles cu adevărat ? Nici nu-ţi dai seama cu cîtă duşmănie mă priveşti ! Am venit să te liniştesc, să te împac, pentru că şi tu îmi eşti drag. Te iubesc şi ţin la tine mult, Parfion. Şi acum plec şi nu voi mai reveni niciodată. Rămîi cu bine.

Prinţul se ridică.

— Mai stai cu mine, spuse încet Rogojin fără să se mişte din locul lui, sprijinindu-şi capul cu mîna dreaptă, nu te-am văzut de mult.

Mîşkin se aşează din nou. Şi iarăşi tăcură un timp.

— Cînd nu te văd, cînd nu te am în faţa mea, Lev Nikolaevici, simt îndată împotriva ta o cumplită înverşunare. În aceste trei luni cît nu te-am văzut, crede-mă, n-a fost o clipă ca să nu te urăsc. Aş fi fost în stare să-ţi dau şi otravă, de s-ar fi putut cumva. Pînă acolo am ajuns. Dar acum, nu-i nici un sfert de oră de cînd eşti cu mine şi toată ura mi-a dispărut ; îmi eşti la fel de scump ca şi înainte. Mai stai un pic cu mine...

— Cînd sînt cu tine îmi dai crezare, dar cum plec de lîngă tine, îţi pierzi încrederea şi începi să mă bănuieşti din nou. Semeni cu tatăl tău ! răspunse Mîşkin cu un zîmbet prietenesc, silindu-se să nu-şi trădeze sentimentele.

— Mă încred în glasul tău cînd sîntem împreună. Înţeleg bine că nu putem fi puşi pe aceeaşi treaptă noi amîndoi, eu şi cu tine...

— Pentru ce ai adăugat asta ? Şi, uite, iar te-ai tulburat, spuse prinţul, uitîndu-se uimit la Rogojin.

— În privinţa asta, frăţioare, se pare că părerea noastră nu mai contează, răspunse acesta, altceva hotărăşte. Nici dragostea noastră nu e la fel, ne deosebim în toate, continuă el cu glas scăzut. Şi după un minut de tăcere : Dragostea ta e o dragoste de milă. Drept să-ţi spun, eu nu simt nici un fel de milă pentru dînsa. De altfel şi ea, sînt convins, nu simte pentru mine decît ură. În fiecare noapte o văd în vis cum îşi bate joc de mine cu altul şi, de fapt, aşa şi este. E vorba să ne cu-

nunăm curînd, dar văd că de mine nici nu-i pasă, ca și cum și-ar schimba pantofii sau mănușile. Mă crezi ? N-am mai văzut-o de cinci zile, pentru că nu îndrăznesc să mă prezint în fața ei. „Pentru ce-ai venit ?" o să mă întrebe. Cîte n-a trebuit să îndur de la dînsa, cum și-a mai bătut joc...

— Cum adică să înduri ? Ce vorbești ?

— Parcă nu știi cum stau lucrurile ? N-ai fost tu acela cu care a fugit, părăsindu-mă chiar „în ziua cununiei", cum te-ai exprimat adineauri ?

— Dar tu știi că nu e cazul...

— Nu m-a făcut de rîs și la Moscova cu un ofițer, cu Zemtiujnikov ? Știu precis că și-a bătut joc de mine, și asta după ce fixase ea însăși ziua cununiei.

— Nu se poate ! strigă prințul.

— Știu precis, întări convins Rogojin. Că, adică, nu e în firea ei, asta vrei să spui ? Nici vorbă că nu e din alea. Prostii ! Față de tine nu va fi astfel și s-ar îngrozi ea însăși la un asemenea gînd, dar cu mine se poartă întocmai ca și cum ar fi din alea. Te asigur. Mă tratează ca pe o cîrpă. Aventura cu Keller, ofițerul acela bătăuș, meșter la box, a pus-o la cale numai și numai ca să-și bată joc de mine... Nici nu știi cîte mi-a făcut la Moscova ! Și ce de-a bănet am cheltuit...

— Atunci cum vrei să te însori ? Ce-ai să faci după aceea ? întrebă prințul îngrozit.

Rogojin se uită la prinț cu o privire grea, înfricoșătoare și nu răspunse nimic.

— Azi se împlinesc cinci zile de cînd n-am mai fost la dînsa, urmă el după un minut de tăcere. Mi-e frică să nu mă dea afară. „Sînt încă stăpînă pe mine, zice, dacă vreau, te alung pentru totdeauna și plec în străinătate" (de altfel, de la dînsa știu că are de gînd să plece în străinătate, observă el parcă în treacăt, privind cu înțeles drept în ochii prințului) ; uneori, e adevărat, se vede că vrea să mă sperie numai și nu știu de ce tot îi vine să rîdă cînd se uită la mine. Alteori mă privește încruntată, stă ursuză și nu scoate o vorbă ; uite, de asta mă tem. Chibzuind în toate felurile, mi-am zis să nu mai merg la ea cu mîna goală ; ei bine, m-a primit în focuri de zeflemea, iar la urmă s-a și înfuriat. I-am adus un șal cum poate n-a mai văzut, cu toate că a dus o viață de lux ; l-a dăruit servitoarei Katka. Iar de cununie, nici nu mai îndrăznesc să deschid vorba ! Ce fel de mire oi fi eu, cînd nu în-

drăznesc nici măcar să-mi vizitez logodnica? Şi uite, stau aici, închis între patru pereţi, iar cînd nu mai pot suporta, pornesc înnebunit din casă şi umblu disperat pe strada ei, strecurîndu-mă pe furiş prin faţa casei ori stau ascuns pe după colţuri. O dată am stat aşa de strajă în dreptul porţii ei pînă aproape să se lumineze de ziuă; intrasem la bănuială. Mă zărise, pesemne, prin fereastră. „Ce-ai fi făcut, zice, dacă aveai dovadă că te înşel?" N-am mai fost în stare să mă stăpînesc şi i-am răspuns: „Ştii prea bine".

— Ce ştie, adică?

— De unde vrei să ştiu ce anume! răbufni cu un rîs răutăcios Rogojin. La Moscova, am urmărit-o tot timpul, dar n-am prins-o cu nimeni. Într-o zi îmi iau inima în dinţi şi îi spun: „Mi-ai făgăduit să te cununi cu mine. Ai să intri într-o familie cinstită, dar tu ştii cine-mi eşti? Tu eşti o..." şi i-am spus-o pe şleau.

— I-ai spus aşa?

— Da.

— Şi?

— „După toate astea, zice, poate că nici ca lacheu nu te-aş lua la mine, necum să-ţi fiu nevastă; aşa să ştii!" „Dar nici eu nu plec aşa, cu una cu două, de aici. O singură moarte are omul, zic, fie ce-o fi!" „Atunci, zice, îl chem pe Keller şi-i spun să te ia de guler şi să te dea afară". Cînd am auzit vorba asta, m-am repezit la dînsa şi am snopit-o în bătaie.

— Nu se poate! strigă prinţul.

— Crede-mă, aşa a fost, rosti Rogojin cu glasul stins, dar cu ochii numai văpăi. O zi şi o noapte, şi încă o zi, am stat fără să mă mişc din odaia ei, fără să dorm, fără să mănînc, fără să beau; am stat şi în genunchi în faţa ei. „Chiar de aş şti că mor şi tot nu plec pînă nu mă ierţi; iar dacă pui să mă dea afară — mă înec; pentru că, ce mă fac eu fără tine?" Toată ziua aceea a fost ca o smintită; ba plîngea, ba zicea că bagă cuţitul în mine, ba mă beştelea în tot felul. I-a chemat pe Zaliojev, pe Keller, pe Zemtiujnikov şi pe alţii; mă arăta cu degetul şi-şi bătea joc de mine în faţa tuturor. „Să mergem, zice, domnilor, cu toţii la teatru. El să rămînă aici, dacă nu vrea să plece; doar nu-s legată de dînsul. Spun să-ţi aducă un ceai, Parfion Semionîci, ţi-o fi foame, că doar n-ai mîncat nimic astăzi." Se întoarse singură de la teatru. „Sînt nişte fricoşi, nişte laşi, începu ea, se tem de tine, şi pe mine vor să mă

sperie." „Nu pleacă el așa cu una cu două, zic ei, ba e în stare să te și înjunghie." „Iar eu, uite, mă duc la culcare și nici măcar nu pun zăvorul la ușa dormitorului; ca să știi cîtă frică am de tine! Ca s-o știi și să vezi cu ochii tăi! Ai luat ceaiul?" „Nu, și nici nu beau." „Vrei să faci pe grozavul, dar să știi că nu te prinde de loc." Și făcu întocmai cum spuse: nu-și încuie ușa peste noapte. A doua zi, cînd ieși din dormitorul ei, îmi zise rîzînd: „Ce, ai înnebunit? Vrei să mori de foame?" „Să mă ierți", zic. „Nu vreau să te iert și nu te iau, ți-am mai spus. Și ai stat așa, toată noaptea, în fotoliul ăsta, fără să închizi un ochi?" „Da, n-am dormit de loc." „Deștept mai ești! Te pomenești că iar refuzi să bei ceai și să mănînci?" „Ți-am spus, nu iau nimic în gură pînă nu-mi spui că m-ai iertat!" „Dac-ai ști numai ce bine îți șade cu încăpățînarea asta, zice, îți lipsea cum îi lipsește chelului tichia de mărgăritar! Îți închipui cumva că mă sperii? Tare-mi pasă mie că stai flămînd. N-ai decît să nu mănînci, atîta pagubă!" Se supără foc, dar îi trecu repede și iar porni să-și bată joc de mine. Și m-am mirat grozav atunci că nu-mi purta de loc pică. Și totuși nu e dintre acelea care să uite repede răul ce i s-a făcut. Altora nu le-ar trece ușor cu vederea. Mi-a venit atunci în gînd că mă disprețuiește într-atît, încît nici ură nu binevoiește să-mi poarte. Și, crede-mă, asta e adevărul. „Știi, mă întreabă ea, cine-i papa de la Roma?" „Am auzit", răspund eu. „Mi se pare că nu prea ai învățat istoria universală, Parfion Semionîci?" „Eu n-am învățat, zic, nimic." „Să-ți dau atunci să citești ceva. Un papă d-ăștia s-a supărat pe un împărat, și acela, înainte de a căpăta iertare, a trebuit să stea trei zile fără să bea, fără să mănînce, desculț și îngenuncheat în fața porților palatului papal. În timpul celor trei zile cît acest împărat a stat în genunchi, ce gînduri crezi că l-au frămîntat? Ce jurăminte și-o fi făcut în sinea lui?... Dar stai, să-ți citesc chiar eu povestea asta!" Aleargă după carte. „E scrisă în versuri", zice și începe să-mi citească niște poezii, în care se spunea cum împăratul umilit jură să se răzbune pe acel papă. „Oare nu ți-a plăcut de loc ce ți-am citit, Parfion Semionîci?" „Tot ce-ai citit e foarte adevărat", i-am răspuns eu. „Aha! găsești așadar că-i adevărat; înseamnă că și tu, acum, îți faci aceeași socoteală: lasă că-i plătesc eu toate astea cînd s-o mărita cu mine; i le plătesc cu vîrf și îndesat!" „Nu știu, zic, o fi și așa!" „Cum adică nu știi?" „Uite așa, zic, nu știu, nu la asta mă gîn-

desc acum." „Şi la ce te gîndeşti, mă rog ?" „Uite, zic, cînd te ridici de la locul tău, cînd treci pe lîngă mine, te privesc şi te urmăresc din ochi ; aud foşnetul rochiei tale şi inima-mi tresaltă în piept ; iar după ce părăseşti odaia, îmi amintesc orice vorbă spusă de tine, şi cu ce glas, şi ce anume ai spus ; iar în noaptea asta nu m-am gîndit chiar la nimic ; am tot ascultat cum respiri, cum te-ai mişcat de vreo două ori în somn..." „Te pomeneşti că nici la faptul că m-ai bătut nu te-ai mai gîndit sau poate c-ai şi uitat ?" îmi spuse ea rîzînd. „Ba poate că mă gîndesc, nu ştiu nici eu." „Şi dacă nu te iert şi refuz să mă mărit cu tine ?" „Ţi-am spus, mă înec." „Cine ştie, poate înainte de a face asta, m-ai omorî întîi pe mine..." Spunînd aceste vorbe, căzu pe gînduri. Pe urmă se supără şi părăsi odaia. Un ceas după aceea, o văd revenind tare întunecată la faţă. „Uite ce este, Parfion Semionîci, îmi zise, m-am hotărît, te iau, dar nu pentru că m-aş teme de tine, ci pentru că oricum nu mai am zile. Cine ar putea spune ce şi cum e mai bine ! ? Stai colea, îţi aduce îndată masa. Şi să ştii că, dacă mă mărit cu tine, am să-ţi fiu o soţie credincioasă, de asta să n-ai grijă şi nici o îndoială." Se opri o clipită, pe urmă adăugă : „Îmi pare bine totuşi că n-ai suflet de slugoi, m-am convins de asta ; şi eu care crezusem la început că eşti sută-n sută o fire de lacheu". Şi pe loc stabili ea însăşi ziua cununiei noastre, ca peste o săptămînă să dispară neaşteptat, fugind de mine la Petersburg, şi să ceară adăpost lui Lebedev. Cînd am regăsit-o aici, îmi spune : „Să ştii că n-am renunţat definitiv la gîndul să mă mărit cu tine ; vreau numai să mai aştept cît mi-o fi pofta, pentru că mai sînt încă stăpînă pe mine. Mai aşteaptă şi tu, dacă vrei". Şi uite aşa stau lucrurile între noi... Tu ce crezi de toate astea, Lev Nikolaevici ?

— Dar tu ce gîndeşti ? îi întoarse prinţul întrebarea, privindu-l cu tristeţe pe Rogojin.

— Parcă sînt în stare să gîndesc ? ! lăsă să-i scape acesta, chinuit. Ar fi vrut să mai adauge ceva, dar tăcu, copleşit de o nesfîrşită durere.

Prinţul se ridică, hotărît să plece.

— Oricum ar fi, eu n-am să-ţi stau în cale, spuse el încet, pierdut, ca şi cum ar fi răspuns unui gînd al său ascuns şi numai de dînsul ştiut.

— Un lucru nu înţeleg eu, să mă tai ! se aprinse deodată Rogojin, şi ochii îi scînteiară. Cum de te lasă inima să mi-o

cedezi atît de ușor, cînd încă mai alaltăieri tînjeai după dînsa și te chinuiai amarnic ! Sau poate că n-o mai iubești ? Dar atunci ce zor nevoie aveai să alergi în goana mare încoace ? De mila ei ? (Și un zîmbet răutăcios îi schimonosi din nou fața.) He, he !

— Crezi că te mint ? întrebă prințul.

— Ba eu te cred, dar nu mă dumiresc de loc. Mi se pare că mila ta e mai pîrdalnică decît dragostea mea !

Fața i se aprinse de o pornire răutăcioasă care se cerea descărcată.

— Într-adevăr, e cam greu să înțeleagă omul unde sfîrșește la tine dragostea și unde începe ura, zise prințul surîzînd, iar de va trece dragostea, va fi jalea și mai mare. Asta s-o știi de la mine, dragă Parfion ! Și tare mă tem că...

— Că împlînt cuțitul în ea ?

Prințul tresări înfiorat.

— O vei urî groaznic pentru toată dragostea ta de astăzi, pentru toate chinurile pe care le înduri acum. Mai mult ca orice mă surprinde însă că ea consimte totuși să se mărite cu tine. Ieri, cînd am auzit de asta, nu-mi venea să cred și am simțit o apăsare grea pe suflet. De două ori pînă acum s-a lepădat de tine și a fugit chiar în momentul cînd urma s-o duci la cununie, înseamnă că presimte ea ceva !... De ce te-o fi acceptînd iarăși ? Pentru banii tăi ? E absurd. De altfel, cu felul tău de a cheltui, cred că nu ți-a mai rămas cine știe cît. Să fie numai simpla dorință de a se mărita ? Ar fi avut doar posibilitatea să facă și altă alegere. Oricare altul ar fi de preferat, pentru că unul ca tine într-adevăr ar fi în stare s-o înjunghie într-o zi, și lucrul acesta l-a înțeles poate și ea acum prea bine. O atrage cumva tăria dragostei tale ? Tot ce se poate... Am auzit că sînt femei care țin să fie iubite în felul acesta... numai că...

Prințul se opri fără să-și termine fraza, furat de gînduri.

— Pentru ce ai surîs din nou uitîndu-te la portretul lui taică-meu ? întrebă Rogojin, care urmărea cu atenție încordată cele mai mici, cele mai fugare schimbări pe chipul prințului.

— Pentru ce am surîs ? Mi-a venit în gînd că, dacă nu te lovea năpasta aceasta, dacă nu intervenea dragostea aceasta nefericită, ai fi devenit întocmai ca și tatăl tău ; și probabil într-un timp foarte scurt. Te-ai fi zăvorît în casa asta, cu o soție tăcută și supusă, aspru și zgîrcit la vorbă, ursuz și ne-

încrezător în oameni, fără măcar să simţi nevoia de a sta cu cineva de vorbă, mulţumindu-te să strîngi bani, străin de toţi şi de toate. Cel mult, ai fi găsit vreun cuvînt de laudă pentru cărţile cele vechi şi te-ai fi însufleţit puţin, abia la bătrîneţe, tălmăcind puterea semnului crucii făcut cu două degete...

— Îţi baţi joc de mine. Dar să ştii că acelaşi lucru, aproape cuvînt cu cuvînt, mi l-a spus şi ea deunăzi, cînd s-a oprit în faţa acestui portret ! Curios, cum aţi ajuns să vă potriviţi în toate...

— Cum, a şi fost la tine ? întrebă prinţul intrigat.

— A fost. A privit îndelung portretul şi m-a descusut apoi, întrebîndu-mă despre răposatul taică-meu. „Uite, exact aşa ai fi ajuns şi tu, îmi spuse ea la sfîrşit, cu un surîs pe buze ; tu, Parfion Semionîci, ai pasiuni puternice, patimi care te-ar duce direct la ocnă, în Siberia, dacă n-ai avea şi deşteptăciune, căci eşti tare deştept". (Mă vrezi ? Întocmai aşa a spus. Pentru prima oară auzeam o asemenea vorbă de la ea !) „Mai bine te-ai lăsa de mofturile şi năzdrăvăniile tale şi, cum eşti un om fără carte, te-ai apuca să strîngi bani ; te-ai aşeza, ca şi tatăl tău, în casa asta cu scapeţii tăi ; poate, la sfîrşit, te-ai converti şi tu la credinţa lor ; şi ţi-ai îndrăgi într-atît bănişorii, că ai face curînd nu două milioane, ci zece, chit că în cele din urmă ai muri de foame pe sacii tăi cu aur, căci aşa eşti tu, în orice pui pasiune, toate le faci cu patimă." Exact aşa mi-a spus, îţi repet aproape vorbă cu vorbă. Nu se mai întîmplase înainte vreodată să-mi vorbească în acest fel. De obicei nu-mi vorbeşte decît de fleacuri sau mă ia peste picior ; de altfel, şi de data aceasta o începuse tot în glumă şi în bătaie de joc ; pînă la urmă însă chipul ei se întunecă ; trecu prin toate încăperile şi părea tot timpul înfricoşată. „Schimb totul aici, zic eu, transform complet locuinţa asta sau poate e mai bine să cumpăr altă casă şi stăm acolo după cununie." „Nici să nu te gîndeşti, zice, nu schimbi nimic, stăm aici, aşa cum este. Vreau să trăiesc lîngă maică-ta, zice, cînd îţi voi fi nevastă." O dusei la mama ; s-a purtat cu mult respect, ca o fiică adevărată. Maică-mea şi înainte, mai bine de doi ani, era cu mintea cam zdruncinată (e bolnavă rău), iar de la moartea tatii a ajuns în mintea copiilor ; nu scoate o vorbă, au lăsat-o picioarele şi numai cum vede că intră cineva, dă din cap în semn de bineţe ; de nu-i dai să mănînce, şi trei zile ar sta fără să bage de seamă. I-am luat mîna dreaptă

şi i-am unit degetele. „Binecuvînteaz-o, măicuţă, zic, merge după mine cu cununie!“ Iar ea sărută mîna mamei cu atîta simţire şi-mi spuse apoi: „Se vede că multe a avut de îndurat în viaţa ei maică-ta“. Cînd a zărit pe masă cartea asta: „Ia te uită, te-ai apucat să citeşti *Istoria Rusiei?* zice. (Chiar ea mă îndemnase într-o zi la Moscova: „Ar trebui să te mai instruieşti şi tu puţin; citeşte măcar *Istoria Rusiei* de Soloviov, că eşti întunecat la cap.“) Bine faci, încuviinţă ea, citeşte-o. Dacă vrei, îţi fac o listă de cărţi pe care să le citeşti în primul rînd.“ Niciodată, niciodată pînă atunci nu-mi vorbise astfel; încît rămăsei uluit; pentru prima oară am respirat şi eu ca un om viu.

— Mă bucură foarte mult ceea ce-mi spui, Parfion, zise prinţul cu sinceritate. Cine ştie? Poate că va da Dumnezeu şi o să vă înţelegeţi.

— Nu mai cred în aşa ceva! strigă Rogojin cu durere în glas.

— Ascultă, Parfion, cum e posibil, dacă o iubeşti atît, să nu vrei să-i cîştigi stima? Şi dacă o vrei din toată inima, se poate să nu ai speranţă? Spuneam adineauri că nu pricep de ce se mărită cu tine. Şi cu toate că nu găsesc o explicaţie cît de cît plauzibilă, un lucru rămîne în afară de orice îndoială, trebuie să fie la mijloc un motiv serios, dictat de raţiune. De dragostea ta ea nu se îndoieşte, nu se îndoieşte probabil nici de faptul că ai şi anumite calităţi. Nici nu s-ar putea să fie altfel! Ceea ce mi-ai povestit acum îmi întăreşte părerea. Constaţi tu singur că a ştiut să-ţi vorbească cu totul altfel decît îţi vorbise şi de cum te tratase pînă atunci. Eşti bănuitor şi gelos, din care cauză ai exagerat tot ce ţi s-a părut ţie rău la ea. Sînt sigur că te preţuieşte mai mult decît îţi închipui. Altminteri, ar însemna că, măritîndu-se cu tine, ea, în mod conştient, se aruncă în bulboană sau în vîrful jungherului, ştiind că o aşteaptă o moarte sigură. Crezi că e cu putinţă aşa ceva? Care om cu mintea lucidă se aruncă în vîrful jungherului sau în bulboană?

Cu un zîmbet amar, Parfion ascultă pînă la sfîrşit argumentarea înflăcărată a prinţului. Convingerea lui însă părea nestrămutată.

— Ce privire întunecată ai în clipa aceasta, Parfion, cînd te uiţi aşa la mine! lasă să-i scape prinţul, sub povara unui sentiment apăsător.

— Va să zică, bulboana sau jungherul ! îngăimă în cele din urmă Rogojin. Păi tocmai de aceea se şi mărită cu mine, că se aşteaptă să piară de mîna mea ! Ba nu, zău, prinţe, se poate să nu fi ghicit pînă acum care e miezul acestei chestii ?

— Nu te înţeleg.

— Deh ! Cine ştie, poate că într-adevăr nu înţelege omul, he, he ! Nu degeaba se spune că... eşti cam... aiurit. Pe un altul iubeşte ea, pricepe ! Aşa cum o iubesc eu pe dînsa, ea iubeşte pe altcineva. Şi cine-i acela pe care îl iubeşte ? *Tu* eşti acela ! Ce, n-ai ştiut ?

— Eu ?

— Da. Dragostea ei pentru tine a-nceput din seara aceea cînd am fost la onomastica ei. Dar şi-a vîrît în cap că nu-i este îngăduit să se mărite cu tine, pentru că te-ar expune la rîs şi batjocură şi ţi-ar distruge viaţa. „Se ştie doar cine sînt", zice. Şi acum repetă mereu acelaşi lucru. Mi-a spus-o chiar ea, pe faţă. Se teme că te nenoroceşte şi te face de rîsul lumii ; cu mine însă crede că ar putea să se mărite fără să aibă asemenea scrupule. Vezi bine, aşadar, cum mă respectă, reţine şi asta.

— Atunci cum îţi explici că te-a părăsit, ca să vină la mine, iar... de la mine...

— De la tine s-a reîntors iarăşi la mine ! Ehei ! Cîte nu-i trăsnesc prin cap ! E ca şi cum ar fi într-o continuă înfrigurare. Ba îmi strigă : „Mă mărit cu tine, ori mă arunc în apă, e totuna. Grăbeşte căsătoria !" Mă zoreşte, fixează ziua cununiei, iar cînd se apropie ziua stabilită, începe să dea îndărăt, o cuprinde spaima sau îi vin alte năzbîtii în cap ; Dumnezeu s-o mai înţeleagă, ai văzut-o şi tu ; plînge, rîde, îşi frînge mîinile. Şi atunci, ce să ne mai mirăm că a fugit de la tine ? A făcut-o pentru că şi-a dat seama ce mult te iubeşte. A fost peste puterile ei să mai rămînă la tine. Uite, spuneai adineauri că am alergat s-o caut atunci prin toată Moscova ; greşeşti — ea singură a venit la mine. „Fixează ziua cununiei, zice, eu sînt gata !" şi deodată : „Vreau şampanie ! Mergem la ţigani !" Dacă nu eram eu, de mult s-ar fi aruncat în rîu, te asigur. Poate că tocmai de aceea nu se îneacă, pentru că lîngă mine vede un sfîrşit şi mai cumplit decît fundul apei. De ciudă, de necaz se mărită cu mine... şi dacă mă ia, să ştii că numai de ciudă are s-o facă.

— Atunci cum poţi tu... cum poţi ! strigă prinţul şi se opri, uitîndu-se îngrozit la Rogojin.

— Ei, hai, isprăveşte-ţi gîndul, adăugă acesta rînjind ; vrei să-ţi spun eu ce gînduri îţi trec acum prin cap? „Cum e posibil să se mărite cu el în asemenea condiţii ? Cum se poate îngădui aşa ceva ?“ Ce mai vorbă, parcă nu ştiu eu ce-i în capul tău acum...

— Nu pentru asta am venit aici, Parfion, ţi-am spus doar, altul mi-a fost gîndul...

— Bine, să zicem că altceva te-a adus aici şi că altul ţi-a fost gîndul, dar acum, sînt sigur, la asta te gîndeşti, he, he ! Ei hai, ajunge ! Ce te-ai tulburat aşa ? E cu putinţă să nu fi ştiut nimic pînă astăzi ? Mă uimeşti !

— Toate gîndurile astea îţi vin din gelozie, Parfion, e o boală curată şi de aceea exagerezi totul peste măsură... îngăimă prinţul, pradă unui zbucium extraordinar. Ce-i cu tine ?

— Lasă asta, mormăi Parfion şi, smulgînd din mîinile prinţului cuţitul pe care acesta îl luase de pe masă, de lîngă carte, îl puse iute la locul lui.

— Bănuiam eu că aşa va fi cînd am ajuns la Petersburg. Parcă aveam o presimţire... urmă prinţul, de nu-mi venea să plec de acolo. Voiam să-mi smulg din inimă, să uit tot ce s-a petrecut aici ! Acum, rămîi cu bine... Dar ce ai ?

În timp ce vorbea, fără să-şi dea seama, prinţul luase din nou cuţitul de pe masă şi din nou Rogojin i-l smulse din mîini şi-l aruncă la loc. Era un cuţit obişnuit, cu lama vîrîtă într-un mîner de corn de cerb şi lungă cam de o palmă.

Văzînd că insistenţa cu care îi smulsese din mînă acest cuţit atrage în mod deosebit atenţia prinţului, Rogojin îl apucă cu o ciudă plină de venin şi îl băgă între filele cărţii, pe care o aruncă apoi pe o altă masă.

— Îl foloseşti pentru tăiat filele, probabil ? întrebă prinţul cu acelaşi aer distrat, absorbit parcă de o puternică îngîndurare.

— Da, pentru tăiat filele...

— E un cuţit de grădinar, dacă nu mă înşel ?

— Exact. Şi ce, cu un cuţit de grădinar nu se pot tăia şi foile unei cărţi ?

— Dar e... e absolut nou.

— Ei şi, ce dacă-i nou? Adică n-am dreptul să cumpăr un cuţit nou? izbucni în cele din urmă Rogojin ca un apucat, nemaiputîndu-şi stăpîni enervarea ce creştea cu fiecare cuvînt.

Prinţul tresări şi se uită ţintă în ochii lui Rogojin.

— Dar ce-i cu noi?! începu el deodată să rîdă, revenindu-şi brusc din îngîndurare. Iartă-mă, prietene; cînd mi-e capul greu ca acum şi mai am pe deasupra şi simptomele bolii care mă încearcă... devin foarte, foarte distrat şi ridicul. Nu asta voiam să te întreb... Venisem cu totul pentru altceva... Dar uite că nu-mi mai amintesc ce anume am vrut să-ţi spun. Rămîi cu bine...

— Nu pe acolo, spuse Rogojin...

— Ca să vezi, nu mai ţin minte!

— Pe aici, pe aici, te conduc eu.

IV

Străbătură aceleaşi odăi prin care prinţul trecuse mai adineauri. Rogojin mergea înainte, prinţul îl urma. Intrară în salonul cel mare. Aici, pe pereţi atîrnau mai multe tablouri — portrete de arhierei şi peisaje, pe care cu greu se putea desluşi ceva. Deasupra uşii ce ducea în odaia alăturată era prins un tablou cu dimensiuni cam ciudate; lung de aproape doi arşini şi jumătate şi numai de vreo jumătate de arşin lăţime. Pe pînză era înfăţişat Mîntuitorul după coborîrea de pe cruce. Prinţul îl cuprinse într-o privire fugară, şi-i licări prin minte o vagă amintire, dar nu mai întîrzie în faţa tabloului, ci se îndreptă spre uşă. Voia să scape de atmosfera apăsătoare a acestei case mohorîte. Dar Rogojin se opri în faţa pînzei.

— Uite, vezi, toate tablourile astea, zise el, au fost cumpărate de răposatul taică-meu cu preţul derizoriu de cîte o rublă sau două la diferite licitaţii; îi plăcea să facă asemenea cumpărături. Un cunoscător veni într-o zi să le vadă şi zicea că toate sînt nişte mîzgăleli fără valoare afară de ăsta de deasupra uşii, care a fost plătit tot cu două ruble, dar, cică, nu-i mîzgăleală. Pe cînd trăia tata, cineva i-a oferit pe el trei sute cincizeci de ruble, iar Saveliev, Ivan Dmitrici, un negustor care se prăpădeşte după asemenea lucruri, îi dădea patru sute, ba aud că săptămîna trecută i s-au oferit fratelui meu Semion Semionîci cinci sutare. L-am păstrat pentru mine.

— E... e o copie după Hans Holbein [41], spuse prințul după ce examină tabloul, și după cît pot judeca, fără a mă pretinde mare cunoscător, e o copie excelentă. Am văzut originalul în străinătate și nu pot să-l uit... Dar... ce ai ?

Într-adevăr, fără să se mai ocupe de tablou, Rogojin o luă brusc din loc, pornind înainte. Gestul impulsiv al lui Rogojin se putea explica desigur prin faptul că era foarte distrat și prin ciudata surescitare de care părea să fie stăpînit în acele momente ; și totuși prințul rămase surprins și contrariat de această întrerupere bruscă a conversației pe care n-o începuse el, precum și de faptul că Rogojin nici nu-i răspunse la întrebare.

— Ascultă, Lev Nikolaici, de mult voiam să te întreb : tu crezi în Dumnezeu sau nu crezi ? reluă tot atît de neașteptat Rogojin, după ce înaintă cîțiva pași.

— Ce întrebare ciudată și... cum te uiți ! exclamă fără voie prințul.

— Îmi place să privesc tabloul acesta, murmură Rogojin după un moment de tăcere, uitînd pare-se iarăși de întrebarea lui.

— Tabloul acesta ? strigă prințul, lovit deodată de un gînd neașteptat. Tocmai tabloul acesta ! Păi, eu cred că privind acest tablou, unii ar putea mai degrabă să-și piardă credința decît să se întărească în ea !

— Mai știi, poate că și-o pierde cu adevărat, fu de acord Rogojin, spre surprinderea interlocutorului său.

Ajunseră la ușa ce da pe palierul scării.

— Cum ? ! zise prințul, oprindu-se brusc. Ce vorbești ! Eu am spus-o aproape în glumă, pe cînd tu văd că o iei chiar în serios ! Și ce-i cu întrebarea asta, dacă cred sau nu în Dumnezeu?

— Am zis și eu așa, într-o doară. De altfel, voiam mai de mult să te întreb. Astăzi, foarte multă lume și-a pierdut credința. O fi adevărat oare (că doar ai umblat prin străinătate) ce mi-a spus cineva la beție, că la noi în Rusia sînt mai mulți necredincioși decît în orice altă țară ? „Nouă ne vine mult mai ușor în privința asta pentru că am mers, zice, mult mai departe decît ei..."

Rogojin puse această întrebare cu un zîmbet veninos pe buze, apoi deschise brusc ușa și, cu mîna pe clanță, așteptă ca prințul să iasă. Mirat, acesta păși peste prag. Rogojin îl urmă pe scară și închise ușa. Amîndoi se opriră față în față

şi stătură aşa o bucată de vreme, cu aerul unor oameni care au uitat unde au ajuns şi ce au de făcut.

— Aşadar, rămîi cu bine, spuse prinţul, întinzînd mîna lui Rogojin.

— Cu bine, răspunse celălalt şi strînse cu putere, dar ca un automat, mîna ce-i fusese întinsă.

Prinţul coborî o treaptă, apoi se opri locului.

— În ce priveşte credinţa, începu el zîmbind (nu voia să-l lase, probabil, fără un răspuns pe Rogojin, înviorat totodată sub impulsul unei amintiri subite), în ce priveşte credinţa, săptămîna trecută în decurs de două zile mi-a fost dat să am patru mărturii diferite. Într-o dimineaţă, călătorind cu trenul, am făcut cunoştinţă în compartiment cu domnul S. şi am discutat cu el vreo patru ceasuri. Auzisem vorbindu-se mult despre acest om ; era cunoscut mai ales ca un ateu convins. E într-adevăr foarte cult şi instruit şi eram bucuros că am prilejul să mă întreţin cu un savant adevărat. Unde mai pui că e un om extrem de bine crescut, şi îmi vorbea întocmai ca unui egal în cunoştinţe şi cultură. El nu crede în Dumnezeu. M-a surprins însă, în tot timpul conversaţiei noastre, faptul că tot ce spunea el părea cu totul altceva decît obiectul discuţiei, şi m-a surprins mai ales pentru că şi înainte, ori de cîte ori mi se întîmpla să stau de vorbă cu necredincioşi sau să citesc cărţi de felul acesta, aveam întotdeauna impresia că ceea ce spun ei şi ceea ce se scrie în cărţi e cu totul altceva, nu atinge miezul chestiunii, deşi în aparenţă ai zice că e tocmai ceea ce trebuie. I-am şi spus-o atunci lui S., dar se vede că n-am ştiut să-i explic sau m-am exprimat prea confuz, căci n-a priceput nimic... Seara am poposit într-un orăşel, capitală de district. În hotelul unde am tras se făptuise peste noapte o crimă şi toată lumea nu vorbea decît despre acest eveniment. Doi ţărani mai în vîrstă, oameni în toată firea, care nu erau nici măcar beţi şi care se cunoşteau de mult, ba erau se pare şi buni prieteni, după ce îşi luară ceaiul, se duseră să se culce într-o cămăruţă pe care o luaseră pentru amîndoi. Unul din ei observase de două zile la tovarăşul său un ceas de argint, cu o bentiţă galbenă de mărgele în chip de lănţişor şi de care nu ştiuse nimic pînă atunci. Omul acesta nu era un hoţ, ba se zice că era cinstit, şi ca stare materială nu putea fi socotit un ţăran sărac. Dar ceasul îi plăcu atît de mult, că în cele din urmă, nefiind în stare să reziste ispitei, luă un

cuțit și, cînd prietenul lui s-a întors cu spatele, se apropie tiptil de el, ridică ochii spre cer, își făcu semnul crucii și, înălțînd în gînd o rugă fierbinte : „Iartă-mă, Doamne, Isuse Hristoase, pe mine păcătosul !“, îl înjunghie pe prietenul său dintr-o singură lovitură, ca pe un berbec, după care îi luă ceasul.

Rogojin izbucni într-un hohot de rîs nebun. Părea destul de ciudat rîsul acesta zgomotos la un om care pînă atunci fusese tot timpul într-o stare de extremă depresiune sufletească.

— Ei, uite, asta mi-a plăcut grozav ! Așa ceva înțeleg și eu ! strigă el cu un rîs spasmodic, aproape sufocîndu-se ; unul nu crede de loc în Dumnezeu, iar celălalt crede pînă într-atît, că își face rugăciunea chiar și atunci cînd împlîntă cuțitul în oameni ! Ei bine, așa ceva, frățioare, nu se poate născoci ! Ha-ha-ha ! E strașnic !...

— În dimineața următoare m-am dus să mă plimb prin oraș, urmă prințul de îndată ce veselia lui Rogojin se mai potoli, deși rîsul îi mai schimonosea buzele într-un tremur convulsiv ; mergînd pe trotuarul de lemn, îmi iese în cale un soldat zdrențăros. Mă oprește : „Nu cumperi, boierule, crucea asta de argint, ți-o dau pentru douăzeci de copeici : e argint curat !“ Avea în mînă o cruce de formă bizantină, cu opt capete, pe care o scosese desigur de la gît ; era legată cu un șnurulеț albastru. Dar se vedea cît de colo că era o cruce de cositor. Scot din buzunar o monedă de douăzeci de copeici și o dau soldatului, iar crucea mi-o pun chiar în fața lui pe gît ; mulțumirea de a fi păcălit un boier nătîng i se citea pe chip și sînt convins că s-a dus numaidecît să-și cheltuiască banii pe băutură. Pe atunci mă aflam sub năvala puternică a primelor impresii din patrie ; în perioada ce a precedat plecării mele din țară nu înțelegeam nimic din viața Rusiei, creșteam ca o ființă lipsită de judecată, iar în cei cinci ani cît am stat în străinătate nu-mi reveneau în memorie decît niște amintiri cu totul bizare. Îmi continuai drumul, hotărît în gînd să nu mă grăbesc a condamna pe acest vînzător de credință. Dumnezeu știe ce zace în inimile astea slabe de bețivi. Cam peste un ceas, pe cînd mă întorceam la hotel, întîlnesc o țărancă cu un prunc în brațe. Femeia era încă tînără ; copilul de vreo șase săptămîni. Tocmai atunci copilul îi zîmbise, după spusa

ei, pentru prima oară de cînd venise pe lume. Şi-o văd deodată pe ţărancă făcîndu-şi semnul crucii cu multă evlavie. „Ce s-a-ntîmplat, nevestico ?“ o întreb. (Pe atunci voiam să aflu cît mai multe şi la orice puneam întrebări.) „Uite aşa, zice, după cum se bucură o mamă cînd îşi vede pentru prima dată pruncul zîmbind, tot aşa se bucură şi Dumnezeu, sus în cer, cînd vede pe un păcătos înălţînd spre el o rugă pornită din inimă.“ În aceste cuvinte simple, o femeie din popor exprima o idee profundă, subtilă şi cu adevărat religioasă ; o idee în care se cuprinde tot fondul creştinismului, cu alte cuvinte, ideea unui Dumnezeu care pentru noi este un adevărat părinte şi care se bucură pentru om aşa cum un tată se bucură pentru propriul său copil. E de fapt însuşi fundamentul învăţăturii lui Hristos ! O simplă femeie de la ţară ! E drept, era mamă... şi, cine ştie, poate chiar nevasta acelui soldat. Ascultă, Parfion, m-ai întrebat adineauri — iată răspunsul meu : conţinutul sentimentului religios, în esenţa lui, scapă oricăror consideraţii şi raţionamente şi nu poate fi ştirbit de nici o greşeală, de nici o crimă, de nici un fel de ateism ; există în el ceva constant, care va rămîne întotdeauna în afara tuturor acestor elemente, ceva insesizabil şi inaccesibil, pe lîngă care se vor învîrti mereu, bîjbîind şi lunecînd, tot felul de atei, vorbind mereu despre cu totul altceva, întrucît mereu le va scăpa miezul însuşi, ca ceva ce depăşeşte înţelegerea lor. Remarcabil este însă faptul că acest lucru nicăieri şi la nimeni nu apare cu atîta claritate şi spontaneitate ca în inima unui rus ! Iată concluzia mea ! Este una din primele mele convingeri ferme pe care o capăt din contactul meu direct cu Rusia noastră. E un tărîm imens de activitate aici, Parfion ! E mult de făcut aici, în lumea noastră rusească, crede-mă ! Adu-ţi aminte de întîlnirile şi de discuţiile pe care le-am avut împreună într-o vreme, la Moscova... Şi n-am voit de loc să mă întorc aici acum! Şi cu tine speram să mă întîlnesc în cu totul alte împrejurări ! Şi... dar ce să mai vorbim acum !... Rămîi cu bine ! Dumnezeu să te aibă în paza lui !

Se întoarse şi porni, coborînd treptele.

— Lev Nikolaevici, strigă Parfion de sus cînd prinţul ajunse jos, pe palier, crucea pe care ai cumpărat-o de la soldat o ai la tine ?

— Da, o port la piept.

Şi prinţul se opri din nou.

— Arată-mi-o !

Altă ciudăţenie ! Prinţul stătu un pic pe gînduri, apoi urcă treptele înapoi şi-i arătă crucea, fără s-o scoată de la gît.

— Dă-mi-o mie. spuse Rogojin.

— Pentru ce ? ziceai că nu...

Prinţul n-ar fi vrut să se despartă de această cruce.

— Am s-o port eu, iar ţie ţi-o dau pe a mea, s-o porţi tu.

— Vrei să facem schimb de cruciuliţe ? Fie şi aşa, Parfion, dacă e vorba de asta — sînt fericit să ne înfrăţim !

Prinţul îşi scoase crucea de cositor de la gît, iar Parfion pe a lui de aur şi făcură schimbul. Rogojin rămase mut. Cu multă surprindere şi cu durere în suflet, prinţul observă că neîncrederea de pînă atunci şi surîsul amar, aproape ironic, nu se şterseseră de pe faţa fratelui său de cruce, în orice caz erau clipe cînd această neîncredere se vădea destul de limpede. Apoi Rogojin luă, tot fără să spună vreun cuvînt, mîna lui Mîşkin şi cîtva timp păru că stă pe gînduri ; pe urmă îl trase deodată după el şi, cu o şoaptă abia perceptibilă, îl îmbie cu un „vino". Străbătură palierul scării de la primul cat şi sunară la o uşă ce dădea în partea opusă celeia de unde ieşiseră. N-avură mult de aşteptat. O femeie bătrînă, gîrbovită, îmbrăcată în negru şi legată la cap cu o broboadă, veni să deschidă uşa şi, văzîndu-l pe Rogojin, făcu o plecăciune adîncă. El o întrebă ceva, dar, fără să-i aştepte răspunsul, îl conduse pe prinţ înăuntru. Şi aici se perindă un şir de odăi întunecoase, de o curăţenie ciudată, glacială, aranjate rigid cu mobilier bătrînesc, îmbrăcat cu huse de un alb imaculat. Fără a se anunţa, Rogojin îl introduse pe prinţ într-un fel de salonaş, despărţit în două printr-un perete subţire de lemn de mahon, avînd pe ambele părţi cîte o uşă, în spatele căruia se găsea, probabil, un dormitor. Într-un colţ al salonaşului, lîngă sobă, şedea în fotoliu o bătrînă puţintică la trup şi care se ţinea încă destul de bine : obrazul ei era rotund şi plăcut la vedere, arăta destul de sănătos, doar părul îl avea alb şi-ţi dădeai seama de la cea dintîi privire că ajunsese în mintea copiilor. Îmbrăcată cu o rochie de lînă neagră, purta la gît un bariz mare de aceeaşi culoare, iar pe cap o bonetă albă, foarte curată, legată cu panglici negre. Picioarele i se sprijineau pe un scăunaş. Lîngă dînsa împletea cu andrele un ciorap,

tăcută, o altă bătrînică, mai în vîrstă, îmbrăcată tot în negru şi cu o bonetă albă pe cap — vreo femeie oploşită pe lîngă stăpîna casei. Cu siguranţă că tot timpul şi-l petreceau împreună fără să schimbe o vorbă. Prima bătrînă, de îndată ce-i văzu intrînd, le zîmbi şi dădu de cîteva ori bucuroasă din cap în semn de bun venit.

— Măicuţă, spuse Rogojin după ce-i sărută mîna, iată pe bunul meu prieten, prinţul Lev Nikolaevici Mîşkin ; am făcut schimb de cruciuliţe ; cît am stat la Moscova, mi-a fost ca un frate şi mi-a făcut mult bine. Binecuvîntează-l, mamă, ca şi cum ai binecuvînta un fiu. Dă-mi mîna, măicuţă, să-ţi împreunez degetele...

Dar înainte ca Parfion să-i apuce mîna, bătrîna o ridică. împreună cu cele trei degete şi, cu multă evlavie, făcu de trei ori semnul crucii asupra prinţului, după care mai dădu o dată din cap, privindu-l cu multă duioşie.

— Acum să mergem, Lev Nikolaevici, spuse Rogojin, pentru asta te-am adus aici...

Cînd ajunseră iarăşi pe scară, el mai adăugă :

— Ai văzut ? Nu înţelege nimic din ce i se vorbeşte şi nici acum n-a înţeles ce i-am spus eu, şi uite că te-a binecuvîntat ; înseamnă că aceasta i-a fost vrerea... Acum, e timpul să ne vedem fiecare de ale noastre. Rămîi cu bine.

Şi cu aceste cuvinte deschise uşa spre apartamentul său.

— Dar lasă-mă cel puţin să te îmbrăţişez înainte de a ne despărţi, om ciudat ce eşti ! strigă prinţul cu o caldă dojană în ochi şi-i întinse braţele.

Parfion schiţă spontan acelaşi gest, dar imediat lăsă braţele să-i recadă. Nu se simţea în stare. Îşi ferea ochii de privirea prinţului. Nu voia să-l îmbrăţişeze.

— Vezi bine ! Chiar dacă ţi-am luat crucea, dar pentru un ceasornic nu bag cuţitul în tine ! bolborosi abia desluşit, izbucnind apoi într-un rîs ciudat. Dar în aceeaşi clipă faţa lui se transfigură : el păli groaznic, buzele începură să-i tremure şi ochii i se aprinseră. Ridicînd braţele, îl strînse tare pe Mîşkin la pieptul său şi-i spuse cu glasul sugrumat de emoţie : Ei bine, ia-o, dacă aşa vrea soarta ! A ta să fie ! Ţi-o cedez !... Să-l ţii minte pe Rogojin !

Şi, părăsindu-l pe prinţ, fără să se mai uite înapoi, Rogojin intră grăbit în apartamentul său şi trase cu zgomot uşa după el.

V

Prinţul ajunse la Epancin abia pe la două şi jumătate, şi nu-l mai găsi pe general acasă. Lăsîndu-şi cartea de vizită, hotărî să-l caute pe Kolea la hotelul „Balanţa" şi eventual, dacă nu l-ar găsi acolo, să-i lase un bileţel. La „Balanţa" află că Nikolai Ardalionovici, ieşind de dimineaţă, lăsase vorbă, pentru cazul cînd cineva ar întreba de dînsul, că se va întoarce poate la ora trei. Dacă însă pînă la trei şi jumătate nu se întoarce, înseamnă că a plecat la Pavlovsk, la vila generălesei Epancina, şi că va lua deci masa acolo. Prinţul hotărî să-l aştepte şi între timp să prînzească.

Kolea nu se întoarse la trei şi jumătate, şi nici la patru. Prinţul ieşi din hotel şi porni maşinal pe stradă, fără nici un scop precis. La începutul verii se-ntîmplă uneori la Petersburg să se statornicească, pentru foarte scurtă vreme de altfel, un timp frumos, cu zile însorite, calde, senine. Se nimerise tocmai să fie una din aceste zile rare. Cîtva timp prinţul rătăci mergînd unde îl duceau ochii. Nu cunoştea bine oraşul. Se oprea uneori la cîte o răscruce, în faţa vreunei clădiri, într-o piaţă, pe un pod ; la un moment dat intră într-o cofetărie, ca să mai răsufle puţin. Cîteodată se apuca să observe cu multă curiozitate feţele trecătorilor, dar de cele mai multe ori nu dădea nici o atenţie nimănui şi nici nu băga de seamă pe unde umblă. Încerca o stare de nelinişte şi de încordare chinuitoare, şi în acelaşi timp căuta instinctiv solitudinea. Simţea o mare nevoie de a fi singur şi de a se lăsa pradă acestei surescitări bolnăvicioase, rămînînd absolut pasiv la toate, fără să mai facă un cît de mic efort de a găsi vreo ieşire. Refuza cu dezgust să rezolve avalanşa de nedumeriri care-i dădeau năvală în suflet, copleşindu-i întreaga fiinţă. „În definitiv, ce vină am eu în toate astea ?" mormăia el ca pentru sine, aproape fără să-şi dea seama de înţelesul cuvintelor sale.

Către ora şase se pomeni păşind pe peronul staţiei de cale ferată Petersburg-Ţarskoie Selo. Singurătatea îi deveni curînd insuportabilă. Un nou impuls îi încălzi deodată inima şi pentru o clipă risipi cu raza-i luminoasă bezna în care tînjea sufletul lui chinuit. Scoase un bilet pentru Pavlovsk şi aşteptă cu nerăbdare momentul plecării. Şi totuşi, se simţea sub puterea unei obsesii a cărei cauză însă era ceva real şi nu o nălucire fantezistă, cum poate ar fi fost dispus s-o creadă la început. În

momentul cînd urma să urce în vagon aruncă deodată biletul cumpărat cu puțin înainte și părăsi gara, tulburat și adîncit în gînduri. Peste un timp, în plină stradă, avu instantaneu sentimentul că-și aduce aminte de ceva, ca și cînd s-ar fi dumerit brusc asupra unui lucru deosebit de straniu, ce de multă vreme îl neliniștea. Avu conștiința subită a unei comportări ce vădea necontenit o îndeletnicire de care nu-și dăduse seama pînă atunci; de vreo cîteva ceasuri, încă la „Balanța", sau poate și înainte de a fi ajuns acolo, se pomenea brusc căutînd ceva cu privirea în jurul său. Uita apoi de asta timp de o jumătate de oră sau mai mult, ca deodată să privească iarăși neliniștit și iscoditor în toate părțile.

În clipa în care își dete seama de mișcarea aceasta bolnăvicioasă, pînă atunci absolut inconștientă, și care de atîta timp se manifesta la el, în memoria lui se deșteptă brusc și o altă amintire, ce i se păru acum extrem de interesantă; își aminti anume că, în momentul cînd se văzu tot căutînd ceva împrejurul său, stătea pe trotuar, în fața vitrinei unei prăvălii, și cerceta cu multă atenție și curiozitate mărfurile expuse. O dorință nestăvilită îl îndemnă acum să verifice numaidecît: stătuse el cu adevărat, mai adineauri (să fi trecut doar cinci minute de atunci), în fața ferestrei acelei prăvălii sau i se năzărise numai? Să nu fie vreo confuzie la mijloc! Există în realitate acea prăvălie cu mărfurile văzute de el în vitrină sau nu? Pentru că, realmente, se simte astăzi într-o stare deosebit de bolnăvicioasă, asemănătoare aceleia care preceda altădată accesele lui de epilepsie. Știa că în perioada premergătoare acestor crize devenea foarte distrat și confunda adesea lucrurile și persoanele dacă nu-și concentra asupra lor toată atenția. Dar mai avea un motiv pentru care ar fi vrut în mod special să se convingă dacă într-adevăr se oprise sau nu în fața prăvăliei: printre obiectele expuse în vitrină era unul pe care îl cercetase în mod deosebit și-l evaluase chiar la prețul de șaizeci de copeici de argint, lucru de care-și aducea perfect de bine aminte, cu toată tulburarea și dezordinea în idei. Prin urmare, dacă prăvălia aceasta există cu adevărat și dacă obiectul cu pricina se află în vitrină printre articolele expuse, înseamnă că tocmai acest obiect îl determinase să se oprească. Înseamnă că obiectul acesta prezenta pentru el un interes atît de mare, încît îi atrăsese atenția chiar și într-un asemenea moment de cumplită confuzie sufletească în care se afla atunci

cînd părăsise gara. Mergea fixînd cu o privire chinuită vitrinele din partea dreaptă a trotuarului, și inima-i bătea puternic de emoție și nerăbdare. Dar iată și prăvălia, în sfîrșit a găsit-o! Nu se depărtase de ea decît cu vreo cinci sute de pași, cînd îl bătu gîndul să se întoarcă. Iată și obiectul acela de șaizeci de copeici. „Ei, da, firește, nu face mai mult de șaizeci de copeici!" își spuse prințul zărindu-l și această reflecție îl făcu să rîdă. Dar rîsul lui sună isteric; simți o apăsare grea pe suflet. Își aduse aminte acum prea bine că exact în locul acesta, stînd în fața acestei vitrine, se întorsese brusc, ca și atunci cînd surprinsese asupra-și ochii lui Rogojin. Încredințîndu-se deci că nu se înșelase (lucru de care, de altfel, fusese convins și înainte de această verificare), se depărtă în grabă de prăvălie Toate acestea se cereau neapărat gîndite și cît mai repede; era limpede acum că nici ceea ce i se întîmplase în gară n-a fost o năzărire, ci un fapt absolut real și de bună seamă strîns legat de starea lui de neliniște anterioară. Dar și de data aceasta un dezgust lăuntric, de neînfrînt, îl covîrși, făcîndu-l să renunțe de a mai reflecta; nu mai era în stare să cugete la cele petrecute, și gîndurile lui se îndreptară cu totul în altă parte.

Se gîndea mai ales la faptul că în faza de intensă accentuare a bolii, imediat premergătoare atacului de epilepsie (în cazul cînd acesta se producea într-un moment de veghe), exista un grad de intensitate maximă, cînd în starea lui de totală descurajare, de adîncă depresiune și opacitate sufletească interveneau brusc cîteva clipe în cursul cărora creierul i se înflăcăra fulgerător și toate resorturile lui vitale, încordîndu-se cu o forță extraordinară, se declanșau într-un formidabil elan de trăire. Senzația vieții, a conștiinței de sine căpătau o intensitate aproape înzecită în clipele acelea cu intermitențe de fulger O claritate extraordinară îi lumina mintea și inima. Toate frămîntările, tot zbuciumul, toate îndoielile lui păreau că se împrăștie dintr-o dată, topindu-se între armonie desăvîrșită, într-o liniște senină plină de bucurii și speranțe, de supremă înțelepciune și de o conștiință deplină a finalității. Dar momentele acestea, sclipirile acestea de luciditate nu erau decît presentimentul secundei finale (niciodată nu dura mai mult de o secundă), cu care se anunța atacul propriu-zis. Secunda aceea era, desigur, insuportabilă. Meditînd mai tîrziu, după criză, asupra acestui moment culminant, prințul își spunea

adesea că, de fapt, toate aceste clipe fulgerătoare și sclipiri de supremă autopercepere senzorială și de intensă conștiință de sine și deci și de „trăire superioară" nu sînt altceva decît simptome de boală, tulburări ale stării normale, iar dacă este așa, nu mai poate fi vorba de o trăire superioară, ci, dimpotrivă, de una de ordin cu totul inferior ; și totuși, el ajunsese în cele din urmă la o concluzie paradoxală : „În definitiv, ce importanță are că e o stare de boală ? Ce-mi pasă mie că această exaltare este un fenomen anormal, de vreme ce rezultatul, minutul acela de trăire, evocat și analizat apoi în stare normală, după acces, se dovedește a fi în cel mai înalt grad armonie și frumusețe, oferă o senzație euforică, nemaiîncercată și nebănuită pînă atunci, o senzație de plenitudine, de echilibru, de împăcare, senzația contopirii, într-un elan extatic de rugă, cu cea mai sublimă sinteză a vieții ?" Această formulare vagă, nebuloasă i se părea totuși de ajuns de explicită, atît doar că-i exprima deocamdată prea slab gîndul. În ce privește însă faptul că toate astea ar fi într-adevăr „frumusețe și rugă", că ar fi chiar „sinteză sublimă a vieții", nu putea să aibă nici cea mai mică îndoială, nici să admită măcar posibilitatea unei îndoieli. Căci părea exclus ca toată viziunea acelui moment să fi fost numai o nălucire de vis fantastic, rod al unui creier turmentat de hașiș, de opiu sau alcool, care umilesc rațiunea și stîlcesc sufletul, nălucire cu totul anormală și aberantă. Era în măsură să-și dea seama prea bine de acest lucru după ce trecea criza. Clipele acelea nu erau decît rezultatul unei extraordinare hipersensibilizări a conștiinței de sine — pentru a defini această stare cît mai scurt posibil — a conștiinței de sine și totodată a celei mai nemijlocite autoperceperi senzoriale. Dacă în secunda aceea, adică în ultima clipă conștientă dinaintea accesului, el apuca să-și spună lămurit și în deplină cunoștință de cauză : „Da, pentru clipa aceasta merită să-ți dai viața !" fără îndoială că singură această clipă prețuia cît o viață întreagă. De altfel, aspectul dialectic al concluziei sale nu-l preocupa cîtuși de puțin : prostrația, opacitatea sufletească, idiotizarea apăreau ca o urmare evidentă a acestor „clipe sublime". Nu s-ar fi încumetat, desigur, să-și susțină raționamentul într-o eventuală discuție serioasă. Își dădea seama că deducția la care ajunsese, cu alte cuvinte, ceea ce gîndea el despre minutul acela final, conținea desigur o eroare, și totuși realitatea senzației trăite îi punea cugetul la grea încercare. Ce poate fi mai de nătăgăduit

decît realitatea însăşi ? Căci faptul in sine se petrecuse aievea ; în timpul secundei aceleia, el apucase doar să-şi spună că prin fericirea nemăsurată pe care o simţise din plin, secunda aceasta valora cît o viaţă întreagă. „În momentul acela, cum spunea el într-o zi lui Rogojin în timpul nenumăratelor întîlniri de la Moscova, în momentul acela mi se pare că încep să pătrund semnificaţia extraordinară a expresiei : *timpul nu va mai fi* [42]. Mă gîndesc, adăugă el zîmbind, că este probabil secunda în care nici nu se scursese toată apa din ulciorul răsturnat de epilepticul Mahomed [43], şi acesta apucase, într-o viziune halucinantă, să vadă toate lăcaşurile lui Allah." Da, da, la Moscova stătuse de multe ori cu Rogojin şi acesta n-a fost singurul subiect al conversaţiilor lui intime. „Rogojin mărturisi adineauri că i-am fost atunci ca un frate ; şi a spus-o azi pentru prima oară", se gîndi prinţul.

Medita la toate astea aşezat pe bancă sub un copac, în Grădina de Vară [44]. Era pe la şapte seara. Parcul rămăsese pustiu ; o umbră întunecoasă învălui pentru un moment soarele în asfinţit. Căldura înăbuşitoare prevestea furtună. Se simţea ispitit să se lase în voia acestei stări de contemplare în care se complăcea acum. Îşi concentra amintirile şi reflecţiile asupra obiectelor exterioare, şi asta îl distrăgea ; dorea să uite de ceva prezent, actual, dar la cea dintîi privire aruncată împrejurul său îi revenea de îndată acelaşi gînd sumbru, obsedant, de care ar fi vrut să scape. Îşi aminti la un moment dat că mai adineauri, mîncînd la restaurant, discutase cu chelnerul despre un asasinat foarte straniu săvîrşit de curînd şi care stîrnise mare vîlvă. Şi chiar în clipa cînd îşi aminti de asta, i se-ntîmplă iarăşi un lucru bizar.

O dorinţă extraordinară, irezistibilă, un fel de tentaţie subjugătoare îi paraliză deodată voinţa. Se ridică de pe bancă, părăsi parcul şi porni automat spre cartierul Petersburgskaia Storona. Adineauri, pe cheiul Nevei, rugase pe un trecător să-i arate în ce parte vine cartierul acesta de peste Neva. Omul îi explicase drumul de urmat, dar atunci renunţase să-l mai facă. Ştia, de altfel, că n-avea nici un rost să mai meargă azi acolo. Adresa o cunoştea de mult şi ar fi nimerit uşor locuinţa rudei lui Lebedev, dar era aproape sigur că nu o va găsi acasă. „A plecat cu siguranţă la Pavlovsk ; altfel, Kolea mi-ar fi lăsat un cuvînt la „Balanţa", cum ne învoisem." Aşadar, nu pentru a o vedea pe dînsa mergea acum acolo. Îl îmboldea

o curiozitate sumbră, un gînd subit, o idee nouă îi încolţi în minte...

Pentru el, însă, era prea de ajuns faptul că pornise şi că ştia unde se duce; în momentul următor el păşea iarăşi fără să mai observe pe unde trece. În acelaşi timp o profundă repulsie, aproape insurmontabilă, îl făcu să renunţe de a mai cugeta la „ideea subită" ce-i venise. Cu o dureroasă încordare a atenţiei observa tot ce i se ivea înaintea ochilor, privea cerul, Neva. Intră la un moment dat în vorbă cu un copilaş întîlnit în drum. Poate că şi starea lui premergătoare crizei de epilepsie se intensifica din ce în ce mai mult. De altfel furtuna, care se simţea de mult în văzduh, părea că se apropie încet şi ameninţător. Cînd şi cînd se auzeau în depărtare răbufnind tunete surde. Aerul devenea înăbuşitor.

În mod inexplicabil se pomeni acum revenindu-i mereu în minte, cum revine uneori leit-motivul plicticos al unei melodii răsuflate, gîndul la nepotul lui Lebedev, pe care-l văzuse mai adineauri. Mai ciudat era însă faptul că acesta i se înfăţişa în chipul ucigaşului de care amintise Lebedev cînd îşi prezentă nepotul. Într-adevăr, citise şi el, nu demult, despre acest asasinat. De altfel, de la întoarcerea lui în Rusia, citise şi auzise povestindu-se numeroase cazuri de acest fel, iar în ultimul timp urmărea cu multă perseverenţă acest aspect din viaţa ţării. Chiar şi astăzi, intrînd în vorbă cu chelnerul care-i servise masa la prînz, manifestase un interes deosebit, stăruind să afle cît mai multe amănunte cu privire la asasinarea Jemarinilor. Îşi aduse aminte imediat că omul se declarase de acord cu el în privinţa acestui caz. Îşi mai aminti şi de figura chelnerului; nu era prost de loc, om cu scaun la cap şi măsurat în vorbă, dar, la drept vorbind, „numai Dumnezeu ştie ce fel de om este. E greu să pătrunzi sufletul unor oameni necunoscuţi, într-o ţară nouă pentru tine." Şi totuşi, începuse a crede cu tărie în însuşirile minunate ale sufletului rusesc. O, cîte lucruri noi, cu totul nebănuite, neaşteptate şi nemaiauzite aflase el în cursul acestor şase luni! Dar sufletul altuia e o enigmă; sufletul rusului e o enigmnă, pentru multă lume e o enigmă. Iată el, de pildă, se află de atîta vreme în relaţii strînse cu Rogojin, relaţii de prietenie, raporturi frăţeşti — şi totuşi, ar putea susţine oare că-l cunoaşte pe Rogojin? Cînd te gîndeşti ce haos, ce dezlănţuire neînfrînată şi cîtă ticăloşie există uneori în tot ce se petrece în jurul lui! Ce imberb nesuferit, încrezut

și plin de sine mai e și nepotul acesta al lui Lebedev ! Dar ce-i cu mine ? (își continuă prințul reflecțiile.) Ca și cum el ar fi ucis pe cele șase ființe ! Mi se pare că încep să confund... Ciudat ! Simt că-mi vîjîie capul... Dar ce chip simpatic și drăguț are fata cea mare a lui Lebedev, aceea care ținea copilul în brațe ; ce expresie de nevinovăție aproape copilărească și ce rîs cristalin ! E curios că el uitase de tot acest chip și nu-și mai adusese aminte de el decît acum. De bună seamă că Lebedev, care se burzuluiește la ei bătînd din picior, pur și simplu îi adoră pe toți. Și tot atît de sigur este, așa cum doi ori doi fac patru, că acest Lebedev își adoră și nepotul !

Dar ce i-o fi venit deodată să-i judece pe toți cu atîta strășnicie ? Și tocmai el, care întîmplător îi văzuse astăzi pentru prima oară, tocmai el să pronunțe aprecieri atît de categorice ? Iată, Lebedev, de pildă, nu i se înfățișase azi ca o enigmă ? Se aștepta el oare să descopere un asemenea om în Lebedev pe care îl cunoscuse pînă acum ? Lebedev și contesa Du Barry — Dumnezeule ! De altfel, Rogojin, dacă va ucide, nu va proceda chiar atît de haotic. Ce să vezi ! Un instrument comandat anume, după o schiță pregătită dinainte, și șase persoane răpuse într-o frenezie delirantă ! Rogojin n-are un instrument comandat anume după o schiță făcută dinainte... el are... cum vine asta... cine a spus că Rogojin negreșit va ucide ? ! tresări deodată prințul. „Nu e oare o crimă, o josnicie din partea mea să fac cu atîta cinism asemenea presupuneri !“ exclamă el, și sîngele îi năvăli în obraz de rușine. Uluit, se opri pe loc în mijlocul drumului. I se perindară deodată în minte toate întîmplările din ziua aceea ; momentele trăite adineauri în gara Pavlovsk, și mai înainte, în gara Nikolaevski ; și întrebarea pe care o pusese lui Rogojin pe față cu privire la *ochii* aceia ; și crucea lui Rogojin pe care o purta acum pe piept ; și binecuvîntarea bătrînei sale mame, la care îl dusese ținîndu-l de mînă și, în sfîrșit, înbrățișarea aceea înfrigurată de pe scară și acea renunțare supremă a lui Rogojin ; ca să se surprindă acum mereu iscodind împrejur, și căutînd acea prăvălie și acel obiect... ce josnicie ! Și după toate acestea, iată-l că merge acolo cu un „scop special“, mînat de „o idee nouă, subită !“ O desperare sfîșietoare îi copleși sufletul. Voi să se întoarcă cît mai degrabă în camera lui de la hotel ; se răsuci din mers și porni înapoi ; dar după un minut se opri, chibzui puțin și își reluă drumul inițial.

De altfel, ajunsese de mult în cartierul Peterburgskaia Storona și era aproape de casa văzută ; acum doar nu se mai duce acolo cu scopul de adineauri, cu acea „idee specială". Era și exclus, desigur, să fie altfel ! Da, e limpede că boala-i revine, în privința aceasta nu mai avea nici un dubiu : ba, s-ar putea ca atacul să survină chiar astăzi. Apropierea crizei explica totul ; și această întunecare a minții și ivirea „ideii" care îl obseda. Dar întunericul se destrămase, demonul era alungat, îndoielile i se risipiră, inima i se umplu de o nespusă bucurie ! N-o mai văzuse pe *ea* de atîta timp, trebuia s-o vadă negreșit, și... ar fi vrut să-l întîlnească acum pe Rogojin ; l-ar lua de braț și ar merge împreună... Inima lui e curată ; el să fie rivalul lui Rogojin ? Chiar mîine va merge la el să-i spună personal că a văzut-o : pentru ce altceva venise cu atîta grabă la Petersburg, cum spunea adineauri și Rogojin, dacă nu pentru a o vedea pe dînsa ! S-ar putea totuși s-o găsească acasă, nu-i de loc sigur că a plecat la Pavlovsk.

Da, totul între ei trebuie acum să apară lămurit, ca să se înțeleagă dintr-o singură privire, să nu mai existe asemenea renunțări chinuite și pătimașe ca aceea a lui Rogojin de adineauri, ca totul să se petreacă deschis, liber... înălțător. Oare sufletul lui Rogojin nu rîvnește spre lumină ? Zice că o iubește într-altfel, că nu-i animat de compasiune, că nu simte „nici un fel de milă". E drept că după aceea a mai adăugat : „Mila ta e poate mai pîrdalnică decît dragostea mea", dar se calomniază. Hm !... Rogojin cu o carte în mînă ! Dar însuși faptul acesta de a se fi apucat să citească o carte nu-i un semn de „milă" sau, cel puțin, un început de „milă" ? Numai simpla prezență a acestei cărți nu dovedește oare că își dă foarte bine seama de caracterul atitudinii sale față de *dînsa* ? Dar mărturisirile lui de adineauri ? Nu, nu. E ceva aici mult mai adînc decît o simplă pasiune. Are ea chip de femeie care să insufle numai iubire pătimașă ? Și cum ar putea, mai ales acum, chipul acesta plin de suferință ascunsă să inspire patimă ? Cînd, de fapt, vederea lui provoacă suferință, îți răscolește și captivează tot sufletul, cînd... Și amintirea vie a acestui chip chinuit făcu să se strîngă de o durere sfîșietoare inima prințului.

Da, sfîșietoare. Își aminti cu cîtă durere surprinsese la ea, nu demult, pentru prima oară semnele nebuniei. Descoperirea aceasta îl aruncase în pragul deznădejdii. Și cum de a fost în

stare s-o părăsească cînd ea fugi de la el la Rogojin ? Trebuia să alerge imediat după dînsa, în loc să aştepte ştiri despre fugară. Dar... e cu putinţă oare ca Rogojin să nu-şi fi dat încă seama că e nebună ? Hm... Rogojin nu vede în tot ce face ea decît numai porniri pătimaşe ! Şi ce gelozie absurdă ! Ce-a vrut să spună adineauri cu presupunerea aceea a lui ? (Aici, prinţul simţi deodată că se înroşeşte şi un fior ciudat făcu să-i tresalte inima.)

Dar ce rost are acum să-şi mai aducă aminte de toate astea ? Amîndoi sînt deopotrivă de nebuni, şi ea şi Rogojin. În ce-l priveşte pe el personal, ar fi absurd, aproape crud şi neomenos din parte-i, să se lase pradă unei iubiri pătimaşe pentru această femeie. Da, da ! Iar Rogojin se alarmează degeaba : are o inimă generoasă, capabilă şi de suferinţă, şi de compătimire. Cînd va afla tot adevărul şi cînd se va convinge cît este de plîns această făptură cu mintea zdruncinată, aproape dementă, nu-i va ierta el oare atunci tot ce s-a petrecut, toate suferinţele pe care le-a îndurat din pricina ei ? Nu-i va deveni oare slujitor supus, frate, prieten, ocrotitor ? Înţelegerea plină de compasiune îl va lumina şi-i va îndruma paşii. Compasiunea este principala, poate chiar unica lege a existenţei pentru întreaga umanitate. O, cît de vinovat se simte el în faţa lui Rogojin ! Vina lui nu are iertare şi îl dezonorează. Aşadar, nu „sufletul rusesc este o enigmă“, ci propriul lui suflet rătăceşte în beznă, dacă a fost în stare să-şi închipuie o asemenea monstruozitate ? Pentru cîteva cuvinte calde şi sincere, pornite din adîncul inimii, pe care i le-a spus la Moscova, Rogojin îl consideră drept un frate, iar el... Dar toate astea nu sînt decît boală şi delir ! Totul se va lămuri în curînd !... Cu ce aer sinistru a spus Rogojin adineauri că-şi „pierde credinţa“ ! Omul acesta suferă probabil groaznic. Zice că „îi place să privească acel tablou“ ; şi, de fapt, o face nu pentru că realmente îi place tabloul, ci pentru că simte nevoia de a-l privi. Rogojin nu-i numai un suflet pasionat ; e şi om de acţiune totuşi, un luptător ; vrea să-şi recîştige prin luptă credinţa rătăcită. În momentul de faţă, el resimte atît de dureros, atît de chinuitor lipsa unei credinţe. Are nevoie de ea ca de aer, ca de apă !... Da ! Are nevoie sa creadă în ceva ! Să creadă în cineva ! Şi ce operă ciudată e totuşi tabloul acela de Holbein ! Dar iată şi strada aceea ! Asta trebuie să fie casa ; exact ; numărul 16, „proprietatea

văduvei secretarului de colegiu Filisov". Aici ! Prinţul sună şi întrebă de Nastasia Filippovna.

Îi răspunse chiar stăpîna casei că Nastasia Filippovna e plecată de dimineaţă la Pavlovsk, la Daria Alexeevna, „şi se poate întîmpla să rămînă acolo cîteva zile chiar". Filisova era o femeie de vreo patruzeci de ani, scundă, cu o faţă ascuţită şi ochi vioi, iar privirea-i şireată avea în ea ceva iscoditor. La întrebarea ei cum îl cheamă, pusă cu un aer misterios, prinţul mai întîi nu-i răspunse nimic, apoi se răzgîndi şi, întorcîndu-se din drum, o rugă stăruitor să-i comunice Nastasiei Filippovna că a căutat-o prinţul Mîşkin. Femeia îl ascultă cu un aer prevenitor şi confidenţial, ce părea că spune : „Nici o grijă, am înţeles prea bine". Se vedea că numele prinţului o impresionase puternic. Acesta o fixă cîteva clipe cu o privire distrată, apoi se întoarse brusc şi porni spre hotelul la care trăsese. Acum însă arăta cu totul altfel de cum era în momentul cînd sunase la uşa cumnatei lui Lebedev. Aproape instantaneu, se produse în el iarăşi o schimbare extraordinară ; păşea clătinîndu-se, palid la faţă, pradă unui zbucium chinuitor, genunchii îi tremurau şi un zîmbet vag, pierdut, rătăcea pe buzele-i învineţite ; „ideea lui subită" se confirmă neaşteptat, dovedindu-se întemeiată... şi iată-l din nou pradă demonului său !

Era într-adevăr o confirmare ? Se întemeia pe ceva absolut real ? Pentru ce îl năpădi acest tremur, această sudoare rece, această înfiorare şi beznă în suflet ? Pentru că zărise chiar acum iarăşi *ochii* aceia ? Dar nu părăsise el Grădina de Vară anume ca să-i vadă ! Doar în asta consta „ideea lui subită !" Simţise o dorinţă irezistibilă să vadă numaidecît „ochii de adineauri", pentru a se convinge definitiv că-i va întîlni negreşit *acolo*, lîngă casa aceea. Supunîndu-se ei, făcuse aproape automat acest drum ; de ce atunci l-a surprins şi l-a zguduit într-atît faptul de a-i fi zărit aievea în locul acesta ? Ca şi cum nu s-ar fi aşteptat la asta ! Ei da, erau exact *aceiaşi* ochi (că erau exact *aceiaşi* nu mai încăpea acum nici o îndoială) care-l săgetaseră din mulţime, pe peronul gării Nikolaevski, în dimineaţa aceasta, în momentul cînd cobora din trenul de Moscova ; aceiaşi (dar absolut aceiaşi !) pe care cîteva ceasuri mai tîrziu, la Rogojin, în timp ce se aşeza pe scaun, îi simţi şi îi surprinse pe la spate aţintiţi asupra sa. Rogojin negase atunci ! „Şi-ai cui erau ochii aceia, mă rog ?" întrebă el cu un surîs crispat şi înfiorător de rece. Iată de ce, în gara liniei spre Ţarskoe Selo, cînd era gata

să se urce în vagon ca să meargă la Aglaia, ivindu-i-se din nou ochii aceștia pentru a treia oară în acea zi, prințul avu o dorință arzătoare să se îndrepte spre Rogojin și să-i spună *lui* „ai cui erau ochii aceia !“ Dar fugi în neștire din gară și nu-și veni în fire decît în fața vitrinei aceleia cu cuțite, cînd se surprinse prețăluind la șaizeci de copeici un cuțit cu mînerul de corn de cerb. Un demon straniu, înspăimîntător pusese definitiv stăpînire pe el și nu-l mai lăsa în pace. Și în timp ce prințul, cu gîndurile rătăcite, ședea în Grădina de Vară pe bancă, sub un tei, demonul acesta îi șopti că dacă Rogojin se înverșunează de dimineață să-l spioneze și să-l pîndească la orice pas, văzînd că el n-a luat trenul pentru Pavlovsk (o descoperire desigur zguduitoare pentru dînsul), se va duce cu siguranță și poate de-a dreptul *acolo,* la casa aceea din Peterburgskaia Storona, ca să-l pîndească pe el, Mîșkin, care în dimineața asta chiar i-a dat cuvîntul de onoare că nu va încerca „s-o mai vadă“ și că, de fapt, „nu pentru asta venise la Petersburg“. Și iată-l smucindu-se febril de pe bancă și pornind grăbit spre casa aceea ; de ce atunci să se mire că îl întîlnește acolo pe Rogojin ? Avea în fața lui un om nefericit, cufundat într-o neagră desperare, pe deplin explicabilă însă. Și omul acesta atît de nenorocit nici măcar nu căuta să se mai ascundă. Da, mai adineauri Rogojin negase, mințise, dar la gară aproape că renunțase să se mai ascundă. Mai degrabă se putea spune că el, prințul, încerca să se eschiveze. Iar acum îl găsea pe Rogojin postat în fața casei acesteia, la vreo cincizeci de pași distanță, pe celălalt trotuar, așteptînd nemișcat, cu brațele încrucișate. Nu-și închipuia desigur că rămîne nevăzut și părea că se postase acolo anume ca să fie zărit. Stătea ca un acuzator, ca un judecător, și nu ca... Și nu ca cine, adică ?

Și pentru ce, în loc să se îndrepte spre dînsul, el, prințul, o luă din loc, prefăcîndu-se că nu-l vede, cu toate că privirile lor se încrucișară. (Da, ochii lor s-au întîlnit ! Și ei s-au privit o clipă.) Nu se gîndise chiar el, cu puțin înainte, să-l ia de braț și să se ducă împreună *acolo* ? Nu-și propusese el să se ducă a doua zi să-i spună că a fost la dînsa ? Oare adineauri, ajuns aproape la jumătatea drumului, nu învinsese demonul din el, simțind cum sufletul i se umple de o bucurie neașteptată ? Sau poate că, într-adevăr, era ceva în Rogojin, în chipul lui *de astăzi,* adică în comportarea, în vorba, în gesturile și în privirile lui, ceva de natură să îndreptățească înspăimîntătoarele

presimţiri ale prinţului şi odioasele insinuări ale demonului său ? Ceva ce sare în ochi dintr-o dată, dar e greu de analizat şi de redat ; ceva ce nu poate fi explicat şi justificat logic, şi care totuşi, în pofida acestei dificultăţi, produce o impresie irezistibilă şi unitară în ansamblu, transformîndu-se fără voie într-o convingere deplină ?...

Adică ce fel de convingere ? (O, cît îl făcea să sufere pe prinţ monstruozitatea, caracterul „umilitor“ al acestei convingeri, al acestui „presentiment josnic“, şi cît îşi reproşa el acest lucru !) Spune, dacă poţi, ce fel de convingere ? îşi repeta el neîncetat, cu un accent de imputare şi sfidare. Formulează-ţi tot gîndul, cutează să ţi-l exprimi limpede, precis, fără înconjur ! Sînt un mizerabil ! repeta el, exasperat şi roşu de ruşine. Cu ce ochi aş mai putea eu să mă uit la acest om de azi înainte ! Ah, ce cumplită zi, Dumnezeule ! Ce coşmar !

Şi a fost un moment către sfîrşitul acestui drum lung şi chinuitor de întoarcere din cartierul Peterburgskaia Storona cînd prinţul simţi deodată o dorinţă irezistibilă de a se duce imediat la Rogojin şi, aşteptîndu-i reîntoarcerea, să-l îmbrăţişeze, scăldat în lacrimi de ruşine, şi să-i spună totul, punînd capăt o dată pentru totdeauna acestei situaţii. Dar ajunsese în faţa hotelului. Cît îi displăcuse chiar de la început hotelul acesta, coridoarele lui, clădirea în întregime, camera pe care o ocupa ! De mai multe ori, în timpul zilei, se gîndise cu dezgust că va trebui să se întoarcă acolo... „Dar ce-i cu mine, de-am ajuns ca o femeie isterică, să cred astăzi în tot felul de presentimente !“ se gîndi el batjocoritor şi enervat, oprindu-se în faţa porţii. Un nou val de ruşine copleşitoare, de exasperare aproape, îl ţintui locului chiar în momentul cînd trebui să păşească pe poartă. Aşa se întîmplă uneori cu oamenii loviţi neaşteptat de o amintire insuportabilă, legată de un sentiment puternic de ruşine : se opresc brusc în loc, pentru un moment. „Da, sînt un om fără inimă, un laş !“ repetă el posomorît şi dădu să intre, dar... se opri din nou...

Sub bolta acelei porţi, unde nu pătrundea în general prea multă lumină, acum era foarte întuneric : norul negru de furtună care între timp învăluise cerul, înghiţind ultimele reflexe ale înserării, se revărsă într-o ploaie torenţială chiar în momentul cînd prinţul ajunse în faţa clădirii. În clipa cînd dădu să pătrundă sub bolta porţii, după ce se oprise brusc în loc, prinţul se afla exact la intrarea în gang. În aceeaşi clipă zări profi-

lindu-se în semiîntuneric, mai în fund, chiar în fața scării ce ducea în interiorul hotelului, silueta unui om. Deși părea că e în așteptarea cuiva, omul se făcu imediat nevăzut. Prințul n-avu cum să-i distingă trăsăturile, ca să-și dea seama cam cine era. De altfel, era firesc ca la intrarea unui hotel să circule lumea mereu. Cu toate acestea, prințul avu sentimentul deplin al unei certitudini nestrămutate de a fi recunoscut în omul acesta pe Rogojin. În aceeași clipă, se năpusti pe scară în urmărirea lui. Inima i se strînse dureros. „Acum se va lămuri totul !“ își zise el cu o stranie convingere.

Scara pe care se repezi Mîșkin ducea spre coridoarele primului și celui de al doilea cat, de-a lungul cărora erau înșirate camerele hotelului. Ca în toate casele de construcție veche, o scară de piatră, îngustă și întunecoasă, urca în spirală împrejurul unui stîlp de piatră rotund și masiv. La primul palier de cotitură, stîlpul acesta prezenta o adîncitură în formă de nișă, lată cam de un pas și ceva mai puțin în adîncime, atît cît să încapă un om. Cu tot întunericul, ajungînd pe palier, prințul își dădu seama imediat că cineva era ascuns în acea adîncitură. Simți însă un îndemn lăuntric să treacă fără să se uite acolo. Făcuse chiar un pas înainte cînd, nemaiputînd rezista, întoarse capul.

Cei doi ochi de adineauri, exact aceiași, se încrucișară deodată cu privirea lui. Omul care se ascundea în nișă făcu și el un pas înainte. O clipă amîndoi rămaseră față-n față, aproape să se atingă. Deodată, prințul îl apucă pe celălalt de umeri și-l întoarse cu fața mai spre lumină, ca să-l vadă mai bine.

Un fulger se aprinse în ochii lui Rogojin și o furie turbată îi schimonosi chipul într-un zîmbet înfricoșător. Mîna lui dreaptă se ridică, învîrtind un obiect lucios în întuneric ; atît doar îi rămase în minte că strigase :

— Parfion, nu pot să cred !...

Pe urmă i se păru deodată că zăbranicul întunecimii dinaintea lui se despică în două și o grozavă lumină *lăuntrică* i se revărsă în suflet. Clipa aceasta nu dură decît o jumătate de secundă poate ; totuși, în conștiința lui se întipări limpede începutul declanșării, cel dintii sunet al urletului acela îngrozitor, care, fără voia lui, țișni afară, sfîșiindu-i pieptul și pe care nicicum n-ar fi fost în stare să-l rețină. Pe urmă, conștiința i se stinse brusc și totul dispăru în beznă.

Îl lovise un atac de epilepsie, boală care părea că-l părăsise de mult. Se știe că accesele de epilepsie, de așa-zisa *boală rea*, survin fulgerător. Cît ai clipi din ochi, fața se scrispează groaznic și mai ales privirea devine înspăimîntătoare. Trupul e apucat de convulsii și spasme ce contorsionează toți mușchii feței. Din piept izbucnește un urlet oribil, neînchipuit de înfricoșător, care nu poate fi asemuit cu nimic altceva... dispare din el tot ce-i omenesc, și un observator n-ar fi în stare, în orice caz i-ar veni greu să-și închipuie și să admită, auzind acest urlet, că e scos de omul pe care-l are în fața lui. Îl încearcă mai curînd o stranie impresie că urletul e scos de altă ființă, care se găsește înăuntrul acelui nenorocit. Mulți își descriu impresia cam în felul acesta. Cert este însă că foarte mulți, la vederea unui om cuprins de o criză de epilepsie, trec prin momente insuportabile de cea mai cumplită spaimă, cu un substrat aproape mistic. Și este de presupus că o asemenea senzație fulgerătoare de spaimă, împletită cu toate celelalte impresii înfricoșătoare ale momentului, îl făcu pe Rogojin să încremenească pe loc și, imobilizîndu-i brațul înarmat, îl salvă pe prinț de lovitura inevitabilă a cuțitului ce se abătea asupră-i. În aceeași clipă, prințul se clătină și se prăbuși țeapăn și, rostogolindu-se pe treptele de piatră ale scării, se lovi puternic la ceafă. Fără a înțelege ce se întîmplă, Rogojin se repezi pe scară în jos, ocoli trupul întins al nenorocitului și, aproape înnebunit de groază, fugi afară din hotel.

Zguduit de convulsii, trupul bolnavului alunecă peste cele cincisprezece trepte pînă la capătul de jos al scării. Curînd, după vreo cinci minute, fu descoperit zăcînd acolo și o mare mulțime se adună în jurul său. Băltoaca de sînge de sub capul lui stîrni nedumeriri și bănuieli : să fi fost un simplu accident sau era la mijloc o crimă ? În scurt timp, unii ghiciră semnele epilepsiei ; cineva din personalul hotelului recunoscu în epileptic pe călătorul sosit de curînd la hotel. Lucrurile se lămuriră și luară la urmă o întorsătură favorabilă datorită unui concurs fericit de împrejurări, survenit între timp.

Kolea Ivolghin, în loc să vină la ora patru la „Balanța“, așa cum i-a fost promisiunea, plecase totuși la Pavlovsk ; dintr-un imbold inexplicabil și cu totul neprevăzut, refuză invitația generălesei Epancina de a lua masa cu ei și se întoarse la Petersburg. Ajuns aici pe la ora șapte seara, se duse direct la „Balanța“. Biletul lăsat de prinț îl înștiința de sosirea lui în oraș și

de aceea fugi imediat la adresa indicată acolo. Aflînd la hotel că prinţul ieşise, Kolea coborî la bufet, unde, în aşteptare, luă un ceai, ascultînd armoniul. Întîmplător auzi vorbindu-se în local că cineva a fost lovit de o criză de epilepsie şi, mînat de un presentiment, se repezi îndată la locul cu pricina, unde îl recunoscu pe prinţ. Imediat fură luate toate măsurile. Prinţul fu transportat în camera lui. Cu toate că îşi venise în fire, multă vreme după aceea n-a mai fost în stare să-şi recapete deplina conştiinţă. Chemat în grabă, doctorul examină rănile de la cap şi prescrise comprese, declarînd că leziunile nu prezentau nici o primejdie. Iar peste o oră, cînd prinţul începu să-şi dea bine seama de tot ce se întîmplă în jurul său, Kolea îl urcă într-o trăsură şi-l transportă de la hotel la Lebedev. Săritor, acesta îl primi pe bolnav cu multă însufleţire şi temeneli reverenţioase. Pentru a-i fi cît mai de folos prinţului, căută să grăbească plecarea la vilă şi, într-adevăr, chiar a treia zi, toţi, în frunte cu capul familiei, erau instalaţi la Pavlovsk.

VI

Vila lui Lebedev era modestă la înfăţişare, dar îndeajuns de încăpătoare şi destul de cochetă. Mai ales partea destinată pentru chiriaşi fusese mobilată şi înfrumuseţată cu multă grijă. Pe terasa destul de mare din faţa intrării principale, cît şi pe treptele scării largi de piatră erau rînduite de o parte şi de alta lăzi de lemn, vopsite în verde, cu arbuşti de portocali, lămîi şi iasomii, ceea ce, după socoteala lui Lebedev, dădea vilei un aspect îmbietor şi un farmec deosebit. Găsise la cumpărarea vilei cîţiva din aceşti arbuşti pe terasă şi fu atît de încîntat de efectul pe care-l produceau, încît se grăbi să mai cumpere şi alte asemenea exemplare de arbuşti la o licitaţie. Cînd toţi copăceii achiziţionaţi fură în sfîrşit transportaţi la vilă şi aranjaţi pe terasă, Lebedev coborî în ziua aceea de vreo cîteva ori treptele scării, ca să-şi admire proprietatea din stradă, şi de fiecare dată urca, în gînd, preţul pe care îşi propusese să-l ceară viitorului chiriaş. În starea depresivă şi de epuizare fizică în care se găsea prinţul, vila aceasta îi plăcu mult. De altfel, în ziua mutării la Pavlovsk, adică a treia zi după criză, prinţul arăta aproape ca un om sănătos, deşi lăuntric nu se simţea încă restabilit. Era fericit să vadă în preajma lui toate chipurile

acestea care timp de trei zile îl înconjuraseră cu atîta grijă și atenție : pe Kolea, care în tot timpul acesta a stat aproape nedeslipit la căpătîiul lui, toată familia lui Lebedev (în afară de nepot, care dispăruse din casă) și chiar pe Lebedev. Primi cu multă plăcere vizita generalului Ivolghin, care îl mai vizitase o dată și în oraș. În ziua sosirii la Pavlovsk, către seară, în jurul lui se adunară pe terasă mai multe cunoștințe : primul se prezentă Ganea, pe care prințul cu greu îl recunoscu, atît de schimbat și de slăbit era. Pe urmă veniră Varia și Ptițîn, aflați și ei în vilegiatură la Pavlovsk. Cît despre generalul Ivolghin, acesta era aproape nelipsit din casa lui Lebedev și se pare că a și venit o dată cu ei la Pavlovsk. Lebedev căuta, pe cît era posibil, să nu-l lase să vină prea des la prinț și-l ținea mereu lîngă dînsul ; îi vorbea în termeni prietenești ; probabil se cunoșteau de mult. Prințul băgă de seamă că în timpul acestor trei zile ei se angajau uneori în dispute lungi și aprinse ; îi auzea de multe ori strigînd în toiul discuțiilor în contradictoriu pe teme savante, care-i procurau se pare o mare plăcere lui Lebedev. Făcea impresia că prezența generalului îi era pur și simplu necesară. Lebedev începu să aplice aceleași măsuri de prevedere în legătură cu prințul și față de propria-i familie chiar din ziua sosirii la Pavlovsk ; pretextînd că prințul nu trebuie deranjat, fiind în convalescență, nu lăsa pe nimeni dintre ai lui să intre la Mîșkin, bătea din picior, repezindu-se la copii și alungîndu-i, chiar și pe Vera cu pruncul în brațe, la cea dintîi bănuială că vor să se ducă pe terasă, unde se odihnea prințul, cu toată rugămintea acestuia de a nu îndepărta pe nimeni.

— În primul rînd, nu vor mai avea nici un respect, dacă le dai atîta nas ; și în al doilea rînd, e chiar necuviincios din partea lor... declară el, răspunzînd la o întrebare directă a prințului.

— Dar pentru ce ? căuta să-l convingă prințul. Crede-mă că toate aceste măsuri de ocrotire și pază mă supără grozav. Mă plictisesc stînd singur, ți-am mai spus-o de atîtea ori, și tot sîsîitul și umblatul acesta în vîrful picioarelor, vînturarea la nesfîrșit a mîinilor în semn de oprelişte pentru cei ce vor să vină la mine mă indispun și mai mult.

Era o aluzie la faptul că Lebedev, cu toate că-i îndepărta pe toți cei ai casei pe motiv că bolnavul are nevoie de liniște, intra aproape în fiecare minut în odaia prințului și de fiecare dată, vîrîndu-și capul prin ușa întredeschisă, cerceta încăperea

cu o privire scrutătoare, ca și cum ar fi vrut să se asigure că prințul era acolo, că nu fugise ; pe urmă, umblînd în vîrful picioarelor, se apropia tiptil de fotoliul chiriașului său, pe care asemenea apariții discrete îl speriau uneori. Mereu întreba dacă prințul n-are nevoie de ceva, iar cînd acesta îi spunea în cele din urmă să-l lase în pace, Lebedev se întorcea supus și, îndepărtîndu-se tot în vîrful picioarelor spre ușă, dădea din mîini, ca și cum ar fi spus că intrase așa, într-o doară, că n-are să sufle o vorbă, că pleacă numaidecît și nu se mai întoarce, ceea ce nu-l împiedica să apară din nou, după zece minute sau cel mult un sfert de ceas. Kolea, care avea oricînd acces liber la prinț, îi pricinuia prin asta o mare amărăciune lui Lebedev, ba uneori îl și indigna. Kolea observase că Lebedev obișnuia să rămînă chiar și cîte o jumătate de ceas la ușă, trăgînd cu urechea la cele ce vorbeau ei amîndoi, și, bineînțeles, îl informă și pe prinț de acest lucru.

— Va să zică, te crezi stăpînul meu, de mă ții așa sub cheie ! protestă Mîșkin. Cel puțin cînd sînt în vilegiatură vreau să mă mișc în voie și te asigur că voi primi pe cine vreau și mă voi duce oriunde-mi va plăcea.

— Dar se înțelege, se înțelege, dădu Lebedev din mîini în semn de liniștire.

Prințul îl măsură cu privirea din cap pînă-n picioare :

— Ascultă, Lukian Timofeevici, ți-ai mutat cumva aici și dulăpiorul acela pe care-l aveai în iatacul dumitale, deasupra căpătîiului ?

— Nu, l-am lăsat acolo.

— Cum de te-ai îndurat ?

— Era imposibil, ar fi trebuit să sparg peretele... E fixat bine.

— Te pomenești că ai și aici unul la fel ?

— Am unul mai bun, mai bun ; nici n-aș fi cumpărat vila altfel.

— Așa-a. Dar ia spune, pe cine n-ai lăsat să intre aici adineauri ? Acum o oră.

— Pe... pe general. În adevăr, nu l-am lăsat, și nici nu se cade să vină la dumneata. Prințe, pe omul acesta îl stimez mult ; e... un om remarcabil, nu crezi ? Ei bine, ai să te convingi ; și totuși... ai face mult mai bine, excelentissime prinț, să nu-l primești

— Şi pentru ce, mă rog, dacă îmi este îngăduit să te întreb ? Uite şi acum, de ce umbli în vîrful picioarelor şi de ce te apropii întotdeauna de mine ca şi cum ai vrea să-mi şopteşti mereu un secret la ureche ?

— Sînt un om de nimic, de nimic, ştiu bine, declară pe neaşteptate Lebedev, bătîndu-se umil cu pumnul în piept, dar cred că generalul ar fi un musafir prea ospitalier pentru dumneata.

— Cum adică prea ospitalier ?

— Uite aşa. Mai întîi intenţionează să se mute la mine : asta încă n-ar fi nimic, dar se ambiţionează cu orice preţ să descopere fel de fel de grade de rudenie. Ne-am socotit pînă acum de vreo cîteva ori cu neamurile şi a reieşit să sîntem cuscri. Şi dumneata eşti, după mamă, un nepot de văr de-al lui, lucru pe care încerca ieri să mi-l demonstreze cu tot dinadinsul. Iar dacă eşti nepotul lui, înseamnă, excelentissime prinţ, că şi noi amîndoi sîntem neamuri. Şi asta încă n-ar fi nimic, ia o mică slăbiciune, să zicem, dar adineauri chiar încerca să mă convingă că toată viaţa lui, de cînd a fost numit în gradul de sublocotenent şi pînă la unsprezece iunie anul trecut, a avut în fiecare zi la masă cel puţin două sute de persoane. A reieşit la sfîrşit că musafirii nici nu se mai sculau de la masă : luau dejunul, cina şi ceaiul cincisprezece ceasuri în şir, şi aşa vreo treizeci de ani la rînd, fără nici o întrerupere, decît doar pentru a se schimba faţa de masă. Cînd pleca unul, imediat îi lua locul altul, încît în zilele de sărbătoare se adunau la el pînă la trei sute de musafiri ; iar în ziua aniversării unui mileniu de la întemeierea Rusiei a avut la masă peste şapte sute de oameni. Ca să vezi cît de ospitalier este. Şi cînd auzi de-alde astea, fără să vrei începi să te simţi îngrijat ; e cam periculos să primeşti oameni de-ăştia prea ospitalieri. Şi atunci, m-am gîndit, nu cumva ne-ar fi, dumitale şi mie, prea împovărător un asemenea iubitor de ospeţe ?

— Şi eu eram convins că eşti în cele mai bune raporturi cu dînsul.

— Ne înţelegem ca doi fraţi ; în rest — mă amuză grozav ; las' să fim şi cuscri, ce strică, ba mă şi onorează. Cu toate cele două sute de persoane şi a mia aniversare a Rusiei găsesc că e un om remarcabil. Vorbesc foarte sincer. Adineauri, prinţe, ai amintit ceva despre secrete, că, adică, apropiindu-mă de dumneata, călcam atît de încet, de parcă aş fi vrut să-ţi spun un

secret ; ei bine, fără să-ţi dai seama ai ghicit, într-adevăr am să-ţi comunic un secret : o anumită persoană mi-a dat de ştire că doreşte mult să aibă o întrevedere între patru ochi cu dumneata.

— Dar de ce între patru ochi ? Nu-i nevoie. Mă voi duce chiar astăzi la dînsa.

— Nu, nu, dădu din mîini Lebedev, şi nu că s-ar teme de ceea ce crezi dumneata. Şi, fiindcă veni vorba, descreieratul acela vine în fiecare zi să se informeze de sănătatea dumitale, ştiai asta ?

— Observ că de la o vreme încoace nu-i mai spui altfel decît descreierat ; asta îmi dă de bănuit.

— Nu e cazul să ai bănuieli de nici un fel, se apără grăbit Lebedev ; am vrut să spun doar că acea persoană nu se teme de el, ci de altcineva.

— Dar de cine, spune mai repede, stărui nerăbdător prinţul, văzînd strîmbăturile misterioase ale interlocutorului său.

— Păi, tocmai aici e secretul.

Şi Lebedev zîmbi.

— Secretul cui ?

— Al dumitale. Chiar dumneata mi-ai interzis, excelentissime prinţ, să-ţi amintesc măcar... murmură Lebedev, fericit că aţiţase în cel mai înalt grad curiozitatea prinţului. Se teme de Aglaia Ivanovna.

Prinţul încruntă sprîncenele şi tăcu un minut.

— Să ştii, Lebedev, că voi fi nevoit să părăsesc vila dumitale, spuse el deodată. Unde sînt Gavrila Ardalionovici şi Ptiţînii ? La dumneata ? Şi pe ei îi împiedici să intre ?

— Las' c-or să vină, vin imediat. Şi generalul după ei. Deschid toate uşile şi chem pe toată lumea, chiar şi pe fetele mele, pe toată lumea, pe toţi, îndată, numaidecît, îngăimă speriat Lebedev, dînd din mîini şi alergînd de la o uşă la alta.

În momentul acela apăru pe terasă, venind din stradă, Kolea şi anunţă că în urma lui vine un grup de musafiri : Lizaveta Prokofievna cu cele trei fiice ale ei.

— Să-i mai las să intre şi pe Ptiţîni, şi pe Gavrila Ardalionovici ? Dar pe general să-l mai las să intre ? se agită Lebedev, surprins de această nouă vizită.

— De ce nu ? Pe oricine vrea să mă vadă. Am impresia, Lebedev, că nu prea ai înţeles bine felul meu de a fi şi de a mă purta cu oamenii ; şi chiar de la început ai luat-o pe un drum

greșit. N-am nici un motiv să mă feresc sau să mă ascund de cineva, îl lămuri prințul, înveselit.

Văzîndu-l că ride, Lebedev crezu de cuviință să-i urmeze exemplul. Cu toată tulburarea de care părea cuprins, se vedea că vizita ce se anunța îi procura o satisfacție extraordinară.

Știrea adusă de Kolea se adeveri foarte curînd ; o luase numai cu cîțiva pași înaintea doamnelor Epancin, ca să-l prevină pe Mîșkin, încît imediat apărură și musafirii, venind din două părți : prin terasă — doamnele Epancin, iar din interior — soții Ptițîn, Ganea și generalul Ivolghin.

Familia Epancin aflase abia atunci, de la Kolea, despre boala prințului și de faptul că el se instalase la Pavlovsk. Pînă atunci, generăleasa era într-o mare nedumerire. Cu două zile înainte, generalul își anunță familia că prințul trecuse pe la ei, la Petersburg, lăsîndu-și cartea de vizită ; această veste avu darul s-o convingă pe doamna Epancina că Mîșkin nu va întîrzia să-i viziteze la Pavlovsk. Zadarnic obiectaseră domnișoarele că nu trebuia pusă mare nădejde pe graba unui om care n-a dat un semn de viață timp de șase luni și că, în definitiv, putea fi reținut la Petersburg de treburi, căci o fi avînd și el treburile lui ! În schimb, generăleasa era gata să facă prinsoare că prințul va sosi a doua zi negreșit, adăugînd că oricum „va fi prea tîrziu". A doua zi îl așteptă toată dimineața, apoi la masa de prînz, în sfîrșit către seară, și abia cînd se înnoptă, Lizaveta Prokofievna își pierdu răbdarea, căutînd prilej de ceartă cu toată lumea, fără să pomenească, bineînțeles, de prinț. Nu se rosti vreun cuvînt în privința prințului nici ziua următoare. Iar cînd Aglaia, în timpul mesei, lăsă să-i scape imprudent cum că mama e supărată pentru că nu vine prințul, iar generalul se grăbi să remarce că „nu era vina lui", Lizaveta Prokofievna se ridică îndată și părăsi ostentativ sufrageria. În sfîrșit, abia către seară sosi Kolea și le povesti tot ce aflase despre pățaniile prințului. Bineînțeles, pentru generăleasa fu un prilej de mare satisfacție, întrucît presupunerile se adevereau în bună parte ; totuși Kolea trebui să înghită o mustrare zdravănă : „Ba se învîrte pe aici zile întregi, de nu mai e chip să scapi de el, ba dispare fără să dea vreo veste, necum să ne mai onoreze cu prezența lui". Kolea era cît p-aci să se zbîrlească, mai ales pentru expresia „nu e chip să scapi de el", dar își amînă răfuiala pentru altă dată, și dacă expresia ar fi fost ceva mai puțin jignitoare, poate că i-ar fi trecut-o cu vederea, într-atît îl încîntase tulburarea și ne-

liniştea Lizavetei Prokofievna din pricina boalei prinţului. Ea stărui mult să fie trimis neîntîrziat cineva la Petersburg, ca să aducă cu primul tren un medic celebru, dar fetele se opuseră, ceea ce nu le împiedică s-o urmeze pe *maman* cînd aceasta hotărî pe loc să-l viziteze pe bolnav.

— E pe patul de moarte, se agita Lizaveta Prokofievna, iar noi, aici, ne mai gîndim la etichetă ! Este el un prieten al casei sau nu ?

— Dar nici așa, netam-nesam, să ne înfiinţăm în casa omului, încercă s-o potolească Aglaia.

— Mă rog, n-ai decît să nu mergi. De altfel, ar fi chiar mai bine să rămîi acasă ; dacă sosește Evgheni Pavlîci, n-are cine să-l primească.

Numai atît i-a trebuit Aglaiei să audă, ca să pornească imediat după ceilalţi, cum era decisă de altfel să facă chiar de la început. Prinţul Ş., care se întreţinea cu Adelaida, la propunerea tinerei fete consimţi bucuros să însoţească doamnele. Încă de cînd cunoscuse familia Epancin și auzise vorbindu-se de prinţ, manifestase un interes viu și dorinţa să-l revadă, întrucît îl cunoscuse se pare undeva, cu vreo trei luni în urmă, și chiar locuiseră împreună timp de două săptămîni într-un orășel. Prinţul Ş. le povestise și o sumedenie de lucruri interesante despre Mîşkin, vorbind de el cu multă simpatie, încît ocazia de a vizita o veche cunoștinţă era pentru el cît se poate de binevenită. Generalul Ivan Feodorovici lipsea în momentul acela de acasă, iar Evgheni Pavlovici întîrzia și el să sosească.

De la vila Epancinilor la aceea a lui Lebedev nu erau mai mult de trei sute de pași. Prima impresie neplăcută pe care o avu Lizaveta Prokofievna intrînd la prinţ a fost surpriza de a-l vedea înconjurat de o întreagă societate, fără să mai vorbim că printre acești vizitatori erau vreo două-trei persoane pe care, hotărît lucru, nu putea să le sufere. Dar o surpriză și mai mare a fost aceea că în loc să găsească, cum se așteptase, pe patul de suferinţă un om ce se luptă cu moartea, în întîmpinarea lor se îndreptă un tînăr surîzător, îmbrăcat elegant și, judecind după înfăţișare, perfect sănătos. Se opri nedumerită, spre deplina satisfacţie a lui Kolea, care ar fi putut desigur s-o lămurească încă înainte de a fi plecat de acasă că nu e vorba de nici un muribund și nici de patul morţii, dar n-o făcuse dintr-o dorinţă răutăcioasă de a o vedea pusă într-o situaţie caraghioasă atunci cînd va constata că bunul ei prieten, prinţul Mîșkin, e

perfect sănătos. Kolea avu chiar obrăznicia să-i mărturisească toate acestea cu glas tare, pentru a o mînia și mai mult pe Lizaveta Prokofievna, cu care, în ciuda relațiilor lor de prietenie, era într-o continuă ciondăneală.

— Așteaptă puțin, dragul meu, nu te grăbi să triumfi! îi spuse ea amenințătoare, luînd loc în fotoliul pe care i-l oferise prințul.

Lebedev, Ptițîn și generalul Ivolghin se grăbiră să aducă scaune domnișoarelor. Generalul oferi un scaun Aglaiei. Lebedev împinse unul în fața prințului Ș., făcînd-o de așa manieră, încît și din curba șirei spinării să se vadă ce mare respect îi purta. Varia, ca de obicei, schimbă în șoaptă cuvinte călduroase de salut cu domnișoarele Epancin.

— E adevărat, prințe, credeam că te găsesc în pat, într-atît exagerasem lucrurile de frică și, pentru ce-aș minți, am fost contrariată la început văzîndu-ți fața radioasă, dar, ți-o jur, asta n-a ținut decît un minut, cît îmi trebui să-mi dau seama de realitate. Cînd mai reflectez puțin, vorbesc și mă port cu mai multă înțelepciune ; cred că și cu dumneata se-ntîmplă la fel. În realitate, nu m-aș fi bucurat mai mult de însănătoșirea propriului meu fiu, dac-aș fi avut unul, cum mă bucur că te văd sănătos. Și dacă nu-mi vei da crezare, rușinea va fi a dumitale și nu a mea. Dar obrăznicătura asta de băiat își cam permite să-și bată joc de mine. Mi se pare că l-ai luat sub protecția dumitale ; de aceea țin să te previn că într-o bună zi mă voi lipsi, fii sigur, de onoarea și plăcerea de a-l mai cunoaște.

— Dar ce vină am eu ? se rățoi Kolea. Și chiar de v-aș fi spus că prințul s-a însănătoșit, totuna nu m-ați fi crezut, pentru că era mult mai interesant să vi-l închipuiți zăcînd pe patul de moarte.

— Cît ai de gînd să rămîi aici ? îl întrebă Lizaveta Prokofievna pe prinț.

— Toată vara, poate chiar mai mult.

— Îmi închipui că ai venit singur ? Nu cumva te-ai însurat ?

— Nu, nu sînt însurat, răspunse prințul, zîmbind de naivitatea împunsăturii.

— De ce zîmbești ? Tot ce se poate întîmpla. Te-am întrebat despre asta în legătură cu vila ; pentru ce n-ai venit să stai la noi ? Avem o aripă întreagă absolut liberă. De altfel, cum ți-o fi vrerea. A cui e vila asta ? Ăsta-i proprietarul ? Ăsta ?

insistă ea, coborînd glasul și făcînd semn cu capul spre Lebedev. Ce are, de se tot strîmbă ?

În momentul acela, Vera, care ținea, ca de obicei, copilul în brațe, apăru pe terasă. Lebedev, care se tot învîrtea printre scaune, neștiind cum să-și justifice prezența, pentru că nu dorea în ruptul capului să se retragă, de îndată ce o văzu, se năpusti la ea, vînturîndu-și brațele, ca s-o alunge de pe terasă ; ba, pierzîndu-și stăpînirea de sine, începu să bată și din picioare.

— Ce-i cu el ? E nebun ? întrebă generăleasa mirată.

— Nu, vedeți că e...

— E beat, poate ? Societatea în care te complaci cam lasă de dorit, adăugă ea după ce-și roti privirea și asupra celorlalți vizitatori. Dar ce fată drăguță ! Cine este ?

— E Vera Lukianovna, fiica acestui Lebedev.

— Ah... E foarte drăguță. Vreau s-o cunosc.

Între timp, Lebedev, care auzise cuvintele de laudă ale Lizavetei Prokofievna, o și trăgea de mînă pe fiică-sa, ca s-o prezinte generălesei.

— Orfani, niște bieți orfani ! se văicărea el pe un ton plîngăreț, apropiindu-se de Lizaveta Prokofievna. Și acest prunc nevinovat e tot orfan ; e sora ei, fiica mea Liubov, născută din căsătoria legitimă cu răposata nevastă-mea Elena, care acum șase săptămîni a murit la facere din voia Domnului... da-a... Îi ține loc de mamă, cu toate că nu-i decît soră și nimic mai mult decît soră... nimic mai mult, nimic mai mult...

— Iar dumneata, domnule, să mă ierți, nu ești decît un nătîng și nimic mai mult... Și acum destul, pricepi de bună seamă și singur... i-o reteză generăleasa cu o indignare abia stăpînită.

— Întocmai, răspunse el, înclinîndu-se cu cel mai mare respect.

— Domnule Lebedev, se spune că știi să tălmăcești Apocalipsul, e adevărat ? întrebă Aglaia.

— E foarte adevărat... de cincisprezece ani mă ocup...

— Am auzit despre dumneata. S-a scris și în ziare, dacă nu mă înșel.

— Ba nu, era vorba de un alt tălmăcitor, dar acela a murit, și acum am rămas eu în locul lui, lămuri Lebedev, nemaiputînd de fericire.

— Sîntem vecini și ți-aș fi îndatorată dacă într-una din zile ai veni să-mi explici Apocalipsul. L-am citit, dar n-am înțeles nimic.

— Mă simt obligat să vă previn, Aglaia Ivanovna, că toate astea sînt o pură șarlatanie, vă rog să mă credeți, se amestecă neașteptat generalul Ivolghin, care stătea ca pe ghimpi și pîndea nerăbdător prilejul să intre în vorbă ; apoi, așezîndu-se lîngă Aglaia Ivanovna, continuă : Fără îndoială, viața în vilegiatură își are metehnele și plăcerile ei, și desigur, primirea unui impostor atît de original, ca să-l auzi tălmăcind Apocalipsul, este o fantezie ca oricare alta, ba aș spune chiar o fantezie cu totul aparte, care denotă o inteligență remarcabilă, dar... se pare că mă priviți cu mirare ? Generalul Ivolghin, am onoarea să mă prezint. Cînd erați micuță, v-am purtat în brațe, Aglaia Ivanovna.

— Încîntată. Cunosc pe Varvara Ardalionovna și pe Nina Alexandrovna, îngînă Aglaia, care se străduia să nu pufnească în rîs.

Lizaveta Prokofievna simți cum sîngele-i năvălește în obraz. Ceva ce de mult mocnise în inima ei își cerea dreptul de a răzbi la suprafață. Nu-l putea suferi pe generalul Ivolghin, pe care-l cunoscuse altădată, dar cu care, de foarte multă vreme, încetase orice relații.

— Minți, domnul meu, minți ca de obicei. Niciodată n-ai purtat-o în brațe ! i-o reteză ea, clocotind de idignare.

— Ai uitat, *maman*, mi-aduc aminte și eu că m-a purtat în brațe cînd eram micuță, declară pe neașteptate Aglaia. Locuiam pe atunci la Tver și aveam șase ani. Îmi aduc aminte că mi-a făcut un arc și o săgeată, m-a învățat și să trag, și-am omorît un porumbel. Vă mai amintiți de porumbelul pe care l-am omorît împreună ?

— Iar mie mi-a adus un coif de carton și o sabie de lemn, mi-aduc aminte și eu ! exclamă Adelaida.

— Și eu îmi amintesc, întări la rîndul ei și Alexandra. V-ați certat atunci din cauza porumbelului rănit și ați fost puse amîndouă la colț ; Adelaida chiar așa a stat la colț, cu sabia și coiful ei.

Generalul i-a spus Aglaiei așa, *într-o doară*, că o ținuse în brațe, ca să intre în vorbă și numai pentru că în felul acesta obișnuia el să înceapă conversația cu orice persoană tînără cu care făcea cunoștință. De data aceasta însă întîmplarea făcu să

spună adevărul, un adevăr pe care el însuşi îl uitase de mult. De aceea, cînd Aglaia îi aminti de porumbelul pe care-l omorîseră amîndoi, memoria bătrînului se lumină deodată şi, cum se întîmplă adesea la bătrîneţe, toate amănuntele acestui fapt, petrecut într-un trecut îndepărtat, îi răsăriră vii în minte. Ar fi greu de spus ce anume din amintirile acestea avu darul să-l emoţioneze atît de puternic pe bietul general, puţin ameţit, după cum îi era obiceiul, cert este însă că bătrînul se simţi profund înduioşat.

— Îmi amintesc, ţin minte tot ! strigă el. Aveam pe atunci gradul de căpitan. Erai aşa de micuţă, aşa de drăguţă ! Nina Alexandrovna... Ganea... Veneam în casă... eram primit... Ivan Feodorovici...

— Şi uite unde-ai ajuns acum ! îi luă vorba din gură generăleasa. Înseamnă că nu ţi-ai înecat de tot în băutură bunele sentimente, de vreme ce o amintire ca asta a putut să te readucă în simţire omenească ! I-ai făcut soţiei dumitale o viaţă de chin. În loc să fii o călăuză pentru copii, ai ajuns să stai la puşcărie pentru datorii. Pleacă de aici, domnul meu, du-te de te ascunde undeva, după vreo uşă, într-un colţ, şi varsă lacrimi amare ; adu-ţi aminte de vremea cînd erai cm de treabă, şi poate bunul Dumnezeu te va ierta. Du-te, du-te, îţi vorbesc serios. Nu există mijloc mai bun de îndreptare decît să te gîndeşti cu căinţă la cele ce-ai săvîrşit.

De fapt nici nu era nevoie să i se atragă atenţia că primise o admonestare serioasă ; ca tot omul căzut în patima beţiei, generalul era foarte simţitor şi, ca toţi acei pe care băutura i-a tras la fund, retrăia cu multă durere şi amărăciune amintirile unui trecut fericit. Se ridică umil şi se îndreptă spre uşă, ceea ce o dezarmă imediat pe Lizaveta Prokofievna, căreia i se făcu deodată milă de el.

— Ardalion Alexandrovici, drăguţule, strigă ea în urmă-i, mai stai un pic ; păcătoşi sîntem cu toţii ; cînd îţi mai uşurezi conştiinţa, să treci pe la mine, să stăm puţintel de vorbă, să ne mai aducem aminte de trecut. Eu sînt poate de o sută de ori mai păcătoasă decît dumneata ; ei, şi acum pleacă sănătos, du-te, ce mai stai... se reculese ea, de teamă că bătrînul Ivolghin ar fi în stare să se întoarcă.

— Poate că-i mai bine să-l laşi singur acum, îl opri prinţul pe Kolea, care se şi repezise pe urmele tatălui său. Altminteri

te pomeneşti că peste un minut se va răzgîndi, şi s-a dus tot farmecul acestei clipe.

— E adevărat, lasă-l în pace ; te duci la el cam peste o jumătate de oră, hotărî Lizaveta Prokofievna.

— Iată ce-nseamnă să i se spună omului măcar o singură dată în viaţă adevărul ; l-a răscolit pînă la lacrimi ! îndrăzni să-şi dea cu părerea Lebedev.

— Las' că nici dumneata, domnul meu, se pare că nu te laşi mai prejos, dacă ceea ce am auzit e adevărat, îl repezi fără cruţare Lizaveta Prokofievna.

Raporturile dintre musafirii adunaţi în momentul acela la prinţ începură treptat să se contureze. Bineînţeles, prinţul îşi dădu seama îndată şi fu în măsură să aprecieze în toată valoarea prietenia pe care i-o arătau generăleasa şi fiicele ei, şi ţinu să declare că şi el, cu puţin înainte de vizita lor, avea de gînd să vină să le vadă, neţinînd seama nici de boală şi nici de ora destul de tîrzie. Lizaveta Prokofievna, cercetînd cu privirea pe toţi cei adunaţi la el, îi răspunse că nimic nu l-ar împiedica să-şi pună în aplicare proiectul chiar acum. Ptiţîn, ca de obicei politicos şi rezervat, nu întîrzie să se retragă, plecînd spre pavilionul lui Lebedev şi îndemnîndu-l şi pe acesta să facă la fel. Lebedev promise că vine numaidecît ; Varia, care între timp se întreţinuse cu domnişoarele Epancin, rămase pe loc ; atît ea cît şi fratele ei erau foarte mulţumiţi de plecarea tatălui lor ; curînd după aceea, Ganea urmă şi el exemplul lui Ptiţîn. În timpul celor cîteva minute pe care le petrecu pe terasă în prezenţa doamnelor Epancin, avusese o atitudine rezervată, dar demnă, şi nu se tulbură de loc de privirile încruntate ale Lizavetei Prokofievna, care, în două rînduri, îl măsură din cap pînă-n picioare. Într-adevăr, cei care-l cunoscuseră altădată puteau să-şi dea seama că în felul de a fi al lui Ganea se produsese o mare schimbare, ceea ce îi plăcu mult Aglaiei.

— Persoana care a ieşit acum e Gavrila Ardalionovici, nu-i aşa ? întrebă ea deodată, aşa cum îi plăcea uneori să intervină brusc în conversaţia altora, aruncînd o vorbă neaşteptată, spusă tare şi răspicat, fără a se adresa cuiva anume.

— Da, răspunse prinţul.

— E aproape de nerecunoscut. S-a schimbat mult de tot şi... vădit e o schimbare în bine, adăugă Aglaia.

— Mă bucur pentru el, spuse prinţul.

— A fost foarte bolnav, explică Varia cu compătimire în glas, care-i trăda o bucurie ascunsă.

— Adică ce schimbare în bine vezi tu la el ? întrebă nedumerită Lizaveta Prokofievna, cu o nuanţă de mînie şi chiar de spaimă în glas. Ce-ţi veni ? Nici o schimbare în bine. Ce anume găseşti că e în bine ?

— Mai bine decît „cavalerul sărman" nu poate fi nimic mai bine ! strigă Kolea deodată, adăpostit după scaunul Lizavetei Prokofievna.

— La asta subscriu şi eu, spuse prinţul Ş., rîzînd.

— Sînt de aceeaşi părere, declară solemn Adelaida.

— Ce „cavaler sărman" ? întrebă generăleasa, uitîndu-se pe rînd, cu ciudă şi nedumerire, la cei trei care vorbiseră ; dar, băgînd de seamă că Aglaia se îmbujoră la faţă, adăugă cu năduf : Vreo prostie de-a voastră, desigur ! Ce-i cu acest „cavaler sărman", mă rog ?

— Doar nu-i întîia oară că puştiul ăsta, protejatul dumitale, denaturează şi răstălmăceşte cuvintele altora ! răspunse Aglaia cu o indignare dispreţuitoare.

De fiecare dată cînd i se-ntîmpla Aglaiei să aibă asemenea izbucniri de mînie (şi i se-ntîmpla cam des), aproape întotdeauna, în ciuda expresiei aparent grave şi plină de aprigă hotărîre, chipul ei înfuriat trăda în acelaşi timp atîta naivitate copilărească, de şcolăriţă răsfăţată, prost deghizată, încît cei din jur cu greu îşi puteau stăpîni rîsul, spre exasperarea fetei, care nu înţelegea de ce rîd toţi ceilalţi şi „cum pot, cum îndrăznesc ei să rîdă ?" La fel şi de data aceasta, izbucniră în rîs surorile ei, prinţul Ş., ba chiar şi prinţul Lev Nikolaevici zîmbi, roşind fără voie ; cît despre Kolea, în culmea mulţumirii, rîdea cu hohote. Ca rezultat, Aglaia se inciudă şi mai tare, ceea ce o făcu să pară şi mai frumoasă. Îi stătea bine ori de cîte ori se tulbura pentru ceva, dar mai ales cînd se necăjea pentru această tulburare.

— De cîte ori n-a răstălmăcit dumnealui chiar şi vorbele matale, adăugă ea, adresîndu-se mamei sale.

— Dar eu mă refer la o exclamaţie a dumitale, nu se dădu bătut Kolea. Acum o lună, răsfoind *Don Quijote*, ai exclamat că nimeni nu-i mai bun decît „cavalerul sărman" ! Nu ştiu la cine te-ai gîndit atunci : la Don Quijote, la Evgheni Pavlîci sau la altcineva, în orice caz te gîndeai la cineva anume şi s-a discutat mult...

— Mi se pare că te cam întreci cu gluma, drăguţule, în presupunerile tale, îl întrerupse înciudată Lizaveta Prokofievna.

— Toată lumea a vorbit atunci, nu numai eu, continuă netulburat Kolea. Toată lumea a vorbit şi mai vorbeşte şi acum, îi dădea el înainte cu gura. Uite, chiar şi acum, prinţul Ş., Adelaida Ivanovna şi ceilalţi s-au declarat pentru „cavalerul sărman" ; prin urmare „cavalerul sărman" există, sînt convins că există şi cred că numai din cauza Adelaidei Ivanovna n-am putut afla pînă acum cine este acel „cavaler sărman".

— Asta-i bună ! Ce vină am eu ? se apără rîzînd Adelaida.

— Vina dumitale a că n-ai vrut să-i faci portretul ! Aglaia Ivanovna te-a rugat doar atunci să schiţezi portretul „cavalerului sărman" aşa cum îl concepuse ea ; îţi mai aminteşti subiectul ? N-ai vrut...

— Dar cum era să-i fac portretul ? Pe cine aş fi zugrăvit ? Aşa cum mi l-a descris Aglaia, acest „cavaler sărman"...

Nu-şi sălta ca înainte
Viziera de pe-obraz...

Ce chip aş fi putut concepe ? Ce să zugrăvesc — un grilaj de oţel ? Un anonim ?

— Nu pricep nimic ; despre ce vizieră vorbiţi ? se enervă generăleasa, care începuse să înţeleagă foarte bine cam cine era personajul numit „cavalerul sărman" (de bună seamă că ceilalţi ştiau de mult persoana vizată). Dar ceea ce puse vîrf la toate şi o făcu să explodeze era faptul că la un moment dat observă că prinţul Lev Nikolaevici se ruşină şi se înroşi ca un băieţandru.

— N-o să isprăviţi odată cu această nerozie, sau aveţi de gînd s-o ţineţi aşa la infinit ? Îmi explicaţi sau nu ce-i cu acest „cavaler sărman" ? E un secret atît de grozav, că nu-i chip să-l aflăm şi noi ?

Un nou val de rîsete a fost singurul răspuns pe care-l primi generăleasa.

— E vorba pur şi simplu de o foarte curioasă poezie rusească despre un „cavaler sărman", interveni în sfîrşit prinţul Ş., voind să aplaneze lucrurile şi să schimbe subiectul. Un fragment fără început şi fără sfîrşit. Acum o lună, într-o după amiază, eram adunaţi cu toţii şi, ca de obicei, rîdeam şi căutam un subiect pentru viitorul tablou al Adelaidei Ivanovna. După cum ştiţi, problema aceasta constituie de multă vreme o preocupare

continuă a familiei. Cu această ocazie s-a propus ca subiect figura „cavalerului sărman" ; cine anume l-a sugerat nu-mi mai aduc aminte...

— Aglaia Ivanovna ! strigă Kolea.

— Poate, nu tăgăduiesc, numai că nu-mi mai amintesc, urmă prințul Ș. Unii au făcut haz de acest subiect, considerîndu-l pur și simplu ridicul, alții l-au găsit extrem de interesant, dar cu toții au fost de părere că, pentru a-l înfățișa pe „cavalerul sărman", trebuie căutată o figură potrivită care să servească drept model : s-au trecut în revistă toate figurile cunoștințelor noastre, dar nici una nu se potrivea și lucrurile s-au oprit aici ; asta-i tot : nu înțeleg pentru ce i-a trebuit lui Nikolai Ardalionovici să mai aducă vorba de asta ? Ceea ce a avut haz și era nimerit atunci nu se mai potrivește și nu prezintă nici un interes acum.

— Pentru că ascunde, probabil, o nouă prostie răutăcicasă și jignitoare, reteză cu asprime Lizaveta Prokofievna.

— Nu-i nici o prostie, ci dimpotrivă, numai stima cea mai profundă, declară Aglaia cu totul neașteptat și pe un ton grav și plin de importanță.

Aglaia, între timp, își recăpătase calmul, izbutind să-și învingă tulburarea. Mai mult, judecînd după expresia feței și a ochilor ei, se putea crede că este chiar bucuroasă de întorsătura neașteptată pe care o luase gluma și că toată schimbarea aceasta se produsese la dînsa exact din momentul cînd tulburarea crescîndă a prințului devenise prea bătătoare la ochi.

— Ba rîd ca niște smintiți, ba, te miri de ce și de unde, proclamă cea mai profundă stimă ! Ați căpiat ? Ce fel de stimă ? Răspunde imediat, ce ți s-a năzărit de ai început să îndrugi așa, din senin, despre nu știu ce fel de stimă profundă ?

— Stima cea mai profundă, continuă pe același ton serios și grav Aglaia, răspunzînd la întrebarea mînioasă a mamei sale, pentru că în versurile acestea e descris un om capabil, în primul rînd, să aibă un ideal, în al doilea, făurindu-și un ideal, să creadă în el cu toată puterea ființei sale : iar crezînd în el, să i se dăruiască în întregime, închinîndu-i fără preget întreaga-i viață. Cam rar se poate întîlni așa ceva în epoca noastră. În versurile acelea nu ni se spune care era anume idealul „cavalerului sărman", dar reiese limpede că e vorba de un chip atît de luminos, o adevărată „întruchipare a frumuseții pure", încît înamoratul cavaler s-a simțit îndemnat să-și lege la gît un șirag de

mătănii în loc de eşarfă. E drept că mai apare acolo şi o deviză cam enigmatică, gravată pe scutul său, reprezentată prin trei litere : N.F.B....

— A.M.D., rectifică Kolea.

— Iar mie îmi place să spun N.F.B. şi aşa am să spun, îl întrerupse tăios şi cu ciudă Aglaia. În tot cazul, un lucru e limpede : oricine ar fi fost doamna lui, orice ar fi făcut, amănuntul acesta nu-l interesa cîtuşi de puţin pe sărmanul cavaler. Era de ajuns că o alesese şi se încrezuse în „frumuseţea ei pură". pentru a i se închina de-a pururi ; tocmai aici e meritul lui mare, că, declarîndu-se o dată pentru totdeauna spadasinul ei, restul nu mai avea nici o importanţă pentru el, chiar dacă ea ar fi ajuns pe urmă o hoaţă ; era dator să creadă în ea mai departe şi să lupte pentru fumuseţea ei neprihănită. Poetul a vrut, se pare, să reunească într-un singur chip neasemuit semnificaţia uriaşă a iubirii platonice proprie cavalerismului medieval, întruchipată în dragostea sublimă a unui cavaler fără teamă şi fără prihană ; bineînţeles, toate acestea sînt de domeniul idealului. Iar la „cavalerul sărman", sentimentul acesta atinge gradul cel mai înalt, ajungînd pînă la ascetism ; trebuie să recunoaştem că facultatea de a iubi astfel este extrem de grăitoare şi de semnificativă, şi că asemenea sentimente oglindesc o trăsătură de caracter de mare profunzime şi, dintr-un anumit punct de vedere, foarte lăudabilă chiar, vădind un suflet nobil, fără a mai fi nevoie să ne gîndim la Don Quijote. „Cavalerul sărman" e acelaşi Don Quijote, dar un Don Quijote grav, nu comic. La început nu-l înţelesesem şi am rîs de el, dar acum îl iubesc pe „cavalerul sărman" şi, mai ales, respect isprăvile lui cavalereşti.

Aşa sfîrşi Aglaia şi, observînd-o, era greu de spus dacă vorbea serios sau glumea.

— O fi vorba de vreun nerod şi de isprăvile lui neroade ! decise generăleasa. De altfel şi dumneata, domnişoară, văd că te-ai cam întrecut cu vorba, un întreg discurs ; nu-ţi şade bine de loc ! În tot cazul, nu e admisibil din partea ta, nu se cuvine. Şi care sînt, mă rog, versurile acelea ? Recită-le, probabil că le ştii pe de rost ! Vreau să le aud numaidecît. Niciodată n-am putut suferi versurile şi văd că presimţirea nu m-a înşelat. Rogu-te, prinţe, pentru numele lui Dumnezeu, încearcă să rezişti pînă la capăt ; se vede treaba, soarta noastră e să răbdăm împreună, adăugă ea, adresîndu-se lui Lev Nikolaevici. Părea indignată la culme.

Prinţul Lev Nikolaevici voi să spună ceva, dar din cauza tulburării nu era în stare să scoată un cuvînt. În schimb, Aglaia, care-şi permisese atîtea în „discursul" ei, nu se arăta de loc contrariată, ci, dimpotrivă, părea cît se poate de mulţumită. S-ar fi spus că se pregătise dinainte să recite versurile acestea şi nu aştepta decît această invitaţie. Se ridică imediat, serioasă şi gravă, păşi în mijlocul terasei şi se opri cu faţa înspre fotoliul în care şedea prinţul. Toată lumea o privea cu mirare şi aproape toţi — prinţul Ş., surorile, mama ei — urmăreau cu nelinişte scena, consternaţi oarecum de această nouă şotie, care ameninţa să depăşească limitele îngăduite. Se vedea însă că Aglaiei îi plăcea tocmai această gravitate solemnă cu care se pregătea să înceapă recitarea versurilor.

Lizaveta Prokofievna era gata-gata s-o trimită la locul ei, dar în momentul cînd Aglaia începu să declame balada cu pricina, doi musafiri neaşteptaţi, discutînd tare, urcară treptele terasei dinspre stradă. Erau generalul Ivan Feodorovici Epancin, însoţit de un tînăr cu o înfăţişare distinsă. Apariţia lor stîrni un oarecare freamăt printre musafiri.

VII

Tînărul care-l însoţea pe general, de vreo douăzeci şi opt de ani, era înalt, bine făcut, cu o faţă frumoasă şi inteligentă ; ochii lui mari, negri străluceau de spirit şi de ironie. Aglaia, fără să-i arunce măcar o privire, continuă să recite versurile, lăsînd să se vadă că se uită numai la prinţ şi că nu se adresează decît lui. Prinţul nu mai avu nici o îndoială că toate astea ea le făcea intenţionat. Sosirea celor doi oaspeţi însă îi permise să scape de situaţia extrem de penibilă în care se afla. Zărindu-i, se ridică pe jumătate şi adresă un salut amabil generalului, făcîndu-i semn să nu întrerupă recitarea ; pe urmă trecu în spatele fotoliului său şi, rezemîndu-se cu braţul stîng de spetează, continuă să asculte urmarea baladei într-o poziţie oarecum mai comodă şi, ca să zicem aşa, mai puţin „ridiculă" decît aşezat într-un fotoliu. La rîndul ei, Lizaveta Prokofievna invită printr-un gest imperios pe noii vizitatori să se oprească. Atenţia prinţului, de altfel, se îndreptă imediat asupra persoanei care-l însoţea pe general, deoarece bănuia că tînărul

acesta este Evgheni Pavlovici Radomski, de care auzise vorbindu-se mult și la care se gîndise de multe ori pînă atunci. Îl deruta însă haina civilă a noului venit ; Evgheni Pavlovici era militar. Cît timp ținu recitarea versurilor, musafirului cel nou îi flutura pe buze un surîs ironic, ca și cum ar fi auzit și el de „cavalerul sărman".

„Nu este exclus să fi născocit chiar el toată povestea asta", îi trecu prin gînd lui Mîșkin.

Cu totul altceva se petrecu între timp cu Aglaia. Aerul afectat și emfatic pe care-l arborase în momentul cînd se pregăti să recite dispăru pe nesimțite în vălul unei atitudini pline de seriozitate și înțelegere față de ideea poetului ; Aglaia se arătă atît de pătrunsă de sensul și tonul poeziei, accentua fiecare cuvînt cu atîta convingere, rostindu-l cu atîta simplitate, încît nu numai că izbuti către sfîrșit să captiveze atenția tuturor, ci chiar să și justifice într-o oarecare măsură gravitatea solemnă cu care pășise adineauri în mijlocul terasei. Acum se putea crede că toată atitudinea ei de pînă atunci n-a fost decît expresia naivă a unui respect nemărginit pentru conținutul și semnificația adîncă a versurilor pe care voia să le transmită auditoriului. Ochii ei străluceau, și în două rînduri un fior de exaltare pasionată străbătu chipul ei minunat. Poezia suna astfel :

Fost-a un voinic cu fală, [45]
Zis : sărmanul cavaler.
Suflet drept și față pală,
Un viteaz in za de fier.
Și-i fu dată-o soartă-amară,
Căci, se spune, că-ntr-o zi,
O vedenie fugară
A lui inimă-ndrăgi.
Și de-atunci, dintr-o scînteie,
Doru-l arse în văpăi,
De atunci nici o femeie
Nu priviră ochii săi.
Își legă mătănii sfinte
Peste gulerul de-atlaz,
Nu-și sălta ca înainte
Viziera de pe-obraz...
Plin de dragoste și vise,

Gata fiind de orișice,
Pe-al său scut cu sînge scrise
Trei însemne — A.M.D.
Și-n pustia Palestinei,
Călărindu-și calul pag,
Cînd în luptă paladinii
Invocau un nume drag,
În crunt iureș de oțele,
Beat de sînge musulman,
S a n c t a R o s a, l u m e n c o e l i !
Striga el cu glas avan.
Reîntors din bătălie
În castelul său străbun,
Trist, cu inimă pustie,
Se sfîrși, curînd, nebun.

Mai tîrziu, amintindu-și de toată scena aceasta, prințul rămase multă vreme chinuit de o întrebare de nedezlegat pentru el : cum a putut ea să îmbine un sentiment atît de autentic, atît de frumos, cu o ironie atît de răutăcioasă și perfidă ? În privința intenției de a-l ințepa și a-și bate joc de el, prințul nu avea nici o îndoială, și pe bună dreptate : Aglaia, recitînd versurile, își permisese să înlocuiască literele A.M.D. cu N.F.B. Era sigur că auzise bine (ulterior avu prilejul să se convingă că nu se înșelase). În tot cazul, gluma Aglaiei — căci era o glumă, deși prea răutăcioasă și nesăbuită — fusese premeditată. De o lună toți vorbeau (și „rîdeau“) de „cavalerul sărman“. Și totuși, oricît se strădui prințul să reconstituie în memorie întreaga scenă, reieșea că în loc să pronunțe cu un ton ironic literele acestea, în loc să le accentueze pentru ca să facă să reiasă sensul lor ascuns, Aglaia le pronunță dimpotrivă atît de grav, cu o simplitate așa de naivă și nevinovată, încît se putea crede că aceste litere figurau cu adevărat în text. Și la această constatare prințul își simți inima zvîcnind ca de o împunsătură dureroasă. Lizaveta Prokofievna nu remarcă, bineînțeles, substituirea inițialelor și nici aluzia n-o pricepu. Generalul Ivan Feodorovici a înțeles doar atît că se declamau niște versuri. Printre auditori, mulți sesizaseră cu surprindere aluzia, dar se făcură că nu bagă de seamă. Cît despre Evgheni Pavlovici (prințul era gata să parieze), acesta nu numai că a înțeles

totul, dar a căutat chiar s-o arate ; prea era transparent zîmbetul lui sarcastic.

— Admirabil ! exclamă generăleasa într-un elan sincer de încîntare, imediat ce Aglaia isprăvi. Ale cui sînt versurile ?

— Puşkin le-a scris, *maman*. Vai, nu ne face de rîs, zău mai mare ruşinea ! se scandaliză Adelaida.

— Ba, drept să-ţi spun, mă miră cum de nu m-am prostit de tot în anturajul vostru, replică cu acreală Lizaveta Prokofievna. Ce ruşine ! De îndată ce ajungem acasă, să-mi daţi să citesc şi eu aceste versuri ale lui Puşkin !

— Mi se pare că nici nu-l avem acasă pe Puşkin.

— Doar vreo două volume, ferfeniţite, care zac pe undeva din timpuri imemoriale, lămuri Alexandra.

— Trimiteţi numaidecît pe cineva în oraş să cumpere cartea ; să plece Feodor sau Alexei cu primul tren, mai bine Alexei. Iar tu, Aglaia, vino puţin încoace ! Sărută-mă, ai recitat foarte frumos poezia ; dacă ai spus-o fără gînd ascuns, din toată inima şi cu sinceritate, atunci eşti de compătimit, adăugă generăleasa cu voce scăzută, iar dacă ai ales-o cu un gînd anume, ca să-ţi baţi joc de el, află că nu te aprob, şi în cazul acesta era mult mai bine să n-o fi recitat de loc. Pricepi ! Şi acum du-te, domnişoară, mai vorbim noi în privinţa asta ; am stat cam mult, e timpul să plecăm.

Între timp, prinţul se duse să-l salute pe general, cu care prilej acesta i-l prezentă pe Evgheni Pavlovici Radomski.

— L-am cules din drum, ca să spun aşa ; tocmai sosise cu trenul ; aflînd că merg la dumneata şi că toţi ai noştri sînt aici...

— Aflînd că şi dumneata eşti la Pavlovsk, îl întrerupse Evgheni Pavlovici, şi cum de multă vreme îmi propusesem să caut nu numai cunoştinţa, dar şi prietenia dumitale, n-am vrut să pierd prilejul. Se pare că eşti suferind ? Abia acum aflai...

— Înzdrăvenit şi încîntat că te cunosc ; am auzit mult şi chiar am vorbit despre dumneata cu prinţul Ş., răspunse Lev Nikolaevici, întinzîndu-i mîna.

După acest schimb de amabilităţi, cei doi îşi strînseră mîna şi se uitară lung unul în ochii celuilalt. Conversaţia deveni în curînd generală. Prinţul băgă de seamă (înregistra acum cu o sensibilitate extraordinară chiar şi unele lucruri ce în mod normal scapă unei observaţii obişnuite) că haina civilă a lui

Evgheni Pavlovici atrage în cel mai înalt grad atenția și uimirea tuturor, așa încît toate celelalte impresii de pînă atunci păliră deodată și pentru moment fură uitate. Ai fi zis că schimbarea aceasta de ținută constituia un fapt de o gravitate excepțională. Adelaida și Alexandra, nedumerite, îl chestionau pe Evgheni Pavlovici. Prințul Ș., rudă cu noul venit, dădea semne de neliniște și îngrijorare ; cît despre general, acesta părea tulburat peste măsură. Numai Aglaia se mulțumi să arunce o privire plină de curiozitate, dar absolut calmă, asupra lui Evgheni Pavlovici, ca și cum ar fi vrut numai să compare dacă-i sta bine îmbrăcat civil, după care întoarse cu indiferență capul, ignorîndu-l cu desăvîrșire. Lizaveta Prokofievna nu-i adresă nici ea vreun cuvînt, deși poate că era și ea cam tulburată. Prințul avu impresia că nu-l prea are la inimă pe Evgheni Pavlovici.

— M-a uimit ! M-a uluit ! repeta într-una Ivan Feodorovici, asaltat de întrebări. Nu-mi venea să cred ochilor cînd l-am întîlnit adineauri la Petersburg. Și ce-i veni așa deodată ? Nu înțeleg ! Că doar el era acela care tuna și fulgera, susținînd că nu trebuie să sărim peste cal.

După cum reieșea din discuții, Evgheni Pavlovici își anunțase mai demult intenția de a demisiona, dar, ori de cîte ori aborda acest subiect, o făcea pe un ton mai mult glumeț, așa încît nimeni nu-l lua în serios. De altfel, obișnuia să discute chiar și despre lucrurile cele mai grave pe același ton glumeț, încît nu se putea ști cînd vorbește serios și cînd glumește, mai cu seamă atunci cînd el însuși voia să nu fie înțeles.

— E ceva provizoriu, am demisionat doar pentru cîteva luni, cel mult pentru un an, făcea haz Radomski.

— Dar nu era cazul de loc, pe cît cunosc situația dumitale. protesta agitat generalul.

— Dar moșiile ? Chiar dumneata mă sfătuiai să le mai vizitez din cînd în cînd ; ș-apoi, vreau și eu să fac o plimbare în străinătate...

Curînd discuția alunecă spre alte subiecte, fără însă ca o anumită neliniște și îngrijorare să fi dispărut de tot, și prințul, observator atent la tot ce se petrecea în jurul lui, putu să constate că emoția cam neobișnuită provocată de un fapt în aparență atît de neînsemnat dovedea că aici se ascunde ceva ce-i scapă lui.

— Aşadar, „cavalerul sărman“ a apărut din nou pe firmament? întrebă Evgheni Pavlovici, apropiindu-se de Aglaia.

Spre surprinderea prinţului, ea îl măsură pe Radomski cu o privire întrebătoare, ca şi cum ar fi vrut să-i spună că nici nu putea fi vorba între ei de „cavalerul sărman“ şi că nu înţelege rostul întrebării.

— Dar e tîrziu, e prea tîrziu la ora asta să trimitem pe cineva la oraş ca să caute un volum de Puşkin, e prea tîrziu, se războia Kolea cu Lizaveta Prokofievna. De o mie de ori v-o repet : e prea tărziu !

— Da, într-adevăr, e prea tîrziu acum şi cred că toate librăriile sînt deja închise, se amestecă şi aici Evgheni Pavlovici, depărtîndu-se în grabă de Aglaia. E aproape ora nouă, adăugă el, uitîndu-se la ceas.

— Am aşteptat atîta pînă acum, încît ar fi cazul să avem răbdare pînă mîine, strecură la rîndul ei Adelaida.

— De altfel, adăugă Kolea, nici nu se cuvine, e indecent ca nişte oameni din lumea mare să manifeste atîta interes pentru literatură. Întrebaţi-l pe Evgheni Pavlovici. Nu, e mai onorabil să te preocupe docarul galben cu roţi roşii.

— Iar te apuci să vorbeşti cu fraze luate din cărţi, Kolea, remarcă Adalaida.

— Nici nu-i în stare să vorbească altfel, interveni Evgheni Pavlovici ; împrumută expresii şi fraze întregi din articole de critică literară. De mult am plăcerea să cunosc felul de a se exprima al lui Nikolai Ardalionovici. De data aceasta însă, n-a folosit fraze luate din cărţi. Nikolai Ardalionovici face cu siguranţă aluzie la docarul meu galben cu roţi roşii. Numai că între timp l-am schimbat ; ai rămas în urmă cu evenimentele, prietene.

Prinţul fusese atent la ceea ce spunea Radomski... Avu impresia că acesta se ţine cu multă demnitate, că este modest şi spiritual ; dar mai cu seamă aprecie faptul că-l trata pe Kolea ca de la egal la egal, răspunzîndu-i simplu şi prietenos la toate tachinările.

— Ce-i asta ? întrebă Lizaveta Prokofievna pe Vera, fiica lui Lebedev, care apăru în faţa ei, ţinînd în braţe cîteva volume de format mare, foarte frumos legate şi aproape noi.

— E Puşkin, răspunse Vera. Puşkin al nostru, adăugă ea. Volumele le-am scos din bibliotecă. Mi-a spus tata să vi le ofer.

— Cum așa ? Cum vine asta ? se minună Lizaveta Prokofievna.

— Nu în dar, nu ! N-aș îndrăzni să-mi permit așa ceva ! sări Lebedev de după umărul fiicei sale. Vi le ofer în cost. Aveam în casă aceste volume, proprietatea familiei, ediția lui Annenkov [46], în prezent epuizată. Le cedez la preț oficial. Vi le ofer cu venerație excelenței-voastre, ca să le cumpărați și să vă potoliți astfel nobila nerăbdare a celor mai nobile sentimente literare care vă însuflețesc.

— A ! dacă vrei să le vinzi, foarte bine, nu pot decît să-ți mulțumesc. N-ai să fii în pierdere, nu te teme ; numai nu te mai izmeni atîta, domnule ! Am auzit vorbindu-se de dumneata, se spune că citești mult și cunoști o sumedenie de lucruri, aș vrea să stăm într-o zi de vorbă ; vrei să-mi aduci chiar dumneata cărțile acestea acasă ?

— Cu venerație și... respect ! făcu, schimonosindu-se Lebedev, încîntat la culme și cît pe ce să smulgă cărțile din mîinile fiicei lui.

— Să mi le aduci cu sau fără venerație, numai să nu mi le împrăștii pe drum. Dar cu o condiție, adăugă Lizaveta Prokofievna, scrutîndu-l cu privirea, numai pînă la ușă, n-am de gînd să te primesc astăzi. Pe fiica dumitale Vera poți s-o trimiți chiar și acum, dacă vrei ; îmi place mult.

— De ce nu spui de vizitatorii care așteaptă afară ? îl dojeni nerăbdătoare Vera pe tatăl său. Chiar dacă nu-i anunți, ei tot intră, au și început să facă gălăgie. Lev Nikolaevici, continuă ea, adresîndu-se prințului, care se și pregătise să-și însoțească musafirele și era cu pălăria în mînă, sînt patru inși dincolo, care așteaptă de mult să-i primiți și fac gălăgie, dar tata nu-i lasă să intre.

— Niște musafiri ? întrebă prințul.

— Cică au treabă cu dumneavoastră ; dar așa cum arată, dacă nu-i lăsăm să intre acum, ar fi în stare să vă oprească-n drum. E mai bine să-i primiți, Lev Nikolaevici, după aceea le faceți vînt. Gavrila Ardalionovici și Ptițîn se zbat acolo ca să-i potolească, iar ei nici nu vor s-audă măcar.

— E fiul lui Pavlișcev ! Fiul lui Pavlișcev ! N-ar trebui, n-ar trebui să-i lăsăm ! se agită Lebedev, dînd din mîini. Nu merită să stai de vorbă cu ei : nici n-ar fi de demnitatea dumitale, excelentissime prinț, să te cobori pînă la ei. Crede-mă. Nu merită...

— Fiul lui Pavlişcev ! Dumnezeule ! strigă prinţul consternat. Ştiu... ştiu... dar... îl însărcinasem pe Gavrila Ardalionovici să se ocupe de chestiunea asta. Chiar adineauri îmi spunea că...

În momentul acela apăru pe terasă şi Gavrila Ardalionovici, urmat de Ptiţîn. Din odaia alăturată se auzi mare larmă ; vocea sonoră a generalului Ivolghin părea că vrea să acopere glasurile celorlalţi ; Kolea se repezi într-acolo.

— Foarte interesant ! observă cu glas tare Evgheni Pavlovici.

„Aşadar, ştie despre ce-i vorba !" gîndi prinţul.

— Care fiu al lui Pavlişcev ? De unde şi pînă unde ?... întrebă nedumerit generalul Epancin, plimbîndu-şi de la unul la altul privirea întrebătoare, şi în cele din urmă înţelese fără greutate că era singurul care nu cunoştea această nouă istorie.

Într-adevăr, toţi păreau cuprinşi de emoţie şi nerăbdare. Prinţul nu înţelegea cum o chestiune pur personală a lui putea să deştepte atîta interes din partea tuturor.

— Ar fi foarte bine ca dumneata să tranşezi *personal* şi chiar acum toată afacerea asta, spuse Aglaia, apropiindu-se de el cu un aer deosebit de grav, iar nouă să ne dai voie să-ţi fim martori. Vor să te compromită, prinţe ; e momentul să-ţi aperi drepturile cu toată străşnicia şi mă bucur de pe acum pentru dumneata.

— Şi eu doresc să se pună capăt o dată pentru totdeauna acestei înscenări mîrşave ! strigă generăleasa. Fii cu băgare de seamă, prinţe, şi nu-i cruţa de loc ! Mi-au împuiat capul cu afacerea asta şi mult sînge rău mi-am făcut din pricina dumitale. Dar sînt curioasă să-i văd. Lasă-i să intre, iar noi mai rămînem. Aglaia a avut o idee bună. Dumneata ştii despre ce este vorba, prinţe ? se adresă ea prinţului Ş.

— Am auzit, fireşte, chiar la dumneavoastră în casă. Şi tare aş vrea să-i văd şi eu pe tinerii aceştia, răspunse prinţul Ş.

— Ăştia-s nişte nihilişti, nu-i aşa ?

— Nu, nu sînt tocmai nihilişti, se amestecă în vorbă Lebedev, făcînd un pas înainte, în timp ce tot corpul îi tremura de emoţie, ăştia sînt şi mai şi ; după cum spune nepotu-meu, i-au întrecut pînă şi pe nihilişti. Degeaba credeţi, excelenţă, că prezenţa dumneavoastră îi va intimida. Nu prea se lasă ei intimidaţi cu una cu două. Printre nihilişti întîlneşti uneori şi oameni instruiţi, savanţi chiar ; or, aceştia merg mult mai departe, în sensul că urmăresc ceva precis, sînt în primul rînd oameni de acţiune. De fapt, e un fel de consecinţă a nihilismului, dar

nu prin influența lui nemijlocită, ci mai mult din auzite, indirect ; ei nici nu umblă să se manifeste prin vreun articolaș de gazetă sau așa ceva, ci caută să se afirme direct prin fapte ; aici nu mai e vorba că „un oarecare Pușkin“ e socotit stupid sau că Rusia trebuie dezmembrată. Nu, nu, dumnealor, dacă le-a intrat ceva în cap, consideră că au tot dreptul să meargă pînă-n pînzele albe și să nu dea înapoi de la nici un obstacol, chiar dacă pentru asta ar fi nevoie să trimită pe lumea cealaltă opt persoane. De aceea nu te-aș sfătui, prințe...

Dar prințul se și îndreptase spre ușă, în întîmpinarea noilor vizitatori.

— Îi calomniezi, Lebedev, spuse el zîmbind. Te-a indispus purtarea nepotului dumitale. Să nu-l crezi, Lizaveta Prokofievna. Te asigur că alde Gorski și Danilov nu sînt decît excepții, iar aceștia... pur și simplu... au apucat pe o cale greșită... Numai că n-aș vrea să-i primesc aici, în prezența tuturor. Scuză-mă, Lizaveta Prokofievna, îi voi introduce ca să-i vedeți, și pe urmă trec cu ei alături. Poftiți, domnilor !

Îl neliniștea de fapt un alt gînd, care amenința să devină obsesie chinuitoare. I se păru cam ciudată coincidența aceasta : nu cumva cineva potrivise intenționat lucrurile astfel încît oamenii aceștia să se prezinte exact în momentul cînd avea la el în vizită cîțiva musafiri, tocmai cu scopul de a-l compromite și pentru a obține astfel cîștig de cauză ? Dar își reproșă cu amărăciune această „monstruoasă și perversă bănuială“. Ar fi murit poate de rușine dacă cineva l-ar fi ghicit nutrind un asemenea gînd și, în clipa cînd apărură noii lui vizitatori, era gata să se considere, cu toată sinceritatea, că dintre toți cei adunați în juru-i el avea factura morală cea mai detestabilă.

Intrară patru tineri, urmați de generalul Ivolghin, înfierbîntat la culme și pornit pe harță. Din cauza surescitării, îl lovise probabil o criză subită de elocință. „Acesta ține cu mine în orice caz !“ își spuse prințul cu un zîmbet trist. Kolea se strecură și el împreună cu tot grupul ; îi vorbea aprins lui Ippolit, care făcea și el parte din grup și-l asculta cu un surîs ironic în colțul buzelor.

Prințul oferi scaune noilor sosiți. Toți patru erau așa de tineri (păreau a nu fi atins nici vîrsta majoratului), încît pe oricine l-ar fi cuprins nedumerirea de toată zarva produsă, de importanța ce li se dădea și mai ales de ceremonialul pri-

mirii lor. Ivan Feodorovici Epancin, de pildă, care nu ştia şi nu înţelegea nimic „din afacerea asta nouă“, se indignă la vederea acestor imberbi şi ar fi protestat cu siguranţă într-un mod oarecare, dacă nu l-ar fi intrigat ciudata pasiune cu care soţia lui se interesa de afacerile personale ale prinţului. Hotărî totuşi să rămînă, şi nu atît din curiozitate, cît mai ales din bunătate, socotind că prezenţa lui ar putea fi utilă şi că, în orice caz, va impresiona pe adversarii prinţului. Dar salutul pe care i-l făcu de departe generalul Ivolghin îl irită din nou ; Ivan Feodorovici încruntă sprîncenele şi se hotărî să nu scoată nici un cuvînt.

De altfel, printre tinerii aceştia se găsea şi unul de vreo treizeci de ani, fostul ofiţer devenit boxer, care făcuse parte din ceata lui Rogojin şi care altădată dădea „cîte cincisprezece ruble de pomană cerşetorilor“. Se putea ghici că-i însoţea pe ceilalţi pentru a-i încuraja prin prezenţa lui de adevărat prieten, iar la nevoie pentru a-i susţine şi cu un ajutor mai palpabil. Personajul principal din grup, adică acela care se considera „fiul lui Pavlişcev“, cu toate că se prezentase cu numele de Antip Burdovski, părea un tînăr de vreo douăzeci şi doi de ani, blond, slab, de statură mai mult înaltă decît potrivită. Îmbrăcat sărăcăcios, chiar neglijent, avea mînecile surtucului slinoase pînă la luciu, iar vesta lui, uzată şi închisă pînă la gît, nu lăsa să se vadă vreo urmă de cămaşă ; o legătură murdară de mătase neagră îi învălătucea ca o funie gîtul ; avea mîinile nespălate şi obrazul foarte bubos. Privirea-i cu o expresie de naivitate impertinentă, dacă se poate spune aşa, se armoniza perfect cu faţa lipsită de orice reflexe de cugetare, de ironie sau emoţie, exprimînd doar mulţumirea de sine tîmpă a omului îmbătat de conştiinţa dreptului său nelimitat, care culmina cu o nevoie ciudată de a fi şi de a se simţi întotdeauna nedreptăţit. Vorbea agitat, grăbindu-se şi înghiţind silabele ca un gîngav sau un străin, deşi era rus sadea.

Îl însoţeau nepotul lui Lebedev, cunoscut deja cititorului, şi Ippolit. Acesta din urmă, un june de vreo şaptesprezece, cel mult optsprezece ani, avea o faţă inteligentă, cu o continuă expresie de iritare, în care ghiceai pecetea unei boli ce nu iartă. Era slab ca un schelet, de o paloare galben-verzuie, ochii îi scînteiau febril şi două pete roşii îi acopereau obrajii. Tuşea într-una. Fiecare cuvînt, aproape fiecare respiraţie, erau însoţite de un horcăit şuierat în piept. Era clar că-l macină ftizia

într-un stadiu foarte avansat. Nu mai avea de trăit poate mai mult de două-trei săptămîni. Sfîrşit de oboseală, el se lăsă să cadă pe scaun înaintea celorlalţi, care la început se simţiră puţin stînjeniţi. Dar, renunţînd la orice ceremonii, îşi reluară îndată obişnuitul aer important, de teamă probabil să nu-şi diminueze demnitatea, ceea ce nu prea concorda cu reputaţia lor de oameni care dispreţuiesc falsitatea convenienţelor sociale, orice fel de prejudecăţi mondene, într-un cuvînt, care detestă absolut totul şi nu admit decît propriile lor concepţii.

— Antip Burdovski, se bîlbîi precipitîndu-se „fiul lui Pavlişcev".

— Vladimir Doktorenko ! îşi aruncă numele clar şi răspicat, ba şi cu o nuanţă de orgoliu, nepotul lui Lebedev, ca şi cum ar fi vrut să sublinieze cît de mîndru e că se numeşte Doktorenko şi nu altfel.

— Keller ! bombăni fostul ofiţer.

— Ippolit Terentiev ! răsună strident glasul schelălăit al ultimului dintre vizitatori.

În sfîrşit, toţi luară loc pe scaunele înşiruite în faţa prinţului, pe urmă toţi se încruntară deodată şi, pentru mai mult curaj, îşi trecură şepcile dintr-o mînă în alta. Se vedea că fiecare s-a pregătit să vorbească şi totuşi tăceau cu toţii, într-o aşteptare încordată, agresivi şi sfidători, voind a spune parcă : „Ehei, nenişorule, cu noi n-o să-ţi meargă, pe noi nu ne duci de nas !" Era limpede că la cel dintîi cuvînt rostit de orişicine, şi-ar fi dat cu toţii drumul, sărind cu gura care mai de care, întărîtîndu-se şi întrerupîndu-se unii pe alţii.

VIII

— Mărturisesc, domnilor, că nu mă aşteptam la această vizită, începu prinţul ; am fost bolnav pînă mai ieri, însă chestiunea dumitale (se întoarse el către Antip Burdovski) am încredinţat-o lui Gavrila Ardalionovici Ivolghin încă de-acum o lună, lucru despre care te-am înştiinţat la timp. De altfel, nu mă eschivez de la o explicaţie personală, numai că momentul e cam nepotrivit... la o asemenea oră... de aceea propun să trecem în odaia de alături, dacă discuţia nu va ţine prea mult, bineînţeles... După cum vedeţi, am acum nişte prieteni în vizită şi vă rog să mă credeţi...

— Prieteni... mă rog, cît poftiţi, dar daţi-mi voie, întrerupse deodată pe un ton hotărît, fără însă a ridica glasul, nepotul lui Lebedev, daţi-ne voie să vă declarăm că aţi fi putut proceda mai politicos cu noi şi să nu ne faceţi să aşteptăm două ceasuri în antreu...

— Desigur... şi eu... astea-s, va să zică, maniere de prinţ. Şi asta... dumneata, va să zică, te consideri general ! Dar eu nu sînt servitorul dumitale ! Şi, şi eu... se bîlbîia Antip Burdovski, cuprins de o emoţie teribilă ; buzele-i tremurau, glasul trăda o profundă jignire, vorbele îi ţîşneau din gură cu stropi de salivă, de parcă s-ar fi spart un zăgaz şi puhoaiele i s-ar fi revărsat într-o cascadă de vorbe încîlcite, încît după primele zece cuvinte nu se mai putu înţelege nimic din toată peroraţia lui.

— Ce vreţi, maniere de prinţ ! izbucni strident, cu o voce spartă, Ippolit.

— Dacă mi se-ntîmpla aşa ceva mie, mormăi boxerul, adică dacă chestiunea m-ar fi privit direct şi personal, vreau să spun, ca un om de onoare ce sînt, ei bine, în locul lui Burdovski... eu...

— Credeţi-mă, domnilor, că abia de cîteva clipe am aflat că sînteţi aici, îi asigură încă o dată prinţul.

— Nu ne temem de prietenii dumitale, prinţe, oricine ar fi ei, pentru că sîntem în dreptul nostru ! declară nepotul lui Lebedev.

— Cu ce drept, totuşi, dacă ne este permis să întrebăm, ţipă iarăşi Ippolit, înfierbîntat la culme, cu ce drept supui chestiunea lui Burdovski judecăţii prietenilor dumitale ? Dar poate că pe noi nu ne interesează părerea dumnealor ; e limpede ce importanţă poate avea pentru noi judecata prietenilor dumitale !...

— Mă rog, dacă domnul Burdovski nu doreşte să discute aici, izbuti în sfîrşit să strecoare un cuvînt şi prinţul, uimit de un asemenea început neaşteptat, n-avem decît să trecem în camera de alături, aşa cum v-am mai propus ; repet încă o dată că abia acum am aflat de venirea dumneavoastră...

— Dar n-ai nici un drept, n-ai nici un drept... prietenii dumitale... Asta-i !... se agită iarăşi Burdovski, aruncînd priviri bănuitoare şi sălbatice în jur, şi pe măsură ce i se părea că este din ce în ce mai ameninţat, mai încolţit, se înfierbînta mai mult. Nici un drept ! mai izbuti el să articuleze, apoi se

opri brusc, rămînînd nemişcat şi mut, cu trupul aplecat înainte şi holbînd la prinţ ochii lui miopi şi bulbucaţi, împînziţi cu nenumărate vinişoare roşii.

De data aceasta, mirarea prinţului fu aşa de mare, încît amuţi şi el, uitîndu-se la rîndu-i cu ochii holbaţi la Burdovski.

— Lev Nikolaevici! i se adresă Lizaveta Prokofievna. Ia citeşte asta îndată, chiar acum; te priveşte direct pe dumneata şi e în legătură cu afacerea asta.

Cu un gest hotărît îi întinse o foaie umoristică săptămînală [47], indicîndu-i cu degetul articolul cu pricina. În momentul cînd vizitatorii aceştia neaşteptaţi îşi făceau apariţia, Lebedev, care căuta să cîştige cu orice preţ bunăvoinţa generălesei, răsărise lîngă ea şi, fără să spună o vorbă, scoase gazeta din buzunar şi o puse în faţa ei, arătîndu-i o coloană însemnată cu creionul. Rîndurile pe care Lizaveta Prokofievna avusese timpul să le parcurgă o uimiseră şi o tulburaseră nespus.

— N-ar fi mai bine să nu citesc cu glas tare? îngăimă buimăcit prinţul. Aş prefera să citesc singur... mai tîrziu...

— Atunci citeşte tu mai bine, chiar acum şi cu glas tare! se întoarse Lizaveta Prokofievna către Kolea, smulgînd gazeta din mîinile prinţului, care abia apucase s-o ia în mînă. Citeşte tare, s-audă toată lumea.

Fire impulsivă şi pasionată, Lizaveta Prokofievna proceda uneori cam pripit, fără să se mai gîndească la urmări. Ivan Feodorovici se foi, cuprins de nelinişte. Şi în timp ce toţi ceilalţi rămaseră nemişcaţi şi aşteptau cu nedumerire, Kolea desfăcu gazeta şi începu să citească pasajul pe care Lebedev se grăbi să i-l arate, plin de zel.

„Proletari şi odrasle de sînge albastru. O întîmplare de jaf printre nenumăratele tîlhării din ziua de azi şi din toate zilele! Progres! Reformă! Dreptate!“

„Se petrec lucruri ciudate în sfînta noastră Rusie, cum se obişnuieşte să i se spună, în secolul nostru de reforme şi de afaceri veroase, în evul acesta de afirmare a naţiunilor, cînd sute de milioane iau în fiecare an drumul străinătăţii, secolul stimulării industriei şi imobilizării braţelor de muncă etc. etc., n-ai cum să le înşiri pe toate şi de aceea, domnilor, să trecem direct la fapte. S-a întîmplat o istorie cam ciudată, în care este implicat unul din vlăstarele defunctei noastre aristocraţii (*de profundis!*) [48], unul din acele vlăstare ai cărui strămoşi

s-au ruinat definitiv la ruletă, iar părinţii au fost nevoiţi să îmbrăţişeze cariera militară, de obicei ca simpli iunkeri sau locotenenţi, sfîrşind în majoritatea cazurilor pe banca acuzaţilor pentru mînuirea uşuratică a banilor publici, iar copiii acestora ori ies nişte idioţi, aidoma eroului povestirii noastre, ori sînt implicaţi în felurite fapte penale, pentru care, de regulă, juraţii îi achită spre obştească pilduire şi îndreptare ; ori, în sfîrşit, se fac de pomină prin una din acele manifestări scandaloase care uimesc publicul şi adaugă o nouă pată de ruşine asupra epocii noastre şi așa îndeajuns de compromise. Acum şase luni, cu alte cuvinte iarna trecută, odrasla noastră de sînge albastru se întorcea în Rusia, cu ghetre la picioare după moda străină şi tremurînd de frig sub o pelerină subţire. Venea din Elveţia, unde fusese supus unui tratament special contra idioţiei *(s i c !)*. Trebuie să recunoaştem că norocul l-a favorizat, căci, fără a mai vorbi de interesanta lui boală, al cărei leac și l-a găsit în Elveţia (cum se poate lecui cineva de idioţie ? Ce părere aveţi despre asta ?), în cazul lui s-a adeverit vechea zicală rusească, după care norocul trage la un anumit soi de oameni, ca să nu le mai zicem pe nume. Judecaţi şi dumneavoastră : rămas orfan încă din faşă de ambii părinţi ; în treacăt fie zis, tată-său fusese locotenent în armată şi a murit în timp ce se afla în arest pentru faptul de a fi tocat la masa de joc toţi banii companiei sau poate chiar şi pentru că întrecuse măsura în aplicarea bătăii cu vergele faţă de un subaltern al său (amintiţi-vă timpurile de atunci, domnilor !), domnişorul nostru a fost crescut graţie mărinimiei unui foarte bogat moşier rus. Boierul acesta, pe care-l vom numi P., era pe timpurile acelea de aur stăpîn a patru mii de suflete (suflete de iobagi !). Ce-o mai fi însemnînd şi asta, înţelegeţi ceva, domnilor ? Eu unul nu înţeleg ; trebuie căutat în dicţionar sensul acestei expresii, căci vorba poetului : «Deşi prea veche nu e amintita întîmplare, dar totuși azi aproape nu-ţi vine să mai dai crezare !» [49]. Boierul nostru făcea parte, după cît se pare, dintre trîntorii şi paraziţii ruşi care-şi petrec în străinătate existenţa lor trîndavă, stînd vara la băi, iar iarna tocînd sume fabuloase la Paris. Se poate afirma cu toată certitudinea că în buzunarul patronului de la Château des Fleurs se scurgea (ce baftă pe el !) cel puţin o treime din veniturile pe care le aduceau iobagii stăpînului lor. Oricum ar fi fost, fluşturaticul pierde-vară P. îl crescu pe cuconaşul nostru ca pe un

prinț, cu guvernori și guvernante (drăguțe, se-nțelege) pe care le aducea de la Paris. Dar aristocraticul orfan, ultima mlădiță a nobilei lui familii, era idiot. Guvernantele recrutate de la *„Château des Fleurs"* n-au avut ce-i face și, ajuns la vîrsta de douăzeci de ani, elevul lor nu știa să vorbească nici limbi străine și nici măcar rusește. Acest din urmă păcat însă e oarecum scuzabil. În sfîrșit, căpățîna rusească de stăpîn de iobagi a lui P. fu subit străluminată de o idee năstrușnică : în Elveția se pricepeau să scoată dintr-un idiot un om deștept. De altfel, fantezia aceasta nu era lipsită de logica ei : parazit și proprietar de meserie, el trebuia negreșit să-și închipuie că, dacă ai bani, poți cumpăra orice pe piață, chiar și inteligență, mai cu seamă în Elveția. Tratamentul, încredințat unui celebru profesor elvețian, ținu cinci ani, înghițind mii de ruble ; idiotul, firește, n-a devenit inteligent, e de prisos s-o mai spunem, în schimb, vorbind cu indulgență, începu oarecum să semene a om. Într-o zi însă, P. moare subit, fără să lase, bineînțeles, nici un fel de testament. Afacerile, cum se întîmplă de obicei, îi rămăseseră foarte încurcate. Se iviră o mulțime de moștenitori lacomi, cărora nici nu le păsa de ultimele vlăstare aristocratice care prin oblăduirea defunctului se tratau în Elveția de idioție ereditară. Oricît de cretin era vlăstarul nostru, îl ajută totuși capul să-și ducă profesorul de nas și, vreme de doi ani, cică, ascunzîndu-i moartea binefăcătorului său, să se mai bucure de tratament gratuit. Dar profesorul nu se lăsă nici el mai prejos, fiind și el un pungaș și jumătate ; văzînd în cele din urmă că nu mai primește bani, speriat în special de teribila poftă de mîncare a pensionarului său, îi puse în picioare o pereche de ghetre ponosite, îl milui cu o pelerină care nu-i mai era de trebuință și-l expedie *N a c h R u s s l a n d** într-un vagon de clasa a treia. Ducă-se pe pustii, să nu-l mai vadă în Elveția ! S-ar fi putut crede că fericirea i-a întors spatele eroului nostru. Da de unde ! Fortuna, care omoară prin foamete gubernii întregi, își revărsă dintr-o dată toate harurile asupra puiului de aristocrat, ca *Nourul* lui Krîlov, care trece peste țarinile uscate ca să se reverse deasupra oceanului. Chiar în momentul cînd apare el la Petersburg, moare la Moscova o rudă de-a mamei sale (care provenea, bineînțeles, dintr-o familie de mari negustori), un bătrîn negustor,

* **Spre Rusia (germ.).**

fără urmași, un raskolnik[50] bărbos, lăsînd o moștenire de mai multe milioane, sumă rotunjoară, în bani lichizi (unde e norocul acela să ne răsfețe și pe noi, cititorule!) și toate în favoarea odraslei cu sîngele albastru în vine care se tratase de idioție în Elveția! Ce schimbare de decor! În jurul baronului nostru cu ghetre, căruia i se aprinseră la un moment dat călcîiele după o frumoasă și celebră curtezană, se adună deodată o mulțime de prieteni (apărură chiar și rude) și mai cu deosebire un roi de tinere fete din lumea selectă, dornice să contracteze o căsătorie legitimă; se putea, în adevăr, visa o partidă mai avantajoasă? Mă rog: aristocrat, milionar, idiot — toate calitățile dintr-o dată! Un astfel de bărbat nu găsești chiar de-ai căuta cu lumînarea, și nici după comandă nu ți-l confecționează nimeni!..."

— Asta-i... Asta-i prea de tot! strigă Ivan Feodorovici indignat la culme.

— Oprește-te, Kolea! se rugă prințul cu voce sugrumată. Din toate părțile se auziră exclamații.

— Să citească! Să citească mai departe! porunci Lizaveta Prokofievna, care cu greu reușea să se stăpînească. Prințe, dacă-l oprești să citească, ne certăm pentru totdeauna!

Vrînd-nevrînd, Kolea trebui să continue; tulburat de emoție, roșu la față, el citi mai departe:

„Dar în timp ce proaspătul nostru milionar plutea, ca să zicem așa, în al șaptelea cer, interveni un fapt cu totul neașteptat. Într-o bună zi se prezentă la dînsul un om cu o înfățișare calmă și severă, modest, dar distins. Cu o ținută politicoasă și demnă, în cuvinte cumpănite și pline de înțelepciune și adevăr, vizitatorul, în care se putea ghici imediat un spirit progresist, expune pe scurt motivul vizitei sale: e avocat, i-a fost încredințat cazul litigios al unui tînăr și vine din partea clientului său. Tînărul acesta este de fapt fiul lui P., deși poartă alt nume. În tinerețe, afemeiatul P. a sedus o tînără fată, săracă și cinstită, din personalul lui de serviciu; fata, deși era iobagă, primise o educație după moda europeană (după cum vedeți, așadar, și aici se amestecă drepturile seniorale ale fostei iobăgii). Cînd inerentele urmări ale acestei legături deveniră prea bătătoare la ochi, el se grăbi s-o mărite cu un om modest, dar cu caracter nobil, care de multă vreme o iubea pe

această tînără. La început i-a ajutat bănește pe tinerii căsătoriți. Curînd însă ajutorul i-a fost respins de bărbatul care, pe lîngă că era om de caracter, avea și o slujbă destul de bună. Încetul cu încetul, nepăsătorul boier uită de fata pe care o sedusese și de copilul rezultat din relațiile lor ; pe urmă, după cum se știe, muri fără să lase testament. Fiul lui P., născut după căsătoria mamei lui, găsi un adevărat tată în omul generos al cărui nume îl poartă. Dar acesta murind, orfanului i-a revenit greaua povară de a se întreține singur pe el și pe mama suferindă, neputincioasă și oloagă. Lăsîndu-și mama undeva, într-o gubernie îndepărtată, el plecă în capitală și, printr-o muncă sîrguincioasă, dînd lecții copiilor de negustori, își asigură mijloace care i-au permis întîi să urmeze liceul, iar apoi să frecventeze niște cursuri practice, ținînd seama de țelurile viitoare. Dar ce poți cîștiga dînd lecții pe la casele de negustori, plătite cu zece copeici ora, cînd trebuie să întreții pe deasupra și o mamă bolnavă și infirmă, încît nici moartea ei acolo departe în gubernie aproape că nu i-a ușurat existența. Acum se pune întrebarea : ce atitudine ar fi trebuit să adopte, de fapt, odrasla noastră aristocratică ? Îți închipui, desigur, cititorule, că el și-a spus : «Toată viața mea am fost copleșit de binefacerile lui P. ; acesta a cheltuit zeci de mii de ruble ca să mă crească, să-mi dea guvernante, să mă țină în Elveția, într-o casă de sănătate, ca să mă lecuiască de idioție. Iată însă că acum eu dispun de milioane, iar fiul lui P., acest tînăr de caracter, cu nimic vinovat de greșelile unui tată ușuratic și uituc, se istovește dînd lecții pentru cîteva copeici. Tot ceea ce s-a făcut pentru mine ar fi trebuit, de fapt, să se facă pentru el. Sumele enorme care s-au cheltuit în interesul meu, în fond nu erau ale mele. Numai printr-o greșeală a norocului orb, am beneficiat de ele ; se cuveneau de fapt fiului lui P. El trebuia să profite și nu eu, de care P. s-a interesat doar dintr-un simplu capriciu, uitînd de obligațiile lui de părinte ; ca om cu adevărat nobil, delicat și drept, ar trebui să cedez jumătate din moștenirea pe care o capăt fiului binefăcătorului meu : dar pentru că sînt înainte de toate un om calculat, iar pe de altă parte fiindcă înțeleg că afacerea aceasta n-are nici un temei juridic, nu voi renunța la jumătate din milioanele mele. Totuși, ar fi prea meschin și rușinos din partea mea (boiernașul uitase că n-ar fi fost nici convenabil pentru el) dacă n-aș înapoia fiului lui P. cel puțin zecile de mii de ruble pe

care tatăl său le-a cheltuit ca să mă vindec de idioţie. E o chestiune de conştiinţă şi de dreptate ! În definitiv, ce-aş fi devenit eu dacă P. nu s-ar fi ocupat de educaţia mea şi dacă, în loc să se ocupe de mine, s-ar fi îngrijit de fiul său ?»

Dar nu, domnilor ! Iată că odraslele noastre nobile nu judecă astfel. Oricît s-a străduit avocatul, care din pură prietenie pentru tînăr şi aproape fără voia acestuia se însărcinase să-i apere interesele, oricît a încercat să-i demonstreze fostului pensionar al casei de sănătate elveţiene, invocînd toate consideraţiile de cinste, onoare, dreptate şi chiar de cel mai practic şi elementar calcul, acesta rămase neclintit. Şi asta încă n-ar fi nimic, căci ce-i într-adevăr de neiertat şi ceea ce nici o boală, oricît de originală ar fi ea, n-ar putea scuza, e că milionarul acesta, de-abia ieşit din ghetrele profesorului său, nici n-a fost măcar în stare să priceapă că nobilul tînăr, care se omoară dînd lecţii, nu-i cere pomană şi nici ajutor, ci dreptul şi bunul său, deşi din punct de vedere juridic n-ar putea s-o dovedească şi că, de fapt, nu era o cerere formală din partea lui, ci numai o intervenţie binevoitoare a prietenilor săi. Cu un aer trufaş şi plin de mulţumire că are acum posibilitatea de a-i strivi nepedepsit pe oameni cu milioanele lui, progenitura aceasta de sînge albastru scoate galanton din portofelul său un bilet de cincizeci de ruble şi-l trimite nobilului tînăr ca o pomană umilitoare. Nici nu vă vine să credeţi, nu-i aşa, domnilor ? Sînteţi indignaţi, scandalizaţi, cuprinşi de revoltă, şi cu toate astea întocmai aşa a procedat ! Bineînţeles, banii i-au fost imediat restituiţi sau, mai bine zis, i-au fost zvîrliţi în obraz. Şi cum rămîne totuşi cu această chestiune a noastră ? Nefiind de resortul justiţiei, nu rămîne decît s-o supunem judecăţii opiniei publice ! O aducem la cunoştinţa publicului, garantînd exactitatea faptelor. Se zice că un prea bine cunoscut umorist de la noi [51], aflînd de acest caz, ar fi ticluit pe loc o epigramă admirabilă, demnă să ocupe un loc nu numai în cronica moravurilor provinciale, dar şi a celor din capitală :

În mantaua căpătată
De la Schneider, ani de-a rînd,
Liova mendrele-şi făcuse,
Vremea în zadar pierzînd.

Moştenindu-şi milionul,
El în ghetre, precum ştiţi,
Ruga-şi spune în ruseşte...
Iar studenţii-s pungăşiţi."

Isprăvind de citit, Kolea trecu repede gazeta prinţului şi, fără a rosti un cuvînt, se ghemui într-un colţ, acoperindu-şi faţa cu mîinile. Un copleşitor sentiment de ruşine îl cuprinsese ; sufletul său nevinovat de copil, nedeprins cu mocirla vieţii, era zguduit peste măsură. I se părea că se întîmplase ceva nemaipomenit de grav, o catastrofă neaşteptată, care a distrus totul, şi că el era cauza celor întîmplate, fie numai pentru faptul de a fi citit cu glas tare pamfletul acela dezgustător.

Un sentiment asemănător păreau că încearcă şi toţi ceilalţi.

Domnişoarele erau vizibil şocate, ruşinate. Lizaveta Prokofievna îşi stăpînea cu greu clocotul de mînie şi în sinea ei poate regreta amarnic că se amestecase în afacerea asta. Prinţul era într-o stare cum se întîmplă adesea în asemenea cazuri cu oamenii din cale-afară de sfioşi : i se făcu atît de ruşine pentru omul care a putut să scrie asemenea lucruri, atît de ruşine pentru musafirii lui, încît în primul moment nici nu îndrăzni să-i privească. Ptiţîn, Varia, Ganea, chiar şi Lebedev se simţeau jenaţi cu toţii. Lucru şi mai curios însă, atît Ippolit cît şi „fiul lui Pavlişcev" păreau şi ei cam surprinşi, iar nemulţumirea nepotului lui Lebedev era evidentă. Singur boxerul şedea plin de importanţă şi perfect calm, răsucindu-şi mustaţa, şi dacă avea privirea plecată în jos, nu de ruşine, ci mai degrabă dintr-o subită modestie şi dintr-un sentiment de triumf prea evident. Nu încăpea nici o îndoială : articolul îi plăcuse grozav.

— Asta e prea din cale-afară ! mormăi Ivan Feodorovici. Parcă s-ar fi adunat cincizeci de lachei ca să compună mîrşăvia asta.

— Dă-mi voie să te întreb, domnul meu, cum îţi îngădui să faci asemenea presupuneri insultătoare ? se burzului, tremurînd din tot corpul, Ippolit.

— Asta, asta, asta pentru un om cu sufletul nobil... trebuie să recunoşti, generale, că, dacă e vorba de un om nobil, este o adevărată insultă ! bombăni boxerul, care la rîndul său

se simţi dator să spună ceva, răsucindu-şi mustăţile şi dînd din umeri.

— Mai întîi că eu nu sînt pentru dumneata „domnul meu" şi apoi n-am de gînd să-ţi dau dumitale nici un fel de explicaţie, răspunse cu vehemenţă Ivan Feodorovici ; apoi, fără să mai adauge un cuvînt, se ridică şi se îndreptă spre scara terasei, rămînînd în picioare pe prima treaptă, cu spatele întors spre ceilalţi ; era indignat de faptul că Lizaveta Prokofievna nu se gîndise nici acum să se ridice şi să plece.

— Domnilor, vă rog, domnilor, dar daţi-mi voie, în sfîrşit, să vorbesc şi eu ! strigă îndurerat prinţul. Vă rog să vorbim aşa fel ca să ne putem înţelege. Lăsăm articolul deoparte, fie ; numai că tot ce s-a scris acolo nu-i adevărat, totul e fals de la un capăt la altul ; spun asta pentru că şi dumneavoastră o ştiţi ; e o ruşine. De aceea nici nu-mi vine a crede că unul dintre dumneavoastră ar fi putut să scrie aşa ceva.

— N-am ştiut nimic de existenţa acestui articol pînă-n clipa de faţă, declară Ippolit, şi nu-l aprob de loc.

— Cu toate că ştiam ce era scris, dar... nici eu n-aş fi sfătuit să fie publicat, deoarece e prematur, spuse la rîndul său nepotul lui Lebedev.

— Eu am ştiut, dar e dreptul meu... eu... începu să se bîlbîie iar „fiul lui Pavlişcev".

— Cum ! Chiar dumneata ai scris asta ? întrebă prinţul, privindu-l cu mirare pe Burdovski. Nu e cu putinţă !

— Am putea totuşi să-ţi contestăm dreptul de a pune astfel de întrebări, observă nepotul lui Lebedev.

— M-a mirat numai faptul că domnul Burdovski a putut... dar... în sfîrşit, iată ce voiam să spun : din moment ce aţi dat publicităţii cazul acesta, tipărind articolul în presă, pentru ce v-aţi formalizat atît adineauri, cînd am început să vorbesc în faţa prietenilor mei ?

— În sfîrşit ! murmură Lizaveta Prokofievna, clocotind de mînie.

— De altfel, dumneata, prinţe, n-ar trebui să uiţi, se amestecă în vorbă, pierzîndu-şi răbdarea, Lebedev, că dacă ai acceptat să-i primeşti şi să-i asculţi, e numai din bunăvoinţă şi... neasemuita bunătate a inimii dumitale generoase ; căci n-aveau dreptul la nici o pretenţie, cu atît mai mult că ai încredinţat afacerea lui Gavrila Ardalionovici, şi asta tot dintr-un exces de bunăvoinţă. Îmi permit să-ţi mai aduc aminte,

excelentissime prinţ, că avînd în momentul de faţă prieteni în casă, o societate selectă, nu poţi sacrifica astfel de musafiri pentru domnii aceştia, şi că depinde numai de dumneata ca să-i dăm pe toţi afară, imediat. Mie, ca stăpîn al casei, mi-ar face chiar cea mai mare plăcere să le fac vînt...

— Foarte bine ! aprobă cu voce tunătoare, tocmai din fundul încăperii, generalul Ivolghin.

— Ajunge, Lebedev, destul, destul... începu prinţul, dar o explozie de strigăte de indignare îi acoperi vorbele.

— Ba să avem iertare, prinţe, acum nu se mai poate spune că-i destul ! strigă nepotul lui Lebedev, al cărui glas acoperi pe toate celelalte. Acum trebuie pusă chestiunea limpede, cu toată claritatea, căci se pare că nu prea e înţeleasă. Văd că au intervenit aici elemente de şicană juridică, şi pe temeiul lor sîntem ameninţaţi să fim daţi afară ! Dar bine, prinţe, ne crezi aşa de proşti ca să nu înţelegem că această chestiune nu-i de loc juridică şi că, privind-o din punct de vedere legal, n-avem dreptul să-ţi pretindem nici o leţcaie ? Adevărul e că noi ştim prea bine că dreptul stabilit de legile în vigoare e împotriva noastră, dar mai ştim în acelaşi timp că avem de partea noastră un drept al omeniei, dreptul natural, dreptul bunului-simţ şi al conştiinţei, şi chiar dacă acest drept nu este înscris în nici una din legile putrede ale mizerabilelor coduri omeneşti, un om înzestrat cu bun simţ, un om cinstit şi de bună-credinţă trebuie să rămînă cinstit şi om de omenie chiar şi atunci cînd este vorba de unele cazuri neinserate în coduri. Iată de ce am venit aici fără teamă de a fi daţi afară (cum aţi binevoit să ne ameninţaţi adineauri), numai pentru că *pretindem* şi nu *cerşim,* şi pentru că am călcat regulile bunei-cuviinţe, venind la o oră atît de tîrzie (cu toate că nu era de loc tîrziu cînd am ajuns aici, dar ne-aţi făcut să aşteptăm la uşă) ; şi dacă, după cum spuneam, am intrat fără să ne temem, e numai pentru că eram siguri că vom găsi în dumneata un om cu bun-simţ, vreau să spun un om de onoare şi de conştiinţă. Da, ăsta-i adevărul, nu ne-am prezentat ploconindu-ne umili, n-am intrat ca nişte solicitatori ce apelează la mila dumitale sau ca nişte pomanagii, ci am intrat cu capul sus, ca nişte oameni liberi, care, repet, nu se milogesc, ci pretind categoric (aţi auzit, noi nu cerşim, ci pretindem ; notează bine asta !). Te întrebăm fără ocol şi cu toată demnitatea : crezi că ai dreptate în chestiunea Burdovski ? Recunoşti

că Pavlișcev te-a umplut de binefaceri și poate chiar te-a scăpat de la moarte ? Dacă recunoști (ceea ce pare absolut evident), nu crezi că este cazul, sau nu ți se pare că ar fi echitabil acum, cînd dispui de milioane, să-l despăgubești la rîndul dumitale pe nefericitul urmaș al lui Pavlișcev, cu toate că poartă numele de Burdovski ? Da sau nu ? Dacă spui *da*, cu alte cuvinte, dacă ai ceea ce voi numiți în limbajul vostru onoare și conștiință, iar în concepția noastră nu sînt decît bunul-simț și rațiunea, atunci dă satisfacție pretenției noastre, și cu asta am terminat. Dă-ne satisfacție fără rugăminți și fără mulțumiri din partea noastră ; să nu te aștepți la așa ceva, pentru că nu e vorba să faci ceva pentru noi, ci pentru triumful dreptății. Dacă refuzi să ne satisfaci, cu alte cuvinte, dacă răspunzi *nu*, ne vom retrage îndată, considerînd afacerea ca și încheiată. Dar îți vom spune verde în față, în prezența tuturor persoanelor de aici, că ești un om cu orizontul îngust și mintea încuiată ; că de aici încolo n-ai nici obrazul și nici dreptul să te numești om de onoare și de conștiință, pentru că dreptul acesta vrei să ți-l procuri cu un preț prea ieftin. Am terminat. Așa se prezintă chestiunea. Și acum poți să ne scoți pe ușă afară, dacă-ți dă mîna. Ai tot dreptul s-o faci, că doar ești la dumneata acasă și puterea e de partea dumitale. Dar să nu uiți un lucru, că noi nu cerșim, ci pretindem. Nu cerșim, ci pretindem !...

Rostind aceste cuvinte cu multă emfază, nepotul lui Lebedev se opri.

— Nu cerșim, ci pretindem, pretindem, pretindem !... îi ținu isonul și Burdovski, devenind roșu ca racul.

După ce nepotul lui Lebedev tăcu, printre musafiri se produse oarecare rumoare ; se auziră chiar și voci de protest, cu toate că, în afară de Lebedev, din ce în ce mai agitat, de parcă l-ar fi cuprins frigurile, toți ceilalți păreau că evită să se amestece în această afacere. (Lucru curios însă, Lebedev, care, bineînțeles, era de partea prințului, părea totuși mîndru de elocința nepotului său ; căci numai acesta putea fi tîlcul privirii lui extrem de satisfăcute pe care o plimbă pe chipurile celor de față.)

— Eu cred, începu prințul cu o voce sugrumată, eu așa cred, domnule Doktorenko, că într-o anumită măsură dumneata ai perfectă dreptate, ba aș putea spune chiar că ai dreptate în cea mai mare măsură și aș fi cu totul de părerea dumitale,

dacă n-ar lipsi ceva din afirmaţiile dumitale. Ce anume ai omis nu mă simt în stare şi nici n-aş şti să precizez, dar pentru ca aceste afirmaţii să fie pe deplin echitabile şi adevărate le lipseşte, desigur, ceva ce-mi scapă momentan. Dar să lăsăm asta şi să revenim la chestiunea noastră. Spuneţi-mi, domnilor, pentru ce aţi publicat articolul acesta ? Totul nu e decît o calomnie crasă şi în concluzie, domnilor, socot că aţi comis o mare mîrşăvie.

— Daţi-mi voie !...

— Domnule !...

— Dar asta-i... asta... se auziră exclamaţii din rîndurile musafirilor, indignaţi la culme.

— În privinţa articolului, replică Ippolit cu glasul lui strident, am mai spus că nici eu, nici ceilalţi nu-l aprobăm ! Iată cine l-a scris, adăugă el, arătîndu-l pe boxer, care stătea alături de dînsul, şi l-a scris necuviincios şi agramat, în stilul său de cazarmagiu incorigibil. E un imbecil dublat de un afacerist, recunosc şi nu mă dau în lături să i-o spun oricînd în faţă. Şi totuşi, într-o oarecare măsură, are şi el dreptate : publicitatea este dreptul legitim al fiecăruia şi, prin urmare, şi al lui Burdovski. Iar pentru tîmpeniile lui să răspundă el singur. Cît despre protestul pe care l-am formulat adineauri, în numele tuturor, împotriva prezenţei prietenilor dumitale, cred că e nevoie să vă explic, domnilor, că am protestat numai pentru a afirma sus şi tare dreptul nostru, căci în realitate doream chiar să asiste şi martori ; adineauri, înainte de a intra aici, eram toţi patru de acord asupra acestui punct. Oricine ar fi aceşti martori, fie chiar şi prietenii dumitale, ei nu vor putea să nu recunoască dreptul lui Burdovski (avînd în vedere că acest drept este absolut evident şi de o exactitate matematică), şi poate tocmai de aceea este preferabil ca martorii aceştia să fie amicii dumitale ; cu atît mai evident are să reiasă adevărul.

— Aşa e, am fost de acord asupra acestui punct, întări nepotul lui Lebedev.

— Dar dacă este aşa, dacă aceasta este dorinţa dumneavoastră, pentru ce adineauri aţi făcut atîta tărăboi ? întrebă prinţul mirat.

— Cît despre articol, prinţe, găsi prilejul să-şi plaseze cuvîntul şi Keller, însufleţindu-se teribil şi cu un aer de satisfacţie (probabil că la aceasta contribuia în mare măsură şi

prezența doamnelor), cît despre articol, mă recunosc a fi autorul, cu toate că am fost criticat, cum ai auzit și dumneata de prietenul meu suferind, căruia din pricina șubredei lui sănătăți m-am obișnuit să-i trec multe cu vederea. Eu am scris articolul și l-am publicat, sub formă de corespondență, în gazeta unui bun prieten al meu. Numai versurile nu-mi aparțin și au fost compuse de un celebru umorist. Lui Burdovski i-am citit textul gata redactat, însă nu în întregime, și el m-a autorizat să-l public imediat, deși cred că vei fi de acord că puteam să-l public și fără să-i cer consimțămîntul. Publicitatea este un drept al tuturor, nobil și salutar. Sper că dumneata, prințe, ești îndeajuns de progresist pentru a nu contesta...

— Nu contest nimic, dar spune și dumneata dacă articolul acesta nu este...

— Prea tare, vrei să spui ? Bine, dar aici intervin interesele superioare ale societății, cred că ești de acord cu asta, și apoi cum e cu putință oare să treci sub tăcere un fapt așa de strigător la cer ? Cu atît mai rău pentru cei vinovați, dar binele societății — înainte de toate. Cît despre unele inexactități, unele hiperbole, ca să spun așa, înțelegi și dumneata că ceea ce interesează în primul rînd este scopul, inițiativa : important este exemplul binefăcător pe care-l oferă, restul se poate clarifica mai tîrziu ; și, la urma urmei, aici contează și construcția, stilul, aspectul umoristic, ca să zic așa, și, în sfîrșit, toată lumea scrie în felul acesta, nu ești de acord ? Ha, ha, ha !

— Dar ați apucat pe o cale cu totul greșită, vă asigur, domnilor ! strigă prințul. Ați publicat articolul, presupunînd că nu voi consimți în nici un caz să-i dau satisfacție domnului Burdovski ; deci, cu scopul de a mă intimida și într-un anumit fel de a vă răzbuna. Dar de unde știți, poate că sînt hotărît să-l satisfac pe Burdovski ? Uite, vă declar acum, fără înconjur, în fața întregii asistențe, că-l voi satisface...

— Iată, în sfîrșit, o vorbă inteligentă și nobilă, rostită de cel mai inteligent și generos om, proclamă boxerul.

— Dumnezeule ! strigă fără voie Lizaveta Prokofievna.

— Nemaipomenit ! mormăi generalul.

— Dați-mi voie, domnilor, dați-mi voie să vă explic cum stau de fapt lucrurile, imploră prințul. Acum cinci săptămîni, aflîndu-mă în localitatea T., am primit vizita lui Cebarov, avocatul și împuternicitul dumitale, domnule Burdovski. În arti-

colul dumitale, domnule Keller, i-ai făcut un portret foarte măgulitor, urmă prinţul, întorcîndu-se cu un zîmbet spre boxer, dar, drept să spun, el nu mi-a făcut o impresie bună de loc. Am înţeles imediat că acest Cebarov a pus la cale toată afacerea asta şi, probabil, tot el este acela care te-a îndemnat pe dumneata, domnule Burdovski, să-mi adresezi această pretenţie, abuzînd de naivitatea dumitale, dacă e să vorbim pe faţă.

— N-ai dreptul... nu sînt... un naiv... îngăimă Burdovski foarte agitat.

— N-ai nici un drept să formulezi astfel de supoziţii, observă pe un ton povăţuitor nepotul lui Lebedev.

— E pur şi simplu jignitor ! ţipă Ippolit. Este o presupunere ofensatoare, falsă şi străină de cauză !

— Scuzaţi, domnilor, scuzaţi, încercă s-o dreagă prinţul, vă rog să mă scuzaţi, am crezut că e mult mai bine să vorbim deschis şi cu toată sinceritatea, dar, mă rog, voia dumneavoastră. I-am spus lui Cebarov că, lipsind din Petersburg, voi însărcina de îndată pe un prieten să se ocupe de această chestiune, urmînd să te înştiinţez şi pe dumneata, domnule Burdovski. Fără ocol, trebuie să vă spun, domnilor, că însăşi intervenţia şi toată afacerea asta mi s-a părut chiar de la început foarte suspectă, dacă nu chiar o escrocherie, tocmai din cauză că încăpuse pe mîinile lui Cebarov... O, nu vă ofensaţi, domnilor ! Pentru numele lui Dumnezeu, nu vă ofensaţi ! strigă prinţul speriat, văzînd că Burdovski dă din nou semne de agitaţie, iar prietenii lui se pregătesc şi ei să protesteze... Dacă spun că am considerat afacerea asta drept o escrocherie, nu m-am referit cîtuşi de puţin la cei de faţă ! Doar nu cunoşteam pe nici unul dintre dumneavoastră, nici numele nu vi-l ştiam pe atunci ; am judecat totul numai după Cebarov ; vorbesc în general, pentru că... dacă aţi şti numai cu cîtă neruşinare am fost înşelat şi şantajat de cînd am intrat în posesia acestei moşteniri !

— Trebuie să-ţi spun, prinţe, că eşti tare naiv, îl ironiză nepotul lui Lebedev.

— Şi unde mai pui că e prinţ şi milionar ! Chiar dacă ai cu adevărat o inimă bună şi naivă, totuşi e cert că nu poţi să te sustragi efectelor legii comune, declară sentenţios Ippolit.

— Se poate, tot ce-i posibil, domnilor, se grăbi să recunoască prinţul, cu toate că nu înţeleg despre ce fel de lege comună este vorba ; dar să urmez mai departe ; v-aş ruga nu-

mai să nu vă formalizaţi atîta; vă jur că n-am nici cea mai mică intenţie de a vă jigni. Şi cum vine asta, domnilor? Nu poate omul să rostească o singură vorbă sinceră, că îndată vă şi oţărîţi! În primul rînd, vreau să vă spun că am rămas încremenit aflînd de la Cebarov că există un „fiu al lui Pavlişcev“ şi că fiul acesta se află în mizerie; Pavlişcev a fost binefăcătorul meu şi prietenul tatălui meu. (Ah! pentru ce, domnule Keller, în articolul dumitale, ai scris asemenea neadevăruri despre tatăl meu? Nu a sustras nici un ban din fondul companiei sale şi n-a maltratat pe nici un subaltern. de asta sînt cu totul convins; şi nu înţeleg cum de-ai putut să scrii cu mîna dumitale astfel de calomnii?) Iar afirmaţiile dumitale cu privire la Pavlişcev sînt cu totul inadmisibile; n-ai ezitat nici o clipă să-l prezinţi pe omul acesta cu sufletul atît de nobil şi mărinimos drept un afemeiat şi fluşturatic şi ai făcut-o cu atîta siguranţă şi îndrăzneală, ca şi cum spuneai lucruri adevărate, cînd în realitate era un om auster şi plin de virtuţi, cum n-a mai fost altul pe lume! Unde mai pui că era şi un savant remarcabil; se afla în corespondenţă cu mai multe societăţi ştiinţifice şi a cheltuit sume importante pentru progresul ştiinţei. Cît despre generozitatea lui şi faptele bune pe care le-a săvîrşit, o, desigur, ai avut dreptate spunînd că eram pe atunci aproape idiot şi că nu eram în stare să înţeleg bine totul (trebuie să ştii însă că ruseşte vorbeam totuşi şi mă descurcam destul de bine), ceea ce nu mă poate împiedica cîtuşi de puţin să apreciez acum tot ce-mi amintesc din acei ani...

— Dă-mi voie, ţipă Ippolit; nu ţi se pare, prinţe, că devii prea sentimental? Ce rost au toate astea? Nu sîntem copii. Ai vrut să treci direct la chestiune, e bine să nu uităm că ceasurile sînt aproape zece.

— Fie, fie. domnilor, se învoi numaidecît prinţul. La început am primit informaţia asta cu neîncredere, pe urmă mi-am zis că poate mă înşel şi că nu este de loc exclus ca Pavlişcev să fi avut într-adevăr un fiu nelegitim. Am fost însă profund mirat, surprins chiar, de uşurinţa cu care fiul acesta dădea în vileag secretul naşterii sale, ştiind mai ales că-şi expune mama oprobriului public. Căci Cebarov mă ameninţase încă de atunci că va publica totul...

— Ce prostie! întrerupse cu violenţă nepotul lui Lebedev.

— N-ai nici un drept... nici un drept! izbucni Burdovski.

— Fiul nu răspunde pentru faptele desfrînate ale tatălui său, iar mama nu poartă nici o vină, se aprinse din nou Ippolit.

— E un motiv mai mult, mi se pare, pentru a o cruța... observă cu timiditate prințul.

— Dumneata, prințe, nu numai că ești naiv, dar am impresia că depășești cu mult orice limită a naivității, îl luă peste picior, cu un zîmbet sarcastic, nepotul lui Lebedev.

— Și cu ce drept, mă rog, cu ce drept ?... țipă ca din gură de șarpe Ippolit.

— Nici unul, nici unul, firește ! se grăbi să recunoască prințul. Aici ai dreptate, mărturisesc, s-a-ntîmplat însă fără voia mea ; de aceea mi-am și spus de îndată că nu se cade să mă las mînat de sentimentele mele personale în rezolvarea acestei chestiuni și, de vreme ce eu singur am hotărît să mă consider dator a satisface pretenția domnului Burdovski, în numele respectului nemărginit pe care-l păstrez memoriei lui Pavlișcev, e bine să fac asta oricum, cu alte cuvinte, indiferent dacă îl stimez sau nu pe domnul Burdovski. Dacă am atins acest aspect al chestiunii, domnilor, e numai pentru că mi s-a părut cu totul nefiresc ca un fiu să dea în vileag secretul mamei sale... Pe scurt, iată ce m-a făcut mai cu seamă să cred că Cebarov trebuie să fie o canalie și că el l-a instigat pe domnul Burdovski și, inducîndu-l în eroare, l-a împins la această escrocherie.

— E prea de tot ! E pur și simplu revoltător ! se amestecară de-a valma glasurile musafirilor, dintre care cîțiva săriră chiar în picioare.

— Asta m-a făcut să cred, domnilor, că sărmanul domn Burdovski trebuie să fie un om credul, fără apărare, foarte influențabil, un tînăr care poate cădea ușor sub înrîurirea nefastă a unor escroci, ceea ce mă făcu să mă simt dator să-l ajut, așa cum aș fi făcut-o pentru „fiul lui Pavlișcev", mai întîi smulgîndu-l de sub influența domnului Cebarov, pe urmă devenindu-i prieten și călăuză devotată și, în sfîrșit, am hotărît să-i ofer zece mii de ruble, cu alte cuvinte, echivalentul sumei pe care, după socoteala mea, Pavlișcev a cheltuit-o pentru mine...

— Cum ? Numai zece mii ? strigă Ippolit.

— Ei bine, prințe, cum văd eu, nu prea ești tare în aritmetică, sau ești foarte tare și o faci acum pe nepriceputul, îl apostrofă nepotul lui Lebedev.

— Nu accept zece mii, declară Burdovski.

— Ascultă, Antip, ce-ţi spun eu, primeşte! îl îndemnă în şoaptă boxerul, plecîndu-se cu vioiciune pe la spatele scaunului lui Ippolit. Primeşte deocamdată atît, pe urmă vom mai vedea.

— A-ascultă, domnule Mîşkin, vocifera Ippolit, înţelege că nu sîntem nişte imbecili, cum au aerul a crede toţi musafirii dumitale, cuconetul acesta care ne priveşte cu zîmbete batjocoritoare şi, mai ales, domnul acela spilcuit (îl arătă pe Evgheni Pavlovici), pe care, bineînţeles, n-am onoarea să-l cunosc, dar despre care am auzit ceva vorbindu-se...

— Daţi-mi voie, daţi-mi voie, domnilor; încă o dată, nu m-aţi înţeles! îl întrerupse agitat prinţul. În primul rînd, dumneata, domnule Keller, în articolul dumitale, ai exagerat mult importanţa averii mele: nici nu poate fi vorba de milioane, toată moştenirea nu reprezintă poate decît a opta sau a zecea parte din ceea ce vă închipuiţi voi. În al doilea rînd, te înşeli cînd spui că întreţinerea mea în Elveţia a revenit la zeci de mii de ruble. Schneider primea şase sute de ruble pe an, iar pensiunea mea a fost plătită numai primii trei ani. Cît despre frumoasele guvernante pe care Pavlişcev mi le-ar fi adus de la Paris, ele n-au existat decît în închipuirea dumitale şi constituie deci încă o calomnie. După părerea mea, suma totală care a fost cheltuită cu mine e mult mai mică de zece mii de ruble, dar m-am oprit la cifra aceasta şi, pricepi dumneata, lichidînd o datorie, nu puteam oferi mai mult domnului Burdovski, oricît de drag mi-ar fi el, fie chiar şi dintr-un sentiment de pură delicateţă, ca să nu se creadă cumva că-i trimit banii aceştia ca o pomană şi nu pentru achitarea unei datorii. Nu înţeleg, domnilor, cum nu vă daţi seama de acest lucru! De altfel, intenţia mea era să-l recompensez pentru toate, oferindu-i după aceea domnului Burdovski prietenia mea şi un ajutor efectiv pentru îndulcirea soartei lui nefericite; e clar că el a fost înşelat, căci altminteri n-ar fi consimţit să se facă părtaş la asemenea infamie cum a fost, de pildă, destăinuirea scandaloasă în privinţa mamei sale din articolul domnului Keller... În definitiv, domnilor, nu văd de ce vă supăraţi iar? În felul acesta ajungem să nu ne mai înţelegem niciodată! De altfel, văd că am avut perfectă dreptate să trag asemenea concluzii! Chiar acum am avut dovada cea mai grăitoare că

nu mă înşelasem, se străduia prinţul să-şi domolească ascultătorii, fără să-şi dea sema că vorbele lui îi iritau şi mai mult.

— Cum ? Ce dovadă ? îl asaltară ei aproape cu spume la gură.

— Mai întîi, prin faptul că am avut prilejul să-mi fac acum o părere foarte precisă despre domnul Burdovski, văd bine cum este el... E un om inocent, pe care însă toată lumea îl înşală ! Un om care nu ştie să se apere... De aceea, trebuie să-l tratez cu toată îngăduinţa. În al doilea rînd, Gavrila Ardalionovici — pe care-l însărcinasem cu lămurirea acestei chestiuni şi de la care n-am mai avut ştiri de multă vreme, dat fiind că am fost plecat într-o călătorie, iar după ce m-am reîntors la Petersburg, am zăcut bolnav trei zile — Gavrila Ardalionovici m-a înştiinţat, de îndată ce ne-am revăzut, acum o oră, că informîndu-se îndeaproape de toate intenţiile lui Cebarov, dispune de dovezi precise şi că, în concluzie, Cebarov este întocmai ceea ce am presupus eu. Ştiu, domnilor, că mulţi mă consideră un idiot. Întrucît am reputaţia unui om care îşi deschide uşor punga, Cebarov a crezut şi el că n-ar fi nici o greutate să mă pungăşească, speculînd mai ales recunoştinţa pe care i-o păstrez lui Pavlişcev. Dar principalul e că... ascultaţi, vă rog, domnilor, lăsaţi-mă să sfîrşesc ! Principalul e că domnul Burdovski nu este fiul lui Pavlişcev ! Gavrila Ardalionovici mi-a comunicat adineauri descoperirea asta, încredinţîndu-mă că dispune de probe incontestabile. Ei bine, cum vi se pare ? E aproape de necrezut, nu-i aşa, după toate cîte mi s-au înscenat pînă acum ! Notaţi bine : dovezi absolut sigure ! Eu personal încă nu pot să cred, vă asigur ; pentru moment sînt încă în dubiu, pentru că Gavrila Ardalionovici n-a avut încă timpul să-mi dea toate amănuntele ; dar că Cebarov este o canalie, nu încape nici cea mai mică îndoială acum ! L-a indus în eroare pe bietul domn Burdovski, v-a tras pe sfoară pe dumneavoastră, domnilor, care aţi venit să vă susţineţi prietenul (căci e limpede că el are nevoie de sprijin, înţeleg prea bine acest lucru !) ; a abuzat de încrederea dumneavoastră ca să vă atragă într-o afacere murdară, pentru că în fond toată încercarea aceasta nu este altceva decît şantaj şi escrocherie.

— Cum adică... escrocherie ? Ce înseamnă vorba asta, că nu este „fiul lui Pavlişcev“ ? Cum e cu putinţă ?... se auziră din toate părţile exclamaţii. Tot grupul lui Burdovski era vădit în culmea consternării.

— Poţi să-i spui altfel decît escrocherie ? Din moment ce se dovedeşte că domnul Burdovski nu este „fiul lui Pavlişcev", reclamaţia lui constituie, nici mai mult nici mai puţin, o escrocherie în toată regula (dacă ar fi cunoscut, bineînţeles, adevărul !), adevărul e însă că şi el a fost înşelat ! Tocmai de aceea insist asupra acestui punct, ca să-l justific, şi repet că naivitatea lui îl face demn de milă şi că nu poate rămîne fără sprijin, altminteri va apare şi el ca un escroc în afacerea asta. Dar, sînt convins că nu-şi dă seama de nimic ! Şi eu am fost într-o asemenea situaţie înainte de a pleca în Elveţia ; bolboroseam şi eu cuvinte incoerente ; vrei să-ţi exprimi gîndul şi nu poţi... Înţeleg asta ; îl compătimesc mult pe domnul Burdovski şi-mi permit s-o spun, fiindcă şi eu sînt aproape ca dînsul şi deci mie îmi este îngăduit să vorbesc despre asta. Şi, în sfîrşit, cu toate că s-a lămurit acum că nu mai există nici un „fiu al lui Pavlişcev", şi că totul n-a fost decît o mistificare, eu nu-mi schimb hotărîrea şi sînt gata să restitui totuşi zece mii de ruble în amintirea lui Pavlişcev. Oricum, am avut intenţia, înainte de reclamaţia domnului Burdovski, să donez banii aceştia pentru o şcoală, în memoria lui Pavlişcev, dar o voi cinsti, cred, tot aşa de bine oferind cele zece mii de ruble domnului Burdovski, pentru că domnul Burdovski, chiar dacă nu este „fiul lui Pavlişcev", a fost pus oarecum în situaţia de a rămîne ca un fel de „fiu al lui Pavlişcev", fiindcă a fost şi el crunt înşelat şi a crezut sincer că este într-adevăr fiul lui Pavlişcev ! Ascultaţi-l, aşadar, domnilor, pe Gavrila Ardalionovici ; trebuie să punem capăt acestei neînţelegeri ; nu vă supăraţi şi luaţi loc ! Gavrila Ardalionovici ne va explica îndată totul, şi chiar eu personal, mărturisesc, sînt foarte curios să aflu lucrurile în amănunt. Mi-a spus de altfel că s-a deplasat şi la Pskov, pentru a o vizita pe mama dumitale, domnule Burdovski, care e în viaţă şi deci n-a murit, aşa cum te-au constrîns să scrii în acel articol... Dar luaţi loc, domnilor, luaţi loc !

Prinţul se aşeză, reuşind în sfîrşit să-i facă pe însoţitorii turbulenţi ai domnului Burdovski să-şi reia locurile. În timpul ultimelor zece sau douăzeci de minute, sîcîit de repetatele întreruperi, prinţul ridicase glasul şi se înfierbîntase într-un grad cu totul neobişnuit pentru felul lui de a fi : vorbea repede, pasionat, căutînd să-i facă pe toţi să-l asculte şi să-l înţeleagă şi, bineînţeles, a avut mai pe urmă de regretat amar

unele cuvinte care-i scăpaseră în focul perorației. Dacă n-ar fi fost provocat și chiar silit să-și iasă din fire, nu și-ar fi permis să formuleze atît de pripit și pe față unele aprecieri și presupuneri prea hazardate și cam indiscrete. Dar, de îndată ce se așeză, o sfîșietoare remușcare îi îndureră inima. În afară de faptul că îl „jignise“ pe Burdovski, declarînd pe față cu martori că îl socotea atins de boala de care și el se tratase în Elveția, își mai reproșa felul brutal și imprudent în care a procedat, oferindu-i cele zece mii de ruble destinate școlii ca o pomană și, ce e mai grav, în prezența atîtor persoane. „Ar fi trebuit să aștept pînă mîine și să-i ofer banii aceștia între patru ochi, se gîndea prințul, iar acum te pomenești că-i prea tîrziu și nu se mai poate repara nimic! Da, sînt un idiot, un adevărat idiot!“ își zise el, sub apăsarea unui sentiment penibil de rușine.

Gavrila Ardalionovici, care pînă atunci se ținuse deoparte și nu deschisese gura, veni la invitația prințului lîngă dînsul și își începu calm și răspicat raportul cu privire la rezultatele cercetărilor și demersurilor întreprinse în executarea misiunii care i-a fost încredințată. Toate discuțiile încetară dintr-o dată. Toată lumea, și mai ales însoțitorii lui Burdovski, ascultau cu o vădită curiozitate.

IX

— Cred că nu vei căuta să tăgăduiești, începu Gavrila Ardalionovici, adresîndu-se direct lui Burdovski, care îl asculta surprins, privindu-l țintă cu ochii holbați, cuprins parcă de panică, nu vei căuta, zic, și nu vei voi, desigur, să tăgăduiești că ești născut doi ani după căsătoria legitimă a onoratei dumitale mame cu domnul Burdovski, secretar de colegiu, părintele dumitale. Data nașterii se poate ușor dovedi cu acte, așa încît denaturarea prea evidentă și jignitoare atît pentru dumneata cît și pentru mama dumitale cu privire la acest fapt, strecurată în articolul domnului Keller, nu poate fi socotită decît un joc al imaginației dumnealui, care a socotit, probabil, că în felul acesta dreptul dumitale va apare mai convingător și îți va servi astfel interesele. Domnul Keller susține că ți-a citit în prealabil articolul, deși nu în întregime... și, fără îndoială, a omis să-ți citească și pasajul acesta...

— Nu i l-am citit, într-adevăr, întrerupse boxerul, dar toate datele îmi fuseseră furnizate de o persoană competentă şi...

— Pardon, domnule Keller, îl opri Gavrila Ardalionovici, dă-mi voie să vorbesc. Te asigur că va veni şi rîndul articolului dumitale să fie discutat unde trebuie, şi atunci vei da explicaţiile necesare ; pentru moment însă e mai bine să nu anticipăm. Cu totul din întîmplare, prin intermediul surorii mele, Varvara Ardalionovna Ptiţîna, am obţinut de la o prietenă intimă, o moşiereasă văduvă, pe nume Vera Alexeevna Zubkova, o scrisoare adresată acestei doamne acum douăzeci şi patru de ani de către Nikolai Andreevici Pavlişcev, care se afla pe atunci în străinătate. După indicaţiile date de Vera Alexeevna, m-am adresat apoi colonelului în retragere Timofei Feodorovici Viazovkin, rudă îndepărtată şi bun prieten pe vremuri al lui Pavlişcev. Viazovkin mi-a remis alte două scrisori de-ale lui Nikolai Andreevici, trimise tot din străinătate. Conţinutul acestor scrisori, datele şi faptele cuprinse în ele dovedesc matematic, absolut incontestabil, cu cea mai neîndoielnică certitudine, că exact cu un an şi jumătate înaintea naşterii dumitale, domnule Burdovski, Nikolai Andreevici a plecat în străinătate (unde a stat trei ani neîntrerupt). Mama dumitale, după cum ştii, n-a părăsit niciodată Rusia... Nu e momentul să-ţi citesc scrisorile respective, ora fiind prea înaintată acum ; mă mărginesc numai să-ţi fac cunoscut acest lucru. Dar dacă vrei, domnule Burdovski, vino la mine mîine dimineaţă cu martori (cît de mulţi vei voi) şi experţi grafologi, şi mă însărcinez să-ţi dovedesc exactitatea indiscutabilă a celor afirmate de mine. Aşadar, toate pretenţiile dumitale se spulberă ca fiind lipsite de orice temei şi afacerea încetează de la sine.

O mişcare generală şi un freamăt de emoţie se produse din nou printre cei prezenţi. Burdovski se smuci brusc de pe scaun.

— Dacă-i aşa, înseamnă că am fost înşelat, înşelat, dar nu acum, de Cebarov, ci mai demult, mai demult ; nu am nevoie de experţi, nu vreau întîlnire, te cred şi renunţ... refuz cele zece mii de ruble... Adio...

Îşi luă şapca şi dădu scaunul la o parte ca să plece.

— Dacă poţi, domnule Burdovski, mai rămîi încă cinci minute, rosti cît se poate de calm şi prevenitor Gavrila Ardalionovici. Mai am încă de adus la cunoştinţă cîteva fapte de cea mai mare importanţă, mai ales pentru dumneata, în orice caz

nişte lucruri foarte interesante. După părerea mea, trebuie să le cunoşti. De altfel, cred că şi pentru dumneata e mult mai bine ca în afacerea asta să se facă lumină deplină...

Burdovski îşi reluă locul tăcut, plecîndu-şi capul ca într-o adîncă îngîndurare. După el se aşeză şi nepotul lui Lebedev, care se ridicase în picioare o dată cu prietenul său ; cu toate că nu-şi pierduse nici prezenţa de spirit, nici siguranţa, părea totuşi profund contrariat. Ippolit şedea posomorît, cu un aer de tristeţe şi mirare pe faţă. Chiar în momentul acela îl lovi un acces de tuse atît de violent, încît batista pe care o duse la gură se coloră cu pete de sînge. Keller părea cuprins de spaimă.

— Ai văzut, Antip, strigă el amărît, nu-ţi spuneam eu mai zilele trecute... că poate nu eşti cu adevărat fiul lui Pavlişcev?

Se auziră rîsete înfundate ; cîţiva izbucniră mai zgomotos.

— Faptul pe care-l comunici în clipa aceasta, domnule Keller, e foarte preţios, reluă Gavrila Ardalionovici. Totuşi, datele cele mai exacte de care dispun mă îndreptăţesc să afirm că domnul Burdovski, cu toate că ştia, fără îndoială, epoca naşterii lui, nu cunoştea de loc amănuntul în legătură cu şederea lui Pavlişcev în străinătate, unde domnul Pavlişcev şi-a petrecut cea mai mare parte a vieţii, revenind în Rusia doar pentru intervale de timp foarte scurte. În afară de aceasta, călătoria de care e vorba e un fapt prea neînsemnat pentru ca prietenii şi cunoscuţii mai apropiaţi ai lui Pavlişcev să-şi mai amintească de el după mai bine de douăzeci de ani ; cu atît mai puţin domnul Burdovski, care nici nu era născut pe vremea aceea. Fireşte, n-a fost chiar imposibil să se obţină astăzi dovezile acestei călătorii, trebuie să mărturisesc însă că probele de care dispun în această privinţă le-am obţinut cu totul întîmplător, şi se putea foarte bine să nu le obţin. De aceea, socot că domnului Burdovski şi chiar lui Cebarov le-ar fi fost aproape imposibil să capete aceste informaţii, presupunînd că le-ar fi venit o astfel de idee. Se pare însă că nici nu s-au gîndit la o asemenea ipoteză...

— Dă-mi voie, domnule Ivolghin, îl întrerupse Ippolit iritat, ce rost mai are toată poliloghia asta (să nu fie cu supărare)? Chestiunea e limpede ; în ce priveşte faptul esenţial, noi sîntem de acord că aşa stau lucrurile şi îţi dăm crezare ; pentru ce mai intrăm în toate amănuntele acestea penibile şi jignitoare ? Vrei poate să-ţi scoţi în relief abilitatea, să faci să reiasă

în fața prințului și a noastră talentele dumitale de anchetator și de detectiv ? Nu cumva ai de gînd să-l scuzi și să-l justifici pe Burdovski prin aceea că a intrat de bună-credință în această afacere ? Dar asta-i curată neobrăzare, stimate domn ! Domnul Burdovski, ar trebui să știi, n-are nevoie nici să fie scuzat și nici să fie justificat de dumneata ! E o jignire pentru dînsul : și așa se află într-o situație destul de penibilă, ar fi trebuit să pricepi acest lucru...

— Destul, domnule Terentiev, destul, reuși în sfîrșit să-l întrerupă Gavrila Ardalionovici, liniștește-te, nu te irita ; ești foarte bolnav, după cît se pare ! Te înțeleg și-mi pare rău pentru dumneata. În cazul acesta, dacă vreți, am isprăvit ; cu alte cuvinte, voi fi nevoit să relatez doar pe scurt faptele, care, după părerea mea, n-ar fi inutil să fie aduse și la cunoștința dumneavoastră, adăugă el, remarcînd printre auditori un nou freamăt general, care putea fi luat drept semn de nerăbdare. Aș vrea să informez pe toți cei interesați, pe bază de probe de netăgăduit, că mama dumitale, domnule Burdovski, s-a bucurat într-adevăr de bunăvoința și grija lui Pavlișcev numai datorită faptului că era soră bună cu tînăra fată iobagă de care el fusese îndrăgostit în prima lui tinerețe și pe care cu siguranță ar fi luat-o în căsătorie dacă ea n-ar fi murit subit. Am dovezi că împrejurarea aceasta este absolut reală, dar nu prea a fost cunoscută de multă lume, iar cu timpul a fost dată complet uitării. Aș putea apoi să te informez că mama dumitale, cînd nu împlinise încă zece ani, a fost luată sub ocrotirea domnului Pavlișcev, care s-a îngrijit de ea ca de o rudă, ocupîndu-se de creșterea ei, și mai tîrziu constituindu-i chiar o zestre apreciabilă ; acest fapt a avut darul să neliniștească numeroasele rude ale lui Nikolai Andreevici ; unii presupuneau chiar că el ar putea să se căsătorească cu tînăra lui protejată, dar adevărul este (și în privința asta am dovezi de netăgăduit) că, ajunsă la vîrsta de douăzeci de ani, ea se mărită din dragoste cu un funcționar de la serviciul cadastrului, cu domnul Burdovski. Am aici o serie de dovezi, din care reiese că tatăl dumitale, domnule Burdovski, era un om lipsit de simț practic și pricepere în chestiunile de afaceri ; după ce a pus mîna pe cele cincisprezece mii de ruble, zestrea mamei dumitale, s-a lăsat de serviciu ca să se apuce de afaceri, dar a fost înșelat, a pierdut tot capitalul și, în desperare, a început să bea, din care cauză s-a îmbolnăvit și în cele din urmă a murit, opt ani

după căsătorie. Rămasă singură, în mizerie, mama dumitale (informația o dețin de la dînsa personal) s-ar fi prăpădit, dacă n-ar fi venit ajutorul generos al lui Pavlișcev, care-i fixase o sumă anuală de șase sute de ruble. Nenumărate alte dovezi arată apoi că el te-a îndrăgit pe dumneata și, după cum reiese din aceste dovezi și din mărturia mamei dumitale, te-a îndrăgit mai ales pentru că în copilărie erai gîngav, slăbuț și bolnăvicios. (Pavlișcev, după cum am putut să mă conving pe bază de probe temeinice, a avut toată viața lui o înclinație deosebită pentru ocrotirea tuturor năpăstuiților soartei, nedreptățiți de natură, mai ales cînd era vorba de copii, fapt pe care-l socot de cea mai mare importanță pentru afacerea noastră.) În sfîrșit (și aici aș putea chiar să mă laud că am reușit să obțin cele mai precise informații), există un amănunt esențial și anume că, datorită atașamentului acesta plin de afecțiune față de dumneata din partea lui Pavlișcev (datorită lui ai intrat în liceu și ți-ai făcut studiile sub o îndrumare specială), rudele lui și cei ai casei au început cu timpul să creadă că erai fiul său și că tatăl dumitale n-a fost decît un soț înșelat. Dar, amănunt vrednic de notat, ideea aceasta nu se răspîndi decît în ultimii ani ai vieții lui Pavlișcev, cînd rubedeniile lui începură să tremure pentru moștenire, cînd adevărul faptelor mai vechi fusese uitat și nu se mai putea ști nimic precis. Dumneata, fără îndoială, domnule Burdovski, ai crezut la fel și erai convins de asta. Mama dumitale, pe care am avut onoarea s-o cunosc personal, era la curent cu zvonurile acestea, dar nici pînă acum nu știe (i-am ascuns și eu acest lucru) că dumneata, fiul ei, ai crezut în temeinicia lor. La Pskov, domnule Burdovski, am găsit-o pe prea stimata dumitale mamă bolnavă și într-o neagră mizerie, în care a căzut de la moartea lui Pavlișcev. Mi-a spus, cu lacrimi de recunoștință în ochi, că dumneata ești toată nădejdea ei și numai datorită ajutorului dumitale se poate ține pe lume ; așteaptă mult de la dumneata și speră în viitoarele dumitale succese...

— Asta întrece orice măsură ! izbucni cu glas tunător și plin de nerăbdare nepotul lui Lebedev. Ce rost are, la ce bun toată povestea asta ?

— E groaznic, dezgustător ! se mișcă indignat pe locul său Ippolit.

Burdovski însă nu scoase un cuvînt și nici nu se clinti măcar.

— Ce rost are ? La ce bun ? se prefăcu mirat Gavrila Ardalionovici, pregătindu-se cu viclenie să-şi încheie expunerea. Întîi şi întîi, pentru că domnul Burdovski s-a putut convinge cu acest prilej că domnul Pavlişcev s-a ocupat de el din generozitate şi nu din datorie părintească. Cel puţin e bine să reţină faptul acesta domnul Burdovski, care adineauri, după citirea articolului, l-a susţinut şi aprobat pe domnul Keller. Vorbesc astfel pentru că te consider un om cu sentimente nobile, domnule Burdovski. În al doilea rînd, am dovedit că n-a fost la mijloc nici o escrocherie, nici chiar din partea lui Cebarov. E un punct foarte important chiar şi pentru mine, pentru că adineauri, în focul discuţiei, prinţul a lăsat să se înţeleagă cum că şi eu aş fi de părere că la mijloc e o afacere necurată, o escrocherie. Eu însă am ajuns la concluzia că, dimpotrivă, în această întîmplare toată lumea a fost de bună credinţă şi, chiar dacă Cebarov este poate în realitate un mare escroc, în afacerea asta apare doar ca un avocat şmecher, chiţibuşar şi afacerist. A mirosit că aici e rost de ciupeală, şi-a făcut omul socoteala că afacerea putea să-i aducă un cîştig serios, şi n-a calculat prost ; se baza, pe de o parte, pe generozitatea şi credulitatea prinţului şi uşurinţa cu care împrăştia banii, precum şi pe respectuoasa lui recunoştinţă faţă de memoria răposatului Pavlişcev, iar pe de altă parte (ceea ce e şi mai important), pe modul cavaleresc al prinţului de a-şi achita obligaţiile de onoare. Cît despre domnul Burdovski, se poate afirma că dînsul, pe de o parte, datorită unor convingeri ale sale personale, pe de alta, lăsîndu-se antrenat oarecum de instigaţiile lui Cebarov şi ale celor din anturajul său, s-a angajat în afacerea asta fără a urmări vreun interes personal, ci mai curînd pentru a sluji cauza adevărului, a progresului şi umanităţii. Pe scurt, concluzia care se impune de la sine în virtutea faptelor expuse pînă acum e că, în ciuda tuturor aparenţelor, domnul Burdovski este un om cu suflet neprihănit şi, ca atare, prinţul poate acum, cu inima deschisă şi cugetul împăcat, să-i ofere prietenia şi ajutorul efectiv la care s-a referit vorbind de şcoli şi de Pavlişcev.

— Opreşte-te, Gavrila Ardalionovici, opreşte-te ! strigă prinţul îngrozit, dar era prea tîrziu.

— Am spus doar, am repetat de trei ori, răcni Burdovski furios, am spus că nu vreau bani ! Nu-i primesc... Ce rost are... Nu vreau... Uite aşa ! Plec !

Și dădu să plece în mare grabă, aproape fugind de pe terasă. Dar nepotul lui Lebedev îl apucă de braț și-i șopti ceva la ureche. Burdovski se întoarse numaidecît, scoase din buzunar un plic de format mai mare și nelipit și-l aruncă pe măsuța din fața prințului.

— Iată banii !... Cum ți-ai permis... cum ai îndrăznit !... Bani !...

— Sînt cele două sute cincizeci de ruble pe care ai îndrăznit să i le trimiți ca o pomană prin Cebarov, explică Doktorenko.

— În articol scrie cincizeci ! strigă Kolea.

— Iartă-mă, spuse prințul, apropiindu-se de Burdovski, am greșit, Burdovski, dar nu ți le-am trimis ca o pomană, crede-mă. Și acum m-am făcut iar vinovat... te-am jignit. (Prințul era dezolat, părea sfîrșit de oboseală și vorbea cam incoerent.) Am vorbit de escrocherie... dar vorba asta nu se referă la dumneata. M-am înșelat. Am spus că erai... ca și mine... bolnav. Dar nu **ești ca mine**, dumneata... dai lecții, îți întreții mama. Am spus că ți-ai ponegrit mama, dar dumneata o iubești, chiar ea spune... nu știam... Gavrila Ardalionovici nu apucase să-mi spună totul adineauri... Iartă-mă. Mi-am permis să-ți ofer zece mii de ruble, dar am greșit ; ar fi trebuit să procedez altfel, iar acum... nu se mai poate, pentru că mă disprețuiești...

— Dar aici e o adevărată casă de nebuni ! strigă Lizaveta Prokofievna.

— Firește că-i o casă de nebuni ! observă cu dispreț Aglaia.

Dar cuvintele ei se pierdură în larma generală ; toată lumea vorbea tare, fiecare comenta, unii discutau, alții rîdeau. Ivan Feodorovici Epancin era în culmea indignării, și cu un aer de demnitate jignită o aștepta la capătul terasei pe Lizaveta Prokofievna. Nepotul lui Lebedev se grăbi să mai strecoare un cuvînt :

— Trebuie să recunoaștem, prințe, că ai știut să te servești cu multă dibăcie de... boala dumitale (ca să mă exprim mai politicos) ; ai știut să oferi cu atîta abilitate prietenia dumitale și banii, încît acum nici un om cu simțul demnității personale n-ar putea să-i primească. Ai făcut-o din prea multă naivitate sau din prea multă șiretenie... una din două ; de altfel, dumneata o știi prea bine.

— Dați-mi voie, domnilor, strigă Gavrila Ardalionovici, care verificase între timp conținutul plicului, aici sînt numai o sută de ruble, și nu două sute cincizeci. Semnalez acest lucru, prinţe, numai pentru ca să nu se ivească vreo neînţelegere.

— Lasă, n-are nici o importanță, dădu prinţul din mîini, oprindu-l pe Gavrila Ardalionovici.

— Ba nu este așa ! se agăță numaidecît și de asta nepotul lui Lebedev. Acest „lasă" și „n-are importanță" al dumitale, prinţe, e jignitor pentru noi. Noi nu ne-ascundem, ci declarăm pe față : da, plicul nu conține decît o sută de ruble în loc de două sute cincizeci ; dar ce, parcă nu-i totuna ?...

— Firește că nu-i totuna, strecură la rîndul său, cu un aer de nedumerire naivă, Gavrila Ardalionovici.

— Nu mă întrerupe, nu sîntem așa de neghiobi cum ne crezi dumneata, domnule avocat ! strigă spumegînd de ciudă nepotul lui Lebedev. Se-nțelege că e o diferență între o sută de ruble și două sute cincizeci și asta nu-i totuna ; dar important e aici principiul, ne interesează inițiativa, iar dacă lipsesc o sută cincizeci de ruble, nu-i decît un amănunt. Ceea ce interesează, e faptul că Burdovski nu acceptă pomana dumitale, excelență, că ți-o aruncă în obraz și, din punctul acesta de vedere, puțin importă că-s o sută de ruble sau două sute cincizeci. Burdovski a refuzat zece mii de ruble, ați văzut doar ; n-ar fi adus nici suta asta de ruble, dacă era un om necinstit ! Cele o sută cinci zeci de ruble a trebuit să le dea lui Cebarov pentru cheltuieli de drum, ca să se deplaseze la prinţ. Ați putea mai degrabă să vă bateți joc de stîngăcia noastră, de nepriceperea noastră în tratarea afacerilor ; de altfel, ați făcut totul pentru a ne face de rîs ; dar să nu îndrăzniți să afirmați că nu sîntem cinstiți. Suma de o sută cincizeci de ruble, domnule, o vom restitui prințului, chiar dacă va trebui să adunăm ban cu ban, și o vom întoarce cu dobîndă. Burdovski e sărac, el nu dispune de milioane ; or, Cebarov, după călătoria lui, și-a prezentat nota de cheltuieli. Speram să avem cîștig de cauză... Cine, în locul lui, n-ar fi procedat la fel ?

— Cum cine ? ! exclamă prințul Ș.

— Aici te apucă nebunia, nu altceva ! strigă Lizaveta Prokofievna.

— Asta amintește, interveni amuzat Evgheni Pavlovici, care stătuse pînă atunci foarte liniștit, mulțumindu-se doar să observe, faimoasa pledoarie a unui avocat, care, asistînd de curînd

pe un individ acuzat de crimă (asasinase şase persoane cu scopul de a le prăda), a tras următoarea concluzie în apărarea clientului său : „E cît se poate de firesc, aşadar, ca, în mizeria în care se zbătea, clientul meu să se fi gîndit să omoare aceste şase persoane ! De altfel, care dintre noi, domnilor, în locul lui, n-ar fi făcut la fel ?“ Cam aşa ceva a spus, în orice caz ceva foarte hazliu.

— Ajunge ! izbucni deodată Lizaveta Prokofievna aproape tremurînd de indignare. E timpul să isprăvim comedia asta !...

Cuprinsă de o tulburare nemaipomenită, ea îşi înălţă semeţ capul şi cu o privire scînteietoare învălui sfidător toată asistenţa, în care, fără îndoială, în momentul acela, nu mai deosebea prietenii de duşmani. Clocotul de mînie, stăpînit cu greu atîta timp, depăşind limitele oricărei răbdări, atinsese acel punct culminant de aprigă răbufnire cînd o răfuială imediată devine impulsul principal şi omul nu caută decît persoana pe care să-şi verse focul. Toţi cei care o cunoşteau pe Lizaveta Prokofievna înţeleseră îndată că se petrecuse cu ea ceva cu totul neobişnuit. Ivan Feodorovici îi mărturisea a doua zi prinţului Ş. că „i se mai întîmplase ei să aibă asemenea crize, dar în halul în care a ajuns ieri, nu prea am văzut-o ; doar o dată la trei ani, dacă se mai întîmplă, în nici un caz mai des ! În nici un caz !“ mai adăugă el sentenţios.

— Destul, Ivan Feodorovici ! Lasă-mă ! strigă Lizaveta Prokofievna. De ce-mi oferi braţul abia acum ? Adineauri n-ai fost în stare să mă duci de aici ; eşti doar bărbat, eşti capul familiei, datoria dumitale era să mă iei de urechi şi să mă scoţi, dacă, în prostia mea, aş fi refuzat să te ascult şi să te urmez. Cel puţin la fiicele dumitale să te fi gîndit ! Acum găsim noi drumul şi fără dumneata ; pe un an întreg ne ajunge ruşinea asta... Aşteaptă, să-i mulţumesc mai întîi cum se cuvine prinţului ! Mulţumim, prinţe, pentru plăcerea pe care ne-ai făcut-o ! Şi eu, proasta de mine, mă pregătisem să ascult ce mai spune tineretul nostru... Dar e o infamie, o infamie ! E un haos, un scandal, nici în vis nu vezi aşa ceva ! Or mai fi mulţi d-ăştia, Dumnezeule ? Taci, Aglaia ! Taci, Alexandra ! Nu vă amestecaţi, că nu-i treaba voastră !... Şi nu te mai învîrti ca un titirez în faţa mea, Evgheni Pavlîci, că mi s-a urît cu dumneata !... Aşadar, tot dumneata, drăguţule, le mai ceri şi iertare, se întoarse ea din nou către prinţ. „Iartă-mă, va să zică, pentru că am îndrăznit să-ţi ofer o avere“... Iar tu, zevzecule, ce ai găsit de rîs ?

îl luă ea la rost pe nepotul lui Lebedev. „Refuzăm, adică, cele zece mii de ruble ; nu cerşim, ci pretindem !“ Se face a nu şti că mîine idiotul acesta se va duce la ei să le ofere din nou prietenia şi banii ! Ai să te duci, nu-i aşa ? Te duci, ai ? Spune, da sau nu ?

— Am să mă duc, răspunse cu blîndeţe şi smerenie prinţul.

— L-aţi auzit ! Pe asta te bizui, se întoarse generăleasa din nou către Doktorenko, te şi vezi cu banii în buzunar şi de aceea faci pe grozavul, ca să ne arunci praf în ochi... Nu, dragul meu, asta s-o spui cui vrei, dar nu mie ; eu una îţi văd gîndurile ca în palmă şi tot jocul vostru l-am ghicit de la început !

— Lizaveta Prokofievna ! se rugă prinţul ruşinat.

— Să mergem, Lizaveta Prokofievna, de mult e timpul, îl luăm şi pe prinţ cu noi, spuse zîmbind şi cu tonul cel mai calm cu putinţă prinţul Ş.

Domnişoarele stăteau deoparte, vădit consternate ; Ivan Feodorovici era speriat de-a binelea ; şi toată lumea, în genere, părea extrem de surprinsă. Cîţiva, care se ţineau ceva mai deoparte de restul societăţii, zîmbeau pe furiş şi schimbau vorbe pe şoptite ; chipul lui Lebedev exprima o supremă încîntare.

— Haos şi scandal, doamnă, găseşti peste tot, observă nepotul lui Lebedev, care de altfel era vizibil contrariat.

— Dar nu de felul acesta ! Nu în felul cum mi-a fost dat să văd acum, aici la voi, domnule, nu de acest fel ! răspunse cu o satisfacţie răutăcioasă şi cu un fel de furie isterică Lizaveta Prokofievna. Dar o să mă lăsaţi odată în pace ? se răsti ea la cei care încercau s-o potolească. Ei bine, dacă am ajuns pînă acolo, ca un avocat, cum ne-ai spus chiar acum dumneata, Evgheni Pavlîci, să declare în plin tribunal că nu-i nimic mai firesc ca cineva, împins de sărăcie, să trimită pe lumea cealaltă şase persoane, atunci să ştiţi că se apropie sfîrşitul lumii, aşa ceva nu mi-a mai fost dat s-aud ! Acum îmi explic totul ! Parcă bîlbîitul, nevolnicul acesta n-ar fi în stare să facă moarte de om ? (Şi-l arătă pe Burdovski, care-o privea complet năucit.) Pun rămăşag că e în stare ! Banii, cele zece mii de ruble ale tale, poate că nu ţi-i primeşte, şi poate chiar din motive de conştiinţă îi refuză, dar noaptea e în stare să vină să-ţi taie beregata ca să ţi-i scoată din sipet, şi tot cu conştiinţa împăcată o va face. Asta n-ar mai fi, după el, o faptă necinstită ! Aici, vedeţi dumneavoastră, ar fi vorba de „un nobil impuls al desperării“, ar fi „negare“ sau dracu mai ştie ce !... Ptiu !... totul e

pe dos acum, toată lumea e anapoda. Ai o fată pe care o creşti cu grijă şi deodată, în mijlocul străzii, hop ! sare într-o trăsură [52] : „Mămico, m-am măritat mai alaltăieri cu cutărică, Karlîci sau Ivanîci, adio !“ Găsiţi că e bine aşa ? E firesc, e demn de respect ? Problema femeii ? Uite, chiar şi mucosul ăsta (ea îl arătă pe Kolea), mai deunăzi, umbla să-mi demonstreze, cu spume la gură, că tocmai asta ar fi „problema feminină“. Să zicem că maică-ta e o proastă, o incultă, oricum însă trebuie să fii om şi să te porţi cu ea ca faţă de o mamă !... Şi de ce, mă rog, eraţi atît de ţanţoş şi cu nasul pe sus cînd aţi intrat adineauri în casa asta ? Ce aţi vrut să arătaţi cu asta ? „Păzea, adică, să nu cumva să îndrăznească careva să se apropie de noi... Sîntem cineva, nu glumă ! Toate drepturile ni se cuvin nouă, iar tu nici măcar să crîcneşti în faţa noastră să nu te-ncumeţi ! Nouă să ne dai cel mai mare respect şi toată consideraţia, cum nici nu există poate, în schimb noi te vom trata ca pe cel din urmă lacheu !“ Dumnealor caută adevărul, sînt setoşi de dreptate, dar asta nu i-a împiedicat să-l ponegrească pe omul acesta şi să-l calomnieze în modul cel mai infam într-un articol de gazetă. „Nu cerem, pretindem ! Şi nu vei auzi din partea noastră nici un cuvînt de recunoştinţă, pentru că ceea ce faci, o faci pentru a-ţi satisface propria ta conştiinţă !“ Ce morală ! Păi, dacă dumneata nu-i vei datora prinţului nici un fel de recunoştinţă, atunci şi prinţul, la rîndul său, poate să spună că nici el nu simte nici un fel de recunoştinţă faţă de Pavlişcev, întrucît, judecînd aşa, nici Pavlişcev nu făcea acte de bunătate decît pentru împăcarea propriei lui conştiinţe. Or, toată pretenţia dumitale ţi-o întemeiezi tocmai pe această recunoştinţă a prinţului faţă de Pavlişcev ; că doar nu dumneata i-ai împrumutat bani, nu dumitale îţi datorează el ; pe ce te bizuiai atunci, dacă nu pe sentimentul lui de recunoştinţă ? Şi atunci cum poţi să te dezici de acest sentiment pe care-l pretinzi de la alţii ? Descreieraţilor ! Acuză societatea că-i sălbatică şi lipsită de omenie pentru faptul că împroaşcă cu noroi o fată înşelată ! Păi, dacă acuzi societatea pentru acest lucru, înseamnă că recunoşti vina societăţii de a-i fi pricinuit fetei aceleia o mare durere. Iar dacă acest lucru îi pricinuieşte durere, cum îţi permiţi atunci s-o dai la gazetă şi chiar tu s-o laşi la cheremul aceleiaşi societăţi fără să te gîndeşti că prin asta ai s-o faci să sufere ? Nebunilor ! Vanitoşilor ! N-au credinţă în Dumnezeu, n-au credinţă în Hristos ! Vă roade trufia şi vanitatea pînă

într-atît, încît veți ajunge să vă sfîșiați unii pe alții, v-o prezic eu. Și mai poate spune cineva că nu-i o sminteală și haos, că tot ce se petrece nu-i o nerușinare ? Iar, după toate, naivul acesta nu mai știe cum să le ceară iertare ! Or mai fi oare mulți ca voi ? Vă vine a rîde, ai ? Că m-am făcut de rușine, stînd aici la palavre cu voi ! Așa este, de, nu mai e nimic de făcut, am pățit rușinea ! Iar tu ai face bine să nu te mai hlizești, bezmeticule ! se năpusti ea deodată asupra lui Ippolit. De-abia își mai trage sufletul și tot umblă să-i pervertească pe alții. L-ai zăpăcit și pe mucosul ăsta (îl arată ea din nou pe Kolea) ; nu vorbește decît de tine ; i-ai împuiat capul cu tot felul de inepții ; nu ai credință în Dumnezeu, și pe el l-ai făcut ateu, cînd de fapt meriți o păruială, ca să-nveți minte, domnul meu ! Mi-e silă de voi toți !... Mi-e silă ! Și așa, va să zică, prințe Lev Nikolaevici, mîine te duci la ei ? Te duci, nu-i așa ? mai repetă ea întrebarea, aproape sufocîndu-se de furie.

— Mă duc, Lizaveta Prokofievna.

— Atunci nici nu vreau să te cunosc de azi înainte ! Făcu o mișcare bruscă, dînd să plece, dar tot atît de brusc se răzgîndi. Te pomenești că și la păgînul ăsta ai să te duci ? arătă ea spre Ippolit. Și ce te holbezi la mine, rînjind prostește ! țipă ea cu un glas nefiresc și se repezi deodată spre tînărul bolnav, al cărui zîmbet batjocoritor o scotea din sărite.

— Lizaveta Prokofievna ! Lizaveta Prokofievna ! Lizaveta Prokofievna ! se auziră în același timp, din toate părțile, mai multe glasuri.

— *Maman*, e o rușine ! strigă Aglaia.

— Nici o grijă, Aglaia Ivanovna, o asigură cu mult calm Ippolit, în timp ce generăleasa îl apucase de braț și, fără să știe nici ea de ce, îl strîngea cu putere ; înfiptă în fața lui, nu-și lua privirea furioasă de pe fața tînărului. Nici o grijă, mama dumitale își va da seama numaidecît că nu se cade să se năpustească așa asupra unui muribund... sînt gata să explic pentru ce rîdeam... aș fi încîntat să mi se îngăduie...

Un acces violent de tuse, care ținu un minut întreg, îl împiedică să-și isprăvească fraza.

— Trage să moară, dar gura tot nu-i tace ! strigă Lizaveta Prokofievna, liberînd brațul lui Ippolit și uitîndu-se cu groază cum își șterge sîngele care-i venise pe gură. Ce să mai vorbești ? Du-te mai bine de te culcă...

— Asta am să şi fac, răspunse încet, cu o şoaptă răguşită, Ippolit ; cum ajung acasă, mă întind în pat... Ştiu prea bine că nu mi-au mai rămas de trăit mai mult de cincisprezece zile. Chiar B-n [53] mi-a spus-o săptămîna trecută... De aceea, dacă-mi îngăduiţi, aş vrea să spun cîteva cuvinte înainte de a-mi lua rămas bun.

— Ce, ai înnebunit ? Ia lasă prostiile ! Acum trebuie să te îngrijeşti, nu să ţii discursuri. Du-te, du-te şi te culcă ! strigă Lizaveta Prokofievna speriată.

— Dacă mă culc, s-a terminat, nu mă mai scol, răspunse Ippolit cu un zîmbet şters ; chiar ieri am vrut să mă pun la pat pentru a nu-l mai părăsi, dar am amînat pentru o zi-două, cît timp mă mai ţin încă pe picioare !... Am amînat ca să vin astăzi aici, cu ei... Numai că sînt tare obosit... fără putere...

— Şezi jos, şezi pe scaun, de ce stai în picioare ? se nelinişti Lizaveta Prokofievna şi-i dădu chiar ea un scaun.

— Vă mulţumesc, reluă el cu blîndeţe, aşezaţi-vă şi dumneavoastră în faţa mea, să mai stăm de vorbă... Trebuie neapărat să stăm de vorbă, Lizaveta Prokofievna, acum ţin la asta... urmă Ippolit, zîmbind din nou generălesei. Gîndiţi-vă că mă aflu pentru ultima oară astăzi la aer curat, în mijlocul naturii, şi printre oameni, printre cei vii, iar peste două săptămîni voi fi probabil sub pămînt. Cu alte cuvinte, parcă mi-aş lua rămas bun de la oameni şi de la natură. Nu sînt prea sentimental, şi totuşi, închipuiţi-vă, sînt foarte mulţumit că totul s-a întîmplat aici, la Pavlovsk, cel puţin, în mijlocul naturii ; măcar vezi arborii înverziţi.

— Nu, nu se poate, amînăm convorbirea pentru altă zi, se alarmă tot mai mult Lizaveta Prokofievna ; ai febră mare. Adineauri zbierai şi ţipai ca din gură de şarpe, iar acum de-abia îţi tragi sufletul, te înăbuşi ! .

— Lăsaţi că-mi revin îndată, numai să mă odihnesc puţin. Pentru ce nu voiţi să-mi satisfaceţi ultima dorinţă ?... Ştiţi, de multă vreme nădăjduiam să vă cunosc, Lizaveta Prokofievna : am auzit atîtea despre dumneavoastră... de la Kolea ; e aproape singurul om care nu m-a părăsit... Sînteţi o femeie originală, o femeie excentrică, m-am convins şi eu acum... Ştiţi că v-am şi îndrăgit puţin ?

— Doamne-Dumnezeule, şi eu care eram cît pe ce să-l lovesc !

— V-a împiedicat Aglaia Ivanovna, dacă nu mă înşel ? E fiica dumneavoastră Aglaia Ivanovna, nu-i aşa ? E atît de fru-

moasă, că adineauri, intrînd aici, am recunoscut-o imediat, cu toate că n-o văzusem niciodată. Lăsaţi-mă, cel puţin, să admir pentru cea din urmă oară în viaţă frumuseţea ei, spuse Ippolit cu jenă, schiţînd un zîmbet chinuit. Uite, şi prinţul e aici, şi soţul dumneavoastră, şi întreaga societate. De ce refuzaţi să-mi satisfaceţi cea din urmă dorinţă ?

— Un scaun ! porunci Lizaveta Prokofievna, dar fără să mai aştepte, luă unul şi se aşeză în faţa lui Ippolit. Kolea, i se adresă ea poruncitor, ai să-l duci chiar acum acasă, iar mîine vin şi eu negreşit...

— Dacă-mi daţi voie, aş cere prinţului o ceaşcă de ceai... Mă simt tare ostenit. Ştiţi ce trebuie să facem, Lizaveta Prokofievna ? Aţi vrut, mi se pare, să-l invitaţi pe prinţ să ia ceaiul cu dumneavoastră. Rămîneţi mai bine aici, să petrecem seara împreună, şi cu siguranţă prinţul ne va oferi la toţi cîte o ceaşcă de ceai. Iertaţi-mă că vorbesc astfel... Dar vă cunosc, sînteţi bună, prinţul e bun şi el... sîntem cu toţii nişte oameni extrem de buni, buni pînă la ridicul.

Prinţul începu să se agite ; Lebedev ieşi în mare grabă, urmat de Vera.

— Fie, hotărî autoritar generăleasa, vorbeşte, dar nu prea tare şi fără să te aprinzi. M-ai înduioşat, zău aşa... Prinţe ! La drept vorbind, n-ai merita să beau ceai la dumneata, dar fie, rămîn, numai să ştiţi că n-am de gînd să cer scuze nimănui ! Nimănui ! E absurd !... De altfel, pentru ocara pe care ţi-am făcut-o, prinţe, iartă-mă ; dacă vrei, bineînţeles. Eu nu reţin pe nimeni, adăugă deodată, adresîndu-se cu un aer mînios bărbatului şi fiicelor sale, ca şi cum le-ar fi reproşat ceva ; pot să mă întorc acasă şi singură...

Dar n-o lăsară să isprăvească. Veniră în grabă cu toţii în jurul ei. Prinţul îmbia pe toată lumea să mai rămînă să ia ceaiul, scuzîndu-se că nu se gîndise mai înainte la asta. Pînă şi generalul deveni extrem de amabil, murmurînd cîteva cuvinte de politeţe şi întrebînd-o grijuliu pe Lizaveta Prokofievna dacă nu-i era frig pe terasă. Puţin a mai trebuit ca să-l întrebe şi pe Ippolit „dacă era de multă vreme la Universitate", dar se abţinu. Evgheni Pavlovici şi prinţul Ş. îşi recăpătară dintr-o dată buna dispoziţie şi amabilitatea. Adelaida şi Alexandra păreau încă mirate, deşi pe feţele lor se citea acum mulţumirea ; pe scurt, toţi păreau foarte bucuroşi că, în sfîrşit, criza de nervi a Lizavetei Prokofievna trecuse. Numai Aglaia continua să rămînă

posomorîtă, aşezîndu-se retrasă mai la o parte. Toţi ceilalţi musafiri rămaseră şi ei ; nimeni nu voi să se retragă, nici chiar generalul Ivolghin. Dar Lebedev îi şopti în treacăt cîteva cuvinte, care se vede treaba că nu-i prea plăcură, căci se ascunse imediat într-un colţ. Prinţul adresă aceeaşi invitaţie şi lui Burdovski, rugîndu-l să rămînă împreună cu însoţitorii săi la ceai. Drept răspuns, ei murmurară ceva printre dinţi, pretextînd că-l vor aştepta pe Ippolit, şi separîndu-se de restul societăţii, se aşezară în colţul cel mai îndepărtat al terasei. Ceaiul fusese probabil de mult pregătit la Lebedev pentru membrii familiei, deoarece fu servit aproape imediat. Pendula din casă bătu ora unsprezece.

X

După ce-şi muie buzele în ceaşca pe care i-o oferise Vera Lebedeva, Ippolit o puse pe masă şi-şi plimbă ochii în jurul său. Părea jenat, aproape ruşinat.

— Vedeţi, Lizaveta Prokofievna, spuse el cu o grabă ciudată, ceştile acestea de porţelan de cea mai fină calitate nu se scot niciodată din bufetul lui Lebedev, le ţine închise sub cheie ; i le-a adus soţia ca zestre ; acum însă ni s-a servit ceai în ele : e în onoarea dumneavoastră, bineînţeles, atît de fericit se simte el...

Voi să mai adauge ceva, dar nu găsi cuvinte.

— S-a fîstîcit, mă aşteptam la asta ! zise deodată Evgheni Pavlovici la urechea prinţului. Semn rău, nu-i aşa ? Parcă-l văd acum că de ciudă îi trînteşte Lizavetei Prokofievna vreo necuviinţă care s-o scoată iarăşi din sărite.

Prinţul îl privi întrebător.

— Nu te temi de vreo excentritate ? continuă Evgheni Pavlovici. Drept să-ţi spun, nici eu ; ba chiar aş dori să se-ntîmple ; nu de altceva, dar n-ar fi de loc rău ca simpatica noastră Lizaveta Prokofievna să primească o lecţie chiar astăzi, imediat ; nici nu mă gîndesc să plec înainte de a asista la o scenă ca asta. Dar ce ai ? Nu te simţi bine ?

— Lasă asta, vreau să ascult. Da, nu prea mă simt bine, răspunse distrat, pierzîndu-şi răbdarea, prinţul. Auzise pronunţîndu-i-se numele ; Ippolit vorbea de el.

— Nu credeți ? spunea Ippolit cu un rîs nervos, aproape isteric. E și natural să fie așa ; o să vedeți însă că prințul nu se va îndoi o clipă și nici nu se va mira de loc.

— Auzi, prințe ? întrebă Lizaveta Prokofievna, întorcîndu-se către el. Auzi ?

Toată lumea rîdea. Lebedev se strecură grăbit lîngă generăleasă, învîrtindu-se cu neastîmpăr în fața ei.

— Pretinde că măscăriciul ăsta, proprietarul dumitale... și-a dat și el obolul la ticluirea articolului pe care l-am ascultat adineauri și unde te-au încondeiat așa de frumos. I-a dat o mînă de ajutor domnului acestuia, autorului...

Prințul aruncă o privire uluită către Lebedev.

— De ce nu spui nimic ? îl apostrofă Lizaveta Prokofievna, bătînd din picior.

— Ce să spun, murmură prințul, uitîndu-se mereu la Lebedev, acum văd și eu că într-adevăr așa este.

— E adevărat ? întrebă ea iute pe Lebedev.

— Purul adevăr, excelență ! declară acesta ferm și hotărît, fără cea mai mică sfială, ducînd mîna la inimă.

— Și încă te mai și lauzi ! strigă generăleasa, aproape să sară în sus la auzul acestui răspuns.

— Sînt un nemernic, un nemernic, murmură Lebedev, lăsîndu-și capul tot mai jos și lovindu-se cu pumnii în piept.

— Ei, și ce mare merit, mă rog, că te recunoști un nemernic ? Crezi că e de ajuns să spui : sînt un nemernic și ai și scăpat de încurcătură. Și nu ți-e rușine, prințe, să te însoțești cu astfel de oameni ? Ți-am mai spus doar ! Să știi că n-am să ți-o iert niciodată.

— Prințul o să mă ierte, spuse smerit și cu multă convingere Lebedev.

— Numai dintr-o nobilă pornire, doamnă ! interveni neașteptat, cu glas răsunător, Keller, care își părăsi deodată locul și se apropie de Lizaveta Prokofievna. Numai și numai dintr-o pornire nobilă și numai pentru ca să nu trădez un prieten compromis n-am amintit adineauri nimic de amestecul lui, cu toate că tot el îl îndemna pe prinț să ne dea pe scări afară, după cum ați auzit și dumneavoastră. Ca să restabilim adevărul, declar că m-am adresat într-adevăr lui și că i-am plătit șase ruble, dar nu ca să-mi îndrepte stilul, ci ca să mă informeze asupra unor fapte care, în mare parte, îmi erau necunoscute și în privința cărora îl consideram o persoană competentă. Cît despre ghetre, pofta de mîncare la pensiunea profesorului elvețian, cifra de

cincizeci de ruble în loc de două sute cincizeci, în sfîrşit, tot ansamblul acesta de detalii îi aparţine exclusiv lui, pentru care a şi primit cele şase ruble ; în ceea ce priveşte stilul însă, vă asigur că n-are nici un merit.

— Vreau să precizez, îl întrerupse Lebedev cu o grabă febrilă şi glas onctuos, provocînd un nou val de rîsete, că am revăzut şi am îndreptat numai prima parte a articolului ; pe la mijloc însă, n-am căzut de acord şi ne-am certat în privinţa unui punct, aşa că n-am mai revăzut şi partea doua. De aceea, frazele agramate de acolo (şi sînt destule !) rog să nu-mi fie atribuite...

— Uite ce-l doare pe dumnealui ! strigă Lizaveta Prokofievna.

— Daţi-mi voie să vă întreb : cînd a fost retuşat articolul acesta ? întrebă Evgheni Pavlovici, adresîndu-se lui Lebedev.

— Ieri dimineaţă, răspunse Keller. Am avut o întrevedere şi ne-am angajat pe cuvînt de onoare să păstrăm secretul.

— Cam în acelaşi timp se linguşea pe lîngă tine şi te asigura de devotamentul lui. Ce oameni ! Nu mai am nevoie de cărţile tale, să nu mi-l mai aduci pe Puşkin al tău, şi fiica ta să nu-mi mai calce pragul !

Lizaveta Prokofievna voia tocmai să se ridice, cînd, văzîndu-l pe Ippolit că rîde, se răsti mînioasă :

— Aşa, va să zică, ai vrut să-ţi baţi joc de mine ? !

— Ferească sfîntul, replică el cu un zîmbet forţat, dar trebuie să spun că mă uimeşte mai ales felul dumneavoastră original de a fi, cu totul ieşit din comun, Lizaveta Prokofievna ; mărturisesc sincer, înadins l-am dat de gol pe Lebedev, pentru că ştiam ce efect va avea asupra dumneavoastră, numai asupra dumneavoastră, căci prinţul îl va ierta cu siguranţă, dacă nu l-a şi iertat... ba poate că i-a găsit în gînd şi o scuză, nu-i aşa, prinţe ?

Gîfîia, pe măsură ce creştea ciudata lui înflăcărare.

— Ei şi ?... făcu mînioasă generăleasa, surprinsă de tonul lui. Ce vrei să spui cu asta ?

— Şi despre dumneavoastră am auzit povestindu-se multe lucruri de acest fel... mi-au făcut mare plăcere... am început să vă stimez foarte mult... continuă Ippolit.

Aşa cum vorbea el acum, părea că una spune şi altul îi e gîndul, şi cu aceleaşi cuvinte ar fi vrut, de fapt, să spună cu totul altceva. Vorbea cu o nuanţă de ironie, dar, în acelaşi timp, era extrem de agitat, se uita bănuitor împrejurul lui, se încurca şi

pierdea în fiece moment șirul ideilor. Toate acestea, unite cu paloarea chipului său de tuberculos, cu strălucirea febrilă a ochilor și cu privirile lui halucinante, atrăgeau, bineînțeles, din ce în ce mai mult atenția tuturor.

— Ar fi trebuit, de altfel, să mă mire faptul, deși (mărturisesc) nu cunosc de loc lumea, nu numai că ați rămas adineauri într-o societate atît de compromițătoare pentru dumneavoastră, în societatea unor oameni cum sîntem noi, prietenii mei și cu mine, dar ați lăsat și pe „domnișoarele acestea să asiste la discutarea unui caz atît de scandalos, deși cred că ele au avut prilejul să cunoască multe lucruri din romanele citite. De altfel, poate că mă-nșel... căci mă cam încurc, dar, în tot cazul, cine, în afară de dumneavoastră, ar fi putut... la cererea unui băiețandru (ei da, a unui băiețandru, recunosc) să-și petreacă seara aici, cu el și cu ceilalți... să asculte tot... ca să-i fie apoi rușine a doua zi... (îmi dau seama, de altfel, că nu mă exprim bine). Apreciez gestul acesta și-mi exprim tot respectul, deși pe fața excelenței-sale, soțul dumneavoastră, se citește limpede că toate astea îi sînt extrem de neplăcute... Hi, hi ! rîse el, încurcîndu-se definitiv și deodată fu cuprins de un nou acces de tuse, care, vreme de două minute, nu-l mai lăsă să vorbească.

— Poftim, și-a pierdut respirația ! observă tăios și cu răceală Lizaveta Prokofievna, privindu-l pe bolnav cu o curiozitate severă. Ei bine, dragă băiete, să isprăvim odată. Ajunge !

— Dă-mi voie să-ți atrag atenția la rîndul meu, domnule, începu deodată Ivan Feodorovici pe un ton enervat, că nevastă-mea se află aici la prințul Lev Nikolaevici, prietenul și vecinul nostru, și că în tot cazul nu dumitale ți-e dat, tinere, să judeci faptele Lizavetei Prokofievna și nici nu ți-e îngăduit să exprimi în prezența mea părerea pe care o ai despre expresia feței mele. Așa să știi. Și dacă nevasta mea a rămas aici, continuă el cu o enervare crescîndă, a făcut-o mai degrabă de mirare, domnule, și dintr-o curiozitate explicabilă, pentru a vedea niște tineri din ziua de azi cu vederi foarte ciudate. Și eu personal am rămas aici, așa cum mă opresc uneori în stradă, ca să mă uit la ceva... ca la... ca la... ca la...

— Ca la o raritate, îi veni în ajutor Evgheni Pavlovici.

— Exact, reluă excelența-sa, fericit că poate ieși din încurcătură, întocmai ca la o raritate. În orice caz însă, mi se pare foarte ciudat și mîhnitor, dacă este corect gramatical să mă exprim așa, faptul că dumneata, tinere, n-ai înțeles că Lizaveta

Prokofievna a rămas cu dumneata pentru că ești bolnav — dacă într-adevăr ești pe moarte — dintr-un sentiment de milă, ca să zic așa, deșteptat de vorbele dumitale jalnice, domnule, și că numele ei, calitățile, poziția ei socială o pun la adăpost de orice necuviință... Lizaveta Prokofievna, isprăvi generalul, roșu-stacojiu de mînie, dacă vrei să plecăm, să ne luăm rămas bun de la prea bunul nostru prinț și...

— Mulțumesc pentru lecție, domnule general, întrerupse cu o gravitate neașteptată Ippolit, privindu-l gînditor.

— Să mergem, *maman*, ce mai așteptăm ? spuse cu mînie și cu nerăbdare în glas Aglaia, ridicîndu-se ostentativ de pe scaun.

— Încă două minute, dacă-mi dai voie, dragă Ivan Feodorovici, rosti cu demnitate Lizaveta Prokofievna, mi se pare că are febră mare și delirează ; se cunoaște după ochi ; nu-l putem lăsa aici în halul acesta. Lev Nikolaevici, n-ar putea să rămînă la dumneata peste noapte, ca să nu fie nevoit să plece acum la Petersburg ? *Cher prince,** te plictisești ? se adresează ea într-o doară prințului Ș. Apropie-te, Alexandra, ți s-a cam zburlit părul, draga mea.

Netezi părul fiicei sale, deși nu era nevoie, pe urmă o sărută ; se vede că numai pentru asta o și chemase.

— Vă credeam în stare să înțelegeți ideile înaintate... reluă Ippolit, revenindu-și din îngîndurare. Da, iată ce voiam să vă spun, se învioră el deodată, cu bucuria omului care-și amintește subit de ceva. Burdovski vrea sincer să-și apere mama, nu-i așa ? Cînd colo, reiese că el e acela care-o face de rîs. Prințul vrea să-i vină în ajutor lui Burdovski ; îi oferă deschis și cu toată sinceritatea, o dată cu prietenia lui, și o considerabilă sumă de bani ; e singurul dintre noi toți, poate, care nu-l disprețuiește, și totuși, iată-i, unul în fața celuilalt, ca doi dușmani... Ha, ha, ha ! Cu toții îl disprețuiți pe Burdovski pentru atitudinea lui urîtă, după părerea voastră, față de maică-sa, nu-i așa ? Așa-i ? Așa-i ? Spuneți ! Vă place grozav ca totul să pară frumos, distins ; numai asta vă interesează, nu-i așa ? (Bănuiam de mult că țineți numai la asta !) Ei bine, să știți că poate nici unul dintre voi nu și-a iubit mama așa cum și-o iubește Burdovski ! Dumneata, prințe, știu că ai trimis în ascuns bani mamei lui Burdovski prin intermediul lui Ganecika. Și uite, fac prinsoare, urmă el cu un hohot de rîs isteric, că acum

---

* **Dragă prințe (fr.).**

Burdovski te acuză de indelicateţe şi te ţine de rău că nu ai fost respectuos faţă de maică-sa ! Sînt sigur că aşa este ! Ha, ha, ha !

Din nou răsuflarea i se opri în gît şi începu să tuşească.

— Ei, gata ? Ai spus tot ? Acum du-te şi te culcă, ai frisoane, îl îndemnă nerăbdătoare Lizaveta Prokofievna, privindu-l cu ochi îngrijoraţi pe bolnav. O, Doamne ! Tot mai vorbeşte !

— Dumitale îţi vine să rîzi, mi se pare. Pentru ce rîzi într-una de mine ? Am observat că tot timpul mă ironizezi ! spuse Ippolit, pornit pe ceartă, lui Evgheni Pavlovici, care, într-adevăr, rîdea cu poftă.

— Voiam numai să te întreb, domnule... Ippolit... scuză-mă, ţi-am uitat numele de familie.

— Domnul Terentiev, interveni prinţul.

— Da, Terentiev. Îţi mulţumesc, prinţe, adineauri a fost pronunţat, dar nu l-am reţinut... Voiam să te întreb, domnule Terentiev, dacă te-ai exprimat vreodată cum că ţi-ar fi de ajuns să-i vorbeşti mulţimii un sfert de oră numai, oriunde, fie chiar şi de la o fereastră, ca să-i convingi îndată pe oameni şi să-i faci să te urmeze ?

— E foarte posibil să mă fi exprimat astfel... răspunse Ippolit, căutînd să-şi aducă aminte. Am spus-o, fireşte, mi-aduc aminte precis !... adăugă el repede, însufleţindu-se din nou şi aţintindu-şi ferm privirea în ochii lui Evgheni Pavlovici. Ei, şi ce-i cu asta ?

— Absolut nimic ; am întrebat numai aşa, ca să ştiu.

Evgheni Pavlovici tăcu, dar Ippolit continuă să se uite la dînsul ţintă, într-o aşteptare încordată.

— Ei bine, tot n-ai isprăvit ? îl apostrofă Lizaveta Prokofievna pe Evgheni Pavlovici. Isprăveşte mai repede, drăguţă, că e timpul să se culce ; sau poate nu ştii cum să termini ? (Clocotea de indignare.)

— Aş vrea să adaug doar atît, reluă zîmbind Evgheni Pavlovici, că tot ce-au spus aici prietenii dumitale, domnule Terentiev, şi tot ce-ai expus dumneata personal cu un talent absolut de netăgăduit se reduce, după părerea mea, la teza care proclamă triumful dreptului înainte de toate, şi independent de orice, ba chiar excluzînd tot restul, şi poate chiar înainte de a se cerceta şi a se şti în ce anume constă acest drept ? Nu ştiu, poate că mă înşel ?

— Te înşeli, desigur ; de fapt, nici nu te înţeleg... şi mai departe ?

Din colţul terasei se auzi o rumoare. Nepotul lui Lebedev mormăi ceva nedesluşit.

— Aproape că am şi isprăvit, răspunse Evgheni Pavlovici. Voiam să spun numai că de la teza aceasta se poate sări foarte uşor la dreptul forţei, adică direct la dreptul pumnului şi al bunului plac personal, conform principiului „aşa vreau, aşa fac". Principiu la care, de altfel, foarte frecvent s-a recurs în lume. Nu a preconizat Proudhon dreptul forţei ? În timpul războiului din America, mulţi liberali din cei mai progresişti s-au declarat în favoarea plantatorilor pentru motivul că negrii, fiind negri, rasă inferioară celei albe, dreptul forţei le aparţine albilor...

— Ei şi ?

— Cu alte cuvinte, dumneavoastră nu negaţi dreptul forţei ?

— Mai departe !

— Cel puţin sînteţi consecvenţi ; voiam numai să observ că de la dreptul forţei la dreptul tigrilor şi al crocodililor sau chiar la Danilov şi la Gorski [54] nu-i decît un pas.

— Nu ştiu ; mai departe ?

Ippolit aproape că nici nu-l asculta pe Evgheni Pavlovici şi chiar dacă-i spunea „ei şi" ?, „mai departe !", părea că o face mai mult în virtutea unei vechi deprinderi în felul lui de a discuta şi nu din atenţie sau de curiozitate.

— Mai departe nimic... asta-i tot.

— Să ştii că nu mă supăr pe dumneata, încheie cu totul neaşteptat Ippolit şi, fără să-şi dea seama probabil de tot ce făcea, îi întinse mîna cu acelaşi zîmbet pe buze.

Evgheni Pavlovici rămase mirat de acest gest, dar se grăbi să-i strîngă mîna cu aerul cel mai serios din lume, ca şi cum ar fi primit iertarea.

— N-aş putea să nu adaug, spuse el cu acelaşi ton de consideraţie echivocă, mulţumirile mele pentru bunăvoinţa cu care m-ai lăsat să vorbesc, dat fiind că liberalii noştri, după cum am avut prilejul să mă conving de nenumărate ori, nu îngăduie niciodată altuia să aibă păreri proprii şi răspund imediat preopinentului lor cu injurii, dacă nu chiar şi cu argumente mai tari...

— Remarca dumitale e perfect adevărată, întări generalul Ivan Feodorovici ; apoi, încrucişîndu-şi mîinile la spate şi cãs-

cînd de plictiseală și necaz, se duse să-și reia locul mai la o parte, lîngă scara de ieșire.

— Ei, haide, ți-ajunge acum, îi spuse deodată Lizaveta Prokofievna lui Evgheni Pavlovici, mi s-a urît cu voi...

— Da, e timpul, se ridică brusc și speriat parcă Ippolit, rotindu-și în jur privirea îngrijorată, v-am reținut; voiam să vă spun tot... credeam că totul... pentru ultima oară... N-a fost decît o fantezie...

Se vedea că era într-o stare de adevărat delir, din care se mai smulgea din cînd în cînd pentru cîteva momente; și atunci, cuprins de o înflăcărare trecătoare, debita frînturi de idei din mulțimea gîndurilor pe care le frămîntase și le formulase în fraze de mult învățate pe patul de suferință, în nesfîrșitele ceasuri de singurătate și insomnie.

— Așadar, adio! rosti el tăios. Credeți că mi-e ușor să vă zic „adio“? Ha, ha! își bătu el joc cu necaz de propria-i întrebare *stîngace*, înfuriindu-se parcă pentru faptul de a nu fi izbutit să exprime ceea ce dorea. Urmă apoi cu glas iritat: Excelență, am onoarea să vă invit la înmormîntarea mea, dacă, bineînțeles, veți binevoi s-o onorați cu prezența dumneavoastră, și... pe toată lumea, domnilor, pe toți vă invit împreună cu generalul!...

Apoi izbucni din nou în rîs; era însă rîsul unui om dement. Lizaveta Prokofievna, speriată, se apropie de dînsul și-l apucă de braț. El o privi țintă, cu același rîs batjocoritor, care părea să fi încremenit pe fața-i răvășită de boală.

— Știți c-am venit aici anume ca să văd copacii? Iată-i... (Și arătă cu mîna spre copacii din parc.) Găsiți ceva caraghios în asta? Nu-i așa că nu e de loc caraghios? o întrebă el grav pe Lizaveta Prokofievna și deodată căzu iar pe gînduri; în clipa următoare însă, ridică iar capul, ca și cum ar fi căutat cu privirea pe cineva. Îl căuta pe Evgheni Pavlovici, care rămăsese în același loc, în dreapta, foarte aproape de el. Dar Ippolit uitase de asta și acum își plimba privirea asupra tuturor. A, n-ai plecat! spuse el cînd dădu în sfîrșit cu ochii de el. Adineauri ai făcut mare haz de faptul că m-aș fi gîndit să țin un discurs de un sfert de ceas la fereastră... Dar știi dumneata că am trăit infinit mai mult decît ar arăta cei optsprezece ani ai mei? Am stat atîta timp țintuit la pat, am privit atîta pe fereastra aceea și m-am gîndit atîta la toate și despre toți... încît... Un mort n-are vîrstă, o știți. Îmi spuneam asta săptămîna trecută, deșteptîndu-mă în toiul nopții... Știți de ce vă este frică cel mai

mult ? Vă temeți mai ales de sinceritatea noastră, chit că ne dispreţuiţi ! Şi gîndul acesta mi-a venit tot atunci, în noaptea aceea de veghe, cu capul pe pernă... Aţi crezut cumva că am vrut să-mi bat joc de dumneavoastră adineauri, Lizaveta Prokofievna ? Nu, asemenea gînd era departe de mine ; dimpotrivă, am vrut să vă aduc elogii... Kolea mi-a spus că prinţul vă consideră drept un copil... asta e bine, e frumos... Dar ce voiam să mai spun...

Îşi acoperi faţa cu mîinile, încercînd să-şi adune gîndurile.

— Da. Asta era. Adineauri, cînd aţi vrut să plecaţi, mi-a trecut prin gînd : pe oamenii aceştia, care sînt aici, n-o să-i mai văd niciodată, niciodată ! E pentru ultima oară că mai văd copaci : de acum înainte, nu mai rămîne decît un zid de cărămidă roşie, zidul casei Meyer.. în faţa ferestrei mele... Ei bine, spune-le asta... Încearcă să le-o spui : iată o fată frumoasă... doar eşti un mort, prezintă-te ca atare, spune-le că „unui cadavru îi este îngăduit să spună orice"... şi că nu mai e nici un pericol ca prinţesa Maria Alexeevna să mai zică ceva, [55] ha, ha, ha... Cum, nu vă vine să credeţi ? întrebă el, plimbîndu-şi neîncrezător privirea pe feţele celorlalţi. Stînd mereu cu capul pe pernă, mi-au venit multe idei... Am ajuns la convingerea că natura îşi cam bate joc de noi, oamenii. Adineauri spuneaţi că sînt ateu, dar ştiţi că natura aceasta... Pentru ce rîdeţi iar ? Sînteţi de o cruzime nemaipomenită ! spuse el deodată, privindu-i pe cei din jur cu o expresie de tristă dojană. Să ştiţi însă că nu l-am pervertit pe Kolea, isprăvi el cu alt ton, de astă dată grav şi ferm, amintindu-şi parcă de imputările lor.

— Nimeni, nimeni nu rîde de tine aici, linişteşte-te ! se frămînta Lizaveta Prokofievna, adînc mişcată. Mîine va veni un alt doctor să te vadă ; celălalt s-a înşelat ; dar aşază-te, abia te ţii pe picioare ! Aiurezi... Ah ! ce ne facem acum cu el ! strigă ea speriată, silindu-l să se aşeze iar în fotoliu.

O lacrimă se prelinse pe obrazul Lizavetei Prokofievna. Văzînd aceasta, Ippolit rămase uluit ; ridică mîna şi o întinse sfios spre obrazul ei, atingînd cu degetul stropul de lacrimă. Un zîmbet copilăros îi lumină faţa.

— Eu... începu el înviorat, nu ştiţi că vă... îmi vorbea mereu de dumneavoastră cu atîta entuziasm, uite, el, Kolea... îmi place entuziasmul lui. Nu l-am pervertit ! Numai pe el îl cruţ din atîta lume... aş fi vrut să-i las pe toţi în pace, pe toţi, dar n-a mai rămas nimeni, nimeni... Voiam să fiu un om de acţiune, să fac ceva pentru societate, aveam acest drept... Ah ! cîte lucruri n-am năzuit să

fac în viață ! Acum nu mai doresc nimic, nu mai vreau să doresc, m-am jurat să nu mai vreau nimic ; las'să caute alții, fără mine, adevărul ! Da, natura e perfidă ! La ce bun, exclamă el, însuflețindu-se deodată, la ce bun creează ea cele mai bune ființe, ca la urmă să-și bată joc de ele ! Cine a făcut, dacă nu ea, ca singura făptură a cărei perfecțiune a fost recunoscută pe pămînt... cine altul dacă nu ea, natura, după ce a înfățișat omenirii această perfecțiune, a făcut ca aceeași făptură sublimă să rostească cuvîntul de pe urma căruia s-a vărsat atîta sînge, încît dacă s-ar fi vărsat dintr-o dată, cu siguranță că s-ar fi înecat omenirea întreagă ! O, e mai bine că mor ! Și eu aș fi spus poate vreo minciună din asta înspăimîntătoare, pentru că negreșit natura ar fi ticluit astfel lucrurile !... N-am pervertit pe nimeni... Voiam să trăiesc pentru fericirea oamenilor, pentru a descoperi și vesti adevărul... Mă uitam pe fereastră la zidul casei Meyer și-mi spuneam că ar fi de ajuns să vorbesc de acolo oamenilor doar un sfert de ceas, ca să conving pe toată lumea, pe toată lumea ; și iată că o dată în viața mea m-am întîlnit... cu voi, dacă nu cu oamenii din mulțime ! Și ce a rezultat din asta ? Nimic ! Doar că mă disprețuiți ! Prin urmare, sînt un imbecil, un om inutil, e timpul deci să dispar ! Și n-am știut să las nici o amintire ! Nici un ecou, nici o urmă, nici o faptă ! N-am răspîndit nici o idee !... Nu rîdeți de un neghiob ! Uitați ! Uitați totul... uitați, vă rog, nu fiți așa de cruzi ! Chiar dacă n-ar fi intervenit această boală, oricum mi-aș fi pus capăt zilelor...

Ar fi vrut, poate, să mai spună multe, dar nu se putu stăpîni și, prăbușindu-se în fotoliu, își acoperi fața cu palmele și începu să plîngă ca un copil.

— Acum ce facem cu dînsul ? strigă Lizaveta Prokofievna. Ea se repezi către bolnav, îi luă capul și-l strînse cu putere la pieptul ei, în timp ce el plîngea cu hohote. Ei, haide, haide ! Nu mai plînge, destul, ești un băiat bun ! Dumnezeu are să te ierte pentru neștiința ta, haide, ajunge, fii bărbat... Pe urmă are să-ți fie rușine că ai plîns...

— Acasă la mine, spuse Ippolit, silindu-se să-și ridice puțin capul, am un frate și surori, copii încă, micuți, sărmani nevinovați... *Ea* îi va perverti. Sînteți o sfîntă ; sînteți ca un copil, salvați-i ! Smulgeți-i din mîinile ei... Ea... e o rușine... O, ajutați-i, Dumnezeu o să vă răsplătească însutit pentru fapta aceasta bună vă implor pentru Dumnezeu, în numele lui Hristos !...

— Dar vorbeşte odată, Ivan Feodorovici ! Ce facem ? se răsti, pierzîndu-şi cumpătul, Lizaveta Prokofievna. Fă bine şi ieşi din tăcerea dumitale marţială. Dacă nu iei o hotărîre, să ştii că rămîn aici toată noaptea, destul m-am lăsat tiranizată de despotismul dumitale !

Lizaveta Prokofievna întreba cu o furie exasperată şi aştepta un răspuns imediat. Dar, în asemenea cazuri, cei de faţă, oricît de numeroşi ar fi, se mulţumesc să observe în tăcere ; nu vor să se amestece sau să-şi ia vreo răspundere şi nu-şi spun părerea decît mult mai tîrziu. Printre persoanele adunate la prinţ erau unele dispuse să rămînă acolo chiar şi pînă a doua zi dimineaţă, fără să scoată o vorbă, ca Varvara Ardalionovna, de pildă, care toată seara a stat deoparte şi n-a rostit un cuvînt, urmărind şi observînd totul cu o atenţie încordată, din anumite motive nemărturisite.

— Eu cred, draga mea, spuse în sfîrşit generalul, că acum ar fi mult mai necesară aici o soră de caritate decît frămîntarea noastră ; ar fi poate nevoie şi de un om serios, de încredere, pe care ne-am putea bizui. În tot cazul, trebuie consultat prinţul şi... să lăsăm bolnavul imediat în pace. Mîine ne-om mai gîndi ce avem de făcut.

— E aproape de miezul nopţii, noi plecăm. Vine şi el cu noi sau rămîne aici ? întrebă pe un ton provocător Doktorenko, adresîndu-se prinţului.

— Dacă doriţi, aţi putea să rămîneţi cu toţii lîngă dînsul, răspunse prinţul, e loc destul.

— Excelenţă, sări deodată, plin de înflăcărare, domnul Keller, îndreptîndu-se cu grabă spre general, dacă e nevoie la noapte de un om de nădejde, sînt gata să mă sacrific pentru prietenul meu... Ce suflet ! De multă vreme îl consider o mare personalitate, excelenţă ! Eu, desigur, mi-am neglijat studiile, în schimb el, cînd atacă o problemă, parcă ar înşira perle, excelenţă !...

Generalul îi întoarse spatele, plictisit.

— Mi-ar părea bine să rămînă, l-aş găzdui bucuros ; fără îndoială, i-ar fi greu să se întoarcă acum la Petersburg, răspundea prinţul la întrebările vehemente ale Lizavetei Prokofievna.

— Dar ce vorbeşti aşa, ca un adormit ? Dacă nu vrei, spune, nu te sileşte nimeni, îl iau atunci la mine ! Doamne, dar si el abia se mai ţine pe picioare ! Ce ai ? Te simţi rău ?

Înfăţişarea în aparenţă înfloritoare a prinţului o indusese în eroare pe Lizaveta Prokofievna, care se pregătea să-l găsească pe patul de moarte. În realitate însă, boala lui recentă, amintirile apăsătoare legate de criză, întîmplările şi impresiile acestei seri agitate, incidentul penibil cu „fiul lui Pavlişcev" şi acum complicaţia aceasta cu Ippolit îl aduseră într-un hal de surescitare extremă, provocîndu-i o stare de tulburare febrilă. Pe lîngă asta, o nouă grijă, o nouă teamă, s-ar putea spune, i se putea citi în ochi ; se uita cu multă îngrijorare la Ippolit, ca şi cînd s-ar fi aşteptat din partea lui la o nouă ieşire, cu totul neobişnuită.

Deodată Ippolit se ridică, înspăimîntător de palid, cu faţa crispată într-o expresie deznădăjduită, de ruşine chinuitoare, insuportabilă. Toate acestea se văzură mai ales în privirea duşmănoasă şi înfricoşată pe care-o aruncă asupra celor de faţă, ca şi în zîmbetul pierdut ce rătăcea pe buzele-i tremurătoare. Îşi plecă imediat ochii şi, cu acelaşi zîmbet chinuit, porni împleticindu-se către Burdovski şi Doktorenko, care se aflau la capătul celălalt al terasei ; era hotărît să plece cu ei.

— De asta mă temeam ! Era de aşteptat ! exclamă prinţul.

Ippolit se întoarse brusc spre dînsul, cuprins de o furie turbată, care făcea să-i tremure convulsiv toţi muşchii obrazului.

— Aşa, va să zică, de asta te temeai ! „Era de aşteptat" să se întîmple aşa ? Ei bine, află atunci de la mine că, dacă urăsc pe cineva aici (vă urăsc pe toţi, pe toţi), zbieră el cu un glas hîrîit şi şuierător, ce-i ieşea din gură cu stropi de salivă, apoi acesta eşti dumneata, suflet iezuit, om nevolnic, idiot, milionar binefăcător, pe dumneata te urăsc mai mult decît pe oricine şi orice pe lume ! De multă vreme ţi-am ghicit firea şi te urăsc încă din ziua cînd am auzit vorbindu-se de dumneata, te-am urît cu ura cea mai cumplită... Din pricina dumitale s-au întors astfel lucrurile ! Dumneata m-ai adus în halul acesta ! L-ai făcut pe un muribund să se ruşineze de el însuşi ; dumneata, numai dumneata eşti vinovat de purtarea asta a mea de acum, bicisnică şi laşă ! Te-aş omorî, dac-aş rămîne în viaţă ! N-am nevoie de generozitatea dumitale, nu primesc de la nimeni nimic, ai auzit, de la nimeni nimic ! Adineauri eram în delir şi n-aveţi de ce, nu vă permit să triumfaţi!... Vă blestem pe toţi, o dată pentru totdeauna !

Aci glasul îi pieri ; se sufoca.

— S-a ruşinat de lacrimile lui, spuse Lebedev încet Lizavetei Prokofievna. „Era de aşteptat!" E grozav prinţul ăsta! I-a citit în suflet ca într-o carte...

Dar Lizaveta Prokofievna nici nu se uită la el. Dreaptă, cu capul sus, puţin lăsat pe spate, privea „aceste făpturi omeneşti" cu o curiozitate dispreţuitoare. La ultimele cuvinte ale lui Ippolit, Ivan Feodorovici ridică din umeri. Nevasta lui îl măsură din cap pînă-n picioare cu un aer mînios, ca şi cum i-ar fi cerut socoteală pentru acest gest, apoi se întoarse spre prinţ:

— Îţi mulţumim, prinţe, prieten excentric al casei noastre, pentru această seară plăcută pe care am petrecut-o la dumneata. Acum, desigur, eşti foarte mulţumit că ai izbutit să ne asociezi şi pe noi la extravaganţele dumitale... Dar atît ne ajunge, scump prieten al casei noastre, îţi mulţumim că ne-ai dat în sfîrşit prilejul să te cunoaştem mai bine!

Indignată la culme, ea începu să-şi aşeze mantila, aşteptînd plecarea „lor". În momentul acela sosi la poartă birja pe care, din porunca lui Doktorenko, cu un sfert de ceas mai înainte, băiatul mai mare al lui Lebedev, elev la liceu, se dusese s-o aducă. Generalul găsi şi el de cuviinţă să-şi spună părerea:

— Într-adevăr, prinţe, trebuie să-ţi spun că nu m-am aşteptat... după relaţiile noastre de prietenie... şi, în sfîrşit, Lizaveta Prokofievna...

— Dar ce-i asta, cum e posibil să vorbiţi aşa! strigă Adelaida, care se apropie iute de prinţ şi-i întinse mîna.

Cu privirea pierdută, prinţul îi zîmbi consternat, cînd deodată o şoaptă fierbinte, întretăiată, îl dogorî parcă, şuierîndu-i la ureche:

— Dacă nu te laşi imediat de oamenii aceştia oribili, toată viaţa mea, dar toată viaţa mea te voi urî ca pe un duşman de moarte! Vorbise Aglaia.

Era ca ieşită din minţi, dar îşi întorsese capul înainte ca prinţul s-o fi putut privi. De altfel, nici nu mai avea de cine şi de ce să se lase; între timp, Ippolit fusese urcat cu greu în trăsură şi grupul lui Burdovski plecă.

— Dar bine, Ivan Feodorovici, cît o să mai ţină toată povestea asta? Ce părere ai? Mai am mult de îndurat de la băieţandrii aceştia răutăcioşi?

— În ce mă privește, dragă... eu, bineînțeles, sînt gata și... prințul...

Ivan Feodorovici întinse totuși mîna lui Mîșkin, dar în treacăt, fără să fi avut timpul să i-o strîngă, căci alergă grăbit, ca s-o ajungă din urmă pe Lizaveta Prokofievna, care, în culmea indignării, cobora ostentativ treptele terasei. Adelaida, logodnicul ei și Alexandra își luară rămas bun de la prinț, strîngîndu-i mîna cu căldură ; la fel și Evgheni Pavlovici, singurul de altfel, care își păstrase buna dispoziție de la început.

— S-a întîmplat exact cum prevăzusem ! Păcat însă că și dumneata, bietul meu prinț, ai avut de pătimit destule cu acest prilej, șopti el, zîmbind cît se poate de prietenos.

Aglaia ieși fără să-și ia rămas bun.

Dar întîmplările din seara aceea nu se încheiară cu asta ; Lizaveta Prokofievna trebui să mai îndure calvarul unei noi întîlniri, din cele mai neașteptate, pe care soarta i-o rezervase la sfîrșit.

În momentul cînd generăleasa cobora scara care dădea în aleea ce împrejmuia parcul, o trăsură elegantă, o caleașcă, trasă de doi cai albi, trecu în trap mare prin fața vilei prințului, purtînd două doamne, extrem de elegant îmbrăcate. Dar, zece pași mai departe, caleașca se opri deodată și una din doamne se întoarse repede, ca și cum ar fi zărit din întîmplare o figură cunoscută

— Evgheni Pavlovici ! Tu ești ? răsună un glas tînăr și melodios, care-l făcu pe prinț și poate încă pe cineva să tresară. Sînt fericită că te găsesc, în sfîrșit ! Am trimis special un om la Petersburg după tine și pe urmă încă unul ! Te caut de azi-dimineață.

Evgheni Pavlovici se opri pe scară uluit. Lizaveta Prokofievna rămase și ea nemișcată, dar nu încremenită de spaimă, ca Evgheni Pavlovici (care avea înfățișarea omului ce s-a pomenit din senin cu o lovitură de măciucă în cap) ; ea se uita la femeia aceea impertinentă cu același aer mîndru și disprețuitor cu care privise cu puțin înainte „făpturile acelea". Dar pe loc își întoarse privirea și-l măsură scrutător pe Evgheni Pavlovici.

— Am vești bune pentru tine ! urmă glasul sonor. De polițele de la Kupferov să n-ai nici o grijă ; Rogojin le-a răscumpărat cu treizeci de mii de ruble, l-am convins eu. Poți fi liniștit cel puțin încă trei luni. Cu Biskup și cu ceilalți pungași

o să aranjăm noi prin cunoscuţi. După cum vezi, totul e în regulă, aşa că fii fericit. Pe mîine !

Caleaşca porni iarăşi în goana cailor şi curînd dispăru după cotitură.

— E nebună ! strigă în sfîrşit Evgheni Pavlovici, roşu de mînie şi uitîndu-se nedumerit la cei din jur. Nici nu ştiu ce-a vrut să spună ! Ce poliţe ? ! Cine-i femeia asta ?

Lizaveta Prokofievna îl mai ţintui cu privirea timp de două-trei secunde, pe urmă se întoarse brusc şi porni spre vila ei, urmată de toţi ceilalţi. Nu trecu mai mult de un minut după aceea, şi Evgheni Pavlovici urca din nou treptele terasei prinţului. Părea foarte tulburat.

— Prinţe, spune-mi sincer, nici dumneata nu ştii ce înseamnă toate astea ?

— Nu ştiu absolut nimic, răspunse prinţul, care era şi el într-o stare de extremă tensiune nervoasă.

— Nu ?

— Nu.

— Nici eu, rîse Evgheni Pavlovici. Pe cinstea mea dacă am vreun amestec în nu ştiu ce afacere cu poliţe. Crede-mă, te rog !... Dar ce ai ?... Te lasă puterile. Îţi vine să leşini ?

— Ah !... nu, nu, te asigur că nu...

XI

De abia a treia zi Epancinii se înduplecară să revină la sentimente mai bune. Cu toate că prinţul, după obiceiul lui, îşi căută şi de data aceasta felurite vini, mustrîndu-se pentru multe lucruri şi aşteptîndu-se sincer la o pedeapsă, în sinea lui totuşi era pe deplin convins că Lizaveta Prokofievna era pornită nu atît împotriva lui, cît mai ales împotriva ei însăşi. Iată de ce vrajba aceasta prelungită, care nu mai îngăduia nici o îndoială asupra nemulţumirii lor, îl împinse într-un greu şi dureros impas. La aceasta veniră să se adauge şi alte împrejurări, dintre care mai cu seamă una căpătă în timpul acestor trei zile contururi tot mai pronunţate, luînd treptat, în închipuirea lui bolnavă, proporţii neaşteptate (prinţul îşi reproşa mereu de cîtva timp două tendinţe opuse, deopotrivă de excesive : pe de o parte, o încredere exagerată, „absurdă ca o obsesie“, în oameni, iar pe de alta o susceptibilitate tot atît

de exagerată, o predispoziţie „sumbră şi meschină“ de a se crede mereu vizat prin vorba sau fapta celorlalţi). Într-un cuvînt, la sfîrşitul zilei a treia, incidentul cu doamna excentrică din caleaşcă care-l strigase pe Evgheni Pavlovici luă în sufletul bănuielnic al prinţului proporţii înspăimîntătoare, fantasmagorice. Lăsînd la o parte toate celelalte aspecte ale cazului, miezul enigmei se concretiza pentru dînsul deocamdată într-o singură întrebare chinuitoare : are el vreo vină şi în această nouă „monstruozitate“, sau e de vină numai... Dar nu-şi termina gîndul, ca să precizeze cine anume. Cît despre literele N.F.B., nu vedea aici decît o glumă inofensivă, cea mai nevinovată zburdălnicie copilărească, şi ar fi fost ruşinos pentru el, ba într-o anumită privinţă chiar şi o lipsă de onestitate, să caute în orice nod în papură.

De altfel, a doua zi după „seara“ aceea de pomină, prinţul Mîşkin, care a fost cauza principală a tuturor incidentelor şi a zarvei întîmplate, avu chiar de dimineaţă plăcerea de a fi vizitat de prinţul Ş. împreună cu Adelaida, care, plimbîndu-se, „au trecut pe acolo *mai ales* ca să se informeze de sănătatea lui“. Un moment mai înainte, Adelaida observase în parc un copac bătrîn, foarte pitoresc, rămuros şi cu frunzişul verde, cu o scorbură mare şi trunchiul brăzdat de crăpături ; ar fi vrut aşa de mult să-l deseneze, încît jumătate de ceas, cît ţinu vizita, nu vorbi de altceva. Prinţul Ş. se arătă amabil şi prevenitor ca de obicei, se interesă de viaţa lui Mîşkin din trecut, aduse vorba despre împrejurarea în care se cunoscuseră, trecînd sub tăcere întîmplările din ajun. La sfîrşit, Adelaida nu se putu stăpîni să nu mărturisească, zîmbind cu înţeles, că ei veniseră incognito, şi atîta tot ; era însă de ajuns ca prinţul să priceapă că părinţii sau, mai bine zis, Lizaveta Prokofievna mai era supărată. În timpul vizitei lor, de altfel, cei doi logodnici nu pronunţaseră un singur cuvînt nici de generăleasă, nici de Aglaia, nici chiar de Ivan Feodorovici. De asemeni, cînd se despărţiră de Mîşkin, ca să-şi continue plimbarea, nu-i propuseră să-i însoţească şi nici nu-l invitară să vină pe la ei. În privinţa asta, comportarea Adelaidei a fost cît se poate de semnificativă ; vorbind de una din acuarelele ei, tînăra manifestă deodată o vie dorinţă s-o arate prinţului. „Cum aş face s-o vezi mai curînd ? Da ! O trimit astăzi prin Kolea, dacă vine să ne vadă, sau mîine, cînd îmi fac plimbarea cu prinţul, mai trec o dată pe la dumneata şi ţi-o aduc eu

personal", hotărî ea în cele din urmă, încîntată de a fi găsit o soluţie atît de fericită.

În sfîrşit, în momentul cînd voi să-şi ia rămas bun, prinţul Ş. păru că-şi aminteşte deodată ceva.

— A, da, întrebă el, nu ştii cumva, dragă Lev Nikolaevici, cine era persoana aceea din caleaşcă care l-a apostrofat ieri pe Evgheni Pavlovici ?

— Era Nastasia Filippovna, spuse Mîşkin. N-ai aflat încă ? Nu ştiu însă cine mai era cu dînsa.

— Ştiu, am auzit ! reluă prinţul Ş. Dar ce-o fi vrînd să însemne toate astea ? Mărturisesc că pentru mine e o mare enigmă... pentru mine şi pentru ceilalţi, încheie prinţul Ş. cu un ton de extremă mirare.

— După cum am înţeles, s-a referit la nişte poliţe de-ale lui Evgheni Pavlovici, pe care, la cererea ei, le-ar fi răscumpărat Rogojin de la un cămătar, răspunse foarte simplu prinţul, şi pentru care Rogojin îi va acorda lui Evgheni Pavlîci răgaz suficient.

— Am auzit, am auzit, dragă prinţe, dar o asemenea afirmaţie este cu totul lipsită de temei ! Este exclus ca Evgheni Pavlîci să fi semnat poliţe ! E un om bogat... Altădată, în adevăr, din cauza nechibzuinţei lui, a avut cîteva încurcături băneşti, şi eu însumi l-am ajutat... Dar un om cu averea lui nu dă unui cămătar poliţe care să-i provoace griji. E absurd ! Şi în orice caz este exclus să aibă cu Nastasia Filippovna asemenea relaţii care să-i permită să-l *tutuiască.* El se jură că nu pricepe nimic, şi-l cred. Iată de ce voiam să te întreb, dragă prinţe, dacă nu ştii ceva ? Vreau să spun, dacă, prin vreo minune, n-a ajuns pînă la dumneata vreun zvon oarecare ?

— Nu, nu ştiu nimic şi te asigur că n-am nici un amestec.

— Vai, prinţe, ce susceptibil ai devenit ! Cum mi-aş fi permis să presupun că ai fi putut lua parte la astfel de lucruri ?... Dar te înţeleg, nu prea eşti în apele dumitale astăzi.

Şi cu aceste vorbe îl îmbrăţişă şi-l sărută pe Mîşkin.

— Adică ce înţelegi prin „astfel" de lucruri ? La ce anume te referi ? Nu văd ce anume ar putea fi calificat în cazul de faţă drept un „astfel" de lucru.

— Fără îndoială, persoana aceea a vrut să arunce o umbră asupra lui Evgheni Pavlîci, să-l compromită ; de aceea a recurs la acest procedeu de a-i atribui, faţă de martori, cusururi pe

care nu le are şi pe care nu poate să le aibă, răspunse destul de aspru prinţul Ş.

Prinţul Lev Nikolaevici se tulbură, continuînd totuşi să-l privească întrebător pe interlocutorul său, dar acesta tăcu.

— Va să zică, nu e vorba numai de poliţe, cum auzirăm cu toţii aseară ? murmură în sfîrşit Mîşkin, vădit contrariat.

— Păi, tocmai asta spuneam, judecă şi dumneata, ce poate avea comun Evgheni Pavlîci cu această femeie, şi cu atît mai mult cu Rogojin ? Încă o dată, repet, acest om dispune de o avere imensă, ştiu cu precizie ; mai mult, e în perspectivă de a moşteni pe un unchi al său. Pur şi simplu, Nastasia Filippovna...

Aici prinţul Ş. se opri iarăşi, gîndindu-se, de bună seamă, că n-ar trebui să vorbească prea mult lui Mîşkin despre Nastasia Filippovna.

— În tot cazul, reiese de aici că ei se cunosc, constată Mîşkin după o clipă de tăcere.

— Nu este exclus să se fi cunoscut ; Evgheni Pavlîci e un om uşuratic. În orice caz, chiar dacă s-au cunoscut, a fost mai demult, acum doi-trei ani. Pe atunci, el era în relaţii mai strînse cu Toţki. Acum însă nici vorbă nu poate fi de asemenea raporturi care s-o facă să-l *tutuiască*. După cum ştii, ea nici nu era pe aici, dispăruse la un moment dat. Mulţi nici nu ştiau încă de întoarcerea ei. I-am văzut trăsura abia de cîteva zile.

— Şi ce trăsură admirabilă ! observă Adelaida.

— Da, e o caleaşcă într-adevăr superbă.

Tînăra pereche se despărţi de prinţul Lev Nikolaevici arătîndu-i multă simpatie, dacă nu chiar cea mai sinceră prietenie.

Pentru eroul nostru însă, vizita aceasta a fost pe deplin revelatoare. E drept că încă din noaptea trecută (şi poate chiar de mai mult timp) îşi făcuseră loc în cugetul lui anumite bănuieli, dar pînă la această vizită el nu îndrăzni să încerce o verificare a temeiniciei lor. Acum însă totul devenea limpede ; prinţul Ş. interpretase desigur în mod greşit faptul în sine, totuşi era foarte aproape de adevăr, bănuind că la mijloc poate fi vorba şi de o *intrigă*. („De altfel, nu este de loc exclus, se gîndea Mîşkin, că el a înţeles totul foarte bine, dar, nevoind să mi-o spună, a preferat să dea această interpretare eronată.") Ceea ce rămînea însă în afară de orice îndoială era faptul că prinţul Ş. îl vizitase cu un ţel precis ; spera să capete anumite lămuriri ; dacă e aşa, înseamnă că ei îl credeau amestecat di-

rect în această intrigă. În afară de asta, dacă este așa precum bănuiește el și dacă întîmplarea prezintă într-adevăr atîta importanță, înseamnă că *ea* urmărește un scop diabolic. Dar ce scop anume ? Groaznic ! „Și cum s-o împiedici ? Cînd *ea* se hotărește la ceva, n-o mai poate opri nimic !“ Prințul știa asta din propria-i experiență. „E nebună ! Nebună de legat !“

Prea multe chestiuni încîlcite și misterioase se adunaseră în dimineața aceea și toate se cereau dezlegate neîntîrziat ; de aceea prințul se simți cu totul deprimat. Vizita Verei Lebedeva îl distră puțin ; a venit la el cu Liubocika în brațe și, veselă, i-a înșirat vrute și nevrute. După Vera apăru sora ei mai mică, care-și ținea mereu gura întredeschisă, apoi fratele lor — liceanul. Băiatul asigura că, după tălmăcirea tatălui său, Steaua Absintos [56], care în Apocalips cade pe izvoare de ape, înseamnă rețeaua căilor ferate răspîndite pe suprafața Europei. Prințul se îndoi că interpretarea lui Lebedev fusese exact redată ; de aceea hotărîră să-l întrebe chiar pe el, cu prima ocazie. De la Vera, prințul află că încă din ajun Keller se instalase la dînșii și că, după toate aparențele, n-avea de gînd să plece foarte curînd, dat fiind că-i plăcea societatea lor și se împrietenise și cu generalul Ivolghin ; de altfel, declarase categoric că a venit să stea la ei numai ca să-și completeze cultura. În general, copiii lui Lebedev îi plăceau prințului din ce în ce mai mult și, pe zi ce trecea, se simțea mai bine în preajma lor. Kolea nu se arătă toată ziua ; plecase dis-dedimineață la Petersburg. (Lebedev, chemat de treburile lui, dispăruse și el din zori.) Dar prințul aștepta cu nerăbdare vizita lui Gavrila Ardalionovici, care trebuia să vină neapărat la el.

Acesta sosi îndată după masă, cam pe la ora șase și ceva. De la prima aruncătură de ochi, prințul își spuse că, în orice caz, domnul acesta trebuie să cunoască toate dedesubturile întîmplării, și cum să nu le știe, avînd asemenea surse de informație ca Varvara Ardalionovna și Ptițîn ? Relațiile ce se statorniciseră între Mîșkin și Ganea erau cam ciudate. Prințul, de exemplu, îi încredințase cazul Burdovski, rugîndu-l în mod special să se ocupe de această chestiune ; dar, în pofida acestor dovezi de încredere și a unor întîmplări din trecut, existau totuși cîteva puncte despre care, printr-un fel de înțelegere tacită, evitau să vorbească între ei, deși, uneori, prințul avea

impresia că Gavrila Ardalionovici ar fi dorit poate mai multă sinceritate și cordialitate în raporturile lor. Acum, de pildă, prințul avu impresia precisă chiar din primul moment că de data aceasta Ganea avea intenția să spargă gheața dintre ei definitiv. (Dar se vede treaba că nu sosise momentul, căci Gavrila Ardalionovici era cam grăbit : sora lui îl aștepta la Lebedev și amîndoi trebuiau să se ducă undeva pentru o afacere urgentă.)

În orice caz, chiar dacă se așteptase la o sumedenie de întrebări, la confidențe spontane sau la mărturisiri prietenești, Ganea s-a înșelat amarnic. În timpul celor douăzeci de minute cît ținu vizita, prințul rămase dus pe gînduri, aproape absent. Nici vorbă nu putea fi de întrebări sau, mai bine zis, de principala întrebare la care se aștepta Ganea, încît acesta hotărî să fie, la rîndul său, cît mai rezervat. Timp de douăzeci de minute, i-a vorbit cu mult haz prințului despre tot felul de lucruri lipsite de orice importanță, mărginindu-se la o simplă flecăreală, fără a atinge punctul esențial.

Între altele, Ganea îl informă pe Mîșkin că Nastasia Filippovna se afla de patru zile la Pavlovsk, în care timp reușise să atragă asupra ei atenția tuturor. Locuia la Daria Alexeevna, într-o căsuță modestă din strada Marinarilor, și caleașca ei era poate cea mai frumoasă din Pavlovsk. În jurul ei roiau o mulțime de adoratori tineri și mai vîrstnici ; uneori, cavalerii îi escortau caleașca. Nastasia Filippovna se arăta, ca întotdeauna, de altfel, foarte pretențioasă în selecționarea cunoștințelor și nu primea decît musafiri aleși pe sprînceană. Oricum, în jurul ei s-a format o adevărată gardă, gata să-i sară în ajutor la nevoie. Din pricina ei, un domn aflat în vilegiatură la Pavlovsk se certase cu logodnica lui, iar un bătrîn general era cît pe ce să-și blesteme băiatul. În plimbările ei cu trăsura era deseori însoțită de o încîntătoare fetișcană de vreo șaisprezece ani, rudă îndepărtată a Dariei Alexeevna ; fata cînta admirabil și, seara, căsuța lor era un loc de atracție pentru lumea care se plimba. De altfel, Nastasia Filippovna se purta foarte decent, se îmbrăca modest, fără pic de lux, dar cu un gust deosebit ; de aceea toate doamnele „o invidiază pentru frumusețea, gustul rafinat și pentru caleașca ei".

— Ieșirea ei excentrică de ieri, își dădu cu părerea Ganea, a fost desigur premeditată și, bineînțeles, nu schimbă cu nimic situația. Doar dacă s-ar apuca cineva să-i caute nod în

papură cu tot dinadinsul, dar și atunci ar trebui să recurgă la calomnii, ceea ce, de altfel, nu va întîrzia, isprăvi Gavrila Ardalionovici, așteptîndu-se ca prințul să-l întrebe numaidecît „de ce anume consideră incidentul de ieri drept o ieșire premeditată ?" Și pentru ce calomnia „nu va întîrzia ?" Dar prințul se abținu să pună vreo întrebare.

Cu aceeași volubilitate și fără să fie tras de limbă, Ganea aduse vorba despre Evgheni Pavlovici. După părerea lui, acesta n-o cunoscuse niciodată înainte pe Nastasia Filippovna și, propriu-zis, nici acum n-o cunoștea prea bine, deoarece abia acum patru zile îi fusese prezentat de cineva pe promenadă, și nu se știe dacă a fost măcar o dată la ea acasă împreună cu ceilalți admiratori. Cît despre polițe, afirmația putea să fie și adevărată (Ganea pretindea chiar că nu e lipsită de temei) ; Evgheni Pavlovici dispune, firește, de o avere considerabilă, „dar situația moșiei lui e cam încurcată în unele privințe". Ajungînd la aceste amănunte interesante, Ganea se opri din perorație. În ce privea ieșirea excentrică de aseară a Nastasiei Filippovna, se mărgini la scurta aluzie strecurată în fraza de mai sus. Apoi veni Varvara Ardalionovna să-l ia pe fratele ei și, în minutul cît zăbovi la prinț, comunică și ea (tot din proprie inițiativă) că Evgheni Pavlovici va rămîne în cursul zilei aceleia, ba poate și a doua zi, la Petersburg, că bărbatul ei (Ivan Petrovici Ptițîn) e plecat și el la Petersburg, probabil tot pentru afacerile lui Evgheni Pavlovici și că, după cît se pare, lucrurile acolo nu sînt tocmai în regulă. La plecare, ea mai adăugă că Lizaveta Prokofievna e foarte prost dispusă, dar și mai ciudat e că Aglaia s-a pus la cuțite cu toată familia, adică nu numai cu tatăl și mama ei, ci și cu surorile ei mai mari, și că „asta nu e de loc frumos din partea ei". După ce dădu, ca din întîmplare, și această ultimă știre (pentru prinț ea avea o semnificație deosebită), Varvara Ardalionovna se retrase împreună cu fratele ei. Despre afacerea cu „fiul lui Pavlișcev", Ganea nu pomeni de asemeni nici un cuvînt, poate din falsă modestie, dar poate și „pentru a cruța sentimentele prințului". Acesta însă ținu să-i mai mulțumească o dată pentru strădunința depusă în rezolvarea favorabilă a chestiunii.

Fericit că rămîne în sfîrșit singur, prințul coborî treptele terasei, străbătu aleea și intră în parc. Voia să-și adune gîndurile și să mediteze puțin asupra unui pas pe care ar fi vrut să-l facă. „Pasul" era însă dintre acelea care nu se cer gîndite,

ci, dimpotrivă, trebuie făcut spontan, concretizat fără ezitare, fără reflecţii îndelungate ; simţise deodată o dorinţă nestăvilită de a părăsi totul, de a se întoarce de unde venise, pentru a se retrage undeva într-o izolare cît mai ferită de lume ; pe scurt, să dispară cît se poate de repede, fără a-şi lua rămas bun de la nimeni. Presimţea că, dacă mai rămîne şi cîteva zile numai, lumea de aici, mediul acesta îl vor absorbi definitiv şi fără putinţă de evadare, ca un destin implacabil, care-l va urmări de-aici încolo fără cruţare. Dar nu-i trebuiră nici zece minute ca să-şi dea seama că o asemenea fugă „nu era cu putinţă", că ar fi o laşitate din partea lui, că în faţă i se puneau probleme de aşa natură, încît nu avea acum nici un drept să dea înapoi şi nici să încerce, cel puţin, de a găsi o ieşire. Frămîntat de aceste gînduri, se întoarse acasă fără să observe că plimbarea lui nu durase mai mult de un sfert de oră. Se simţea profund nefericit.

Lebedev tot mai întîrzia în oraş, aşa încît spre seară Keller putu să pătrundă în odaia prinţului şi, cu toate că de data aceasta nu era ameţit de băutură, se porni pe destăinuiri şi efuziuni. Se vedea că are chef de vorbă şi, într-adevăr, îi declară fără înconjur lui Mîşkin că vrea să-i povestească toată viaţa lui şi că numai pentru asta a rămas la Pavlovsk. Nu era chip să-l dea afară ; de altfel nici n-ar fi plecat în ruptul capului. Keller intenţiona, de fapt, să ţină un adevărat discurs, dar după primele cuvinte se încurcă şi, renunţînd la orice introducere, sări direct la concluzie, mărturisind că pierduse într-atît „orice urmă de simţ moral" (şi numai din cauza necredinţei în puterea Celui-de-sus), încît ajunsese chiar să fure. „Poţi să-ţi închipui !"

— Ascultă, Keller, în locul dumitale n-aş mărturisi astfel de lucruri fără să fie absolută nevoie, îl sfătui prinţul, dar, mai degrabă, îmi vine să cred că născoceşti toate astea numai ca să te ponegreşti cu tot dinadinsul.

— Numai dumitale ţi le spun, exclusiv dumitale, şi asta numai ca să mă pot îndrepta mai uşor. N-am spus-o şi nu o voi spune nimănui ; sînt hotărît să-mi ducă giulgiul morţii secretul în mormînt ! Dar, prinţe, dac-ai şti, dac-ai şti cît e de greu, în timpurile noastre, să faci rost de bani ! De unde să-i procuri, dă-mi voie să te întreb ? Un singur răspuns primeşti peste tot : „Adu-ne aur şi diamante, şi atunci ai să capeţi", adică exact ceea ce îmi lipseşte. Îţi închipui situaţia ? La urmă,

m-am supărat. „Dar pe smaragde, zic, capăt ceva ?“ „Pe smaragde, zice, ți-aș da.“ „În regulă, zic, dacă-i așa.“ Îmi pusei pălăria pe cap și ieșii. „Lua-v-ar dracu de ticăloși!“ Așa le-am spus, zău !

— Dar ce, parcă aveai smaragde ?

— Eu și smaragde ! Da de unde ! O, prințe, cu ce seninătate naivă, aș spune chiar bucolică, privești dumneata viața !

Prințul simți cum îl cuprinde mila sau, mai bine zis, se simți rușinat. Un gînd îi încolți în minte. „Nu s-ar putea oare face ceva din omul acesta, punîndu-l sub o influență binefăcătoare ?“ Cît despre influența lui personală, avea motive s-o creadă absolut ineficace, și nu atît din modestie, din neîncredere în propriile lui forțe sau din spirit de autodepreciere, cît pentru că avea un anumit fel de a privi lucrurile. Pe nesimțite, conversația se însufleți și deveni așa de interesantă, încît nici unul din ei nu se gîndea să-i pună capăt. Keller îi destăinui cu o sinceritate uimitoare tot felul de isprăvi de-ale lui pe care nici un om nu s-ar fi încumetat să le împărtășească. Ori de cîte ori începea o nouă poveste, își arăta mai întîi căința și se jura că sufletul său era „plin de lacrimi“ ; dar, după felul cum își istorisea isprăvile, se vedea că e încîntat și se mîndrește cu ele, ba uneori le spunea cu atîta haz, că amîndoi, și el și prințul, se prăpădeau de rîs.

— Ceea ce observ la dumneata — lucru esențial — e că dai dovadă de credulitate aproape copilărească și de sinceritate impresionantă, spuse în cele din urmă prințul ; numai acest singur fapt ar fi de ajuns pentru a răscumpăra multe din defectele dumitale.

— Am un suflet nobil și generos, aidoma unui cavaler medieval ! se învoi Keller, înduioșat. Dar știi, prințe, așa mă simt numai în vis, în închipuire, în intenții, ca să spun așa ; cînd e vorba de fapte însă nu sînt bun de nimic. De ce oare ? Nu pricep de loc.

— Hai, nu te pierde cu firea ! Acum se poate spune cu drept cuvînt că mi-ai mărturisit toate dedesubturile ticăloase ale firii și ale existenței dumitale ; cel puțin așa mi se pare mie, și cred că n-ar mai fi nimic de adăugat la cele ce mi-ai povestit ; am dreptate ?

— N-ar mai fi nimic de adăugat ? ! strigă Keller cu o nuanță de compătimire în glas. O, prințe, cît de elvețian, ca să zic așa, este încă felul dumitale de a judeca oamenii !

— Cum, ai mai avea de adăugat şi altele ? îngăimă prinţul cu o mirare sfioasă. Atunci la ce te aşteptai, ce nădăjduiai de la mine, Keller, şi pentru ce-ai venit să-mi faci aceste destăinuiri ?

— De la dumneata ? Ce nădăjduiam ? Mai întîi, e o plăcere pentru oricine să stea în preajma dumitale, să-ţi cunoască bunătatea şi simplitatea sufletului ; a sta de vorbă cu dumneata e o adevărată desfătare ; ştiu, cel puţin, că am în faţa mea o persoană plină de virtuţi ; în al doilea rînd... în al doilea rînd...

Aici se încurcă, neştiind ce să mai spună.

— Vrei poate să-ţi împrumut bani ? îi veni în ajutor prinţul. Rostise aceste cuvinte cît se poate de natural, cu un ton serios şi chiar cu oarecare sfiiciune. Keller tresări, aţintind o privire mirată asupra prinţului, şi izbi tare cu pumnul în masă.

— Uite, cu felul acesta de a fi al dumitale, îl dai gata pe om, zău aşa, nici nu ştiu ce să mai spun ! Mă întreb de unde atîta naivitate şi inocenţă sufletească, cum poate nici în vîrsta de aur a omenirii nu s-a pomenit, şi, în acelaşi timp, atîta clarviziune, care-ţi dă putinţa să citeşti în sufletul omului ca într-o carte deschisă ; spiritul dumitale de adîncă observaţie psihologică îl străpunge ca o săgeată. Dar dă-mi voie, prinţe, asta merită o explicaţie, pentru că... sînt pur şi simplu uluit ! Fireşte, scopul meu, în cele din urmă, era să-ţi cer un împrumut, dar mă surprinde că m-ai întrebat de bani, ca şi cum n-ai vedea nimic rău în asta, ca şi cum totul ar fi cît se poate de firesc.

— Da... din partea dumitale e cît se poate de firesc.

— Şi nu eşti indignat ?

— De ce să fiu ?

— Ascultă, prinţe, am rămas aici de ieri seară, mai întîi pentru că am un respect deosebit pentru arhiepiscopul francez Bourdaloue [57] (l-am savurat cu Lebedev pînă la trei noaptea) ; în al doilea rînd, am rămas (îţi jur pe ce am mai scump că spun adevărul !) mai cu seamă pentru că voiam, împărtăşindu-ţi spovedania mea sinceră şi totală, să contribui prin asta, ca să spun aşa, la îndreptarea mea. Acesta mi-a fost gîndul cu care am adormit pe la ora patru, scăldat în lacrimi. Crezi acum în cuvîntul celui mai nobil om ? În momentul cînd aţipeam plin de cele mai sincere lacrimi lăuntrice şi, ca să spun aşa, şi exterioare (pentru că, într-adevăr, plîngeam cu hohote, ţin minte perfect de bine), îmi veni în gînd o idee diabolică ;

„Ce-ar fi, la urma urmei, dacă după spovedania mea i-aş cere nişte bani ?" Spovedania asta, prin urmare, a fost un fel de „preambul lacrimogen", ca să pregătesc terenul şi, înduioşîndu-te, să-ţi storc o sută cincizeci de ruble. Şi, după părerea dumitale, asta nu-i o josnicie ?

— Ceea ce spui dumneata poate să nu fie tocmai exact. Poate să fi fost o simplă coincidenţă, atîta tot, lucru care se întîmplă de altfel destul de frecvent. Mie mi se întîmplă mereu. Personal, cred că nu e bine să te laşi stăpînit de această dedublare, dar să ştii, Keller, că în cea mai mare parte vina e a mea. Cînd vorbeai adineauri, parcă mă vedeam pe mine. De multe ori mă bătea gîndul, continuă prinţul cu toată seriozitatea, vădind cel mai viu interes pentru acest subiect, că şi ceilalţi păţesc la fel, încît, la un moment dat, începusem chiar să mă consolez, căci e extrem de greu să lupţi în contra acestor idei *duble ;* am încercat pe propria mea piele. Dumnezeu ştie de unde şi cum se ivesc. Văd că dumneata singur calificí asta drept o josnicie ! Acum iar o să mă frămînte ideile acestea. În tot cazul, nu eu sînt acela care să te judec. Totuşi cred că asta nu se poate numi o josnicie, nu ţi se pare ? Ai recurs la un subterfugiu ca prin lacrimi să-mi storci o sumă de bani, dar nu te-ai jurat adineauri că spovedania dumitale a avut şi un altfel de scop, un scop nobil şi nu numai de interes mărunt ? Cît despre bani, ai nevoie pentru chefuri, nu-i aşa ? După spovedania dumitale, asta este, bineînţeles, o dovadă de laşitate. Dar, pe de altă parte, cum să renunţi, aşa dintr-o dată, la băutură şi la petreceri ? E un lucru imposibil. Atunci, ce-i de făcut ? Cel mai bun lucru e să lăsăm asta în seama conştiinţei dumitale, ce zici ?

Spunînd astea, prinţul se uită la Keller cu o vie curiozitate. Se vedea că problema ideilor dedublate îl preocupa de multă vreme.

— Nu înţeleg de ce, după toate acestea, te-or fi socotind oamenii idiot ! exclamă Keller.

O roşeaţă uşoară acoperi obrazul prinţului.

— Predicatorul Bourdaloue, de pildă, în cazul de faţă ar fi fost necruţător, pe cînd dumneata l-ai cruţat pe om şi m-ai judecat cu omenie ! Şi uite, ca să mă pedepsesc eu însumi şi ca să arăt cît sînt de mişcat, nu vreau o sută cincizeci de ruble, mă mulţumesc cu douăzeci şi cinci, mi-ajunge ! De atît am nevoie, cel puţin pentru două săptămîni. De abia după

două săptămîni dacă mai vin să-ţi cer bani. Voiam să-i dau ceva în dar Agaşei, dar nu merită. Ah, dragă prinţe. Dumnezeu să te aibă în paza lui !

În clipa aceasta apăru Lebedev, care sosise tocmai atunci de la Petersburg. Zărind hîrtia de douăzeci şi cinci de ruble în mîinile lui Keller, se încruntă. Keller însă, văzîndu-se în posesia banilor, se grăbi s-o ia din loc. Pe dată, Lebedev începu să-l bîrfească.

— Eşti nedrept : căinţa lui era sinceră cu adevărat, zise prinţul cu mustrare în glas.

— Căinţa lui ! Ce valoare poate să aibă o asemenea căinţă! Nu m-am bătut şi eu în piept aseară : „Sînt un nemernic, un nemernic !", adică vorbe goale, şi atîta tot !

— Aşadar, din partea dumitale erau numai vorbe goale ! Şi eu credeam, dimpotrivă...

— Ei bine, uite, dumitale am să-ţi spun tot adevărul, fiindcă ştii să-l pătrunzi pe om pînă în adîncurile sufletului ; şi vorba şi fapta, şi minciuna şi adevărul — toate la mine merg mînă-n mînă şi în perfectă armonie. Adevărul şi faptele mă-ndeamnă — poţi să mă crezi sau nu — la o sinceră căinţă, ţi-o jur, dar cuvintele şi minciuna îmi sînt dictate de un gînd diabolic (mereu prezent) : „Cum să fac ca să-l amăgesc pe om, să trag un folos chiar şi de pe urma acestor lacrimi de căinţă ale mele !" Zău aşa ! Altuia nu i-aş spune, ar rîde sau m-ar scuipa, dar dumneata, prinţe, judeci cu omenie.

— Întocmai aşa, cuvînt cu cuvînt, mi-a spus şi el adineauri, se însufleţi prinţul. Şi amîndoi parcă v-aţi mîndri cu asta ! Mă mir de voi, numai că el e mai sincer decît dumneata, care faci din asta o adevărată meserie. Haide, destul, nu mai face mutra asta plouată, Lebedev, şi nu-ţi mai duce mîna la inimă. Vrei să-mi spui ceva ? Nu cred că ai venit degeaba...

Lebedev se codi, recurgînd la obişnuitele-i strîmbături.

— Te-am aşteptat toată ziua, ca să-ţi pun o întrebare ; măcar o singură dată în viaţa dumitale te conjur să spui adevărul ; avut-ai vreun amestec oarecare în întîmplarea de ieri cu caleaşca ?

Lebedev continuă să se izmenească, chicotind, frecîndu-şi mîinile, iar la urmă recurse la un strănut prelungit, neputîndu-se hotărî să răspundă la întrebarea prinţului.

— Văd că ai luat parte.

— Indirect, numai indirect! Grăiesc purul adevăr! N-am făcut altceva decît să anunț la vreme o anumită persoană că o anumită societate e adunată la mine și că sînt de față anumite persoane.

— Știu, ai trimis pe fiul dumitale *acolo*, mi-a spus-o chiar el adineauri; și ce-i cu intriga asta pe care ați pus-o la cale? izbucni prințul, cuprins de un fel de neastîmpăr.

— N-am pus-o eu la cale, ferit-a sfîntul! se apără Lebedev, vînturîndu-și brațele, ca și cum ar fi voit să respingă o asemenea bănuială. A fost urzită de alții și, la drept vorbind, e mai mult o fantezie decît o intrigă!

— Despre ce e vorba, spune-mi și mie, pentru Dumnezeu! Cum de nu-ți dai seama că mă privește personal chestiunea asta? Nu vezi că aici se urmărește compromiterea lui Evgheni Pavlovici?

— Prințe! Excelentissime prinț, se sclifosi Lebedev din nou, dar dumneata nu mă lași să-ți spun tot adevărul; am încercat de mai multe ori, dar nu m-ai lăsat să isprăvesc...

Prințul chibzui o clipă.

— Bine, te ascult, rosti el în cele din urmă; fără îndoială, o luptă grea se dăduse în sufletul lui.

— Aglaia Ivanovna... începu îndată Lebedev.

— Taci, taci! strigă exasperat prințul, și fața i se făcu stacojie de indignare, sau poate și de rușine. Așa ceva este exclus și e... absurd! Toate astea au fost născocite de dumneata sau de alți nebuni ca dumneata. Și să nu te mai aud vreodată amintind despre asta.

Seara tîrziu, trecuse de zece, cînd, în sfîrșit, veni și Kolea, aducînd o mulțime de noutăți, unele din Petersburg, altele din Pavlovsk. Cele dintîi (privitoare mai ales la Ippolit și la pățania din ajun) i le povesti pe scurt, pentru a le relua mai tîrziu, atît de grăbit era să-i comunice noutățile din Pavlovsk. Acum trei ore se întorsese de la Petersburg și, fără a mai trece pe la prinț, se dusese direct la Epancini. „Acolo se petrece ceva îngrozitor!" Bineînțeles, pe primul plan era povestea cu caleașca, dar se întîmplase probabil și altceva, ce nu putea să știe, desigur, nici el și nici prințul. „Nu m-am apucat, firește, să spionez și nici să descos pe careva de-ai casei; de altfel, m-au primit bine, chiar surprinzător de bine; în schimb, de dumneata, prințe, n-au suflat o vorbă!" Mai important și interesant era că Aglaia se certase cu ai săi pentru Ganea. Exact

despre ce era vorba nu se știe, cert este însă că din pricina lui Ganea (închipuiește-ți !) cearta a luat un caracter foarte violent, ceea ce înseamnă că motivul era grav. Generalul s-a întors tîrziu și era tare indispus ; împreună cu el venise și Evgheni Pavlovici, foarte vesel și prevenitor, fiind cît se poate de bine primit. Dar noutatea cea mare era că Lizaveta Prokofievna a chemat-o într-ascuns pe Varvara Ardalionovna, care tocmai se afla la domnișoare, și i-a interzis o dată pentru totdeauna să-i mai calce pragul casei ; ce-i drept, a făcut-o într-o formă cît se poate de cuviincioasă, „mi-a povestit chiar Varia". E interesant că în momentul cînd Varia ieși de la Lizaveta Prokofievna și trecu să-și ia rămas bun de la domnișoare, ele nici nu știau măcar că i se interzisese să le mai calce pragul și că e vorba de o despărțire definitivă.

— Dar Varvara Ardalionovna a fost la mine pe la ora șapte ! zise prințul mirat.

— Ei bine, asta s-a întîmplat pe la opt. Îmi pare rău de Varia și de Ganea... dar, ce să-i faci, prea se bagă în toate, nu pot trăi fără intrigi. Niciodată n-am putut afla ce anume uneltesc ; de altfel, nici nu țin să fiu la curent. Desigur, din multe puncte de vedere caracterul lui Ganea lasă de dorit, însă are și calități, pe care e de ajuns să le cauți, ca să le descoperi, și niciodată nu-mi voi ierta că nu l-am înțeles mai înainte... Nu știu dacă pot continua a mă duce la Epancini după cele întîmplate cu Varia. E drept că de la început chiar m-am pus pe un picior de independență completă, dar trebuie totuși să mai chibzuiesc.

— Degeaba îl plîngi atît pe fratele dumitale, observă prințul ; dacă lucrurile au ajuns aici, înseamnă că Lizaveta Prokofievna îl consideră pe Gavrila Ardalionovici cam primejdios și că, prin urmare, anumite speranțe ale lui sînt pe cale să se împlinească.

— Cum ? Ce speranțe ?! strigă, în culmea mirării, Kolea. Îți închipui poate că Aglaia... e cu neputință !

Mîșkin nu spuse nimic.

— Ești teribil de sceptic, prințe, relua Kolea după un timp, observ că de la o vreme încoace te arăți extraordinar de sceptic ; începi să nu mai crezi în nimic și să te complaci în tot felul de presupuneri... Am întrebuințat bine aici cuvîntul „sceptic" ?

— Cred că da ; deşi nici eu nu sînt prea sigur.

— Ba nu, îmi retrag cuvîntul „sceptic" ; am găsit o altă explicaţie, strigă Kolea deodată, nu eşti un sceptic, ci un om stăpînit de gelozie ! Eşti teribil de gelos pe Ganea pentru o fată mîndră şi frumoasă !

Spunînd asta, Kolea sări de pe scaun şi izbucni într-un rîs nebun, cum poate nu i se mai întîmplase vreodată în viaţă. Veselia lui n-a mai cunoscut margini cînd îl văzu pe prinţ roşind din ce în ce mai mult. Ideea că prinţul era gelos din pricina Aglaiei îl amuza nespus. Dar hazul lui încetă brusc în momentul cînd îşi dădu seama că prinţul a rămas foarte mîhnit. Pe urmă se legă între ei o conversaţie lungă şi serioasă, care ţinu mai bine de o oră, poate chiar o oră şi jumătate.

A doua zi, o chestiune urgentă îl sili pe prinţ să plece la Petersburg, unde rămase toată dimineaţa. La întoarcere, întîlni în gară pe Ivan Feodorovici. Acesta îl apucă pe Mîşkin de braţ, se uită cu fereală împrejur şi-l trase repede după dînsul, într-un vagon de clasa întîi, ca să călătorească împreună. Generalul era dornic să-i împărtăşească lucruri importante.

— Mai întîi, dragă prinţe, să nu mi-o iei în nume de rău şi, chiar dacă te-am supărat cu ceva, uită, te rog. Eram gata să vin încă ieri să te văd, dar nu ştiam cum va reacţiona Lizaveta Prokofievna... Acasă la noi e un adevărat... infern, parcă s-ar fi instalat un duh necurat şi, zău, dacă mai pricep ceva. După părerea mea, dumneata eşti în orice caz mai puţin vinovat decît oricare dintre noi, deşi, la drept vorbind, din pricina dumitale s-au întîmplat toate astea. Vezi, prinţe, e frumos să fii filantrop, dar se pare că nu e totdeauna plăcut. Poate că ţi-ai dat seama şi dumneata. Eu preţuiesc, fireşte, bunătatea Lizavetei Prokofievna şi o stimez mult, dar...

Şi generalul continuă să îndruge în acelaşi sens, iar vorbele îi erau din cale afară de încîlcite. Se vedea cît de colo că era extrem de tulburat şi totodată zguduit de ceva cu totul de neînţeles pentru dînsul.

— Ştiu foarte bine că n-ai nici un amestec aici, dar mai bine renunţă să ne vizitezi cîtva timp, ţi-o spun prieteneşte ; aşteaptă să treacă furtuna. În ceea ce-l priveşte pe Evgheni Pavlîci, urmă el cu înfocare, totul s-a dovedit a fi o calomnie absurdă, cea mai neagră calomnie ! E o minciună urîtă, o intrigă, dorinţa de a strica totul, de a băga zîzanie între noi.

Vezi, prinţe, ţi-o spun confidenţial : între noi şi Evgheni Pavlîci nu s-a spus nici un cuvînt, pricepi ? Nu sîntem legaţi prin nimic, dar cuvîntul acesta poate fi rostit în orice moment ! Aşadar, urmăreşte să-i pună beţe-n roate ! Dar pentru ce, cu ce scop — nu mă pot dumiri ! E o femeie excentrică, o femeie prăpăstioasă, m-a vîrît în spaimă, de mi-am pierdut şi somnul. Şi ce trăsură, ce cai... Fantastic ! Asta e ceea ce se cheamă pe franţuzeşte şic, nu-i aşa ? Şi cine o fi noul ei protector ? Alaltăieri, ca să spun drept, m-a împins păcatul şi l-am bănuit pe Evgheni Pavlîci, zău aşa ! Dar acum sînt sigur că nu este el ; şi dacă nu e el, ce rost are încercarea asta de a provoca o ruptură între noi ? Asta-i întrebarea ! Ca să nu-l piardă pe Evgheni Pavlîci ? Dar ţi-o repet, jur pe onoarea mea că nici n-o cunoaşte măcar şi că toată povestea aceea cu poliţele e o pură născocire ! Şi cu cîtă neobrăzare îl *tutuia* în plină stradă ! E limpede că la mijloc e o intrigă răuvoitoare ! Un complot ! Dar noi trebuie să-l respingem cu dispreţ şi să-i arătăm şi mai multă consideraţie lui Evgheni Pavlîci. Am vorbit în acest sens şi cu Lizaveta Prokofievna. Acum să-ţi spun părerea mea intimă : sînt ferm convins că toate astea le face dintr-o ranchiună personală, ca să se răzbune pe mine, ştii, pentru ceea ce a fost, deşi nu mă simt vinovat cu nimic. Îmi vine sîngele în obraz de ruşine de cîte ori îmi aduc aminte de asta. O dispărută, dispărută pentru totdeauna, şi iat-o că apare din nou. Dar unde o fi Rogojin acela, mă rog ? O credeam de mult măritată cu el.

Într-un cuvînt, generalul părea cu totul derutat. Aproape tot drumul, timp de o oră, el vorbi fără întrerupere, punînd singur întrebări şi tot singur răspunzînd la ele ; în focul peroraţiei strîngea mîna lui Mîşkin, şi, în cele din urmă, îl convinse pe acesta, cel puţin de un lucru, că lui personal nici nu i-a trecut prin minte să-l bănuiască de vreun amestec în această afacere, lucru important pentru prinţ. În încheiere, generalul povesti despre un unchi al lui Evgheni Pavlîci, şeful unei cancelarii la Petersburg, şi care „ocupă un post de vază, are şaizeci de ani, e gastronom, un bătrîn care nu se lasă încă... Ha, ha ! Ştiu că a auzit şi el de Nastasia Filippovna şi i-a cam dat tîrcoale. Am trecut adineauri pe la el ; nu primeşte, e suferind ; dar e bogat, foarte, foarte bogat, are o situaţie excelentă şi... Dumnezeu să-l ţină încă mulţi ani, dar tot lui Evgheni Pavlîci o să-i rămînă toată averea... Da, da... şi totuşi mi-e frică parcă de ceva ! Nu-mi explic de ce anume, dar mi-e frică... S-ar zice că

plutește ceva în aer, o nenorocire ce se-nvîrte deasupra capetelor noastre ca un liliac, și mi-e frică, mi-e tare frică !..."

În sfîrșit, de-abia a treia zi, după cum am mai spus, a urmat și împăcarea oficială a Epancinilor cu prințul Lev Nikolaevici.

XII

Era pe la ora șapte după amiază ; prințul se pregătea să iasă în parc, cînd, deodată, apăru pe terasă Lizaveta Prokofievna ; era singură.

— *În primul rînd,* să nu-ți închipui cumva, începu ea, că am venit să-ți cer iertare. Nu ! Asta, niciodată ! În toate, numai dumneata ești de vină.

Prințul rămase tăcut.

— Ești vinovat sau nu ?

— Tot atît ca și dumneata. De altfel, nici dumneata, nici eu n-avem să ne reproșăm în chestiunea aceasta vreo intenție rea. Alaltăieri mă credeam vinovat, dar acum mi-am dat seama că lucrurile stau altfel.

— Așa, va să zică ! Bine : ascultă ce am să-ți spun și ia loc, pentru că n-am de gînd să stau în picioare.

Se așezară amîndoi.

— *În al doilea rînd,* nici un cuvînt despre mucoșii aceia neobrăzați ! Nu stau de vorbă cu dumneata decît vreo zece minute ; mi-am luat inima în dinți și am venit să-ți cer o lămurire (ți-ai fi închipuit poate cine știe ce ?), dar dacă faci cea mai mică aluzie la neobrăzații aceia, mă ridic, plec și s-a sfîrșit pentru totdeauna între noi.

— Bine, răspunse prințul.

— Dă-mi voie să te întreb ; ai scris, acum două luni sau două luni și jumătate, cam pe la paști, o scrisoare Aglaiei ?

— D-da, am scris.

— Pentru ce ? Ce i-ai scris ? Arată-mi scrisoarea !

Ochii Lizavetei Prokofievna scînteiau ; tremura din tot corpul de nerăbdare.

— N-o am, răspunse prințul surprins și fîstîcindu-se în ultimul grad ; dacă scrisoarea n-a fost distrusă, ea trebuie să fie la Aglaia Ivanovna.

— Nu căuta să te eschivezi ! Ce i-ai scris ?

— Dar nu mă eschivez de loc, și nici nu mă tem de nimic. Nu văd motivul pentru care nu i-aș putea scrie...

— Taci ! Ai să vorbești mai tîrziu. Ce conținea scrisoarea ? De ce ai roșit ?

— Nu-ți cunosc gîndurile, Lizaveta Prokofievna, văd numai că scrisoarea asta te indispune mult. Îți închipui, desigur, că aș putea refuza să răspund la o asemenea întrebare. Dar, ca să-ți dovedesc că n-am de ce mă teme, că nu regret că am scris-o și că nici n-am de ce să roșesc (spunînd acestea, prințul deveni roșu ca racul), am să ți-o reproduc din memorie, căci se pare că o știu pe dinafară.

Și prințul reproduse aproape cuvînt cu cuvînt conținutul biletului pe care-l trimisese Aglaiei.

— Ce aiureală ! Ce vrea să însemne toată încîlcitura asta, după părerea dumitale ? întrebă pe un ton aspru Lizaveta Prokofievna, după ce ascultase cu atenție încordată relatarea prințului.

— Nici eu nu știu prea bine ; tot ce pot spune e că eram atunci sub puterea unui sentiment sincer. Am avut acolo momente pline de senzația trăirii și de speranțe îmbietoare.

— Ce speranțe ?

— Mi-ar fi greu să le explic ; numai că nu erau de acelea la care te gîndești poate dumneata în momentul acesta... Speranțe... în sfîrșit, speranțe de viitor, de fericire ; speranța că poate nu eram un străin *acolo*. Mă simțeam foarte mulțumit că sînt în țara mea. Într-o dimineață plină de soare, am luat condeiul și i-am scris o scrisoare ; de ce anume ei, nu știu. Uneori, omul simte nevoia de a avea alături un suflet apropiat ; am simțit și eu, probabil, ceva asemănător în clipele acelea... adăugă prințul după o tăcere.

— Ești îndrăgostit poate ?

— N-nu... I-am... scris ca unei surori ; de altfel, am și semnat „fratele dumitale".

— Hm ! Intenționat ai făcut-o ; am înțeles.

— Îmi vine tare greu să răspund la întrebările acestea, Lizaveta Prokofievna.

— Știu că-ți vine greu, dar asta nu mă interesează. Ascultă, spune-mi cinstit, ca înaintea lui Dumnezeu ; îmi spui drept ori minți ?

— Nu mint.

— E adevărat că nu ești îndrăgostit de ea ?

— Cred că e adevărat.

— „Crede !“ Neisprăvitul acela i-a dus scrisoarea ?

— L-am rugat pe Nikolai Ardalionovici să...

— Un ţînc ! Un neisprăvit ! întrerupse cu năduf Lizaveta Prokofievna. Nu cunosc nici un Nikolai Ardalionovici ! Un neisprăvit !

— Nikolai Ardalionovici...

— Ba-i un neisprăvit, îţi spun eu !

— Ba nu, Nikolai Ardalionovici nu este un neisprăvit, răspunse prinţul cu glas potolit, dar ferm.

— Bine, scumpule, mai vorbim noi despre asta !

Se opri un minut, ca să se mai liniştească şi să-şi recapete răsuflarea.

— Şi ce-i cu „cavalerul sărman“ ?

— Nu ştiu, n-am nici un amestec ; o fi vreo glumă.

— E tare plăcut, n-am ce zice, să te pomeneşti cu toate astea, aşa, pe nepusă masă ! Să fie oare cu putinţă ca ea să aibă o slăbiciune pentru dumneata ? Nu-mi explic ! După ce tot ea te făcea şi „nerod“ şi „idiot“ ?

— Nu era neapărată nevoie să-mi relatezi toate astea, spuse mai mult în şoaptă şi pe un ton de reproş prinţul.

— Nu te supăra. E o fire voluntară şi cam despotică, o nebună, o răzgîiată ; de va îndrăgi pe cineva, neapărat îi va scoate sufletul, spunîndu-i vorbe muşcătoare şi bătîndu-şi joc de el pe faţă ; la fel am fost şi eu la vîrsta ei. Dar să ştii că nu prea ai de ce să te umfli în pene, dragul meu, nu-i de nasul dumitale ! Nu vreau să cred că s-ar putea întîmpla aşa ceva şi nici că se va întîmpla vreodată ! Ţi-o spun ca să-ţi bagi minţile în cap. Ascultă, jură-mi că nu eşti însurat cu *aia*.

— Lizaveta Prokofievna, ce ţi se năzare ? strigă prinţul, gata să sară în sus de ciudă şi uimire.

— Dar erai cît pe ce să te însori ?

— Adevărat, era să mă însor, şopti el, lăsînd capul în jos.

— Va să zică, eşti îndrăgostit de ea ? Pentru *ea* ai venit aici, nu-i aşa ? Pentru *aia* ?

— Am venit pentru altceva, nu ca să mă însor, răspunse prinţul.

— Ia spune, ai ceva sfînt pe lumea asta ?

— Am.

— Jură-mi că n-ai venit să te însori cu *aia*.

— Jur pe ce vrei !

— Te cred ; sărută-mă. În sfîrşit, pot să respir uşor ; dar să ştii că Aglaia nu te iubeşte ; gîndeşte-te, prin urmare, la ce-ţi rămîne de făcut ; şi ţi-o mai repet : nu te va lua de bărbat, cel puţin cît sînt eu în viaţă. Ai auzit ?

— Am auzit.

Prinţul se simţea aşa de ruşinat, încît nu îndrăznea s-o privească în faţă.

— Ascultă, te aşteptam ca pe o providenţă (deşi n-ai meritat-o, după cum văd eu !) ; noaptea scăldam perna în lacrimi, nu de grija dumitale, scumpule, fii pe pace ; am o durere a mea personală, nesfîrşită şi nu-i văd leacul. De aceea te aşteptam cu atîta nerăbdare ; cred şi acum că Dumnezeu mi te-a trimis ca pe un prieten, ca pe un frate. Nu am pe nimeni mai apropiat, în afară de bătrîna Bielokonskaia, iar dînsa e plecată acum ; de altfel, de bătrîneţe a ajuns proastă ca noaptea. Acum răspunde-mi scurt prin *da* sau *nu ;* ştii pentru ce-a făcut ea tărăboiul acela alaltăieri ?

— Cuvîntul meu de cinste că n-am luat parte la asta şi că nu ştiu nimic !

— Destul, te cred. Acum şi eu mi-am schimbat părerea în privinţa asta, dar pînă ieri dimineaţă îl socoteam pe Evgheni Pavlîci vinovat de toate astea ; şi alaltăieri, şi ieri încă. Dar acum, fireşte, nu pot să nu fiu de părerea lor ; e limpede că şi-au bătut joc de el în modul cel mai neruşinat ; cu ce scop, de ce şi pentru ce, nu se ştie (însuşi faptul acesta pare suspect şi dă de bănuit). În tot cazul, n-o mai dau pe Aglaia după el, orice s-ar întîmpla ! Poate să fie un om cumsecade, n-are a face. Aveam eu îndoieli şi înainte, dar acum am hotărît, şi hotărît rămîne. „Întîi să mă băgaţi în mormînt şi atunci n-aveţi decît să daţi fata după cine vreţi", aşa i-am spus azi-dimineaţă lui Ivan Feodorovici. Vezi ce destăinuiri îţi fac, vezi ?

— Văd şi apreciez.

Lizaveta Prokofievna aruncă prinţului o privire pătrunzătoare ; poate ar fi vrut să afle ce efect va produce asupra lui părerea ei despre Evgheni Pavlîci.

— Nu ştii nimic de Gavrila Ivolghin ?

— Ba da... ştiu multe lucruri.

— Ştiai că e în relaţii cu Aglaia ?

— Asta n-am ştiut-o, se miră, ba chiar tresări prinţul. Cum ? Gavrila Ardalionovici e în relaţii cu Aglaia Ivanovna ? Cu neputinţă !

— De foarte puţin timp. Soră-sa şi-a tot făcut drum pe aici, toată iarna, şi i-a săpat trecerea ca o cîrtiţă.

— Nu cred, stărui cu tărie prinţul, după ce stătu un moment pe gînduri, pradă unei profunde emoţii. Dac-ar fi fost adevărat, aş fi ştiut negreşit şi eu.

— Te aşteptai cumva ca el să vină şi, căzînd la pieptu-ţi, să-ţi mărturisească cu lacrimi în ochi ? Tare naiv mai eşti ! Şi caraghios ! Toţi umblă să te păcălească ca pe un... ca pe... Şi nu ţi-e ruşine să te încrezi într-un asemenea om ? Se poate să nu-ţi dai seama că el te duce de nas, că te păcăleşte în modul cel mai neruşinat ?

— Ştiu foarte bine că mă păcăleşte uneori, rosti prinţul în silă, cu jumătate glas, şi el îşi dă seama că ştiu... adăugă el fără a-şi mai isprăvi gîndul.

— Poftim, ştie şi totuşi se încrede ! Halal ţie ! De altfel, din partea dumitale e şi firesc să fie aşa. De ce m-oi fi mirînd atît ? Doamne-Dumnezeule ! A mai existat vreodată un astfel de om ? Ptiu ! Dar ştii că acest Ganea ori această Varka au pus-o în legătură cu Nastasia Filippovna ?

— Pe cine ? strigă prinţul.

— Pe Aglaia.

— Nu cred ! Imposibil ! Cu ce scop ? şi prinţul sări ca ars de pe scaun.

— Nici mie nu-mi vine a crede, cu toate că sînt dovezi. E o fire despotică, o zăpăcită, o nebună ! Şi mai cu seamă rea din cale afară, o răutate cum nu-i alta ! O mie de ani aş repeta că e rea ! Toate fetele mele s-au făcut aşa în ultimul timp, chiar şi curca plouată de Alexandra, dar aceea cel puţin mi-a scăpat din mînă. Şi totuşi nu cred ! Poate pentru că nici nu vreau să cred, adăugă generăleasa ca pentru sine. Pentru ce n-ai venit să ne mai vezi ? îl luă ea din nou la rost pe prinţ. Aceste trei zile de ce n-ai venit pe la noi ? strigă ea nerăbdătoare, repetînd întrebarea.

Prinţul începu să-şi expună motivele, dar Lizaveta Prokofievna îl întrerupse.

— Toată lumea te ia drept un prost şi te trage pe sfoară ! Ai fost ieri la Petersburg ; pun rămăşag că te-ai dus să-l implori în genunchi pe nemernicul ăla să-ţi primească cele zece mii de ruble !

— Nici gînd. Nu l-am văzut şi, de altfel, nu-i un nemernic. Am primit o scrisoare de la el.

— Arată-mi-o !

Prinţul scoase un plic din servietă şi-l întinse Lizavetei Prokofievna, care citi :

„Stimate domn, eu n-am, fireşte, nici un drept la demnitate şi amor propriu în ochii lumii. Sînt prea nevrednic de aşa ceva, după părerea oamenilor. Aceasta e opinia lumii, dar nu şi a dumitale. M-am convins, stimate domn, că eşti poate mult superior celorlalţi. Nu sînt de acord cu Doktorenko, şi pe chestia aceasta sîntem în divergenţă. N-aş primi niciodată un ban de la dumneata, dar ai venit în ajutor mamei mele şi-ţi datorez recunoştinţă, cu toate că e o dovadă de slăbiciune. În tot cazul, mi-am schimbat părerea despre dumneata şi am socotit necesar să ţi-o aduc la cunoştinţă. Consider apoi că relaţiile noastre trebuie să sfîrşească aici şi că în viitor nu mai pot exista nici un fel de legături între noi. *Antip Burdovski.*"

„P.S. Restul pînă la două sute de ruble, pe care-l mai datorez, îl voi restitui negreşit, cu timpul."

— Ce aiureală ! hotărî Lizaveta Prokofievna, restituindu-i scrisoarea cu o mişcare bruscă. Nu merita osteneala s-o citesc. Ce-ţi veni să zîmbeşti aşa, cu înţeles ?

— Recunoaşte, totuşi, că scrisoarea aceasta ţi-a făcut plăcere şi dumitale.

— Cum ? ! Încîlcitura asta îmbibată de orgoliu ? Dar nu vezi că toţi ăştia şi-au pierdut capul de îngîmfare şi trufie ?

— Şi totuşi îşi recunoaşte vina şi a rupt chiar şi cu Doktorenko ; ba cu cît e mai vanitos, cu atît a trebuit să sufere mai mult în amorul lui propriu. Ah, ce copil eşti, Lizaveta Prokofievna !

— Ţii neapărat să-ţi trag o palmă, se vede ?

— Nu, nu ţin de loc. Dar ştiu precis că scrisoarea te bucură şi totuşi nu vrei să te dai de gol. De ce te ruşinezi de sentimentele dumitale ? Aşa faci totdeauna.

— Să nu îndrăzneşti să mai calci pe la mine ! sări Lizaveta Prokofievna, palidă de mînie. De azi înainte, să nu mai treci pragul casei mele niciodată !

— Iar peste trei zile singură ai să mă chemi la voi... Cum se poate aşa ceva ? Sînt sentimentele dumitale cele mai frumoase, de ce să te ruşinezi de ele ? Singură îţi dai prilej de chin şi frămîntare.

— Să mor, dacă te mai chem vreodată ! Şi numele am să ţi-l uit ! L-am şi uitat !

Şi dădu buzna spre uşă.

— Oricum, tot mi s-a interzis să mai vin la voi ! strigă prinţul în urma ei.

— Ce-e-e ? Cine ţi-a interzis ?

Se întoarse într-o clipă, ca înţepată de un ac. Prinţul ezită să-i răspundă ; îşi dădea seama că-l luase gura pe dinainte.

— Cine ţi-a interzis să vii la noi ? strigă furioasă Lizaveta Prokofievna.

— Aglaia Ivanovna mi-a interzis...

— Cînd ? Vo-or-be-şte odată !...

— Azi-dimineaţa mi-a trimis vorbă să nu cutez a veni în casa voastră.

Lizaveta Prokofievna rămase înmărmurită, silindu-se să-şi dea seama de situaţie.

— Cum adică ţi-a trimis vorbă ? Prin cine anume ? Tot prin neisprăvitul acela ? Şi numai din gură ţi-a spus ? ţipă ea din nou.

— Am primit un bileţel, lămuri prinţul.

— Unde-i ? Arată-mi-l ! Imediat !

Prinţul se gîndi un moment, apoi scoase din buzunarul vestei o bucăţică de hîrtie pe care era scris :

„Prinţe Lev Nikolaevici ! Dacă, după tot ce s-a întîmplat, mai ai de gînd cumva să mă uimeşti vizitînd vila noastră, te asigur că eu personal nu voi fi printre aceia pe care prezenţa dumitale îi va încînta. *Aglaia Epancina*".

Lizaveta Prokofievna se reculese o clipă, pentru ca imediat după aceea să se repeadă la prinţ şi, apucîndu-l de braţ, să-l tragă după dînsa.

— Vii cu mine ! Într-adins ! Chiar acum, în clipa asta ! vocifera ea ca scoasă din minţi.

— Dar, gîndeşte-te, în felul acesta mă expun...

— La ce ? Ah, prostălăule, naiv ce eşti ! Parcă n-ai fi bărbat ! Dar las' că văd eu acum ce se-ntîmplă, cu ochii mei...

— Lasă-mă, cel puţin, să-mi iau pălăria...

— Poftim, ia-ţi mizerabila de pălărie şi să mergem ! N-ai ştiut să-ţi alegi măcar un fason mai de Doamne-ajută !... A scris-o, nici vorbă, numai de ciudă... după cele întîmplate adineauri... A scris-o de necaz, mormăia Lizaveta Prokofievna, care nu lăsase braţul prinţului şi-l trăgea mereu în urma ei. Deunăzi ţi-am luat apărarea şi am spus cu glas tare că eşti un prost dacă nu vii... altfel nu ţi-ar fi scris bileţelul acela stupid şi necuviincios. Un gest indecent, nedemn de o fată de familie,

binecrescută şi deşteaptă foc !... Hm ! continuă ea, i s-o fi făcut şi ei, fireşte, ciudă că nu vii ; numai că nu s-a gîndit de loc că unui idiot nu trebuie să-i scrii în felul ăsta, că o ia de bună, literă cu literă, după cum s-a şi întîmplat. de altfel. Ce ţi-ai ciulit urechile aşa ? se răsti ea la prinţ, dîndu-şi seama că o cam luase gura pe dinainte. Îi trebuie un măscărici ca tine, de mult n-a mai văzut unul în preajmă-i, iată pentru ce te pune la încercare. Şi-mi pare foarte bine, sînt încîntată că o să te ia chiar acum în primire ! O meriţi. N-avea grijă, se pricepe ea la de-alde astea ! Şi încă ce bine se pricepe !...

I

De cîte ori nu ne-a fost dat să auzim spunîndu-se, la noi, cum că nu prea avem oameni practici ; că politicieni, de pildă, avem berechet ; şi nici de generali nu ducem lipsă ; cît despre administratori, găseşti cîţi vrei şi de tot felul, oricît de mulţi s-ar cere ; cînd e vorba, însă, de oameni înzestraţi cu spirit practic — ia-i de unde nu-s ! Cel puţin aşa se plînge toată lumea. Ba, unii susţin că nici măcar personal de serviciu corespunzător n-am avea pe unele linii de cale ferată ; şi nici vreo administraţie ceva mai acceptabilă nu se poate înjgheba, zic ei, prin companiile noastre de navigaţie. Mereu auzi aceleaşi jalnice lamentări ; ba că în punctul cutare al unei linii ferate noi s-au ciocnit, ori s-au prăvălit de pe pod nişte vagoane ; ba că un tren întreg s-a înzăpezit şi a rămas imobilizat între nămeţi ; au plecat oamenii la un drum de cîteva ore şi, cînd colo, s-au pomenit imobilizaţi cinci zile în mijlocul cîmpiei întroienite. Ici, ţi se spune că zac de luni de zile şi putrezesc mii de puduri de mărfuri care aşteaptă să fie expediate ; dincolo, auzi (şi nici nu-ţi vine a crede !) că un administrator, adică un fel de şef, un lefegiu oarecare, în loc să expedieze nişte vagoane cu mărfuri, îi administrează unui prepus negustoresc o lovitură de pumn peste gură, motivîndu-şi zelul administrativ prin aceea că „s-a cam enervat" din pricină că acela îl bătea la cap să-i expedieze marfa. Şi cînd te gîndeşti că există în ţara aceasta atîtea servicii de stat şi posturi

de lefegii te cuprinde groaza; cu oricine ai sta de vorbă — toţi au fost, sînt sau vor să fie slujbaşi. Cum se face atunci că din atîta material uman să nu se poată constitui o administraţie ca lumea la companiile noastre de navigaţie?

Răspunsul ce ni se dă la această întrebare e uneori cît se poate de simplu — atît de simplu, că explicaţia pare aproape de necrezut. E adevărat, ni se spune, că la noi toţi au fost ori sînt slujbaşi, şi starea aceasta dăinuie de vreo două sute de ani încoace, după cel mai perfect şi tipic model nemţesc, de la strămoşi la strănepoţi; dar tocmai aici e buba, că slujbaşii sînt de fapt oamenii cei mai lipsiţi de simţ practic, şi în aşa măsură încît teoretizarea şi lipsa de cunoştinţe practice erau socotite pînă nu demult, chiar şi de slujbaşi, drept cea mai mare virtute şi cea mai bună recomandare. Dar, nu tagma funcţionărească ne interesează aici, ci oamenii cu simţ practic. E în afară de orice îndoială faptul că sfiiciunea şi absenţa oricărui spirit de iniţiativă personală erau considerate la noi, de veacuri, drept cel mai bun indiciu de simţ practic — părerea aceasta se menţine şi astăzi. Dar de ce să ne facem din asta o vină specifică nouă, dacă e vorba s-o formulăm cu titlu de învinuire? Lipsa de originalitate era considerată pretutindeni, în lumea întreagă, întotdeauna, drept apanajul omului de afaceri serios şi practic, şi nouăzeci şi nouă la sută din oameni (pe puţin) au crezut întotdeauna astfel, încît poate numai unu la sută dintre ei vedea şi vede lucrurile într-un fel diferit.

Marii inventatori şi oamenii geniali au fost consideraţi de societate, aproape totdeauna, nişte aiuriţi la începutul activităţii lor (ba de foarte multe ori şi către sfîrşitul ei) — observaţie arhicunoscută de altfel şi de mult devenită banală. Dacă, de pildă, ani de-a rîndul, timp de mai multe decenii, toată lumea, deprinsă să-şi fructifice banii prin lombard, a cărat acolo miliarde cu dobînda de patru la sută, nu-i de loc de mirare că o dată cu dispariţia acestei instituţii, oamenii rămînînd la propria lor iniţiativă, o bună parte din aceste milioane s-au irosit iremediabil în vîltoarea febrei de constituire a societăţilor anonime pe acţiuni sau ajungînd prin buzunarele a tot felul de escroci, ceea ce, de altfel, era socotit ca un indiciu de cuminţenie şi bună creştere conform cu uzanţele vremii. Mai cu seamă cuminţenie. De vreme ce timiditatea cuminte şi o lipsă decentă de originalitate constituiau pînă acum

la noi, după părerea aproape unanimă, o însușire inerentă a omului practic și cumsecade, ar fi fost desigur prea inoportună, indecentă și reprobabilă chiar orice schimbare bruscă. Care mamă iubitoare, de pildă, nu se va înspăimînta și nu se va îmbolnăvi de frică, dacă fiul sau fiica ei vor ieși cumva din făgașul obișnuitului. „Mai bine să trăiască în îndestulare și să fie fericit fără originalitate", gîndește orice mamă, legănîndu-și odorul. Iar bătrînele dădace, de cînd e lumea, îngînă același cîntec: „În straie de aur vei umbla, grad de general vei purta!"[58] Așadar, pînă și dădacele noastre considerau gradul de general ca o culme a fericirii pentru un rus, reprezentînd idealul național cel mai popular de fericire tihnită — suprema fericire. Și într-adevăr, cine n-ar fi izbutit la noi, după ce și-a luat cu chiu cu vai examenul și a deținut timp de vreo treizeci și cinci de ani o slujbă la stat, cine n-ar fi izbutit să ajungă, în cele din urmă, la gradul de general și să-și încropească o sumușoară la lombard? În felul acesta, mai tot omul rus ajungea, aproape fără nici un efort, să-și cîștige reputația de om capabil și practic. De fapt numai un om original sau, cum ades preferăm a spune, numai un om agitat, nu izbutea la noi să ajungă general. O fi existînd aici și o anumită inadvertență, în general însă constatarea pare exactă și societatea noastră avea perfectă dreptate să-și definească astfel idealul de om practic. Dar toate aceste considerațiuni ne-au îndepărtat prea mult de subiect, întrucît intenția noastră era, de fapt, să dăm cîteva lămuriri suplimentare cu privire la familia Epancin. Membrii acestei familii, sau, în orice caz, cei mai ponderați și rezonabili dintre ei sufereau de o meteahnă, o trăsătură comună aproape întregii familii și complet opusă acelor virtuți la care ne-am referit mai sus. Fără să-și dea seama de faptul în sine (pentru că într-adevăr e greu de sezisat), ei aveau totuși uneori sentimentul că lucrurile în familia lor mergeau nu ca la toată lumea. Molcomă și uniformă la alții, viața lor era într-o necontenită frămîntare; toată lumea luneca pe drum lin ca pe șine; ei deraiau la fiece moment. În timp ce toată lumea dădea mereu dovezi de sfioasă cuminţenie, ei — nici pomeneală. Lizaveta Prokofievna, ce-i drept, se cam speria cînd lucrurile nu mergeau conform uzanțelor vremii, și totuși nu era vorba de acea sfială cuviincioasă, mondenă, după care tînjeau ele. Deși poate că Lizaveta Prokofievna era singura pe care o frămîntau toate

acestea ; domnişoarele, cărora nu le lipsea, de altfel, nici perspicacitatea, nici ironia, erau încă tinere ; iar generalul, deşi avea o minte destul de pătrunzătoare (ce-i drept cam greoaie), în împrejurările mai dificile prefera să scoată un mormăit vag, lăsînd în cele din urmă totul în seama Lizavetei Prokofievna. Cu alte cuvinte, toată răspunderea îi revenea ei. Şi nici nu se putea susţine, cel puţin cu oarecare temei, că familia aceasta se remarcă prin cine ştie ce spirit de iniţiativă personală sau că sare mereu de pe şine dintr-o predilecţie conştientă pentru originalitate, ceea ce ar fi însemnat o flagrantă încălcare a regulilor bontonului. O, nu ! Nici vorbă de aşa ceva ; adică, nici prin gînd nu le trecea să-şi propună asemenea ţeluri ; şi cu toate astea reieşea, pînă la urmă, că familia Epancin, deşi foarte onorabilă, era puţin altfel de cum trebuie să fie în general orice familie onorabilă. De cîtva timp, Lizaveta Prokofievna îşi vîrîse în cap că tot răul se trage numai de la dînsa, de la caracterul ei „nenorocit", ceea ce îi mări şi mai mult chinul. Îşi spunea mereu că e o „excentrică, stupidă şi insuportabilă" ; se frămînta necontenit, pierzîndu-şi cumpătul şi nemaifiind în stare să se descurce, să găsească o ieşire nici chiar în cele mai obişnuite complicaţii pe care le oferă viaţa de toate zilele, era mereu predispusă să exagereze proporţiile nenorocirii.

Am arătat încă de la începutul naraţiunii noastre că Epancinii se bucurau efectiv de o consideraţie unanimă. Chiar şi Ivan Feodorovici personal, cu toată originea lui obscură, era primit pretutindeni cu deferenţă indiscutabilă. De altfel, o şi merita deplin ; în primul rînd, pentru că era un om bogat, şi nu „un oarecare", şi în al doilea rînd, pentru că era un om absolut onorabil, deşi cam mărginit. Se pare însă că o anumită opacitate intelectuală este un atribut necesar dacă nu al oricărui om de afaceri, cel puţin al oricărui om care vrea să-şi rotunjească averea. În sfîrşit, generalul avea maniere frumoase, era modest, ştia să tacă, dar, în acelaşi timp, nu se lăsa călcat pe picior, şi nu numai pentru că avea rangul de general, ci pentru că aşa-i dicta conştiinţa lui de om cinstit şi plin de demnitate. Pe deasupra, şi poate că nu era lucrul cel mai puţin important, el se bucura de bunăvoinţa unor protectori influenţi. Cît despre Lizaveta Prokofievna, după cum am mai spus, ea se trăgea dintr-o familie de nobili de viţă veche, deşi pe la noi nu prea se ţinea seama de vechimea neamului dacă omul nu are şi relaţii sociale. Dar ea a ştiut să-şi facă şi relaţii ; era stimată

și iubită de persoane cu mare trecere și influență în societate, încît toată lumea, firește, trebuia să-i acorde respectul cuvenit și să-i deschidă ușile. Cert este că necazurile ei familiale nu prea aveau cine știe ce temei și în orice caz erau provocate de niște cauze minore și exagerate pînă la ridicol ; dar, dacă ți-a crescut, să zicem, un neg pe nas sau pe frunte, ești dispus să-ți închipui că toată lumea n-are altă treabă decît să se ocupe de negul dumitale, să te bîrfească și să-și bată joc de dumneata, chiar dacă ai avea meritul de a fi descoperit America. Ce-i drept, Lizaveta Prokofievna era considerată în societate drept o ființă „originală“, aceasta nu scădea însă cu nimic respectul unanim de care se bucura incontestabil. Spre nenorocirea ei însă Lizaveta Prokofievna încetase de la o vreme să mai creadă chiar și în faptul acesta de netăgăduit, că este stimată. Gîndindu-se la fiicele sale, își spunea cu durere că le strică viitorul, că are un caracter ridicol, compromițător, insuportabil, lucru pentru care, bineînțeles, învinuia tot pe cei din jurul său, pe fiicele și bărbatul ei, cicălindu-i de dimineață pînă seara, cu toate că îi iubea nemărginit, cu patimă, pînă la absurd.

Ceea ce o îndurera mai cu seamă era gîndul că și fiicele ei manifestau aceeași tendință de a deveni niște trăsnite, niște ființe „originale“ ca și dînsa, și că asemenea domnișoare nici că s-au mai pomenit vreodată și nici nu se cade să existe pe lume. „Or să devină niște nihiliste, asta e !“ își spunea ea mereu. Iar de un an încoace, și mai ales în ultima vreme, gîndul acesta supărător prindea tot mai multă consistență. „Mai întîi, de ce nu se mărită !“ se întreba ea într-una. „Ca să-și chinuiască mama, desigur, văzînd în asta probabil scopul suprem al vieții lor, și n-ar fi de mirare, cu ideile astea noi și cu blestemata lor problemă feminină ! Nu-i căşunase Aglaiei acum șase luni să-și taie splendoarea de păr ? (Doamne, nici chiar eu n-am avut pe vremuri asemenea cozi de toată frumusețea !) A trebuit să mă rog în genunchi de ea ca să lepede foarfecele din mînă !... Hai, să zicem că o făcea din răutate, ca s-o chinuiască pe maică-sa, pentru că e bezmetică, răzgîiată și, mai cu seamă, rea ! Dar grăsana ceea de Alexandra, parcă nu voia și ea să-și reteze părul, și nu dintr-un moft și nici din răutate, ci din naivitate și prostie, pentru că Aglaia îi băgase în cap cum că în felul acesta va avea somn mai liniștit și că va scăpa de migrene ? Și cîți pretendenți, cîți pretendenți nu s-au perindat de cinci ani încoace ! Și unde mai pui că toți erau unul și unul,

foarte potriviţi, ba unii dintre ei erau pur şi simplu nişte oameni admirabili ! Atunci de ce fac nazuri, ce mai aşteaptă ? Pentru ce nu se mărită ? Numai ca s-o necăjească pe mama lor, altă explicaţie nu există ! Nu există ! Nu există !“

Dar iată, în sfîrşit, că o rază de soare veni să încălzească şi inima ei chinuită de mamă ; Lizaveta Prokofievna simţi oarecare uşurare gîndindu-se că cel puţin una dintre fiicele ei, Adelaida, era pe cale să se căpătuiască. „Scap cel puţin de o piatră din casă“, spunea ea cînd i se întîmpla să-şi exprime gîndurile cu glas tare (deşi, în sinea ei, folosea expresii mult mai gingaşe). Şi ce frumos, cît de onorabil se aranjase totul ; pînă şi în lumea bună faptul era comentat şi apreciat numai în cuvinte de laudă. Logodnicul, un bărbat agreabil, cu situaţie frumoasă, de neam, un prinţ, avea avere, ba se vedea că-i place mult şi logodnicei, nici că se putea nimeri mai bine ! Dar Lizaveta Prokofievna îşi făcea mai puţine griji cu fiica ei mijlocie decît cu celelalte două, deşi predispoziţiile artistice ale Adelaidei puneau de multe ori la grea încercare inima grijulie şi veşnic neliniştită a Lizavetei Prokofievna. „În schimb, are un caracter admirabil, fire veselă şi mult bun simţ ; cu asemenea calităţi nu se pierde o fată“, îşi spunea în chip de consolare generăleasa. Grija cea mai mare i-o pricinuia viitorul Aglaiei. În privinţa celei mari, Alexandra, Lizaveta Prokofievna nu mai ştia exact ce atitudine să adopte şi cum e mai bine : să se teamă pentru ea sau n-are de ce să-i fie teamă ? Cîteodată i se părea că „aşa îi era datul“ — avea douăzeci şi cinci de ani şi deci era sortită să rămînă fată bătrînă. „Cu o frumuseţe ca a ei !...“ Nefericita mamă îşi petrecea nopţile plîngînd, în timp ce fata dormea dusă somnul cel mai liniştit. „Şi ce-i cu dînsa, e o nihilistă sau numai o proastă ?“ Că nu era de loc proastă, Lizaveta Prokofievna o ştia prea bine ; preţuia mult judecata clară a Alexandrei Ivanovna şi-i cerea sfatul cu plăcere. Dar că fata ei cea mare era o „curcă plouată“, nu mai avea nici o îndoială. „Atît de potolită şi domoală, că nimic n-o scoate din toropeală, nimic nu o poate tulbura. Dar ce zic, nici curcile plouate nu sînt chiar aşa de potolite — ptiu ! M-am zăpăcit cu ele de tot şi nu mai ştiu ce să cred, nu mai pricep nimic !“ Alexandra Ivanovna inspira mamei sale o milă duioasă, cu totul inexplicabilă, şi o afecţiune mai mare chiar decît pentru Aglaia, cu toate că aceasta din urmă era idolul vieţii sale. Dar crizele de nervi, răstălmăcirile, observaţiile veninoase (prin

care se manifesta cu deosebire grija și afecțiunea ei maternă), epitetele de „curcă plouată“ sau altele, nu mai puțin amuzante, reușeau doar s-o distreze pe Alexandra, stîrnindu-i rîsul. Cîteodată, lucrurile ajungeau pînă acolo încît și fleacurile cele mai neînsemnate o scoteau din fire pe Lizaveta Prokofievna și o făceau să exaspereze. De pildă, Alexandrei Ivanovna îi plăcea să doarmă mai mult și de obicei avea tot felul de visuri ; dar visurile ei surprindeau întotdeauna printr-o naivitate dezarmantă și o lipsă totală de conținut, pe măsura unui copil de șapte ani. Ei bine, chiar și inocența visurilor acestora începu s-o cam irite pe Lizaveta Prokofievna. Odată, Alexandra Ivanovna văzu în vis nouă găini, și ce mai ceartă se iscă din pricina asta între mamă și fiică ! De ce anume — greu de spus. O singură dată, e adevărat, izbuti și ea să aibă un vis puțin mai original : se făcea că vede un călugăr într-o odaie întunecoasă, dar i-a fost o teamă grozavă să intre acolo. Surorile ei se grăbiră să relateze evenimentul Lizavetei Prokofievna în hohote de rîs, la care aceasta se înfurie teribil și le strigă că sînt proaste toate trei. „Hm ! E tare domoală, cu adevărat o «curcă plouată», nimic nu poate s-o miște, și totuși e așa de tristă, cîteodată sînt zile cînd ți se strînge inima privind-o ! După ce o fi tînjind oare ?“ Uneori, generăleasa punea întrebarea asta și bărbatului ei, și o făcea pe un ton sec și iritat, după bunul ei obicei, așteptînd un răspuns neîntîrziat. Ivan Feodorovici încrunta sprîncenele, scotea un hm ! nehotărît, ridica din umeri și, la sfîrșit, își dădea cu părerea, desfăcîndu-și larg brațele :

— Îi trebuie un bărbat !

— Numai să dea Dumnezeu să n-aibă parte de unul ca dumneata, Ivan Feodorîci ! exploda Lizaveta Prokofievna. Să nu i se nimerească unul cu judecata și ideile dumitale, Ivan Feodorîci ! Să nu fie un bădăran necioplit ca dumneata, Ivan Feodorîci...

Ivan Feodorovici se făcea imediat nevăzut, iar Lizaveta Prokofievna, după o asemenea *descărcare,* își recăpăta echilibrul și, deplin potolită, în aceeași seară se arăta deosebit de atentă, amabilă și tandră față de „necioplitul bădăran“ Ivan Feodorovici, față de bunul, scumpul, adoratul ei Ivan Feodorovici, căci nu încetase niciodată să-l iubească, ba continua să rămînă mereu îndrăgostită de dînsul ; Ivan Feodorovici, perfect conștient de asta, avea la rîndu-i un respect nemărginit pentru Lizaveta Prokofievna a lui.

Dar chinul cel mai mare al mamei, chinul necurmat era Aglaia. „Îmi seamănă leit, de parcă ar fi portretul meu, exact așa eram și eu, își spunea Lizaveta Prokofievna. Un drac împielițat, tiranic și urîcios ! O nihilistă, o trăsnită, o nebună și, mai cu seamă, rea, rea, rea ! Dumnezeule, ce viață nefericită o așteaptă !"

Și iată că, după cum spuneam, soarele răsărise și pentru biata mamă, și totul îi apăru pentru moment într-o altă lumină. Timp de o lună aproape, Lizaveta Prokofievna respiră ușurată și uită de toate grijile și necazurile. Apropiata căsătorie a Adelaidei atrăsese atenția tuturor și asupra Aglaiei, care și ea de la o vreme încoace făcea peste tot o impresie excelentă prin ținuta ei impecabilă, stîrnind un mare interes în cercul saloanelor ; era ponderată, spirituală, sigură de ea, puțin cam prea mîndră, dar pînă și asta o prindea de minune ! Și cît de bună, supusă și tandră a fost cu mama ei toată luna aceasta ! („E drept că pe acest Evgheni Pavlovici ar trebui să-l cunoaștem ceva mai bine, să vedem în ce ape se scaldă ; de altfel, nici Aglaia se pare că nu-i dă mai multă importanță decît altora !") Dar ce schimbare în bine se observă la ea în ultima vreme : a devenit o fată admirabilă ; și cît e de frumoasă, Dumnezeule, cît e de frumoasă ! Din zi în zi se face mai frumoasă ! Și iată...

Și iată că apăru neisprăvitul acesta de prinț, acest idiot nenorocit și totul se tulbură din nou, totul începu să meargă anapoda în casa asta !

Ce se întîmplase totuși ?

Pentru oricine altul, desigur, n-ar fi fost nimic de semnalat. Dar tocmai aceasta era particularitatea cea mai surprinzătoare a firii Lizavetei Prokofievna, că pînă și în întortochierile celor mai obișnuite fapte, și din cauza îngrijorării permanente ce o stăpînea, reușea întotdeauna să descopere cîte ceva ce-i strecura în suflet o teamă nelămurită, cu totul de neînțeles și tocmai de aceea foarte apăsătoare, lăsînd-o pradă unei neliniști bolnăvicioase. Vă închipuiți ce resimți ea cînd, în noianul confuz a tot felul de griji și neliniști pînă atunci ridicole și himerice, întrezări realmente niște lucruri ce se arătau a fi de o gravitate excepțională, justificîndu-i pe deplin multiplele frămîntări, îndoieli și necazuri.

„Dar cum au îndrăznit să-mi scrie anonima aceea blestemată. ca să mă pună în gardă față de *creatura* aceea care ar fi

intrat în legătură cu Aglaia ? se perpelea generăleasa tot drumul pînă acasă, în timp ce îl tîra pe Mîşkin după dînsa, ba şi acasă, după ce îl aşeză la masa rotundă, împrejurul căreia era adunată toată familia. Cum au îndrăznit să-şi închipuie măcar aşa ceva ? Dar aş muri pe loc de ruşine dacă aş lua de bună o singură vorbă, sau dacă aş arăta scrisoarea asta Aglaiei ! Chiar în halul acesta să-şi bată joc de noi, Epancinii ! Şi toate astea din cauza lui Ivan Feodorovici, din cauza dumitale, Ivan Feodorovici ! Ah ! pentru ce nu ne-am dus mai bine la Elaghîn ! Eu am zis să mergem acolo ! Să fie Varka aceea care a ticluit scrisoarea ? Ştiu eu ?... sau poate... În orice caz, de toate astea, de toate e vinovat numai şi numai Ivan Feodorîci ! Împotriva lui a uneltit *creatura* asta toată intriga, ca să-şi bată joc de dînsul pentru legăturile lor de altădată, a vrut să-l facă de rîsul lumii, întocmai cum şi-a rîs de el şi l-a dus de nas chiar şi atunci cînd îi căra perle... Şi iată-ne acum amestecaţi cu toţii în această afacere, şi fiicele dumitale sînt amestecate, Ivan Feodorîci, fete de măritat, domnişoare din cea mai bună societate ; erau acolo de faţă, au stat şi au auzit totul ; au fost amestecate şi în istoria aceea cu puşlamalele ; bucură-te, erau şi atunci de faţă şi au auzit totul cu urechile lor ! Nu-l iert pe prinţişorul ăsta, niciodată nu-l voi ierta ! Şi pentru ce, de trei zile, e aşa de nervoasă Aglaia ? Pentru ce s-a supărat pe surorile ei, chiar şi pe Alexandra, căreia îi săruta întotdeauna mîinile, întocmai ca unei mame, într-atît o respecta ? Pentru ce, de trei zile, e o enigmă pentru toată lumea ? Ce amestec poate să aibă aici Gavrila Ivolghin ? Pentru ce şi ieri, şi astăzi încă, s-a apucat întîi să-l laude pe Gavrila Ivolghin, ca să izbucnească apoi în lacrimi ? Pentru ce în scrisoarea asta anonimă e pomenit blestematul acela de «cavaler sărman», cînd ea de fapt n-a arătat biletul pe care-l primise de la prinţ nici măcar surorilor ei ? Şi ce rost... avea să alerg adineauri la dînsul ca o bezmetică şi să-l aduc chiar eu aici, zor nevoie mare ? Doamne, sînt nebună de legat, fac numai prostii ! Să vorbesc unui tînăr de secretele fiicei mele, şi încă... nişte secrete care aproape că-l privesc şi pe dînsul ! Dumnezeule mare ! Bine, cel puţin, că e cam idiot şi... şi un prieten al casei ! E cu putinţă oare ca Aglaia să fi prins slăbiciune pentru un asemenea cretin ? Doamne, ce-i cu mine, de îndrug la verzi şi uscate ? Ptiu ! Cu toţii, începînd cu mine, sîntem nişte specimene... bune de pus sub sticlă pentru a fi expuşi la vedere cu zece copeici taxă de intrare.

Asta n-am să ţi-o iert, Ivan Feodorîci, nu ţi-o iert niciodată ! Şi ea... pentru ce nu-i spune nimic ? Zicea că o să-l ia în primire de cum intră, dar văd că nu întreprinde nimic ! Uite-o cum îl priveşte : nu-l slăbeşte din ochi şi tace ; dar nici nu pleacă, a rămas nemişcată ; tocmai ea care i-a interzis să ne mai calce pragul... Iar el stă înmărmurit, cu faţa albă ca varul. Şi afurisitul, afurisitul acesta de Evgheni Pavlîci, care trăncăneşte într-una ! Nu lasă pe nimeni să scoată un cuvînt. Aflu eu numaidecît totul, numai să pot aduce vorba..."

Prinţul şedea, într-adevăr, în faţa mesei rotunde, fără o picătură de sînge în obraz, şi părea cuprins de o nemărginită teamă ; în acelaşi timp sufletul i se umplea din cînd în cînd de un extaz năvalnic ale cărui surse nici el nu le înţelegea. O, cu ce teamă evita el să se uite într-o anumită parte, spre colţul de unde îl fixau doi ochi negri, atît de cunoscuţi ! Şi, în acelaşi timp, cît de fericit era să se regăsească în mijlocul familiei acesteia, s-audă din nou glasul acesta devenit atît de familiar lui, după ce-i scrisese ea un bilet ! „Doamne, oare ce va spune ea acum ? !" Cît despre dînsul, nu scoase nici un cuvînt şi asculta cu multă încordare „peroraţia" înflăcărată a lui Evgheni Pavlîci, care în seara aceea se afla, se pare, într-o vervă deosebită, formulîndu-şi ideile cu multă siguranţă şi ardoare. Mult timp prinţul nu izbuti să reţină aproape nimic din ceea ce spunea acesta. Cu excepţia lui Ivan Feodorovici, care nu se întorsese încă de la Petersburg, toată familia Epancin era adunată în jurul mesei. Era prezent şi prinţul Ş. Se pregăteau, se pare, să iasă înainte de ceai la plimbare şi să asculte concertul de fanfară din parc. Discuţia era în toi şi se înjghebase, de bună seamă, înainte de venirea lui Mîşkin. Curînd îşi făcu apariţia, strecurîndu-se discret pe terasă, şi Kolea. „Aşadar, e primit aici ca şi înainte", gîndi prinţul.

Vila în care locuiau Epancinii era construită într-un stil elegant de cabană elveţiană, decorată cu gust, de jur împrejur cu flori şi verdeaţă. O grădiniţă bine întreţinută împrejmuia casa. Ca şi la prinţ, cu cîteva seri în urmă, toată societatea se reunise pe terasă, care era însă ceva mai mare şi mai cochetă.

Tema discuţiei angajate se pare că nu prea era pe placul multora din cei prezenţi. Se putea ghici că fusese o discuţie aprinsă şi că toată lumea ar fi preferat să schimbe subiectul ; dar Evgheni Pavlovici, nu se ştie de ce, se încăpăţîna s-o con-

tinue, neținînd seamă de atmosfera generală ; venirea prințului Mîșkin îl întărîtă parcă și mai mult, stimulîndu-i verva. Lizaveta Prokofievna privea încruntată, cu toate că nu prea înțelegea bine totul. Aglaia, așezată cam deoparte, aproape în colțul terasei, nici nu pleca, dar nici nu intervenea în discuție, îndîrjindu-se să asculte fără a scoate o vorbă.

— Dați-mi voie, polemiza cu foc Radomski, n-am nimic de obiectat împotriva liberalismului. Liberalismul nu-i un rău, face parte integrantă dintr-un ansamblu care, fără el, s-ar destrăma sau ar ajunge la stagnare ; liberalismul are și el dreptul la existență întocmai ca și conservatorismul cel mai ponderat. Eu mă declar însă împotriva liberalismului rus și repet că, dacă îl combat, o fac numai pentru că liberalul rus nu-i un liberal *rus* și că liberalismul lui nu-i un liberalism cu adevărat *rusesc*. Arătați-mi un liberal rus autentic și-l îmbrățișez îndată, în fața dumneavoastră.

— Bineînțeles, dacă și el va fi dispus să te îmbrățișeze, replică Alexandra Ivanovna, care, contrar firii sale de obicei potolite, vădea o stare de însuflețire neobișnuită. Pînă și obrajii i se îmbujoraseră mai tare ca de obicei.

„Ca să vezi, gîndea Lizaveta Prokofievna, ori nu face decît să mănînce și să doarmă, de nu mai e chip s-o scoți din lîncezeală, ori se aprinde așa din senin, o dată pe an, de n-o mai recunoști și rămîi cu gura căscată la cele ce spune."

Mîșkin simți că tonul lui Evgheni Pavlovici nu prea era pe placul Alexandrei Ivanovna ; deși discuta o temă serioasă și vorbea cu destulă înflăcărare, tînărul avea în același timp aerul de a lua totul în glumă.

— Afirmam adineauri, înainte de venirea dumitale, prințe, reluă Evgheni Pavlovici, că pînă acum, la noi, liberalii proveneau numai din două pături diferite : din fosta moșierime (abolită acum) și din rîndurile seminariștilor. Întrucît însă ambele categorii s-au transformat complet în niște caste, cu totul izolate de națiunea propriu-zisă și, cu trecerea timpului, din generație în generație, tot mai mult rupte de ea, înseamnă că și tot ceea ce au făcut și fac aceste pături nu are un caracter național...

— Cum așa ? Tot ce s-a făcut, va să zică, pînă acum nu este rusesc ? obiectă prințul S

— Nu este național ; chiar dacă e după calapod rusesc, n-are însă caracter național ; nici liberalii noștri nu sînt cu adevărat ruși, nici conservatorii nu sînt cu adevărat ruși, nimic autentic rusesc... Și fiți siguri că nația nu va recunoaște nimic din ceea ce au făcut moșierii și seminariștii, nici acum, nici mai tîrziu...

— Asta-i bună ! Dar cum poți susține un asemenea paradox, dacă, bineînțeles, ai vorbit serios ? Eu nu pot admite astfel de afirmații pe seama moșierimii ruse ; și dumneata ești doar tot un moșier rus, protestă cu înflăcărare prințul Ș.

— Dar nu vorbesc despre moșierimea rusă în sensul în care vrei să înțelegi dumneata. Este o pătură onorabilă, chiar și prin simplul fapt că fac și eu parte din ea, mai cu seamă acum, cînd, propriu-zis, a încetat să mai existe...

— Vrei să spui cumva că nici în literatura noastră n-a existat nimic național ? îl întrerupse Alexandra Ivanovna.

— În materie de literatură nu prea mă pricep ; cred însă că nici literatura rusă nu-i tocmai rusească, vreau să spun autentic rusească : poate cu excepția lui Lomonosov, Pușkin și Gogol.

— Mai întîi, ceea ce reprezintă numai aceste trei nume n-ar fi de loc puțin, iar în al doilea rînd, unul din ei provine din popor, ceilalți doi erau moșieri, rîse amuzată Adelaida.

— Întocmai. Aveți dreptate, dar nu vă grăbiți să triumfați. Deoarece pînă în prezent numai acești trei scriitori, dintre toți scriitorii ruși, au reușit să creeze ceva cu adevărat *original*, autohton, de la nimeni împrumutat, prin însuși faptul acesta ei au intrat chiar de la început în patrimoniul național. Orice rus, de îndată ce rostește, scrie sau face ceva *original*, ceva ce ține organic de el și nu este de împrumut, devine în mod implicit național, chiar dacă n-ar ști să se exprime prea bine în rusește. E o axiomă pentru mine. Discuția noastră n-a pornit însă de la literatură, ci de la socialiști, și, vorbind de ei, am atins și problema literaturii. Revenind la subiect, mă încumet să afirm că noi nu avem nici un socialist rus ; n-am avut și nu avem, întrucît toți socialiștii noștri sînt proveniți fie din moșieri, fie din seminariști. Toți socialiștii noștri de aici, sau din străinătate, declarați sau care își arogă această calitate, nu sînt decît niște liberali, aparținînd moșierimii încă din timpurile iobăgiei. De ce rîdeți ? Dați-mi teoriile, cărțile,

memoriile lor, ca să vă scriu, fără a fi critic literar, cel mai convingător studiu de critică literară, în care aş demonstra şi aş dovedi un lucru de netăgăduit, ca lumina zilei, că fiecare filă din aceste cărţi, memorii, broşuri, a fost scrisă, în primul rînd, de către un moşier rus de altădată. Mînia, indignarea şi spiritul lor caustic au un iz moşieresc (ba uneori şi izul moşierimii de dinainte de Famusov [59] !), bucuria şi lacrimile lor pot fi sincere, dar sînt bucurii şi lacrimi de moşieri ! De moşieri sau de seminarişti... Iar vă vine să rîdeţi ? Zîmbeşti şi dumneata, prinţe ? Înseamnă că nici dumneata nu eşti de acord cu mine ?

Într-adevăr, cuvintele lui Evgheni Pavlovici stîrniră o ilaritate generală ; pînă şi prinţul Mîşkin schiţă un zîmbet abia perceptibil.

— N-aş putea deocamdată să mă pronunţ categoric dacă sînt sau nu de părerea dumitale, spuse el, alungîndu-şi zîmbetul de pe faţă şi tresărind ca un şcolar surprins asupra unei abateri, dar ţin să te asigur că te ascult cu cea mai mare plăcere...

Rostind anevoie cuvintele acestea, aproape că-şi pierdu răsuflarea, în timp ce fruntea i se acoperi cu broboane de sudoare. Pentru prima dată deschidea gura de cînd venise. Încercă să se uite în jurul său, dar îi lipsi curajul ; surprinzîndu-i gestul, Evgheni Pavlovici zîmbi.

— Dar să vedem cum se prezintă chestiunea în aspectul ei concret, reluă el pe acelaşi ton ce părea să trădeze multă pasiune şi înflăcărare, dar şi o nuanţă vizibilă de ironie, poate chiar pe seama propriilor sale cuvinte. Ei bine, aci avem de a face cu un fenomen a cărui descoperire am onoarea să mi-o atribui exclusiv ; cel puţin, după cîte ştiu, pînă în prezent nu s-a scris şi nu s-a spus nimic în această privinţă. Un fenomen care dezvăluie întreaga esenţă a liberalismului rus în sensul în care am vorbit. Mai întîi, ce este liberalismul în general, dacă nu un atac (justificat sau nu, rămîne de văzut) împotriva stării de lucruri existente ? Am dreptate sau nu ? Ei bine, faptul descoperit de mine e că liberalismul rusesc nu este un atac împotriva stării de lucruri existente, ci un atac împotriva esenţei însăşi a lucrurilor, că în loc să atace numai ordinea existentă, el atacă lucrurile în sine ; că în loc să atace rîndu-

ielile rusești, atacă Rusia însăși. Liberalul a ajuns să renege pînă și Rusia ; cu alte cuvinte, urăște și-și biciuiește propria mamă. Orice eșec, orice eveniment nenorocit pentru Rusia îl face să rîdă, dacă nu chiar să jubileze. Urăște obiceiurile naționale, istoria țării, totul, și dacă ar fi să i se caute o scuză cu orice preț, nu s-ar găsi alta decît doar că nu știe nici el ce face și că ura lui împotriva Rusiei îi apare drept cel mai rodnic și prodigios liberalism (o, deseori veți întîlni la noi tipul liberalului pe care alții îl aplaudă și care, în realitate, poate fără să-și dea el singur seama, nu este decît cel mai stupid, cel mai obtuz și cel mai periculos conservator !) Ura aceasta împotriva Rusiei unii din liberalii noștri aproape că o luau, și nu e mult de-atunci, drept adevărata iubire de patrie și se lăudau că văd mai bine decît ceilalți conținutul ei adevărat. Dar acum au devenit mai sinceri și evită să mai pronunțe cuvintele „dragoste de patrie“, ba însăși noțiunea aceasta au eliminat-o, considerînd-o primejdioasă și vrednică de dispreț. Faptul nu poate fi tăgăduit, insist asupra acestui lucru, și trebuia la urma urmei semnalat, trebuia spus adevărul verde în față, deschis și sincer. Dar și fenomenul în sine prezintă un aspect cu totul particular, fără precedent în lume, cum nu s-a mai pomenit nicăieri, nicicînd și la nici un popor ; trebuie deci să-l considerăm cu totul întîmplător și, ca atare, absolut vremelnic — sînt de acord. Nu se va găsi nicăieri, în nici o parte a lumii, un liberal care să-și urască patria. Cum se explică atunci existența lui în țara noastră ? Numai prin ceea ce am arătat adineauri — că liberalul rus nu-i, deocamdată, un liberal rus ; aceasta ar fi singura explicație plauzibilă și eu personal nu văd alta mai adecvată.

— Consider că tot ce-ai spus acum nu a fost decît o glumă, Evgheni Pavlovici, zise pe un ton grav prințul Ș.

— N-am cunoscut pe toți liberalii și nu mă încumet să-i judec, spuse Alexandra Ivanovna, dar ți-am ascultat teoria cu indignare : dintr-un caz particular faci o regulă generală și, ca atare, acuzația dumitale e defăimătoare.

— Un caz particular ? Aha ! Iată, în sfîrșit, cuvîntul pe care mă așteptam să-l aud, se bucură Evgheni Pavlovici. Prințe Lev Nikolaevici, dumneata ce crezi ? E un caz particular sau nu ?

— Trebuie să spun că nici eu n-am avut prilejul... în orice caz am văzut și am cunoscut puțini liberali și, în general, nu

prea am stat de vorbă cu ei, răspunse Mîşkin. Mi se pare însă că pe undeva ai dreptate; liberalismul rusesc de care vorbeşti e pornit, într-o oarecare măsură, să urască Rusia ca atare şi nu numai aşezămintele ei şi stările de lucruri. Bineînţeles, afirmaţia nu este valabilă decît pînă la un anumit punct... n-ar fi drept să extindem aprecierea aceasta pînă la o generalizare incluzînd pe toţi liberalii.

Ar fi vrut parcă să mai spună ceva, dar se răzgîndi şi tăcu. În pofida emoţiei care-l stăpînea, urmărise conversaţia cu mare interes. Una din trăsăturile sale caracteristice era atenţia extraordinar de naivă cu care asculta ceva ce-l interesa, ca şi candoarea surprinzătoare cu care răspundea cînd era întrebat în asemenea cazuri. Expresia feţei, ca şi întreaga lui ţinută din acel moment vădeau în ansamblu această naivitate a omului credul, total străin de gîndul la posibilitatea vreunei nuanţe de glumă sau ironie. Evgheni Pavlovici, care pînă atunci nu i se adresa decît schiţînd anticipat un surîs de circumstanţă, ascultîndu-i acum răspunsul, îl privi grav, ca şi cum nu s-ar fi aşteptat de loc să primească un asemenea răspuns.

— Aşa, va să zică... curios... sînt pur şi simplu surprins, îngăimă el. Ba nu, zău, prinţe, mi-ai răspuns cu toată seriozitatea ?

— Dar dumneata nu m-ai întrebat cu toată seriozitatea ? replică Mîşkin uimit.

Toţi izbucniră în rîs.

— Ţi-ai găsit pe cine să crezi ! spuse Adelaida. Evgheni Pavlovici e un mare amator de mistificări. Dacă ai şti cu ce aer grav povesteşte cîteodată nişte lucruri cu totul neserioase!

— Toată discuţia aceasta mi se pare extrem de penibilă şi mult mai bine era dacă nici n-o începeam, zise pe un ton tăios Alexandra. Parcă era vorba să ieşim la plimbare...

— Perfect, să mergem, e o seară superbă ! exclamă Evgheni Pavlovici. Dar ca să vă dovedesc că de data aceasta am vorbit foarte serios şi, mai ales, ca să arăt prinţului (reflecţia dumitale mi se pare foarte interesantă, prinţe, şi-ţi jur că nu sînt un om chiar aşa de neserios cum par, desigur, deşi, în realitate, sînt într-adevăr cam superficial !) şi... dacă îmi îngăduiţi, domnilor, aş pune prinţului o ultimă întrebare, numai dintr-o arzătoare curiozitate personală, şi cu aceasta încheiem. Printr-o coincidenţă pe care o constat abia în clipa de faţă, chestiunea aceasta îmi răsări în minte acum două ore (vezi, prinţe, mă

gîndesc cîteodată şi la lucruri serioase!); eu i-am găsit răspuns dar aş fi curios să cunosc şi părerea prinţului. Adineauri s-a vorbit aici de nişte „cazuri particulare". Expresia este frecvent folosită la noi de la o vreme încoace şi pare să fi căpătat o semnificaţie specială. În timpul din urmă, ziarele şi opinia publică s-au ocupat mult de crima oribilă [60] a unui tînăr care asasinase şase persoane, precum şi de ciudata pledoarie a apărătorului, care, între altele, a susţinut că, în situaţia de mizerie în care se afla făptaşul, el trebuia *în mod firesc* să ajungă la ideea asasinării celor şase persoane. Nu sînt exact cuvintele lui, cred însă că formularea aceasta redă precis, sau, în orice caz, destul de fidel sensul alegaţiunii sale. Părerea mea personală este că, emiţînd o idee atît de ciudată, apărătorul era întru totul convins că rosteşte cuvîntul cel mai liberal, cel mai umanitar şi cel mai progresist din cîte s-ar putea rosti la vremea noastră. Ei bine, cum crezi dumneata? Denaturarea aceasta a noţiunilor şi convingerilor, posibilitatea unei asemenea concepţii deformate şi năstruşnice totodată este un caz particular sau constituie un fenomen general?

Urmă o nouă explozie de ilaritate.

— Particular, bineînţeles, particular, spuseră hohotind Alexandra şi Adelaida.

— Dă-mi voie să-ţi amintesc, Evgheni Pavlovici, adăugă prinţul Ş., că gluma dumitale e cam răsuflată.

— Care-i părerea dumitale, prinţe? stărui Evgheni Pavlovici, fără a mai reţine obiecţiile celorlalţi, întrucît surprinsese privirea serioasă a lui Mîşkin aţintită asupra sa. Ce crezi? E un caz particular sau general? Pentru dumneata, o mărturisesc, am născocit întrebarea aceasta.

— Nu, nu este un caz particular, răspunse prinţul cu glas scăzut, dar cu multă fermitate.

— Dar nu vezi, Lev Nikolaevici, strigă cu oarecare ciudă prinţul Ş., nu-ţi dai seama că întrebarea lui nu-i decît o cursă? Şi-a pus în gînd să facă o glumă din asta şi caută să te păcălească.

Mîşkin se înroşi.

— Credeam că Evgheni Pavlovici vorbeşte serios, spuse el, lăsînd ochii în jos.

— Dragul meu, continuă prinţul Ş., aminteşte-ţi discuţia pe care am avut-o noi acum trei luni; vorbeam tocmai de numărul mare de avocaţi străluciţi prin talentul lor pe care-i

numără în rîndurile sale tînărul nostru barou după reforma justiţiei şi citam înţeleptele sentinţe date de curtea cu juri. Cît de fericit erai de starea asta de lucruri şi ce plăcere îmi făcea bucuria dumitale !... Spuneam atunci că avem tot dreptul să ne mîndrim. Această apărare stîngace, la care se referă Evgheni Pavlovici, acest argument straniu constituie, fără îndoială, un caz izolat, cu totul întîmplător, o excepţie rarisimă ce se pierde printre miile de exemple pozitive.

Prinţul Lev Nikolaevici reflectă un moment şi, cu aerul cel mai convins, deşi pe un ton potolit şi cam sfios, răspunse :

— Voiam să spun numai că denaturarea ideilor şi noţiunilor (ca să întrebuinţez expresia lui Evgheni Pavlovici) e foarte frecventă la noi şi, din nefericire, are mai mult caracterul unui fenomen general decît particular. Ba, aş mai spune, într-o atare măsură încît, dacă această denaturare n-ar avea caracterul unui caz generalizat, poate că nici n-ar exista atîtea crime de neconceput ca aceasta...

— Crime de neconceput ? Dar te asigur că nişte crime asemănătoare, ba poate încă şi mai oribile, s-au întîmplat şi altădată, şi au existat întotdeauna, nu numai la noi, ci pretutindeni, şi că, după mine, nu vor dispare încă multă vreme. Numai că altădată nu se prea cunoşteau, din lipsă de publicitate. Astăzi însă ele sînt relatate şi comentate în presă şi prin viu grai, ceea ce ne face să credem că aceşti criminali au apărut abia acum şi că este vorba deci de un fenomen nou în societate. Aici este greşeala dumitale, dragă prinţe, o greşeală extrem de naivă, te asigur, observă cu un zîmbet ironic prinţul Ş.

— Ştiu bine că s-au întîmplat şi altădată multe crime, la fel de înspăimîntătoare. În vremea din urmă, am vizitat mai multe închisori şi am avut ocazia să fac cunoştinţă cu diverşi deţinuţi, atît în prevenţie cît şi din cei ce-şi ispăşesc pedeapsa. Sînt printre ei criminali şi mai teribili decît acesta, oameni care au asasinat pînă la zece fiinţe şi care nu se căiesc de loc. Dar iată ce am remarcat mai osebit la toţi aceştia : asasinul cel mai înrăit, care nu manifestă nici un semn de căinţă, ştie totuşi că-i *un criminal*, cu alte cuvinte îşi dă seama că a săvîrşit o faptă rea, chiar dacă nu simte nevoia de a se pocăi. Aşa sînt ei toţi, pe cînd aceia de care a vorbit Evgheni Pavlovici nici nu vor să se creadă vinovaţi, ba încă sînt convinşi că erau în dreptul lor şi că... bine au făcut ce au făcut. Iată

unde înclin eu să văd o mare deosebire, o deosebire teribilă. Şi notaţi că sînt toţi tineri, cu alte cuvinte sînt la o vîrstă cînd omul este prea dezarmat și cade cel mai ușor sub influenţa unor idei denaturate.

Prinţul Ş. încetase să mai rîdă și-l asculta pe Mîşkin cu mirare. Alexandra Ivanovna, care de mult timp voia să intervină cu o remarcă, rămase tăcută, ca și cum un gînd subit ar fi silit-o să se abţină. Evgheni Pavlovici, vizibil surprins, se uita la prinţ de data aceasta fără obişnuitul surîs ironic.

— Dar de ce te uiţi la el cu un aer așa de mirat, stimate domn ? interveni deodată Lizaveta Prokofievna. Îl credeai mai prost decît dumneata, nu-i așa ? Îţi închipuiai că-i incapabil să judece aceste lucruri ?

— Nu-i vorba de asta, spuse Evgheni Pavlovici, numai că, prinţe (scuză-mi întrebarea), dacă sezisezi și discerni cu atîta pătrundere toate astea, cum se face atunci (și rogu-te încă o dată, iartă-mă) că în acea ciudată afacere... de acum cîteva zile... a lui Burdovski, dacă nu mă înșel... cum se face că n-ai remarcat aceeași denaturare de idei și de convingeri etice ? Dar absolut aceeași ! Mi s-a părut atunci că n-ai observat nimic din toate astea.

— Să-ţi spun eu atunci, domnul meu, se înflăcără Lizaveta Prokofievna, noi toţi ceilalţi am observat absolut totul, și acum stăm și ne lăudăm în faţa lui, dar el a primit astăzi o scrisoare de la unul dintre ei, de la șeful bandei, cel cu faţa buboasă, ţi-l amintești, Alexandra ? Omul acesta, în scrisoare, îi cere iertare, în felul lui, bineînţeles ; declară că a rupt relaţiile cu prietenul care-l aţîţa atunci, îţi amintești, Alexandra ? Şi că acum are mai multă încredere în prinţ. Ei bine, noi, ceilalţi, n-am primit nici o scrisoare de felul acesta, și asta ar trebui să ne fie învăţătură, ca să nu ne ridicăm nasul așa de sus în faţa lui.

— Şi Ippolit a venit să locuiască la ţară cu noi ! strigă Kolea.

— Cum ? E aici ? întrebă prinţul îngrijorat.

— A sosit în momentul cînd plecai cu Lizaveta Prokofievna; eu l-am adus.

— Ei bine, mă prind, se întărîtă din senin Lizaveta Prokofievna, uitînd că numai cu un minut înainte luase apărarea prinţului, mă prind că s-a dus ieri să-l caute pe baieţandrul acela în mansarda lui, că i-a cerut iertare în genunchi și l-a

rugat să se mute aici. Te-ai dus să-l vezi ieri? Dumneata singur ai mărturisit-o mai adineauri. Ai fost sau nu? I-ai căzut în genunchi?

— Da de unde, strigă Kolea, dimpotrivă, ieri, Ippolit a luat mîna prinţului şi a sărutat-o de două ori, am fost eu martor; la asta s-a mărginit toată explicaţia; prinţul i-a spus doar că s-ar simţi mai bine la vilă, iar Ippolit i-a răspuns că se va duce de îndată ce-i va permite starea sănătăţii.

— Rău faci, Kolea... bolborosi Mîşkin, ridicîndu-se şi luîndu-şi pălăria. Ce nevoie era să povesteşti? Eu...

— Unde te duci? îl opri Lizaveta Prokofievna.

— N-avea nici o grijă, prinţe, urmă Kolea cu înflăcărare, nu te duce să-l tulburi acum, căci în momentul de faţă se odihneşte după oboseala drumului; e foarte mulţumit; ştii, prinţe, după părerea mea, ai face mai bine să nu te duci să-l vezi astăzi; amînă întrevederea pe mîine, altfel o să se ruşineze din nou. Azi-dimineaţă mi-a spus că de şase luni nu s-a mai simţit aşa de bine, ba şi tuşeşte mult mai puţin.

Mîşkin observă că Aglaia îşi părăsi dintr-o dată locul şi că se apropie de masă. Nu îndrăznea să-şi ridice ochii spre dînsa, dar simţea că-n momentul acela ea îl priveşte poate cu un aer ameninţător, că în ochii ei negri clocoteşte indignarea şi că sîngele îi năvălise în obraz.

— După părerea mea, Nikolai Ardalionovici, rău ai făcut că l-ai adus la Pavlovsk, dacă-i vorba de adolescentul acela tuberculos care, zilele trecute, plîngea şi ne invita la înmormîntarea lui, observă Evgheni Pavlovici. A vorbit atunci cu atîta elocvenţă despre zidul din faţa casei lui, încît o să-i ducă dorul, negreşit, te asigur.

— Precis. Ai să vezi; o să se certe cu tine, o să-ţi trîntească cine ştie ce grosolănii şi apoi o să plece, aşa să ştii!

Şi uitînd că toată lumea se pregătea să iasă la plimbare, Lizaveta Prokofievna, cu un gest plin de demnitate, trase spre ea paneraşul cu lucrul de mînă.

— Mi-aduc aminte că a făcut elogiul acelui zid, reluă Evgheni Pavlovici, şi fără el nu va putea muri spectaculos; ori el, se pare, ţine mult să moară spectaculos.

— Mă rog, murmură Mîşkin, dacă nu vrei să-l ierţi, moare şi fără iertarea dumitale... Acum însă, a venit mai mult pentru copaci.

— O, în ceea ce mă priveşte, îi iert totul; poţi să-i transmiţi.

— Altfel trebuie înţelese lucrurile acestea, răspunse prinţul încet şi aproape în silă, cu privirea aţintită mereu în podea, trebuie să fii de acord şi dumneata să-i accepţi iertarea.

— Eu ? Dar pentru ce ? Cu ce i-am greşit ?

— Dacă nu poţi înţelege, atunci... dar sînt sigur că înţelegeţi totul ; voia atunci... să vă dea iertarea lui supremă şi, la rîndu-i, să primească de la voi toţi iertarea supremă, asta-i tot...

— Dragă prinţe, se grăbi să intervină prinţul Ş., schimbînd priviri îngrijorate cu cîteva din persoanele prezente, paradisul pe pămînt nu se realizează aşa de uşor, şi mi-e teamă că-ţi faci iluzii în privinţa asta ; paradisul e un lucru cam anevoios, prinţe, mult mai anevoios de obţinut decît îşi închipuie admirabila dumitale inimă. Dar eu zic că am face mai bine să ne oprim aici, altminteri te pomeneşti că iar ne simţim ruşinaţi cu toţii, şi atunci...

— Mergem să ascultăm muzica, hotărî pe un ton aspru Lizaveta Prokofievna şi se ridică mînioasă.

Toţi ceilalţi se ridicară şi ei, gata de plecare

II

Prinţul se apropie deodată de Evgheni Pavlovici.

— Evgheni Pavlovici, spuse el cu o stranie însufleţire, apucîndu-i mîna, fii sigur că te consider, orice s-ar întîmpla, omul cel mai nobil şi cel mai bun din lume ; crede-mă...

Surprinderea lui Evgheni Pavlovici fu atît de mare, încît se dădu cu un pas înapoi. O clipă se sili să nu izbucnească în rîs, dar, privindu-l mai atent pe prinţ, observă că acesta era tulburat peste măsură, sau, în orice caz, se afla într-o stare cu totul neobişnuită.

— Pariez, prinţe, strigă el, că nu asta voiai să-mi spui şi poate că nu mie îmi erau destinate aceste cuvinte... Dar ce ai ? Te simţi rău ?

— Tot ce se poate, ba nu este exclus să ai perfectă dreptate ; şi remarca dumitale subtilă e pe deplin întemeiată — poate, într-adevăr, nu dumitale voiam să-ţi vorbesc !

Rostind aceste cuvinte, Mîşkin schiţă un zîmbet straniu, aproape caraghios, apoi, înflăcărîndu-se brusc, strigă emoţionat:

— Nu-mi aminti purtarea mea de alaltăieri ! M-am simţit foarte ruşinat aceste zile... ştiu că sînt vinovat...

— Bine, dar ce grozăvii îţi reproşezi ?

— Mai mult ca oricare altul, probabil, te ruşinezi pentru mine, Evgheni Pavlîci ; şi faptul că ai roşit este un semn că ai o inimă admirabilă. Plec imediat, te asigur.

— Dar ce are ? Nu cumva aşa încep la el crizele ? întrebă alarmată generăleasa, adresîndu-se lui Kolea.

— Nu lua seama la asta, Lizaveta Prokofievna, nu-i vorba de criză, plec numaidecît. Ştiu că... natura a fost ingrată cu mine, m-a nedreptăţit. Timp de douăzeci şi patru de ani am fost bolnav : de cînd m-am născut pînă la vîrsta de douăzeci şi patru de ani. Consideraţi deci şi această ieşire drept un gest de om bolnav. Plec îndată, numaidecît, vă asigur. Nu mi-e ruşine de loc, ar fi caraghios să te simţi ruşinat de aşa ceva, nu-i aşa ? Dar sînt de prisos în societate... Nu din amor propriu vorbesc astfel... M-am gîndit mult în timpul acestor trei zile şi am judecat că ar trebui să vă spun acest lucru sincer şi deschis la prima ocazie. Există asemenea idei, idei elevate, de care nu-mi este îngăduit să vorbesc, pentru că, negreşit, aş provoca rîsul tuturor ; prinţul Ş. mi-a amintit adineauri acest lucru... N-am nici gestul potrivit, nici simţul măsurii ; cuvintele pe care le rostesc nu corespund gîndului ce mă frămîntă ; asta ştirbeşte, scade din valoare şi înjoseşte ideea. De aceea socot că n-am dreptul... Unde mai pui că am o fire bănuitoare, eu... sînt convins că nu pot fi ofensat în casa asta şi că sînt iubit mai mult decît o merit, dar ştiu de asemenea (o ştiu prea bine) că o boală care a durat douăzeci şi patru de ani nu se poate să nu fi lăsat urme, consecinţe, încît e normal ca ceilalţi să rîdă de mine... uneori... nu-i aşa ?

Îşi rotea privirea împrejur, avînd aerul că aşteaptă un răspuns, o sentinţă. Toţi rămaseră nedumeriţi, penibil surprinşi de această izbucnire neaşteptată, bolnăvicioasă şi cu nimic justificată, cel puţin în aparenţă. Dar aceste cuvinte ale prinţului dădură loc la un incident de-a dreptul uluitor.

— Pentru ce spui toate astea aici ? izbucni deodată Aglaia. Pentru ce vorbeşti, ca să te audă tocmai *ei ?* Ei ! Ei !

Părea că indignarea fetei n-are margini, ochii îi scînteiau de mînie. Mîşkin rămase mut în faţa ei şi o stranie paloare i se aşternu pe obraz.

— Aici nimeni nu merită să i se adreseze asemenea cuvinte ! se dezlănţui Aglaia. Aici nici unul nu face cît degetul cel mic al dumitale, nici unul n-are mintea şi nici inima dumitale ! Eşti mai cinstit decît toţi ceilalţi, mai nobil decît toţi, mai bun decît toţi, mai inteligent decît toţi ! Nici unul de aici nu este vrednic să-ţi ridice măcar batista pe care ai scăpat-o adineauri... Pentru ce te umileşti şi te pui mai prejos decît ei ? Pentru ce ai strivit totul în dumneata, pentru ce n-ai pic de mîndrie ?

— Dumnezeule, cine şi-ar fi închipuit ? îşi plesni palmele într-un gest disperat Lizaveta Prokofievna.

— Sărmanul cavaler ! Ura ! Trăiască ! strigă Kolea entuziasmat.

— Tăceţi !... Cum îşi permit să mă ofenseze aici, în casa dumitale ? se întoarse brusc către mamă-sa Aglaia, ajunsă în acea stare de paroxism isteric în care omul nu mai cunoaşte nici o limită şi nu mai ţine seamă de nici o stavilă. Pentru ce toată lumea, toţi, pînă la unul, şi-au propus să mă chinuiască ? Pentru ce, de trei zile, prinţe, nu încetează să mă sîcîie din pricina dumitale ? Dar nici prin gînd nu-mi trece să mă mărit cu dumneata ! Să ştii că, pentru nimic în lume. n-aş primi să fiu soţia dumitale ! Să ştii asta ! E posibil ca cineva să se mărite cu un om atît de caraghios ca dumneata ? Uită-te într-o oglindă, să vezi cum arăţi în clipa asta !... Pentru ce, pentru ce mă tachinează neîncetat că mă mărit cu dumneata ? Nu se poate să nu ştii. Eşti înţeles cu ei !

— Dar n-a tachinat-o nimeni, murmură Adelaida îngrozită.

— Nici prin gînd nu ne-a trecut aşa ceva, nu s-a rostit nici un cuvînt de acest fel ! strigă Alexandra Ivanovna.

— Cine a tachinat-o ? Cînd a tachinat-o ? Cine a fost în stare să-i spună aşa ceva ? Ce-i cu dînsa ? Aiurează ? clocotea de mînie Lizaveta Prokofievna, fulgerînd cu privirea pe toţi cei de faţă.

— Toţi au spus-o, toţi, pînă la unul, în tot timpul acestor trei zile ! Niciodată, niciodată n-am să mă mărit cu el !

După ce strigă toate astea, Aglaia izbucni în lacrimi şi, cufundîndu-şi faţa în batistă, se prăbuşi pe un scaun.

— Dar nici nu te-a cer...

— Nu te-am cerut în căsătorie, Aglaia Ivanovna, lăsă să-i scape prinţul.

— Pof-tim ? făcu surprinsă, indignată, înspăimîntată Lizaveta Prokofievna. Ce-ai spus ? Nu-i venea să-şi creadă urechilor.

— Am vrut să spun... voiam doar să spun, se bîlbîia tremurînd Mîşkin, voiam numai să-i explic Aglaiei Ivanovna... că nu era de loc în intenţia mea... să am cinstea de a-i cere mîna... şi nici chiar pe viitor... N-am nici o vină în toate astea, te asigur, Aglaia Ivanovna, n-am nici o vină ! Niciodată n-am urmărit asemenea scop, niciodată nu m-am gîndit şi niciodată nu voi năzui la aşa ceva, ai să te convingi ; poţi fi sigură ! Vreun om rău m-o fi ponegrit în faţa dumitale ! Fii pe pace ! Linişteşte-te !

Rostind aceste vorbe, el se apropie de Aglaia. Ea îşi ridică faţa din batistă, îl străfulgeră dintr-o singură privire pe Mîşkin, care avea înfăţişarea unui om profund speriat, îşi aminti cuvintele pe care i le spusese acesta şi deodată izbucni într-o cascadă de rîs nestăvilit — un rîs zgobiu şi molipsitor, un rîs atît de batjocoritor şi în acelaşi timp plin de haz, încît Adelaida, cea dintîi, nu mai rezistă ispitei, mai ales după ce, la rîndul ei, îl privi pe prinţ şi, repezindu-se la sora ei, o îmbrăţişă şi se porni şi ea pe un rîs la fel de contagios şi copilăreşte sincer, în ton cu Aglaia. Privindu-le pe amîndouă, prinţul zîmbi şi el, apoi luminîndu-se la faţă, bîigui bucuros şi fericit, repetînd :

— În sfîrşit, slavă Domnului, slavă Domnului ! La asta nu mai rezistă nici Alexandra şi se alătură surorilor ei. Părea că rîsul celor trei fete nu se va sfîrşi, atît era de sincer şi spontan.

— Poftim, fetele astea nu-s în toate minţile, murmură Lizaveta Prokofievna, ba te bagă în sperieţi, ba...

Acum însă rîdea toată lumea : şi prinţul Ş., şi Evgheni Pavlovici, hohotea nebun şi Kolea, rîdea, văzîndu-i cum rîd toţi ceilalţi, şi prinţul Mîşkin.

— Ei, acum la plimbare, la plimbare ! strigă Adelaida. Cu toţii, şi prinţul să vină cu noi neapărat ; n-ai nici un motiv să ne strici cheful, om bun ce eşti ! E tare simpatic, nu-i aşa, Aglaia ? Nu-i aşa, mamă ? Şi apoi vreau neapărat să-l sărut pentru... pentru explicaţia lui cu Aglaia. *Maman* dragă, îmi dai voie să-l îmbrăţişez ? Aglaia, îmi dai voie să-l sărut pe prinţul *tău ?* Zicînd asta, ştrengăriţa se apropie cît ai clipi din ochi de Mîşkin şi-l sărută pe frunte. El îi prinse mîinile şi le strînse cu atîta putere încît Adelaida abia se ţinu să nu

ţipe, şi o contemplă cu o bucurie infinită ; apoi, cu o mişcare fulgerătoare, duse mîna fetei la gură şi o sărută de trei ori.

— Să mergem, îndemnă şi Aglaia. Prinţe, vei fi cavalerul meu. E voie, *maman?* Un cavaler care mi-a refuzat mîna ! Nu-i aşa că ai refuzat definitiv mîna mea, prinţe ? Vai, nici nu ştii să oferi braţul unei doamne ! Uite aşa : acum e bine. Pornim, deschidem alaiul, vrei să mergem în fruntea tuturor ? Noi doi, *tête-à-tête ?*

Vorbea fără încetare, izbucnind cînd şi cînd în hohote de rîs.

— Slavă Domnului ! Slavă Domnului ! repeta Lizaveta Prokofievna într-una, fără să ştie ea singură de ce anume se bucură.

„E o familie foarte ciudată !" gîndea prinţul Ş., poate pentru a suta oară de cînd îi cunoştea pe Epancini, dar... familia aceasta, aşa de ciudată, îi plăcea mult. În privinţa prinţului Lev Nikolaevici însă am putea spune că avea anumite rezerve ; nu prea îl simpatiza. Prinţul Ş. părea cam posomorît şi preocupat cînd porniră cu toţii la plimbare.

Evgheni Pavlovici, în schimb, părea într-o dispoziţie excelentă ; tot timpul, în drum spre parc, glumi cu Adelaida şi Alexandra ; la fiecare glumă a lui, ele rîdeau cu atîta haz, încît el începu să bănuiască la un moment dat că ele, de fapt, nici nu-l ascultă. Gîndul acesta îl făcu, fără să-şi mai explice pentru ce, să izbucnească la rîndu-i în hohote de rîs pornite din toată inima (aşa-i era firea !). Cele două surori, foarte bine dispuse şi ele de altfel, aveau mereu privirile îndreptate asupra Aglaiei şi a prinţului Mîşkin, care mergeau înainte ; era clar că purtarea surioarei lor mezine le intriga mult. Prinţul Ş. se strădui să întreţină o conversaţie de circumstanţă cu generăleasa, pentru a o distrage de la gîndurile ei, dar nu reuşi decît s-o plictisească într-un mod groaznic. Lizaveta Prokofievna părea complet răvăşită sufleteşte, vorbea anapoda, ba uneori nici nu răspundea la întrebări. Se vede însă că suita de enigme pe care le-o pregătise pentru seara aceea Aglaia Ivanovna nu se terminase încă. Ultima fusese rezervată exclusiv prinţului. Cînd se depărtară cam la o sută de paşi de casă, tînăra fată se adresă aproape în şoaptă cavalerului ei tăcut, spunîndu-i grăbită :

— Uită-te la dreapta.

Prinţul îşi îndreptă privirea în direcţia indicată.

— Priveşte mai atent. Vezi banca aceea, în parc, cei trei copaci mari ?... O bancă verde.

Prinţul răspunse afirmativ.

— Îţi place locul ? Cîteodată, pe la ora şapte dimineaţă, cînd toată lumea doarme încă, vin să stau acolo singură, cu gîndurile mele.

Prinţul îngînă că locul era încîntător.

— Acum să mă laşi, nu vreau să mai merg la braţ cu dumneata. Sau mergem tot aşa, dar să nu-mi spui nici o vorbă. Nu vreau să fiu tulburată în gîndurile mele...

Recomandare în orice caz absolut superfluă, pentru că oricum, Mîşkin n-ar fi scos o vorbă tot drumul chiar şi fără această poruncă. Inima începu să-i bată cu putere cînd o auzi şoptindu-i cu privire la bancă. După un minut însă îi fu ruşine de gîndul absurd ce-i încolţise în minte.

În cursul săptămînii, după cum se ştie şi după cum afirmă toată lumea, parcul din spatele gării Pavlovsk e frecventat de un public mult mai „select" decît în zile de sărbătoare, cînd Petersburgul îl inundă cu vizitatori „de tot felul". Publicul, îmbrăcat simplu dar elegant, obişnuieşte să se ducă acolo să asculte muzică. Fanfara, una din cele mai bune fanfare de promenadă, execută muzică modernă. Legile bunei-cuviinţe sînt respectate cu stricteţe, cu toate că atmosfera generală are un caracter mai familiar, mai intim. Cei mai mulţi dintre viligiaturişti se duc în parc numai ca să se zgîiască unii la alţii, găsind în asta o deosebită plăcere ; pe alţii îi atrage muzica. Scandalurile sînt extrem de rare, deşi se-ntîmplă uneori să aibă loc chiar şi în zilele de lucru, cum e şi firesc, de altfel.

Era o seară superbă şi în rond se adunase lume multă. Toate locurile din jurul fanfarei fiind ocupate, grupul nostru se aşeză puţin la o parte, foarte aproape de ieşirea din stînga a holului gării. Forfota mulţimii şi muzica o mai înviorară pe Lizaveta Prokofievna, prilejuind clipe de distracţie mai ales fiicelor ei ; schimbară priviri cu diferiţi cunoscuţi, răspunzînd la saluturi printr-o înclinare graţioasă a capului ; cercetară toaletele şi apucară să observe unele excentricităţi — prilej de aprecieri spirituale şi zîmbete ironice. Evgheni Pavlovici avu prilejul şi el să salute numeroase cunoştinţe. Mai multe priviri fură atrase de Aglaia şi prinţul Mîşkin, care continuau încă să rămînă împreună. Curînd, cîţiva tineri dintre cunoscuţii mai vechi veniră să-şi prezinte omagiile doamnelor Epancin ; vreo

doi, trei au rămas să mai stea de vorbă ; toţi erau în raporturi de prietenie cu Evgheni Pavlovici. Printre aceştia se afla şi un tînăr ofiţer, foarte chipeş, foarte vesel şi vorbăreţ, care se grăbi să se adreseze Aglaiei, făcînd totul ca să capteze atenţia ei ; Aglaia se arătă cît se poate de amabilă, rîzînd cu poftă de glumele lui. Evgheni Pavlovici ceru voie prinţului să-i prezinte pe acest prieten ; Mîşkin abia pricepu ce voiau de la dînsul, totuşi prezentarea se făcu şi cei doi bărbaţi se salutară, strîngîndu-şi reciproc mîna. Tînărul ofiţer adresă prinţului o întrebare oarecare, dar acesta se pare nu răspunse, sau bîigui cîteva cuvinte într-un chip atît de ciudat, încît ofiţerul îl examină cu multă atenţie ; îşi mută apoi privirea spre Evgheni Pavlovici şi înţelese îndată tîlcul acestei prezentări ; zîmbi uşor şi reluă conversaţia cu Aglaia. Numai Evgheni Pavlovici observă cum Aglaia se făcu brusc roşie la faţă în timpul acestei scurte scene.

Prinţul Mîşkin nici nu băgă de seamă că toţi ceilalţi roiau în jurul Aglaiei, copleşind-o cu atenţii şi amabilităţi ; mai mult, transportat cum era, părea uneori că uită cu totul de prezenţa tinerei fete. Erau clipe cînd îi venea pur şi simplu să se retragă undeva, să dispară de acolo ; ar fi dorit să se trezească într-un loc pustiu şi sumbru, numai să poată rămîne singur cu gîndurile lui, nevăzut şi neştiut de nimeni. Sau, cel puţin, să se afle acasă la el, pe terasa vilei, dar absolut singur, fără ca cineva să stea în preajma-i, nici Lebedev şi nici copiii ; s-ar fi trîntit pe divan, înfundîndu-şi faţa în pernă, şi ar fi rămas astfel ceasuri la rînd, o zi şi o noapte şi încă o zi. Sau, deodată, gîndurile îi fugeau departe şi revedea munţii, mai cu seamă un locşor atît de familiar lui, de care îi plăcea mereu să-şi aducă aminte şi pe care-l frecventa cu atîta drag pe cînd trăia acolo, admirînd de la înălţime satul, ruinele unui vechi castel, firul argintiu al cascadei, abia vizibil, norii alburii. Ah, cît ar fi vrut acum să fie acolo şi să se gîndească la un singur lucru — o ! toată viaţa numai cu acest singur gînd ; i-ar fi de ajuns chiar dacă ar trăi o mie de ani ! Iar cei de aici e mai bine să-l uite de tot, de tot ! O, dar e şi necesar să fie aşa, e şi mai bine. Era mult mai bine să nu-l fi cunoscut nimeni şi totul de aici să nu fi fost decît o nălucire de vis. Nu e totuna dacă-i vis ori realitate ? Uneori îşi aţintea privirea asupra Aglaiei, fără să şi-o desprindă de pe chipul ei, lungi minute în şir ; dar era ceva straniu în privirea lui ; s-ar fi

spus că o contempla pe tînăra fată ca pe un obiect ce se află la două verste distanță de el sau ca pe un portret al ei, și nu făptura vie de lîngă el.

— De ce te uiți așa la mine, prințe? întrebă ea deodată, întrerupînd conversația animată și rîsetele celor din jur. Dumneata mă sperii ; am mereu senzația că vrei să-ți întinzi mîna și să-mi pipăi obrazul, ca să te convingi că exist aievea. N-am dreptate, Evgheni Pavlîci, nu ți se pare că privirea prințului dă această impresie ?

Mîșkin, surprins că i se vorbea lui, ascultă atent, străduindu-se parcă să înțeleagă, dar nu izbuti probabil căci din partea lui nu urmă nici un răspuns. Văzînd, în schimb, că Aglaia și ceilalți rîdeau, își desfăcu deodată buzele strînse și începu și el să rîdă, așa, din senin, ceea ce stîrni și mai multă ilaritate în jurul său ; ofițerul, un om probabil foarte vesel, pufni pur și simplu de rîs. Cuprinsă brusc de mînie, Aglaia șopti ca pentru sine :

— Idiotul !

— Doamne ! E cu putință să se îndrăgostească de un asemenea... Poate fi pînă într-atît de nebună ? mormăi printre dinți Lizaveta Prokofievna.

Alexandra se aplecă la urechea mamei sale.

— E o glumă. La fel ca și gluma de alaltăieri cu „cavalerul sărman“ și nimic mai mult, o asigură tînăra fată. A vrut să-i mai înscenеze o farsă astăzi, numai că a mers prea departe ; trebuie să-i punem capăt, *maman !* Adineauri a jucat o comedie ca să ne sperie...

— E bine măcar că a dat de un asemenea idiot, răspunse încet Lizaveta Prokofievna, pe care vorbele fiicei sale o mai liniștiră puțin.

Prințul auzi cuvîntul „idiot“ și tresări, dar nu din cauza acestui epitet, pe care îl uită imediat, ci pentru că, nu departe de locul unde stătea, unde și în ce punct anume n-ar fi putut spune, zări în mulțime un chip palid, cu părul creț și aproape negru, cu zîmbetul și privirea ce-i erau atît de cunoscute ; viziunea nu ținu decît o clipă și dispăru. Un simplu joc al închipuirii ? Nu reținuse decît zîmbetul acela crispat, doi ochi și o cravată pretențioasă, verde, la gîtul unui domn. Unde se mistuise persoana căreia îi aparținea această cravată ? Se pierduse în mulțime sau se strecurase în interiorul parcului, prințul n-ar fi putut spune nici asta.

Imediat după aceea însă, prințul vădi semne de îngrijorare, privind repede și cu neliniște împrejur : această primă apariție prevestea poate pe a doua. Cum de nu se gîndise, pornind la promenadă, la eventualitatea unei întîlniri ? E drept că plecase fără să știe unde merge, într-atît era de tulburat ieșind din vila familiei Epancin. Dac-ar mai fi fost în stare să observe, ar fi remarcat poate de un sfert de oră neliniștea Aglaiei, care, din cînd în cînd, se uita împrejur scrutînd mulțimea, de parcă ar fi căutat și ea pe cineva. Iată însă că, pe măsură ce tulburarea prințului devenea mai vădită, creștea vizibil și emoția fetei, iar în clipa cînd acesta întorcea capul privind cercetător în jur, și ea repeta aceeași mișcare. Nu trecu mult și motivul neliniștii lor își găsi dezlegarea.

Prin ieșirea laterală a aripii din stînga a gării, în apropierea căreia luase loc societatea Epancinilor, năvăli deodată un grup compus din cel puțin zece persoane. În față mergeau trei femei ; două dintre ele erau de o frumusețe remarcabilă, încît nu era de mirare că le însoțeau atîția admiratori. Dar și admiratorii, și femeile, întreg grupul făcea o notă cu totul aparte, deosebindu-se net de restul publicului adunat aici să asculte muzica. Apariția lui fu observată numaidecît aproape de toată lumea ; totuși, cei mai mulți se făceau că nici nu-i bagă în seamă ; numai cîțiva tineri zîmbiră cu înțeles privindu-l și schimbară cîteva șoapte între ei. Prezența noilor veniți nu putea fi însă ignorată : ostentativ parcă, vorbeau prea tare și rîdeau zgomotos. Probabil că mulți dintre ei erau cu chef, deși cîțiva purtau haine elegante, după ultima modă ; alții însă aveau o înfățișare extrem de ciudată ; îmbrăcăminte ciudată, fețele ciudat de congestionate ; erau și cîțiva militari, ba și cîțiva domni mai în vîrstă, îmbrăcați în haine largi, bine croite, cu sumedenie de inele pe degete și cu butoni la manșetă, cu peruci și favoriți negri ca smoala și cu o distincție afectată pe fețele lor cam buhăite, domni de care societatea bună se ferește ca de ciumă. Unele reuniuni în aer liber din suburbiile noastre se disting, desigur, printr-o ținută ireproșabilă, bucurîndu-se de o reputație excelentă ; dar și omul cel mai prudent nu-i în stare să se apere de cărămida care, la un moment dat, i-ar cădea fără veste în cap de pe acoperișul casei vecine. O asemenea cărămidă era gata să cadă acum asupra publicului select care se adunase să asculte concertul fanfarei militare.

Ca să treci pe terasa parcului în rondul unde era instalată fanfara, trebuia să cobori trei trepte. Ajuns aproape de aceste trepte, grupul se opri evitînd să pășească înainte. Deodată, una dintre femei se desprinse din grup și coborî. Numai doi din suita ei îndrăzniră s-o urmeze. Unul din ei era un domn între două vîrste, cu înfățișarea destul de modestă, dar cu o figură destul de onorabilă din toate punctele de vedere, aparținînd, se pare, acelei categorii de holtei singuratici care nu cunosc niciodată pe nimeni, și nimeni nu-i cunoaște. Celălalt însoțitor al doamnei era însă jerpelit într-un hal fără de hal și avea înfățișarea unui om de condiție foarte dubioasă. În afară de aceștia doi, nimeni nu mai însoți pe doamna cea excentrică; totuși, ea coborî scările fără să arunce o privire înapoi, ca și cum îi era perfect egal dacă o urmează cineva sau nu. Continua să rîdă și să vorbească tare. Era îmbrăcată cu mult gust, dar toaleta ei foarte luxoasă era de o eleganță cam extravagantă și de aceea bătătoare la ochi. Trecu pe dinaintea fanfarei, îndreptîndu-se spre partea cealaltă a rondului, unde o caleașcă aștepta la marginea drumului.

Mîșkin n-o mai văzuse pe *ea* de vreo trei luni și mai bine. Reîntors la Petersburg, își propusese aproape în fiecare zi să-i facă o vizită, dar un presentiment tainic părea că îl reține de fiecare dată. Cu teama în suflet încerca să-și închipuie revederea lor, însă toate încercările lui rămîneau zadarnice. Asupra unui singur lucru nu avea nici o îndoială: că întîlnirea va fi penibilă. De multe ori, în cursul celor șase luni, își amintise ce impresie puternică produsese asupră-i chipul acestei femei cînd îl contemplase pentru prima oară; dar și atunci, văzut numai în fotografie, acest chip îi provocase o tulburare chinuitoare. Luna pe care o petrecuse în preajma Nastasiei Filippovna în provincie, avînd prilejul s-o vadă aproape zilnic, îi lăsase amintiri amare, încît uneori ar fi vrut nici să nu-și mai aducă aminte de acest timp, încă prea recent. Însăși vederea chipului acestei femei îi pricinuia un sentiment profund răscolitor; într-o discuție cu Rogojin, definise acest sentiment drept „o milă nemărginită" și era adevărat. Privind numai portretul ei, inima lui fusese cuprinsă de o dureroasă și nesfîrșită milă; senzația de compasiune sfîșietoare, soră cu suferința, pentru făptura aceasta nu-l mai părăsise niciodată, o avea și acum vie în inima lui. Era poate și mai puternică decît la început. Cele mărturisite atunci lui Rogojin i se păreau neîndes-

tulătoare ; nu reuşise atunci să exprime exact ceea ce simţea. Numai acum, în minutul acesta, cînd Nastasia Filippovna apăru de odată înaintea lui, înţelese, poate printr-un fel de intuiţie spontană, ce anume omisese în destăinuirile făcute lui Rogojin. Ar fi trebuit să adauge că în sentimentul acela de milă este amestecată şi groaza ; da, groaza ! Acum, în minutul acesta, o simţea din plin ; era convins, absolut convins, pentru anumite motive pe care numai el le putea intui, că femeia aceasta era dementă. Dacă, iubind o femeie mai mult ca orice pe lume sau presimţind posibilitatea unei asemenea iubiri, ai vedea-o deodată pusă în lanţuri, după nişte zăbrele de fier, sub paza unui gardian, ai avea o senzaţie oarecum asemănătoare cu aceea pe care prinţul Mîşkin o încerca în momentul acela.

— Ce ai ? îl întrebă în şoaptă grăbită Aglaia, întorcînd capul spre el şi trăgîndu-l cu naivitate de braţ.

Prinţul întoarse capul, o privi şi, zărind în ochii ei negri o scînteiere tainică şi neînţeleasă pentru dînsul, încercă să-i zîmbească, dar în aceeaşi clipă, ca şi cum ar fi uitat de prezenţa tinerei fete, întoarse din nou ochii spre dreapta, urmărind cu privirea viziunea extraordinară care-l fascina. Nastasia Filippovna tocmai trecea prin faţa scaunelor ocupate de domnişoarele Epancin. În acel moment, Evgheni Pavlovici, cu multă volubilitate, povestea Alexandrei Ivanovna ceva foarte interesant, probabil şi cu mult haz. Prinţul îşi aminti mai tîrziu că Aglaia lăsă să-i scape în şoaptă : „Ce femeie..."

Un cuvînt vag, cu sensul rămas neexprimat în întregime, întrucît, stăpînindu-se brusc, ea nu-şi mai isprăvi gîndul ; dar atît a fost de ajuns. Nastasia Filippovna, care trecea fără să bage pe nimeni în seamă, îşi întoarse imediat capul spre scaunele ocupate de Epancini şi numai atunci păru că-l observă pe Evgheni Pavlovici.

— Uite-l şi pe dumnealui ! exclamă ea, oprindu-se deodată. Ba îl cauţi cu luminarea şi nu-i chip să-i dai de urmă, ba îl găseşti unde nici nu te aştepţi... Te credeam acolo... la unchiul tău !

Sîngele năvăli în obrazul lui Evgheni Pavlovici ; aruncă Nastasiei Filippovna o privire furioasă, dar în aceeaşi clipă îşi întoarse ochii de la ea.

— Ce ? Nu ştii ? Dumnealui n-a aflat încă nimic, închipuiţi-vă ! S-a împuşcat ! Azi-dimineaţă, unchiul tău şi-a zburat creierii ! Eu am aflat abia pe la ora două, acum ştie aproape

tot orașul; se zice că i s-a găsit lipsă trei sute cincizeci de mii de ruble din banii statului, alții zic c-ar fi cinci sute de mii. Și eu care crezusem că o să te alegi cu o moștenire frumușică de pe urma lui; cînd colo a risipit tot ce a avut. Era un crai și jumătate, bătrînul... Ei, la revedere, *bonne chance!* * Și chiar n-ai de gînd să te duci de loc pe acolo? Acum pricep de ce te-ai grăbit atîta să-ți dai demisia, ești foarte șiret! Acum e limpede, ce mai! Ai știut totul dinainte; chiar și despre asta sînt sigură, ai știut încă de ieri.

Apostrofîndu-l cu atît cinism pe Evgheni Pavlovici și etalînd intenționat o pretinsă intimitate cu el, Nastasia Filippovna urmărea desigur un anumit scop; în privința aceasta nu mai putea fi nici o îndoială. Totuși, Evgheni Pavlovici socotise că e mai bine să nu răspundă la această nouă provocare, hotărît să adopte o atitudine de totală ignorare. Dar cuvintele tinerei femei cu vestea morții unchiului său căzuseră ca o lovitură de trăsnet pentru el; se făcu galben ca ceara și se întoarse spre Nastasia Filippovna. În momentul acela Lizaveta Prokofievna se ridică ostentativ și se depărtă în grabă mare, urmată de toți ai ei. Numai prințul Lev Nikolaevici rămase pe loc, într-o poză nehotărîtă, și Evgheni Pavlovici, care nu se dezmeticise încă din buimăceală. Dar nu apucară Epancinii să facă douăzeci de pași, cînd se produse un scandal monstru.

Ofițerul care vorbise adineauri cu Aglaia și care era, se vede, un bun prieten de-al lui Evgheni Pavlovici, se arătă indignat la culme:

— Aici numai cravașa poate să ajute, altfel n-ai cum s-o scoți la capăt cu creatura asta! spuse el cu glas destul de tare. (După cît se pare, era și confidentul lui Evgheni Pavlovici).

Printr-o mișcare bruscă, Nastasia Filippovna se întoarse spre el. Ochii îi sclipiră cu lumini de fulgere; se repezi către un tînăr necunoscut, care se afla la doi pași de dînsa și care ținea în mînă o nuielușă subțire, i-o smulse și îl lovi cu toată puterea peste obraz pe ofensatorul ei. Toate acestea se produseră într-o clipită... Scos din fire, ofițerul se năpusti asupra Nastasiei Filippovna, care nu mai avea alături pe nimeni din suita ei; domnul între două vîrste, cu înfățișarea onorabilă, reușise să se facă nevăzut între timp, iar domnul cu

---

*** Noroc! (Fr.)**

chef, retras mai la o parte, se prăpădea de rîs. Un minut mai tîrziu, ar fi intervenit, desigur, poliţia ; pînă atunci însă Nastasia Filippovna ar fi păţit-o urît de tot dacă nu i-ar fi venit un ajutor neaşteptat ; prinţul Mîşkin, care se oprise la doi paşi de dînsa, avu timpul să apuce pe la spate braţul ofiţerului, imobilizîndu-l. Căutînd să-şi smulgă braţul, acesta îl izbi cu atîta putere în piept, încît prinţul zbură la vreo trei paşi înapoi, prăbuşindu-se într-un scaun. Între timp, în ajutorul Nastasiei Filippovna săriră alţi doi apărători. În faţa ofiţerului se postă boxerul, autorul articolului bine cunoscut, ticluit la adresa prinţului, şi membru activ în fosta bandă a lui Rogojin.

— Keller ! Locotenent în retragere, se recomandă el cu pompă.Dacă preferi forţa pumnului, căpitane, sînt la dispoziţia dumitale, voi ţine eu locul adversarei dumitale, substituindu-mă sexului frumos ; cunosc toate tainele boxului englez. Ţine-ţi firea, căpitane ; te compătimesc pentru jignirea de moarte pe care ai suferit-o, dar nu pot îngădui molestarea unei femei în public. Dacă însă recurgi la alte maniere decît aşa cum se cuvine unui domn bine crescut, ei bine, cred că înţelegi ce va urma, căpitane...

Dar ofiţerul îşi venise în fire şi găsi discuţia de prisos. În momentul acela apăru din mulţime Rogojin şi, apucînd iute braţul Nastasiei Filippovna, se îndepărtă cu ea. Rogojin părea zguduit de cele întîmplate, era palid şi tremura ca varga. Totuşi, tîrînd-o pe Nastasia Filippovna după el, avu răgazul să-i rîdă răutăcios în nas ofiţerului şi să-i şuiere printre dinţi, cu aerul unui tîrgoveţ triumfător :

— O înghiţişi, ai ! Ţi-e botul plin de sînge, bă !

Revenindu-şi complet şi dîndu-şi seama cu cine are de-a face, ofiţerul se întoarse către prinţ, care se ridicase între timp de pe scaun, şi-l întrebă politicos (avînd grijă să-şi acopere faţa cu batista) :

— Prinţul Mîşkin, cu care am avut plăcerea să fac cunoştinţă adineauri ?

— Dar nu e în toate minţile ! E dementă ! Crede-mă ! articulă prinţul cu voce spartă şi, într-un gest inconştient, îşi întinse spre ofiţer braţele tremurătoare.

— Eu n-aş putea să mă laud, fireşte, cu astfel de informaţii ; dar trebuie să ştiu neapărat numele dumitale.

Dădu din cap în semn de salut și se îndepărtă. Poliția apăru exact cinci secunde după ce ultimii protagoniști ai scenei precedente dispărură. De altfel, tot scandalul nu durase mai mult de două minute. O parte din public se ridică, preferînd să plece; unii se mulțumiră să-și schimbe numai locul; alții se arătară încîntați de a fi asistat la un scandal; iar cei mai mulți găsiră un subiect pasionant de conversație însuflețită. Pe scurt, incidentul se încheie în chipul cel mai obișnuit. Fanfara începu să cînte din nou. Prințul porni să ajungă din urmă familia Epancin. Dacă în timp ce ședea pe scaun, îmbrîncit brutal de ofițer, ar fi apucat sau i-ar fi venit în gînd să se uite la stînga, ar fi zărit-o, la douăzeci de pași de locul acela, pe Aglaia, care, surdă la chemările mamei și ale surorilor ei, se oprise ca să contemple scena scandaloasă. Prințul Ș. alergă la dînsa și o convinse, în sfîrșit, să părăsească locul. Lizaveta Prokofievna reținu un lucru în legătură cu asta: Aglaia era atît de tulburată, că nici nu auzise chemările lor. Dar nu trecură nici două minute după aceea și, în clipa cînd intrau în parc, Aglaia spuse cu tonul ei obișnuit, nepăsător și capricios:

— Am vrut să văd cum se va sfîrși reprezentația.

III

Întîmplarea din parcul gării avu efectul unui trăsnet asupra mamei și fiicelor, umplîndu-le inimile de spaimă. Cuprinsă de o tulburare puțin obișnuită, Lizaveta Prokofievna făcu drumul de întoarcere, cu fiicele ei, din parc și pînă acasă, aproape în fugă. După concepțiile și principiile ei de viață, ceea ce se petrecuse era de-a dreptul revelator și, cu tot haosul care domnea în momentul acela în capul ei, concluzii decisive își făceau loc tot mai limpede și mai precis în mintea ei agitată. De altfel, și ceilalți înțelegeau, ca și dînsa, că se întîmplase ceva foarte grav și că, din fericire poate, începea să se dezvăluie o taină extraordinară. Cu toate asigurările și lămuririle pe care le dăduse prințul Ș., nu mai rămînea nici o îndoială că Evgheni Pavlovici „s-a dat de gol", era demascat și surprins asupra faptului că „întreținea relații intime cu această creatură". Așa gîndea nu numai Lizaveta Prokofievna, ci și cele două fiice mai mari. Concluzia însă avu de fapt darul să com-

plice şi mai mult enigma. Cu toate că Alexandra şi Adelaida erau puţin supărate pe mama lor din cauza plecării atît de pripite, ce semăna cu o adevărată fugă, totuşi, în zăpăceala primului moment, ele se abţinură să-i pună vreo întrebare. Pe de altă parte, li se părea că sora lor, Aglaia Ivanovna, ştia poate mai mult în legătură cu afacerea aceasta decît ele şi decît mama lor. Prinţul Ş. era şi el întunecat ca noaptea şi foarte îngîndurat. Tot drumul înapoi Lizaveta Prokofievna nu-i adresă nici un cuvînt, iar el se pare că nici nu sesiză acest lucru. Adelaida încercă să-l tragă de limbă : „Despre ce fel de unchi era vorba adineauri şi ce se întîmplase la Petersburg?" Drept răspuns, el mormăi, cu o expresie acră, ceva nedesluşit despre nu se ştie ce informaţii şi spuse că toate astea, fără îndoială, erau pure născociri. „Fireşte !" adăugă Adelaida şi-l lăsă în pace. Cît despre Aglaia, era perfect calmă şi nu făcu decît să observe în timpul drumului că mergeau prea repede. O singură dată îşi aruncă privirea înapoi şi-l zări pe prinţ grăbind în urma lor. Constatînd că face eforturi pentru a-şi zori pasul, tînăra zîmbi batjocoritor şi nu-şi mai întoarse capul spre el.

Se apropiau de vilă cînd îl întîlniră pe Ivan Feodorovici, care, de-abia sosit de la Petersburg, ieşise în întîmpinarea familiei. Primul cuvînt al generalului fu să întrebe de Evgheni Pavlovici. Dar Lizaveta Prokofievna, al cărei chip luă o expresie ameninţătoare, trecu pe lîngă el fără să-i răspundă şi fără măcar să-l onoreze cu o privire. Ochii fetelor şi ai prinţului Ş. îl făcură să înţeleagă că o furtună se dezlănţuise în casă. El singur, de altfel, părea frămîntat de o grijă puţin obişnuită. Apucă imediat pe prinţul Ş. de braţ şi-l reţinu un moment la intrarea în vilă, schimbînd cîteva cuvinte pe şoptite. Expresia de îngrijorare care li se citea pe faţă cînd se aşezară apoi pe terasă şi se apropiară de Lizaveta Prokofievna lăsa să se ghicească că aflaseră noutăţi extraordinare. Încetul cu încetul, toată lumea se adună sus, la Lizaveta Prokofievna, iar pe terasă nu rămase decît prinţul Lev Nikolaevici. Stînd într-un colţ, părea că aşteaptă ceva, fără să ştie ce anume ; nici nu-i trecuse prin minte să se retragă văzînd forfota ce domnea în casă ; s-ar fi spus că uitase tot universul şi că era gata să stea aşa, oriunde o fi, la nesfîrşit, fără să se urnească din loc. De sus răzbeau cîteodată ecourile unei conversaţii foarte aprinse. Cît timp stătuse el acolo ? N-ar fi putut

spune. Era tîrziu şi întunericul nopţii se lăsase, cînd Aglaia apăru neaşteptat pe terasă. Părea liniştită, deşi puţin cam palidă. Zărindu-l pe Mîşkin, „fără să se fi aşteptat", bineînţeles, să-l găsească acolo, pe scaun, ghemuit într-un colţ, tînăra fată zîmbi cu nedumerire.

— Ce faci dumneata aici ? întrebă ea, apropiindu-se de dînsul.

Ruşinat, prinţul bîlbîi un răspuns încurcat şi sări repede în picioare ; dar cum Aglaia dădu să se aşeze alături, îşi reluă şi el locul. Ea îl privi cu atenţie, apoi se uită maşinal pe fereastră, pe urmă îşi întoarse iar privirea asupra lui. „Poate că-i vine să rîdă, gîndi prinţul, dar nu, ar fi rîs negreşit, dacă avea poftă".

— Poate ai vrea să iei un ceai ? Spun să-ţi aducă, zise ea după o tăcere.

— N-u... Nu ştiu...

— Cum să nu ştii dacă vrei sau nu vrei ? Apropo, dacă cineva te-ar provoca la duel, ce-ai face ? Chiar adineauri voiam să-ţi pun această întrebare.

— Dar... cine... doar n-o să mă provoace nimeni ?

— Şi totuşi, dacă te-ar provoca ? Ţi-ar fi tare frică ?

— Cred că da... mi-ar fi frică.

— Adevărat ? Aşadar, eşti un laş ?

— N-nu, s-ar putea să nu fie tocmai aşa, răspunse prinţul şi, reflectînd puţin, adăugă zîmbind : laş e acela care se teme şi fuge ; acela însă care se teme, dar nu fuge, nu este un laş.

— Dumneata n-ai fugi ?

— Poate că nu, spuse el, înveselit în cele din urmă de întrebările Aglaiei.

— Eu, cu toate că sînt femeie, n-aş fugi în nici un caz, observă ea cu un aer jignit parcă la ideea că cineva ar putea să pună la îndoială curajul ei. De altfel, am impresia că vrei să-ţi baţi joc de mine şi pozezi, după obiceiul dumitale, ca să pari mai interesant ; spune-mi, de obicei se trage de la doisprezece paşi ? Cîteodată chiar de la zece, nu-i aşa ? Asta înseamnă să te expui ori să fii omorît, ori cel puţin rănit, nu-i aşa ?

— În dueluri, mi se pare, rareori se întîmplă să-ţi nimereşti ţinta.

— Rareori, zici ? Dar Puşkin n-a fost omorît în duel ?

— Poate din întîmplare.

— N-a fost de loc o întîmplare ; era un duel pe viață și pe moarte, și a fost ucis.

— Glonțul l-a lovit atît de jos, încît se poate presupune că Dantès[61] ochise mai sus, în piept sau în cap ; nimeni nu țintește atît de jos ; prin urmare ipoteza cea mai plauzibilă ar fi că glonțul l-a lovit pe Pușkin din întîmplare, dintr-o mișcare greșită a trăgătorului. Mi-au spus-o oameni competenți.

— Iar mie, un soldat cu care am vorbit odată mi-a spus că, după regulamentul lor militar, soldații răspîndiți în trăgători trebuie să țintească drept în mijlocul corpului. Nici în piept și nici în cap, ci drept în mijlocul corpului. Aceasta e chiar expresia. Mai tîrziu am întrebat pe un ofițer, și el mi-a confirmat cele spuse de soldat, precizînd că așa prevede regulamentul.

— Probabil, pentru că se trage de la o distanță mai mare.

— Dumneata știi să tragi cu arma ?

— N-am tras niciodată.

— Se poate să nu știi măcar să încarci un pistol ?

— Nu știu. Adică, îmi dau seama cam în ce fel se face, dar n-am încercat niciodată s-o fac personal.

— Atunci e ca și cum n-ai ști, căci pentru așa ceva se cere practică ! Ascultă și ține minte ; în primul rînd, să-ți cumperi pulbere de calitate bună, care să nu fie umedă (se zice că trebuie să fie neapărat foarte uscată și în nici un caz jilavă), și totodată trebuie să fie și foarte fină, vezi să ceri din cea fină — praf de pușcă — și nu de acela care servește pentru încărcat tunurile. Cît despre gloanțe, se pare că fiecare și le toarnă singur. Ai pistoale ?

— Nu, și nici n-am nevoie, răspunse prințul rîzînd.

— Nu vorbi prostii ! Să-ți cumperi neapărat unul și de bună calitate ; cele franțuzești sau englezești sînt cele mai bune, se spune. Pe urmă, iei pulbere, cît intră într-un degetar sau în două, și torni pe țeavă. Chiar dacă e ceva mai mult, nu strică. Astupă apoi cu cîlți (așa se spune, că neapărat trebuie să bagi cîlți), fără asta, cică, nu merge ; cîlții se pot găsi ușor : dintr-o saltea sau dintr-o ușă, căci sînt și uși căptușite cu cîlți. Pe urmă, după ce ai îndesat cîlții, introduci și glonțul, auzi ? Glonțul la urmă, iar mai întîi pulberea, altfel nu ia foc. De ce rîzi ? Țin neapărat ca dumneata să faci în fiecare zi exerciții de tragere cu pistolul și să înveți să nimerești la țintă. Ne-am înțeles ?

Prinţul nu mai putea de rîs. Iar Aglaia, de necaz, bătu nervoasă din picior. Aerul ei grav într-o asemenea conversaţie îl puse totuşi pe gînduri. Un glas lăuntric îi şoptea tot timpul că ar trebui să se intereseze, să întrebe de ceva, în orice caz să afle unele lucruri mult mai serioase decît cum se încarcă un pistol. Dar totul îi zburase din minte; nu mai ştia nimic decît că ea stă în faţa lui şi că el poate s-o privească. Ceea ce îi spunea dînsa în acel moment n-avea pentru el aproape nici o importanţă.

De sus, din salonul Lizavetei Prokofievna coborî pe terasă Ivan Feodorovici, care pleca undeva, cu un aer preocupat, ce trăda îngrijorare şi în acelaşi timp hotărîrea de a acţiona.

— Dumneata erai, Lev Nikolaevici... şi unde ai de gînd să te duci acum? întrebă el, cu toate că Lev Nikolaevici nici nu se gîndea să se mişte de la locul lui. Vino cu mine, vreau să-ţi spun două vorbe.

— La revedere, spuse Aglaia, întinzîndu-i mîna.

Întunericul care învăluia terasa nu permise prinţului să vadă bine, în momentul acela, chipul tinerei fete. Abia cîteva clipe după aceea, ajungînd la poarta vilei, se înroşi deodată şi-şi strînse cu putere palma dreaptă.

S-a potrivit să aibă acelaşi drum. Dar nu cu prinţul Mîşkin avea treabă Ivan Feodorovici; cu tot timpul înaintat, se grăbea să se întîlnească cu cineva pentru a discuta o chestiune importantă. Pînă una alta însă, avîndu-l la îndemînă pe prinţ, se apucă să-i povestească ceva cu multă febrilitate, vorbind repede şi destul de incoerent. De cîteva ori pomeni numele Lizavetei Prokofievna. Dacă prinţul ar fi fost în stare să-şi concentreze atenţia în momentul acela, s-ar fi dumerit poate că Ivan Feodorovici dorea să afle şi de la el ceva sau, mai bine zis, să-l întrebe pe faţă şi fără înconjur, dar că nu izbutea să atingă miezul chestiunii. Spre ruşinea lui, Mîşkin era aşa de distrat că la început nici nu auzea ce-i spune generalul şi abia cînd acesta se opri în faţa lui, aşteptînd răspuns la o întrebare arzătoare, prinţul fu nevoit să-i mărturisească că n-a înţeles nimic.

Generalul ridică din umeri.

— Aţi devenit cu toţii nişte oameni foarte ciudaţi, se porni el din nou să peroreze. Îţi spun că nu pricep de loc ideile şi neliniştea Lizavetei Prokofievna. A făcut o criză de nervi, plînge şi spune mereu că am ajuns de rîsul lumii, că sîntem

dezonorați. Dar cum anume? Prin ce? Cînd și pentru ce? Într-adevăr, am greșit (o recunosc), am o mare vină, dar, în sfîrșit, numai poliția ar putea s-o mai domolească pe această... femeie turbulentă (care, pe deasupra, are și purtări indecente); am de gînd să vizitez chiar astăzi pe cine trebuie, ca să previn. Totul se poate aranja fără zgomot, cu delicatețe, amabil chiar și, mai ales, fără scandal. Admit, de asemeni, că viitorul e aducător de surprize și că în prezent chiar există multe lucruri nelămurite; e la mijloc și o intrigă, dar dacă aici nu se știe nimic, dincolo nu sînt în stare să-ți explice ceva; dacă n-am auzit eu, nici tu, nici al treilea, nici al patrulea, atunci cine, mă rog, a auzit ceva, ai putea să-mi spui, mă rog? Ce explicație s-ar putea găsi în cazul acesta, decît aceea că în realitate o bună parte din toată tărășenia asta nu e decît produsul închipuirii, un miraj, cum ar fi, de pildă, lumina lunii... sau alte năluciri.

— *Ea* nu e în toate mințile, e nebună, îngînă prințul, care-și reaminti deodată cu durere toate cîte s-au petrecut în ultimul timp.

— Vorbești de aia? Și pe mine mă bătea cam același gînd, și cu el adormeam liniștit. Dar acum, văd că ceilalți judecă mai bine și nu mai sînt dispus să cred în nebunie. E o femeie zvăpăiată, ce-i drept, și nu numai că nu-i nebună, ci e chiar foarte isteață și subtilă. Figura pe care a făcut-o astăzi, amestecîndu-l pe Kapiton Alexeici, o dovedește cu prisosință. A procedat ca o șantajistă sau, cel puțin, ca o iezuită, urmărind un scop precis.

— Care Kapiton Alexeici?

— Of, Doamne-Dumnezeule, Lev Nikolaevici, nu ești de loc atent la ceea ce-ți vorbesc. De aici am pornit discuția, vorbindu-ți de Kapiton Alexeici; sînt uluit, și de tulburare și acum îmi tremură mîinile și picioarele. De aceea am zăbovit azi atît la Petersburg. Kapiton Alexeici Radomski, unchiul lui Evgheni Pavlîci...

— Și ce-i cu el? întrebă prințul.

— S-a împușcat azi-dimineață, la ora șapte. Un bătrîn onorabil, la șaptezeci de ani, respectat de toată lumea, un epicurian și — exact cum a spus ea — a avut o lipsă de bani publici și încă o sumă foarte, foarte importantă!

— Dar de unde a putut ea să... ?

— Să știe asta ? Ha-ha ! Păi, în jurul ei, de îndată ce-a venit aici, s-a format un adevărat stat-major. Știi ce personaje o vizitează acum și-i solicită „cinstea de a o cunoaște“ ? Nimic mai simplu ca vreunul din acești adoratori s-o fi informat, căci vestea asta a făcut ocolul orașului și o știe tot Petersburgul, ba și aici, jumătate din Pavlovsk, dacă nu tot Pavlovskul e la curent. Dar ce insinuare subtilă din partea ei, după cum ni s-a relatat, cu privire la uniformă, adică la faptul că Evgheni Pavlîci a avut grijă să-și dea din timp demisia din armată ! Ce aluzie diabolică ! Nu, nu, asta nu mai seamănă a nebunie. Eu, bineînțeles, refuz să cred că Evgheni Pavlîci avea cum să știe dinainte că se va produce catastrofa, cu alte cuvinte că în ziua de... la ora șapte precis etc. Dar nu este exclus s-o fi presimțit. Iar eu, noi toți și prințul Ș. făceam socoteala că va moșteni de pe urma lui o avere bunicică ! Groaznic ! Groaznic ! De altfel, te rog să nu mă înțelegi greșit ; eu nu-l învinuiesc pe Evgheni Pavlîci de nimic, așa cum ți-am explicat, și totuși mi se pare foarte ciudat, suspect. Prințul Ș. e pur și simplu consternat. Totul s-a întîmplat într-un chip atît de straniu.

— Dar ce anume vi se pare suspect în comportarea lui Evgheni Pavlîci ?

— Absolut nimic ! A avut o purtare ireproșabilă. De altfel, nici nu intenționam să fac vreo aluzie. Averea lui personală este, probabil, intactă. Lizaveta Prokofievna, bineînțeles, nici nu vrea să audă... Mai neplăcute sînt însă toate catastrofele astea familiale sau, mai bine zis, toate mizeriile astea, că nici nu știu cum să le mai numesc... Ești de fapt un prieten al casei noastre, Lev Nikolaevici ! Ei bine, închipuiește-ți că Evgheni Pavlîci, după cum aflu acum, deși nu prea sînt convins, i-ar fi făcut cică Aglaiei declarație și cerere oficială de căsătorie încă de acum o lună și că ar fi primit un refuz categoric.

— Nu se poate ! strigă prințul cu foc.

— Te pomenești că știi ceva în privința asta ? îl bănui generalul, a cărui uimire fu atît de mare, încît rămase țintuit locului. Vezi, dragul meu, poate că am greșit destăinuindu-ți toate dedesubturile acestea, dar am făcut-o pentru că... pot să ți-o spun... pentru că ești așa cum ești... Poate că într-adevăr știi ceva deosebit ?

— Nu știu nimic... cu privire la Evgheni Pavlîci, îngăimă prințul.

— Nici eu ! Pe mine... prietene, văd că vor să mă îngroape, să mă bage în pămînt de viu, nu se gîndesc că situaţia aceasta e penibilă pentru un bărbat şi că n-o mai pot suporta. Adineauri s-a petrecut o scenă groaznică ! Îţi vorbesc ca unui fiu. Aglaia parcă îşi bate joc de maică-sa. Faptul că acum o lună a avut o explicaţie cu Evgheni Pavlîci şi l-a refuzat categoric îl ştiu de la surorile ei şi mai mult ca o presupunere de-a lor... foarte întemeiată, de altfel. Dar e o ființă atît de voluntară şi năstruşnică încît nici n-ai crede dacă m-aş apuca să-ţi povestesc toate cîte le face. E dotată cu însuşiri strălucite, are o inimă bună şi generoasă, o inteligenţă vie, sclipitoare — ştiu, dar e tot pe atît de capricioasă, ironică, într-un cuvînt are un caracter infernal ; unde mai pui că face tot felul de trăsnăi fanteziste. Adineauri şi-a rîs în faţă de maică-sa, de surori şi de prinţul Ş. ; de mine nici nu mai vorbesc, rar mi se-ntîmplă să scap de ironiile ei, dar eu, ştii, o iubesc ; îmi place şi faptul că-şi rîde de mine şi am impresia că tocmai de aceea drăcuşorul ăsta ţine la mine în mod deosebit, adică mă iubeşte se pare mai mult ca pe ceilalţi. Pun rămăşag că nici pe dumneata nu te-a cruţat. V-am găsit acum stînd de vorbă împreună după furtuna care s-a dezlănţuit adineauri, sus ; stătea lîngă dumneata, ca şi cum nimic nu s-ar fi întîmplat...

Prinţul roşi îngrozitor şi-şi strînse pumnul drept, dar nu rosti o vorbă.

— Dragul meu, scumpul meu Lev Nikolaevici, izbucni deodată generalul cu multă efuziune, chiar Lizaveta Prokofievna a început acum iar să te facă de două parale (iar o dată cu dumneata m-a băgat şi pe mine în aceeaşi oală, numai că nu înţeleg cu ce-am păcătuit), noi te iubim totuşi, te iubim sincer şi te apreciem în ciuda tuturor, adică în ciuda tuturor aparenţelor. Dar judecă, dragă prietene, judecă şi dumneata ce enigmă de nedezlegat pentru mine şi ce ciudă mă apucă cînd o aud pe drăcoaica asta de fată spunînd cu o totală nepăsare (căci stătea dinaintea mamei sale cu un aer de total dispreţ faţă de întrebările noastre şi mai ales ale mele, pentru că, dracu să mă ia, am făcut prostia s-o iau pe un ton sever, ştii, în calitate de cap al familiei), cînd o aud pe drăcoaica asta spunînd nepăsător şi cu zîmbetul pe buze că această „smintită" (s-a exprimat întocmai aşa, şi mă surprinde că vă potriviţi atît de bine la vorbă : „cum de n-aţi fost în stare, zice, să vă dumeriţi pînă acum"), că această smintită „şi-a pus în gînd cu

tot dinadinsul să mă mărite cu prinţul Lev Nikolaevici şi de aceea vrea să-l compromită în ochii noştri şi să-l îndepărteze pe Evgheni Pavlîci“... atît ne-a spus, fără nici o altă explicaţie, apoi s-a pornit pe hohote de rîs şi a plecat trîntind uşa, iar noi am rămas cu gura căscată. Pe urmă am aflat ce s-a petrecut între voi mai adineauri... şi... ascultă, dragă prinţe, te ştiu că nu eşti un om susceptibil şi că judeci foarte sănătos, te rog însă... să nu te superi ; crede-mă, ea îşi bate joc de dumneata. Rîde de dumneata ca un copil, şi de aceea nu trebuie să te superi, dar ăsta-i adevărul. Să nu-ţi închipui cine ştie ce — se distrează pe socoteala dumitale ca şi pe a noastră, ne duce de nas pe toţi, ca să se amuze. Ei, acum la revedere ! Ştii doar că ne eşti drag şi cît ţinem noi la dumneata ! Nimic nu ne va putea schimba, nicicînd... dar eu trebuie s-o iau pe aici ; la revedere, dar ! Ce să spun, rar mi s-a întîmplat să mă simt aşa de prost ca acum... Grozavă vilegiatură, n-am ce zice !

Rămas singur la o răscruce, prinţul se uită în jur, trecu repede strada şi se apropie de o casă a cărei fereastră era luminată, apoi desfăcu o bucăţică de hîrtie pe care-o ţinuse strîns în mîna dreaptă, în tot timpul conversaţiei cu generalul, şi, profitînd de o slabă rază de lumină, citi ceea ce urmează :

„Mîine, la ora şapte dimineaţa, voi fi în parc şi te voi aştepta pe banca verde. Vreau să-ţi vorbesc într-o chestiune foarte importantă şi care te priveşte personal.

P. S. Sper că n-ai să arăţi biletul acesta nimănui. Cu părere de rău mă văd nevoită să-ţi fac această recomandare, dar m-am gîndit că nu e de loc de prisos şi ţi-o scriu roşind pentru caracterul dumitale ridicol.

P P. S S. Banca verde despre care e vorba e aceea pe care ţi-am arătat-o mai adineauri. Cu atît mai ruşinos pentru dumneata că mă simt nevoită să precizez şi acest amănunt“.

Biletul fusese scris în grabă şi prost păturit, fără îndoială chiar în momentul cînd Aglaia era gata să coboare pe terasă. Cuprins de o tulburare de nedescris, care aducea a spaimă, prinţul se îndreaptă de la fereastră cu graba unui hoţ surprins asupra faptului ; dar în mişcarea aceasta bruscă se ciocni de cineva care răsări pe neaşteptate din spatele lui.

— Eram pe urmele dumitale, prinţe, spuse domnul.

— Dumneata eşti, Keller ? se miră nespus Mîşkin.

— Te caut, prinţe. Te-am aşteptat în dreptul vilei Epancinilor ; bineînţeles, nu puteam să intru. Te-am urmărit pas cu pas după ce ai ieşit cu generalul. Îţi stau la dispoziţie, prinţe. Sînt gata să fac orice sacrificiu şi, la nevoie, să-mi dau viaţa pentru dumneata.

— Dar... pentru ce ?

— Păi, vei fi negreşit provocat la duel. Locotenentul acela, Molovţov, îl cunosc eu, adică nu-l cunosc personal... nu va suporta insulta. Pe noi ceilalţi, pe Rogojin şi pe mine, e dispus, fireşte, să ne considere ca pe nişte lepădături şi poate nu fără temei ; prin urmare, numai de la dumneata poate să ceară socoteală. Va trebui să plăteşti oalele sparte, prinţe. S-a şi informat asupra dumitale, după cum am aflat, şi mîine, cu siguranţă, unul dintre prietenii lui va veni să te viziteze, dacă nu cumva te aşteaptă chiar şi acum la dumneata acasă. Dacă-mi faci cinstea să mă alegi ca martor, sînt gata să risc orice pentru dumneata ; pentru asta te căutam, prinţe.

— Aşadar, şi dumneata vii să-mi vorbeşti de duel ! şi prinţul izbucni în hohote de rîs, spre marea surprindere a lui Keller, care, neştiind încă dacă propunerea lui va fi sau nu acceptată, stătea ca pe ghimpi ; ba se simţi şi ofensat oarecum de ilaritatea aceasta prea exuberantă a prinţului.

— Nu uita, totuşi, prinţe, că l-ai apucat de braţ, şi un om cu simţul demnităţii cu greu ar suporta o asemenea jignire, mai ales în public.

— Dar el mi-a dat un brînci în piept ! strigă rîzînd prinţul. N-avem de ce să ne batem ! Îi cer scuze, şi atîta tot ! Dacă trebuie să ne batem totuşi, fie şi aşa, ne vom bate ! îl las să tragă ; chiar aş dori acum aşa ceva. Ha ! ha ! ha ! Unde mai pui că am învăţat să încarc pistolul. Dumneata ştii să încarci un pistol, Keller ? Mai întîi faci rost de pulbere, trebuie să fie neapărat uscată şi cu bobul mărunt, şi nu ca aceea cu care se încarcă tunurile. Pui mai întîi pulberea, scoţi apoi de undeva din căptuşeala uşii cîlţi şi pe urmă bagi glonţul, pentru că, dacă bagi mai întîi glonţul şi pe urmă pui pulberea, nu ia foc. Auzi, Keller ? Nu ia foc ! Ha, ha, ha ! Nu-i o explicaţie grozavă, frate Keller ? Ah, Keller, îmi vine să te îmbrăţişez şi să te sărut ! Ha, ha, ha ! Mi-a plăcut grozav cum ai răsărit atunci deodată în faţa lui ! Vino într-o zi pe la mine, să bem şampanie. Să ne îmbătăm cu toţii ! Ştii că am douăsprezece sticle de şampanie în pivniţa lui Lebedev ? Mi le-a vîndut alaltăieri,

chiar a doua zi după ce-am sosit la vila lui; „e de ocazie", mi-a spus şi i le-am cumpărat pe toate! Îi chem pe toţi, întreaga gloată! Ai de gînd să dormi în noaptea asta?

— Ca de obicei, prinţe.

— Ei bine, îţi doresc vise plăcute! Ha, ha, ha!

Prinţul traversă şoseaua şi dispăru în parc, lăsîndu-l pe Keller cam nedumerit şi mai ales intrigat. Nu-l mai văzuse niciodată pe prinţ într-o dispoziţie atît de curioasă şi nu şi l-ar fi închipuit în starea aceasta.

„O fi avînd febră, pentru că-i o fire nervoasă, şi toate astea l-au influenţat, dar, bineînţeles, n-o să dea înapoi. Uite, oamenii ca el nu-s de loc fricoşi, zău aşa! gîndea Keller. Hm! Şampanie! E o noutate interesantă totuşi. Douăsprezece sticle; o duzină; nimic de zis, o garnizoană redutabilă. Dar pun rămăşag că Lebedev a primit şampania aceasta drept gaj pentru vreun împrumut urgent. Hm... la urma urmei, e un tip destul de simpatic prinţul acesta; îmi plac, zău, de-alde ăştia; dar nu trebuie pierdut timpul şi... dacă e vorba de şampanie, ar fi, cred, tocmai momentul..."

Prinţul se afla într-adevăr într-o stare de surescitare de nedescris. Rătăci în neştire multă vreme prin parc şi, în sfîrşit, „se trezi" pe o alee. În subconştientul lui rămase întipărit că făcuse pînă acum de vreo treizeci sau patruzeci de ori drumul între o bancă mică şi un copac bătrîn, înalt şi stufos, pe parcurs aproximativ de o sută de paşi. La ce anume s-a gîndit în timpul plimbării acesteia, care ţinuse cel puţin un ceas, nu şi-ar fi putut aminti, chiar dacă ar fi vrut şi oricît s-ar fi străduit. De altfel, se surprinse cu o idee care-l făcu să rîdă cu mult haz şi, cu toate că nu era nimic de rîs, îl podidea mereu rîsul. Se gîndi, totuşi, că ipoteza unui duel putea să încolţească nu numai în capul lui Keller şi că sfaturile acelea asupra felului cum se încarcă un pistol nu veniseră, desigur, întîmplător. „Curios, se opri el deodată, străfulgerat de un nou gînd; adineauri, cînd a coborît pe terasă şi m-a găsit stînd într-un colţ, ea s-a arătat foarte mirată că mă vede acolo, a rîs şi m-a întrebat dacă doresc ceai; şi totuşi avea deja în mînă biletul acesta, va să zică era convinsă că mă găseşte pe terasă; pentru ce atunci se arătă atît de surprinsă? Ha, ha, ha!"

Scoase biletul din buzunar şi-l duse la buze, dar se opri brusc şi rămase gînditor. „Ciudat! Foarte ciudat!" îşi spuse

el după un minut, copleşit de o inexplicabilă tristeţe : în momentele lui de bucurie intensă, simţea întotdeauna, şi fără motiv, o tristeţe nelămurită. Privi cu atenţie în jurul său şi se întrebă cum de ajunsese acolo ; se simţea sfîrşit de oboseală şi, abătîndu-se spre bancă, se aşeză. Peste tot domnea o tăcere adîncă. Muzica din pavilionul gării încetase. În parc se pare că nu mai era nimeni la ora aceea tîrzie, trecută probabil de unsprezece şi jumătate. Era o noapte liniştită, caldă şi neobişnuit de luminoasă, una din feericele nopţi petersburgheze de pe la începutul lunii iunie ; dar în bătrînul parc şi mai cu seamă pe aleea aceea umbrită de frunzişul copacilor domnea întunericul.

Dacă în momentul acela cineva i-ar fi spus că e îndrăgostit, că iubeşte cu pasiune, ar fi respins gîndul cu mirare, poate chiar cu indignare. Şi dacă acel cineva ar mai fi adăugat că biletul de la Aglaia era o scrisoare de dragoste, prin care fata îi fixa o întîlnire amoroasă, ar fi intrat în pămînt de ruşine şi, cine ştie, poate că l-ar fi provocat la duel pe omul acela. Era foarte sincer ; n-avusese niciodată îndoieli în privinţa asta şi niciodată nu admisese vreun echivoc, vreo idee „cu dublu înţeles" asupra unei eventuale iubiri din partea fetei faţă de el, respingînd totodată posibilitatea unui asemenea sentiment din partea lui pentru această fiinţă. Însăşi ipoteza că ea ar putea să îndrăgească „un om ca el" i-ar fi părut monstruoasă. Îşi spunea că din partea ei nu putea fi decît o cochetărie, un joc de ştrengăriţă, dacă e de presupus că într-adevăr ar fi ceva la mijloc ; dar el se arăta prea indiferent faţă de ştrengăria aceasta, găsind-o absolut firească şi explicabilă ; fapt este că era absorbit de alte gînduri, de alte griji. Cînd generalul, în tulburarea lui, lăsase să se înţeleagă adineauri că Aglaia îşi bate joc de toată lumea şi în special de el, de Lev Nikolaevici, prinţul îi dădu crezare şi nu se simţi de loc jignit, socotind că e cît se poate de firesc. Ceea ce îl preocupa acum era gîndul că mîine dimineaţă o va revedea, va sta alături de ea pe banca cea verde, o va auzi spunînd cum se încarcă un pistol şi o va contempla. Nici nu-i mai trebuia altceva. Îşi puse, în treacăt doar, şi întrebarea ce anume voia dînsa să-i comunice într-o chestiune importantă şi care-l privea pe el personal. Nici un moment nu puse la îndoială faptul că o asemenea „chestiune importantă" n-ar fi

de domeniul realității, dar problema în sine nu-l interesa aproape de loc, încît nici nu simțea nevoia să se frămînte.

Un zgomot ușor de pași pe nisip îl făcu să ridice capul. Un om, ale cărui trăsături erau greu de deslușit în întuneric, se așeză alături pe bancă. Prințul se trase deodată spre noul venit și recunoscu în el chipul palid al lui Rogojin.

— Mi-am închipuit eu că rătăcești pe undeva pe aici și, după cum vezi, n-a trebuit să te caut prea mult, strecură Rogojin printre dinți.

Pentru prima oară se revedeau de la întîlnirea lor din coridorul hotelului. Surprins de această apariție neașteptată, prințul nu-și putu aduna gîndurile cîtva timp și o senzație dureroasă i se trezi în inimă. Rogojin, bineînțeles, ghici impresia pe care o produse prezența lui; cu toate că se cam încurca și era confuz, și la început părea că vorbește cu un aer voit degajat, curînd prințul se convinse că nu exista nimic forțat în el și nici urmă de cine știe ce mare jenă; și chiar dacă se mai simțea o oarecare nesiguranță în gesturi sau în vorbă, era mai mult o impresie de suprafață, căci în adîncul sufletului omul acesta nu era în stare să se schimbe.

— Cum m-ai... descoperit aici? întrebă prințul, ca să spună ceva.

— Keller m-a îndrumat (am trecut și pe la tine acasă); mi-a spus că te-a văzut plimbîndu-te prin parc; nici că se putea altfel, mi-am zis.

— Ce vrei să spui cu acest „altfel"? întrebă prințul, pus în gardă de tîlcul ascuns al ultimelor cuvinte.

Rogojin surîse cu înțeles, dar nu dădu nici o explicație.

— Am primit scrisoarea ta, Lev Nikolaevici; toate astea nu mai au nici un rost... nu-ți mai pierde timpul!... Acum vin din partea ei; vrea să te vadă cu orice preț, ca să-ți spună ceva urgent. Te-a rugat să vii chiar astăzi.

— Am să viu mîine. Acum mă întorc acasă; vrei să vii cu mine?

— La ce bun? Ți-am spus doar ce-aveam de spus; și acum, adio.

— Chiar nu vrei să vii de loc? întrebă prințul cu blîndețe.

— Ce om ciudat ești tu, Lev Nikolaici; stau și mă mir, uitîndu-mă la tine, zise Rogojin, schițînd un zîmbet plin de răutate.

— Ce vrei să spui cu asta? Ce motiv ai să mă urăşti aşa? se înfierbîntă Mîşkin, stăpînit de un sentiment de amărăciune. Ştii bine că toate bănuielile tale s-au dovedit a fi neîntemeiate. De altfel, mă temeam că ura ta mai ţine încă, şi ştii pentru ce? Pentru aceea că ai vrut să-mi iei viaţa; ura ta de aici se trage. Îţi spun că-l am în minte numai pe acel Parfion Rogojin cu care m-am înfrăţit zilele trecute schimbînd crucile; ţi-am scris despre asta şi în scrisoarea mea de ieri, ca să nu te mai gîndeşti la toate scornelile tale şi să nu-mi mai vorbeşti de asta. De ce te îndepărtezi de mine? Pentru ce-ţi retragi mîna? Îţi spun că privesc tot ce s-a petrecut atunci ca un fel de nebunie; ştiu foarte bine în ce hal erai în ziua aceea. Ce ţi-ai închipuit nu exista şi nici nu putea să existe. Deci, pentru ce-ar mai dăinui duşmănia între noi?

— Ce duşmănie poţi avea tu? rîse neîncrezător Rogojin la înflăcăratele cuvinte ale prinţului. Se retrăsese, într-adevăr, la doi paşi de dînsul şi-şi ferea mîinile. Nici nu are rost să mai vin de-acum înainte la tine, Lev Nikolaici, adăugă el hotărît, ca pentru a încheia discuţia.

— Pînă într-atît mă urăşti?

— Nu te iubesc, Lev Nikolaici, şi atunci la ce bun să vin la tine? Ei, prinţe, eşti ca un copil căruia, orice i-ai face, să-i dai o jucărie; mai departe nu pricepe nimic. La fel mi-ai scris cum mi-ai vorbit acum, şi parcă nu te cred? În fiecare cuvînt al tău cred, ştiu că nu m-ai înşelat şi nici n-ai să mă înşeli vreodată, şi cu toate astea tot nu te iubesc. Îmi scrii că ai uitat totul, că singurul Rogojin rămas în amintirea ta e acela cu care te-ai înfrăţit şi nu cel care a ridicat cuţitul asupra ta. Ce ştii tu însă de sentimentele mele? (Rogojin rîse din nou batjocoritor.) Poate că, de atunci, nu m-a încercat nici măcar un singur gînd de căinţă pentru ceea ce-am făcut, iar tu îmi şi trimiţi iertarea ta frăţească. Poate că în aceeaşi seară m-am gîndit la cu totul altceva. Cît despre asta...

— Nici nu ţi-ai adus aminte! isprăvi prinţul. Sînt sigur! Pun rămăşag că de îndată ai luat trenul spre Pavlovsk, că, ajuns aici, te-ai dus în parc şi toată seara ai încercat s-o urmăreşti prin mulţime, întocmai ca astăzi. Şi crezi că m-ai uluit cu asta? Păi, dacă n-ai fi fost atunci într-o asemenea stare, cînd un singur gînd pusese stăpînire pe tine, poate că nici n-ai fi ridicat cuţitul asupra mea. Încă din dimineaţa

acelei zile, privindu-te, am presimţit totul; ştii cum erai atunci? Ideea în sine a început să mă frămînte cînd ne-am schimbat crucile. Pentru ce m-ai dus atunci la bătrîna ta mamă? Gîndeai că numai aşa ai să te poţi împotrivi ţie însuţi, că mîna ta nu se va ridica, nu-i aşa? Cu siguranţă că ai făcut-o fără să te gîndeşti, mînat de instinct, după cum tot instinctiv m-am îndoit şi eu... Amîndoi am avut acelaşi gînd, aceeaşi senzaţie în clipa aceea. Dacă atunci n-ai fi ridicat mîna asupra mea (pe care Dumnezeu ţi-a oprit-o), cît de vinovat m-aş fi simţit acum, în faţa ta, pentru că te bănuisem! (Nu te mai încrunta. Şi de ce rîzi, mă rog?) „Nici un gînd de căinţă!“ Chiar dac-ai vrea să te căieşti, n-ai fi în stare, fiindcă mă şi urăşti. Şi în zadar aş fi în faţa ta nevinovat ca un înger, tot nu vei putea să mă suferi, cît timp vei crede că nu pe tine, ci pe mine mă iubeşte ea. Vezi, asta-i ceea ce se numeşte gelozie. Dar iată, Parfion, părerea mea, la care am ajuns în aceste opt zile, să ţi-o spun: ştii tu că acum ea te iubeşte poate mai mult decît pe oricare altul? Mai mult, cu cît te chinuieşte mai tare, cu atît te iubeşte mai mult. Ea nu ţi-o spune, dar trebuie să ştii s-o ghiceşti. Pentru ce, la urma urmei, s-ar simţi obligată să meargă după tine? Într-o zi, ţi-o va mărturisi ea singură. Sînt femei care vor să fie iubite în aşa fel, şi ea e dintr-acelea. Caracterul şi dragostea ta trebuie s-o impresioneze! Ştii tu că femeia e în stare să-l chinuiască pe bărbat pînă îi scoate sufletul cu răutăţile, nazurile şi ironiile ei, fără să simtă vreo remuşcare, pentru că, de fiecare dată, îşi va spune, privindu-l: „Acum îl fac să sufere pînă nu mai poate, în schimb, mai tîrziu, am să-l răsplătesc cu dragostea mea...“

După ce ascultă vorbele prinţului pînă la capăt, Rogojin se porni pe un rîs în hohote.

— Nu cumva, prinţe, ai dat şi tu peste una ca asta? Am auzit ceva vorbindu-se despre tine; o fi adevărat?

— Ce anume? Ce-ai putut auzi? întrebă repede Mîşkin, tresărind şi oprindu-se în loc ruşinat.

Rogojin continua să rîdă. Ascultase pe prinţ cu vădită curiozitate, nu lipsită de oarecare satisfacţie; fusese o surpriză şi totodată îl învioră vorba caldă şi pasionată a lui Mîşkin.

— Nu că aş fi aflat mare lucru, dar văd acum singur că era adevărat, adăugă el; ei bine, cînd ai mai vorbit tu aşa? Iată un limbaj care nu-ţi seamănă! Dacă n-aş fi aflat

ceea ce am aflat despre tine, nu veneam aici, la miezul nopţii, în parc.

— Nu te înţeleg de loc, Parfion Semionîci.

— De multă vreme mi-a tot vorbit despre tine, şi adineauri am putut controla spusele ei cu propriii mei ochi, cînd stăteai cu cealaltă, ascultînd muzica în parc. S-a jurat şi ieri, şi astăzi că eşti amorezat lulea de Aglaia Epancina. Mie mi-e totuna, prinţe, şi nu-i treaba mea dacă ai încetat s-o iubeşti, să ştii însă că ea tot te mai iubeşte. Ţine cu orice preţ să te însoare cu cealaltă, s-a jurat să facă căsătoria asta, he, he! Mi-a spus: „Nu te iau decît după aceea; întîi merg ei la biserică şi-apoi noi, după ei". N-o pricep şi pace; sau te iubeşte fără margini, sau... dacă te iubeşte, pentru ce vrea să te însoare cu alta? Zice: „Vreau să-l văd fericit", înseamnă că te iubeşte.

— Ţi-am spus şi ţi-am scris că... nu e în toate minţile, răspunse prinţul, care suferea îngrozitor ascultîndu-l pe Rogojin.

— Dumnezeu ştie! Poate că te înşeli... de altfel, astăzi, cînd am condus-o după muzică, mi-a fixat şi ziua; în trei săptămîni, poate chiar mai curînd, zice, ne cununăm; s-a jurat, pînă şi icoana a scos-o din perete şi a sărutat-o. Aşadar, prinţe, a rămas să-i dai zor şi tu, he, he!

— Toate astea nu sînt decît aiureli! Adică, în ce mă priveşte; ceea ce spui nu se va întîmpla niciodată, niciodată! Mîine o să vin la voi...

— Tu spui că-i nebună? observă Rogojin. Cum se face că toată lumea o socoate cu mintea întreagă, şi numai tu singur zici că-i smintită? Atunci cum poate să scrie scrisorile acelea? Dac-ar fi nebună, s-ar fi cunoscut după scrisori.

— Ce scrisori? întrebă îngrijorat prinţul.

— Îi scrie *celeilalte*, iar aia le citeşte. Sau n-ai ştiut? Ei bine, ai să te convingi... îţi va arăta ea precis.

— Nu pot să cred aşa ceva! strigă prinţul.

— Păi tu, Lev Nikolaici, se vede treaba, nu cunoşti încă drumul acesta, de-abia îl începi. Mai aşteaptă; ai să-ţi angajezi şi tu o poliţie specială; parcă te văd cum ai să fii cu ochii în patru zi şi noapte şi ai să urmăreşti fiece pas, ca nu cumva...

— Lasă, să nu-mi mai vorbeşti niciodată de asta, niciodată! îl întrerupse cu repeziciune Mîşkin. Ascultă, Parfion, adineauri,

înainte de a fi venit tu, mă plimbam pe aici și, deodată, mă podidi rîsul. De ce ? Nu știu nici eu, dar tocmai îmi amintisem că mîine este ziua mea de naștere. Acuma-i aproape de miezul nopții. Hai la mine, să întîmpinăm împreună ziua de mîine ! Am vin, o să bem ! Urează-mi ceea ce eu acum nu știu să-mi doresc ; țin mult să-mi urezi ceva ; din partea mea, îți doresc toată fericirea. Dacă nu te învoiești, fă bine și înapoiază-mi crucea ! Nu mi-ai trimis-o a doua zi, de ce o porți ? O ai și acum la tine ?

— Da, răspunse Rogojin.

— Atunci, să mergem. Nu vreau să-mi întîmpin viața cea nouă fără tine, încep o existență nouă ! Nici nu știi, Parfion, că de azi înainte pentru mine începe o viață nouă.

— Acum îmi dau seama și eu ; știu și eu că a început ; îi spun și *ei*, să știe. Ceva se petrece cu tine, Lev Nikolaici !

IV

Apropiindu-se de vilă împreună cu Rogojin, prințul fu cuprins de mirare, dîndu-și seama că pe terasa lui, iluminată într-un mod cu totul neobișnuit, era adunată o societate foarte veselă și numeroasă. Se auzeau rîsete, un vacarm de voci în discuții aprinse, care uneori ajungeau pînă la ceartă ; nu era greu de ghicit, chiar de la prima impresie, că musafirii își petreceau timpul cît se poate de plăcut. Și, într-adevăr, cînd prințul urcă pe terasă, îi găsi pe toți bînd șampanie. Unii dintre cheflii erau prea bine dispuși, vorbăreți și gălăgioși, semn că petrecerea era în toi. Erau acolo numai cunoștințe de-ale lui Mîșkin, dar, lucru ciudat, se adunaseră cu toții la el fără să fi fost invitați, căci prințul își adusese aminte cu totul din întîmplare și doar cu cîteva clipe mai înainte de aniversarea lui.

— Ai scăpat, probabil, o vorbă despre șampanie și iată că s-au și înființat, mormăi Rogojin, urmîndu-l pe prinț. Las' că știm noi cum vine asta, e de ajuns să le faci doar un semn... că nu se prea lasă rugați... adăugă el cu năduf, amintindu-și, desigur, propriul său trecut, nu prea îndepărtat.

Prințul fu primit cu strigăte și urări de bine și fericire, care mai de care înghesuindu-se în jurul lui ; unii făceau multă zarvă, alții erau mai potoliți, cu toții însă se grăbeau

să-l felicite, aflînd că se sărbătorea ziua lui de naştere. Prezenţa cîtorva vizitatori, a lui Burdovski în special, îl miră nespus, dar cel mai mult îl surprinse prezenţa lui Evgheni Pavlovici în mijlocul acestor oameni; cînd îl zări, aproape că nu-i venea să-şi creadă ochilor şi-l apucă un fel de spaimă.

În clipa următoare, Lebedev năvăli vertiginos spre locatarul său, ca să-i dea explicaţiile necesare. Era roşu-stacojiu la faţă şi vorbea fără noimă, ca un om căruia i se urcase băutura la cap. Din trăncănelile lui reieşea că toată societatea asta se adunase la prinţ din proprie iniţiativă, aşa, ca din întîmplare. Înaintea tuturor, pe-nserate, venise Ippolit, simţindu-se mult mai bine; se hotărî să aştepte pe terasă întoarcerea prinţului şi se întinse chiar acolo pe canapea. După aceea veniră, unul după altul, ca să-i ţină de urît, mai întîi Lebedev, apoi toţi membrii familiei, începînd cu generalul Ivolghin şi terminînd cu cele două fiice ale gazdei. Burdovski se oferise să-l întovărăşească pe Ippolit. Ganea şi Ptiţîn, care tocmai atunci treceau pe lîngă vilă, intrară şi ei, aşa că se aflau acolo de puţină vreme (sosirea lor a coincis cu întîmplarea din parc); pe urmă apăru şi Keller; el îi anunţă pe toţi despre ziua de naştere şi ceru şampanie. Evgheni Pavlovici picase numai de o jumătate de ceas. Kolea susţinu stăruitor cererea lui Keller, voind cu tot dinadinsul să se închgheze o petrecere. Lebedev se conformă, grăbindu-se să aducă băutură.

— E dintr-al meu, din vinul meu! o ţinea el morţiş, dînd mereu din gură. Eu fac cinste; o să fie şi masă cu trataţie, şi gustare, fiica mea o prepară. O, dac-ai şti, prinţe, ce subiect e la ordinea zilei! Îţi aminteşti cum zice în *Hamlet*: „A fi sau a nu fi?" O temă contemporană, cu totul modernă! Cu întrebări şi răspunsuri... Şi domnul Terentiev, care în cel mai înalt grad... nu e dispus să se culce. A sorbit şi el o picătură de şampanie, o picătură doar, asta nu poate să-i facă rău... Apropie-te, prinţe, şi rezolvă întrebarea! Toată lumea te aştepta, toată lumea tînjea după luminoasa dumitale înţelepciune...

Atenţia prinţului fu atrasă de privirea caldă şi duioasă cu care îl învălui Vera Lebedeva, în timp ce îşi făcea loc prin mulţime, grăbită să-l salute; ea a fost prima căreia prinţul îi întinse mîna; îmbujorîndu-se de bucurie, ea îi ură „o viaţă fericită *începînd chiar de astăzi*". Pe urmă fugi zorită la bucă-

tărie, unde pregătirile mesei îi reclamau prezența. Dar și înainte de a fi venit prințul, cum scăpa un minut de la treabă, alerga pe terasă, dornică să urmărească conversația, cu toate că oaspeții, binișor amețiți de băutură, discutau cu aprindere subiectele cele mai abstracte și mai stranii pentru înțelegerea tinerei fete. În odaia vecină, sora cea mai mică a Verei dormea pe un cufăr, cu gura deschisă; în schimb fiul lui Lebedev, care se așezase alături de Kolea și Ippolit, ar fi stat bucuros zece ceasuri în șir să tot asculte; chipul lui exprima interesul cel mai viu față de discuțiile celor mari.

— Pe dumneata te așteptam îndeosebi și sînt încîntat să te văd în culmea fericirii, spuse Ippolit prințului, care, îndată după ce primi felicitările Verei, se apropie de bolnav ca să-i strîngă mîna.

— Dar după ce știi că sînt „în culmea fericirii"?

— Se vede după fața dumitale. Salută-i pe domnii aceștia și vino repede să stai lîngă noi. Te așteptam cu mare nerăbdare, adăugă el pe un ton semnificativ.

La remarca prințului „dacă nu cumva o să-i facă rău o noapte nedormită", Ippolit îi răspunse că se miră și el cum de a putut să-și dorească moartea acum trei zile, și că niciodată nu s-a simțit mai bine ca acum.

Burdovski sări de pe scaun, bolborosind că era „atît de"... că-l însoțise pe Ippolit, că era și el încîntat, că în scrisoarea lui „scrisese tot felul de aberații", dar că acum „e pur și simplu bucuros"... Fără să isprăvească, strînse cu putere mîna prințului și se așeză din nou pe scaun.

După ce se întreținu cu toată lumea, prințul se apropie de Evgheni Pavlovici, care-l luă numaidecît la braț.

— Aș avea să-ți spun doar două cuvinte, îi șopti Radomski discret, e vorba de ceva foarte important; să ne retragem un minut.

— Două vorbe, murmură alt glas la cealaltă ureche a prințului și o mînă se strecură sub celălalt braț al său. Mîșkin zări cu surprindere un cap tare zbîrlit, cu obrazul congestionat, hlizindu-se și clipind din ochi; recunoscu imediat pe Ferdîșcenko, care se ivise Dumnezeu știe de unde.

— Îți mai amintești de Ferdîșcenko?

— Ce vînt te aduce? se minună prințul.

— Să știi că el se căiește! zbieră cît îl ținea gura Keller apropiindu-se în grabă de prinț. Se ascunsese, nu voia să se

arate în ochii dumitale, se ghemuise acolo într-un colț, se căiește, prințe, se simte vinovat.

— Dar de ce ? De ce ?

— Eu l-am găsit, prințe. L-am întîlnit adineauri și l-am adus aici ; e unul din cei mai buni prieteni ai mei ; dar se căiește, te asigur.

— Îmi pare foarte bine, domnilor ; luați loc la masă, lîngă ceilalți, mă întorc îndată, se grăbi prințul să scape de ei pentru a sta de vorbă cu Evgheni Pavlovici.

— E amuzant aici, la dumneata, observă acesta, și am petrecut o jumătate de ceas plăcută așteptîndu-te. Iată despre ce este vorba, preascumpe Lev Nikolaevici ; am aranjat totul cu Kurmîșev și am venit să te liniștesc în privința asta : nu mai ai de ce să te temi, a judecat lucrurile cu mult sînge rece și nu mai are nici o pretenție, cu atît mai mult cu cît, după părerea mea, vina a fost mai ales a lui.

— Care Kurmîșev ?

— Ofițerul acela pe care l-ai apucat de braț... Era așa de înfuriat, că intenționa să-ți trimită martori chiar mîine dimineață.

— Ce prostie !

— Fără îndoială, era o prostie și s-ar fi isprăvit cu siguranță prin altă prostie : dar există, din păcate, la noi, oameni de acest fel...

— Am impresia că ai venit pentru altceva, Evgheni Pavlîci ?

— Ah, bineînțeles, nu-i singurul motiv care mă aduce, recunoscu rîzînd Radomski. Mîine, în zori, plec la Petersburg pentru nenorocita aceea de afacere (afacerea unchiului meu) ; închipuiește-ți, dragă prințe, totul era adevărat și toată lumea știa, afară de mine. Noutatea asta m-a uluit în așa hal, încît nici n-am mai trecut pe *acolo* (la Epancini) : nici mîine nu pot să mă duc, pentru că voi fi la Petersburg, înțelegi ? E posibil să lipsesc vreo trei zile, într-un cuvînt, afacerile mele merg cam prost. Cu toate că mă reclamă o chestiune foarte urgentă și foarte importantă, m-am gîndit că-i bine să am o explicație mai sinceră cu dumneata, și asta fără întîrziere, cu alte cuvinte, înaintea plecării mele. Acum, dacă-mi dai voie, o să rămîn aici și o să aștept pînă vor pleca musafirii dumitale ; de altfel, n-am altceva mai bun de făcut și nici unde să mă aciuez ; sînt așa de tulburat, că n-aș fi în stare să ațipesc mă-

car. În sfîrşit, cu toate că nu-i frumos să vii pe capul omului, aşa din senin, totuşi am să ţi-o spun pe faţă, dragă prinţe, că am venit să-ţi cîştig prietenia ; ești un om fără pereche, adică un om care nu spui minciuni la fiecare pas, poate chiar nu obişnuieşti să minţi niciodată ; or, eu am nevoie de un prieten şi de un sfătuitor într-o anumită împrejurare, pentru că, hotărît lucru, am nimerit acum în tagma năpăstuiţilor soartei...

Rîse din nou.

— Stai să vedem, chibzui prinţul, dumneata ai prefera să aştepţi pînă pleacă ei, dar Dumnezeu ştie cînd or să plece. N-ar fi mai bine să coborîm acum în parc ? Mă scuz şi rog să mă aştepte puţin.

— Nu, nu, din anumite motive, aş vrea să nu se afle că am avut o convorbire confidenţială, cu caracter urgent ; există aici oameni care dau dovadă de prea mult zel şi se interesează de relaţiile noastre ; n-ai ştiut asta, prinţe ? Şi e mai bine să vadă că sîntem în mod obişnuit în cele mai bune raporturi prieteneşti şi nu numai în raporturi speciale, dictate de moment, mă-nţelegi ? Peste vreo două ceasuri or să plece ; iar eu n-am să-ţi răpesc decît cel mult douăzeci de minute, maximum o jumătate de oră...

— Mă rog, mă rog, îmi face multă plăcere şi aşa, încît nici nu era nevoie de nici un fel de explicaţii ; iar pentru frumoasele cuvinte despre raporturile de prietenie dintre noi, îţi păstrez multă recunoştinţă. Mă ierţi că sînt cam distrat astăzi ; ştii, mi-e aproape cu neputinţă să-mi concentrez atenţia în momentul acesta.

— Văd, văd, murmură Evgheni Pavlovici cu un zîmbet abia schiţat. Hotărît lucru, era într-o dispoziţie excelentă în seara aceea, îi venea să rîdă la cel mai mic prilej.

— Adică, ce anume vezi ? tresări Mîşkin.

Radomski nu răspunse însă la întrebarea directă a prinţului.

— Dar dumneata nu mă bănuieşti, dragă prinţe, reluă el cu acelaşi zîmbet, nu mă bănuieşti de loc că aş fi venit numai ca să te păcălesc şi, printre altele, să te descos, pentru a afla cîte ceva de la dumneata, ai ?

Mîşkin rîse şi el în cele din urmă :

— Că ai venit să mă descoşi, nu încape nici o îndoială şi poate chiar intenţionezi să mă şi păcăleşti puţin. Dar, la drept vorbind, n-am de ce să mă tem de dumneata ; şi apoi, nu ştiu

dacă ai să mă crezi sau nu, dar acum totul mi-e absolut egal. Şi... şi... deoarece, înainte de toate, sînt convins că eşti un om admirabil, cred că pînă la urmă vom deveni cei mai buni prieteni. Te apreciez foarte mult, Evgheni Pavlîci, eşti... un om tare, tare cumsecade, după părerea mea !

— În tot cazul, e foarte plăcut să ai de-a face cu o persoană ca dumneata, oricare ar fi motivul, încheie Evgheni Pavlovici ; să mergem, vreau să beau un pahar în sănătatea dumitale ; sînt cît se poate de mulţumit că am venit aici. Da ! făcu el, oprindu-se deodată. Acest domn Ippolit a venit să stea la dumneata ?

— Da.

— N-o să moară chiar acum, sper.

— Dar, ce este ?

— Nimic ; am stat aici o jumătate de ceas cu dînsul...

Tot timpul cît cei doi au vorbit retraşi deoparte, Ippolit, care-l aştepta nerăbdător pe prinţ, nu încetase să-l observe pe el şi pe Evgheni Pavlovici. În momentul cînd cei doi se apropiară de masă, el se învioră extraordinar, dînd semne de nerăbdare febrilă ; era agitat, emoţionat, pe frunte-i apărură broboane de sudoare. În ochii lui, lucind de febră, se citeau neliniştea şi o nerăbdare greu de explicat ; privirea îi umbla rătăcită de la un obiect la altul, de la un chip la altul. Cu toate că participase pînă atunci cu însufleţire la conversaţia generală, această însufleţire era mai mult de natură febrilă, la obiectul discuţiei nu era prea atent ; vorbirea lui era incoerentă, ironică şi voit paradoxală ; nu urmărea niciodată o idee pînă la capăt şi părăsea brusc subiectul pe care-l abordase cu o pasiune tot atît de febrilă cu un minut mai înainte. Prinţul află cu părere de rău şi cu surprindere că în seara aceea i se îngăduise să bea două cupe mari de şampanie şi că paharul început, ce-i sta înainte, era de fapt al treilea. Dar Mîşkin află acest lucru abia mai tîrziu. În clipa de faţă, era mult prea distrat ca să observe ceva.

— Nici nu-ţi închipui ce încîntat sînt că tocmai astăzi îţi serbezi ziua de naştere, spuse aproape ţipînd Ippolit.

— Da de ce ?

— Ai să vezi, ia loc mai repede ; mai întîi, pentru că s-a... adunat tot poporul acesta la dumneata... După socoteala mea, trebuia negreşit să fie lume şi iată că s-a adeverit ; pentru prima oară în viaţă previziunea mea se confirmă ! Regret însă că

n-am ştiut că-i ziua dumitale, căci ţi-aş fi adus un dar... Ha, ha ! Dar poate că tot am adus unul ! Cît mai este pînă în zori ?

— Peste două ore se luminează de ziuă, spuse Ptiţîn după ce consultă ceasul.

— Ce importanţă are, de vreme ce şi acum se poate citi afară ca ziua în amiaza mare, observă careva.

— Are, pentru că simt nevoia să văd măcar un colţişor de soare. Prinţe, ce zici, se poate bea în sănătatea soarelui ? Ippolit întreba şi se adresa tuturor fără ceremonie, pe un ton ridicat şi tăios, aproape poruncitor, dar se pare că nu-şi da seama de asta.

— Fie, să bem, numai că ar trebui să te odihneşti, Ippolit.

— Mă trimiţi mereu la culcare, prinţe, parcă mi-ai fi dădacă ! De îndată ce soarele se va arăta şi va începe să cînte în cer (care poet a spus : „În cer soarele cîntă“ [62] ? E cam lipsit de sens, dar frumos !) — atunci ne vom culca. Lebedev, soarele este izvorul vieţii, nu-i aşa ? Ce semnificaţie au „Izvoarele vieţii“ în Apocalips ? Ai auzit vorbindu-se de Steaua Absintos, prinţe ?

— Am auzit că Lebedev vede în această stea, care poartă numele de Steaua Absintos, simbolul reţelei de căi ferate ce brăzdează Europa.

Din toate părţile se auzeau rîsete. Deodată Lebedev sări în sus.

— Nu, daţi-mi voie, aşa nu se poate ! urlă el, dînd din mîini ca pentru a face tăcere. Îmi daţi voie ! Cu domnii ăştia... adăugă el, adresîndu-se deodată prinţului, domnii ăştia, în anumite privinţe, sînt... şi ciocăni în masă de două ori, ceea ce provocă o nouă explozie de rîs.

Lebedev se afla în obişnuita lui stare „nocturnă“ ; de data aceasta însă era prea enervat de lunga discuţie „ştiinţifică“ pe care o avuseseră mai înainte, iar în asemenea ocazii el adopta faţă de adversarii săi un ton de dispreţ total şi absolut făţiş.

— Aşa nu merge ! Acum o jumătate de oră, prinţe, ne-am înţeles între noi să nu ne întrerupem, să nu rîdem, să lăsăm pe fiecare să-şi exprime gîndul ; iar pe urmă, vor putea să-şi spună obiecţiunile şi ateiştii, dacă au ceva de spus ; uite, am dat preşedinţia generalului ! Altminteri, oricine poate fi încurcat, oricît de înaltă şi profundă ar fi ideea pe care o dezvoltă...

— Vorbește, vorbește, nimeni nu te împiedică ! strigară mai multe glasuri.

— Vorbește, dar n-o lua razna.

— Ce-i cu steaua asta numită „Absintos" ? vru să știe unul.

— N-am idee ! răspunse generalul Ivolghin, care trona cu toată gravitatea pe locul lui de președinte.

— Îmi plac foarte mult discuțiile și controversele acestea, prințe, vorbesc de cele savante, bineînțeles, bîiguia în timpul acesta Keller, care, încîntat la culme, se tot răsucea fără astîmpăr pe scaunul lui ; științifice și politice, continuă el, adresîndu-se deodată lui Evgheni Pavlovici, care se așezase în apropiere. Știi, îmi place grozav să citesc în ziare dezbaterile parlamentului englez. Nu discuțiile în sine mă interesează (de, nu sînt un politician) ; nu, dar mă pasionează felul cum se exprimă ei între ei, cum se comportă ca politicieni : „nobilul viconte aci prezent", „nobilul conte care și el împărtășește părerea mea", „nobilul meu adversar care a uluit Europa prin propunerea lui", cu alte cuvinte toate vorbulițele acelea, întorsăturile acelea teribile, tot parlamentarismul acela al unui popor liber, iată ce are atracție pentru mine și pentru toți alde noi. Sînt încîntat, prințe. Am fost întotdeauna artist în adîncul sufletului meu, îți jur, Evgheni Pavlovici.

— Cum adică, perora Ganea în celălalt colț, după părerea dumitale drumul de fier este un blestem care aduce pieirea omenirii, e o pacoste căzută pe pămînt să tulbure „izvoarele vieții" ?

Gavrila Ardalicnovici era foarte bine dispus, voios și vorbăreț în seara aceea, și, după cît i se păru prințului, însuflețirea lui neobișnuită avea ceva provocator. Bineînțeles, față de Lebedev adoptase un ton glumeț, cu intenția de a-l întărîta, ceea ce nu l-a împiedicat să se pasioneze, la rîndu-i, discutînd cu multă aprindere.

— Nu e vorba de calea ferată, nu ! ripostă Lebedev, pe care discuția aceasta, pe de o parte, îl scotea din sărite, pe de altă parte, îi procura o imensă desfătare. Numai drumurile de fier ca atare nu vor tulbura izvoarele vieții, ci totul luat în întregime e un blestem, toată această stare de spirit din ultimele veacuri, luată în ansamblu, sub raport științific și practic, poate fi socotită și realmente este un blestem.

— Este într-adevăr un blestem sau numai „poate fi socotit“ ? E important de precizat în cazul de față, se informă Evgheni Pavlovici.

— E un blestem, un blestem, în adevăratul sens al cuvîntului, întări cu vehemență Lebedev.

— Mai domol, mai potolește-ți zelul, Lebedev ; dimineața, pe cîte știu, ești mult mai blînd, interveni Ptițîn cu zîmbetul pe buze.

— În schimb, seara, sînt mai sincer ! În schimb, seara sînt mai generos și mai sincer, repetă Lebedev cu foc, întorcîndu-se spre el. Mai simplu și mai hotărît, și mai cinstit, și mai impunător, și chiar dacă prin asta vă dau apă la moară, puțin îmi pasă : vă desfid pe toți și vă provoc, ateilor ! Cum credeți să salvați voi lumea ? Care-i calea firească pe care i-o indicați voi, oameni ai științei, ai industriei, ai asociațiilor, ai muncii salariate și așa mai departe ? Cum ? Prin credit ? Ce-i creditul ? Încotro vă duce creditul ?

— Nu ți se pare că prea ești curios să le știi pe toate ? se amestecă în discuție Evgheni Pavlovici.

— După părerea mea, acela care nu este preocupat de asemenea chestiuni nu e decît un șnapan monden !

— În orice caz creditul duce la solidaritatea generală și la un echilibru al intereselor, își dădu cu părerea Ptițîn.

— Numai atît, și nimic altceva ! Fără nici un fundament moral, ci întemeindu-te numai pe satisfacția egoismului personal și a nevoilor materiale ? Pace universală, fericire generală — pe bază de necesitate ! Ți-am înțeles bine ideea, dacă-mi dai voie să te întreb, preastimate domn ?

— Dar necesitatea generală de a trăi, de a bea și de a mînca, convingerea absolută și științifică, în definitiv, că nu se va putea satisface această nevoie decît prin asociere generală și prin solidaritatea intereselor tuturor este, mi se pare, o concepție destul de consistentă pentru a servi drept temei și „un izvor de viață“ omenirii în veacurile ce vor să vină, obiectă Ganea, de data aceasta participînd cu convingere și pasiune la discuție.

— Da, nevoia de a bea și de a mînca, cu alte cuvinte exclusiv instinctul autoconservării...

— Și nu este suficient ? Doar instinctul autoconservării este legea normală a omenirii...

— Cine v-a spus asta ? strigă deodată Evgheni Pavlovici. Este o lege — de acord — dar tot atît de normală ca și legea distrugerii sau poate chiar și a autodistrugerii. Este posibil oare ca tot conținutul legii normale a umanității să-l constituie exclusiv autoconservarea ?

— Oho ! făcu Ippolit, întorcîndu-se brusc către Evgheni Pavlovici și cercetîndu-l cu o curiozitate aproape sălbatică ; dîndu-și seama însă că Radomski rîdea, începu să rîdă și el, apoi îl înghionti cu cotul pe Kolea, care stătea alături, și-l întrebă din nou cît e ceasul ; ba întinse mîna și trase spre el ceasornicul de argint al lui Kolea, urmărind cu aviditate mișcarea minutarului. Pe urmă, ca și cum ar fi uitat totul, Ippolit se trînti pe canapea și, punîndu-și mîinile sub cap, își aținti privirea în tavan ; după un minut, se așeză din nou în fața mesei, drept și încordat, urmărind perorațiile fulminante ale lui Lebedev.

— O idee perfidă și provocatoare, o idee instigatoare ! se legă Lebedev de paradoxul lui Evgheni Pavlovici. O idee care are drept țel de a-i întărîta pe adversari și de a-i face să se încaiere, dar o idee justă ! Pentru că, formulînd-o astfel, nici dumneata însuți, domnule cavalerist și zeflemist din lumea mondenă (nicidecum însă lipsit și de anumite capacități !), nici dumneata nu bănuiești toată profunzimea și justețea ideii dumitale. Da. Legea autoconservării și legea autodistrugerii sînt deopotrivă de valabile în lume ! Diavolul în egală măsură va domina încă asupra omenirii pînă într-un timp a cărui limită nu ne este deocamdată cunoscută. Vă vine să rîdeți ? Nu credeți în existența diavolului ? Scepticismul în privința diavolului este o teorie născocită de francezi, o teorie superficială. Știți cine e diavolul ? Îi cunoașteți numele ? Și, fără să-i știți măcar numele, vă bateți joc de chipul său, după exemplul lui Voltaire ; rîdeți de copitele lui, de coada și de coarnele lui, care nu sînt de fapt altceva decît o născocire a propriei voastre imaginații ! Căci, în realitate, spiritul necurat este un spirit cumplit și înspăimîntător, și nu o nălucă cu coarne și copite ca la țapi, cum a binevoit să-l împodobească imaginația voastră. Dar nu-i vorba de el acum !...

— De ce crezi că nu-i vorba de el acum ? strigă deodată Ippolit și izbucni în hohote de rîs isteric.

— O idee subtilă și insinuantă, aprobă Lebedev, dar încă o dată, nu de asta e vorba acum, ci întrebarea este dacă nu

cumva au început să slăbească „izvoarele vieții“ o dată cu extinderea...

— Drumurilor de fier ? strigă Kolea.

— Nu chiar a drumurilor de fier, tînărul și neastîmpăratul meu prieten precoce, ci, în general, a tendinței pentru care drumurile de fier ar putea servi doar ca o ilustrare, ca să zic așa, ca o prefigurare plastică. Zoresc, huruie și zăngăne cu tămbălău mare, cică pentru fericirea omenirii. „Omenirea devine prea zgomotoasă și prea industrială, în detrimentul liniștii sale spirituale“, spune cu amărăciune un gînditor solitar, retras din iureșul vieții. „Ce are a face, dar zgomotul căruțelor care aduc pîine celor flămînzi prețuiește poate mai mult decît liniștea spirituală“, îi răspunde triumfător un altul, ce a cutreierat lumea în lung și-n lat și, plin de orgoliu, îl sfidează pe cel dintîi. Dar uite că eu, ticălosul de Lebedev, nu cred în căruțele astea pline care aduc omenirii pîine, căci, fără un principiu moral care să stea la baza oricărei acțiuni, căruțele acestea, menite să care pîine omenirii întregi, pot foarte bine și cu mult sînge rece să excludă de la fericirea de a se bucura de pîinea adusă o bună parte din omenire ; ceea ce s-a mai întîmplat...

— Cum vine asta : căruțele... pot cu sînge rece să excludă... obiectă careva.

— Ceea ce s-a mai întîmplat, repetă Lebedev, trecînd peste această intervenție răutăcioasă ; a apărut Malthus [63] care era un prieten al omenirii. Dar un prieten al omenirii cu principii morale șubrede devine un dușman de moarte, un canibal al omenirii, fără să mai vorbim de vanitatea lui ; căci e de ajuns să-l atingi cumva în orgoliul lui pe vreunul dintre acești nenumărați binefăcători ai omenirii, și îl și vezi cum dintr-o meschină pornire de a-și răzbuna amorul propriu atins este gata să ațîțe focul în cele patru colțuri ale lumii ; cum ar face de altfel oricare dintre noi, ca să fim drepți, chiar și eu însumi, cel mai ticălos dintre toți, căci aș fi poate cel dintîi care ar aduce prima legătură de vreascuri, ca s-o iau apoi la fugă de la locul incendiului. Și totuși nu e vorba de asta !

— Dar despre ce este vorba, în definitiv ?

— Devii plictisitor !

— E vorba de următorul caz din vremurile apuse, deoarece mă văd silit să vă povestesc o anecdotă din alte vremuri. În epoca noastră, în patria noastră, pe care sper că o iubiți la

fel ca și mine, căci, în ceea ce mă privește, domnilor, sînt gata să-mi vărs pentru patrie pînă și cea din urmă picătură de sînge...

— Lasă asta ! Mai departe ! Mai departe !

— În patria noastră, și în întreaga Europă, bîntuie o foamete cumplită, o foamete generală, pe cît se poate deduce din datele existente, și, dacă nu mă înșală memoria, pe puțin o dată la un sfert de veac, cu alte cuvinte, cam la douăzeci și cinci de ani o dată. Nu garantez exactitatea absolută a cifrei, dar aș putea afirma că flagelul acesta a devenit comparativ destul de rar.

— Comparativ cu ce ?

— Cu veacul al doisprezecelea și cu secolele care l-au precedat și urmat imediat. Căci pe atunci, dacă e să dăm crezare cronicarilor vremii, foametea generală se declara și bîntuia o dată la fiecare doi-trei ani, în așa fel, încît omul recurgea și la antropofagie, pe ascuns, bineînțeles. Unul din paraziții aceștia ai societății, ajuns la o vîrstă înaintată, a declarat de bunăvoie și nesilit de nimeni că în timpul îndelungatei și mizerabilei lui vieți a omorît și a mîncat personal, în cel mai mare secret, șaizeci de călugări și cîțiva copilași laici, vreo șase în total, nu mai mult, cu alte cuvinte, un număr cu totul neînsemnat în comparație cu numărul de fețe bisericești devorate. De laici adulți, după cum s-a constatat, el nu s-a atins niciodată în acest scop.

La auzul acestor vorbe, protestă pînă și generalul-președinte.

— A devenit imposibil ! exclamă el indignat. Am deseori prilejul să discut cu el, domnii mei, și aproape totdeauna găsește cu cale să strecoare cîte o aiureală de asta, de ți se face lehamite ; se cam întrece cu măsura ; tot ce susține e pură aberație ! Nimic adevărat !

— Generale ! Adu-ți aminte de asediul Karsului ! Iar dumneavoastră, domnilor, aflați că întîmplarea mea e absolut autentică. Îmi permit să vă atrag atenția cu acest prilej că aproape întotdeauna realitatea, cu toate că e supusă unor legi imuabile, pare neverosimilă și de necrezut. Ba, cu cît este mai reală, cu atît pare mai neverosimilă și mai de necrezut.

— Dar cum poate cineva să mănînce șaizeci de călugări ? se amuzau cei din jur.

— Bineînțeles că nu i-a înghițit pe toți dintr-o dată ; poate în cincisprezece sau douăzeci de ani ; de aceea, lucrul pare absolut limpede și firesc.

— Chiar firesc ?

— Da, cît se poate de firesc ! susţinu cu o îndîrjire pedantă Lebedev. De altfel, călugării catolici sînt foarte curioşi şi neastîmpăraţi din fire, încît nu era nici o greutate pentru omul acela să-i atragă într-o pădure sau în vreun colţ mai ferit şi acolo să procedeze în consecinţă ; nu contest, desigur, că numărul oamenilor devoraţi este excesiv de mare, ceea ce denotă o lăcomie exagerată din cale afară.

— Poate să fie adevărat, domnilor, interveni pe neaşteptate Mîşkin.

Pînă atunci el ascultase în tăcere, fără să se amestece în discuţie ; din cînd în cînd rîdea din toată inima, asociindu-se la hazul celorlalţi. Se vedea că este încîntat de faptul că musafirii se distrează voioşi, că discută zgomotos şi cu multă pasiune şi chiar de faptul că băutura are atîta trecere. Poate că n-ar fi rostit nici un cuvînt toată seara, dacă nu-i venea aşa deodată poftă să vorbească. Şi vorbi cu un aer atît de grav, încît, plini de curiozitate, toţi amuţiră în aşteptare.

— Vreau să spun, domnilor, că pe vremea aceea bîntuia deseori foametea. Am auzit vorbindu-se de asta, cu toate că nu prea mă pricep cine ştie ce într-ale istoriei. Cred însă că nici nu putea fi altfel. În Elveţia, mă opream deseori uimit în faţa ruinelor unor vechi castele feudale, cocoţate pe stînci rîpoase, cel puţin la vreo jumătate de verstă înălţime în linie verticală (ceea ce înseamnă cîteva verste de urcuş pe poteci). Se ştie ce-i un castel medieval : un morman de pietroaie. O muncă uriaşă, supraomenească ! Şi toate aceste ziduri au fost înălţate, bineînţeles, de gloata cea necăjită şi năpăstuită a şerbilor. Pe lîngă asta, trebuiau să mai plătească tot felul de biruri şi să întreţină clerul. Cum ar mai fi putut să-şi asigure propriile nevoi şi să se ocupe de cultivarea pămîntului ? Nici nu erau aşa de mulţi pe atunci ; cu siguranţă că cea mai mare parte din ei mureau de foame, neavînd cum să-şi procure hrana zilnică. M-am întrebat uneori cum de nu s-a stins cu desăvîrşire poporul acesta şi cum de-a putut rezista la atîta mizerie ! Lebedev nu s-a înşelat, desigur, spunînd că au existat pe atunci şi antropofagi, şi încă în număr mare ; numai că nu pricep pentru ce i-a trebuit să amestece aici călugării şi ce vrea să spună cu asta ?

— Vrea să spună, probabil, că în veacul al doisprezecelea nu puteau fi mîncaţi decît călugări, pentru că numai călugării erau graşi, observă Gavrila Ardalionovici.

— Idee excelentă şi plină de adevăr, strigă Lebedev, pentru că nici nu se atingeau de laici ! Nici un mirean faţă de şaizeci de exemplare ecleziaste — iată o idee teribilă, o idee istorică, o idee statistică, în sfîrşit, căci din asemenea fapte un om deştept reconstituie adevărul istoric ; cert este că de aici rezultă cu o exactitate matematică faptul că pe atunci clerul ducea un trai cel puţin de şaizeci de ori mai înfloritor, mai îmbelşugat decît restul omenirii. Şi probabil că era tot cam de vreo şaizeci de ori mai gras decît tot restul omenirii...

— Exagerezi, exagerezi, Lebedev ! strigară ceilalţi, tăvălindu-se de rîs.

— Admit că ar fi o idee istorică, dar la ce concluzie ai ajuns dumneata personal ? stărui prinţul cu aceeaşi candoare. (Vorbea cu atîta seriozitate adresîndu-se lui Lebedev, de care toată lumea îşi bătea joc, încît tonul lui, lipsit de orice ironie, contrasta strident cu atitudinea celorlalţi ; nu era mult ca să ajungă şi el ţinta zeflemelelor ; Mîşkin însă nu observa nimic.)

— Dar nu vezi, prinţe, că-i un smintit ? îi şopti Evgheni Pavlovici, aplecîndu-se la urechea lui. Adineauri m-a informat cineva că s-a scrîntit într-ale celor avocăţeşti, că a căpătat mania elocinţei juridice şi că vrea să se prezinte la un examen. Mă aştept la o parodie de toată frumuseţea.

— Concluzia mea este formidabilă şi impresionantă, perora înainte, cu glas tunător, Lebedev. Dar să examinăm mai întîi starea psihologică şi juridică a criminalului. Vedem că, în ciuda faptului că era lipsit de orice posibilitate de a-şi procura alte alimente, vinovatul, sau, ca să zic aşa, clientul meu, a manifestat de cîteva ori în timpul curioasei lui îndeletniciri dorinţa de a se pocăi şi de a respinge ispita hranei ecleziastice. Acest lucru reiese cu prisosinţă din următoarele date concrete : se menţionează ca un fapt absolut cert că omul nostru a mîncat şi cinci sau şase copilaşi, cifră relativ neînsemnată, dar în schimb foarte semnificativă din alt punct de vedere. Este evident că, mustrat de conştiinţă (căci clientul meu e credincios şi are conştiinţă, ceea ce mă voi strădui să vă dovedesc), dornic să-şi micşoreze pe cît îi sta în putinţă păcatul, a încercat să înlocuiască de şase ori hrana monahală cu hrană lumească.

Că a vrut numai să încerce este de asemeni incontestabil, căci, dac-ar fi făcut-o numai dintr-o dorinţă de variaţie gastronomică, cifra şase ar fi prea neînsemnată ; pentru ce numai şase bucăţi şi nu treizeci ? (Observaţi că iau cifrele juma-juma.) Dar dacă o luăm drept o încercare inspirată exclusiv de teama de a nu făptui noi sacrilegii, atunci cifra de şase îşi găseşte explicaţia şi deplina justificare ; într-adevăr, şase tentative pentru a calma remuşcările conştiinţei sînt prea de ajuns, dacă ţinem seama că aceste încercări nu puteau, sub nici un motiv, să fie izbutite. Mai întîi, după părerea mea, copilul e prea mic, vreau să spun că nu-i prea trupeş, şi ca atare, pentru acelaşi interval de timp, i-ar fi trebuit de trei sau chiar de cinci ori mai mulţi copii decît călugări, încît şi păcatul, chiar dacă s-ar fi micşorat, pe de o parte, necesarmente s-ar fi mărit pe de altă parte, sub raportul cantităţii, ca o compensare a lipsei de calitate. Judecînd astfel, domnilor, eu mă pun, bineînţeles, în situaţia unui criminal din veacul al doisprezecelea. Cît despre mine, om din secolul al nouăsprezecelea, eu aş fi judecat poate altfel, fapt asupra căruia vă atrag atenţia, încît nu înţeleg rostul acestei ilarităţi stupide şi nu înţeleg ce vă vine să faceţi atîta haz pe socoteala mea, domnilor ; iar din partea dumitale, generale, e chiar o lipsă totală de bun simţ. În al doilea rînd, după părerea mea personală, copilul reprezintă o hrană prea puţin consistentă, avînd poate şi un gust prea fad şi greţos, încît criminalul, urmînd un asemenea regim alimentar, pe lîngă faptul că nu şi-ar fi satisfăcut de loc cerinţele stomacului, s-ar fi ales numai cu mustrări de conştiinţă. Acum urmează, domnilor, concluzia, finalul, ca să zic aşa, final care cuprinde dezlegarea uneia dintre cele mai mari probleme ale tuturor timpurilor, de atunci ca şi de azi ! Vinovatul, în cele din urmă, se denunţă singur clerului şi se predă în mîinile stăpînirii. Ne întrebăm, ştiind pedepsele de atunci, ce chinuri îl aşteptau, ce cazne, ce roţi, ce ruguri ? Ce l-a determinat, totuşi, să se denunţe ? Pentru ce nu s-a limitat pur şi simplu la cifra aceasta de şaizeci şi nu şi-a păstrat secretul pînă la ultima suflare ? Nu era mai bine să se fi lăsat păgubaş de călugări, ducînd o viaţă pocăită de sihastru ? N-ar fi putut, în sfîrşit, el însuşi să se facă călugăr ? Aici e dezlegarea enigmei ! Înseamnă că a existat ceva mai puternic decît torturile, decît rugul şi chiar decît o deprindere de douăzeci de ani ! Înseamnă că a existat o idee mai puternică decît toate calamităţile, secetele, torturile,

decît lepra, foametea, ciuma și tot infernul acela pe care omenirea nu l-ar fi putut suporta fără ideea aceasta îndrumătoare, ce apropie și leagă oamenii între ei, călăuzește inimile și fecundează izvoarele gîndirii! Ei bine, arătați-mi ceva asemănător puterii acesteia în secolul nostru, al viciilor și al căilor ferate... Ar fi trebuit să spun: în secolul nostru, al vapoarelor și al căilor ferate; dar spun: în secolul nostru, al viciilor și al căilor ferate, pentru că, deși sînt beat, am o judecată dreaptă. Arătați-mi o idee care să-i lege între ei pe oamenii de astăzi cu o putere măcar pe jumătate față de aceea din secolele trecute. Și mai îndrăzniți să spuneți că izvoarele vieții n-au fost șubrezite și tulburate sub semnul acestui „astru", sub stăpînirea acestei rețele în care s-a încurcat omenirea? Și nu vă mai grozăviți cu prosperitatea voastră, cu bogățiile, cu raritatea crizelor de foamete și cu rapiditatea mijloacelor de transport! Sînt mai multe bogății, dar e mai puțină putere; nu mai există ideea care să lege inimile, totul s-a șubrezit, totul s-a moleșit, totul e putred! Sîntem cu toții putrezi, cu toții, cu toții... Dar ajunge, acum nu-i vorba de asta, ci e vorba dacă n-ar fi momentul, excelentissime prinț, să se servească gustarea pregătită pentru musafirii noștri?

Perorația lui Lebedev îi indignase la culme pe mulți dintre ascultători (ar fi cazul să menționăm că în tot timpul cuvîntării sale sticlele se destupau fără întrerupere), dar această încheiere neașteptată despre perspectiva unei gustări mai substanțiale avu darul să calmeze ca prin farmec spiritele agitate. Referindu-se la practica avocățească, el însuși denumea o asemenea încheiere abilă drept „o spectaculoasă răsturnare de situații". Veselia generală se reîntronă, manifestîndu-se prin noi explozii de rîs; atmosfera era animată; toți părăsiră scaunele și începură să se plimbe pe terasă, pentru a se dezmorți după atîta ședere. Singur Keller rămase nemulțumit de discursul lui Lebedev, vădind o neliniște puțin obișnuită.

— Atacă cultura, face apologia barbariei din veacul al doisprezecelea, se maimuțărește și nici măcar să zici că o face din convingerea cinstită a unei inimi curate! Cu ce și-o fi cîștigat el casa, dați-mi voie să vă întreb? se adresa el ba unuia, ba altuia, vorbind intenționat cu glas tare.

— Mi-a fost dat să cunosc un tălmăcitor autentic al Apocalipsului, pe răposatul Grigori Semionovici Burmistrov, comenta într-un colț generalul Ivolghin, în mijlocul unui alt grup

de auditori, adresîndu-se în special lui Ptițîn, pe care-l imobilizase, ținîndu-l de nasturele hainei. Acela da, aș putea spune, străpungea inimile cu vorba lui. Mai întîi își punea ochelarii, deschidea o carte groasă, cu scoarțe negre, ei, și pe lîngă asta, barba lui albă și cele două medalii pentru acte de filantropie — îți închipui ce impresie ! Apoi începea cu un glas aspru și sever. Înaintea lui, generalii își plecau capetele, iar doamnele, pur și simplu, leșinau. Ăsta își încheie tălmăcirile cu o invitație la gustare ! E prea de tot !

Ptițîn îl asculta cu zîmbetul pe buze și părea că e gata în orice clipă să pună mîna pe pălărie ca să plece, dar fie că nu avea destulă îndrăzneală, fie că uita de fiece dată de această intenție, continua să rămînă pe loc. Înainte ca oaspeții să fi părăsit masa, Ganea încetă deodată să mai bea și-și împinse paharul cît mai departe ; o umbră îi întunecă fața. Cînd toată lumea se ridică de la masă, el se duse și se așeză lîngă Rogojin. S-ar fi putut crede, așa cum stăteau alături, că sînt cei mai buni prieteni. Rogojin, care vădise la început de cîteva ori dorința fermă de a se retrage discret, stătea acum nemișcat, cu capul în jos, și părea că renunțase cu totul la gîndul de a pleca. Toată seara nu luase în gură nici o picătură de vin, rămînînd mereu îngîndurat ; doar din cînd în cînd ridica ochii și examina lung pe fiecare. Acum însă făcea impresia că așteaptă să intervină ceva foarte important pentru el și că deocamdată este hotărît să nu plece.

Mîșkin nu băuse decît două sau trei cupe de șampanie și era bine dispus. Sculîndu-se de la masă, întîlni privirea lui Evgheni Pavlovici și, amintindu-și de explicația ce urma să aibă cu el, îi zîmbi cu prietenie. Evgheni Pavlovici îi răspunse cu un semn din cap și imediat arătă spre Ippolit, pe care îl privise pînă atunci cu multă atenție. Bolnavul dormea, întins pe canapea.

— Spune-mi, prințe, ce caută, de fapt, tinerelul acesta la dumneata ? întrebă el deodată cu necaz și cu o pornire dușmănoasă atît de vizibilă, încît prințul rămase surprins. Pariez că-i coace în cap un gînd rău !

— Am observat, răspunse prințul, sau, cel puțin așa mi s-a părut, că te ocupi cam mult de el astăzi, Evgheni Pavlovici. E adevărat ?

— Şi unde mai pui că, în situaţia mea, ar trebui să am alte griji, nu-i aşa ? Mă şi contrariază faptul că fizionomia lui antipatică literalmente mi-a acaparat atenţia în seara aceasta !

— Are o faţă frumoasă...

— Fii atent ! Priveşte-l ! strigă Evgheni Pavlovici, apucîndu-l pe Mîşkin de braţ. Uită-te la el !...

Din nou, prinţul îl privi mirat pe interlocutorul său.

V

Ippolit care, spre sfîrşitul peroraţiei lui Lebedev, aţipise pe canapea, tresări deodată, ca şi cum cineva i-ar fi dat un ghiont în coastă ; ridicîndu-se în capul oaselor, îşi roti speriat privirea împrejur şi o paloare stranie îi acoperi faţa ; ochii i se umplură de groază cînd, revenindu-şi din buimăceala somnului, îşi aduse aminte şi se dumiri în sfîrşit unde se află şi ce se-ntîmplă în seara asta.

— Ce ? Se pregătesc să plece ? S-a sfîrşit ? Totul s-a sfîrşit ? A răsărit soarele ? întrebă el îngrijorat, apucîndu-l de braţ pe Mîşkin. Cît e ceasul ? Pentru numele lui Dumnezeu, cît este ? Am dormit prea mult ? adăugă el aproape cu disperare în glas, ca şi cum somnul îl făcuse să piardă iremediabil ceva esenţial, de care depindea tot destinul lui.

— Ai dormit exact şapte sau opt minute, răspunse Evgheni Pavlovici.

Ippolit îl privi cu ochi avizi şi reflectă cîteva secunde.

— A !... Numai atît ? Aşadar, eu... îngăimă el şi respiră adînc, ca şi cum ar fi scăpat de o mare povară. Înţelesese acum că nimic nu „s-a sfîrşit" încă şi că deocamdată nu se crăpase de ziuă, că musafirii nu s-au ridicat să plece, ci se pregăteau de o gustare şi că, dacă într-adevăr ceva se sfîrşise, era numai polilogia lui Lebedev. Faţa i se destinse într-un zîmbet larg, şi pete roşii, semnele bolii, i se aprinseră pe umerii obrajilor.

— Ai numărat pînă şi minutele cît am dormit, Evgheni Pavlovici, strecură el cu ironie, am băgat de seamă că aproape nu ţi-ai luat ochii de la mine în seara asta... A, Rogojin ! L-am văzut chiar acum, în vis, şopti el la urechea prinţului, în timp ce, cu sprîncenele încruntate, cu o mişcare din cap, îl arătă pe Rogojin, care şedea la masă. A, da, făcu el, lăsîndu-şi gîndul să alunece, fără nici un şir, de la o idee la alta, dar unde-i ora-

torul ? Unde-i Lebedev ? A isprăvit, va să zică ? Despre ce-a vorbit ? E adevărat, prinţe, că ai spus odată că „frumuseţea“ va salva lumea ? Domnilor, strigă el, adresîndu-se tuturor, prinţul susţine că frumuseţea va salva lumea ! Iar eu susţin că asemenea idei frivole îi vin acum pentru că este îndrăgostit. Domnilor, prinţul e îndrăgostit ; mi-a fost de ajuns să-i văd faţa cînd a intrat adineauri, ca să-mi dau seama. Nu te ruşina, prinţe, ca să nu mi se facă milă de dumneata. Ce fel de frumuseţe va salva lumea ? Am auzit-o de la Kolea... Eşti un creştin fervent ? Kolea pretinde că dumitale însuţi îţi place să te numeştri creştin.

Prinţul îl examină cu atenţie, fără să scoată un cuvînt.

— Nu-mi răspunzi ? Crezi poate că te iubesc mult ? adăugă Ippolit din senin.

— Nu, nu cred asta. Ştiu că nu mă iubeşti.

— Cum aşa ? Chiar şi după discuţia noastră de ieri ? Crezi că n-am fost ieri sincer cu dumneata ?

— Ştiam şi atunci că nu mă iubeşti.

— Pentru că sînt invidios pe dumneata, pentru că te pizmuiesc, nu-i aşa ? Totdeauna ai crezut la fel şi mai crezi şi acum, dar... dar de ce îţi spun toate astea ? Vreau să mai beau şampanie ; toarnă-mi, Keller.

— Nu te mai las să bei, Ippolit, n-ai voie...

Şi prinţul împinse mai încolo paharul din faţa bolnavului.

— Poate că ai dreptate, consimţi Ippolit imediat şi oarecum îngîndurat. Te pomeneşti că or să spună... dar ce-mi pasă mie de ceea ce vor spune ? Nu-i aşa ? Să spună pe urmă ce-or vrea, nu-i aşa, prinţe ? Şi ce ne priveşte pe noi toţi ce va fi *pe urmă !*... M-am trezit brusc şi încă sînt buimac. Ce vis îngrozitor am avut, abia acum mi-am adus aminte... Nu-ţi doresc asemenea vise, prinţe, deşi poate că, într-adevăr, nu te iubesc. Şi dacă nu iubeşti pe cineva, nu-i un motiv să-i doreşti răul, nu-i aşa ? Dar ce am, de tot întreb, mereu întreb ? Dă-mi mîna să ţi-o strîng tare-tare, aşa... Mi-ai întins mîna totuşi ? Ştiai deci că am s-o strîng din toată inima ?... Bine, n-am să mai beau. Cît e ceasul ? De altfel, e inutil să mai întreb, ştiu cît este. Ceasul a sosit ! Acuma-i momentul. Ce se-ntîmplă acolo în colţ, se pune masa ? Atunci masa asta e liberă ? Foarte bine ! Domnilor, eu... de altfel, domnii aceştia nici nu m-ascultă... Vreau să citesc un articol, prinţe. Gustarea, bineînţeles, e mai interesantă, dar...

Şi deodată, spre mirarea tuturor, Ippolit scoase din buzunarul interior al hainei un plic mare, sigilat cu ceară roşie, şi-l puse pe masă, în faţa lui.

Gestul acesta neprevăzut produse o impresie puternică asupra întregii societăţi, care, chiar dacă se aştepta la ceva în seara aceea din partea lui Ippolit, nu se aştepta tocmai la asta. Evgheni Pavlovici aproape să sară în sus de surpriză. Ganea îşi împinse scaunul spre masă. Rogojin se trase şi el mai aproape, dar faţa lui exprima mai mult scîrbă şi necaz, ca şi cum ar fi înţeles tîlcul acelui gest. Lebedev, care din întîmplare se afla chiar lîngă Ippolit, se apropie şi mai mult, şi, iscodind cu ochii lui mici şi curioşi plicul misterios, părea că încearcă să-i ghicească conţinutul.

— Ce ai acolo ? întrebă prinţul cu nelinişte.

— De îndată ce va răsări soarele, am spus că mă voi duce la culcare, prinţe, pe cuvîntul meu de onoare, ai să vezi ! strigă Ippolit ; dar... dar... poate că nu mă credeţi în stare să deschid plicul acesta ? adăugă el, plimbînd asupra musafirilor o privire provocătoare ce părea că se adresează tuturor, fără deosebire.

Prinţul observă că el tremura din tot corpul.

— Nici unul din noi nu crede aşa ceva, răspunse Mîşkin. Cum de-ţi trece un asemenea gînd... şi ce idee ciudată să citeşti acum... Ce ai acolo, Ippolit ?

— Ce s-a-ntîmplat ? Ce l-a apucat iar ? întrebau ceilalţi. Cu toţii se apropiară, deşi unii începuseră deja să mănînce ; s-ar fi zis că plicul sigilat cu ceară roşie exercita o putere de atracţie magnetică asupra întregii asistenţe.

— Am scris asta ieri, după ce ţi-am promis că voi veni să locuiesc la dumneata, prinţe. Am scris toată ziua şi o bună parte din noapte ; am terminat abia azi-dimineaţă ; aţipind puţin înainte de a se face ziuă, am avut un vis...

— Nu-i mai bine să laşi pe mîine ? întrerupse cu sfială prinţul.

— Mîine „timpul nu va mai fi !“ [64] răspunse Ippolit cu un zîmbet crispat. De altfel, nu vă faceţi griji, lectura va ţine vreo patruzeci de minute, cel mult un ceas... Ai văzut cum se interesează toată lumea ? Toţi s-au apropiat curioşi, toţi se uită la sigiliu ; şi cînd te gîndeşti că dacă n-aş fi pus articolul în plic sigilat, n-ar fi avut nici un efect. Ha, ha ! Forţa misterului ! Ei, să deschid sau nu, domnilor ? strigă el cu acel rîs stra-

niu și cu ochii scînteind. Un mister! Mister! Îți amintești cumva, prințe, cine a spus că „timpul nu va mai fi"? Un înger uriaş şi puternic proclamă asta în Apocalips.

— E mai bine să nu citească! strigă deodată Evgheni Pavlovici cu un glas care trăda atîta neliniște, încît multora purtarea lui li se păru cam ciudată.

— Nu trebuie, renunță! interveni alarmat și prințul, punînd mîna pe plic.

— Nu e timpul de lectură acum, sîntem la gustare, spuse careva.

— Un articol? Pentru vreo revistă? se informă un altul.

— N-o să murim de plictiseală? adăugă al treilea.

— Dar ce are acolo? întrebară cei mai mulți.

Pe de altă parte, gestul speriat al prințului îl cam sperie se pare pe Ippolit.

— Să nu citesc... așadar? șopti el lui Mîșkin cu un fel de teamă în glas, și un zîmbet nervos îi schimonosi buzele învinețite. Să nu mai citesc? bîigui el, plimbîndu-și avid privirea pe toate fețele, zăbovind scrutător în ochii fiecăruia și agățîndu-se parcă de toți cu obișnuita-i expansivitate impulsivă. Dumitale... ți-e frică? se adresă el din nou prințului.

— De ce anume? întrebă Mîșkin, al cărui chip trăda o stare de neliniște mereu crescîndă.

Ippolit se ridică brusc, ca și cum l-ar fi smucit cineva de pe scaun.

— Cine are o monedă de două grivne, douăzeci de copeici, o monedă oarecare? întrebă el răstit.

— Poftim! îi oferi pe dată Lebedev; îl străfulgerase gîndul că bolnavul și-a pierdut mințile.

— Vera Lukianovna, o invită febril Ippolit, ia banul acesta și aruncă-l pe masă; să vedem ce cade: pajură sau cap? Pajura decide lectura!

Tînăra fată, speriată, se uită rînd pe rînd la monedă, la Ippolit și la tatăl ei; după aceea, ridicînd ochii în sus, ca și cum i-ar fi fost oprit să se uite la ban, îl aruncă pe masă. Căzu pajura.

— Așadar, citesc, șopti Ippolit, zdrobit parcă de hotărîrea soartei; n-ar fi pălit mai tare, desigur, chiar dacă i s-ar fi citit sentința de condamnare la moarte. Dar cum vine asta? tresări el brusc, după o tăcere de vreo jumătate de minut. Am tras, într-adevăr la sorți, chiar acum cîteva clipe? Își roti el asupra

asistenței aceeași privire ce trăda o dorință de destăinuire ce se vrea solicitată. E de necrezut !... Dar e un amănunt psihologic fenomenal ! strigă el cu o surprindere vădită. E... e o trăsătură psihologică incomprehensibilă, dragă prințe ! întări cu convingere Ippolit, înviorîndu-se și venindu-și parcă în fire. Notează-ți asta, prințe ; după cîte știu, culegi date cu privire la pedeapsa cu moartea... Așa mi s-a spus, ha, ha, ha ! O, Doamne, ce stupizenie ! Și cu aceste vorbe se așeză pe canapea, își sprijini coatele pe masă și-și prinse capul în mîini... E chiar rușinos !... Dar ce-mi pasă, în definitiv, dacă-i rușinos sau nu ? adăugă el aproape imediat, ridicînd capul. Și deodată, cu o hotărîre subită, anunță : Domnilor ! Domnilor, deschid plicul. De altfel... nu silesc pe nimeni să m-asculte...

Cu mîinile tremurînd de emoție, el desfăcu plicul, scoase cîteva foi de hîrtie de format mic, acoperite cu o scriere măruntă, le așeză în fața lui și începu să le netezească.

— Dar ce este ? Ce-o să citească ? mormăiau unii încruntîndu-se, în timp ce alții păstrau tăcerea. Dar cu toții se așezară, privindu-l cu multă curiozitate. Se așteptau poate într-adevăr la ceva extraordinar. Vera, agățîndu-se cu mîinile de speteaza scaunului pe care ședea tatăl ei, aproape că plîngea de spaimă ; tot așa de speriat părea și Kolea. Deodată, Lebedev, care-și reluase locul, se ridică pe jumătate, puse mîna pe sfeșnice și le apropie de Ippolit, ca să poată vedea mai bine la citit.

— Domnilor, e... veți vedea îndată ce este, adăugă ca pentru sine tînărul și trecu direct la lectură : *O explicație indispensabilă !* Motto : *„Après moi le déluge !"*... [65] Ce stupizenie ! dracu să mă ia ! urlă el deodată, de parcă s-ar fi fript. Cum naiba mi-a venit să aleg un motto atît de ridicol ?... Ascultați, domnilor ! Vă asigur că toate astea, în definitiv, s-ar putea să nu fie decît niște lucruri complet lipsite de importanță ! Dar sînt cîteva idei de-ale mele și... dacă credeți că-i... ceva misterios sau... interzis... într-un cuvînt...

— N-ar fi mai bine fără introducere ? îl întrerupse Ganea

— Ia, nu te mai sclifosi atîta ! adăugă altul.

— Prea multă vorbărie ! se amestecă și Rogojin, care pînă atunci nu scoase nici un cuvînt toată seara.

Ippolit îl sfredeli cu privirea, iar în momentul cînd ochii li se încrucișară, Rogojin schiță un rînjet acru și răutăcios ; apoi rosti tărăgănat aceste cuvinte ciudate :

— Altfel se procedează în asemenea cazuri, flăcăule, altfel...

Nimeni nu înţelese, desigur, ce anume voia să zică Rogojin, totuşi vorbele lui făcură o impresie destul de ciudată asupra celorlalţi ; acelaşi gînd părea să fi atins în treacăt un colţişor din sufletul fiecăruia, dar asupra lui Ippolit aceste cuvinte avură un efect teribil : fu cutremurat de un fior atît de puternic, încît prinţul întinse braţul ca să-l susţină ; şi ar fi strigat cu siguranţă, dacă nu şi-ar fi pierdut glasul. Cîteva secunde n-a fost în stare să articuleze un singur cuvînt şi, respirînd din greu, se uita ţintă la Rogojin. În cele din urmă, printr-un efort extraordinar, izbuti să rostească cu vocea sugrumată :

— Aşadar, dumneata... dumneata ?

— Eu ? Ce anume ? întrebă nedumerit Rogojin, în timp ce Ippolit, cu faţa congestionată, cuprins de un fel de furie, îl apostrofă vehement :

— *Dumneata* ai fost la mine săptămîna trecută între orele unu şi două noaptea, după ce te vizitasem în dimineaţa acelei zile, *dumneata* ai fost !! Mărturiseşte, dumneata ai fost ?

— Săptămîna trecută, noaptea ? Dar ce te-a apucat, flăcăule ? Ai căpiat ?

Tăcut, „flăcăul“ îşi duse degetul arătător la frunte şi rămase astfel un minut, apoi pe faţa-i stoarsă de sînge şi încă răvăşită de spaimă apăru un zîmbet viclean, aproape triumfător.

— Ba da, *dumneata* ai fost, repetă el în sfîrşit, în şoaptă, dar cu multă convingere. Ai intrat în odaie la mine, te-ai aşezat, fără să spui o vorbă, pe scaunul de lîngă fereastră şi ai stat acolo mai bine de un ceas ; ai venit pe la ora unu după miezul nopţii şi trecuse de ora două cînd ai plecat... Dumneata ai fost, dumneata ! De ce m-ai speriat, pentru ce ai venit să mă chinuieşti — nu înţeleg, dar sînt convins că ai fost dumneata !

Ascuţişuri de ură nemărginită îi înăspriră deodată privirea, cu toate că nu-şi putea stăpîni încă tremurul care trăda o spaimă lăuntrică.

— Veţi afla îndată totul, domnilor, eu... eu... ascultaţi...

Cu un gest febril, apucă din nou foile împrăştiate pe masă, încercînd să le adune ; dar mîinile-i tremurau groaznic şi filele răzleţite nu i se supuneau ; zăbovi mult pînă cînd, în sfîrşit, izbuti să le aşeze într-o aproximativă ordine.

În sfîrşit lectura începu. Timp de vreo cinci minute, sufocîndu-se de emoţie, autorul *articolului*-surpriză citi cu glasul întretăiat şi cam incoerent ; treptat, vocea-i deveni mai fermă,

mai curgătoare, redînd clar și nuanțat sensul frazelor. Din cînd în cînd, doar cîte un acces violent de tuse îl silea să-și întrerupă lectura ; pe la mijlocul articolului, însă, începu să răgușească tot mai mult ; o exaltare extraordinară punea treptat stăpînire pe el, ajungînd spre sfîrșit la paroxism, accentuîndu-se totodată și impresia penibilă pe care o încercau în acele momente ascultătorii lui. Iată conținutul acestui „articol" :

Explicația mea indispensabilă
„Après moi le déluge !"

„Ieri dimineață, prințul a venit să mă vadă ; cu acest prilej mi-a propus să mă mut în vila lui. Știam că va stărui neapărat și eram sigur că îmi va trînti fără înconjur că acolo «e mai ușor să mori printre oameni și copaci», după cum se exprimă el. Dar astăzi n-a pronunțat cuvîntul *a muri*, ci a spus «ai s-o duci mai ușor», ceea ce, pentru mine, în starea în care mă aflu, e aproape același lucru. L-am întrebat ce semnificație dă el în cazul acesta cuvîntului «copaci» și pentru ce îmi pomenește mereu de acești «copaci», pentru ca să aflu cu uimire că aș fi spus chiar eu mai zilele trecute că venisem la Pavlovsk cu gîndul să privesc pentru ultima oară copacii. La obiecțiunea mea că în momentul morții e totuna dacă ai sub ochi copaci sau un zid de cărămidă și că, pentru două săptămîni, nu merită să te mai sinchisești de așa ceva, îmi dădu imediat dreptate, explicînd totuși că, după el, vegetația și aerul curat vor avea cu siguranță un efect binefăcător asupra organismului meu și că în consecință starea de neliniște și *visurile mele* se vor schimba în bine. I-am atras atenția, rîzînd, că vorbește ca un materialist. Deoarece nu minte niciodată, nu sînt, desigur, simple vorbe aruncate în aer. Are un zîmbet de om bun ; l-am observat mai atent acum. Nu știu dacă îl iubesc sau nu, n-am timp să-mi bat capul cu asta. Remarc numai un lucru : ura pe care de cinci luni o nutream împotriva lui aproape că s-a stins cu desăvîrșire în aceste ultime săptămîni. Cine știe ? Poate m-am dus la Pavlovsk anume ca să-l văd. Dar... pentru ce mi-am părăsit odaia atunci ? Un condamnat la moarte nu trebuie să iasă din colțul lui ; și dacă acum nu luam o hotărîre definitivă, ci dimpotrivă mă resemnam să aștept pînă în ultimul moment, nu-mi părăseam desigur odaia pentru

nimic în lume și nu acceptam propunerea de a «muri» la el, la Pavlovsk.

Trebuie să mă grăbesc ca pînă mîine să termin neapărat această «explicație». Nu voi avea deci răgazul s-o recitesc și s-o îndrept, nu-mi rămîne decît s-o revăd mîine, cînd o voi citi prințului și celor două-trei persoane care desigur se vor afla la el. Întrucît nu conține nici un cuvînt fals, ci numai purul adevăr, suprem și solemn, sînt curios să știu ce impresie îmi va produce în momentul cînd o voi reciti. De altfel, nici nu era nevoie să mai scriu cuvintele «purul adevăr, suprem și solemn» ; cînd nu-mi mai rămîn decît două săptămîni de trăit, oricum nu face să mai mint pentru că nici să trăiesc două săptămîni nu face ; e cea mai bună dovadă că voi scrie numai purul adevăr (N.B. De reținut următorul gînd : nu cumva sînt nebun în momentul acesta sau, mai bine zis, în unele momente ? Mi s-a spus ca ceva absolut cert că, în ultimul stadiu al bolii, tuberculoșii își pierd uneori, pentru un timp, capacitatea de a raționa. Trebuie să verific mîine, după impresia pe care lectura mea o va produce asupra ascultătorilor. Chestiunea aceasta trebuie lămurită negreșit și cît mai exact ; altminteri nu pot întreprinde nimic.)

Mi se pare că am scris acum o prostie enormă, dar n-am timp s-o mai îndrept, am făcut-o ; de altfel, chiar dacă mi-aș da seama că mă contrazic la fiece pas, îmi dau cuvîntul să nu modific nici un singur rînd din acest manuscris. Vreau să verific, citindu-l mîine, dacă ideile mele au într-adevăr un curs logic, dacă sînt în stare să-mi observ greșelile și dacă sînt juste toate concluziile la care am ajuns în aceste șase luni de meditație între zidurile acestei camere, sau nu sînt decît rodul unui delir.

Dacă ar fi trebuit acum două luni să-mi părăsesc, ca astăzi, și pentru totdeauna odaia și să spun adio zidului lui Meyer, sînt sigur că m-aș fi întristat. Acum însă nu mai simt nimic asemănător, cu toate că mîine părăsesc și odaia și zidul *pentru vecie*. Așadar, convingerea mea că, pentru două săptămîni, n-are rost să regreți ceva și nici să te lași pradă unor simple impresii sau senzații, mi-a biruit firea și este în măsură acum să-mi subordoneze sentimentele. Dar să fie oare adevărat ? Să fie adevărat că firea mea e cu totul biruită ? Dacă m-ar supune acum la niște cazne, aș țipa cu siguranță și n-aș

mai susține că nu face să țipi și să simți durerea cînd nu ți-au rămas decît cincisprezece zile de trăit.

Să fie adică adevărat că mi-au rămas cincisprezece zile de viață ? În seara aceea, la Pavlovsk, am mințit : doctorul B. nu mi-a spus nimic și nici nu m-a consultat vreodată ; dar acum opt zile m-a examinat studentul Kislorodov ; după convingerile sale e un materialist, ateu și nihilist ; de aceea l-am și chemat ; îmi trebuia un om care, fără înconjur și menajamente, să-mi spună în față tot adevărul. Și într-adevăr nu m-a cruțat de loc ; nu numai fără înconjur, fără nici un fel de menajamente și delicatețuri, ci chiar cu o vădită plăcere (ceea ce, după părerea mea, era prea de tot), mi-a trîntit verde-n față că nu mai am decît o lună de trăit, poate ceva mai mult, dacă împrejurările îmi vor fi cu totul favorabile, dar nu este exclus să mor și mai curînd. După părerea lui, s-ar putea întîmpla să mor și subit, chiar mîine, de pildă. S-au mai văzut asemenea cazuri, și chiar alaltăieri, la Kolomna, o tînără femeie, bolnavă de ftizie, într-o stare asemănătoare cu a mea, simțindu-se deodată rău în momentul cînd se pregătea să iasă după tîrguieli, s-a întins pe canapea, a scos un suspin și a murit. Toate astea Kislorodov mi le-a spus cu o nepăsare ostentativă, vrînd să sublinieze parcă lipsa lui de sensibilitate față de asemenea fenomene și avînd aerul că-mi face o mare onoare prin aceasta, adică arătîndu-mi că mă consideră și pe mine o ființă superioară, aidoma cu el ; o ființă care neagă totul și căreia nu-i pasă de nimic, nici chiar de propria ei moarte. Oricum însă, un lucru rămîne cert : nu am decît o lună de trăit ! Sînt absolut convins că în această privință el nu s-a înșelat de loc.

Am fost surprins adineauri auzindu-l pe prinț că-mi vorbește de «visele mele urîte». Cum de-a ghicit ? Mi-a spus că la Pavlovsk «neliniștea și *visele* mele» se vor schimba în bine : și de ce tocmai visele ? Ori e medic, ori într-adevăr are o minte atît de pătrunzătoare, încît poate să ghicească multe lucruri. (Dar că, la urma urmei, e un «idiot», nu încape îndoială). Ca un făcut, cu puțin înainte de venirea lui visasem ceva frumos (de altfel, am acum sute de halucinații de astea). Adormisem, cred, cu un ceas înaintea sosirii lui și se făcea că eram într-o odaie (dar nu într-a mea). Camera era luminoasă, mai spațioasă, mai înaltă și mai bine mobilată decît a mea ; erau acolo un dulap, un scrin, o canapea și patul meu ; acesta, mare și larg, era acoperit cu o plapumă de mătase verde. Și în odaia

asta zării deodată o lighioană înspăimîntătoare, un fel de monstru. Semăna cu un scorpion, mult mai hidos însă și mai înspăimîntător tocmai prin aceea că asemenea vietății nici nu există în natură, iar faptul că mi se arătase *tocmai* mie avea parcă un tîlc deosebit, plin de mister. I-am reținut înfățișarea foarte bine : era o reptilă lungă de douăzeci de centimetri, cu trupul solzos, de culoare cafenie ; la cap era groasă de două degete, dar se îngusta din ce în ce mai mult spre coadă, încît vîrful ei nu era mai gros de patru-cinci milimetri. Două labe, una la dreapta, alta la stînga, ieșeau din trunchi cam la vreo cinci centimetri de la cap, formînd un unghi de patruzeci și cinci de grade ; erau lungi cam de opt-nouă centimetri, încît, văzut de sus, monstrul avea forma unui trident. N-am apucat să-i examinez mai amănunțit capul, dar am remarcat că avea două tentacule, nu prea lungi, ca două ace tari, tot de culoare cafenie. Cîte două țepi de același fel se vedeau în vîrful cozii și la extremitățile fiecărei labe ; erau deci opt cu totul. Lighioana alerga cu o repeziciune extraordinară prin odaie, sprijinindu-se pe cele două labe și pe coadă ; trunchiul și labele se contractau în mișcări iuți ca de șerpi minusculi, cu toată carapacea de solzi, producînd o impresie oribilă. Mă temeam grozav să nu mă muște, deoarece mi se spusese că era veninoasă : dar mă chinuia mai ales gîndul : cine o trimisese în camera mea. Ce se uneltește împotriva mea și ce mister ascunde ? Lighioana se băga sub scrin, sub dulap, se strecura prin colțuri. Mă așezai pe un scaun, cu picioarele sub mine. Ea străbătu repede odaia și dispăru de sub ochii mei, furișîndu-se undeva, lîngă scaunul pe care ședeam. Speriat, începui s-o caut cu privirea, dar, în felul cum stăteam pe scaun, speram că nu va putea să mă atingă. Deodată auzii un fel de foșnet hîrșîit în spate, foarte aproape de ceafa mea ; mă întorsei și zării lighioana urcînd pe perete în sus ; ajunsese la înălțimea capului meu, și coada ei, mișcîndu-se cu o repeziciune extraordinară, aproape să-mi atingă părul. Sării în picioare și în aceeași clipă dispăru și lighioana. Nu îndrăzneam să mă urc în pat, de frică să nu mi se vîre sub pernă. Atunci intră mama cu un cunoscut al ei în odaie. Începură să fugărească reptila, păreau însă foarte liniștiți, ca și cum nu s-ar fi temut de ea de loc. De fapt, ei nu-și dădeau seama de primejdie ! Deodată, dihania ieși din ascunzătoare și se îndreptă spre ușă ; de data asta, se tîra încet, fără zgomot ; încetineala mișcărilor, care părea premeditată, îi dădea un

aspect și mai respingător, mai hidos. Mama deschise ușa și o strigă pe Norma, cățeaua noastră — un *terre-neuve* enorm, cu părul negru și zburlit ; se prăpădise de acum cinci ani. După ce se repezi în odaie, Norma se opri încremenită în fața reptilei. Se opri și lighioana ; totuși trupul ei nu înceta să se miște șerpuit, iar extremitățile labelor și ale cozii se loveau de podea cu un sunet sec. Dacă nu mă înșel, teama mistică e un sentiment pe care animalele nu-l pot avea ; totuși mi s-a părut atunci că frica de care a fost cuprinsă Norma avea ceva neobișnuit, de esență oarecum mistică, ca și cum ar fi presimțit și ea o enigmă fatidică în apariția înspăimîntătoarei lighioane. Cățeaua se trase încet dinaintea reptilei, care înainta cu prudență și fără zgomot spre ea ; părea că nu așteaptă decît momentul să se repeadă și s-o muște. Norma tremura din toate încheieturile, dar, în ciuda spaimei care o cuprinse, țintuia monstrul cu niște ochi plini de furie. Deodată căscă botul ei roșu, arătîndu-și colții teribili și, după un moment de pîndă încordată, se năpusti asupra lighioanei, înșfăcînd-o cu dinții. Aceasta se smuci probabil cu putere, ca să scape din botul cîinelui, pentru că o văzui pe Norma prinzînd-o încă o dată din zbor și înșfăcînd-o de două ori, cu mari sforțări, ca și cum ar fi vrut s-o înghită. Solzii trosniră sub dinții animalului ; coada și capul reptilei se zvîrcoleau cu o repeziciune înspăimîntătoare, atîrnînd din botul Normei. Deodată cățeaua urlă, schelălăind de durere ; reptila reușise să-i înțepe limba. Neputînd suporta durerea, Norma își descleștă fălcile ; atunci văzui între dinții ei hidosul animal, care, pe jumătate strivit, tot se mai zvîrcolea ; din trupul făcut aproape terci se prelingea pe limba cățelei un lichid albicios, asemenea aceluia pe care-l scoate un gîndac strivit... În clipa aceea, m-am trezit și în camera mea apăru prințul".

Ippolit își întrerupse brusc citirea.

— Domnilor, rosti el puțin jenat, n-am mai recitit manuscrisul, dar mi se pare că am scris aici multe lucruri de prisos. Visul acesta...

— Cam așa este, se grăbi să confirme Ganea.

— Recunosc, sînt prea multe amănunte care se referă numai la mine personal...

Spunînd aceste vorbe, Ippolit își șterse cu o batistă sudoarea ce-i îmbrobonise fruntea, arătînd foarte obosit, aproape sleit de puteri.

— Cam prea mult te ocupi de propria dumitale persoană, strecură printre dinţi Lebedev.

— Domnilor, încă o dată, nu silesc pe nimeni : cine nu vrea să asculte, n-are decît să plece.

— Alungă oamenii... dintr-o casă străină, bombăni pe înfundate Rogojin.

— Şi dacă ne ridicăm cu toţii şi plecăm ? interveni neaşteptat Ferdîşcenko, care nu îndrăznise să scoată o vorbă pînă atunci.

Ippolit lăsă ochii în jos, apucînd manuscrisul ; în clipa următoare însă îşi înălţă capul, ochii îi sclipiră şi cele două pete roşii i se accentuară pe obraji.

— Nu mă iubeşti de loc, spuse el, privindu-l ţintă pe Ferdîşcenko.

Se auziră rîsete ; cei mai mulţi însă nu rîdeau. Tînărul roşi groaznic.

— Ippolit, interveni prinţul, lasă lectura şi dă-mi manuscrisul mie. Te culci aici, în odaia mea. Vom mai vorbi de asta chiar azi, înainte de culcare, şi mîine ; dar să fim bine înţeleşi că n-ai să mai desfaci niciodată filele acestea. Vrei ?

— Dar cum e cu putinţă ? se opuse Ippolit, mirat peste măsură. Domnilor, strigă el numaidecît cu o însufleţire înfrigurată, e un episod stupid, în care n-am ştiut să mă port. De aci încolo nu mai întrerup lectura. Cine vrea — să asculte...

Sorbi grăbit o înghiţitură de apă şi tot atît de grăbit îşi puse coatele pe masă, ferindu-se de priviri, apoi, cu aceeaşi îndărătnicie, reîncepu lectura. De altfel, jena de care fusese cuprins la un moment dat dispăru curînd...

„Ideea că nu merită să trăieşti cînd ştii că ţi-au rămas doar cîteva săptămîni (continuă el) începu să mă preocupe intens acum o lună, dacă nu mă înşel, cînd mai aveam deci înaintea mea încă patru săptămîni de viaţă. Dar puse complet stăpînire pe gîndurile mele abia acum trei zile, în seara aceea cînd m-am întors din Pavlovsk. Pentru prima oară mă simţii pătruns direct şi profund de gîndul acesta pe terasa prinţului, în momentul cînd îmi veni să fac o ultimă încercare de a mă bucura de viaţă ; doream să mă simt între oameni, să privesc copacii (aşa am şi spus, mi se pare), mă pasionasem, susţineam drepturile lui Burdovski, dreptul «aproapelui meu», visam că toţi îmi vor deschide braţele şi mă vor strînge la pieptul lor, că îmi vor cere iertare, nu ştiam nici eu pentru ce anume şi,

la rîndu-mi, le-aş fi cerut şi eu iertare ; într-un cuvînt, am terminat într-un mod lamentabil, ca un neghiob. Ei bine, tocmai atunci, în acele cîteva ore, încolţi în mintea mea această «convingere supremă». E de mirare chiar cum de am putut să trăiesc şase luni încheiate fără această «convingere» ! Mă ştiam grav atins de tuberculoză, boală care nu iartă, îmi dădeam perfect de bine seama și nu căutam să-mi fac iluzii. Dar cu cît înţelegeam mai limpede lucrul acesta, cu atît mai năvalnic creştea în mine dorinţa de a trăi ; mă agăţam de viaţă, voiam să trăiesc cu orice preţ. Admit că era firesc să mă înfurii atunci împotriva destinului orb care, nu ştiu pentru ce, hotărîse să mă strivească ca pe o gînganie ; dar de ce n-am rămas la această ură ? Ce rost avea *să încep* a trăi cu adevărat, ştiind că nu-mi este îngăduit să încep nimic ; încercam, ştiind bine că n-am pentru ce să mai încerc. Ajunsesem să nu mai fiu în stare să citesc o carte pînă la capăt ; renunţasem la citit ; ce rost mai are să citeşti, să-ţi îmbogăţeşti mintea cu noi cunoştinţe numai pentru şase luni ? Gîndul acesta m-a făcut de repetate ori să arunc cartea pe care o aveam în mînă.

Da, zidul casei Meyer ar putea povesti destule ! Am notat pe el multe lucruri. Nu era pe acest perete murdar o singură pată pe care să n-o fi cercetat. Blestemat zid ! Şi totuşi mi-e mai scump decît toţi copacii din Pavlovsk sau, mai bine zis, ar trebui să-mi fie mai scump, dacă totul nu mi-ar fi acum egal.

Îmi amintesc limpede astăzi cu ce nesaţ începusem atunci să urmăresc viaţa *lor ;* înainte, niciodată nu mă interesase atît. Uneori îl aşteptam cu nerăbdare şi ocări pe Kolea, cînd eram prea suferind ca să pot ieşi din cameră. Toate nimicurile şi zvonurile, cele mai neînsemnate palavre au început să mă intereseze în aşa măsură, încît cred că am ajuns un bîrfitor. Nu înţelegeam, de pildă, cum oamenii aceştia, care aveau atîta viaţă în ei, nu erau în stare să-şi facă o avere (de altfel, nici acum nu înţeleg). Am avut prilejul să cunosc un biet nevoiaș, care, după cîte mi s-au povestit mai tîrziu, murise de foame, şi-mi amintesc că ştirea m-a scos din sărite ; dacă prin imposibil nenorocitul acela ar învia, cred că l-aş omorî pe loc. Cîteodată mă simţeam mai bine săptămîni de-a rîndul şi în putere să ies în stradă ; curînd însă strada începu să mă indispună şi la urmă să mă exaspereze pînă la ură ; de aceea stăteam zile întregi în casă, cu toate că aş fi putut ieşi la fel ca toată lumea. Îmi era imposibil să suport forfota agitată a mulţimii, pe

oamenii aceştia care mişună în toate părţile cu feţele preocupate, posomorîte, veşnic îngrijorate, acel du-te-vino necontenit de pe trotuare. De ce această veşnică amărăciune a oamenilor, agitaţia şi frămîntarea lor fără sfîrşit, expresia aceasta de răutate în ochi (căci sînt răi, răi, răi)? A cui e vina dacă sînt nenorociţi şi nu ştiu să trăiască, cînd au în perspectivă şaizeci de ani de viaţă? Pentru ce s-a lăsat Zarniţîn să moară de foame, cînd mai avea şaizeci de ani înaintea lui? Şi fiecare, arătîndu-şi zdrenţele, mîinile bătătorite, se înfurie şi strigă: «Muncim ca nişte vite, ne zbatem, sîntem flămînzi şi săraci! Alţii nu muncesc, nu se căznesc şi totuşi sînt bogaţi... !» (Eternul refren!) Şi în timp ce aceştia se bucură de binefacerile vieţii, vezi cîte un biet prăpădit din tagma «domnilor ajunşi în mizerie», cum e, de pildă, Ivan Fomici Surikov (cel care locuieşte în casa noastră, în catul de deasupra), îl vezi cum aleargă cu limba scoasă după o bucăţică de pîine. Îl vezi îmbrăcat într-o haină ruptă în coate şi fără nasturi, îndeplinind tot felul de comisioane pentru diverşi indivizi, la orice oră, de dimineaţă pînă seara. Încercaţi să-l trageţi de limbă. «Sînt sărac, nevoiaş, un cerşetor; nevastă-mea a murit cu zile, n-am avut cu ce să-i cumpăr doctorii; iarna trecută mi-a degerat copilaşul cel mic, s-a prăpădit de frig; fiica cea mai mare a ajuns o ţiitoare...» Mereu se plînge, mereu se vaită! Dar nu simt şi n-am simţit vreodată nici un fel de milă faţă de aceşti bicisnici — o spun cu un dispreţ plin de mîndrie! Pentru ce nu e şi el un Rotschild? A cui e vina dacă nu a ajuns milionar la fel ca Rotschild, că n-are grămezi de coroane şi napoleoni de aur? Din moment ce trăieşte, totul e în puterea lui! A cui e vina dacă nu înţelege acest adevăr?

O, acum totul mi-e perfect egal; cînd mi-a rămas de trăit atît de puţin, nu face să mă mai necăjesc, dar atunci, o repet, noaptea îmi muşcam perna, îmi sfîşiam plapuma de furie. Ah! ce visuri îmi făuream, pe atunci, cît aş fi dorit ca, tînăr cum sînt, la optsprezece ani, să mă fi găsit în stradă, singur, în zdrenţe, fără adăpost, fără lucru, fără pîine, fără părinţi, fără prieteni, într-un oraş imens, lihnit de foame şi umilit (cu atît mai bine!), dar să fi fost sănătos, şi atunci le-aş fi arătat eu...

Ce anume aş fi arătat?

O, vă închipuiţi cumva că nu-mi dau seama cît de mult m-am înjosit prin această *Explicaţie* a mea? Cine oare nu mă

va privi ca pe un băieţandru care nu cunoaşte viaţa, uitînd că am lăsat cu mult în urmă cei optsprezece ani ai mei şi că în timpul acestor şase luni am ajuns un bătrîn ? Dar lasă-i să-şi bată joc, să spună că toate astea nu sînt decît poveşti de adormit copii. Într-adevăr, mă gîndeam numai la poveşti. Cu ele îmi umpleam nopţile lungi de insomnie ; mi le amintesc acum pe toate.

E cazul oare să le repet acum, cînd şi pentru mine însumi timpul poveştilor a trecut ? Şi cui le-aş spune ? Visurile acelea mă distrau cînd am ajuns să-mi dau seama că nu mai am voie să studiez nici măcar gramatica grecească, cum îmi pusesem odată în gînd ; «o să mă curăţ înainte de a ajunge la sintaxă», mi-am zis încă de la primele pagini şi am aruncat cartea sub masă. Zace acolo şi acum. I-am interzis Matrioanei s-o ridice.

Acela în mîinile căruia va cădea această *Explicaţie* a mea şi care va avea răbdarea s-o citească pînă la capăt mă va considera poate un nebun sau mai curînd un licean ; dar şi mai dispus va fi, probabil, să vadă în mine un condamnat la moarte, căruia i se pare, fireşte, că toţi ceilalţi oameni, în afară de el, nu ştiu să preţuiască îndeajuns viaţa, o risipesc fără să-şi dea seama de valoarea ei, n-au destulă vlagă în ei şi, lenevind, nu profită cu adevărat de viaţă, şi, ca atare, toţi pînă la unul sînt nevrednici s-o trăiască ! Ei bine, să ştiţi că cititorul acesta se va înşela, şi că situaţia mea de condamnat la moarte n-are nici o influenţă asupra convingerii mele. Întrebaţi-i numai, întrebaţi-i de la cel dintîi pînă la cel din urmă, în ce constă fericirea ? O, fiţi siguri că Cristofor Columb a fost fericit nu atunci cînd a descoperit America, ci cînd era pe cale s-o descopere ; fiţi siguri că apogeul fericirii lui a fost atins poate exact cu trei zile înainte de a fi descoperit Lumea Nouă, atunci cînd echipajul, răzvrătit, de desperare, era cît p-aci să întoarcă corabia înapoi, spre Europa ! Dar nu de Lumea Nouă e vorba acum, lua-o-ar naiba ! Columb a murit fără s-o fi văzut cum trebuie şi, de fapt, nici n-a ştiut vreodată ce anume descoperise. Esenţialul este viaţa, numai viaţa, calea veşnică, necurmată spre descoperirea vieţii, actul descoperirii ca atare şi nicidecum descoperirea în sine ! Dar ce rost au frazele acestea ? Mă tem că tot ce spun aici e aşa de banal, încît risc să fiu luat, fără îndoială, drept un şcolar din clasele inferioare care şi-a scris prima compunere pe tema liberă

Un răsărit de soare, sau în cel mai bun caz vor afirma că voiam poate să spun ceva, dar că n-am știut să-mi dezvălui gîndul, cu toată dorința și strădania mea. Voi adăuga totuși că orice idee genială, ori nouă, sau orice idee cît de cît serioasă ce încolțește în capul unui om conține un ce care nu se poate comunica altuia chiar dacă ai scrie volume întregi, străduindu-te în fel și chip să explici această idee vreme de treizeci și cinci de ani; întotdeauna va rămîne ceva netransmisibil, ceva care în ciuda străduințelor tale nu va voi să iasă din cutia ta craniană și va zace acolo mereu, pînă cînd nu vei mai fi, fără să fi exprimat sensul major al ideii tale. Iar dacă nici eu n-am știut să redau acum tot ce m-a obsedat în timpul acestor șase luni, se va înțelege cel puțin că am plătit mult prea scump «convingerea mea supremă», la care am ajuns în momentul de față. Tocmai acest lucru am socotit eu necesar, din anumite motive, să scot la lumină în «explicația» de față.

Așadar, continuu".

VI

„Nu vreau să mint: în cursul acestor șase luni, vîltoarea vieții m-a prins de cîteva ori și pe mine în mrejele ei: uneori mă absorbea într-atît, încît îmi uitam condamnarea sau, mai bine zis, nu voiam să mă gîndesc la ea, ba desfășuram și o oarecare activitate. Ar fi cazul să arăt aici și condițiile în care trăiam. Acum vreo opt luni, cînd boala mea începu să se agraveze, am rupt toate relațiile cu lumea și m-am depărtat de vechii mei camarazi. Am fost întotdeauna un om destul de posac, încît m-au dat foarte curînd uitării, ceea ce, desigur, s-ar fi întîmplat și fără împrejurarea asta. Acasă, adică «în familie», duceam o viață la fel de retrasă. Acum cinci luni, m-am închis definitiv în odaie și m-am izolat complet de familia mea. Dorințele mi se respectau cu sfințenie și nimeni nu îndrăznea să intre la mine decît în orele cînd se deretica prin cameră și cînd mi se aducea mîncarea. Mama îmi primea poruncile tremurînd și nici nu îndrăznea să se vaiete în fața mea, în rarele ocazii cînd îi îngăduiam să intre în odaia mea. Bătea într-una pe ceilalți copii, ca să nu facă gălăgie și să nu-mi tulbure liniștea; într-adevăr, mă cam plîngeam de ți-

petele lor; îmi închipui ce mult mă iubesc ei acum! «Credinciosul meu Kolea», cum l-am poreclit, cred că a avut și el de suferit din cauza caracterului meu. În ultimul timp, de altfel, și el m-a chinuit destul; era și firesc: oamenii sînt făcuți ca să se chinuiască unii pe alții. Băgasem de seamă că-mi suporta irascibilitatea ca și cum s-ar fi jurat să cruțe un bolnav și, bineînțeles, lucrul acesta mă exaspera; se pare că-și propusese să imite «smerenia creștinească» a prințului, ceea ce-l făcea puțin cam ridicul. E un băiat bun și entuziast care, bineînțeles, se ia după alții, uneori însă găseam că era timpul să înceapă a trăi după capul lui. Îl iubesc mult. L-am chinuit și pe Surikov care locuiește deasupra noastră și care aleargă de dimineață pînă seară cu tot felul de comisioane; i-am demonstrat mereu că, dacă e sărac, vina era a lui, într-așa fel încît pînă la urmă a încetat să mai vină pe la mine. E un om nenorocit, ajuns la ultimul grad de umilință. (N. B. Se spune că umilința e o forță uriașă; va trebui să-l întreb pe prinț în privința aceasta, e doar expresia lui.) Dar, în martie trecut, urcîndu-mă la dînsul ca să văd copilul care, spunea el, «degerase», am zîmbit fără să vreau ironic în fața cadavrului, spunîndu-i din nou lui Surikov că «era vina lui»; deodată buzele nenorocitului tremurară, cu o mînă mă apucă de umăr și cu cealaltă îmi arătă ușa șoptindu-mi: «Pleacă!» Am ieșit, și gestul lui mi-a plăcut mult, mi-a plăcut chiar atunci, în momentul cînd mă dădea afară; dar cuvintele lui mi se întipăriră adînc și, amintindu-mi mai tîrziu de ele, mi-au trezit de fiecare dată un sentiment penibil de milă ciudată și disprețuitoare. Chiar sub lovitura unei astfel de ofense (îmi dau seama că l-am jignit, cu toate că nu era de loc în intenția mea), chiar într-un asemenea moment, omul acesta n-a fost în stare să-și iasă din fire! Jur că tremurul buzelor lui în clipele acelea nu era provocat de furie; m-a apucat de umeri și a rostit superbul lui «pleacă» absolut fără nici o mînie. A făcut-o chiar cu multă demnitate, cu foarte multă, care de altfel nu i se potrivea de loc (încît, la drept vorbind, avea un aer destul de comic), dar în atitudinea lui nu era nici un pic de răutate. Posibil să fi început deodată, pur și simplu, să mă disprețuiască. De atunci, cînd îl întîlneam pe scară, ceea ce s-a întîmplat de două sau de trei ori, se grăbea să-și scoată pălăria, lucru pe care nu-l făcea înainte, dar, în loc să se oprească ca altădată, trecea grăbit și cu un aer jenat pe lîngă

mine. În tot cazul, chiar dacă mă dispreţuia, o făcea în felul lui : «dispreţuia *cu umilinţă*». Mă întreb dacă nu cumva îşi scotea pălăria numai de frică, fiindcă eram fiul creditorului său, căci se împrumută mereu de la maică-mea, e veşnic dator vîndut şi nu izbuteşte nicicum să scape de datorii. Înclin să cred că această era singura explicaţie. Am vrut mai întîi să stau de vorbă cu el ca să ne explicăm, şi sînt convins că, după zece minute, mi-ar fi cerut iertare ; pe urmă, am judecat că e mai bine să-l las în pace.

Cam tot pe atunci, adică pe la mijlocul lui martie, cînd i se-ntîmplase lui Surikov să-i degere copilul, m-am simţit pe neaşteptate mult mai bine şi starea aceasta se menţinu vreo două săptămîni. Începui să ies la aer, de cele mai multe ori pe înserat. Îmi plăceau serile de martie, cînd se lăsa un geruleţ uşor şi cînd se aprindeau felinarele de gaz aerian. Făceam uneori plimbări destul de lungi. Într-o zi, aflîndu-mă în cartierul Şestilavoşnaia, trecu pe lîngă mine, venind din urmă, unul din tagma «domnilor ajunşi în mizerie» ; pe întuneric nu i-am putut desluşi trăsăturile, dar am putut observa că era îmbrăcat prea uşor pentru acel anotimp, într-un paltonaş scurt şi ponosit, şi că ducea în mînă ceva învelit în hîrtie. Cînd a ajuns în dreptul felinarului, la vreo zece paşi dinaintea mea, am băgat de seamă că-i căzuse ceva din buzunar. Mă grăbii să ridic obiectul, era şi timpul, de altfel, pentru că se şi repezise unul îmbrăcat într-un caftan lung, dar, văzînd obiectul în mîinile mele, nu mai protestă, ci se mulţumi să arunce o privire fugară asupra prăzii jinduite şi se topi în întuneric. Ţineam în mînă un portofel mare, de piele roşie, de modă veche şi plin doldora ; am bănuit însă, nu ştiu de ce, de la prima ochire că putea să conţină orice, afară de bani. Trecătorul care-l pierduse se depărtase între timp la mai bine de patruzeci de paşi şi apoi se pierduse în mulţime. Am alergat după dînsul, strigîndu-l ; întrucît însă, afară de un «hei», n-am avut ce să-i strig, el nici măcar nu-şi întoarse capul. La un moment dat, îl văzui cotind la stînga şi dispărînd pe poarta unei case. Cînd am ajuns acolo, sub poarta întunecoasă nu mai era nimeni. Era o casă enormă, de tipul caselor de raport, cu locuinţe mici, construite în scopuri de speculă ; unele din ele numără pînă la o sută de camere. Ajungînd la capătul gangului, mi s-a părut că zăresc în fund, în colţul din dreapta

curţii imense, mişcîndu-se silueta unui om. Străbătui cu pas grăbit curtea pînă în fund şi dădui de o intrare; scara era îngustă, foarte murdară şi întunecoasă, de sus venea un zgomot de paşi; cineva urca treptele scării. Mă repezii pe scară în sus, sperînd că, pînă i se va deschide uşa acolo unde se va opri, îl ajung din urmă. Aşa s-a şi întîmplat. De la un etaj la altul, scara se întindea cu nişte trepte mici şi numeroase, aşa încît începui să mă sufoc; se auzi deschizîndu-se şi apoi trîntindu-se o uşă de la etajul cinci: mai aveam de urcat încă trei etaje. Mai trecură cîteva minute pînă am ajuns sus şi, trăgîndu-mi din greu răsuflarea, am dat în sfîrşit de sonerie. Mi-a deschis o femeie, care tocmai atunci punea samovarul într-o bucătărioară minusculă. Mă ascultă tăcută, fără să priceapă mare lucru, fireşte, şi tot tăcută îmi deschise uşa spre încăperea vecină, o cameră la fel de mică, foarte joasă, cu mobilă infectă de duzină şi cu un pat imens, după al cărui polog zăcea Terentici (aşa îl strigă femeia), pare-se, beat criţă. Pe masă, într-un sfeşnic de fier, ardea un capăt de lumînare şi alături trona o sticlă de jumătate de litru cu un rest de băutură pe fund. Terentici mormăi ceva pe sub nas şi îmi făcu semn spre uşa următoare; femeia plecase şi nu-mi rămînea altceva de făcut decît să deschid această uşă. Intrai deci în odaia de alături.

Era o încăpere şi mai mică decît prima, încît cu greu îmi făcui loc într-însa; un pat îngust ocupa aproape jumătate din încăpere; mai erau acolo trei scaune simple, cu tot felul de zdrenţe pe ele, şi o masă de bucătărie aşezată în faţa unei canapele vechi, acoperită cu muşama; între masă şi pat de-abia se putea trece. Pe masă ardea o lumînare de seu pusă într-un sfeşnic la fel cu cel din odaia vecină; pe pat plîngea un prunc de vreo trei săptămîni, judecînd după ţipete; îl înfăşa o femeie îmbrăcată sărăcăcios şi neglijent; părea tînără încă, dar cu faţa suptă şi foarte palidă de lehuză, iar ţîncul nu se potolea şi ţipa într-una, nerăbdător să-şi amăgească foamea la pieptul secătuit al mamei. Pe canapea dormea un alt copil, o fetiţă de vreo trei ani, învelită se pare cu o redingotă. Lîngă masă, un domn, în haine ponosite (apucase să-şi scoată paltonul şi-l aruncase pe pat), desfăcea hîrtia în care erau înfăşurate o pîine şi doi cîrnaţi subţiri. Se mai vedeau pe masă bucăţi de pîine neagră şi un ceainic cu ceai. De sub pat se zărea o valiză descuiată şi două legături cu nişte boarfe.

Într-un cuvînt, o dezordine de neînchipuit. De la început chiar, avui impresia că atît bărbatul cît și femeia erau oameni de condiție bună, dar ajunși din cauza mizeriei într-un asemenea hal de decădere, cînd însăși dezordinea aceasta frînge și ultima încercare de a lupta împotriva ei, ba chiar îi aduce pe oameni într-o stare cînd încep să simtă nevoia desperată de a găsi în această dezordine, în fiece zi mai haotică, un fel de voluptate amară și răzbunătoare.

În momentul cînd am intrat, domnul acela, care ajunsese cu puțin înaintea mea, își desfăcea pachetul, povestindu-i soției ceva, grăbit și agitat ; femeia, deși nu terminase de înfășat copilul, se porni pe plîns ; știrile nu erau, probabil, cum era și de așteptat, îmbucurătoare. Domnul, în vîrstă de vreo douăzeci și opt de ani, avea o față smeadă și uscățivă, încadrată de niște favoriți negri, bărbia fiindu-i rasă cu grijă ; chipul lui mi-a părut destul de fin și chiar plăcut ; era posomorît, cu privirea cam încruntată și cu un aer de mîndrie bolnăvicioasă, prea sensibilă și ușor iritabilă. La intrarea mea se produse o scenă pe cît de penibilă, pe atît de stranie.

Există firi care se complac într-o stare de susceptibilitate excesivă, resimțind o supremă voluptate mai cu seamă în momentele cînd (și aceasta se petrece întotdeauna aproape vertiginos) enervarea lor atinge punctul culminant ; în asemenea clipe, se pare că oamenii de această factură găsesc o mare plăcere în a suferi o nedreptate, în a fi jigniți. De obicei, astfel de indivizi prea irascibili încearcă după aceea mustrări de conștiință amară, se chinuiesc, se zbuciumă, dacă bineînțeles nu sînt lipsiți de inteligență pentru a-și da seama că au cam întrecut măsura. Domnul acela mă privi timp de cîteva secunde, în culmea uimirii, iar nevastă-sa cu frică, de parcă ar fi fost de neconceput, cu totul absurd, ca cineva să-i viziteze ; în clipa următoare, el se năpusti asupra mea, înfuriat la culme ; nici n-apucasem măcar să rostesc o vorbă dar el, văzîndu-mă îmbrăcat corect, se simți, probabil, foarte jignit prin faptul că am îndrăznit să pătrund cu atîta insolență în ungherul lui și să văd condițiile înspăimîntătoare în care stătea și de care se rușina atît de mult. Era firesc deci să se bucure de prilejul ce se ivise pentru a-și descărca măcar pe cineva toată revolta adunată de pe urma necazurilor ce se abătuseră pe capul lui. Un moment crezui că e gata să mă ia la bătaie ; pălise ca o femeie lovită de un acces de isterie, îngrozind-o pe nevastă-sa.

— Cum ai îndrăznit să intri aici ? Ieşi afară, strigă el tremurînd şi articulînd cu greu cuvintele. Dar în aceeaşi clipă zări portofelul în mîinile mele.

— Mi se pare că l-aţi pierdut pe drum, îi spusei eu cît se poate de calm şi rece. (După cum se şi cuvenea de altfel).

Cuprins de uimire, rămase înmărmurit în faţa mea şi un timp părea că nu e în stare să priceapă nimic ; pe urmă pipăi grăbit buzunarul interior al hainei, îşi căscă înspăimîntat gura şi, dumerindu-se, se lovi cu palma pe frunte.

— Dumnezeule ! Unde l-ai găsit ?

I-am explicat în cîteva cuvinte şi pe un ton sec împrejurările în care am ridicat portofelul, cum am alergat după el, strigîndu-l şi cum, în sfîrşit, bîjbîind prin întuneric, am urcat în urma lui scara.

— O, Doamne, exclamă el din nou, întorcîndu-se către nevastă-sa, aici am toate actele mele, ultimele dovezi ce mi-au mai rămas, aici e totul... O, domnul meu, nici nu ştii ce ai făcut pentru mine ! Aş fi fost un om definitiv pierdut !

Între timp pusesem mîna pe clanţă, cu intenţia să mă retrag fără zăbavă ; simţeam însă că mă sufoc şi tulburarea mea răbufni într-un acces teribil de tuse, care îmi tăie picioarele. Într-o clipă văzui cum domnul acela se repede căutînd un scaun, cum apucă nişte zdrenţe şi le aruncă pe podea, venind apoi lîngă mine şi aşezîndu-mă cu grijă. Dar tusea mea nu se potolea şi mai ţinu încă vreo trei minute. Cînd îmi venii în fire, el stătea lîngă mine, pe un alt scaun, de pe care dăduse jos, probabil, alte boarfe, şi mă privea îngrijorat.

— Eşti bolnav... mi se pare ? rosti el cu tonul caracteristic medicului cînd începe să consulte un pacient. Eu sînt... medic (n-a spus : doctor), şi spunînd asta, făcu un gest cu mîna, arătîndu-mi nu se ştie de ce, interiorul locuinţei lui, ca un fel de protest împotriva situaţiei în care se afla : văd că dumneata...

— Am tuberculoză, îl lămurii scurt şi mă ridicai.

Se ridică şi el îndată.

— Poate că exagerezi şi... luînd anumite măsuri...

Părea derutat, neizbutind parcă să-şi vină în fire ; portofelul îl ţinea tot în mînă.

— O, n-aveţi nici o grijă, îl întrerupsei eu, punînd din nou mîna pe clanţa uşii ; săptămîna trecută m-a consultat B. (am strecurat special numele lui B.) ; soarta mea e pecetluită. Iertaţi-mă...

Am dat iarăşi să deschid uşa şi să plec, lăsîndu-l pe bietul doctor aiurit, tremurînd de recunoştinţă şi profund ruşinat, dar un nou acces de tuse afurisită mă ţintui locului. Atunci, medicul meu stărui să mă aşez pe scaun şi să mă odihnesc puţin ; se întoarse către nevastă-sa, care îi susţinu rugămintea şi, fără a-şi părăsi locul, îmi spuse cîteva cuvinte de recunoştinţă ; cînd vorbea, părea stînjenită, iar obrajii palizi, traşi, i se acoperiră de roşeaţă. Am cedat, dar cu aerul omului care se teme ca nu cumva să-i incomodeze şi care, în orice clipă, este gata să se ridice şi să plece (aşa se şi cuvenea). Dar mustrările de cuget nu-i mai dădură pace doctorului, o vedeam bine.

— Dacă sînt... începu el, ezitînd şi întrerupîndu-se mereu, îţi sînt atît de recunoscător şi mă simt atît de vinovat faţă de dumneata... Eu... să vezi... şi arătă încă o dată, cu mîna, interiorul, în momentul de faţă mă aflu într-o situaţie.

— O, am zis eu, nu-i greu de înţeles ; e limpede ; v-aţi pierdut probabil, postul şi aţi venit să faceţi intervenţii şi să vă căutaţi un alt serviciu ?

— Cum de ai ghicit ?... întrebă el surprins.

— Se vede cît colo, am răspuns, fără să vreau, cu o nuanţă de ironie. Mulţi vin aici din provincie, mînaţi de speranţe, umblă, aleargă şi trăiesc în condiţii asemănătoare.

Atunci, el îşi dădu drumul şi vorbi aprins, cu tremur în glas şi pe buze ; se plînse de soarta-i năpăstuită şi, drept să spun, povestea lui m-a captivat într-atîta, încît nici măcar n-am observat cum trecu aproape o oră încheiată. Îmi povesti istoria lui, de altfel foarte obişnuită. Era medic într-o gubernie şi avea un post bunicel. Nişte răuvoitori porniră împotrivă-i o campanie de intrigi, în care o amestecară pînă şi pe nevastă-sa. El se ţinu dîrz şi mîndru ; interveni o schimbare a guvernatorului în favoarea duşmanilor săi ; aceştia au căutat să-l sape şi să-l defăimeze ; în cele din urmă, el îşi pierdu slujba şi cu banii ce-i mai rămăseseră veni la Petersburg ca să se reabiliteze. Aici, bineînţeles, multă vreme nimeni nu a vrut să-l primească, pe urmă binevoiră să-l asculte, dar îi respinseră cererile, după aceea îl mai ascultară şi-i dădură oarecare speranţă şi făgăduieli vagi, pe urmă îi făcură o aspră admonestare, apoi îi cerură un memoriu, pe urmă refuzară să-i primească memoriul şi-i spuseră să depună o cerere — într-un cuvînt, de cinci luni bătea astfel toate pragurile, umblînd să i se facă dreptate ; nu mai avea nici un ban, ultimele lucruşoare ale

nevesti-si fuseseră amanetate, zilele acestea soția lui a născut. «astăzi... cererea mea a fost respinsă definitiv și aproape că n-am nici de pîine, n-am nimic, nevastă-mea a născut. Eu, eu...»

Sări de pe scaun și se întoarse să-și ascundă fața. Nevastă-sa plîngea într-un colț, copilul începu iar să scîncească. Mi-am scos carnetul pentru a nota cîteva date. Isprăvind, m-am ridicat să plec, iar el tot mai stătea înaintea-mi și mă privea cu teamă și curiozitate.

— Mi-am notat numele dumneavoastră, îl lămurii eu, și celelalte amănunte : locul unde ați avut serviciul, numele guvernatorului etc. Am un prieten, fost coleg de școală, Bahmutov, al cărui unchi, Piotr Matveevici Bahmutov, consilier de stat, este director...

— Piotr Matveevici Bahmutov ! exclamă medicul meu aproape tremurînd. Păi, de el depinde totul !

Într-adevăr, totul în povestea acestui medic, ca și dezlegarea ei favorabilă, la care am contribuit cu totul întîmplător, s-a potrivit în așa fel, de parcă fusese anume aranjat pentru un asemenea sfîrșit, exact ca în romane. Le-am spus acestor sărmani că nu trebuie să-și pună prea mari speranțe în intervenția mea, că nu sînt decît un biet licean (am exagerat dinadins, căci de fapt, terminasem liceul de mult și deci nu mai eram un licean) și ca atare nu le-ar folosi la nimic să-mi cunoască numele, dar că mă voi duce imediat în cartierul Vasilievski Ostrov, la colegul meu Bahmutov, și întrucît știu precis că unchiul său, consilier de stat, om însurat și fără copii, își adoră nepotul și ține la el ca la ochii din cap, considerîndu-l ultimul vlăstar al familiei sale, «nu este exclus ca acest coleg al meu să poată face ceva pentru dumneata și pentru mine, bineînțeles, intervenind pe lîngă unchiul său...»

— Nu cer decît să mi se dea voie să-i explic excelenței-sale toată situația ! Numai să-mi acorde cinstea de a-i expune verbal ! exclamă el tremurînd din tot corpul și cu ochii înfrigurați, de parcă ar fi fost scuturat de febră.

Chiar așa a și spus : *să-mi acorde cinstea*. Repetînd încă o dată că intervenția mea are prea puțini sorți de izbîndă și că ar fi de fapt să încerc marea cu degetul, adăugai că dacă a doua zi, în cursul dimineții, nu vin la ei, înseamnă că totul a căzut și n-au ce să mai aștepte. M-au condus cu plecăciuni, făcînd impresia unor oameni care nu mai sînt în mințile lor.

N-am să uit niciodată această expresie de pe fețele lor. Am luat o birjă și m-am dus... pe Vasilievski Ostrov.

Cu acest Bahmutov eram într-o dușmănie permanentă în ultimii ani de liceu. Avea la noi faima de a fi un aristocrat, cel puțin eu nu-l numeam decît așa. Cu toate că se îmbrăca admirabil și venea totdeauna în trăsură proprie, nu era de loc îngîmfat, ci, dimpotrivă, un bun camarad, întotdeauna vesel, uneori chiar foarte spiritual, deși de o inteligență cam redusă, ceea ce nu-l împiedica totuși să fie primul la învățătură, în timp ce eu n-am strălucit niciodată la nimic. Toți colegii, în afară de mine îl iubeau. În repetate rînduri, cît am fost colegi de școală, a încercat să se apropie de mine ; eu însă rămîneam neînduplecat ; irascibil din fire și posac, îi întorceam de fiecare dată spatele. Acum era la universitate și nu-l mai văzusem de un an. Cînd am intrat la el, pe la ora nouă (cu un ceremonial întreg ; un valet s-a dus să mă anunțe etc.), a făcut întîi o mutră mirată și nu părea de loc încîntat de vizita mea ; pe urmă s-a înveselit, și privindu-mă, a izbucnit în rîs.

— Ce vînt te-aduce la mine, Terentiev ? mă întîmpină el cu obișnuita-i familiaritate prietenoasă, uneori cu o nuanță de obrăznicie, dar nicidecum jignitoare, pe care o admiram atît și pentru care totodată îl uram din adîncul sufletului. Dar ce ai, adăugă el înspăimîntat, ești tare bolnav, se vede ?

Din nou mă înecă un acces de tuse și, prăbușindu-mă pe un scaun, abia reușii să-mi trag sufletul.

— Nu-i nimic, am răspuns eu ; am tuberculoză. Am venit la dumneata cu o rugăminte.

Se așeză cu aceeași expresie de nedumerire pe față, în timp ce eu i-am povestit toată pățania doctorului, sugerîndu-i că ar putea să dea o mînă de ajutor acestui nenorocit, dacă ar vrea să uzeze de influența pe care o are asupra unchiului său.

— Voi face tot ce-mi stă în putință și chiar mîine îl atac pe unchiul meu ; mi-ar părea bine să pot face ceva pentru acest om, mai ales după ce mi-ai povestit cazul cu atîta căldură... Și totuși, cum de ți-a venit în gînd, Terentiev, să mi te adresezi mie ?

— Fiindcă de unchiul dumitale depinde în cea mai mare măsură rezolvarea acestei chestiuni ; și, în afară de aceasta, noi, Bahmutov, am fost întotdeauna dușmani, și cum te știu un om generos și cu suflet nobil, m-am gîndit că pe un dușman n-ai să-l refuzi, explicai eu ironic.

— Aşa cum Napoleon a apelat la Anglia ! [66] strigă el, rîzînd amuzat. Voi interveni negreşit ! Poate chiar acum, de se va putea ! adăugă repede, văzînd că mă ridic de pe scaun cu un aer grav şi reţinut.

Şi într-adevăr, în modul cel mai neaşteptat, totul s-a aranjat cît se poate de bine. Cam peste o lună şi jumătate, medicul nostru a fost reintegrat într-un post similar într-o altă gubernie, acordîndu-i-se cheltuieli de transport şi ajutoare. Înclin să cred că Bahmutov, care se înnădise cam des pe la ei (tocmai de aceea mi-a venit peste mînă să-i mai vizitez, iar pe doctor, care venea din cînd în cînd să mă vadă acasă, îl primeam, în mod demonstrativ, cu răceală), Bahmutov, zic, după supoziţia mea, l-a convins pe doctor să primească şi un împrumut de la el. În tot cursul acestor şase săptămîni, m-am întîlnit cu Bahmutov de vreo două ori şi a treia oară cu prilejul plecării doctorului. Întîlnirea de adio, Bahmutov a aranjat-o la el acasă, oferind o masă cu şampanie ; a luat parte şi soţia doctorului, care însă n-a stat mult, grăbindu-se să plece acasă, la copil. Era o seară senină de început de mai ; globul imens al soarelui cobora spre golf. Bahmutov ieşi să mă conducă acasă ; ajunserăm la podul Nikolaevski ; amîndoi eram cu chef. Bahmutov îmi spunea cît de încîntat este că afacerea aceasta s-a încheiat atît de frumos, mulţumindu-mi nu ştiu pentru ce ; îmi explica ce bine se simte după această faptă bună şi căuta să mă convingă că tot meritul este al meu şi că nu i se pare de loc îndreptăţită mult trîmbiţata teorie după care actele de binefacere individuale, izolate, n-ar avea nici o valoare.

Mă cuprinse o dorinţă arzătoare să discut.

— Orice tentativă de a defăima un «act de binefacere» izolat, începui eu, este o tentativă împotriva naturii omului şi o manifestare de dispreţ faţă de demnitatea lui personală. Dar organizarea «operei sociale de caritate» şi problema libertăţii individuale sînt două probleme diferite şi care totuşi nu se exclud reciproc. Binefacerea practicată individual şi izolat va rămîne întotdeauna, pentru că ea corespunde unei cerinţe fireşti a omului, fiind o necesitate vie a individului de a exercita o influenţă directă asupra unui alt individ. Cîndva trăia la Moscova un bătrînel căruia toată lumea îi zicea «general» [67], adică avea titlul de consilier de stat plin. Purta un nume nemţesc. Toată viaţa lui a colindat prin puşcării, pe la ocne şi închisori. Orice convoi de deţinuţi ştia dinainte că pe Colinele

Vrăbiilor vine să-i conducă «moșulică-generalul». El își îndeplinea misiunea de binefacere cu multă seriozitate și chiar pietate: venea, trecea printre șirurile de deportați, se oprea în dreptul fiecăruia, îl întreba de nevoi și necazuri, fără să facă vreodată morală cuiva, și tuturor le spunea «drăguță». Împărțea bani, trimitea tot felul de lucruri trebuincioase — obiele, bucăți de stofă sau pînză, uneori aducea cărți cu subiecte religioase celor ce știau să citească, fiind convins că ei vor citi aceste cărți pe drum, împărtășind apoi conținutul lor și celor neștiutori de carte. Rareori se întîmpla să întrebe de crimele ce au săvîrșit, ci se mulțumea să asculte pe acela care începea singur să-i povestească. Pentru el, toți condamnații se aflau pe picior de egalitate, nu făcea nici o deosebire între ei. Le vorbea ca un frate și pînă la urmă ei singuri începură a-l socoti un adevărat părinte. De se-ntîmpla și vreo deținută cu un copilaș în brațe, se apropia de ea, îi mîngîia copilașul, făcînd ghidușii pentru a-i stîrni rîsul. Și așa a dus-o ani de-a rîndul, pînă la moarte; i-a mers faima prin toată Rusia și prin toată Siberia: îl cunoșteau adică toți deținuții. Îmi povestea odată un fost deportat în Siberia că el personal fusese martor cum pînă și criminalii cei mai înrăiți își aduceau aminte de general; la drept vorbind, vizitînd convoaie întregi de deținuți, generalul rareori reușea să împartă mai mult de douăzeci de copeici de om. E drept că și ei își aminteau de acest om fără cine știe ce înflăcărare și nici cu un aer prea serios. Auzeai la un moment dat pe cîte unul din acești „năpăstuiți", cu vreo douăsprezece asasinate oribile la activul său și vreo șase copilași înjunghiați, pe deasupra, așa, pentru plăcerea lui (se zice că există și de ăștia), îl auzeai, va să zică, pe acest individ într-o bună zi, și poate o singură dată în cei douăzeci de ani, cum scoate neașteptat un suspin și spune: «O mai fi trăind oare moșulică acela, generalul?» Ba schițînd, poate, și un surîs — și atît. Și totuși, cine știe ce sămînță o fi fost aruncată în sufletul acelui criminal de fapta acelui «moșulică-general», pe care el nu l-a uitat nici după douăzeci de ani? Și cine ar putea spune, Bahmutov, ce importanță va avea această comunicare a unei ființe umane cu o altă ființă umană pentru destinele acesteia din urmă?... Avem aici de-a face cu imensa complexitate a vieții în nenumăratele ei aspecte, cu infinite posibilități de ramificații ascunse nouă. Și cel mai bun, cel mai iscusit și perspicace dintre jucătorii de șah nu poate calcula

dinainte decît un număr foarte limitat de mutări ; faptul că un șahist francez se dovedise capabil să prevadă și să calculeze dinainte zece mutări a fost relevat în presă ca o adevărată minune. Dar cînd te gîndești : cîte mișcări imprevizibile pot surveni pe un tărîm atît de necunoscut ca viața omului ! Aruncînd sămînța aceasta, prezentîndu-ți «ofranda», săvîrșind o faptă bună, sub orice formă ar fi, îți dai o parte din personalitatea dumitale și primești o parte din personalitatea altuia ; intrați într-o comuniune reciprocă ; puțină stăruință încă și sînteți recompensați prin darul cunoașterii, prin cele mai neașteptate descoperiri. Negreșit, în cele din urmă, vei începe să-ți consideri opera drept o știință ; ea va cuprinde și-ți va absorbi întreaga viață, fiind totodată în măsură să ți-o umple, dîndu-i finalitate. Pe de altă parte, toate gîndurile dumitale, toate aceste boabe de sămînță aruncate de dumneata și de care poate că nici nu-ți mai aduci aminte vor încolți și vor crește ; cel care le-a primit de la dumneata le va transmite altuia mai departe. Și de unde poți ști în ce fel și în ce măsură vei participa și dumneata la împlinirea destinelor viitoare ale umanității ? Iar dacă cunoștințele și o viață întreagă de asemenea activitate te vor înălța, în cele din urmă, pînă la culmile ce-ți vor îngădui să arunci o sămînță uriașă, să lași moștenire lumii o idee grandioasă, atunci... Și, în aceeași ordine de idei, am vorbit foarte mult în seara aceea.

— Și cînd te gîndești că tocmai dumitale îți este refuzată viața ! strigă Bahmutov cu un fel de imputare adresată destinului necruțător.

Ne opriserăm în momentul acela pe pod și priveam apele Nevei, sprijiniți cu coatele pe balustradă.

— Știi ce mi-a trecut prin cap în clipa asta ? spusei, aplecîndu-mă mult de tot deasupra balustradei.

— Să te arunci în apă ? strigă Bahmutov aproape îngrozit.

Mi-o fi citit gîndul pe față.

— Ba nu, deocamdată numai un raționament care se reduce la următoarele : uite, nu mi-au rămas de trăit decît două-trei luni, să zicem patru ; dar cînd vor rămîne, de pildă, numai două și presupunînd că aș avea o dorință arzătoare de a face o faptă bună, care ar necesita alergătură, bătaie de cap și o activitate ca în cazul doctorului nostru, să zicem, ar însemna că va trebui să renunț la această faptă din lipsă de timp pentru realizarea ei și să-mi caut o altă «faptă bună», mai măruntă și pe măsura

resurselor mele (bineînţeles, dacă îmi va arde într-atît chiar de fapte bune). E un gînd nostim, nu-i aşa ?

Bietul Bahmutov se arătă foarte îngrijorat ; mă conduse pînă acasă şi aproape tot drumul l-am făcut în tăcere ; i-am apreciat delicateţea de a nu fi încercat să mă compătimească şi să mă consoleze. La despărţire, îmi strînse mîna cu căldură şi-mi ceru voie să mă viziteze. I-am răspuns că dacă are de gînd să vină la mine în calitate de «consolator» (chiar dacă ar tăcea tot timpul, prezenţa lui în odăiţa mea ar fi fost tot a unui consolator, lucru pe care i l-am şi explicat), orice vizită a lui îmi va aminti şi mai mult de moartea apropiată. Ridică din umeri, dar fu de acord ; ne despărţirăm destul de politicos, lucru la care nu prea mă aşteptam.

Fapt e că în seara aceea s-au ivit germenii a ceea ce mai tîrziu a luat forma «convingerii mele supreme». M-am agăţat cu aviditate de această idee *nouă*, am frămîntat-o în toate chipurile, pînă în cele mai ascunse şi variate aspecte (n-am mai închis ochii în noaptea aceea), şi cu cît o aprofundam mai mult, cu cît mă pătrundeam mai mult de sensul ei, cu atît mai mult mă înspăimînta. Mă năpădise o spaimă groaznică, de care n-am scăpat nici în zilele următoare. Şi de fiecare dată cînd îmi aduceam aminte de acea spaimă, îngheţam, scăldat în sudori reci ; după această spaimă puteam conchide că «suprema convingere» la care ajunsesem se înrădăcinase prea adînc în mine şi trebuia neapărat să-şi găsească dezlegarea. Dar pentru ca această dezlegare să devină o realitate, îmi lipsea voinţa, hotărîrea necesară. După trei săptămîni însă totul se lămuri şi, datorită unei împrejurări ciudate, îmi veni şi hotărîrea...

Aici, în explicaţiile mele, stărui asupra tuturor acestor date. În ce mă priveşte, ele nu mai au, fireşte, nici o importanţă ; *acum* însă (şi, poate, numai în clipa aceasta), aş vrea ca cei care vor judeca gestul meu să poată urmări fără greutate firul logic al deducţiilor din care s-a format «convingerea mea supremă». Am scris mai sus că tăria necesară pentru a duce la îndeplinire «convingerea mea supremă» am căpătat-o nu pe baza vreunei deducţii logice, ci în urma unui imbold ciudat, a unei împrejurări stranii, care nu avea poate nici o legătură cu întreaga chestiune. Acum zece zile, Rogojin a trecut pe la mine ca să-mi ceară nişte lămuriri în privinţa unei afaceri asupra căreia mi se pare de prisos să mă opresc aici. Nu-l cunoscusem pînă atunci, dar auzisem vorbindu-se de el. I-am

spus tot ce-l interesa și plecă imediat. Venise numai în acest scop și, desigur, cunoștința noastră s-ar fi încheiat aici. Dar interesul pe care l-a stîrnit în mine cu prilejul acestei vizite a fost atît de mare, încît tot restul zilei mintea mi-a fost frămîntată de cele mai stranii gînduri. A doua zi chiar mă hotărîi să mă duc să-l văd. Rogojin mă primi cu vădită neplăcere, dîndu-mi a înțelege, chiar, într-o formă mai «delicată», că nu putea fi vorba de raporturi mai strînse între noi. Totuși petrecui la el o oră interesantă, în care cred că nici el nu s-a plictisit cu mine. Contrastul între noi era atît de mare, încît nu putea să nu fie evident, mai ales pentru mine. Eu eram un om care-și făcuse socoteala zilelor ce-i mai rămîneau de trăit; el, dimpotrivă, pornit să-și trăiască din plin viața, să folosească orice clipă prezentă, nu-și făcea nici un fel de socoteli cu date și cifre pentru cine știe ce concluzii «supreme», în afară doar de... ceea ce... devenise la el o adevărată obsesie; să-mi ierte domnul Rogojin această expresie, dacă nu pentru altceva, măcar pentru faptul că trădează stîngăcia unui literat lipsit de experiență, care nu știe să-și formuleze ideile. Cu toată comportarea lui ursuză și prea puțin amabilă, mi s-a părut un om inteligent și capabil să înțeleagă multe lucruri, chit că nu-l interesează nimic ce nu-l atinge direct. Nu i-am suflat nici un cuvînt despre «convingerea mea supremă», dar nu știu de ce am avut impresia că o ghicise ascultîndu-mă. N-a scos un singur cuvînt în legătură cu asta; de altfel, este un om extrem de tăcut. I-am dat a înțelege, la plecare, că în pofida deosebirii enorme dintre noi și a firilor noastre cu totul opuse — *les extrêmités se touchent* [68] (i-am explicat ce înseamnă în rusește), așa încît nu este de loc exclus ca și el să nu fie chiar așa de departe, pe cît se pare, de a ajunge la o «supremă convingere» în sensul aceleia la care am ajuns eu. O strîmbătură acră și posomorîtă i-a fost răspunsul; cu aerul omului care își închipuie că vreau să plec, se ridică, îmi căută șapca, și, foarte amabil, mă scoase din casa lui sumbră, simulînd curtoazia gazdei politicoase care vrea să-și conducă musafirul pînă la ușă. Interiorul acestei case mă izbi; semăna cu un cimitir; dar se pare că este pe placul lui; explicabil de altfel: duce o viață prea plină, clocotitoare, ca să mai simtă nevoia unei ambianțe mai reconfortante acasă.

Vizita la Rogojin mă obosi mult. Încă de dimineață, nu mi-a fost bine, spre seară, simțindu-mă foarte slăbit, m-am culcat;

trupul îmi ardea cuprins de febră, cu stări intermitente de toropeală și delir. Kolea a stat lîngă mine pînă aproape de ora unsprezece. Cu toate acestea, îmi amintesc tot ce am vorbit împreună. Dar cînd mi se întîmpla să închid ochii, mi se năzărea mereu că-l văd pe Ivan Fomici, în fața căruia parcă creșteau grămezile de bani cu nemiluita. Nu știa ce să facă cu milioanele lui, se temea să nu fie prădat și-și frămînta capul unde să ascundă atîta bănet; la urmă hotărî să-și îngroape comoara. Eu însă l-am sfătuit ca, în loc să îngroape banii fără nici un rost, să topească mai bine aurul și să facă un coșciug pentru copilul degerat și în acest scop să-i dezgroape trupșorul. Se făcea că Surikov primi cu lacrimi de recunoștință sfatul acesta prin care-mi băteam joc de el și se grăbi să-l urmeze, iar eu, văzînd asta, mă depărtai scuipînd. Revenindu-mi, Kolea mă asigură că nu dormisem de loc și că în tot timpul acesta am vorbit de Surikov. În unele momente mă lăsam pradă unei neliniști și unei tristeți nemăsurate, încît Kolea plecă extrem de îngrijorat. Cînd m-am ridicat să încui ușa în urma lui, îmi veni deodată în minte un tablou pe care-l văzusem în dimineața aceea la Rogojin[69] într-una din odăile cele mai sumbre ale acelei case, deasupra unei uși. Chiar el mi-a atras atenția în treacăt asupra acestui tablou. Deși nu prezenta nimic deosebit din punct de vedere artistic, am rămas în fața lui vreo cinci minute, căci mi-a făcut totuși o impresie puternică, provocîndu-mi o stranie tulburare.

Tabloul acesta îl reprezintă pe Hristos în momentul cînd e coborît de pe cruce. Am avut totdeauna impresia că pictorii care zugrăvesc momentul răstignirii și al coborîrii de pe cruce îl înfățișează de obicei pe Hristos cu un chip de o neobișnuită frumusețe; ei caută să-i mențină această frumusețe chiar și în scenele cînd a fost supus la cele mai cumplite suplicii. În tabloul lui Rogojin însă nu vezi nimic asemănător; aici apare într-adevăr cadavrul unui om care a suferit chinuri groaznice înainte de a fi răstignit, care a fost lovit, schingiuit, torturat de soldați, bătut de mulțime atunci cînd își purta crucea, în sfîrșit, care a îndurat vreme de șase ceasuri (după socoteala mea) înspăimîntătorul chin al răstignirii. Îți dai numaidecît seama că este chipul unui om care *cu puțin înainte* fusese coborît de pe cruce, cu alte cuvinte, departe de a fi atins de amprenta rigidității, el păstrează încă mult din viață și căldură, încît pe trăsăturile feței mortului întîrzie o expresie

de suferință, ca și cum ar fi continuat s-o simtă și după ce și-a dat sufletul (artistul a prins și a reușit să redea foarte bine acest amănunt important) ; în schimb, fața, în aspectul ei fizic, n-a fost cruțată de loc ; e zugrăvită cu un realism neîndurător ; e foarte natural și așa trebuie să fie cadavrul unui om după asemenea cazne. Știu că, după credința adoptată de biserică încă în primele secole ale creștinismului, Hristos a suferit cu adevărat și nu numai în aparență, și că, prin urmare, trupul lui răstignit pe cruce a fost întru totul supus legilor firii. Fața din tablou e tumefiată, acoperită cu vînătăi și răni sîngeroase, oribile ; ochii căscați cu pupilele întoarse ; albul enorm al globului încremenit și cu luciri sticloase. Dar, lucru curios, cînd te uiți la cadavrul acesta al omului sfîrșit în chinuri și torturi, se naște o întrebare cu totul surprinzătoare : dacă toți discipolii lui Hristos, aceia care au devenit mai tîrziu principalii lui apostoli, femeile care-l vegheau, stînd în picioare lîngă cruce, dacă, într-un cuvînt, toți adepții și adoratorii lui i-au văzut trupul în halul acesta (și cu siguranță că el arăta întocmai așa), cum de au putut să mai creadă, la vederea acestor jalnice rămășițe, că martirul acesta va învia ? Și te mai întrebi. fără să vrei, dacă moartea e așa de hidoasă și dacă legile firii sînt atît de puternice, cum ai putea să le învingi ? Cum să le învingi, dacă nu a putut să le învingă nici chiar acela care, în viață fiind, silea firea să i se supună, acela la a cărui poruncă : *«Talita Kumi !»* [70], fetița s-a sculat și a început să umble, acela la glasul căruia : «Lazăre, vino afară !» Lazăr a ieșit din mormînt ! [71] Cînd privești tabloul acela, cercetîndu-l, natura ți se năzare în chip de fiară enormă, mută și neînduplecată, sau, mai bine zis, oricît de ciudată ar părea comparația, ca o mașină imensă, de construcție modernă, care, surdă și insensibilă, a înșfăcat, zdrobind în măruntaiele ei, o ființă magnifică, fără de preț — o ființă care ea singură prețuia cît întreaga natură cu toate legile ei, cît întreg pămîntul, care poate că n-a fost creat decît pentru a da naștere acelei ființe ! Tabloul acesta pare menit anume să exprime și-ți sugerează fără să vrei ideea unei forțe obscure, insolente și irațional eterne, căreia totul i se supune. Oamenii adunați în jurul mortului, și care nu sînt zugrăviți pe această pînză, s-au simțit, probabil, profund consternați și abătuți în seara aceea în care și-au văzut năruindu-se dintr-o dată toate speranțele, ba aproape și credința lor abia înfiripată. Și au părăsit, probabil, cuprinși de o spaimă

extraordinară, locul crucificării, cu toate că, împrăştiindu-se, fiecare din ei purta o idee mare, care de-acum încolo nu mai putea să le fie smulsă. Şi dacă însuşi învăţătorul lor şi-ar fi putut vedea acest chip în ajunul supliciului, s-ar mai fi înălţat oare aşa cum s-a înălţat pe cruce şi ar fi murit oare aşa cum a murit ? Iată încă o întrebare pe care ţi-o pui fără voie cînd priveşti tabloul acesta.

Toate astea mi se năzăreau şi mie fragmentar, probabil între accesele de delir, uneori şi în imagini vii, timp de aproape o oră şi jumătate după plecarea lui Kolea. Cum să-ţi închipui ceva ce nu are chip ? Şi totuşi mi se părea uneori că văd, într-o formă stranie şi imposibilă, forţa aceasta infinită — fiinţa aceasta surdă, tenebroasă şi mută. Se făcea că cineva mă apucă de braţ, mă duce undeva, într-un loc necunoscut, unde, la lumina unei lumînări, îmi arată un păianjen enorm şi respingător, căutînd să mă convingă că este acea fiinţă tenebroasă, surdă şi atotputernică, pentru a-şi bate joc apoi de indignarea mea. La mine în odaie, în faţa icoanei, o candelă stă întotdeauna aprinsă noaptea ; cu toate că e slabă, lumina ei permite totuşi să desluşeşti obiectele din cameră ; sub candelă poţi chiar să citeşti. Cred că abia trecuse de miezul nopţii ; nu reuşeam să adorm de loc şi stăteam culcat, cu ochii deschişi. Deodată uşa odăii mele se deschise şi apăru Rogojin.

După ce trecu pragul, închise uşa, mă privi în tăcere şi se îndreptă fără zgomot spre scaunul aşezat în colţ, aproape sub candelă. Am fost foarte surprins şi mă uitam la dînsul, aşteptînd să văd ce voia să facă. Rogojin îşi puse coatele pe masă şi mă fixă cu privirea, fără să scoată o vorbă. Aşa trecură două sau trei minute şi-mi amintesc că tăcerea lui m-a jignit şi m-a necăjit nespus. Pentru ce nu voia să vorbească ? Mi s-a părut, desigur, curios că a venit atît de tîrziu, dar, la drept vorbind, nu prea am fost tare mirat. Dimpotrivă, cu toate că dimineaţa nu-i explicasem lămurit ideea mea, ştiam totuşi că o pricepuse ; or, ideea aceasta era de aşa natură, încît dorinţa de a vorbi din nou cu mine putea fi o eventuală cauză a vizitei lui, chiar la o oră atît de tîrzie din noapte. De aceea eram convins că venise anume pentru asta. Dimineaţa, ne despărţisem cu oarecare ostilitate, ba ţin minte că de vreo două ori chiar îmi aruncase priviri batjocoritoare. Aceeaşi expresie batjocoritoare o regăseam acum în privirea lui şi tocmai acest lucru mi s-a părut jignitor. Cît despre faptul că aveam în faţa

mea pe Rogojin aievea și nu era o nălucire, un delir, la început nu m-am îndoit de loc. Nici prin gînd nu mi-a trecut așa ceva.

Vedeam cum stă neclintit la locul lui și mă privește mereu cu același zîmbet sarcastic. De furie, mă întorsei pe o rînă, hotărît să tac și eu, chiar dacă situația aceasta s-ar fi prelungit la infinit. Nu știu de ce, voiam neapărat să înceapă el vorba. Cred că s-au scurs așa vreo douăzeci de minute și, deodată, mă străfulgeră un gînd : dar dacă nu e Rogojin, ci o vedenie ?

Nici în timpul bolii și nici înainte nu mi s-a-ntîmplat să văd vreo arătare ; întotdeauna însă am avut impresia, și în copilărie și chiar pînă-n ultimul timp, că, dacă aș vedea una, cu toate că nu cred în nici un fel de arătări, aș muri pe loc. Totuși, gîndul că vizitatorul meu nu este Rogojin, ci o fantomă, nu mă sperie cîtuși de puțin. Dimpotrivă, simțeam că mă cuprinde un fel de furie. La fel de curios mi s-a părut și faptul că însăși chestiunea de a ști dacă am înaintea mea o vedenie sau un musafir în carne și oase mă preocupa și mă neliniștea într-o măsură mult mai mică decît ar fi fost cazul ; cred că mă gîndeam atunci la altceva. De exemplu, eram mult mai curios să știu pentru ce Rogojin, pe care-l văzusem atunci în halat și papuci, era acum îmbrăcat în frac, cu vestă și cravată albă. Mă preocupa și un alt gînd : dacă e o fantomă care nu-mi inspiră teamă, de ce nu mă scol și nu mă apropii de ea, ca să mă conving ? Sau, poate, nu îndrăzneam s-o fac fiindcă mă paraliza frica !... Dar, cum îmi veni gîndul că s-ar putea să-mi fie teamă, simții deodată că încep să-mi tremure genunchii și un fior de gheață îmi străbate spatele. În același moment, Rogojin ca și cum mi-ar fi ghicit spaima, lăsă jos mîna pe care își rezemase capul, se îndreptă din spate și, privindu-mă fix, își descleștă gura, gata să izbucnească în rîs. O furie teribilă mă împingea să mă năpustesc asupra lui, dar, fiindcă jurasem să nu încep eu vorba cel dintîi, rămăsei încremenit, mai ales că nici nu eram încă sigur dacă e Rogojin și nu o fantomă.

N-aș putea spune precis cît a ținut situația asta ; nici nu-mi mai amintesc cu precizie dacă nu cumva îmi pierdeam uneori luciditatea timp de cîteva clipe. Numai că la un moment dat, văd cum Rogojin se ridică, mă examinează un timp cu aceeași atenție ca și atunci cînd a intrat, dar, de data aceasta, fără să mai zîmbească ; apoi se îndreaptă încet, aproape în vîrful picioarelor, spre ușă, o deschide, iese și trage ușa după dînsul, închizînd-o. Nu mă ridicai din pat. Cît timp am mai stat așa

culcat, cu ochii deschişi, gîndind Dumnezeu ştie la ce, nu-mi dau seama ; nu ştiu nici cum am adormit. A doua zi, pe la ceasurile nouă, după obicei, Matriona bătu la uşă, ca să-mi aducă ceaiul. Stabilisem regula ca, dacă n-o strigam pînă la ora aceea, să vină fără să bată în uşă. În clipa cînd i-am deschis, mă izbi un gînd : cum ar fi putut el să intre la mine, din moment ce uşa era încuiată ? Am făcut investigaţii şi m-am convins că era cu neputinţă ca Rogojin, în carne şi oase, să fi pătruns la mine, deoarece, noaptea, toate uşile noastre se încuie cu zăvorul.

Ei bine, cazul acesta ciudat, pe care l-am descris acum cu atîtea amănunte, m-a făcut «să mă hotărăsc» în cele din urmă. Aşadar, hotărîrea mea definitivă n-a fost determinată de raţionamente logice, nu este rezultatul unei convingeri logice, ci o reacţie de scîrbă. Nu admit să trăiesc o viaţă care îmbracă forme atît de stranii şi atît de jignitoare pentru mine. Apariţia aceasta fantomatică m-a umilit. Nu mă simt în stare să mă supun unei forţe obscure care ia înfăţişarea unei tarantule. Abia către seară, în amurg, cînd avui senzaţia momentului definitiv al hotărîrii depline, simţii o uşurare. Era doar un prim moment ; cel de al doilea urma să-l trăiesc la Pavlovsk, dar în privinţa aceasta am dat pînă acum lămuriri suficiente".

VII

„Aveam un pistol de buzunar, pe care mi-l procurasem încă în anii copilăriei, la vîrsta aceea ridicolă cînd încep să-ţi placă deodată poveştile cu dueluri şi cu bandiţi, cînd te şi vezi provocat de un adversar, înfruntînd eroic pistolul îndreptat asupra ta. În sertarul unde zăcea, am găsit două gloanţe şi un cornet mic cu pulbere, cam pentru trei încărcături. Pistolul acesta nu face nici două parale ; smuceşte şi bate într-o parte şi numai pînă la cincisprezece paşi ; dar, pus la tîmplă, poate fără îndoială să-ţi sfarme ţeasta.

Am hotărît să mor la Pavlovsk, la răsăritul soarelui, în parc, ca să nu deranjez pe cei din vilă. «Explicaţia» mea va furniza poliţiei datele necesare. Amatorii de cazuri psihologice şi cei ce vor manifesta vreun interes n-au decît să tragă din conţinutul ei concluziile ce le vor crede de cuviinţă. N-aş vrea totuşi ca manuscrisul meu să fie dat publicităţii. Îl rog pe

prinț să-și păstreze o copie și să dea alta Aglaiei Ivanovna Epancina. E ultima mea dorință. Testez scheletul meu Academiei de medicină, în interesul științei.

Nu mă recunosc supus judecății nimănui ; știu că acum sînt în afara puterii oricărei jurisdicții. M-a amuzat mult o ipoteză pe care am făcut-o mai zilele trecute : ce-ar fi, mi-am zis, dacă mi-ar trăsni așa din senin să omor pe cineva, oricine ar fi, să asasinez chiar și zece persoane, în sfîrșit să comit o crimă oribilă, care s-ar considera ca cea mai înspăimîntătoare, cea mai monstruoasă și abominabilă din lume și, întrucît tortura a fost desființată, ce păcăleală pentru tribunal cînd s-ar vedea în fața unui acuzat ce nu mai are de trăit decît două sau trei săptămîni ! Aș muri în condiții civilizate, în spitalul lor, la căldură, îngrijit de un medic atent, și poate mult mai confortabil și într-o ambianță mult mai caldă decît la mine acasă. Nu înțeleg cum de nu trece ideea aceasta, măcar în glumă, prin minte oamenilor care se află într-o situație asemănătoare cu a mea ? Sau poate că îi încearcă și pe ei asemenea gînduri ; se găsesc doar și la noi destui șugubeți.

Și chiar dacă nu recunosc jurisdicția nici unui for constituit, în schimb sînt convins că nu voi scăpa de judecata acelora care se vor repezi să mă judece după ce voi deveni un acuzat surd și mut. Nu vreau să plec fără a lăsa un răspuns — un cuvînt liber și nu impus — dar nu ca să mă justific, o, nu ! Nicidecum ! N-am de cerut iertare nimănui și pentru nimic, dar o fac pentru că eu însumi o doresc.

Iată, în primul rînd, o reflecție : cine, cu ce drept, în numele cărui principiu ar putea să-mi conteste acum dreptul de a dispune liber de aceste două sau trei săptămîni ? Ce instanță judecătorească ar avea dreptul să se amestece ? Cine are nevoie ca să fiu nu numai condamnat, dar să și aștept cuviincios ziua execuției ? Poate fi aceasta cu adevărat necesar cuiva ? O cere morala ? Mă rog, dacă eram voinic și sănătos și aș fi încercat să-mi pun capăt vieții, care «ar putea fi utilă aproapelui meu» etc. etc. mai înțeleg, atunci morala ar fi fost în drept să-mi reproșeze, în numele unei vechi rutine, că mi-am permis să dispun de viața mea fără să-ntreb pe nimeni sau mai știu eu pentru ce altceva. Dar acum ? Acum, cînd sînt așa de aproape de scadența fatală ? Ce fel de morală este aceea care mai simte nevoia, pe lîngă tributul suprem, și de ultimul tău horcăit în momentul cînd îți dai cel din

urmă atom al vieții, ascultînd consolările prințului, care în argumentările lui în spirit creștinesc va ajunge, fără îndoială, la concluzia fericită că, în fond, e chiar mai bine să mori. (Creștinii de felul lui ajung întotdeauna la ideea aceasta, e calul lor de bătaie.) Și ce urmăresc ei cu ridiculii lor «copaci din Pavlovsk» ? Să-mi îndulcească ultimele clipe ? Cum de nu-și dau seama că, încercînd să mă smulgă gîndurilor mele pentru a mă lega de această ultimă iluzie de viață și iubire cu care dumnealor vor să mascheze zidul lui Meyer și tot ce este atît de sincer și firesc scris pe el, ei mă vor face și mai nefericit ? Ce mă interesează natura și parcul vostru din Pavlovsk, răsăritul și apusul vostru de soare, cerul vostru albastru și chipurile voastre mulțumite și prospere, dacă tot festinul acesta fără de sfîrșit s-a inaugurat excluzîndu-mă numai pe mine, considerat chiar de la început indezirabil și nepoftit ? Ce rost are, pentru mine, toată frumusețea aceasta, cînd, în fiecare minut, în fiece clipă sînt conștient și trebuie să fiu conștient că n-am fost decît un avorton al naturii, în timp ce pînă și musculița care bîzîie împrejurul meu, scăldată într-o rază de soare, pînă și ea își are locul ei la acest ospăț, participă la corul comun al firii, se bucură de el și e fericită, iar eu n-am vrut să înțeleg pînă acum lucrul acesta numai din lașitate ! O ! Sînt convins că prințul și ceilalți ar vrea, pentru triumful moralei și al bunei-cuviințe, să mă facă să rostesc, în locul tuturor acestor vorbe «perfide și înveninate», celebra și clasica strofă a lui Millevoye [72] :

O, puissent voir votre beauté sacrée
Tant d'amis sourds à mes adieux !
Qu'ils meurent pleins de jours, que leur mort soit pleurée,
Qu'un ami leur ferme les yeux ! *

Dar fiți siguri, oameni naivi ce sînteți, că și în această strofă atît de pilduitoare, în această binecuvîntare academică, adresată lumii în versuri franțuzești, se ascunde fără voia poetului atîta amărăciune veninoasă, o ură atît de neîmpăcată, colcăind de mînia revărsată în rime, încît nu-i exclus ca el

* O, fie ca de această sublimă frumusețe
Să se bucure atîți prieteni, surzi la cel din urmă rămas bun al meu !
Fie ca ei să moară la adînci bătrîneți, plînși de toată lumea
Și un prieten adevărat să le închidă ochii ! (Fr.).

însuşi să fi luat această răbufnire de ură drept lacrimi de înduioşare. Şi a murit cu iluzia aceasta ; fie-i ţărîna uşoară ! Să ştiţi că există o limită a ruşinii pe care omul o resimte în faţa nimicniciei şi neputinţei sale, dar, odată depăşită această limită, el găseşte o plăcere imensă în chiar sentimentul ruşinii... Sînt de acord că, înţeleasă astfel, umilinţa devine o forţă uriaşă, dar nu în sensul în care o concepe religia.

Religia ! Admit că viaţa veşnică există şi poate că întotdeauna am admis acest lucru. Să zicem că flacăra conştiinţei a fost aprinsă prin voinţa unei forţe superioare, că această conştiinţă, rotindu-şi privirea asupra lumii, a spus : «exist !» şi că pe urmă, deodată, aceeaşi forţă i-a poruncit să se stingă, pentru că aşa trebuie, în numele unor imperative de ordin superior — şi chiar fără a explica pentru ce anume — fie, admit totul, dar rămîne aceeaşi întrebare : ce nevoie mai era şi de obedienţa mea ? Nu se putea să fiu sfîşiat pur şi simplu, fără să mi se ceară să-i cînt osanale celui care mă sfîşie ? E cu putinţă oare ca acolo sus să se simtă cineva într-adevăr jignit pentru că nu vreau să mai aştept cincisprezece zile ? Nu cred, ci mai degrabă aş presupune că a fost nevoie, pur şi simplu, de păcătoasa mea existenţă, de existenţa unui atom, pentru perfecţionarea armoniei universale, pentru completarea a nu ştiu cărui plus sau minus, sau pentru vreun contrast oarecare etc. etc., după cum în fiecare zi se cere jertfa a milioane de fiinţe, fără moartea cărora restul lumii n-ar putea exista (deşi, fie-mi îngăduit s-o spun, ideea aceasta în sine nu e prea generoasă). Fie şi aşa ! Admit că nu era cu putinţă o altă întocmire a lumii, adică fără această devorare reciprocă necontenită ; sînt gata să admit că nu pricep nimic din toată întocmirea aceasta. Dar să fim bine înţeleşi : admit toate astea, ştiu însă în acelaşi timp, şi o ştiu absolut sigur, că de vreme ce mi s-a dat conştiinţa de sine, conştiinţa că «exist», puţin îmi pasă că lumea a fost întocmită strîmb şi că altfel nici n-ar putea exista ! Cine, aşadar, şi pentru ce ar putea să mă judece ? Orice aţi spune, ar fi absurd şi nedrept.

De altfel, oricît de mare ar fi fost dorinţa mea, niciodată n-am putut să-mi închipui că nu există viaţă de apoi sau providenţă. Cel mai probabil e că toate astea există, dar că noi nu pricepem nimic din viaţa viitoare şi din legile ei. Dar dacă e aşa de greu, aproape cu neputinţă de înţeles acest lucru, cum e posibil să fiu făcut răspunzător pentru faptul de a nu

fi priceput și înțeles ceea ce este de nepătruns? E adevărat, spun ei, și, fără îndoială, o spune și prințul împreună cu ei, că tocmai aici e necesară obediența, că trebuie să te supui fără să cîrtești, din considerații etice, și că smerenia, umilința mea va fi cu siguranță răsplătită pe cealaltă lume. Înjosim prea tare providența cînd, de ciudă că nu sîntem în stare s-o înțelegem, îi atribuim felul nostru de a judeca. Dar, încă o dată, dacă omul nu poate s-o înțeleagă, este inadmisibil, o repet, ca el să fie făcut vinovat pentru ceea ce nu-i este dat să înțeleagă. Iar dacă este așa, cum pot să fiu judecat pentru că n-am înțeles adevărata voință și legile providenței? Dar, mai bine, să nu mai vorbim de religie.

De altfel, cred că-i destul. Cînd voi fi ajuns la rîndurile acestea, cu siguranță soarele va fi răsărit și «răsuna-va-n cer», iar o forță nemăsurată, de necuprins, se va fi revărsat peste tot pămîntul. Fie! Voi muri contemplînd acest izvor al forței și al vieții fără să mai rîvnesc la binefacerile ei. Dacă ar fi fost în puterea mea să nu mă nasc, cu siguranță că n-aș fi acceptat existența în condiții atît de batjocoritoare. Dar, cel puțin, e încă în puterea mea să-mi curm firul vieții, cu toate că zilele-mi sînt de fapt de mult numărate. Nu-i cine știe ce putere grozavă, după cum nu-i grozavă nici răzvrătirea mea.

Și acum o ultimă lămurire: dacă mor, nu-i din pricină că n-aș fi avut destulă forță să suport aceste trei săptămîni; o, aș găsi în mine atîtea forțe și, dacă aș vrea, mi-aș afla suficientă consolare în faptul că sînt pe deplin conștient de nedreptatea care mi s-a făcut; dar nu sînt ca poetul acela francez și nu vreau să mă consolez în felul acesta. În sfîrșit, e și un element de ispită la mijloc: limitîndu-mi timpul pe care-l mai am de trăit la trei săptămîni, natura mi-a îngrădit într-atît activitatea, încît se pare că sinuciderea ar fi singurul act pe care aș mai putea să-l întreprind cu șanse sigure de a-l duce pînă la capăt din propria mea voință. De, poate că tocmai asta mă ispitește: să profit de această ultimă posibilitate de *acțiune*. Și un protest poate avea uneori valoarea lui..."

Lectura „Explicației" se terminase; Ippolit se opri în sfîrșit...

În unele cazuri de încordare extremă, omul nervos, iritat și scos din fire atinge acel grad maxim de franchețe cinică, cînd nu mai ține seama de nimic și e gata să provoace orice scandal, ba e și dornic de așa ceva; se năpustește asupra oricui, cu intenția încă vagă, dar fermă, de a se arunca în

minutul următor din vîrful clopotniței și de a pune astfel capăt tuturor nedumeririlor ce s-ar putea ivi cu acest prilej. O epuizare rapidă a puterilor fizice este de obicei semnul premergător al acestei stări. Încordarea extraordinară, aproape nefirească, care îl susținuse pînă atunci pe Ippolit, ajunsese la acest ultim grad de intensitate. Prin firea lui, acest băiat de optsprezece ani, ros de boală, părea firav ca frunza tremurătoare ce se desprinde din copac; dar, de îndată ce-și roti privirea asupra musafirilor — pentru prima oară de o oră încoace — disprețul cel mai arogant, cel mai jignitor se citi în privirea și în zîmbetul lui. Se grăbea să-și provoace ascultătorii. Dar și aceștia erau plini de indignare. Se ridicară furioși de pe locurile lor, împingînd zgomotos scaunele. Oboseala, vinul băut, încordarea nervilor făceau să se accentueze și mai mult confuzia și, dacă se poate spune așa, năclăiala impresiilor.

Deodată, Ippolit sări de pe scaunul său, de parcă l-ar fi smucit cineva.

— A răsărit soarele! strigă el, zărind vîrfurile copacilor scăldați în lumină și arătîndu-le prințului ca pe o minune. A răsărit!

— Ai crezut poate că n-o să răsară? remarcă Ferdîșcenko.

— Vom avea și astăzi o zăpușeală groaznică, mormăi cu un aer plictisit Ganea, care, cu pălăria în mînă, căsca și se întindea din toate încheieturile; te pomenești că ține așa toată luna. Mergem, Ptițîn?

Ippolit ascultă aceste vorbe surprins, aproape uluit; deodată păli îngrozitor și începu să tremure.

— Vrei cu tot dinadinsul să-ți arăți nepăsarea, ca să mă jignești, spuse el cu ochii țintă la Ganea. Ești un nemernic!

— Ei, bine! Omul acesta a ajuns într-un hal de nesimțire revoltătoare! zbieră Ferdîșcenko. O lipsă de caracter nemaipomenită!

— Pur și simplu e un imbecil, conchise Ganea.

Ippolit căuta să se stăpînească.

— Înțeleg, domnilor, începu el, tremurînd și oprindu-se la fiecare cuvînt, că am putut să-mi atrag răzbunarea dumneavoastră personală și... îmi pare rău că v-am plictisit cu aiurelile mele (arătă manuscrisul cu mîna), deși regret că nu v-am toropit de tot... (Zîmbi prostește.) V-am chinuit mult, Evgheni

Pavlîci ? se adresă el deodată lui Radomski. V-am chinuit, nu-i așa ?

— A durat cam mult, deși, ce să zic...

— Spune tot ! Fii sincer măcar o dată în viața dumitale ! stărui Ippolit brutal și tremurînd de încordare.

— O, mi-e absolut egal dacă-i așa ! Fă bine, te rog și mă lasă în pace, răspunse Evgheni Pavlovici, întorcîndu-i spatele scîrbit.

Ptițîn se apropie de Mîșkin.

— Noapte bună, prințe, spuse el.

— Dar o să se împuște, nu vedeți ? Uitați-vă la dînsul ! strigă Vera speriată și se smuci spre Ippolit, apucîndu-l de braț. N-a spus chiar el că la răsăritul soarelui se omoară ? Ce mai stați ?

— Nu se împușcă, nici o grijă ! mormăiră cu răutate mai multe glasuri, între care și al lui Ganea.

— Domnilor, băgați de seamă ! răcni Kolea, repezindu-se și el la Ippolit și apucîndu-l de mînă. Uitați-vă numai la dînsul ! Prințe, prințe, ce-i asta ?

În jurul lui Ippolit se îngrămădiră Vera, Kolea, Keller și Burdovski ; toți patru se străduiau să-l rețină pe loc.

— Are dreptul, are tot dreptul !... se bîlbîia Burdovski, care părea că-și pierduse capul și el.

— Dă-mi voie, prințe, ce hotărîre ai de gînd să iei în cazul de față ? îi dădea zor Lebedev, cu obrăznicia omului amețit de băutură.

— Cum, ce hotărîre ?

— Dă-mi voie ; eu sînt stăpînul casei... deși, recunosc... cu tot respectul... Admit că și dumneata ești stăpîn aici, dar nu vreau ca în casa mea să se-ntîmple așa ceva... Asta-i.

— N-are să se împuște ; mofturi de mucos zevzec ! tună deodată, cu multă siguranță și plin de indignare, generalul Ivolghin.

— Bravo, generale ! aprobă Ferdîșcenko.

— Știu că n-are să se împuște, preaonorate generale ; cu toate astea... ca stăpîn al casei...

— Ascultă, domnule Terentiev, spuse deodată Ptițîn, care, după ce-și luase rămas bun de la prinț, întinse mîna și lui Ippolit, în manuscris e vorba, mi se pare, că-ți testezi scheletul Academiei ? E vorba chiar de scheletul dumitale, de propriile dumitale oase va să zică ?

— Da, osemintele mele.

— Așa da. E bine să fie totul absolut limpede, ca nu cumva să se-ntîmple vreo greșeală ; se spune că a mai fost un asemenea caz.

— De ce îl necăjești ? interveni supărat prințul.

— Uite că l-au podidit și lacrimile, adăugă Ferdîșcenko

Dar Ippolit nici gînd n-avea să plîngă. Făcu o mișcare, dar cei patru care-l înconjurau îl apucară din nou de brațe. Se auziră rîsete.

— Parcă ce altceva urmărea el : știa că o să săriți să-l țineți de brațe ; de-aia v-a și citit caietelul lui, zise Rogojin. Rămîi cu bine, prințe. Am înțepenit de atîta stat pe loc.

— Dacă ai avut într-adevăr de gînd să te împuști, Terentiev, spuse rîzînd Evgheni Pavlovici, în locul dumitale, după astfel de complimente, nu m-aș omorî, numai ca să le fac în necaz.

— Sînt nerăbdători să vadă cum am să-mi zbor creierii ! se oțărî Ippolit.

— Și acum mor de necaz că n-au să vadă.

— Așadar, și dumneata crezi că nu vor avea ocazia să vadă ?

— N-am de gînd să te întărît, dimpotrivă, cred că e foarte posibil să-ți tragi un glonte în cap. Principalul e să nu te superi... rosti tărăgănat și cu un aer protector Evgheni Pavlovici.

— Abia acum îmi dau seama că am făcut o mare greșeală citindu-le din acest caiet, spuse Ippolit, uitîndu-se la Evgheni Pavlovici cu o neașteptată expresie de încredere, ca și cum ar fi cerut un sfat unui bun prieten.

— Situația e cam ridicolă, dar... crede-mă, nici nu știu ce să te sfătuiesc, spuse zîmbind Radomski.

Ippolit îl fixă cu o privire aspră și fără a scoate o vorbă. Ai fi zis că în unele momente conștiința îl părăsea.

— Ba nu-i chiar așa, domnilor ! Dați-mi voie, bodogănea Lebedev. Observați procedeul : „mă împușc, zice, în parc, ca să nu deranjez pe nimeni !“ Dumnealui își închipuie că n-are să deranjeze pe nimeni dacă descinde pe treptele terasei, la trei pași de casă.

— Domnilor... încercă să intervină prințul.

— Nu, dă-mi voie, preastimate prinț, întrerupse cu arțag Lebedev, întrucît vezi și dumneata singur că nu-i de glumă, și cel puțin jumătate din musafirii dumitale sînt de aceeași

părere, fiind convinşi că acum, după cuvintele pe care le-a spus aici, onoarea îl obligă să se împuşte; prin urmare, ca stăpîn al casei, declar în faţa martorilor că cer concursul dumitale.

— Dar ce trebuie să facem, Lebedev? Sînt gata să te ajut.

— Iată ce: mai întîi să i se ia numaidecît pistolul şi muniţiile cu care s-a lăudat adineauri. Dacă le predă fără să crîcnească, accept, ţinînd seama de starea lui de boală, să rămînă peste noapte aici, bineînţeles cu condiţia de a fi pus sub directa mea supraveghere. Mîine însă va trebui să plece numaidecît; iartă-mă, prinţe! În caz că se va opune şi va refuza să-mi predea arma, voi fi silit să-l imobilizez, ţinîndu-l de un braţ, iar generalul de celălalt şi voi pune să fie imediat anunţată poliţia, care, bineînţeles, îşi va face datoria. În calitate de prieten, domnul Ferdîşcenko nu va refuza să se ducă la secţie.

Se iscă o zarvă mare. Lebedev fierbea şi se răţoia, depăşind orice măsură; Ferdîşcenko se pregătea să se ducă la poliţie. Ganea se îndîrjea să susţină că nimeni nu se va împuşca; Evgheni Pavlovici tăcea.

— Prinţe, nu ţi s-a întîmplat niciodată să cazi de la înălţimea unei clopotniţe? întrebă Ippolit în şoaptă.

— Nu-u, niciodată... răspunse naiv prinţul.

— Îţi închipui cumva că eu nu m-am gîndit la o asemenea explozie de ură? urmă Ippolit pe acelaşi ton, privindu-l pe prinţ cu nişte ochi scînteietori, ca şi cum ar fi aşteptat într-adevăr un răspuns de la dînsul. Ajunge! răcni el deodată, adresîndu-se tuturor celor de faţă. E vina mea... sînt cel mai vinovat dintre toţi! Lebedev, uite cheia (scoase un portmoneu din buzunar şi luă de acolo o verigă de oţel cu trei-patru cheiţe); uite... asta, penultima... Kolea îţi va arăta... Kolea! Unde-i Kolea? strigă el cu privirea aţintită asupra lui Kolea, fără să-l vadă însă. A, da... poftim, îţi arată el; m-a ajutat să-mi împachetez lucrurile. Du-te cu dînsul, Kolea; în odaia prinţului, sub masă... valiza mea... cu cheiţa asta, jos, într-o cutie... pistolul meu şi cornul cu pulbere. Chiar el mi-a făcut valiza adineauri, domnule Lebedev, şi o să-ţi arate; dar cu condiţia ca mîine, înainte de a pleca spre Petersburg, să-mi restitui pistolul. Ai înţeles? O fac pentru prinţ, nu pentru dumneata.

— Aşa da; va fi mult mai bine! zise Lebedev, luînd cheia şi, cu un zîmbet veninos pe buze, se repezi în odaia de alături.

Kolea se opri, voi să spună ceva, dar Lebedev îl trase după dînsul.

Ippolit se uita la musafirii care rîdeau. Prinţul observă că dinţii bolnavului clănţăneau ca într-un acces de friguri.

— Ce ticăloşi sînt cu toţii ! şopti iar Ippolit la urechea lui Mîşkin, într-un fel de exasperare.

De fiecare dată cînd îi spunea ceva prinţului, se apleca spre el şi cobora glasul.

— Lasă-i ; eşti prea slăbit...

— Îndată, îndată... plec îndată.

Şi brusc, cu o mişcare febrilă, îl îmbrăţişă pe prinţ.

— Mă crezi poate nebun ? îl întrebă, uitîndu-se ţintă la el, cu un rîs ciudat.

— Nu, dar dumneata...

— Îndată, îndată, taci ; nu spune nimic ; o clipă... vreau să mă uit în ochii dumitale... Stai aşa, ca să te privesc. Vreau să-mi iau rămas bun de la un Om.

Stătu nemişcat şi-l privi pe prinţ în tăcere timp de vreo zece secunde ; era alb ca varul, cu fruntea îmbrobonată de sudoare, şi se agăţa în chip ciudat de Mîşkin, ca şi cum i-ar fi fost frică să se desprindă de el.

— Ippolit, Ippolit, ce ai ?... strigă prinţul.

— Îndată... destul... mă duc să mă culc. Vreau numai să beau un pahar în sănătatea soarelui... Vreau, vreau neapărat, lăsaţi-mă !

Apucă repede o cupă de pe masă, se smulse din nou şi într-o clipă ajunse la capătul terasei. Prinţul dădu să fugă după el, dar întîmplarea făcu parcă înadins ca în acelaşi moment Evgheni Pavlovici să-i întindă mîna ca să-şi ia rămas bun de la dînsul. Nu trecu nici o secundă şi, deodată, un strigăt de spaimă izbucni din toate piepturile. Urmă apoi un moment de zăpăceală nemaipomenită.

Iată ce se întîmplase :

Ajungînd la capătul terasei, Ippolit se opri în faţa scării ce ducea în parc şi, în timp ce ţinea cupa de şampanie în mîna stîngă, îşi vîrî mîna dreaptă în buzunarul paltonului. Din cele afirmate mai pe urmă de Keller, reieşea că Ippolit ţinuse mîna în buzunar încă în timpul conversaţiei lui cu prinţul, pe care-l apucase de umăr cu mîna stîngă ; mîna dreaptă, vîrîtă în buzunar, susţinea Keller, îi trezise o primă bănuială. În orice caz, un fel de presimţire îl făcuse să alerge după Ippolit.

Dar și el ajunsese prea tîrziu. Văzu numai lucind ceva în mîna lui Ippolit și cum acesta, într-o fracțiune de secundă, își duse la tîmplă un pistol mic de buzunar. Keller se repezi să-l apuce de braț, dar în aceeași clipă Ippolit apăsă pe trăgaci. Cocoșul căzu cu un țăcănit scurt, sec, dar nu răsună nici o împușcătură. În momentul cînd Keller, voind să-l imobilizeze, îl cuprinse pe Ippolit în brațe, acesta se lăsă să cadă moale în brațele lui, ca un om ce-și pierde cunoștința. închipuindu-și probabil că a fost lovit mortal. În clipa următoare, pistolul se afla în mîna lui Keller. Toată lumea se năpusti într-acolo. Ippolit fu așezat pe un scaun, adus în grabă de cineva ; toți se îmbulzeau în jurul lui, toți vociferau, toți puneau întrebări. Auziseră cu toții țăcănitul sec al cocoșului și totuși omul era viu și nevătămat, fără nici o zgîrietură măcar. Ippolit ședea pe scaun, neînțelegînd ce se petrece cu el și plimbîndu-și doar pe chipurile celor prezenți privirea rătăcită. În momentul acela apărură, venind în fugă, Lebedev și Kolea.

— Rateu ? întrebau unii.

— Poate că nici n-a fost încărcat ? își dădeau cu părerea alții.

— E încărcat, anunță Keller după ce controlă pistolul, dar...

— Și cum se face că n-a luat foc ?

— N-avea capsă, lămuri Keller.

Ar fi greu de povestit scena penibilă ce urmă. Spaima de care fusese cuprinsă în primul moment toată lumea cedă brusc locul unei ilarități generale ; ba unii rîdeau chiar în hohote, găsind în asta o satisfacție răutăcioasă. Plîngînd cu sughițuri, frîngîndu-și mîinile, Ippolit se arunca ba spre unul, ba spre altul, ca într-o criză de nervi ; se duse pînă la Ferdîșcenko și, apucîndu-l cu amîndouă mîinile, se jură că uitase, uitase cu totul să pună capsa, că a fost „o scăpare din vedere“ din partea lui și nicidecum ceva „intenționat“, că „toate capsele sînt aici, la el, în buzunarul vestei, zece bucăți“ (le arătă la toată lumea) ; că n-a pus mai dinainte capsa, pentru că se temea ca nu cumva să se descarce în buzunar ; se gîndea însă s-o pună la vreme și, uite, a uitat. Îi implora pe toți : pe prinț, pe Evgheni Pavlovici, pe Keller, să i se dea pistolul înapoi, ca să dovedească îndată tuturor că „onoarea lui e onoare“... că altminteri rămîne „dezonorat pentru totdeauna !...“

În cele din urmă se prăbuși fără cunoștință. Îl transportară în cabinetul prințului, iar Lebedev, dezmeticit, de parcă i

s-ar fi luat cu mîna efectul băuturii, trimise îndată după un medic, rămînînd împreună cu fata şi băiatul lui, cu Burdovski şi generalul Ivolghin să vegheze la căpătîiul bolnavului. După ce Ippolit fu scos de pe terasă în nesimţire, Keller, cuprins de elan cavaleresc, se postă în mijlocul camerei, anunţînd cu glas răspicat :

— Domnilor, dacă cineva îşi va permite să susţină în gura mare că a fost ceva premeditat, lăsînd să se înţeleagă că acest tînăr nefericit a jucat o comedie, uitînd înadins să pună capsa, să ştiţi că acela va avea de-a face cu mine.

Dar nu-i răspunse nimeni. Apoi, toată lumea se grăbi să plece. Ptiţîn, Ganea şi Rogojin porniră împreună.

Prinţul rămase mirat văzînd că şi Evgheni Pavlovici se pregăteşte de plecare, renunţînd la explicaţia proiectată.

— Parcă voiai să-mi spui ceva între patru ochi ? îl întrebă Mîşkin.

— Aşa este, răspunse Evgheni Pavlovici, luînd loc pe un scaun şi aşezîndu-l pe prinţ lîngă dînsul, dar acum m-am hotărît să las această convorbire pe altă dată. Îţi mărturisesc că sînt puţin cam buimăcit, ca şi dumneata, de altfel. Mi-am pierdut şirul ideilor ; şi apoi ceea ce vreau să-ţi spun este cît se poate de important şi pentru mine şi pentru dumneata. Vezi, prinţe, cel puţin o dată în viaţă vreau să fac un lucru cu totul cinstit, adică fără vreun gînd ascuns ; cred însă că acum n-aş fi în stare de aşa ceva ; îmi închipui, de altfel, că nici dumneata nu mai eşti dispus... aşa încît e mai bine să amînăm discuţia noastră. Între timp, poate că lucrurile se vor mai limpezi ; să lăsăm să treacă trei zile, cît am de gînd să rămîn la Petersburg, şi totul va deveni mai clar şi pentru mine şi pentru dumneata.

Cu aceste cuvinte, el se ridică din nou în picioare, încît era de neînţeles pentru ce se mai aşezase adineauri. Prinţul avu totuşi impresia că Evgheni Pavlovici e nemulţumit şi enervat, se uită la el cu ostilitate şi că privirea lui nu mai e cea de adineauri.

— Acum te duci probabil la bolnav ?

— Da... mă cam îngrijorează, îngăimă prinţul.

— Fii pe pace ; va trăi cu siguranţă încă vreo şase săptămîni, şi, cine ştie, poate se şi restabileşte aici. Dar cred că e mult mai bine să-i faci vînt cît mai repede, chiar mîine, dacă poţi.

— Mă gîndesc, nu cumva prin tăcerea mea l-am împins și eu la asta... și-o fi închipuit, te pomenești, că și eu m-am îndoit că e capabil să-și pună capăt zilelor? Cum crezi, Evgheni Pavlîci?

— Exclus. Și așa ești prea bun că te necăjești pentru atîta lucru. Nu-ți mai face sînge rău. Am auzit, într-adevăr, vorbindu-se de astfel de cazuri, dar mărturisesc că n-am văzut niciodată un om să-și tragă un glonte în cap numai spre a fi lăudat, sau de supărare că nu a fost lăudat pentru intenția sa năstrușnică. Mai ales, n-aș fi crezut că cineva ar putea să-și manifeste cu atîta lipsă de jenă întreaga mizerie a slăbiciunii sale! În orice caz, ai face bine să-l dai chiar mîine afară.

— Crezi că ar fi în stare să facă o nouă încercare de sinucidere?

— Nici o teamă, acum n-o să mai încerce în nici un caz. Sfatul meu e totuși să te ferești de toți Lacenaire[73]-ii ăștia autohtoni! Am mai spus și ți-o repet: crima este un refugiu prea frecvent pentru toate nulitățile astea lacome și nerăbdătoare.

— Ești dispus să vezi în el un fel de Lacenaire?

— Fondul e același chiar dacă situațiile sînt diferite. Și ai să vezi dacă acest domn nu-i în stare să asasineze și zece oameni doar așa, în „glumă", după cum s-a exprimat adineauri. Aceste vorbe din explicația lui n-au să mă lase să dorm.

— Nu ți se pare că exagerezi?

— Mă uimești, prințe. Cum adică, vrei să spui că nu-l crezi în stare să omoare *acum* zece oameni?

— Nu știu ce să-ți răspund. Toate acestea mi se par foarte ciudate, dar...

— În sfîrșit, cum crezi, încheie Evgheni Pavlovici enervat. Ești un om plin de curaj, știu. Vezi numai să nu nimerești cumva și dumneata printre cei zece!

— Mai probabil e că nu va ucide pe nimeni, spuse prințul, uitîndu-se îngîndurat la Evgheni Pavlovici. Acesta rîse cu răutate.

— La revedere, e timpul să plec. Apropo, ai remarcat dispoziția testamentară prin care lasă Aglaiei Ivanovna o copie după „Spovedania" sa?

— Da, am remarcat și... nu-mi iese din minte.

— Asta-i. Şi dacă mai pui la socoteală şi „gluma“ cu cei „zece oameni“, face să meditezi puţin, rîse din nou Evgheni Pavlovici şi părăsi terasa.

Un ceas mai tîrziu, trecuse de ora trei după miezul nopţii, prinţul coborî în parc. Încercase să adoarmă, dar i-a fost cu neputinţă din pricina palpitaţiilor. În casă, lucrurile reintraseră pe făgaşul lor normal şi toată lumea se liniştise ; bolnavul dormea, iar medicul, chemat în grabă, nu găsi nimic grav în leşinul lui ; Lebedev, Kolea, Burdovski se culcară în odaia bolnavului, ca să poată sta de veghe cu schimbul. Nu erau prin urmare motive de prea mare îngrijorare.

Neliniştea prinţului însă, departe de a se potoli, creştea cu fiecare clipă. Rătăcind pe aleile parcului şi aruncînd priviri absente în juru-i, se opri deodată mirat cînd se pomeni în rondul din faţa gării, cu rîndurile de bănci goale şi pupitrele fanfarei. Fără să-şi poată explica de ce, locul i se păru oribil. Făcu cale întoarsă şi se depărtă în grabă, apucînd pe drumul pe care mersese cu o zi înainte împreună cu familia Epancin. Ajungînd la banca verde, unde i se dăduse întîlnirea, se aşeză şi, cu totul neaşteptat, izbucni într-un hohot de rîs zgomotos, dar tot atît de brusc se stăpîni, inciudat împotriva lui însuşi. Îl copleşea o tristeţe fără margini ; ar fi vrut să plece undeva, departe... nici el nu ştia unde. Deasupra, pe o creangă de copac, cînta o pitulice ; o căută cu ochii printre frunze. Deodată, păsărica îşi luă zborul şi în aceeaşi clipă el îşi aduse aminte de „musculiţa... scăldată într-o rază de soare“ despre care Ippolit a scris că „pînă şi ea îşi are locul ei la festinul vieţii, participă la corul comun al firii, în timp ce el nu e decît un avorton al naturii...“ Fraza aceasta, care îl frapase încă atunci, îi reveni subit în memorie. O amintire de mult adormită începu să reînvie şi dintr-o dată se contură cu toată claritatea.

Era în Elveţia, în cel dintîi an sau, mai bine zis, în cele dintîi luni ale tratamentului său. Arăta pe atunci ca un adevărat idiot ; vorbea anevoie şi uneori nici nu înţelegea ce anume voiau de la el cei din jur. Într-o zi superbă, cu cerul limpede şi însorit, pornise la plimbare în munţi ; umblase mult, frămîntat de un gînd confuz, chinuitor, care refuza să se formuleze. În faţa lui, cerul strălucea scăldat în soare ; un lac sclipea în vale, iar de jur împrejur orizontul luminos şi vast se întindea la nesfîrşit. Sfîşiat de durere, contemplă îndelung această privelişte magnifică. Îşi aminti cum, plîngînd, îşi întindea braţele

spre azurul infinit. Îl tortura sentimentul că era cu desăvîrşire străin de toate astea, ca şi cum nici n-ar fi existat pentru dînsul. Ce fel de festin e acesta, ce sărbătoare grandioasă şi necontenită ce-l atrage mereu, de mult, încă din copilărie, şi la care nu poate lua parte niciodată? În fiecare dimineaţă răsare acelaşi soare strălucitor, în fiecare dimineaţă curcubeul se resfiră deasupra cascadei şi în fiecare seară colo sus, în depărtare, la capătul cerului senin, vîrful cel mai înalt al crestelor ninse îmbracă purpura vîlvătăilor învoalte; „musculiţa care bîzîie în jurul lui, scăldată într-o rază de soare, îşi are locul ei la acest ospăţ, participă la corul comun al firii, se bucură de el şi e fericită"; un firicel de iarbă, cît de mic, creşte şi e fericit! Orice fiinţă îşi are drumul ei, îl cunoaşte, soseşte şi pleacă cîntînd; numai el singur nu ştie nimic, nu înţelege nimic, nici glasul oamenilor, nici glasul firii, e străin de toate — un avorton al naturii. O, desigur! Pe atunci, el nu putea să rostească aceste vorbe şi nici să-şi exprime gîndul; suferinţa rămînea în el mută; dar acum i se părea că toate acestea le spusese şi atunci, pronunţase exact aceste cuvinte, şi că fraza cu „musculiţa" Ippolit a luat-o chiar de la el, din cuvintele şi lacrimile lui de atunci. Era convins de asta, şi, nu se ştie de ce, inima lui palpită la acest gînd...

Aţipi pe bancă, dar starea de agitaţie nu-l părăsi nici în somn. Cu o clipă înainte de a-l fura somnul, îl mai încercă gîndul că Ippolit ar putea să omoare zece oameni, şi această presupunere absurdă îl făcu să zîmbească. În jurul lui domnea o linişte senină de vrajă; foşnetul molcom al frunzelor accentua parcă şi mai mult senzaţia de calm şi singurătate. În somnul lui zbuciumat i se arătau tot felul de vise tulburătoare, făcîndu-l să se înfioare în fiece clipă. Dar iată că o femeie veni lîngă dînsul; o cunoştea, o cunoştea chinuitor de bine; ar fi putut să-i spună numele oricînd, s-o deosebească dintr-o mulţime imensă, dar, lucru ciudat, acum părea că are o înfăţişare cu totul alta decît aceea pe care i-o cunoscuse pînă atunci, şi simţea o chinuitoare dorinţă de a nu recunoaşte în ea pe acea femeie. După expresia de spaimă şi de căinţă ce i se citea pe faţă, ar fi zis că-i o mare vinovată şi chiar atunci săvîrşise o crimă îngrozitoare. O lacrimă tremura pe faţa ei palidă. Îl chemă cu un gest al mîinii şi-şi duse degetul la buze, făcîndu-i parcă semn s-o urmeze în taină. Inima-i încetă să mai bată; pentru nimic în lume n-ar fi voit s-o creadă vinovată; dar îşi

dădea seama că în momentul acela se va-ntîmpla ceva groaznic, ceva ce-l va apăsa de acum înainte toată viața. Părea că ea ar fi voit să-i arate ceva în parc, nu departe de acolo. El se ridică de pe bancă, ca s-o urmeze, și deodată un rîs zglobiu și cristalin răsună alături: simți o mînă în mîna lui; apucă înfrigurat această mînă, o strînse cu putere și în aceeași clipă se trezi. În fața lui, în picioare, rîzînd cu poftă, stătea Aglaia.

VIII

Ea rîdea, dar pe față i se citea indignarea.

— Uite-l cum doarme! Dormeai, nu-i așa?! exclamă Aglaia cu un aer mirat și disprețuitor.

— A, dumneata ești! bîigui prințul, care, deși nu-și revenise încă bine în fire, o recunoscu surprins. A, da! Întîlnirea... ațipisem.

— Mi-am dat seama.

— Nimeni nu m-a deșteptat în afară de dumneata? N-a mai fost nimeni pe aici înaintea dumitale? Îmi închipuiam că era... o altă femeie.

— Altă femeie?

În sfîrșit, prințul se dezmetici.

— A fost numai un vis, zise el îngîndurat; e ciudat să am un asemenea vis tocmai acum, în astfel de clipe. Ia loc...

O luă de mînă și o așeză pe bancă; se așeză și el lîngă dînsa și iar se adînci în gînduri. Fără a începe conversația, Aglaia se mulțumi să-l privească cu luare-aminte. Din cînd în cînd și Mîșkin îi arunca cîte o privire cu totul absentă, ca și cum nici n-ar fi văzut-o. Aglaia se îmbujoră toată.

— A, da, se reculese prințul, Ippolit s-a împușcat.

— Cînd? La dumneata? îl întrebă ea fără a se arăta prea surprinsă. Aseară era încă în viață, mi se pare. Și cum ai putut să adormi după asta? strigă ea, însuflețindu-se deodată.

— Dar n-a murit. Pistolul n-a luat foc.

La insistența Aglaiei, prințul trebui să-i povestească numaidecît, și foarte amănunțit, tot ce se întîmplase în noaptea aceea. Îl zorea mereu să spună mai departe, dar tot ea îl întrerupea mereu cu noi întrebări, care, de fapt, nu aveau nici o legătură cu întîmplarea propriu-zisă. Între altele, ea ascultă cu mult

interes relatarea celor spuse de Evgheni Pavlovici şi chiar ceru pe alocuri să-i repete cuvintele întocmai.

— Bine, ajunge ! Trebuie să mă grăbesc, spuse ea cînd prinţul isprăvi. Nu pot rămîne aici decît o oră ; la opt, trebuie neapărat să fiu acasă, ca să nu bănuiască nimeni unde am fost ; am venit cu un anumit scop ; am o mulţime de lucruri să-ţi spun. Numai că acum m-ai făcut să-mi pierd şirul. Cît despre Ippolit, cred că pistolul nici nu trebuia să ia foc, i se potriveşte mai bine. Dar eşti absolut sigur că voia într-adevăr să se împuşte şi că n-a fost decît o poză, o mistificare ?

— O, nu, sînt convins că n-a fost nici o mistificare.

— Da, e mai plauzibil. Şi zici că-şi exprimase dorinţa în scris să-mi transmiţi „Spovedania" lui ? Atunci, de ce nu mi-ai adus-o ?

— Dar n-a murit. Trebuie să-l mai întreb.

— Nu-i nevoie să-l mai întrebi. Mi-o aduci negreşit. Îi va face, desigur, o mare plăcere ; bănuiesc că tocmai de aceea s-a gîndit să-şi tragă un glonte în cap, ca după aceea să-i citesc eu spovedania. Să nu rîzi de vorbele mele, Lev Nikolaevici, căci e foarte probabil să fie aşa cum spun.

— Nu rîd, pentru că şi eu sînt aproape încredinţat că în bună parte este aşa cum ai spus dumneata.

— Eşti încredinţat ? Ai crezut şi dumneata acest lucru ? se arătă surprinsă Aglaia.

Întrebările ei se succedau cu repeziciune ; vorbea pripit şi uneori părea că se încurcă, ba adesea nici nu-şi termina vorba ; în fiecare clipă se arăta preocupată ca nu cumva să fie greşit înţeleasă ; într-un cuvînt, era pradă unei frămîntări neobişnuite şi, cu toate că-şi dădea curaj, afişînd un aer aproape sfidător, nu era exclus să fi fost şi puţin înfricoşată. Purta o rochie simplă, de toate zilele, care o prindea de minune. Se aşezase pe marginea băncii, tresărea şi se îmbujora mereu. O uimi grozav faptul că Mîşkin confirmă presupunerea ei cum că Ippolit a vrut să se sinucidă pentru ca ea să-i citească „Spovedania".

— Fără îndoială, explică Mîşkin, el ar fi dorit ca în afară de dumneata să-i aducem laude şi noi, ceilalţi.

— Cum adică să-i aduceţi laude ?

— Adică... cum să-ţi spun ? E foarte greu de explicat. El ar fi vrut şi se aştepta probabil ca noi toţi să venim în jurul lui, să-i spunem cît de stimat şi iubit este, să ne rugăm de el

să nu se omoare. E foarte posibil să se fi gîndit mai cu seamă la dumneata, mai mult ca la oricare altul, pentru că într-un asemenea moment ţi-a pomenit numele, deşi nu-i exclus ca nici măcar să nu-şi fi dat seama că tocmai la dumneata se gîndeşte.

— Ei, uite, asta chiar că nu înţeleg de loc cum vine ; se gîndea la mine fără să-şi fi dat seama că se gîndeşte la mine ? Şi totuşi mi se pare că înţeleg ! Ştii că şi eu, de vreo treizeci de ori, chiar şi la vîrsta de treisprezece ani, mi-am pus în gînd să mă otrăvesc, lăsînd o scrisoare prin care să arăt părinţilor motivul hotărîrii mele ? Mă gîndeam şi la efectul pe care-l voi produce ; mă vedeam culcată în sicriu, iar pe toţi ceilalţi plîngînd în jurul meu şi căindu-se că au fost aşa de cruzi cu mine... De ce tot zîmbeşti ? se întrerupse ea deodată, încruntînd sprîncenele. Vrei să spui că dumneata nu te gîndeşti la tot soiul de lucruri din astea cînd te laşi furat de visuri în clipele dumitale de singurătate ? Poate chiar te imaginezi feldmareşal sau, cine ştie, că l-ai învins pe Napoleon !

— Ei bine. pe cuvîntul meu de onoare, tocmai la asta mă gîndesc, mai ales înainte de a adormi, răspunse prinţul rîzînd, numai că întotdeauna, nu ştiu de ce, mă războiesc cu austriecii, nu cu Napoleon.

— N-am nici un chef să glumesc cu dumneata, Lev Nikolaevici. Cu Ippolit am să caut să stau de vorbă personal şi te rog să-l înştiinţezi de asta. Dar găsesc că e foarte urît din partea dumitale să judeci sufletul unui om cu atîta brutalitate, cum îl judeci pe Ippolit. Îţi lipseşte gingăşia necesară în astfel de momente ; în dumneata vorbeşte numai adevărul crud — prin urmare eşti nedrept.

Prinţul rămase pe gînduri.

— Mi se pare că dumneata eşti nedreaptă cu mine ; nu-i fac nici o vină din faptul că a putut să aibă asemenea gînduri, pentru că oricine în situaţia lui e înclinat, probabil, să gîndească astfel ; de altminteri poate că nici nu s-a gîndit de loc, ci era numai o dorinţă a lui nemărturisită... voia să se întîlnească pentru cea din urmă oară cu oamenii, să le cîştige stima şi dragostea — o năzuinţă atît de frumoasă ; din păcate, lucrurile au ieşit pe dos ; să fie cauza boala sau şi altceva poate ? Şi apoi sînt unii care izbutesc în toate, pe cînd la alţii totul iese anapoda...

— Te-ai referit desigur la dumneata, cînd ai făcut observaţia asta ? spuse Aglaia.

— Da, m-am gîndit la mine, răspunse Mîşkin, fără să bage de seamă cîtă răutate era în întrebarea ei.

— Numai că, în locul dumitale, n-aş fi adormit ; va să zică, oriunde ai nimeri — adormi numaidecît ; nu-i de loc lăudabil.

— Dar n-am închis ochii toată noaptea ; ş-apoi am umblat mult, mult, m-am oprit lîngă estradă...

— Care estradă ?

— Estrada fanfarei, unde am ascultat ieri muzica ; de acolo am venit direct aici şi, cum stam pe bancă şi mă gîndeam, m-a furat somnul.

— Aşa ? În cazul acesta, situaţia se schimbă în favoarea dumitale... Şi ce ai căutat lîngă estradă ?

— Nu ştiu, aşa... fără un gînd anume...

— Bine, bine, să lăsăm asta ; mă întrerupi mereu şi ce-mi pasă că ai trecut pe acolo ? Ziceai că ai visat o femeie, cine era ?

— Era... n-ai de unde s-o ştii...

— Ba da, înţeleg, înţeleg prea bine. Şi ţii mult la ea... Cum ţi-a apărut în vis, în ce fel ? Dar, la urma urmei, nu vreau să ştiu nimic, reteză ea deodată cu necaz. Nu mă întrerupe...

Se opri un moment ca să mai răsufle sau, poate, ca să-i treacă năduful.

— Iată motivul pentru care te-am chemat ; vreau să-ţi propun să fim prieteni. Ce te zgîieşti aşa la mine ? adăugă ea aproape furioasă.

Într-adevăr, Mîşkin se uita la dînsa, în acel moment, cu foarte multă atenţie, observînd cum începe din nou să roşească. În asemenea cazuri, cu cît se îmbujora mai tare, cu atît se înfuria mai mult împotriva ei însăşi, lucru care i se citea în scînteierea ochilor ; de obicei, în clipa următoare ea îşi îndrepta mînia asupra interlocutorului său, indiferent dacă acesta era vinovat cu ceva sau nu, şi începea să se certe cu el. Ştiindu-se atît de sălbatică şi sfioasă, Aglaia vorbea în general puţin şi părea mai tăcută decît surorile ei, uneori chiar prea tăcută. Numai cînd împrejurările o sileau să iasă din rezerva-i obişnuită şi mai cu seamă în asemenea cazuri delicate, se angaja în discuţie cu un aer semeţ, aproape agresiv şi provocator. De obicei simţea dinainte momentul cînd începea sau era pe cale să roşească.

— Sau poate că nu vrei să-mi primeşti propunerea? îl înfruntă ea, privindu-l sfidătoare.

— Ba da, vreau, numai că nu era de loc nevoie... adică, am vrut să spun că n-am crezut că trebuie neapărat făcută o astfel de propunere, se fîstîci prinţul.

— Dar cum ţi-ai închipuit? Altfel, ce rost avea să te chem aici? Ce-ai crezut? La urma urmei, poate că mă iei şi dumneata drept o prostuţă, cum mă socot toţi cei de-acasă?

— Nu ştiam că ei te socot o prostuţă; eu... eu nu sînt de această părere.

— Nu? Foarte inteligent din partea dumitale. Dar, mai ales, formularea e inteligentă.

— După mine, eşti poate chiar foarte deşteaptă cîteodată, urmă prinţul; adineauri ai spus o vorbă plină de înţelepciune. Referindu-te la îndoiala pe care am exprimat-o în privinţa lui Ippolit, ai spus: „În dumneata vorbeşte numai adevărul crud, prin urmare eşti nedrept". Reţin reflecţia; îmi va da mult de gîndit.

Aglaia se îmbujoră de plăcere. Toate aceste schimbări se produceau în ea cu multă spontaneitate şi repeziciune. Prinţul se însenină şi el, văzînd-o încîntată, şi rîse fericit.

— Ascultă aşadar, reluă ea, te aşteptam de mult ca să-ţi spun toate astea; încă de cînd mi-ai trimis scrisoarea aceea, şi chiar de mai înainte, te aşteptam... O parte din ce voiam să-ţi spun ai auzit din gura mea ieri; te consider omul cel mai cinstit şi cel mai drept, mai cinstit şi mai drept decît oricare altul, şi dacă se spune că mintea ţi-e... că din cînd în cînd eşti bolnav la minte, e o nedreptate; e părerea mea şi am susţinut-o sus şi tare, luîndu-mă la ceartă cu toţi ceilalţi, deoarece chiar dacă eşti cu adevărat bolnav la minte (n-ai să te superi, cred, pentru această afirmaţie, privesc chestiunea pe plan superior), în schimb, inteligenţa principală e mult mai dezvoltată la dumneata decît la oricare altul, e de o factură net superioară şi la un grad la care ceilalţi nici n-ar putea să viseze; pentru că, de fapt, există două inteligenţe, una fundamentală şi una nefundamentală. Nu-i aşa? Spune, aşa este?

— S-ar putea să ai dreptate, abia izbuti să articuleze Mîşkin, a cărui inimă începu să zvîcnească şi să bată violent.

— Ştiam că ai să mă înţelegi, spuse ea cu gravitate. Prinţul Ş. şi Evgheni Pavlîci nu sînt în stare să priceapă cum vine

chestiunea asta cu cele două inteligențe, și nici Alexandra; dar, uite, mama a înțeles.

— Dumneata semeni mult cu Lizaveta Prokofievna.

— Cum asta? Adevărat? se miră Aglaia.

— Crede-mă.

— Îți mulțumesc, spuse ea după o clipă de gîndire; sînt tare fericită că semăn cu *maman*. Va să zică, o prețuiești mult? mai adăugă ea, fără să-și dea seama de naivitatea întrebării.

— Mult, mult de tot și sînt încîntat că ai înțeles exact ce am vrut să spun.

— Și eu sînt încîntată, deoarece am observat că uneori... ceilalți își cam bat joc de ea. Acum ascultă motivul principal pentru care te-am chemat aici; m-am gîndit mult și, la urmă, te-am ales pe dumneata. Nu vreau să-și mai bată joc de mine cei de acasă; nu vreau să fiu socotită drept o prostuță; nu vreau să fiu mereu tachinată. Am înțeles totul din primul moment și l-am refuzat categoric pe Evgheni Pavlîci, pentru că nu vreau să fiu mereu privită ca fată de măritat. Vreau... vreau, ei da, vreau să fug de-acasă și te-am ales pe dumneata să mă ajuți.

— Să fugi de acasă? întrebă prințul surprins.

— Da, da, da; să fug de-acasă! strigă ea, aprinzîndu-se din nou și cu ochii scăpărînd de mînie. Nu mai vreau să fiu silită într-una să roșesc. Nu vreau să roșesc nici în fața lor, nici în fața prințului Ș., nici în fața lui Evgheni Pavlîci, și nici în fața oricui ar fi; iată de ce te-am ales pe dumneata. Vreau să-ți spun totul, să-ți vorbesc chiar de lucrurile cele mai importante, dar nici dumneata să nu-mi ascunzi nimic. Vreau să fie măcar un singur om cu care să pot sta de vorbă așa cum aș sta cu mine însămi. Din senin, toți au început să-mi spună că te aștept și că sînt îndrăgostită de dumneata. Asta chiar înainte de a fi sosit dumneata și încă fără să le fi arătat scrisoarea dumitale; iar acum toată lumea nu vorbește decît despre asta. Vreau să fiu curajoasă, să nu-mi fie frică de nimic. Nu vreau să frecventez balurile lor, vreau să fac ceva folositor în viață. De mult voiam să plec. Sînt douăzeci de ani de cînd ei mă țin claustrată, iar acum nu se gîndesc decît să mă mărite. Încă la paisprezece ani, îmi pusesem în gînd să fug, așa fără minte cum eram atunci. Acum am chibzuit totul bine și te așteptam ca să-mi dai lămuriri asupra țărilor străine. Pînă

azi n-am văzut o catedrală gotică, vreau să mă duc la Roma, vreau să vizitez toate instituţiile ştiinţifice, vreau să studiez la Paris ; tot anul trecut m-am străduit să învăţ şi să citesc tot felul de cărţi, o sumedenie, am citit toate cărţile interzise. Alexandra și Adelaida citesc orice ; ele au voie ; mie încă nu-mi este îngăduit s-o fac şi sînt supravegheată. Nu vreau să mă cert cu surorile mele, dar de mult am declarat mamei şi tatii că vreau să-mi schimb cu totul situaţia socială. M-am hotărît să mă dedic muncii de educaţie şi mi-am pus toată nădejdea în dumneata, pentru că spuneai că iubeşti copiii. De ce nu ne-am ocupa împreună de educarea celor mici, dacă nu chiar acum, cel puţin mai tîrziu ? Amîndoi vom duce o activitate folositoare ; nu vreau să fiu fiică de general... Spune-mi, eşti într-adevăr un erudit, un om foarte învăţat ?

— Vai ! Nici pe departe.

— Păcat, te credeam foarte învăţat... Cum mi-a intrat mie asta în cap ? În sfîrşit, n-are a face, oricum ai să mă îndrumezi, deoarece te-am ales pe dumneata.

— Dar e absurd, Aglaia Ivanovna.

— Vreau să fug de-acasă, vreau ! răspunse ea repede şi cu noi fulgerări în ochi. Dacă nu primeşti, mă mărit cu Gavrila Ardalionovici. Nu vreau să fiu considerată acasă drept o femeie infamă şi să mi se găsească Dumnezeu ştie ce păcate.

— Ţi-ai pierdut minţile ? strigă prinţul aproape sărind în sus. Ce ţi se impută şi cine-ţi impută ?

— Cei de acasă, toţi, mama, surorile, tata, prinţul Ş., chiar şi urîciosul acela de Kolea al dumitale ! Chiar dacă n-o spun pe faţă, dar o gîndesc. Le-am spus-o verde în ochi, şi mamei şi tatii. *Maman* a zăcut bolnavă toată ziua ; a doua zi, tata şi Alexandra mi-au spus că nici nu-mi dau seama de sensul cuvintelor pe care le îndrug. Le-am răspuns răspicat că se înşeală, că înţeleg totul, sensul tuturor cuvintelor, că nu mai sînt o fetiţă şi că încă de acum doi ani am citit două romane de Paul de Kock [74], anume ca să aflu tot. *Maman,* cînd a auzit, era cît pe ce să leşine.

O idee nostimă îl străfulgeră pe Mîşkin. Se uită atent la Aglaia şi un zîmbet îi flutură pe buze.

Nici nu-i venea a crede că în faţa lui era fata cea mîndră care odată îi citise cu atîta dispreţ scrisoarea lui Gavrila Ardalionovici. Nu putea să înţeleagă cum sub această frumuseţe severă şi arogantă se poate ascunde un suflet de copil, care.

de fapt, *nici acum* nu era în stare să pătrundă sensul *tuturor cuvintelor*.

— Ai stat mereu acasă, Aglaia Ivanovna? o întrebă el. Vreau să spun, adică, n-ai frecventat nici o școală, n-ai urmat vreun curs la nici un internat sau institut?

— Nu, niciodată; am fost ținută acasă ca într-o eprubetă și din eprubetă pășesc direct în căsnicie; de ce zîmbești mereu? Mi se pare că dumneata îți bați joc de mine și că te-ai dat de partea lor, spuse fata, încruntîndu-și amenințător sprîncenele. Nu mă supăra, și așa nu prea știu ce se petrece cu mine... Pun rămășag că ai venit aici pe deplin încredințat că sînt îndrăgostită de dumneata și că te-am chemat la o întîlnire de dragoste, sfîrși ea cu glas tăios, iritată la culme.

— Într-adevăr, ieri mă gîndeam cu teamă să nu fie așa cum spui, mărturisi cu candoare prințul (părea foarte încurcat), dar astăzi sînt încredințat că dumneata...

— Cum? strigă Aglaia și buzișoara de jos începu deodată să-i tremure. Ți-era teamă ca nu cumva eu... ai îndrăznit să te gîndești că eu... Doamne! Ți-ai închipuit poate că, invitîndu-te aici, am vrut să te atrag într-o cursă, ca să fim surprinși aici și să fii astfel silit să mă iei în căsătorie...

— Aglaia Ivanovna! Ar trebui să-ți fie rușine să vorbești așa. Cum de a putut să încolțească în inima dumitale neprihănită un gînd atît de meschin? Pun rămășag că nu crezi un cuvînt din cele ce spui și... nici măcar nu-ți dai seama ce spui!

Aglaia rămase cu ochii în pămînt, speriată parcă de cele ce a spus.

— Ba nu, nu mi-e rușine de loc, murmură ea încet. De unde știi că inima mea e neprihănită? Cum ai îndrăznit atunci să-mi scrii o scrisoare de dragoste?

— O scrisoare de dragoste? Scrisoarea mea e o scrisoare de dragoste?! A fost cum nu se poate mai respectuoasă, a fost un strigăt pornit din adîncul inimii în cel mai greu moment din viața mea! Mi-ai răsărit atunci în față ca o lumină... eu n-am...

— Bine, bine, întrerupse Aglaia scurt, dar glasul nu-i mai era cel de adineauri; dimpotrivă, părea acum plină de căință și aproape înspăimîntată; mai mult, se plecă spre el, voind parcă să-i atingă umărul pentru a-l convinge să nu mai fie supărat și totuși străduindu-se să-i evite privirea. Bine, spuse ea grozav de rușinată, văd că am întrebuințat o expresie cît

se poate de nepotrivită. Asta pentru... pentru ca să te pun la încercare. Ia-o ca și cum n-aș fi spus nimic. Iar dacă te-am jignit, iartă-mă. Nu mă privi așa; te rog, întoarce capul. Ai zis că a fost un gînd meschin: am făcut-o înadins, ca să te necăjesc. Cîteodată mi-e frică mie însămi de ceea ce-mi vine să spun și totuși o spun. Mi-ai mărturisit chiar acum că scrisoarea aceea a fost scrisă în momentul cel mai greu din viața dumitale. Știu la ce moment te referi. Ultimele cuvinte Aglaia Ivanovna le rosti în șoaptă, cu ochii tot în pămînt.

— Ah, dacă ai putea ști totul!

— Știu tot! exclamă ea din ce în ce mai tulburată. Ai stat atunci o lună întreagă lîngă ticăloasa aceea cu care ai fugit...

Spunînd asta, Aglaia nu mai roși ca înainte, ci păli brusc. Apoi, deodată, se ridică în picioare și rămase așa, cu privirea transportată, dar își reveni numaidecît și se așeză din nou; totuși, multă vreme, buza de jos nu încetă să-i tremure. Urmă un răstimp de tăcere. Această tulburare neașteptată a fetei îl înmărmuri pe prinț, care nu izbutea să-i găsească o explicație.

— Nu te iubesc de loc! declară ea deodată răspicat.

Mîșkin nu răspunse nimic; timp de un minut între ei se așternu din nou tăcerea.

— Îl iubesc pe Gavrila Ardalionovici... spuse ea repede, dar abia deslușit, aplecînd și mai mult capul.

— Nu-i adevărat, rosti prințul aproape în șoaptă.

— Va să zică, eu mint? Ba e adevărat; i-am dat și cuvîntul, alaltăieri, chiar aici, pe banca asta.

Destăinuirea aceasta îl înspăimîntă pe prinț; o clipă rămase pe gînduri.

— Nu-i adevărat, repetă el hotărît. Ai născocit asta chiar acum.

— N-am ce zice, frumos din partea dumitale. Dar să știi că el s-a îndreptat; mă iubește mai mult decît propria-i viață. Și-a ars mîna sub ochii mei, ca să-mi dovedească că mă iubește mai presus de orice.

— Și-a ars mîna?

— Da, mîna. N-ai decît să crezi sau să nu crezi, mi-e totuna!

Înainte de a răspunde, prințul iar se gîndi o clipă. În cuvintele Aglaiei nu era nici urmă de glumă, ci mai curînd supărare.

— Dacă ceea ce spui s-a petrecut aici, înseamnă că adusese o luminare cu el? Altfel, nu văd cum...

— Da... adusese una. Ce-i așa de necrezut ?

— O lumînare întreagă sau numai un capăt de lumînare într-un sfeșnic ?

— Ei da... nu... o jumătate de lumînare... un capăt... o lumînare întreagă. N-are nici o importanță, lasă-mă !... Adusese și chibrituri, dacă vrei să știi. A aprins lumînarea și timp de o jumătate de ceas și-a ținut degetul la flacără ; ce, nu se poate ?

— L-am văzut ieri ; n-avea nici o arsură la mînă.

Aici, Aglaia pufni în rîs ca un copil.

— Știi de ce ți-am îndrugat minciuna asta ? întrebă ea pe urmă cu o naivitate copilăroasă și cu buzele tremurînd de un rîs nestăpînit. Pentru că atunci cînd născocești ceva, dacă știi să strecori cu dibăcie și un amănunt neobișnuit, cu totul excentric, ceva ce se întîmplă foarte rar sau chiar niciodată, minciuna pare mult mai verosimilă. Am observat asta. Mie însă nu mi-a reușit, pentru că n-am știut să ticluiesc...

Deodată se încruntă iar, stăpînindu-și parcă efuziunea.

— Dacă deunăzi ți-am recitat *Cavalerul sărman*, urmă ea, uitîndu-se la prinț cu seriozitate și cu o oarecare tristețe în ochi, am făcut-o nu numai ca să-ți aduc laude dintr-un anumit punct de vedere, dar am vrut totodată să înfierez purtarea dumitale și să-ți arăt că știu totul...

— Ești foarte nedreaptă cu mine... și cu nenorocita despre care te-ai exprimat adineauri cu atîta cruzime, Aglaia.

— Pentru că știu totul, de aceea m-am exprimat așa ! Știu că acum șase luni i-ai cerut mîna în fața tuturor. Nu mă întrerupe, vezi doar că vorbesc fără ocoluri și fără comentarii. Pe urmă, ea a plecat cu Rogojin ; apoi ai stat cu dînsa undeva, într-un sat sau într-un oraș, unde ea te-a părăsit, ca să fugă cu un altul. (Spunînd asta, Aglaia se înroși toată). Apoi s-a întors din nou la Rogojin, care-o iubește ca... un smintit. În cele din urmă, dumneata, alt deștept, cum ai auzit că s-a întors la Petersburg, te-ai și grăbit să alergi încoace. Aseară ai sărit s-o aperi, iar acum, chiar adineauri, ai visat-o... Vezi că știu totul ; că doar pentru dînsa, pentru dînsa ai venit aici, nu-i așa?

— Da, pentru dînsa, răspunse Mîșkin cu glas scăzut ; apoi își lăsă capul în jos, trist și îngîndurat, fără să bănuiască măcar cu ce privire scăpărătoare îl fulgeră Aglaia. Am venit ca să aflu... nu cred în fericirea ei alături de Rogojin, cu toate că... într-un cuvînt, nu știu ce-aș putea face ca să-i fiu de folos, cum aș putea s-o ajut... Totuși, am venit.

Tresări, ridicîndu-şi ochii spre Aglaia. Ea îl asculta cu o expresie de ură întipărită pe faţă.

— Dacă ai venit fără să ştii pentru ce, înseamnă că o iubeşti mult, spuse ea în cele din urmă.

— Nu, n-o iubesc. O, dacă ai şti cu cîtă groază îmi aduc aminte de timpul pe care l-am petrecut în preajma ei !

Un fior rece îi scutură trupul la aceste cuvinte.

— Spune-mi totul ! porunci Aglaia.

— Nu-i nimic ce nu s-ar cădea să asculţi. De ce am ţinut numaidecît să-ţi povestesc toate acestea şi să ţi le spun numai dumitale — nu ştiu ; poate pentru că pe dumneata te iubeam într-adevăr mult. Femeia aceasta nenorocită este adînc convinsă că e fiinţa cea mai decăzută, cea mai vicioasă din lume. O, să n-o condamni, nu te grăbi să arunci cu piatra în ea. E prea chinuită de propria-i conştiinţă, conştiinţa dezonoarei sale nemeritate ! Şi care este vinovăţia ei, Dumnezeule ! O, ea strigă mereu, cuprinsă de deznădejde, că n-are nici o vină, că e victima unor oameni fără suflet, victima unui destrăbălat şi ticălos ; dar orice ţi-ar spune, să ştii că altfel gîndeşte şi că, dimpotrivă, în sinea ei se crede vinovată în toate. Cînd am încercat să-i risipesc această întunecime din suflet, chinurile ei luau de fiecare dată proporţii atît de înspăimîntătoare, încît inima mea va rămîne mereu însîngerată cîtă vreme îmi voi aduce aminte de acele momente cumplite. Ştii pentru ce a plecat de la mine ? Numai ca să-mi dovedească că e o ticăloasă. Şi ceea ce-i mai înspăimîntător : poate că ea însăşi nu-şi dădea seama că o face numai ca să-mi dovedească acest lucru şi că m-a părăsit de fapt dintr-o dorinţă ascunsă de a săvîrşi o faptă ruşinoasă, pentru a se învinovăţi apoi : „Uite, ai săvîrşit o nouă mîrşăvie, deci eşti o lepădătură !" Ah, poate că n-ai să înţelegi toate acestea, Aglaia ! Ştii că în conştiinţa dezonoarei care o chinuieşte neîncetat ea găseşte poate o anumită satisfacţie, groaznică şi nefirească, ca un fel de răzbunare împotriva cuiva. Uneori izbuteam s-o împac cu ea însăşi, s-o fac să se însenineze şi să vadă lucrurile într-o altă lumină, dar îndată după aceea se tulbura din nou şi în revolta ei ajungea pînă acolo încît mă învinuia chiar şi pe mine, plină de amărăciune, că m-aş considera superior ei (cînd nici prin gînd nu mi-ar fi trecut aşa ceva), pentru ca la urmă, cînd am cerut-o în căsătorie, să-mi declare că nu cerşeşte mila şi nici ajutorul nimănui şi că nu are nevoie ca „cineva s-o ridice pînă la el". Ai văzut-o

ieri ; crezi oare că va fi fericită în mijlocul acelor oameni, că este o societate potrivită pentru ea ? Nici nu ştii cît e de înzestrată şi cît de adînc înţelege toate ! Uneori mă uimea !

— Şi acolo îi ţineai asemenea... predici ?

— O, nu ! continuă prinţul îngîndurat, fără să observe tonul răutăcios cu care-i pusese această întrebare. Eu tăceam aproape tot timpul. Adesea simţeam dorinţa de a spune ceva, dar, crede-mă, nu găseam ce să-i spun. Ştii, în unele împrejurări e mai bine să nu spui nimic. O, da, am iubit-o, am iubit-o mult... dar la urmă... la urmă... pînă la urmă, ea a ghicit totul.

— Ce anume a ghicit ?

— Că aveam pentru ea numai un sentiment de milă şi că... n-o mai iubeam.

— De unde ştii, poate că ea s-a îndrăgostit cu adevărat de... moşierul acela cu care fugise ?

— Nu. O cunosc bine. Şi-a bătut numai joc de el.

— Şi de dumneata nu şi-a bătut joc niciodată ?

— Nu-nu. Uneori mă lua în rîs, dar numai în clipele de furie ; o, atunci îmi arunca reproşuri grele, spuse la mînie, pentru ca apoi să sufere chiar ea ! Dar... pe urmă... ah... nu mă sili să-mi mai aduc aminte de toate astea !

Îşi ascunse faţa în palme.

— Ştii că îmi scrie mai în fiecare zi ?

— Va să zică, e adevărat ! strigă prinţul îngrozit. Mi s-a spus, dar n-am vrut să cred.

— Cine ţi-a spus ? întrebă Aglaia alarmată.

— Rogojin mi-a spus-o ieri, dar nu prea am înţeles mare lucru de la el.

— Ieri ? Ieri dimineaţă ? La ce oră ? Înainte de concert sau după ?

— După concert. Seara tîrziu, trecuse de ora unsprezece.

— Dacă-i vorba de Rogojin, atunci... Dar ştii ce-mi spune ea în scrisori ?

— Nu m-aş mira de nimic ; e o smintită.

— Uite scrisorile (Aglaia scoase din buzunar trei scrisori, fiecare în plic deosebit, şi le aruncă prinţului). De o săptămînă mă imploră, mă conjură, mă îmbie să mă mărit cu dumneata. Ea... ei da, e deşteaptă, măcar că e smintită, şi ai dreptate cînd spui că e mai inteligentă decît mine... Îmi scrie că mă adoră, că în fiecare zi caută prilejul să mă vadă, chiar şi de departe. Îmi scrie că dumneata mă iubeşti, că ea ştie asta, că a aflat-o

de mult şi că acolo i-ai vorbit de mine. Vrea să te vadă fericit şi e convinsă că numai eu aş putea să-ţi dau această fericire... Scrisorile ei sînt atît de ciudate... şi cu totul neobişnuite... nu le-am arătat nimănui pînă acum ; te-am aşteptat pe dumneata ; poţi să-mi spui ce înseamnă asta ? Nu te duce gîndul la nimic?

— E curată nebunie ; asta dovedeşte că nu-i în toate minţile, bîigui prinţul şi buzele începură să-i tremure.

— Nu cumva te apucă plînsul ?

— Nu, Aglaia, nu plîng, răspunse el, privind-o în ochi pe tînăra fată.

— Dar ce trebuie să fac ? Sfătuieşte-mă. Nu mai pot accepta să primesc asemenea scrisori !

— O, las-o, te implor s-o laşi în plata Domnului ! strigă prinţul. Ce să cauţi dumneata în întunecimea asta ? Am să fac tot ce pot ca să nu-ţi mai scrie.

— Atunci eşti un om fără suflet ! strigă Aglaia. Cum, nu vezi că nu pe mine mă iubeşte, ci pe dumneata, numai pe dumneata ?! E cu putinţă ca dumneata, care o cunoşti aşa de bine, să nu fi înţeles totul ? Ştii ce înseamnă asta, ce înseamnă aceste scrisori ? Gelozie, mai mult decît gelozie ! Crezi că-l va lua de bărbat pe Rogojin, cum scrie aici ? Se va omorî chiar a doua zi după cununia noastră !

Prinţul se cutremură, simţind cum îi îngheaţă inima. În acelaşi timp, o privi cu mirare ; i se păru ciudat să constate că acest copil era de mult o femeie.

— Dumnezeu mi-e martor, Aglaia, că mi-aş da viaţa pentru liniştea şi fericirea ei, dar... nu pot s-o mai iubesc, şi ea ştie asta !

— Atunci jertfeşte-te, e doar în firea dumitale ! Eşti un om generos, un mare binefăcător ! Şi nu-mi spune, te rog, pe numele mic. Adineauri mi-ai spus simplu „Aglaia"... Dumneata trebuie, eşti dator s-o readuci la viaţa adevărată, trebuie să pleci împreună cu dînsa, ca să-i aduci alinare, să-i împaci sufletul. Şi-apoi, o mai iubeşti încă.

— Nu pot să mă jertfesc în felul acesta, cu toate că o dată am vrut să mă jertfesc şi... poate că aş fi în stare şi-acum... Sînt *sigur* însă că alături de mine ar merge la pierzanie ; iată de ce o las. Trebuia s-o văd desearā, la ora şapte ; acum poate n-am să mă mai duc. În orgoliul ei, nu mi-ar ierta niciodată o asemenea dragoste şi ne-am pierde amîndoi ! Nu-i de loc normal, dar aici totul e anormal. Spui că mă iubeşte, dar ce

fel de iubire e asta ? Se poate vorbi de iubire după tot ce a trebuit să îndur ? Nu, aici e cu totul altceva, şi nu iubire !

— Cît eşti de palid ! spuse Aglaia speriată.

— Nu-i nimic ; n-am dormit destul ; mă simt slăbit, eu... noi am vorbit, într-adevăr, de dumneata atunci, Aglaia...

— Va să zică, e adevărat, *ai fost în stare într-adevăr, să-i vorbeşti de mine* şi... şi cum ai putut să mă îndrăgeşti, cînd nu m-ai văzut decît o singură dată ?

— Nu ştiu cum. În bezna în care mă aflam atunci, visam... poate mi se năzăreau numai nişte zori noi. N-aş putea să-ţi spun de ce şi cum m-am gîndit deodată la dumneata. N-am minţit atunci cînd ţi-am scris că nu-mi dau seama. A fost un vis care s-a făurit în împrejurări atît de înspăimîntătoare... Pe urmă, mi-am văzut de ocupaţii, m-am apucat de studii şi n-aş mai fi venit aici poate multă vreme, doi-trei ani poate...

— Va să zică, te-ai întors pentru dînsa ?

Şi ceva neobişnuit vibră în glasul Aglaiei.

— Da, pentru dînsa.

Se aşternu o tăcere grea. Fata se ridică.

— Dacă afirmi chiar dumneata, începu Aglaia ezitînd, dacă însuţi dumneata crezi că această... femeie a dumitale... e nebună, n-am ce-i face şi mai ales o rog să mă scutească de fanteziile ei smintite... Aşadar, te rog, Lev Nikolaici, să iei aceste trei scrisori şi să i le zvîrli în obraz din partea mea ! Şi dacă, strigă deodată Aglaia, şi dacă îşi mai permite o dată să-mi adreseze un singur rînd, spune-i că mă voi plînge tatii şi o vor închide într-un ospiciu...

Mîşkin sări în sus şi privi cu spaimă faţa înfuriată a tinerei fete ; pe urmă, deodată, un fel de ceaţă i se aşternu înaintea ochilor...

— Exte exclus ca dumneata să nutreşti asemenea sentimente... nu-i adevărat ! îngăimă el.

— Ba e adevărat ! Este absolut adevărat ! strigă Aglaia aproape cu desperare...

— Ce-i adevărat ? Ce este absolut adevărat ? răsună deodată un glas speriat lîngă ei.

Înaintea lor apăru Lizaveta Prokofievna.

— E adevărat că mă mărit cu Gavrila Ardalionovici ! Că îl iubesc pe Gavrila Ardalionovici şi că mîine fug cu el de acasă ! răspunse Aglaia furioasă. Ai auzit ? Ţi-ai satisfăcut curiozitatea ? Eşti mulţumită acum ? Şi o luă la fugă spre casă.

Prinţul voi să se îndepărteze, dar Lizaveta Prokofievna îl opri :

— Nu, domnul meu, fă bine şi nu pleca ; ai amabilitatea să vii cu mine şi să-mi dai anumite explicaţii... O, Doamne, ce chin ! Şi n-am închis ochii toată noaptea.

Prinţul o urmă.

IX

Intrînd în vila ei, Lizaveta Prokofievna nu mai fu în stare să meargă mai departe şi se opri în prima cameră. Sleită de puteri, ea se prăbuşi pe o canapea, fără a se sinchisi de Mîşkin, uitînd chiar să-l poftească să şadă. Încăperea în care au rămas era un salon destul de mare, cu şemineu, cu o masă rotundă în mijloc ; flori multe pe suporturi împodobeau ferestrele ; în fund, o uşă cu geamuri se deschidea spre grădină. Adelaida şi Alexandra apărură numaidecît şi ele, uitîndu-se nedumerite şi cu o întrebare mută la prinţ şi la Lizaveta Prokofievna.

În vilegiatură, domnişoarele Epancin se sculau de regulă pe la nouă ; numai Aglaia luase obiceiul, de vreo două-trei zile, să se scoale mai devreme ; se ducea să se plimbe prin grădină, dar nu chiar de la ora şapte, ci pe la opt sau chiar ceva mai tîrziu. Lizaveta Prokofievna, pe care tot felul de griji n-au lăsat-o să doarmă toată noaptea, s-a dat jos din pat la ora opt, anume ca s-o întîlnească pe fiica ei în grădină, fiind sigură că e acolo. Dar n-o găsi pe Aglaia nici în grădină, şi nici în odaia ei. Mama, cuprinsă de nelinişte, le trezi pe cele două fiice mai mari. Află de la servitoare că Aglaia Ivanovna ieşise în parc înainte de ora şapte. La această nouă extravaganţă a năbădăioasei lor surori, Adelaida şi Alexandra zîmbiră şi-i atraseră atenţia mamei că, dacă se duce s-o caute pe Aglaia în parc, aceasta ar fi în stare să se supere şi e mai mult ca sigur că acum stă cu o carte în mînă pe banca cea verde de care vorbise acum trei zile şi pentru care era cît pe-aci să se certe cu prinţul Ş., fiindcă acesta nu găsea locul chiar aşa de fermecător. Din mai multe motive, Lizaveta Prokofievna se arătă foarte speriată, văzîndu-şi fata pe bancă alături de Mîşkin şi auzind vorbele ciudate ale Aglaiei. Dar, după ce-l aduse pe prinţ în casă, generăleasa se întrebă cu teamă dacă nu cumva

se pripise în această împrejurare: „De ce adică nu s-ar cuveni ca Aglaia să se întîlnească şi să discute cu prinţul în parc, admiţînd chiar că şi-au dat o întîlnire de mai înainte?"

— Să nu care cumva să-ţi închipui, dragă prinţe, zise ea domolindu-se, că te-am adus aici ca să-ţi iau un interogatoriu... După cele petrecute aseară, aş fi preferat poate să nu te mai văd multă vreme, drăguţule...

Se opri o clipă, încurcată.

— Ţineai să afli însă neapărat cum şi pentru ce Aglaia Ivanovna şi cu mine ne-am întîlnit astăzi? sfîrşi calm prinţul.

— Ei bine, aşa este, asta am dorit, se răsti Lizaveta Prokofievna, făcînd feţe-feţe. Nu mi-e frică să vorbesc deschis, pentru că nu jignesc şi n-am vrut să jignesc pe nimeni...

— Dar e cît se poate de firesc; nici vorbă nu poate fi de vreo jignire; ca mamă, ai tot dreptul să fii la curent. Aglaia Ivanovna şi cu mine ne-am întîlnit lîngă banca verde, astăzi de dimineaţă, exact la ora şapte. Aseară mi-a dat de ştire printr-un bileţel că doreşte să mă vadă ca să-mi vorbească într-o chestiune importantă. Am avut această întrevedere şi timp de o oră am vorbit de lucruri care o privesc exclusiv pe Aglaia Ivanovna; asta-i tot.

— Fireşte că-i tot, domnul meu, şi nu poate fi nici o îndoială că asta-i tot, spuse cu demnitate Lizaveta Prokofievna.

— Foarte bine, prinţe! spuse Aglaia, făcîndu-şi apariţia pe neaşteptate. Îţi mulţumesc din toată inima că nu m-ai crezut în stare să mă înjosesc pînă la minciună! Eşti satisfăcută, *maman*, ori vrei să-ţi mai continui interogatoriul?

— Tu ştii că n-am avut niciodată motive să roşesc în faţa ta, deşi poate că ţi-ar fi făcut plăcere, răspunse cu gravitate Lizaveta Prokofievna. Adio, prinţe, şi nu-mi lua în nume de rău că te-am deranjat. Nădăjduiesc că vei rămîne încredinţat de întreaga stimă ce ţi-o port.

Mîşkin salută pe rînd, înclinîndu-se în direcţia doamnelor, şi se retrase fără a rosti un cuvînt. Alexandra şi Adelaida îşi şoptiră una alteia ceva, schiţînd un surîs. Lizaveta Prokofievna le privi cu asprime.

— N-am spus altceva, *maman*, o lămuri Adelaida rîzînd, decît că prinţul a făcut o plecăciune impecabilă; de obicei e tare neîndemînatic, ca un urs, iar acum, la plecare, a salutat cu distincţie, în maniera lui... Evgheni Pavlîci.

— Distincţia şi demnitatea sînt însuşiri insuflate de inimă şi nu se învaţă de la maestrul de dans, încheie sentenţios Lizaveta Prokofievna şi, fără să arunce măcar o privire spre Aglaia, urcă în odaia ei.

Cînd prinţul ajunse acasă, pe la ora nouă, găsi pe terasă pe Vera Lukianovna şi pe servitoare, care tocmai isprăviseră de scuturat şi de măturat după seara din ajun.

— Slavă Domnului, am isprăvit la timp ! spuse bucuroasă Vera.

— Bună ziua ! Mi se cam învîrte capul ; am dormit prost şi m-aş culca puţin.

— Aici pe terasă, ca şi ieri ? Bine. Spun celorlalţi să nu vă deranjeze. Tata a plecat de-acasă.

Slujnica ieşi. Vera voi s-o urmeze, dar se întoarse, apropiindu-se îngrijorată de prinţ.

— Prinţe, aveţi milă de... nenorocitul acela ; nu-l alungaţi chiar astăzi.

— Nu, fireşte, nici gînd să-l dau afară ; poate să rămînă aici, dacă vrea.

— De aci încolo n-are să mai facă nimic şi... să nu fiţi prea aspru cu el.

— Bineînţeles. De ce aş fi ?

— Şi mai cu seamă... să nu-l luaţi în rîs.

— Asta în nici un caz !

Vera se-nroşi.

— Sînt o proastă că spun asemenea lucruri unui om ca dumneavoastră... Şi cu toate că sînteţi obosit, spuse ea cu un zîmbet senin, dînd să plece, aveţi în clipa asta nişte ochi plini de bunătate... de fericire.

— De fericire, zici ? întrebă prinţul cu vioiciune şi rîse într-adevăr fericit.

Aici însă, Vera — sinceră şi spontană ca un băieţandru — se simţi deodată stînjenită şi, îmbujorîndu-se la faţă toată, plecă în grabă, cu acelaşi zîmbet senin.

„Ce fiinţă... încîntătoare !..." gîndi Mîşkin şi pe loc uită de ea. Într-un colţ al terasei avea o canapea cu o măsuţă în faţă ; se aşeză pe canapea, îşi acoperi faţa cu mîinile şi stătu aşa vreo zece minute ; deodată, cu o mişcare bruscă, îşi vîrî îngrijorat mîna în buzunarul hainei şi scoase cele trei scrisori.

Dar uşa se deschise iarăşi şi intră Kolea. Prinţul se grăbi să vîre scrisorile în buzunar, bucuros parcă să mai amîne momentul lecturii.

— Ce zici de întîmplarea asta ? spuse Kolea, aşezîndu-se pe canapea şi trecînd direct la subiect, ca toţi cei de seama lui. Ce părere ai acum despre Ippolit ? Ai pierdut orice stimă faţă de el, nu-i aşa ?

— Dar de ce, mă rog... Să ştii însă, Kolea, mă simt foarte obosit... Şi apoi, povestea asta e aşa de tristă, încît nu ştiu dacă face s-o mai reluăm... Totuşi, vreau să ştiu cum îi mai merge ?

— Doarme şi are să mai doarmă încă vreo două ceasuri. Înţeleg, nu te-ai culcat de loc, te-ai dus să te plimbi în parc... După atîtea emoţii... cred şi eu !

— De unde ştii că m-am plimbat în parc şi că nu m-am culcat de loc ?

— Chiar acum mi-a spus Vera ; în ruptul capului nu voia să mă lase să intru ; dar nu m-a răbdat inima şi am venit doar pentru o clipă. Două ceasuri am stat lîngă bolnav ; acum l-am lăsat pe Kostea Lebedev în locul meu. Burdovski a plecat. Atunci, culcă-te, prinţe dragă, noapte... sau, mai bine zis, ziuă bună. Dar, să ştii, sînt zguduit.

— Fireşte... toate acestea...

— Nu, prinţe, nu ; m-a zguduit „Spovedania“ lui. Mai cu seamă pasajul în care vorbeşte despre providenţă şi despre viaţa viitoare. Are acolo o idee for-mi-dabilă !

Mîşkin îl privi cu duioşie ; venise de bună seamă cu o intenţie precisă, să discute această idee formidabilă.

— Şi nu ideea în sine interesează, cît, mai ales, împrejurările acestea cu totul neobişnuite ! Dacă o găseam la Voltaire, la Rousseau sau Proudhon, o remarcam desigur, fără a fi însă atît de impresionat. Cînd auzi însă vorbind în felul acesta un om care ştie sigur că nu mai are de trăit decît zece minute, îţi dai seama că asişti la o superbă afirmare a mîndriei ! Este expresia supremă a independenţei propriei demnităţi a omului ; este un act de înfruntare directă... Ei bine, aici avem de-a face cu o forţă gigantică a spiritului ! Şi după toate astea, să mai susţii că a omis intenţionat să pună capsa în pistol — dar e o presupunere atît de absurdă, atît de meschină ! Să ştii că ieri ne-a păcălit pe toţi ; a folosit un şiretlic ; eu nu-l ajutasem de loc să-şi facă geamantanul şi nici nu i-am văzut vreodată

pistolul; el singur şi-a strîns bagajele, dar, luat prin surprindere, m-am zăpăcit de tot. Vera mi-a spus că eşti de acord ca el să rămînă aici; îţi jur că nu-i nici o primejdie, cu atît mai mult că nu-l slăbim din ochi; mereu e cineva în preajma lui.

— În noaptea asta, cine a vegheat lîngă el?

— Am stat pe rînd: Burdovski, Kostea Lebedev şi cu mine; Keller a stat şi el puţin, pe urmă s-a dus să doarmă la Lebedev, pentru că la noi n-avea pe ce să se culce. Şi Ferdîşcenko a dormit tot la Lebedev şi a plecat pe la ora şapte. Generalul, care stă în permanenţă la Lebedev, a plecat şi el... E posibil ca Lebedev să vină să te vadă cît de curînd; te-a căutat, nu ştiu de ce; a întrebat de două ori dacă te-ai întors. Să-l lăsăm să intre, sau nu? Vrei probabil să te odihneşti. Şi eu mă duc să mă culc. A, da, voiam să-ţi mai spun ceva. M-a uimit teribil generalul adineauri: pe la şase m-a trezit Burdovski ca să-l schimb; am ieşit puţin şi deodată dau cu ochii de general; era aşa de beat, că nici nu m-a recunoscut; s-a oprit în faţa mea năuc; apoi deodată, îşi vine în fire şi dă-i cu întrebările: „Ce face adică, bolnavul? Veneam să mă interesez de bolnav..." zice. I-am dat raportul ce şi cum. „Toate astea sînt bune, zice, dar veneam tocmai să te previn; de aia m-am şi sculat; am motive să cred că faţă de domnul Ferdîşcenko nu se poate vorbi orice şi deci... trebuie să ne ţinem gura". Înţelegi, prinţe?

— Ce spui? La urma urmei... toate astea puţin ne interesează.

— Fireşte că nu ne interesează; doar nu sîntem francmasoni! Chiar m-am mirat că generalul a găsit de cuviinţă să vină şi să mă trezească din somn anume pentru asta.

— Zici că Ferdîşcenko a plecat?

— Pe la ora şapte; a venit o clipă să mă caute; vegheam la căpătîiul lui Ippolit; mi-a spus că se duce să-şi împlinească somnul la Vilkin; un beţivan ordinar, Vilkin ăsta! Dar e timpul să plec! Uite că vine şi Lukian Timofeici... Prinţul vrea să doarmă, Lukian Timofeici, fă cale întoarsă!

Lebedev intră cam ţeapăn şi salută cu un aer grav.

— Nu stau decît o clipă, mult stimate prinţ, am venit cu o afacere, după mine, foarte importantă, spuse el cu jumătate gură şi cu un ton neobişnuit.

Venea de pe drum şi nici nu dăduse încă pe acasă; avea încă pălăria în mînă. Părea îngrijorat şi pătruns de un senti-

ment de excepţională demnitate personală. Prinţul îl invită să se aşeze.

— Ai întrebat de două ori de mine ? Tot mai eşti preocupat de cele întîmplate aseară...

— Vorbeşti de băiatul acela de ieri, prinţe ? A, nu ! Ieri, ideile îmi erau cam încîlcite... dar astăzi n-am de loc intenţia să contrecarez planurile dumitale.

— Să contre... cum ai spus ?

— Am spus : să contrecarez : cuvînt franţuzesc, intrat, ca atîtea altele, în uzul limbii ruse ; de altfel, nu ţin cine ştie ce la folosirea lui.

— Dar ce ai, de eşti atît de grav şi solemn astăzi, Lebedev ? întrebă prinţul zîmbind. Răspici cuvintele, de parcă le-ai scanda.

— Nikolai Ardalionovici, se adresă Lebedev lui Kolea cu un glas aproape duios, avînd să-i comunic prinţului ceva care priveşte direct...

— Da, da, fireşte, fireşte, nu-i treaba mea. Uite că m-am şi retras ! La revedere, prinţe, spuse Kolea şi dispăru numaidecît.

— Îmi place băiatul ăsta, pentru că e deştept şi înţelegător, spuse Lebedev, urmărindu-l cu privirea ; chit că uneori e tare sîcîitor, dar e un băiat isteţ. Preastimate prinţ, mi s-a întîmplat o nenorocire extraordinară aseară sau astăzi, dis-de-dimineaţă... nu pot încă să precizez momentul exact.

— Ce s-a-ntîmplat ?

— Mi-au dispărut patru sute de ruble din buzunarul hainei, preastimate prinţ ; s-au evaporat ! adăugă Lebedev cu un zîmbet acru.

— Ai pierdut patru sute de ruble ? Ce păcat !

— Mai cu seamă pentru un om sărac, care trăieşte din munca lui cinstită.

— Da, bineînţeles ; şi cum a fost posibil ?

— Băutura-i de vină. Am venit la dumneata ca la providenţă, preastimate prinţ. Suma de patru sute de ruble am primit-o de la un datornic ieri, la ora cinci după-amiază, după care m-am urcat în tren şi m-am întors acasă. Portofelul era în buzunarul uniformei. Cînd m-am schimbat, am pus banii în buzunarul redingotei ; trebuia să-i am la mine, pentru a-i preda seara, la cererea cuiva... printr-o persoană pe care o aşteptam să vină.

— Apropo, Lukian Timofeici, e adevărat că ai publicat în ziare un anunţ cum că dai bani cu împrumut contra gaj în obiecte de aur şi argint?

— Printr-un interpus; numele meu nu figura dedesubtul adresei din anunţ. Dispunînd de un capital infim şi dat fiind înmulţirea familiei, recunoaşte şi dumneata că o dobîndă modestă...

— Bine, bine; voiam să ştiu numai; iartă-mă că te-am întrerupt.

— Persoana împuternicită să ridice banii n-a mai venit. Între timp, l-au adus pe nefericitul acela; eram după masă şi, bineînţeles, bine dispus; sosiseră musafirii, am băut... ceai şi... spre nenorocul meu, m-am cam înveselit. Mai tîrziu, cînd Keller a venit şi ne-a anunţat despre solemnitatea onomasticii dumitale şi că ai de gînd s-o serbezi cu şampanie, atunci, scumpe şi prea stimate prinţ, eu, avînd o inimă (ceea ce, probabil, ai băgat de seamă, căci o merit), avînd o inimă nu spun sensibilă, dar recunoscătoare, lucru de care mă mîndresc, m-am gîndit că, într-o împrejurare atît de solemnă, nu puteam rămîne cu vechitura asta pe mine, şi ca să te felicit personal, era mai nimerit să-mi pun uniforma, pe care o lepădasem venind acasă. M-am pus iarăşi în ţinuta de rigoare, după cum m-ai şi văzut, probabil, prinţe, toată seara. Cînd mi-am schimbat ţinuta, am uitat portofelul în buzunarul redingotei... Adevărat se zice că, atunci cînd Dumnezeu vrea să pedepsească pe cineva, îi ia întîi minţile. Şi de-abia azi-dimineaţă, pe la ora şapte şi jumătate, cînd m-am trezit şi mi-am adus aminte, am sărit ca un nebun din pat şi glonţ la redingotă — buzunarul gol! Nici urmă de portofel!

— Da, neplăcută întîmplare!

— Exact: neplăcută! Cu tactul dumitale incomparabil ai ştiut să găseşti îndată cuvîntul potrivit, adăugă maliţios Lebedev.

— Şi totuşi, cum vine asta... se nelinişti prinţul îngîndurat, e un lucru destul de grav.

— Grav ai zis? Iată încă un cuvînt extraordinar de nimerit pe care îl găseşti dumneata, prinţe, pentru a defini...

— Lasă asta, Lukian Timofeici! O vorbă sau alta, nu importă... Nu crezi că s-ar fi putut întîmpla, beat cum erai, să-ţi cadă portofelul din buzunar?

— Se poate. Totul e cu putinţă cînd eşti beat, după cum ai binevoit să te exprimi cu atîta sinceritate, preastimate prinţ.

Dar în cazul acesta ce ne facem cu următoarea socoteală : dacă în timp ce-mi schimbam redingota lăsam să-mi cadă portofelul din buzunar, obiectul căzut trebuia să se afle acolo, pe podea. Şi totuşi obiectul lipseşte !

— Nu l-ai vîrît cumva într-un sertar, în birou ?

— L-am căutat şi am răscolit peste tot ; de altfel, n-am ascuns portofelul nicăieri şi n-am deschis nici un sertar — ţin minte foarte bine.

— În dulăpior te-ai uitat ?

— Asta am făcut-o în primul rînd, şi astăzi am scotocit de mai multe ori acolo. De altfel, ce rost ar fi avut să-l pun în dulăpior, sincer — stimate prinţ ?

— Îţi mărturisesc, Lebedev, că asta mă cam pune pe gînduri. Aşadar, cineva l-o fi găsit pe jos ?

— Sau l-a şterpelit din buzunar ! Nu există decît aceste două alternative.

— Asta mă nelinişteşte foarte mult ; dar cine ar putea să fie... Iată întrebarea !

— Fără îndoială, aceasta este întrebarea de căpetenie ; dumneata ştii să găseşti întotdeauna, cu o precizie uimitoare, cuvintele şi ideile menite să definească cum nu se poate mai lămurit situaţiile, excelentissime prinţ.

— Dar isprăveşte odată cu ironiile, Lukian Timofeici ! Aici...

— Ironii ?! strigă Lebedev plesnind din palme.

— Ei bine, lasă, doar nu-i caz de supărare ; aici e cu totul altceva... e vorba de oameni, şi asta mă îngrijorează. Pe cine bănuieşti dumneata ?

— Chestiunea e dificilă şi extrem de... complicată ! Să bănuiesc servitoarea ? A stat tot timpul la bucătărie. Pe copiii mei, nici atît...

— Cred şi eu !...

— Prin urmare, e cineva dintre musafiri.

— Dar e posibil aşa ceva ?

— Absolut şi totalmente imposibil şi totuşi negreşit şi numai aşa trebuie să fi fost. Sînt gata să admit însă, ba sînt şi încredinţat că furtişagul, dacă într-adevăr a fost un furtişag, nu s-a comis în timpul serii, cînd toată lumea era adunată aici, ci noaptea sau poate chiar spre ziuă, de către unul din cei ce au rămas să doarmă aici.

— Dumnezeule mare !

— Pe Burdovski și pe Nikolai Ardalionovici îi exclud din capul locului, pentru că ei nici n-au intrat la mine în odaie.

— Și chiar dacă ar fi intrat? Cine a rămas peste noapte la dumneata?

— Socotindu-mă și pe mine, am fost patru inși care am stat în timpul nopții în cele două odăi alăturate: eu, generalul, Keller și domnul Ferdîșcenko. Prin urmare, trebuie să fie unul din noi patru!

— Unul din trei, vrei să spui, dar care anume?

— M-am numărat și pe mine, ca să fie după dreptate și în bună ordine; cred însă că vei fi și dumneata de acord, prințe, că n-aș fi putut să mă jefuiesc pe mine însumi, cu toate că s-au mai văzut și asemenea cazuri...

— Devii plicticos, Lebedev! întrerupse nerăbdător prințul. Revino la fapte și n-o mai lungi atît.

— Rămîn, prin urmare, trei și, în primul rînd, domnul Keller, om nesigur, cam bețivan și, în anume împrejurări, liberal cînd e vorba de buzunarul altuia; în rest, are mai curînd înclinații, ca să zic așa, de cavaler medieval decît de liberal. A rămas mai întîi aici, în odaia bolnavului, și abia după miezul nopții a venit la noi, pretextînd că nu poate dormi pe dușumeaua goală.

— Îl bănuiești pe el?

— L-am bănuit. Cînd am sărit din pat ca un nebun, pe la șapte și ceva, și m-am lovit cu palma peste frunte, l-am trezit imediat pe general, care dormea dus. Constatînd dispariția ciudată a lui Ferdîșcenko, fapt care prin el însuși dădea de bănuit, am hotărît pe loc să-l percheziționăm pe Keller, care dormea ca... un... ca un buștean. L-am scotocit pe față și pe dos; prin buzunarele lui sufla vîntul; unde mai pui că toate pînă la unul erau găurite. Avea doar o batistă de bumbac albastră, cadrilată și în ultimul hal de murdărie. Apoi un bilețel de la o cameristă care-i cerea bani, amenințîndu-l și, în sfîrșit, binecunoscutul foileton, rupt ferfeniță. Asta-i tot ce s-a găsit la el. Generalul fu de părere că-i nevinovat. Pentru a ne încredința și mai bine, l-am trezit din somn, lucru ce n-a fost tocmai ușor. Abia a înțeles despre ce era vorba; s-a uitat la noi cu gura căscată și cu o expresie caraghioasă, nevinovată și chiar neroadă de om beat — nu, nu e el!

— Ce bine îmi pare! respiră prințul ușurat. Mi-a fost cam teamă pentru dînsul.

— Ţi-a fost teamă ? Va să zică, ai avut motive să-l bănuieşti? îşi îngustă pleoapele Lebedev.

— A, nu ; mi-a scăpat aşa, fără nici un gînd, răspunse prinţul încurcat, am spus şi eu prosteşte că mă temeam. Te rog, Lebedev, n-o mai repeta la nimeni...

— Prinţe, prinţe ! Cuvintele dumitale vor rămîne în adîncul inimii mele ca în mormînt !.. exclamă patetic Lebedev, strîngîndu-şi pălăria la piept.

— Bine, bine !... Aşadar, e Ferdîşcenko ? Adică, dumneata îl bănuieşti pe Ferdîşcenko ?

— Da pe cine altul ? articulă încet Lebedev, uitîndu-se ţintă la prinţ.

— Ei da, fireşte... nu rămîne decît el... Dar cum s-o dovedeşti ? Ai probe ?

— Probe am. Mai întîi că s-a făcut nevăzut la ora şapte sau pe la şase şi ceva, dis-de-dimineaţă.

— Stai puţin. Kolea îmi spunea mai adineauri că Ferdîşcenko a trecut pe la el pentru a-l anunţa că se duce să-şi împlinească somnul la... i-am uitat numele, la un prieten de-al lui.

— La Vilkin. Va să zică, Nikolai Ardalionovici ţi-a şi vorbit despre asta ?

— Nu mi-a spus nimic de furt...

— Nu ştie, căci pentru moment păstrez secretul. Aşadar, Ferdîşcenko pleacă la Vilkin ; la prima vedere, nimic surprinzător în faptul că un beţiv se duce la alt beţiv chiar în zorii zilei şi fără nici o treabă. Şi totuşi, am impresia că aici apare un indiciu : înainte de a pleca, dumnealui îşi lasă adresa... Acum fii atent, prinţe ; se pune întrebarea : ce l-a făcut să-şi lase adresa ?... Ce zor nevoie mare a avut să-l caute în mod special pe Nikolai Ardalionovici, făcînd deci un ocol, şi să-i spună că se duce pentru restul nopţii la Vilkin ? Pe cine poate să intereseze de ce pleacă şi unde anume se duce ? Ce rost are să dea explicaţii ? Nu, nu ! Chestiunea e mult mai subtilă. E un rafinament hoţesc teribil ! „Poftim, adicătelea, nu caut să mi se piardă urma, cum ar putea cineva să mă bănuiască de hoţie ? Care hoţ lasă vorbă unde se duce, ca să fie găsit ?“ Într-un cuvînt, sîntem în faţa unui exces de prevedere, a unei griji excesive de a înlătura orice bănuială şi, ca să zic aşa, de a-şi şterge urmele pe nisip... Mă înţelegi acum, preastimate prinţ ?

— Am înţeles foarte bine, dar asta nu dovedeşte încă nimic.

— A doua dovadă : urma dată e falsă şi adresa inexactă. După un ceas, adică pe la ora opt, m-am dus la Vilkin. Stă aici, pe strada a Cincea, şi de bine de rău îl cunosc. Ia-l pe Ferdîşcenko de unde nu-i. Cu mare greutate am putut afla de la servitoare, care-i cam fudulă de-o ureche, că acum un ceas cineva a sunat aşa de tare, încît a rupt şnurul de la clopoţel ; servitoarea n-a deschis, nevoind să-l trezească pe domnul Vilkin, sau poate că i-a fost lene să se dea jos din pat. Se întîmplă.

— Şi acestea sînt toate dovezile dumitale ? Cam slabe.

— Dar, preastimate prinţ, pe cine altul să bănuiesc, judecă şi dumneata ? încheie cu glas înduioşat Lebedev, şi un zîmbet şiret îi flutură pe buze.

— Ar trebui totuşi să mai cauţi o dată prin odăi, prin sertare, îi sugeră îngrijorat prinţul, după ce se gîndi o clipă.

— M-am uitat peste tot, suspină şi mai smerit Lebedev.

— Hm... şi pentru ce, pentru ce a trebuit neapărat să-ţi scoţi redingota ? se necăji prinţul şi de ciudă lovi cu pumnul în masă.

— Întrebarea aceasta a mai fost pusă într-o veche comedie. Dar, preabunul meu prinţ, am impresia că prea pui la inimă nenorocirea mea ! N-o merit. Adică, vreau să spun că eu personal n-o merit ; dar dumneata te chinuieşti şi pentru cel vinovat... pentru acest insignifiant domn Ferdîşcenko ?

— Da, aşa este, m-a cam tulburat ştirea dumitale, întrerupse prinţul cu un aer distrat şi vizibil nemulţumit. Şi ce ai de gînd să faci... dacă eşti atît de sigur că-i Ferdîşcenko ?

— Prinţe, preastimate prinţ, dar cine altul să fie ? continuă Lebedev pe un ton de înduioşare din ce în ce mai afectată. Căci însuşi faptul că n-am pe cine altul să bănuiesc, deci imposibilitatea de a mai bănui pe altcineva afară de domnul Ferdîşcenko, este, propriu-zis, tot un fel de dovadă împotriva domnului Ferdîşcenko. Iată deci şi o a treia probă ! Căci, o repet, dacă nu-i el, cine altul ? Doar n-am să-l bănuiesc pe domnul Burdovski, he, he, he !

— E absurd !

— Cu atît mai puţin pe general, he, he, he !

— Asta ar fi prea de tot ! aproape că se răsti prinţul de ciudă, răsucindu-se nervos pe scaun.

— Cum să nu fie prea de tot ?! He, he, he ! Dar ce m-a făcut să rîd omul acesta, generalul adică ! Pornisem adineauri împreună, pe urmele proaspete, drept la Vilkin... Trebuie să-ţi

spun că generalul a fost mai afectat chiar decît mine ; cînd l-am trezit, îndată ce am constatat lipsa portofelului, l-am văzut cum a făcut fețe-fețe, s-a roșit, a pălit și, la urmă, a fost cuprins de o nobilă indignare, dar atît de înverșunată cum nici nu m-aș fi așteptat. Ce suflet ales ! E adevărat că minte într-una, e o meteahnă a lui, dar e un om însuflețit de cele mai nobile porniri, un om cam sărăcuț cu duhul, dar te cîștigă prin inocența lui sufletească. Ți-am spus, preastimate prinț, că am pentru dînsul nu numai o slăbiciune, dar și un fel de afecțiune. Deodată îl văd că se oprește în mijlocul drumului, își descheie redingota, își descoperă pieptul. „Caută-mă, zice, l-ai percheziționat pe Keller, de ce să nu mă cercetezi și pe mine ? O cere dreptatea". Mîinile și picioarele îi tremurau și era de o paloare înspăimîntătoare. „Ascultă, generale, i-am zis rîzînd, dacă altcineva mi-ar fi spus așa ceva despre tine, mi-aș fi retezat numaidecît capul cu propriile mele mîini, l-aș fi pus pe o tavă și astfel eu însumi l-aș fi oferit tuturor celor ce s-ar fi îndoit, spunîndu-le : «Vedeți capul acesta ? Ei bine, răspund pentru el cu propriul meu cap, iar de va trebui mă arunc și în foc». Iată, i-am zis, cît de mare încredere am eu în tine !" La aceste vorbe, se aruncă la pieptul meu, tot în mijlocul străzii, izbucni în lacrimi și mă strînse în brațe, mai-mai să mă sugrume. „Tu ești, îmi spune, singurul prieten pe care-l am în nenorocirile mele !" Ce om plin de simțire ! Pe drum, după aceea, îmi povesti, bineînțeles, o anecdotă în legătură cu întîmplarea noastră ; cică, în tinerețe, și el fusese o dată bănuit de un furt de cinci sute de mii de ruble ; dar a doua zi, luînd foc casa, el îl scăpă din flăcări pe contele care-l bănuia și pe Nina Alexandrovna, care era domnișoară pe atunci. Contele l-a îmbrățișat și l-a sărutat și așa a putut el s-o ia în căsătorie pe Nina Alexandrovna. A doua zi, sub dărîmăturile clădirii mistuite de incendiu, s-a găsit și caseta cu banii dispăruți ; era o lădiță de fier, de fabricație englezească, prevăzută cu o broască secretă ; căzuse, nu se știe cum, sub scîndurile podelei și, dacă n-ar fi fost incendiul, nu s-ar fi știut niciodată ce devenise. Nu era nimic adevărat în toată povestea asta și totuși, vorbind de Nina Alexandrovna, îl podidi plînsul. E o persoană foarte distinsă Nina Alexandrovna, deși nu mă prea înghite.

— N-o cunoști ?

— Nu i-am fost prezentat niciodată, dar aș dori din tot sufletul s-o cunosc, fie numai pentru a mă justifica în fața

ei. Nina Alexandrovna este pornită împotriva mea și consideră că eu îi corup soțul, îndemnîndu-l și antrenîndu-l la băutură. În realitate, nu numai că nu-l corup, ci, dimpotrivă, îl temperez și poate că-l feresc de societatea unor oameni cu reputație dubioasă și de influența lor păgubitoare. Unde mai pui că mi-e prieten și-ți mărturisesc că acum nu l-aș mai lăsa de capul lui pentru nimic în lume ; unde se duce el, mă duc și eu, pentru că numai cu duhul blîndeții îl mai poți domoli cît de cît. Acum, aproape că nu se mai duce pe la căpităneasa lui, deși tînjește în taină după ea și nu așteaptă decît prilejul să alerge acolo ; altminteri n-ar ofta și n-ar suspina atîta, nu știu de ce tocmai dimineața, cînd se scoală și-și încalță cizmele ; n-are bani, iată nenorocirea, căci nu-i chip să se ducă la dînsa cu mîna goală. Dumitale nu ți-a cerut bani, preastimate prinț ?

— Nu, nu mi-a cerut.

— Nu îndrăznește, dar cum ar mai face-o ! Mi-a mărturisit chiar el că ar fi vrut să ți se adreseze dumitale, dar se jenează, fiindcă, nu demult, i-ai mai împrumutat ; pe de altă parte, crede că ești hotărît să nu-i mai dai. Mi s-a destăinuit ca unui prieten bun.

— Dar dumneata nu-i dai bani ?

— Prințe ! Preastimate prinț ! Nu numai bani, ci viața mi-aș da-o pentru omul acesta... adică nu, nu vreau să exagerez, nu chiar viața, dar pentru dînsul aș primi bucuros să suport friguri, un buboi sau guturai, dacă ar fi la mare ananghie, căci îl consider un om excepțional ; din nefericire însă iremediabil pierdut în mocirla în care se bălăcește. Asta e — nu numai bani !

— Va să zică, îi dai totuși bani ?

— N-nu, nu i-am dat ; de altfel știe și el că n-am să-i dau ; și asta numai pentru binele și spre îndreptarea lui. Acum ține morțiș să vină cu mine la Petersburg. Plec la Petersburg, ca să-l surprind pe domnul Ferdîșcenko pe urmele lui încă proaspete, întrucît sînt convins că e acolo. Generalul fierbe și nu mai poate de nerăbdare, dar parcă îl văd cum o șterge de la gară ca să se ducă la căpităneasă. În ce mă privește, mărturisesc că nu numai că n-am să-l rețin, dar am tot interesul să-l las să plece și chiar ne-am înțeles dinainte ca, îndată după sosire s-o luăm fiecare în altă parte, ca să punem mîna mai ușor pe domnul Ferdîșcenko. Îl voi lăsa deci să plece și, pe urmă,

mă voi duce să-l surprind la căpităneasa lui, ca să-l ruşinez atît ca tată de familie, cît şi ca om, în general vorbind.

— Numai să nu faci un scandal din asta, Lebedev ; pentru numele lui Dumnezeu, fără scandal, îl rugă prinţul cu glas scăzut, pradă unei puternice nelinişti sufleteşti.

— A, nu ; vreau numai să-l fac să se simtă şi să văd ce mutră o să facă el, pentru că, după faţă, poţi deduce multe lucruri, preastimate prinţ, şi observaţia este adevărată mai ales pentru un asemenea om. Ah, prinţe ! Deşi eu însumi sînt nenorocit, nu pot să nu mă gîndesc şi la dînsul, la îndreptarea lui morală. În legătură cu aceasta aş avea o rugăminte, preastimate prinţ, şi mărturisesc că pentru asta am venit la dumneata : cunoşti familia Ivolghin, ai stat acolo ; dacă ai vrea, preainimosul şi bunul meu prinţ, să-mi dai o mînă de ajutor... în interesul exclusiv al generalului, spre binele lui...

Cu aceste cuvinte, Lebedev îşi împreună mîinile ca într-o rugă.

— Ce anume ? Ce ajutor aştepţi de la mine ? Fii sigur că aş vrea să te înţeleg cît se poate de bine şi să-ţi fiu de folos, Lebedev.

— Tocmai fiindcă eram convins de acest lucru, mi-am permis să mă adresez dumitale ! Cred că prin intermediul Ninei Alexandrovna am putea realiza o supraveghere, ca să spun aşa, un control asupra excelenţei-sale chiar în sînul propriei lui familii. Din nefericire, n-am avut onoarea să-i fiu prezentat... Afară de asta, Nikolai Ardalionovici, care te adoră, ca să zic aşa, pînă-n adîncul sufletului său tînăr, cred că ar putea şi el să ne fie de folos...

— N-nu... Să n-o amesteci pe Nina Alexandrovna în afacerea asta... ferească Dumnezeu !... Şi nici pe Kolea... În fond, pînă acum n-am înţeles prea bine ce anume urmăreşti, Lebedev ?

— Dar nu-i nimic de-nţeles ! obiectă cu foc Lebedev, abia stăpînindu-se să nu sară de pe scaun. Blîndeţe şi gingăşie — iată leacurile cele mai potrivite pentru bolnavul nostru. Îmi dai voie, prinţe, să-l privesc ca pe un bolnav ?

— Asta dovedeşte inteligenţa şi delicateţea dumitale.

— Să-ţi explic printr-un exemplu, pe care, pentru mai multă claritate, am să-l iau din viaţa practică. Ca să vezi cu ce fel de om avem de-a face : singura lui meteahnă ar fi că şi-a pierdut minţile după căpităneasa aceea, la care nu se poate duce fără bani şi la care am de gînd să-l surprind astăzi

şi, o repet din nou, numai şi numai spre binele lui ; să presupunem acum că n-ar exista la mijloc o căpităneasă şi că ar săvîrşi o adevărată crimă, să zicem o faptă necinstită oarecare, o faptă infamantă (lucru de care, fireşte, e cu totul incapabil) ; ei bine, chiar şi într-un asemenea caz, luîndu-l cu duhul blîndeţii şi, ca să zic aşa, cu un plan subţire, obţinem orice de la el, pentru că e un om plin de o nobilă simţire ! Crede-mă, nu vor trece nici cinci zile şi se va trăda singur ! va izbucni în lacrimi şi va mărturisi totul, mai ales dacă vom proceda cu abilitate şi cu tact şi, în primul rînd, cu multă nobleţe, instituind o strictă supraveghere din partea familiei şi a dumitale, care să-l urmărească pas cu pas... Ah, preainimosul meu prinţ ! adăugă Lebedev, sărind de pe scaun şi cuprins de un fel de extaz. Eu nu afirm categoric că ar fi el... Sînt gata, cum s-ar zice, să-mi dau chiar acum tot sîngele pentru omul acesta ; dar recunoaşte şi dumneata că necumpătarea şi... beţia, şi căpităneasa — toate laolaltă pot să-l ducă departe.

— Pentru un astfel de scop, fireşte, sînt gata oricînd să te ajut, zise prinţul, dînd să se ridice de pe scaun, dar îţi mărturisesc, Lebedev, că mă simt foarte îngrijorat ; spune-mi, crezi şi acum... într-un cuvînt, dumneata singur ai spus că-l bănuieşti pe domnul Ferdîşcenko.

— Dar pe cine aş mai putea bănui ? Pe cine, preaneprihănite prinţ ? răspunse Lebedev cu acelaşi zîmbet de smerenie şi împreunîndu-şi din nou mîinile a implorare.

Prinţul îşi încruntă sprîncenele şi se ridică în picioare.

— Vezi, Lukian Timofeici, orice eroare în acest caz ar fi un lucru îngrozitor. Ferdîşcenko acesta... n-aş vrea să-l vorbesc de rău... dar Ferdîşcenko... adică cine ştie ? O fi chiar el !... vreau să spun că poate într-adevăr el ar fi în stare mai curînd... decît altul.

Lebedev era numai ochi şi urechi.

Pe măsură ce se încurca, prinţul devenea tot mai posomorît.

— Vezi, reluă prinţul, plimbîndu-se în lung şi în lat prin odaie şi evitînd pe cît îi era cu putinţă să întîlnească privirea lui Lebedev, am fost prevenit... mi s-a dat a înţelege că domnul Ferdîşcenko ar fi un om faţă de care, pe lîngă toate celelalte, trebuie să fii foarte prudent, să te fereşti să spui ceva... ce nu se cade. Înţelegi ? Îţi spun asta, pentru că el poate într-adevăr să fie în stare mai mult decît altul... principalul e să nu facem o greşeală... mă-nţelegi ?

— Şi de la cine deţii informaţiile astea despre domnul Ferdîşcenko ? tresări, plin de curiozitate, Lebedev.

— Aşa, mi-a strecurat cineva în şoaptă ; de altfel nici nu prea cred... mă indispune faptul că am fost nevoit să-ţi spun asta, dar te asigur că personal nu cred... e absurd... Ah, ce prostie am făcut !

— Dar ştii, prinţe, se înflăcără Lebedev, tremurînd de emoţie, ceea ce spui dumneata e foarte important, e de cea mai mare importanţă acum ; adică să ne înţelegem, nu informaţia cu privire la domnul Ferdîşcenko e importantă, ci felul cum a ajuns la cunoştinţa dumitale, de la cine anume ai aflat... (Spunînd asta. Lebedev se ţinea scai după prinţ, urmîndu-l pas cu pas de la un capăt la celălalt al camerei). Să-ţi comunic atunci şi eu ceva : adineauri, cînd ne duceam la Vilkin acela, generalul, după ce mi-a spus povestea cu incendiul, m-a făcut să înţeleg, bineînţeles colcăind de indignare, că domnul Ferdîşcenko e un om de care trebuie să te păzeşti ; vorbea atît de încîlcit şi de confuz, că a trebuit să-i pun cîteva întrebări ; felul în care mi-a răspuns dovedea că toate astea erau numai o născocire de-a excelenţei-sale... Propriu-zis, mai mult e o înclinaţie nevinovată a firii lui uşuratice. Căci şi minciunile-i vin numai din pricină că nu-şi poate stăpîni slăbiciunea de caracter. Acum judecă şi dumneata ; dacă a minţit, lucru de care sînt convins, cum se face că ai auzit şi dumneata vorbindu-se de asta ?! Îţi dai seama, desigur, că atunci cînd mi-a turnat această noutate, el a inventat-o sub inspiraţia momentului ; cine a putut atunci să-ţi spună acelaşi lucru şi dumitale ? E important, e... foarte important şi... ca să spun aşa...

— Mi-a spus-o Kolea chiar acum, iar el o ştie de la tatăl său, pe care l-a întîlnit în vestibul, adineauri, între şase şi şapte, cînd ieşise nu ştiu pentru ce.

Şi prinţul povesti totul în amănunt.

— Ei bine, iată, în sfîrşit, ceva ce se poate numi o pistă ! spuse Lebedev, frecîndu-şi mîinile şi rîzînd pe-nfundate. Exact aşa mi-am închipuit şi eu ! Asta înseamnă că excelenţa-sa generalul şi-a întrerupt pe la şase somnul inocent anume ca să-l trezească pe scumpul său fiu şi să-l prevină de primejdia extraordinară pe care o prezintă vecinătatea domnului Ferdîşcenko ! Ca să vedeţi numai ce om primejdios e domnul Ferdîşcenko şi cît de înduioşătoare este grija părintească a excelenţei-sale, he, he, he !

— Ascultă, Lebedev, se tulbură prinţul peste măsură, te rog să procedezi discret şi prudent! Să nu te apuci să faci zarvă! Te rog, Lebedev, te implor... În cazul acesta, îţi jur că te voi ajuta, dar să nu afle nimeni absolut nimeni!

— Fii pe pace, preainimosul, preabunul şi preanobilul meu prinţ! strigă în culmea exaltării Lebedev. Te asigur că toate astea vor rămîne pe veci îngropate în inima mea, pătrunsă de o nobilă simţire! Totul se va petrece fără scandal şi fără zarvă. Vom acţiona cu cea mai mare precauţie. Discret şi mînă-n mînă! Discret şi mînă-n mînă! Că eu pînă şi tot sîngele meu... Excelentissime prinţ, şi sufletul şi mintea îmi sînt meschine deopotrivă, dar întreabă pe oricare individ, cît de josnic ar fi, sau chiar pe un ticălos, cu cine preferă să aibă de-a face: cu un nemernic ca şi el, sau cu un om plin de nobilă simţire ca dumneata, neprihănite prinţ? Alegerea nu-i va fi grea: „Cu un om plin de nobilă simţire“ va răspunde el, şi în asta se va afirma triumful virtuţii! La revedere, preastimate prinţ! Cu cea mai mare discreţie... Cu cea mai mare discreţie... în bună înţelegere.

X

Mîşkin înţelese, în sfîrşit, de ce îl treceau fiori reci ori de cîte ori punea mîna pe cele trei scrisori şi pentru ce tot amînase lectura lor pînă seara tîrziu. Dimineaţa, înainte de a se fi hotărît să deschidă unul din plicuri, se cufundă într-un somn greu pe canapea şi avu un vis la fel de apăsător ca şi cel precedent: din nou i se arătă aceeaşi „criminală“. Îl privea cu ochii încărcaţi de lacrimi scînteietoare pe genele ei lungi; îl chema lîngă dînsa şi, ca şi mai adineauri, el se trezi stăpînit mereu de o dorinţă chinuitoare, dar irezistibilă de a-şi aminti de chipul ei. Ar fi vrut să meargă numai decît la *ea*, dar nu se simţi în stare; la urmă, aproape exasperat, desfăcu scrisorile şi se apucă să le citească.

Dar şi scrisorile acestea păreau a nu fi decît tot un vis. Se întîmplă uneori să ai nişte vise bizare, inimaginabile, absolut contrarii firii lucrurilor. Deşteptîndu-te, ţi le reamin-teşti cu o claritate surprinzătoare şi rămîi uimit, ca în faţa unui fenomen cu totul neexplicabil. Ţii minte foarte bine, în

primul rînd, că rațiunea ți-a fost prezentă și lucidă în tot timpul acesta chinuitor de lung cînd te împresurau ucigașii, care — perfizi și vicleni — căutau să-și ascundă intențiile, să te înșele, prefăcîndu-se binevoitori și prietenoși, cînd, de fapt, aveau armele pregătite și nu așteptau decît un semn știut numai de ei ca să te lovească ; îți aduci apoi perfect de bine aminte cu cîtă șiretenie ai știut, în cele din urmă, să-i păcălești, reușind să te ascunzi de primejdie ; pe urmă îți dai seama că ei știu foarte bine de toată șiretenia ta și cunosc locul unde te-ai ascuns, dar se prefac a nu ști : dar iată că, printr-o nouă șiretenie, reușești din nou să-i derutezi, și toate astea ți le amintești cu multă precizie. Dar cum se explică totuși că în același timp rațiunea dumitale a putut să se împace cu o mulțime de aberații și situații absurde, absolut evidente, de care ți-era înțesat visul ? Unul dintre ucigași s-a prefăcut sub ochii dumitale în femeie, iar din femeie într-un pitic oribil și viclean — și dumneata le-ai acceptat toate astea ca ceva firesc, aproape fără nici un fel de nedumerire, și aceasta chiar în timpul cînd, pe de altă parte, rațiunea dumitale, încordată la maximum, se manifesta cu o forță extraordinară, cu o capacitate teribilă de sesizare, șiretenie și logică ! pentru ce apoi, trezindu-te din somn și revenind complet la realitate, ai senzația aproape de fiecare dată, uneori chiar ca o impresie de neuitat, că te desprinzi, o dată cu somnul întrerupt, de o enigmă rămasă nedezlegată pentru dumneata ?Absurditățile din vis te fac să zîmbești ; în același timp însă simți în subconștient că împletirea aceasta de absurdități ascunde o idee, da — o idee reală, ceva ce face parte din viața dumitale ; ca și cum visul ți-a spus ceva nou, profetic, ceva de mult așteptat : impresia pe care o încerci este puternică, fie că-i plăcută ori chinuitoare, dar ce anume ți s-a sugerat și care e tîlcul ei adevărat — nu mai ești în stare nici să înțelegi și nici măcar să-ți mai reamintești.

Un efect aproape similar avu și lectura acestor scrisori. Dar și înainte chiar de a-și fi aruncat ochii pe ele, Mîșkin simți că însuși faptul că ele existau, numai posibilitatea existenței lor semăna cu un coșmar. Cum s-o fi hotărît *ea* să-i scrie *ei ?* se întreba, rătăcind singur în seara aceea (uneori fără să știe unde se află). Cum a putut să-i scrie despre *asta* și cum a fost cu putință să se nască în capul ei un vis atît de nesăbuit ? Dar visul acesta era acum o realitate, și lucrul cel mai uimitor

pentru dînsul era că, în timpul lecturii acestor scrisori, el însuşi începu să creadă în posibilitatea, ba chiar şi în raţiunea de a fi a acestor visuri. Da, fără îndoială, fusese un vis, un coşmar, o nebunie, şi totuşi era aici şi ceva adevărat, ceva chinuitor de real şi dureros de adevărat, ceva ce îndreptăţea acest vis, acest coşmar, această nebunie. Vreme de mai multe ceasuri el rămase pradă unor gînduri tulburi şi, ca într-un delir, îi reveneau mereu în minte crîmpeie din acele scrisori, le frămînta în cuget şi medita adînc asupra fiecăruia în parte. Ba uneori ar fi voit să-şi spună că presimţise, ghicise toate acestea mai demult ; i se părea că le avusese chiar sub ochi cu mult înainte, şi că tot dorul şi toate părerile de rău, toate suferinţele şi toate temerile lui de pînă atunci erau conţinute în acele rînduri pe care le mai citise cîndva, demult.

„Cînd vei despături această scrisoare (aşa începea prima epistolă), te vei uita, desigur, mai întîi la semnătură. Ea îţi va spune şi îţi va lămuri totul, deci este de prisos să mă justific în faţa dumitale sau să încerc o explicaţie. Dacă ţi-aş fi cît de cît egală, ai putea vedea o insultă în îndrăzneala pe care mi-am luat-o ; dar cine sînt eu, şi cine eşti dumneata ? Sîntem doi antipozi, şi distanţa dintre noi e atît de mare, încît n-aş putea să te jignesc, chiar dacă aş voi“.

Şi mai departe, în alt loc, scria :

„Să nu iei cuvintele mele drept o exaltare bolnăvicioasă a unei minţi rătăcite, dar pentru mine eşti perfecţiunea întruchipată. Te-am văzut, te văd în fiecare zi. Nu te judec ; n-am ajuns să te consider o perfecţiune pe calea raţiunii, ci pur şi simplu aceasta este credinţa mea. Dar am şi un păcat faţă de dumneata : te iubesc. Nu-ţi este îngăduit să iubeşti perfecţiunea, trebuie numai s-o recunoşti ca atare şi s-o admiri, nu-i aşa ? Şi cu toate acestea sînt îndrăgostită de dumneata. Deşi dragostea îi face pe oameni să se simtă egali, fii pe pace, nu te voi coborî pînă la mine nici chiar în cel mai intim gînd al meu. Ţi-am scris «fii pe pace» ; dar e cu putinţă oare ca dumneata să te tulburi ?... Dacă ar fi în puterea mea, ţi-aş săruta urmele paşilor. O ! nici gînd să mă consider egala dumitale... Uită-te la iscălitură, dar uită-te mai repede !“

„Îmi dau seama (scria în altă scrisoare) că te unesc mereu cu el şi nu te-am întrebat încă niciodată dacă-l iubeşti. El s-a îndrăgostit de dumneata de cum te-a văzut. Se gîndea la dumneata ca la «o rază de lumină» ; sînt propriile lui vorbe, le-am

auzit din gura lui. Dar şi fără aceste cuvinte am înţeles că eşti pentru el ca lumina ochilor. O lună de zile am stat în preajmă-i şi mi-am putut da seama că şi dumneata îl iubeşti; voi doi sînteţi pentru mine o singură fiinţă!"

„Să fie oare cu putinţă (scria în alt loc)? Ieri, cînd am trecut pe lîngă dumneata, parcă te-ai înroşit la faţă. Dar nu, nu se poate; cred că mi s-a părut numai. Dacă te-ar tîrî în spelunca cea mai infectă şi dacă ţi s-ar înfăţişa viciul în toată goliciunea lui, nici atunci chiar n-ar trebui să roşeşti; eşti deasupra oricărei jigniri. Poţi să-i urăşti pe cei josnici şi laşi, dar numai din pricina jignirii care o aduc altora, căci pe dumneata nici o insultă nu te poate atinge. Ştii, eu cred că ar trebui chiar să mă iubeşti. Ceea ce eşti pentru dînsul, eşti şi pentru mine: un spirit luminos; un înger nu poate să urască, dar nici să nu iubească nu se poate. Dar e posibil oare să iubeşti pe toată lumea, pe toţi oamenii, pe tot aproapele tău? Mi-am pus de multe ori această întrebare. Nu, desigur, şi nici n-ar fi ceva firesc. Dragostea abstractă pentru umanitate ascunde aproape întotdeauna o iubire egoistă faţă de tine însuţi. Nouă nici nu ne este dat să iubim altfel. Pe cînd la dumneata e cu totul altceva; cum ar fi posibil ca dumneata să nu iubeşti pe cineva măcar, de vreme ce nimeni nu se poate compara cu dumneata şi eşti deasupra oricărei jigniri, deasupra oricărei porniri personale? Numai dumneata singură poţi iubi fără egoism, numai dumneata poţi, iubind, să treci peste propriul «eu» şi să te dăruieşti numai aceluia pe care-l iubeşti. Ah, cît de cumplit ar fi pentru mine să ştiu că din pricina mea ai simţit ruşine sau mînie! Ar însemna decăderea şi deci pieirea dumitale: deodată te-ai aşeza pe aceeaşi treaptă cu mine...

Ieri, după ce te-am întîlnit, m-am întors acasă şi m-am gîndit la un tablou. Pictorii îl zugrăvesc de obicei pe Hristos în spiritul legendelor evanghelice; eu l-aş zugrăvi altfel în tabloul pe care mi-l închipui; ar fi singur — apostolii îl părăseau cîteodată. N-aş lăsa cu el decît un copilaş. Copilul se jucase alături sau poate îi povestise ceva în gînguritul lui copilăresc. Hristos l-a ascultat, dar acum a rămas pe gînduri, cu mîna uitată pe căpşorul bălai al copilului. Priveşte în zare, spre orizont; în ochi i se citeşte un gînd, cuprinzător cît universul; faţa lui e tristă. Copilul s-a oprit din joaca şi gînguritul lui, apoi a rămas nemişcat, sprijinindu-se cu coatele pe genunchii lui Hristos şi, cu obrazul rezemat în mînă, şi-a ridicat căpşorul

în sus, privind țintă în ochii lui Hristos, cu un aer gînditor, pe care copiii îl au cîteodată. Soarele apune... Iată tabloul meu ! Dumneata ești inocența întruchipată și tocmai această inocență este însăși perfecțiunea dumitale. O, asta să n-o uiți niciodată ! Să nu-ți pese și să nu-ți faci gînduri din cauza pasiunii mele pentru dumneata ! De acum ești a mea, voi fi toată viața în preajma dumitale... În curînd am să mor".

În sfîrșit, cea din urmă scrisoare conținea și aceste gînduri :

„Pentru numele lui Dumnezeu, să nu-ți faci o părere greșită despre mine ; să nu-ți închipui, de asemeni, că mă umilesc scriindu-ți astfel, sau că aparțin categoriei de ființe pentru care umilința este o voluptate, chiar dacă o practică numai și numai din orgoliu. Nu. E adevărat, am și eu bucuriile mele, dar îmi vine greu să-ți explic asta. Mi-ar fi greu să mi-o deslușesc mie însămi, cu toate că mă frămînt atît. Știu numai că n-aș putea să mă umilesc nici chiar într-un acces de orgoliu. Iar pentru autoumilire, dintr-un imbold curat al inimii, nu mă simt capabilă. Prin urmare, nu mă umilesc cîtuși de puțin.

De ce vreau să vă unesc ? Pentru voi doi sau pentru mine ? Pentru mine, firește ; în asta găsesc dezlegarea tuturor frămîntărilor vieții mele ; mi-am spus-o mai demult încă... Am auzit că sora dumitale, Adelaida, văzîndu-mi portretul, s-ar fi exprimat că o astfel de frumusețe ar putea să răstoarne lumea. Dar eu am renunțat la lume ; îți vine să zîmbești sau, în cel mai bun caz, găsești ciudat că scriu aceste vorbe eu, cea pe care ai văzut-o împopoțonată cu dantele și diamante într-o societate de bețivi și de ticăloși ! Dar nu lua în seamă aparențele, pentru că eu aproape nici nu exist, și sînt conștientă de acest lucru ; Dumnezeu știe ce trăiește în mine, în locul meu. În fiece zi îmi citesc sentința în cei doi ochi înspăimîntători care mă pîndesc fără încetare, chiar dacă nu-i văd în preajma mea. Acum, ochii aceștia *tac* (ei tac într-una), dar eu cunosc taina lor. Casa omului acestuia e sumbră, apăsătoare și ascunde o taină. Sînt sigură că are undeva, într-un sertar, un brici cu lama înfășurată în mătase, ca și ucigașul acela din Moscova ; și acela stătea cu maică-sa și-și înfășurase briciul în mătase, ca să taie o beregată. Tot timpul cît am stat la el acasă, mi se năzărea că pe undeva, sub podele, zace un cadavru, ascuns poate încă de tatăl lui, un cadavru acoperit cu o mușama, ca și cel de la Moscova, avînd la fel așezate împrejur sticle cu soluția Jdanov ; aș putea să-ți indic chiar și locul. El nu-mi

spune nimic, dar ştiu că mă iubeşte pînă într-atît, încît este exclus să nu fi început să mă urască. Nunta dumitale şi nunta mea se vor celebra în acelaşi moment; aşa, cel puţin, m-am înţeles cu el. Faţă de el n-am nici un secret. L-aş ucide de groază... Dar o să mă omoare el înainte... e alături de mine acum şi îmi spune rîzînd că aiurez; ştie că-ţi scriu dumitale".

Şi tot aşa, şiruri nenumărate de adevărat delir umpleau aceste scrisori. Una din ele, a doua, era lungă de tot: două coli de hîrtie format mare, scrise mărunt.

Prinţul ieşi în sfîrşit din parc, după ce, ca în seara precedentă, rătăcise multă vreme în neştire prin aleile lui întunecoase. Noaptea limpede şi luminoasă părea şi mai clară ca de obicei. „Să fie încă aşa devreme?" gîndi el. (Uitase să-şi ia ceasul). La un moment dat, i se păru că aude sunetele unei melodii venind de departe. „Cîntă muzica în rondul promenadei de lîngă gară, probabil, gîndi iar; de bună seamă, azi nu s-au mai dus acolo". La gîndul acesta, uitîndu-se împrejur, se pomeni în dreptul vilei lor. Ştia dinainte că va trebui să ajungă aici în cele din urmă şi, cu inima strînsă, urcă treptele terasei. Nu-l întîmpină nimeni; terasa era goală. Aşteptă un moment, apoi deschise uşa spre salon. „Nu obişnuiesc niciodată să închidă uşa asta", îşi spuse el; dar nici în salon nu era nimeni şi era aproape întuneric beznă. Deodată, uşa se deschise şi intră Alexandra Ivanovna cu o lumînare în mînă. Zărindu-l pe prinţ, tînăra fată se opri mirată în faţa lui, cu o întrebare mută în ochi. Trecuse probabil pe acolo ca să se ducă în altă odaie şi nu se aşteptase de loc să găsească pe cineva în salon.

— Prin ce întîmplare ai venit aici? îl întrebă în cele din urmă.

— Eu... am venit... în treacăt.

— *Maman* nu se simte prea bine, Aglaia de asemenea. Adelaida s-a dus să se culce, şi tocmai mă duceam şi eu la culcare. Am stat toată seara acasă, singurele. Tata şi prinţul Ş. sînt plecaţi la Petersburg.

— Am venit... am venit să vă văd... acum...

— Dar ştii cît e ceasul?

— N-nu...

— Douăsprezece şi jumătate. De obicei ne culcăm la unu.

— Ah! credeam că... e numai nouă şi jumătate.

— Nu face nimic! rîse Alexandra. Dar de ce n-ai venit mai devreme? Poate că ai şi fost aşteptat?

— Credeam... credeam... bîigui el, îndreptîndu-se spre ușă.

— La revedere ! Să vezi ce haz fac mîine, cînd le povestesc întîmplarea asta.

Mîșkin porni spre casă pe drumul ocolit de la marginea parcului. Inima îi bătea tare, gîndurile i se învălmășeau și totul în jurul lui părea un vis. Deodată, înaintea ochilor i se arătă din nou vedenia care, în două rînduri, îi apăruse în ziua aceea. Femeia ieși din parc și se opri în fața lui ; s-ar fi spus că-l aștepta acolo. El tresări și se opri din mers ; ea îi apucă mîna și i-o strînse tare. „Nu, nu era o vedenie !"

Și iată că se găseau față-n față pentru întîia oară de la despărțirea lor ; ea îi vorbea, iar el se uita la dînsa tăcut, cu inima încărcată de suferință ! Ah, niciodată mai tîrziu el n-a putut uita această întîlnire și, mereu, își aducea aminte de ea cu aceeași ascuțită durere. Ea se lăsă în genunchi în fața lui, chiar acolo, în stradă, ca într-o rugă extatică ; speriat, el se dădu înapoi, dar ea îi apucă mîna ca să i-o sărute și, întocmai ca în visul de adineauri, prințul văzu lacrimi sclipind pe genele-i lungi.

— Ridică-te, ridică-te ! șopti el speriat, silindu-se s-o ridice. Ridică-te, te rog !

— Ești fericit ? Fericit ? întrebă ea. Spune-mi numai un singur cuvînt : ești fericit acum ? Azi, acum ? Ai fost la dînsa? Ce ți-a spus ?

Nu se ridica și nici nu-l asculta ; așa, în genunchi, ea îl întreba grăbită, vorbindu-i pe nerăsuflate, ca și cum ar fi fost urmărită de o poteră vrăjmașă.

— Plec mîine, cum mi-ai poruncit. N-o să-i mai scriu... Te văd pentru ultima oară, pentru cea din urmă ! Acuma, într-adevăr, pentru cea din urmă oară !

— Liniștește-te, ridică-te ! o imploră el în culmea disperării.

Ea îl apucă de mîini, privindu-l în ochi cu nesaț.

— Adio, îi spuse ea în sfîrșit, apoi se ridică și se îndepărtă în grabă, aproape fugind. Prințul îl zări deodată pe Rogojin apucînd-o de braț și depărtîndu-se cu ea.

— Așteaptă-mă, prințe ! strigă Rogojin. Mă întorc numaidecît.

Și într-adevăr, peste cinci minute, Rogojin sosi la locul unde prințul rămăsese să-l aștepte.

— Am urcat-o în trăsură, spuse el ; de la ora zece caleașca o așteaptă acolo, în colț. Știa că ai să-ți petreci toată seara la

cealaltă. Ceea ce-mi scriseseşi mai adineauri i-am transmis întocmai. N-are să-i mai scrie; a făgăduit; iar mîine, după cum ţi-a fost vrerea, va pleca de aici. Dorea cu orice preţ să te mai vadă o dată la plecare, cu toate că ai refuzat să te mai întîlneşti cu ea: te-am aşteptat aici, uite, pe banca aceea, pîndind întoarcerea ta spre casă.

— Chiar ea te-a luat cu dînsa?

— Ei, şi ce-i cu asta? rînji Rogojin; am văzut ceea ce, de fapt, ştiam. Şi ce, parcă nu i-am citit scrisorile?

— Cum, le-ai citit cu adevărat? întrebă prinţul, îngrozit la gîndul acesta.

— Dar bineînţeles: ori de cîte ori scria, îmi arăta scrisoarea. Ai băgat de seamă ce spune acolo, într-un loc, despre brici, he, he!

— E nebună! strigă prinţul, frîngîndu-şi mîinile.

— Cine ştie? Poate că nu, murmură Rogojin mai mult ca pentru sine.

Prinţul nu răspunse.

— Şi acum, rămîi cu bine, spuse Parfion Semionîci, plec şi eu mîine; nu mi-o lua în nume de rău! Dar bine, frate, adăugă el, întorcîndu-se brusc, de ce nu i-ai răspuns la întrebare: „Eşti fericit, sau nu?"

— Nu, nu, nu! răcni prinţul cu o durere sfîşietoare.

— M-aş fi mirat grozav să te aud spunînd „da"! rîse Rogojin cu răutate şi se depărtă fără să privească înapoi.

I

Trecu o săptămînă de la întîlnirea celor două personaje ale povestirii noastre pe banca verde din parc. Într-o dimineață splendidă, pe la ora zece și jumătate, Varvara Ardalionovna Ptițîna, care făcuse cîteva vizite matinale pe la diverse cunoștințe, se întoarse acasă cam tristă și îngîndurată.

Există oameni despre care e greu să spui ceva ce i-ar putea prezenta sub înfățișarea lor cea mai tipică, cea mai caracteristică ; aceștia sînt așa-numiții oameni „obișnuiți", „comuni", care într-adevăr formează marea majoritate a oricărei societăți. În romanele și povestirile lor, scriitorii preferă de cele mai multe ori să ia tipuri din societate și să le reprezinte într-o zugrăvire imaginativă, artistică — tipuri care în realitate se întîlnesc foarte rar în ansamblul trăsăturilor lor și care totuși sînt mai reale decît realitatea însăși. Podkoliosin, în expresia lui tipică, poate că reprezintă și o exagerare, în nici un caz însă o ficțiune. Cîți oameni inteligenți, aflînd de la Gogol cum este acest Podkoliosin [75], n-au constatat după aceea că zeci și sute de prieteni și cunoștințe de-ale lor seamănă grozav cu Podkoliosin, atît doar că ei nu știuseră pînă atunci că acesta li-e numele. În realitate se întîmplă foarte rar ca mirii să sară pe fereastră înainte de cununie, poate numai pentru simplul fapt — ca să nu mai vorbim de toate celelalte — că gestul în sine e destul de neplăcut ; cu toate acestea, cîți miri, adesea oameni inteligenți și foarte de treabă, n-au fost în

situaţia de a se recunoaşte în adîncul inimii, înainte de cununie, drept nişte Podkoliosini. La fel şi în căsătorie, chiar dacă nu toţi soţii strigă la orice pas : *„Tu l'as voulu, George Dandin !"* [76], totuşi, o, Doamne, de cîte milioane şi milioane de ori acest strigăt amarnic n-a fost repetat, de felurite glasuri, de către soţii din lumea întreagă după luna lor de miere sau, mai ştii, poate chiar şi a doua zi după nuntă.

Aşadar, fără a ne angaja în explicaţii mai aprofundate, vom arăta doar că, în realitatea concretă, trăsăturile tipice ale personajelor apar oarecum difuze şi oameni de teapa lui George Dandin sau Podkoliosin există realmente, se agită şi aleargă sub ochii noştri, zi de zi, numai că noi îi observăm sub aspectul acesta mai puţin închegat, mai estompat. Aducînd precizarea cuvenită respectului pe care-l datorăm adevărului integral, în sensul că în viaţa de toate zilele poate fi văzut, ce-i drept mai rar, chiar şi tipul unui George Dandin luat în întregime, aşa cum l-a creat Molière, vom încheia aceste consideraţii, care încep să semene a critică literară în genul celei practicate de reviste. Nu mai puţin adevărat este însă că în faţa noastră rămîne totuşi nerezolvată problema : ce să facă romancierul cu oamenii „comuni", cu totul „obişnuiţi", şi cum să-i înfăţişeze cititorului, ca să-i facă cît de cît interesanţi ? Să-i ignoreze complet nu se poate, deoarece oamenii de rînd, la fiecare pas şi în marea lor majoritate, sînt verigile necesare în lanţul întîmplărilor vieţii ; dacă-i omitem, înseamnă că redarea noastră nu mai este veridică. Ar fi cu totul neveridic sau poate chiar şi neinteresant să-ţi umpli romanul numai cu oameni tipici sau, aşa, numai pentru a aţîţa interesul, cu oameni ciudaţi sau cum nici nu există în realitate. Sîntem de părere că scriitorul trebuie să ştie să descopere nuanţe interesante şi semnificative chiar şi printre oamenii de rînd. Iar în cazul cînd însăşi esenţa unor personaje obişnuite constă tocmai în acest caracter constant de mediocritate imuabilă sau, şi mai degrabă, cînd, în pofida tuturor străduinţelor extraordinare ale acestor indivizi de a evada cu orice preţ din făgaşul comun al banalităţii şi rutinei, ei sfîrşesc inevitabil prin a recădea pe acelaşi făgaş ca expresie a platitudinii, atunci aceste personaje capătă şi un caracter oarecum tipic de mediocritate, care nu vrea în ruptul capului să rămînă ceea ce este şi caută, cu orice preţ, să devină originală şi de sine stătătoare, neavînd însă nici un fel de posibilităţi pentru a putea fi de sine stătătoare.

Din această categorie a oamenilor „obişnuiţi" sau „mediocri" fac parte şi unele personaje din naraţiunea noastră, ale căror caractere n-au fost dezvăluite pînă acum (recunosc) îndeajuns cititorului. De pildă, Varvara Ardalionovna Ptiţîna, soţul ei, domnul Ptiţîn, şi fratele ei, Gavrila Ardalionovici.

În adevăr, nu poate fi nimic mai supărător decît să fii, de pildă, bogat, dintr-o familie onorabilă, chipeş, cu oarecare studii, destul de inteligent, chiar bun la inimă, şi să n-ai totuşi nici un talent, nimic deosebit sau original în tine, nici măcar o ciudăţenie mai aparte, nici o idee personală, să fii absolut „ca toată lumea". Să zicem că eşti bogat, dar nu un Rotschild; aparţii unei familii onorabile, care însă nu s-a distins cu nimic, niciodată, într-un mod mai deosebit; ai o înfăţişare plăcută, dar nu prea expresivă; studii destul de temeinice, dar nu ştii cum să le foloseşti; eşti inteligent, *dar lipsit de idei personale*; bun la inimă, dar îţi lipseşte generozitatea etc., etc. şi aşa în toate celelalte privinţe. Indivizi de acest fel sînt foarte mulţi pe lume, mult mai numeroşi chiar decît s-ar părea; la fel cu toţi oamenii, ei pot fi împărţiţi în două mari categorii: unii mărginiţi, alţii „mult mai deştepţi". Cei dintîi sînt mai fericiţi. Ce poate fi mai simplu pentru un om mărginit, „obişnuit", decît să-şi închipuie, de pildă, că e un om neobişnuit, original şi să rămînă astfel, tot restul zilelor, pe deplin satisfăcut. A fost de ajuns ca unele din domnişoarele noastre să-şi tundă părul, să-şi pună ochelari albaştri şi să se declare nihiliste, pentru a deveni perfect convinse că prin aceasta şi-au format „convingeri" personale. A fost de ajuns ca cineva să simtă la un moment dat în forul lui lăuntric ceva ce aduce a sentimente generoase, general-umane, ca să fie de îndată încredinţat că nimeni altul nu poate simţi ca dînsul, că este un om înaintat în mersul dezvoltării sociale. A fost de ajuns ca cineva să prindă din zbor o idee sau să citească o pagină fără început şi fără sfîrşit dintr-o carte ce i-a căzut întîmplător în mînă, pentru a căpăta pe loc convingerea că sînt „propriile lui idei" şi că s-au născut în capul lui. Cinismul naivităţii, dacă se poate spune astfel, ajunge în asemenea cazuri pînă la absurd; pare neverosimil, dar întîlneşti cazuri d-astea la orice pas. Acest cinism al naivităţii, această prezumţiozitate satisfăcută a omului mărginit, care nici măcar nu pune la îndoială existenţa reală a talentului său, a fost admirabil redată de Gogol în uluitorul său personaj locotenentul Pirogov. Acesta

nici nu se îndoieşte că este un geniu, ba chiar superior oricărui geniu ; e atît de încrezut, că nici nu-şi pune o asemenea întrebare ; de altfel, în general, nu-l frămîntă nici un fel de probleme. Marele scriitor s-a văzut nevoit în cele din urmă să-i tragă o bătaie zdravănă, pentru a da satisfacţie simţului moral ultragiat al cititorului ; dar văzînd că omul său genial nu a reacţionat la toate acestea în nici un fel, mulţumindu-se doar să-şi netezească hăinuţele şi să înghită o bucată de plăcintă pentru refacerea forţelor pierdute cu prilejul admonestării, şi-a desfăcut braţele cu uimire şi l-a lăsat să fie judecat de cititori. Am regretat întotdeauna că scriitorul i-a atribuit marelui său erou un grad atît de mic, pentru că Pirogov e atît de plin de sine, că nu i-ar fi de loc greu să-şi închipuie, pe măsură ce epoleţii lui s-ar îngroşa şi s-ar împodobi treptat cu fire tot mai strălucitoare, că ajunge în cele din urmă, să zicem, un mare comandant de oşti ; şi propriu-zis, nu este vorba că şi-ar putea închipui, ci pur şi simplu nu s-ar îndoi că este chiar aşa ; de vreme ce a fost făcut general, cum să nu fie şi comandant de oşti ? Şi cîţi dintre ăştia nu provoacă adevărate catastrofe pe cîmpurile de bătălie ? Dar cîţi de-alde Pirogov nu am avut noi în rîndurile literaţilor, savanţilor, propagandiştilor noştri ! Am zis „am avut“, dar cred că mai avem din ăştia şi astăzi...

Gavrila Ardalionovici Ivolghin, unul din personajele naraţiunii noastre, aparţinea unei alte categorii ; făcea parte din categoria oamenilor „mult mai deştepţi“, deşi ardea, din cap pînă în picioare, de dorinţa de a fi original. După cum am arătat însă, categoria aceasta de oameni e mult mai nefericită decît prima. Chestiunea e că un om „obişnuit“ *deştept,* chiar dacă îşi închipuie la un moment dat (sau poate chiar şi o viaţă întreagă) că este un om genial, deosebit de original, păstrează totuşi, în adîncul inimii, un viermişor de îndoială, care îl duce uneori la exasperare ; iar dacă se resemnează, o face de aici încolo pe deplin înveninat de o puternică doză de vanitate refulată. E drept că în exemplificarea noastră am luat extrema şi am folosit un caz excepţional ; în marea majoritate a cazurilor, la această categorie de oameni obişnuiţi *mai deştepţi,* lucrurile se petrec mai puţin tragic ; doar dacă la o vîrstă mai înaintată începe să-i supere ceva mai mult ficatul, atîta tot. Oricum însă, înainte de a se supune şi a se resemna, oamenii aceştia se înverşunează uneori să-şi facă de cap vreme înde-

lungată, din tinereţe şi pînă la vîrsta resemnării, şi tot numai din dorinţă de a fi originali. Se întîmplă şi cazuri destul de ciudate ; din dorinţa de originalitate, îl vezi pe cîte unul, om dintr-o bucată de altfel, că este gata să comită şi cîte o mîrşăvie, ba de multe ori se întîmplă ca nenorocitul să nu fie numai un om cinstit, dar şi bun pe deasupra, susţinător de familie, care mai întreţine sau ajută cu banii lui munciţi şi pe cîte un străin de familia lui, şi totuşi o viaţă întreagă să nu-şi găsească astîmpăr. Nu-l satisface nici pe departe şi nu-l consolează gîndul că îşi îndeplineşte atît de frumos îndatoririle de om, dimpotrivă, tocmai asta îl enervează. „Uite pe ce mi-am irosit o viaţă întreagă, parcă ar vrea el să spună, iată ce m-a legat de mîini şi de picioare, iată ce m-a împiedicat să descopăr praful de puşcă ! Dacă nu era această piedică, poate că aş fi descoperit negreşit ori praful de puşcă, ori America — precis nu ştiu încă ce anume — dar aş fi descoperit negreşit ceva". Ceea ce îi caracterizează îndeosebi pe toţi domnii aceştia e că, în tot cursul vieţii, ei nu izbutesc să se dumirească bine ce anume trebuie neapărat să descopere, şi ce anume sînt gata să descopere în cursul vieţii lor : praful de puşcă sau America ? În ce priveşte însă năzuinţa, dorul descoperirii, s-ar putea spune că le posedă într-o doză care ar fi fost pe măsura unui Columb sau a unui Galileu.

Gavrila Ardalionovici apucase tocmai pe această cale, dar nu era decît la începutul ei. Avea încă mult de umblat pe cărărui întortocheate. Încă din adolescenţă fusese mereu chinuit de conştiinţa mediocrităţii lui, căutînd în acelaşi timp să se convingă că e un om superior. Era un tînăr ros de ambiţii, cu veleităţi şi porniri nestăpînite şi, se pare, cu o nervozitate excesivă încă de la naştere. Impetuozitatea dorinţelor o lua drept semn al forţei sale. În dorinţa lui aprigă de a se distinge, era gata chiar şi de acţiuni nesăbuite, dar în momentul cînd aceste acţiuni urmau să fie aduse la îndeplinire, eroul nostru se dovedea întotdeauna prea deştept pentru a le săvîrşi, şi ca atare se lăsa păgubaş. Lucrul acesta îl omora. Poate că în anumite împrejurări s-ar fi hotărît şi la vreo ticăloşie, numai să obţină cele rîvnite, dar, ca un făcut, în clipa decisivă se dovedea a fi prea cinstit pentru o ticăloşie. (De altfel, la una mai mică s-ar fi pretat oricînd). Sărăcia în care-i căzuse familia îl umilea şi-l irita. Ajunsese s-o desconsidere chiar şi pe maică-sa, cu toate că îşi dădea prea bine seama că reputaţia

și firea demne de respect ale mamei lui erau deocamdată principalul suport al propriei sale cariere. Din momentul cînd a intrat în serviciul generalului și a fost primit în casa Epancinilor, și-a spus : „Dacă e vorba că trebuie să mă ticăloșesc neapărat, apoi s-o fac barem pînă la capăt, numai să iasă ceva", dar mai niciodată nu rezista pînă la capăt. Și de ce și-o fi închipuit el că va trebui neapărat să se ticăloșească ? De Aglaia, de fapt, se cam speriase atunci, dar nu s-a retras definitiv, ci a căutat să tărăgăneze lucrurile pentru orice eventualitate, deși nu crezuse niciodată serios că ea se va coborî pînă la el. Pe urmă, în timpul istoriei aceleia cu Nastasia Filippovna, i se năzări că prin bani poate obține *orice*. „Dacă-i pe ticăloșie, apoi să ne ticăloșim", își repeta el pe atunci aproape zilnic, cu satisfacția omului orgolios, dar și cu o oarecare teamă ; „dacă e să mă ticăloșesc, atunci cel puțin să mă ridic pînă la culmea cea mai înaltă, își dădea el mereu curaj ; cei slabi de înger, în asemenea cazuri, și-ar pierde cumpătul și ar da bir cu fugiții, pe cînd noi vom merge înainte pînă la capăt". Văzîndu-și ratate planurile în privința Aglaiei, strivit de împrejurări, el și-a pierdut cu totul încrederea și stăpînirea de sine, și, după cum se știe, i-a înapoiat prințului banii pe care i-i zvîrlise ca pe o pomană nebuna aceea, după ce, la rîndul ei, îi primise și ea de la alt nebun. Gestul acesta l-a regretat mai tîrziu de mii de ori, deși nu pierdea nici un prilej de a-și face din acest gest un titlu de laudă, gîdilîndu-și astfel amorul propriu. Trei zile cît a mai stat prințul după aceea la Petersburg, Ganea s-a căinat într-adevăr în fața lui, dar tot în aceste trei zile a început să-l și urască pe prinț, pentru că acesta îl trata cu prea multă cumpănire, cînd, de fapt, să înapoiezi o sumă atît de mare e un gest pe care „nu oricine ar fi în stare să-l facă". Dar în sinea lui a trebuit să recunoască cinstit că toată suferința și nemulțumirea lui nu sînt altceva decît o reacție a unui orgoliu mereu călcat în picioare : și asta îl chinuia cumplit. Abia mult mai tîrziu se dumeri și se convinse ce întorsătură serioasă ar fi putut lua tatonările lui pe lîngă o făptură atît de nevinovată și de stranie ca Aglaia. Chinuitoare mustrări de cuget nu-i dădeau pace ; renunță la slujbă și se lăsă pradă durerii și deznădejdii. Locuia acum la Ptițîn, împreună cu mama și cu tatăl său. Nu-și ascundea disprețul pentru cumnatul său, care-i asigura toată întreținerea, dar asta nu-l împiedica să-i urmeze sfaturile, pe care era destul de cuminte să i le ceară. De pildă,

un lucru care-l supăra peste măsură pe Gavrila Ardalionovici era că Ptițîn nici măcar nu-și propunea să ajungă un Rotschild. „Dacă te-ai făcut cămătar, încaltea mergi pînă la capăt ; strînge oamenii de gît, stoarce din ei cît poți, fă-te cunoscut, fă-te regele iudeilor !“ Ptițîn, om liniștit și modest, nu făcea decît să zîmbească la aceste vorbe ; totuși, o dată găsi de cuviință să-i ceară socoteală lui Ganea, dovedind chiar o oarecare demnitate în răfuiala asta. Demonstră cumnatului său că nu făcea nimic necinstit și, ca atare, nu el era îndreptățit să-i spună cămătar ; dacă banii erau la mare preț, vina nu era a lui ; se purta cu dreptate și cu cinste și, propriu-zis, în „aceste“ afaceri, rolul său era mai degrabă de agent mijlocitor ; în sfîrșit, că, datorită corectitudinii și punctualității în afaceri, s-a făcut cunoscut în lumea cea mai bună și că afacerile lui iau o extindere tot mai mare. „N-o să ajung un Rotschild, adăugă Ptițîn rîzînd, dar o casă pe Liteinaia sau poate chiar două tot îmi fac, și cu asta mă declar mulțumit“. „Mai știi, poate chiar și trei !“ își spunea el în gînd, fără a-și destăinui vreodată visul. Oamenii aceștia sînt, de fapt, favoriții și răsfățații soartei ; ea va fi darnică cu Ptițîn și-l va recompensa nu numai cu trei, ci chiar și cu patru case, și tocmai pentru faptul că el știa precis, încă din adolescență, că nu va deveni niciodată un Rotschild. În schimb, soarta nu va merge niciodată dincolo de cele patru case, și pentru Ptițîn totul se va încheia cu asta.

Cu totul altă fire avea sora lui Gavrila Ardalionovici. Era și ea stăpînită de dorințe și ambiții mari, dar vădea mai multă dîrzenie și tenacitate în realizarea lor și mai puțină impetuozitate pătimașă. Dădea dovadă de multă prudență și cumpătare cînd lucrurile atingeau limita lor extremă, deși, datorită aceleiași prudențe, nu ajungea aproape niciodată să forțeze prea mult lucrurile. Fără îndoială și ea făcea parte din tagma oamenilor „obișnuiți“ care cred că sînt originali, dar și-a dat foarte repede seama că nu avea nici umbră de originalitate, fără a se necăji prea mult pentru asta — cine știe, poate tot dintr-un fel de mîndrie. Ea se acomodă cu multă hotărîre nevoilor vieții practice, primind să fie soția domnului Ptițîn, fără a-și spune cu acest prilej : „Dacă e vorba să facem ticăloșii, apoi să le facem, numai scopul să fie atins“, cum, de bună seamă, s-ar fi exprimat Gavrila Ardalionovici într-o asemenea ocazie (și care puțin rămăsese să n-o spună cu glas tare atunci cînd aprobă hotărîrea surorii sale în calitate de frate mai mare).

Dimpotrivă, Varvara Ardalionovna se hotărî să se mărite după ce se convinse temeinic că viitorul ei soț era un om modest, plăcut, cu oarecare cultură și care pentru nimic în lume nu s-ar preta la vreo ticăloșie mare. În ce privește cele mici, erau fleacuri de care Varvara Ardalionovna nu se preccupa: de altfel, unde nu există fleacuri de acestea? E absurd să cauți idealul! Pe lîngă asta, știa că, măritîndu-se, asigura un adăpost pentru toți ai ei. Văzîndu-l pe Ganea nefericit, dorea să-i fie de folos, cu toate neînțelegerile lor anterioare. Ptițîn îl îndemna prietenește pe cumnatul său să ocupe vreo slujbă. „Bagă de seamă, îi spunea el cîteodată, glumind, disprețuiești pe generali și rangurile lor, dar ai să vezi cum «ei toți» vor deveni generali; vom trăi și vom vedea". „Și de unde li s-a năzărit că eu i-aș disprețui pe generali și rangurile lor?" reflecta Ganea cu sarcasm. Ca să-l ajute pe fratele ei, Varvara Ardalionovna se hotărî să-și lărgească sfera de acțiuni; își făcu vad la familia Epancin; în această privință îi fură de mare folos amintirile din copilărie, întrucît și ea și fratele ei fuseseră tovarăși de joacă cu fiicele generalului Epancin. Menționăm că dacă Varvara Ardalionovna, vizitîndu-i pe Epancini, ar fi urmărit un vis prea îndrăzneț, o himeră, poate că prin însuși faptul acesta s-ar fi desprins de categoria acelor oameni în care se inclusese cu bună știință; dar ea nu urmărea o himeră, ci acționa după un calcul destul de întemeiat; planul ei nu avea nimic himeric, dat fiind că ea sconta pe caracterul acestei familii și mai ales cel al Aglaiei, pe care o observa fără încetare. Toate strădaniile Varvarei Ardalionovna aveau drept țintă să încerce o nouă apropiere între Aglaia și Ganea. Poate că izbutise cu adevărat să obțină unele rezultate; sau, poate, a dat greș în unele privințe, punînd, de pildă, prea multe speranțe în fratele ei și așteptîndu-se de la el la cine știe ce lucruri de care el nici n-ar fi fost în stare. Oricum, ea își urzea ițele cu destulă dibăcie în casa Epancinilor; lăsa să treacă uneori săptămîni întregi fără să sufle un cuvînt despre Ganea; era întotdeauna foarte sinceră și căuta să fie cît mai dreaptă în aprecieri, păstra o ținută modestă, dar demnă. Nu găsea nimic să-și impute în adîncul conștiinței și asta îi insufla mai multă încredere în sine. Numai cîteodată, Varvara Ardalionovna își dădea seama că era înrăită, că avea mult amor propriu, ba poate și o doză de vanitate lezată, pe care o resimțea mai ales după vizitele la familia Epancin.

Tot astfel şi acum, se întorcea de acolo, după cum am spus, cuprinsă de o tristă îngîndurare. Tristeţea aceasta avea şi un substrat de ironie amară. La Pavlovsk, Ptiţîn locuia într-o casă de lemn nu prea arătoasă, dar încăpătoare, aşezată într-o stradă prăfuită, urmînd în curînd să devină proprietatea lui deplină, încît, la rîndu-i, viitorul proprietar îşi făcea de pe acum planuri de revînzare. Urcînd treptele scării cerdacului, Varvara Ardalionovna auzi venind de sus larmă mare ; desluşi glasurile enervate ale fratelui şi tatălui ei. Intrînd în salon, îl văzu pe Ganea agitat, alergînd dintr-un colţ în celălalt al odăii. Tînărul era palid de furie şi nu-i lipsea mult să-şi smulgă părul din cap. Varvara Ardalionovna îşi încruntă sprîncenele şi, fără a scoate pălăria din cap, se lăsă cu un aer obosit pe divan. Ştiind bine că, dacă nu-l întreabă numaidecît pe fratele ei de ce aleargă aşa, tăcerea ei l-ar irita negreşit, se grăbi să rostească în chip de întrebare :

— Ca de obicei ?

— Care, ca de obicei ! strigă Ganea. Măcar de ar fi ca de obicei ! Dar aşa, nici dracu nu mai înţelege ce se petrece la noi acum ! Bătrînul a turbat... mama plînge în hohote. Cum vrei, Varia, dar am să-l dau afară, zău, sau... plec eu, adăugă el, aducîndu-si aminte că nu poţi să dai pe cineva afară dintr-o casă străină.

— Trebuie să fii îngăduitor, murmură Varia.

— Îngăduitor faţă de ce anume ? Faţă de cine ? ripostă Ganea, roşu de mînie. Faţă de nemerniciile lui ? Ei bine, nu ! Poţi să spui ce vrei, dar aşa nu mai merge ! Nu, nu şi iar nu ! Ce om ! Halal să-i fie ! El e vinovat şi tot el sare cu gura. Ba mai face şi pe grozavul : „Nu vreau să intru pe poartă, dărîmaţi gardul !..." Dar ce ai ? Eşti cam schimbată la faţă.

— Să lăsăm asta, răspunse Varia în silă.

Ganea o privi iscoditor.

— Ai fost acolo ? întrebă el brusc.

— Da.

— Auzi ! Iar zbiară ! Ce ruşine ! Şi tocmai acum !

— Adică de ce nu ? A intervenit ceva nou, ca să nu se întîmple şi acum ?

Ganea o privi şi mai atent.

— Ai aflat ceva ?

— Nimic surprinzător. Se confirmă totul. Soțul meu a văzut mai bine decît noi amîndoi; s-a întîmplat exact așa cum a prevăzut el încă de la început. Unde-i el?

— A ieșit. Ce spui că s-a întîmplat?

— Prințul este socotit logodnic oficial; totul e hotărît. Surorile mai mari mi-au spus că Aglaia și-a dat consimțămîntul; cărțile sînt date pe față. (Înainte, totul la ei era învăluit în mister). Nunta Adelaidei a fost iar amînată; vor să facă cele două nunți în aceeași zi; e romantic, nu? Ca într-un poem! Apucă-te mai bine și scrie în cinstea mirilor un epitalam, decît să umbli așa, ca un nebun, prin odaie. Diseară vine la ei prințesa Bielokonskaia; a picat la timp; va fi lume multă. Vor să-l prezinte prințesei, deși ea îl cunoștea și înainte; se pare că tot în seara asta va fi anunțată logodna în mod oficial. Se tem numai ca nu cumva mirele, intrînd în salonul plin de musafiri, să nu răstoarne ceva sau să se împiedice și să cadă pe parchet; n-ar fi de mirare.

Ganea o asculta cu luare-aminte, dar, spre mirarea surorii sale, știrea aceasta, de-a dreptul copleșitoare pentru el, părea să nu fi produs asupră-i un efect atît de uluitor.

— De! Trebuia să ne așteptăm de fapt la asta, spuse el îngîndurat. Va să zică, s-a terminat! adăugă el cu un zîmbet straniu, scrutînd din cînd în cînd cu înțeles fața surorii sale, în timp ce continua să se plimbe prin odaie, dar mult mai potolit decît adineauri.

— Îmi pare bine că privești lucrurile mai filozofic, spuse Varia.

— Cel puțin, ai scăpat și tu de-o grijă.

— Cred că te-am servit sincer, fără să te descos și fără să te plictisesc prea mult; doar nu te-am întrebat niciodată ce fel de fericire căutai la Aglaia?

— Dar ce, parcă eu... am căutat vreo fericire la Aglaia?

— Ei, asta-i acum! Mai slăbește-mă, te rog, cu filozofia! În definitiv, așa este. Dar acum s-a isprăvit, ne ajunge; am rămas cu buzele umflate. De la început chiar, ți-o mărturisesc, nu prea am pus eu cine știe ce mari speranțe; dar m-am apucat cu gîndul că poate „se prinde", scontînd pe firea ciudată a Aglaiei și, mai ales, ca să te împac pe tine; altminteri, nu prea existau șanse; nouăzeci la sută erau contra. Personal, nici acum nu sînt lămurită ce ai urmărit în toată afacerea asta.

— Şi acum, parcă vă văd, pe tine şi pe soţul tău, cum o să mă bîriiţi la cap ca să-mi iau o slujbuliţă, o să-mi ţineţi prelegeri despre tenacitate şi putere de voinţă, şi cum un om trebuie să se mulţumească cu puţin şi aşa mai departe. Cunosc cîntecul pe de rost, rîse Ganea cu hohote.

„Să ştii că iar pune ceva la cale", îşi spuse Varia.

— Dar părinţii ei ce zic ? Sînt încîntaţi ? întrebă deodată tînărul.

— N-nu tocmai, după cît se pare. De altfel, îţi dai seama şi tu : Ivan Feodorovici e mulţumit ; Lizaveta Prokofievna însă are rezerve ; întotdeauna a avut o repulsie la gîndul că Mîşkin ar putea să-i fie ginere ; e un lucru ştiut.

— Nu la asta mă refer ; e limpede că prinţul ca mire este o partidă absurdă, de neconceput. Te întreb numai, unde au ajuns lucrurile ? Aglaia şi-a dat oficial consimţămîntul ?

— Pînă acum n-a spus „nu" — asta-i tot ; dar de la ea nu te poţi aştepta la mai mult. O ştii cît e de ruşinoasă şi timidă ! Pînă la ciudăţenie ! Cînd era mică şi venea lume la ei în casă, se ascundea într-un dulap şi rămînea acolo două-trei ceasuri, pînă cînd plecau musafirii ; trebuie să ştii că nu s-a schimbat nici acum. Îmi vine să cred că de data aceasta e ceva serios între ei. Se zice că-şi bate joc de el mereu, ca să nu dea de bănuit ; cert este însă că nu scapă ea prilejul să-i strecoare cîte un cuvînt prinţului pe furiş, căci e radios, de parcă ar fi în al şaptelea cer... E pur şi simplu caraghios ! Toate acestea le ştiu chiar de la ei. Pe de altă parte, am avut impresia că-şi cam rîdeau de mine pe faţă. Vorbesc de surorile cele mari.

În cele din urmă, Ganea începu să se încrunte ; poate că Varia insista anume asupra acestor amănunte, ca să pătrundă gîndurile ascunse ale fratelui său. Dar în momentul acela de sus se auziră din nou ţipete şi vociferări.

— Am să-l dau afară ! răcni Ganea, bucuros parcă să-şi descarce nervii.

— Ca să pornească iar să ne facă peste tot de ocară, cum s-a întîmplat chiar ieri ?

— Ieri ? Cum adică ? Ce-a făcut ieri ? Nu cumva... se zăpăci Ganea, speriat la culme.

— Ah ! Dumnezeule, nu ştii nimic ? se nelinişti Varia.

— Va să zică, e adevărat că s-a dus la ei ? ţipă Ganea, roşu de furie şi de ruşine. Dumnezeule, am uitat că vii de acolo ! Ai aflat ceva ? Bătrînul a fost deci pe la ei ? A fost sau nu ?

Cu aceste cuvinte, Ganea se repezi spre ușă ; Varia se luă după el și-l apucă de braț.

— Ce faci ? Unde te duci ? spuse ea. Dacă-l dai afară acum, o să-și facă de cap și mai rău, o să ne meargă faima prin toate casele !

— Ce-a făcut ? Ce-a spus ?

— Nici ele n-au prea știut ce să-mi spună, căci nu l-au înțeles ; în orice caz, i-a speriat pe toți. A cerut să-l vadă pe Ivan Feodorovici ; acesta lipsind, a întrebat de Lizaveta Prokofievna. Mai întîi a rugat-o să-i găsească un loc, să poată intra în slujbă ; pe urmă a început să se plîngă de noi, de mine, de bărbatul meu și mai cu seamă de tine... ce mai încolo încoace, ne-a aranjat frumușel...

— N-ai putut afla ce anume a spus ? întrebă Ganea, tremurînd ca într-un acces de isterie.

— Ce să aflu ? După cît am înțeles, se pare că nici el nu-și dădea seama ce spune ; a îndrugat verzi și uscate ; sau poate că ele n-au vrut să-mi spună tot.

Ganea se apucă cu amîndouă mîinile de cap și alergă la fereastră ; Varia se așeză lîngă cealaltă.

— E caraghioasă Aglaia asta, își aminti ea deodată ; mă oprește la plecare și-mi spune : „Transmite din partea mea părinților dumitale salutul meu deosebit de respectuos ; voi căuta să-l văd pe tatăl dumitale într-una din zilele acestea". Și vorbea cu un aer atît de grav ! Ciudat, foarte ciudat...

— Nu glumea ? Ești sigură că n-a spus-o în batjocură ?

— Nu, nu, cîtuși de puțin, și tocmai asta mi s-a părut mai ciudat.

— Știe sau nu știe povestea cu bătrînul ? Ce crezi ?

— Că în casă la ei nu se știe încă nimic despre asta, n-am nici o îndoială ; dar întrebarea ta mi-a sugerat o idee ; nu este exclus ca Aglaia să fi aflat ceva. Numai ea singură poate ști, deoarece surorile ei au fost și ele foarte mirate cînd au auzit-o rugîndu-mă atît de serios să-i transmit tatii salutările ei. Și pentru ce numai lui ? Iar de aflat, putea s-o afle numai de la prinț !

— Nu-i greu de ghicit cine a informat-o ! Auzi, hoț ! Atît ne mai lipsea. Un hoț în familia noastră, „capul familiei" !

— Ei, asta-i ! se înfurie Varia. E absurd ! O simplă pățanie de bețivani, și atîta tot. Și cine le-a născocit toate astea, mă rog ? Lebedev, prințul... Grozavi amîndoi, n-am ce zice ! Și deș-

tepţi... foc ! Nu-mi vine să cred nici atîtica din toată istoria asta, pusă la cale de nişte neisprăviţi.

— Bătrînul e un hoţ şi un beţiv, continuă Ganea cu amărăciune, eu — un cerşetor, cumnatul meu — un cămătar. Vezi bine, avea şi de ce să se simtă atrasă Aglaia ! Frumos ne şade, n-am ce zice !

— Acest cumnat al tău, acest cămătar te...

— Mă întreţine, nu-i aşa ? Spune, spune, te rog, nu te jena

— Ce te-a apucat ? căută Varia să-şi acopere gafa. Nu înţelegi nimic şi judeci ca un şcolar. Crezi că toate acestea au putut să-ţi dăuneze în ochii Aglaiei ? Nu-i cunoşti caracterul ; ar refuza cea mai strălucită partidă, ca să fugă cu un student şi să împartă cu el o viaţă de mizerie — acesta-i visul ei ! Niciodată n-ai înţeles cît te-ai fi ridicat în ochii ei, dacă ai fi suportat situaţia noastră cu demnitate şi curaj. Păi, cu ce crezi că a putut s-o atragă prinţul ? Mai ales prin aceea că nici nu şi-a dat vreo osteneală să-i placă şi apoi prin aceea că toată lumea îl socoate idiot. Numai faptul că această căsătorie ar răsturna toată casa pe dos, că i-ar scoate pe toţi din minţi, o umple de fericire. Dar parcă voi sînteţi în stare să înţelegeţi ceva ? !

— Asta mai rămîne de văzut, dacă înţelegem ceva sau nu, murmură Ganea cu un aer cam enigmatic. Numai că tare voiam ca ea să nu fi aflat despre întîmplarea cu bătrînul. Am sperat că prinţul se va abţine şi nu va răspîndi zvonul ; ştiu că l-a convins şi pe Lebedev să tacă ; de altfel, nici mie n-a vrut să-mi spună totul cînd am încercat să-l trag de limbă...

— Atunci îţi dai seama că altcineva şi-a vîrît coada, de a mers vorba. Dar ce te mai frămînţi pentru asta acum ? Ce mai speri ? Şi dacă mai rămîne vreo speranţă, n-ar fi decît să apari ca un martir în ochii ei.

— Lasă, că de scandal s-ar speria şi dînsa, cu toată firea ei romantică. Totul pînă la o anumită limită şi toate pînă la anumite limite ; sînteţi toate la fel !

— Aglaia s-ar speria ? se revoltă Varia, uitîndu-se cu dispreţ la fratele ei. Ce suflet josnic ai ! Aşa sînteţi voi, bărbaţii ! Nimic nu-i de capul vostru ! Nu meritaţi nici o consideraţie, nici cît negru sub unghie. Aglaia poate să fie ridicolă, excen-

trică, în orice caz însă e de o mie de ori mai nobilă la suflet, mai generoasă decît noi toţi.

— Bine, bine, nu te supăra, murmură Ganea cu o mină suficientă.

— Dacă sînt neliniştită, e numai pentru mama, continuă Varia ; mă tem ca istoria asta cu tata să n-ajungă la urechile ei. Ah ! tare mă tem !

— Cred că a şi ajuns, zise Ganea.

Varia se ridicase tocmai ca să urce în odaia Ninei Alexandrovna, dar la aceste cuvinte se opri şi-l privi cu atenţie pe fratele ei :

— Cine ar fi putut să-i spună ?

— Ippolit, probabil. Cred că cea dintîi plăcere pe care a ţinut să şi-o facă din clipa cînd s-a mutat la noi a fost să-i raporteze totul mamei.

— Dar de unde putea el să afle, mă rog ? Prinţul şi Lebedev ziceai că s-au înţeles să nu sufle o vorbă ; nici Kolea nu ştie nimic.

— Ippolit ? A aflat-o singur. Nici nu-ţi închipui ce bestie şireată zace în el, ce intrigant este, ce fler şi ce gură rea are, cu cîtă plăcere adulmecă oriunde poate, ca să dea în vileag toate scîrnăviile, toate dedesubturile scandaloase. Voia ta să crezi sau să nu crezi, dar eu sînt convins că a şi reuşit s-o momească pe Aglaia ca să capete un ascendent asupra ei şi, chiar dacă n-a apucat încă s-o facă, fii sigură că nu se lasă pînă nu-şi atinge scopul. Şi Rogojin văd că s-a împrietenit cu el. Cum de nu bagă prinţul de seamă ?! Pe mine, Ippolit mă socoate inamicul său personal, l-am mirosit de mult. Ce n-ar da el acum să-mi joace o festă ! Şi ce rost mai are, de ce se mai bagă, nu pricep ? Ca mîine o să dea ortul popii ! Dar lasă că-i fac eu figura. Ai să vezi ce renghi îi joc eu lui, nu el mie.

— Dacă-l urăşti în halul ăsta, de ce l-ai ademenit să se mute aici ? Şi face oare să mai joci renghiuri unuia în starea lui ?

— Păi, nu m-ai sfătuit chiar tu să mă dau peste cap ca să-l aduc la noi ?

— Am crezut că ne va fi de folos ; dar ştii că s-a îndrăgostit de Aglaia şi i-a scris ? M-au întrebat acolo... Se pare că s-a apucat să-i scrie şi Lizavetei Prokofievna.

— În privinţa asta nu-i de loc primejdios, spuse Ganea rîzînd cu răutate. O fi la mijloc şi un sîmbure de adevăr,

dar e cu totul altceva. Că e îndrăgostit — tot ce se poate ! Un mucos !... În orice caz însă, n-are să se apuce să-i scrie bătrînei scrisori anonime ! De fapt, e o mediocritate crasă, cu o puternică doză de răutate, platitudine și îngîmfare !... Sînt convins, știu precis că a încercat să mă ponegrească în ochii ei, prezentîndu-mă drept un intrigant. Poate cu asta a și început. M-am apucat ca un prost, recunosc, să-i destăinuiesc totul, crezînd că din răzbunare față de prinț o să-mi apere interesele. Dar acum l-am dibuit : este o bestie vicleană și rea ! În ce privește furtul, l-a aflat de la maică-sa, căpităneasa. Dacă bătrînul s-a hotărît să facă așa ceva, a fost numai din pricina ei. Îmi spune, la un moment dat, așa, din senin, că „generalul" i-a făgăduit mamei sale patru sute de ruble ; mi-a spus-o intenționat, cu un gînd anume. Imediat am înțeles încotro bate... Căci servindu-mi această noutate, mă privea drept în ochi cu un fel de plăcere sadică. E limpede că i-a spus-o și mamei numai din dorința de a-i sfîșia inima. De ce naiba nu crapă odată ? Zicea că o să moară în trei săptămîni, dar văd că aici s-a și îngrășat ! Nu mai tușește ; îl auzeam aseară că de două zile n-a mai scuipat sînge.

— Dă-l afară !

— Nu-l urăsc, îl detest, pronunță Ganea cu mîndrie. Ba îl urăsc, da, da, îl urăsc ! izbucni el deodată cu o furie nestăpînită. Și am să i-o spun în față, chiar în clipa cînd își va da sufletul, pe patul de moarte ! Dacă i-ai fi citit „spovedania". Doamne, ce naivitate plină de cinism ! E un locotenent Pirogov al zilelor noastre, e un Nozdriov în tragedie și, înainte de toate, un mucos obraznic ! Ah, cu ce plăcere i-aș fi tras o bătaie zdravănă în seara aceea, anume ca să-l văd ce ochi face ! Pentru că nu i-a reușit planul, e supărat și se răzbună pe toată lumea... Dar ce se aude ? Iar scandal ! Ei bine, asta întrece orice măsură. Hotărît lucru, nu mai pot suporta. Ptițîn ! strigă el către cumnatul său, care tocmai intra în odaie. Dar pînă cînd o să meargă așa ? E pur și simplu...

Larma se apropia vertiginos ; brusc ușa fu dată cu putere de perete și bătrînul Ivolghin, stacojiu la față, tremurînd de mînie, năvăli în încăpere și, total scos din fire, se repezi și el la Ptițîn. În urma lui veneau Nina Alexandrovna și Kolea, iar după ei apăru și Ippolit.

II

De vreo cinci zile Ippolit se instalase în casa lui Ptițîn. Totul se petrecu oarecum de la sine, fără multe explicații și fără ceartă între prinț și el; ba nu numai că nu se certară, ci, aparent, se despărțiră ca niște prieteni. Gavrila Ardalionovici, care se arătase așa de pornit împotriva lui Ippolit la onomastica prințului, se dusese, totuși, să-l vadă a treia zi, îndemnat, desigur, de un gînd spontan nemărturisit. Nu se știe de ce, începu să-l viziteze pe bolnav și Rogojin. La început, prințul crezu că ar fi chiar spre binele „bietului băiat" dacă s-ar muta din casa lui. Dar, încă în timpul mutării, Ippolit ținu să declare că se duce la Ptițin, care „a fost atît de bun să-i ofere găzduire", fără să pomenească măcar odată numele lui Ganea, deși tocmai acesta stăruise pe lîngă Ptițîn să-l primească în casa lui. Ganea, firește, băgă de seamă acest lucru numaidecît, și se văzu atins în orgoliul lui, zăvorînd în inimă o ranchiună.

Nu greșea spunînd surorii sale că starea bolnavului se ameliorase. Într-adevăr, Ippolit se simțea ceva mai bine și acest lucru se observa de la cea dintîi privire. Intră în odaie după ceilalți, fără să se grăbească, cu un zîmbet batjocoritor și plin de răutate. Nina Alexandrovna părea foarte speriată. (În aceste șase luni se schimbase mult, slăbise, iar de cînd și-a măritat fata și stătea la Ptițîn nu se amesteca — cel puțin pe față — în treburile copiilor.) Kolea era îngrijorat și fața lui exprima nedumerire; nu cunoștea adevărata pricină a acestei noi furtuni familiale, nu prea înțelegea bine ce lucruri noi surveniseră în ceea ce numea el „nebunia generalului", dar scandalurile repetate și nemaipomenite pe care tatăl său le provoca mereu și pretutindeni nu se putea să nu-i lase vreo îndoială că bătrînul se schimbase brusc atît de mult, încît părea că nu mai e același om. Îl mai neliniștea de asemeni faptul că de trei zile generalul încetase să mai bea și că între timp se certase cu Lebedev și cu prințul. Cu o clipă înainte băiatul se întorsese acasă, aducînd o jumătate de sticlă de vodcă cumpărată din banii lui.

— E mai bine să-i dăm puțin de băut, mamă, o convingea el pe Nina Alexandrovna cînd se aflau încă sus. De trei zile n-a pus o picătură în gură și asta îl chinuiește probabil. Zău

că-i mai bine aşa ; nu-i duceam şi cînd a stat închis pentru datorii ?...

După ce deschise uşa, trîntind-o de perete, generalul se opri în prag, tremurînd de indignare.

— Domnule, zbieră el cu glas tunător, adresîndu-se lui Ptiţîn, dacă ai hotărît în adevăr să sacrifici pentru un mucos şi un ateu pe un bătrîn respectabil, pa tatăl dumitale sau, cel puţin, al soţiei dumitale, pe omul care pentru devotamentul său a binemeritat onoruri din partea împăratului, să ştii că n-o să mai calc în casa dumitale. Alege, domnule, alege chiar acum : ori, eu, ori acest... acest şurub ! Da, şurub ! Mi-a venit cuvîntul acesta fără să mă gîndesc, dar e un şurub ! Căci îmi şurubăreşte sufletul cu neruşinare şi fără nici un respect... ca un şurub !

— Tirbuşon, n-ar fi mai bine ? strecură Ippolit.

— Nu tirbuşon, pentru că ai în faţa ta un general, nu o butelcă. Eu am distincţii, distincţii de onoare... şi tu, tu ce ai... o tiflă ! Ori eu, ori el ! Alege, domnule, chiar acum ! mai zbieră el încă o dată la Ptiţîn ca un turbat.

În aceeaşi clipă, Kolea îi împinse din spate un scaun, şi generalul se prăbuşi sleit de puteri.

— Poate că ar fi mai bine... să te culci, bolborosi Ptiţîn năucit.

— Mai are obraz să şi ameninţe ! spuse cu jumătate glas Ganea surorii lui.

— Să mă culc ! ţipă Ardalion Alexandrovici. Nu sînt beat, domnule, şi dumneata mă insulţi. Eu văd, urmă el, ridicîndu-se în picioare, văd că aici totul e împotriva mea, cu toţii sînteţi împotriva mea ! Ajunge ! Plec... Dar să ştii, domnule, să ştii...

Nu-l lăsară să isprăvească ; cu greu îl făcură să stea jos, implorîndu-l să se linişească. Ganea, înfuriat, se retrăsese într-un colţ ; Nina Alexandrovna tremura din tot corpul, vărsînd lacrimi.

— Dar ce i-am făcut ? Ce are cu mine ? întrebă rînjind Ippolit.

— Mai întrebi ? interveni neaşteptat Nina Alexandrovna. Ar trebui să-ţi fie ruşine... e neomenos să necăjeşti un bătrîn... şi încă în situaţia dumitale...

— Mai întîi, ce vreţi să spuneţi de situaţia mea, doamnă ? Vă stimez din tot sufletul, pe dumneavoastră personal vă stimez, dar...

— E un sfredel ! întrerupse generalul înfuriat. Îmi sfredeleşte sufletul şi inima ! Vrea să mă convertească la ateism ! Află, mucosule, că tu nici nu veniseşi încă pe lume, cînd eu eram încărcat de onoruri ; tu... nu eşti decît un vierme ros de invidie, sfîrtecat în două, un hîrb de tuse... care crapă de răutate şi de necredinţă... Şi de ce te-o fi adus aici Gavrila ? Toţi sînt împotriva mea, cu toţii — de la străini pînă la propriul meu fiu !

— Ia lasă mofturile astea ! răcni Ganea. Decît să joci teatru. mai bine nu ne-ai face de rîsul lumii în tot oraşul. De asta ar fi cazul să te simţi puţin !

— Cum, eu te fac de rîs, mucosule ? Pe tine ? Numai cinste pot să-ţi fac, nu de rîsul lumii !

Spunînd aceste vorbe, generalul se sculă brusc ; nu mai era chip să-l reţină ; dar şi Gavrila Ardalionovici îşi pierduse cumpătul, se vede.

— Auzi ! Cine vorbeşte de cinste ! strigă el cu răutate.

— Ce-ai spus ? tună generalul, pălind brusc şi făcînd un pas spre fiul său.

— Am spus că ar fi de ajuns să deschid gura şi... începu Ganea pe un ton la fel de violent, dar se opri, înghiţindu-şi vorba.

Amîndoi stăteau faţă-n faţă, în picioare, în culmea tulburării, dar mai ales Ganea, care părea zguduit peste măsură.

— Vino-ţi în fire, Ganea ! ţipă Nina Alexandrovna şi se repezi să-şi oprească fiul.

— Ce absurde sînt toate astea ! reteză Varia indignată. Calmează-te, mamă, adăugă ea, reţinînd-o pe maică-sa.

— Tac numai de hatîrul mamei, rosti Ganea patetic.

— Ba vorbeşte ! vociferă generalul ca ieşit din minţi. Vorbeşte, zic, dacă nu te temi de blestemul părintesc... Haide, spune ce ai de spus !

— Ei asta-i, crezi că mă sperii cu blestemul dumitale ! Şi cine e vinovat dacă, de opt zile, umbli ca un smintit ? De opt zile, ştiu şi data de cînd ai început... Ia seama, nu mă face să spun totul... Ce-ai căutat ieri la Epancini ? Şi doar eşti om bătrîn, cu părul alb, tată de familie ! Halal să-ţi fie !

— Taci, Ganka ! ţipă Kolea. Opreşte-te, nesăbuitule !

— Dar eu cu ce i-am greşit ? Ce insultă i-am adus ? stărui din nou Ippolit şi parcă tot în bătaie de joc. De ce-mi spune că sînt un şurub, l-aţi auzit ? Se ţine scai de mine ; m-a căutat adineauri şi a început să-mi vorbească de un oarecare căpitan Eropegov. Nu ţin de loc la societatea dumitale, am evitat-o şi pînă acum, ştii doar foarte bine, generale. Ce mă interesează căpitanul Eropegov, spune şi dumneata ? N-am venit aici pentru căpitanul Eropegov. I-am spus doar pe faţă părerea mea, că poate acest căpitan Eropegov nici n-a existat vreodată, şi mi-am aprins paie-n cap.

— Fireşte că n-a existat niciodată ! i-o reteză Ganea.

Pentru moment, generalul rămase trăsnit, uitîndu-se buimac în jurul lui. Surprins de afirmaţia categorică, făcută fără nici un fel de menajamente de fiul său, nu fu capabil în primul moment să scoată nici un cuvînt. Şi abia după ce Ippolit izbucni în hohote de rîs şi-i strigă : „Ei, ce ai de spus acum, însuşi fiul dumitale afirmă că n-a existat nicicînd un căpitan Eropegov", bătrînul bîigui, complet zăpăcit :

— Am vorbit de Kapiton Eropegov, şi nicidecum de un căpitan... E vorba de Kapiton... locotenent-colonel în retragere, Eropegov... Kapiton.

— Nici un fel de Kapiton n-a existat vreodată ! se oţărî şi mai mult Ganea.

— Cum adică... de ce n-a existat ? se bîlbîi generalul şi sîngele îi năvăli în obraz.

— Ajunge, încetaţi odată ! încercau să-i potolească Ptiţîn şi Varia.

— Taci, Ganka ! răcni Kolea din nou.

Simţindu-se susţinut, generalul îşi reveni parcă şi, recăpătîndu-şi curajul, se răsti din nou la Ganea cu glas ameninţător :

— Şi de ce să nu fi existat, adică ? De ce ?

— Pentru că n-a existat ! N-a existat şi nici nu putea să existe ! Asta-i tot, şi te rog să mă laşi în pace.

— Şi acesta e fiul meu... sînge din sîngele meu, pe care... Ah, Dumnezeule, cică Eropegov, Eroşka Eropegov n-a existat !

— Hait, acum s-a făcut Eroşka ; de unde, adineauri, era Kapitoşka, acum s-a transformat în Eroşka ! interveni iar Ippolit.

— Kapitoşka, domnule, Kapitoşka, nu Eroşka ! Kapiton, Kapitan Alexeevici, adică ce spun, Kapiton... locotenent-colo-

nel... în retragere, care s-a însurat cu Maria... Maria Petrovna Su... Su... camaradul şi prietenul meu... Maria Petrovna Sutugova... am început o dată cu el serviciul. Pentru dînsul mi-am vărsat... l-am apărat cu trupul meu... a fost ucis ! Auzi ! Kapitoşka Eropegov n-a existat ! N-a existat !

Generalul zbiera ca un apucat, dar se putea crede că zbierătele lui aveau cu totul altă cauză decît subiectul discuţiei. E drept că, în alte împrejurări, el ar fi suportat şi lucruri mult mai jignitoare decît afirmaţia că Eropegov n-ar fi existat niciodată, ar fi strigat, ar fi făcut un tărăboi monstru, şi-ar fi ieşit din fire, ar fi tunat şi fulgerat, pentru ca, în cele din urmă, să se retragă potolit şi să se culce în odaia lui. Acum însă, dintr-o inexplicabilă ciudăţenie a inimii omeneşti, se nimeri ca tocmai o asemenea jignire, pricinuită de îndoiala asupra existenţei lui Eropegov, să fie ultima picătură care făcu să se reverse paharul plin. Bătrînul se făcu roşu-vînăt la faţă, îşi înălţă braţele şi strigă cu glasul întretăiat :

— Destul ! Blestemul meu să cadă... Plec din casa asta ! Nikolai, adu-mi valiza... Plec... plec de aici !

Şi se repezi pe scară, înfuriat peste măsură. Nina Alexandrovna, Kolea şi Ptiţîn alergară după el.

— Vezi ce-ai făcut ? ! spuse Varia fratelui său. Te pomeneşti că se duce iar pe-acolo. Ce ruşine, ce ruşine !

— Să-i piară pofta de furtişaguri ! răspunse Ganea cu glasul sugrumat de mînie. Deodată ochii i se încrucişară cu ai lui Ippolit şi el tresări. Cît despre dumneata, domnule, zbieră el, ar trebui să ţii minte că nu eşti la dumneata acasă... că aici ţi s-a oferit adăpost şi ospitalitate nu ca să enervezi un bătrîn care, după cum se vede, şi-a pierdut minţile...

Muşchii obrazului lui Ippolit se contractară spasmodic, dar el se stăpîni în aceeaşi clipă.

— Nu sînt de loc de părerea dumitale în ceea ce priveşte pretinsa nebunie a tatălui dumitale, răspunse el liniştit ; dimpotrivă, am impresia că în ultimul timp dă dovadă de mai multă judecată, zău aşa, nu ţi se pare ? A devenit foarte prudent, bănuitor, cercetează totul, cîntăreşte fiecare cuvînt.. Adusese vorba de acel Kapitoşka cu anumită intenţie ; închipuieşte-ţi, voia să-mi sugereze că...

— Nu mă interesează de loc ce intenţie avea faţă de dumneata ! îl întrerupse Ganea cu o voce stridentă. Te rog să nu faci pe deşteptul cu mine, că n-o să-ţi meargă. Te înşeli dacă

crezi că ai să mă duci cu vorba, domnul meu ! Dacă ştiai cauza adevărată pentru care bătrînul se găseşte în starea asta (că doar de cinci zile spionezi, stai la pîndă şi nu se poate să nu ştii), n-ar fi trebuit să-l enervezi... pe nenorocit şi s-o chinuieşti pe mama, făcînd din ţînţar armăsar, căci toată afacerea asta e o prostie, o faptă de beţiv, atîta tot ; şi apoi, nici măcar nu există dovezi ; în ce mă priveşte, nu-i dau nici o importanţă... Însă dumneata simţi nevoia să jigneşti, să spionezi, pentru că eşti...

— Un şurub, îl ajută să sfîrşească Ippolit, zîmbind ironic.

— Pentru că aşti un mizerabil ; timp de o jumătate de ceas ai jucat o comedie ruşinoasă, i-ai chinuit pe oameni, vrînd să-i sperii că te ucizi cu pistolul dumitale neîncărcat, cu care te-ai prezentat atît de jalnic şi lamentabil, dumneata, sinucigaş ratat, băşică de fiere spartă... pe două picioare Te-am găzduit, te-ai îngrăşat aici, nu mai tuşeşti, şi drept recunoştinţă...

— Două cuvinte numai, dacă-mi dai voie ; eu mă aflu la Varvara Ardalionovna, şi nu la dumneata ; nu m-ai găzduit niciodată ; dacă nu mă înşel, şi dumneata te bucuri de ospitalitatea domnului Ptiţîn. Acum patru zile, am rugat-o pe mama să-mi caute o locuinţă la Pavlovsk şi să se mute şi ea cu mine, pentru că, în adevăr, mă simt mai bine aici, deşi nu m-am îngrăşat de loc şi tot mai tuşesc. Aseară, mama mi-a trimis vorbă că locuinţa este gata ; de aceea mă grăbesc să vă comunic că astăzi chiar, după ce mai întîi voi exprima mulţumiri mamei şi surorii dumitale, mă voi muta la mine, lucru pe care-l hotărîsem încă de-aseară. Iartă-mă, te-am întrerupt ; se pare că mai aveai multe de spus ?

— A, dacă-i aşa... rosti Ganea scuturat de un tremur.

— Dacă-i aşa, dă-mi voie să mă aşez, sînt totuşi un om bolnav, spuse Ippolit şi foarte liniştit se aşeză pe scaunul pe care se trîntise adineauri generalul ; acum sînt gata să te-ascult, deoarece sînt sigur că ne vedem pentru cea din urmă oară.

Ganea fu cuprins de remuşcări :

— Crede-mă că n-am de gînd să mă cobor pînă acolo încît să-ţi cer socoteală, şi dacă...

— Degeaba mă iei aşa de sus, îl întrerupse Ippolit. În ce mă priveşte, chiar din ziua venirii mele aici m-am jurat să nu mă las pînă n-oi avea satisfacţia de a-ţi spune tot adevărul în

față. Sper să am chiar acum această plăcere, după ce dumneata vei fi vorbit, bineînțeles.

— Iar eu te rog să părăsești această cameră.

— Ai face mai bine să vorbești ; altfel are să-ți pară rău mai tîrziu că nu ți-ai ușurat inima.

— Destul, Ippolit, spuse Varia. E rușinos. Te rog, isprăvește odată !

— Numai din respect față de o doamnă, spuse Ippolit rîzînd și se ridică în picioare. Fie, Varvara Ardalionovna, pentru dumneata promit să vorbesc scurt, totuși am să vorbesc, căci între fratele dumitale și mine e necesară o explicație și, pentru nimic în lume, nu voi pleca pînă nu limpezesc anumite lucruri.

— Ești pur și simplu un intrigant, răcni Ganea ; de aceea nu te înduri să pleci fără să-ți fi descărcat sacul de bîrfe.

— Vezi, remarcă Ippolit cu răceală, nu te-a răbdat inima de loc ! Crede-mă, ai să regreți dacă nu spui tot ce ai pe suflet. Ei hai, vorbește. Eu mai aștept.

Gavrila Ardalionovici tăcea, privindu-l cu dispreț.

— Nu vrei. Ții neapărat să-ți demonstrezi tăria de caracter ; treaba dumitale ! În ce mă privește, voi fi cît mai scurt posibil. Astăzi mi-ai aruncat în obraz de două, trei ori că m-ai găzduit ; reproșul e nedrept. M-ai invitat aici cu scopul de a mă atrage într-o cursă ; ți-ai închipuit că vreau să mă răzbun pe prinț. Cu atît mai mult, cînd ai auzit că Aglaia Ivanovna îmi acordă atenție și că mi-a citit „Spovedania". Scontînd că voi face cauză comună cu dumneata, așteptai să găsești un sprijin în mine. Nu vreau să intru în amănunte ! Pe de altă parte, nu-ți cer nici să te destăinui, nici să întărești spusele mele. E de ajuns că te las în fața conștiinței dumitale și că acum ne înțelegem perfect unul pe altul.

— Dar nu înțeleg unde vreți să ajungeți cu asemenea discuții absolut fără nici un rost ! exclamă Varia.

— Ți-am spus că-i „un intrigant și o pușlama", răspunse Ganea.

— Dă-mi voie, Varvara Ardalionovna, să vorbesc mai departe. Desigur, n-am de ce să-l iubesc și nici să-l respect pe prinț ; cert este însă că e un om de mare omenie, deși... cam ridicul. Oricum, n-am nici un motiv să-l urăsc ; cînd fratele dumitale mă instiga împotriva lui, mă prefăceam că nu înțeleg nimic. Eram sigur că tot eu voi fi acela care va rîde la

urmă. Ştiam că fratele dumitale se va da de gol, făcîndu-mi destăinuiri imprudente şi în fond va suferi un eşec lamentabil, ceea ce s-a şi întîmplat... Sînt gata să-l cruţ acum, dar numai din respect pentru dumneata, Varvara Ardalionovna. După ce am explicat că nu-i chiar aşa de uşor să mă ducă cineva de nas, spun şi de ce am ţinut atîta să-l văd pe fratele dumitale pus într-o atare postură neroadă. Mărturisesc sincer, am făcut-o din ură. În preajma morţii (căci am să mor, cu toate că m-am îngrăşat, după cum s-a afirmat aici), în preajma morţii, am sentimentul că ajung în rai incomparabil mai liniştit, dacă, în prealabil, apuc să-mi bat joc măcar de unul din nenumăraţii reprezentanţi ai acelui soi de oameni care m-au persecutat toată viaţa, pe care i-am urît toată viaţa şi pentru care stimabilul dumitale frate constituie un model de ilustrare grăitoare. Te urăsc, Gavrila Ardalionovici, numai pentru faptul, te va surprinde poate, *numai pentru faptul* că eşti tipul, incarnarea, personificarea şi expresia perfectă a mediocrităţii celei mai impertinente, celei mai încrezute, celei mai plate şi respingătoare ! Eşti mediocritatea îngîmfată, mediocritatea plină de sine, imperturbabilă şi satisfăcută în seninătatea ei olimpiană ; eşti rutina rutinei ! Nici o fărîmă de idee personală nu poate încolţi în creierul şi inima dumitale. Dar dumneata eşti teribil de invidios ; te crezi un geniu fără seamăn, şi totuşi uneori, în momentele dumitale sumbre, te încearcă îndoiala, şi atunci eşti ros de invidie şi răutate. O, în orizontul dumitale mai există încă puncte negre ; ele vor dispărea în momentul cînd te vei tembeliza definitiv, iar acest moment nu e prea departe ; totuşi, ai de parcurs încă un drum lung şi variat ; n-aş spune că va fi prea vesel, şi asta mă bucură. În primul rînd, îţi prezic că nu vei izbuti să cîştigi graţiile unei anumite persoane.

— Asta întrece orice măsură ! exclamă Varia. Dar isprăveşte odată, om rău şi nesuferit ce eşti !

Ganea, galben la faţă, stătea mut, tremurînd din tot corpul. Ippolit se opri, îl privi lung cu vădită satisfacţie, îşi întoarse apoi privirea spre Varia, schiţă un surîs, salută şi plecă fără să mai rostească o vorbă.

Gavrila Ardalionovici ar fi avut tot dreptul să se plîngă de soartă şi de neşansă. Cîtva timp, se plimbă cu paşi mari prin odaie ; Varia nu îndrăzni să-i adreseze nici un cuvînt şi nici să-l privească măcar. În cele din urmă, tînărul rămase locului lîngă fereastră, cu spatele la soră-sa. Variei îi veni în minte

tîlcul zicătorii despre „sabia cu două tăişuri". Sus, zarva reîncepu.

— Pleci ? o întrebă Ganea, întorcîndu-se brusc în momentul cînd auzi că ea dă să se ridice de pe scaun. Stai puţin, uită-te la asta.

Se apropie de ea şi-i aruncă pe scaun o hîrtie împăturită în formă de bileţel minuscul.

— Dumnezeule ! exclamă Varia, uimită la culme.

Biletul cuprindea doar şapte rînduri :

„Gavrila Ardalionovici ! Convinsă de bunele dumitale sentimente faţă de mine, m-am hotărît să-ţi cer un sfat într-o chestiune foarte importantă. Aş dori să te văd mîine dimineaţă, la şapte fix, lîngă banca verde. E în apropierea vilei noastre. Varvara Ardalionovna, care trebuie să te însoţească neapărat, *cunoaşte bine locul. A. E."*

— Cine s-o mai înţeleagă după toate astea ! zise Varia, desfăcîndu-şi braţele a nedumerire.

Oricît ar fi vrut Ganea să facă pe nepăsătorul în clipa aceea, totuşi îi fu cu neputinţă să-şi ascundă bucuria acestui triumf ce părea că dezminte toate prezicerile umilitoare ale lui Ippolit. Un zîmbet de vanitate satisfăcută se revărsă pe chipul lui ; de altfel şi Varvara Ardalionovna se lumină deodată la faţă, exprimînd o neaşteptată bucurie.

— Şi cînd te gîndeşti că asta se petrece chiar în ziua cînd la ei se anunţă oficial logodna ! Nici nu mai ştie omul ce să creadă !

— Ai vreo idee cam ce ar putea să-mi spună mîine ? întrebă Ganea.

— N-are importanţă ; principalul e că, pentru întîia oară de şase luni, manifestă dorinţa să te vadă. Ascultă ce-ţi spun, Ganea : orice s-ar întîmpla, orice întorsătură ar lua întîlnirea, să ştii că pentru tine momentul e foarte *important !* De cea mai mare importanţă ! Ia seama, să nu faci pe grozavul şi să dai greş ca rîndul trecut, dar nici să te laşi intimidat ! Ia seama ! Dar bineînţeles, era exclus să nu se fi dumirit de ce mă duceam toată ziua bună ziua să le văd în timpul acestor şase luni. Şi, închipuieşte-ţi, o vorbă nu mi-a suflat azi, cînd am fost la ei, nici măcar nu mi-a dat de bănuit. Am intrat la ele pe ascuns, ca să nu afle bătrîna. Altminteri, cine ştie, mă

expuneam chiar să mă dea afară ! Am riscat, de dragul tău ; voiam cu orice preţ să aflu...

Sus se auzi iarăşi o explozie de glasuri ; paşi grăbiţi răsunară pe treptele scării ; coborau mai multe persoane.

— Pentru nimic în lume nu trebuie lăsat să plece acum din casă ! strigă Varia îngrozită. Trebuie evitată orice umbră de scandal ! Cere-i imediat iertare !

Dar capul familiei ajunsese deja în stradă ; în urma lui, Kolea îi ducea valiza. Nina Alexandrovna plîngea în pragul uşii ; se repezi la un moment dat să fugă după el, dar Ptiţîn o reţinu.

— Asta l-ar întărîta şi mai mult, îi spuse ginere-său ; n-are unde să se ducă ; într-o jumătate de oră îl vor aduce îndărăt ; am şi vorbit cu Kolea în privinţa aceasta. Lăsaţi-l să-şi verse năduful.

— De ce te dai în spectacol în halul ăsta ? încotro ai plecat ? strigă din fereastră Gavrila Ardalionovici. Nici n-ai unde să te duci !

— Întoarce-te, se rugă Varia. Ne aud vecinii...

Generalul se opri, se întoarse brusc şi răcni cu braţele întinse.

— Blestemată fie casa aceasta !

— Bineînţeles, se putea să nu facă şi un gest teatral ! bombăni Ganea, închizînd fereastra cu zgomot.

Într-adevăr, vecinii trăgeau cu urechea. Varia ieşi repede din odaie.

Rămas singur, Ganea luă bileţelul de pe masă, îl sărută, plescăi din limbă şi schiţă o săritură, ciocnindu-şi călcîiele în aer, ca într-o figură de dans.

III

Scandalul provocat de general s-ar fi încheiat, în orice alte împrejurări, fără cine ştie ce complicaţii. Se mai întîmplase şi înainte să aibă asemenea toane trăsnite, destul de rar, ce-i drept, căci, în fond, era un om cît se poate de paşnic, cu înclinări aproape blajine. De nenumărate ori încercase să-şi frîneze pornirile spre o viaţă dezordonată ce-l stăpîneau în ultimii ani. Îşi aducea aminte deodată că era „cap de familie“ şi atunci se împăca cu nevastă-sa, vărsînd lacrimi sincere de

căință. O respecta pînă la venerație pe Nina Alexandrovna, nu numai pentru că știuse să-i ierte în tăcere atîtea, ba îl și mai iubea, în ciuda halului de decădere, umilitor și ridicol, în care el ajunsese. Dar această luptă generoasă împotriva dezordinei ce pusese stăpînire pe viața sa nu ținea multă vreme ; în felul său era și o fire prea „impulsivă", ca să poată suporta cu resemnare viața tihnită și monotonă în sînul familiei, și sfîrșea prin a se răzvrăti. Îl apuca un fel de furie de care poate îi părea rău chiar în clipa dezlănțuirii, dar nu se putea stăpîni : se certa, vorbea pompos, cu multă emfază și pretenții de elocință, reclama în mod absurd dovezi imposibile de respect nemărginit și, în cele din urmă, dispărea de-acasă, uneori pentru mai multă vreme. De doi ani nu se mai interesa de loc de treburile și nevoile familiei și nu le cunoștea decît din auzite, sau în aspectul lor general ; nu manifesta nici cea mai mică dorință de a intra în detalii, simțindu-se străin de asemenea preocupări.

De data aceasta însă „scandalul" cu noua trăsnaie a generalului luă o formă neobișnuită : părea că toată lumea mai știe ceva ce nimeni nu îndrăznea să discute. „Formal" se întorsese acasă, în sînul familiei, adică la Nina Alexandrovna, abia de trei zile, dar nu pocăit și blînd, cum se întîmpla de obicei cu prilejul atîtor „reveniri" de pînă atunci, ci, dimpotrivă, extrem de pornit pe gîlceavă. Avea mîncărime la limbă, era nervos și nu-și găsea astîmpăr ; intra în vorbă cu toți cei care îi ieșeau în cale și, acaparîndu-l pe om, îi vorbea cu multă pasiune, dar tot despre lucruri atît de variate și surprinzătoare, încît nu se putea înțelege ce anume îl preocupă sau îl frămîntă acum. Avea și momente de voioșie, dar de cele mai multe ori rămînea dus pe gînduri, fără să știe, de altfel, la ce se gîndește : apoi brusc începea să istorisească — despre Epancini, despre prinț, despre Lebedev — și tot atît de brusc se întrerupea din povestire, iar la orice întrebare asupra celor ce urmau răspundea cu un zîmbet absent, fără să-și dea seama, de altfel, că este întrebat și că zîmbește. Petrecuse o noapte grea de nesomn, gemînd tot timpul, încît biata Nina Alexandrovna, cuprinsă de teamă, nemaiștiind ce să facă, îl doctorici aplicîndu-i cataplasme. Înspre ziuă generalul se liniști ; dormi patru ore și se trezi într-o dispoziție de marasm groaznic, care se transformă apoi într-o criză violentă și tulbure de ipohondrie, aceasta din urma culminînd prin binecunoscuta ceartă cu Ippolit și „bles-

temul casei acesteia". Unii mai remarcaseră că în aceste trei zile el vădise necontenit adevărate accese de vanitate excesivă şi, drept consecinţă, o nemaipomenită susceptibilitate. Kolea nu contenea s-o convingă pe Nina Alexandrovna că tatăl său tînjeşte după băutură sau poate îi duce dorul lui Lebedev, cu care în ultimul timp legase o strînsă prietenie. Dar, cu trei zile înainte de scandal, se certase cu el în termeni violenţi, ba avusese chiar şi o explicaţie destul de furtunoasă cu prinţul. Încercarea zadarnică de a obţine de la acesta ceva lămuriri îl duse pe Kolea la bănuiala că şi prinţul ştie ceva, dar nu vrea să-i spună. Dacă am presupune că între Ippolit şi Nina Alexandrovna avusese într-adevăr loc o discuţie particulară, cum susţinea Ganea aproape deplin convins, cu greu s-ar putea admite că acest tînăr răutăcios, căruia Ganea îi aruncase în obraz învinuirea de bîrfitor şi intrigant, s-ar fi lipsit de plăcerea de a-l pune la curent şi pe Kolea. Nu era exclus însă ca Ippolit să nu fi fost o „puşlama" cu sufletul chiar atît de rău cum îl incondeiase Ganea faţă de soră-sa şi că răutatea lui era de cu totul altă natură. Nu mai puţin îndoielnică era şi presupunerea ca el să fi împărtăşit vreo impresie de-a sa Ninei Alexandrovna numai în scopul de a-i „sfîşia inima". Să nu uităm că motivele determinante ale acţiunilor omeneşti sînt mult mai complexe şi mai variate decît acelea prin care, de obicei, încercăm să le explicăm mai tîrziu, şi rareori ele se conturează cu destulă precizie. Uneori e preferabil ca povestitorul să se mărginească la o simplă expunere a faptelor. Chiar aşa vom proceda şi în cazul de faţă, relatînd desfăşurarea evenimentelor legate de această catastrofă cu generalul, pentru că, oricît ne-am strădui, sîntem nevoiţi totuşi să-i acordăm acestui personaj secundar al povestirii noastre ceva mai multă atenţie şi mai mult loc decît fusese în intenţia noastră iniţială.

Iată cum s-au succedat evenimentele, într-o strînsă înlănţuire.

După ce se dusese la Petersburg cu gîndul de a da de urma lui Ferdîşcenko, Lebedev s-a întors în aceeaşi zi împreună cu Ardalion Alexandrovici, fără să-i comunice ceva deosebit prinţului. Dacă acesta ar fi fost mai puţin distrat şi mai puţin absorbit de preocupările lui personale, ar fi observat, desigur, că în următoarele două zile Lebedev nu numai că omisese să-l informeze asupra cercetărilor sale, dar şi evita să-l mai întîl-

nească. Sesizîndu-se în cele din urmă de acest amănunt, prinţul îşi aminti cu surprindere că în cele două zile îl văzuse de cîteva ori în treacăt pe Lebedev cu faţa radioasă de mulţumire şi mai întotdeauna în tovărăşia generalului. Cei doi prieteni erau nedespărţiţi. Cîteodată prinţul auzea deasupra lui larma unor discuţii animate, cu strigăte vesele şi hohote de rîs ; ba într-o noapte, la o oră destul de înaintată, i-a ajuns neaşteptat la ureche melodia unui cîntec militar bahic, şi fără greutate recunoscu glasul de bas răguşit al generalului. Nesusţinut însă de alte voci, refrenul se întrerupse. Vreme de un ceas, discuţia continuă vioaie şi însufleţită, după toate semnele într-o ambianţă de chef. Se putea ghici la un moment dat că prietenii ce petreceau în încăperea de sus ajunseseră la efuziuni şi îmbrăţişări, după care unul din ei izbucni în plîns. Apoi urmă o ceartă violentă, care se potoli la fel de repede cum se iscase. În tot răstimpul acesta, pe Kolea îl frămîntau gînduri tulburi de extremă îngrijorare. Prinţul mai mult lipsea de-acasă şi se întorcea adesea tîrziu de tot ; de fiecare dată i se raporta că a fost căutat stăruitor şi de mai multe ori pe zi de Kolea. Totuşi, cînd se-ntîmplă să se întîlnească pînă la urmă, Kolea nu ştiu să-i spună nimic deosebit, afară doar că e categoric „nemulţumit“ de general şi de purtarea lui de-acum : „Umblă amîndoi fără căpătîi, beau la cîrciuma din apropiere, se îmbrăţişează şi se ceartă în stradă, zădărîndu-se unul pe altul, şi totuşi nu se pot despărţi“. La observaţia prinţului că şi înainte se petrecea acelaşi lucru, Kolea nu mai ştiu ce să răspundă şi cum să explice adevărata pricină a neliniştii lui.

A doua zi după noaptea aceea în care generalul intonase cîntecul bahic şi se certase cu Lebedev, tocmai cînd prinţul se pregătea să iasă pe la unsprezece de dimineaţă, apăru deodată Ardalion Alexandrovici, foarte tulburat, pradă unei nelinişti cu totul neobişnuite.

— De mult căutam onoarea şi prilejul de a sta de vorbă cu dumneata, preastimate Lev Nikolaevici, de mult, foarte de mult, bolborosi el, strîngînd pînă la durere mîna prinţului. De foarte, foarte de mult.

Prinţul îi oferi un scaun.

— Nu, n-am să stau ; mai întîi pentru că te-aş reţine, erai gata de plecare ; vin... altă dată. Mi se pare că pot să te felicit pentru... împlinirea... dorinţelor scumpe inimii dumitale.

În primul moment, prinţul se fîstîci. Cum se întîmplă de

obicei în asemenea situații, își închipuia că nimeni nu vede, nu ghicește și nu înțelege nimic din ceea ce se petrece cu el.

— La ce anume dorințe scumpe inimii mele te referi ?

— Fii pe pace, fii pe pace ! N-am să-ți tulbur sentimentele delicate. Știu din propria-mi experiență că nu e de loc plăcut cînd cineva, vorba ceea, își vîră nasul... acolo unde nu-i fierbe oala. Simt asta pe pielea mea aproape în fiecare dimineață. Pentru altceva am venit : într-o chestiune importantă, foarte importantă, dragă prințe !

Prințul îl rugă încă o dată să ia loc, așezîndu-se și el pe un scaun.

— Doar așa, pentru o clipă... Am venit să-ți cer un sfat. Cu toate că nu am un țel precis în viață, dar, respectîndu-mă pe mine însumi și... prețuind spiritul practic pe care rusul îl desconsideră, vorbind în general... aș dori să mă pun în situația, atît pe mine cît și pe nevastă-mea și copiii mei... în situația... pe scurt, prințe, am nevoie de un sfat.

Prințul aprobă călduros intențiile generalului.

— În sfîrșit, toate astea sînt fleacuri, îl întrerupse brusc Ivolghin. Motivul principal al vizitei mele e altul, aveam ceva de vorbit cu dumneata, ceva foarte important. M-am hotărît să mă destăinuiesc dumitale, Lev Nikolaevici, ca unui om de sinceritatea și noblețea sentimentelor căruia sînt tot așa de convins ca și... ca și... Nu te miră vorbele mele, dragă prințe ?

Departe de a se fi arătat surprins, prințul își observa totuși musafirul cu o deosebită atenție și curiozitate. Bătrînul era cam palid și tras la față, buzele-i tremurau ușor, mîinile nu-și aflau parcă loc de neastîmpăr. Deși se așezase abia de cîteva minute, în vreo două rînduri se ridică brusc în picioare, pentru a-și relua imediat locul pe scaun, și toate aceste mișcări le făcea aproape inconștient. Pe masă erau niște cărți ; apucă una din ele, o deschise la întîmplare în timp ce continua să vorbească și, după ce-și aruncă ochii distrat peste o pagină, o închise repede, punînd-o la loc ; apoi luă altă carte și, fără s-o mai deschidă, o ținu în mîna dreaptă, vînturînd-o necontenit.

— Ajunge ! strigă el deodată. Văd că te-am sîcîit prea mult...

— Dar de loc, crede-mă, rogu-te ; dimpotrivă, sînt cît se poate de atent la tot ce spui și aș vrea să ghicesc...

— Dragă prințe ! Năzuiesc să-mi asigur o situație onorabilă... Vreau să mă respect pe mine însumi, și... drepturile mele.

— Cel ce nutreşte asemenea năzuinţe, prin însuşi faptul acesta, se face vrednic de toată stima.

Era o frază scoasă de undeva, dintr-un manual de şcoală, şi prinţul o cită cu fermă convingere că, în starea în care se găsea Ardalion Alexandrovici, un aforism sforăitor, deşi gol de conţinut, dar plăcut, va avea asupra lui un efect calmant şi binefăcător. În tot cazul, era bine ca un asemenea musafir să poată pleca împăcat cu el însuşi şi cu inima uşurată: pentru el aceasta era problema.

Într-adevăr, fraza plăcu mult generalului. Măgulit şi mişcat, el schimbă tonul pe loc şi, cu un glas patetic, se lansă în explicaţii lungi. Oricît se strădui însă prinţul să-i urmărească vorbirea fără şir, îi fu absolut cu neputinţă să înţeleagă ceva. Timp de vreo zece minute, generalul peroră cu multă pasiune şi cu atîta volubilitate, de ai fi zis că nu pridídea să exprime mulţimea de idei ce se învălmăşeau în creierul lui. La urmă, în ochi îi sclipiră şi lacrimi. Dar tot ce spunea el nu era decît un torent de vorbe incoerente: fraze fără început şi fără sfîrşit, cuvinte surprinzătoare şi idei surprinzătoare, care ţîşneau şi se rostogoleau unele peste altele cu o repeziciune surprinzătoare.

— Ajunge! M-ai înţeles, şi acum sînt liniştit, conchise el deodată, sculîndu-se de pe scaun, o inimă ca a dumitale nu poate să nu înţeleagă un om cu sufletul îndurerat. Dragă prinţe, nobleţea dumitale sufletească atinge perfecţiunea idealului; ce sînt toţi ceilalţi în comparaţie cu dumneata? Eşti tînăr şi te binecuvîntez. În definitiv, am venit să te rog să-mi fixezi o oră pentru o convorbire importantă. Caut o prietenie şi o inimă, prinţe; nu ştiu cum, dar n-am putut niciodată să-mi înfrînez imboldurile inimii.

— Dar de ce să nu stăm de vorbă chiar acum? Sînt gata să te ascult...

— Nu, prinţe, nu! Îl întrerupse cu foc generalul. Nu acum! Acum e un vis! E prea important, prea important pentru mine! Ceasul acesta al discuţiei noastre va hotărî soarta mea. Va fi ceasul *meu*, numai al meu, şi n-aş vrea ca într-un moment aşa de sacru cel dintîi venit, vreun neobrăzat oarecare, să ne întrerupă (se aplecă el deodată şi-i şopti la ureche prinţului, cu un aer misterios şi aproape speriat), un neobrăzat care nu face nici cît talpa de la încălţămintea dumitale, preaiubite prinţ! O, n-am spus: talpa încălţămintei mele! Ai observat, cred, că n-am pomenit de încălţămintea din piciorul meu, căci

mă respect prea mult ca s-o spun așa, de-a dreptul ; dar numai dumneata ești în stare să înțelegi că trecînd sub tăcere, în cazul de față, talpa încălțămintei mele, dau dovadă poate de o mîndrie, de o demnitate extraordinară. Afară de dumneata, nimeni n-ar fi în stare să înțeleagă asta, iar *el* mai puțin ca oricare altul. *El* nu înțelege nimic, dragă prințe ; e incapabil să înțeleagă ceva, absolut incapabil ! Trebuie să ai inimă ca să poți înțelege !

În cele din urmă, prințul cedă aproape speriat și fixă generalului o întrevedere pe a doua zi, la aceeași oră. Bătrînul se retrase cu inima ușurată și pe deplin împăcat. Seara, către ora șapte, prințul trimise vorbă lui Lebedev, cu rugămintea să treacă pentru un minut pe la dînsul.

Lebedev se prezentă fără întîrziere, considerînd invitația aceasta drept „o mare cinste", cum se grăbi el să declare chiar de la ușă ; avea aerul de a nu-și aminti că de trei zile îl ocolise în toate chipurile pe Mîșkin, ferindu-se parcă să dea ochi cu el. Intrînd în odaie, se așeză pe marginea unui scaun, cu obișnuitele-i grimase și zîmbete, cu privirea surîzătoare a ochilor mijiți, frecîndu-și mîinile cu nerăbdarea unui om gata să primească o comunicare importantă, de mult așteptată și al cărei conținut îl bănuiește toată lumea. Prințul se simți din nou indispus ; își dădea seama că toți așteptau să audă un anumit lucru de la dînsul, intenționînd parcă mereu să-i adreseze felicitări, întîmpinîndu-l cu zîmbete și clipiri din ochi, cu vorbe pline de aluzii și subînțelesuri. Keller trecuse de vreo trei ori pe la el, cu dorința vădită de a-l felicita ; de fiecare dată însă, după o introducere încîlcită, plină de elogii și efuziuni patetice, își curma brusc vorba și se strecura discret afară, înainte de a-și fi sfîrșit discursul. (De cîteva zile se dedase cu un zel deosebit băuturii și jocului de biliard). Pînă și Kolea, cu toate necazurile lui, stînd de vorbă cu prințul, încercase în vreo două rînduri să facă o aluzie destul de vagă și confuză.

Fără nici o introducere, pe un ton cam enervat, prințul îl întrebă pe Lebedev ce crede el despre starea actuală a generalului și de ce Ardalion Alexandrovici pare atît de tulburat. Și istorisi în cîteva cuvinte scena precedentă.

— Fiecare cu grijile lui, prințe, mai cu seamă în secolul nostru zbuciumat și plin de ciudățenii — asta-i ! răspunse sec Lebedev, cu aerul unui om dezamăgit în așteptările lui.

— Ce filozofie ! zîmbi prințul.

— Filozofia este necesară, foarte necesară în epoca noastră, din punct de vedere practic ; din păcate însă e dispreţuită de noi. Întrucît mă priveşte, preastimate prinţ, deşi am fost onorat de încrederea dumitale într-o anumită împrejurare pe care prea bine o cunoşti, dar numai pînă la un punct, se vede, şi probabil încrederea aceasta n-ar putea merge dincolo de cazul la care mă refer... înţeleg situaţia şi nu mă plîng de loc.

— Lebedev, am impresia că ești supărat pe mine ?

— De loc, cîtuşi de puţin, preastimate şi preastrălucite prinţ ! se înflăcără imediat Lebedev, ducîndu-şi mîna la inimă. Dimpotrivă, am înţeles îndată că nici poziţia mea în societate, nici însuşirile mele intelectuale şi morale, nici starea materială, nici antecedentele mele, cu atît mai puţin ştiinţa mea, nimic, în sfîrşit, nu mă îndreptăţeşte să cred că aş merita onoarea confidenţelor dumitale ; şi chiar dacă aş putea să te servesc, ar fi numai în situaţia de sclav, de năimit, nu altfel... nu, nu sînt supărat, ci întristat.

— Ei lasă, Lukian Timofeici !

— Ce mai vorbă, se vede cît colo că aşa stau lucrurile şi numai aşa ! Uite, nu mai departe decît în cazul de faţă ! Întîlnindu-te şi urmărindu-te cu inima şi cu gîndul, îmi spuneam : fără îndoială, n-am dreptul să m-aştept la destăinuiri prieteneşti, nu sînt vrednic de aşa ceva, în schimb, ca proprietar al casei, aş putea să primesc, la momentul potrivit, o dispoziţie, cum să-i mai zic, o înştiinţare în vederea unor anumite schimbări ce se aşteaptă, se pare, într-un viitor destul de apropiat.

Rostind aceste vorbe, Lebedev îşi înfipse ochii lui mici şi sfredelitori pe chipul prinţului, care îl privea uimit ; omul nu pierduse încă nădejdea de a-şi satisface curiozitatea.

— Hotărît lucru, nu pricep nimic ! strigă prinţul pe un ton aproape supărat. În fond... eşti un intrigant fără pereche ! adăugă el rîzînd cu poftă.

Lebedev făcu haz şi el, vizibil înviorat ; ochii i se luminară, scînteind de bucurie la gîndul că speranţele lui încep să prindă consistenţă, aproape dublîndu-se.

— Ştii ce-am să-ţi spun, Lukian Timofeici ? Numai nu te supăra : mă miră naivitatea dumitale şi de altfel nu numai a dumitale. Iată, în momentul acesta aştepţi cu atîta naivitate să afli ceva de la mine, încît, crede-mă, mi-e ruşine, mă simt jenat că nu pot să te satisfac ; dar îţi jur că n-am absolut

nimic să-ţi comunic ; închipuieşte-ţi ! încheie prinţul, rîzînd din nou.

Lebedev se foi pe scaun, luînd un aer demn. Fără îndoială, curiozitatea lui se manifesta cîteodată prea naiv şi sîcîitor : era însă un om destul de şiret şi dibaci, ştiind să păstreze uneori o tăcere vicleană. Refuzîndu-i în repetate rînduri orice confidenţă, prinţul ajunsese aproape să-şi facă din el un duşman. Fapt este că prinţul păstra această rezervă nu pentru că l-ar fi dispreţuit, ci pentru că Lebedev adusese vorba despre un subiect foarte delicat. Nu demult, doar cu cîteva zile înainte, Mîşkin era înclinat să califice drept crimă anumite visuri pe care şi le făurise, iar acum, Lukian Timofeici nu vedea în reticenţele lui decît o dovadă de neîncredere şi desconsiderare faţă de persoana lui, simţindu-şi inima rănită, ros de gelozie la gîndul că nu numai Kolea sau Keller, dar şi propria lui fiică, Vera Lukianovna, se bucură de mai multă încredere din partea prinţului. Ar fi putut să-i comunice lui Mîşkin cu toată sinceritatea, chiar şi acum, o noutate de cel mai mare interes pentru el, dar se răzgîndi şi tăcu îndîrjit.

— Cu ce aş putea să te servesc, de fapt, preastimate prinţ, de vreme ce... m-ai chemat ? întrebă Lebedev după o scurtă tăcere.

— Da, voiam să-ţi vorbesc despre general şi de furtul acela a cărui victimă ai fost dumneata... se învioră prinţul, care între timp căzuse şi el pe gînduri.

— Despre ce anume ? Care furt ?

— Poftim, parcă nici n-ai înţelege despre ce este vorba ? Ah ! Dumnezeule, Lukian Timofeici, ce mult îţi place să joci comedie ! Banii, banii, cele patru sute de ruble pe care le-ai pierdut deunăzi cu portofel cu tot şi de care mi-ai vorbit aici, cu o zi înainte de a pleca la Petersburg. Ai înţeles acum ?

— Ah ! e vorba de cele patru sute de ruble ! spuse tărăgănat Lebedev, de parcă abia acum s-ar fi dumerit despre ce e vorba. Îţi mulţumesc, prinţe, de atenţia dumitale sinceră ; e cît se poate de măgulitor pentru mine, însă... i-am şi găsit ; mai acum cîteva zile.

— I-ai găsit ? Ah ! Slavă Domnului !

— Această exclamaţie vădeşte o pornire nobilă, căci patru sute de ruble nu-s un lucru neînsemnat pentru un biet om care trăieşte muncind în sudoarea frunţii şi mai are pe deasupra şi o familie numeroasă de orfani...

— Nu la asta m-am gîndit ! se grăbi prinţul să-şi precizeze gîndul. Fireşte că mă bucur şi pentru dumneata, reluă el, dar... cum de i-ai găsit ?

— Foarte simplu : erau sub scaunul pe care îmi aruncasem redingota, ceea ce înseamnă că portofelul alunecase din buzunar pe podea.

— Cum, sub scaun ? Imposibil ; nu mi-ai spus chiar dumneata că ai scotocit peste tot, prin toate colţurile ; cum se face că ai neglijat să te uiţi tocmai acolo unde trebuia să cauţi în primul rînd ?

— Ba am căutat şi-acolo ! Îmi aduc bine aminte că am căutat ! M-am tîrît în patru labe pe podea, am pipăit cu mîna peste tot, am dat la o parte scaunul, căci nu mai mă bizuiam nici pe ceea ce vedeam. Nimic n-am găsit ; locul era neted şi gol-goluţ, de portofel nici pomeneală, iar eu tot nu mă las şi pipăi cu mîna şi caut ; cam aşa se întîmplă de obicei cu omul cînd îi dispare ceva de preţ, deşi vede că nu-i nimic acolo unde caută, că locul e gol ca-n palmă, n-are a face, el tot se mai uită, din slăbiciune se uită, de vreo cincisprezece ori poate.

— Să zicem că-i aşa, dar cum vine asta ?... Tot nu pricep nimic, spuse prinţul derutat. Spuneai că nu era nimic acolo, că ai căutat peste tot şi, cînd colo, exact acolo apare portofelul !

— Da, exact acolo apare portofelul.

Prinţul îl cercetă pe Lebedev cu o privire stranie.

— Şi generalul ? întrebă el deodată.

— Adică, ce-i cu generalul ? se făcu a nu înţelege Lebedev.

— Ah, Dumnezeule ! Te întreb ce-a spus generalul cînd ai găsit portofelul sub scaun ? Doar înainte l-aţi căutat amîndoi.

— Înainte, da. De data asta însă mărturisesc că am tăcut şi am preferat să nu-i aduc la cunoştinţă că am găsit portofelul prin propriile mele forţe.

— Dar... pentru ce ? Şi banii erau neatinşi ?

— Am deschis portofelul şi nu lipsea nici o rublă.

— Păcat că n-ai venit să-mi spui şi mie, zise prinţul pe gînduri.

— Mi-a fost teamă să nu deranjez, prinţe, să nu te conturb în impresiile dumitale personale şi poate chiar cu totul neobişnuite, ca să zic aşa. De altfel, m-am prefăcut că nici nu l-am văzut. După ce m-am încredinţat că suma era neatinsă, am închis portofelul la loc şi l-am pus sub scaun.

— Pentru ce ai făcut asta ?

— Uite-aşa ; din curiozitate ! Voiam să văd ce o să se întîmple mai departe, răspunse el, chicotind şiret şi frecîndu-şi mîinile.

— Va să zică, e tot acolo, de alaltăieri ?

— Ba nu ! A zăcut acolo numai douăzeci şi patru de ore. Nu l-am ridicat, pentru că voiam, nu ştiu cum să spun, voiam întrucîtva să-l găsească generalul. Căci eu aşa mi-am zis : dacă l-am găsit astfel, de ce să nu observe şi generalul un obiect care se vede cît de colo, ca să zic aşa, sare în ochi de sub scaun ? De cîteva ori am mutat scaunul din loc ca să se vadă şi mai bine portofelul ; degeaba, generalul nu-l observa, şi pace, şi aşa a ţinut douăzeci şi patru de ceasuri. A devenit foarte distrat în ultima vreme şi nici nu mai înţeleg ce-i cu el ; vorbeşte, vorbeşte, îndrugă verzi şi uscate, rîde în hohote şi deodată, aşa din senin, se răsteşte la mine, nici eu nu ştiu pentru ce anume. Aşadar, ieşim noi din odaie împreună şi las dinadins uşa descuiată ; văd că dumnealui cam ezită şi vrea parcă să-mi spună ceva, temîndu-se, probabil, de ce se va întîmpla cu portofelul cu atîţia bani în el ; dar nu spune nimic şi, îndată ce ieşirăm în stradă, nu făcurăm nici doi paşi alături, că mă părăsi înfuriat, apucînd-o în altă parte. Ne-am întîlnit abia pe seară, la cîrciumă.

— Dar, pînă la urmă, ţi-ai luat totuşi portofelul de sub scaun ?

— Ba nu, şi chiar în noaptea aceea a dispărut de sub scaun.

— Şi unde-i acum ?

— Uite-l aici, rîse pe-nfundate Lebedev, ridicîndu-se în picioare şi învăluindu-l pe prinţ cu o privire satisfăcută. M-am pomenit cu el în poala redingotei, vezi-l şi dumneata, pune mîna.

În adevăr, în pulpana stîngă a redingotei, în faţă, se vedea bine un fel de umflătură şi, la pipăit, se putea ghici îndată că e un portofel de piele, care trebuia să fi căzut acolo dintr-un buzunar rupt între căptuşeală şi stofă.

— L-am scos şi l-am cercetat ; cele patru sute de ruble erau neatinse. L-am vîrît la loc şi de ieri dimineaţă îl port aşa, simţind cum la orice pas mă loveşte peste genunchi.

— Iar dumneata nici nu bagi de seamă ?

— Iar eu nici nu bag de seamă, he, he, he ! Şi gîndeşte-te, preastimate prinţ, deşi faptul în sine nu merită să-ţi atrag atenţia în mod special, că buzunarele mele sînt întotdeauna în perfectă stare şi, dintr-o dată, peste noapte, cogeamite găuroi!

L-am cercetat din curiozitate şi, ce să vezi, parcă l-ar fi tăiat cineva cu briceagul. De necrezut !

— Şi... generalul ?

— Şi ieri, şi azi, toată ziua a fost nemulţumit, supărat ; e descumpănit şi haotic : ba este de o veselie bahică şi de-a dreptul molipsitoare ; ba e sentimental pînă la lacrimi ; ba îl apucă deodată furiile, de mă trec fiori de groază, zău aşa ! Orice-ai spune, prinţe, dar eu nu sînt totuşi un militar ! Ieri stăteam la cîrciumă, iar mie parcă înadins îmi ieşise poala redingotei înainte, cu umflătura asta, de-ţi sărea în ochi ; generalul se uită chiorîş la mine, îl apucă năbădăile. E mult de cînd nu mă mai priveşte drept în ochi, afară numai dacă nu e prea ameţit sau înduioşat cumva ; ieri însă m-a fulgerat de vreo două ori cu privirea, de-a îngheţat şi sufletul din mine. De altfel, am de gînd să descopăr portofelul mîine, iar pînă atunci mai petrec o seară cu el la crîşmă.

— Pentru ce-l chinuieşti în halul ăsta ? strigă prinţul.

— Nu-l chinuiesc, nu vreau de loc să-l necăjesc, prinţe dragă, răspunse cu foc Lebedev, ţin la el, îl iubesc sincer şi... îl stimez, mai ales acuma ; n-ai decît să crezi sau nu, mi-e mai drag ca oricînd ; îl preţuiesc chiar mai mult decît înainte !

Lebedev vorbise cu atîta seriozitate şi pe un ton tot atît de sincer, încît prinţul se umplu de indignare.

— Spui că-l iubeşti şi totuşi îl faci să sufere atît ! După cum vezi, a făcut totul ca să-ţi găseşti obiectul pierdut ; şi, ca să-ţi atragă atenţia asupra portofelului, l-a pus sub scaun şi apoi în redingotă. Numai acest singur fapt arată că nu vrea să umble cu vicleşuguri, şi că din adîncul sufletului îţi cere iertare. Ai auzit : îţi cere iertare ! Înseamnă că se bizuie pe delicateţea sentimentelor dumitale şi crede în prietenia pe care i-o porţi. Iar dumneata îl supui la o asemenea umilinţă... pe un om atît de onest !

— Foarte onest, prinţe, foarte onest ! întări Lebedev, cu o licărire vicleană în ochi. Numai dumneata, preaonorabile prinţ, eşti în stare să spui o vorbă atît de nimerită ! Pentru asta, îţi rămîn devotat pînă la adoraţie, aşa putred de vicios cum sînt ! S-a hotărît ! Am să găsesc portofelul chiar acum, îndată, şi nu mîine ; uite, îl scot din redingotă, iată-l sub ochii dumitale şi iată banii ; ia-l, preaonorabile prinţ, şi ţine-l pînă mîine. Nu mai tîrziu decît mîine sau poimîine îi voi lua înapoi. Ştii, prinţe, eu cred că în prima noapte după dispariţie banii

au zăcut undeva în grădină, sub un bolovan; dumneata ce părere ai?

— Bagă de seamă să nu-i trîntești așa direct de la obraz că ai găsit portofelul. Lasă să constate că în pulpana redingotei nu mai e nimic și va înțelege.

— Așa? N-ar fi oare mai bine să-i spun că l-am găsit, prefăcîndu-mă că nici n-am bănuit unde putea să fie?

— Nu-nu, spuse prințul reflectînd, n-nu, acum e prea tîrziu; ar fi mai primejdios; mai bine nu-i mai spune nimic. Și fii blînd și prevenitor cu dînsul, însă... fără să dai de bănuit... și... și... știi și dumneata...

— Știu, prințe, știu, adică știu că planul poate să nu-mi reușească, căci pentru asta se cere o inimă ca a dumitale; și apoi am devenit și eu cam nervos și iritabil, pentru că a luat acum un obicei să mă trateze uneori prea de sus; aci plînge și mă îmbrățișează, aci se apucă să mă umilească, îmi aruncă ocări în față cu dispreț; atunci scot și eu mai la vedere poala umflată a redingotei, cu portofelul în ea, he, he, he! La revedere, prințe, îmi dau seama că te stînjenesc și te sustrag de la simțămintele dumitale foarte palpitante, ca să zic așa...

— Dar, pentru Dumnezeu, păstrează aceeași discreție ca și pînă acum!

— Cea mai mare discreție, discreție desăvîrșită!

Și cu toate că afacerea aceasta era ca și încheiată, prințul rămase pe gînduri, mult mai îngrijorat decît înainte de vizita lui Lebedev. Aștepta nerăbdător întrevederea ce urma să aibă loc a doua zi cu generalul.

IV

Întîlnirea fusese stabilită pentru ora douăsprezece, dar, cu totul neprevăzut, prințul a trebuit să întîrzie. Cînd intră în casă, îl găsi pe general așteptîndu-l. De la prima ochire își dădu seama că bătrînul era nemulțumit, poate tocmai pentru că l-a făcut să aștepte. După ce își ceru scuze, prințul se grăbi să ia loc în fața musafirului, dar, ciudat lucru, se simțea stingherit, ca și cum acesta ar fi fost de porțelan și se temea în fiecare moment să nu-l spargă. Altădată, prezența generalului nu-l intimida și nici prin minte nu i-ar fi trecut că s-ar putea

să-l încerce un asemenea sentiment. Şi iată că în următoarele cîteva clipe prinţul înţelese că avea acum în faţa lui un cu totul alt om decît cel de ieri : Ardalion Alexandrovici nu mai era nici tulburat, nici distrat, ci perfect stăpîn pe sine ; avea aerul deplin decis al omului ce luase o hotărîre irevocabilă. Calmul acesta, de altfel, era mai mult aparent decît real. În tot cazul, musafirul începu discuţia pe un ton voit degajat, dar politicos şi demn, iniţial şi cu oarecare condescendenţă, pe care îl adoptă cîteodată unii oameni mîndri atunci cînd se simt năpăstuiţi pe nedrept. Vorbea blînd, dar şi cu o umbră de amărăciune în glas.

— Ţi-am adus volumul pe care mi l-ai împrumutat mai adineauri, îţi mulţumesc, spuse el, arătînd cu capul cartea pe care o pusese pe masă.

— A, da, ce zici de articol, generale ? Ce impresie ţi-a făcut ? E interesant, nu-i aşa ? întrebă prinţul, fericit că poate să vorbească despre altceva.

— Interesant, dacă vrei, dar e prea brutal şi, nici vorbă, e plin de aberaţii. Nu este exclus să fie o înşiruire de minciuni.

Vorbea cu autoritate, tărăgănînd puţin cuvintele.

— Ah, e o povestire aşa de sinceră şi naivă, depănată de un ostaş bătrîn, martor ocular al cotropirii Moscovei de către francezi ; unele pasaje sînt de-a dreptul încîntătoare. De altfel, memoriile de acest gen, scrise chiar de cei ce au luat parte la evenimente, sînt întotdeauna deosebit de preţioase, oricine ar fi autorul, nu ţi se pare ?

— În locul redacţiei, n-aş fi publicat aşa ceva ; cît priveşte memoriile contemporanilor în general, se acordă mai multă încredere basmelor unui mincinos necioplit, dar spuse cu haz, decît mărturiilor conştiincioase ale unui om care a binemeritat de la patrie. Cunosc unele memorii cu privire la anul 1812 care... Am luat o hotărîre, dragă prinţe. Părăsesc casa aceasta, casa domnului Lebedev.

Încheindu-şi aprecierile în felul acesta cu totul neaşteptat, generalul îl privi pe Mîşkin cu înţeles.

— Ai o locuinţă la Pavlovsk, la... fiica dumitale... bolborosi prinţul, neştiind ce să spună. Îşi aminti că generalul venise pentru a-l consulta în privinţa unei chestiuni foarte importante, de care depindea soarta lui.

— La nevastă-mea, adică la mine, cum s-ar spune, şi în casa fiicei mele.

— Scuză-mă... eu...

— Părăsesc casa lui Lebedev, pentru că, dragă prinţe, am rupt orice relaţii cu omul acesta ; le-am rupt aseară, regretînd că n-am făcut-o mai de mult. Ţin la un minim de consideraţie prinţe, şi doresc să mă bucur de ea mai ales din partea persoanelor cărora le dăruiesc adesea, ca să zic aşa, întreaga mea inimă. Dragă prinţe, îmi dăruiesc adesea inima şi aproape întotdeauna sînt înşelat. Omul acesta s-a dovedit a fi nevrednic de un asemenea dar din partea mea.

— E cam împrăştiat, haotic, ce-i drept, observă prinţul reţinut, şi are unele trăsături... Cu toate acestea, nu e lipsit de simţire şi are o minte isteaţă, uneori chiar foarte amuzantă.

Limbajul ales, precum şi tonul plin de consideraţie şi respect îl măguliră pe bătrîn, chiar dacă uneori se uita cu neîncredere la interlocutorul său. Dar tonul acestuia era prea natural şi prea sincer pentru a lăsa cea mai mică îndoială.

— Că posedă şi însuşiri bune, reluă generalul, eu am recunoscut-o primul, dovadă că i-am acordat acestui individ prietenia mea. Dar n-am nevoie nici de casa, nici de ospitalitatea lui, avînd eu însumi o familie. Nu caut să ascund ori să-mi justific defectele ; sînt necumpătat ; am băut cu el împreună, şi acum nu pot să-mi iert această slăbiciune. Dar nu numai din pricina băuturii (fii îngăduitor, prinţe, faţă de această brutală sinceritate a unui om necăjit), dar nu numai pentru băutură m-am apropiat de el. Mă simţeam atras tocmai de acele însuşiri de care ai vorbit. Dar în orice există o măsură, chiar în ce priveşte calităţile omului, şi dacă are curajul şi neruşinarea să susţină în faţa mea că, în 1812, fiind copil, şi-a pierdut piciorul stîng, care a fost îngropat în cimitirul Vagankovo din Moscova, ei bine, asta întrece orice măsură, denotă lipsă de respect, e o dovadă de cinism...

— Poate să fi fost doar o glumă, o vorbă de duh, spusă aşa, fără gînd rău, numai ca să facă haz.

— Înţeleg. O minciună nevinovată, spusă cu haz, oricît de grosolană ar fi, nu jigneşte pe nimeni. Vezi cîte unul care minte, dacă vrei, exclusiv din prietenie, ca să-i facă plăcere interlocutorului său ; dar dacă în pretinsa glumă se întrevede o jignitoare lipsă de respect, dacă prin această lipsă de respect vor să-ţi arate că prietenia ta este o povară, în cazul acesta, unui om cu bun simţ, unui om bine crescut şi nobil la caracter nu-i rămîne altceva de făcut decît să-i întoarcă ofensatorului spa-

tele, să rupă orice legătură cu el, arătîndu-i prin aceasta locul lui adevărat.

Vorbind, generalul se făcuse roşu de indignare.

— Bine, dar Lebedev nici nu putea fi la Moscova în 1812; este prea tînăr; e pur şi simplu un caraghioslîc.

— Nici vorbă, în primul rînd asta; dar să presupunem că s-ar fi născut în vremea aceea. Cum îndrăzneşte el să afirme că un soldat francez a tras cu tunul în el şi i-a retezat piciorul, aşa, numai ca să facă haz? Cică şi-a cules piciorul de pe cîmpul de bătălie, l-a adus acasă şi pe urmă l-a îngropat în cimitirul Vagankovo! Că, pe locul unde e îngropat, a ridicat un monument pe care, cică, a scris — pe o parte: „Aici zace piciorul secretarului de colegiu Lebedev", iar pe cealaltă parte: „Odihniţi în pace, scumpe rămăşiţe pămînteşti, în aşteptarea zilei fericite".[77] Că, în sfîrşit, o dată pe an, face parastas pentru pomenirea piciorului (ceea ce-i curat sacrilegiu!) şi că în fiecare an se duce în acest scop la Moscova. Iar ca să mă convingă, mă invită să merg cu el la Moscova pentru a-mi arăta mormîntul şi chiar tunul francez care, cică, a fost capturat de ruşi şi se află acum la Kremlin, al unsprezecelea la rînd începînd de la poartă, un tunuleţ de sistem vechi.

— Şi, de fapt, amîndouă picioarele-i sînt la locul lor şi tefere! rîse prinţul. Dar te asigur că nu e decît o glumă nevinovată şi n-ar fi cazul să te superi.

— Dar dă-mi voie să am şi eu părerea mea; cît despre cele două picioare tefere, se pare că n-ar fi un argument prea temeinic, căci el pretinde că la un picior ar avea proteză-Cernosvitov...

— Ah, da, e vorba de piciorul Cernosvitov; se poate chiar şi dansa cu el, se zice.

— Ştiu şi asta. Cînd Cernosvitov şi-a inventat piciorul, a venit mai întîi la mine să mi-l arate. Însă Cernosvitov şi-a inventat piciorul mult mai tîrziu... Dar nu numai atît; dumnealui susţine că nici răposata lui soţie, în tot timpul căsniciei lor, n-a ştiut că el are un picior de lemn. „Dacă dumneata zici că ai fost în 1812 pajul personal al lui Napoleon, mi-a replicat el cînd i-am atras atenţia asupra absurdităţii afirmaţiilor lui, atunci dă-mi voie să am şi eu dreptul de a-mi îngropa piciorul în cimitirul Vagankovo".

— Cum adică, dumneata... începu prinţul şi se încurcă.

Generalul îl privi cu un aer de superioritate, şi nu fără un pic de ironie.

— Isprăveşte-ţi gîndul, prinţe, spuse el domol, cu un glas voit îngroşat, spune pînă la capăt. Sînt indulgent, poţi să spui totul ; mărturiseşte că ţi se pare ridicul pînă şi gîndul de a vedea în faţa dumitale un om în ultimul hal de decădere şi de umilire oferindu-ţi spectacolul... inutilităţii lui şi, în acelaşi timp, să-l auzi spunînd că a fost martor ocular... al unor mari evenimente. *El* nu ţi-a strecurat încă nimic... vreo şoaptă la ureche ?...

— Nu, Lebedev nu mi-a spus nimic, dacă te referi la el...

— Hm... credeam că dimpotrivă. De fapt, şi discuţia noastră de aseară a pornit tot de la acest... curios articol din arhivă despre care vorbeam adineauri. I-am arătat absurditatea. Cu atît mai mult cu cît eu însumi am fost martor ocular... Zîmbeşti, prinţe, te uiţi la chipul meu ?

— N-nu, dar...

— Arăt mai tînăr decît sînt, continuă generalul tărăgănat ; de fapt, sînt mult mai în vîrstă decît par. În 1812 aveam vreo zece-doisprezece ani. Nici eu singur nu-mi cunosc exact vîrsta. În actele oficiale sînt trecut cu cîţiva ani mai tînăr, şi apoi toată viaţa mea am avut slăbiciunea de a-mi ascunde vîrsta adevărată şi am mai scăzut şi eu cîţiva.

— Fii încredinţat, generale, în ce mă priveşte, nu găsesc nimic curios că te aflai la Moscova în 1812 şi... de bună seamă, ai putea să-ţi povesteşti amintirile ca toţi participanţii la evenimentele de atunci. Unul dintre autobiografii noştri [78] îşi începe cartea afirmînd că în 1812 era încă sugaci, că, la Moscova, soldaţii francezi îl hrăneau cu pîine muiată.

— Ei, vezi, reluă musafirul cu un aer îngăduitor, cazul meu însă iese cu totul din comun, deşi nu prezintă, de fapt, nimic extraordinar. Adesea adevărul pare neverosimil. Copil de curte, paj ! Sună cam ciudat, nici vorbă ! Dar aventura unui copil care abia a împlinit zece ani se poate explica tocmai prin vîrsta lui. La cincisprezece ani, aşa ceva nu mi s-ar fi întîmplat, fireşte, pentru că la cincisprezece ani, nici vorbă, n-aş fi fugit de-acasă ca să văd intrarea lui Napoleon în Moscova : aş fi rămas lîngă mama, pe care o surprinsese sosirea francezilor şi care tremura de spaimă în casa noastră de lemn din Staraia Basmannaia. La cincisprezece ani, mi-ar fi fost frică ; dar la zece ani nu m-am temut de nimic şi, făcîndu-mi loc prin mul-

țimea ce se îmbulzea în fața palatului, am ajuns aproape de intrare în momentul cînd Napoleon cobora de pe cal.

— Într-adevăr, ai făcut o remarcă foarte nimerită, că la vîrsta de zece ani puteai să nu te sperii... se simți dator să-l aprobe prințul, stînjenit la culme și cu teama în suflet să nu roșească.

— Nici vorbă, și toate evenimentele s-au succedat cît se poate de simplu și firesc, așa cum numai în realitate se poate întîmpla ; dacă un romancier s-ar apuca să povestească lucrurile astea, ar îndruga tot felul de scorneli și aberații.

— Să știi că așa este ! se însufleți prințul. La asta m-am gîndit și eu, chiar acum de curînd. Cunosc un caz autentic de omor comis pentru un ceasornic [79] ; s-a scris și în ziare despre asta. Dacă un scriitor ar fi născocit așa ceva, criticii și oamenii care se pretind a fi cunoscători adînci ai sufletului poporului ar fi țipat numaidecît că este imposibil, de necrezut ; citind însă relatarea cazului la rubrica faptelor diverse din ziare, simți că tocmai din aceste fapte începi să cunoști realitatea rusă. Observația dumitale este perfect întemeiată, generale ! isprăvi prințul cu înflăcărare, fericit că a scăpat de primejdia iminentă de a roși în fața bătrînului.

— Nu-i așa ? Nu-i așa ? strigă generalul, nemaiputînd de bucurie. Un puști, un copil, care nu știe ce-i frica, se strecoară prin mulțime ca să vadă un alai strălucitor, uniforme și, în sfîrșit, pe omul extraordinar despre a cărui faimă i se împuiase capul. Căci, pe atunci, ani de-a rîndul, numele lui era pe buzele tuturor : răsunase în întreaga lume ; iar eu, ca să zic așa, îl supsesem cu laptele mamii. Trecînd la doi pași de mine, Napoleon mă zărește din întîmplare : eram în costum de cuconaș ; părinții mă îmbrăcau cu gust. Fiind singurul îmbrăcat așa în mijlocul mulțimii aceleia, îți închipui...

— Bineînțeles, nu se putea să nu-i fi atras atenția, deoarece era o dovadă că nu toată lumea părăsise orașul și că rămăseseră chiar și boieri cu familiile și copiii lor.

— Exact ! Așa este ! Voia să-i atragă pe boieri de partea lui. Cînd privirea lui de vultur se aținti asupră-mi, o flacără se aprinse probabil în ochii mei, căci strigă de îndată : *„Voilà un garçon bien éveillé ! Qui este ton père ?“* * La care îi răspunsei numaidecît cu glasul sugrumat de emoție : „Un general care a murit pe cîmpul de bătălie al patriei lui“. *„Le fils d'un*

---

* Iată un copil isteț ! Cine-i tatăl tău ? (Fr.)

boyard et d'un brave pardessus le marche ! J'aime les boyards. M'aimes-tu, petit ?" * Răspunsul țîșni la fel de iute ca și întrebarea din gura mea : „Sufletul unui rus știe să recunoască un om mare chiar și într-un dușman al patriei sale !" Nu-mi mai amintesc dacă m-am exprimat literalmente astfel... eram un copil... dar cam ăsta a fost sensul cuvintelor mele ! Napoleon rămase impresionat, apoi, căzînd pe gînduri, spuse celor ce-l însoțeau : „Îmi place mîndria copilului acestuia ! Dar dacă toți rușii gîndesc la fel, atunci..." Nu-și isprăvi gîndul și intră în palat. Îl urmai, amestecîndu-mă în rîndurile suitei, care-mi făcea loc să înaintez ca unui favorit. Toate astea se petrecură ca într-un vis... Îmi amintesc numai că, străbătînd prima sală, împăratul se opri deodată în fața portretului împărătesei Ecaterina, îl privi îndelung cu un aer visător și la sfîrșit rosti : „A fost o femeie extraordinară !", apoi trecu mai departe. După două zile, toată lumea mă cunoștea la palat și la Kremlin și-mi spunea *„le petit boyard"* **. Mă întorceam acasă numai noaptea, la culcare ; ai mei aproape că își pierduseră capul. Peste încă vreo două zile moare pajul lui Napoleon, baronul de Basancourt [80], care n-a rezistat greutăților campaniei. Napoleon își aminti de mine ; au venit să mă caute, m-au dus la palat fără să-mi spună despre ce este vorba și, după ce mi-au pus uniforma defunctului, un copil și el de vreo doisprezece ani, mă prezentară așa îmbrăcat împăratului. El făcu un semn ușor din cap, după care mă anunțară că mi s-a făcut onoarea de a fi numit paj personal al maiestății-sale. Eram fericit, pentru că într-adevăr nutream față de el o simpatie arzătoare și apoi, cred că vei fi de acord, o uniformă strălucitoare de curte face întotdeauna plăcere unui copil... Purtam un frac verde-închis cu pulpane lungi și înguste, nasturi de aur, vipușcă roșie la mîneci, cu fireturi de aur, guler înalt, tare, brodat la fel cu fir de aur, pantaloni albi din piele de capră, strînși pe pulpe, o jiletcă de mătase albă, ciorapi de mătase și pantofi de lac cu catarame... iar cînd eram de serviciu, pentru a-l însoți pe împărat în plimbările călare, îmi puneam botfori. Cu toate că situația nu era prea strălucită și se presimțeau deja mari dezastre, eticheta se păstra cu strictețe, ba aș spune că era cu atît mai riguros respectată cu cît mai iminente se anunțau aceste nenorociri.

---

* Fiul unui boier și al unui viteaz pe deasupra ! Îmi sînt dragi boierii. Tu mă iubești, puiule ? (Fr.)

** Micul boier (fr.).

— Da, firește... murmură prințul aproape consternat, memoriile dumitale ar fi... extrem de interesante.

De fapt, generalul nu făcea decît să repete ceea ce povestise în ajun lui Lebedev, încît relatarea lui se desfășura lin și curgător ; și totuși aici aruncă o privire bănuitoare către Mîșkin.

— Memoriile mele, răspunse el plin de mîndrie, să-mi scriu memoriile ? Așa ceva nu m-a tentat niciodată, prințe ! Dacă vrei să știi, sînt deja scrise, dar... ele zac deocamdată în sertarele biroului meu. Cînd mă voi fi prefăcut în țărînă, n-au decît să le publice, nu mă opun ; atunci, nici vorbă că vor fi traduse în diferite limbi, nu pentru valoarea lor literară, ci pentru că vor cuprinde fapte și evenimente de importanță uriașă, al căror martor ocular am fost. Nu eram, ce-i drept, decît un copil pe vremea aceea, dar tocmai datorită vîrstei mele fragede am putut pătrunde în intimitatea, ca să zic așa, în odaia de culcare a „marelui om". Noaptea auzeam gemetele acestui „gigant în suferință" ; nu avea motive să-și ascundă chinurile și lacrimile în fața unui copil, cu toate că începusem să înțeleg că pricina suferințelor lui era tăcerea împăratului Alexandru.

— Da, se pare că i-a trimis scrisori... cu propuneri de pace... aprobă timid prințul.

— De fapt, nu se știe precis ce propuneri conțineau scrisorile acelea, dar scria în fiecare zi, în fiecare ceas, și expedia curier după curier ! Ajunsese într-un hal de enervare groaznică. Într-o noapte, cum eram singuri, mă repezii spre dînsul cu lacrimi în ochi (oh ! cît îl iubeam !). „Să-i cereți, să-i cereți iertare împăratului Alexandru !" strigai desperat. Ar fi trebuit să spun : „Împăcați-vă cu împăratul Alexandru", dar, ca țînc ce eram, mi-am exprimat gîndul cu naivitate. „Oh ! copilul meu, răspunse el (se plimba în lungul și în latul odăii). Oh, copilul meu ! (Părea să fi uitat că n-aveam decît zece ani și chiar îi plăcea să vorbească cu mine.) Oh, copilul meu, sînt gata să sărut picioarele împăratului Alexandru, dar în ce privește pe regele Prusiei și pe împăratul Austriei, oh, față de aceștia nutresc o ură veșnică și... în sfîrșit... tu nu te pricepi în politică !" Amintindu-și, probabil, cu cine vorbea, tăcu deodată, dar mult timp după aceea ochii lui scăpărau fulgere. Ei bine, dacă aș povesti în scris toate lucrurile acestea — și am fost doar martorul unor fapte foarte importante — dacă le-aș da în vileag acum, de îndată toți criticii, toate vanitățile

literare, toţi invidioşii, diverse partide politice şi... Nu, mulţumesc, mai bine mă las păgubaş !

— Cît despre partide, desigur că ai dreptate şi sînt de părerea dumitale, răspunse prinţul după un moment de tăcere. Nu demult, am citit cartea lui Charras despre campania de la Waterloo[81]. Pare să fie o carte serioasă şi specialiştii susţin că e scrisă cu multă pricepere şi competenţă. Dar din fiecare pagină răzbate bucuria pe care autorul o simte în umilirea lui Napoleon, şi dacă s-ar fi putut contesta lui Napoleon orice urmă de talent militar chiar şi în campaniile anterioare, cred că Charras ar fi fost cît se poate de fericit s-o facă. Ei bine, într-o lucrare atît de serioasă, o asemenea atitudine este inadmisibilă, pentru că se simte punctul de vedere al unui anumit partid. Şi... erai tare ocupat în serviciul dumitale pe lîngă... împărat ?

Generalul era încîntat la culme. Tonul serios şi sincer cu care Mîşkin discuta cu el despre aceste lucruri avu darul să-i risipească pînă şi ultimele urme de neîncredere.

— Charras ! O, şi eu personal am fost indignat peste măsură ! I-am scris atunci, dar... nu-mi mai amintesc ce anume... M-ai întrebat dacă serviciul meu îmi dădea mult de furcă ? A, nu ! Mi s-a acordat titlul de paj în serviciul personal al împăratului, eu însă, pe atunci, nu luam în serios o asemenea ocupaţie. Unde mai pui că foarte curînd Napoleon pierdu orice speranţă de a mai cîştiga simpatia ruşilor şi, fiindcă mă luase pe lîngă el numai din consideraţii politice, nici vorbă că n-ar fi întîrziat să mă uite... dacă nu m-ar fi îndrăgit cu adevărat, îndrăznesc s-o spun acum. Mă simţeam şi eu atras de el. Serviciul propriu-zis se reducea la puţin lucru : trebuia să mă prezint din cînd în cînd la palat şi... să-l însoţesc pe împărat în plimbările lui călare, asta-i tot. Călăream binişor încă de pe atunci. Aceste plimbări le făcea înainte de prînz ; îl însoţeau de obicei Davout[82], eu şi mamelucul Roustan[83]...

— Constant, îi scăpă prinţului fără voie.

— N-nu, Constant era plecat pe vremea aceea ; îl trimisese cu o scrisoare... la împărăteasa Josefina[84] ; dar, în locul lui, erau două ordonanţe, cîţiva ulani polonezi... şi... iată toată suita, fără a pune la socoteală, bineînţeles, pe generalii şi mareşalii care îl întovărăşeau pe Napoleon ca să examineze împreună topografia locurilor, dispozitivul trupelor etc. Cel mai des îl lua cu el pe Davout ; parcă-l văd : un om înalt, solid,

flegmatic, cu ochelari și cu o privire ciudată. Cu el se consulta împăratul cel mai des. Îi prețuia sfaturile. Mi-aduc aminte, au avut o consfătuire în doi care a ținut mai multe zile în șir. Davout venea și dimineața, și seara ; de multe ori ajungeau și la ceartă. La urmă, Napoleon păru că-i acceptă părerea. Mă găseam în cabinetul unde avea loc discuția, fără ca cei doi să-mi fi dat vreo atenție. O dată, ca din întîmplare, privirea lui Napoleon căzu pe mine și un gînd straniu îi licări în ochi. „Copile, îmi spuse el deodată, ce zici tu : dacă aș trece la ortodoxism și dacă i-aș dezrobi pe iobagii voștri, m-ar urma oare rușii sau nu ?" „Niciodată !" strigai cu indignare. Napoleon rămase consternat. „Flacăra patriotismului ce s-a aprins în ochii acestui copil îmi dezvăluie, spuse el, părerea și sentimentele întregului popor rus. Ajunge, Davout ! Toate astea nu-s decît fantezii ! Să auzim celălalt proiect".

— Da, dar nici primul proiect nu era de loc prost ; ideea e formidabilă, spuse prințul care-l asculta pe general cu un interes crescînd. Așadar, proiectul acesta i-l atribui lui Davout?

— În orice caz, l-au discutat împreună. Ideea, firește, îi aparținea lui Napoleon. O idee de vultur, dar și celălalt plan nu era lipsit nici el de îndrăzneală... Era faimosul *„conseil du lion"*,* după cum a denumit însuși Napoleon sfatul lui Davout. Iată în ce consta : să ucidă cît mai mulți cai, să le săreze carnea, să rechiziționeze tot grîul și să ierneze cu trupe cu tot în Kremlin, după ce-l vor fi întărit, înălțînd metereze, săpînd tranșee, construind barăci și instalînd tunuri, pentru ca o dată cu venirea primăverii să-și deschidă drum printre ruși. Proiectul acesta îl pasionase pe Napoleon. Zi de zi făceam călare înconjurul Kremlinului și împăratul dădea indicații ce și unde trebuia făcut : ici o spărtură în zid, colo un fort, în altă parte un șir de cazemate. Pe scurt, totul era prevăzut cu precizie : Davout stăruia să fie luată o hotărîre definitivă. Au mai avut împreună o nouă consfătuire în doi, la care am asistat și eu. Din nou Napoleon, cu brațele încrucișate, se plimba prin odaie. Nu puteam să-mi iau ochii de la el, inima-mi bătea cu putere. „Plec", spuse Davout. „Unde ?" întrebă Napoleon. „Plec să sărez caii", răspunse mareșalul. Napoleon tresări ; se decidea soarta lui. „Copile, mi se adresă el deodată, ce crezi tu despre

* Sfatul leului. (fr.).

planul nostru ?“ Bineînțeles, îmi punea întrebarea aceasta cum se întîmplă uneori omului celui mai deștept, în momentele decisive, să-și încerce soarta pe cap sau pajură. În loc să-i răspund împăratului, mă adresai lui Davout. „Generale, i-am spus ca într-o revelație supremă, ia-o mai bine din loc și întoarce-te de unde ai venit!“ Proiectul a căzut. Davout ridică din umeri și se retrase, murmurînd: *„Bah! Il devient superstitieux!“* * A doua zi s-a și dat ordinul de plecare.

— Toate acestea sînt extrem de interesante, rosti prințul încet, dacă lucrurile s-au petrecut întocmai... adică, vreau să spun... încercă el s-o dreagă.

— O, prințe! strigă generalul, pe care propria lui povestire îl îmbătase într-atît, încît n-ar fi pregetat să treacă dincolo de orice prudență. Dumneata spui: „Dacă lucrurile s-au petrecut întocmai!“ Dar au fost altele și mai și, te asigur, mult mai grozave! Nu ți-am povestit decît niște fapte de mică importanță, fapte minore, politice. Ți-o repet, am fost martorul lacrimilor și gemetelor nocturne ale acestui om mare, ceea ce nimănui, în afară de mine, nu i-a fost dat să vadă! Către sfîrșit, într-adevăr, nu mai plîngea, îi secaseră lacrimile, gemea numai din cînd în cînd și chipul lui se întuneca tot mai mult. Ai fi zis că eternitatea îl învăluia în umbra aripilor ei. Noaptea, petreceam cîteodată ore întregi singuri, în tăcere; mamelucul Roustan sforăia în odaia de alături; dormea de obicei ca un buștean omul acela. „În schimb, mi-e devotat mie și dinastiei“, spunea Napoleon despre el. O dată m-am simțit așa de îndurerat, încît mă năpădiră lacrimile; împăratul observă și mă privi plin de înduioșare. „Îmi plîngi de milă! strigă el. Tu, un copil, și poate mai este încă un copil care mă plînge, fiul meu, *le roi de Rome* [85]; toți ceilalți mă urăsc și, în nenorocire, cei dintîi care mă vor trăda vor fi propriii mei frați!...“ Mă repezii spre dînsul zguduit de plîns; atunci n-a mai putut rezista: ne îmbrățișarăm și lacrimile ni se amestecară. „Să scrieți, să-i scrieți o scrisoare împărătesei Josefina!“ îi spusei printre lacrimi. Napoleon tresări și după un moment de gîndire: „Mi-ai amintit de a treia ființă care mă iubește, îmi spuse el, îți mulțumesc, prietene!“ Se așeză îndată la birou și scrise Josefinei. A doua zi, Constant plecă cu scrisoarea.

---

* **Devine superstițios! (Fr.)**

— Ai săvîrşit o faptă minunată, spuse prinţul, în vălmăşagul acela de gînduri întunecate ai deşteptat în el simţăminte bune.

— Asta zic şi eu, prinţe, şi ce frumos ştii dumneata să le explici toate astea după îndemnul minunat al inimii dumitale ! strigă generalul entuziasmat, şi în acelaşi timp, lucru curios, lacrimi adevărate îi sclipiră în ochi. Da, prinţe, a fost un spectacol grandios ! Dar, ştii, era cît pe ce să-l urmez la Paris şi, nici vorbă, aş fi împărtăşit cu el captivitatea în „insula toridă“, dar vai, soarta ne-a despărţit ! El plecă spre insula stîncoasă, unde, o singură dată măcar, în clipele de sfîşietoare tristeţe, şi-o fi amintit poate de lacrimile băieţaşului moscovit care, la despărţire, îl îmbrăţişase în semn de iertare. Cît despre mine, am fost trimis la şcoala militară, unde n-am găsit decît o disciplină severă, camarazi grosolani şi... Vai ! ce departe mi se par toate astea în scurgerea vremii ! „Nu vreau să te despart de măicuţa ta şi de aceea nu te iau cu mine ! îmi spuse el în ziua retragerii. Dar aş dori să fac ceva pentru tine !“ Era gata să încalece. „Scrieţi-mi ceva, ca amintire, în albumul surorii mele“, spusei cu timiditate, căci îl vedeam cît era de tulburat şi întristat. Se întoarse din drum, ceru o pană de scris şi luă albumul. „Ce vîrstă are sora ta ?“ întrebă el cu pana în mînă. „Trei ani“, i-am răspuns. *„Petite fille, alors“.* * Şi aşternu următoarele cuvinte :

„Ne mentez jamais !
Napoleon, votre ami sincère“ **.

Un asemenea sfat, în asemenea clipe dramatice, spune şi dumneata, prinţe !

— Da, e foarte semnificativ.

— Fila aceea de album a fost păstrată într-o ramă aurită, sub sticlă, şi atîrnată pe perete, la locul cel mai vizibil, şi a stat acolo cît a trăit soră-mea... a murit la facere ; unde o fi acum, nu mai ştiu... dar... Ah ! Dumnezeule, s-a făcut ora două! Ce mult te-am reţinut, prinţe ! E de neiertat !

Generalul se ridică.

---

* O clipă, deci (fr.).
** Să nu minţi niciodată ! Napoleon, prietenul dumitale sincer (fr.).

— Ba de loc, murmură prinţul, dimpotrivă, mi-ai povestit nişte lucruri atît de interesante... şi... în sfîrşit... îţi sînt recunoscător.

— Prinţe ! rosti generalul, strîngînd din nou cu putere mîna lui Mîşkin şi ţintuindu-l cu o privire scînteietoare, ca şi cum şi-ar fi revenit dintr-o dată, luminat de o idee subită. Dragă prinţe, dumneata eşti atît de bun, ai o inimă atît de curată şi credulă, încît uneori îmi vine să-ţi plîng de milă. Mă uit la dumneata cu înduioşare ; Dumnezeu să te aibă în paza lui ! Fie ca viaţa dumitale să-nflorească de acum înainte... în dragoste. A mea s-a sfîrşit ! Ah ! iartă-mă, iartă-mă !

Generalul îşi acoperi faţa cu mîinile şi părăsi odaia aproape în fugă. Emoţia lui era sinceră şi prinţul n-o punea la îndoială. Îşi dădea seama că bătrînul a plecat beat de succesul lui ; dar ceva în adîncul inimii îi spunea că generalul aparţine acelei categorii de mincinoşi care, cu toate că mint cu voluptate, cu o pasiune frenetică, rămîn totuşi îndeajuns de lucizi pentru ca şi în momentele de suprem extaz faţă de elucubraţiile lor fanteziste să aibă o cît de vagă bănuială că nu li se dă crezare şi că nici n-ar putea să fie crezuţi. În starea în care se afla acum, se putea întîmpla ca, revenindu-şi, bătrînul să se simtă ruşinat peste măsură, să înceapă a bănui că prinţul l-a ascultat mai mult de milă şi să se considere deci profund ofensat. „Oare n-am greşit încurajîndu-l şi aducîndu-l în halul acesta de exaltare ?“ se nelinişti prinţul, dar nu mai putu rezista şi izbucni într-un hohot de rîs nestăpînit, care ţinu cîteva minute. Pe urmă era cît pe ce să-şi reproşeze această izbucnire, dar se răzgîndi numaidecît, dîndu-şi seama că n-are nici o vină, pentru că realmente simţea o milă nemărginită pentru bietul general.

Presimţirile lui se adeveriră. Chiar în seara aceea primi un bileţel pe cît de ciudat, pe atît de scurt şi categoric. Generalul Ivolghin îl informa că se vede nevoit să întrerupă relaţiile cu dînsul, că-l stimează şi-i este recunoscător, dar că nici chiar de la dînsul nu vrea să primească „dovezi de milă umilitoare pentru demnitatea unui om şi aşa destul de nenorocit“. Aflînd însă că bătrînul se instalase din nou la Nina Alexandrovna, prinţul îşi luă grija pentru soarta lui. După cum văzurăm însă, Ardalion Alexandrovici făcuse nişte boroboaţe şi faţă de Lizaveta Prokofievna. N-avem cum să relatăm aci toate amănuntele ; ne mărginim doar să spunem că această

vizită la început o înspăimîntă pe Lizaveta Prokofievna, iar pînă la urmă, după ce generalul își permise niște aluzii puțin măgulitoare la adresa lui Ganea, ea fu cuprinsă de indignare și-l dădu afară din casă. Iată motivul pentru care bătrînul petrecu o noapte atît de agitată, iar a doua zi dimineața, pierzîndu-și cumpătul, fugi în neștire afară, în stradă, într-un hal de surescitare vecină cu nebunia.

Kolea, care nu izbutea să priceapă nimic din toate astea, crezu că-l poate domoli luîndu-l cu severitatea.

— Ei bine, ce ne facem acuma? Încotro s-o apucăm, spune și dumneata, generale? se frămînta el. La prinț nu vrei să te duci, cu Lebedev te-ai certat, bani n-ai; cît despre mine, sînt întotdeauna lefter; am rămas de căruță în mijlocul străzii.

— E mai plăcut să fii în căruță decît să rămîi de căruță, mormăi generalul. Cu... acest calambur, am obținut un succes extraordinar într-un cerc de ofițeri... în patruzeci și patru... una mie... opt sute... patruzeci și patru, da!... Nu mai țin minte... O! Nu-mi mai aminti, nu-mi mai aminti de nimic! „Unde-mi ești, tinerețe? Unde-mi ești, voioșie?“ Cine a spus asta?... Cine a spus-o, Kolea?

— Gogol, în *Suflete moarte*, tată, răspunse Kolea și se uită cu spaimă la tatăl său.

— Suflete moarte! O, da! moarte! Cînd ai să mă îngropi, să scrii pe mormîntul meu: „Aici odihnește un suflet mort!“

Dezonoarea mă urmărește pretutindeni!

Cine a spus asta, Kolea?

— Nu știu, tată.

Generalul se opri o clipă din mers.

— Auzi, cică, Eropegov n-a existat! Eroșka Eropegov!... țipă el ca apucat. Și asta mi-o spune fiul meu. Propriul meu fiu! Eropegov, un om care vreme de unsprezece luni mi-a ținut loc de frate, pentru care m-am bătut în duel... Prințul Vîgorețki, căpitanul nostru, îi spune odată, la un pahar de vin: „Tu, Grișa, unde ai obținut ordinul Anna?“ Acesta răspunde: „Pe cîmpurile de luptă ale patriei, iată unde!“ Iar eu, de colo, m-apuc să strig: „Bravo, Grișa!“ Ei bine, așa s-a iscat duelul, iar mai tîrziu s-a căsătorit cu... Maria Petrovna Su... Sutughina, și pe urmă a fost omorît pe cîmpul de luptă... Un glonț a ricoșat de pe crucea pe care-o purtam la piept și l-a lovit drept

în frunte. „N-am să te uit niciodată !“ strigă el și căzu mort. Am... am servit cu cinste, Kolea, mi-am slujit patria cu abnegație, cu devotament, însă dezonoarea... „dezonoarea mă urmărește !“... Nina și cu tine să veniți la mormîntul meu... „Sărmană Nina !“ așa îi spuneam altădată, Kolea. De mult, la începutul căsniciei noastre, și-i plăcea atît de mult... Nina, Nina, ce viață ți-am făcut ! Cum mai poți să mă iubești, suflet chinuit și răbdător ! Maică-ta are un suflet de înger, Kolea, auzi, un suflet de înger !

— Știu, tată. Tată drag, să ne întoarcem acasă, la mama! Adineauri a fugit după noi. Ei, hai, de ce ai rămas locului ? Parcă n-ai înțelege... și acum, ce rost are să plîngi ?

Kolea plîngea și el, sărutînd mîinile tatălui său.

— Mie îmi săruți mîinile, mie ?

— Da, îți sărut mîinile. Ce-i de mirare ? Și ce te-a apucat, coșcogea general, un ostaș, să plîngi în mijlocul străzii ? Haidem, să mergem !

— Dumnezeu să te binecuvînteze, dragul meu băiat, pentru respectul pe care-l păstrezi unui om dezonorat — da, da, unui moșneag acoperit de rușine, tatălui tău... îți doresc să ai un fiu care să-ți semene... *Le roi de Rome*... O, „blestemată fie casa aceasta !“

— Ei, dar ce-s toate astea, zău ? se supără Kolea. Ce se petrece ? Pentru ce nu vrei să te întorci acum acasă ? Ți-ai pierdut mințile ?

— Îți explic eu, îți explic ; îți spun totul ; nu striga, să nu ne audă... *Le roi de Rome*... Ah ! m-apasă greu urîtul !

Doică, unde ți-e mormîntul ? !

Cine a spus vorba asta, Kolea ?

— Nu știu cine, nu știu ! Să ne întoarcem imediat acasă, imediat ! Dacă trebuie, îl cotonogesc pe Ganka... Încotro ai pornit-o iar ?

Dar generalul nu-l asculta, ci-l trăgea spre scara de intrare a unei case vecine.

— Încotro mergi ? E o casă străină !

Generalul se așeză pe o treaptă, ținîndu-l mereu pe Kolea de braț și străduindu-se să-l tragă mai aproape de el.

— Apleacă-te, apleacă-te, murmura el. Am să-ți spun tot, apleacă-te... apropie-ți capul, am să-ți spun ceva... la ureche... la ureche...

— Dar ce ai ? făcu Kolea îngrozit, aplecîndu-și supus capul.

— *Le roi de Rome*... șopti generalul, zgîlțîit de un tremur.

— Cum ?... Ce ai mereu cu *le roi de Rome ?* Ce ți-a venit ?

— Vreau... vreau... reîncepu în șoaptă generalul, agățîndu-se din ce în ce mai tare de umărul „băiețașului" său, vreau... vreau să-ți... tot... Maria... Maria... Petrovna Su-su-su...

Kolea se smulse din mîinile tatălui său, îl apucă de umeri și-l privi înspăimîntat. Fața bătrînului devenise stacojie, buzele i se învinețiră, convulsii ușoare îi crispau fața. Deodată se clătină și se lăsă moale în brațele lui Kolea.

— Atac de apoplexie ! exclamă acesta cu desperare, dumirindu-se abia atunci ce s-a-ntîmplat.

V

E drept că Varvara Ardalionovna, în discuția cu fratele ei. cam exagerase știrile privitoare la apropiata căsătorie a prințului cu Aglaia Epancina. Poate cu intuiția ei de femeie înzestrată cu o puternică doză de perspicacitate ghicise oarecum ceea ce trebuia să se întîmple într-un viitor foarte apropiat, sau, poate, îndurerată de spulberarea unui vis (în care, de altfel, nu-și pusese speranțe prea mari), nu rezistase unei porniri omenești, explicabile, de a exagera nenorocirea, adăugînd o picătură de venin la chinurile fratelui său, pe care, de altfel, îl iubea și-l compătimea sincer. În tot cazul, nu avusese cum să afle noutăți chiar atît de precise de la domnișoarele Epancin, în afară doar de unele vagi aluzii, vorbe spuse pe jumătate, ori tăceri enigmatice. Sau poate, cine știe, surorile Aglaiei să fi aruncat dinadins cîteva apropouri ca s-o mai descoasă pe Varvara Ardalionovna sau, în sfîrșit, se poate presupune că n-au vrut să-și refuze satisfacția feminină de a o necăji puțin pe prietena lor din copilărie ; era exclus ca ele să nu fi ghicit. măcar cît de cît, adevăratele intenții care o aduceau de atîta timp pe Varia în casa lor.

La fel și prințul Mîșkin, deși era pe deplin îndreptățit să-l asigure pe Lebedev că n-avea nimic să-i comunice și că nici

o schimbare neobişnuită nu intervenise în existenţa lui, putea. la rîndu-i, să se fi înşelat. În adevăr, cu toată lumea se petrecea un fenomen ciudat : fără să se fi întîmplat ceva special, se întîmplaseră totuşi foarte multe lucruri. Iată ce a ştiut să intuiască foarte bine Varvara Ardalionovna cu instinctul ei sigur de femeie.

Cum se face însă că toţi membrii familiei Epancin căpătaseră simultan aceeaşi convingere — cum că în viaţa Aglaiei se produsese un eveniment hotărîtor şi că soarta ei trebuia să se decidă — cu greu s-ar putea urmări într-o relatare mai închegată. Dar, de îndată ce ideea aceasta îşi făcuse loc în capul tuturor, pretinseră cu toţii c-au avut-o din totdeauna, că-şi dăduseră seama mai demult şi că acest lucru era limpede pentru ei încă de la „sărmanul cavaler" şi chiar înainte, dar că nu le venise să creadă atunci într-o asemenea presupunere absurdă. Aşa susţineau Alexandra şi Adelaida ; Lizaveta Prokofievna, bineînţeles, prevăzuse totul, ghicise totul înaintea tuturor, iar inima ei „era de mult îndurerată". Acum însă, cînd lucrurile ameninţau să ia o întorsătură precisă, concretă, gîndul acesta îi devenise insuportabil, şi mai ales pentru că o făcea să-şi piardă capul. Ea se văzu deodată pusă în faţa unei situaţii care cerea o soluţie imediată ; or, biata Lizaveta Prokofievna nu numai că nu putea să hotărască ceva, dar cu toate strădaniile ei, nu izbutea nici măcar să se dumirească bine cum stau lucrurile. Problema de rezolvat era delicată : „O fi o partidă potrivită prinţul sau nu ? E bine că s-a întîmplat aşa sau nu ? Dacă nu e bine (ceea ce e în afară de orice îndoială), de ce anume nu e bine ? Şi dacă este bine (mă rog, tot ce se poate), de ce anume este bine ?" Cît despre capul familiei, Ivan Feodorovici, bineînţeles, începu mai întîi prin a se arăta surprins, pentru ca apoi să mărturisească deodată că „într-adevăr şi lui i s-a părut la un moment dat că observă ceva suspect". O privire severă a nevesti-si însă îi închise gura. Dar dacă dimineaţa el putu să scape prin tăcere, seara, în schimb, cînd rămase între patru ochi cu Lizaveta Prokofievna, văzîndu-se nevoit să vorbească, dădu drumul deodată, cu un curaj neobişnuit, la cîteva idei destul de năstruşnice : „În fond, ce este ?..." (Pauză.) „Nici vorbă că totul e foarte curios, dacă o fi adevărat, şi că el nici nu încearcă să conteste, dar..." (O nouă pauză.) „Pe de altă parte, privind lucrurile cu mai mult curaj, prinţul ăsta, zău, e un băiat admirabil şi... şi... în sfîrşit, are un

nume, e din neamul nostru ; totul va apărea, ca să spun așa. întru susținerea și reabilitarea numelui nostru de familie, degradat astăzi ; în ochii lumii, adică, înțelegi, din punct de vedere monden, căci, fără îndoială... lumea-i lume, n-ai ce-i face ; dar, la urma urmei, este în primul rînd un prinț, are și ceva avere, presupunînd chiar că nu-i prea bogat, are și... și... și..." (De data aceasta, pauza se prelungi mult de tot și generalul amuți definitiv.) Ascultînd discursul bărbatului său pînă la capăt, Lizaveta Prokofievna își ieși cu totul din fire.

Era de părere că tot ce se întîmplase „e o prostie de neiertat, o nesocotință condamnabilă, o fantasmagorie neroadă și absurdă !" Mai întîi și-ntîi că „prințișorul acesta e un bolnav atins de idioție, în al doilea rînd e un prost, care nu cunoaște pe nimeni în societate și nici loc în societate nu are ; cui să-l arăți, ce te faci cu el, unde să-l plasezi ? Un democrat imposibil; dar cel puțin un grad, un cin oarecare, cît de mizer, să fi avut ; și apoi... ce va spune bătrîna Bielokonskaia ? Dar ce mai vorbă, parcă un astfel de bărbat visam noi pentru Aglaia ?" Argumentul acesta din urmă era, bineînțeles, decisiv. Inima ei de mamă se înfiora, sîngera și lăcrima, dar în același timp, undeva în adîncul sufletului, un glas tainic părea că-i șoptește : „Ce-i lipsește, în definitiv, prințului ca să fie o partidă acceptabilă?" Și uite, tocmai aceste obiecțiuni pe care și le opunea ea însăși, ascultînd de glasul inimii, o făceau cel mai mult să se frămînte.

Surorilor mai mari, în schimb, nu le displăcu de loc eventualitatea ca el să devină soțul Aglaiei ; nici ideea în sine nu li se păru prea ciudată ; într-un cuvînt, nu era de loc exclus ca surorile să se declare, la un moment dat, categoric de partea lui. Deocamdată însă ele păstrau consemnul tăcerii. Se știa din experiență că de cîte ori Lizaveta Prokofievna se înverșuna împotriva unui anumit punct de vedere adoptat de ceilalți membri ai familiei, era un semn aproape sigur că ea și acceptase de fapt, fără s-o mărturisească, acest punct de vedere. Oricum, Alexandra Ivanovna a fost foarte curînd nevoită să rupă tăcerea. Mama, care de multă vreme luase obiceiul să-i ceară sfaturi, o chemă ca s-o mai descoasă și, mai ales, pentru a reconstitui împrejurările : „Cum s-au putut întîmpla toate astea ? Cum de n-a știut nimeni ? Pentru ce au tăcut cu toții? Ce însemna acel «cavaler sărman» ? Pentru ce numai ea, Lizaveta Prokofievna, e sortită să poarte pe umeri povara tutu-

ror grijilor familiei, să observe și să prevadă totul, iar ceilalți să stea cu mîinile în sîn și nici capul să nu-i doară ?" etc., etc. Alexandra Ivanovna se arătă la început foarte prudentă și se mărgini să spună doar că și ea este de părerea tatălui ei, socotind că o căsătorie între prințul Mîșkin și una din domnișoarele Epancin nu lăsa nimic de dorit din punctul de vedere al convenientelor mondene. Încetul cu încetul, înflăcărîndu-se, ajunse chiar să adauge că prințul nu era cîtuși de puțin un „prostănac" și nici n-a fost vreodată ; cît despre faptul că nu avea nici un fel de cin, rămînea de văzut dacă, în cîțiva ani, la noi în Rusia, importanța unui om se va mai măsura după grade și funcții, sau după cu totul altceva. La care mama o repezi pe loc, că e o „liber-cugetătoare" și că e de vină pentru toate astea „blestemata problemă a femeii" — cauza tuturor relelor. La o jumătate de ceas după aceea, Lizaveta Prokofievna se duse în oraș și de acolo la Kamennîi Ostrov, ca s-o vadă pe bătrîna prințesă Bielokonskaia, care tocmai se afla la Petersburg și urma să plece curînd. Bielokonskaia era nașa Aglaiei.

„Bătrîna" ascultă destăinuirile febrile și exasperate ale Lizavetei Prokofievna, fără să se lase impresionată de lacrimile nenorocitei mame ; ba o privi chiar cu un aer batjocoritor. Era o femeie foarte despotică această „bătrînă" Bielokonskaia ; nu-și uita niciodată rangul, nici chiar față de cele mai vechi prietene ale ei. Pentru că se interesase cu treizeci și cinci de ani în urmă de Lizaveta Prokofievna, o trata mereu ca pe o „protejată" și nu-i putea ierta independența caracterului. Prințesa se mulțumi să-i atragă atenția că „ei toți au tendința să cam exagereze lucrurile, să facă din țînțar armăsar ; că după cum i se pare ei nu poate fi vorba încă de ceva cu adevărat serios și, ca atare, este mult mai bine să mai aștepte, să vadă cum se vor desfășura lucrurile, că prințul, după părerea ei, e un tînăr cumsecade, deși bolnav, cam ciudat, prea din cale afară de modest și lipsit de prestanță. Mai rău este că întreține o metresă în văzul lumii". Lizaveta Prokofievna înțelese foarte bine că prințesa Bielokonskaia era cam supărată pentru faptul că ceea ce pusese ea la cale în legătură cu Evgheni Pavlovici dăduse greș. Generăleasa se întoarse la Pavlovsk și mai întărîtată de cum plecase la Petersburg, și asta o simțiră imediat toți cei din preajma ei, căci trebuiră să înghită admonestările ei aspre, mai ales pentru că „și-au pierdut cu toții mintile" și

că, într-adevăr, „ca la noi la nimeni", căci la nimeni altul așa ceva nu s-ar putea întîmpla ; „pentru ce am dat alarma, mă rog ? Ce s-a întîmplat ? Oricît m-aș sili să descopăr ceva, nu găsesc nimic care să mă încredințeze că într-adevăr s-a întîmplat ceva ! Așteptați, lăsați lucrurile să-și urmeze cursul ! Cîte nu i se pot năzări lui Ivan Feodorovici ; trebuie neapărat să facem din țînțar armăsar ?" etc., etc. și multe altele de acest fel.

Cu alte cuvinte, toată lumea trebuia să se calmeze, să privească cu sînge rece lucrurile și să aștepte... Dar, vai ! liniștea nu ținu mai mult de zece minute. Prima lovitură fu dată apelului ei la cumințenie, calm și sînge rece chiar de știrile pe care le află Lizaveta Prokofievna la întoarcere, cu privire la cele ce s-au petrecut în lipsa ei. (Întrevederea Lizavetei Prokofievna cu Bielokonskaia avusese loc chiar a doua zi după ce prințul întreprinsese vizita aceea de pomină la Epancini, după miezul nopții, crezînd că era ora nouă.) Surorile Aglaiei au răspuns cît se poate de amănunțit la întrebările nerăbdătoare ale mamei lor, grăbindu-se s-o informeze că „în lipsa ei nu se întîmplase mai nimic" ; că prințul a venit, Aglaia s-a lăsat așteptată și a apărut abia după o jumătate de oră ; primul ei cuvînt a fost să-i propună prințului să joace șah ; acesta însă e un ageamiu și ea îl bătu în doi timpi și trei mișcări, lucru care o făcu să se înveselească ; rîzînd de ignoranța lui își bătu joc de el, de-ți era mai mare mila. Pe urmă îi propuse o partidă de-a „popa prostul" ; dar aici lucrurile s-au petrecut tocmai invers : prințul se dovedi a fi, la „popa prostul", doctor în materie și a jucat ca... un maestru. În zadar Aglaia a încercat să trișeze fără rușine, alegîndu-și cărțile în văzul lui de pe masă, asta nu i-a fost de nici un folos, deoarece a pierdut, una după alta, toate partidele, cinci la rînd. Aglaia se făcu foc și, pierzîndu-și cumpătul, îi aruncă prințului în obraz o mulțime de cuvinte atît de usturătoare și jignitoare, încît el se opri din rîs și se făcu palid ca ceara cînd o auzi spunîndu-i la sfîrșit : „N-am să mai pun piciorul în odaia asta, atîta timp cît rămîi dumneata aici ; e chiar o nerușinare din partea dumitale să mai vii la noi, ba și pe la miezul nopții încă, *după tot ce s-a întîmplat*". Apoi ieși trîntind ușa. Prințul părăsi casa distrus, și în zadar fură toate strădaniile lor de a-l consola. Cam la un sfert de oră după aceea Aglaia coborî în fugă pe terasă, atît de grăbită, încît nici n-avusese timp să-și șteargă

ochii plini de lacrimi ; iar coborîrea aceasta vertiginoasă, o provocase Kolea, care adusese un arici. Săriră toate să vadă ariciul. Răspunzînd la întrebările lor, Kolea le informă că ariciul nu era al lui, ci al unui camarad al său, un alt licean, Kostea Lebedev, care aştepta la poartă. Nu îndrăznise să intre cu el, pentru că avea un topor în mînă ; cumpăraseră ariciul şi toporul de la un ţăran ce le ieşise în cale pe drum ; ţăranul se oferise să le vîndă ariciul şi ei l-au plătit cu 50 de copeici ; cît despre topor, văzînd că e foarte bun, le-a venit deodată gîndul să-l cumpere. După ce ascultă toată povestea aceasta, Aglaia stărui pe lîngă Kolea să-i vîndă ei ariciul, încercînd în fel şi chip să-l convingă, ba i-a spus şi „Kolea dragă". Acesta a rezistat cît a rezistat, dar pînă la urmă, neavînd încotro, l-a chemat pe Kostea Lebedev, care apăru într-adevăr cu un topor în mînă şi era foarte ruşinat din cauza asta. Dar s-a descoperit atunci că ariciul nu le aparţinea, ci era proprietatea unui alt camarad de-al lor, un oarecare Petrov, care le dăduse banii ca să-i cumpere *Istoria* lui Schlosser [86] de la un al patrulea licean, acesta din urmă fiind nevoit, din cauza lipsurilor, s-o vîndă pe nimica toată. Cei doi se oferiseră să-l servească pe prietenul lor, cînd întîmplarea le-a scos în cale ariciul, şi ei, neputînd rezista să nu-l cumpere, îi duceau acum lui Petrov ariciul şi toporul, pe care le cumpăraseră în locul *Istoriei* lui Schlosser. Faţă de insistenţele Aglaiei, băieţii i-au făcut hatîrul, învoindu-se să-i vîndă ariciul. De îndată ce s-a văzut în stăpînirea ariciului, ea îl puse, cu ajutorul lui Kolea, într-un coş de papură, îl acoperi cu un şervet şi îl rugă pe Kolea să-l ducă îndată prinţului din partea ei, cu rugămintea să-l primească „în semn de profundă stimă". Kolea făgădui cu bucurie să-i împlinească dorinţa, dar ceru lămuriri : „Ce tîlc ascunde un asemenea dar ?" La care Aglaia îi răspunse că nu era treaba lui. El îşi exprimă convingerea că darul acesta are un sens alegoric. Supărată, Aglaia îi declară pe faţă că este un puşti, şi nimic mai mult. Kolea replică îndată că dacă n-ar respecta în ea femeia, şi dacă el n-ar fi un om cu principii, i-ar dovedi pe loc că ştie să răspundă la asemenea insulte. La urmă însă, Kolea, însoţit de Kostea Lebedev, plecă încîntat la culme să-i ducă prinţului ariciul. Aglaia, văzîndu-l că vîntură prea tare coşul cu ariciul, îi strigă de pe terasă, ca şi cum nici nu se certase pînă atunci cu el : „Te rog, Kolea dragă, ia seama să nu cadă din coş !" La fel şi Kolea părea că nu-i păstrează vreo

pică, pentru că se opri şi răspunse cu cea mai mare grabă : „Nu, n-am să-l las să cadă, Aglaia Ivanovna, nu te teme!" după care o luă la fugă cît îl ţineau picioarele. Aglaia izbucni în rîs şi, foarte mulţumită, se urcă iute în odaia ei. Tot restul zilei a fost foarte veselă şi bine dispusă.

Noutăţile acestea o zăpăciră de tot pe Lizaveta Prokofievna. De fapt, parcă nu se întîmplase cine ştie ce mare lucru, şi totuşi se simţi foarte tulburată şi nedumerită. Mai ales o intrigase ariciul. Ce o fi însemnînd ariciul ăsta ? Oare ce se ascunde aici ? Ce tîlc poate să aibă ? Un semn convenit între ei ? Un fel de limbaj convenţional ? Şi unde mai pui că bietul Ivan Feodorovici, care, din întîmplare, se afla de faţă cînd generăleasa îşi punea cu îngrijorare toate aceste întrebări, cu răspunsul lui nu făcu altceva decît să toarne gaz pe foc. El era de părere că nu e vorba de nici un fel de limbaj convenţional şi că ariciul era „pur şi simplu un arici şi, dacă totuşi însemna ceva, apoi nu putea fi decît prietenie, uitarea jignirilor, împăcare : pe scurt, totul nu era decît o şotie şi, în orice caz, foarte nevinovată şi de loc reprobabilă".

Vom nota, între paranteze, că generalul ghicise bine. Ajuns acasă, după ce fusese luat în rîs şi alungat de Aglaia, prinţul, vreme de o jumătate de ceas, rămase pradă celei mai întunecate desperări, cînd, deodată, sosi Kolea cu ariciul. Imediat norii se împrăştiară şi prinţul părea că învie din morţi ; îi puse lui Kolea întrebări peste întrebări, sorbindu-i fiecare cuvînt, îl rugă să-i repete de zeci de ori aceleaşi lucruri, rîzînd ca un copil şi strîngînd în fiecare moment mîinile celor doi liceeni, care se bucurau uitîndu-se la dînsul cu ochii lor limpezi. Aşadar, Aglaia îl iertase, şi prinţul putea să se întoarcă la dînsa chiar în seara aceea ; or, acest lucru era pentru el mai mult decît esenţial, era totul !

— Cît de copilăroşi sîntem noi, Kolea ! Şi... şi... ce bine e că sîntem aşa ! exclamă el în cele din urmă, beat de fericire.

— Pur şi simplu e îndrăgostită de dumneata, prinţe, şi nimic mai mult, răspunse grav şi cu autoritate Kolea.

Prinţul se înroşi, dar de data aceasta nu mai rosti nici o vorbă, în timp ce Kolea bătea din palme şi rîdea ; nu trecu nici un minut şi prinţul se porni şi el pe rîs ; după aceea, tot restul timpului i se păru atît de lung, încît la fiecare cinci minute se uita la ceas, ca să vadă cît mai e pînă seara.

La Epancini, atmosfera devenea din ce în ce mai încordată, pînă cînd Lizaveta Prokofievna, nemaifiind în stare să reziste, se lăsă în voia unui moment de isterie. Nici argumentele soţului, nici sfaturile fiicelor nu izbutiră s-o reţină şi ea trimise după Aglaia, ca să-i pună o ultimă întrebare şi să primească un răspuns clar, decisiv. „Ca să se termine odată într-un fel, şi să nu mai vorbim de asta ! Altfel, adăugă ea, n-aş mai ajunge să trăiesc nici pînă deseară !" Numai atunci familia Epancin îşi dădu seama de proporţiile absurde pe care le luase incidentul. Nimic, în afară de o mirare prefăcută, semne de indignare, hohote de rîs şi ironii la adresa prinţului şi a tuturor celor care o întrebau nu reuşiră să scoată de la Aglaia. Lizaveta Prokofievna se puse la pat şi nu-şi părăsi odaia decît la vremea ceaiului, în momentul cînd prinţul trebuia să sosească. Îl aştepta cu înfrigurare şi, cînd Mîşkin apăru, era cît pe-aci s-o apuce o criză de nervi.

În ce-l privea, prinţul îşi făcu intrarea timid, aproape bîjbîind, cu un zîmbet ciudat pe buze, uitîndu-se iscoditor în ochii celor de faţă, întrebîndu-i parcă pentru ce Aglaia nu se află acolo : observase imediat absenţa ei şi faptul acesta îl înspăimîntă. Societatea se compunea, în seara aceea, numai din membrii familiei. Prinţul Ş. fusese reţinut la Petersburg pentru nişte afaceri legate de moartea unchiului lui Evgheni Pavlovici. „Să fi fost el aici... mai spunea cîte ceva", se căina în gînd Lizaveta Prokofievna. Ivan Feodorovici părea extrem de îngrijorat ; Alexandra şi Adelaida aveau un aer grav şi, ca un făcut, tăceau, de parcă ar fi luat apă-n gură. Lizaveta Prokofievna nu ştia cu ce să înceapă conversaţia. La sfîrşit, pe negîndite, se apucă să critice drumul de fier, uitîndu-se la musafirul ei cu un aer provocator.

Dar, vai ! Aglaia tot nu se arăta, şi prinţul părea că-şi pierde cumpătul. Bîiguind ca un copil prins cu vreo vină, începu să-şi dea cu părerea despre utilitatea drumului de fier, dar Adelaida izbucni în rîs şi din nou Mîşkin deveni mic şi neajutorat. În clipa aceea tocmai intră, calmă şi gravă, Aglaia ; după ce răspunse ceremonios la salutul musafirului, se aşeză în locul cel mai vizibil de lîngă masa cea rotundă, pe urmă se uită întrebătoare la prinţ. Cu toţii îşi deteră seama că sosise momentul unei explicaţii hotărîtoare.

— Ai primit ariciul ? aproape se răsti ea la prinț pe un ton ferm.

— Da, răspunse el roșind și cu sufletul suspendat deasupra unui abis.

— Atunci te rog să spui imediat ce părere ai despre acest dar. E absolută nevoie pentru liniștea mamei și a întregii familii.

— Ascultă, Aglaia... nu se putu reține generalul.

— Asta întrece orice măsură, interveni consternată Lizaveta Prokofievna.

— Nu e vorba de nici un fel de măsură, *maman*, replică îndată, pe un ton aspru, fata. Am trimis astăzi un arici prințului și doresc să-i cunosc părerea. Ei bine, prințe ?

— Adică, ce fel de părere, Aglaia Ivanovna ?

— În privința ariciului.

— Îmi dai voie... Presupun, Aglaia Ivanovna, că vrei să știi cum am primit... sau, mai bine zis, cum mi-am explicat... trimiterea... acestui arici, adică... în cazul acesta, cred că... într-un cuvînt...

Respirația i se tăiase și nu mai continuă.

— Deocamdată, văd că n-ai spus mare lucru, reluă Aglaia, după ce așteptă cîteva secunde. Fie, să lăsăm ariciul deoparte ; mă bucur însă că pot să pun capăt o dată pentru totdeauna unor nedumeriri acumulate peste măsură. Aș vrea să aud personal și din gura dumitale dacă intenționezi sau nu să mă ceri în căsătorie ?

— O, Doamne ! se îngrozi Lizaveta Prokofievna.

Prințul tresări, lăsîndu-se brusc pe speteaza scaunului. Ivan Feodorovici rămase împietrit ; Alexandra și Adelaida încruntară sprîncenele.

— Nu minți, prințe, spune adevărul. Din pricina dumitale, sînt mereu hărțuită cu tot felul de întrebări, care de care mai ciudate ; întrebările acestea au, de bună seamă, și ele vreun temei ! Răspunde !

— Nu te-am cerut în căsătorie, Aglaia Ivanovna, spuse prințul, înviorîndu-se deodată, dar... știi singură că te iubesc și cred în dumneata... chiar și acum...

— Te-am întrebat foarte clar : îmi ceri mîna ori nu ?

— O cer, răspunse el mai mult mort decît viu.

O mișcare generală întîmpină aceste cuvinte.

— Nu aşa, draga mea, interveni Ivan Feodorovici foarte agitat, e... e aproape imposibil, dacă-i aşa, Glaşa... Iertare, prinţe, iertare, dragul meu !... Lizaveta Prokofievna, o chemă el în ajutor pe nevastă-sa, ar trebui... să lămurim...

— Refuz, refuz ! dădu generăleasa din mîini.

— Dă-mi voie, *maman*, să spun şi eu ce am de spus ; în afacerea asta mi se pare că şi eu am dreptul să vorbesc ; se hotărăşte acum un moment crucial al vieţii mele (exact expresia Aglaiei) şi vreau să mă conving personal ; de altfel, îmi pare bine că toată lumea e de faţă... Dă-mi voie, aşadar, să-ţi pun o întrebare, prinţe : dacă „ai asemenea intenţii", cum anume te gîndeşti să-mi asiguri fericirea ?

— Nu ştiu, zău, ce aş putea să-ţi răspund, Aglaia Ivanovna ; adică... adică... ce anume să răspund ! Şi-apoi... e nevoie neapărat ?

— Înţeleg, eşti emoţionat, te-ai fîstîcit şi abia îţi mai tragi sufletul ; odihneşte-te puţin şi vino-ţi în fire ; bea un pahar de apă sau aşteaptă, ţi se va servi numaidecît un ceai.

— Te iubesc, Aglaia Ivanovna, te iubesc mult ; numai pe dumneata te iubesc şi... te rog, nu glumi cu asta ; te iubesc nespus.

— Totuşi e o chestiune gravă, nu mai sîntem copii, şi trebuie să privim lucrurile şi din punct de vedere practic... Fă bine şi spune-mi, te rog, în ce constă averea dumitale ?

— Vai, vai, Aglaia ! Ce-i cu tine ? Nu aşa se rezolvă chestiunile astea, nu aşa... murmură generalul înspăimîntat.

— E o ruşine ! şuieră printre dinţi Lizaveta Prokofievna, dar destul de tare ca să fie auzită.

— E nebună ! şopti la fel de tare şi Alexandra.

— Averea mea... vrei să spui, ce bani am ? întrebă prinţul mirat.

— Exact.

— Am... am acum o sută treizeci şi cinci de mii de ruble, se bîlbîi el, devenind roşu ca racul.

— Numai atît ? întrebă ea tare, sincer mirată şi fără să roşească cîtuşi de puţin ; de altfel, nu face nimic, mai ales dacă cineva ştie să trăiască cu economie. Te gîndeşti să-ţi iei vreo slujbă ?

— Voiam să mă prezint la examenul de preceptor particular la copii.

— Excelentă idee ; desigur, asta ne va mări veniturile. Dar nu te-ai gîndit să te faci *kammerjunker* la palat ?

— *Kammerjunker*... la palat ? Nici prin minte nu mi-a trecut, dar...

Era prea de tot ; pierzîndu-și răbdarea, Adelaida și Alexandra pufniră în rîs. Adelaida observase de mult că Aglaia abia izbutește și ea să-și rețină rîsul care o năpădea, crispîndu-i obrazul cu trăsăturile atît de nobile. Aglaia se uită mai întîi cu un aer amenințător la cele două surori înveselite, dar seriozitatea ei nu dură nici o clipă și, nemaiputîndu-se stăpîni, izbucni la rîndu-i într-un hohot nebun, aproape isteric ; apoi sări de pe scaun și fugi valvîrtej din odaie.

— Am știut eu că nu-i decît o glumă, și nimic mai mult ! strigă Adelaida. N-a fost decît o joacă de la început și pînă la sfîrșit, de cum i-a venit ideea cu ariciul.

— Nu ! Așa ceva nu permit, nu permit ! strigă mînioasă la culme Lizaveta Prokofievna și porni repede după Aglaia.

Alexandra și Adelaida se grăbiră s-o urmeze. Rămaseră în odaie numai prințul cu generalul.

— Nemaipomenit !... Ți-ai fi putut închipui așa ceva, Lev Nikolaici ? întrebă răstit generalul, care desigur nu-și dădea nici el bine seama ce voia să spună. Nu zău, spune și dumneata!

— Văd că Aglaia Ivanovna și-a bătut joc de mine, răspunse Mîșkin cu tristețe.

— Așteaptă puțin, frățioare, vreau să văd ce se mai întîmplă acolo, iar dumneata așteaptă un minut... pentru că... Dar explică-mi cel puțin dumneata, Lev Nikolaici, ce s-a petrecut între voi și ce însemnează toate astea în ansamblul lor, ca să zic așa? Trebuie să recunoști, prietene, că în calitatea mea de părinte... oricum îi sînt tată, și totuși nu pricep nimic ; explică-mi cel puțin...

— O iubesc pe Aglaia Ivanovna ; ea știe acest lucru și... cred că îl știe de multă vreme.

Generalul ridică din umeri.

— Ciudat, ciudat... și o iubești mult ?

— Da, mult de tot.

— Ciudat, foarte ciudat. Adică, vreau să spun că e o surpriză, o adevărată lovitură de teatru, încît... Vezi, dragă, nu vorbesc de avere (deși te credeam mai bogat), dar... pentru mine, fericirea fiicei mele... în sfîrșit... ai fi în stare, ca să spun așa, să-i asiguri fericirea ? Și... și... cum vine asta : e numai o

glumă din partea ei, sau e chiar serios? Nu vorbesc de dumneata, ci de ea!

De după uşă răsună glasul Alexandrei, chemîndu-l pe tată-său.

— Aşteaptă, dragă prietene, aşteaptă! Aşteaptă şi mai gîndeşte-te, mă întorc îndată... spuse el grăbit, şi cu un aer aproape speriat se repezi la chemarea Alexandrei.

O găsi pe nevastă-sa şi pe fiica mai mică plîngînd una în braţele celeilalte. Erau lacrimi de fericire, de înduioşare şi de împăcare. Aglaia o săruta pe mîini, pe obraji şi pe gură; amîndouă se ţineau strîns îmbrăţişate...

— Ei, uite, priveşte-o, Ivan Feodorovici, zi-i Aglaia, şi pace! spuse Lizaveta Prokofievna.

Aglaia îşi ridică capul de pe pieptul mamei sale şi, cu faţa radiind de fericire, se întoarse către tatăl ei şi izbucni într-un rîs sonor, zglobiu, în timp ce lacrimile îi şiroiau încă pe obraz: ţîşni apoi dintr-o săritură spre general, îl strînse în braţe şi-l sărută de cîteva ori. După aceea, se întoarse din nou să-şi ascundă faţa la pieptul mamei şi din nou o podidi plînsul. Lizaveta Prokofievna o cuprinse în braţe, învelind-o cu capătul şalului ei.

— Şi de ce ne-ai ţinut pe jăratic atîta, răutate mică ce eşti?! spuse ea dojenitor, dar veselă şi uşurată parcă de o mare povară.

— Răutate, da, da, o răutate! întări Aglaia. Sînt o urîcioasă, o alintătură! Spune-i şi tatii. A, uite-l că-i aici. Tată, eşti aici? Auzi! adăugă ea, rîzînd printre lacrimi.

— Scumpa mea, odorul meu! şi, nemaiputînd de bucurie, Ivan Feodorovici apucă mîna fiicei sale şi începu s-o sărute (fără ca ea să şi-o retragă). Va să zică, îl iubeşti pe... acest tînăr?

— Nu, nu, nu! Nici un pic! Nu pot să-l sufăr... mi-e nesuferit... acest tînăr al vostru! strigă Aglaia, săltîndu-şi capul şi aprinzîndu-se din nou. Şi dacă mai îndrăzneşti vreodată, tată... vorbesc serios... auzi, vorbesc foarte serios!...

Vorbea într-adevăr serios; se înroşise toată şi ochii îi scînteiau mînios. Generalul îşi înghiţi vorba şi se uită speriat la Lizaveta Prokofievna; o văzu că-i face un semn discret, că adică. „Mai slăbeşte-o cu întrebările".

— De, dacă așa stau lucrurile, îngerașul meu, fă cum vrei, tu hotărăști; dar el așteaptă acolo singur; n-ar fi mai bine să-l facem să înțeleagă, cu delicatețe, că ar fi cazul să plece?

La rîndul său, generalul îi făcu discret cu ochiul nevesti-si.

— Nu, nu, n-are nici un rost, mai ales cu „delicatețe"... întoarce-te la... dînsul, vin și eu pe urmă, vin imediat. Vreau să-mi cer iertare de la tînărul acesta, căci l-am jignit.

— Adevărat, l-ai jignit și încă ce jignire! întări cu seriozitate Ivan Feodorovici.

— În cazul acesta... rămîneți mai bine cu toții aici, eu mă duc mai întîi singură, iar voi veniți după mine, să intrați în aceeași clipă; așa-i mai bine.

Ajungînd la ușă, Aglaia se răzgîndi, se întoarse brusc și anunță cu tristețe:

— O să mă apuce rîsul, zău așa! Am să leșin de rîs!

În clipa următoare făcu iar calea întoarsă și alergă la prinț.

— Ei bine, ce o fi însemnînd purtarea ei? Cum crezi? întrebă grăbit Ivan Feodorovici.

— Mi-e și teamă să rostesc cuvîntul, zise fără răgaz Lizaveta Prokofievna, dar, după părerea mea, e limpede.

— Și după mine e limpede. Limpede ca ziua. Îl iubește.

— Mai mult, e îndrăgostită foc, se amestecă Alexandra Ivanovna. Dar ce o fi găsit la el?

— Dumnezeu s-o binecuvînteze, dacă așa vrea soarta! și Lizaveta Prokofievna își făcu cu evlavie semnul crucii.

— Așa i-a fost scris, se vede, întări generalul, și de ursită nu scapi!

După aceea intrară cu toții în salon, unde îi aștepta o nouă surpriză.

Aglaia nu numai că nu izbucni în rîs, așa cum se temuse, ci, dimpotrivă, se apropie de prinț cu multă sfială și-i spuse cuminte și supusă:

— Iartă, te rog, purtarea nesăbuită a unei fete răzgîiate, proaste și răutăcioase, începu ea, luîndu-i mîna, și fii sigur că noi te stimăm cu toții mult de tot. Și dacă mi-am permis să iau în derîdere... naivitatea dumitale atît de frumoasă, consideră lucrul acesta drept o copilărie; iartă-mă că m-am încăpățînat să stărui într-o inepție care, fără îndoială, nu poate avea nici cea mai mică consecință...

Aglaia accentuă în mod deosebit aceste ultime cuvinte ale sale...

Tatăl, mama și surorile sosiră în salon la vreme ca să asiste la această scenă, și pe toți îi uimi fraza cu „o inepție care nu poate avea nici cea mai mică consecință“ și mai cu seamă seriozitatea cu care Aglaia rosti aceste cuvinte. Toți membrii familiei schimbară între ei priviri întrebătoare, și numai prințul era în al nouălea cer și părea că nici nu pricepe tîlcul celor spuse de tînăra fată.

— Pentru ce vorbești așa? îngînă el. Pentru ce... îmi ceri... iertare...?

Ar fi vrut chiar să spună că nu merita să i se ceară iertare. Cine știe, poate că sesizase și sensul cuvintelor semnificative ale Aglaiei despre „o inepție care nu poate avea nici cea mai mică consecință“, dar, cum era un om ciudat, poate că se bucura și de ceea ce ar fi trebuit să-l întristeze. Oricum ar fi fost, un lucru era absolut cert: se simțea în culmea fericirii, fie chiar și numai prin faptul că putea din nou să vină s-o vadă pe Aglaia, că i se permitea să-i vorbească, să stea alături de ea, să se plimbe cu ea și — cine știe? — poate că s-ar fi mulțumit numai cu atît o viață întreagă! (Tocmai de această prea modestă și calmă, prea puțin pretențioasă pasiune se temuse pare-se mai mult ca de orice Lizaveta Prokofievna, căci în adîncul sufletului ghicise substratul ei platonic; și erau multe lucruri de care generăleasa se mai temea în taină și pe care nici n-ar fi fost în stare să și le formuleze limpede.)

Ar fi greu să-și închipuie cineva cît de mult se înviorase și în ce vervă se simți prințul în seara aceea. Veselia lui era atît de antrenantă, încît, privindu-l, deveneai și tu mai vesel — așa se exprimară mai tîrziu surorile Aglaiei. Prinsese gust de vorbă, ceea ce nu i se mai întîmplase din ziua cînd, cu șase luni în urmă, vizitase pentru prima oară familia Epancin. După întoarcerea la Petersburg, Mîșkin devenise scump la vorbă și nu demult, în fața tuturor, mărturisise prințului Ș. că trebuie să-și impună tăcere, deoarece n-avea dreptul să discrediteze o idee făcîndu-se interpretul ei. De data aceasta, însă, vorbi aproape exclusiv el toată seara, povesti multe lucruri, răspunzînd voios și limpede la întrebările ce i se puneau. Dar nici pe departe nu se poate spune că întreținea o conversație mondenă. Aborda numai subiecte serioase, cîteodată chiar prea complicate și dificile. Prințul expuse, între altele, și cîteva idei proprii, cîteva observații personale cu caracter intim, încît toate acestea ar fi apărut probabil într-o lumină aproape ridiculă,

dacă n-ar fi fost „așa de bine expuse“ — aceasta a fost, cel puțin, părerea unanimă a celor de față. Generalul, se știe, era ahtiat după conversații pe teme serioase; totuși, și el și Lizaveta Prokofievna găseau în sinea lor că de data aceasta discuția era prea savantă; de aceea, spre sfîrșit, chipurile lor se cam posomorîră. Dar, înainte de a pleca, prințul povesti mai multe anecdote foarte comice, rîzînd chiar el cu atîta poftă, încît și ceilalți făcură haz, poate nu atît de anecdote, cît, mai ales, de veselia lui. În ce o privește pe Aglaia, abia dacă pronunță douătrei cuvinte toată seara; în schimb, îl ascultă cu o atenție încordată pe Lev Nikolaevici sau, mai bine zis, nu-și luă ochii de la el.

— Îl soarbe din ochi, nu alta! își aducea aminte mai tîrziu Lizaveta Prokofievna vorbind cu bărbatul ei. O clipă nu l-a slăbit din ochi și n-a lăsat să-i scape o vorbă măcar, iar dacă-i spui că-l iubește, ți-aprinzi paie-n cap.

— Ce să-i faci, așa i-a fost, probabil, soarta! răspunse, ridicînd din umeri, Ivan Feodorovici, și multă vreme după aceea repetă acest cuvînt; însăși rostirea lui îi făcea o vădită plăcere. Ca om de afaceri ce era, nici lui, firește, nu putea să-i fie pe plac această întorsătură neprevăzută și, mai ales, lipsa de claritate și precizie a situației prezente; pentru moment însă hotărî și el să tacă și să observe, uitîndu-se... drept în ochii Lizavetei Prokofievna.

Dar starea aceasta de bună dispoziție a familiei nu ținu mult timp. După o scurtă acalmie, se iscară noi furtuni. De a doua zi chiar, Aglaia se certă din nou cu prințul și incidentele de acest fel se repetară în toate zilele următoare. Ceasuri întregi îl ținea pe bietul prinț sub focul ironiilor și glumelor ei batjocoritoare, tratîndu-l ca pe un caraghios. E drept că stăteau uneori cîte un ceas-două în chioșcul din grădinița casei, dar toți ceilalți se convinseseră că în asemenea ocazii prințul citea Aglaiei un ziar sau vreo carte.

— Știi, spuse ea într-o zi, întrerupîndu-l din lectura ziarului, am observat că instrucția dumitale lasă mult de dorit. Dacă te întreabă cineva în ce an a avut loc cutare eveniment, ce a făcut cutare personaj și în ce carte anume găsești cutare idee, rămîi mut. Ce situație umilitoare!

— Ți-am spus doar că n-am urmat nici un fel de studii mai temeinice, răspunse prințul.

— Atunci ce ai temeinic în dumneata ? Cum aş putea să te stimez în cazul acesta ? Citeşte mai departe ; sau nu, lasă, nu mai citi !

Și din nou, în seara acelei zile, cu toţii au surprins ceva ciudat şi enigmatic în comportarea Aglaiei. Prinţul Ş. tocmai se întorsese de la Petersburg. Aglaia se arătă foarte prevenitoare faţă de el şi se interesă mult de Evgheni Pavlovici. (Prinţul Lev Nikolaici nu sosise încă.) Deodată, prinţul Ş. îşi permise o aluzie la „noul şi apropiatul eveniment în familie" în legătură cu vorbele pe care le lăsase să-i scape Lizaveta Prokofievna, cum că va trebui, poate, să mai fie amînată puţin nunta Adelaidei, pentru ca amîndouă perechile să se cunune în aceeași zi. Nimeni nu s-ar fi aşteptat ca Aglaia să-şi iasă din fire, respingînd cu indignare „toate presupunerile acestea stupide" ; în furia ei o luă gura pe dinainte și spuse, între altele, că „nu este dispusă încă să înlocuiască pe metresa nimănui".

Aceste cuvinte uluiră pe toată lumea, dar mai cu seamă pe părinţii ei. Într-o convorbire secretă cu bărbatu-său, Lizaveta Prokofievna stărui să i se ceară prinţului o explicaţie categorică în privinţa Nastasiei Filippovna.

Ivan Feodorovici o asigură pe Lizaveta Prokofievna că din partea Aglaiei n-a fost decît „un acces de pudicitate", explicabil la o copilă, şi dacă prinţul Ş. n-ar fi deschis vorba de căsătorie, Aglaia n-ar fi avut o asemenea ieşire, deoarece ea ştie foarte bine că toate astea nu sînt decît scorneli, calomnii ale unor răuvoitori şi nimic mai mult, şi că Nastasia Filippovna se va mărita cu Rogojin ; că, în sfîrşit, prinţul nu e cu nimic vinovat, şi nu numai că nu întreţine nici un fel de relaţii de felul acesta, dar, pentru a spune tot adevărul, ele nici măcar nu existaseră vreodată.

Cît despre prinţul Mîşkin, nimic nu era în stare să-i tulbure seninătatea şi continua să plutească într-un fel de beatitudine euforică. O, desigur, surprindea şi el uneori în privirea Aglaiei întunecimi şi sclipiri de neastîmpăr, avea însă atîta încredere în cu totul altceva din firea fetei, încît orice urmă de îndoială se risipea de îndată. Nimic nu putea să-i zdruncine această credinţă, din moment ce se înrădăcinase în inima lui. Poate că liniştea aceasta a lui era într-adevăr prea imperturbabilă, aşa cel puţin i se păru lui Ippolit, cînd într-o zi se întîlniră din întîmplare în parc.

— Ei bine, am avut sau nu dreptate atunci cînd ți-am spus că ești îndrăgostit ? începu el, venind cel dintîi către prinț și oprindu-l.

Prințul îi întinse mîna și îl felicită pentru „buna lui înfățișare". Cum se întîmplă adesea celor atinși de oftică, părea că bolnavul prinsese ceva puteri și era mult mai vioi.

Îl oprise pe Mîșkin cu intenția de a-i strecura vreo aluzie răutăcioasă în legătură cu aerul lui fericit, dar schimbă deodată vorba și începu să-i vorbească despre situația lui, lamentîndu-se într-un șir lung de vorbe încîlcite și fără noimă.

— Nu poți să-ți închipui, încheie Ippolit, cît sînt de suciți, cît de meschini, egoiști, vanitoși și banali sînt oamenii aceștia ! M-au luat la ei acasă, scontînd că mor curînd, și iată-i acum ieșindu-și din fire la gîndul că eu nu numai că n-am murit, ci, dimpotrivă, mă simt mai bine. Ce sinistră comedie ! Pun rămășag că nu mă crezi !

Prințul nu voi să-l contrazică.

— Mă bate uneori gîndul să mă mut din nou la dumneata, spuse oarecum în treacăt și cu indiferență Ippolit. Așadar, nu-i crezi pe oamenii aceștia capabili să ofere ospitalitate unui om numai cu condiția ca el să moară negreșit și cît mai repede?

— Credeam că te-au invitat să locuiești la ei din alte considerente.

— Ehei, ești departe de a fi un prostălău cum spune lumea despre dumneata ! Acum nu-i momentul potrivit, altfel ți-aș dezvălui anumite lucruri despre acest Ganecika și despre planurile lui. Te sapă, prințe, te sapă fără rușine și... îmi vine să-ți plîng de milă, cînd te văd așa de liniștit. Dar, din păcate, nu poți fi altfel !

— Ai găsit pentru ce să mă plîngi ! observă prințul rîzînd. Crezi că m-aș simți mai fericit dacă aș fi mai neliniștit ?

— Mai bine să fii nefericit, dar *să știi*, decît fericit și... să mori prost. După cît se pare, nici nu bănuiești că ai avea un rival și... din această parte ?

— Cuvintele dumitale despre existența unui rival sînt puțin cam cinice, Ippolit ; regret că n-am dreptul să-ți răspund. Cît despre Gavrila Ardalionovici, spune și dumneata, poate el să rămînă împăcat și liniștit după tot ce a pierdut, bineînțeles dacă ești cît de cît la curent cu treburile lui ? Cred că numai din acest punct de vedere trebuie să-l judeci. Mai are timp să se îndrepte, are o viață încă de trăit, și viața e un izvor nese-

cat... dar... ce voiam să zic... voiam să zic, adăugă prințul, care simți deodată că-i scapă firul gîndului, în ce privește acele manevre, că adică... mă sapă... nici nu înțeleg la ce faci aluzie; mai bine să lăsăm discuția asta, Ippolit.

— Bine, s-o lăsăm pentru moment; știu, nu te poți dispensa de generozitatea dumitale. Da, prințe, dumneata ai nevoie neapărat să pipăi cu degetul, pentru ca pînă la urmă tot să nu crezi. Ha, ha! Mă disprețuiești mult acum, nu-i așa?

— Pentru ce? Pentru că ai suferit și suferi mai mult decît noi?

— Nu, pentru că sînt nevrednic de suferința mea.

— Cel căruia i-a fost dat să sufere mai mult, înseamnă că e vrednic să sufere mai mult. Cînd ți-a citit „Spovedania", Aglaia Ivanovna a vrut să te vadă, dar...

— Amînă... nu poate... înțeleg... înțeleg prea bine... îl întrerupse Ippolit, voind parcă să schimbe conversația. Da, se spune că i-ai citit chiar dumneata toată aiureala aceea; într-adevăr, tot ce am scris și... tot ce am făcut a fost ca într-un delir. Nu înțeleg pînă la ce grad trebuie să fie cineva — n-aș spune crud (ar fi să mă umilesc singur), ci copilărește vanitos și răzbunător, ca să-mi scoată ochii cu această „spovedanie" și să se servească mereu de ea ca de o armă împotriva mea! N-avea grijă, nu mă refer la dumneata...

— Îmi pare rău, însă, că vrei să renegi ceea ce ai scris, Ippolit; ai fost sincer și, dacă vrei să știi, pînă și locurile cele mai ridicole, și sînt destul de multe (fața lui Ippolit se strîmbă), sînt răscumpărate prin suferință, pentru că însuși faptul de a fi mărturisit a fost pentru dumneata tot o suferință, și... poate un mare act de tărie sufletească și de curaj. Ideea care te-a însuflețit și te-a stimulat a fost inspirată, fără îndoială, de un scop nobil, oricare ar fi aparențele. Și cu cît meditez mai mult, cu atît îmi apare mai limpede acest lucru, ți-o jur. Nu te judec, ci o spun fiindcă simt nevoia să exprim ceea ce gîndesc și-mi pare rău că am tăcut atunci...

Ippolit tresări fără voie și se aprinse la față. O ușoară bănuială că prințul se preface, vrînd să-l mägulească prin afirmații gratuite, îi încercă gîndul, dar, scrutînd cu atenție chipul lui Mîșkin, nu mai avu nici o îndoială că acesta vorbise cu toată sinceritatea; fața lui se însenină.

— Și totuși va trebui să mor, observă el pe un ton care voia să mai adauge parcă: „Un om, ca mine!" Și închipuiește-ți cît

mă plictiseşte Ganecika ăsta al dumitale ; a îndrăznit să-mi atragă atenţia, combătîndu-mă, că, poate, dintre cei care mi-au ascultat mai zilele trecute spovedania, trei sau patru vor muri înaintea mea ! Ce spui de asta ? Crede că ar fi o consolare pentru mine, ha, ha ! Mai întîi că ei n-au murit deocamdată ; şi chiar dacă oamenii aceştia ar ajunge în groapă înaintea mea, cu ce mi-ar fi de folos, te întreb ? Mă judecă după el ; de altfel, a mers şi mai departe ; a început pur şi simplu să mă insulte ; zice că, în asemenea cazuri, un om adevărat trebuie să moară în tăcere, iar eu în toată treaba asta aş fi dat dovadă numai de egoism ! Ce zici de asta ? Ca să vezi numai ce egoism din partea lui ! Ce egoism feroce sau, mai bine zis, ce nesimţire crasă la purtătorii unui asemenea egoism, de care ei totuşi nici nu-şi dau seama !... Ai citit, prinţe, povestea morţii unui oarecare Stepan Glebov [87], din secolul al optsprezecelea ? Am citit-o ieri din întîmplare...

— Care Stepan Glebov ?

— Acela care a fost tras în ţeapă sub domnia lui Petru.

— Ah, Dumnezeule, ştiu, desigur ! A stat cincisprezece ceasuri în ţeapă, pe un ger cumplit, îmbrăcat în şubă, şi a murit cu o seninătate extraordinară ! Sigur că am citit, şi ce-i cu asta ?

— Ca să vezi ce noroc au unii să moară astfel ; pe cînd noi n-avem parte de aşa ceva. Dumneata crezi probabil că n-aş fi în stare să mor şi eu aşa cum a murit Glebov ?

— N-am spus asta, se simţi stînjenit prinţul, voiam numai să spun că dumneata... nu că n-ai putea fi asemenea lui Glebov... ci... că dumneata... că dumneata ai fost atunci... mai curînd...

— Am înţeles : un Osterman [88], şi nu un Glebov. Asta vrei să spui ?

— Care Osterman ? întrebă prinţul mirat.

— Vorbesc de Osterman, diplomatul Osterman, de Osterman din vremea lui Petru, bolborosi Ippolit puţin încurcat. Urmă un moment de tăcere şi stinghereală.

— O, n-u-u ! Nu voiam să spun asta, reluă Mîşkin cu un glas tărăgănat. Dumneata, mi se pare... n-ai fi fost niciodată un Osterman.

Ippolit încreţi sprîncenele.

— De altfel, dacă spun asta, se grăbi să adauge prinţul, cu dorinţa vădită de a se scuza, e pentru că oamenii de atunci

(ţi-o jur că asta m-a surprins întotdeauna) nu seamănă de loc cu cei de azi; parcă nici n-ar fi de acelaşi neam, parc-ar fi fost plămădiţi dintr-un alt aluat... Oamenii de pe vremuri, n-aveau, ca să spun aşa, decît o singură idee; acum, oamenii sînt mai nervoşi, mai evoluaţi, mai sensibili, profesează două sau trei idei deodată.

Omul de azi e mai multilateral şi, te asigur, tocmai asta îl împiedică să fie dintr-o bucată, cum erau oamenii de atunci... eu... Numai la asta se referea observaţia mea...

— Înţeleg, ca să-ţi răscumperi naivitatea cu care ai respins punctul meu de vedere, faci pe dracu-n patru ca să mă consolezi, ha-ha! Eşti un adevărat copil, prinţe! De! Văd eu că mă trataţi cu toţii ca şi cum aţi umbla cu o ceaşcă de porţelan... Nu-i nimic, nu-i nimic, nu mă supăr. În tot cazul, am avut o conversaţie foarte nostimă; eşti cîteodată atît de copilăros, prinţe. Dar să ştii că ambiţia mea e să fiu ceva mai mult decît un Osterman; pentru a fi un al doilea Osterman, nu merită să învii din morţi... Deşi văd că trebuie să mor cît mai repede posibil, altfel am să... Lasă-mă! La revedere! Ei, hai, spune-mi şi dumneata cum e mai bine să mor... ca să iasă cît mai... cuviincios adică? Haide, vorbeşte!

— Să treci pe lîngă noi şi să ne ierţi fericirea, spuse prinţul cu glas scăzut.

— Ha, ha, ha! Nici nu mi-am închipuit altfel! Eram sigur că vei spune ceva în genul acesta! Ai... ai o... elocinţă teribilă! Ce să zic! La revedere, la revedere!

VI

Varvara Ardalionovna nu se înşelase în privinţa seratei proiectate de Epancini, spunînd fratelui ei că în seara aceea se va aduna multă lume la ei şi că va veni şi prinţesa Bielokonskaia, dar e de menţionat că în relatarea tuturor acestor ştiri folosise un ton mult prea categoric decît s-ar fi cuvenit. E drept că serata fusese hotărîtă în pripă şi nu fără unele frămîntări cu totul inutile, pentru simplul fapt că în casa asta „totul se făcea anapoda şi nu ca în alte case". Pricina trebuie căutată în neastîmpărul Lizavetei Prokofievna, care „se săturase de a mai bîjbîi în întunericul îndoielilor", ca şi în palpitarea plină

de grijă a celor două inimi părintești pentru fericirea odraslei lor iubite. În afară de aceasta, prințesa Bielokonskaia urma să plece peste cîteva zile și, cum Epancinii sperau ca ea să fie binevoitoare față de Mîșkin, prilejul trebuia folosit pentru ca prințul să-și facă intrarea în societate sub auspiciile acestei doamne, a cărei protecție constituia cea mai bună garanție pentru un tînăr. În ipoteza în care această căsătorie ar putea să pară oarecum stranie, nefirească, sub ocrotirea ei totul va apare mai puțin ciudat, își spuneau soții Epancin; „lumea" va accepta mult mai ușor pe viitorul soț al Aglaiei dacă va fi prezentat de influența „bătrînă". Tocmai aici era toată buba, că părinții fetei nu se mai simțeau în stare să răspundă la întrebarea dacă „este sau nu ceva straniu în toată povestea asta a căsătoriei Aglaiei cu prințul Mîșkin și în ce măsură? Sau, poate, e cît se poate de firesc?" Părerea sinceră a unor prieteni cu multă judecată și bun simț ar fi fost binevenită, dat fiind, mai ales, că din cauza toanelor Aglaiei, o hotărîre definitivă nu fusese luată încă. În tot cazul, mai devreme sau mai tîrziu, prințul trebuia „arătat" sau, mai bine zis, introdus în societatea cu care nu era de loc familiarizat. Era deci vorba de o serată intimă, unde se vor aduna cîțiva „prieteni ai casei", în număr foarte restrîns. În afară de prințese Bielokonskaia, mai era așteptată și o altă doamnă, nevasta unui înalt demnitar. Dintre tineri, nu contau decît pe Evgheni Pavlovici, care trebuia s-o însoțească pe prințesa Bielokonskaia.

Despre sosirea venerabilei prințese, Mîșkin fu prevenit cu vreo trei zile înainte; de serată însă i s-a spus abia în ajunul zilei cînd trebuia să aibă loc. Bineînțeles, el observă îngrijorarea membrilor familiei și, din unele frînturi de fraze, înțelese că ei se temeau pentru felul cum se va prezenta el în fața invitaților; dar Epancinii îl credeau prea naiv ca să poată să-și dea seama de motivul îngrijorării lor. Iată de ce, văzîndu-l așa nepăsător, toată lumea părea cuprinsă de o exasperare mută. Fapt e că prințul nu dădea aproape nici o importanță acestui eveniment; cu totul altceva îl preocupa: se simțea deprimat din pricina Aglaiei, care devenea din ce în ce mai capricioasă și mai posomorîtă. Aflînd că era așteptat și Evgheni Pavlovici, prințul se arătă foarte mulțumit, declarînd că de mult îi era dor să-l vadă. Cuvintele lui însă avură darul să-i indispună pe toți; Aglaia, înciudată, părăsi ostentativ odaia și abia pe la ora unsprezece, cînd prințul se pregătea să plece,

tînăra se folosi de prilej şi, petrecîndu-l pînă la ieşire, îi spuse cîteva cuvinte între patru ochi.

— Aş dori ca mîine să nu vii toată ziua la noi, ci abia seara, cînd se vor aduna şi musafirii. Ştii că vom avea invitaţi ?

Vorbea repezit, pe un ton voit aspru ; pentru prima dată îi amintea de această „serată“. Ideea că vor avea invitaţi speciali îi era şi ei nesuferită ; toţi ai casei îşi dădeau prea bine seama de acest lucru. Poate că s-ar fi luat la ceartă cu părinţii din această pricină, dar o reţinea un sentiment de mîndrie şi pudicitate. Prinţul pricepu numaidecît că şi Aglaia se temea pentru dînsul (dar nu voia să i-o mărturisească) şi atunci îl cuprinse şi pe el un fel de spaimă.

— Da, am fost invitat şi eu, răspunse el.

Era limpede că Aglaia ezita să continue.

— S-ar putea vorbi serios cu dumneata măcar o dată în viaţă ? se răsti ea cu ciudă la prinţ, fără să ştie de ce anume şi nemaifiind în stare să se înfrîneze.

— Sigur că da, te ascult bucuros, murmură prinţul.

După un moment de tăcere, Aglaia reluă în silă :

— N-am vrut să mă ciondănesc cu ei pentru asta, căci în anumite împrejurări nu e chip să-i convingi. Am avut întotdeauna oroare de principiile după care se ia uneori maman. Despre tata nici nu mai vorbesc ; nu i se poate pretinde nimic. *Maman*, desigur, e o femeie cu simţire nobilă ; încearcă să-i propui o mîrşăvie şi ai să vezi... Ei bine, se închină totuşi în faţa acestei... lumi caraghioase ! Nu mă refer numai la Bielokonskaia, e o bătrînă urîcioasă, nesuferită, cu un caracter imposibil, dar e cel puţin deşteaptă şi ştie să-i ţină pe toţi în frîu ; este poate singurul ei merit. Ce josnicie ! E ridicol ; am fost întotdeauna oameni de condiţie mijlocie, tot ce poate fi mai tipic acestui mediu ; ce rost are atunci să te bagi numaidecît în rînd cu cei din protipendadă ? Surorile se dau în vînt după asta ; se simte influenţa prinţului Ş. Iar dumneata de ce anume te-ai bucurat că va veni şi Evgheni Pavlovici ?

— Ascultă, Aglaia, spuse prinţul, mi se pare că ţi-e tare teamă ca nu cumva să fac vreo boroboaţă... în faţa societăţii acesteia ?

— Mie să-mi fie teamă pentru dumneata ? izbucni Aglaia şi sîngele îi năvăli în obraz. De ce să-mi fie teamă... pentru dumneata ? Chiar dacă... chiar dacă te-ai compromite de tot. Ce mă priveşte pe mine ? Şi ce sînt vorbele astea, cum poţi

întrebuința asemenea expresii ? Ce înseamnă „să fac vreo boroboață" ? E o vorbă de prost gust, o expresie trivială.

— Dar de ce ? E mai curînd o expresie... școlărească.

— Ei da, școlărească ! Dar și trivială ! Te pomenești că mîine ai de gînd să vorbești tot cam în felul acesta. Mai caută, cînd vei ajunge acasă, în vocabularul dumitale, cît mai multe cuvinte d-astea școlărești și să vezi ce succes răsunător vei avea ! Păcat numai că te pricepi, pare-se, să-ți faci intrarea onorabil ; unde ai învățat ? Mă întreb însă cum te vei descurca și cum vei fi în stare să ții în mînă o ceașcă de ceai și s-o bei cuviincios, știind că ochii tuturor sînt îndreptați asupra dumitale ?

— Cred că mă descurc.

— Păcat ! Stîngăcia dumitale m-ar fi amuzat. Sparge cel puțin vaza aceea chinezească din salon ; e un cadou de valoare ; sparge-o, te rog ! Mama pur și simplu își va pierde capul și va izbucni în lacrimi în fața tuturor, așa de mult ține la vaza asta ! Fă un gest neîndemînatic, cum ți-e obiceiul ; dă cumva cu mîna și sparge vaza ; așează-te dinadins cît mai aproape de ea.

— Dimpotrivă, voi căuta să stau cît mai departe ; îți mulțumesc că m-ai prevenit.

— Așadar, ți-e teamă de pe acum ca nu cumva să gesticulezi prea tare ? Pun rămășag că vei aborda și vreo „temă" savantă, cu reflecții grave, înălțătoare, sublime ! Va fi foarte nimerit și de un perfect... bun gust din partea dumitale !

— Cred, dimpotrivă, că ar fi o prostie... bineînțeles dacă aș face-o cu totul inoportun.

— Ascultă, o dată pentru totdeauna ! își pierdu complet răbdarea Aglaia. Dacă îți va veni cumva gustul să deschizi vorba și să te lansezi în vreo perorație despre pedeapsa cu moartea, despre situația economică a Rusiei sau pentru a demonstra că „frumusețea va salva lumea", fără îndoială, mă voi distra și voi rîde cu poftă... dar... ți-o spun dinainte, să nu te mai văd după asta ! Ai auzit ? De data aceasta îți vorbesc cît se poate de serios.

Își pronunță amenințarea într-adevăr cît se poate de *serios* și chiar în glasu-i și-n privire se putea desluși ceva cu totul neobișnuit, ceva ce pînă atunci prințul nu observase niciodată la ea și, desigur, nu mai semăna a glumă.

— Ei bine, ştii ce se va întîmpla după cele ce mi-ai spus acum ? Negreşit am să mă „lansez“ în cine ştie ce „peroraţie“ şi... poate chiar... sparg şi vaza aceea chinezească. Adineauri nu mă temeam de nimic, iar acum mă tem de orice. Acum, după ce mi-ai sugerat o asemenea eventualitate, fac negreşit vreo boroboaţă.

— Atunci n-ai decît să taci. Stai pe scaun şi nu scoţi nici o vorbă.

— Imposibil ! Sînt sigur că de frică voi începe să vorbesc şi tot de frică voi sparge şi vaza. Sau poate că alunec şi cad pe parchet sau mi se-ntîmplă altceva de felul acesta, după cum mi s-a mai întîmplat o dată ; iar acum am să visez urît toată noaptea ; ce ţi-a trebuit să mi le mai spui ?

Aglaia îl privi cu ochi întunecaţi.

— Ştii ceva ? Cel mai bun lucru ar fi să nu vin de loc ; să trag la fit ; mă fac bolnav, şi gata ! hotărî el în cele din urmă.

Aglaia bătu din picior, pălind de necaz.

— Doamne ! Unde s-a mai văzut una ca asta ? Să nu vină, cînd tot tămbălăul ăsta se face anume pentru el şi... ah, Dumnezeule ! Ce plăcere e să ai de-a face cu un om aşa de... greu de cap ca dumneata !

— Nu te supăra, vin, vin, se grăbi s-o liniştească prinţul, şi-ţi dau cuvîntul meu de onoare că toată seara nu scot o vorbă.

— Şi bine ai să faci. Adineauri ai spus : „trag la fit !“ Nu-nţeleg de unde scoţi asemenea expresii ? Ce plăcere îţi face să-mi vorbeşti în limbajul ăsta ? Ca să-mi faci în necaz, desigur!

— Iartă-mă, e tot o expresie şcolărească ; îţi promit să nu mai vorbesc aşa. Înţeleg foarte bine că... te temi pentru mine... şi (numai te rog să nu te superi) sînt încîntat. Nu poţi să-ţi închipui acum cît mi-e de frică şi cîtă bucurie mi-au făcut vorbele dumitale. Dar toată teama aceasta, îţi jur, nu înseamnează nimic. Crede-mă, Aglaia ! Toate sînt fleacuri, nişte nimicuri fără importanţă. În schimb, bucuria rămîne ! Îmi place mult că eşti ca un copil, un copil bun, un copil fermecător ! Ah, ce minunată poţi fi cînd vrei, Aglaia !

Fata era cît pe-aci să se supere, dar în aceeaşi clipă un sentiment neaşteptat îi copleşi sufletul.

— Şi nu îmi vei reproşa vreodată... mai tîrziu... cuvintele mele aspre de-acum ? îl întrebă ea neaşteptat.

— Vai ! Cum poţi vorbi astfel ? Şi pentru ce ai roşit iar ? Uite, şi ochii îţi sînt din nou întunecaţi, cum îi văd mereu de cîteva zile încoace ; niciodată înainte n-aveai privirea asta, Aglaia. Ştiu din ce cauză...

— Taci, taci...

— Ba nu, e mai bine să vorbim deschis. De mult voiam să mă explic ; ţi-am mai spus o dată, dar... se vede că n-a fost de ajuns, căci nu m-ai crezut. Între noi doi se interpune totuşi o fiinţă...

— Taci, taci, taci, taci ! îl întrerupse Aglaia, apucîndu-l cu putere de braţ şi privindu-l aproape îngrozită.

În momentul acela, cineva o strigă. Profitînd fericită de acest prilej, ea plecă în fugă.

Toată noaptea, Mîşkin avu febră. Starea aceasta ciudată revenea de cîtva timp cu regularitate, noapte de noapte. Acum, într-un fel de semidelir, îl străfulgeră un gînd : dar dacă mîine va fi lovit de un atac de faţă cu invitaţii ? I se mai întîmplaseră asemenea crize. Gîndul acesta îi dădea fiori de gheaţă ; toată noaptea îi apărea ca într-o nălucire halucinantă o societate curioasă, neobişnuită, cu nişte oameni ciudaţi. Mai grav era însă faptul că se apucase să „peroreze" ; ştia că nu trebuie să vorbească şi vorbea într-una, încercînd parcă să-i convingă de ceva pe cei de faţă, printre care se aflau şi Evgheni Pavlovici şi Ippolit, în chip de buni prieteni ai săi.

Se trezi din somn pe la ora opt, cu o groaznică durere de cap, cu gîndurile răvăşite şi cu o învălmăşeală de impresii foarte ciudate. Simţi o dorinţă extraordinară şi inexplicabilă de a-l vedea imediat pe Rogojin ; să-l vadă şi să stea de vorbă cu el mult, mult — despre ce anume, nici el nu ştia ; apoi, aşa din senin, i-a venit să se ducă la Ippolit. Sufletul lui era stăpînit de o nelinişte atît de mare, încît nici întîmplările din dimineaţa aceea, cu toate că i-au produs o impresie puternică, n-au fost în măsură să-l absoarbă în întregime. Una din aceste întîmplări o constituise şi vizita lui Lebedev.

Lebedev se înfiinţă destul de timpuriu ; abia trecuse de ora nouă, ceea ce nu-l împiedicase totuşi să fie bine afumat. Deşi de cîtva timp prinţul nu dădea nici o atenţie celor ce se petreceau în jurul său, un lucru era prea bătător la ochi ca să nu-i atragă atenţia şi anume că de trei zile, adică de cînd generalul Ivolghin părăsise casa lui Lebedev, acesta o cam luase razna. Umbla neîngrijit, cu hainele soioase, cravata îi

şedea strîmb, iar gulerul redingotei ajunsese aproape ferfeniţă. Acasă, făcea mereu tărăboi, de se auzea pînă în odaia lui Mîşkin, cu toate că o curticică despărţea cele două locuinţe. O dată, Vera veni să i se plîngă de purtarea tatălui ei.

De cum se văzu în faţa prinţului, Lebedev începu să îndruge nişte vorbe ciudate şi tare încîlcite, bătîndu-se în piept, căindu-se şi învinovăţindu-se...

— Am primit... am primit răsplata dreaptă a trădării şi josniciei mele... Am primit o palmă ! sfîrşi el cu un ton tragic.

— O palmă ? De la cine ?... Şi aşa de dimineaţă ?

— Aşa de dimineaţă ! repetă Lebedev cu un zîmbet sarcastic. Timpul, în cazul de faţă, nu joacă nici un rol... chiar dacă e vorba de o pedeapsă fizică... eu însă am primit o palmă morală... O palmă morală şi nu una fizică !

Apoi se aşeză fără multă ceremonie pe un scaun şi începu o poveste fără noimă. Prinţul încruntă sprîncenele şi voi să se retragă, dar deodată cîteva cuvinte îl izbiră. Rămase încremenit de mirare... Domnul Lebedev povestea lucruri uimitoare.

Era vorba, se pare, în primul rînd despre o scrisoare ; fu pronunţat numele Aglaiei Ivanovna. Apoi Lebedev se apucă deodată să-i aducă reproşuri amare prinţului, lăsînd să se înţeleagă că acesta l-a jignit profund. La început, spunea el, prinţul îl onorase cu încredere în chestiunile privitoare la un anume „personaj" („personajul" era Nastasia Filippovna) ; pe urmă însă îl îndepărtase, alungîndu-l din faţa lui într-un mod ruşinos, ba chiar într-un chip cît se poate de jignitor, atunci cînd, ultima oară, refuzase cu brutalitate să-i răspundă la o „întrebare nevinovată în privinţa viitoarelor schimbări ce urmau să se producă în viaţa prinţului". Lebedev mărturisi, cu lacrimi de beţiv, „că n-a mai fost în stare să suporte situaţia asta, cu atît mai mult cu cît ştia atîtea lucruri... atîtea... şi de la Rogojin, şi de la Nastasia Filippovna, şi de la prietena Nastasiei Filippovna, şi de la Varvara Ardalionovna... şi chiar de la... Aglaia Ivanovna, închipuieşte-ţi, prin mijlocirea Verei, da, prin mijlocirea fiicei mele iubite ! Unica mea fiică... de altfel, greşesc, nu unica, căci am trei. Dar cine o informa în scris pe Lizaveta Prokofievna, în cel mai mare secret ? He, he! Cine îi scria, ca s-o ţină la curent cu toate relaţiile ei... cu toate mişcările Nastasiei Filippovna ? He, he ! Cine este anonimul acesta, dacă-mi dai voie să te întreb ?"

— Vrei să spui că ai fost dumneata ? strigă prinţul.

— Întocmai, răspunse cu demnitate bețivanul, și chiar azi, la opt și jumătate, cu o jumătate de ceas înainte, adică nu, acum trei sferturi de ceas, am înștiințat pe această nobilă mamă că aveam să-i comunic amănunte despre o întîmplare... importantă... I-am trimis vorbă prin fata din casă, pe la scara de serviciu, și am fost primit de dînsa.

— Ai văzut-o acum pe Lizaveta Prokofievna ? întrebă prințul, căruia nu-i venea să-și creadă urechilor.

— Am văzut-o adineauri și am primit o palmă... o palmă morală. Mi-a dat scrisoarea înapoi, mi-a zvîrlit-o chiar în obraz, fără s-o fi desfăcut... Iar pe mine m-a îmbrîncit afară... la figurat numai, nu la propriu... deși, aș putea spune și la propriu, căci n-a lipsit mult !

— Ce scrisoare ți-a aruncat în față fără s-o fi desfăcut ?

— Dar... he, he, he ! Cum, nu ți-am spus ? Credeam că ți-am spus... Am primit o scrisorică spre a fi transmisă...

— De la cine ? Cui ?

Aici, Lebedev se porni pe niște „explicații“ atît de lungi și de încurcate, încît era greu de tot să desprinzi vreun miez de înțeles cît de cît închegat. Totuși, prințul pricepu că în ziua aceea, dis-de-dimineață, o scrisoare a fost adusă de o slujnică și înmînată Verei Lebedeva, ca să fie apoi transmisă la destinație... „La fel ca mai înainte... ca și în celelalte dăți, adică personajului bine cunoscut, din partea aceleiași persoane... (căci uneia îi dau numele de „persoană“, iar celeilalte numai de „personaj“, ceea ce e mai umilitor și subliniază deosebirea dintre o domnișoară inocentă, onorabilă și cinstită, fiică de general și... o damă cu camelii) ; prin urmare, scrisoarea a fost scrisă de persoana al cărui nume începe cu A...“

— Cum e posibil una ca asta ? A scris ea Nastasiei Filippovna ? Ce absurditate ! strigă prințul.

— Uite că a fost posibil ; au mai fost trimise și alte scrisori ; și dacă nu direct ei, înseamnă că lui Rogojin, ceea ce, la drept vorbind, nu schimbă nimic... Ba a fost una și pentru domnul Terentiev, din partea persoanei al cărei nume începe cu A., continuă Lebedev, clipind din ochi cu un zîmbet șiret.

Văzînd că întreruperile îl încurcau pe Lebedev și îl făceau să-și piardă șirul povestirii, prințul tăcu, ca să-l lase să spună cum știa el. Totuși, un punct rămînea nelămurit : prin cine se transmitea această corespondență, prin Lebedev sau prin Vera? Dacă el însuși asigura că „ori lui Rogojin, ori Nastasiei Filip-

povna, e totuna", era de presupus că scrisorile acestea, în cazul cînd existau realmente, nu treceau prin mîinile lui. Atunci prin ce întîmplare scrisoarea cu pricina se găsea acum în stăpînirea sa? Misterul acesta rămînea nedezlegat; ipoteza cea mai plauzibilă ar fi fost că Lebedev a sustras-o, într-un fel sau altul, de la fiică-sa... şi, făcîndu-şi anumite socoteli, numai de el ştiute, o dusese Lizavetei Prokofievna. La această concluzie ajunse în cele din urmă Mîşkin.

— Eşti nebun! strigă el, cuprins de o tulburare teribilă.

— De loc, preastimate prinţ, răspunse înţepat Lebedev. În adevăr, voiam mai întîi să-ţi dau scrisoarea asta chiar dumitale în mînă, ca să-ţi fac un serviciu... dar m-am gîndit că-i mai bine să fac un serviciu dincolo şi să aduc la cunoştinţa unei nobile mame... căci o mai înştiinţasem şi altă dată printr-o scrisoare anonimă; şi cînd i-am scris adineauri un bileţel, ca s-o rog să mă primească, la opt şi douăzeci, tot aşa m-am iscălit: „corespondentul dumneavoastră misterios"; m-a primit imediat, aş spune chiar cu o grabă deosebită, pe uşa din dos...

— Şi?

— Urmarea o cunoşti; ca să spun aşa, cît pe ce să mă stîlcească în bătaie; cel puţin mult n-a lipsit. Şi mi-a aruncat scrisoarea în nas. La drept vorbind, ar fi vrut s-o păstreze, am băgat de seamă, dar s-a răzgîndit şi mi-a zvîrlit-o cu dispreţ: „Dacă tocmai pe tine te-au găsit breaz ca să le transmiţi scrisorile, fă bine şi transmite-le..." S-a simţit chiar jignită. Cu siguranţă că s-a simţit jignită, dacă nu s-a ferit să rostească asemenea vorbe în faţa mea. E iute, iute din fire!

— Şi unde-i acum scrisoarea?

— E încă la mine; iat-o.

Şi Lebedev înmînă prinţului biletul Aglaiei către Gavrila Ardalionovici, pe care acesta, două ceasuri mai tîrziu, îl arătă triumfător surorii sale.

— În nici un caz scrisoarea aceasta nu poate să rămînă la dumneata.

— Păi, ţi-am adus-o! Uite, ţi-o încredinţez, se înfierbîntă Lebedev. Acum sînt din nou al dumitale; îţi aparţin trup şi suflet; sluga dumitale preasupusă, după o necredinţă trecătoare! Loviţi-mă în inimă, dar cruţaţi-mi barba, cum a spus Thomas Morus în Englitera şi în Marea Britanie. *Mea culpa, mea culpa,* [89] cum zice papa cea de la Roma... adică este el, dar eu îi zic ea: „papa cea de la Roma".

— Scrisoarea asta trebuie trimisă numaidecît la destinaţie; voi avea eu grijă să ajungă cît mai repede.

— Dar n-ar fi oare mai bine, preadelicate prinţ, n-ar fi mai bine... ca să zic aşa, s-o...

Lebedev făcu o mutră spăşită şi începu să se foiască pe scaun ca împuns de un ac; clipea şiret din ochi, făcînd nişte gesturi ciudate cu mîinile...

— Ce vrei să spui? se răsti ameninţător prinţul.

— N-ar trebui s-o deschidem mai întîi? şopti Lebedev cu un aer de complicitate slugarnică.

Prinţul sări în picioare; indignarea lui era aşa de mare, încît, în primul moment, Lebedev găsi cu cale s-o ia la sănătoasa; dar, ajuns la uşă, se opri, aşteptînd să vadă dacă nu cumva, după această explozie prea violentă, va urma şi iertarea.

— Vai, Lebedev! Cum se poate, cum se poate să ajungi într-un asemenea hal de decădere! exclamă prinţul cu amărăciune.

Lebedev se lumină la faţă.

— Sînt un nemernic, un ticălos! strigă el cu lacrimi în ochi lovindu-se în piept.

— Dar e o mîrşăvie!

— Întocmai, o mîrşăvie, ăsta-i cuvîntul!

— Şi de unde ai luat obiceiul acesta aşa de... ciudat? Eşti, eşti... pur şi simplu o iscoadă, un spion! Pentru ce ai ticluit scrisoarea anonimă şi ai alarmat o femeie aşa de nobilă la suflet şi atît de bună? Şi de ce Aglaia Ivanovna n-ar avea dreptul să scrie cui îi place? Te-ai dus azi acolo să te plîngi de ceva, să acuzi pe cineva? Ce rost avea? Ce sperai să cîştigi? Ce te-a îndemnat să faci asta?

— Numai dintr-o simplă şi agreabilă curiozitate... şi... dintr-o nobilă pornire de a fi de folos! se bîlbîi Lebedev. Dar acum sînt în întregime al dumitale! Chiar dacă m-ai spînzura!

— În halul ăsta te-ai prezentat şi în faţa Lizavetei Prokofievna? întrebă prinţul plin de scîrbă.

— Nu... eram ceva mai bine... şi chiar mai prezentabil... numai după umilirea aceea am ajuns... aşa.

— Bine, bine, pleacă acum.

A trebuit să reînnoiască însă invitaţia aceasta de mai multe ori, ca vizitatorul să se decidă în cele din urmă să-i dea ascultare. După ce deschise uşa, Lebedev se întoarse în vîrful

picioarelor pînă în mijlocul odăii şi repetă gesturile-i misterioase, ca să arate cum se deschide o scrisoare, dar să mai dea asemenea sfaturi cu glas tare nu mai îndrăzni ; apoi dispăru cu un zîmbet blînd şi împăcat.

Din schimbul acesta de cuvinte, foarte penibil pentru prinţ, reieşea un fapt de importanţă esenţială : Aglaia era foarte îngrijată, foarte nedecisă, ceva nelămurit o chinuia („gelozia“, îşi spuse prinţul). Mai reieşea că oameni răuvoitori o alarmaseră şi era ciudat că le acordase atîta încredere. Fără îndoială că acest căpşor lipsit de experienţă, dar zvăpăiat şi mîndru, îşi făcuse oarecare planuri, poate chiar... năstruşnice de tot. Prinţul era înspăimîntat şi nu ştia ce să facă. Simţea că trebuie să întreprindă ceva, ca să preîntîmpine un rău iminent. Se mai uită o dată la adresa plicului închis ; o, în această privinţă putea să fie liniştit ; altceva îl îngrijora : n-avea încredere în Gavrila Ardalionovici. Şi totuşi hotărî să predea chiar el această scrisoare ; porni de-acasă cu intenţia să i-o înmîneze personal, dar pe drum îşi schimbă gîndul. În momentul cînd se apropie de casa lui Ptiţîn, întîmplarea i-l scoase în cale pe Kolea ; îl rugă pe băiat să transmită fratelui său scrisoarea, ca şi cum i-ar fi fost înmînată direct de către Aglaia Ivanovna. Kolea nu ceru nici o lămurire şi-şi făcu datoria în aşa fel, încît Ganea nici nu bănui că scrisoarea trecuse prin atîtea mîini înainte de a-i fi parvenit. Întorcîndu-se la vilă, prinţul o chemă pe Vera Lukianovna şi-i spuse cum stau lucrurile, ca s-o liniştească, întrucît pînă atunci ea căutase mereu biletul Aglaiei, vărsînd şiroaie de lacrimi. Tînăra fată se îngrozi, auzind că scrisoarea aceasta i-a fost sustrasă chiar de tatăl ei. (Mîşkin află de la dînsa mai pe urmă că în repetate rînduri ea făcuse în secret pe intermediara între Rogojin şi Aglaia Ivanovna ; nici prin cap nu-i trecuse că la mijloc putea să fie ceva dăunător intereselor prinţului).

Toate astea într-atît îl tulburară pe Mîşkin, încît două ore mai tîrziu, cînd sosi bileţelul lui Kolea prin care îi anunţa boala tatălui său, abia se dumeri despre ce este vorba. Totuşi, smulgîndu-l din frămîntările lui, evenimentul avu darul să-l redreseze oarecum. Îşi petrecu aproape toată ziua la Nina Alexandrovna (unde, bineînţeles, fu transportat bolnavul). Prezenţa lui n-a fost de prea mare ajutor, dar sînt oameni pe care doreşti să-i ai lîngă tine în anumite momente grele. Zguduit, Kolea plîngea în hohote desperate, ceea ce nu-l împiedica să fie mereu

gata de ajutor; alergă după doctor și găsi trei odată, făcu naveta la farmacie, la bărbier. Într-un tîrziu, generalul se mai liniști, dar nu-și recăpătă cunoștința; medicii opinară că „în orice caz pacientul se află într-o stare foarte gravă". Varia și Nina Alexandrovna nu părăseau căpătîiul bolnavului; Ganea era tulburat, consternat, dar evita și chiar se temea să se ducă la patul tatălui său ca să-l vadă. Își frîngea mîinile și în vorbe fără șir lăsa să-i scape ceva cam în felul acesta: „O asemenea nenorocire, și într-un astfel de moment!" Mîșkin a înțeles la ce făcea el aluzie. Ippolit se și mutase probabil de la ei, căci prințul nu-l mai zări acolo. Spre seară veni în fugă și Lebedev care, după „explicațiile" de dimineață, se culcase și dormise buștean toată ziua. Îi trecuse mahmureala beției și plîngea cu lacrimi fierbinți, ca și cum bolnavul ar fi fost propriul său frate; se învinovățea cu glas tare, își făcea mustrări fără să precizeze pentru ce anume, repetînd mereu Ninei Alexandrovna că „el, numai el era cauza, și nimeni altcineva decît el... că o făcuse numai dintr-o agreabilă curiozitate... și că «răposatul» era un om genial" (Nu se știe de ce Lebedev se încăpățîna să-l îngroape pe general de viu.) Stăruia mai ales asupra genialității lui Ardalion Alexandrovici, ca și cum, în cazul de față, acest lucru putea fi de vreun folos. Văzînd lacrimile sincere ale lui Lebedev, Nina Alexandrovna îi spuse cu blîndețe: „Ei, lasă, nu trebuie, nu mai plînge. Dumnezeu să te ierte!" Cuvintele acestea și tonul cu care au fost rostite avură un efect miraculos asupra lui Lebedev. Toată seara nu lipsi de lîngă Nina Alexandrovna (și în zilele următoare, pînă la moartea generalului, aproape că n-a părăsit familia îndurerată). În timpul zilei, Lizaveta Prokofievna trimise de două ori să afle vești despre mersul bolii. Seara, la ora nouă, cînd prințul își făcu apariția în salonul Epancinilor, după ce invitații se adunaseră, stăpîna casei se grăbi să-l întrebe de starea bolnavului; îi puse o sumedenie de întrebări și-l ascultă cu interes. Prințesa Bielokonskaia arătîndu-și dorința de a ști cine era „bolnavul și această Nina Alexandrovna" de care se pomenea mereu, generăleasa îi răspunse cu un ton plin de gravitate și cu multă simpatie, ceea ce-l impresionă plăcut pe prinț. Așa cum spuneau mai tîrziu surorile Aglaiei, el însuși, întreținîndu-se cu Lizaveta Prokofievna, a vorbit „minunat, cu modestie, dar cu demnitate, fără fraze și gesturi inutile, a intrat și s-a prezentat admirabil; ținuta lui nu lăsa

nimic de dorit", și nu numai că „n-a alunecat pe parchetul lustruit", cum se temuse în ajun, dar a făcut cea mai bună impresie asupra celor prezenți.

Cît despre dînsul, după ce se așeză și-și plimbă ochii împrejur, își dădu numaidecît seama că toată adunarea asta n-avea nimic comun nici cu fantomele cu care-l speriase Aglaia în ajun, nici cu coșmarurile din noaptea trecută. Pentru prima dată în viață vedea un colțișor din ceea ce poartă numele înfricoșător de „societate aleasă". De multă vreme, mînat de anumite considerații și intenții, nutrea dorința să pătrundă în cercul acesta vrăjit, avînd totodată curiozitatea să-și verifice prima impresie. Această primă impresie a fost excelentă. Avu într-adevăr senzația că toți oamenii aceștia erau născuți ca să conviețuiască împreună ; că, de fapt, la Epancini nu era o „serată" în sensul monden al cuvîntului, ci doar o reuniune de „prieteni intimi" ai casei ; i se păru chiar în momentul acela că el însuși era de multă vreme prietenul devotat și tovarășul lor de idei și că acum îi regăsește după o scurtă despărțire. Rămase captivat de farmecul manierelor frumoase, de sinceritatea și simplitatea comportării. Nici prin gînd nu putea să-i treacă că această naturalețe și distincție, această manieră fină de a purta o discuție spirituală, acest aer de demnitate personală nu erau, poate, decît o admirabilă șlefuire artistică. Cu toată înfățișarea lor impozantă, majoritatea musafirilor erau oameni destul de găunoși ; de altfel, în îngîmfarea lor, nu-și dădeau seama nici ei cît de iluzorii și superficiale erau cele mai multe din calitățile lor, pentru care, de fapt, nu prea aveau cine știe ce merit, deoarece toată poleiala aceasta o moșteniseră automat din tată în fiu. Farmecul primei impresii era atît de puternic, încît prințul nici nu bănui măcar substratul cel adevărat. Vedea, de pildă, pe acel bătrîn, mare demnitar, care ca vîrstă ar fi putut să-i fie bunic, întrerupîndu-se în mijlocul unei conversații ca să-l asculte pe el, așa de tînăr, atît de lipsit de experiență, și nu numai că-l asculta, dar îi și aprecia în mod vădit părerea, atît de amabil și binevoitor se arăta față de el ; totuși nu se cunoșteau, se vedeau doar pentru prima oară. Poate că tocmai această politețe rafinată producea o impresie atît de puternică asupra firii impresionabile a prințului. Sau poate că venise la serata aceasta cu o idee preconcepută, într-o stare de spirit prea optimistă, predispus pentru o asemenea impresie, așteptîndu-se să găsească o ambianță plăcută.

Şi totuşi, aceşti invitaţi „prieteni de-ai casei“ şi totodată prieteni între ei, erau departe de a fi aşa cum şi-i închipuia prinţul. Erau acolo oameni care pentru nimic în lume n-ar fi consimţit să-i considere pe Epancini drept egalii lor. Erau şi de aceia care se urau şi se dispreţuiau în toată puterea cuvîntului ; bătrîna Bielokonskaia „dispreţuise“ toată viaţa ei pe nevasta „înaltului demnitar“ iar aceasta, la rîndul ei, era departe de a o stima pe Lizaveta Prokofievna. Înaltul demnitar, bărbatul acestei femei, care îi protejase pe Epancini încă din tinereţe şi care, în momentul acesta, ocupa la ei locul de onoare, era un personaj atît de important în ochii lui Ivan Feodorovici, încît protejatul era copleşit în prezenţa lui de teamă şi veneraţie; generalul s-ar fi dispreţuit în adîncul sufletului, dacă, un singur moment, s-ar fi crezut egalul lui şi n-ar fi văzut în el un Jupiter olimpian. Erau aici şi cîţiva musafiri care nu se mai întîlniseră de ani de zile şi nu simţeau unii pentru alţii decît indiferenţă, dacă nu chiar antipatie ; totuşi, regăsindu-se la această reuniune, discutau cu prietenie şi căldură, ca şi cum s-ar fi despărţit de ieri, de alaltăieri. De altfel, societatea nu era prea numeroasă. În afară de prinţesa Bielokonskaia, „bătrînul-demnitar“ şi nevasta lui, se mai afla aici un general, personaj foarte important, baron sau conte, cu nume nemţesc. Tăcut şi rezervat, omul acesta avea reputaţia de a fi extrem de versat în chestiunile politicii de stat, aproape un erudit. Era unul dintre acei dregători olimpieni care cunosc totul, „în afară doar de nevoile Rusiei“, omul care la cinci ani o dată emite cîte o maximă, „admirabilă prin adîncimea ei“, ajungînd să aibă o largă circulaţie în cercurile suspuse, şi care, după o slujbă îndelungată (chiar surprinzător de îndelungată), moare copleşit de onoruri şi de bogăţii, cu toate că n-a făcut vreodată ceva de seamă, ba chiar a fost un duşman înveterat al faptelor meritorii. În ierarhia birocratică, generalul acesta era şeful imediat al lui Ivan Feodorovici, care, dintr-un îndemn al inimii sale pline de recunoştinţă şi chiar dintr-un fel de orgoliu, îşi făcea plăcerea de a-l considera binefăcătorul său, deşi personajul de vază nu se considera de loc binefăcătorul lui Epancin ; era întotdeauna foarte rezervat faţă de subalternul său şi, cu toate că profita cu multă plăcere de serviciile lui personale, l-ar fi schimbat oricînd cu alt slujbaş, dacă niscaiva consideraţii, chiar şi de ordin secundar, i-ar fi cerut această înlocuire. Se mai afla printre invitaţii cei mai distinşi şi un domn în vîrstă,

care era socotit — pe nedrept, firește — un fel de rubedenie de a Lizavetei Prokofievna. Bogat, de familie bună, ocupînd un rang înalt și bucurîndu-se de o sănătate robustă, domnul acesta energic și vorbăreț trecea drept un nemulțumit (de altfel, în sensul cel mai inofensiv al cuvîntului); ba se mai spunea că vorbele lui erau ades pline de fiere (ceea ce însă nu-l făcea mai puțin plăcut); avea maniere și gusturi de aristocrat englez (de pildă, în ceea ce privește *roastbeef*-ul în sînge, caii, lacheii etc.). Se întreținea mai mult cu „înaltul demnitar", care era unul dintre cei mai buni prieteni ai lui. Undeva, în subconștientul ei, Lizaveta Prokofievna nutrea în privința acestui domn în vîrstă (destul de ușuratic și cam crai de felul lui) anumite speranțe nemărturisite: ce-ar fi dacă, într-o bună zi, ar ferici-o pe Alexandra, cerîndu-i mîna?

Aceștia erau oaspeții cei mai de seamă; apoi venea o categorie de invitați mai tineri, despre care nu s-ar putea spune că nu sclipeau și ei prin calități remarcabile. În afară de prințul Ș. și de Evgheni Pavlovici, mai era și seducătorul prinț X. care altădată făcuse vîlvă în toată Europa cu isprăvile lui galante. Acum era un om de vreo patruzeci și cinci de ani, dar chipeș încă și prezentabil, fiind și un iscusit povestitor; era bogat, cu toate că după obiceiul tagmei sale își risipise o bună parte din avere prin străinătăți. În sfîrșit, mai era și o a treia categorie de invitați, ce se compunea din oameni care, la drept vorbind, nu aparțineau elitei, dar care, ca și gazda lor, puteau fi întîlniți deseori în saloanele cele mai reputate. Soții Epancin, printr-o intuiție susținută de o considerabilă doză de bun simț, în rarele ocazii cînd dădeau cîte o serată, obișnuiau să amestece înalta societate cu persoane de proveniență mai modestă — reprezentanți mai de seamă ai „păturii mijlocii", fapt ce le atrăsese laude, pentru că dovedeau prin asta mult tact, arătînd că-și cunosc lungul nasului, și Epancinii erau mîndri de aceste aprecieri. Printre alți reprezentanți ai păturii mijlocii se afla în seara aceea și un colonel de geniu, om așezat și prieten bun cu prințul Ș, care îl introdusese, de altfel, la Epancini. Era reținut la vorbă și purta pe arătătorul mîinii drepte un inel masiv, pe care îl primise probabil în semn de înaltă distincție. Mai era printre invitați și un literat care, cu toată origina lui germană, cultiva poezia rusă și mai avea pe deasupra și maniere alese, așa încît putea fi primit fără nici un risc în societatea bună. Era un om de vreo treizeci și opt

de ani, frumos la înfățișare, deși cam antipatic, și avînd întotdeauna o ținută corectă. Burghez de origină, făcea parte totuși dintr-o familie destul de respectabilă ; știa să profite perfect de orice ocazie favorabilă și să se mențină în grațiile marilor personalități. Cîndva tradusese din nemțește o operă remarcabilă a unui mare poet german și, mai cu seamă, știuse cui să dedice în versuri traducerea sa ; se pricepea să tragă folos din pretinsele lui relații de prietenie cu un celebru poet rus decedat (există o întreagă categorie de scriitori cărora le place să se laude cu prietenia vreunei mari personalități din domeniul literelor, mai ales cînd aceasta nu mai poate fi de față, ca să-i dezmintă) și fusese introdus la Epancini cu puțin timp înainte de către nevasta „înaltului demnitar". Doamna aceasta trecea drept o protectoare a oamenilor de știință și de litere ; fapt e că datorită ei obținuseră pensii vreo doi scriitori prin intermediul unui personaj marcant care nu-i refuza nimic. Era și ea influentă în felul ei. În vîrstă de patruzeci și cinci de ani (va să zică, mult prea tînără față de hodorogul ei de bărbat), fusese foarte frumoasă în tinerețe și chiar acum, printr-o meteahnă proprie femeilor la anii ei purta toalete cam extravagante. Nu era nici prea inteligentă, nici prea cultă, și deși cunoștințele ei în domeniul literaturii erau destul de îndoielnice, avea un fel de manie de a proteja pe scriitori, după cum avea și mania de a se îmbrăca luxos. I se dedicau multe lucrări și traduceri ; doi-trei scriitori publicaseră, cu asentimentul ei, versuri ce i-au fost anume dedicate, precum și scrisori tratînd probleme extrem de importante... Iată, așadar, societatea pe care prințul Mîșkin o luase drept aur curat, de esența cea mai pură. De altfel, printr-o coincidență curioasă, toți oamenii aceștia erau în seara aceea foarte bine dispuși și mulțumiți de ei înșiși. Toți pînă la unul știau că prin prezența lor fac o mare cinste Epancinilor. Dar, vai ! Prințul nu bănuia aceste subtilități. Nu bănuia, de pildă, că Epancinii, în momentul cînd luaseră hotărîrea gravă de a-și căpătui fiica, n-ar fi îndrăznit să nu-l arate, pe el, prințul Lev Nikolaevici, marelui demnitar, protectorul familiei. Cît despre acesta din urmă, ar fi văzut cu o totală indiferență cea mai înspăimîntătoare nenorocire abătîndu-se asupra Epancinilor, dar s-ar fi formalizat cu siguranță dacă ei și-ar fi logodit fiica fără să-l consulte în prealabil. Prințul X. omul acesta încîntător, atît de spiritual și manierat, era ferm convins că strălucește asemenea unui luceafăr în

salonul Epancinilor. Îi socotea mult mai prejos decît dînsul și tocmai gîndul acesta nobil și generos îl făcea să-i trateze cu atîta prietenoasă familiaritate pe acești Epancini. Știa foarte bine că la serata aceasta trebuie numaidecît să povestească ceva ca să epateze societatea și se pregătea s-o facă în modul cel mai inspirat. Și într-adevăr, după ce îi ascultă snoavele, prințul Lev Nikolaevici trebui să admită că nu mai auzise ceva asemănător, într-atît apăreau de spirituale, vesele și de o naivitate aproape înduioșătoare în gura unui Don Juan ca prințul X. Și dacă ar fi știut eroul nostru cît era de veche și răsuflată povestea pe care o ascultase cu atîta încîntare ! Era o istorioară anostă, auzită de zeci de ori în toate saloanele și care doar la bieții Epancini mai putea fi servită ca ceva inedit Pînă și poetul neamț, cu toată ținuta lui modestă și politicoasă, credea că prin prezența lui face o deosebită cinste stăpînilor casei. Din păcate, prințul era departe de a observa și reversul medaliei, scăpîndu-i toate dedesubturile acestea. Și tocmai primejdia unei asemenea impresii Aglaia n-o prevăzuse. Cît despre tînăra fată, era în seara aceea frumoasă ca niciodată. Fără să fie prea pretențios îmbrăcate, cele trei domnișoare Epancin purtau toalete elegante și aveau pieptănătură originală. Stînd lîngă Evgheni Pavlovici, Aglaia vorbea și glumea tot timpul extrem de prietenos cu el. Radomski avea o ținută puțin mai sobră, mai rezervată ca de obicei ; poate prezența atîtor personalități de vază i-o impunea. De altfel, cu toată tinerețea lui, începuse de mult timp să frecventeze cercurile înalte ale societății și se găsea deci în elementul său. Venise în seara aceea la Epancini cu crep negru la pălărie, ceea ce-i atrase aprobarea prințesei Bielokonskaia ; alt nepot, în asemenea împrejurări, nu și-ar fi pus doliu, poate, la moartea unui astfel de unchi. Lizaveta Prokofievna îl lăudă și ea pentru acest gest ; în general însă părea foarte îngrijată. Prințul observă că Aglaia îl privi de două ori cu atenție și i se păru că era mulțumită de el. Încetul cu încetul îl cuprinse un fel de extaz și se simți foarte fericit. Toate temerile și gîndurile „fanteziste“ pe care le avusese după conversația lui cu Lebedev îi apăreau acum ca un vis absurd și ridicol ! (De altfel, și în cursul zilei, fără să și-o fi mărturisit, cea mai mare dorință a lui a fost să nu creadă în asemenea vis !) Vorbea puțin și numai cînd era întrebat ; în cele din urmă se cufundă în tăcere ; stătea locului liniștit și asculta numai lăsîndu-se în voia unui sentiment de nemărginită

încîntare. Pe nesimţite, în starea de euforie care îl cuprinse, simţi impulsul crescînd al unei inspiraţii năvalnice, ce nu aştepta decît prilejul să izbucnească. Şi totuşi, dacă începu să vorbească, a fost cu totul din întîmplare, numai datorită coincidenţei ciudate de a fi trebuit să răspundă unei întrebări ce-i fusese adresată şi, după cum se pare, fără nici un gînd ascuns...

VII

În timp ce o admira radios pe Aglaia, care tocmai întreţinea o conversaţie însufleţită şi probabil foarte hazlie cu prinţul X. şi cu Evgheni Pavlovici, prinţul Mîşkin auzi venind din alt colţ glasul impozant al boierului angloman, care, povestind ceva cu multă animaţie „înaltului demnitar", pronunţă deodată numele lui Nikolai Andreevici Pavlişcev. Se întoarse repede înspre ei şi ascultă cu mare interes.

Era vorba de rînduielile actuale şi de dezordinile ce avuseseră loc pe unele moşii din gubernia V. Povestirea anglomanului avea probabil mare haz, căci, la urmă, bătrînelul începu să rîdă de răbufnirea înveninată a interlocutorului său. Cu un ton morocănos, lungind dispreţuitor vorbele, acesta povestea că, deşi n-avea absolută nevoie de bani, s-a văzut silit din pricina rînduielilor să-şi vîndă cu jumătate de preţ un domeniu admirabil pe care-l poseda în acea gubernie, şi în acelaşi timp a fost nevoit să păstreze altul, părăginit, care-i aducea numai deficite, şi unde mai pui că, fiind ipotecat, trebuia să mai suporte şi plata dobînzilor pe deasupra. „Pentru a evita noi neplăceri şi procese litigioase cu moşia pe care am moştenit-o de la Pavlişcev, a trebuit să renunţ la ea. Încă una sau două moşteniri de acestea şi sînt ruinat. Totuşi aveam acolo trei mii deseatine de pămînt admirabil!"

Observînd interesul deosebit cu care prinţul asculta conversaţia celor doi, Ivan Feodorovici se apropie deodată de el.

— Uite... îi spuse generalul încet, Ivan Petrovici este o rudă de-a răposatului Nikolai Andreevici Pavlişcev... căutai neamuri de-ale lui, mi se pare.

Pînă atunci, Epancin făcuse onorurile casei, întreţinîndu-se cu superiorul său ierarhic, ceea ce nu l-a împiedicat să observe că Lev Nikolaevici stătea oarecum stingher, izolat de toţi,

şi lucrul acesta începu să-l nelinişteascâ. Voia să-i ofere prilej de discuţie şi prinţului, să-l atragă şi pe el într-o oarecare măsură în conversaţie şi astfel să-l mai prezinte o dată şi să-l recomande atenţiei „persoanelor de vază".

— Lev Nikolaici, după moartea părinţilor săi, a fost crescut de Nikolai Andreici Pavlişcev, spuse el, întîlnind privirea lui Ivan Petrovici.

— Sînt în-cîn-tat, observă acesta cu un glas tărăgănat, şi chiar îmi amintesc foarte bine... Adineauri, cînd Ivan Feodorovici a făcut prezentările, te-am recunoscut imediat, cu toate că nu te-am mai văzut de cînd aveai zece sau unsprezece ani. Dar nu te-ai schimbat mult. Chipul dumitale a păstrat ceva...

— M-aţi văzut cînd eram copil ? întrebă prinţul extrem de mirat.

— Ah, e mult de-atunci, reluă Ivan Petrovici, la Zlatoverhovo, unde locuiai la nişte verişoare ale mele. Altădată veneam destul de des la Zlatoverhovo. Nu-ţi mai aduci aminte de mine ? Se prea poate să mă fi uitat... Pe atunci... sufereai de o boală... ciudată... într-un rînd am fost chiar surprins văzîndu-te...

— Nu-mi aduc aminte de nimic ! spuse cu vioiciune prinţul.

Urmară cîteva evocări din trecut şi amănunte mai precise, pe care Ivan Petrovici le dădea pe un ton calm şi binevoitor, în timp ce Mîşkin le recepţiona cu o emoţie neobişnuită ; reieşi că cele două bătrîne, rude de-ale răposatului Pavlişcev, care locuiau la moşia lui din Zlatoverhovo, şi cărora le încredinţase educaţia prinţului, erau în acelaşi timp verişoare bune cu Ivan Petrovici. Nu ştia nici el mai mult decît alţii motivul care îl determinase pe Pavlişcev să se ocupe atît de micul prinţ, fiul său adoptiv. „N-am avut pe atunci curiozitatea să cercetez asta", spuse el ; în tot cazul, dădea dovadă de o memorie excelentă, căci îşi aminti cum cea mai mare dintre verişoare, Marfa Nikitişna, se purta prea aspru cu copilul ce-i fusese încredinţat, „într-aşa fel, încît o dată m-am certat cu ea din pricina dumitale ; i-am reproşat sistemul ei de educaţie ; să aplici bătaia unui copil bolnav, cred că eşti de acord şi dumneata că... e prea din cale afară..." şi cum, dimpotrivă, cea mai mică, Natalia Nikitişna, îl trata cu blîndeţe pe sărmanul băieţel... „Acum stau amîndouă, adăugă el (nu ştiu numai dacă mai trăiesc), în gubernia V., unde Pavlişcev le-a înzestrat cu o moşioară destul de rentabilă. Marfa Nikitişna se spune că intenţiona

să se călugărească ; de altfel, nu afirm asta cu certitudine : se prea poate s-o fi confundat cu altcineva... da, cu văduva unui medic, despre care mi s-a spus mai deunăzi..."

Prinţul Mîşkin ascultă toate astea cu ochii licărind de bucurie şi înduioşare. Cu o căldură extraordinară declară, la rîndu-i, că nu-şi va ierta niciodată faptul de a nu fi găsit timp, în cele sase luni cît călătorise prin provinciile din centrul Rusiei, să facă o vizită fostelor sale educatoare din copilărie ; în fiecare zi îşi propunea să se ducă să le vadă, şi împrejurări neprielnice îl făceau mereu să uite ceea ce hotărîse, dar că acum îşi dă cuvîntul să se ducă negreşit în gubernia V. „Aşadar, o cunoaşteţi pe Natalia Nikitişna ? Ce suflet cald şi mărinimos, e o sfîntă ! De altfel, şi Marfa Nikitişna... iertaţi-mă, dar cred că vă înşelaţi în privinţa Marfei Nikitişna ! Era severă, dar... cum sà nu-şi piardă răbdarea cu un idiot, cum eram pe atunci ? (Hi, hi !) Căci pe atunci eram complet idiot, poate n-o să mă credeţi. (Ha, ha !) De altfel... de altfel m-aţi văzut în timpul acela şi... cum se face că nu-mi amintesc de dumneavoastră ? Spuneţi-mi, vă rog... Aşadar... Ah, Dumnezeule, e posibil ca într-adevăr să fiţi rudă cu Nikolai Andreici Pavlişcev ?"

— Te a-si-gur, zîmbi Ivan Petrovici, cercetîndu-l cu luare-aminte pe prinţ.

— Iertaţi-mă ; dacă am întrebat asta, nu-i din pricina că m-aş... îndoi... căci... se poate să te îndoieşti de asta ? (He, he !) Nu, nu, bineînţeles ! (He, he !) Dar mi-a venit să spun doar aşa, pentru că răposatul Nikolai Andreici Pavlişcev era un om admirabil, minunat ! Un om foarte mărinimos, vă asigur !

Prinţul nu că se sufoca, ci „se îneca de preaplinul inimii sale generoase", cum îl caracteriza a doua zi dimineaţă Adelaida, vorbind cu logodnicul ei, prinţul Ş.

— O, Dumnezeule ! observă rîzînd Ivan Petrovici, şi pentru ce, mă rog, n-aş putea fi rudă chiar şi cu un om foarte mărinimos ?

— Ah, Doamne ! Am... iar am spus o prostie ! vru s-o dreagă prinţul, fîstîcindu-se, şi din ce în ce mai grăbit şi mai înflăcărat. Dar... aşa şi trebuie să fie, pentru că... de altfel, nu-i vorba de asta ! Ş-apoi, ce importanţă au cuvintele mele în momentul acesta, ce importanţă are persoana mea pe lîngă asemenea interese, pe lîngă interese atît de mari ?! Şi în comparaţie cu un om atît de mărinimos, căci, în adevăr, era un om extraordinar de mărinimos, nu-i aşa ?

Prinţul tremura din tot trupul. Pentru ce se emoţionase pînă într-atît, de ce se înduioşase şi căzuse cu totul din senin într-o exaltare ce nu avea nici o contingenţă cu obiectul discuţiei — era greu de explicat. Cert este însă că simţea revărsîndu-se din inima lui o recunoştinţă arzătoare pentru ceva şi faţă de cineva, poate chiar faţă de Ivan Petrovici sau chiar şi faţă de toţi oaspeţii luaţi laolaltă. Se simţea prea fericit, într-o stare de „beatitudine" supremă. Surprins, Ivan Petrovici îl privi cu mai multă atenţie ; „înaltul demnitar" îl observă şi el cu o extremă curiozitate ; prinţesa Bielokonskaia îşi aţinti asupra lui o privire mînioasă şi-şi strînse buzele. Prinţul X., Evgheni Pavlovici, prinţul Ş, domnişoarele, cu toţii întrerupseră conversaţia pentru a-l asculta. Aglaia părea alarmată, iar pe Lizaveta Prokofievna o cuprinsese pur şi simplu frica. Ciudate firi aveau totuşi doamnele acestea, mama şi cele trei fiice ; chiar ele ajunseseră la concluzia că cea mai bună atitudine pentru prinţ ar fi să tacă toată seara, şi totuşi, cum l-au văzut singur, izolat într-un colţ şi pe deplin satisfăcut de rolul său de om neobservat, neliniştea le cuprinsese. Alexandra era cît pe ce să-l scoată chiar din colţul lui şi să-l antreneze în cercul lor, adică în compania prinţului X. şi a prinţesei Bielokonskaia. Şi uite că acum, cînd Mîşkin se angajă în discuţie, se arătau şi mai îngrijorate.

— Ai dreptate, era într-adevăr un om admirabil, îl aprobă grav Ivan Petrovici, care încetase de a mai zîmbi, da, da... era un om admirabil ! Admirabil şi absolut demn, adăugă el după o mică pauză. Se poate spune vrednic de toată stima, continuă el pe un ton şi mai grav după o nouă tăcere, şi... şi-mi face deosebită plăcere să constat din partea dumitale...

— Nu e vorba cumva de acel Pavlişcev căruia i s-a întîmplat o păţanie... curioasă... cu abatele... cu abatele... îmi scapă numele, dar s-a vorbit mult despre asta pe vremuri, spuse „înaltul demnitar".

— Cu abatele Gouraud, iezuitul, răspunse Ivan Petrovici, da, iată oamenii noştri admirabili şi cei mai demni ! Căci, în fond, Pavlişcev era de neam, avea avere, un rang respectabil şi dacă... şi-ar fi continuat slujba... Şi iată că-şi abandonează slujba, lasă totul baltă, ca să treacă la catolicism şi să se facă iezuit ; şi toate astea făţiş, fără să caute a evita scandalul, cu un fel de exaltare. Noroc că a murit, zău aşa ! S-a discutat mult...

Prinţul nu se mai putu stăpîni.

— Pavlişcev... Pavlişcev s-a convertit la catolicism ? Imposibil ! protestă el înspăimîntat.

— Ei, asta-i acum, „imposibil" ! mormăi grav Ivan Petrovici. E prea mult spus, recunoaşte şi dumneata, dragă prinţe... De altfel, e şi explicabil, îl preţuieşti atît de mult pe răposat... Într-adevăr, era un om tare bun şi, după părerea mea, tocmai de această bunătate a profitat vicleanul acela de Gouraud. Dar dacă v-aş spune ce încurcături şi cîtă bătaie de cap mi-a pricinuit afacerea aceasta mai tîrziu... cu acelaşi Gouraud ! Închipuiţi-vă, continuă el, adresîndu-se de data aceasta bătrînului demnitar, ridicaseră şi nişte pretenţii la moştenirea lui ; a trebuit să recurg atunci la măsurile cele mai drastice... ca să-i fac să înţeleagă... pentru că sînt mari meşteri în asemenea tertipuri ! Ce să spun, sînt teribili ! Dar, slavă domnului, cum lucrurile s-au petrecut la Moscova, m-am dus imediat la conte şi... i-am potolit...

— Nici nu ştiţi cît m-aţi întristat şi m-aţi uluit ! strigă din nou prinţul.

— Sînt dezolat, dar, la drept vorbind, toate astea sînt fleacuri şi n-ar fi avut nici o urmare, ca de obicei ; sînt convins de asta. Vara trecută, se adresă el iar înaltului demnitar, contesa K. a intrat şi ea, se spune, într-o mănăstire catolică, în străinătate ; ai noştri nu ştiu să se ferească, cedează uşor de îndată ce cad sub influenţa acestor... impostori... mai ales în străinătate.

— Toate astea, cred, din... nepăsarea noastră, spuse într-o doară, pe un ton autoritar, bătrînelul ; şi, pe urmă, au un fel de a predica... elegant şi original... iar la nevoie ştiu să şi intimideze. În o mie opt sute treizeci şi doi, cînd eram la Viena, au manevrat aşa de bine, că m-au speriat şi pe mine, credeţi-mă, numai că nu m-am lăsat prins şi am scăpat prin fugă, ha, ha !

— După cîte am auzit, domnul meu, strecură prinţesa Bielokonskaia, nu de iezuiţi ai fugit atunci, ci ţi-ai părăsit postul şi ai plecat din Viena la Paris cu frumoasa contesă Leviţkaia.

— Ei bine, oricum, înseamnă că am scăpat de un iezuit, replică bătrînul demnitar rîzînd, înveselit de amintirea plăcutei aventuri ; după cum văd, eşti credincios, nu-i aşa ? Asta se întîmplă atît de rar la tineri, spuse el cu amabilitate prinţului

Lev Nikolaevici, care asculta cu gura căscată şi nu-şi putea reveni de mirare. Era clar că bătrînul dorea să-l cunoască mai bine pe Mîşkin; din anumite motive, acesta începuse să-l intereseze.

— Pavlişcev era un spirit luminat şi un creştin, un adevărat creştin, declară brusc prinţul. Cum a putut el să treacă la o credinţă... care nu e creştină?... Catolicismul nu este de fapt o religie creştină! adăugă el deodată, învăluind într-o privire scînteietoare întreaga societate.

— Asta-i cam prea mult, murmură înaltul demnitar şi se uită cu mirare la Ivan Feodorovici.

— Cum vine asta, că religia catolică nu este o credinţă creştină? se răsuci pe scaun Ivan Petrovici. Atunci ce fel de credinţă este?

— Şi totuşi nu este o religie creştină! răspunse emoţionat şi peste măsură de tăios prinţul. Asta în primul rînd, iar în al doilea rînd, catolicismul roman e chiar mai rău decît ateismul, iată părerea mea! Da! asta e părerea mea! Ateismul, de fapt, se mărgineşte la negare, reduce totul la zero, pe cînd catolicismul merge mai departe: predică un Hristos denaturat, un Hristos ponegrit şi profanat, un Hristos care este contrariu celui adevărat! Catolicismul predică pe antihrist, vă asigur, v-o jur! E convingerea mea intimă, pe care mi-am format-o de ani de zile şi care m-a făcut să sufăr cumplit... Catolicismul roman crede că biserica nu poate să trăiască pe pămînt dacă lumea întreagă nu este supusă puterii sale politice şi strigă: „*Non possumus*“ [90]. După mine, catolicismul nici nu este propriu-zis o religie, ci numai continuarea Imperiului roman de Apus, şi totul în el, începînd cu credinţa, e subordonat acestei idei. Papa a pus stăpînire pe pămînt, pe un tron terestru şi a luat sabia; de atunci totul merge aşa, numai că sabiei i-au mai adăugat minciuna, intriga, falsitatea, fanatismul, superstiţia, ticăloşia şi crima; şi-au bătut joc de sentimentele poporului cele mai sacre, cele mai drepte, cele mai naive, cele mai arzătoare; au vîndut toate şi totul numai pentru bani, pentru o josnică stăpînire pămîntească. Şi să nu spunem atunci că-i învăţătura lui antihrist? Cum să nu fi dat ea naştere ateismului? Ateismul izvorăşte din însăşi esenţa catolicismului roman! Acolo zace de fapt geneza ateismului. Ateismul e chiar în ei, căci puteau ei oare să creadă sieşi? Ateismul s-a hrănit din dezgustul pe care-l inspirau. A fost generat de minciuna şi

neputinţa lor spirituală ! Ateismul ! La noi, credinţa şi-au pierdut-o numai anumite pături, cum foarte bine s-a exprimat mai adineauri Evgheni Pavlovici, şi anume cele care şi-au pierdut rădăcinile ; în schimb acolo, în Europa, chiar la masele cele mai largi ale poporului, credinţa s-a şubrezit — întîi şi întîi din ignoranţă şi din urzeala de minciuni, iar acum din fanatism, din ură faţă de biserică şi faţă de creştinism !

Prinţul se opri puţin pentru a-şi trage răsuflarea. Vorbise prea repede şi agitat ; era palid, se sufoca. Toţi schimbau priviri nedumerite între ei, şi doar bătrînelul îşi dădu drumul pufnind de rîs. Prinţul X. îşi scoase lornionul şi fără nici o jenă începu să-l examineze pe vorbitor. Poetul neamţ de obîrşie se urni din colţul lui şi cu un zîmbet maliţios pe buze îşi trase scaunul mai aproape de masă.

— Exa-ge-rezi din cale-afară, spuse tărăgănat şi cu oarecare plictiseală în glas Ivan Petrovici, stînjenit parcă de întorsătura pe care o luase discuţia. Biserica de acolo numără şi ea reprezentanţi de vază, vrednici de toată stima şi plini de vir-tuţi...

— Nici nu m-am referit, de fapt, la anumiţi reprezentanţi ai bisericii, luaţi separat. Am avut în vedere catolicismul roman ca atare, privit în însăşi esenţa lui. Am vorbit de Roma. Cum ar fi cu putinţă ca o biserică să dispară cu totul ? N-am afirmat niciodată aşa ceva !

— Admit, dar sînt lucruri prea cunoscute şi n-are rost să mai vorbim... asta ţine de teologie...

— A, nu, nu ! Nu numai de teologie, vă asigur ! Asta ne priveşte mult mai de aproape decît vă închipuiţi. Tocmai aici e greşeala noastră principală, că nu vrem, sau poate nu sîntem în stare să înţelegem că nu este vorba de o problemă cu caracter pur teologic ! Pentru că şi socialismul, fiind un produs al catolicismului, este de esenţă catolică ! Şi el, ca şi fratele său bun, ateismul, deşi opus catolicismului din punct de vedere etic, este şi el un rezultat al disperării, în măsura în care tinde să se substituie puterii morale pe care religia n-o mai are, spre a satisface aspiraţiile spirituale ale omenirii însetate de adevăr şi a o mîntui, dar nu prin învăţătura lui Hristos, ci, asemenea catolicismului, tot prin violenţă. E aceeaşi eliberare prin violenţă, aceeaşi unire prin sabie şi sînge ! „Nu-ţi este îngăduit să crezi în Dumnezeu, nu-ţi este îngăduit să ai avere,

nu-ţi este îngăduit să ai personalitate, *fraternité ou la mort* *, două milioane de capete!" După faptele lor, îi vei cunoaşte — iată un adevăr de netăgăduit! Şi să nu vă închipuiţi că lucrurile acestea sînt chiar atît de inofensive şi nu prezintă nici o primejdie pentru noi! O, trebuie să ne împotrivim, să dăm o ripostă, şi cît mai curînd, fără multă zăbavă! Să opunem Occidentului adevărul întrupat în Hristos al nostru, adevăr pe care noi l-am păstrat, în timp ce ei nici nu l-au cunoscut măcar! Trebuie să ne înfăţişăm înaintea lor ca purtători ai unei civilizaţii a noastre ruseşti, şi nicidecum să ne lăsăm prinşi orbeşte în mrejele lor iezuite! Iată care trebuie să fie poziţia noastră faţă de ei! Şi să nu se mai spună la noi că predica iezuiţilor este subtilă şi elegantă, cum s-a exprimat cineva aici adineauri...

— Dă-mi voie, dă-mi voie, te rog, se nelinişti Ivan Petrovici, privind înspăimîntat în jur, ideile dumitale sînt desigur lăudabile şi pline de patriotism; mi se pare totuşi că ceea ce ai afirmat acum e cam exagerat şi... cred că ar fi mai bine... să lăsăm discuţia asta...

— Nu, nu-i de loc exagerat, mai degrabă e atenuat; fără îndoială, e atenuat, pentru că nu sînt în stare să mă exprim, dar...

— Dar dă-mi voie, te rog!

Prinţul tăcu; şedea pe scaun drept şi neclintit, fără a-şi lua privirea scînteietoare de pe faţa lui Ivan Petrovici.

— Îmi vine să cred că cele ce-ai auzit despre binefăcătorul dumitale te-au tulburat peste măsură, observă pe un ton liniştit şi binevoitor bătrînul demnitar, şi te-ai aprins... poate şi din pricina singurătăţii în care trăieşti. Dacă ai intra în societate şi te-ai apropia mai mult de oameni (sînt convins că o să te primească cu plăcere, ca pe un tînăr destoinic), atunci de bună seamă că ai judeca lucrurile cu mai mult sînge rece; ai vedea atunci că toate astea sînt mult mai simple... de altfel, asemenea cazuri rare... provin, după mine, pe de o parte, dintr-un fel de saturaţie, iar pe de altă parte din plictiseală...

— Da, da, aşa este! exclamă prinţul cu înflăcărare. Admirabilă idee! Din plictiseală, din plictiseala noastră, şi nu de saturaţie, ci, dimpotrivă, din însetare... nu de saturaţie, aici vă înşelaţi. Şi nu numai din însetare, ci chiar dintr-un zbucium febril, dintr-o însetare arzătoare! Şi... şi să nu credeţi că-i aşa

---

* Frăţie sau moartea (fr.).

de neînsemnat încît e demn de rîs fenomenul acesta; să-mi fie cu iertare, dar lucrurile acestea trebuie să le intuieşti, să le presimţi! Ai noştri, de îndată ce au atins malul, convinşi că au ajuns la mal, se lasă duşi de o bucurie ce nu mai are limită; de unde vine asta? Pavlişcev vă uimeşte, iar purtarea lui o puneţi pe seama nebuniei sau o explicaţi prin bunătatea lui, dar nu este aşa! În asemenea cazuri, temperamentul nostru pasionat, temperamentul ruşilor, ne uimeşte nu numai pe noi, ci întreaga Europă! Dacă unul dintre noi se converteşte la catolicism, se face de-a dreptul iezuit şi se alătură neapărat elementelor celor mai subterane; dacă devine ateu, vrea numaidecît ca credinţa în Dumnezeu să fie smulsă prin forţă, cu alte cuvinte şi prin sabie! Pentru ce? De unde vine această subită furie? Se poate să nu ştiţi? Pentru că a găsit patria pe care n-o văzuse aici şi e fericit; a găsit ţărmul, pămîntul şi s-a prosternat ca să-l sărute. Nu e numai vanitate, nu-s numai sentimente meschine de orgoliu şi vanitate care zac la origina ateilor ruşi şi a iezuiţilor; nu, la mijloc e şi o suferinţă morală, o sete spirituală, nevoia imperioasă de o preocupare superioară, nevoia de a simţi sub picioare un teren trainic, o patrie în care au încetat să mai creadă, pentru că n-au cunoscut-o niciodată! E atît de uşor pentru un rus să devină ateu, mai uşor decît pentru oricare alt locuitor de pe glob! Şi ai noştri nu devin simpli atei, ei încep *să creadă* în ateism ca într-o religie nouă, fără să-şi dea seama că acum nu mai cred în nimic, credinţa lor se reduce la zero. Aşa sînt însetările noastre. „Acela care nu simte pămîntul patriei sub picioare, acela n-are nici Dumnezeu". Expresia nu-i a mea; am auzit-o de la un negustor, un bătrîn raskolnik, pe care l-am întîlnit într-o călătorie. La drept vorbind, nu s-a exprimat tocmai aşa, ci a spus: „Omul care reneagă pămîntul ţării sale, îl reneagă şi pe Dumnezeu". Cînd te gîndeşti că s-au întîmplat la noi cazuri cînd oameni foarte instruiţi au aderat chiar şi la hlîstovism...[91] Şi cu cît e mai rău, la urma urmei, hlîstovismul decît nihilismul, iezuitismul sau ateismul? Poate e chiar mai profund decît toate astea! Ca să vedeţi pînă unde ajungea deznădejdea, dorul neostoit al celor ce tînjeau după o astfel de lume!... Arătaţi cutezătorilor însetaţi care l-au însoţit pe Columb ţărmul Lumii Noi, arătaţi rusului Lumea rusească, faceţi să găsească aurul acesta, comoara aceasta care se ascunde în măruntaiele pămîntului! Arătaţi-i reînnoirea întregii omeniri, renaşterea ei, ce

se va înfăptui în viitor poate numai prin gîndirea rusească, prin Dumnezeul și Hristosul rusesc, și veți vedea ce uriaș puternic și drept, înțelept și blînd se va ridica în fața lumii uimite — uimite și înspăimîntate totodată, căci ei nu se așteaptă din partea noastră decît la sabie, la sabie și violență, și, judecîndu-ne după ei înșiși, nu-și pot imagina poporul nostru fără barbarie ! Și asta se petrece chiar în zilele noastre, iar ce va fi cu timpul, nu este greu de ghicit ! Totuși...

Dar aici interveni cu totul neașteptat un fapt care curmă brusc și în modul cel mai surprinzător discursul prințului.

Toată această tiradă delirantă, năvala aceasta de cuvinte încîlcite și pătimașe, de idei exaltate, care se îmbulzeau și se încălecau, învălmășindu-se într-un iureș haotic, toate astea prevesteau ceva primejdios, ceva neobișnuit în starea de spirit a tînărului, susceptibil de a se aprinde cu atîta impulsivitate și fără vreun motiv aparent. Dintre persoanele adunate în salon, toți aceia care-l cunoșteau pe prinț se simțiră cuprinși de mirare amestecată cu teamă (iar la unii, cu jenă și consternare) față de comportarea lui atît de nelalocul ei și cu totul nepotrivită cu felul său de a fi întotdeauna foarte reținut, timid chiar, vădind un tact excepțional în anumite împrejurări și o intuiție deosebit de ascuțită în materie de conveniențe sociale. Nu se puteau dumeri care să fie pricina acestei ieșiri impulsive : nu cumva cele ce aflase despre Pavlișcev ? Doamnele crezură la un moment dat că prințul înnebunise, iar bătrîna Bielokonskaia mărturisi mai tîrziu că „puțin mai lipsea să n-o ia la fugă, în căutarea unui refugiu". Surprinși la început, „bătrîneii" rămaseră la urmă pur și simplu stupefiați. Șeful ierarhic al lui Epancin avea întipărită pe față o expresie severă și plină de nemulțumire ; colonelul genist încremenise pe scaunul lui, în timp ce neamțul, palid și cu același zîmbet artificial pe buze, continua să-i observe pe ceilalți, pentru a surprinde impresiile ce le trădau figurile lor. De altfel, tot „scandalul" acesta s-ar fi putut aplana de la sine și în modul cel mai simplu și natural chiar în următoarele cîteva clipe, cu atît mai mult că Ivan Feodorovici, uimit și el în primul moment, își regăsise cel dintîi prezența de spirit, încercînd de cîteva ori să-l oprească pe vorbitor ; văzînd că e zadarnic, se îndreptă spre prinț, hotărît să recurgă la mijloace mai tari ; încă un moment și, la nevoie, generalul l-ar fi silit poate, cu toată prietenia, să se retragă sub pretextul că e bolnav, ceea ce părea a fi adevă-

rat, iar pentru Ivan Feodorovici în afara oricărei îndoieli.. Dar lucrurile luară o altă întorsătură.

Intrînd în salon, Mîșkin avusese grijă să se așeze cît mai departe de vaza chinezească, care, în urma convorbirii din ajun cu Aglaia, devenise o adevărată obsesie pentru el. E de necrezut, și totuși în urma celor sugerate de tînăra fată, în sufletu-i și-a făcut loc, statornicindu-se cu îndărătnicie, o convingere nestrămutată, un presentiment bizar, de neconceput, că a doua zi negreșit el va sparge acea vază, oricît s-ar strădui s-o evite și oricîte precauțiuni ar lua să nu se așeze în preajma ei ! De necrezut și totuși s-a întîmplat întocmai. În noianul de impresii noi, plăcute și luminoase ce, după cum am mai arătat, îi copleșiră inima în seara aceea, el uitase cu desăvîrșire de toate temerile lui. Cînd fu rostit numele lui Pavlișcev și Ivan Feodorovici îl conduse de braț pentru a-l prezenta încă o dată lui Ivan Petrovici, prințul se așeză cu acest prilej mai aproape de masă ; întîmplarea a făcut ca fotoliul să fie în imediată vecinătate cu splendida și impozanta vază chinezească, așezată pe un piedestal, puțin înapoia fotoliului, chiar sub cotul prințului.

În momentul cînd era pe punctul de a-și isprăvi discursul, prințul se sculă brusc, își desfăcu involuntar, într-un gest larg, brațele și... salonul se umplu îndată de exclamații și țipete ! Vaza se clătină, nehotărîtă parcă pe capul căruia dintre moșnegi să cadă, pe urmă se înclină în partea opusă și, răsturnîndu-se, se făcu țăndări pe parchet. Neamțul, care era alături, abia avu timpul să facă un pas înapoi. La zgomotul acestei căderi, la vederea prețioaselor cioburi care sclipeau pe covor, spaima și uimirea cuprinseră societatea. În ce-l privește pe prinț, e greu sau poate chiar de prisos să-l mai descriem. Un lucru, totuși, trebuie relevat ; din vălmășagul de senzații ce-l străbătură în acea clipă, unele mai tulburi și mai ciudate decît altele, se desprinse cu ascuțime una stranie de tot și care le covîrși pe toate celelalte, umplîndu-l de uimire ; nu era nici surpriza, nici scandalul, nici rușinea, nici teama, nu ; ceea ce-l izbise mai ales pe prinț era gîndul la împlinirea profeției ! De ce anume era atît de tulburător acest gînd, el n-ar fi putut să-și explice ; se simțea zguduit în întreaga lui ființă, pînă în adîncul inimii, covîrșit de o spaimă aproape mistică, Încă o clipă, și i se păru că totul înaintea lui se destramă și se pierde ; în locul spaimei, sufletul i se umplu de lumină, de o negrăită

bucurie, de un fel de extaz ; răsuflarea i se sugrumă în gîtlej, sufocîndu-l, şi... dar totul nu ţinu decît o frîntură de secundă. Slavă Domnului, pericolul trecuse ! Mîşkin respiră uşurat, rotindu-şi privirea prin salon.

Mult timp păru că nu înţelege zăpăceala şi frămîntarea celor din salon sau, mai bine zis, înţelegea şi vedea totul, dar stătea complet detaşat, aidoma omului invizibil care nu participă la cele ce se petrec în juru-i, după ce s-a strecurat în odaie, întocmai ca în basmul cu tichiuţa fermecată, şi observă nişte oameni străini, dar interesanţi. Privea cum se culeg cioburile vazei făcută ţăndări, auzea frînturi de fraze grăbite, vedea paloarea Aglaiei şi privirea ei stranie, foarte stranie, cu care îl fixa ; nu era în ochii ei nici ură, nici mînie ; tînăra fată se uita la el cu o privire speriată, dar atît de afectuoasă, iar la ceilalţi cu ochi atît de strălucitori... şi o dulce suferinţă pătrunse deodată în inima prinţului. În sfîrşit, văzu cu mirare că toţi îşi reluaseră locurile şi chiar rîdeau, ca şi cum nu s-ar fi întîmplat nimic ! Un minut după aceea, ilaritatea crescu şi mai mult ; rîdeau privindu-l cum stă mut şi nemişcat, dar rîsul lor era prietenos şi vesel ; cîţiva îi vorbiră cu multă căldură. Mai ales Lizaveta Prokofievna îi adresă cuvinte pornite din inimă şi încurajatoare. Simţi apoi cum Ivan Feodorovici îl bate cu prietenie pe umăr ; rîdea şi Ivan Petrovici ; dar mai binevoitor şi mai cordial, mai afectuos decît toţi se arătă bătrînelul, care îi luă mîna într-a sa şi începu s-o mîngîie ; îi vorbea ca unui copil pe care vrea să-l liniştească şi, la urmă, îl aşeză lîngă dînsul. Prinţul îl privea cu admiraţie, dar îi pierise graiul şi gîfîia din greu ; chipul bătrînului îi plăcea nespus.

— Cum ? îngăimă el în cele din urmă. Mă iertaţi cu adevărat ? Şi... dumneata, Lizaveta Prokofievna ?

Rîsetele crescură, şi, de înduioşare, ochii prinţului se umplură de lacrimi ; nu-i venea să-şi creadă ochilor şi se simţea în al nouălea cer.

— Fără îndoială, vaza era admirabilă, observă Ivan Petrovici, şi stătea aici de cincisprezece ani, dacă-mi aduc bine aminte... da, de cincisprezece ani...

— Ei, asta-i ; nu-i nici o nenorocire ! Omul, cît e de om, şi tot are un sfîrşit, darmite un ulcior de lut ! spuse cu glas tare Lizaveta Prokofievna. Se poate să-ţi faci atîta spaimă pentru un fleac de nimica, dragă Lev Nikolaevici ?! adăugă ea

cu o nelinişte ascunsă. Ajunge, dragul meu, ajunge, mă sperii, zău.

— Şi mă iertaţi pentru *tot?* Pentru tot, nu numai pentru vază ? întrebă prinţul, voind să se ridice, dar bătrînul demnitar îl trase de braţ şi-l sili să se aşeze din nou.

— *C'est très curieux et c'est très serieux!* * şopti bătrînelul la urechea lui Ivan Petrovici, plecîndu-se peste masă, dar destul de tare, ca să-l fi auzit şi prinţul.

— Şi n-am jignit pe nimeni ? Nici nu vă puteţi închipui ce fericit mă simt la gîndul acesta ; dar nici nu se putea să fie altfel ! Oare aş fi fost în stare să jignesc pe cineva aici ? Numai un asemenea gînd ar fi o adevărată jignire pentru cei de faţă.

— Linişteşte-te, dragul meu, cred că exagerezi. N-ai de ce să ne arăţi atîta recunoştinţă ; e un sentiment frumos, dar nu trebuie exagerat.

— Nu-i vorba de recunoştinţă, ci de admiraţie... vă admir, sînt fericit să vă privesc ; poate că nu mă exprim cum trebuie, dar am nevoie să vorbesc, am nevoie să mă explic... măcar din respect pentru mine.

Vorbea agitat, confuz, tulburat ; nu era exclus ca vorbele pe care le pronunţa să nu fi fost exact acelea pe care ar fi vrut să le spună. Părea că imploră cu privirea îngăduinţa de a vorbi. Ochii lui întîlniră pe ai prinţesei Bielokonskaia.

— Vorbeşte, drăguţă, continuă, numai vezi, las-o mai domol cu gîfîiala, îi spuse ea. Adineauri ai văzut ce-ai păţit, dacă ai luat-o gîfîind dintr-un răsuflet ! Dar de vorbit, vorbeşte, n-ai de ce te teme ; domnii aceştia au văzut oameni şi mai ciudaţi decît tine, n-ai să-i minunezi, şi apoi nici nu eşti cine ştie ce grozav în privinţa asta ; doar atît că ai spart vaza şi ne-ai cam băgat în sperieţi.

Prinţul o ascultă cu zîmbetul pe buze şi imediat după aceea se adresă bătrînelului :

— Nu-i aşa că dumneavoastră sînteţi acela care, acum trei luni, aţi salvat de surghiun pe studentul Podkumov şi pe impiegatul Şvabrin ?

Bătrînelul roşi puţin şi murmură ceva nedesluşit, îndemnîndu-l pe Mîşkin să se liniştească.

---

* E foarte ciudat şi foarte grav (fr.).

— Şi despre dumneata am auzit, reluă numaidecît prinţul, adresîndu-se de data aceasta lui Ivan Petrovici, că în gubernia V. ţi-ai făcut pomană cu foştii dumitale iobagi rămaşi pe drumuri de pe urma unui incendiu pustiitor, dăruindu-le cheresteaua de care aveau nevoie ca să-şi reclădească izbele, cu toate că pe vremuri îţi pricinuiseră destule neajunsuri.

— A, e o exa-ge-ra-re, murmură Ivan Petrovici cu modestie, dar vizibil măgulit; de data asta, avea perfectă dreptate spunînd că e o „exagerare", fiind vorba, de fapt, de un zvon lipsit de orice temei, care ajunsese cine ştie cum şi la urechile prinţului.

Apoi, cu un zîmbet senin luminîndu-i faţa, Mîşkin se întoarse către prinţesa Bielokonskaia :

— Şi dumneavoastră, prinţesă, acum şase luni, nu m-aţi primit ca pe un fiu, la Moscova, după scrisoarea Lizavetei Prokofievna ? Şi într-adevăr, ca unui adevărat fiu, mi-aţi dat un sfat pe care nu-l voi uita niciodată. Vă amintiţi, desigur ?

— Ei, şi ce atîta caz pentru nimica toată ! zise înţepată doamna cea bătrînă. Eşti un om bun da cam caraghios ; îţi întinde cineva doi gologani, iar tu te apuci să-i mulţumeşti, de parcă te-ar fi scăpat de la moarte. Crezi, probabil, că eşti bun de lăudat, cînd de fapt i-e lehamite omului de tine.

Era cît pe ce să-i sară ţandăra, dar cu totul neaşteptat se porni pe rîs şi, unde mai pui, fără răutate. Se lumină la faţă şi Lizaveta Prokofievna, îşi descreţi fruntea şi Ivan Feodorovici.

— Nu vă spuneam că Lev Nikolaevici e un om... un om... într-un cuvînt... numai că n-ar trebui să se înflăcăreze cu atîta gîfîială, cum bine a zis prinţesa... se bîlbîi generalul, repetînd într-un fel de extaz cuvintele prinţesei Bielokonskaia, care-l impresionaseră adînc.

Numai Aglaia părea cam mîhnită, deşi obrazul îi era învăpăiat, poate şi de indignare.

— Să ştii că mi-e foarte simpatic, şopti iar bătrînelul lui Ivan Petrovici.

— Am intrat aici cu inima strînsă, continuă prinţul, şi mă simţeam din ce în ce mai tulburat, mai nestăpînit în însufleţirea mea atît de stranie, care-mi copleşea năvalnic sufletul... Eu... mă temeam de voi toţi şi de mine însumi. Mai ales pentru mine mă temeam. Întorcîndu-mă aici, la Petersburg, îmi propusesem să cunosc elita societăţii noastre, pe oamenii noştri de frunte, de viţă veche, din care fac şi eu parte, ca urmaş al

uneia dintre cele mai vechi familii. Ei bine, acum mă găsesc în cercul unor prinţi ca şi mine, nu-i aşa ? Voiam să vă cunosc ; trebuia ; era necesar, absolut necesar !... Auzisem întotdeauna vorbindu-se rău de voi, mai mult rău decît bine. Se spun şi se scriu atîtea lucruri urîte pe socoteala voastră !... Sînteţi socotiţi nişte oameni ignoranţi, superficiali, înapoiaţi, preocupaţi exclusiv de interesele voastre meschine, cu obiceiuri şi apucături ridicole... Veneam încoace astăzi plin de curiozitate, dar şi cu nelinişte în suflet, voiam să văd şi să mă conving personal : să fie oare adevărat ceea ce se repetă pretutindeni, că această pătură înaltă a societăţii ruseşti nu mai e bună de nimic, că a degenerat, că seva i-a secat şi nu-i rămine altceva de făcut decît să moară, dar o face într-o luptă înverşunată şi plină de invidie împotriva oamenilor viitorului, aşezîndu-se de-a curmezişul, fără să-şi dea seama că e în agonie ? Nici înainte nu am prea dat crezare acestei păreri, pentru că noi, propriu-zis, nici n-am avut o pătură înaltă, în afară poate de nobilimea de la curte sau cea de uniformă sau... una întîmplător ridicată, care acum însă a dispărut de tot, nu-i aşa, n-am dreptate ?

— Ba nu e de loc aşa, rînji Ivan Petrovici.

— Poftim, iar a luat-o razna ! nu i-a tihnit prinţesei Bielokonskaia.

— *Laissez-le dire,** nu vedeţi că tremură tot, îi opri bătrînelul cu jumătate de glas.

Prinţul părea că-şi ieşise complet din fire.

— Ei bine, am văzut aici nişte oameni încîntători, sinceri şi buni la suflet, cu mintea luminată ; am văzut un bătrîn care ştie să mîngîie şi să asculte pînă la capăt pe un băieţandru ca mine ; văd aici oameni în stare să înţeleagă şi să ierte, nişte oameni de treabă, ruşi adevăraţi, aproape tot aşa de buni şi de inimoşi ca şi cei pe care i-am întîlnit acolo, da, cu nimic mai răi. Judecaţi deci cît de plăcut am fost surprins ! Ah, daţi-mi voie să vă mărturisesc totul ! Auzisem adesea spunîndu-se, şi căpătasem şi eu credinţa, că în lumea mondenă, sub poleiala unor forme învechite, se ascunde un fond sărac şi steril, dar acum văd că nu poate fi vorba de noi, căci nu e cazul. O fi pe undeva în alte părţi, dar nu la noi. E cu putinţă oare ca să fiţi cu toţii, în momentul acesta, nişte iezuiţi, nişte pre-

* Lăsaţi-l să vorbească (fr.).

făcuţi ? L-am auzit adineauri pe prinţul X. povestind cu atîta haz. Cîtă bunătate şi simţire sinceră, ce umor nevinovat şi plin de inspiraţie ! Oare asemenea cuvinte pot ieşi din gura unui om... mort, cu inima şi talentele secătuite ? Oare nişte cadavre ar fi putut să mă trateze astfel ? Oare nu este aici un material uman... pentru viitor, pentru înfăptuirea speranţelor ? Oare asemenea oameni ar putea să nu înţeleagă progresul şi să se lase depăşiţi de vremuri ?

— Încă o dată, te rog, calmează-te, dragul meu ; să lăsăm toate astea pentru alt prilej ; voi fi bucuros oricînd... spuse zîmbind din colţul gurii bătrînul „demnitar".

Ivan Petrovici tuşi sec şi se răsuci neliniştit în fotoliul său ; Ivan Feodorovici stătea ca pe ghimpi ; şeful său ierarhic nu mai dădea nici o atenţie prinţului şi se întreţinea cu nevasta demnitarului ; în schimb, aceasta din urmă arunca din cînd în cînd cîte o privire spre Mîşkin, încercînd să fie atentă la vorbele lui.

— Ba nu, cred că e mai bine să vorbesc acum ! reîncepu prinţul într-un nou elan de febrilă înflăcărare, adresîndu-se bătrînelului cu un aer confidenţial, vădind o deosebită încredere. Ieri, Aglaia Ivanovna mi-a interzis să vorbesc şi mi-a indicat şi subiectele pe care trebuia să le evit ; ea ştie că sînt ridicol cînd mă pasionez pentru anumite lucruri ! Deşi am douăzeci şi şase de ani împliniţi, ştiu că sînt ca un copil. N-am nici un drept să-mi exprim gîndul, am spus-o mai demult ; şi n-am vorbit deschis decît cu Rogojin, la Moscova... L-am citit pe Puşkin împreună, l-am citit tot ; nu cunoştea nimic din el, nici n-auzise măcar pomenindu-i-se numele... Întotdeauna mă tem ca înfăţişarea mea ridicolă să nu-mi compromită gîndul şi *ideea principală*. Îmi lipseşte gestul potrivit. Gesturile mele nu sînt niciodată în concordanţă cu ceea ce vreau să exprim ; de aceea provoacă ilaritate şi-mi discreditează ideile. Nu am nici simţul măsurii, or, asta este important, ba aş spune că e lucrul cel mai important... Ştiu că e mult mai avantajos pentru mine să stau tăcut şi să nu mă angajez în discuţii. Cînd tac, par foarte cuminte ; mai mult decît atît, în felul acesta am răgaz să cumpănesc, să judec. Dar acum e mai bine să vorbesc. Şi o fac numai fiindcă mă priviţi cu atîta bunătate... Aveţi un chip minunat ! Ieri mi-am dat cuvîntul Aglaiei Ivanovna că nu voi deschide gura toată seara.

— *Vraiment ?* * făcu bătrînelul zîmbind.

— Dar sînt momente cînd îmi spun că n-am dreptate să gîndesc astfel : sinceritatea poate compensa deficienţa gestului, nu-i aşa ? Nu-i adevărat ?

— Cîteodată.

— Aş vrea să spun tot, tot, tot ! Să explic tot ce mă apasă. O, da ! Mă credeţi un utopist ? Un ideolog ? Ah, vă înşelaţi, ideile mele, vă asigur, sînt cît se poate de simple... Nu mă credeţi ? Vă vine să zîmbiţi ? Uneori simt că devin laş, pentru că îmi pierd încrederea ; adineauri, venind încoace, îmi spuneam: „Cum voi intra în vorbă cu ei ? Cu ce cuvînt trebuie să încep, ca să mă înţeleagă cît de cît ?" O, ce frică mi-era ! Dar, mai ales, mă temeam pentru voi, mă temeam îngrozitor, îngrozitor ! Şi, la drept vorbind, de ce trebuia să-mi fie frică ? Nu era o frică de care e cazul, de fapt, să mă ruşinez ? Ce s-ar întîmpla dacă un om cu idei progresiste s-ar găsi în faţă cu o liotă de oameni înapoiaţi şi înrăiţi ? Marea mea bucurie e că acum sînt convins că liota aceasta nu există, ci numai un material uman viu ! Şi n-am avea de ce să ne facem sînge rău pentru faptul că sîntem ridicoli, nu-i aşa ? Pentru că acesta-i adevărul ; sîntem ridicoli, uşuratici, avem multe deprinderi urîte, mereu sîntem plictisiţi, nu ştim să privim lucrurile în faţă, nu ştim să le pătrundem ; sîntem doar cu toţii la fel, toţi, toţi, şi dumneavoastră, şi eu, şi ei ! Nu-i aşa că nu mi-o luaţi în nume de rău cînd vă spun pe şleau că sînteţi ridicoli ? Ei bine, dacă-i aşa, nu înseamnă oare că sînteţi un material uman viu, un fond pentru viitor ? Ştiţi, după părerea mea, e bine cîteodată să fii ridicol, e chiar mult mai bine ; oamenii pot mai uşor să-şi ierte între ei slăbiciunile şi mai uşor ajung la smerenie ; doar nu e chip să cuprinzi cu mintea toate dintr-o dată, nu poţi începe direct de la perfecţiune ! Ca să atingi perfecţiunea, trebuie mai întîi să nu fi înţeles multe lucruri ! Iar dacă le înţelegi prea în grabă, rişti să nu le înţelegi bine. V-o spun asta vouă, care aţi ştiut pînă acum să înţelegeţi multe... şi altele să nu le înţelegeţi. Acum nu mai mi-e frică pentru voi ; şi cred că nu vă supăraţi că un tînăr ca mine vă vorbeşte astfel ? Dumneata rîzi, Ivan Petrovici ? Credeai că mă tem pentru *aceia*, că sînt avocatul *lor*, un democrat, un apărător al egalităţii ? Şi Mîşkin rîse isteric (de altfel, rîsul acesta

---

* **Oare (fr.).**

de om exaltat revenea mereu cu izbucniri scurte). Mi-e frică pentru voi, pentru voi toţi şi pentru noi toţi împreună. Şi eu sînt un prinţ de viţă veche, şi în momentul de faţă mă găsesc aici printre oameni care au rangul de prinţi. Vorbesc în interesul binelui nostru comun, pentru salvarea noastră a tuturor, pentru ca această castă a noastră să nu dispară aşa fără rost, în bezna vremii, fără să se dumirească, irosindu-şi forţele în răbufniri sterpe şi pierzînd pînă la urmă totul. La ce bun să disperăm şi să cedăm locul altora, cînd putem, punîndu-ne în fruntea progresului, să rămînem înţelepţii obştei? Devenind oameni de avangardă, vom deveni şi fruntaşii societăţii. Să ne facem servitori, ca să putem ajunge dregători.

Se smuci brusc de pe scaun, dînd să se ridice, dar bătrînelul, care-l observa cu nelinişte, îl opri din nou.

— Ascultaţi ! Ştiu că e uşor să arunci numai vorbe, vorbe-goale ; e mai bine să dai pildă, mai bine să începi pur şi simplu... iată, eu am şi început... şi... e cu putinţă oare ca omul să se simtă cu adevărat nefericit ? Dar ce importanţă au necazurile şi nenorocirile mele, dacă sînt în stare să fiu fericit ? Ştiţi, nu înţeleg cum poate cineva să treacă pe lîngă un copac şi să nu fie fericit că-l vede ? Să stea de vorbă cu un om şi să nu fie fericit că-l iubeşte ? Ah, de ce n-am cuvinte, de ce nu mă pricep să-mi exprim gîndurile... dar există atîtea lucruri minunate pe care le întîlneşti la fiece pas şi pe care pînă şi omul cel mai decăzut le găseşte minunate ! Uitaţi-vă la copii, priviţi aurora — acest dar al celui-de-sus, priviţi iarba care creşte, priviţi ochii care vă admiră şi care vă iubesc...

Se ridicase de mult în picioare. Bătrînelul îl privea îngrozit. Cea dintîi, Lizaveta Prokofievna îşi dădu seama de ceea ce se-ntîmplă. „Ah, Dumnezeule !“ strigă ea, plesnindu-şi palmele. Aglaia alergă spre prinţ şi ajunse tocmai la timp ca să-l prindă din cădere în braţele ei întinse ; cu spaima în suflet, cu faţa crispată de durere auzi ea strigătul groaznic al „duhului necurat care l-a cutremurat şi l-a doborît“ pe nenorocit. Bolnavul zăcea întins pe covor. Cineva apucase să-i pună o pernă sub cap.

Nimeni nu se aşteptase la asta. Un sfert de oră mai tîrziu, prinţul X., Evgheni Pavlovici şi bătrînelul încercară să mai înveselească societatea, dar nu trecu nici o jumătate de oră şi toată lumea părăsi casa Epancinilor. Înainte de asta fură rostite cuvinte de sinceră compasiune, de regret, de mîngîiere

și cîteva aprecieri. Ivan Petrovici își dădu cu părerea, între altele, că „tînărul era slavofil sau cam așa ceva, dar că asta nu era periculos". Bătrînelul n-a spus nimic. Mai tîrziu, ce-i drept, a doua și a treia zi, toți manifestară o oarecare nemulțumire. Ivan Petrovici se socoti chiar jignit, dar îi trecu repede. Cîtva timp, șeful ierarhic al lui Ivan Feodorovici se menținu într-o atitudine de răceală față de subalternul său. „Protectorul familiei", înaltul demnitar, la rîndul său, îngăimă cîteva observații povățuitoare generalului Epancin, cu care ocazie avu cuvinte de laudă pentru Aglaia și declară cu bunăvoință că se interesează foarte mult de fericirea ei. Era un om într-adevăr bun la suflet, dar dacă toată seara se uitase cu atîta curiozitate la prinț, era mai ales din pricină că recenta istorie a lui Mîșkin cu Nastasia Filippovna nu-i era cu totul necunoscută și ar fi vrut să afle cît mai multe amănunte în privința asta.

Luîndu-și rămas bun de la Lizaveta Prokofievna, prințesa Bielokonskaia îi zise :

— De, ce să-ți spun ; nu e nici bun și nici rău ; dar dacă vrei cu tot dinadinsul să-mi știi părerea, e mai mult rău decît bun. Vezi doar și singură ce cusur are — e un om bolnav !

Lizaveta Prokofievna hotărî în sinea ei că pretendentul era „nepotrivit" și în aceeași noapte se jură că „atîta timp cît e ea în viață, prințul nu va fi bărbatul Aglaiei". Se sculă a doua zi dimineață cu hotărîrea luată. Dar în timpul dejunului dădu dovadă de o inconsecvență surprinzătoare, lăsînd să-i scape cîteva cuvinte cu totul contrarii acestei hotărîri.

La o întrebare, foarte discretă de altfel, a surorilor ei, Aglaia răspunse deodată pe un ton rece și înțepat :

— Nu i-am făgăduit niciodată nimic, niciodată nu l-am considerat logodnicul meu. Pentru mine, el este un străin ca oricare altul.

Lizaveta Prokofievna sări ca arsă.

— Nu mă așteptam la așa ceva din partea ta, spuse ea cu amărăciune ; e o partidă nepotrivită, știu, și mulțumesc lui Dumnezeu că în privința aceasta lucrurile s-au lămurit de la sine ; dar nu m-am așteptat să aud din gura ta asemenea cuvinte ! Am crezut că vei reacționa altfel. În locul tău, dădeam bucuroasă afară pe toți invitații de aseară, iar pe el l-aș fi oprit lîngă mine ; iată ce fel de om e, și ce merită, după părerea mea !...

Dar se opri deodată, înspăimîntîndu-se ea însăşi de ceea ce spusese. Dacă ar fi ştiut Lizaveta Prokofievna în momentul acela cît era de nedreaptă faţă de fiica ei ! În sinea ei, Aglaia se decisese şi nu-şi aştepta decît ceasul, care urma să hotărască totul ; iată de ce şi cel mai inofensiv cuvînt, cea mai mică aluzie în privinţa asta îi rănea adînc inima.

VIII

Şi pentru prinţ, ziua aceasta începu sub apăsarea unor presimţiri grele ; se datorau poate stării lui bolnăvicioase, dar tristeţea pe care o simţea acum era prea vagă şi confuză, şi asta îl chinuia mai mult ca orice. Desigur, motive grave de întristare nu lipseau în faţa unor fapte evidente, usturător de penibile, dar toate împrejurările dureroase de care-şi aducea aminte nu erau în măsură să explice intensitatea chinului şi îşi dădea seama că singur el, fără un ajutor din afară, nu va putea să se liniştească. Încetul cu încetul se înrădăcină în el convingerea că astăzi se va produce ceva neobişnuit şi decisiv în existenţa sa. Criza din ajun fusese relativ uşoară ; afară de starea aceasta de ipohondrie, o oarecare greutate în cap şi o durere în membre, nu lăsase alte urme. Capul lucra destul de limpede, cu toate că sufletu-i era bolnav. Se sculase destul de tîrziu şi îşi aminti de îndată, cu toată claritatea, cele petrecute în seara precedentă ; ceva mai vag, dar reuşi totuşi să-şi reamintească şi de felul cum, o jumătate de oră după atac, fusese condus la el acasă. Află apoi că Epancinii s-au şi interesat de starea sănătăţii lui. La unsprezece şi jumătate mai veni un trimis din partea lor să întrebe cum se simte ; asta-i făcu plăcere. Una dintre cele dintîi vizite pe care le primi a fost a Verei Lebedeva, care venise să-l vadă şi să-i facă unele servicii. De îndată ce-l zări, izbucni în lacrimi. Prinţul se grăbi s-o liniştească şi în curînd izbuti să-i redea voioşia obişnuită. Fu adînc impresionat de compasiunea pe care i-o arătă tînăra fată şi într-un elan de recunoştinţă îi apucă mîna şi i-o sărută. Vera se îmbujoră toată.

— Ah, ce faci ? Nu trebuie ! strigă ea speriată şi-şi retrase iute mîna.

Curînd după aceea îl părăsi, stăpînită de o tulburare ciudată. În timpul acestei scurte vizite, Vera povesti prinţului, printre altele, că dis-de-dimineaţă tatăl ei se dusese la „răposat“, cum îl numea el pe generalul Ivolghin, ca să se informeze dacă mai trăia şi nu murise în timpul nopţii şi, după cum se crede, nu mai are mult de trăit. Către amiază, Lebedev se întoarse acasă şi veni să-l vadă pe prinţ, dar „numai pentru un minut, ca să se intereseze de sănătate...“ ş.a.m.d., şi apoi voia să arunce o privire în „dulăpior“. Se ţinu numai în ofuri şi ufuri în tot timpul acesta, încît prinţul se grăbi să se descotorosească de el, nu însă înainte ca Lebedev să fi încercat în fel şi chip să-l descoasă în privinţa atacului de epilepsie din ajun, deşi se vedea de la o poştă că apucase să afle toate amănuntele. În urma lui, tot pentru un minut, veni şi Kolea. Acesta însă era într-adevăr grăbit şi stătu ca pe ghimpi, pradă unei nelinişti disperate. Primul lui cuvînt a fost să-l implore pe prinţ să-i spună tot ce i se ascundea despre tatăl său, adăugînd că ieri aflase aproape totul. Părea profund zguduit.

Cu multă prudenţă şi cu toată simpatia şi delicateţea de care era capabil, Mîşkin îi povesti cît se putea mai exact toată întîmplarea. Lovit ca de trăsnet, Kolea n-a fost în stare să scoată un cuvînt şi izbucni doar într-un plîns amarnic. Bietul băiat trecea printr-o grea încercare, care lasă urme neşterse în viaţa unui adolescent. Prinţul înţelese totul şi se grăbi să împărtăşească tînărului său prieten punctul său de vedere în această chestiune, adăugînd că, după părerea lui, însuşi atacul care pune în pericol viaţa bătrînului se datoreşte poate remuşcărilor de pe urma greşelii săvîrşite, şi că nu oricine e capabil de aşa ceva, ceea ce arată că are un suflet ales. Ochii lui Kolea scînteiară cînd prinţul îşi termină relatarea.

— Sînt nişte mizerabili : şi Ganka, şi Varia şi Ptiţîn ! N-am să mă cert cu ei, dar, din clipa aceasta, drumurile noastre se despart ! Ah, prinţe, dacă ai şti prin cîte am trecut de ieri şi pînă acum ! E o lecţie de viaţă pentru mine. Grija mamei consider că-mi revine acum mie ; bineînţeles că la Varia are ce mînca şi unde dormi, dar nu-i vorba numai de asta...

Amintindu-şi că era aşteptat, se ridică brusc, întrebă în grabă pe prinţ despre sănătatea lui şi, cînd auzi răspunsul, adăugă deodată :

— Altceva nu ai să-mi spui nimic ? Am auzit vorbindu-se ieri... (de altfel n-am dreptul)... dar, dacă vreodată vei avea

nevoie, în orice împrejurare, de un prieten credincios, e în fața dumitale ! Mi se pare că noi amîndoi nu prea sîntem fericiți, prințe, nu-i așa ? Dar... nu te mai întreb, nu mai întreb nimic...

După plecarea lui Kolea, prințul se adînci și mai mult în gînduri ; toată lumea prevestește nenorociri ; cu toții au și tras niște concluzii, toți au aerul că știu ceva ce nu știe el ; Lebedev încearcă să-l tragă de limbă, Kolea face aluzii directe, iar Vera plînge. În cele din urmă sfîrși prin a schița un gest scîrbit din mînă. „Afurisită manie !" se blestemă el pentru tendința lui bolnăvicioasă de a suspecta totul și pe toți. Fața i se însenină însă cînd, la unu și ceva, văzu intrînd pe ușă pe doamnele Epancin, care veniseră să-l viziteze „pentru un minut" și, în adevăr, n-au stat mai mult. Ridicîndu-se de la micul dejun, Lizaveta Prokofievna declară că toată lumea și numaidecît o va însoți la plimbare. Propunerea, făcută pe un ton sec și hotărît, fără explicații, echivala cu un ordin. Ieșiră cu toții, adică mama, domnișoarele și prințul Ș. Lizaveta Prokofievna se îndreptă în direcția opusă aceleia pe care obișnuiau s-o ia în fiecare zi. Toți înțeleseră tîlcul acestei plimbări, dar tăcură, de teamă să n-o enerveze pe generăleasă ; cu atît mai mult că și dînsa, ca și cum ar fi vrut să evite orice reproșuri și obiecții posibile, mergea înaintea tuturor fără a-și mai întoarce capul. În cele din urmă, Adelaida își îngădui să observe că, de vreme ce au ieșit să se plimbe, n-are nici un rost să meargă atît de repede, încît nici nu-i chip să se țină după pasul mamei.

— Ascultați, se întoarse deodată Lizaveta Prokofievna, trecem prin fața vilei lui. Orice ar crede Aglaia, și orice s-ar întîmpla mai tîrziu, nu e un străin pentru noi ; mai mult, el e acum bolnav și nenorocit ; eu, cel puțin, vreau să intru un minut la dînsul. Cine vrea să mă urmeze — să poftească, cine nu — drum bun și-l privește.

Bineînțeles, toată lumea o urmă. Cum era și firesc, prințul se grăbi să-și reînnoiască scuzele pentru vaza chinezească pe care o spărsese în ajun și... pentru scandal.

— Lasă asta, răspunse Lizaveta Prokofievna, nu-mi pare rău de vază, ci de dumneata. Așadar, recunoști că ai făcut scandal, nu degeaba se spune că „abia a doua zi își dă omul mai bine seamă", dar nici asta nu are importanță, deoarece acum fiecare înțelege că nu poate fi supărat pe dumneata. Ei, la revedere ; sfatul meu este, dacă poți, fă o plimbare și pe

urmă culcă-te iar. Şi, dacă inima te îndeamnă, vino pe la noi ca şi altădată ; fii sigur, o dată pentru totdeauna, că orice s-ar întîmpla, vei rămîne prietenul casei noastre ; al meu, cel puţin. În tot cazul de mine pot să răspund...

Provocate, domnişoarele se asociară, la rîndul lor, cu căldură, sentimentelor exprimate de mamă ; după aceea se retraseră cu toţii. Dar graba aceasta naivă de a-i spune vorbe afectuoase şi încurajatoare avea în ea ceva negrăit de crud, lucru de care Lizaveta Prokofievna nici nu-şi dădu seama. În invitaţia să vină „ca şi altădată" şi în precizarea „al meu, cel puţin" se simţea, de asemenea, un fel de avertizare. Prinţul se gîndi la atitudinea Aglaiei în timpul vizitei acesteia ; e drept că atît la venire, cît şi la plecare, ea îl învăluise într-un zîmbet încîntător, dar fără să sufle un cuvînt, nici atunci măcar cînd mama şi surorile ei se întreceau în a-l asigura de prietenia lor ; de două ori totuşi, ea îl fixă cu o privire scrutătoare. Chipul fetei era mai palid ca de obicei ; părea să fi petrecut o noapte de insomnie. Prinţul hotărî ca în aceeaşi seară să se ducă neapărat să le viziteze „ca şi altădată" şi cercetă cu nerăbdare ceasul. Exact după trei minute de la plecarea doamnelor Epancin apăru Vera.

— Lev Nikolaevici, adineauri Aglaia Ivanovna m-a rugat să vă transmit ceva în secret.

Prinţul fu cuprins de un tremur subit.

— Un bilet ?

— Nu, verbal ; mi-a spus la repezeală. Vă roagă să staţi acasă toată ziua de astăzi, să nu vă mişcaţi de aici pînă la şapte seara sau chiar pînă la nouă, n-am înţeles bine.

— Dar... pentru ce ? Ce înseamnă asta ?

— Nu ştiu nimic ; tot ce pot spune e că mi-a poruncit şi a insistat să vă transmit negreşit această recomandaţie.

— Aşa s-a exprimat ? A spus chiar aşa : „negreşit" ?

— Nu, n-a spus chiar vorba asta. Abia a apucat să întoarcă capul şi să-mi şoptească ; noroc că m-am strecurat cît ai clipi din ochi lîngă dînsa, altfel nu auzeam nimic. După felul cum a spus-o însă, era limpede că-mi dădea poruncă să vă transmit „negreşit". S-a uitat la mine cu nişte ochi, de mi-a stat inima în loc...

Din cele cîteva întrebări pe care le mai puse Verei, prinţul nu reuşi să afle nimic mai mult, ci, dimpotrivă, îngrijorarea lui deveni şi mai mare. Rămas singur, se culcă pe canapea şi

căzu iarăși pe gînduri. „S-a anunțat probabil cineva în vizită la ei înainte de ora nouă și se teme ca nu cumva să mai fac vreo gafă", hotărî el în cele din urmă și iar începu să aștepte nerăbdător înserarea, uitîndu-se mereu la ceas. Dezlegarea misterului surveni însă mult mai repede decît s-ar fi așteptat și tot în chip de o nouă vizită, aceasta devenind, la rîndul ei, o nouă enigmă, mai chinuitoare încă decît cea dintîi ; o jumătate de ceas după plecarea doamnelor Epancin se înființă Ippolit, dar atît de istovit și sleit de puteri, încît, de cum intră, fără a scoate măcar un cuvînt, se prăbuși într-un fotoliu, aproape pierzîndu-și cunoștința, cuprins imediat de un acces răvășitor de tuse violentă cu sînge. Ochii îi scînteiau și pe obraji i se aprinseră pete roșii. Prințul bolborosi cîteva cuvinte, la care bolnavul nu răspunse și multă vreme încă după aceea dădu deznădăjduit din mînă să fie lăsat deocamdată în pace. În cele din urmă, accesul încetă și el își reveni.

— Plec ! articulă el cu greu și cu o voce răgușită.

— Dacă vrei, te conduc, propuse prințul.

Se ridică pe jumătate, dar își aminti deodată că adineauri i se interzisese să plece de acasă.

Ippolit rîse cu amărăciune.

— Nu de la dumneata vreau să plec, răspunse el horcăind mereu, dimpotrivă, am crezut de cuviință să vin să te caut pentru a discuta o chestiune... altfel, nu te-aș fi deranjat. Plec *dincolo* și de data aceasta cred că nu e de glumă. *Kaput !* S-a zis cu mine ! N-o spun ca să stîrnesc milă, crede-mă... mă și culcasem astăzi, la ora zece, cu intenția de a nu-mi părăsi patul pînă în momentul *acela,* dar mi-am schimbat gîndul și m-am sculat pentru ultima dată, ca să vin la dumneata... se impunea deci.

— Mă doare inima să te văd în starea aceasta ; trebuia să mă chemi, în loc să te obosești făcînd drumul pînă aici.

— Perfect, și acum să ne oprim aici. Mi-ai exprimat regretele de rigoare, prin urmare poți să ai cugetul împăcat în ce privește regulile politeții... Dar uitasem să te întreb : dumneata cum te mai simți ?

— Acum sînt bine. Ieri însă... nu prea...

— Am auzit, am auzit. A fost cu ghinion vaza chinezească; îmi pare rău că nu eram și eu acolo ! Și acum să revenim la subiect. Mai întîi, am avut azi plăcerea să asist la o întrevedere între Gavrila Ardalionovici și Aglaia Ivanovna lîngă banca verde.

Am admirat pînă la ce punct un om poate avea un aer atît de stupid. I-am spus-o și Aglaiei Ivanovna după plecarea lui Gavrila Ardalionovici... Pe cît se pare, prințe, nu te miră nimic, adăugă el, privind cu neîncredere chipul liniștit al interlocutorului său. A nu te mira de nimic, se spune, e dovada unei inteligențe profunde; după cum, și aceasta este părerea mea, ar putea fi tot așa de bine și un perfect indiciu de mare tîmpenie... De altfel, nu fac nici o aluzie, scuză-mă... Sînt prost inspirat astăzi în felul de a mă exprima.

— Știam de ieri că Gavrila Ardalionovici... și prințul se fîstîci, vizibil tulburat, cu toate că Ippolit nu-i putea ierta faptul că nu exprimă nici o mirare.

— Știai? Iată o noutate! De altfel, nu te întreb cum ai ajuns să afli... Nu cumva ai fost și martor la întrevederea asta?

— Dacă zici că te aflai acolo, nu se poate să nu știi că eu nu eram.

— Cine știe, poate că ai stat ascuns pe undeva, după vreun tufiș. În tot cazul, deznodămîntul m-a făcut să mă bucur pentru dumneata, bineînțeles, căci începusem să cred că Gavrila Ardalionovici ți-o luase înainte și că el era preferatul!

— Te rog să nu-mi vorbești despre asta, Ippolit, și mai ales în felul acesta.

— Cu atît mai mult cu cît știi tot.

— Te înșeli. Nu știu aproape nimic, și Aglaia Ivanovna este convinsă că nu știu nimic. Nici de această întîlnire n-am știut nimic... Spui că a fost o întîlnire? Ei și? Ce importanță are?!...

— Cum vine asta, ba știai, ba nu știai? Nu înțeleg! Dumneata zici: „Foarte bine, dar să lăsăm asta!" Ei, nu, nu e bine de loc, căci nu trebuie să fii așa de încrezător! Mai ales dacă nu știi nimic. Chiar din pricină că nu știi nimic ești atît de încrezător. Ai idee cel puțin cam ce urmăresc aceste două ființe, fratele și surioara? Bănuiești poate?... Bine, bine, nu mai insist, adăugă el, observînd că prințul face un gest de nerăbdare; dar am venit să-ți vorbesc într-o chestiune a mea personală... să mă explic. Dracu să mă ia, nu-i chip să mor fără explicații. Prea multe explicații. Groaznic! Vrei să mă asculți?

— Vorbește, te ascult.

— Și totuși îmi schimb din nou părerea: voi începe tot cu Ganecika. Închipuiește-ți că și mie mi s-a fixat o întîlnire astăzi, la banca cea verde! De altfel, nu vreau să mint: am

insistat chiar eu ca să obţin această întrevedere, sub pretextul că am să-i dezvălui un secret. Nu ştiu dacă am ajuns prea devreme (aşa mi se pare), fapt este că în momentul cînd mă aşezam lîngă Aglaia Ivanovna, am văzut, venind spre noi, pe Gavrila Ardalionovici la braţ cu Varvara Ardalionovna; aveau aerul că se plimbă. Cred că au fost amîndoi foarte surprinşi să mă vadă acolo; nu se aşteptau la asta, fără îndoială, şi păreau foarte contrariaţi. Aglaia Ivanovna s-a îmbujorat la faţă şi, crede sau nu, dar îşi cam pierduse cumpătul, nu ştiu, din cauza prezenţei mele sau la vederea lui Gavrila Ardalionovici, care, orice s-ar spune, e un bărbat foarte bine. Cert este însă că s-a făcut roşie pînă-n vîrful urechilor şi a isprăvit totul, cît ai clipi, într-un mod foarte nostim: s-a ridicat pe jumătate şi, după ce a răspuns la salutul fratelui şi la zîmbetul amabil al surorii, le-a spus scurt: „Ţineam doar să-mi exprim personal mulţumirea pe care mi-o procură sentimentele dumneavoastră sincere şi prieteneşti, şi dacă se va ivi prilejul... la nevoie... fiţi siguri..." Apoi le-a făcut o reverenţă, şi cei doi au plecat — plouaţi sau cu nasul în sus, nu-mi dau seama. Ganecika, cu siguranţă, a rămas prostit; n-a priceput nimic şi era roşu ca racul (are cîteodată o expresie foarte curioasă!), însă Varvara Ardalionovna se pare că a înţeles că trebuie s-o şteargă cît mai iute împreună cu scumpul ei frăţior; că şi atît numai însemna foarte mult din partea Aglaiei Ivanovna. E mai deşteaptă decît fratele ei şi sînt sigur că acum jubilează. Cît despre mine, venisem să pun la punct cu Aglaia Ivanovna o întîlnire între ea şi Nastasia Filippovna.

— Nastasia Filippovna?! strigă prinţul.

— Aha! Mi se pare că eşti pe cale să-ţi pierzi cumpătul şi te cuprinde mirarea! Îmi pare bine că începi să semeni a om. Pentru asta am să-ţi spun ceva ce o să-ţi facă plăcere. Iată ce înseamnă să faci servicii tinerelor domnişoare cu suflet nobil: astăzi am primit o palmă de la ea.

— Morală? întrebă prinţul fără voie.

— Da, fireşte, nu una fizică. În halul în care sînt acum, cred că nimeni nu s-ar încumeta să ridice mîna asupra mea, nici măcar o femeie, nici chiar unul ca Ganecika nu m-ar lovi! Totuşi, ieri, la un moment dat, am crezut că o să se repeadă la mine... Pun rămăşag că ştiu la ce te gîndeşti acum. Îţi spui: „Mă rog, la ce i-ar folosi bătaia? În schimb, n-ar strica, cînd

doarme, să fie înăbuşit cu o pernă sau cu o cîrpă udă !" Îţi citesc gîndul pe faţă.

— Niciodată nu m-am gîndit la aşa ceva ! protestă prinţul, indignat de o asemenea presupunere.

— Nu ştiu, dar am visat astă-noapte că cineva mă înăbuşea cu o cîrpă udă... un bărbat... Ştii cine ? Fie, dumitale am să ţi-o spun : închipuieşte-ţi, asasinul meu era Rogojin ! Ce zici, poţi asfixia pe cineva cu o cîrpă udă ?

— Nu ştiu.

— Am auzit că se poate. Bine, să lăsăm asta. Dar de ce-oi fi eu un bîrfitor, un intrigant ? Pentru ce m-a făcut ea astăzi intrigant ? ! Şi, bagă de seamă, m-a numit aşa după ce a ascultat cu atenţie, de la început şi pînă la sfîrşit, tot ce i-am spus ; mai mult, după ce ea însăşi mi-a pus şi întrebări... Dar aşa sînt femeile ! Pentru ea am intrat în relaţii cu Rogojin, cu omul acesta tare original ; în interesul ei i-am aranjat o întrevedere cu Nastasia Filippovna. Să nu fie oare din cauză că i-am jignit amorul propriu spunîndu-i că se mulţumeşte să culeagă „firimituri" după urma Nastasiei Filippovna ? Dar numai şi numai în interesul ei nu m-am dat bătut, o mărturisesc, îndîrjindu-mă să-i prezint astfel lucrurile ; i-am scris chiar două scrisori în sensul acesta, iar astăzi, în întrevederea pe care am avut-o cu ea, tot aşa i-am vorbit... Cu asta am şi început adineauri, spunîndu-i că e umilitor pentru ea... De altfel, cuvîntul acesta de „firimituri" nu-mi aparţine ; n-am făcut decît să-l repet ; la Ganecika, toată lumea îl declină mereu şi în toate felurile ; de altfel, chiar ea a confirmat acest lucru. Ei bine, atunci pentru ce sînt, în ochii ei, un bîrfitor care se complace în intrigi ? Îmi dau seama, da, da : mă găseşti foarte ridicol în momentul acesta şi pun rămăşag că încerci în gînd dacă nu mi se potrivesc cumva versurile astea stupide :

Şi poate, peste tristu-mi soare-apune,
Ultimu-i zîmbet dragostea-şi va pune. [92]

Ha, ha, ha ! izbucni el apoi într-un rîs nervos, căruia îi urmă un nou acces de tuse violentă. Şi bagă de seamă, acest Ganecika are neobrăzarea să vorbească de „firimituri", continuă el cu un glas hîrbuit de răguşeală, cînd, de fapt, şi el cam după aşa ceva jinduieşte !

Prinţul rămase multă vreme tăcut ; îl cuprinsese groaza.

— Ai vorbit de o întîlnire cu Nastasia Filippovna ? murmură el în sfîrşit.

— Cum, nu ştiai într-adevăr că astăzi urmează să aibă loc o întrevedere între Aglaia Ivanovna şi Nastasia Filippovna ? La invitaţia Aglaiei Ivanovna, cu strădania mea şi prin intermediul lui Rogojin, care i-a transmis scrisoarea la Petersburg, Nastasia Filippovna a sosit azi la Pavlovsk şi acum se află împreună cu Rogojin chiar aici, în apropiere, în casa unde a mai locuit şi altădată, la doamna aceea cu reputaţie cam echivocă, la Daria Alexeevna... prietena ei. Şi acolo, în casa aceea dubioasă, Aglaia Ivanovna se va duce astăzi să stea de vorbă prieteneşte cu Nastasia Filippovna pentru a rezolva diferite probleme. Le-a căşunat aritmetica. Cum, nu ştiai ? Pe onoarea dumitale ?

— E de necrezut !

— Foarte bine dacă e de necrezut. De altfel, nici n-ai fi avut de unde afla ! Deşi, într-o localitate mică cum e aceasta, vorba aceea, un bîzîit de muscă şi tot se află ! Aşadar, te-am înştiinţat şi poţi să-mi fii recunoscător. Şi acum, la revedere — pe lumea cealaltă, probabil. Şi încă ceva : m-am purtat, ce-i drept, ca un mizerabil faţă de dumneata, pentru că... şi de ce adică n-aş fi acţionat în profitul meu, mă rog ? Ca să menajez interesele dumitale ? I-am dedicat Aglaiei „Spovedania" mea (nici asta nu ştiai ?). Şi cum a primit-o ! He ! He ! Dar faţă de dînsa n-am fost o canalie, m-am purtat cît se poate de leal ; nu mă simt cu nimic vinovat ; şi totuşi, ea a fost aceea care m-a umilit şi m-a păcălit... De altfel, n-aş avea ce să-mi reproşez nici faţă de dumneata ; chiar dacă i-am vorbit de „firimituri" şi altele de acest fel, în schimb ţi-am comunicat şi ziua, şi ceasul, şi locul întîlnirii ; ţi-am dezvăluit tot jocul acesta... bineînţeles, numai de necaz, şi nu din mărinimie. Rămîi cu bine, sînt limbut ca un gîngav sau ca un ofticos ; aşadar, bagă de seamă, nu pierde nici un minut, dacă meriţi într-adevăr numele de bărbat. Întrevederea are loc precis chiar în astă seară.

Ippolit se îndreptă spre uşă, dar, la chemarea prinţului, se opri în prag.

— Aşadar, după dumneata, Aglaia Ivanovna se va duce singură astăzi la Nastasia Filippovna ? întrebă prinţul, şi pete roşii îi apărură pe obraz şi pe frunte.

— Nu ştiu exact, dar aşa cred că se va întîmpla, răspunse Ippolit, cu capul pe jumătate întors spre Mîşkin ; de altfel, nu poate fi decît aşa ; doar nu s-o duce Nastasia Filippovna la Epancini ! Pe de altă parte, întrevederea nu poate să aibă loc nici la Ganecika, într-o casă unde zace un muribund. Ce zici de general ?

— Dar asta mă face, dimpotrivă, să cred că-i un lucru imposibil ! replică prinţul. Cum ar putea ea să iasă, presupunînd chiar că ar voi s-o facă ? Nu cunoşti obiceiurile casei ! Ea nu poate în nici un caz să se ducă singură la Nastasia Filippovna ; e o absurditate !

— Vezi, prinţe, nimeni nu sare în mod obişnuit pe fereastră; dar dacă se întîmplă un incendiu, gentlemenul cel mai manierat, doamna cea mai simandicoasă vor sări pe geam. Dorinţa, ca şi nevoia, n-au opreliști, şi domnişoara noastră se va duce la Nastasia Filippovna. Şi cum adică, chiar aşa din scurt sînt ţinute domnişoarele dumitale, încît nu e chip să iasă din casă ?

— Nu, n-am vrut să spun asta...

— Ei bine, dacă nu-i vorba de asta, înseamnă că ea n-are decît să coboare treptele şi s-o ia drept înainte, chit că pe urmă nu s-ar mai întoarce acasă. Sînt cazuri cînd îţi arzi toate punţile şi cînd nu te mai întorci la părinţi ; viaţa nu se reduce numai la dejunuri, mese şi prinţi Ş. Mi se pare că o iei pe Aglaia Ivanovna drept o domnişoară de pension sau o şcolăriţă ; i-am şi vorbit despre asta şi pare-se că a fost de acord cu mine. Aşteaptă să vină ora şapte sau opt... În locul dumitale, aş pune acolo pe cineva de strajă, ca să surprindă momentul precis cînd va ieşi din casă. Trimite-l cel puţin pe Kolea ; fii sigur că el va spiona cu plăcere, vreau să spun că pentru dumneata... căci totul e relativ... Ha, ha !

Ippolit ieşi. Prinţul n-avea de ce să mai pună pe cineva să spioneze, chiar dacă ar fi fost capabil de un asemenea act. Porunca trimisă de Aglaia să nu părăsească casa se lămurea acum ; cine ştie, poate că intenţiona să treacă pe la el ca să-l ia cu dînsa ; sau poate că voia să împiedice orice intervenţie din partea lui în această chestiune. Ambele presupuneri erau plauzibile deopotrivă. Prinţul simţi că are ameţeli, odaia se învîrtea împrejurul lui. Se culcă pe canapea şi închise ochii.

Oricum, întreaga chestiune părea să fi ajuns într-o fază decisivă, finală, iar hotărîrea Aglaiei se arăta a fi categorică şi definitivă. Nu, Mîşkin n-o considera de loc o domnişoară de

pension sau o școlăriță. Își dădu seama acum că de multă vreme era neliniștit și se temea că va interveni ceva tocmai în felul acesta; dar pentru ce anume voia neapărat s-o vadă? Un fior îi străbătu tot trupul; febra îl cuprindea din nou.

Nu, n-o considera de loc un copil! În ultimul timp, unele păreri, unele cuvinte de-ale ei aproape că-l îngrozeau. Cîteodată i se părea că era prea închisă, prea reținută și prea stăpînă pe ea însăși, și-și amintea că tocmai asta îl înspăimînta. La drept vorbind, în timpul acestor zile se străduise să nu se mai gîndească, să alunge gîndurile negre; zadarnic însă; mereu și de multă vreme îl chinuia aceeași întrebare: ce se ascundea oare în sufletul ei? Și totuși cît de nestrămutată îi era credința în acest suflet! Dar iată că toate aceste îndoieli aveau să se împrăștie, totul se va limpezi și se va hotărî chiar astăzi. Teribilă idee! Și iarăși „femeia aceasta!“ Oare de ce îl obseda mereu gîndul că această femeie va apărea negreșit, chiar în ultimul moment, în momentul decisiv, și-i va sfărîma existența, sfîșiindu-i firul soartei ca pe un fir de ață putredă? Acum, cu toate că era într-o stare de semidelir și mintea îi era învăpăiată aproape pînă la halucinații, ar fi jurat că întotdeauna gîndise astfel. Dacă în ultimul timp se străduia s-o uite, era numai fiindcă se temea de ea. Și ce anume simțea față de această femeie: dragoste sau ură? Întrebarea aceasta nici nu și-o pusese în cursul acestei zile. Inima-i era curată, de asta era convins; știa pe cine iubește... Nu se temea atît de această întrevedere ciudată și inexplicabilă, a cărei cauză îi era necunoscută și al cărei deznodămînt nu-l putea prevedea, ci de Nastasia Filippovna însăși se temea. Mai tîrziu, după cîteva zile, își aminti că, în timpul orelor acelea febrile, nu încetase să-și închipuie mereu ochii, privirea tinerei femei — i se părea că-i aude glasul, cuvintele, niște cuvinte stranii, deși aceste ore de febră și de chin nu-i lăsară decît puține și foarte palide urme în memorie. Abia dacă-și mai amintea, de pildă, că Vera îi adusese mîncare și că mîncase; dar nu-și amintea de loc dacă dormise sau nu în după amiaza aceea. Știa doar atît că în seara aceea nu i s-au limpezit gîndurile decît din clipa cînd Aglaia apăru pe terasă. La vederea ei, prințul sări îndată de pe canapea și străbătu jumătate din odaie ca să vină în întîmpinarea ei. Era ora șapte și un sfert. Aglaia venise singură, neînsoțită de nimeni; era îmbrăcată simplu și parcă în grabă, purtînd pe umeri un fel de mantie ușoară. Era palidă, ochii

îi străluceau de o sclipire vie și uscată; aveau o expresie pe care prințul n-o cunoscuse încă. Îl măsură cu o privire scrutătoare.

— Ești gata, rosti ea încet și în aparență liniștită, îmbrăcat și cu pălăria în mînă; ai fost, așadar, prevenit; știu cine: Ippolit.

— Da, el mi-a spus... murmură prințul mai mult mort decît viu.

— Ei bine, să mergem; știi că trebuie negreșit să mă însoțești. Cred că ești în stare, ai atîta putere ca să ieși din casă?

— Da, pot, însă... cum e posibil așa ceva?

Se întrerupse brusc și nu mai izbuti să spună nimic mai mult. A fost singura lui încercare să oprească pe această ființă nesăbuită, apoi o urmă supus, ca un sclav. Cu toată învălmășeala din creierul lui înfierbîntat, prințul își dădea seama că ea se va duce *acolo* și fără el și, prin urmare, datoria lui era s-o însoțească. Mai mult ghicea cît de îndîrjită era în hotărîrea ei, și nu era în puterea lui să împiedice această pornire sălbatică. Mergeau tăcuți și în tot drumul n-au schimbat aproape nici un cuvînt. Mîșkin băgă de seamă numaidecît că Aglaia cunoștea bine drumul; iar cînd îi spuse că, apucînd pe o străduță mai dosnică, ar întîlni mai puțină lume, ea păru că face o sforțare ca să-l asculte, apoi răspunse scurt și sec: „Puțin îmi pasă!" În momentul cînd se apropiau de locuința Dariei Alexeevna (o casă mare și veche de lemn), de pe terasă coborau o doamnă elegantă și o tînără domnișoară; rîzînd zgomotos și vorbind tare, cele două femei se urcară într-o superbă caleașcă care aștepta în fața ușii, fără să-și arunce măcar ochii asupra Aglaiei și a prințului, ca și cum nici nu i-ar fi zărit. De îndată ce trăsura plecă, ușa se deschise din nou și Rogojin, care aștepta sosirea lor, îi introduse în casă, grăbindu-se să închidă ușa.

— În toată casa sîntem numai noi patru, spuse el tare, uitîndu-se la prinț cu coada ochiului, și un licăr straniu luci în privirea lui.

În prima odaie aștepta Nastasia Filippovna, îmbrăcată și ea extrem de simplu, toată în negru; se ridică în picioare la sosirea vizitatorilor, dar fără să schițeze un zîmbet măcar și fără să-i întindă mîna cel puțin prințului.

Privirea ei scrutătoare și agitată se opri cu nerăbdare asupra Aglaiei. Amîndouă se așezară destul de departe una de

cealaltă ; Aglaia pe o canapea într-un colţ al odăii, Nastasia Filippovna aproape de fereastră. Cei doi bărbaţi rămaseră în picioare ; de altfel, nici n-au fost poftiţi să se aşeze. Prinţul aruncă o privire îndurerată şi plină de nedumerire asupra lui Rogojin, care rămăsese cu acelaşi zîmbet pe faţă. Tăcerea ţinu cîteva clipe.

În cele din urmă, pe chipul Nastasiei Filippovna se aşternu o umbră întunecată şi rău vestitoare : căutătura ei, aproape duşmănoasă, stăruia cu asprime asupra vizitatoarei. Aglaia părea stînjenită, fără să se intimideze. Intrînd, ea aruncă o privire fugară spre rivala ei, iar după ce se aşeză, rămase o vreme cu ochii plecaţi, parcă dusă pe gînduri. De vreo două ori, fugar, examină odaia ; o senzaţie de dezgust foarte pronunţată se arătă pe chipul ei, ca şi cum s-ar fi temut să nu se murdărească în locul acesta. Printr-un gest instinctiv, îşi potrivea mereu cutele rochiei şi într-un rînd îşi schimbă locul, trăgîndu-se cu un aer neliniştit spre capătul canapelei. E probabil că toate aceste mişcări le făcea fără voie, cu totul inconştient, şi poate tocmai de aceea erau mai jignitoare. În sfîrşit, privi ferm în faţă pe Nastasia Filippovna şi, în acelaşi timp, citi limpede tot ce scăpăra în ochii întunecaţi ai rivalei sale. Se înfruntau două femei. Femeia înţelese pe femeie ; Aglaia tresări.

— Ştii, fără îndoială, pentru ce te-am invitat la această întîlnire, începu ea în sfîrşit cu voce scăzută şi chiar poticnindu-se de două ori la această scurtă frază.

— Nu, nu ştiu nimic, răspunse cu un glas sec şi întretăiat Nastasia Filippovna.

Aglaia roşi. Poate că-i păru deodată extrem de ciudat şi de neverosimil că se află acum în preajma acestei femei, în casa „acestei femei" şi că are nevoie de un răspuns din partea ei. La auzul celor dintîi sunete ale glasului Nastasiei Filippovna, un fior străbătu tot trupul tinerei fete. Bineînţeles, „femeia asta" sesiză imediat amănuntul.

— Dumneata pricepi totul... dar te faci anume că nu înţelegi, spuse Aglaia, coborînd glasul şi uitîndu-se la podele cu un aer posomorît.

— Şi pentru ce aş face asta ? întrebă cu un zîmbet uşor Nastasia Filippovna.

— Pentru că vrei să profiţi de situaţia mea... răspunse ridicol de stîngaci Aglaia, de prezenţa mea în casa dumitale.

— Vinovată de această situație ești numai dumneata, replică înțepată Nastasia Filippovna ; nu eu te-am invitat la această întîlnire, dumneata mi-ai cerut-o și, pînă acum, nu știu pentru ce.

Aglaia înălță capul cu un aer de sfidare.

— Stăpînește-ți limba : nu cu această armă, ce-ți este atît de familiară, am venit să mă măsor cu dumneata...

— A ! Va să zică, ai venit totuși să te „măsori" cu mine ! Închipuiește-ți, te credeam mai... spirituală...

Acum se priveau cu o dușmănie și ură fățișă. Una din aceste două femei era aceeași care, cu puțin timp înainte, scrisese celeilalte scrisorile pe care cititorul le cunoaște. Și iată că, de la prima întîlnire, de la primele cuvinte schimbate, dispăruseră toate sentimentele exprimate în acea corespondență. Ei bine, în momentul acela, nici una din cele patru persoane reunite în odaie nu părea să vadă în acest fapt ceva nefiresc. Prințul, care numai cu o zi înainte n-ar fi crezut posibil să-și închipuie nici măcar în vis o asemenea scenă, o trăia acum aievea, privind și ascultînd ca și cum vedea împlinindu-se o veche presimțire. Visul cel mai fantastic devenise deodată realitatea cea mai evidentă. Una din aceste două femei disprețuia în momentul acela cu atîta pornire pe cealaltă și dorea atît de mult să i-o mărturisească (poate nu venise decît pentru asta, cum se exprimase a doua zi Rogojin), încît părea că cealaltă, cu toată firea ei prăpăstioasă, cu tot dezechilibrul ei mintal și sufletesc, nu ar fi putut să opună nici o idee preconcepută, oricît de pornită ar fi fost, care să reziste disprețului înveninat, de esență pur feminină al rivalei sale. Prințul era încredințat că Nastasia Filippovna nu va pomeni de scrisori ; după sclipirea ochilor ei, își dădea seama cît ar putea s-o coste acum aceste scrisori ; și-ar fi dat însă jumătate din viață ca nici Aglaia să nu amintească de ele.

Totuși, Aglaia păru că-și regăsește deodată stăpînirea de sine.

— Nu m-ai înțeles, spuse ea, n-am venit... să mă cert cu dumneata, cu toate că nu te iubesc. Am... am venit... să stăm de vorbă ca de la om la om. Cînd ți-am cerut întîlnirea aceasta, hotărîsem ceea ce aveam de discutat și, prin urmare, voi spune ceea ce mi-am propus, chiar dacă aș risca să nu mă înțelegi de loc. Cu atît mai rău pentru dumneata, nu pentru mine. Voiam să răspund la ceea ce mi-ai scris și să răspund

prin viu grai, pentru că așa îmi pare mai nimerit. Ascultă deci răspunsul meu la toate scrisorile dumitale. A început să-mi fie milă de prințul Lev Nikolaevici, chiar din prima zi cînd l-am cunoscut și pe urmă, cînd am aflat tot ce se petrecuse la serata dumitale. Mi-a fost milă de dînsul pentru că e un om foarte bun și naiv și, în simplitatea lui, a crezut, probabil, că ar putea fi fericit... alături de o femeie... cu un asemenea caracter. Și tocmai de ce m-am temut, s-a împlinit : dumneata n-ai fost în stare să-l iubești, l-ai făcut să sufere și l-ai părăsit. N-ai fost în stare să-l iubești, pentru că ești prea orgolioasă... ba nu, am greșit, nu orgolioasă, ci vanitoasă... și nici măcar asta ! Ești egoistă pînă la... nebunie ; chiar scrisorile pe care mi le-ai adresat o dovedesc cu prisosință. Nu puteai să îndrăgești un bărbat așa de sincer și neprefăcut ca el ; și nu se știe dacă, în fond, nu l-ai disprețuit în adîncul sufletului și poate că ți-ai și bătut joc de el : dumneata nu poți iubi decît dezonoarea dumitale ; ideea dumitale fixă că ești dezonorată și că cineva ți-a adus o mare ofensă. Dacă ai fi mai puțin pătată, ori dacă n-ai fi de loc, te-ai simți mai nenorocită... (Aglaia pronunță cu voluptate aceste cuvinte, care țîșneau din gura ei strunite, nerăbdătoare, cuvinte gîndite și ticluite de mult, încă de pe atunci cînd nici chiar prin vis nu i se năzărea o asemenea întîlnire ; cu o privire veninoasă urmărea efectele vorbelor ei pe fața răvășită de emoție a Nastasiei Filippovna.) Îți amintești, cred, continuă ea, că el mi-a scris atunci ; de la el am aflat că știai de scrisoarea aceea și chiar ai citit-o. După conținutul ei, am înțeles totul și încă foarte bine ; chiar el mi-a confirmat asta nu demult, adică tot ce ți-am spus acum, cuvînt cu cuvînt. După scrisoare, am așteptat. Bănuiam că vei veni aici, pentru că nu te poți lipsi de Petersburg ; ești încă prea tînără și prea frumoasă pentru provincie... De altfel, nici cuvintele acestea nu-mi aparțin, adăugă Aglaia roșind, și din clipa aceea roșeața se menținu pe chipul ei pînă în momentul cînd încetă să mai vorbească. Cînd l-am revăzut pe prinț, am luat parte cu tot sufletul la obida și la suferința lui. Nu rîde ; dacă rîzi, ești nevrednică să înțelegi toate acestea...

— Vezi bine că nu rîd, spuse pe un ton sever și totodată cu amărăciune Nastasia Filippovna.

— De altfel, puțin îmi pasă, poți să rîzi cît vei voi. Cînd l-am întrebat, mi-a spus că de mult nu te mai iubește, că pînă și amintirea dumitale îi este penibilă, dar că te plînge, și de

cîte ori își amintește de dumneata, își simte inima „străpunsă pe vecie", cum s-a exprimat el. Trebuie să mai spun că Lev Nikolaevici este omul cel mai nobil, cel mai bun și cel mai încrezător din cîți am întîlnit vreodată. După ce l-am auzit vorbind așa, mi-am dat seama că primul venit poate ușor să-l înșele și că el va ierta pe oricine pentru jignirea suferită. Și tocmai pentru asta l-am îndrăgit...

Aglaia se opri o clipă, uluită, întrebîndu-se parcă cum de a putut pronunța un asemenea cuvînt ; în același timp, o mîndrie fără seamăn scînteie în privirea ei ; acum îi era perfect egal, chiar dacă „femeia aceasta" ar fi rîs de mărturisirea care îi scăpase fără voie.

— Ți-am spus tot și, desigur, ai înțeles ce vreau de la dumneata.

— Poate că am înțeles, într-adevăr, dar e mai bine s-o spui și dumneata, răspunse încet Nastasia Filippovna.

Fața Aglaiei se aprinse de mînie.

— Voiam să te întreb, și cuvintele ei cădeau răspicat, ca o sentință neîndurătoare, cu ce drept te amesteci în sentimentele lui față de mine ? Cu ce drept ți-ai permis să-mi scrii epistole ? Cu ce drept declari în fiece clipă, și lui și mie, că-l iubești, după ce l-ai părăsit, fugind de la el într-un chip atît de jignitor, atît de rușinos și... nedemn !

— Nu i-am declarat nici lui și nici dumitale nu ți-am scris că-l iubesc, rosti cu un vădit efort Nastasia Filippovna, și... ai dreptate, l-am părăsit... am fugit... adăugă ea cu vocea stinsă.

— Cum n-ai declarat „nici lui, și nici mie" ? se năpusti cu indignare Aglaia. Dar scrisorile dumitale ? Cine te-a rugat să te amesteci în favoarea lui și să mă îndemni să-l iau ? Asta nu-i o declarație ? Pentru ce ne impui mijlocirea dumitale ? Crezusem mai întîi că, vîrîndu-te între noi, urmăreai, dimpotrivă, să-l faci odios în ochii mei, ca să rup cu el ; abia mai tîrziu am înțeles despre ce este vorba : ți s-a năzărit că prin toate schimonoselile acestea îndeplinești o faptă măreață și generoasă... Ei bine, cum ai fi putut să-l iubești pe el, dacă-ți iubești atît de mult vanitatea ? Pentru ce n-ai plecat de aici, în loc să-mi scrii acele scrisori ridicole ? Pentru ce nu te măriți acum cu omul generos care te iubește atît și care ți-a făcut onoarea să te ceară în căsătorie ? Explicația e simplă : măritată cu Rogojin, n-ai mai fi o femeie dezonorată, o victimă, ba ți s-ar da chiar prea multă cinste și respect în societate. Evgheni

Pavlovici spune că ai citit prea multe poeme și că „ești prea instruită pentru... poziția dumitale" ; el te consideră o răsfățată care nu face altceva decît să huzurească, împuindu-și capul cu tot felul de cărți ; mai adaugă la asta și vanitatea dumitale, și iată-ți portretul !

— Dar dumneata nu huzurești ? Nu ești o răsfățată ?

Era limpede că explicația dintre cele două femei degenerase pe negîndite într-o formă brutală, precipitîndu-se vertiginos spre un punct cu totul neașteptat ; neașteptat, pentru că Nastasia Filippovna, venind la Pavlovsk, își mai făcea anumite iluzii, cu toate că, la drept vorbind, se aștepta mai mult la rău, decît la bine. Dar Aglaia se lăsase tîrîtă de pornirea ei pătimașă și, așa cum te rostogolești de pe înălțimile unui pisc, nu se mai putea opri în fața tentației de a-și satisface ura și setea de răzbunare. Nastasia Filippovna a fost chiar surprinsă s-o vadă pe tînăra fată în halul acesta ; o privi abia îndrăznind să-și creadă ochilor și, în primul moment, nu știu ce să facă. Fie că era o femeie care citise prea multe poeme, cum credea Evgheni Pavlovici, fie că era pur și simplu nebună, după convingerea prințului, în tot cazul femeia aceasta, uneori așa de cinică și neobrăzată în purtările ei, era, în fond, mult mai pudică, mai sensibilă și mai încrezătoare decît s-ar fi putut crede. E adevărat că se observa la dînsa tot timpul influența unei lecturi dezordonate, predispoziția spre visare, spre interiorizare și ficțiuni fantastice, dar în schimb și multă forță și profunzime... Prințul înțelegea toate astea ; pe fața lui se întipări o expresie de suferință. Aglaia băgă de seamă acest lucru și se cutremură de furie.

— Cum îndrăznești să-mi vorbești astfel ? se oțărî ea cu cel mai mare dispreț, drept răspuns la remarca Nastasiei Filippovna.

— N-ai auzit bine, de bună seamă, replică aceasta mirată. Cum ți-am vorbit ?

— Dacă voiai să fii o femeie cinstită, pentru ce nu l-ai părăsit atunci pe seducătorul dumitale, pe Toțki... simplu... fără scene melodramatice ? întrebă pe neașteptate Aglaia.

— Ce știi dumneata de situația mea, ca să-ți permiți să mă judeci ? tresări Nastasia Filippovna, pălind groaznic.

— Știu că nu te-ai dus să muncești și că ai plecat cu bogătașul Rogojin, ca să faci pe îngerul decăzut ! Nu mă mir de loc

că Toţki era cît pe ce să-şi zboare creierii ca să scape de un asemenea înger !

— Ajunge ! spuse cu dezgust şi totodată cu un accent de insuportabilă durere Nastasia Filippovna. M-ai înţeles ca şi... jupineasa Dariei Alexeevna, care nu de mult s-a judecat cu logodnicul ei în faţa tribunalului. Ba, şi ea ar pricepe mai bine decît dumneata...

— E o fată cinstită, probabil, care trăieşte din munca ei. Pentru ce judeci pe o servitoare cu atîta dispreţ ?

— Dispreţul meu nu se adresează muncii, ci dumitale, cînd vorbeşti de muncă.

— Dacă ai fi vrut să fii cinstită, te-ai fi făcut spălătoreasă !

Amîndouă se ridicară şi, palide, se măsurau din ochi.

— Aglaia, opreşte-te ! Eşti nedreaptă ! strigă prinţul consternat.

Rogojin nu mai zîmbea ; asculta cu braţele încrucişate şi buzele strînse.

— Poftim, spuse Nastasia Filippovna, tremurînd de furie, priviţi pe această dumnişoară ! Şi eu care am considerat-o un înger ! Ai venit aici fără guvernantă, Aglaia Ivanovna ?... Vrei... vrei să-ţi spun imediat, pe faţă, fără înconjur, pentru ce ai venit la mine ? Te-ai speriat, iată pentru ce ai venit !

— Nu cumva mi-a fost frică de dumneata ? întrebă Aglaia indignată la culme, pentru că în naivitatea ei nu putea să admită ca cealaltă să-i vorbească atît de obraznic.

— De mine, fireşte ! De mine te temi, de vreme ce te-ai hotărît să mă vizitezi ! Pe acela de care te temi nu-l dispreţuieşti ! Şi cînd mă gîndesc că am putut să te stimez pînă în clipa asta ! Şi vrei să-ţi spun de ce te temi şi care-i acum ţinta dumitale ? Ai vrut să te convingi pe care dintre noi două o iubeşte mai mult, pentru că eşti teribil de geloasă...

— Chiar el mi-a spus că te urăşte... îngăimă cu greu, adunîndu-şi ultimele puteri, Aglaia.

— E posibil, tot ce se poate ! Şi apoi, poate chiar nu-l merit, numai... numai că ai minţit, cred ! Nu poate el să mă urască şi este exclus să-ţi fi spus asta ! Sînt totuşi gata să te iert... dată fiind situaţia dumitale... Numai să ştii că aveam o părere mai bună despre dumneata ! Te credeam mai inteligentă şi chiar mai frumoasă, crede-mă... Ei bine, ia-ţi odorul... iată-l, se uită la dumneata şi nu-şi mai poate reveni din buimăceală ;

ia-ţi-l, dar cu o condiţie : să plecaţi de aici, imediat ! În clipa asta !...

Se prăbuşi într-un fotoliu, izbucnind în lacrimi. Şi deodată un licăr nou îi jucă în ochi. Se uită ţintă la Aglaia şi, fără să-şi ia ochii dintr-ai ei, se ridică în picioare.

— Dar ce-ai zice dacă... i-aş porunci chiar acum, auzi tu ? Numai să-i po-run-cesc, şi îndată renunţă la tine, rămîne cu mine pentru totdeauna, luîndu-mă apoi de nevastă, iar tu te vei întoarce singură acasă !... Vrei, vrei ?... strigă ea ca o smintită şi poate că nici ei nu-i venea să-şi creadă urechilor că a fost în stare să rostească asemenea vorbe.

Aglaia, îngrozită, se repezise spre uşă, dar se opri în prag, ţintuită parcă, şi asculta.

— Vrei să-l alung pe Rogojin ? Credeai că m-am şi măritat cu el, ca să-ţi fac plăcere ?! Uite, îndată strig în prezenţa ta : „Pleacă, Rogojin !“, iar prinţului îi spun : „Ţii minte ce mi-ai făgăduit ?“ Doamne ! Dar pentru ce m-am umilit eu atît în faţa lor ? Nu m-ai asigurat chiar tu, prinţe, că ai să mă urmezi peste tot, orice mi s-ar întîmpla, şi că nu mă vei părăsi niciodată ? Că mă iubeşti, că îmi ierţi totul şi că mă res... că mă respecţi. Da, şi asta ai spus, chiar şi asta ! Am fugit de la tine ca să-ţi dau libertate, dar acum nu mai vreau ! Pentru ce m-a tratat ea ca pe o... stricată ? Întreabă-l pe Rogojin dacă sînt eu aşa. Îţi va spune. Acum, după ce m-a împroşcat cu noroi, şi încă sub ochii tăi, ai să mă laşi pe mine şi ai să pleci cu ea la braţ ? Blestemat să fii, dacă-i aşa, căci eşti singurul om în care am crezut cu adevărat. Pleacă, Rogojin, n-am nevoie de tine ! strigă ea ca scoasă din minţi. Cuvintele îi ieşeau cu greu din piept, faţa i se crispase, buzele îi erau arse ; bineînţeles, nu-şi pusese prea multă nădejde în toată această fanfaronadă a ei, dar încerca să se înşele ea singură şi să prelungească măcar cu un minut iluzia pe care o mai nutrea. Izbucnirea ei era aşa de puternică, încordarea atît de violentă, încît putea în orice clipă să i se rupă firul vieţii ; aceasta, cel puţin, a fost impresia prinţului. Iată-l, priveşte ! arunca ea vorbele în obrazul Aglaiei, arătîndu-l cu degetul pe Mîşkin. Dacă în clipa aceasta nu se apropie de mine şi dacă nu te leapădă pe tine, ca să-mi rămînă mie, ei bine, ia-l, ţi-l cedez, n-am nevoie de el !...

Şi ea, şi Aglaia rămaseră mute, într-o aşteptare vibrantă, în timp ce privirile lor înnebunite îl sfredeleau pe Mîşkin. Dar el poate că nici nu înţelegea, ba se poate spune cu sigu-

ranță că nu înțelegea tot dramatismul sfîșietor al acestei așteptări. Nu vedea în fața lui decît chipul acela desperat, răvășit de pecetea nebuniei și care rămăsese întipărit în inima-i „străpunsă pe vecie“, cum se exprimase el odată în fața Aglaiei. Prințul nu mai avu putere să suporte acest supliciu și se întoarse către Aglaia cu privirea plină de dojană și implorare :

— Dar cum e cu putință ? E atît de... nefericită !

Nu pronunță decît aceste cuvinte și amuți brusc sub privirea înspăimîntătoare a Aglaiei. Privirea aceasta trăda atîta suferință și în același timp exprima atîta ură, o ură nemărginită, încît Mîșkin își izbi palmele, împreunîndu-le într-un gest disperat, și cu un strigăt sfîșietor se repezi după ea; dar era prea tîrziu ! Șovăise o singură clipă doar, și asta n-a putut suporta Aglaia.

— Ah, Dumnezeule ! strigă ea și, ascunzîndu-și fața în palme, fugi din odaie.

Rogojin se luă după ea, ca să-i deschidă ușa dinspre stradă.

Prințul se repezi și el pe urmele Aglaiei, dar, în clipa cînd trebuia să treacă pragul, două brațe îl înlănțuiră ; chipul deznădăjduit al Nastasiei Filippovna îl privea țintă, iar buzele-i învinețite abia mișcîndu-se, șușoteau :

— După dînsa fugi ? După dînsa...

Și căzu leșinată în brațele lui. O ridică, o duse în odaie și, după ce o întinse într-un fotoliu, rămase aplecat deasupra ei, complet năucit. Pe măsuță era un pahar cu apă ; intrînd, Rogojin îl luă și-i aruncă conținutul în obrazul Nastasiei Filippovna : ea deschise ochii și un minut păru că nu înțelege nimic ; apoi se uită împrejur, tresări și cu un strigăt se repezi spre prinț.

— E al meu ! Al meu ! exclamă ea. A plecat domnișoara cea mîndră ? Ha, ha, ha ! rîdea ea, pradă unui acces de isterie. Ha, ha, ha ! Și eu care eram cît pe ce să-l cedez acestei domnișoare ! Dar pentru ce ? Pentru ce ? Am fost nebună !... Nebună!... Pleacă, Rogojin, ha, ha, ha !

Rogojin îi privi pe amîndoi cu o stranie fixitate, își luă pălăria și, fără să spună un cuvînt, părăsi încăperea. Zece minute după aceea, prințul stătea lîngă Nastasia Filippovna și, contemplînd-o fără să-și ia o singură clipă ochii de la ea, o dezmierda ușor pe cap și pe obraz, ca pe un copilaș. Rîdea cînd o vedea rîzînd și, cînd plîngea, era gata să izbucnească și el în plîns. Tăcut, asculta, fără să înțeleagă probabil, dar cu un zîmbet blajin pe buze, cuvintele ei întretăiate și incoerente pe care i

le şoptea ca într-un extaz şi, cum simţea că începe iarăşi să se întristeze sau să plîngă, să se jeluie sau să reproşeze, începea şi el îndată s-o mîngîie şi să-i spună vorbe drăgăstoase cu care alinţi un copilaş.

IX

Două săptămîni se scurseră după întîmplarea relatată în capitolul precedent, şi situaţia personajelor principale din povestirea noastră se schimbă atît de mult, încît ne-ar fi extrem de anevoios să continuăm istorisirea fără a schiţa cîteva explicaţii prealabile. Şi totuşi ne dăm seama că trebuie să ne mărginim la o simplă expunere a faptelor, pe cît posibil fără cine ştie ce comentarii, deoarece nu sîntem lămuriţi prea bine nici noi în privinţa celor întîmplate. O asemenea rezervă din partea noastră ar putea să pară ciudată şi inexplicabilă pentru cititor, care, pe bună dreptate, s-ar putea întreba cum e posibil să se încumete cineva să vorbească despre un lucru de care nu are o idee clară şi nici un punct de vedere personal? Pentru a nu ne pune într-o situaţie şi mai falsă, vom încerca să ne explicăm gîndul printr-un exemplu concret şi astfel, apelînd la bunăvoinţa cititorului, să-l facem să înţeleagă în ce constă încurcătura noastră, cu atît mai mult cu cît exemplul acesta nu va fi propriu-zis o digresiune, ci o continuare directă şi imediată a naraţiunii.

Două săptămîni mai tîrziu, cu alte cuvinte pe la începutul lui iulie, ca şi în cursul acestor două săptămîni de altfel, toată istoria aceasta, inclusiv şi ultimele peripeţii ale eroului nostru, se transformară într-o anecdotă pe cît de ciudată, pe atît de amuzantă, aproape neverosimilă şi totuşi cît se poate de adevărată, care se răspîndi, transmisă din gură în gură, prin toate străzile învecinate cu vilele lui Lebedev, Ptiţîn, a Dariei Alexeevna şi a Epancinilor, cu alte cuvinte prin tot orăşelul şi chiar prin împrejurimile lui. Aproape toată lumea — localnici, vilegiaturişti, vizitatori veniţi întîmplător să asculte muzica — toţi povesteau, în mii de variante, că un prinţ, pe punctul de a se însura cu o fată aparţinînd unei familii onorabile şi bine crescute, se îndrăgostise de o cocotă, renunţase la logodnica lui, şi, înfruntînd indignarea publică şi chiar ameninţările,

ţinea morţiş să se cunune cu ea chiar aci, în Pavlovsk, sfidînd totul şi pe toţi. Istoria era înflorată cu atîtea scandaluri, se vorbea de atîtea personaje simandicoase şi importante, era prezentată în culori atît de fantastice şi ilustrată cu fapte atît de evidente, încît şi curiozitatea generală, şi interminabilele cancanuri păreau cu totul îndreptăţite. Versiunea cea mai ingenioasă, cea mai subtilă şi cea mai plauzibilă totodată era aceea pe care o lansaseră cei cîţiva cancaneri de mare prestigiu din tagma oamenilor cu scaun la cap care, întotdeauna şi în orice societate, se grăbesc, înainte de toate, să explice celorlalţi tîlcul oricărui eveniment, aflîndu-şi în asta menirea vieţii, ba uneori şi consolarea. Potrivit alegaţiunii lor, un tînăr de familie bună, un prinţ destul de înstărit şi cam prostănac, în schimb un om cu vederi democratice, pătruns de nihilismul contemporan descoperit de domnul Turgheniev, care, de altfel, nu prea ştie să vorbească ruseşte, se îndrăgostise de una din fiicele generalului Epancin, reuşind să fie primit în casă ca pretendent. Dar aidoma acelui seminarist francez, despre care ziarele au scris recent, relatînd cum s-a lăsat să fie hirotonisit pentru tagma preoţească, după ce solicitase anume această hirotonisire, şi cum s-a supus ritualului îndeplinind toate rînduielile : metaniile, închinăciunile, sărutările, jurămintele etc., potrivit canoanelor bisericeşti, pentru ca a doua zi, chiar după hirotonisire, să facă o declaraţie publică printr-o scrisoare deschisă adresată episcopului şi reprodusă de ziarele liberale cum că e ateu şi consideră necinstit din partea lui să înşele poporul mîncîndu-i pîinea degeaba, şi că de aceea se dezice de cinul cu care a fost investit în ajun ; aidoma acestui ateu, şi prinţul nostru, cică, ar fi jucat o farsă asemănătoare faţă de familia viitoarei lui soţii. Se preciza, printre altele, că în acest scop el ar fi ales anume o serată de gală la părinţii logodnicei, cu care prilej a fost prezentat mai multor personalităţi de vază ; potrivise într-adins momentul pentru ca să-şi exprime părerile în faţa tuturor, ca să-i înjure pe înalţii demnitari şi pînă la urmă să-şi retragă în public şi în modul cel mai jignitor cuvîntul dat logodnicei sale ; iar cînd s-a poruncit lacheilor să-l dea afară, s-a împotrivit şi, îmbrîncindu-i, a spart o splendidă vază chinezească. Ca un detaliu caracteristic pentru moravurile moderne, se adăuga că acest tînăr într-o ureche îşi iubea cu adevărat logodnica, fiica generalului, dar că stricase logodna numai pentru a face paradă de principiile sale nihiliste şi pen-

tru a nu-și refuza plăcerea de a se însura cu o femeie decăzută, sfidînd astfel opinia publică și demonstrînd că în ochii lui nu există femei pierdute și femei virtuoase, ci numai femeia liberă, că el nu recunoaște nici un fel de norme și ierarhii învechite, ci pune temei numai pe „problema feminină". Explicația aceasta părea cît se poate de plauzibilă, și cea mai mare parte dintre vilegiaturiștii din Pavlovsk o acceptară, mai ales că se confirma și prin fapte concrete. E drept că o mulțime de amănunte rămîneau obscure ; astfel, se spunea că sărmana fată era atît de îndrăgostită de logodnicul ei — după părerea unora, de „seducătorul" ei — încît, a doua zi după ce o părăsise, ar fi alergat la el, chiar la domiciliul amantei lui ; după alții, dimpotrivă, chiar el, chipurile, o atrăsese în casa iubitei sale exclusiv din tendințe nihiliste, cu alte cuvinte, anume ca s-o facă de rîs și s-o înjosească. În tot cazul, evenimentul stîrnea pe zi ce trece un interes crescînd și curiozitatea publică era cu atît mai ațîțată cu cît nu mai rămînea nici o îndoială că această căsătorie scandaloasă va avea loc cu adevărat.

Și iată cum, o dată ajunși aici, dacă am fi solicitați nu ca să dăm lămuriri asupra laturii nihiliste a afacerii, ci numai ca să precizăm în ce măsură căsătoria proiectată corespundea dorințelor adevărate ale prințului, să arătăm adică în ce constau aceste dorințe și, în general, care era în momentul acela starea sufletească a eroului nostru și alte amănunte de acest gen, va trebui să mărturisim că o asemenea pretenție ne-ar pune într-o mare încurcătură. Tot ce am putea spune e că nunta era într-adevăr hotărîtă și că însuși prințul îi însărcinase pe Lebedev, pe Keller și pe un bun prieten al lui Lebedev, special recomandat pentru acest scop, să se ocupe cu îndeplinirea formalităților necesare pentru oficierea căsătoriei și cu pregătirile pentru nuntă ; că în privința cheltuielilor aveau indicația expresă a prințului să nu facă nici un fel de economie ; că însăși Nastasia Filippovna stăruia ca oficierea cununiei să se facă cît mai repede cu putință ; că la rugămintea arzătoare a lui Keller, prințul îl acceptase drept cavaler de onoare, iar pentru Nastasia Filippovna fusese ales Burdovski, care a primit cu entuziasm această însărcinare ; și că, în sfîrșit, nunta trebuia să aibă loc pe la începutul lui iulie. Dar în afară de amănuntele acestea, a căror exactitate era de netăgăduit, deținem și alte cîteva informații care, hotărît lucru, ne pun complet în derută, întrucît contrazic categoric pe cele dintîi. Așa, de pildă, sîntem înclinați să cre-

dem că, după ce l-a însărcinat pe Lebedev și pe ceilalți cu pregătirile de rigoare, prințul uită chiar din ziua aceea că are un maestru de ceremonii, cavaleri de onoare și nuntă ; și chiar dacă se grăbi să treacă toate grijile acestea asupra altora, o făcu numai și numai pentru că voia să nu se mai gîndească la ele sau chiar să uite cu totul și cît mai repede de ele. Dar atunci la ce se gîndea ? Ce anume stăruia în mintea și sufletul lui, spre ce năzuia ? Nu încape îndoială că nu era la mijloc nici un fel de constrîngere (din partea Nastasiei Filippovna, de pildă) ; că Nastasia Filippovna, într-adevăr, dorea mult ca ceremonia nupțială să fie celebrată cît mai repede ; că ei și nu prințului îi venise ideea căsătoriei acesteia ; dar el a consimțit la toate astea absolut de bunăvoie și chiar cu un aer ușor distrat, ca și cum ar fi fost vorba de lucruri foarte obișnuite. Am mai putea relata și numeroase alte fapte tot atît de curioase, însă, după părerea noastră, departe de a fi în măsură să aducă o lumină în lămurirea tuturor acestor întîmplări, dimpotrivă, ele ar îngreuna și mai mult înțelegerea lor. Vom cita totuși un ultim exemplu.

Astfel, sîntem bine informați că în timpul celor două săptămîni prințul își petrecea zilele și serile alături de Nastasia Filippovna ; o însoțea la plimbare și la concertele de promenadă din parc ; în fiecare zi puteau fi văzuți plimbîndu-se împreună în caleașca ei ; dacă se-ntîmpla să n-o vadă un ceas, nu-i mai tihnea (așadar, sînt indicii că o iubea sincer) ; orice i-ar fi vorbit ea, el o asculta cu un zîmbet blînd și liniștit ceasuri în șir, fără să scoată o vorbă. Dar mai știm că în cursul acelorași zile s-a dus de mai multe ori la Epancini, fără să ascundă acest lucru Nastasiei Filippovna, ceea ce o ducea la disperare. Știm de asemenea că pînă la plecarea lor din Pavlovsk, Epancinii refuzaseră să-l mai primească și nu se învoiseră nici măcar la o singură întrevedere cu Aglaia Ivanovna ; și de fiecare dată el pleca fără să spună un cuvînt, pentru ca a doua zi să vină iarăși, ca și cum ar fi uitat cu desăvîrșire de refuzul din ajun și, bineînțeles, se alegea cu un nou refuz. Alt detaliu pe care-l cunoaștem e că nu trecuse nici un ceas după ce Aglaia Ivanovna fugi de la Nastasia Filippovna și prințul se prezentă la vila Epancinilor, încredințat, fără îndoială, că va găsi acolo pe tînăra fată : apariția lui însă a produs o mare panică, alarmînd toată casa, deoarece Aglaia Ivanovna nu se întorsese încă, și prințul a fost acela care, cel dintîi, le-a adus vestea despre

întrevederea de la Nastasia Filippovna. S-a spus că generăleasa, fiicele și chiar prințul Ș. se arătară atunci foarte ostili față de Mîșkin, refuzîndu-i fără menajamente și în mod categoric nu numai prietenia lor, dar și accesul în casă, mai ales că între timp se prezentă pe neașteptate Varvara Ardalionovna și o anunță pe Lizaveta Prokofievna că Aglaia Ivanovna se află de un ceas la dînsa, într-o stare îngrozitoare, și se pare că nu vrea să se mai întoarcă la părinți. Această ultimă veste care, mai mult ca orice, o zgudui pe generăleasă, era perfect exactă ; plecînd de la Nastasia Filippovna, Aglaia ar fi preferat mai degrabă să moară decît să se întoarcă în momentul acela acasă ; de aceea căută un refugiu la Nina Alexandrovna. Din partea ei, Varvara Ardalionovna crezu de cuviință s-o informeze neîntîrziat pe Lizaveta Prokofievna de tot ce se petrecuse. Mama și fiicele plecară în grabă spre casa lui Ptițîn, urmate și de Ivan Feodorovici, care tocmai atunci picase din Petersburg ; iar în urmă venea abătut și prințul Lev Nikolaevici, cu toate cuvintele aspre ce-i fuseseră aruncate în față și cu toate că i se interzisese categoric să li se arate în ochi și să le calce pragul. Dar Varvara Ardalionovna avusese grijă să dea dispoziții să nu fie primit nici acolo și așa se-ntîmplă că prințul n-a mai putut s-o vadă pe Aglaia. Pînă la urmă, totul se isprăvi cu bine ; tînăra fată, care se aștepta la reproșuri și scandal, văzîndu-le pe mama și pe surorile ei că plîng năprasnic, fără să-i adreseze măcar un cuvînt de dojană, se aruncă în brațele lor și se întoarse numaidecît acasă. Se răspîndise de asemeni zvonul, necontrolat de altfel, că și de data aceasta Gavrila Ardalionovici avu ghinion ; profitînd de momentul cînd sora lui era plecată la Lizaveta Prokofievna, rămas singur, între patru ochi cu Aglaia, el se încumetă să-i vorbească de sentimentele lui ; chiar așa tristă și dezamăgită cum era, Aglaia izbucni în rîs auzindu-l și-i puse deodată o întrebare ciudată : ar fi în stare, ca să-i dovedească cît de mult o iubește, să-și ardă degetul la flacăra unei lumînări ? Întrebarea îl zăpăci pe Gavrila Ardalionovici, punîndu-l într-o situație atît de comică, încît Aglaia începu să rîdă de data aceasta în hohote aproape isterice ; pe urmă îl părăsi în grabă și urcă în odaia Ninei Alexandrovna, unde o găsiră părinții. Prințul află aceste amănunte chiar a doua zi, de la Ippolit. Bolnavul, care nu se mai scula din pat, trimise să-l caute pe Mîșkin anume ca să-i împărtășească noutatea. Cum o aflase el ? Nu știm. Fapt e că, auzind despre proba cu lumî-

narea și cu degetul, prințul, spre nedumerirea și extrema surprindere a lui Ippolit, izbucni într-un rîs nebun; pe urmă, un tremur îl cuprinse deodată și lacrimile începură să-i curgă șiroaie... În general însă, în tot cursul acelor zile el părea că se află în prada unei profunde neliniști, întreaga lui înfățișare și comportare trădau o infinită zăpăceală, tulbure și chinuitoare; Ippolit susținea sus și tare că prințul se scrîntise, deși lucrul acesta nu se putea încă afirma cu certitudine.

Înfățișînd toate faptele aceste, fără a le mai explica și comenta, nu avem de loc intenția de a-l justifica pe eroul nostru în ochii cititorului. Mai mult, sîntem gata chiar să împărtășim sentimentul de indignare pe care l-a stîrnit pînă și în rîndul prietenilor săi. Purtarea lui, într-adevăr, îi revoltă pe toți. Pînă și Vera Lebedeva se simți revoltată un timp; pînă și Kolea era revoltat; revoltat se arătă pînă și Keller, bineînțeles înainte de a fi fost ales cavaler de onoare; cît despre Lebedev, în indignarea lui sinceră începu chiar să urzească intrigi împotriva prințului, după cum se va vedea mai departe. În general însă, noi împărtășim întru totul sensul adînc psihologic și extrem de sugestiv al unor cuvinte pe care Evgheni Pavlovici le spuse deschis și fără menajamente într-o conversație amicală cu prințul, șase sau șapte zile după evenimentul întîmplat la Nastasia Filippovna. Notăm de asemenea că nu numai Epancinii, dar și toți acei care, într-un fel sau într-altul, erau legați de această familie găsiră de cuviință să rupă orice relații cu prințul Lev Nikolaevici. Prințul Ș. de exemplu, întîlnindu-l într-o zi pe Mîșkin, întoarse capul fără să-l salute. În schimb, Evgheni Pavlovici nu se temu că se compromite și făcu o vizită lui Mîșkin, cu toate că reluase relațiile cu Epancinii și aceștia îl primeau cu o cordialitate chiar mai accentuată decît înainte. Radomski venise la prinț a doua zi după ce familia Epancin părăsi Pavlovskul. În momentul acela, el era deja la curent cu toate zvonurile care circulau în public, ba poate și contribuise în parte la răspîndirea lor. Prințul se bucură mult văzîndu-l și se interesă imediat de Epancini. Această întrebare deschisă și naivă ușură mult situația lui Evgheni Pavlovici și-i îngădui să treacă direct la scopul vizitei sale.

Prințul nu știa încă de plecarea Epancinilor; rămase uluit și sîngele îi pieri din obraz; dar un minut după aceea, dădu din cap cu un aer stînjenit și îngîndurat, recunoscînd că „era și firesc să fie așa"; apoi se interesă „unde anume au plecat".

Între timp, Evgheni Pavlovici îl observa cu atenţie, mirat de graba şi simplitatea cu care Mîşkin îi punea întrebări. Pe de altă parte, sinceritatea cam stranie a prinţului, agitaţia şi neliniştea lăuntrică — toate acestea nu scăpară musafirului. Satisfăcu, de altfel, cu multă plăcere curiozitatea lui Mîşkin. Erau încă multe lucruri pe care acesta nu le ştia, şi Radomski fu cel dintîi care-l informă cu obişnuita-i politeţe şi cu lux de amănunte despre familia Epancin. Povesti că Aglaia fusese într-adevăr bolnavă şi că, trei nopţi de-a rîndul, o febră violentă o împiedicase să doarmă : acum îi mergea mai bine, orice pericol dispăruse, în schimb era într-o stare de nervi de nedescris... „Noroc că în casă e linişte şi bună înţelegere ! Nu numai în prezenţa Aglaiei, dar şi între ei, membrii familiei evită pe cît posibil orice aluzie la cele petrecute. Tatăl şi mama au şi căzut de acord asupra unei călătorii în străinătate ; vor pleca la toamnă, imediat după nunta Adelaidei ; Aglaia a primit fără nici o obiecţie vestea călătoriei“. S-ar putea ca şi el, Evgheni Pavlovici, să plece în străinătate. Prinţul Ş. şi Adelaida vor veni şi ei pentru vreo două luni tot acolo, dacă vor avea răgaz. Generalul va rămîne în ţară. Deocamdată întreaga familie a plecat pentru restul sezonului la moşia lor de la Kolmino, la vreo douăzeci de verste de Petersburg, unde au un conac, o casă mare, boierească. Prinţesa Bielokonskaia nu plecase încă la Moscova, părea că anume îşi amînase plecarea. Lizaveta Prokofievna stăruise mult ca ei să părăsească cu toţii Pavlovskul, accentuînd asupra imposibilităţii de a mai rămîne după cele întîmplate ; în fiecare zi, el, Evgheni Pavlovici, aducea la cunoştinţa generălesei diversele zvonuri care circulau prin oraş. N-au crezut cu cale să se ducă să-şi isprăvească vilegiatura nici la Elaghin.

— Şi într-adevăr, adăugă povestitorul, spune şi dumneata, puteau să mai rămînă... mai ales ştiind tot ce se petrece aici, în casa dumitale, şi cînd, cu tot refuzul lor de a te primi, te duceai în fiecare zi *pe acolo*...

— Da, da, da, ai dreptate, voiam s-o văd pe Aglaia Ivanovna... spuse prinţul, clătinînd iarăşi din cap.

— Ah, dragă prinţe ! strigă Evgheni Pavlovici, însufleţindu-se deodată şi cu multă tristeţe în glas. Cum ai putut să laşi să se... întîmple tot ce s-a întîmplat ? Fără îndoială, nu te-ai aşteptat de loc la toate astea... Recunosc că ţi-ai pierdut capul şi... că n-ai putut să împiedici pornirea nesăbuită a unei

ființe cu mintea aprinsă, a fost mai presus de puterile dumitale ! Dar ar fi trebuit să înțelegi cît de serios era sentimentul acestei tinere fete pentru dumneata. Nu voia să te împartă cu alta, și dumneata... și dumneata ai putut să sacrifici o asemenea comoară !

— Da, da, ai dreptate ; da, sînt vinovat, spuse prințul, adînc îndurerat. Dar știi, numai Aglaia, singură ea, privea în felul acesta pe Nastasia Filippovna... Printre ceilalți, nimeni nu considera că...

— Cu atît mai revoltătoare e toată povestea asta, că n-are nimic serios la bază ! îl întrerupse cu aprindere Evgheni Pavlovici. Iartă-mă, prințe, dar... m-am... m-am gîndit mult la asta ; cunosc toate antecedentele ; știu tot ce s-a petrecut acum șase luni, tot și — nimic nu era serios ! Nu era decît o pasiune imaginară, rod al unei minți exaltate, un miraj, o fantezie, și numai gelozia exasperată a unei fete fără experiență era capabilă să ia lucrurile în serios !

Aici, Evgheni Pavlovici, fără nici o jenă, dădu curs liber indignării sale. Judicios și clar, și, repet, cu o rară perspicacitate psihologică, zugrăvi întregul tablou al raporturilor personale dintre prinț și Nastasia Filippovna. Evgheni Pavlovici se dovedise întotdeauna a fi un vorbitor excelent ; de data aceasta însă darul lui oratoric păru că atinge treptele elocinței.

— Chiar din capul locului, declară el, ați pornit de la o minciună ; și ceea ce începea prin minciună trebuia să sfîrșească tot prin minciună ; e o lege a firii. Nu sînt de loc de acord și mă revoltă cînd aud pe cîte unul că te consideră drept idiot ; ești prea inteligent ca să meriți calificativul acesta, dar și îndeajuns de straniu ca să nu fii ca toată lumea ; cred că ești de acord și dumneata. Am ajuns la concluzia că tot ce s-a întîmplat a fost, mai întîi, din pricina lipsei dumitale de experiență înnăscută (notează-ți bine, prințe, cuvîntul „înnăscută“), la asta se adaugă extraordinara dumitale naivitate, precum și o fenomenală lipsă de măsură (defect pe care singur l-ai recunoscut în repetate rînduri) ; și, în sfîrșit, din pricina sumedeniei de concepții și idei speculative cărora, cu onestitatea dumitale extraordinară, le atribui și pînă acum valoarea de convingeri adevărate, naturale și imediate ! Cred că ești de acord, prințe, că în relațiile dumitale cu Nastasia Filippovna s-a interpus chiar de la început ceva de natură *convențional-democratică* (mă servesc de această expresie ca să fiu mai scurt), ca să zic

așa, farmecul și atracția „problemei feminine" (ca să fiu și mai concis). Cunosc în toate amănuntele scena bizară și scandaloasă petrecută la Nastasia Filippovna, cînd Rogojin i-a adus banii. Dacă vrei, am să-ți înfățișez propria dumitale imagine, încît să te vezi singur ca într-o oglindă ; îți voi înșira pe degete datele situației, întrucît cunosc perfect substratul și desfășurarea lucrurilor, precum și cauzele pentru care chestiunea a luat o asemenea întorsătură. În anii aceia de crudă tinerețe, acolo în Elveția, aveai nostalgia patriei ; țara aceasta necunoscută, Rusia, era pentru dumneata pămîntul făgăduinței către care tindeau toate aspirațiile dumitale ; ai citit probabil multe cărți despre Rusia, opere foarte remarcabile poate, dar vătămătoare pentru dumneata ; de cum ai pășit pe pămîntul natal, un elan nepotolit al tinereții s-a trezit în dumneata. Erai însetat, erai dornic de activitate. Și iată că, în momentul sosirii chiar, ți se povestește emoționanta și trista poveste a unei femei pîngărite ; dumitale, un tînăr cast, cu sufletul neprihănit și plin de imbolduri cavalerești — și era vorba de o femeie ! În aceeași zi ai prilejul să faci cunoștință cu această femeie ; frumusețea ei răpitoare, o frumusețe fantastică, demonică te fascinează (recunosc că-i extraordinar de frumoasă). Adaugă la asta nervii dumitale surescitați, adaugă epilepsia dumitale, adaugă clima de aici, cu moina asta petersburgheză, care zdruncină sistemul nervos ; adaugă toată ziua aceea petrecută într-un oraș necunoscut și aproape fantastic pentru dumneata, ziua aceea atît de frămîntată, o zi plină de întîlniri neașteptate și de incidente neprevăzute, cînd ai făcut atîtea cunoștințe noi ; între altele ai cunoscut pe cele trei domnișoare Epancin, ființe de o frumusețe rară, și mai ales pe Aglaia ; mai adaugă și oboseala, amețeala, adaugă salonul Nastasiei Filippovna și atmosfera acestui salon și... vezi la ce te puteai aștepta de la dumneata însuți în momentele acelea ?

— Da, da, ai dreptate, încuviință prințul, dînd din cap și roșind, da, cam așa este; într-adevăr, nu dormisem toată noaptea în vagon ; și nici noaptea precedentă, și eram foarte indispus...

— Ei, vezi ! Exact ceea ce spuneam și eu ! continuă, înflăcărîndu-se, Evgheni Pavlovici. E clar că în exaltarea dumitale, ca să spun așa, ți-a fost imposibil să nu profiți de cel dintîi prilej care ți se oferea pentru a manifesta în public o idee generoasă și anume că dumneata, om nepătat, dumneata, descendentul unei vechi familii princiare, consideri cu totul nedrept

să fie supusă oprobriului public o femeie dezonorată nu din vina ei, ci din vina unui om destrăbălat și odios din înalta societate. Ah, Doamne, e așa de explicabil ! Dar nu asta ne interesează, dragă prințe ; esențial este de știut dacă sentimentul dumitale era autentic, real, dacă izvora din adîncul inimii, sau nu era decît o exaltare a minții ? Vezi și dumneata : o femeie a fost iertată în templu, o femeie cu aceleași păcate, dar nu i s-a spus că a făcut bine, că era vrednică de toată cinstea și de tot respectul. Oare în timpul acestor trei luni, bunul simț nu te-a ajutat să vezi adevărul ? Chiar dacă am admite că n-are nici o vină — nu vreau să insist asupra acestui punct — oare toate aventurile ei de pînă acum pot justifica acel orgoliu insuportabil, diabolic, egoismul acesta atît de feroce și plin de cinism ? Iartă-mă, prințe, întrebuințez cuvinte cam tari, dar...

— Da, tot ce spui dumneata poate să fie adevărat ; posibil să ai dreptate... murmură prințul. E foarte întărîtată, într-adevăr, și bineînțeles ai dreptate, însă...

— E demnă de milă ? Asta vrei să spui, bunul meu prinț ? Dar din milă pentru ea și ca să-i dai satisfacție, era oare îngăduit să înjosești pe alta, o fată neprihănită, curată ca o lacrimă, s-o umilești în amorul ei propriu sub privirea aceea plină de sfidare și ură ? Mă întreb atunci : pînă unde poate să meargă mila și compătimirea ? Nu ți se pare că există în toate astea o exagerare ce întrece orice închipuire ? Ș-apoi, cînd iubești o fată, poți s-o umilești astfel în fața rivalei sale, s-o părăsești pentru alta chiar sub ochii aceleia ? Și mai ales, după ce-i ceruseși mîna... Doar ai cerut-o în căsătorie, ai făcut cerere onorabilă în prezența părinților și a surorilor ei ! Ei bine, poți să te consideri un om cinstit, prințe, după toate astea, dă-mi voie să-ți pun această întrebare ? Și... nu crezi că ai înșelat pe această ființă divină, încredințînd-o că o iubești ?

— Da, da, ai dreptate, ah ! Simt acum cît de vinovat sînt ! îngăimă prințul cu sufletul învăluit brusc de o tristețe nesfîrșită.

— Și crezi că e de ajuns atît ? strigă indignat Evgheni Pavlovici. Crezi că e de ajuns să strigi : „Ah ! sînt vinovat !“ Te recunoști vinovat, dar te încăpățînezi să persiști în greșeala dumitale. Și unde ți-a fost atunci inima, inima dumitale de „creștin“ ? Doar ai văzut chipul ei în momentul acela ? Crezi că suferea mai puțin decît *cealaltă*, decît cealaltă, *a dumitale*, care s-a

interpus între voi, despărţindu-vă ? Şi dacă ai văzut, cum de ai admis să se întîmple aşa ceva ? Cum ?

— Dar... eu n-am admis... bîigui nefericitul prinţ.

— Cum n-ai admis ?

— Te asigur, n-am admis nimic. Dar nu înţeleg nici astăzi cum s-au întîmplat toate astea... Eu... am fugit atunci după Aglaia Ivanovna, dar Nastasia Filippovna a căzut fără cunoştinţă ; şi, de atunci, nu sînt lăsat s-o văd pe Aglaia Ivanovna.

— Orice ar fi fost, trebuia să fugi după Aglaia, cu tot leşinul celeilalte !

— Da... da, aşa trebuia... dar ea ar fi murit ! S-ar fi omorît, n-o cunoşti, şi... doar i-aş fi explicat totul pe urmă Aglaiei Ivanovna şi... Vezi, Evgheni Pavlovici, îmi dau seama că nu ştii totul. Spune-mi, pentru ce nu vor să mă lase s-o văd pe Aglaia Ivanovna ? I-aş explica totul. Vezi, s-a petrecut ceva cu totul neaşteptat... Şi una şi cealaltă au vorbit despre altceva, dar cu totul altceva, de aceea lucrurile s-au întors astfel... Nu pot să-ţi explic, poate Aglaiei aş fi în stare să-i explic... Ah ! Doamne-Dumnezeule ! Îmi vorbeşti de chipul ei în momentul cînd a fugit... Ah ! Dumnezeule, îmi amintesc !... Să mergem, să mergem ! se ridică el deodată şi-l trase pe Evgheni Pavlovici de mîneca hainei.

— Unde ?

— La Aglaia Ivanovna ; mergem imediat !...

— Dar nu mai e la Pavlovsk, ţi-am mai spus-o ; şi pentru ce am merge ?...

— Ea va înţelege, ea va înţelege ! murmura Mîşkin, împreunîndu-şi mîinile într-un gest de implorare. Ea va înţelege că nu-i ceea ce crede, că-i cu totul altceva !

— Cum, cu totul altceva ? Te însori, totuşi. Prin urmare, persişti... Te însori sau nu ?

— Ei, da... mă însor ; da, mă însor !

— Atunci, cum poţi să spui că e altceva ?

— Ah, nu, nu-i asta, nu ! Ce importanţă are că mă însor ? Asta nu înseamnă nimic !

— Spui că n-are importanţă şi nu înseamnă nimic ? Totuşi nu e vorba de o glumă. Te însori cu o femeie iubită, ca să-i faci fericirea ; Aglaia Ivanovna ştie asta, iar dumneata spui că n-are importanţă !

— Fericirea, zici ? Ah ! nu. Mă însor pur şi simplu aşa, fiindcă insistă ea ; şi ce-i dacă mă însor ? Crede-mă, asta nu

înseamnează nimic ! Altfel ar fi murit cu siguranță. Văd acum că măritișul ei cu Rogojin ar fi fost o nebunie ! Acum am înțeles tot ce nu pricepeam înainte și, vezi, ziua aceea, cînd stăteau ele amîndouă față-n față, n-am putut suporta chipul Nastasiei Filippovna... Nici nu știi, Evgheni Pavlovici (prințul coborî misterios glasul), n-am spus asta niciodată, nimănui, nici chiar Aglaiei, dar eu nu pot suporta expresia feței Nastasiei Filippovna. Adineauri ai spus adevărul în privința seratei aceleia de la Nastasia Filippovna, dar ai omis un detaliu, l-ai omis, pentru că nu-l știai ; i-am privit atunci *chipul !* Încă în dimineața aceea, văzîndu-i portretul, am simțit că expresia chipului acesta este insuportabilă pentru mine... Uite, Vera Lebedeva are cu totul altă privire ; dar de cealaltă... mi-e frică... mi-e frică de chipul ei ! adăugă el cu spaimă în glas.

— Ți-e frică ?

Prințul îngălbeni și răspunse în șoaptă :

— Da, e nebună !

— Ești sigur ? întrebă Evgheni Pavlovici, intrigat la culme.

— Da, absolut sigur ; acum nu mai am nici o îndoială : m-am convins zilele acestea !

— Atunci ce faci ? De ce vrei să te nenorocești ? strigă Radomski alarmat. Așadar, te însori de frică ? Nu mai înțeleg nimic... Poate că nici n-o iubești ?

— O! ba da, o iubesc din tot sufletul ! E doar... un copil, acum e ca un copil, ca un adevărat copil ! Ah, nu știi nimic !

— Și în același timp o încredințai pe Aglaia Ivanovna de dragostea dumitale !?

— O, da, da !

— Dar vino-ți în fire, prințe ! Gîndește-te ce spui !

— Eu fără Aglaia... Trebuie s-o văd neapărat ! Eu... eu voi muri în curînd, în timpul somnului ; chiar în noaptea asta am crezut că mă sfîrșesc în somn. Ah ! Dacă Aglaia ar ști, dacă ar ști totul... adică absolut totul. Pentru că esențial este aici să știi totul, neapărat, și în primul rînd. Pentru ce nu ne este dat să știm *totul* despre cineva, atunci cînd trebuie știut negreșit, cînd acest cineva e vinovat !... De altfel, nu-mi dau seama ce vorbesc, mi-am pierdut șirul gîndurilor ; sînt uluit de ceea ce mi-ai spus... E cu putință oare să aibă și acum aceeași înfățișare, aceeași expresie ca atunci cînd a fugit ? O, da, sînt vinovat ! Probabil că de toate astea numai eu, singur eu sînt

vinovat ! Nu ştiu încă precis în ce anume constă vina mea, dar simt că vinovatul sînt eu... E ceva la mijloc pe care nu ţi-l pot explica, Evgheni Pavlovici... îmi lipsesc, de altfel, şi cuvintele trebuincioase, dar... Aglaia Ivanovna ar înţelege ! O, întotdeauna am avut credinţa că ea mă va înţelege...

— Nu, prinţe, n-are să te înţeleagă. Aglaia Ivanovna te-a iubit ca o femeie, ca o făptură omenească şi nu ca un... spirit pur. Ştii ce îmi vine să cred, sărmanul meu prinţ ? Că dumneata n-ai iubit de fapt niciodată pe nici una din ele !

— Nu ştiu... se poate, tot ce se poate ; ai dreptate în foarte multe privinţe, Evgheni Pavlovici. Eşti extraordinar de inteligent, Evgheni Pavlovici ; ah ! iar mă apucă durerile de cap ; să mergem la dînsa ! Pentru numele lui Dumnezeu ! Pentru numele lui Dumnezeu, să mergem !

— Ţi-am spus doar că nu mai e în Pavlovsk, e la Kolmino.

— Să plecăm la Kolmino, să plecăm imediat !

— Im-po-si-bil ! răspunse tărăgănat Evgheni Pavlovici şi se ridică în picioare.

— Atunci, să-i scriu, te rog să-i transmiţi scrisoarea !

— Nu, prinţe, nu ! scuteşte-mă de astfel de comisioane, nu pot !

Se despărţiră. Evgheni Pavlovici rămase din această întrevedere cu impresia confuză a unei conversaţii bizare : şi ajunse la convingerea că prinţul nu-i întreg la minte. Şi ce o fi însemnînd în evocarea lui obsesivă acest *chip*, de care se teme şi pe care-l iubeşte atît ! În acelaşi timp nu este de loc exclus ca fără Aglaia, cum spune el, să moară într-adevăr, încît Aglaia s-ar putea nici să nu afle vreodată ce mult a iubit-o prinţul ! Ha, ha ! Şi cum să iubeşti două femei deodată ? În două feluri diferite ? Curios... Bietul idiot ! Şi acum ce se va întîmpla cu el ?

X

Prinţul nu muri totuşi înainte de cununie, nici în stare de veghe şi nici „în somn", cum îşi exprimase presentimentul faţă de Evgheni Pavlovici. Cine ştie, poate că într-adevăr dormea prost şi avea visuri urîte ; în schimb, în timpul zilei era blînd, prevenitor cu toată lumea, arăta calm, mulţumit chiar ; şi doar uneori părea îngîndurat, dar numai în clipele cînd rămînea

singur. Pregătirile de nuntă avansau cu repeziciune ; ziua cununiei cădea cam la o săptămînă după vizita lui Radomski. Văzînd toată graba aceasta, pînă şi prietenii cei mai apropiaţi, presupunînd că-i avea, ar fi trebuit să înţeleagă zădărnicia oricăror strădaninţe de a-l „salva" pe nenorocitul smintit. Se zvonise că vizita făcută prinţului de către Evgheni Pavlovici nu era străină de un amestec indirect al generalului Ivan Feodorovici şi al soţiei sale, Lizaveta Prokofievna. Presupunînd totuşi că soţii Epancin, dintr-o nemăsurată bunătate a inimii, s-ar fi simţit animaţi de dorinţa sinceră de a smulge de la pierzanie pe acest biet nebun, ei erau nevoiţi, desigur, să se oprească numai la această încercare discretă ; nici poziţia şi nici chiar sentimentele lor de afectuoasă bunăvoinţă (lucru firesc !) nu le-ar fi îngăduit, desigur, să meargă mai departe. Am mai spus că pînă şi cei din anturajul imediat al prinţului erau indignaţi de purtarea lui. Dintre toţi, Vera Lebedeva se mărgini doar să verse lacrimi discrete în singurătate ; de altfel, stătea acum mai mult acasă şi se arăta mai rar în odaia prinţului. În timpul acesta, Kolea îşi îndeplinea cele din urmă îndatoriri faţă de părintele său, pe care-l doborî un al doilea atac la opt zile după primul. Profund impresionat, prinţul participă cu multă compasiune la durerea familiei Ivolghin ; în primele zile stătea ore întregi lîngă Nina Alexandrovna, asistă şi la slujba religioasă în biserică şi la înmormîntare. Mulţi băgară de seamă că în biserică apariţia lui provocă rumoare şi şuşoteli involuntare ; la fel era primit pe stradă şi în parc ; cînd îl vedeau trecînd, fie pe jos, fie în trăsură, toţi îl priveau plini de curiozitate, îl arătau cu degetul, rostind numele lui şi al Nastasiei Filippovna. Ochii multora căutară s-o descopere pe ea în mulţime şi în timpul procesiunii funerare, dar nu era acolo. A lipsit de la înmormîntare şi căpităneasa, pe care Lebedev cu greu izbuti s-o domolească şi s-o convingă să stea acasă. Slujba prohodului făcu asupra prinţului o impresie puternică şi dureroasă ; şi chiar atunci, în biserică, îi şopti lui Lebedev, răspunzîndu-i la o întrebare, că pentru întîia dată asistă la o slujbă de înmormîntare ortodoxă şi că îşi mai aduce el aminte din anii copilăriei de o asemenea slujbă într-o biserică la ţară.

— Parcă nici nu-ţi vine a crede că omul acesta culcat în sicriu e acelaşi pe care, nu demult, îl alesesem să prezideze

serbarea noastră, îți mai aduci aminte, prințe? spuse încet Lebedev. Dar pe cine cauți?

— Așa, fără nici un gînd, mi s-a părut...

— Nu cumva pe Rogojin?

— Cum, e aici?

— E în biserică.

— De aceea mi s-a părut că-i zăresc ochii, murmură tulburat prințul. Cum se face... de ce a venit? A fost invitat?

— Nici nu era cazul. Familia defunctului nu-l cunoaște. A intrat ca și ceilalți, aici vine oricine. Și de ce te miri așa? Îl văd destul de des în ultimul timp; săptămîna trecută l-am zărit de patru ori în Pavlovsk.

— Eu nu l-am mai văzut... de atunci... zise prințul încet.

Dat fiind că nici Nastasia Filippovna nu-i spusese vreodată că l-ar fi întîlnit pe Rogojin „de atunci", prințul deduse că, din anumite motive, Rogojin evita să dea ochi cu el. În tot cursul zilei, prințul păru foarte abătut; îl frămîntau tot felul de gînduri. Nastasia Filippovna, dimpotrivă, se arătă în ziua aceea și toată seara neobișnuit de veselă.

Kolea, care se împăcase cu prințul încă înainte de a fi murit tatăl său, îi propuse, dat fiind importanța și urgența situației, să-i aleagă drept cavaleri de onoare pe Keller și pe Burdovski. Punea mîna-n foc pentru Keller, susținînd că se va purta cuviincios și că ar putea eventual să-i fie „de folos". Cît despre Burdovski, nu încăpea nici o discuție, era doar un om liniștit și modest. Atît Nina Alexandrovna, cît și Lebedev atraseră atenția prințului că, dacă oricum căsătoria este hotărîtă, ce nevoie era să se celebreze la Pavlovsk, unde se făcuse atîta vîlvă, în plin sezon de vilegiatură și cu atîta pompă? Nu era preferabil ca ceremonia să aibă loc la Petersburg, și nu în biserică, ci acasă? Prințul înțelese foarte bine tîlcul ascuns al acestor precauții, dar se mulțumi să răspundă simplu și laconic că aceasta era dorința nestrămutată a Nastasiei Filippovna.

A doua zi se prezentă Keller, care fusese înștiințat între timp că va fi cavaler de onoare. Înainte de a intra, se opri în prag și, de cum îl văzu pe Mîșkin, răcni, cu mîna dreaptă ridicată în aer, și cu arătătorul desfăcut, ca și cum ar fi depus jurămîntul:

— Nu mai beau!

Apoi se apropie de prinț, îi strînse amîndouă mîinile cu putere și declară că, ce-i drept, la început a primit cu ostilitate

acest proiect de căsătorie și că nu s-a sfiit s-o spună în gura mare într-un local public, la o partidă de biliard ; dar asta numai pentru că ar fi dorit, ca un prieten bun ce-i era, să-l vadă căsătorindu-se măcar cu prințesa de Rohan ; dar acum recunoaște și el că prințul judecă cel puțin de douăsprezece ori mai sănătos și mai nobil decît ei toți „la un loc" ! Căci ceea ce-l atrage nu este nici strălucirea, nici bogăția și nici chiar onoarea, ci numai adevărul ! Este cunoscut de cîtă simpatie se bucură prințul din partea persoanelor sus-puse și, dat fiind că e un om de înaltă cultură, de ce n-ar fi și el — în general vorbind — un personaj de vază ! „Dar tot felul de canalii și netrebnici sînt de altă părere ; în oraș și în case, la reuniuni, prin vile, la concertele de promenadă din parc, prin localuri, prin sălile de biliard nu se vorbește și nu se discută decît de evenimentul apropiat. Ba am auzit vorbindu-se că vor să pună la cale și un șarivari sub ferestre și asta tocmai în noaptea nunții ! Dacă ai nevoie, prințe, de pistolul unui om cinstit, sînt gata să schimb o jumătate duzină de focuri nobile înainte ca dumneata să fi ieșit dimineața din alcovul nupțial". Pentru a preîntîmpina îmbulzeala prea mare a vreunor însetați la ieșirea din biserică, Keller îl mai sfătui să facă rost de o pompă de incendiu pe care s-o instaleze în curte : dar Lebedev se împotrivi, zicînd : „Ar fi în stare să-mi dărîme imobilul, dacă aducem pompa".

— Acest Lebedev urzește intrigi împotriva dumitale, prințe, crede-mă ! Vor să te pună sub interdicție, îți închipui așa ceva ? Să-ți ia libertatea și banii, adică cele două atribute prin care fiecare dintre noi se deosebește de un patruped ! L-am auzit rostind acest lucru în gura mare ! E purul adevăr !

Mîșkin își aduse aminte că a mai auzit ceva în acest sens, bineînțeles, fără să-i fi acordat vreo atenție. De altfel și acum se mulțumi să izbucnească în rîs și uită numaidecît. Lebedev, într-adevăr, un timp se agitase teribil, era limpede — plănuia ceva ; dar întreprinderile lui, întotdeauna de inspirație subită, din cauza excesului de zel și a înflăcărării prea mari, se complicau mereu, se ramificau și se depărtau astfel de punctul inițial, încît rareori izbutea să le ducă la bun sfîrșit. Mai tîrziu, cînd i se destăinui prințului, aproape de ziua nunții (avea obiceiul neschimbat ca, după fiecare urzeală neizbutită, să vină pocăit și să se spovedească persoanei contra căreia uneltise), îi declară că s-a născut pentru a fi un Talleyrand și că nu

înţelege cum de-a rămas toată viaţa lui un simplu Lebedev. Pe urmă mărturisi toată urzeala pe care o pusese la cale împotriva prinţului, provocînd din partea acestuia un viu interes. Reieşea din cele spuse de el că începuse mai întîi prin a solicita sprijinul unor persoane influente pe a căror autoritate să se bizuie în caz de nevoie ; în consecinţă, se adresase generalului Ivan Feodorovici. Acesta rămase nedumerit şi nu ştiu ce să-i spună ; dorea din tot sufletul numai bine „tînărului“, dar „oricît ar fi voit să-l salveze, situaţia lui, în împrejurarea de faţă, nu-i îngăduia să intervină“. Lizaveta Prokofievna nici nu voi să-l primească ; Evgheni Pavlovici şi prinţul Ş. refuzară orice amestec, de cum auziră despre ce este vorba. Dar el, Lebedev, nu se lăsă totuşi descurajat şi se adresă unui juristconsult expert, un bătrîn respectabil, bun prieten şi aproape binefăcător al său ; acesta fu de părere că interdicţia este absolut posibilă, dar cu condiţia să se găsească martori competenţi care să ateste dezechilibrul mintal şi demenţa totală, şi, mai cu seamă, să se asigure protecţia unor oameni influenţi. Lebedev nu se descurajă nici de data aceasta şi într-o zi îi aduse prinţului un medic, tot un bătrînel venerabil, aflat în vilegiatură la Pavlovsk, cu ordinul Sfînta Anna la gît, ca să sondeze, cum s-ar zice, terenul, să-şi facă o idee aproximativă despre starea mintală a prinţului şi să-şi dea în mod neoficial, deocamdată părerea, înainte de a-l supune la un adevărat examen medical. Mîşkin îşi aminti într-adevăr de această vizită şi-şi mai aduse aminte cum, cu o zi înainte, Lebedev încercase să-i demonstreze că era bolnav ; cum prinţul refuzase categoric să cheme medicul, a doua zi chiar Lebedev i-a adus unul ca din întîmplare, venind chipurile de la domnul Terentiev, care se simte foarte rău, şi pretextînd că ar vrea să-i vorbească despre bolnav. Prinţul îl lăudă pe Lebedev pentru grija şi atenţia faţă de Ippolit şi-l primi pe medic cu o deosebită bunăvoinţă. Convorbirea se concentră îndată asupra lui Ippolit ; medicul îşi arătă dorinţa să cunoască în toate amănuntele scena sinuciderii ; felul cum a istorisit-o prinţul şi explicaţiile pe care i le-a dat l-au interesat în cel mai înalt grad. După aceea au vorbit de clima petersburgheză, de boala prinţului, de Elveţia, de Schneider. Tot ce-i povesti prinţul şi mai cu seamă expunerea asupra sistemului terapeutic al lui Schneider captivară atît de mult pe bătrînul doctor, încît îşi prelungi vizita, rămînînd la prinţ două ceasuri în cap ; Mîşkin îi oferi să fumeze ţigări de calitate

excepţională, iar Lebedev, din partea lui, îl tratâ cu un lichior excelent, pe care îl aduse Vera. Văzînd-o, doctorul, deşi om însurat şi tată de copii, începu să-i îndruge tot felul de complimente, stîrnind indignarea tinerei fete. Se despărţiră prieteni. Plecînd de la prinţ, medicul îi spuse lui Lebedev că dacă s-ar autoriza să fie puşi sub tutelă asemenea oameni, atunci cine ar mai fi indicat să rămînă ca tutori asupra lor ? Şi nici expunerea tragică a lui Lebedev în privinţa căsătoriei proiectate de prinţ nu-l impresionă prea mult pe doctor, care, clătinînd din cap, îi răspunse cu un zîmbet şiret că asemenea căsătorii s-au mai văzut : „n-ar fi unicul caz" ; unde mai pui că, „după cît se aude, persoana este seducătoare şi de o frumuseţe rară, ceea ce-i de ajuns ca să explice înflăcărarea unui om înstărit ; în afară de asta, mulţumită lui Toţki şi lui Rogojin, posedă capitaluri, mărgăritare, diamante, şaluri, mobilă ; prin urmare, nu-i o partidă de lepădat ; într-un cuvînt, o asemenea alegere, departe de a fi un indiciu de prostie, arăta, dimpotrivă, la prinţ o inteligenţă practică foarte sănătoasă, un calcul subtil şi un act de o înţelepciune remarcabilă şi, prin urmare, în concluzie, el ar înclina mai degrabă spre o constatare exact contrarie celei presupuse, şi absolut favorabilă prinţului..." Explicaţia doctorului îl ului pur şi simplu pe Lebedev şi în consecinţă el încetă orice demersuri în acest sens ; iar acum, adăugă el, „acum, afară de credinţă şi devotament, pentru care sînt gata să-mi vărs şi sîngele, din partea mea n-ai să vezi altceva nimic ; de aceea am şi venit".

Pe Mîşkin îl distrăgea de la gîndurile lui şi Ippolit, care în zilele din urmă trimitea să-l cheme la el acasă din ce în ce mai des. Familia lui se instalase într-o căsuţă nu departe de vila lui Lebedev. Aici cel puţin, copiii cei mici, fratele şi sora lui Ippolit, aveau cum să scape de despotismul fratelui lor mai mare, refugiindu-se în grădină ; în schimb biata căpităneasă rămînea şi mai departe la discreţia mofturilor şi răutăţii tiranice a fiului ei. Mai în fiecare zi, prinţul trebuia să facă pace între dînşii, şi bolnavul continua să-i spună „dădaca mea", afişînd în acelaşi timp dispreţul său pentru rolul acesta de împăciuitor. Ippolit făcea mare caz plîngîndu-se de Kolea, care îl cam neglijase în ultima vreme, fiind reţinut mai întîi la căpătîiul tatălui său muribund, apoi lîngă maică-sa, rămasă văduvă. La urmă, Ippolit începu să glumească pe socoteala nunţii apropiate a prinţului cu Nastasia Filippovna şi sfîrşi prin aceea că

îl jigni amarnic pe Mîşkin, făcîndu-l să-şi iasă din fire, încît acesta, supărat, încetă să-l mai viziteze. Vreo două zile după aceea, într-o dimineaţă, căpităneasa veni disperată să-l roage pe prinţ, cu lacrimi în ochi, să poftească la ei, altminteri *ăla* îi mănîncă zilele. Ea mai adăugă că Ippolit vrea să-i destăinuiască un mare secret. Prinţul cedă rugăminţilor căpitănesei şi se duse. Era limpede că Ippolit dorea să se împace cu el, îl podidiră chiar lacrimile şi, după ce plînse, se înfurie fireşte şi mai mult, dar nu mai îndrăzni să-şi dea drumul. Starea lui se înrăutăţea văzînd cu ochii şi, după toate aparenţele, nu mai avea multe zile de trăit. Nu era vorba de nici un secret; se mărgini doar să-l conjure pe prinţ, sufocîndu-se de emoţie (poate prefăcută), să fie cu băgare de seamă şi „să se ferească de Rogojin". „E un om care nu renunţă aşa de uşor la ce-i al lui; ăsta-i făcut din alt aluat decît noi; cînd şi-a pus ceva în gînd, orice-ar fi, nu mai dă înapoi"... şi multe altele. Prinţul încercă să-l descoasă, cerîndu-i precizări şi amănunte concrete, dar Ippolit nu ştia nimic precis, orientîndu-se doar după intuiţia şi impresiile lui personale. În sfîrşit, spre marea lui satisfacţie, izbuti să-l îngrozească pe Mîşkin. La început, prinţul se eschivă, pe cît i-a fost posibil, să răspundă la unele întrebări prea indiscrete şi zîmbi numai auzindu-l pe Ippolit că-l sfătuieşte „să fugi mai bine în străinătate, căci preoţi ruşi găseşti peste tot şi ai putea să te cununi şi acolo". Dar, în încheiere, Ippolit lăsă să-i scape: „Eu, de fapt, mă tem pentru Aglaia Ivanovna; Rogojin ştie cît o iubeşti; dragoste pentru dragoste; dumneata i-ai luat-o pe Nastasia Filippovna, el o va ucide pe Aglaia Ivanovna; deşi ai renunţat acum la dînsa, totuşi asta ţi-ar pricinui multă suferinţă, nu-i aşa?" Şi, într-adevăr, cu asta Ippolit îşi atinse scopul: Mîşkin plecă de la el distrus.

Avertismentul acesta în privinţa lui Rogojin căzuse chiar în ajunul nunţii. În aceeaşi seară, prinţul şi Nastasia Filippovna se văzură pentru ultima oară înaintea căsătoriei lor. Tînăra femeie nu fu însă în măsură să-i redea liniştea sufletească; în ultimul timp, dimpotrivă, ea însăşi contribuia mult la starea lui de zbucium. De obicei, adică în cele cîteva zile precedente, ea se străduise din răsputeri să-l înveselească ori de cîte ori se întîlneau; era din ce în ce mai îngrijată de aerul lui abătut; încercase chiar să-i cînte, ca să-l dispună, de cele mai multe ori însă îi povestea istorii vesele. Mai întotdeauna prinţul se făcea că o ascultă cu multă plăcere ba şi rîdea cîteodată cu

poftă, fermecat de verva, de sclipirile minții și de elanul plin de voioșie cu care știa ea să povestească atunci cînd o pasiona ceva ; iar pasiunea era elementul ei obișnuit. Văzîndu-l cum rîde și dîndu-și seama de impresia produsă asupra lui, Nastasia Filippovna era fericită și mîndră de succesul ei. Acum însă melancolia și îngîndurarea ei deveneau cu fiecare oră ce trecea tot mai vizibile. O cunoștea prea bine pe Nastasia Filippovna ; altminteri, totul la ea i s-ar fi părut acum, desigur, enigmatic și de neînțeles. Dar era sincer convins că salvarea ei nu era un lucru imposibil. Nu mințise spunîndu-i lui Evgheni Pavlovici că o iubește sincer, din toată inima, și că dragostea aceasta semăna cu grija tandră față de un copil plăpînd și bolnăvicios : te atașezi de el, pentru că ți-ar fi greu, ba și imposibil să-l lași la voia întîmplării. Se ferea să explice cuiva natura sentimentelor sale pentru această femeie ; nu-i plăcea să vorbească despre asta nici chiar atunci cînd discuția era greu de evitat. Nici cu Nastasia Filippovna, niciodată, stînd împreună, n-au vorbit despre „dragoste", ca și cum și-ar fi dat reciproc cuvîntul să evite o asemenea discuție. Conversația lor, de obicei veselă și însuflețită, n-avea nimic intim, încît oricine ar fi putut lua parte la ea. Daria Alexeevna istorisea mai tîrziu că era o încîntare să-i privești și să-i asculți în acele momente și că i se umplea inima de bucurie văzîndu-i împreună.

Pe de altă parte, acest fel de a privi starea sufletească și intelectuală a Nastasiei Filippovna îl scutea pe prinț, pînă la un punct, de a încerca să-și lămurească și multe alte nedumeriri. Acum avea în față o femeie cu totul diferită de aceea pe care o cunoscuse cu trei luni în urmă. De pildă, nu se mai mira văzînd-o așa de nerăbdătoare să se mărite cu el, deși altădată fugise de această căsătorie, despărțindu-se de el cu lacrimi, blesteme și reproșuri amare. „Înseamnă că nu-și mai face mustrări și nu se mai teme, ca atunci, că m-ar putea face nefericit", se gîndea prințul. O încredere în sine atît de repede renăscută nu era, după părerea lui, de loc firească. Doar nu și-o fi recăpătat încrederea numai din ura pe care o nutrea față de Aglaia ? O știa capabilă de sentimente mult mai profunde. O făcea de frică pentru soarta care o aștepta alături de Rogojin ? Într-un cuvînt, toate aceste cauze laolaltă, precum și multe altele puteau determina această schimbare, desigur, dar ipoteza cea mai plauzibilă la care se opri Mîșkin a fost aceea pe care de mult o bănuia ; sărmanul ei suflet bolnav era istovit.

Explicație care, deși elimina oarecum nedumeririle, nu-i asigura însă, în tot timpul acesta, nici liniștea și nici odihna de care ar fi avut atîta nevoie. Uneori părea că-și dă toată silința să nu se gîndească la nimic; mariajul apropiat, într-adevăr, i se înfățișa se pare ca o simplă formalitate lipsită de orice importanță; propriul său destin nu-l preocupa de loc. Cît despre obiecțiunile în genul celor întîmpinate cu prilejul conversației avute cu Evgheni Pavlovici, se simțea absolut incapabil de a găsi vreun răspuns judicios și de aceea evita orice discuție de felul acesta.

Remarcase, de altfel, că Nastasia Filippovna știa și înțelegea prea bine ce înseamnă Aglaia pentru el. Nu lăsă să-i scape nici un cuvînt, dar el citea acest lucru pe „chipul" ei de fiecare dată cînd ea îl surprindea pregătindu-se să meargă la Epancini încă atunci, la început. Cînd auzi de plecarea familiei Epancin, ea, pur și simplu, se lumină la față. Oricît de încrezător și de distrat era prințul, începuse totuși să-i fie teamă ca nu cumva Nastasia Filippovna să provoace vreun scandal ca s-o silească pe Aglaia să plece din Pavlovsk. Tot tămbălăul și zvonurile iscate în jurul căsătoriei lor erau desigur alimentate întrucîtva chiar de dînsa, ca să-și irite rivala. Deoarece pe doamnele Epancin nu le prea întîlneai prin oraș, Nastasia Filippovna îl luă într-o zi pe prinț în caleașca ei și porunci vizitiului să treacă chiar prin fața ferestrelor vilei lor. Pentru Mîșkin a fost o surpriză îngrozitoare; își dădu seama, după obiceiul lui, prea tîrziu, abia cînd trăsura trecuse de casă. N-a spus nimic, însă două zile după aceea a zăcut bolnav. Nastasia Filippovna nu mai repetă experiența. În zilele din urmă, premergătoare cununiei, devenise foarte îngîndurată. Izbutea totdeauna, în cele din urmă, să-și alunge tristețea și-și regăsea veselia, dar mult mai potolită și mai puțin exuberantă decît înainte. Prințul se purta cu ea mai atent și mai prevenitor ca oricînd. Îi părea ciudat că n-a deschis niciodată vorba despre Rogojin. Doar o singură dată, cu vreo cinci zile înainte de nuntă, Daria Alexeevna trimise după el să vină numaidecît, pentru că Nastasia Filippovna se simțea foarte rău. Prințul o găsi într-o stare vecină cu nebunia; tresărea, țipînd speriată, tremura, striga într-una că Rogojin stă ascuns în grădină, sau chiar în vilă, că l-a văzut cu ochii ei, că o va omorî la noapte... o va înjunghia! Nu-și mai regăsi liniștea toată ziua. În seara aceea, Mîșkin, trecînd pentru o clipă pe la Ippolit, află de la căpităneasă, care

tocmai atunci se întorsese din oraş, unde plecase pentru nişte treburi, că Rogojin o vizitase în cursul zilei acasă, la Petersburg, interesîndu-se de noutăţile din Pavlovsk. Prinţul o rugă să-i precizeze ora şi se convinse că Rogojin se afla la căpităneasă aproape la aceeaşi oră în care Nastasiei Filippovna i se năzărise că-l vede în grădina vilei sale. Prin urmare, totul n-a fost decît o nălucire, un miraj, şi, ca să se încredinţeze mai bine, Nastasia Filippovna se duse personal s-o întrebe pe căpităneasă, şi răspunsul acesteia o linişti pe deplin.

În ajunul nunţii, prinţul, plecînd de la Nastasia Filippovna, o lăsă într-o dispoziţie de activitate însufleţită ; croitoreasa din Petersburg îi trimisese toaleta pe care urma s-o îmbrace a doua zi : rochia de nuntă, podoabe de cap etc., etc. Prinţul nu se aştepta s-o vadă atît de pasionată de găteli ; admiraţia lui pentru întregul ansamblu o făcu şi mai fericită. Pînă la urmă însă, Nastasia Filippovna nu reuşi să-şi ascundă gîndul : auzise că aproape tot oraşul era indignat, că nişte derbedei pregăteau un şarivari cu muzică şi cu versuri de circumstanţă şi că restul societăţii încuraja mai mult sau mai puţin toate astea. Şi pentru că voiau cu orice preţ s-o umilească, ea trebuia să ţină capul mai sus ca oricînd, să-i sfideze pe toţi, să-i orbească şi să-i îngenunche prin eleganţa şi somptuozitatea veşmintelor ei : „Să zbiere, să fluiere, dacă au curajul !“ La gîndul acesta, ochii Nastasiei Filippovna scînteiau. De fapt, în sinea ei, nutrea şi un alt gînd, nemărturisit : ar fi vrut ca Aglaia sau vreo persoană trimisă de ea să asiste la cununie, incognito, amestecată prin mulţime, şi se pregătea să facă faţă cu cinste acestei eventualităţi. Se despărţi de prinţ pe la unsprezece noaptea, total absorbită de aceste gînduri. Dar nici nu bătuse miezul nopţii, cînd Daria Alexeevna trimise după prinţ, chemîndu-l „să vină în grabă căci e de rău“. Prinţul o găsi pe logodnica lui încuiată în iatac, pradă unei crize de nervi ; plîngea şi se căina năprasnic. Îi vorbiră prin uşă ; multă vreme nu voi să ştie de nimic ; la urmă deschise, îl lăsă numai pe prinţ să intre, încuie uşa iar şi-i căzu la picioare, în genunchi. (Cel puţin aşa istorisi mai tîrziu Daria Alexeevna, ai cărei ochi curioşi reuşiseră să surprindă cîteva din amănuntele scenei).

— Ce fac ? Ce fac ! Ce fac eu din tine ! strigă ea, îmbrăţişîndu-i cu disperare genunchii.

Prinţul rămase o oră întreagă cu dînsa ; nu ştim ce anume şi-au spus unul altuia. Daria Alexeevna însă preciză că s-au

despărţit împăcaţi şi fericiţi. În noaptea aceea, prinţul se mai interesă o dată de logodnica lui; între timp însă, Nastasia Filippovna adormise. Dimineaţa, înainte de a se trezi din somn, mai veniră la Daria Alexeevna alţi doi trimişi de-ai lui Mîşkin. Cel de al treilea a fost însărcinat să-i transmită prinţului că „în jurul Nastasiei Filippovna roiesc acum o mulţime de croitorese şi de coafori din Petersburg; că nu se mai resimte de loc de pe urma crizei de ieri; că e ocupată acum exclusiv de toaleta ei de mireasă, cum poate fi ocupată o asemenea frumuseţe înainte de cununie, şi chiar în acest moment se ţine un consiliu extraordinar pentru a decide care dintre briliante şi cum anume urmează să-şi pună". Vestea avu darul să-l liniştească pe Mîşkin complet.

Tot ce a urmat după aceea în desfăşurarea acestei nunţi s-a putut afla mai pe urmă de la persoane în deplină cunoştinţă de cauză şi din ale căror relatări demne de crezare reiese următoarea succesiune a faptelor.

Cununia fusese fixată pentru ora opt seara. Pe la ora şapte, Nastasia Filippovna era gata. Încă de la ora şase, o mulţime de curioşi începură să se adune în jurul vilei lui Lebedev, dar mai cu seamă în faţa casei Dariei Alexeevna; pe la şapte, biserica era aproape plină de lume. Vera Lebedeva şi Kolea nu-şi mai găseau locul de grija prinţului, deşi erau ocupaţi pînă peste cap: trebuiau să pregătească cele de cuviinţă pentru primirea invitaţilor, care, după cununie, aveau să vină ca să-i felicite pe tinerii căsătoriţi. De altfel, nu se aşteptau la prea multă lume; în afară de nuntaşi şi de martori, Lebedev mai invitase pe Ptiţîn, Ganea, doctorul cu decoraţia Sf. Anna la gît şi pe Daria Alexeevna. „Ce ţi-a venit să-l inviţi pe doctor? Abia l-am cunoscut", spuse prinţul lui Lebedev. „Are ordinul Sfînta Anna, e un om cu vază, impresionează", răspunse Lebedev, vădit încîntat de ideea lui şi spre hazul prinţului. Keller şi Burdovski, în frac şi înmănuşaţi, aveau o înfăţişare destul de convenabilă; numai că cel dintîi îl cam neliniştea pe prinţ din pricina pornirilor sale belicoase cînd se uita la mulţimea de gură-cască ce se adunase în faţa casei. În sfîrşit, pe la ora şapte şi jumătate, Mîşkin se urcă în trăsură şi plecă la biserică. De remarcat că el ţinea neapărat să fie respectate toate datinile şi uzanţele consacrate în asemenea ocazii; totul se făcea pe faţă, deschis, la lumina zilei şi „cum se cuvine". Însoţit de Keller, care arunca în dreapta şi-n stînga priviri cumplite,

prinţul păşi în biserică, răzbind cu greu prin mulţime, în mijlocul şuşotelilor şi al exclamaţiilor asistenţei. El se refugie pentru moment în altar. Apoi Keller plecă s-o aducă pe mireasă. În faţa casei Dariei Alexeevna era de două sau de trei ori mai multă lume decît la vila prinţului, dar şi atitudinea acestei mulţimi era poate întreit mai insolentă. Urcînd scările, Keller auzi nişte vociferări care îl făcură să se întoarcă, gata să rostească un discurs după vrerea inimii lui înfierbîntate, dar fu oprit la timp de Burdovski şi de Daria Alexeevna, care tocmai ieşise să-i deschidă uşa; amîndoi îl apucară pe Keller şi-l traseră înăuntru. Era furios şi zorit. Nastasia Filippovna se ridică în picioare, se mai uită o dată în oglindă şi, după cum spunea Keller mai tîrziu, observă cu un zîmbet „silit" că era „palidă ca un cadavru"; apoi se închină pios în faţa icoanei şi porni. Un murmur surd de glasuri salută apariţia ei pe ceardac. E drept că la început se auziră şi rîsete, aplauze şi cîteva şuierături, după o clipă însă răsunară şi alte glasuri.

— Ce mîndreţe de femeie! se auzea din mulţime.

— Nu-i nici cea dintîi, nici cea de pe urmă!

— Căsătoria acoperă orice, proştilor!

— Unde mai găseşti aşa frumuseţe, urra! răcneau cei din faţă.

— Prinţesă! Pentru aşa prinţesă mi-aş vinde sufletul! strigă un conţopist. „Cu preţul vieţii, noapte dărui!" [93].

Într-adevăr, Nastasia Filippovna ieşi din casă albă ca varul; dar ochii ei mari, negri, aţintiţi spre mulţime, ardeau ca nişte cărbuni aprinşi, şi curioşii nu rezistară în faţa acestei priviri: indignarea făcu loc entuziasmului. Dar iată că uşa cupeului s-a şi deschis şi Keller i-a întins mîna s-o susţină, cînd, deodată, ea scoase un ţipăt şi se repezi de pe ultima treaptă a scării drept în mijlocul mulţimii. Toţi din jurul ei rămaseră înlemniţi: lumea se dădu la o parte din faţa ei şi la cinci-şase paşi de pridvor se ivi Rogojin. Prin mulţime, Nastasia Filippovna îi zărise căutătura. Alergă la dînsul ca o nebună şi-l apucă de amîndouă mîinile:

— Scapă-mă! Ia-mă cu tine! Unde vrei tu, chiar acum!

S-o ia în braţe şi s-o ducă pînă la cupeu a fost pentru Rogojin chestiune de o clipă. Apoi scoase din portofel o hîrtie de o sută de ruble şi o întinse vizitiului:

— La gară! Dacă prindem trenul, mai capeţi un sutar!

După care sări în trăsură lîngă Nastasia Filippovna și închise ușa cupeului. Fără să mai stea pe gînduri, vizitiul dădu bice cailor. Keller se justifica pe urmă prin stupefacția în care îl adusese o întorsătură atît de neașteptată. „Să fi avut încă o secundă, mi-aș fi venit în fire și n-aș fi îngăduit una ca asta!" spunea el, relatînd întîmplarea. Prima reacție a celor doi cavaleri de onoare a fost să sară într-o altă trăsură care staționa în apropiere și să pornească în urmărirea cupeului ; dar, pe drum, se răzgîndiră.

— E prea tîrziu ! N-ai cum s-o întorci cu de-a sila ! zise Keller.

— Și nici prințul n-ar accepta ! fu de părere Burdovski, profund zguduit.

Rogojin și Nastasia Filippovna ajunseră la timp la gară. După ce s-au dat jos din trăsură, cu un minut înainte de a se urca în vagon, Rogojin opri deodată o fată care tocmai trecea prin fața lui ; era îmbrăcată cu o mantilă de culoare închisă, cam veche, dar încă destul de prezentabilă, iar pe cap purta o broboadă de mătase.

— Îți dau cincizeci de ruble pe mantila dumitale, îi spuse scurt și-i întinse banii.

Această propunere neașteptată o zăpăci pe fată ; fără să-i mai lase timp de gîndire, îi strecură în mînă rublele și, luînd cît ai clipi mantila și broboada, acoperi umerii și capul Nastasiei Filippovna. În vagon, veșmintele ei atît de luxoase ar fi atras atenția celorlalți călători. Abia mai tîrziu înțelese fata de ce i s-au dat atîția bani pentru vechiturile ei.

Vestea răpirii Nastasiei Filippovna ajunse cu iuțeala fulgerului la urechile lumii adunate în biserică. În momentul cînd Keller își făcea loc prin mulțime ca să ajungă la prinț, o sumedenie de oameni pe care nu-i cunoștea îl asaltară, nerăbdători să afle ce se întîmplase. Vorbeau tare, clătinau din cap, unii chiar rîdeau ; nimeni nu părăsea biserica ; toți voiau să vadă ce va face prințul. Aflînd vestea, se îngălbeni, dar nu arătă nici o tulburare. „Mă temeam de asta, spuse cu un glas abia deslușit, totuși nu mi-am închipuit că se va intîmpla chiar așa..." Și, după o clipă de tăcere, adăugă : „De altfel... în starea ei... este întru totul în ordinea firească a lucrurilor". Cuvintele acestea au fost calificate mai tîrziu de Keller drept o dovadă a unei atitudini „de neasemuită înțelepciune filozofică". Cînd prințul ieși din biserică, mulți remarcară faptul că arăta calm

și senin ca de obicei. Se grăbea desigur să ajungă cît mai repede acasă, ca să rămînă singur, dar nu avu parte de așa ceva. Cîțiva dintre invitați, printre care Ptițîn, Gavrila Ardalionovici și doctorul, îl însoțiră pînă acasă și intrară după el. În afară de asta, din toate părțile vila era literalmente asaltată de curioși. Fiind încă pe terasă, prințul auzi iscîndu-se o discuție violentă : Keller și Lebedev se angajaseră într-o dispută violentă cu un grup de necunoscuți care păreau a fi niște slujbași și voiau neapărat să urce pe terasă. Prințul se apropie și, după ce se informă de pricina certei, îi rugă politicos pe Lebedev și pe Keller să se dea la o parte, apoi, adresîndu-se plin de amabilitate unui domn cu înfățișare mai impunătoare și cu părul cărunt, care se afla în fruntea celorlalți, îl invită să binevoiască a-i face onoarea să vină în casă. Domnul se cam fîstîci, stingherit, totuși păși pe terasă. Șapte-opt din însoțitorii lui urcară treptele în urma lui, afișînd un aer degajat ; alți amatori nu se găsiră și în curînd se auziră glasuri din mulțime care-i condamnau pe înfigăreți. Pe aceștia prințul îi pofti să ia loc pe scaune, le oferi ceai și intră în vorbă cu ei. Spre surprinderea vizitatorilor, lucrurile se petrecură într-o atmosferă sobră și de bună-cuviință. Au fost și unele încercări de a înveseli convorbirea, dirijînd-o spre „subiectul la ordinea zilei" ; s-au pus și cîteva întrebări indiscrete, au fost strecurate și observații „provocatoare". Dar prințul le răspunse la toți cu atîta simplitate și bunăvoință, și în același timp cu atîta demnitate și încredere în buna-credință a musafirilor săi, încît toate indiscrețiile încetară de la sine. Încetul cu încetul convorbirea căpătă un caracter serios și grav. Unul dintre domnii aceștia, agățîndu-se de o vorbă scăpată de cineva, declară cu vehemență că orice s-ar întîmpla, el nu-și va vinde moșia, ci va aștepta, căci „întreprinderile sînt mai bune decît banii". „Iată, domnule, care este sistemul meu economic, dacă vrei să știi !" Fiindcă se adresa prințului, acesta îl aprobă cu multă căldură, deși Lebedev îi șoptea la ureche că acest pretins proprietar, care se umflase în pene făcînd caz de avuțiile lui, nu numai că n-a avut vreodată o moșie, dar nici măcar un capăt de ață. Astfel trecu aproape o oră și în cele din urmă, după ce-și băură ceaiul, oaspeții văzură în sfîrșit că buna-cuviință nu le mai îngăduia să rămînă. La plecare, doctorul și domnul cu părul cărunt, plini de afecțiune, își luară rămas bun de la prinț ; de altfel și toți ceilalți se despărțiră cu efuziuni zgomotoase și multă căldură. S-au exprimat

urări şi păreri în sensul că „e de prisos să-şi facă inimă rea... poate că e mai bine chiar că s-a întîmplat aşa..." etc. E drept că erau printre ei şi unii mai tineri, care au încercat să ceară şampanie, dar cei mai în vîrstă îi făcură să se astîmpere. După ce, în sfîrşit, s-au retras cu toţii, Keller se aplecă spre Lebedev şi-i spuse : „Noi am fi ridicat, bineînţeles, un mare tărăboi, cu strigăte şi bătaie şi ne-am fi făcut de rîs ; ar fi intervenit şi poliţia ; pe cînd el şi-a cîştigat noi prieteni şi încă ce oameni, îi cunosc doar !" La care Lebedev, care apucase să tragă binişor la măsea, scoase un suspin şi rosti sentenţios : „A dezvăluit pruncilor ceea ce a fost ascuns oamenilor cu judecată şi înţelepţilor ; am mai spus-o şi altădată despre el, iar acum mai adaug că şi pe pruncul cel nevinovat Dumnezeu l-a scăpat din prăpastie. El şi toţi sfinţii lui !"

În sfîrşit, pe la ora zece şi jumătate, îl lăsară pe prinţ singur; îl durea cumplit capul ; Kolea plecă cel din urmă, după ce-l ajută pe Mîşkin să-şi schimbe hainele de nuntă. Se despărţiră cu efuziuni de caldă prietenie. Kolea nu vorbi nimic despre întîmplare, dar făgădui să vină a doua zi dis-de-dimineaţă. Tot el spunea mai tîrziu că la despărţire prinţul nu-i împărtăşi nimic şi, prin urmare, îi ascunsese pînă şi lui intenţiile sale ulterioare. Curînd nu mai rămase aproape nimeni în casă ; Burdovski se duse să-l vadă pe Ippolit ; Keller şi cu Lebedev plecară şi ei nu se ştie unde. Numai Vera Lebedeva a mai rămas în casă, pentru a face puţină ordine şi a reda astfel odăilor aspectul lor obişnuit. Înainte de plecare, aruncă o privire în camera prinţului. Stătea cufundat în gînduri, cu coatele pe masă şi capul în mîini. Ea se apropie încet şi-l atinse pe umăr. Prinţul o privi buimac şi aproape un minut păru că încearcă să-şi aducă aminte de ceva ; dezmeticindu-se în sfîrşit, începu să dea semne de agitaţie neobişnuită. Totul se reduse pînă la urmă la rugămintea fierbinte, stăruitoare ca Vera să-i bată în uşă a doua zi, la ora şapte dimineaţa, întrucît trebuie să plece cu primul tren la Petersburg. Fata făgădui să-i împlinească dorinţa. O mai rugă la fel de stăruitor să nu spună nimănui nimic şi ea îl asigură de toată discreţia ; şi, în sfîrşit, în clipa cînd deschise uşa să plece, prinţul o mai chemă o dată, îi luă mîinile, i le sărută, o sărută apoi pe frunte, spunîndu-i într-un fel cu totul „neobişnuit" : „Pe mîine !" Toate astea le-a povestit Vera mai tîrziu. Fata plecă, pradă unei nelinişti grozave. A doua zi dimineaţă, după cum făgăduise, Vera bătu la uşa prin-

ţului, anunţîndu-l că trenul de Petersburg pleacă peste un sfert de ceas. Înfăţişarea senină şi chiar surîzătoare a lui Mîşkin cînd i-a deschis uşa o mai linişti puţin. Se pare că nici nu se dezbrăcase peste noapte ca să se culce, dar se vedea cu toate acestea că dormise. Își făcea socoteala că ar putea să se întoarcă în aceeaşi zi la Pavlovsk. Vera a fost aşadar singura fiinţă căreia prinţul socoti de cuviinţă să-i comunice intenţia lui de a pleca în oraş.

XI

După o oră, Mişkin se afla la Petersburg ; trecuse de nouă cînd sună la Rogojin. Urcase pe scara din faţă ; mult timp păru că nimeni nu auzise clopoţelul sunînd. În sfîrşit, uşa de la apartamentul bătrînei mame a lui Rogojin se deschise ; o slujnică în vîrstă, cu o înfăţişare cuviincioasă, apăru în prag.

— Parfion Semionovici nu-i acasă, spuse ea. Pe cine căutaţi ?

— Pe Parfion Semionovici.

— Nu-i acasă.

Servitoarea îl privea cu o curiozitate cam prea vădită.

— Spune-mi, cel puţin, a dormit acasă astă-noapte ? Şi... dacă s-a întors singur aseară ?

Slujnica îl privea mereu, fără să-i răspundă la întrebare.

— N-a venit cu dînsul... ieri, aici... către seară... Nastasia Filippovna ?

— Să nu vă fie cu supărare, dar cine sînteţi ?

— Prinţul Lev Nikolaevici Mîşkin ; Parfion Semionovici mă cunoaşte bine.

— V-am spus că nu e acasă.

Femeia îşi lăsă ochii în jos.

— Şi Nastasia Filippovna ?

— Nu ştiu nimica.

— Stai, stai, puţin. Şi cînd se întoarce ?

— Nici asta nu pot să ştiu.

Uşa se închise.

Prinţul hotărî să revină peste o oră. Coborînd, dădu cu ochii de portar.

— Parfion Semionovici e acasă ?

— Da, este.

— Atunci cum se face că adineauri mi s-a spus că lipsește ?

— Cineva de la dînsul v-a spus ?

— Nu, o slujnică a bătrînei mi-a spus, dar am sunat la ușa lui Parfion Semionovici și n-a venit nimeni să-mi deschidă.

— Cine știe, poate că a ieșit, răspunse portarul ; se întîmplă să plece fără să anunțe. Uneori ia și cheia cu dînsul și odăile stau zăvorite cîte trei zile în șir.

— Ești sigur că ieri a fost pe-acasă ?

— Vezi bine c-a fost. Numai cînd intră pe ușa din față, nu știe nimeni.

— Dar Nastasia Filippovna n-o fi fost și dînsa cu el ?

— Asta nu mai știu. Nu prea se arată des pe aici ; dacă venea, o vedeam de bună seamă.

Prințul plecă și, neștiind ce să facă, se plimbă o vreme pe trotuar. La Rogojin, toate ferestrele erau închise, pe cînd cele de la apartamentul mamei sale, mai toate deschise. Era o zi senină, cu soare dogorîtor de vară. Prințul traversă strada și se opri pe trotuarul de peste drum, ca să-și mai arunce o privire spre ferestre ; nu numai că erau închise, dar aproape toate aveau storurile lăsate.

A stat așa cam un minut, cînd deodată — lucru ciudat — i se păru că marginea unui stor se dă la o parte și, cît ai clipi din ochi, apare și dispare pe loc chipul lui Rogojin. Prințul mai așteptă puțin, gata să se întoarcă și să sune din nou la ușă, dar se răzgîndi, hotărît să revină într-o oră. „Cine știe ? Mi s-o fi năzărit... poate...“ își zise el.

De acolo se îndreptă repede spre vechea locuință a Nastasiei Filippovna din cartierul Izmailovski Polk. Știa că, după ce părăsise Pavlovskul la rugămintea lui, cu trei săptămîni în urmă, fusese găzduită în Izmailovski Polk, la o veche cunoștință a ei. Văduvă de învățător și mama unei familii numeroase, această venerabilă femeie dădea cu chirie un apartament destul de drăguț mobilat, ceea ce reprezenta aproape unicul său venit. Era de presupus că, revenind la Pavlovsk, Nastasia Filippovna trebuia să fi păstrat și locuința din Petersburg ; în tot cazul, nu era exclus să-și fi petrecut noaptea în această locuință, unde, fără îndoială, Rogojin o adusese în ajun. Prințul luă o birjă. Pe drum se gîndi că era mai bine să fi început cu asta și să fi încercat mai întîi acolo, dat fiind că era de necrezut ca tînăra femeie să se fi dus noaptea direct la Rogojin. Își

aminti și de vorbele portarului, cum că Nastasia Filippovna nu prea venea des în casa aceea. Dacă nici înainte nu prea îl vizita pe Rogojin, era de presupus că nici acum nu se va duce să stea la el. Dîndu-și astfel curaj, prințul ajunse în sfîrșit în Izmailovski Polk, mai mult mort decît viu.

Spre surprinderea și dezolarea lui, văduva de învățător și vechea ei cunoștință nu numai că nu auzise nimic de Nastasia Filippovna nici în ajun și nici în ziua aceea, dar pînă și apariția prințului o socoti un fel de minune. În urma mamei năvăliră pe ușă o droaie de copii — numai fetițe la un an diferență una de alta, dintre care cea mai mare avea cincisprezece ani, iar cea mai mică șapte — și, făcînd cerc în jurul prințului, se holbară la el ca la urs. După copii se ivi și o mătușă a lor : o femeie firavă, cu fața gălbejită și cu o basma neagră pe cap ; apoi apăru și bunica — o băbuță cu ochelari pe nas. Stăpîna casei îl pofti stăruitor pe Mîșkin să intre ca să-și mai tragă sufletul, lucru la care el nu se opuse. Mîșkin ghici numaidecît că ele toate știau foarte bine cine era el și că în ajun trebuia să aibă loc nunta lui, și deci ardeau de nerăbdare să-l întrebe despre nuntă și să afle prin ce minune venise să se intereseze de Nastasia Filippovna, cînd, de fapt, ea ar fi trebuit să fie acum cu el la Pavlovsk ; dar tăceau din delicatețe. Ca să le satisfacă curiozitatea, prințul istorisi pe scurt tot ce se petrecuse. Uimirea lor fu însă atît de mare, încît prințul se văzu nevoit să dea și alte amănunte, bineînțeles cît mai sumar cu putință. La urmă, cele trei femei, profund impresionate, hotărîră în înțelepciunea lor ca, înainte de toate, el să se întoarcă la Rogojin, să bată pînă ce i-o deschide, ca să afle de la el ce-i cu Nastasia Filippovna. Iar dacă Rogojin nu va fi acasă (lucru de care trebuia să se încredințeze bine) sau dacă va refuza să răspundă, prințul ar putea să se ducă la o doamnă nemțoaică pe care Nastasia Filippovna o cunoștea și care locuia cu mama ei în cartierul Semionovski Polk ; în tulburarea ei și în dorința de a face să i se piardă urma, e posibil ca Nastasia Filippovna să se fi dus să înnopteze acolo. Prințul se ridică sleit de puteri și cu sufletul îndurerat de moarte ; mai tîrziu, ele povesteau că era „de o paloare înspăimîntătoare" ; într-adevăr abia se ținea pe picioare. Multă vreme îi fu cu neputință să prindă sensul vorbelor ce-i răsunau în urechi din învălmășeala aceea de glasuri ; în cele din urmă, înțelese că femeile acestea se ofereau să-l ajute în căutările lui și-i cereau să le dea adresa lui

din oraş. Trebui să mărturisească adevărul — că nici n-avea locuinţă la Petersburg. Atunci femeile îl sfătuiră să-şi ia o cameră la hotel. Prinţul se gîndi puţin şi le dădu adresa hotelului unde trăsese cu cinci săptămîni în urmă şi în care avusese atacul de epilepsie. Pe urmă se duse iar la Rogojin. De data aceasta, nu numai că uşa lui Parfion Semionovici nu se deschise, ci şi aceea a mamei lui rămase închisă. Prinţul coborî cu gîndul să-l caute pe portar ; îl găsi trebăluind prin curte. Era atît de absorbit de treaba pe care o făcea, că aproape nici nu se uită la Mîşkin, răspunzîndu-i în silă ; totuşi susţinu cu toată tăria că Parfion Semionîci „a ieşit dis-de-dimineaţă şi a plecat la Pavlovsk, aşa că nu se mai întoarce azi".

— Am să-l aştept ; poate se întoarce către seară.

— Poate nici în opt zile. Cine ştie ?

— În orice caz, a dormit aici astă-noapte ?

— Asta da...

Toate acestea dădeau de bănuit. În răstimpul dintre cele două vizite ale prinţului, portarul putea foarte bine să fi primit noi dispoziţii ; adineauri era guraliv, iar acum cu greu îi scoteai un cuvînt din gură. Mîşkin hotărî să se întoarcă după două ceasuri şi chiar, de va trebui, să stea de strajă în faţa casei. Pînă atunci, îi mai rămăsese o speranţă ; să afle ceva de la nemţoaică şi plecă în grabă spre Semionovski Polk.

Dar nemţoaica nici nu prea l-a înţeles ce voia să spună Cîteva vorbe pe care stăpîna casei le lăsă să-i scape în treacăt îi dădură a înţelege că frumoasa nemţoaică se certase cu Nastasia Filippovna cu vreo două săptămîni înainte şi că de atunci nu mai ştia nimic de ea şi că nici nu vrea să ştie, „chiar dacă s-ar mărita cu toţi prinţii din lume". Mîşkin se grăbi să plece. Pe drum, îi trecu prin minte că Nastasia Filippovna o fi plecat poate la Moscova, ca şi rîndul trecut, şi că, bineînţeles, Rogojin a urmat-o, dacă nu cumva au plecat împreună. „De-aş putea să dau, cel puţin, de vreo urmă !" Îşi aminti că trebuie să-şi reţină o odaie la hotel şi se grăbi să se ducă în Liteinaia ; aici obţinu numaidecît o cameră. Omul de serviciu îl întrebă dacă vrea să mănînce. Distrat, prinţul răspunse afirmativ şi se necăji groaznic dîndu-şi seama că pierduse cu asta vreo jumătate de ceas, şi abia pe urmă se dumiri că nimic nu l-ar fi împiedicat să renunţe la gustare şi să plece imediat. Avu impresia că îl năpădeşte o senzaţie ciudată, cînd se pomeni în coridorul acela întunecos şi muced, o senzaţie care tindea chinuitor să se trans-

forme într-un gînd, dar cu toate străduințele de a discerne substratul unei asemenea frămîntări, el nu izbuti să descopere în ce constă gîndul acesta nou care se cerea cu îndărătnicie eliberat din haosul obsesiei incerte. Părăsi hotelul într-o stare de confuzie totală ; capul i se învîrtea ; încotro vrea să meargă totuși ? Și din nou porni cu mare grabă spre casa lui Rogojin.

Rogojin nu se întorsese ; trase de mai multe ori de mînerul clopoțelului, dar ușa rămase încuiată. Sună la bătrînă ; i se deschise, dar numai ca să i se spună că Parfion Semionovici lipsește și că poate nu se întoarce acasă decît peste vreo trei zile. Se simți iarăși contrariat de faptul că este privit, ca și mai adineauri, cu aceeași căutătură plină de curiozitate sălbatică. Pe portar nici nu-l mai găsi de astă-dată. Ieșind din curte, traversă strada ca și rîndul trecut și, cu ochii mereu ațintiți spre ferestre timp de o jumătate de ceas, poate chiar mai mult, se plimbă pe trotuar, în bătaia dogorîtoare a soarelui ; de data aceasta, însă, nu mai surprinse nici o mișcare : ferestrele nu se deschiseră, storurile albe rămîneau nemișcate. Rămase definitiv la convingerea că se înșelase, desigur, mai adineauri cînd i se păru că Rogojin se uită la el prin fereastră ; și chiar dacă cineva ar fi privit din dosul perdelei, în orice caz n-ar fi avut cum să-i deslușească fața prin geamurile astea pîcloase, neșterse de multă vreme ; înviorat la gîndul acesta, prințul plecă din nou spre Izmailovski Polk, unde-l aștepta văduva de învățător.

Între timp ea cutreierase orașul, vizitînd vreo trei-patru case ; trecuse și pe la Rogojin — zadarnic ! Nicăieri nu aflase nimic. Prințul o ascultă tăcut, apoi intră în odaie și, luînd loc pe canapea, năuc, își plimbă privirea asupra celor din jur ca un om care nu înțelege ce i se spune. Lucru ciudat ; ba era foarte atent și dădea dovadă de un spirit de observație neobișnuit, ba devenea dintr-o dată foarte distrat. Cei din casa văduvei povesteau mai tîrziu că s-au mirat cu toții în ziua aceea cît de ciudat era prințul, și „se prea poate că încă de atunci boala lui începu să se manifeste". La urmă, se sculă și ceru să vadă locuința Nastasiei Filippovna. Acest apartament se compunea din două odăi mari, luminoase, înalte, frumos mobilate, și pentru care plătea o chirie destul de mare. Tot după relatările de mai tîrziu ale acestor trei doamne, prințul examină fiecare obiect din amîndouă odăile ; văzu pe măsuță o carte deschisă : era un roman francez, *Madame Bovary* ; îndoi colțul

paginii la care rămăsese deschisă cartea, ceru voie s-o ia la el și, cu toate că i se atrase atenția că volumul era împrumutat de la o bibliotecă publică, îl vîrî fără să se sinchisească în buzunar. Așezîndu-se lîngă o fereastră deschisă, dădu cu ochii de o măsuță de joc de cărți, pe care erau mîzgălite cu cretă niște cifre ; se interesă cine obișnuia să joace. I s-a spus că, de cînd Nastasia Filippovna se întorsese de la Pavlovsk la Petersburg, luase obiceiul să facă în fiecare seară cîte o partidă de cărți cu Rogojin. Jucau popa-prostu, stos, preferans, whist și alte jocuri. Tînăra femeie s-a plîns că se plictisește de moarte pentru că Rogojin nu știa să întrețină o conversație și stătea seri întregi fără să deschidă gura ; venind a doua zi, el scoase fără vorbă din buzunar un pachet de cărți de joc și Nastasia Filippovna, care mai tot timpul era tristă și vărsa lacrimi, prinse a rîde și așa au început să joace cărți seară de seară, ca să omoare timpul. Prințul întrebă unde erau cărțile cu care jucau. I s-a explicat că Rogojin obișnuia să aducă în fiecare seară cîte o pereche de cărți noi, pe care la plecare le lua cu el.

Cele trei femei îl sfătuiră să se mai ducă o dată pe la Rogojin și să bată în ușă mai tare, dar nu chiar acum, ci mai tîrziu, la căderea nopții, „cine știe, poate că de data aceasta va da de el". În ce o privește, văduva de învățător se oferi să se repeadă între timp la Pavlovsk : s-ar putea, își dădu ea cu părerea, ca Daria Alexeevna să știe ceva. În tot cazul îl rugă pe prinț să revină pe la zece seara, pentru a pune la cale împreună ce aveau de făcut a doua zi. Zadarnice însă au fost toate încercările lor de a-l liniști, de a-i da curaj, prințul era pradă deznădejdii. Cu sufletul apăsat de o tristețe cumplită, se duse pe jos spre hotel. Petersburgul, prăfuit și sufocant în timpul verii, îl strivea ca în chingi ; își făcea cu greu drum printre oameni cu fețele aspre, oameni beți ; privirea-i luneca absentă pe chipul lor și cine știe cît o fi ocolit pînă să ajungă la hotel : se înserase aproape de tot cînd intră în camera lui. Hotărî să se odihnească puțin, ca apoi s-o pornească din nou la Rogojin, după cum fusese sfătuit. Se așeză pe canapea, sprijinindu-și capul între palme și rămase adîncit în gînduri.

Cît timp a stat astfel și la ce s-a gîndit în tot timpul acesta e greu de spus. Se temea de prea multe și teama aceasta o resimțea dureros și chinuitor. Rînd pe rînd își aminti de Vera, apoi de Lebedev, care poate știa ceva din toată întîmplarea asta ; și chiar dacă nu știa nimic, era totuși mai în măsură decît

el să afle cum stau lucrurile. Apoi se gîndi la Ippolit și-și aduse aminte că în ultimul timp Rogojin îl vizitase de mai multe ori. Din momentul acela gîndul la Rogojin puse cu desăvîrșire stăpînire pe el ; îl revăzu așa cum îi apăruse acum de curînd la înmormîntarea generalului Ivolghin ; cum îl întîlnise în parc ; în sfîrșit, retrăi scena din coridor, cînd Rogojin, ascuns într-un colț, îl aștepta înarmat cu un cuțit. Își aminti cum îi luceau ochii în întuneric. Și deodată tresări : gîndul nedeslușit ce stăruia zadarnic în creierul său chinuit răsări brusc, revelîndu-se cu toată claritatea.

Gîndul acesta se contura deocamdată astfel : dacă Rogojin se află aici, la Petersburg, și pentru moment evită să dea ochi cu el ori se ascunde, va sfîrși negreșit prin aceea că va veni la el, cu intenții bune sau rele, fie chiar așa cum venise și data trecută. Dacă pentru un motiv oarecare Rogojin ar avea nevoie de el, unde ar putea să-l caute, decît tot aici, în coridorul acesta ? Nu-i cunoaște nici un fel de adresă ; prin urmare e firesc să presupună că el a tras la același hotel ; oricum, va încerca să vadă dacă nu cumva e aici... în cazul cînd ar simți o mare nevoie de dînsul. Și, cine știe, poate că într-adevăr va simți o mare nevoie să-l caute ?!

Astfel judeca prințul, și raționamentul acesta i se părea, nu se știe de ce, perfect valabil. N-ar fi știut să găsească însă nici un răspuns, dacă ar fi mers mai departe cu întrebările : „Pentru ce, de pildă, își închipuia că Rogojin trebuie neapărat să aibă nevoie de el și de ce este exclus ca, în cele din urmă, să nu se întîlnească ?“ Și gîndul lui se depăna mai departe, devenind tot mai obsedant : „Dacă e fericit — nu vine, dacă e nefericit — vine cît de curînd, și sînt sigur că acum e nefericit...“

Avînd o asemenea convingere, ar fi trebuit, firește, să rămînă la hotel și să-l aștepte pe Rogojin ; dar, ca și cum i-ar fi fost imposibil să suporte această nouă idee a sa, prințul sări ca ars de pe scaun și, apucîndu-și pălăria, ieși din cameră. Coridorul era cufundat în întuneric. „Și dacă el apare acum deodată din colțul acela și mă oprește pe scară ?“ îi trecu prin minte, ca fulgerul, în timp ce se apropia bîjbîind de locul cu pricina. Dar nu apăru nimeni. Trecu apoi pe sub bolta porții și, ajungînd pe trotuar, se uită nedumerit la mulțimea de oameni care, după asfințitul soarelui, năvăliseră în stradă (cum se întîmplă de obicei la Petersburg în timpul caniculei) ; pașii

i se îndreptară în direcţia străzii Gorohovaia. La vreo cincizeci de paşi de hotel, la cea dintîi răspîntie, cineva din mijlocul mulţimii îl apucă uşor de braţ şi, plecîndu-se la ureche, îi spuse încet :

— Lev Nikolaevici, vino cu mine, frate, am nevoie de tine.

Era Rogojin.

Lucru ciudat, de bucurie prinţul începu să-i povestească de zor, bîlbîindu-se, bolborosind cuvintele şi înghiţindu-le sfîrşitul, cum îl aşteptase adineauri în coridor, la hotel.

— Am fost pe acolo ; să mergem.

Acest răspuns neaşteptat îl uimi pe Mîşkin ; dar uimirea aceasta surveni cel puţin după vreo două minute, cînd îşi dădu seama de ciudata coincidenţă. În aceeaşi clipă îl cuprinse teama şi începu să-l observe cu atenţie pe Rogojin. Acesta mergea cu vreo jumătate de pas înaintea lui, privind drept în faţă, fără să-şi arunce ochii spre trecători, şi totuşi ocolindu-i cu o prudenţă automată.

— De ce n-ai întrebat... de mine, dacă ai fost la hotel ? se interesă deodată prinţul.

Rogojin se opri, se uită la el cu privirea absentă şi, ca şi cînd n-ar fi auzit întrebarea, îi spuse :

— Uite ce, Lev Nikolaevici, mergi tu aşa drept înainte, pînă acasă la mine, înţelegi ? Eu trec pe partea cealaltă. Dar ţine-te în pas cu mine, ca să ajungem în acelaşi timp...

Spunînd vorbele acestea, trecu strada şi, cînd ajunse pe celălalt trotuar, îşi întoarse capul să vadă dacă prinţul îl urmează. Văzîndu-l pe Mîşkin că a rămas locului şi se uită la el cu ochii holbaţi de uimire, făcu semn cu mîna în direcţia străzii Gorohovaia şi porni mai departe, întorcînd mereu capul şi făcîndu-i semne să-l urmeze. Părea mulţumit de faptul că Mîşkin l-a înţeles, rămînînd pe celălalt trotuar. Prinţul se gîndi că Rogojin schimbă trotuarul pentru că pîndeşte pe cineva şi nu vrea să-l scape. „Nu înţeleg, de ce nu mi-a spus şi mie la cine să iau seama ?" Făcură astfel vreo cinci sute de paşi, şi deodată prinţul începu să tremure din tot corpul. Deşi mai rar, Rogojin îşi întorcea capul din cînd în cînd ca să se uite în urmă. Nemaiputînd rezista, Mîşkin îi făcu semn cu mîna să vină la el. Acela trecu îndată strada, apropiindu-se de prinţ.

— Nastasia Filippovna e la tine ?

— La mine.

— Adineauri tu erai la fereastră, privindu-mă din dosul perdelei ?

— Da... eu...

— Şi de ce ?...

Dar prinţul nu mai ştiu ce să întrebe mai departe şi nici cum să-şi termine întrebarea începută ; de altfel inima îi zvîcnea aşa de tare, încît îi venea greu să vorbească. Rogojin tăcea şi el, privindu-l ca adineauri, cu aceeaşi îngîndurare absentă.

— Şi acum, mă duc, spuse el deodată, pregătindu-se să traverseze din nou strada ; tu mergi înainte, pe partea asta. Pe stradă trebuie să mergem separat... e mai bine pentru noi... ai să vezi de ce...

Cînd, în sfîrşit, au ajuns, fiecare de pe alt trotuar, în strada Gorohovaia, îndreptîndu-se spre casa lui Rogojin, prinţul simţi din nou cum i se taie picioarele, încît abia se mai tîra împleticindu-se. Era aproape de orele zece seara. Ca şi adineauri, ferestrele apartamentului bătrînei erau deschise ; la Rogojin erau închise, iar storurile lăsate în jos păreau încă şi mai albe în întunericul de afară. Mîşkin părăsi trotuarul şi dădu să traverseze strada, în timp ce Rogojin urca treptele scării, făcîndu-i mereu semne să se apropie. Prinţul îl ajunse din urmă.

— Nici portarul nu ştie că m-am întors acum acasă. Adineauri, ieşind, i-am spus că plec la Pavlovsk şi tot aşa i-am lăsat vorbă şi mamei, şopti el cu un zîmbet şiret, aproape satisfăcut ; o să intrăm fără să ne audă nimeni.

Era cu cheia în mînă. Urcînd treptele, se întoarse către prinţ şi-i făcu un semn cu degetul să umble cît mai încet. După ce deschise fără zgomot uşa de la apartamentul lui, îşi introduse înăuntru musafirul, se strecură şi el cu precauţiune, încuie uşa şi vîrî cheia în buzunar.

— Vino, spuse el în şoaptă.

Începuse să-i vorbească în şoaptă încă din momentul cînd se întîlniră pe trotuarul de pe Liteinaia. Cu tot calmul lui aparent, se simţea că e în prada unei profunde tulburări lăuntrice. Cînd ajunseră în sala vecină cu cabinetul său, Rogojin se apropie de fereastră şi-i făcu un semn tainic prinţului să vină lîngă el.

— Vezi, cînd ai sunat adineauri la mine, eram aici şi am ghicit îndată că tu eşti ; m-am apropiat de uşă, umblînd în vîrful picioarelor, şi te-am auzit vorbind cu Pafnutievna. O

dădăcisem încă de cu ziuă ce are de făcut ; i-am dat poruncă tare să spună oricui o veni să mă vadă, tu personal ori altcineva din partea ta, sau în sfîrşit oricine o fi, că nu sînt acasă, dar mai cu seamă să nu sufle o vorbă dacă vii tu să mă cauţi, şi i-am spus şi cum te cheamă. Cînd ai plecat, mi-am zis : n-o fi rămas cumva în stradă şi stă acum la pîndă ? Am venit la fereastra asta, am ridicat un pic storul şi, ce să vezi, stăteai pe trotuarul din faţă şi te uitai drept la mine... Aşa a fost.

— Dar unde-i... Nastasia Filippovna ? întrebă prinţul cu voce sugrumată.

— E... aici, răspunse încet Rogojin, după o clipă de şovăire.

— Unde, unde este ?

Rogojin ridică ochii spre Mîşkin, ţintuindu-l cu o privire grea :

— Vino cu mine...

Vorbea tot în şoaptă, fără grabă, rar şi cu un aer mereu îngîndurat. Chiar şi atunci cînd povestea despre storuri, îngîndurarea aceasta stranie lăsa impresia că prin ceea ce spune şi peste sensul cuvintelor rostite voia să mai spună şi altceva.

Intrară în cabinet. Această încăpere suferise oarecare schimbări de la vizita prinţului. O draperie grea de mătase verde, întinsă de la un capăt la celălalt al odăii, ascundea un iatac unde se afla patul lui Rogojin ; avea cîte o intrare de fiecare parte, dar în momentul acela draperia cea grea acoperea şi aceste intrări. Totul era cufundat în întuneric ; nopţile „albe“ petersburgheze începeau să fie mai puţin luminoase şi, dacă n-ar fi fost lună plină, cu mare greutate s-ar fi putut desluşi ceva în întunecosul apartament al lui Rogojin, mai ales acum, cînd storurile erau lăsate. E drept că feţele acestor doi oameni se mai distingeau, dar nu îndeajuns de lămurit. Rogojin era palid ca de obicei; în ochii aţintiţi asupra prinţului încremenise o licărire de lumină.

— De ce nu aprinzi o lumînare ? spuse Mîşkin.

— Nu, nu trebuie, răspunse Rogojin şi, apucîndu-l de braţ, îl făcu să se aşeze ; apoi luă un alt scaun şi se aşeză şi el în faţa prinţului, atît de aproape, încît genunchii lor mai că se atingeau. Între ei, puţin la o parte, se afla o măsuţă rotundă. Să stăm puţin aşa ! îl îndemnă el pe Mîşkin cu un glas rugător. Urmă o clipă de tăcere. Am bănuit că ai să tragi la hotelul acela. Şi cum se întîmplă deseori, în loc să treacă direct la subiectul principal al conversaţiei, începu prin amănunte lăturalnice, de

ordin secundar. Cînd am intrat însă în coridor, mi-am zis : „Poate că și el acolo mă așteaptă în clipa aceasta, cum îl aștept și eu aici ?“ Ai fost la văduva aceea ?

— Da, abia mai putu să îngaime prințul, atît de tare îi bătea inima.

— Mi-am închipuit și asta. Apoi m-am gîndit că au să înceapă să pălăvrăgească... Ia, mai bine, mi-am zis eu, să-l aduc la mine, ca să petrecem noaptea asta împreună...

— Rogojin ! Unde-i Nastasia Filippovna ? șopti deodată prințul și se sculă tremurînd din toate încheieturile. Rogojin se ridică și el.

— E acolo, șopti el. arătînd cu capul spre draperie.

— Doarme ? întrebă Mîșkin în șoaptă.

Din nou Rogojin îl privi țintă ca adineauri.

— Poate că e mai bine să intrăm chiar acum !... Numai că tu... fie, să mergem !

Dădu la o parte draperia, se opri și se întoarse către prinț.

— Intră, îi spuse, invitîndu-l cu un gest să treacă înainte.

Prințul se supuse.

— E întuneric beznă, observă el.

— Se vede de ajuns ! murmură Rogojin.

— De abia deslușesc... patul.

— Du-te mai aproape, îl îndemnă încet Rogojin.

Prințul mai făcu vreo doi pași și se opri. Își încordă privirea un minut-două, fără să zărească ceva. Stînd așa lîngă pat, nici unul nu era în stare să rostească un cuvînt ; prințului îi bătea inima să-i spargă pieptul, încît părea că bătăile ei se aud în liniștea de mormînt a încăperii. În cele din urmă, ochii i se deprinseră cu întunericul și izbuti să distingă contururile patului. În așternut dormea cineva un somn adînc și fără de mișcare : nu se auzea nici cel mai mic foșnet, nici o răsuflare. Un cearșaf alb acoperea capul persoanei culcate, iar membrele i se profilau în contururi abia deslușite ; numai forma trupului arăta că acolo zăcea lungit un om. Împrejur era o mare dezordine : pe pat, pe fotolii, pe jos, peste tot erau aruncate în neorînduială tot felul de obiecte vestimentare : o rochie superbă de mătase albă, flori, panglici. Pe măsuța de lîngă căpătîi sclipeau împrăștiate diamantele așa cum au fost scoase... La picioare, o grămăjoară de dantele spumoase zăcea ghem, iar pe albul lor imaculat, ieșind de sub cearșaf, se zărea vîrful unui picior gol ; acest picior părea al unei statui de marmură și imobilitatea

lui era înspăimîntătoare. Prinţul privea încremenit şi, cu cît privea mai mult, simţea că liniştea din încăpere devine tot mai nemişcată — o linişte de mormînt. O muscă se stîrni bîzîind deasupra patului şi se potoli apoi la căpătîi.

Prinţul tresări.

— Să mergem, îl atinse de braţ Rogojin. Ieşiră din iatac şi se aşezară din nou pe aceleaşi scaune, unul în faţa celuilalt. Prinţul tremura din ce în ce mai nestăpînit şi nu-şi lua privirea întrebătoare de la faţa lui Rogojin.

— Văd, Lev Nikolaevici, rosti acesta în sfîrşit, că tremuri ca o vargă ; aproape ca atunci cînd te apucă criza, ţii minte cum s-a întîmplat cu tine la Moscova ? Sau cum a fost odată înainte de atac. Nici nu ştiu, zău, ce să mă fac cu tine acuma...

Mîşkin ascultă cu atenţie încordată, străduindu-se să înţeleagă şi privindu-l pe Rogojin drept în faţă cu aceeaşi întrebare mută în ochi.

— Tu ? întrebă el arătînd cu un semn din cap perdeaua.

— Da... eu... răspunse în şoaptă Rogojin, lăsîndu-şi capul în jos.

Tăcură vreme de cinci minute.

— Pentru că, mă gîndesc, reîncepu deodată Rogojin, ca şi cînd nu şi-ar fi întrerupt vorba de mai înainte, pentru că, dacă îţi vine criza acum, şi atacul, şi ţipătul cu siguranţă va fi auzit din stradă sau din curte, va da de bănuit şi atunci vor bate în uşă, vor intra... pentru că toţi mă cred plecat. Nici lumînare n-am aprins, ca nu cumva din curte sau din stradă să se bănuiască ceva. Fiindcă atunci cînd plec, îmi iau cheile cu mine şi uneori, trei-patru zile, nimeni în lipsa mea nu intră aici, nici chiar pentru dereticat ; aşa e rînduiala mea. De aceea, va să zică, pentru că nu trebuie să afle nimeni că în noaptea asta stăm aici...

— Ia stai, întrerupse prinţul, adineauri, cînd am stat de vorbă cu portarul şi cu bătrînica aceea, i-am întrebat şi de Nastasia Filippovna, dacă n-a rămas peste noapte aici. Deci, au şi aflat ceva de la mine.

— Ştiu că i-ai întrebat. Eu îi spusesem Pafnutievnei că Nastasia Filippovna a trecut ieri pe aici, că n-a stat decît zece minute şi, după aceea, tot ieri, care va să zică, a plecat la Pavlovsk. Aşadar, nu ştie nimeni că ea a rămas peste noapte la mine. Aseară am intrat cu ea tot aşa pe furiş, ca şi adineauri noi amîndoi. Încă pe drum mă gîndeam că poate n-are să vrea

să intre pe ascuns — aş, de unde ! Vorbea în şoaptă, strecurîndu-se în vîrful picioarelor şi adunîndu-şi poalele în mînă ca să nu foşnească ; pe scară mă ameninţă cu degetul că, adică, să nu fac zgomot. Tot de tine îi era teamă. În tren era aproape nebună, aşa intrase frica-n ea ; a ţinut morţiş să rămînă peste noapte aici, la mine ; am vrut s-o duc la locuinţa ei, la văduva aceea — nici n-a voit să audă ! „Acolo mă găseşte el, îmi zice, de cu zori o să vină să mă caute ; ascunde-mă la tine, iar mîine, cu cel dintîi tren, plecăm la Moscova" ; pe urmă mi-a vorbit că de acolo o să plecăm la Orel ; şi înainte să adoarmă, tot de Orel vorbea...

— Stai, Parfion, şi ce vrei să faci acum ? Ce-ai de gînd ?

— Mă gîndesc ce mă fac cu tine ? Tremuri într-una. Rămînem peste noapte aici, împreună. Alt aşternut afară de acela nu am ; m-am gîndit să iau pernele de la cele două canapele şi să le aşez lîngă draperie, ca să ne culcăm jos, aşa, alături. Pentru că dacă vin să caute, să scotocească, numaidecît or să dea de ea şi or s-o ducă de aici. Au să mă întrebe şi am să le spun tot... şi or să mă ducă îndată şi pe mine. Las' să odihnească acum aici, aproape de noi, lîngă mine şi lîngă tine...

— Da, da ! aprobă prinţul cu înflăcărare.

— Aşadar, nu trebuie să afle nimeni, şi nu lăsăm s-o ducă de aici.

— Nu, nu, pentru nimic în lume ! Nu, nu !

— Aşa m-am gîndit şi am hotărît : să n-o dăm, frate, să n-o dăm nimănui, nici în ruptul capului ! O păzim toată noaptea, fără să facem zgomot. Am stat toată ziua lîngă ea, numai dimineaţa am ieşit pentru o oră, şi pe urmă, seara, ca să te caut. Mă tem însă de un lucru : să nu se pornească duhoarea, e o căldură înăbuşitoare. Se simte ceva, sau nu ?

— Poate că se simte, nu ştiu. Spre ziuă o să se simtă, cu siguranţă.

— Am înfăşurat-o într-o muşama bună, americană, pe deasupra am întins un cearşaf şi am aşezat alături patru sticle destupate cu soluţie Jdanov ; sînt şi-acum acolo...

— Întocmai ca... la Moscova ? [94]

— Ştii, pentru duhoare. Şi de-ai vedea cum doarme !... Mîine, cînd s-o crăpa de ziuă, să te uiţi. Dar ce ai ? N-ai putere nici măcar să te scoli ? întrebă cu grijă Rogojin, văzînd că prinţul tremura aşa de tare, încît nu era în stare să se ridice de pe scaun.

— Mi s-au tăiat picioarele, murmură prinţul; de spaimă, ştiu... Să-mi treacă spaima... şi mă ridic...

— Stai aşa pînă aştern pentru noi şi... pe urmă te culci... mă culc şi eu alături... şi o să ascultăm... pentru că eu, frate dragă, nu ştiu încă... nu ştiu ce o să fie, acum nu-mi pot da seama şi de aceea îţi spun dinainte, ca să ştii.

Mormăind aceste vorbe neînţelese, Rogojin se apucă să întindă pe jos aşternutul. Se prea poate că încă de dimineaţă se gîndise la un asemenea culcuş. Noaptea trecută se culcase pe una din canapele, dar acolo nu încăpeau doi, şi acuma ţinea numaidecît să stea culcaţi amîndoi alături. Iată de ce, luînd perne de mărimi diferite, de pe cele două canapele, le transportă nu fără efort prin toată odaia şi le aşeză de-a lungul draperiei. O dată sfîrşită operaţia, se apropie de prinţ, îl luă de braţ cu o duioşie plină de exaltare, ajutîndu-l să se ridice de pe scaun, şi-l duse lîngă aşternut. Prinţul se simţea acum în putere să umble şi singur, semn că „spaima" începu să-i dispară; totuşi tremura într-una.

— Pentru că să ştii, frăţioare, începu iar Rogojin, după ce îl culcă pe Mîşkin pe perna din stînga, cea mai bună, iar el, fără să-şi scoată haina, se întinse pe cea din dreapta şi-şi puse mîinile sub cap, acum e cald, şi duhoarea... vezi bine... Mă tem să deschid ferestrele; sînt atîtea ghivece cu flori în apartamentul mamei, şi răspîndesc un parfum minunat; mă gîndeam să le aduc aci, dar Pafnutievna ar bănui ceva, pentru că e tare iscoditoare.

— E iscoditoare, confirmă prinţul.

— Să cumpăr flori şi s-o acopăr toată? Dar mă gîndesc, frate, ni s-ar rupe inima de durere... s-o vedem aşa între flori...

— Ascultă... spuse prinţul buimac, căutînd parcă să-şi amintească ce voia să întrebe şi pierzîndu-şi iar firul gîndurilor, spune-mi, cu ce ai?... Cu un cuţit? Chiar cu acela?

— Cu acela...

— Mai stai! Aş vrea să te mai întreb ceva, Parfion... am multe întrebări să-ţi pun... ai să-mi povesteşti de la început totul... ca să ştiu... dar, mai întîi, spune-mi: aveai de gînd s-o omori înainte de nuntă, înainte de cununia noastră, în faţa bisericii, s-o omori cu o lovitură de cuţit? Aşa ai vrut să faci?

— Nu ştiu dacă aşa voiam să fac sau nu... răspunse sec Rogojin, surprins oarecum de întrebare, al cărei tîlc nu-l putea pătrunde.

— N-ai luat niciodată cuţitul cu tine la Pavlovsk ?

— Nu, niciodată. Cît despre acest cuţit, iată ce pot să-ţi spun, Lev Nikolaevici, adăugă Rogojin după o pauză, l-am scos azi-dimineaţă dintr-un sertar unde-l pusesem bine, căci totul s-a întîmplat în dimineaţa asta, între orele trei şi patru. A stat pînă atunci tot timpul aici la mine, vîrît într-o carte... Şi... şi... iată ce mă minunează : cuţitul a pătruns aproape în întregime... vreo opt centimetri... drept sub sînul stîng... şi de-abia dacă a curs sînge pe cămaşă, ca o jumătate de lingură, nu mai mult.

— Da, da, da, se ridică brusc prinţul, pradă unei emoţii teribile, rămînînd pe jumătate în capul oaselor, sprijinit cu mîinile pe saltea ; da, da, ştiu, am citit undeva despre asta... e ceea ce se numeşte o hemoragie internă... Cîteodată nu curge de loc, nici o picătură, cînd lovitura nimereşte drept în inimă...

— Sst, auzi ? întrerupse brusc Rogojin, săltîndu-se speriat în capul oaselor. Auzi ?

— Nu ! răspunse tot aşa de repede şi speriat prinţul, cu ochii ţintă la Rogojin.

— Umblă cineva ! Auzi ? În sală..

Amîndoi ascultară.

— Aud, şopti cu convingere prinţul.

— Umblă cineva ?

— Da, umblă.

— Dacă am pune zăvorul ?

— Să-l punem...

Se duseră să împingă zăvorul, pe urmă se culcară din nou.

Urmă o lungă tăcere.

— A, da ! începu deodată Mîşkin în şoaptă febrilă, de parcă l-ar fi străfulgerat un gînd, pe care se temea grozav să nu-l scape, ridicîndu-se în capul oaselor. Da... voiam să te-ntreb... cărţile de joc !... Cărţile acelea... Jucai, se spune, cărţi cu ea ?

Rogojin nu răspunse imediat la această întrebare.

— Da, jucam, rosti el, în sfîrşit.

— Şi unde-s... cărţile ?

— Le am la mine... strecură printre dinţi Rogojin, după o nouă tăcere şi mai prelungă decît cea dintîi. Iată-le...

Scoase din buzunar un pachet de cărţi, învelite într-o foaie de hîrtie, şi le întinse prinţului. Acesta le luă, dar acum cu un fel de nedumerire. Un sentiment nou, exasperant de trist şi apăsător îi strînse inima ; înţelese deodată că tot ce spunea

el, tot ce făcea, nu era nici ce ar fi trebuit să spună, nici ce ar fi trebuit să facă ; cărţile acestea pe care le ţinea în mînă şi pe care le aştepta cu atîta bucurie acum nu mai pot ajuta la nimic, la nimic. Se ridică drept în picioare şi cu groaza cuibărită în suflet îşi plesni una de alta palmele. Întins şi nemişcat pe aşternutul de pe podea, Rogojin părea că nici nu observă gestul lui ; în momentul acela nu vedea şi nu auzea nimic ; doar ochii lui larg deschişi şi imobili scînteiau în întuneric. Prinţul se aşeză pe un scaun, continuînd să-l privească cu groază. Se scurse cam o jumătate de oră în tăcere şi deodată Rogojin, uitînd parcă de consemnul că trebuie să vorbească încet, strigă, înecîndu-se în hohote de rîs.

— Ofiţeraşul, ofiţeraşul... îţi aduci aminte cum l-a lovit ea peste mutră, atunci la concertul de promenadă din parc ? Îţi aminteşti ? Ha, ha, ha ! Şi cum sărise cadetul acela... cadetul, cadetul...

Cuprins de un nou acces de groază, prinţul sări iarăşi de pe scaun. Cînd, în cele din urmă, Rogojin se potoli (şi se potoli tot aşa de brusc), Mîşkin se aplecă cu blîndeţe asupra lui, se aşeză alături şi, respirînd greu, cu inima bătînd tare, gata parcă să-i spargă coşul pieptului, se apucă să-i scruteze chipul. Rogojin nu-şi întoarse capul spre el, ca şi cum ar fi uitat cu desăvîrşire de prezenţa lui. Prinţul îl privea ţintă şi aştepta ; timpul trecea ; se lumina de ziuă. Cîteodată, întretăind liniştea, Rogojin bolborosea cu glas tare cuvinte răzleţe, fără şir ; din cînd în cînd scotea strigăte stridente, urmate de hohote de rîs. Atunci prinţul întindea spre el mîna-i tremurătoare, îi atingea încet capul, îi dezmierda părul şi obrajii... era tot ce putea face ! Începuse iarăşi să tremure din tot trupul, şi iarăşi părea că i se taie picioarele. O senzaţie cu totul nouă o senzaţie de nesfîrşită durere îi copleşea inima. Între timp, se făcuse ziuă. Dobcrît de oboseală şi de deznădejde, prinţul îşi lăsă capul pe pernă, lipindu-şi faţa de chipul palid şi nemişcat al lui Rogojin ; lacrimile îi curgeau, prelingîndu-se pe obrazul lui Rogojin ; dar poate că nici nu-şi mai simţea propriile lacrimi, nemaiavînd de fapt nici el conştiinţa lucrurilor...

Şi cînd, după mai multe ceasuri, uşa a fost deschisă, cei care intrară în odaie îl găsiră pe asasin lipsit de cunoştinţă, într-o criză de delir. Lîngă el şedea nemişcat pe aşternutul improvizat prinţul Lev Nikolaevici, cu faţa încremenită parcă şi cu gura încleştată. Şi doar atunci cînd bolnavul, cu capul

înfierbîntat și în neștire, izbucnea în țipete, el se grăbea să-l aline, netezindu-i cu mîna tremurîndă părul și obrajii, vrînd parcă să-l mîngîie și să-l ogoiască. Dar nu pricepea nimic din întrebările ce i se puneau și nu mai recunoștea pe nimeni din jurul său. Și chiar dacă Schneider însuși ar fi venit din Elveția și ar fi văzut în momentul acela pe fostul său elev și pacient, amintindu-și de starea în care se găsea cîteodată prințul în primul an de tratament în sanatoriul său, ar fi dat acum descurajat din mînă și ar fi spus, probabil, ca și atunci : „Idiot !“

XII

EPILOG

Plecînd în grabă la Pavlovsk, văduva învățătorului se duse de-a dreptul la Daria Alexeevna, care era într-o mare neliniște după întîmplările din ajun, și-i povesti cele ce aflase de la prinț, făcînd-o astfel să-și piardă cumpătul de groază. Amîndouă hotărîră de îndată să intre în legătură cu Lebedev, care, în calitatea lui dublă de gazdă și prieten al prințului, era și el foarte agitat. Vera Lukianovna povesti tot ce știa. La sugestia lui Lebedev, hotărîră să plece fără zăbavă toți trei la Petersburg, ca să preîntîmpine cît mai grabnic „nenorocirea care s-ar putea întîmpla“. Drept urmare, a doua zi, pe la unsprezece de dimineață, poliția descinse la locuința lui Rogojin, însoțită de Lebedev, de cele două doamne și de fratele lui Rogojin, Semion Semionovici, care locuia într-o altă aripă a clădirii. De cel mai mare ajutor a fost depoziția portarului, care declarase că l-a văzut aseară pe Parfion Semionovici, împreună cu un însoțitor, intrînd parcă pe furiș în casă prin ușa din față. După această mărturie, autoritățile n-au mai ezitat să forțeze ușa, care, în ciuda repetatelor somații și apeluri ale soneriei, nu se deschisese.

Timp de două luni Rogojin se zbătu între viață și moarte, doborît la pat de o violentă congestie cerebrală, iar după ce își reveni, urmară ancheta și judecata. El făcu mărturisiri complete, absolut sincere, precise și pe deplin edificatoare asupra crimei săvîrșite, pe baza cărora prințul a fost scos din cauză chiar de la începutul anchetei. În tot timpul procesului,

Rogojin a păstrat tăcerea. Nu l-a contrazis pe avocatul său, om dibaci și bun orator, în timp ce acesta demonstra cu multă logică și claritate că săvîrșirea crimei se datorează unei afecțiuni cerebrale de care acuzatul fusese atins de mai mult timp, in urma unor mari dezamăgiri și suferințe morale. Dar Rogojin nu mai adăugase nimic de la el, nu spusese nici un cuvînt în sprijinul acestei pledoarii de dezvinovățire și încă o dată în fața completului de judecată, ca și înainte în fața judecătorului de instrucție, se mărginise să povestească cu multă claritate și precizie pînă în cele mai mici amănunte împrejurările în care a săvîrșit crima. Beneficiind de circumstanțe atenuante, a fost condamnat la cincisprezece ani muncă silnică în ocnele din Siberia ; își ascultă sentința tăcut și posomorît, cu un fel de „îngîndurare resemnată". Toată imensa lui avere, din care apucase să cheltuiască numai o parte relativ neînsemnată încă la început, cînd se pornise pe viață de petreceri și dezmăț, reveni în întregime fratelui său, Semion Semionovici, spre marea satisfacție a acestuia. Bătrîna lui mamă mai e în viață și pare că-și amintește uneori de fiul ei iubit, Parfion ; foarte vag și confuz de altfel, căci destinul i-a ferit inima și cugetul de conștiința groaznicei nenorociri ce se abătuse asupra mohoritului ei cămin.

Lebedev, Keller, Ganea, Ptițîn și multe alte personaje din narațiunea noastră își duc mai departe existența lor obișnuită ; nu s-au schimbat mai de loc, de aceea nu avem aproape nimic de spus despre ei. Ippolit și-a dat sfîrșitul într-o stare de agitație cumplită, ceva mai înainte decît se aștepta, la vreo două săptămîni după moartea Nastasiei Filippovna. Toate evenimentele acestea l-au zguduit profund pe Kolea, făcîndu-l să se apropie și mai mult de maică-sa. Nina Alexandrovna e mereu îngrijorată și-și face sînge rău, găsindu-l prea serios și îngîndurat pentru vîrsta lui ; se pare că va ieși din el un om dintr-o bucată. De altfel, datorită străduințelor lui în bună parte, s-au luat măsurile necesare în ce privește situația prințului Mîșkin. Dintre toate persoanele pe care le cunoscuse în ultima vreme, Kolea a fost atras cu deosebire de Evgheni Pavlovici Radomski ; se duse din proprie inițiativă să-l vadă și îi povesti tot ce se întîmplase, punîndu-l la curent cu situația în care se găsea acum prințul. Și nu se înșelase : Evgheni Pavlovici se interesă mult de soarta nenorocitului „idiot" și, datorită grijii și demersurilor sale, prințul fu trimis in Elveția și internat

din nou în sanatoriul lui Schneider. Evgheni Pavlovici plecă și el în străinătate, cu intenția de a rămîne pentru mai multă vreme în Europa, deoarece socotea, declarînd pe față, că „e un om cu totul de prisos în Rusia". Destul de des, cel puțin o dată la cîteva luni, se duce să-l viziteze pe sărmanul său prieten la sanatoriul lui Schneider: dar de fiecare dată îl găsește pe doctor tot mai îngrijorat; încruntîndu-și sprîncenele și clătinînd din cap, el lasă să se înțeleagă că facultățile mintale ale prințului sînt cu totul zdruncinate; și dacă nu afirmă deocamdată în mod categoric că boala este incurabilă, aluziile lui au un substrat destul de pesimist. Evgheni Pavlovici e tare afectat de această situație, ceea ce denotă că e un om de inimă; că are o inimă bună o dovedește și faptul că primește mereu scrisori de la Kolea, ba chiar îi răspunde din cînd în cînd. Pe lîngă aceasta, s-a manifestat încă o particularitate curioasă a firii lui și, cum e o trăsătură pozitivă, ne grăbim s-o semnalăm: după fiecare vizită la sanatoriul lui Schneider, Evgheni Pavlovici îi scrie nu numai lui Kolea, dar mai comunică și altei persoane la Petersburg amănunte pline de afecțiune despre starea sănătății prințului. În afară de asigurarea celui mai respectuos devotament, în scrisorile acestea încep să se strecoare (din ce în ce mai des) oarecari relatări foarte sincere cu privire la concepțiile, ideile și chiar sentimentele sale, într-un cuvînt încep să se manifeste primele efuziuni de afectuoasă prietenie. Persoana care se află în corespondență (destul de intermitentă, ce-i drept) cu Evgheni Pavlovici și care a binemeritat stima și afecțiunea lui nu este alta decît Vera Lebedeva. N-am putut afla cu precizie cum s-au înfiripat între ei asemenea relații; credem însă că au luat naștere cu prilejul celor întîmplate prințului, cînd ea fu copleșită de amărăciune pînă într-atît, încît căzu chiar bolnavă la pat, dar în ce împrejurări anume s-au cunoscut mai îndeaproape și s-au împrietenit, acest amănunt ne scapă. Dacă am pomenit de această corespondență, e pentru că ea conține și unele informații cu privire la familia Epancin și, în special, la Aglaia Ivanovna. Printr-o scrisoare destul de confuză, scrisă de la Paris, Evgheni Pavlovici o înștiința pe Vera că Aglaia se îndrăgostise fulgerător și neașteptat de un conte polonez, refugiat în Franța, că s-a căsătorit cu el împotriva voinței părinților, care au consimțit pînă la urmă la această căsătorie numai de teama vreunui scandal public compromițător. Apoi, după o tăcere de o jumătate de

an aproape, Evgheni Pavlovici o înștiința într-o scrisoare lungă și amănunțită pe corespondenta din Petersburg că în timpul ultimei sale vizite la profesorul Schneider s-a întîlnit acolo cu prințul Ș. și cu toată familia Epancin (în afară, bineînțeles, de capul familiei, Ivan Feodorovici, reținut la Petersburg de treburi). Întrevederea a fost neașteptată ; toată lumea îl întîmpină pe Evgheni Pavlovici cu bucurie, aproape cu entuziasm ; Adelaida și Alexandra își exprimară recunoștința pentru „grija și bunătatea lui îngerească față de nefericitul prinț". Văzînd în ce stare de degradare și de suferință se găsea bietul prinț, Lizaveta Prokofievna nu-și mai putu reține lacrimile. Era limpede că îi iertase totul de mult. Cu ocazia aceasta, prințul Ș. pronunță cîteva adevăruri înțelepte și pline de simțire. Evgheni Pavlovici avu o vagă impresie că între Adelaida și logodnicul ei tot nu se înnodase încă o armonie desăvîrșită, dar căpătă convingerea că în viitorul apropiat se întrevedea o inevitabilă, benevolă și dăruitoare capitulare a înflăcăratei Adelaida în fața înțelepciunii și experienței prințului Ș. De altfel, recentele lecții pe care le primise întreaga familie îi dădeau de gîndit Adelaidei, care a rămas mai ales impresionată de ultima aventură a surorii sale mai mici cu contele emigrant. Într-un timp scurt de șase luni s-au petrecut evenimente care nu numai că îndreptățiseră toate temerile familiei Epancin, făcînd-o să se opună la căsătoria Aglaiei cu acest conte emigrant, dar aduseseră și o mulțime de alte surprize cu totul de neînchipuit. Se dovedise că individul nu era de fapt conte și, chiar dacă era într-adevăr un emigrant, avea un trecut obscur și dubios. Reușise s-o farmece pe Aglaia prin noblețea sufletului său chinuit de dorul patriei, și a fermecat-o pînă într-atîta, încît înainte chiar de a se căsători cu el devenise membră a unui comitet organizat în străinătate pentru restaurarea Poloniei ; apoi, începu să frecventeze pe un celebru prelat iezuit care îi captase spiritul, făcînd din ea o adevărată fanatică. Averea colosală pe care contele pretindea că o are, și pentru care prezentase Lizavetei Prokofievna și prințului Ș. dovezi incontestabile, s-a dovedit a fi o pură născocire. Mai mult decît atît, chiar în primul an după căsătoria lor, contele și amicul său, faimosul călugăr, reușiră s-o facă pe Aglaia să rupă definitiv cu familia ei, încît de mai multe luni nu s-au mai văzut... Într-un cuvînt, ar mai fi fost multe de povestit, dar Lizaveta Prokofievna, fiicele ei și chiar prințul Ș. erau

atît de copleșiți de toată această „teroare“, încît nici nu se încumetau să mai amintească de unele fapte în discuția lor cu Evgheni Pavlovici, deși știau că acesta era la curent cu ultimele pasiuni extravagante ale Aglaiei Ivanovna. Biata Lizaveta Prokofievna ardea de nerăbdare să se întoarcă în Rusia și, tot după mărturia lui Evgheni Pavlovici, găsea o plăcere deosebită să critice, cu o înveninată părtinire, rînduielile și starea de lucruri din străinătate. „Nici măcar piine nu știu să coacă cum se cuvine ! îi plăcea mereu să repete. iar în timpul iernii, îngheață ca șoarecii în beci ; bine, cel puțin, că am putut să-l plîng așa, după obiceiul rusesc, pe acest sărman nenorocit !“ adăugă ea cu emoție, arătîndu-l pe Mîșkin. care n-o mai recunoștea de loc. „Destul ne-am distrat, e timpul să dăm ascultare înțelepciunii, căci toate astea, și străinătățile și toată Europa voastră, nu sînt decît niște fantezii, și noi toți, în străinătate, nu sîntem decît o fantezie... ține minte ce ți-am spus ; de altfel, ai să te convingi și singur !“ isprăvi ea aproape mînioasă, luîndu-și rămas bun de la Evgheni Pavlovici.

Prezentări și comentarii.
Date bibliografice.
Note explicative.

IDIOTUL

Să plece în Orient, la Constantinopole sau Ierusalim, şi să rămînă acolo tot restul vieţii ? Să se ducă în străinătate şi să se arunce cu disperare în vîltoarea ruletei ? Să se căsătorească a doua oară şi să caute fericirea în viaţa de familie ? Posibilitatea alegerii între aceste trei drumuri Dostoievski i-o mărturisise stenografei sale în timpul colaborării la *Jucătorul* — cu siguranţă pentru a-şi uşura alegerea ! A doua căsătorie s-a oficiat exact la un deceniu de la nunta din Kuzneţk, şi în cei paisprezece ani cît avea să dureze a eclipsat definitiv vicisitudinile uniunii dintîi. Şi acest lucru în pofida faptului că soţii aveau, în momentul cununiei, patruzeci şi patru şi douăzeci şi doi de ani, că celebrarea ei a fost urmată de un dublu atac epileptic, că situaţia materială a familiei a fost de la început şi a continuat mulţi ani să rămînă precară, iar opţiunea din urmă nu a slăbit fascinaţia exercitată de ruletă asupra scriitorului...

Călătoria de nuntă a fost pentru Dostoievski un nou prilej de evadare din faţa creditorilor, de astă dată pe un răstimp de patru ani, suficient pentru a scrie *Idiotul, Eternul soţ, Demonii,* nu şi pentru a scăpa de datoriile pe care la întoarcere le va găsi sporite la douăzeci şi cinci de mii de ruble !

Amintirile Annei Grigorievna consemnează scrupulos etapele exilului. După un scurt popas berlinez, soţii se instalează, în aprilie 1876 la Dresda, oraş care gustase tocmai amarul înfrîngerii austro-saxone şi al ocupaţiei prusace, continuînd să fie, chiar în

aceste condiţii, un centru al culturii europene. Vraja lunilor trăite în preajma celebrei *Gemäldegalerie* e frîntă de cele cinci săptămîni petrecute la Baden-Baden. Patima lui Dostoievski răbufneşte violent, transformînd existenţa sa şi a tinerei sale soţii într-un neîntrerupt coşmar. Poate niciodată umilinţa îndurată de scriitor, după chipul şi asemănarea personajelor sale, nu a atins proporţii atît de neomenoase, greu de presupus însă că ea a ajuns la acest prag apocaliptic în viaţa vreunui confrate al său (vezi *Scrisori*, II, 1930, pp. 5, 8, 10, 12, 15, 17).

După o întrerupere a drumului la Basel, familia se stabileşte, pentru alte cîteva luni, la Geneva. Izolarea lui Dostoievski continuă să fie aici aproape totală, exceptînd cîte o întîlnire cu emigranţii ruşi. Lucrează intens, cu precădere noaptea, citeşte romane (Balzac, George Sand), dar mai ales ziare, cît mai multe ziare ruseşti şi apusene ; în septembrie urmăreşte lucrările *Congresului păcii şi libertăţii,* marcat de prezenţa unor personalităţi de talia lui Garibaldi sau Bakunin, şi îşi exprimă faţă de acest eveniment dezacordul în termeni categorici (vezi *Ibidem,* pp. 44—45). Îşi încearcă din nou norocul la Saxon-les-Bains, pierde totul, pentru ca la întoarcere să aştearnă pe hîrtie în douăzeci şi trei de zile nouăzeci şi opt de pagini din *Idiotul.* Nenorocirile se ţin lanţ : atacurilor frecvente de epilepsie (vezi *Ibidem,* p. 37) li se adaugă un început de astmă, care se va agrava treptat, iar prima sa fiică, botezată Sonia în cinstea unei nepoate iubite şi a Soniei Marmeladova, moare înainte de a împlini trei luni. Încearcă totuşi să scape de zeii cruzi ce-l urmăresc, refugiindu-se la Vevey pe timpul verii şi trecînd în toamna lui 1868 în Italia. Perioada din Milano şi Florenţa pare mai senină, în ciuda aceloraşi acute neajunsuri materiale (vezi *Ibidem,* p. 150). Prin Bologna, Veneţia şi Praga, familia se întoarce apoi la Dresda, unde se şi înmulţeşte cu Liubov Feodorovna, autoarea de mai tîrziu a unei neinspirate cărţi de amintiri despre tatăl ei (apărută în 1921 la München).

„Peste trei luni se împlinesc doi ani de cînd sîntem în străinătate. După mine, e mai rău decît deportarea în Siberia" *(Ibidem,* p. 160), se tînguise el încă din Florenţa, asociind mai toate chinurile cu călătoria în străinătate : „De-am ajunge mai repede în Rusia ! Gata cu blestemata străinătate şi cu închipuirile ! O, cu cîtă obidă îmi voi aminti de timpul acesta" *(Ibidem,* p. 351). Plecarea spre casă are loc în sfîrşit la 5 iunie 1871. De teama grănicerilor, fostul deportat politic arde în ajun manuscrisele romanului *Idiotul,* povestirii *Eternul soţ* şi varianta originală din *Demonii ;* soţia lui

reuşeşte să păstreze totuşi carnetele de note privind aceste opere, aduse ulterior în Rusia de mama ei. Opt zile după sosirea la Petersburg, Anna Grigorievna îl aduce pe lume pe micul Feodor, întru fericirea etern hărţuitului ei soţ.

Numind Europa occidentală un splendid cimitir, eroii ultimelor romane vor da glas, fireşte, unui sentiment încercat de creatorul lor. Cei patru ani de peregrinări au întărit în mod decisiv prejudecata lui Dostoievski privind incapacitatea Apusului de a soluţiona fundamentalele nevoi umane, dar l-au ajutat să perceapă trecutul prinos vest-european la destinele culturii. Pe meleagurile vizitate, frumuseţea i s-a părut un apanaj al vremurilor apuse, motiv de melancolie şi entuziasm : ce păcat că minunile s-au sfîrşit, ce fericire că ele existaseră aievea ! În marile muzee de artă, la Zwinger sau Palazzo Pitti, Dostoievski descoperă reversul tonifiant al meschinei vieţi înconjurătoare. Vizitîndu-le cu o stăruinţă de care niciodată nu avusese şi nu va mai avea parte, el se simte martorul privilegiat al unor extraordinare aventuri, se contopeşte cu aspiraţiile cele mai sublime ale sufletului, trăieşte din nou şi din nou miracolul perfecţiunii.

Măcinat de obsesii constante şi de aceea selectiv pînă la unilateralitate în receptare, romancierul trece uşor, aproape insensibil, peste numeroase capodopere ale picturii, dar nu se poate smulge vrăjii cîtorva pînze celebre, se lasă aproape tiranizat de ele, amplifică plăcerea contemplării lor în durere, în frenezia din pragul şocului epileptic. Apoteoza corpului, păgînă şi senzuală, antică şi meridională, era, de pildă, total străină acestui spirit aspru, ascetic. Dacă i-au plăcut în schimb autoportretele lui Rembrandt cu tînăra Saskia, aceasta se datoreşte fără îndoială înrudirilor incontestabile şi de multe ori relevate dintre stilistica pictorului flamand şi mînuitorul peterburghez al umbrelor, dar mai ales similitudinii situaţiilor familiale, care nu puteau să nu genereze afecţiune. Romancierul, ale cărui porniri idilice viaţa le frînsese de timpuriu, era capabil poate tocmai din acest motiv să admire pînza lui Claude Lorrain *Acis şi Galateea,* tabloul din care se vor inspira Stavroghin, „rusul european“ Versilov şi „omul ridicol“ în poetica lor viziune asupra veacului de aur.

Revelaţia artistică fundamentală a acestor aventuri muzeografice rămîne însă pictura renaşterii pe teme biblice ; Dostoievski este un pasionat al ideii, plastica îl atrage prin prisma aceloraşi preocupări morale, religioase, filozofice. Pentru el contează mai

mult decît orice substanța meditativă, de aceea, cunoscînd valoarea inegalabilă a originalului, îl va putea satisface chiar și o copie a sa. La prima vedere pare ciudată aplecarea insistentă asupra picturii a unui scriitor uzînd prea puțin de mijloace picturale și, respectiv, contactul destul de superficial al unui creator preponderent „muzical" cu stihia melodică. Întîlnirea dintre Dostoievski și Rafael surprinde prin paradoxul ei, ca orice încrucișare dintre romantic și clasic, sentimental și naiv, dionisiac și apolinic. Dar pe lîngă faptul că asemenea întîlniri sînt dorite adesea tocmai în vederea obținerii echilibrului tipologic sau pentru că naivitatea îi apare exaltatului asemenea unui paradis pierdut și pe care ar vrea să-l recucerească, în cazul de față remarcăm o manieră de asimilare particulară care apropie din ce în ce mai vizibil obiectul contemplat de tendințele intime ale contemplatorului. Dacă, pe de o parte, Dostoievski admiră seninătatea clasicismului cu nostalgia omului matur, care reconstituie liniștita și liniștitoarea împărăție a copilăriei sale, pe de altă parte el modelează tiranic toate impresiile receptate din această lume feerică după chipul și asemănarea sa actuală. Așa se face că, deși mai intens preocupat de pictură decît de muzică, chiar și pe maeștri renascentiști el îi receptează mai degrabă muzical, literar, filozofic decît propriu-zis plastic, transfigurîndu-i nu o dată în romantici exaltați.

Toate pînzele lui Rafael admirate în muzeele italiene nu au putut eclipsa impresia copleșitoare și durabilă produsă în Zwinger asupra lui Dostoievski de *Madona Sixtină*. Întreținîndu-se mulți ani mai tîrziu cu contesa Sofia Tolstaia despre galeria din Dresda, romancierul va așeza *Madona Sixtină* mai presus de toate capodoperele picturii, exprimîndu-și regretul de a nu fi procurat în străinătate o bună copie a tabloului. Interlocutoarea reține dorința și de ziua nașterii romancierului, 30 octombrie 1879, îi dăruiește reproducerea dorită, în fața căreia Anna Grigorievna avea să-l surprindă adesea, extaziat, în ultimul său an de viață. Și dacă idealismului etic Lebedev îi opune „căruțele menite să care pîine omenirii întregi", în romanul următor, *Demonii*, la antipodul acelorași „căruțe", simbolizînd interesul economic îngust, va fi situată nu întîmplător *Madona Sixtină*, echivalent perfect în ochii lui Dostoievski al celor mai dezinteresate aspirații umane. (Poate tocmai de aceea l-a determinat pe Svidrigailov să comenteze asemănarea logodnicei sale de șaisprezece ani cu Madona astfel : „*Madona Sixtină* are un obraz fantastic, o expresie de durere și nebunie, nu ți-a sărit în ochi acest lucru ?")

Tablourilor lui Murillo, Coreggio sau Carracci cu subiecte religioase, îndelung admirate de vizitator, li se cuvine alăturată capodopera lui Tizian, *Dinarul cezarului*, de-al cărui spirit va fi impregnată întîlnirea dintre Hristos și marele inchizitor în *Frații Karamazov*, dar în primul rînd tabloul lui Hans Holbein cel tînăr, *Coborîrea lui Hristos în mormînt*, pentru care romancierul s-a și oprit o zi la Basel, și care, cum își amintește Anna Grigorievna, l-a zguduit. Cumplita viziune holbeineană s-a amplificat într-un laitmotiv al raporturilor dintre Mîșkin, Rogojin și Ippolit. Spiritul și corpul, chinul sufletesc și efectele crucificării pe deplin materiale, destrămarea cea mai palpabilă, sădind îndoiala în viața de apoi, ființa perfectă denunțată în întreaga sa imperfecțiune lumească, teribila descoperire la care destinul îl va constrînge și pe Aleoșa Karamazov față în față cu rămășițele veneratului său dascăl, supuse celor mai banale și mai degradante eroziuni pămîntești, și efortul său supraoman de a redobîndi credința în pofida și chiar prin intermediul acestor ignobile încercări — iată miezul dezbaterii teologice și metafizice prilejuită de viziunea dură a pictorului german, tot atît de netradițională ca și ortodoxismul profesat cu ajutorul ei de către Dostoievski. Nimic întîmplător în modul de a folosi acest motiv de către romancier : copia după Hans Holbein se armonizează de minune cu atmosfera casei în care se urzesc planuri întunecate, este firesc ca tabloul să-i placă anume lui Rogojin și destăinuirea sa să-l îngrozească pe prinț ; perfect justificată psihologic este reapariția motivului pentru o clipă în mintea tulburată a lui Mîșkin, pornit în căutarea ascunzătoarei Nastasiei Filippovna și urmărit îndeaproape de *„ochii aceia“*, ochii lui Parfion care i se arătă de trei ori înainte ca „boala rea“ să-l scape de lovitura de pumnal a acestuia ; în fine, este în cel mai înalt grad caracteristic amplul comentar „negativ“ la același tablou făcut de Ippolit în confesiunea sa, mostră concretă a felului în care Dostoievski asimilează picturile, subordonîndu-le dezbaterilor de idei pe care le urmărește și integrîndu-le într-o structură tipologică prin forța împrejurărilor exaltată, tenebroasă, sfîșiată de antinomii.

În discuțiile din casa generalului Epancin, prilej prim și esențial de a-l caracteriza pe Mîșkin, acesta înfățișează interlocutorilor săi cîteva „tablouri“ caracteristice. Așteptînd în anticameră, el povestește mai întîi lacheului despre ghilotinarea unui anume Legros, pentru a putea expune, pe marginea celor văzute și de nenumărate ori revisate, gîndurile asupra sentinței de condamnare

la moarte şi, desigur, pentru a-i permite romancierului „citarea“ unor amintiri personale. Prinţul vede fotografia Nastasiei Filippovna, şi pentru prima oară îşi pune întrebarea capitală dacă ea este bună sau rea la suflet. Primit de Lizaveta Prokofievna şi de cele trei fiice ale sale, el evocă din nou clipele ultime ale condamnaţilor la moarte şi execuţia capitală văzută la Lyon, satul elveţian în care trăise înfrăţit cu copiii şi în preajma sărmanei Marie, revine la frumuseţea Nastasiei Filippovna, compară chipul Alexandrei Ivanovna cu Madona lui Holbein de la Dresda *(Madona cu familia burgmistrului Jacob Meyer)* şi, fanteziind liber pe marginea unei picturi văzute la Basel, îi sugerează Adelaidei un subiect de tablou. Lev Nikolaevici promite să descrie o dată acest tablou real (este vorba probabil de *Tăierea capului sfîntului Ioan Botezătorul* de Hans Fritz), ceea ce nu se întîmplă însă, fie că autorul a uitat între timp promisiunea eroului său, fie că nu i-a putut insufla un patos care să fi contracarat decisiv negativismul lui Ippolit. De altfel, în viziunea dostoievskiană, Mîşkin are de partea sa nu atît judecata impecabilă, cît comportarea măreaţă în însăşi aparenta sa dezordine, de aceea pare conform construcţiei de ansamblu a romanului să i se rezerve demonstraţia logică tocmai lui Ippolit, cu riscul pe care scriitorul şi-l asumă conştient de a nu-i putea opune totdeauna un punct de vedere explicit şi argumentat.

Dacă alături de exemplele invocate avem în vedere şi tabloul fictiv descris de către Nastasia Filippovna într-o scrisoare adresată Aglaiei, tablou în care Hristos este închipuit singur, fără apostoli, cu un singur copilaş în preajmă — aluzie gravă la adresa prinţului şi ironică la adresa Aglaiei Ivanovna, care priveşte „ţintă în ochii lui“ — ne putem bine da seama de ponderea neobişnuită a „citatelor“ plastice în acest roman, urmare neîndoioasă a frecventării atîtor muzee vest-europene. *Idiotul* este dintre toate cărţile lui Dostoievski cea mai picturală şi mai lirică, cartea în care aspectului estetic al fizionomiei şi comportării umane i se acordă atenţia cea mai constantă, o amplă dezbatere asupra urmărilor, purificatoare sau malefice ale frumosului, asupra relaţiilor atît de contradictorii dintre frumuseţe şi virtute. „Frumuseţea e o enigmă“, exclamă „cavalerul sărman“, pe care Aglaia îl va numi „întruchipare a frumuseţii pure“, aceeaşi Aglaia, care, potrivit mărturisirii lui Ippolit, „e atît de frumoasă, că adineauri, intrînd aici, am recunoscut-o imediat, cu toate că n-o văzusem niciodată“ ;

recunoașterea, cu jenă și cu un zîmbet chinuit, îi aparține tocmai celui ce se năpustește asupra lui Mîșkin și a prietenilor săi, fiindcă le „place grozav ca totul să pară frumos, distins..." „Domnilor, strigă el, adresîndu-se tuturor, prințul susține că frumusețea va salva lumea !" Aceasta este de fapt temelia crezului care-l animă pe Mîșkin și cauza ultimă a antagonismului său cu Ippolit, profesînd o estetică a urîtului, temelia atitudinii sale față de Nastasia Filippovna, simbolul frumuseții greu încercate. Dar convingerea nobilă a prințului, luată în derîdere de oponentul său, se sfarmă izbindu-se de odioasele relații și porniri umane. Esteticul și eticul nu se împletesc încă armonios în existența acestor ființe complicate, visele sublime se năruie rînd pe rînd sub loviturile neîndurătoare ale unui destin orb, se irosește în chip absurd neprețuita frumusețe a Nastasiei, noua Maria Magdalena, pe care noul Hristos nu o poate pînă la urmă mîntui (Marie din satul elvețian și cruzimea oamenilor față de ea prefigurează chinurile la care lumea o va supune pe eroina principală a romanului). Dostoievski amintise încă în *Netoșka Nezvanova* de un tablou înfățișînd iertarea păcătoasei de către Mîntuitor. De astă dată, mitul femeii căzute în păcat și mîntuite, prelucrat de Tizian, Veronese, Murillo, Rubens, Rembrandt și atîția alți maeștri ai artei universale, devine tema fundamentală a unui roman, rezolvată însă nu în spiritul conciliant al originalului și al atîtor prelucrări ale sale ulterioare, ci conform unei viziuni adînc pesimiste. Și din nou iese la iveală incapacitatea lui Dostoievski de a se conforma preceptelor înaintașilor, fie ele chiar și ale Sfintei Scripturi — cartea neîncetat consultată, citată și recomandată drept sursă a supremei înțelepciuni ; se conturează caracterul absolut original al tabloului pe care marele scriitor îl oferă spre asimilare pro și contra contemporanilor și urmașilor săi.

Început la Geneva, la 14 septembrie 1867 (potrivit primei referințe de care dispunem), *Idiotul* a fost terminat în ziua de 17 ianuarie 1869, la Florența. Acest răstimp e compus din două perioade inegale, în care scriitorul elaborează de fapt două romane diferite. El distruge o variantă inițială la 4 decembrie, consacră jumătate de lună noilor proiecte (concepînd zilnic cel puțin cîte șase) și trece efectiv la redactarea cărții — cunoscută nouă — la 18 decembrie 1867. Datele amintite ni le furnizează o scrisoare care conține și prima formulare clară a ideii urmărite de autor :

„Această idee este de a *înfățișa un om pe de-a întregul minunat*. Nu cred că poate fi ceva mai greu, în vremea noastră cu deosebire". (*Scrisori*, II, 1930, p. 61 — observație reluată într-o scrisoare către A. S. Ivanova — vezi p. 71.) Corespondența cu cei rămași acasă reproduce fidel geneza fiecărei părți de roman: în numai două luni scrie și expediază redacției unsprezece coli și jumătate de tipar; acest roman îl chinuie ca nici unul anterior, prea multe speranțe sînt legate de reușita lui; într-o noapte de martie schimbă radical planul următoarelor părți; la începutul verii scrie capitolele în care prințul face cunoștință cu prietenii lui Burdovski și se apără de învinuirea că acest „episod al pozitiviștilor contemporani din rîndurile tineretului celui mai extremist" ar fi naiv și neverosimil: „Acum, cînd văd totul ca prin sticlă, am convingerea amară că în viața mea literară n-am avut niciodată vreo idee poetică mai reușită și mai generoasă, decît aceea care mi s-a conturat în prezent, în modul cel mai detaliat pentru partea a patra" (*Ibidem*, p. 141); ultimele capitole le scrie zi și noapte, „în cea mai îngrozitoare tristețe și neliniște" (*Ibidem*, p. 159); este nemulțumit de romanul său, care „nu exprimă nici a zecea parte" din ceea ce ar fi trebuit să exprime, deși continuă să-și iubească „ideea nereușită" (*Ibidem*, p. 160); și în cele din urmă numește totuși *Idiotul* o „marfă bună" (*Ibidem*, p. 195).

Din cele relatate se vede că, la urma urmei, Dostoievski și-a scris cel de al doilea mare roman tot într-un an și ceva, și că pe parcurs i-a modificat structura de cîteva ori, îngrijorat, asemenea prințului, să nu-și compromită „ideea principală", dornic de a inventa noi și noi întîmplări care s-o poată reliefa cît mai viguros. Parcurgînd romanul, cititorul se găsește adesea într-o stare sufletească înrudită cu a lui Mîșkin, el reușește cu greu să coaguleze impresiile în idei și tresare ca atins de o iluminare subită atunci cînd „ideea nedeslușită care-l obsedase adineauri începe să se închege, luînd contururi din ce în ce mai precise în mintea lui". Cu alte cuvinte, *Idiotul* este dificil de urmărit și de înțeles. Prima sa parte se bazează încă pe clasica unitate de timp, spațiu și acțiune, o desfășurare a evenimentelor relativ logic-lineară, o tensiune dramatică magistral dozată și culminînd cu „proba focului" la care Nastasia Filippovna îl supune pe fostul ei logodnic, Ganecika Ivolghin, în hotărîrea ei paradoxală de a alege — și din compasiune pentru Mîșkin — calea ce-i fusese oferită de Rogojin. Această parte primă este o tragedie de sine stătătoare și încheiată

(transpusă pe ecran ca atare de regizorul Pîriev), o continuare în linie dreaptă a experienței arhitectonice din *Crimă și pedeapsă*. În ciuda acestui caracter al lor, primul roman și partea introductivă a celui următor conțineau însă și germenii unor modalități de construcție mai eterogene, mai complicate și „haotice", aplicate pentru întîia dată cu ostentație în părțile II-IV din *Idiotul* și punîndu-l pe cititor la grea încercare. „Eu privesc realitatea (în artă) într-un mod deosebit, îi amintea scriitorul lui N. N. Strahov, anume în legătură cu «fantasticul meu *Idiot*», și ceea ce majoritatea consideră aproape fantastic și excepțional este uneori pentru mine însăși esența realității. Caracterul cotidian al evenimentelor și concepția stereotipă la adresa lor nu înseamnă încă, după părerea mea, realism, ba poate chiar din contra." *(Ibidem,* p. 169 — convingere estetică expusă, la un moment dat, de către Lebedev, în termeni apropiați !)

Pe linia inaugurată de romanul lui Raskolnikov, dar într-o măsură simțitor sporită, *Idiotul* e într-adevăr o carte „fantastică", care ascunde realul în neverosimil și privește „legile imuabile" prin prisma unei mobilități derutante. Tehnica dostoievskiană are multe puncte de contact cu visele bizare ale Nastasiei Filippovna, povestite în scrisorile către Aglaia și pe care Mîșkin le comentează clarvăzător. Cititorul are și el sentimentul că haosul ascunde „ceva chinuitor de real și dureros de adevărat, ceva ce îndreptățea acest vis, acest coșmar, această nebunie".

Întrebat o dată ce sfat îi dă cititorului care nu-i înțelege cartea nici după a treia lectură, Faulkner a putut recomanda singura soluție de a o mai citi și a patra oară. Sfatul n-ar putea fi altul nici în cazul lui Dostoievski, el se dovedește cu deosebire util în privința anumitor pasaje din *Idiotul,* care chiar după cîteva lecturi succesive par ambigue, tenebroase, asemănătoare unei șarade încă nedescifrate. În raport cu romanul anterior, succesul redus al *Idiotului* (ca apoi al *Adolescentului)* s-a datorat, neîndoielnic, și acestui spor de complexitate în construcție și în caracterizarea psihologică. „Să nu uităm că la baza acțiunilor omenești sînt cauze mult mai complexe și mai variate decît acelea pe care, de obicei, încercăm să le determinăm mai tîrziu, și rareori ele se conturează cu precizie. Uneori e preferabil ca povestitorul să se mărginească la o simplă expunere a faptelor." Mărturisirea pe care o face scriitorul înainte de a relata catastrofa care încheie viața generalului Ivolghin privește în egală măsură și alte personaje ale romanului ; nu este oare în cel mai înalt grad contradictorie și enig-

matică figura lui Lebedev, filozof creştin şi cinic, moralizator şi imoral, un *alter ego* al lui Mîşkin şi al lui Ippolit totodată, difuzor al ideilor profesate de autor şi exemplu al lipsei de scrupule împotriva căreia se îndreaptă aceste idei ? !

„Oamenii de pe vremuri n-aveau, ca să spun aşa, decît o singură idee ; acum, oamenii sînt mai nervoşi, mai evoluaţi, mai sensibili, profesează două sau trei idei deodată. Omul de azi e mai multilateral şi, te asigur, tocmai asta îl împiedică să fie dintr-o bucată cum erau oamenii de atunci..." Aceasta era marea descoperire a lui Dostoievski, conturată încă în primele sale scrieri, evidentă în operele de după exil şi transpusă definitiv din obiect psihologic în principiu metodologic de asimilare estetică tocmai în *Idiotul*. Într-o discuţie, Evgheni Pavlovici Radomski „analizează cu multă logică şi consecvenţă" felul de a fi al prinţului în raport cu Nastasia Filippovna, ceea ce în limbaj dostoievskian înseamnă că nu înţelege nimic din aceste chinuitoare şi incerte raporturi. Dreptatea e de partea prinţului, care i-o şi dezvăluie în fraze abrupte, bîlbîite, conţinînd în fiecare clipă „cu totul *altceva*" : se însoară cu Nastasia Filippovna, dar asta nu are nici o importanţă, îi e frică de chipul ei, al unei nebune, dar şi al unui copilaş nevinovat, care îi e drag, dar, încredinţînd-o de dragostea sa, a spus purul adevăr şi Aglaiei Ivanovna, pentru că de fapt le iubeşte pe amîndouă, şi se şi simte vinovat pentru tot ce s-a întîmplat, nu ştie pentru ce este vinovat, dar simte că este, simte că la mijloc este ceva, dar nu poate explica, îi lipsesc cuvintele etc. etc. „Bietul idiot", se gîndeşte Radomski, incapabil să intuiască obsesia psihologică a lui Mîşkin : „Ah ! Dacă Aglaia ar şti, dacă ar şti totul... adică absolut totul. Pentru că esenţial este aici să ştii totul, neapărat, şi în primul rînd. Pentru ce nu ne este dat să ştim *totul* despre cineva, atunci cînd trebuie ştiut negreşit. cînd acest cineva e vinovat !..."

Despre om trebuie, dar nu poţi şti totul — această obsesie explică specificul prozei dostoievskiene şi dificultăţile adesea insurmontabile pe care cititorul şi criticul le întîmpină în asimilarea ei. Teribila tentativă a romancierului priveşte tocmai atingerea acestui nivel absolut, de care se poate doar veşnic apropia, şi cu preţul unor permanente relativizări. Cum ar putea cuvîntul finit exprima adevărul infinit ? ! Numai frîngîndu-i osatura stabilă, încovoindu-l, înmuindu-l. În încercarea de a apropia esenţa fixă de fenomenul viu, fluid, dinamic, nespus de bogat în determinări, deci aproape indeterminabil, de a renunţa la ultimele urme ale

rigidității, la definiția ca atare, dispar caracterele și caracterizările exacte și de aceea se complică atît de mult și înțelegerea lor. Personajele din *Idiotul*, prea nervoase și sensibile, profesează două-trei idei *deodată*, se comportă ca doi-trei oameni *deodată!* Eroii, susține Dostoievski, au devenit atît de multilaterali încît fiecare e opusul lui, și la un moment dat nu știm dacă nu cumva tocmai opusul este „el" ! Cititorul e obligat să asimileze infinite ipostaze pentru a înțelege *totul* și, în măsura în care se mulțumește doar cu cîteva dintre ele, dintr-o pornire firească de îngrădire, pentru a-și preciza sieși situația, pentru a o prinde în determinări, încearcă în mod fatal chinuitorul sentiment că nu a înțeles *totul!*

„Omul de azi e multilateral și asta îl împiedică să fie dintr-o bucată!" Reprezintă oare această formulă doar o judecată de existență, sau și o judecată de valoare, este ea o simplă constatare sau implică și aprecieri? Și una și alta. Dostoievski constată cu luciditate o stare de fapt, dar este prea onest pentru a nu-și exprima față de ea o anumită atitudine. Mai precis, cîteva atitudini, de vreme ce el însuși este un om „de azi", complicat, nu dintr-o bucată. Opinia artistului multilateral despre multilateralitate este și nu este pozitivă. El consideră personajele sale cu atît mai evoluate cu cît sînt mai nervoase, complexitatea i se pare un criteriu esențial al sensibilității, iar dedublarea sufletească — un aport hotărîtor în procesul umanizării. Paradoxul constă însă în intuirea foarte exactă și a reversului situației, a unui mecanism indubitabil regresiv, declanșat de progresul însuși.

Lipsa marginilor, a limitelor, a granițelor îmbogățește și subminează universul explorat de marele artist. De aceea și încearcă el să stingă chinuitoarea sete de absolut prin relativitate și relativizare. Acest răspuns naște însă alte întrebări, fiecare certitudine creează incertitudini noi, orice punct fix se dovedește a fi un epicentru seismic. Pentru că, dacă omul este și rău și bun de-a valma, cum îi vom putea pînă la urmă deosebi pe cei buni de cei răi?! Și cum se vor putea ordona artistic existențe și conștiințe total dezordonate?! Avem sufletul larg, ce noroc și ce nenorocire că sîntem largi: Dostoievski variază la infinit acest motiv devenit celebru și atribuit adesea „sufletului rus". Fără îndoială, scriitorul avea în vedere și unele înclinații psihologice naționale; ceea ce l-a preocupat însă mai presus de orice a fost determinanta istorică și socială a „lărgimii" sufletești. Altminteri mulți dintre eroii săi ar fi trebuit să se mulțumească a ilustra

o stare de spirit exotică, „culoarea locală" a unor meleaguri răsăritene mai mult sau mai puţin îndepărtate, pe care vizitatorii străini ai literaturii, de o superficialitate dezolantă, o reduceau la imaginea samovarului sau a troicii. Ceea ce ne preocupă nu este această mult trîmbiţată, de-a dreptul mistică, „lărgime sufletească", ci psihologia particulară a unor categorii umane, psihologie pe care a descoperit-o Dostoievski şi au descris-o, pe baza experienţei sale şi, mai ales, a propriilor realităţi naţionale distincte, numeroşi scriitori din secolul nostru. Este vorba de caracterul — rus, francez sau german — lipsit de unitate caracterologică, de personajul definit prin indefinit, axat pe absenţa oricărui ax, de dificultăţile inevitabile pe care le ridică în faţa artiştilor imperativul unei caracterizări aproape cu neputinţă de făcut. Urmările vor fi uneori dezastruoase, vor duce la dezagregarea definitivă a structurilor estetice, la pulverizarea personajului într-o sumă de notaţii incoerente. Prin loviturile neîndurătoare aplicate esteticii clasic-tradiţionale, Dostoievski este un „vinovat fără vină", în mod obiectiv răspunzător pentru viitoarea moarte a eroului, a subiectului, a compoziţiei, a romanului — cu toate că personal a reuşit să-şi tempereze plăcerea de a demola, i-a opus acesteia principii constructive, izvorîte dintr-un superior simţ al echilibrului, care nu-l poate părăsi cu totul pe artistul autentic. Dostoievski ne apare astfel în postura unui alt Ianus, în rînd cu eroii săi, anarhic, haotic, dinamitard şi în stare totuşi de a dura statornice monumente. Instabilitatea îl atrage permanent, înţelege că ea este un atribut al vieţii moderne, deci trebuie să devină — prin el — şi un atribut el artei moderne, dar intuieşte urmările asimilării ei necontrolate şi abuzive, de aceea se şi împotriveşte ispitei, o cenzurează, o îngrădeşte, o încadrează într-un sistem. Să fii larg, foarte larg, mult prea larg, iată o ofrandă cerească ce se poate uşor metamorfoza într-un îmbietor dar al diavolului, în calul troian prin care piere cetatea. Oare nu iau lucrurile o asemenea întorsătură, nedorită de romancier şi totuşi fără milă demonstrată de el, în chiar cazul prinţului, creat pentru a fi mîntuitorul oamenilor şi aducîndu-le, fără voia lui, mai mult deservicii ?! Ne amintim : Svidrigailov se întrebase dacă nu cumva este mai degrabă o victimă decît un călău. La urma urmei, Mîşkin ar avea dreptul să se întrebe dacă rolul interpretat de el nu se apropie mai mult de cel al călăului decît al victimei.

Intenţiile autorului cît şi ale eroului sînt, fără îndoială, altele : nici o postură n-o simte prinţul mai reprobabilă decît aceea de

judecător! Amintirile evocate în casa generalului Epancin, prilej pentru a expune din prima zi a întoarcerii în Rusia programul său de viață, sînt străbătute toate de sentimentul incompatibilității omului cu obiceiul său de a-și judeca, condamna sau executa semenii, cu practica lui de a pronunța sentințe, de a se pronunța sentențios pe seama altcuiva, fără a pune măcar la îndoială infailibilitatea verdictului. Aglaia îi va reproșa mai tîrziu eroului ceea ce el de fapt le reproșează tuturora, neexceptînd-o nici pe Aglaia, incapabilă să-și înțeleagă pînă la capăt rivala și s-o absolve: modul brutal de a-și judeca semenii. Dostoievski îi împinge cîte o clipă chiar și pe cei mai iubiți eroi ai săi în ispita de a da verdicte, pentru a le atrage atenția asupra inadmisibilității „disecării" unui suflet viu. Iar alarma o dau nu întîmplător eroinele, mai apropiate de natură, mai spontane, călăuzite de afecte, în care romancierul se încrede infinit mai mult decît în rațiunea searbădă.

Este motivul pentru care, în cărțile sale, verdictele obișnuiesc să le pronunțe „teoreticienii", pe cît de scăpărători logicieni, pe atît de unilaterali sau strîmbi judecători. Și iată cauza pentru care omul considerat „pe de-a-ntregul minunat" a trebuit să fie situat la antipodul intelectualului sofisticat, să devină „idiot", nu deștept, ci sensibil, nu rafinat, ci uman. Calificativul dezonorant revine de infinite ori pe parcursul povestirii, îl pronunță toți eroii, cel mai des prințul însuși, în numele altora sau al său, acceptînd dezonoarea sau punînd-o la îndoială. Prin termenul cel mai șocant cu putință, Dostoievski a dorit să exprime viziunea fericirii din predica de pe munte — „Fericiți cei săraci cu duhul că a lor este împărăția cerurilor". În intenția romancierului, Mîșkin trebuie să urmeze calea mîntuirii, să plîngă pentru a se mîngîia, să fie blînd pentru a moșteni pămîntul, să flămînzească de dreptate pentru a se sătura, să fie milostiv pentru a se milui, să fie curat cu inima, făcător de pace, prigonit și ocărît, să fie adică sarea pămîntului, lumina lumii, ale cărui fapte bune să lumineze înaintea oamenilor, și a cărui dreptate să prisosească mai mult decît a Cărturarilor și a Fariseilor! „Idiot" înseamnă „mielușel", „suflet neprihănit", „prunc nevinovat", înseamnă a avea, la douăzeci și șase de ani, sufletul și caracterul și într-un sens și intelectul unui copil, căci copilărie înseamnă nevinovăție, spontaneitate, comuniune firească cu semenii și cu lucrurile înconjurătoare. „Idiot" vrea să spună slab la minte în ambele sensuri, adică infantil și anormal, copilăros și bolnăvicios, dovadă accesele epileptice în

care „clipele sublime“ sînt urmate „dialectic“ de prostraţie, destrămare sufletească, idiotizare. Dar dialectica face posibilă şi revocarea unor opinii, chiar şi trecerea în extrema opusă. „E nebună !“ strigă prinţul, frîngîndu-şi mîinile. „Cine ştie ? Poate că nu“, murmură Rogojin mai mult pentru sine. Este vorba de Nastasia Filippovna, pe care deseori cititorul însuşi e tentat s-o considere nebună, pentru a redobîndi permanent certitudinea că nu este. Jocul trecerilor dintr-o extremă în alta i se impune cu atît mai mult în raport cu Mîşkin, infantil şi cît se poate de matur, bolnav şi mai mult decît normal. Prinţul este „idiot“ şi înţelept, înţelept în chiar calitatea sa de „idiot“. Cele două atribute nu sînt nici paralele, nici nu se exclud, ci se realizează unul prin celălalt, într-o îngemănare paradoxală, cunoscută din străvechi timpuri şi fixată atît în tipare folclorice cît şi în celebrii „nebuni iluminaţi“ ai literaturii culte. Această idee, populară înainte de a fi devenit religioasă, o intuieşte tot Aglaia Ivanovna, dînd glas şi uneia dintre convingerile cele mai statornice ale romancierului : „bolnav la minte“, prinţul e înzestrat cu „inteligenţa principală“ în cel mai înalt grad.

Inteligenţa „secundară“ este îngustă, pentru că e strict raţională, logică, schematică ; dimpotrivă, inteligenţa „principală“ are un caracter intuitiv, reuşeşte să descopere esenţa ascunsă a lucrurilor dintr-o singură privire, în faţa ei nu poate rămîne zăvorîtă nici o taină a comportării umane, lumea este pentru ea o carte deschisă ce se lasă uşor descifrată. Fără a introduce vreo notă mistică în caracterizarea lui Mîşkin, imaginîndu-şi-l în mod continuu drept „un om între oameni“, scriitorul îi atribuie în acelaşi timp, graţie tocmai acestei inteligenţe principale, darul de a presimţi viitorul, darul oracolului orb, ce vede mai departe şi mai pătrunzător decît dacă ar fi fost înzestrat cu ochi obişnuiţi, o capacitate supranaturală, pe care însă i-o atribuie cu aceeaşi simplitate şi naturaleţe cu care în genere ştie să-şi înzestreze eroul. Prinţul este vizionar, şi-i destăinuie auditoriului său coliziunile tîrzii ale tragediei ; el este vizionar în măsura în care este psiholog, în stare să prelungească, cu multă fineţe şi înţelegere, datele clipei prezente, în stare să înţeleagă cele mai minuscule tresăriri ale sufletului. Dostoievski amplifică stima în afecţiune, în raport direct cu recunoaşterea de către celelalte personaje a faptului că neobişnuita capacitate a prinţului de a ghici firea lor este impulsionată tot de afecţiune, de compasiunea vie pentru

suferință, și nicidecum de simpla curiozitate a unui cercetător impasibil. „Fața asta... ascunde multă suferință..." este tocmai remarca prin care Mîșkin dobîndește privilegiul de a ghici firea Nastasiei Filippovna ; printre atîția insensibili, gata și pînă acum și dornici și de acum înainte s-o batjocorească, s-o înjosească, el a privit-o ca pe un om, Omul însuși, înălțat prin înjosire, purificat prin chin, demn de compasiune și dragoste — adică de la egal la egal, chiar de la inferior la superior, atitudine firească pentru Dostoievski, care convertește suferința în valoare supremă, iar numărul caratelor îl evaluează prin măsura chinului îndurat. Mîșkin se simte obligat să se umilească neîntrerupt, să-și strivească ultima urmă de mîndrie, să se pună mai prejos de toți cei din jurul lui. Descoperind Omul în cei nedreptățiți, „preainimosul, preabunul și preanobilul" prinț (cum ironic îl numește Lebedev) obține din partea lor aceeași recompensă.

„Compasiunea este principala, poate chiar unica lege a existenței pentru întreaga umanitate", afirmă Mîșkin, deoarece peste tot în drumul nostru întîlnim suferința, chinul fizic și sufletesc, și cel ce se simte nefericit ar trebui să ceară iertare seamănului său mai greu încercat de soartă. Sentimentul dominant al prințului față de Nastasia Filippovna sau de Rogojin va fi, de aceea, nesfîrșita milă, compasiunea sfîșietoare pînă la suferință, compasiunea pentru sora și fratele lui întru durere, un frate care voise să-l ucidă, dar care își și schimbase crucea cu el, un frate ce-și ucide în cele din urmă sora, și care trebuie regăsit în această supremă durere a sa. „Frate", „frate dragă", „frățioare", îi șoptește Rogojin cu prilejul celei mai cumplite și mai sublime dintre întîlnirile lor, la căpătîiul femeii pe care au iubit-o și au ucis-o, pe care au hotărît să n-o dea nimănui, de care s-au despărțit atunci cînd și-au dat seama — după ce au avut-o — că niciodată n-o pot avea.

Carnetele la Idiotul, editate în 1931, în îngrijirea lui Sakulin și Beltikov, anume *Carnetul nr. 10,* completează viziunea finală a romancierului asupra lui Mîșkin :

— „Principalele trăsături de caracter ale prințului : Apăsarea. Teama. Supunerea. Umilința". *(L'Idiot, Bibl. de la Pléiade, Gallimard, Paris,* 1953, p. 854.)

— „NB. Modul său de a concepe lumea : iartă totul, găsește o justificare pentru toate, nu găsește păcat care să fie impardonabil și scuză totul" (p. 855).

— „Se consideră inferior celorlalţi, mai rău decît ceilalţi. Vede limpede gîndurile celor ce-l înconjoară“ (p. 855).

— „Trei iubiri în roman :

1. Dragostea pasionată şi directă — Rogojin ;
2. Dragostea din vanitate — Ganea ;
3. Dragostea creştinească — prinţul“ (p. 857).

— „NB. *Principalul e că toată lumea are nevoie de el*“ (p. 898).

— „*Umilinţa prinţului*“ (p. 914) — „umilinţa este cea mai formidabilă forţă ce poate exista în lume !“ (p. 917) (Idee reluată textual în *Fraţii Karamazov*.)

„Cum să faci ca eroul să devină simpatic cititorului ? se întreba Dostoievski în timp ce-şi definitiva cartea. Dacă Don Quijote şi Pickwick sînt, ca personaje, virtuoase, reuşite şi simpatice cititorului, aceasta se datorează faptului că sînt comici. Eroul romanului, prinţul, nu e comic, dar are o altă trăsătură simpatică : e *inocent !*“ (p. 879) Paralela cu Don Quijote, anume cu un Don Quijote „grav, nu comic“, ale cărui isprăvi cavalereşti şi le imaginase Puşkin într-una din poeziile sale neterminate, prefigurînd destinul lui Mîşkin, devine în roman pe deplin edificatoare. Aglaia Ivanovna ascunde bileţelul prinţului Mîşkin într-o carte şi abia după o săptămînă constată întîmplător (!) că acea carte e *Don Quijote de la Mancha*. Motivul „cavalerului sărman“ revine apoi constant în caracterizarea Idiotului, şi el „întruchipare a frumuseţii pure“, cavaler naiv şi ridicol, înfăptuind isprăvi încîntătoare şi ridicole, „om capabil, în primul rînd, să aibă un ideal“. Recitînd versurile lui Puşkin cu răutatea orgoliului rănit, dar şi cu cea mai profundă stimă pentru „cavalerul sărman“, dăruit în întregime idealului său, Aglaia este ea însăşi o vizionară, presimte, fără s-o ştie şi fără s-o vrea, destrămarea iluziilor nutrite de prinţ, decăderea fatală a acestui întîrziat şi anacronic izbăvitor al oamenilor. Odată prinsă în circuitul magnetic al „cavalerului sărman“, Aglaia preia de la el darul înţelegerii superioare („principale“) a sufletului, a coliziunilor lui prezente şi viitoare, dar pe care nu ajunge să le stăpînească. Ea vede şi judecă înţelept situaţii, dar ia parte la ele, le declanşează chiar, nu poate să nu le declanşeze, cu toate prejudecăţile, impulsurile, patimile unui om limitat, în virtutea comandamentelor tiranice ale sufletului său totodată splendid şi mizer. Într-alt fel, aceasta e şi antinomia lui Mîşkin, supus acelui fatum inexorabil, pe care-l intuieşte clarvăzător, regizor al tragediei prevăzute şi deplînse. Contradicţia stă perpetuu la temelia

caracterizărilor dostoievskiene, şi funcţia lui Mîşkin în roman nu poate fi decît contradictorie.

E extrem de greu să lupţi împotriva „ideilor *duble*", recunoaşte prinţul într-o discuţie cu Keller şi adaugă : „am încercat pe propria mea piele". Dedublarea lui datează de la început, încă din scenele cu generăleasa şi cele trei fiice ale lui Epancin, care îi surprind gîndul de a le converti, convins fiind de imposibilitatea unei asemenea acţiuni. „Cu atitudinea dumitale de resemnare fatalistă, poţi să umpli de fericire şi o sută de ani de existenţă". Ironica remarcă a Aglaiei are încă o dată darul de a lămuri situaţia, ea deconspiră o importantă sursă a acestor duble atitudini. Da, Mîşkin este fatalist şi dedublat, ar dori şi ştie că nu poate influenţa lucrurile în bine, se revoltă împotriva nedreptăţii, dar o consideră de neînlăturat, revolta lui este neputincioasă şi, finalmente, inexistentă, se transformă în rugă, mult visata mîntuire rămîne efemeră, pentru că oamenii nu au nimic altceva de făcut decît să se supună destinului şi chinurilor ce nu pot fi zăgăzuite, pentru că suferinţa e singura realitate ce ne întîmpină pretutindeni şi acceptarea ei umilă — singura cale a mîntuirii... Raţionamentul e închis într-un cerc vicios, pe care nici eroul, nici scriitorul nu-l sparg ; ei nu ştiu să găsească drumul evadării din infern şi să ofere omenirii altceva decît bucuria chinului, fericirea nefericirii, mîntuirea în neputinţa de a se mîntui ! De aici, concluzia pesimistă a romanului, învăluit în umbre din ce în ce mai dense şi mai impenetrabile. Conceput ca cel mai luminos dintre romanele destoievskiene, *Idiotul* ajunge, într-un sens, cel mai deznădăjduit, tocmai datorită postulării mai hotărîte a unor premise „pozitive", care se năruie rînd pe rînd. În schimb, *Demonii*, cartea cea mai „negativă" a scriitorului, imaginea sfîrşitului apocaliptic, lasă o portiţă deschisă spre un ideal exterior celor descrise, un ideal abstract, dar care îl ajută pe Dostoievski să se opună inumanităţii. *Idiotul* este singura carte axată pe un personaj pozitiv, cartea care-şi propune nu atît denunţarea neomeniei, cît mai ales înfăţişarea comportării profund umane, concretizarea idealului evanghelic ; cu atît mai dezastruos şi mai ireparabil ne apare de aceea eşecul „cavalerului sărman", eşec a cărui presimţire îi imobilizase de fapt pornirile. Mîşkin nu a putut fi decît un contemplator pasiv al durerii, dar aceasta, prin simpla receptare plină de compasiune şi umilinţă, nu s-a putut transforma în contrariul ei. „Cu atitudinea dumitale de resemnare fatalistă, ar fi fost Aglaia îndreptăţită să-i spună, poţi

să umpli de *nefericire* şi o sută de ani de existenţă" ; să umpli de ea lumea şi să o multiplici în lume, deoarece, oricît de înţelegător şi de bine intenţionat, acestui gen de custode pasiv i se poate uşor întîmpla să conserve tocmai nedreptatea şi, împotriva intenţiei sale, să o şi perpetueze !

Am revenit astfel la ideea mai sus enunţată a judecătorului fără voie, fără voia sa şi a lui Dostoievski, dornic să păstreze imaginea lui Mîşkin intactă, nepătată, veşnic pură, obligat să accepte totuşi consecinţele unui ideal de resemnare fatalistă. În cazul de faţă, tocmai încercarea de a nu fi judecător îl constrînge pe Mîşkin să accepte acest rol, şi încă într-o variantă a sa nedemnă : necondamnîndu-i pe ticăloşi, el va sfîrşi prin a-i înţelege, compătimi, iubi, ceea ce echivalează aproape cu o condamnare — fără voie — a celor năpăstuiţi. Deşi pare exagerată, concluzia poate fi lesne verificată, comparînd, de pildă, evenimentele petrecute în prima seară, acasă la Nastasia Filippovna (o dramă perfectă în patru acte), cu eleganta adunare din salonul Epancinilor, dintr-o altă seară, descrisă aproape de sfîrşitul povestirii. Invitîndu-şi „prietenii" pentru a le face declaraţia oficială făgăduită în legătură cu Ganea, Nastasia Filippovna urmăreşte să dea cu acest prilej cărţile pe faţă, să pună capăt jocului măsluit şi murdar pe seama ei, să demistifice în chip brutal feţele adevărate ale lui Afanasi Ivanovici Toţki şi Ivan Feodorovici Epancin, să mai admire o dată — întru edificarea tuturor — „sufleţelul" lui Ganecika Ivolghin ! „Jocul de societate" cu relatarea celor mai urîte fapte din viaţa celor prezenţi dă o amploare neobişnuită denunţării mîrşăviei, ca şi scena cu pachetul de o sută de mii de ruble, aruncat în flăcări. Cuvintele tăioase ale Nastasiei Filippovna îl enervează pe general peste poate : „Dumneata, totdeauna aşa de fină şi delicată, care judecai atît de frumos ! Şi deodată, ce limbaj ! Ce expresii !" Îl enervează pentru că se simte vizat din plin, pentru că amestecul lui în întreaga afacere este mai mult decît neplăcut, iar excelenta şi necruţătoarea regie a Nastasiei smulge măştile de pe feţe zîmbitoare şi delicate, dezvăluindu-le hidoşenia. Cînd gluma se îngroaşă, iar temeliile sacrosancte ale înaltei societăţi încep să fie periclitate, generalul devine agitat, vrea s-o lege pe tînăra răzvrătită — „sau să trimitem după... căci e nebună ! Nu-i aşa că-i nebună..." la care Ptiţîn îi răspunde : „N-nu, poate că nu-i tocmai nebunie..."

Schimbul de replici se va repeta aproape identic între Mîşkin şi Rogojin, iar cititorul atent nu va putea să nu se întrebe de ce

revine prinţul din atîtea ori la argumentul nebuniei, oare nu dintr-o tainică dorinţă de a se linişti, de a motiva dezinteresul manifestat faţă de Nastasia Filippovna ? ! Acest cititor va surprinde legătura evidentă între estomparea rolului Nastasiei Filippovna din primplanul povestirii şi creşterea ambiguităţii, duplicităţii în comportarea prinţului. Figura Nastasiei Filippovna constituie nucleul patosului demascator al romanului, destinul ei reclamă intransigenţă, o atitudine neşovăitoare, acceptarea rolului de judecător al tuturor celor nedrepţi. „Nu... Să nu te măriţi ! îngăimă el în sfîrşit, răsuflînd din greu." Este răspunsul lui Mîşkin la întrebarea Nastasiei dacă să se mărite cu Gavrila Ardalionovici, unul dintre puţinele sale răspunsuri-verdict, rostit din greu, dar totuşi rostit, pentru că în prezenţa Nastasiei Filippovna, sub şfichiul alternativelor sale categorice, opţiunile devin obligatorii. De fapt, hotărîrea o ia nu blîndul şi neputinciosul Mîşkin, ci Nastasia Filippovna, care poate promite dinainte că-i va urma sfatul, deoarece el îi va spune exact ceea ce va dori ea să audă (ca şi în duelul final cu Aglaia Ivanovna). Rolurile se inversează : nu Mîşkin e sprijinitorul Nastasiei, ci Nastasia devine sprijinul lui, în prezenţa ei prinţul vede lucrurile mai clar, pronunţă verdicte drepte, şi chiar cînd nu le pronunţă, le simte îndreptăţite ; mai tîrziu, neavînd-o în preajmă, nedorind să fie tulburat de prezenţa ei (oare nu a fugit Nastasia cu Rogojin şi pentru că ştia că prinţul nu are forţa necesară s-o stăpînească şi că puterea ei l-ar putea zdrobi ?), Mîşkin se lipseşte de un criteriu etic care îi ajutase orientarea şi, tot şovăind între verdicte, pînă la urmă le pronunţă anapoda.

La începutul seratei date de Epancini în cinstea celor mai de vază „prieteni ai casei", scriitorul surprinde ironic comportarea arogantă a acestor înalţi demnitari, dar tirada delirantă a prinţului, rostită nu întîmplător în faţa lor, programul său de acţiune împotriva catolicismului, ateismului, nihilismului şi pentru înnoirea întregii omeniri prin Dumnezeu şi Hristosul rusesc, se încheie cu apologia elitei societăţii, a familiilor de viţă veche, propriu-zis a celor ce-l cred un „idiot" iremediabil. Chemarea e adresată aristocraţiei, familiilor princiare, stăpînitorilor „puri" ai societăţii ; impuritatea întregii acestei caste, înfrăţită cu noii stăpîni ai Rusiei, mai hrăpăreţi şi cinici, ne este însă limpede. Fără voia sa, Mîşkin a trădat-o pe Nastasia Filippovna şi a trecut de partea lui Afanasi Ivanovici Toţki ! Abţinîndu-se să-şi judece şi să-şi condamne „prietenii", el a devenit aliatul lor, un aliat nesigur, suficient de scrupulos pentru a nu participa la murdarele lor afaceri, dar sufi-

cient de slab pentru a le tolera ; aşa se explică şi schimbarea atitudinii sale faţă de Ganea Ivolghin, devenit şi el în ultimele părţi ale romanului un aliat al prinţului, nu prea de nădejde, dar nici de lepădat ; aşa se explică apropierea dintre Mîşkin şi Evgheni Pavlovici Radomski, exponent al punctelor de vedere „sănătoase“ din înalta societate, binevoitor faţă de prinţ în măsura în care şi acesta se străduieşte s-o reabiliteze.

În timpul faimoasei pledoarii, Lev Nikolaevici Mîşkin comite fapta de care, prevenit de Aglaia, s-a temut toată seara : sparge impunătoarea vază chinezească din salon ! Avusese presentimentul uimitor că o va sparge, oricît s-ar strădui s-o evite şi oricîte precauţiuni ar lua să nu se aşeze în preajma ei. Şi cu cît a fost mai atent, cu atît a putut fi mai sigur că şi în această seară toate îi vor ieşi pe dos, ca şi pînă acum, ca şi de acum încolo. Vasul chinezesc capătă valoarea unui cuprinzător simbol, în care romancierul a încifrat întreg divorţul dintre gînd şi faptă, dorinţă şi realizare. Ce folos de pe urma celor mai bune intenţii, dacă ele pavează drumul spre infern ? ! Diabolica ironie a destinului îl obligă tot timpul pe Mîşkin să declanşeze catastrofele pe care ar dori să le evite. Cel de-al doilea acces epileptic, descris în roman şi survenit la capătul înfrăţirii sublime şi ridicole cu aceşti descendenţi ai caselor princiare, presupus sublimi, de fapt ridicoli, nu este decît ecoul întîmplării cu vasul, o dovadă în plus că prăbuşirea idealurilor sale e inevitabilă. Şi ele se prăbuşesc, pas cu pas, rînd pe rînd, dragostea naşte ură, tămăduirea — noi şi incurabile răni. Soarta îl batjocoreşte cumplit pe „sărmanul cavaler“ ; de fapt, Rogojin o ucide pe Nastasia Filippovna din pricina lui : dacă, prins în vîrtejul rivalităţii celor două femei, ar fi avut tăria să procedeze aşa cum procedase odinioară Nastasia Filippovna cu el, ar fi scăpat-o de la moarte. Dacă... dar la Dostoievski nu există acest „dacă“, fatum-ul trebuie împlinit. Mîşkin o ucide pe Nastasia prin compasiunea lui ; el n-ar fi trebuit să cuteze a se atinge de cercurile ei sau, intrînd în acest univers vrăjit, ar fi trebuit să-l domine. Dar prinţul este recipientul neputincios al hotărîrilor celorlalţi, şi din nou Nastasia Filippovna îl alege, pentru a obţine prin el, dar într-un chip nedorit de el, mult rîvnita pace, aflată dincolo de această vale a plîngerii. Toţi au nevoie de Mîşkin şi nimeni n-are ce face cu el, ajutorul lui nu poate ajuta, unora le poate fi chiar fatal. „...dă-mi voie să te socot omul blajin desprins de cele lumeşti, şi pe alde voi Dumnezeu vă ocroteşte“,

îi strigase Rogojin coborînd din acceleratul în care călătorise împreună (tot romanul e închis în paranteza primei şi ultimei întîlniri dintre fraţii de cruce), dar omul blajin desprins de cele lumeşti provoacă dezastrul acestui membru de vază al tagmei negustoreşti, chiar dacă înlănţuirea cauzală este greu perceptibilă ; de aceea Parfion Rogojin acţionează logic atunci cînd, pentru a rupe legăturile triunghiului damnat, dintre frate şi frate, frate şi soră, soră şi iubit, vrea mai întîi să-l înjunghie pe el... pentru a nu o ucide pe ea ! (În cazul altor eroi dostoievskieni, sinuciderea ar fi fost opţiunea din urmă, dar ea nu se potriveşte temperamentului robust, vital, clocotitor al lui Porfion.) Mîşkin doreşte să semene linişte şi pace sufletească, dar răscoleşte pasiuni fulgurante, învrăjbeşte oamenii, îi chinuie pe cei care-i sînt dragi, cum o chinuie pe Aglaia Ivanovna, mistuind-o în flăcările unei dăruiri care este sortită din capul locului să nu cunoască împlinire. Vinovat fără vină, prin forţa împrejurărilor, prin implacabila desfăşurare a lucrurilor, prin felul său particular de a le privi şi interpreta, prinţul face binele şi răul de-a valma, dezleagă şi leagă, ajută şi strică. El seamănă cu bătrînul Luka din *Azilul de noapte,* cel ce promite leacuri miraculoase bolnavilor şi, neputînd să-şi ţină cuvîntul, îi face să se spînzure.

Mîşkin se întoarce în Rusia deoarece în străinătate toate cele din jur le simţea *străine* de el, şi „tot ce era străin mă deprima peste măsură" (precum mult mai tîrziu pe eroii literaturii existenţialiste). El revine acasă pentru a asimila Rusia, pentru a se înnoi prin ea. Dar şi lumea aceasta, arzător dorită, îi rămîne pînă la urmă străină, cum străin continuă să-i fie el acestei lumi. Iată încă o faţetă a epitetului său jignitor, „idiot" însemnînd totodată ciudat, straniu, altfel decît noi ceilalţi — „străin". Contactul nu se poate stabili ; precar, el se destramă continuu. Se sparge vasul chinezesc : Mîşkin rămîne singur într-o lume străină, în care n-are ce căuta, lumea în care Mîntuitorul e răstignit şi obligat să răstignească, în care idealurile nasc monştri, dragostea ucide, nevinovaţii se transformă în călăi, lumea de care nu poţi scăpa decît acceptînd să devii, să redevii cu adevărat idiot !

Amintisem că Dostoievski şi-a elaborat romanul în două variante consecutive, substanţial diferite. Manuscrisul primei versiuni a fost distrus la 4 decembrie 1867. Orientarea lui ne este totuşi cunoscută din *Carnetele la Idiotul.* Două dintre ele, *Carnetul nr. 3*

și *Carnetul nr. 11*, datează tocmai din timpul căutărilor inițiale, stînd mărturie transformărilor petrecute în laboratorul artistului pînă în ziua de 30 noiembrie, și doar ultimul, *Carnetul nr. 10*, se referă la caractere, atitudini și evenimente cunoscute din părțile II—IV ale romanului.

Subiectul incipient este altul, stufos și complicat, după cum altul este aluatul din care sînt plămădite personajele. Cel mai interesant dintre ele, numit încă de pe atunci „idiotul", se situează caracterologic la antipodul eroului familiar nouă, cunoaște o lentă și contradictorie evoluție spre datele sufletești ale lui Mîșkin. Faptul e revelator, pentru că demonstrează obsesiva rotire a romancierului în jurul uneia și aceleiași personalități „negativiste", menită — înainte de a-și ceda locul privilegiat „sărmanului cavaler" — să ocupe poziția centrală a romanului. Descoperim, așadar, din nou continuitatea investigațiilor, neîntreruptă nici o clipă, în universul damnat al „subteranei", prelungirea înfruntării lui Rodion Raskolnikov cu idealurile, și mai ales prevestirea cu o exactitate uluitoare a apariției, în vîrtejul aceleiași lupte pe viață și pe moarte, a lui Nikolai Stavroghin și a lui Ivan Karamazov (Vezi *L'Idiot*, Paris, 1953, pp. 758, 763—764, 782, 789, 790, 795, 806—807, 808, 809, 812).

„Idiotul"-Stavroghin și-a cedat locul „idiotului"-Mîșkin, amînîndu-și pentru cîțiva ani apariția. Dar amînîndu-și-o, el și-a transmis totodată menirea unui alt personaj, care-și va reclama, pe măsura definitivării romanului, un rol din ce în ce mai mare, tocmai în calitatea sa de antipod al prințului — pentru că la Dostoievski teza nu se poate niciodată lipsi de antiteză — și anume lui Ippolit Terentiev !

Majoritatea cercetătorilor nu au acordat tînărului de optsprezece ani, muribund și isteric, prea multă atenție. Lipsa de interes pare motivată : Mîșkin și Rogojin, Nastasia Filippovna și Aglaia Ivanovna au în roman un rol mai mare și sînt personalități mai colorate, iar în cadrul marii familii din care face parte, Ippolit nu-i poate concura nici pe Rodion Raskolnikov, nici pe Nikolai Stavroghin sau Ivan Karamazov, fiind o reeditare mai palidă a „omului din subterană". S-ar putea spune, și nu fără temei, că Ippolit este mai degrabă suma unor opinii decît un caracter viu, că e lipsit de culoare, de plasticitate, că e tern, linear, opac, cețos, confuz ; autorul l-a construit sub impulsul unor prejudecăți abstracte și, de aceea, l-a construit abstract ; Ippolit nu e un

om : el e o demonstrație ; nu contează el, ci „ideea" pe care autorul o emite prin intermediul lui ; iar ideea aceasta e unilaterală. derutantă, falsă. Fără îndoială, așa este. Dar n-a fost așa și în cazul locuitorului „substeranei" ? Ippolit se dovedește a fi abstract doar în virtutea unor criterii „plastice", ce-i drept în nici un alt roman al lui Dostoievski atît de pregnante ca în *Idiotul*, carte a „imaginilor", dominată de reprezentările picturale ale frumuseții, de multicolora și debordanta făptură a Nastasiei Filippovna. În comparație cu ea, Ippolit e o schemă jalnică, dar, întocmai ca în cazul predecesorului său, creatorul i-a putut insufla acestei epave o viață autentică ; tremurul vocii, răsuflarea sugrumată de accesele de furie, monologurile delirante, arșița biciuirii de sine se transformă în intonații muzicale vii, neînchegate în melodii și nearmonioase, dar trezind în șuvoiul lor contrapunctat reacții emoționale autentice. *Carnetul nr. 10*, ultima sa parte îndeosebi, îi este consacrat mai ales lui : „Despre Ippolit pe scurt și cu forță. A se concentra întreaga intrigă asupra lui". (*L'Idiot*, Paris, 1953, p. 922) și chiar — „Ippolit este axul principal al întregului roman" (p. 920). Exagerare ? Poate, deși această opinie ar putea fi susținută prin multe argumente. Dacă nu Ippolit, raportul dintre el și Mîșkin devine neîndoielnic una dintre axele principale ale romanului și, de bună seamă, tocmai acest raport a dorit să-l sugereze autorul, „axa" avînd prin definiție două capete. Se poate spune fără șovăire că, exceptînd prima parte, în care Ippolit are un rol minim și indirect, în rest romancierul îi rezervă un loc cu adevărat central, îi acordă o pondere crescîndă pe măsură ce reduce prezența efectivă a Nastasiei Filippovna.

Am ajuns astfel la punctul nevralgic al problemei. Nastasia Filippovna reprezentase pentru Mîșkin frumusețea „umilită și obidită", ea îl pusese față în față cu universul care a umit-o, cu cei răspunzători pentru obidirea ei. Ippolit este nucleul unui alt grup de „aventurieri", înrăiți și orgolioși, gata de orice pentru a parveni. Dostoievski începe prin a-l confrunta pe Mîșkin cu imoralitatea *burgheză* și sfîrșește prin a muta centrul de greutate al polemicii în direcția imoralismului *„progresist"*. Derutantă în *Idiotul* este nu doar dubla funcționalitate a criticii, suprapunerea adreselor, permanentă la Dostoievski, ci mai ales înlocuirea treptată a „criticii lui Toțki" prin „critica lui Burdovski", ca să fixăm prin cîte un nume lipsa de scrupule a stăpînilor și a oponenților acestora, doritori să devină, cu orice chip, stăpîni.

Introducîndu-l în acţiune pe Antip Burdovski, presupusul fiu al lui Pavlişcev, care, în această calitate, aspiră la o parte a averii moştenite de prinţ, pe Vladimir Doktorenko, nepotul lui Lebedev, pe Keller şi pe Ippolit Terentiev (remarcaţi numele personajelor : primul sugerează degenerarea — *burda* înseamnă poşircă, în sens, probabil, de haos ; al doilea o cale ridicolă de a doftorici rănile societăţii ; al treilea este un nume german şi înseamnă pivniţă, o aluzie discretă poate la „subterană"), romancierul a dat încă o dată frîu liber concepţiilor sale retrograde, a construit o nouă imagine caricaturală a lui Cernîşevski, a democraţilor-revoluţionari, a socialiştilor utopici. Adresa vizată e clară, la ea se fac referiri tot timpul, pînă la sfîrşitul romanului, dar cititorul nepărtinitor se convinge lesne de caracterul forţat, şarjat al demonstraţiei. De fapt, această demonstraţie nici nu-l interesează prea mult, datorită nereuşitei sale artistice şi pentru că operează cu numeroase aluzii pe care fără investigaţii speciale astăzi nici nu le mai poţi înţelege. Burdovski, Doktorenko şi Keller rămîn „teze", nu devin oameni, nu se pot reţine, nimeni dintre cititori nu-şi mai aminteşte exact de ei, după cum şi tezele susţinute de ei se fixează cu aproximaţie, ca ceva ceţos, vîscos, ca un sistem inform de referinţe, o masă de înţepături răutăcioase şi inutile. Acest lucru nu înseamnă că ele nu au efecte negative asupra întregului roman, pe linia amintitelor compromisuri ale prinţului, a „trădării" sale faţă de Nastasia Filippovna şi de ideea pe care ea o întruchipează, sau chiar pe linia dizolvării arhitectonice a acţiunii, iniţial unitară şi perfect finalizată, într-o sumedenie de subiecte paralele, insuficient închegate, adică într-o curioasă „cedare" a scriitorului în faţa haosului şi smintelii companiei lui Antip Burdovski.

Şi totuşi, limitarea la aceste cîteva considerente ar fi insuficientă şi nedreaptă faţă de o structură artistică şi ideologică deosebit de complexă. Ippolit este într-adevăr nucleul, exponentul, teoreticianul grupului Burdovski-Doktorenko-Keller, dar nu se reduce la atît. Nihilismul său are straturi şi componente diverse, la fel ca şi antinihilismul lui Dostoievski, care trebuie şi el privit diferenţiat. Omul din subterană fusese vrăjmaşul „nihiliştilor" politici, adică al democraţilor, revoluţionarilor, situîndu-se totodată — dacă folosim termenul într-o altă accepţiune a sa, cea adecvată şi astăzi îndeobşte recunoscută — pe poziţiile extreme ale nihilismului etic şi filozofic. Realitatea din urmă a denunţat tocmai arbitrarul etichetei lipite adversarilor săi. Contrar procedeului de atunci, dar mînat de aceleaşi antipatii, pe Ippolit autorul l-a aso-

ciat tocmai acestor adversari ; el și-a conceput noul personaj ca „nihilist“ politic, în sens de om cu vederi progresiste, dar l-a păstrat și ca nihilist efectiv, respectiv ca individualist burghez, acționînd după deviza *„Après moi le déluge“*. Patosul antirevoluționar al demonstrației e verbal, exterior, lipsit de argumente sau anapoda argumentat ; denunțat concret, dinăuntru, pe plan artistic rămîne doar egoismul feroce. Contează vrăjmașul nimicit în realitate, nu cel distrus în intenție ! Or, nimeni nu și l-ar putea închipui cu adevărat socialist pe acest ftizic delirant, preocupat doar de propria-i persoană și extinzînd agonia sa asupra întregului univers, nimeni nu ar putea astăzi pune la îndoială neaderența organică a filozofiei sale disperate la tentativele practice de a transforma, înnoi, perfecționa lumea. Nu socotim de aceea că le face vreun serviciu democraților și socialiștilor cercetătorul care-l crede pe Dostoievski pe cuvînt și, jignit de epitetele sale, se dezinteresează de esența acestui personaj ; în ciuda intențiilor declarate, a resentimentelor violente, a calomniilor repetate, Ippolit îi poate doar întări pe revoluționari în convingerile lor ostile individualismului, pesimismului, cinismului. Ippolit este, ca și predecesorul său direct, un produs tipic al destrămării sociale, filozofice și psihologice în condițiile capitalismului, și ar fi pueril să pierdem din vedere această realitate comună de dragul unor veșminte deosebite în care i-a costumat creatorul lor. Burdovski, Doktorenko și Keller sînt într-adevăr niște marionete, niște paiațe ; Ippolit este o marionetă, dar și o ființă reală, cu vicii nu doar presupuse, ci și reale, ale căror aspecte sociale, etice și filozofice ar fi ciudat să nu le semnaleze tocmai istoriografia literară marxistă.

De-ar fi să dăm crezare pînă la capăt intențiilor declarate ale romancierului, pe Ippolit ar trebui să-l opunem, măcar sub unele aspecte, omului din subterană, ca și lui Ganea Ivolghin. Să nu ne lăsăm totuși înșelați de aparențe, printre care se numără parțiala reabilitare, în final, a lacheului generalului Epancin. Ganecika și Ippolit se gîndesc tot timpul la ei înșiși, vor să-și îmbunătățească amîndoi propria situație, primul pe o cale legal-tradițională, al doilea prin răzvrătirea anarhică, în esență tot burgheză. Chiar dacă boala neiertătoare deplasează meditațiile lui Ippolit în sfere metafizice, nelegate de o împlinire socială și materială, ele izvorăsc tot dintr-o neîmplinire, o încrîncenare individualistă, cum izvorăsc de fapt și izbucnirile isterice ale lui Ganea. Semnificative sînt, sub acest raport, conflictele din ce în ce mai violente dintre

ei, purtate de pe aceleaşi temeiuri şi contribuind la demascarea amîndurora. Sfîrşitul romanului, jocul lor nedemn cu Aglaia Ivanovna adaugă, dacă mai este nevoie, un ultim argument în sprijinul similitudinii caracterelor, ambele „lipsite de caracter", şi implicit al concepţiei, care îşi propune să depăşească demagogia de suprafaţă a lui Ippolit, de dragul straturilor subterane ale egoismului său filozofic !

Două sînt prilejurile în care Ippolit i se dezvăluie cititorului sub multiplele faţete ale viziunii şi comportării sale, îi acaparează atenţia, aspiră la rolul de personaj central al povestirii : vizita revendicativă a tinerilor „nihilişti" la prinţ, căreia romancierul îi consacră patru capitole, şi lectura spovedaniei sale — alte trei capitole. Urmările acestor dezvăluiri le descrie ultima parte a romanului : Ippolit se insinuează în intriga eroilor principali, pe care o şi aţîţă din umbră, precipitînd deznodămînul fatal.

Întîlnirea de la Pavlovsk, fazele acestei iniţiale înfruntări dintre Mîşkin şi Ippolit, în care sînt înnodate firele celei de a doua părţi a romanului, confirmă extraordinarul simţ arhitectonic al lui Dostoievski. Aceste cîteva zeci de pagini au o structură de sine stătătoare, relativ autonomă, reprezintă o operă finită, o dramă perfectă, o simfonie în patru părţi, contopite într-o singură şi neîntreruptă mişcare accelerando, tot mai agitată, violentă, trepidantă, tumultuoasă, explozivă. Conflictul e desfăşurat savant, cu fluxuri şi refluxuri care să ţină atenţia încordată la maximum, cu oponenţi şi opoziţii în veşnică schimbare, cu treceri dintr-o tonalitate într-alta şi cu un uluitor simţ al contrapunctului, nu doar pe ansamblu, ci, am zice, şi „molecular".

Intervenţiile Lizavetei Prokofievna, ale lui Evgheni Pavlovici, ale Aglaiei Ivanovna sînt directe, brutale, marchează prin cîte o cezură momentele primului mare monolog rostit de Ippolit. Termenul sună paradoxal în cazul unui duel verbal mereu întrerupt şi reînnoit, în care Ippolit e prezent prin nenumărate replici izolate. Oricît de fragmentat ar părea, cuvîntul lui este totuşi un şuvoi unitar, punctat şi contrapunctat, sincopat, un monolog dramatic în cascade, cu pauze care să înfierbînte atmosfera, cu precipitări, reveniri în spirală şi explozii în lanţ, cu lovituri de teatru şi efecte *„deus ex machina"*. Cuvîntul lui este un monolog, pentru că — faptul nu este întotdeauna atît de evident ca în final — oponentul său principal, de dragul căruia îşi rosteşte el pledoaria, nu-l întrerupe, nu-i opune vorbitorului decît o atitudine, „un fel de a fi" ; prinţul renunţă la vorbe, care şi aşa sînt prea multe,

în favoarea armelor sale cunoscute: înțelegerea, compasiunea, mila. „Principalul, NB! Prințul nu i-a cedat o singură dată lui Ippolit, și prin pătrunderea sa (pe care Ippolit o recunoaște și care îl și scoate din fire) și prin blîndețe îl duce la disperare. Prințul îl învinge prin încrederea sa." (*L'Idiot*, Paris, 1953, p. 921.) Comportarea lui Mîșkin conține în germene modul atît de ciudat și de frapant de a reacționa al lui Isus din poemul lui Ivan Karamazov, *Marele inchizitor*, pînă la ultimul amănunt, al sărutului blînd pe buze (amînat doar pentru mai tîrziu). Arătasem că romancierul îl vrea pe Mîșkin un oracol orb; se dovedește acum că el îl concepe și mut, deși capabil de gesturi și comportări dintre cele mai grăitoare. Spre deosebire de el, Ippolit are toate atributele „inteligenței": vede, aude, pricepe totul — deci nimic, ne sugerează autorul! — vorbește mai mult atunci cînd nu are ce spune, vorbește pentru a-și masca goliciunea sau groaza. Oamenii din subterană se destăinuie fără întrerupere, țin discursuri, monologhează. În „subterană", vorbăria încrîncenată e obligatorie; faptul fusese demonstrat de *Însemnări*, de cuvîntările lui Valkovski și Svidrigailov; acum ni-l demonstrează acel document, cumplit prin forța autoflagelării și prin ridicolul său, pe care Ippolit l-a intitulat *Explicația mea*.

Condamnatului la moarte, despre care povestise Mîșkin la Epancini, cele cinci minute ce-i mai rămăseseră de trăit i se păruseră nesfîrșite, de o bogăție imensă; își împărți de aceea timpul meticulos: două minute pentru a-și lua rămas bun de la prieteni, două ca să se gîndească la sine însuși, și încă unul ca să arunce cea din urmă privire în jurul său; gîndul că s-ar putea reîntoarce la viața pe care s-o drămuiască cu zgîrcenie, transformînd orice clipită într-un secol, îi deveni atît de chinuitor, încît ar fi vrut să fie împușcat mai repede. Ippolit se știe și el „un condamnat la moarte", cele cîteva săptămîni pe care le mai are de trăit sînt aidoma celor cîtorva minute ale fratelui său întru suferință; numai că el nu dorește nici să le drămuiască, nici să le mai trăiască, nu dorește — în principiu — nici extinderea lor la cîteva luni, ani sau decenii, pentru că viața însăși, orice viață i se pare inutilă, abjectă, mortală, iar moartea — singura lui șansă, singura șansă a omului de a o duce „mai ușor". El ar vrea să fie cît mai repede împușcat pentru că îl chinuie gîndul de a fi trăit, de a fi trăit astfel, gîndul că toți oamenii sînt condamnați a trăi astfel, inutil, abject, absurd, și negăsindu-se nimeni să-l împuște, vrea să se împuște singur. Cinci minute pot fi o veșnicie pentru cel ce le cunoaște valoa-

rea. Cinci minute, săptămîni, ani sau decenii nu se deosebesc între ele esențial, cînd și-au pierdut orice urmă de valoare, cînd nu merită trăite, cînd omului îi lipsește certitudinea elementară, cînd nu mai are de ce să se agațe, cînd lumea i se pare clădită pe suferință și nedreptate, iar sufletul îi apare ca o imensă și necicatrizabilă rană. Întreaga spovedanie e clădită pe geneza unei „convingeri supreme", pînă la urmă nicăieri definită, nu doar din motiv că ea nu poate fi logic, teoretic, schematic surprinsă, ci și fiindcă reprezintă lipsa vreunei convingeri, negarea, supremul nihil, fiindcă se reduce la o singură silabă, șoptită, schelălăită, lătrată, urlată, țipată : Nu ! Condiția individuală este doar punctul de plecare și de sprijin pentru lărgirea succesivă a cercului — chinul, înjosirea, umilința — pînă la dimensiunile condiției umane însăși, la fel de mizeră, ridicolă și disperată ca ultimele săptămîni din viața unui adolescent tuberculos. *Spovedania* devine un poem metafizic al bolii, cîntul de groază la căpătîiul omenirii muribunde, imaginea marelui potop, fără speranța de a se ivi vreun Noe cu o arcă salvatoare. Este un cîntec de jale, intonat cu răutate, dispreț și voluptate. Ochii sînt injectați de sînge, glasul răgușit de atîtea țipete isterice, mîna tremură neputincios într-o ultimă sforțare de a sugruma, de a se sugruma. Totul s-a sfîrșit, totul se sfîrșește, planeta aceasta dementă și locuitorul său vremelnic, rău și stupid, nu merită alt destin !

Spovedania lui Ippolit se află la jumătatea drumului între omul subteran și Ivan Karamazov. Prima confesiune izvorîse din mizeria personală, ultima va fi efectul mizeriei universale. Pornind de la prima, Ippolit ajunge la ultima : chiar și lipsit de forța lui Ivan, el alege „răzvrătirea" ! Cuvîntul va răsuna în fruntea celui mai violent capitol din *Frații Karamazov*, prelungind argumentația predecesorului pînă la un nivel filozofic „dezinteresat", mult mai temeinic susținut și finalizat, într-o tonalitate viguroasă, aproape eroică. Spovedania lui Ippolit recepționează și emite o seamă de motive proprii întregii creații dostoievskiene. Corespondențele ar putea fi înmulțite și pe linia ecourilor tîrzii ale acesteia. „Visele urîte" ale lui Ippolit prevestesc halucinațiile unor personaje din literatura secolului al XX-lea. Povestea cu lighioana monstruoasă, reptila cu trupul solzos, mai hidos decît un scorpion, anunță coșmarurile kafkiene. Chiar și tehnica descrierii viselor este apropiată procedeelor utilizate de scriitorul praghez : detaliile sînt pe deplin reale, iar efectul lor halucinant — sau, ca să cităm cuvintele lui Ippolit, el delirează „sub formă de crîmpeie răzlețe,

întrupate uneori în imagini reale". Fantomatica apariție a lui Rogojin, confruntarea cu stafia îi smulge lui Ippolit hotărîrea definitivă, care „nu este rezultatul unui raționament, al unei convingeri logice, ci al unui sentiment de dezgust". Fantome, păianjeni, dezgust — nu prevestesc ele, în prelungirea obsesiilor kafkiene, unele „semne" distincte ale existențialismului contemporan, descrierea alienării sufletești în romanele sau dramele „greței" și ale „absurdului" ?! Podul sinucigașului și impasibilitatea trecătorului pentru seamănul care-și ia viața va deveni, de altfel, un important motiv camusian în *Căderea*.

Spovedania lui Ippolit emană în mod neîndoios sentimentul absurdului, numit de cîteva ori (ca și în romanele ulterioare) prin chiar acest termen și caracterizat sub multiple planuri, psihologic și social, teologic și filozofic. Pledoaria e împinsă pînă aproape de concluzia destăinuită lui Aleoșa de către Ivan, convins definitiv că universul se sprijină pe „absurdități". Nici Ippolit nu poate accepta lumea astfel plăsmuită, nimicnicia și neputința umană ajunse pînă dincolo de limita rușinii, unde începi să găsești o plăcere imensă în chiar sentimentul rușinii, într-o umilință diferită de cea pe care o predică religia și prințul Mîșkin (dar oare nu și înrudită cu ea ? !) ; el nu poate accepta ideea „vinovatului fără vină", adică ideea omului care nu pricepe nimic din toată întocmirea aceasta și este în permanență făcut răspunzător pentru ceea ce nu depinde de el și pentru ceea ce nu-i este dat nici măcar să înțeleagă. Concluzia nu poate fi decît total negativă și negatoare. Țesătura atît de complicată a „demonstrației" lui Ippolit poate fi redusă la un raționament elementar : mă chinui — orice viață e chin — îmi iau deci viața ! Este cît se poate de limpede că un asemenea raționament nu are nimic comun cu revoluționarii care iau act de nedreptăți tocmai pentru a găsi calea înlăturării lor. Ippolit nu este de fapt „materialist" (nici în sensul pe care Dostoievski îl atribuie noțiunii, și cu atît mai puțin în sensul ce i-l atribuim noi), el nu este „ateu" (interpretarea picturii lui Holbein și pasajele despre religie ne-o dovedesc limpede) ; el este, dimpotrivă, un spiritualist, un creștin, dar un creștin deznădăjduit, ce nu mai așteaptă nici o mîntuire, pe care contemplarea nenorocirilor proprii și ale altora l-a făcut sceptic, care a obosit tot așteptînd binele și tot întîlnind răul (cuibărit și în sufletul lui), un dezgustat și un bolnav, care nu speră să dea ochii vreodată cu sănătatea, care nu crede în existența sănătății ; el e un metafizician solitar, fără contact cu lucruri și cu oameni, însetat de

înțelegere și dragoste, și înrăit fiindcă știe că nu le va putea obține vreodată, măcinat de problema bolii și de boala problemelor de care sînt atinși mulți eroi ai romancierului, este unul dintre „copilandrii cu cașul la gură", îngrijorați de obligația și neputința lor de a rezolva eternele întrebări ale existenței.

În *Jurnalul unui scriitor* din octombrie 1876, Dostoievski va publica, sub titlul *Verdictul*, „cugetările unui sinucigaș *din plictiseală*", exprimînd concis și exact *filozofia subteranei*. Raționamentul acestui sinucigaș „teoretic", urmaș direct al lui Ippolit, este *modelul logic* al tragediei înfățișate de romancier în zeci de variante, sute de conflicte, mii de pagini. În numele armoniei — meditează personajul fără nume și identitate — natura m-a creat funciar dezarmonios, cu conștiința sfîșiată, supusă suferinței, dornică de plăceri, dar convinsă de imposibilitatea fericirii : dacă omul nu poate fi fericit, dacă mîine el nu va mai fi, dacă omenirea se va transforma în neant, înseamnă că existența trebuie renegată, în primul rînd existența pe care individul este în stare să o renege :

„Ergo : avînd în vedere că la întrebările mele despre fericire natura îmi răspunde tot prin intermediul conștiinței mele, că pot fi fericit numai în cadrul armoniei întregului, pe care eu nu o înțeleg și pe care, după cum se vede, nu voi fi în stare niciodată s-o înțeleg —

avînd în vedere că natura nu numai că nu-mi recunoaște dreptul de a-i pune întrebări, dar nici nu-mi răspunde de loc — și asta nu pentru că nu ar vrea, dar pentru că în genere nu e capabilă să răspundă —

avînd în vedere că m-am convins de faptul că natura, pentru a răspunde întrebărilor mele, mi-a desemnat mie (inconștient) *propria mea persoană*, și-mi răspunde prin intermediul propriei mele conștiințe (pentru că eu însumi îmi spun toate acestea) —

avînd, în sfîrșit, în vedere că în asemenea situație eu îmi asum în același timp rolul de pîrît și de acuzator, de acuzat și de judecător, și consider această comedie din partea naturii cu desăvîrșire prostească, iar din partea mea înjositor că o suport —

în calitatea mea de acuzator și pîrît, de judecător și acuzat, condamn această neceremonioasă și impertinentă natură, care m-a creat întru suferință, la pieire o dată cu mine... Avînd însă în vedere că natura n-o pot distruge, mă voi distruge numai pe mine, și numai din plictiseală, a cărei tiranie nu sînt vinovat

s-o suport." *(Polnoe Sobranie Socinenii,* S. Petersburg, 1895, vol. X, II, pp. 351—352.)

Răspunzînd răstălmăcirilor unui hebdomadar moscovit, Dostoievski își lămurește pe deplin intențiile în articolul *Asertiuni neîntemeiate* (decembrie 1876) : „...am avut impresia că am exprimat în mod clar formula sinucigașului logic, că am găsit-o" *(Ibidem,* p. 422). Ea este, după opinia publicistului, o consecință a lipsei de credință în nemurirea sufletului, a ideii absurdității existenței, existență posibilă doar la nivel animalic, dar neacceptată ca atare de conștiința umană. „...totala necredință în sufletul său și în nemurirea acestuia" (p. 423) îl caracterizează pe omul contemporan, dornic de bani sau de putere, și „bolnav de un straniu indiferentism față de această idee înălțătoare a existenței umane", „față de tot ce e viu, față de adevărul vieții, față de tot ce dă și întreține viața, îi dă sănătate și distruge descompunerea..." (p. 424). Acest *indiferentism* a pătruns în familiile intelectuale rusești și le-a distrus în mod fatal, deoarece nemurirea sufletului este unica idee superioară, din care și numai din care pot decurge toate celelalte idei „superioare". Tragedia sinucigașului „N.N." (a mai tuturor locuitorilor subteranei, adăugăm noi) constă în neputința acceptării propriului indiferentism ; el se chinuie pentru că a pierdut sensul vieții, pentru că, fără credința în imortalitatea sufletului, dragostea de umanitate se transformă în ură, pentru că omenirea nu poate fi iubită abstract, „în general", ci numai prin sentimentul susținut de credință. „Într-un cuvînt, ideea nemuririi este viața însăși, formula ei definitivă și principalul izvor al adevărului și al conștiinței drepte a omenirii" (p. 426).

Acest dens text explicativ (la capătul căruia e evocată experiența lui Kirillov din *Demonii)* precizează temeiurile filozofiei dostoievskiene. Omul nu poate trăi fără ideal, vreo altă instanță superioară în afara celei transcendentale neexistînd însă, în lipsa credinței (religioase) omul devine neom ! Pentru Dostoievski raționamentul este indivizibil, pentru noi, cei convinși de autenticitatea și valoarea unor idealuri netranscendentale, el se compune din două premise opuse și se încheie de aceea printr-o aserțiune justă și falsă în același timp. Că lipsa idealului generează indiferentismul, dezumanizează și împinge la crime este un adevăr incontestabil, demonstrat de istoria individualismului modern, de probe pe care le furnizează Dostoievski însuși ; că ateismul ar echivala

cu lipsa obligatorie a oricărei „idei superioare“, deci s-ar confunda cu individualismul burghez, este o gravă prejudecată, pe care luptele, jertfele, idealurile revoluţionarilor consecvenţi le-au infirmat în repetate rînduri.

Dostoievski este un scriitor mult prea mare şi mult prea onest pentru a nu-şi lua adversarii în serios. El însuşi a fost un dedublat, a trăit în propriul său suflet înfruntarea ideilor adverse, a cunoscut tentaţia argumentelor lui Ivan Karamazov, pe care din răsputeri a căutat apoi să le înfrîngă. De aceea, prezentîndu-l pe Ippolit meschin, mediocru, laş, neputincios în isteria sa, el îi împrumută argumente dintre cele mai tăioase, greu de contracarat, nu ezită să-l înalţe pentru o clipă pe un piedestal filozofic vecin cu sublimul, ştiind că după aceea va trebui să-l doboare de pe acest soclu. Cu alte cuvinte, îşi asumă întotdeauna cea mai grea sarcină cu putinţă, se fereşte de calea minimei rezistenţe, îşi angajează eroii şi se angajează el însuşi nu în galante turniruri sau în dueluri formale, cu un campion dinainte cunoscut, ci în încleştări sîngeroase cu înfrînţi victorioşi şi cuceritori doborîţi. „*Les extremités se touchent*“, îi explică Ippolit lui Rogojin, dar făcînd cu ochiul şi prinţului, deoarece tocmai lămuririi raporturilor dintre el şi Mîşkin le este la urma urmei consacrată lectura confesiunii. La Dostoievski extremităţile se ating întotdeauna, răul cu binele, adevărul cu minciuna, haosul cu ordinea clară, negaţia cu o convingere supremă, binefacerea cu jignirea mortală, visele urîte cu setea după o realitate frumoasă — nu era pe deplin firesc ca, în năprasnica lor înfruntare, Mîşkin şi Ippolit să pară la un moment dat fraţi de sînge, înfrăţiţi prin legături adînci, contopiţi într-o singură fiinţă, desfătîndu-şi şi îngrozindu-şi spectatorii cu inversarea rolurilor în dansul lor spasmodic ? ! După ce spovedania fusese ascultată pînă la capăt şi urmarea ei tragic-grotescă pe deplin consumată, aşezîndu-se pe banca verde unde Aglaia îi fixase întîlnirea, prinţul reînvie în mintea sa o amintire elveţiană de mult uitată, care reduce la zero distanţa dintre el şi încrîncenatul său preopinent (vezi identitatea viziunii despre „un avorton al naturii“, şi „visele tulburătoare“, nici ele mai puţin chinuitoare decît ale lui Ippolit).

Între Mîşkin şi Ippolit există o tainică identitate, identitatea dintre Dumnezeu şi diavol, empireu şi infern, Mîntuitor şi păcătos, dintre Faust şi Mefisto, Antigona şi Creon, dintre Sonia Marmeladova şi Rodion Raskolnikov, Şatov şi Stavroghin, Makar Dolgoruki şi Versilov, Aleoşa şi Ivan Karamazov. Ippolit este şi el,

printr-o latură a naturii sale, „idiot“ şi „cavaler sărman“, un străin dornic să depăşească înstrăinarea, să fie reprimit în natură şi printre oameni, dar incapabil să descopere calea care să-l ducă spre acest ţel (cum în cele din urmă nici Mîşkin nu o va găsi). Şi faptul că Ippolit a vrut să se sinucidă pentru ca Aglaia Ivanovna să-i citească spovedania, scrisă şi pentru ea, nu numai pentru Mîşkin, şi dedicată ei, punctele de contact evidente între metafizică şi o tăinuită atracţie sentimentală avînd darul de a reduce dimensiunile cosmice la coordonatele unei obişnuite existenţe, nu reprezintă oare totodată o şansă de umanizare a lui Ippolit, de apropiere, pe calea afectelor autentice, pe calea inimii, înţelegerii, dragostei, de acelaşi Lev Nikolaevici ? !

Şi totuşi, nu : Dostoievski are puterea de a nu ierta, de a reface taberele în opoziţia lor ireductibilă, şi chiar cînd nu poate obţine victoria pentru prietenii săi, poate să-i doboare pe cei pe care îi socoteşte nedrepţi. După partea introductivă a spovedaniei lui Ippolit, apariţia prinţului se produce în momentul luptei dintre căţeaua Norma şi lighioana înspăimîntătoare, cînd dintre fălcile descleştate ale Normei se desprinde hidosul animal, din trupul căruia se prelinge un lichid albicios, asemeni celui ce ţîşneşte din trupul unui gîndac strivit. În aluziile şi intuiţiile romancierului rămîne totdeauna ceva netransmisibil, ceva ce nu se lasă exprimat în cuvinte logic înlănţuite. În măsura în care însă amintita corelare se lasă descifrată, ea îl sugerează pe Mîşkin în postura Sfîntului Gheorghe înfruntînd balaurul, respectiv pe Ippolit, care o imaginase pe hidoasa reptilă, şi şi-o imaginase tocmai pentru că ea se cuibărise în sufletul lui, pentru că el însuşi se metamorfozase într-un gîndac, ce poate fi în orice moment strivit. Şi chiar dacă Ippolit îşi închipuie că ura împotriva prinţului s-ar putea stinge cu desăvîrşire, iar prinţul însuşi îl tratează cu blîndeţe şi cu înţelegere, duhul necurat trebuie înfrînt pînă la capăt, omenirea trebuie izbăvită de toţi demonii care o mînă în pustiu...

Ippolit vrea ca spovedania lui să conţină doar „purul adevăr“, dar ce neadevăr poate fi mai strigător decît însuşi principalul mobil al ceremonialului regizat ? „Am hotărît să mor la Pavlovsk, la răsăritul soarelui, în parc, ca să nu deranjez pe cei din vilă.“ Minciună : ceea ce doreşte Ippolit mai mult este tocmai să deranjeze, să-l deranjeze pe prinţ şi pe toţi cei pe care îi dispreţuieşte, care îl dispreţuiesc. Destăinuirile cele mai intime, care-i privesc

exclusiv pe ei, oamenii din subterană le fac de obicei... pentru alţii. Şi Ippolit e dornic să-şi transforme măcar sinuciderea în spectacol eroic, urmărit de toată lumea. Acest fals trebuia denunţat, masca eroică — smulsă de pe faţa lui, tragedia — încheiată ridicol ! Şi, desigur, scriitorul n-a ezitat să-l împingă în capcana dezonorantă a unei mici „scăpări din vedere". Iar culmea ironiei — Ganea, Ferdîşcenko, generalul Ivolghin, Lebedev, Radomski sînt siguri că totul este doar o farsă, că Ippolit n-o să se împuşte cu adevărat, ceea ce se şi întîmplă — întîmplător — pentru că pistolul n-avea capsă ! Scriitorul lasă deschisă întrebarea : a vrut Ippolit cu adevărat să se sinucidă sau nu ? Răspunsurile pot fi opuse, dar nu asta contează ; necesar era ca deznodămîntul să eşueze într-o bufonadă, tonalitatea întregii scene să fie radical schimbată, deturnată, alterată prin măiastra lovitură de teatru. Prinţul îl va compătimi şi de acum înainte pe Ippolit, îl va înţelege şi ajuta ; nimeni şi nimic nu-l va mai spăla însă de penibila dezonoare pe care singur şi-a regizat-o. Dostoievski i-a aplicat personajului o pedeapsă exemplară, după care nu se mai poate ridica. Măreţia de o clipă s-a risipit, dăinuieşte doar meschinăria jalnică. Ippolit îşi îndulceşte amarul săptămînilor din urmă amărîndu-i pe cei din jur.

Spovedania a însemnat zenitul personalităţii, care după eşecul suferit s-a pulverizat inevitabil şi definitiv, determinînd atomizarea corespunzătoare a funcţiei sale în cadrul intrigii. În timpul lecturii, Ippolit se mai mîngîia cu gîndul că este o satană cu aripile arse de văpaie, însoţită de fulgere şi trăsnete ; acum a devenit evident pentru oricine, chiar şi pentru el, că nu e decît un drac de duzină, un lacheu ponosit şi demodat al puterilor malefice. Convins de complexitatea şi varietatea nesfîrşită a acţiunilor omeneşti, scriitorul nu lasă totuşi nici o îndoială asupra faptului că menirea esenţială a lui Ippolit se reduce la aceea de a-i învrăjbi pe oameni, mai ales de a-i îndrepta împotriva prinţului, de a spiona, bîrfi, chinui, de a urzi intrigi, de a sfredeli inimile cu scepticismul, cinismul, imoralitatea sa. Însemnările din *Carnete* definesc laconic şi tranşant rolul său de mic şi neputincios Iago (Vezi *L'Idiot*, pp. 921, 922, 924) — dovadă că la un moment dat prinţul e numit Othello ! Pînă la urmă toată lumea îşi dă seama că Ippolit este un intrigant, şi Aglaia i-o spune în faţă. Singur prinţul îl roagă să le ierte lor, celorlalţi, fericirea, îl linişteşte

chiar în privința spovedaniei, care n-ar avea de ce fi retractată (aceasta, deşi în *Carnete* stă scris la fel de limpede : „Confesiunea ; prințul îl condamnă“ — p. 920), nu schițează vreun gest violent nici cînd află de întîlnirea fatală dintre Nastasia şi Aglaia, pusă la cale tot prin strădania lui Ippolit. Menajamentele preainimosului cavaler nu mai schimbă însă cu nimic lucrurile : steaua lui Ippolit a apus, faima lui de odinioară a pălit, violentul răzvrătit s-a transformat într-un simplu „sfredel“. În încheiere autorul îl pomeneşte într-o singură frază protocolară, mai rea decît o injurie pentru cel ce se închipuise totuşi a fi buricul pămîntului.

Romanul *Idiotul* a fost publicat pentru întîia oară în româneşte în anul 1931, la editura „Cultura românească“ în traducerea Zizicăi Pătrăşcanu.

Prima ediție a versiunii de față a apărut la E.S.P.L.A., Bucureşti, 1959.

1. (p. 8) *Eidkuhnen* — stație de cale ferată în Prusia, la granița cu Rusia țaristă.

2. (p. 8) *„...nu era greu de ghicit (...) un epileptic“* — epilepsia, boală de care a suferit Dostoievski însuşi, o regăsim la mai mulți eroi ai romanelor sale (micuța Nelli din *Umiliți şi obidiți*, inginerul Kirillov din *Demonii*, Smerdeakov din *Frații Karamazov)*; în caracterizarea prințului Mîşkin epilepsia joacă un rol hotărîtor.

3. (p. 12) *Karamzin* — v. notele la vol. 2 (p. 683) şi vol. 3 (p. 737) al prezentei ediții. Numele de Mîşkin apare într-adevăr în lucrarea lui Karamzin *Istoria Statului Rossian.*

4. (p. 12) *Odnodvorțî* — în traducere literală „cu o singură curte“ — categorie de țărani de pe domeniile statului feudal, posesorii unor mici loturi de pămînt şi cu drept de a avea iobagi.

5. (p. 12) *„...ultima în genul ei“* — în limba rusă, joc de cuvinte, bazat pe omonimia substantivului *„rod“*, care înseamnă „gen“, „fel“ şi „neam“, „familie“.

6. (p. 20) *„omul cel mai devotat“* — aluzie la inscripția de pe blazonul lui *Arakceev Alexei Andreevici* (1769—1834), atotputernic om de stat în timpul țarilor Pavel I şi Alexandru I, de numele căruia este legată o întreagă perioadă de teroare polițienească.

7. (p. 27) *„reforme în justiție"* — referire la reforma justiției din 1864, în urma căreia s-a introdus, între altele, sistemul judecății cu juri ; din relatările soției lui Dostoievski reiese interesul cu care scriitorul a urmărit prevederile acestei reforme.

8. (p. 27) *„...la noi... nu există pedeapsa cu moartea"* — abolită formal în anii 1753—1754, pedeapsa cu moartea a fost reintrodusă curînd. În urma creșterii valului revoluționar din secolul al XIX-lea, ea a fost deseori aplicată. Afirmînd că în Rusia nu există pedeapsa cu moartea, Dostoievski a vrut probabil să ferească de rigorile cenzurii cugetările prințului Mîșkin pe această temă.

9. (p. 27) *„Am văzut o execuție în Franța..."* — aplicarea pedepsei cu moartea delicvenților de drept comun a fost publică în Franța pînă spre sfîrșitul secolului al XIX-lea.

10. (p. 29) *„Poate că există undeva vreun om..."* — Dostoievski face aici aluzie la propria sa experiență.

11. (p. 36) *„...a fi sau a nu fi !"* — aluzie la întrebarea hamletiană, care va reveni în chip explicit în legătură cu *Spovedania* lui Ippolit.

12. (p. 41) *„ediția lui Pogodin"* — Dostoievski se referă la albumul editat de istoricul *M. P. Pogodin* (1800—1875), album în care sînt redate 44 de tipuri de scriere rusă veche.

13. (p. 67) *„măgarul e o făptură blajină și folositoare"* — s-ar putea să fie vorba de autoparodierea cuvintelor lui Mozgliakov din *Visul unchiului* (v. nota la vol. 2 al prezentei ediții, p. 360).

14. (p. 69) *„Orientul, sudul, descrise sînt de mult..."* — citat inexact din poezia lui M. I. Lermontov *Ziaristul, cititorul și scriitorul* (1840) :

„La ce să scriem ? Sudul tot
Și Orientul sînt cîntate."

15. (p. 71) *„Omul acesta fusese dus într-o zi, împreună cu alți condamnați, la eșafod..."* — din nou Dostoievski evocă propria sa experiență (v. și nota 10). Soția lui a confirmat în amintirile sale natura autobiografică a acestui fragment.

16. (p. 72) *„Se despărțea de viață la douăzeci și șapte de ani“* — în 1849, an al condamnării sale la moarte, Dostoievski avea cam aceeași vîrstă, 28 de ani.

17. (p. 76) *„Am văzut nu demult, la Basel, un tablou...“* — Dostoievski, care a trecut prin Basel în august 1867, se referă probabil la tabloul lui Hans Fritz (1450—1520) *Tăierea capului sfîntului Ioan Botezătorul* (1514), care se află la Muzeul de Artă din acest oraș.

18. (p. 90) *„Madona lui Holbein de la Dresda“* — e vorba de tabloul lui Hans Holbein cel tînăr (1497—1543) *Madona cu familia burgmistrului Jacob Meyer* (1525—1526). Dostoievski văzuse de fapt la Dresda copia celebrului tablou, originalul aflîndu-se la muzeul din Darmstadt.

19. (p. 113) *Kammerjunker* — titlu de mic nobil curtean în Rusia țaristă și în alte state monarhice.

20. (p. 114) *„regimentului de infanterie Novozemleansk“* — faptul că generalul Ivolghin confabulează reiese din preluarea numelui de regiment din piesa lui Griboedov *Prea multă minte strică* (actul III, scena 12) : „Pardon, greșiți profund, cu totul altceva ai vrut să spui matale. Am fost în reghimentul Novozemleansk al alteței-sale.“

21. (p. 123) *„se non è vero...“* — prima parte a unui proverb italian de largă circulație : *„Se non è vero, è bene trovato“* — chiar dacă nu e adevărat, e bine nimerit.

22. (p. 127) *„asediul Karsului“* — e vorba de asediul cetății turcești Kars în timpul războiului Crimeii, din iunie-noiembrie 1855.

23. (p. 127) *„l'Indépendance“* — referire la ziarul *l'Indépendance Belge* care, potrivit mărturiei Annei Grigorievna Dostoievskaia, a fost adesea citit de scriitor în perioada 1867—1868.

24. (p. 143) *„valet de tobă“* — valet de caro, în sens de ocnaș, deoarece în Rusia prerevoluționară condamnații la deportare aveau ca semn distinctiv asul de caro, adică un romb galben cusut pe spatele halatului de deținut.

25. (p. 145) *„...Ivolghin, regele Iudeilor“* — parafrazare a inscripţiei de pe crucea lui Isus Christos (INRI), căreia Ganea îi atribuie aici un alt sens, anume de „rege al finanţelor“.

26. (p. 149) *„Pirogov“* — *Nikolai Ivanovici Pirogov* (1810—1881), celebru chirurg rus care în timpul asediului Sevastopolului (1854—1855) a condus organizarea asistenţei medicale a răniţilor.

27. (p. 149) *„Nélaton“* — *Auguste Nélaton* (1807—1873), chirurg al lui Garibaldi şi Napoleon al III-lea, de celebritate europeană.

28. (p. 155) *„La Moscova, un părinte îşi îndemna fiul SĂ FACĂ ORICE, numai bani să iasă...“* aluzie la un celebru proces din anii 1866—1868, în cadrul căruia a fost judecat şi condamnat studentul Danilov, care l-a ucis pe cămătarul Popov pentru a-l jefui. Cazul lui Danilov l-a interesat în mod deosebit pe Dostoievski, deoarece contemporanii au surprins asemănarea lui cu subiectul romanului *Crimă şi pedeapsă.*

29. (p. 161) *„Temutul leu, spaima pădurii, / La bătrîneţe, a ajuns de plîns“* — citat inexact după fabula lui I. A. Krîlov (1769—1844) *Leul la bătrîneţe.*

30. (p. 175) *„Dama cu camelii“* — roman celebru scris în 1848 de Alexandre Dumas-fiul. Dostoievski manifesta o atitudine critică ascuţită în raport cu romanele acestuia ; atribuindu-i tocmai lui Toţki o apreciere entuziastă a respectivului roman, autorul contrapune în subtext soarta Nastasiei Filippovna destinului şi conduitei eroinei lui Dumas.

31. (p. 176) *„...alternanţa semnificativă, după împrejurări, a buchetelor de camelii albe sau roşii...“* — eroina romanului lui Dumas obişnuia să iasă la plimbare în anumite zile ale lunii cu buchete de camelii albe, într-altele — cu buchete roşii. După moarte, iubitul ei îi punea pe mormînt buchete de camelii albe sau roşii în aceleaşi zile ale lunii.

32. (p. 183) *„stilul lui Marlinski“* — pseudonimul scriitorului decembrist *Alexandr Alexandrovici Bestujev* (1797—1837), al cărui stil se caracteriza prin emfază şi patetism sentimental.

33. (p. 188) *„Ar fi în stare cu briciul înfăşurat în mătase să-i taie beregata şi celui mai bun prieten al său ca unui berbec“*

— în timpul elaborării romanului *Idiotul*, Dostoievski s-a interesat îndeaproape de cazul negustorului moscovit Mazurin, care a ucis în anul 1866 pe bijutierul Kalmîkov. Desfășurarea procesului din 1867 a influențat puternic plămădirea figurii lui Rogojin. Episodul privind „briciul înfășurat în mătase" și înjunghierea prietenului ca pe un „berbec" sînt reluate și mai departe în roman.

34. (p. 206) *„Château des Fleurs"* — „Castelul florilor" — local de noapte la Paris.

35. (p. 214) *„casa lui Tarasov"* — clădirea care adăpostea închisoarea pentru datornici.

36. (p. 216) *„Don Quijote de la Mancha"* — În *Jurnalul unui scriitor* (martie 1876) Dostoievski scria despre romanul lui Cervantes : „În întreaga lume nu există operă mai adîncă și mai puternică decît aceasta. Pînă în momentul de față este ultimul și cel mai măreț cuvînt al gîndirii umane, cea mai amară ironie pe care a putut-o exprima omul."

37. (p. 217) *„Pavlovsk"* — suburbie a Petersburgului, întemeiată în 1777—1778 ca reședință a fiului Ecaterinei a II-a, Pavel.

38. (p. 220) *„Ai citit în ziare despre asasinarea membrilor familiei Jemarin ?"* — Dostoievski se referă la crima săvîrșită de liceanul Vitold Gorski, care a omorît la Tambov la 1 martie 1868 pe soția negustorului Jemarin, pe mama acestuia, pe fiul de 11 ani, oameni de serviciu — în total șase persoane.

39. (p. 224) *„contesei Du Barry"* — *Marie Jeanne Bécu* contesă *Du Barry* (1743—1793), favorită a lui Ludovic al XV-lea, a fost executată în temeiul sentinței tribunalului revoluționar iacobin din 8 decembrie 1793. Dostoievski s-a folosit în relatările sale de memoriile apocrife ale contesei, apărute la Paris în 1829—1830.

40. (p. 236) *„Istoria lui Soloviov"* — *Serghei Mihailovici Soloviov* (1820—1879), cunoscut istoric rus, profesor la Universitatea din Moscova. Cartea sa *Istoria Rusiei* a început să apară în anul 1851. În 1867 fuseseră editate 17 volume din această lucrare.

41. (p. 249) *„...e o copie după Hans Holbein"* — autorul se referă la tabloul lui Hans Holbein cel tînăr *Coborîrea lui Hristos în mormînt* (1521).

42. (p. 259) *„timpul nu va mai fi“* — cuvinte citate după *Apocalips*; le vom reîntîlni în *Demonii*, în confesiunile inginerului Kirillov.

43. (p. 259) *„ulciorul răsturnat de epilepticul Mahomed“* — Mahomed (570 sau 580—632) fondatorul islamismului. Legenda spune că ar fi suferit de epilepsie şi că în timpul crizelor ar fi avut vedenii şi halucinaţii.

44. (p. 259) *„Grădina de Vară“* — renumit monument al artei grădinăritului din Rusia secolului al XVIII-lea, situat lîngă palatul lui Petru I, în Petersburg.

45. (p. 286) *„Fost-a un voinic cu fală...“* — este citată poezia lui Puşkin, în varianta inclusă în *Scene din timpurile cavalereşti* (1835).
— A.M.D. — iniţialele cuvintelor latine: *Ave, mater Dei* — Bucură-te, Maica Domnului.
— *Sancta Rosa, lumen coeli* — Sfînta Roza, lumina cerului! (Lat.)

46. (p. 291) *„Puşkin al nostru (...) ediţia lui Annenkov“* — Dostoievski are în vedere operele lui Puşkin apărute în anii 1855—1857 sub îngrijirea lui *Pavel Vasilievici Annenkov* (1813—1887), cunoscut critic literar şi memorialist.

47. (p. 297) *„o foaie umoristică săptămînală“* — aluzie la gazeta satirică *Iskra*, apărută la Petersburg între 1859—1873.

48. (p. 297) *„de profundis“* (subînţeles *clamavi)* — din adîncul abisului (strigat-am); expresie biblică aparţinînd unuia din cei şapte psalmi ce se cîntă la rugăciunile pentru morţi (lat.).

49. (p. 298) *„Deşi prea veche...“* — versuri din comedia lui A. S. Griboedov *Prea multă minte strică* (actul II, scena 2).

50 (p. 300) *„raskolnik“* — v. nota 34 la vol. 5 al prezentei ediţii.

51. (p. 302) *„un prea bine cunoscut umorist de la noi“* — Dostoievski are în vedere pe Saltîkov-Scedrin (1826—1889), adver-

sarul său, căruia îi și atribuie epigrama împotriva lui Mîșkin, reprodusă în continuare.

52. (p. 325) *„Ai o fată pe care o crești cu grijă și deodată, în mijlocul străzii, hop! sare într-o trăsură"* — aluzie la episodul de bun rămas între Vera Pavlovna și mama ei, din romanul lui Cernîșevski *Ce-i de făcut?*

53. (p. 327) *„B-n"* — *Serghei Petrovici Botkin* (1832—1899), renumit medic rus.

54. (p. 335) *„Danilov"* și *„Gorski"* — v. notele 28 și 38.

55. (p. 337) *„...prințesa Maria Alexeevna să mai zică ceva"* — aluzie la replica finală din ultimul monolog al lui Famusov din piesa lui Griboedov, *Prea multă minte strică*: „O, Doamne! Prințesa Maria Alexeevna ce-o să zică? Ce-o să zică?", avînd semnificația atitudinii servile față de unele convenienţe sociale.

56. (p. 347) „Steaua Absintos" — referire la următorul pasaj din *Apocalips*: „Și a căzut din cer o stea uriașă, arzînd ca o făclie, și a căzut peste a treia parte din rîuri și peste izvoarele apelor. Și numele stelei se cheamă Absintos. Și a treia parte din ape s-a făcut amară ca pelinul și mulți dintre oameni au murit din pricina apelor, pentru că se făcuseră amare..."

57. (p. 352) *„arhiepiscopul francez Bourdaloue"* — *Louis Bourdaloue* (1632—1704), predicator francez, iezuit. E folosit ca pretext pentru un joc de cuvinte bazat pe apropierea fonetică dintre cuvîntul rus *burda* (poșircă) și *bordeaux*, celebrul vin francez.

58. (p. 369) *„În straie de aur vei umbla, grad de general vei purta!"* — din poezia *Cîntec de leagăn* de N. A. Nekrasov.

59. (p. 379) *„Famusov"* — personaj din comedia lui Griboedov *Prea multă minte strică.*

60. (p. 382) *„ziarele și opinia publică s-au ocupat mult de crima oribilă..."* v. și nota. 38.

61. (p. 402) *„Dantès"* — *Georges-Charles Dantès* (1812—1895), monarhist francez, refugiat în Rusia după revoluția din iulie 1830. Îl rănește de moarte pe A. S. Pușkin în duelul din 27 ianuarie 1837.

62. (p. 421) *„care poet a spus: «În cer soarele cîntă»"* — vers cu care începe *Prologul din cer* (din *Faust* de Goethe):

„Die Sonne tönt nach alter Weise
In Brudersphären Wettgesang..."

63. (p. 425) *„Malthus"* — *Thomas Robert Malthus* (1766—1834), economist englez, autorul *Eseului asupra legii populației,* în care prezintă creșterea constantă a populației ca un pericol pentru existența omenirii și propune evitarea oricăror măsuri care ar favoriza creșterea natalității.

64. (p. 434) *„timpul nu va mai fi"* — v. și nota 42.

65. (p. 436) *„Après moi le déluge!"* — După mine potopul! (Fr.), formulă atribuită marchizei de Pompadour și însușită de Ludovic al XV-lea, citată de nenumărate ori în scrierile lui Dostoievski ca expresie a individualismului extremist.

66. (p. 456) *„Așa cum Napoleon a apelat la Anglia..."* — În 1815 Napoleon a încercat să fugă în America, dar, portul Rochefort fiind blocat de către englezi, a fost silit să intre în tratative cu aceștia, după care a urmat deportarea pe insula Sf. Elena.

67. (p. 456) *„Cîndva trăia la Moscova un bătrînel, căruia toată lumea îi zicea «general»..."* — Dostoievski se referă la *Feodor Petrovici Gaaz* (1780—1853), medic-șef al spitalelor de pe lîngă închisorile din Moscova, care și-a cîștigat o largă popularitate prin ajutorarea dezinteresată a deținuților.

68. (p. 460) *„les extrémités se touchent"* — extremele se ating (fr.), expresie des folosită, provenită din cartea scriitorului francez *Louis-Sébastien Mercier* (1740—1814) *Tablou al Parisului.*

69. (p. 461) *„...îmi veni deodată în minte un tablou pe care-l văzusem în dimineața aceea la Rogojin..."* — v. și nota 41.

70. (p. 462) *„Talita kumi!"* — referire la pilda cu fata lui Iair (*Evanghelia lui Marcu*, 5, (41—42): „Și apucînd mîna copilei, i-a grăit: Talita kumi, care se tîlcuiește: Copilă, ție zic, scoală-te. Iar fata s-a sculat în clipa aceea..."

71. (p. 462) *„Lazăr a ieşit din mormînt“* — referire la pilda evanghelică a învierii lui Lazăr, des invocată şi în alte romane dostoievskiene : „Iar după ce a zis acestea, a strigat cu glas mare : Lazăre vino afară !

Şi mortul a ieşit la lumină cu picioarele şi mîinile legate în fîşii de pînză şi cu faţa acoperită de o mahramă. Isus le-a poruncit : dezlegaţi-l şi lăsaţi-l să meargă.“ *(Ioan,* 11, 43—44).

72. (p. 467) *„celebra şi clasica strofă a lui Millevoye...“* — *Charles-Hubert Millevoye* (1782—1816), poet elegiac francez. Strofa citată aparţine de fapt poetului francez *Nicolas Gilbert* (1750—1780), autor de satire şi poeme elegiace.

73. (p. 477) *„Lacenaire“* — *Pierre-François Lacenaire* (1800—1836), criminal implicat într-un răsunător proces penal la Paris în deceniul al 4-lea al secolului trecut.

74. (p. 486) *„Paul de Kock“* — v. nota la vol. 1 al prezentei ediţii, p. 559.

75. (p. 519) *„Podkoliosin“* — personaj din comedia *Căsătoria* de Gogol.

76. (p. 520) *„Tu l'as voulu, George Dandin !“* — Tu ţi-ai făcut-o, George Dandin ! (Fr.) Replică din comedia *George Dandin* (1668) de Molière, devenită expresie consacrată.

77. (p. 558) *„Odihniţi în pace, scumpe rămăşiţe pămînteşti, în aşteptarea zilei fericite“* — epitaf scris de Karamzin. Aceste cuvinte au fost gravate, după dorinţa fraţilor Dostoievski, în 1837, pe mormîntul mamei lor.

78. (p. 559) *„Unul dintre autobiografii noştri...“* — Dostoievski îl are în vedere pe *Alexandr Ivanovici Herzen* (1812—1870), autor al volumelor de *Amintiri şi cugetări.*

79. (p. 560) *„Cunosc un caz autentic de omor comis pentru un ceasornic“* — referire la crima comisă în anul 1867 (v. şi nota 33).

80. (p. 561) *„Basancourt“* — *Jean-Baptiste Basancourt* (1767—1830), general francez, participant la campaniile lui Napoleon I.

81. (p. 563) *„cartea lui Charras despre campania de la Waterloo...“ Jean-Baptiste-Adolphe Charras* (1810—1865), om politic francez, istoric al campaniilor napoleoniene, de orientare antibonapartistă. Cartea sa, *Istoria campaniei de la 1815. Waterloo*, Dostoievski a citit-o aflîndu-se la Baden în 1867.

82. (p. 563) *„Davout“ — Louis-Nicolas Davout* (1770—1823), mareşal al Franţei, unul din cei mai renumiţi militari din armata lui Napoleon I.

83. (p. 563) *„mamelucul Roustan“ — Roustan* (1780—1845), membru al gărzii personale a lui Napoleon I.

84. (p. 563) *„Josefina“ — Marie-Josèphe Tascher de la Pagerie (Josèphine)* (1762—1814), soţie a vicontelui de Bauharnais, apoi a generalului Bonaparte. Devine împărăteasă în 1804, dar Napoleon divorţează de ea în 1809.

85. (p. 565) *„le roi de Rome“* — regele Romei (fr.), este vorba de Napoleon al II-lea *(François-Charles-Joseph Bonaparte)*, fiul lui Napoleon I şi al Mariei-Luisa (1811—1832), proclamat rege al Romei la naşterea sa.

86. (p. 575) „«Istoria» lui Schlosser“ — *Friedrich Schlosser* (1776—1861), istoric german. Traducerea în limba rusă a lucrării sale *Istoria universală* a început să apară în anul 1868.

87. (p. 588) *„Glebov“ — Stepan Bogdanovici Glebov* (aprox. 1672—1718, amantul Evdokiei Lopuhina, prima soţie a lui Petru I ; condamnat la moarte prin tragere în ţeapă, a fost executat la 15 martie 1718 în Piaţa Roşie şi a murit în chinuri cumplite abia după paisprezece ore.

88. (p. 588) *„Osterman“ — Andrei Ivanovici (Heinrich Iohann) Osterman* (1686—1747), om de stat rus.

89. (p. 597) *„Mea culpa...“ — mea culpa, mea culpa, mea maxima culpa*, formulă latină în cultul catolic, însemnînd recunoaşterea vinei şi căinţă.

90. (p. 611) *„Non possumus“* — nu putem (lat.). „Ci Petru şi Ioan răspunzînd le-au zis: Judecaţi de este drept înaintea lui Dumnezeu să ascultăm mai degrabă de voi decît de Dumnezeu. Căci noi nu putem să nu vorbim cele ce am văzut şi am auzit.“ (*Faptele sfinţilor apostoli*, 4, 19—20.) Răspunsul apostolilor Petru şi Ioan a devenit formula tradiţională a enciclicilor papale.

91. (p. 614) *„Hlîstovism“* — (de la *hlestati* = a biciui cu nuiele) sectă religioasă, care preconiza biciuirea ca mijloc de purificare.

92. (p. 632) *„Şi poate, peste tristu-mi soare-apune...“* — din poezia lui A. S. Puşkin *Elegie* (1830).

93. (p. 668) *„Cu preţul vieţii, noapte dărui!“* — vers din poemul lui Puşkin despre Cleopatra, cuprins în povestirea sa *Nopţi egiptene*.

94. (p. 684) *„Întocmai ca... la Moscova?“* v. nota 33

CUPRINS

IDIOTUL
Roman în patru părţi 5

Prezentări şi comentarii. Date bibliografice.
Note explicative 693

Tiparul executat sub comanda 90.170 la Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii". coli tipar : 46,5

Dostoievski • Opere (în 11 volume)

Vol. 1	Oameni sărmani • Dublul Un roman în nouă scrisori Domnul Proharcin • Gazda • Polzunkov Inimă slabă • Un hoţ cinstit Un pom de Crăciun şi o nuntă Nevasta altuia şi un soţ de sub pat
Vol. 2	Nopţi albe • Netoşka Nezvanova Micul erou • Visul unchiului Stepancikovo şi locuitorii săi
Vol. 3	Umiliţi şi obidiţi Amintiri din Casa morţilor
Vol. 4	O întîmplare penibilă Însemnări din subterană Însemnări de iarnă despre impresii de vară Crocodilul • Jucătorul • Eternul soţ
Vol. 5	Crimă şi pedeapsă
Vol. 6	Idiotul
Vol. 7	Demonii
Vol. 8	Adolescentul
Vol. 9 şi 10	Fraţii Karamazov
Vol. 11	Visul unui om ridicol Bobok • Smerita • Poveste de Crăciun Mujicul Marei • Centenara • Puşkin — eseu Pagini din jurnal şi Scrisori

Lei 24,50